This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

NERAL LIBRARY - U.C. BE
B000346940

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or
on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

NRLF

REC'D LD
JAN 23'66 -4 PM
DEC 02 1988
AUTO DISC.SEP 02 '88
SENT ON ILL
NOV 14 1996
U. C. BERKELEY
JUL 13 1999
JUN 13 1999

LD 21A-60m-3,'65
(F2336s10)476B

General Library
University of California
Berkeley

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
Berkeley

[illegible]

אמי מורתי מרת הדסה ז"ל נפטרה ונקברה ביום ד' [illegible] 1857

[illegible] ראש חודש [illegible] סיון תרי"ז לפ"ק בעיר [illegible]

אבי מורי [illegible] שמעי' בן כהרר מאיר נפטר ונקבר 1838

Pioterkowo

and

יום ג' כ"ה סיון [illegible] בעיר [illegible]

Babiatka

מקום מולדתם

יהיו נשמתם צרורה בצרור החיים [illegible]

The above Nativeplaces are in Russian=[illegible]

Kap. 24. 15. Steindr. v. H. Engel in Wien. Kap. 24. 19.

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן־מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מ"ה שמואל דוד לוצאטו

הנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מ"ה מאיר סאנמא ז"ל

הנקרא בשם

הבורם מהחכם המפורסם מ"ה הערץ האמבערג

ספר דברים

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und I. I. Busch.

יגיה ד' שומק פנויות ויתחיל מתחלת שיטה ה':

א (א) אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־

תולדות אהרן אלה הדברים סופם מ"ח ה':

א

(א) דיעס זינד דיא רעדען, וועלכע משה אן גאנץ ישראל געהאלטען, דיסזייטס דעס ירדן: נעמליך אין דער וויסטע, אין דעם געפילדע געגען דעם שילפמעערע איבער,

תרגום אונקלוס

א (א) אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם סוּף בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל מַנָּא

רש"י

א (א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל [ספרי]: אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגומר [שמות י"ז]: בערבה. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים [שם י"ד] וכן בנסעם מתוך הים שנאמר וימרו על ים בים סוף [תהלים ק"ו] כדאיתא [בערכין ט"ו]: בין פארן ובין תפל ולבן. אמר ר' יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל [במדבר כ"א] ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות. במחלוקתו של קרח. דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום [ספרי]: ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר

באור

א (א) אלה הדברים. יתכן שהוא שב על הספרים הקודמים, כי כל אמרות ה' נערכות ומדובקות ראש ותוך וסוף. ושעור הכתובים א ב ג ד ה כך הוא: (אלה המצות והחקים אשר באו בספרים הקודמים) הם הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. ונאמר: באחד עשר יום. (אשר הלכו מחורב (ללכת) דרך הר שעיר (אל ארץ ישראל ולא באו כי אם) עד קדש ברנע (ושם קרה מה שקרה ונגזרה עליהם שלא לבא לארץ ישראל מיד מקדש ברנע דרך הר שעיר, כי אם לסוב את הר שעיר ימים רבים עד תום כל הדור ההוא: (ויהי בארבעים שנה). בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל (פעם שנית) ככל אשר צוה ה' אתו עליהם (והיה זה) אחרי הכתו את סיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי: (בעבר הירדן בארץ). מואב עברו את נחל ארנן (כאשר קרבו לגבול ארץ ישראל. ולפי שהגיע קץ ימיו להאסף אל עמיו ולצוות את ישראל ביד יהושע עמם) הואיל משה באר את התורה הזאת (הספרים ובאר בדעתו ללמד ולשנן את תורתו, ולהוסיף באור במקום הצורך, טרם מותו): בעבר הירדן. לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן וכן הוא דעת רבי יוסי בן דורמסקי בספרי, והוא סמן סימן בתוך סימן כמו שזכרנו. לפרש היכן נאמרה ההגדה הזאת? בעבר הירדן ולפי שיש לירדן שני עברים, אמר שהוא בעבר הירדן לנגד מדבר שהלכו שם ישראל, טרם עברם את הירדן: בערבה. כלומר באיזה מקום במדבר? באותו מדבר שבערבות מואב: מול סוף. שים סוף מבדיל ממזרח ארץ ישראל, שנאמר ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלשתים (שמות כ"ג ל"א) כלומר ממזרח עד מערב. הוא ים המלח. שכתוב בגבול קצה מזרחית דרומית באלה מסעי. וגם בפרשת ואתחנן (ד' מ"ט). וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה וגומר, הנה ים סוף שאצל ערבות מואב: בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב. כל אלו מקומות לא תמצא בפרשת אלה מסעי. או שהם בשמות אחרים כי הנה שכיך יש לו ב' שמות ורבים כן;

תפל ולבן וחצרת ודי זהב: (ב) אחד עשר יום מחרב דרך הר־שעיר עד קדש ברנע: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי־עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל־בני ישראל ככל אשר צוה יהוה אתו אלהם: (ד) אחרי הכתו את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן

תולדות אהרן ודי זהב ברכות ל"ב, א': אחד עשר מנחות פ"ט, א': ויהי ר"ה ג', ב': אחרי שם:

צווישען פארן, תפל, לבן, חצרות אונד די זהב. (ב) איילף טאגרייזען פאן חרב, איבער דאז געבירגע שעיר, נאך קדש ברנע. (ג) עס וואר אים פירציגסטען יאהר, אם ערשטען טאגע דעס איילפטען מאנאטס, אלס משה מיט דען קינדערן ישראל'ס רעדעטע, זא וויא דער עוויגע איהם אן זיא איפגעטראגען. (ד) נאכדעם ער דען סיחון, קאניג אמורי, דער אין חשבון וואהנטע, אונד עוג, קאניג צו בשן, דער אין עשתרות

תרגום אונקלוס

ובחצרות ארגיזו על בשרא ועל דעבדו עגל דדהב: (ב) מהלך חד עשר יומין מחורב אורח טורא דשעיר עד רקם גיאה: (ג) והוה בארבעין שנין בחד עשר ירחין בחד לירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די פקיד יי יתיה לותהון: (ד) בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה די יתיב בחשבון וית עוג מלכא דמתנן

רש"י

וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל [הושע ב']: (ב) אחד עשר יום מחורב. אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגומר [במדבר י'] ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה [תענית כ"ט]: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השני' הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כולי כדאיתא [בספרי] וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי [שמואל א' י"ב] וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכותו. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנטר

באור

(ב) אחד עשר יום מחרב, בשנה השניה בחדש השני בעשרים בחדש נסעו מחרב, (שהוא הר סיני, לדעת המפרשים, ולדעת הרמב"ן הוא מקום קרוב לו) ובאו לחצרות, ומשם למדבר פארן, ובו קדש ברנע. כדכתיב ויבאו אל משה ואהרן אל מדבר פארן קדשה (במדבר י"ג כ"ו) ולולי חטאו שם בעגל מרגלים היו יכולים ליכנס דרך הר שעיר מיד לארץ ישראל, כי קדש ברנע סמוך לגבול ארץ ישראל, וכן היתה הכוונה הראשונה. וכל המשפטים אשר שם משה לפניהם, וכל המצות והחקים אשר הודיעם אחרי שמעם עשרת הדברים בהר סיני, כל אלה אמר להם בזמן אחד עשר יום אשר הלכו מחרב עד קדש ברנע, ללכת דרך קרוב אל ארצם. ואולם קלקלו שם בחטא מרגלים ונגזרה עליהם הגזרה להיות רועים במדבר, ובשביל כך סבבו את הר שעיר ימים רבים והלכו במדבר ארבעי' שנה, וכל אותן הימים לא חדש להם משה דבר בתורתו, עד עתה לסוף שנת הארבעים: (ג) ככל אשר צוה וגומר, חזר ושנה לבניו כאשר צוה ה'

אשר־יושב בעשתרת באדרעי׃
(ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל
משה באר את־התורה הזאת לאמר׃
(ו) יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב
לאמר רב־לכם שבת בהר הזה׃

תולדות אהרן הואיל סוטה ל"ה, ט':

תרגום אונקלוס

די יתיב בעשתרות באדרעי: (ה) בעברא דירדנא בארעא דמואב
שרי משה פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר: (ו) יי אלהנא מליל
עמנא בחורב למימר סגי לכון דיתיבתון בטורא הדין:

וואהנטע, דיזען נעמליך צו אדרעי, געשלאגען האטטע: (ה) דיסזייטס דעם ירדן'ס, אים לאנדע מואב; פינג משה אן פאלגענדע לעהרע דייטליך פארצוטראגען, אונד שפראך: (ו) דער עוויגע, אונזער גאטט, האט אם חורב מיט אונס גערעדעט, אונד געשפראכען: איהר האבט

רש"י

ולמטה עיל' אמר עד כם כשהכניסו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן:

סיחון אשר יושב בחשבון. אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה [ספרי]: אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זו היא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים [בראשית י"ד] ועוג נמלט מהם והוא שנאמר ויבא הפליט [שם י"ד] ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים [דברים ג']: באדרעי. שם המלכות: (ה) הואיל. התחיל כמו הנה נא הואלתי [בראשית י"ח]: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו. ויש מדרש אגדה, הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה. עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מיתם לכם

באור

אותו בשבילם, וכאשר הודיע לאבותם: (ה) הואיל משה, שרש יאל ושרש אלה ושרש אול שלשת' אחד, והוראתם הכוללת בנד העלה והסכמה מוחלטת אל המעשה. אף אם יקשה לעשותו בל"ס (איך ערקיהנע, הונטערפאנגען), כאמר הנה נא הואלתי (בראשית י"ח כ"ז) (איך האבע איך ערקיהנט) וכן ויואל ללכת (שמואל א' י"ז); ויואל משה לשבת (שמות ב'כ"א) (האט בעשלאססען). והוסאל אל ענין השבועה יתעיה הנשבע לעשות דבר מה בלי ספק, ואל ענין הקללה, או כענש אם לא יעשה את המעשה ההוא, ויואל שאול את העם (שמואל א' י"ד) (האט זיא בעשווארען, אדער צום פעסטען ענטשלוס בעוואגען). ואת אלית (שופטים י"ז) וכן אלה ואלות, ונשא בו אלה להאלתו (מלכים א' ח') אלה וכחש (הושע ד') אלות שוא (שם י'). תאלתך להם (איכה ג'). והועתק אל ענין ההסתכמות בלי עלה. (פערוועגענהייט, טאללקיהנהייט). והוא ההסכמה הנעדרה מדעת, ואל הסכלות והאפשות לעשות המעשה המסוכן והמקולקל, כמו אשר נואלנו (וויר וואהרען פערוועגען, פערוועססען) נואלו שרי צוען (ישעיה י"ט), (טאללקיהן) אולת אדם תסלף דרכו (דיא טאללקיהנהייט, פערוועגענהייט). ובמקום הזה נאמר על גודל ההסכמה והבטחון, (פערגענומען, ווארר ענטשלאססען): באר, פועל עבר, והוא כמו הואיל שמשמש, וכמוהו חסק עבר: (ו) ה' אלהינו. הוא כמו פתיחה והתחל' הדברות, כמתנצל ומודיע את ישראל מדוע אחרו כל כך במדבר ולא נכנסו עדיין לא"י, אחר שהיתה הכוונה הראשונה שנכנסו בארץ מיד אחרי מעמד הר סיני, ושאלתכם נראה לכם זה חם, ונמשכו דברי הפתיחה אלה עד השלימו פסוק ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים (דברים ד' מ"א), ואז קרא משה את כל ישראל אשר היו לפניו לא קריאת הקבוץ, כי כבר נתאספו יחד ושמעו דבר אליהם, אבל הוא קריאת ההתעוררות, להוסיף לב על דקדוקי ופרטי הדינים ועל הדינים אשר בתורתו, ובתחיל לבאר להם את התורה באמת, ולשום לפניהם שנית את העדות והחקים והמשפטים, אשר דבר להם בצאתם ממצרים: שבת. הישיבה נבר רב לכם, כמו שבארנו.

(ז) פְּנוּ ׀ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ (ח) רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם׃ (ט) וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת

תולדות אהרן פנו נג"ק ס"ז, ח': הנהר שבועות מ"ז, ב':

תרגום אשכנזי

איך לאנגע גענוג ביא דיזעם געבירגע אויפגעהאלטען. (ז) מאכט איך אויף, אונד זעטצט אייערן צוג פֿאָרט; דרינגט אין דאז אמרישע געבירגע אונד דיא בענאכבארטען געגענדען איין: אין דאז געפֿילדע, דאז געבירגע, אונד אין דיא גרינדע; אין דאז זידלאנד אונד דיא זעעקיסטע, אין דאז לאנד דעם כנעני אונד אינס לאנד לבנון, ביז אן דען גראָסען שטראָם פרת, (ח) זיהע דא! איך האבע אייך דיזעס לאנד פרייז געגעבען; געהט הין, אונד נעהמט דאז לאנד איין, דאז דער עוויגע אייערן פֿעטערן אברהם יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען: איהנען, אונד איהרים זאאמען נאך איהנען, איינצוגעבען: (ט) אום

רש"י

סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא [בספרי]: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם א"י קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוד וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן [שבוע' מ"ז]: (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבותיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואומר אליכם בעת ההוא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה. לא אוכל

תרגום אונקלוס

(ז) אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא דאמוראה ולכל מגירוהי במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא ובספר ימא ארע כנענאה ולבנן עד נהרא רבא נהר פרת: (ח) חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא דקיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: (ט) ואמרית לכון בעדנא ההיא למימר לית אנא יכיל בלחודי לסוברא יתכון:

באור

שאם יהיה הפעל נושא המאמר, הוראתו כהוראת שם המקרה, כמו ענוש לצדיק לא טוב: (ז) פנו, ענינו זה המקום: וסעו לכם, לטובתכם (עיין פרשת לך לך): (ח) אשר נשבע ה'. כנוי ואל משה אמר עליה אל ה', וכן דרך לשון הקדש: (ט) בעת ההוא, עיין מה שכתבנו מזה בפ' יתרו (שמות י"ח פ' י"ג), שלדעת האומר קודם מתן תורה בא יתרו. וממחרת יען את משה לשום שופטים בראשי העם, כמו שנאמר שם (י"ג י"ד). צריכים אנו לומר, אם כדברי רש"י ז"ל שאין הכוונה ממחרת ביאת יתרו, כי אם ממחרת יום הכפורים בשנה השנית אחרי שהלך יתרו עם משה מרפידים לסיני, לקבל התורה. ויהי' א"כ מה שאמר פה בעת ההיא, הכוונה אחרי אשר אמר ה' שיסעו מחורב, טרם הלך יתרו אל ארצו. או כדברי אשר המפרשים שמנוי השופטים היה קודם מ"ת, למחרת ביאת יתרו, ומה שאמר כאן בעת ההיא, הכוונה בשבתנו בחורב, קודם שאמר ה' לנו רב לכם שבת בהר, אבל הזכיר זה כאן להפסיק הענין

אֶתְכֶם׃ (י) יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ שני בשבת (יא) יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ שני בחול (יב) אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם

ת"א ה' אלהי ב"ה כ"ח, ג':

דיזע צייט זאגטע איך צו אייך: איך אלליין קאן אייך ניכט ערטראגען. (י) דער עוויגע, אייער גאָטט, האט אייך פערמעהרט, זאָ דאס איהר יעטצט דען שטערנען אם הימעל אן מענגע גלייך זייד. (יא) (איך ווינשע דאס דער עוויגע, דער גאָטט אייערער פֿעטער, אייערער נאָך טויזענדמאהל זאָ פיל ווערדען לאססע, אונד איהנען, וויא ער אייך טויזענדמאהל פֿערהייסען האט): (יב) אבער אך וויא קאן איך אלליין

תרגום אונקלוס

(י) יי אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי שמיא לסגי: (יא) יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא די מליל לכון: (יב) איכדין איסובר בלחודי

רש"י

לבדי וגומר. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה [מלכים א' ג'] אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם [שם ה'] אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש [משלי כ"ב]: (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' רבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: (יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגומר [בראשית י"ג] אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה

באור

ולאמר הנה קבלתם את התורה. ושמתי עליכם שופטים להנהיג אתכם. והייתם מוכנים לבא אל הארץ, כעם חכם ונבון אשר לו תורה וחקים ומשפטים ומנהיגים חכמים וידועים. עד שבקשתם מרגלים ונתקלקל הענין. ויתכן עוד לומר שמה שאמר שם (שמות י"ח כ"ד) וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר. אין הכוונה שעשה כן מיד. כי אם שמר עצת חותנו בלבו. ולולא נתאחרו את העם כשלא עדיין את משאם וטרחם כל השנה ההיא. עד לאחר מ"ת, שהרבה ה' אתם שהיו ככוכבי השמים לרב ונתרבו להם המצות והתורות, והיו מוכנים לבא לארץ, ולעשות מלחמות גדולות וכבדות. אז אמר אליהם לא אוכל עוד לבדי שאת אתכם. ותעבור שהזכיר שם עצת יתרו ותכלתו במר הענין כדי שלא להפסיק בנתיים ואמר שמשה עשה כאשר אמר לו חותנו, אף שלא היה זה כי אם בשנה השניה, וכן דרך הכתוב, כמו שזכרנו שם (בפסוק כ"ז). וכן משמע ממה שלא הזכיר פה דבר מעצת יתרו, כי אם כמתעורר עתה מלבו, לרוב טורח והמשא זכר את אשר יעץ לו חותנו כבר ואמר לא אוכל עוד וגומר: (י) והנכם. מלה עם כנוי רבים נוכחים: ככוכבי השמים, דרך משל: (יא) ה' אלהי אבותיכם. יתכן שזה הפסוק הוא כמו מאמר מוסגר, לאמר אין עיני רעה בהמונכם ותרבות שלכם, כי מי יתן שה' אלהי אבותיכ' יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ועתה חוזר ואומר אחרי אשר הייתם היום ככוכבי השמים לרב, איכה אשא וגומר. וכן טוען המפרשים (תבער אך!): (יב) טרחכם, מגזרת היו עלי לטורח ענין הכובד והעמל, להבין

ומשאכם וריבכם: (יג) הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם: (יד) ותענו אתי ותאמרו טוב־הדבר אשר־דברת לעשות: (טו) ואקח את־ראשי שבטיכם אנשים חכמים

ת"א הבו ערכין ק', ב'. נדרים כ', ב': ואקח ערכין שם שם:

אײרע מיהע, לאסט אונד האדער ערטראגען? (יג) שאפֿפֿט אײך אױס אללען שטעממען װײזע, פֿערשטענדיגע אונד פֿערנאננטע מעננער; זאָ װילל איך זיא צו ריכטערן איבער אײך זעטצען. (יד) איהר אנטװאָרטעטעט מיר, אונד שפראכט: װאס דוא פֿארגעשלאגען, לעסט זיך גאר װאָהל טהון. (טו) איך נאהם דאהער דיא פֿאָרנעהמסטען אױס אײרען שטעממען, לױטער װײזע אונד װאָהלפֿערנאננטע מעננער, אונד

תרגום אונקלוס

טורחכון ועסקיכון ודינכון: (יג) הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומדען לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון: (יד) ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די מללתא למעבד: (טו) ודברית ית רישי שבטיכון גברין חכימין ומדען ומניתי

רש"י

אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מזימות ומחשבות) [ר"ה ע"ז סנהדרין ל"ע]: וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: חכמים. כסופים (נ"ע): נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשלחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידעים לשבטיכם. שהם ניכרי' לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אתו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם. חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם [סנהדרין שם] שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אותי וגומר. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים [ספרי]: לעשות. אם הייתי מתעצל אתה אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים

באור

אנשים פתאים המלות ודעת ה' (הרלב"ע): ומשאכם. הוא הדאגה לזונם ולכלכלם על מסעיה': וריבכם. הויכוח להכניסם ולהשלים ביניהם ולשפוט את דברי ריבם: (יג) הבו. מלה זרה, והיה הה"א ראוי להיות בשו"א ופת"ח כי שרשו יהב, כמו מן ידע נאמר דעו, וכן ימצא הבוי לנקבה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו). ואולי היה כאן להרחיב אות הגרונית: וידועים לשבטיכם, שהם נכרים להם, שאם בא לפני מעוטף בטליתו, איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא, אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אתו (לשון רש"י מספרי), ואם כן יהיה לשבטיכם קשור עם וידועים, אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכ' אנשי' חכמי' וידועי' (הרמב"ן), וכן דעת בעל הטעמי': ואשימם בראשיכם, ואשימם להיות בראשיכם: (יד) ותענו אותי, ואף זאת לא עשיתי בלתי לאמנכם: (טו) ראשים, כלל ואח"כ יפרוט שרי אלפים, שרי מאות וגומר: ושוטרים, הראשים

וידעים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם:
(טז) ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו:
(יז) לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש

ט״ז ואצוה סנהדרין ז׳, ב׳. ותו׳ ח׳: ושפטתם יבמות ק״ו, א׳. סנהדרין ז׳, ב׳: לא תכירו סוטה מ״ז, ב׳. סנהדרין ז׳, ב׳. עקידה שער ב׳: כקטן סנהדרין ח׳. א׳: לא תגורו סוטה מ״ז, ב׳. סנהדרין ו׳, ב׳. ותו׳ ח׳:

תרגום אונקלוס

ידיעין רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני עשורתא וסרכין לשבטיכון: (טז) ופקידית ית דיניכון בעדנא ההיא למימר שמעו בין אחיכון ותדונון קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיוריה: (יז) לא תשתמודעון אפין בדינא מלי זעירא כרבא תשמעון לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא

תרגום אשכנזי

קענטע זא. איבער אייך: אלס. אבערסטען איבער טויזענד, איבער הונדערט, איבער פינפציג אונד איבער צעהן; אויך בעאמטען בייא אייערן שטעממען. (טז) דיזען אייערן ריכטערן גאב איך דאמאלס פערהאלטונגס-בעפעהלע, וויא פאלגט: הארט וואהל אן, וואס צווישען אייערן ברידערן פארגעפאללען; אונד אורטהיילט נאך דער גערעכטיגקייט, צווישען יעדערמאן דער מיט זיינעם ברודער אדער מיט זיינעם פרעמדלינג שטרייטזאכע האט. (יז) לאסט קיין אנזעהען אים געריכט געלטען. הארט דען גע-

רש״י

אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים [ספרי]: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשי׳ בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (תניתו לצ״ה) ראשון ויוצא אחרון: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף. שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין [סנהדרין י״א]: (טז) ואצוה את שופטיכם. אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא הוו נושאים ונותנים [ספרי]: בעת ההיא. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור [ספרי]: שמוע. לשון הווה אודי״נט בלע״ז כמו זכור שמור: ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים [ספרי] ד״א ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכיריים [סנהדרין ז׳]: (יז) לא תכירו פנים

באור

ם הדיינין. והשוטרים אלו הן הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) בעת ההוא. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר. לשעבר הייתם ברשות עצמכם, ועכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (רש״י): שמוע. אודי״נט בלע״ז ובל״א (הערעט), מקור במקום הצווי, כמו זכור את יום השבת ודומים כמוהו: ושפטתם צדק, צדק הוא תואר הפעל שהוא השפיטה, כלומר שהשפיטה תהיה בצדק, ואיננו שם הפעול, כי לא יתכן לשפוט את הצדק: ובין גרו, ענינו בין איש ובין גרו, גר של בעל הריב. אבל בעיניכם יהיו כל האנשים למשפט כאחיכם, כמו שכתוב שמוע בין אחיכם, ואין הבדל בין ישראל לגר: (יז) לא תכירו פנים. יהיו בעלי דינין בעיניכם כאלו הם זרים ואינכם מכירים אותם וכן אמרו רז״ל (סנהדרין דף ז׳) ר׳ יהודה אומר לא תכירוהו, ור׳ אלעזר אומר לא תנכרוהו, ויתכן שהוא מענין נשיאת הפנים לכבוד, שלא יהדרו פני שוע, כי על פנים בל״הק מלשון כבוד וגדולה: כקטן כגדל, תוארים אל הדבר, דבר קטן, דבר גדול, או אל בעל הריב. ושם כפ״י הדמיון תחת כפילות המלות שראוי לומר קטן כגדול וגדול כקטן,

את־הארץ וישבו אתנו דבר את־הדרך אשר נעלה־בה ואת הערים אשר נבא אליהן: (כג) וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט: (כד) ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד־נחל אשכל וירגלו אתה: (כה) ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר־יהוה אלהינו נתן לנו: (כו) ולא אביתם לעלת

תולדות אהרן וייטב סס סס:

תרגום אשכנזי

שאפטען: אונד אונז נאכריכט בריגנגע, וועלכען וועג וויר צו געהען האבען, אונד אין וואס פיר שטעדטע וויר קאממען ווערדען. (כג) דיעזער פארשלאג געפיל מיר: איך נאם אויס אייך צוועלף מעננער, אויס יעדעם שטאממע איינען. (כד) דיזע גינגען אב, בעשטיגען דאז געבירגע, קאמען ביז אן דאז טהאל אשכול, בעזאהען דאז לאנד; (כה) נאהמען פאן דען פריכטען דעסזעלבען, בראכטען זיא אונז מיט; שטאטטעטען אונז בעריכט אב, אונד שפראכען: דאז לאנד, וועלכעס דער עוויגע, אונזער גאטט, אונז איינגעבען וויל, איזט פארטרעפליך. (כו) איהר אבער וואללטעט ניכט הינאויף ציהען, [illegible]

רש״י

אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. באיזה לשון הם מדברים [ספרי]: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש:

(כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן. נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן. בהרים ובגבעות אמר לו הן. כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה, אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם [שם]: (כד) עד נחל אשכול. מגיד שנקרא על שם סופו [שם]: וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבע' (נ״א) אומנין שתי וערב [שם]: (כה) ויורידו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב [שם]: (כו) ותמרו. לשון

תרגום אונקלוס

גברין קדמנא ויאללון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית אורחא די ניסק בה וית קרויא די ניעול להן: (כג) ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עשר גברין גברא חד לשבטא: (כד) ואתפניאו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה: (כה) ונסיבו בידיהון מאבא דארעא ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא ואמרו טבא ארעא די יי אלהנא יהיב לנא: (כו) ולא אביתון למיסק וסריבתון על מימרא דיי אלהכון:

באור

בעיני הדבר, בעבור שהלכם הסכמת' על זה (הראב״ע). ואם היה טוב בעיני משה למה אמרה בתוכחות? משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה, אמר לו הן, נותנו אתה לי לנסיון? אמר לו הן, בהרים ובגבעות? אמר לו הן, כיון שראה שאין מעכבו כלום, אמר הלוקח בלבו, בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום, מיד אמר לו טול מעותיך, איני מנסהו מעתה, אף אני הודיתי לדבריכם, שמא תחזרו בכם, כשתראו שאיני מעכב, ואתם לא חזרתם בכם (רש״י): שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם (רש״י): (כה) ויאמרו טובה הארץ, הם יהושע וכלב: (כו) ותמרו את פי ה', לא די שלא רציתם לעלות ותמרו

תָּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
(כז) וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ
בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי
לְהַשְׁמִידֵנוּ׃ (כח) אָנָה ׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים
אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם
גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת
בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם׃
(כט) וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־
תִירְאוּן מֵהֶם׃ (ל) יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם

תולדות אהרן ותרגנו שבועות מ"ו, ב': ערים וכו' חולין צ', ב',
תמיד כ"ט, א':

וואַרט דעם בעפֿעהלע דעם עוויגען, אייערעס גאָטטעס, אונגעהאָרזאם; (כז) מורר-טעט אין אייערן צעל-טען, אונד שפראכט: אויס האס געגען אונס האט אונס דער עוויגע אויס מצרים געפֿיהרט, אום אונס דעם אמרי אין דיא הענדע צו ליפֿערן, דער אונס פֿערטילגען זאָלל. (כח) וואָהין זאָללען וויר דא געהען? אונזערע ברידער האבען אונזערע הערצען פֿערצאַגט געמאכט, אונד געזאגט: דאז פֿאָלק איזט צאהלרייכער אונד פֿאָן האָהערער שטאַטור אלס וויר, דיא שטעדטע זינד גראָס אונד בעפֿעסטיגט ביז אין דיא וואָלקען; יא וויר האבען אויך קינדער דעס ענק'ס דאזעלבסט אנגעטראָפֿפֿען. (כט) איך שפראך צו אייך: זייד ניכט קליינמיטהיג, אונד פֿירכטעט אייך ניכט פֿאָר איהנען; (ל) דער, עוויגע, אייער

תרגום אונקלוס

(כז) וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן בְּדִסְנֵי יְיָ יָתַנָא אַפְּקַנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְמִמְסַר יָתַנָא בִּידָא דֶאֱמוֹרָאָה לְשֵׁיצָיוּתַנָא׃ (כח) לְאָן אֲנַחְנָא סָלְקִין אֲחָנָא תַּבַּרוּ יָת לִבָּנָא לְמֵימַר עַם רַב וְתַקִּיף מִנַּנָא קִרְוִין רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא וְאַף בְּנֵי גִבָּרַיָּא חֲזֵינָא תַמָּן׃ (כט) וַאֲמָרִית לְכוֹן לָא תִתְּבְרוּן וְלָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ (ל) יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן כְּכֹל

רש"י

התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע וכן דברי נרגן [משלי י"ח] אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אותנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי: (כט) לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ

באור

עה. ולמה האמרי? הוא הנאמר בפסוק הסמוך: (כז) ותרגנו. כמו ורוגנים ילמדו לקח, מבנין נפעל; ותרגם המתרגם והתרעמתם בתחלה (מורדען) והוא מאמר באהליכם: בשנאת ה' אותנו; ... עד מאד עזה, לומר שה' שונא בני אדם מבשר ילדיו והוא מקור האהבה והחנינה: (כח) אנה אנחנו עולים, כמו איך אנחנו עולים ואחינו המסו ומה נעשה, וכן ואני אנה אני בא (בראשית ל"ז י"ד) כלומר איך אני בא אל אבי בלא יוסף, ויתכן שהוא העתק משאלת המקום לשאלת האופן, בעבור שהשאלה על המקום והשאלה על האופן מתדמים באלו: גדול ורם. גדול במספר, ורם בקומה לא בגבורה וכן ת"א: ראינו שם, מוסב גם על עם גדול ועל ערים גדולות. (כט) לא תערצון, כמו לא תפחדון, והוא מבנין ... והוא מעריצכם, והטעם שבר הלב בפחד

הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃ (לא) וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ (לב) וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (לג) הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ ׀ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם׃ (לד) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ (לה) אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה

גאָטט, דער פֿאָר אייך הערגעהט, ווירד פֿיר אייך שטרייטען: וויא ער אייך מיט מצרים געטהאן האט, פֿאָר אייערן אויגען. (לא) אין דיזער וויסטע, דיא דוא געזעהן, האט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, געטראגען, וויא איין מאן זיינן זאָהן טרעגט: דיזען גאנצען וועג, דען איהר געריזעט זייד, ביז איהר אן דיזען אָרט געקאָממען; (לב) אללייןן איהר האטטעט בייא אללעם דעם קיין פֿער־טרויען צו דעם עוויגען, אייערעם גאָטט: (לג) דער אויף דער רייזע פֿאָר אייך הערגעהט, אייך דען אָרט אויסצוזוכען, וואָ איהר אייך לאגערן קאָננטעט: דעם נאכטס אין איינעם פֿייער, אייך דען וועג צו צייגען, דען איהר געהט; אונד דעם טאגס אין איינער וואָלקע. (לד) דער עוויגע האָרטע אייערע רעדען, ווארד צאָרניג, אונד שוואור. (לה) דאָ וואָל דאָך איך ניאמאנד פֿאָן דיזען לייטען, פֿאָן דיזעם באָזען געשלעכ־

תרגום אונקלוס

די עבד עמכון במצרים לעיניכון: (לא) ובמדברא די חזיתא די סוברך יי אלהך כמא די מסובר גברא ית בריה בכל אורחא די הליכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין: (לב) ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: (לג) דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנא לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא לאחזיותכון באורחא די תהכון בה ובעמודא דעננא ביממא: (לד) ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגיז וקיים למימר: (לה) אם

רש"י

נחלים לשכן [סימן ל'] בשבעה נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים. ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל ונמשל [שמות י"ד] משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך [שמות י"ג] וכן לשמיע

באור

(כדלפ"ע), וכן ת"א לא תתברון: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית, מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים, ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך ונושא (רש"י). ולדעת המתרגם האשכנזי, אשר ראית מוסב על המדבר, כי הוא מודגל בטעם וכן אמר למעלה את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם: (לב) ובדבר הזה, שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו (רש"י). ויתכן שאמר, עם כל הנסים שעשה לכם במצרים ובמדבר אינכם מאמינים, והיה הדבר הזה כמו ועם הדבר הזה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (לג) לראותכם, כמו להראותכם, וכן לנחותם הדרך (שמות י"ג), וכנה

הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃ (לו) זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה׃ (לז) גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם׃ (לח) יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ רביעי (לט) וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־

טע דאז פֿארטרעפֿליכע לאנד צו זעהען בעקאָממען, דאז איך געשוואָרען דען אייערן פֿעטערן צוגעבען. (לו) אויסגענאָממען כלב, זאָהן יפנה: דער זאָלל עס צו זעהען בעקאָממען; אונד איהם אונד זיינען נאכקאָממען וויל איך דאז לאנד איינגעבען, דאז ער בערייזעט האט: ווייל ער דעם עוויגען טריא ליך נאכגעפֿאָלגט איזט. (לז) זאָ געשאה עס אויך מיינעטוועגען, דאס דער עוויגע איבער מיך צירנטע, אונד שפראך: אויך דו זאָללסט ניכט דאהין קאָממען. (לח) יהושע, דער זאָהן נון, דער דיך בעדינט, זאָלל דאהין קאָממען; שטערקע זיינען מוטה, דען ער זאָלל דאז לאנד אן ישראל צום בעזיטץ איינגעבען. (לט) וואס אייערע יונגען ליטע בעטריפֿט, פֿאָן דענען איהר זאגטעט, זיא ווירדען צור בייטע ווערדען, אייערע זאָהנע נעמליך, דיא יעטצט נאָך גוטעס אונד באָזעס ניכט צו אונטערשיידען וויססען;

תרגום אונקלוס

דָּרָא בִישָׁא הָדֵין יָת אַרְעָא טָבְתָא דִּי קַיֵּימִית לְמִתַּן לַאֲבָהָתְכוֹן: (לו) אֱלָהֵין כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה הוּא יֶחֱזִינַהּ וְלֵיהּ אֶתֵּן יָת אַרְעָא דִּי דְרַךְ בַּהּ וְלִבְנוֹהִי חֲלָף דִּי אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ: (לז) אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵיעוֹל לְתַמָּן: (לח) יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵים קֳדָמָךְ הוּא יֵיעוֹל לְתַמָּן יָתֵיהּ תַּקֵּיף אֲרֵי הוּא יַחְסְנִינַהּ לְיִשְׂרָאֵל: (לט) וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהוֹן וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא יְדַעוּ יוֹמָא דֵין טָב וּבִישׁ אִנּוּן יֵיעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִנַּהּ וְאִנּוּן יֵירְתוּנַהּ:

רש״י

בקול תודה [תהלים כ״ו] וכן ללכת לבית ביזרעאל [מלכים ב׳ ט׳]: (לו) אשר דרך בה. חברון שנאמר ויבא עד חברון [במדבר י״ג]: (לז) התאנף. נתמלא

באור

בא תחלה תכלית ההליכה לפניהם, והוא לתור לכם מקום לחנותכם, ואח״כ אופן ההליכה, באש לילה ובענן יומם. לפי שהתכלית קודם במחשבה. אף שהאופן קודם במציאות: (לה) הדור הרע הזאת. כמו אנשי הדור הרע הזה, או יתכן שהוא קריאה מיוחדת בפני עצמה, ואינו נסמך אל מלת איש שלפניו, והוא כמו מאמר מוסגר, לא רצה לכנות שם האנשים על הדור הרע: (לו) ולו אתן את הארץ ונוסף ולבניו, כמו לו ולבניו: אשר דרך בה, חברון, שנאמר ויבא עד חברון (במדבר י״ג): מלא אחרי ה׳, כל מקום שיבא מלא ואחריו אחרי הוא ענין ההסכמה והשלמה הלב: (לז) גם בי התאנף ה׳ בגללכם, כי רבו בני ישראל את ה׳ ונאמר, ואידע זה בעבור מריבתם, אז ידעתי שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים, ולא עשו כאשר נצטוו, והטעם הרחבו בעבר, והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל, שלא היה העונש אלא מפני שהיה החטא בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם (מדברי הרמב״ן): (לח) ינחילנה, ינחיל אותה. ותא הכנוי אף שלא נזכר השם בפסוק זה ומוסב על הארץ בפסוק הקודמים. והמתרגם האשכנזי תרגם השם ולא הכנוי, בעבור שכבר בא מאמר אחר, יהושע הוא העומד וכו׳ ואין מדרך לשון אשכנזי להסב הכנוי אל השם שבא במאמר אחר: (לט) ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע, הוא בסוף אל הקודם, וטעם דכיון בניכם אשר לא יקבו

יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ (מ) וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ (מא) וַתַּעֲנוּ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ (מג) וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה׃ (מד) וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם

דיז ע זאָללען אין דאָז לאַנד קָוממען: איהנען וויל איך עס איינגעבען, אונד זיא זאָללען עס בעזיטצען. (מ) איהר אבער וועגדעט איך צוריק, אונד רייזעט אין דער וויסטע געגען דיא בינזענזעע צו. (מא) איהר אנטוואָרטעטעט מיר, איך גזינדיגט: וויר האבען ... שוינען געזינדיגט; וויר וואָללען הינ- אויף ציהען אונד קריג פֿיהרען, וויא דער עוויגע, אונזער גאָטט, בעפֿאָהלען האט. איהר לעגטעט יעדער זיינע וואפֿפֿען אן, אונד וואַרד איום בעגריף דיזען בערג הינאויפֿצוציהען; (מב) דער עוויגע שפראך אבער צו מיר: זאגע איהנען: געהעט ניכט היגאויף, אונד פֿאנגט קיינען קריג אן; דען איך בין ניכט אונטער אייך: דאס איהר ניכט געשלאַגען ווערדעט פֿאָר איירען פֿיינדען. (מג) איך זאגטע עס אייך צוואר; אללײן איהר וואָללטעט ניכט הערען, וואַרד דעם בעפֿעהל דעס עוויגען אונגעהאָרזאַם: אונד פֿער- מעססען געגוג, דען בערג היגאויפֿצוציהען. (מד) אבער דער אמורי, דער אויף דעמזעל-

תרגום אונקלוס

(מ) וְאַתּוּן אִתְפְּנוֹ לְכוֹן וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף׃ (מא) וַאֲתֵיבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ אֲנַחְנָא נִסַּק וְנַגִּיחַ קְרָב כְּכֹל דִּי פַקְּדָנָא יְיָ אֱלָהָנָא וְזָרֵיזְתּוּן גְּבַר יָת מָנֵי קְרָבֵיהּ וְשָׁרֵיתוּן לְמִסַּק לְטוּרָא׃ (מב) וַאֲמַר יְיָ לִי אֵימַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ (מג) וּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֵּלְתּוּן וְסָרֵבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וְאַרְשַׁעְתּוּן וּסְלֵיקְתּוּן לְטוּרָא׃ (מד) וּנְפַק אֱמוֹרָאָה

רש"י

זום: (מ) פנו לכם. אמלתי לסעיר. אמכס דרך רוקא אלך אלוס לנד לפון ליכנס לארן קלקלתם וגרמת' לכם עכות: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לנד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומו של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף לבר שעיר עתה המסנו לנד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון הכנו ועלינו אל המקום [במדבר י"ד] זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עליה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת

באור

זכומר, וכן בתרגום האשכנזי: (מ) ואתם פנו לכם. לאחוריכם, ותלכו במדבר לנד ים סוף, שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף לבר שעיר. עתה המסבו ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח (רש"י): (מא) ותהינו. לשון הכנו ועלינו אל המקום הזה (במדבר י"ד) זה הלשון שאמרתם הן, כלומר הזדמנתם (רש"י), כמו ותאמרו הכנו. והוא פעל נגזר מן מלת הן, תהו לביל בל"הק: (מב) ולא תנגפו. כדי שלא תנגפו: (מד) כאשר תעשינה הדבורים, כי מי שיגע אל גופם מיד ימתו אחריו ויעקבו (רלב"ג).

וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה׃ (מה) וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם׃ (מו) וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם׃

ב (א) וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃ ס חמישי

בעך בערגע וואהנטע, גינג איך ענטגעגען, פֿערפֿאָלגטען אייך, וויא דיא בינען שווערמע, שלוגען אייך צו שעיר ביז געגען חרמה. (מה) אלס איהר צוריקקאמט, וויינטעט איהר פֿאָר דעם עוויגען; אללייך דער עוויגע אכטעטע איהרע שטיממע ניכט, אונד גאב אייך קיין געהאָר. (מו) איהר בליבט אלזאָ אין קדש דיא לאנגע צייט, דיא איהר דאָזעלבסט האבט פֿערווילען מיססען.

ב (א) ווירד וואנדטען אונס דארויף ווידער צור וויסטע, געגען דיא בינזענזע צו, וויא דער עוויגע מיר בעפֿאָהלען האטטע, אונד אומצאָגען דאז געבירגע שעיר לאנגע

תולדות אהרן ותשבו. מגלה כ"ח, ח':

תרגום אונקלוס

דְיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא לָקֳדָמוּתְכוֹן וּרְדַפוּ יָתְכוֹן כְּמָא דִי נָתְזָן דַּבְרִיתָא וּטְרָדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה׃ (מה) וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אֲצֵית לְמִלֵּיכוֹן׃ (מו) וִיתֵבְתּוּן בִּרְקַם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִי יְתֵיבְתּוּן׃

ב (א) וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאַקֵּיפְנָא יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין׃

רש"י

כשהיא מכה את האדם מיד מתה, אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה' בקולכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה כנגד הימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר ויבאו במדבר [במדבר ל"ג] כך מצאתי בסדר עולם:

ב (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומה לצפונה ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף שיוצא ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית

באור

ואונקלוס תרגם כמה דנתזן, ואמר המתורגמן שהוא מלשון הסיר התז (ישעיה י"ח) [illegible] (איוב ב') [illegible]. והטעם שהזכירו בל"א [illegible] והגזמה על הכיסה בערבות והמשל כמעשה הזיל דבורים. אשר יעשו את הכוורת: ויכתו, מגזרת וכתותי: עד חרמה, מקום וכן ת"א ורנ"ע או שם הפעל, כלומר עד החרם אתכם, וכן ת"י עד שיצא: (מה) ותשבו ותבכו, העקים בטעם, ופירושו שהוספתם לבכות עוד הפעם, כמו וישבו ויבכו (במדבר י"א ד') והמתאוים שאמרו, אבל ותשבו ששבתם מן המלחמה, ולדעתי מתקן בטעם לפי שתיבות לפני ה' נוספות על שרשם, כמו ותשבו לפני ה' ותבכו לפני ה': (מו) כימים אשר ישבתם. כלומר כמו שאתם יודעים (הרשב"ם): ולפי הראב"ע כימים אשר ישבתם, בגלל הארץ, ואם יטען הטוען והמרגלים ישבו בקדש (ואיך יאמר אל בני ישראל אשר ישבתם)? הנה כן כשספר הימים אשר תרמס את הארץ ע"ב, והכלל שלוחו של אדם כמותו:

ב (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומה לצפונה, ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר, והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף שיוצא ממצרים, שהוא במקצוע דרומית מערבית,

(ב) ויאמר יהוה אלי לאמר: (ג) רב־
לכם סב את־ההר הזה פנו לכם
צפנה: (ד) ואת־העם צו לאמר אתם
עברים בגבול אחיכם בני־עשו
הישבים בשעיר וייראו מכם
ונשמרתם מאד: (ה) אל־תתגרו בם
כי לא־אתן לכם מארצם עד מדרך
כף־רגל כי־ירשה לעשו נתתי את־
הר שעיר: (ו) אכל תשברו מאתם

ת"א בני עשו עקים סבר ל"ו: כי ירשה נזיר פ"ח, ח'. קדושין י"ח, ח"

צייט. (ב) דער עוויגע שפראך ענדליך צו מיר: (ג) איהר האבט דיזעס גע־בירגע לאנגע גענוג אומ־צאגען, ווענדעט אייך נון נעגען מיטטערנאכט. (ד) דעם פאלקע אבער גיב פאלגענדען בעפעהל: איהר קאממט אן דיא גרענצע אייערער ברידער, דער זאהנע עשו, דיא אין שעיר וואהנען; זיא פירכטען זיך פאר אייך: אללײן היטהעט אייך וואהל, (ה) גרייפט זיא ניכט אן! איך ווערדע אייך פאן איה־רעם לאנדע ניכט איינען פוסברייט איינגעמען לאס־סען: דען איך האבע דאז געבירגע שעיר דעם עשו צום ערבטהייל געגעבען. (ו) שפייזע, דיא איהר עססען וואללט, מיסט

רש"י

מסס היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכים לרוח מזרחי והוא שנאמר ויבא ממזרח שמש לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאוד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומ"א עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' [זכריה י"ד]: ירושה לעשו. מאברהם. עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיה אומר

תרגום אונקלוס

(ב) ואמר יי לי למימר: (ג) סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין אתפנו לכון לציפונא: (ד) וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום אחיכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מנכון ותסתמרון לחדא: (ה) לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת רגלא ארי ירותא לעשו יהבית ית טורא דשעיר: (ו) עיבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תזבנון מנהון

באור

מסס היו הולכים לצד המזרח (רש"י). ונסב את הר שעיר, וכל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפנה, סבו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון, פניכם לצפון, נמצאו הולכין את רוח מזרחית, והוא שנאמר ויבוא ממזרח שמש לארץ מואב (שופטים י"א), (רש"י): (ד) אתם עוברים, באשר תהיו עוברים: בגבול אחיכם, לפי שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, לפיכך בני יעקב ובני עשו הם באחוה (מזרחי דעת"ן): ונשמרתם מאד, ומהו השמירה? אל תתגרו בם: (ה) אל תתגרו בם, כמו יגרה מדון (משלי כ"ח), וענינו הסכסוך והריב וכן תרגום יונתן וסכסכתי מצרים במצרים, ואגרי מצרים במצראי: עד מדרך כף רגל, אפילו חלק קטן מקום דריסת כף רגל לא אתן לכם: ירושה לעשו, מאברהם, וכן כתוב במואב אל תצר את מואב, וכן בבני עמון אל תגרם, וכל האזהרות האלה הולכך משה להודיע עכשיו, פן יוך לבבכם לאמר, אם רצה הקב"ה לתת לנו כולה, ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלא האומות שעברנו דרך עליהם? לכך הודיעם עכשיו שהקב"ה לא חפץ בדבר, שהרי נתנה הקב"ה להם כבתוב בכלם, כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, כי לבני לוט נתתיה ירושה, וגם בעמון, כי לבני לוט נתתיה ירושה לכבוד אבותם שקרובים היו (הרמב"ם): (ו) אכל תשברו, לשון קנין, וכן שברו לנו מעט אוכל,

בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם
בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ (ז) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ
אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀ אַרְבָּעִים
שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ
דָּבָר׃ (ח) וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו
הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה
מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר * ס וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר
דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר

פסקא באמצע פסוק

תולדות אהרן אל תצר מיר כ"ג, ג', נ"ק ל"ח, ג'. הוריות י"ח ח'. חולין ס', ב':

איהר פֿאָן איהנען אומ'ס געלד קויפֿען: אונד וואססער, דאז איהר טרינקען וואָללט, מיט געלדע בעצאהלען: (ז) דען דער עוויגע האט דיך אין אללען ווערקען דיינער הענדע געזעגנעט, אונד בייא דיינעם צוגע דורך דיזע גראָססע וויסטע פֿיר דיך געזאָרגט; דיזע פֿירציג יאהרע לאנג איזט דער עוויגע, דיין גאָטט, מיט דיר געוועזען, דאס. דיר ניכטס געמאנגעלט האט. (ח) וויר גינגען אלזאָ אב פֿאָן אונזערן ברידערן, דען זאָהנען עשו, דיא אין שעיר וואָהנען, פֿאָן דעם וועגע דורך דיא עבענע, פֿאָן אילת אונד עציון גבר, ווענדעטען אונס אונד צאָגען צור וויסטע מואב'ס. (ע) דער עוויגע שפראך צו מיר: האנדלע ניכט פֿיינדזעליג געגען מואב, אונד גרייפֿע איהן ניכט אן; איך ווערדע

תרגום אונקלוס

בכספא ותשתון: (ז) ארי יי אלהך ברכך בכל עובדי ידך ספיק לך צורכך במהכך ית מדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא חסרת מדעם: (ח) ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב: (ט) ואמר יי לי לא

רש"י

על אשתו אמותי היום עשלו כבנו: (ו) תכרו. לשון מקח וכן אשר כריתי לי [בראשית נ'] שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלך רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל

באור

והטעם אם תתאוו לאכול מפירות ארצם, לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם, וזה טעם אכלתם. וגם מים לא תשתו מהם כלל רק בכסף לרצונם (הרמב"ן): תכרו. לשון מקח, וכן בקברי אשר כריתי לי (בראשית נ' ה'). שכן קורין בכרכי הים למכירה כירה (רש"י), וכן ת"א והמפרשים האשכנזי, והאם ונפתי מכלם (במדבר ה'), רחוק מפירוש מכרה. ואולי יהיה השם שרש מכר. כמו וכל מכר (נחמיה י"ג), ויתכן ג"כ שמכר וכרה ומכר כלם מענין אחד. והרד"ק שהיה כרה בלא את אשר כריתי מענין חפירה וכמו וכי יכרה איש בור. ולנוסף הביא דעת רש"י נשם יש מפרשים. ואולי גם כאן מענין חפירה, שתחפרו לכם בארות לשתות המים. אבל תאתם והיינו בארותם והכסף: (ז) כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך. שהתברך עמם לאכם ומקנה אשר הוליאו ממצרים (והוא מעשה ידיהם שהיו מטפלין במדעה הבהמות וילדיהן), ויש להם אשר מקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל התברך בידם. כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ. עוד ידע ה' את לכתך: המדבר הגדול הזה, וספק שם כל לרכיך במן והשלו ומי הבאר שלא חסרת דבר מן הצריך להולכי ארחות (וא"כ אל תרע עינך להוציא מעט מרכושך ולהוציא בעבור אוכל ומים שתקנו מאחיכם בני עשו. כי כמו שלא חסרת דבר כן לא תחסר

בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה׃ (י) הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כַּעֲנָקִים׃ (יא) רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כַּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃ (יב) וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם

ת"א כי וכו' קדושין י"ח, א':

תרגום אשכנזי

דיר פֿאָן זיינעם לאנדע ניכטס צום ערבטהיילע געבען, דען איך האבע עס דען נאכקאממען לוט צום ערבטהייל געגעבען. (י) פֿאָרמאלס האטטען דאזעלבסט דיא אמים גע־וואָהנט: איין גראָסעס, צאהלרייכעס פֿאָלק, פֿאָן האָהער שטאטור, וויא דיא ענקים. (יא) זיא וואורדען איך וויא דיא ענקים אונטער דיא ריזען גערעכנעט, אונד דיא מואבים נאננטען זיא אמים (פֿורכטבארע לייטע). (יב) אין שעיר וואָהנטען פֿאָרמאלס דיא חרים; דיא זאָהנע עשו אבער טריבע

תרגום אונקלוס

תצור על מואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעיה ירותא ארי לבני לוט יהבית ית לחית ירותא: (י) אימתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגבריא: (יא) גברין מתחשבין אף אנון כגבריא ומואבאי קרן להון אימתני: (יב) ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תריכו

רש"י

מיראים היו אותם וגוראים להם כשהם מצויים לפניך כתיב ויגר מואב מפני העם [במדבר כ"ב] שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גירוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה (י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מלפני בני לוט והושבתים תחתם (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותם אימי' כענקים הנקראי' רפאי' ע"ש שכל הרוא' אותם ידיו מרפו': אימים. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן בשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים

באור

דל) (הרמב"ן): (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכו פניהם ללכת דרך מזרחית (רש"י): (ט) ער שם המדינה, ויתכן שלקח סיחון על מואב והיה למואב באחרונה (הרלב"ג): (י) האמים על שם שאימתם מוטלת על הבריות: לפנים ישבו בה. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי ל לאברהם, לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים, אבל לא זו היא, כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם (רש"י). ואחרי אשר טען עליו הרמב"ן כמה טענות יפרש הם דבריו ואמר, בעבור שאמר הקב"ה למשה אל תצר את מואב כי לא נתתי לבני לוט את ער ירושה יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט, ואמר כי הארץ הזאת ישבו ב מעולם עם גדול ורם כענקים, ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו ע רואיהם, והנה השם עשה להם גם לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם, וא" אין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה נס: גדול, כמשמעו: ורב, במנין ועצו בבנין האברים: ורם, בקומה: (יא) יחשבו. לשון חשיבות מעלה, כמו נבזה ולא חשבנוהו. ו במה נחשב הוא (ישעיה ב'). ובלשון חכמים אדם חשוב ועולם המתרגם האשכנזי תרגמו מסיפור מספר, כלומר שהרפאים נמנים בתוך הענקים והיו בכללם, והנה הענין א' כי כל דברים המשתו במעלה נכנסים תוך כלל אחד בבחינה במעלה ההיא: (יב) ובשעיר ישבו החורים, הרמב" יפרש כדרכו למעלה ואמר, כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב ימנעם ג"כ בארץ שעיר, מלפנים היתה אף היא מן החורים. ובני עשו שהם זרע לאברהם, ירשו אותם וישבו תחתם במעשה נס, שהיו הם עם רב בארצם ובני עשו באו לגור שם ותחזקו עליהם כאשר עשה ישראל

וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ (יג) עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד׃ (יד) וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃ (טו) וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃ (טז) וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס

ת"א ויהי תענית ל', ג'. ב"ב קכ"א, ב':

תרגום אשכנזי

זיא אויס, פערטילגטען זיא, אונד וואהנטען אן איהרער שטאטט: וויא ישראל עס מיט דעם ערב־לאנדע מאכט, דאז איהם דער עוויגע געגעבען. (יג) ברעכט נון איף, אונד געהט איבער דען באך זרד; וויר גינגען אלזא איבער דען באך זרד. (יד) איבעך דיא רייזע פאן קדש ברנע אויס, ביז וויר איבער דען באך זרד גינגען, בראכטען וויר אכט אונד דרייסיג יאהרע צו: ביז אללע קריגסלייטע אויס אונזערעם לאגער אויסגע־שטארבען ווארען, וויא איהנען דער עוויגע צוגע־שווארען: (טו) אויך וואר דיא האנד דעס עוויגען וויזער זיא, זיא אויס דעם לאגער פארטצושאפפען, ביז זיא פאלליג דאהין ווא־רען. (טז) אלס נון אללע קריגסלייטע אויס דעם

תרגום אונקלוס

וְשֵׁיצִיאוּנוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא דִּי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לַאֲרַע יְרוּתְּתֵיהּ דִּי יְהַב יְיָ לְהוֹן׃ (יג) כְּעַן קוּמוּ וְעִבָרוּ לְכוֹן יָת נַחְלָא דְזָרֶד וַעֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְזָרֶד׃ (יד) וְיוֹמַיָּא דִּי הֲלֵכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה עַד דִּי עֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְזָרֶד תְּלָתִין וְתַמְנֵי שְׁנִין עַד דְּסָף כָּל דָּרָא גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דְּקַיֵּים יְיָ לְהוֹן׃ (טו) וְאַף מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת בְּהוֹן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃ (טז) וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא

רש"י

(טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא ימותו בניהם עוד להתעכב במדבר: (טז יז) ויהי כאשר תמו וגו'. וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים

באור

לספר הבפים של אדומים אשר נתן השם להם בכחו הגדול, והנה הנחיל השם כל העמים ההם ארצו של אדומים, אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור, ואין לאחר לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים ע"ד נקל. והכלל מעומק פשטות כתובים שאין אלו דברי השם, אבל יספר כותב התורה איך נאלו מואב את ארץ רפאים ובני עשו את ארץ שעיר סמוך אל מה שאמר הקב"ה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה, ואח"כ חזר אל דברי השם עתה קומו ועברו בפסוק הסמוך, והפסוקים האמצעים דפאים, ותשעיר, הם מאמר מוסגר ולזה כוון המתרגם, וכאשר עשה ישראל לארץ ירושתו מוכיח על פירושו, ודלא כמה כלאן הרמב"ן לפרשו על פי דרכו: (יד) עד תם כל הדור, רוצה מתו מיתה טבעית מחמת זקנה: (טו) וגם יד ה' היתה בם, ע סיא מיתת עונש: להמם, מבנין הקל מפעלי הכפל: (טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות. תמו למות, כלומר שלא נשאר עוד אחד שימות כי כבר מתו כלם. אנשי המלחמה,

(יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: (יח) אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר: (יט) וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה: (כ) אֶרֶץ־רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים: (כא) עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם: (כב) כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו

ת"א וידבר ב"ב עס: אל תצרם מיר ס"גו ג' ב"ק ל"ח, ג'.. הוריות י"ח, ח':

פאלקע אויסגעשטארבען וואַרען, (יז) רעדעטע דער עוויגע מיט מיר, אונד שפראך: (יח) דו געהסט נונמעהר פאר דעם געביעטע מואב'ס, פאר ער, פארבייא, (יט) אונד נאהסט דיך דען זאהנען עמון; בעהאנדלע זיא ניכט פיינדזעליג, אונד גרייפע זיא ניכט אן. פאן דעם לאנדע דער זאהנע עמון וועלסט דוא ניכטס צום ערבטהיילע בעקאממען, דען איך האבע עס דען זאהנען לוט צום ערבטהייל געגעבען. (כ) אויך דיזעס ווירד אונטער דיא לענדער דער ריזען גערעכנעט; פארמאלס האבען אויך ריזען דארין געוואָהנט, דיא עמונים נאַנטען זיא זמזמים (שלימטע לייטע). (כא) איין פאלק גראָס, צאהלרייך אונד פאן האָהער שטאטור, וויא דיא ענקים. דער עוויגע אבער פערטילגטע זיא פאר איהנען; זיא פערטריבען זיא, אונד וואָהנטען אן איהרער שטאַטט: (כב) עבען זאָ, וויא ער מיט דען זאָהנען עשו געטהאן, דיא אין

רש"י

אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה. מבן כ' שנה היוצאי' בצבא: (יח יט) אתה עובר היום את גבול מואב וקרבת מול בני עמון. מכאן שארץ עמון לצד צפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאי' ישבו בה

תרגום אונקלוס

לממסת מגו עמא: (יז) ומליל יי עמי למימר: (יח) את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחית: (יט) ותתקריב לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן מארע בני עמון לך ירותא ארי לבני לוט יהביתה ירותא: (כ) ארע גבריא מתחשבא אף היא גברין יתיבו בה מלקדמין ועמונאי קרן להון חשבני: (כא) עם רב וסגי ותקיף כגבריא ושיצינון יי מן קדמיהון ותריכנון ויתיבו באתריהון: (כב) כמא

באור

מבן כ' שנה היוצאים בצבא. זאת ה"א הידיעה על דבר שאלתי נודע. ולשון הרשב"ם וכמו הנזכר אומר אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאמר ותחגרו איש את כלי מלחמתו, ומשה אמר להם אל תעלו ואל תלחמו. וכן ביהושע הוא אומר כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' אשר נשבע להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגומר (יהושע ה' ו') ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה. ולא אנשי מלחמה סתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו ע"פ הקב"ה אבל על האמוריים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו קורא אותם אנשי המלחמה כי על פי הקב"ה נלחמו. ואותם נכנסו לארץ, כי לא היו בני כ' בעת המלחמה הראשונה בשנה שניה כשנלחמו המרגלים, עכ"ד: (יז) וידבר ה', דבוק עם למעלה כמו ויהי ככלות משה לכתוב ודומים ככה, והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם אתה עובר וגומר: (יט) וקרבת, פי' תקרב: אל תצרם, מפעלי הכפל: ואל תתגר בם, פירשנו למעלה: (כ) ארץ רפאים, נראה שמתחיל בם

הישבים בשעיר אשר השמיד את־
החרי מפניהם ויירשם וישבו תחתם
עד היום הזה: (כג) והעוים הישבים
בחצרים עד־עזה כפתרים היצאים
מכפתור השמידם וישבו תחתם:
(כד) קומו סעו ועברו את־נחל ארנן
ראה נתתי בידך את־סיחן מלך־
חשבון האמרי ואת־ארצו החל רש
והתגר בו מלחמה: (כה) היום הזה
אחל תת פחדך ויראתך על־פני
העמים תחת כל־השמים אשר
ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך:
(כו) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות

כמך דגושה

תולדות אהרן והעוים חולין ס', ב': אחל תענית כ', א'. ע"ז כ"ה, א': ישמעון תענית שם, ע"ז שם: ממדבר שבת פ"ט, א':

שעיר וואהנטן: דא ער דען חרי פאר איהנען אויסגע־ראטטעט האט, דאס דיזע זיא אויסגעטריבען, אונד אן איהרער שטאטט ביז אויף דיזען טאג וואהנען. (כג) דיא עוים, דיא אויפדעם פלאטטען לאנדע וואהני־טען ביז גען עזה, ווארדען פאן כפתורים, דיא אויס כפתור קאמען, פערטריבען; אונד דיזע וואהנטען אן איה־רער שטעללע. (כד) מאכט איך אויף, אונד געהט איבער דען ארנן. איך געבע דיר דען אמורישן קאניג סיחן צו חשבון, זאממט זיינעם לאנדע, אין דיא הענדע. היר מאכע דען אנפאנג דער עראבערונג, גרייפע איהן פיינדזעליג אן. (כה) נונמעהר וויל איך אנפאנגען אללען פאלקערן אונטער דעם הימסעל אנגסט אונד פורכט פאר דיר איינצופלעססען; דיא נור דיינען רוף האָרען, זאללען ציטטערן אונד בעבען פאר דיר. (כו) פאן דער וויסטע קדמות האטטע איך איינע געזאנדשאפט אן סיחן, קאניג צו חשבון,

תרגום אונקלוס

די עבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שיצי ית חוראי מן קדמיהון ותריכינון ויתיבו באתרהון עד יומא הדין: (כג) ועואי דיתבין ברפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שיציאנון ויתיבו באתרהון: (כד) קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דמסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ותתגרי למעבד עמיה קרב: (כה) יומא הדין אשרי למתן זועך ודחלתך על אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון ויתברון מן קדמך: (כו) ושלחית אזגדין

רש"י

לפניכם אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו'. עוים מפלשתים הם שהרי הם נחשבים בספר יהושע שנא' חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים [יהושע י"ג] ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשו אתם מותרים לקחתה מידם [חולין ס']: (כה) תחת כל השמים. למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג [תענית כ' וע"ז כ"ה] (ס"א סיחון). ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר

באור

אלו הכתובים התורה לספר כמו למעלה האיך נחלו בני עמון את ארצם, וחזר בפסוק כ"ד קומו סעו ועברו אל דברי השם. וכן דעת המתרגם האשכנזי: תחשב, חשיבות מספר: (כד) והתגר בו מלחמה. נגד מה שאמר אל בני עשו ובני לוט אל תתגר יאמר כאן. לא די שאיני מזהירך מגירוי המלחמה אלא שאני מצוך והתגר בו מלחמה: (כה) ויראתך על פני העמים. הכלם

אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם
לֵאמֹר׃ (כז) אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ
בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃
(כח) אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי
וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק
אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ (כט) כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי
בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים
הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־
הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
נֹתֵן לָנוּ׃ (ל) וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ

תולדות אהרן אכל ע״ז ל״ו, נ׳:

תרגום אשכנזי

מיט דעם פֿרידליכען אנ־טראגע, אבנעלאססען: (כז) ערלויבע מיר דען דורכצוג דורך דיין לאנד; איך וויל אויף דער העער־שטראססע בלייבען, וועדער רעכטס נאך לינקס דאפֿאן אבוויכען; (כח) שפייזע, דיא איך עססען וויל, זאללסט דוא מיר אומ׳ס געלד פֿערקויפֿען: אונד וואססער, דאז איך טרינ־קען וויל, פֿיר געלד געבען; לאס מיך נור צו פֿוסע דורכציהען; (כט) (זא וויא מיר דיא זאהנע עשו גע־טהאן, דיא אין שעיר וואהנען, אונד דיא מואבים, דיא אין ער וואהנען): ביז איך איבער דען ירדן אין דאז לאנד געהן ווערדע, דאז דער עוויגע, אונזער גאטט, אונס איינגעבען וויל. (ל) אללייִן סיחון,

תרגום אונקלוס

ממדבר קְדֵמוֹת לְוַת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָמֵי שְׁלָם לְמֵימָר׃ (כז) אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא בְּאוֹרְחָא אֵיזֵיל לָא אֶסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃ (כח) עֲבוּרָא בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּין לִי וְאֵיכוֹל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוּד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי׃ (כט) כְּמָא דִי עֲבַדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאֲבָאֵי דְּיָתְבִין בִּלְחָיַת עַד דִּי אֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהֲנָא יָהֵיב לָנָא׃ (ל) וְלָא אֲבָה סִיחוֹן

רש״י

קדמות. אף על פי שלא צוני המקום לקרא לסיחון בשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשב׳ הקב״ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלו׳ ואע״פיכן פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד״א ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: עד

באור

פניהם תענה גם סירצו ממך: אשר ישמעון שמעך, העמים אשר לבד ישמעו מעשיך אף אם לא יראום ודמו התלו, וכן בת״א: (כו) דברי שלום, כמו ואשלח דברי שלום, כי ואשלח האמור בתחלה מוסך עצמו ואחר עמו: (כז) בדרך בדרך, כפל מלת בדרך מורה על ההתמדה בלי הפסק, כמו וילקטו אותו בבקר בבקר (שמות כ״ט), ויבאר אח״כ דהיינו שלא אסור ימין ושמאל: (כח) רק אעברה ברגלי, איני חפץ ממך רק להניחני לעבור ברגלי: (כט) עשו לי בני עשו, לא לענין לעבור את ארצם, אלא לענין מכר אוכל ומים (רש״י) ודעת הרמב״ן, יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני, א״כ הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים; והכתוב אומר על דבר אשר לא קדמו אתכם (וכאן נאמר והמואבים היושבים בער)? והוצרכו לפירוש זה, בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי, ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך אלך כאשר עשו לי בני עשו, שסבבו הר שעיר בדרך, וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר, רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתם, כי משם היה ארץ כנען קרוב, ולכן עברו על ער, בדים אמרו, הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם ע״כ: עד אשר אעבור, מוסב אל רק אעברה ברגלי בפסוק הקודם, וכאשר עשו לי בני עשו הוא מאמר מוסגר וכן כוון המתרגם: (ל) העברנו בו, הניחנו לעבור בו: כי הקשה ה׳ אלהיך, ענין

חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ
לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי
(לא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת
לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל
רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ (לב) וַיֵּצֵא סִיחֹן
לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה
יָהְצָה׃ (לג) וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו וְאֶת־כָּל־
עַמּוֹ׃ (לד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת
הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם
וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃

בניו קרי

ת"א כי הקשה עקדת שער נ"ו. עקרים מ"ד, פכ"ט:

קאניג צו חשבון, וואללטע
אונז דען דורכצוג ניכט גע-
שטאטטען; דען דער
עווינע, דיין גאטט, פער-
הערטעטע זיינען זין, אונד
שטערקטע זיינען מוטה,
אום איהן דיר אין דיא
הענדע צו ליפערן: וויא
יעטצט ווירקליך געשעהען
איזט. (לא) דער עווינע
שפראך צו מיר: זיהע!
איך מאכע הירמיט דען
אנפאנג, אונד געבע דיר
פרייז סיחן אונד זיין לאנד;
מאכע דוא דען אנפאנג,
זאלכעס צו עראבערן.
(לב) סיחון ריקטע אונז
אויף מיט זיינער גאנצען
קריגעסמאכט ענטגעגען,
נאך יהץ צור שלאכט;
(לג) אונד דער עוויגע, אונ-
זער גאטט, גאב איהן אין
אונזערע געוואלט: וויר
שלוגען איהן, זיינע זאהנע
אונד זיין גאנצעס פאלק;
(לד) נאהמען צו גלייכער צייט אללע זיינע שטעדטע איין, פערבאננטען אללעס, וואס אין דיזען

תרגום אונקלוס

מלכא דחשבון למשבקנא למעבר בתחומיה ארי אקשי יי
אלהך ית רוחיה ואתקף ית לביה בדיל לממסריה בידך כיומא
הדין: (לא) ואמר יי לי חזי דשריתי לממסר קדמך ית סיחון וית
ארעיה שרי לתרכותיה למירת ית ארעיה: (לב) ונפק סיחון
לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא ליהץ: (לג) ומסריה
יי אלהנא קדמנא ומחינא יתיה וית בנוהי וית כל עמיה:
(לד) וכבשנא ית כל קרווהי בעדנא ההיא וגמרנא ית כל קרוי

רש"י

אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: (לא) החילותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר שמו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיו בוררים בעיניהם ומקלסין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזותו

באור

(שמות ז' ג') בדילאר ואני אקשה את לב פרעה: (לא) החילותי ה"א הבנין בפתח בעבור אות מורית שלאחריה וכן בעירותיהו בלק (ישעיה מ"ה י"ב) אבל בשאין אות גרונית אחריה יאמר הימות, הקימות, הטיבות, כלם חטופין. ובא המאמר הזה אלא בגם פעם שני לומר מעתה אשר לא אבה סיחון להעבירכם בארצו הנה הוא בידי מוחלט׳ אלא לתת אותו ואת ארצו בידכם אלא מעתה בשום פנים: (לב) ונך. חסר נו"ן השרש. כי סדרו נכה: (לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף׳ שהיו מן האמורי ונצטוו בכך. שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה׳ ואעפ"כ פתח להם בשלום שכן היא המצוה. כאשר אמרו רבותי'. אבל לבני מלך הבשן לא קרא לשלום. שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר

(לה) רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים
אשר לכדנו: (לו) מערער אשר על
שפת־נחל ארנן והעיר אשר בנחל
ועד־הגלעד לא היתה קריה אשר
שגבה ממנו את־הכל נתן יהוה
אלהינו לפנינו: (לז) רק אל־ארץ בני־
עמון לא קרבת כל־יד נחל יבק וערי
ההר וכל אשר־צוה יהוה אלהינו:
ג (א) ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג
מלך־הבשן לקראתנו הוא וכל־
עמו למלחמה אדרעי: (ב) ויאמר
יהוה אלי אל־תירא אתו כי בידך
נתתי אתו ואת־כל־עמו ואת־ארצו
ועשית לו כאשר עשית לסיחן
מלך האמרי אשר יושב בחשבון:

תרגום אשכנזי

שטעדטען וואר, מעננער, ווייבער, קינדער: ליסען ניכטס איבריג. (לה) בלאס דאז פיה נאהמען וויר אונז, אונד דיא ביטע דער שטעדטע, דיא וויר איינ־גענאממען. (לו) פאן ערער אן; דאז אם אופער דעס באכעס ארנן ליגט, ביז נאך גלעד וואר אונז קיינע שטאדט צו מעכטיג; דען דער עוויגע, אונזער גאטט, גאב אונז אללעס פריז; (לז) נור דאז לאנד דער קינדער עמון בעריהרטעסט איהר ניכט: דען גאנצען שטריך אם באכע יבק, דיא שטעדטע אויף דעם געבירגע; אונד אללעס, וואס אונז דער עוויגע, אונ־זער גאטט, פערבאטען.
ג (א) וויר וואנדטען אונז אונד צאגען היניף נאך בשן; דא ריקטע אונז עוג, קאניג צו בשן, מיט זיינער גאנצען מאכט ענטגעגען נאך אדרעי, צור שלאכט. (ב) דער עוויגע אבער שפראך: פירכטע איהן ניכט! איך נעבע איהן, זיין גאנצעס פאלק אונד זיין לאנד אין דיינע געוואלט; דוא זאללסט

תרגום אנקלוס

גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משיזיב: (לה) לחוד בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא: (לו) מערער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בנחלא ועד גלעד לא הות קרתא די תקיפת מננא ית כולא מסר יי אלהנא קדמנא: (לז) לחוד לארעא בני עמון לא קריבתא כל כיף נחל יובקא וקרוי טורא וכל די פקיד יי אלהנא:
ג (א) ואתפנינא וסליקנא אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי: (ב) ואמר יי לי לא תדחל מניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה כמא די עבדתא לסיחון מלכא

רש"י

בזזנו לנו לשון ביזה כך כתוב בספרי [בפ' וישב ישראל בשטים במדבר כ"ה]: (לז) כל יד נחל יבוק. כל אצל נחל יבק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו:
ג (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עולה: (ב) אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא

באור

שלו כלל (רמב"ן): (לח) ושלל הערים אשר לכדנו, בזזנו לנו: (לז) כל יד, אל כל יד; אל המקום בדרך מוסף עצמו ואחר עמו: יד, כמו שפת, מקום שאצל הנחל: וכל אשר צוה. כל המקום אשר צוה ה' אלהינו שלא נכבוש, לא כבשנו:
ג (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה (רש"י): (ג) עד בלתי השאיר לו, כל א' מישראל

(ג) וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ (ד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ (ה) כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ (ו) וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ (ז) וְכָל־הַבְּהֵמָה

ת"א ששים מגלה י', ח'. שבועות ט"ז, ח'. ערכין ל"ג, ח': כל אלה מגלה שם. שבועות שם. ערכין שם: לבד מגלה ג', ג':

איתם טחח, וויא דוא דעם סיחן, קאניג אמרי, געטהאן, דער צו חשבון וואהנט. (ג) אלזא גאב דער עווינע, אונזער גאטט, אויך דען עוג, קאניג צו בשן, אונד זיין גאנצעס פאלק אין אונזערע געוואלט; וויר שלוגען איהן אויף דאז הויפט, דאז דאס איהם ניכטס איבריג בליב. (ד) אללע זיינע שטעדטע נאהמען וויר איין; דא בליב קיין ארט צוריק, דען וויר איהנען ניכט אבנאהמען; זעכציג שטעדטע, דען גאנצען שטריך ארגב, וועלכעס דאז רייך דעס עוג, קאניג צו בשן, אויסמאכט. (ה) אללע דיזע שטעדטע ווארען בעפעסטיגט, האטטען האהע מויערן, טהארע אונד ריגעל: אויסער דען אפנען פלעטצען, דערען זעהר פיעל ווארען. (ו) וויר פערבאננטען זיא, עבען זא וויא וויר עס דעם סיחן, קאניג צו חשבון, געטהאן האטטען: פערבאננטען נעמליך אללעס פאלק אין דער שטאדט, ווייבער, קינדער; (ז) אונד

תרגום אונקלוס

דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ (ג) וּמְסַר יְיָ אֱלָהָנָא בִּידָנָא אַף יָת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וּמְחֵינוּהִי עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב׃ (ד) וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא הֲוָת קַרְתָּא דִּי לָא נְסֵיבְנָא מִנְּהוֹן שִׁתִּין קִרְוִין כָּל בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא דְעוֹג בְּמַתְנָן׃ (ה) כָּל אִלֵּין קִרְוִין כְּרִיכָן מַקְפָן שׁוּר רָם דָּשִׁין וְעַבְרִין בַּר מִקִּרְוֵי פַצְחַיָּא דְסַגִּיאָן לַחֲדָא׃ (ו) וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן כְּמָא דִי עֲבַדְנָא לְסִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן גַּמַּרְנָא יָת כָּל קִרְוֵי גֻבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא׃ (ז) וְכָל בְּעִירָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא בַּזְנָא

רש"י

תעמוד לו זכות שמשמש לאברהם שנאמר ויבא הפליט [בראשית י"ד] והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי חבל ארגב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגב דמלכים (ב' ט"ו) אצל היכל מלך הרגו פקח בן רמליהו לפקחיה בן מנחם למדתי שכן נקראת שם הפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלים [זכריה ב']: (ו) החרם. לשון הוה הלך

באור

שריד. והוא פעל עבר (הרלב"ע), ויתכן שעד בלתי השאיר מוסב על ה' אלקינו. ואלה לו על עוג מלך הבשן: (ד) כל חבל ארגב. כתרגומו כל בית פלך טרכונא פי' בערך ערך טרכונא שם מחוז בלשון יוני, וכן פתר המתרגם האשכנזי: (ה) חומה גבוהה דלתים ובריח. כמו בחומה גבוהה ובדלתים ובריח: מערי הפרזי. ערים פתוחות שאין להם חומה ולא מגדל, וכן פרזות תשב ירושלים (זכריה ב'). ואלה פרזי שם: (ו) החרם, מקור במקום עבר כדרכו מדברי בעדם. והוא כמו נאמר אל הקודש, והחרם אותם כאשר עשינו לסיחון, דהיינו החרם כל עיר

וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ: (ח) וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן: (ט) צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר: (י) כֹּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן: (יא) כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ

תולדות אהרן צדנים סולין ס', ג':

דאז פיה, נעבסט אללער בייטע אויס דען שטעדטען, פלינדערטען וויר. (ח) אויף דיזע וויזע ערֶאבערטען וויר דאמאלס דאז לאנד דער בידען אמורישען קאֶניגע, וועלכעס אויף דיזער זייטע דען ירדן'ס ליגט: פאָם באכע ארנן אן, ביז אן דען בערג חרמון: (ט) דיזען בערג חרמון נעננען דיא צידנים שרין, אונד דער אמרי נעננט איהן שניר; (י) אללע שטעדטע אין דער עבנע, גאנץ גלעד, גאנץ בשן, ביז סלכה אונד אדרעי, וועלכע צום רייכע עוג'ס, צו בשן געהאֶרטען. (יא) דיזער עוג וואר דער איינציגע, דער נאָך פאָן דען ריזען איבריג וואר; זיינע בעטטשטאטט פאָן אייזען, איזט נאָך צו רבת דער וואָהנע

רש"י

וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגומר. והמקום אחד הוא אומר ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבע' שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע' מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים

תרגום אונקלוס

לנא: (ח) ונסבנא בעדנא ההיא ית ארעא מיד תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנון עד טורא דחרמון: (ט) צידנאי קרן לחרמון שריון ואמוראי קרן ליה טור תלגא: (י) כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלכא ואדרעי קרוי מלכותיה דעוג במתנן: (יא) ארי לחוד עוג מלכא דמתנן

באור

פתים ונומר, וכן תרגם המתרגם: (ט) צידונים, יקראו לחרמון שריון, והמקום אחד הוא אומר כי שיאון הוא חרמון (דברים ד') הרי לו ארבעה שמות, למה הוצרכו לכתוב להגיד שבח ארץ ישראל, שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך, זו אומרת על שמי יקרא, וזו אומרת על שמי יקרא (רש"י). ולפי פשוטו ירצה הכתוב לסמן המקום בכל שמותיו כדרכו על הרוב: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען (רש"י). כל המקרא הזה אינו כ"א מאמר מוסגר: (י) כל ערי המישר, מוסב אל ונקח בעת ההיא שלמעלה: (יא) הנה ערשו ערש ברזל, עריסה של קטן כשהיה תינוק בערסה בלע"ז ובל"א (וויגע): ערש ברזל, לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד. והשמטתו היה משבר ערס של עץ, לכך עשאוהו של ברזל, כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך לכך: הלא הוא ברבת בני עמון, עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו, להראות שהיה גדול בקטנותו כל כך, אבל מטת אדם גדול אין רגילין להצניע במקום אחד, כי בהרבה מקומות יש לו מטות (הרשב"ם). ואין דבריו עולים יפה לומר שהיה בקטנותו גדול כל כך שיצטרך מטה אורך תשע אמות ורוחב ארבע אמות. לכן נראה' דברי הרמב"ן שאמר, ענין הכתוב שבא להגיד כי עוג זה נקרא מלך האמרי בעבור כי מלך עליהם. אבל הוא עצמו מן הרפאים הוא, ולהגיד על גדלו וגבהו, כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקים, אמר כי ערשו ערש ברזל, לא יסבול אותו ערש עצים כאשר בני אדם, והיא בעיר רבה, שהיתה עיר מושבו, וכאשר השמידו בני עמון את הרפאים כאשר הזכיר למעלה ונלכדה עירו, נגל הוא לבזו מידם. וזהו שנאמר כי רק

ברזל הלה הוא ברבת בני עמון
תשע אמות ארכה וארבע אמות
רחבה באמת־איש: (יב) ואת־הארץ
הזאת ירשנו בעת ההוא מערער
אשר־על־נחל ארנן וחצי הר־
הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי:
(יג) ויתר הגלעד וכל־הבשן ממלכת
עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל
חבל הארגב לכל־הבשן ההוא

כתיב בהא

עמון צו זעהען: דיא לענגע דערזעלבען האט נייןן עללען אונד דיא ברייטע פיער עללען, יעדע זאָ גראָס אלס דער פאָרדערארם איינעס מאננעס. (יב) דיעס לאנד נאהמען וויר דאמאלס אין בעזיטץ: פאָן ערער, דאז אם באכע ארנן ליגט, דאז האלבע געבירגע גלעד, נעבסט אללען שטעדטען, גאב איך דען ראובנשען אונד גדשען שטאממע. (יג) דאז איבריגע גלעד, אונד גאנץ בשן, וואָ עוג רעגירטע, גאב איך דעם האלבען שטאממע מנשה: נעמליך דען גאנצען שטריך ארגב, דער צו בשן געהאָרטע: דיעס וואר דאז. ריזענ־

תרגום אונקלוס

אשתאר משאר גבריא הא ערסיה ערסא דפרזלא הלא היא
ברבת בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמת
מלך: (יב) וית ארעא הדא יריתנא בעדנא ההיא מערער די על
נחלא ארנון ופלגות טורא דגלעד וקרוהי יהבית לשבטא דראובן
ולשבטא דגד: (יג) ושאר גלעד וכל מתנן מלכותא דעוג יהבית
לפלגות שבטא דמנשה כל בית פלך טרכונא לכל מתנן ההוא

רש״י

והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויצא הפליט זהו עוג: באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה. מנחל ארנן ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על. נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) ההוא

באור

ענק אשר מיתר הרפאים. והנה נשארה מטתו שמה ברבה, אשר היא עתה לבני עמון, והעמוני׳ קיימו לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונ׳ מה שמנו מלכותו, זהו טעם הלה כלומר הנה העדות קיימת שהיא ערש ברזל ארוכה ורחבה מאד. וקיימת היא ברבת בני עמון, כי ערשו אשר בעשתרות היתה לשלל ולבזה, ע״כ: באמת איש, באמת כל אדם, והנה הוא כפל (למדוד אמת איש באמת איש). ולא יתכן להיות באמתו (באמת עוג עצמו כמו שפירש רש״י וכמו שתרגם אונקלוס באמת מלך ורבותו באמת עוג), כי מה זה הכתוב ללמד (כלומר אחרי שלא ידענו מדתו כמה היתה הנה לא נדע אם יאמר באמתו), ומה שלא יהיה בגלם אדם כלל כי אם היה גוף העוג ארוך תשעה או שמנה פעמים כמו האמה, ע״כ שלא היה לו גלם אדם כלל (מהרא״ב״ע בקצת תוספת באור): (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו, עם אשר ירשנו, כלומר ואת הארץ הזאת אשר ירשנו כך הנחלתי: מערוער ומחצי נתתי לראובני וגדי, וכן דעת הרמב״ן. ואולם המתרגם האשכנזי שם מאמר ואת הארץ ירשנו בעת ההיא מאמר נבדל. אף שנכבד כאמר ונקח בעת ההוא את הארץ, אין זו כפל הדברים כי הנה הלקיחה שם נאמר התנגדות על עם היושב בה ולכידת הערים מהם לא חלוקת הערים הנלכדים ולא הירושה והישיבה וכן תרגם (גענאָמען וויר דאמאהלס אין בעזיטץ): (יג) לכל חבל הבשן ההוא יקרא, פי׳ וכל חבל הארגב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים, כלשון וכל ההקדיש שמואל הרואה ושאול בן קיש (ד״ה א׳ כ״ו, כ״ח), ההושיבו נשים נכריות (עזרא י׳ ב׳) שהה״א בהם כמו אשר וכן רבים: והנה נקרא מכלל ארץ רפאים, על שם עוג המולך בה, או מפני שהיתה נתפלא

יקרא ארץ רפאים: (יד) יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב עד גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה: שביעי (טו) ולמכיר נתתי את הגלעד: (טז) ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנן תוך הנחל וגבל ועד יבק הנחל גבול בני עמון: (יז) והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה: (יח) ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל:

תרגום אשכנזי

לאנד גענאננט. (יד) אללײן יאיר, זאהן מנשה, נאהם דען גאנצען שטריך ארגב איין, ביז אן דעם געביעטע דעם גשורי אונד מעכתי; אונד נאננטע דאז גאנצע בשן: יאיר'ס דארפשאפטען, נאך זיינעם נאמען; וועלכען נאמען עס אויך בעהאלטען האט. (טו) דעם מכיר גאב איך גלעד; (טז) דעם ראובנשען אונד גדשן שטאממע אבער גאב איך איינען טהייל פאן גלעד, ביז אם באכע ארנן: זא דאס דיא מיטטע דעם ארנן דיא גרענצע זיין זאללטע; אונד ביז אם באכע יבק, דער גרענצע דער זאהנע עמון; (יז) פערנער דיא עבנע, אונד דען ירדן, דער איהרע גרענצע זיין זאלל: פאן דעם זעע כנרת, ביז אן דער זעע אין דער עבנע, אדער דער זאלצזעע, אונד ביז אם פוסע דעם בערגעס פסגה, געגען מארגען. (יח) איך גאב אייך דאמאלס פאלגענדען בעפעהל: דער עוויגע, אייער גאטט, האט אייך נון דיעס לאנד צום בעזיטצע געגעבען; איהר מיסט אבער, אללע שטרייטבארע מעננער אונטער אייך, גערישטעט

רש"י

יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו בכלל עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) כנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו:
(יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל

תרגום אונקלוס

יתקרי ארע גבריא: (יד) יאיר בר מנשה נסב ית כל בית פלך טרכונא עד תחום גשוראי ואפקירוס וקרא יתהון על שמיה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין: (טו) ולמכיר יהבית ית גלעד: (טז) ולשבטא דראובן ולשבטא דגד יהבית מן גלעד ועד נחלא דארנון גו נחלא ותחומא ועד יובקא נחלא תחומא דבני עמון: (יז) ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות משפך מרמתא מדינחא: (יח) ופקדית יתכון בעדנא ההיא למימר יי אלהכון יהב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא:

באור

לרפאים ונשארה לעוג, כי הוא והעם היושב בה מיתר הרפאים (הרמב"ן): (יד) חות יאיר. עיין (במדבר ל"ב מ"א) בבאור: (טו) ולמכיר. עיין (שם שם ל"ט) בבאור: (יח) ואצו אתכם

(יט) רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי־מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם: מפטיר (כ) עד אשר־יניח יהוה ׀ לאחיכם ככם וירשו גם־הם את־הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם: (כא) ואת־יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראת את כל־אשר עשה יהוה אלהיכם לשני המלכים האלה כן־יעשה יהוה לכל־הממלכות אשר אתה עבר שמה: (כב) לא תיראום כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם: ס

(כג) ואתחנן אל־יהוה בעת ההוא

ת"א ואתחנן ברכות ל', ב'. ול"ג ג'. עקרים מ"ד, פ' כ"ח:

פאר אירען ברידערן, דען קינדערן ישראל'ס, הער־ציהען. (יט) בלאס אירע ווייבער, קינדער אונד פיה, (דען איך וויים, דאס איהר פיל פיה האבט); זאללען אין דען שטעדטען בלייבען, דיא איך אייך געגעבען: (כ) ביז דער עוויגע אירע ברידער, זא ווי אייך, צור רוהע ברינגט, אונד ויא דאז לאנד איינגענאממען, דאז דער עוויגע, אייער גאטט, איהנען אויף יענער זייטע דעס ירדן'ס געבען ווירד. אלסדאן קאננט איהר יעדער צו זיינער בע־זיטצונג, דיא איך איהם געגעבען, צוריקקעהרען. (כא) דעם יהושע גאב איך דאמאלס פאלגענדען בע־פעהל: דוא האסט נון מיט דיינען אויגען אללעס געזעהען, וואס דער עוויגע, אייער גאטט, דיזען ביידען קאניגען געטהאן האט; עבען אלזא ווירד דער עוויגע אללען איבריגען רייכען טהון, דאהין דוא קאממסט. (כב) פירכטעט אייך ניכט פאר איהנען; דען דער עוויגע, אייער גאטט, איזט עס, דער פיר אייך שטרייטעט. (כג) בעפאר דיזעס געשאה, האטטע איך דען עוויגען געפלעהט אונד

תרגום אונקלוס

(יט) לחוד נשיכון וטפליכון ובעיריכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקרויכון די יהבית לכון: (כ) עד די יניח יי לאחיכון כותכון ויירתון אף אינון ית ארעא די יי אלהכון יהיב להון בעברא דירדנא ותתובון גבר לירותתיה די יהבית לכון: (כא) וית יהושע פקדית בעידנא ההיא למימר עינך חזאן ית כל די עבד יי אלהכון לתרין מלכיא האלין כן יעביד יי לכל מלכותא די את עבר לתמן: (כב) לא תדחלון מנהון ארי יי אלהכון מימריה יגיח לכון: (כג) וצליתי קדם יי בעידנא ההיא למימר:

רש"י

למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד [דברים ל"ג]: חסלת פרשת אלה הדברי': (כג) ואתחנן. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא

באור

שני ראובן וגד יתנר: כל בני חיל, שנכנס חלוצים תעבורו: (יט) ידעתי כי מקנה רב לכם, הוא מאמר מוסגר, וכן הוא בהעתקה: (כ) ושבתם. אז תשובו: (כא) עיניך הראות, יתכן שתפסר מלת הן, והטעם עיניך הן הראות את כל וגו' והנני מנעימך שכן יעשה וגו': (כב) לכם, בשבילכם: (כג) ואתחנן, כל לשון תחנה אינו אלא בקשת המתנה מאת השם לא לגמול על מעשה הטוב, וכן דעת רש"י וטעם ואתחנן וכבר התחננתי, כי כאשר הוכיח יהושע

לֵאמֹר: (כד) אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ: (כה) אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה

תולדות אהרן החלות ברכות ל"ב, ב'. ע"ז ד', ב': אעברה ברכות שם ח'. ע"שם:

תרגום אשכנזי

געשפראָכען: (כד) הערר! אָ עוויגער! דוא האסט אנגעפאנגען דיינעם דיענער דיינע גראָססע אונד דיינע אללמאכט צו צייגען: דען וואָ איזט איין גאָטטליכעס וועזען אים הימעל אָדער אויף ערדען, דאז וועלכע טהאטען אונד וואונדער טהון קאָננטע אלס דוא? (כה) א! לאס מיך איבער דען ירדן ציהן! דאמיט איך דאז פֿאָרטרעפֿליכע

תרגום אונקלוס

(כד) יי אלהים את שריתא לאחזאה ית עבדך ית רבותך וית ידך תקיפתא דיאת הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט בארעא ולית דיעביד כעובדך וכגבורתך: (כה) אעבר כען

רש"י

מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון [שמות ל"ג] אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הופר הנדר: לאמר. זה אחד מג' מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו [ספרי]: (כד) ה' אלהים. רחום בדין: אתה החילות להראות את עבדך. פתח להיות עומד ומתפלל אע"פ שנגזרה גזירה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי [שמות ל"ב] וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו [שם]: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה' [במדבר י"ד]: ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזק': אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החילות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החילותי תת לפניך [דברים ב'] הראני מלחמת ל"א מלכים: (כה) אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר

באור

ואמר צויתיו לאמר עיניך הראות וגומר (לעיל כ"א), יאמר הנה אנכי כבר התחננתי אל ה' לעבור את הארץ, אך ה' מנעני מראות את הארץ הטובה לכן צויתי את יהושע (דעת הראב"ע) וכן בתרגום אשכנזי. וטעם בעת ההיא כמו שכתב הרמב"ן, בעת הנזכרת שכבשתי סיחן ועוג והתחלתי להלחם בעממין שנתנו לישראל ואחלקתי הארץ לשני השבטים, והיה זה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים הזה (דברים ל"ב מ"ח) כי אז בקש רחמים והתחנן התפלה הזאת, וכאשר לא שמע השם אליו, חזר והתפלל יפקד ה' אלהי הרוחות איש על העדה (במדבר כ"ז ט"ז), כמו שנזכר שם וזהו וצו את יהושע הבא בסמוך בפרשה: (כד) את גדלך, זו מדת טובך, וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה' (שם י"ד י"ז): ואת ידך החזקה, היכולת לבלתי תכלית: אשר מי אל בשמים ובארץ, הטועים בשתוף וברבוי אלהות יאמרו כי זה ואיפוא הוא האל האחד אשר יעשה וגומר. ואונקלוס נטה מפשוטו של כתוב להרחיק הטעות, דאת הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא, ולית דיעבד כעובדך וכגבורתך. ולשון הראב"ע, אתה החלות, אמר חכם מהחכמים. אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ, במעשים שנוהג העולם בם, ואת ידך החזקה, האותות שנעשו על ידו. עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו, והטעם תקיף בשמים, שהם המלאכים והצבא, ובארץ, שהם בני אדם והחיות. כמעשיך, שהם כלם בחכמה, וכגבורותיך, ביכולת, וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל. ואם הארץ תהיה מניחה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה ע"כ: (כה) ההר הטוב. כמו ואראה ההר הטוב: ההר הטוב זו ירושלים (רש"י): והלבנון, זה בית המקדש (רש"י), וכן תרגם אונקלוס:

אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ (כו) וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ (כז) עֲלֵה ׀ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ (כח) וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא

תולדות אהרן ההר ברכות מ"ח, ב': ויאמר סוטה י"ג, ב': אל תוסף ברכות ל"ב, ב': עלה וכו' שם שם: וצו קדושין כ"ט, א': עקדה שער י"ב:

לאנד צו זעהען בעקאממע, דאז יענזייטס דעם ירדן'ס איזט! יענעס פֿארטרעפֿליכע בערג אונד דען לבנון. (כו) אללײן, דער עוויגע וואר אום אײערעטוויללען איבער מיך ערצירנט, אונד ערהארטע מיך ניכט; ער שפראך פֿילמעהר צו מיר: לאס גענוג זײן! רעדע מיר פֿאן דיזער זאכע ניכט מעהר! (כז) שטייגע אויף דיא שפיטצע דעס פסגה; ערהעבע דײנע אויגען געגען אבענד, מיטטערנאכט, מיטטאג אונד מארגען, אונד זיהע דיך הערום, דען איבער דען ירדן וואללסט דוא ניכט געהען. (כח) דעם יהושע ערטהײלע בעפֿעהלע, דאס ער קיהן אונד טאפּפֿער זײא: ער וואלל פֿאר דיזעם פֿאלקע הערגעהען, אונד איהנען דאז לאנד צום בעזיטץ אײנטהײלען, וועל-

תרגום אונקלוס

וְאֶחֱזֵי יָת אַרְעָא טָבְתָא דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא׃ (כו) וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבֵּיל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ לָא תּוֹסֵיף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד בְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ (כז) סַק לְרֵישׁ רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעְרְבָא וּלְצִיפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וַחֲזֵי בְעֵינָךְ אֲרֵי לָא תְעִבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃ (כח) וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ וְתַקְּפֵהִי וְאַלְּמֵהִי אֲרֵי הוּא יְעִבַּר קֳדָם עַמָּא

רש"י

ההר הטוב הזה. זו ירושלים: והלבנון. זה בית המקדש [יומא ל"ט]: (כו) ויתעבר ה'. נתמלא חימה [ספרי]: למענכם. אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם [תהלים ק"ו]: רב לך. שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר [ספרי]. ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנא' ויראהו ה' את כל הארץ [דברים ל"ד]: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות. וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו' [יהושע ז'] וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך [שם ז'] קם לך כתיב. אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה

באור

(כו) ויתעבר ה' בי למענכם. אתם גרמתם לי, וכן הוא אומר וירע למשה בעבורם (תהלים ק"ו) עיין (דברים א' ל"ז) בבאור: בדבר הזה. בשביל דבר זה: (כז) ראש הפסגה. הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: ושא עיניך וגו' וראה בעיניך. כל מה שתוכל לראות בעיניך שם, כאלו אמר עיניך תהיינה בארץ אבל אתה לא תהיה בארץ, כי לא תעבור את הירדן: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות, על המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו. בדבריך, שלא ירך לבו לאמר, כשם שנענש רבי עליהם, כך סופי ליענש עליהם. מבטיחו אני כי הוא יעבור

יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ (כט)
וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ
ד (א) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים
וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד
אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ (ב) לֹא תֹסִפוּ
עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם׃ (ג) עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־
עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ

תולדות אחרן ועתה עקדה שער ח': ובאתם עקרים מ"ד, פ"ג: לא תוספו ערובין נ"ו, א', רדף ק', א'. ר"ה כ"ט, א'. זבחים פ' א', ס"ה א'. תנחומא מ', ג'. עקדה שער ח': ולא תגרעו ערובין ק', א'. ר"ה כ"ח, ב'. זבחים פ', א':

תרגום אשכנזי

כעס דוא זעהען ווירסט. (כט) וויר לאגען דאמאלס אים טהאלע געגען בית פעור איבער:

ד (א) אלזא ישראל! גע־הארכע דען געזעטצען אונד רעכטען, דיא איך אייך לעהרע: דאמיט איהר לעבט, אונד אין דאז לאנד, וועלכעס דער עוויגע, אייער גאטט, אייך איינגעבען וויל, הינקאממט אונד עס איינעהמט. (ב) טהוט צו דעם, דאז איך אייך געביעטע, ניכטס הינצו, אונד נעהמט ניכטס דאפאן; זאנדערן האלטעט דיא געבאטע דעם עוויגען, אייערעס גאטטעס, זא, וויא איך זיא אייך געביעטע. (ג) אייערע אויגען האבען געזעהען, וואס דער עוויגע בייא געלעגענהייט דעם בעל פעור געטהאן; וואָ נור איינער דעם בעל פעור נאכגעגאנגען, דען האט דער עוויגע, אייער

תרגום אונקלוס

חֲדֵין וְהוּא יַחְסֵין יָתְהוֹן יָת אַרְעָא דִּי תֶחֱזֵי׃ (כט) וִיתֵיבְנָא בְחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר׃

ד (א) וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַע לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דִּי אֲנָא מַלֵּיף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן׃ (ב) לָא תוֹסְפוּן עַל פִּתְגָמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן׃ (ג) עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יָת דִּי עֲבַד יְיָ בִּפְלָחֵי בְעֵלָא פְעוֹר אֲרֵי כָל גַּבְרָא דִּי הֲלַךְ בָּתַר בְּעֵלָא פְעוֹר שֵׁיצְיֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ

רש"י

ינחלו אם הוא עובר עמהן ואם לאו אין נוחלין[ספרי]: (כט) ונשב בגיא וגו'. ונצמדתם לע"ז ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי:

ד (ב) לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש

באור

והוא ינחיל (רמב"ן): אשר תראה, על ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא. טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה, כי משם נסעו אל ערבות מואב, והגיא הוא נחל העברים, כי כן מפורש (דברים ל"ד ו'). ועתה החל לדבר על המצות. והטעם שהיו מול בית פעור החל לדבר בע"ז (הראב"ע). וכן דעת הרשב"ם:

ד (א) מלמד אתכם לעשות, כי עיקר הלמוד לעשות המצוה (הראב"ע): למען תחיו, כי עובדי פעור נשמדו: (ב) לשמור את, דעת המתרגם האשכנזי, כמו לא תוסיפו ולא תגרעו כי אם לשמור. ויתכן שפירושו כדי לשמור, ואמר אל תוסיפו כדי לשמור. כי על הרוב יבוא התוספ' עיקר, והעיקר יבטל מכל וכל: (ג) עיניכם הראות, ואשר אמרתי למען תחיו, אין צורך לעבדי

אשר הלך אחרי בעל־פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך: (ד) ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום: שני בשבת (ה) ראה | למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה: (ו) ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל־החקים האלה ואמרו רק עם־חכם ונבון הגוי הגדול הזה: (ז) כי מי־גוי גדול אשר־לו אלהים

תרגום אשכנזי

גאָטט, איס אייך איסגע־ראָטטעט. (ד) דיא איהר אבער דעם עוויגען, אייערעם גאָטט, אנהינגט, איהר לעבט אללע דייטיגעס טאגס: (ה) זיהע! איך האבע אייך געזעטצע אונד רעכטע געלעהרט, ווי מיר דער עוויגע, מיין גאָטט, בעפאָהלען: דאס איהר זיא אויסאיבט אין דעם לאנדע, דאהין איהר קאָממט, עס אין בעזיטץ צו נעהמען. (ו) בעאָבאכטעט זיא וואָהל אונד איבט זיא אויס: דען דיזעס ווירד אייערע ווייזהייט אונד פערנונפט זיין בייא דען פאָלקערן. ווען זיא דיזע פערשידענע געזעטצע הערען, זאָ שפרעכען זיא: דיזע גראָסע נאציאָן איזט נור ווייזע אונד פערשטענדיג! (ז) דען וואָ איזט איינע נאציאָן, זיא מאג נאָך זאָ גראָס זיין, צו דער דיא גאָטטער זאָ נאהע זיך

תולדות אהרן ואתם וכו' כתובות קי"א, ב'. סנהדרין ס"ד, א', ע"ז ע"ב, זבחים מ"ד, פ"ג: עקדה שער א': ראה נדרים ל"ז, א'. בכורות כ"ט א': ושמרתם ע"ז ד', ב': חכמתכם שבת ע"ה, א': כי מי ברכות ו', ב'. מגלה י"ח, א'. סנהדרין ל"ח א':

תרגום אונקלוס

מבינך: (ד) ואתון דאדבקתון בדחלתא דיי אלהכון קימין כלכון יומא דין: (ה) חזו דאליפית יתכון קימין ודינין כמא די פקדני יי אלהי למעבד כן בגו ארעא די אתון עאלין לתמן למירתה: (ו) ותטרון ותעבדון ארי היא חוכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא די ישמעון ית כל קימיא האלין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין: (ז) ארי מאן עם רב די ליה

רש"י

לילות וכן לא תגרעו [שם]: (ו) ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא

באור

כי עיניכם הרואות (הרלב"ע): בבעל פעור, בעבור בעל פעור, ורבים כן: (ה) ראה, קריאה בהתעוררות אל ההשגחה וההסתכלות, לכן לא ישמור המספר, וכבר זכרנו זה אצל מלת הנה, הודיעכם: למדתי אתכם, לשון הרלב"ע וטעם למדתי אתכם, אחרי שאמר אשר אנכי מלמד אתכם בא להוסיף כאשר צוני ה' כי אמת המצות הם מצותיו שתעשו בארץ, שיתן לכם השם לירשה. ועוד כי יש לכם תפארת על כל הגוים, והטעם כי עיקר המצות יבינם המשכיל וידע טעם נתנו, ע"כ: (ו) כי היא חכמתכם ובינתכם, בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמי', והכבוד האמתי הוא חלק רב מהאושר המדיני הכללי, כמו שהוא חלק רב מאושר האדם הפרטי, ואשרי העם יודעי הכבוד האמתי והמתאמרים אליו! רק עם חכם, כמו והיית אך שמח (דברים ט"ז ט"ו) רק ואך יורו על ההפלגה כאלו אמר תשמח כל כך עד שתראה שאין לך תואר אחר כי אם היותך שמח, וכן כאן יאמרו, הגוי הגדול הזה כאלו אין לו תואר אחר, כ"א שהוא חכם ונבון ואין כמוהו, וכן מתרגם בל"א: חכם ונבון, ההבדל בין חכמה ובינה מבואר במקום אחר: הגדול, בעבור שהם חכמי לב וידעי השם (הרלב"ע): (ז) כי מי גדול, שיש לו אלקים שיהי' קרוב אליו, שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בתפלה (הרלב"ע), והוכחתו לאמר אין תעוד

קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל־קראנו אליו׃ (ח) ומי גוי גדול אשר־לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום׃ שני במחו' (ט) רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן־תשכח את־הדברים אשר־ראו עיניך ופן־יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני

ת"א כה' ר"ה י"ח, א'. יבמות ק"ה, ב'. וק"ה א'. ומי גוי ברכות ע"ב, א'. עקדה, שער פ"ה: רק וכו' ברכות ל"ב, ב'. סנהדרין נ"ח, א'. מנחות ס"ב, ת"ח. מנחות ל"ט, ב'. עקדה שער נ"ח וכ"ה. ופן וכו' מנות ס"ב מ"ח: והודעתם ברכות כ"א, ב': מ"ק ט"ו, א'. קדושין ל', א':

תרגום אשכנזי

טהן, אלס דער עוויגע, אונזער גאטט, זא אפט וויר איהן אנרופען? (ח) אונד וואו איזט איינע נאציאן, ויא מאג נאך זא גראס זיין, דיא זאלכע גערעכטע פערארדנונגען אונד געזעטצע הֶעטטע, אלס דיזע לעהרע היר, דיא איך יעטצט פארלעגע? (ט) זא היטע דיך דען, אונד נים דיך וואהל אין אכט, דאס דוא דיא דינגע ניכט פערגעססעסט, דיא דיינע אויגען געזעהען האבען, אונד דאס זיא דיר דיין לעבלאנג ניכט אוים דעם הערצען קאממען; מאכע זיא דיינען קינדערן אונד קינדעסקינ־

תרגום אונקלוס

אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעדן עקתיה כיי אלהנא בכל עידן דאנחנא מצלן קדמוהי׃ (ח) ומאן עם רב די ליה קימין ודינין קשיטין ככל אוריתא הדא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין׃ (ט) לחוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא דלמא תתנשי ית פתגמיא די חזאה עינך ודלמא יעדון מלבך כל יומי חייך

רש"י

חכמתכם ובינתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים צדיקים. הגונים ומקובלים: (ט) רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תשנו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים:

באור

ההתקרבות האלהית על חכמת העם ובינתו. ואמר אחרי שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה, הנה זה עדות גמורה שהם חכמים ונבונים ומבקשים תמיד בחכמה, לפי שעונה אותם בכל קראם אליו: (ח) ומי גוי גדול. ועוד עדות גדולה על חכמת האומה מצדקת החקים והמשפטים שישמרו ביניהם. כי אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל. ויתכן לפי המשך הכתובים שכך פירושם. יאמר שמירת החקים והמשפטים האלה לחכמה ובינה תחשב לכם בעיני העמים, כי יאמרו הנה הגוי הזה גדול ומאושר ומצליח. (כי אושר והצלחה מדינית היא גדלת האומה ותפארתם), ואין זה כי אם יען היותו עם חכם ונבון, כי באשר תשמרו חקי' האלה יהיה השם קרוב אליכם בכל קראכם אליו, ואין הצלחה ואושר למעלה ממנו. וכן הנהגת האומה על פי חקים ומשפטים צדיקים וישרים היא הצלחה גדולה, ואשרי העם שככה לו. מעתה אם יראו הצלחותיכם ואשריכם, ויתבוננו בחקים ומשפטים הגונים ומקובלים אשר אתם שומרים לעשות, יודו על חכמתכם ובינתכם. ויאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה: (ט) רק השמר לך. אז כשלא תשכח אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים, ואם תשנו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים (רש"י), ויבאר מלת רק כלומר שלא תחשבו סכלים באופן אחר. אם תשמרו משכח את הדברים וגומר, וכן דעת המתרגם האשכנזי (זא היטע דיך דען). והראב"ע בארה על דרך אחר ואמר: הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני, ע"כ: ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. הטעם השמר שלא יסורו כל ימי חייך מלבבך:

בָּנֶיךָ: (י) יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה אֵלַי הַקְהֶל־
לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת־דְּבָרָי
אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־
בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: (יא) וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן
תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב
הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל: (יב) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים
אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים
זוּלָתִי קוֹל: (יג) וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ
אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת

תולדות אהרן יום וכו' ברכות סס. ת"ק סס. קדושין סס:

דערן בעקאננט: (י) דען טאג נעמליך, דא דוא פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אם חורב שטונדסט, דא דער עוויגע צו מיר שפראך: פֿערזאממלע מיר דאז פֿאָלק, איך וויל זיא מיינע וואָרטע הערען לאססען: דאמיט זיא לערנען, מיך צייט איהרעס לעבענס אויף ערדען צו פֿירכטען, אונד זאָלכעס אויך איהרע קינדער לעהרען. (יא) איהר טראטעט הינצו אונד שטונדעט אונטען אם בערגע: דער בערג בראננטע, אונד דיא פֿלאממען שלוג ביז מיטטען אן דעם הימטעל; אונטען הערו ר וואר פֿינסטערניס, וואָלקע אונד דיסטערעס געוויטטער. (יב) מיטטען אויס דעם פֿייער רעדעטע דער עוויגע מיט אייך; איהר הארטעט פערנעהמליכע ווארטע, וואורדעט אבער אויסער דעם שאללע קיינע געשטאלט געוואהר. (יג) ער טרוג אייך זעלבסט זיין בינדניס פֿאָר, דאס ער אייך צו האלטען בעפֿאָה־

תרגום אונקלוס

ותהודעינין לבנך ולבני בנך: (י) יומא די קמתא קדם יי אלהך בחורב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קימין על ארעא וית בניהון יאלפון: (יא) וקריבתון וקמתון בשיפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא: (יב) ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתכון חזן אלהין קלא: (יג) וחוי לכון ית קימיה די פקד יתכון למעבד

רש"י

(י) יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית

באור

(י) יום אשר עמדת, מוסב על מקרא שלמעלה ממנו, אשר ראו עיניך, יום אשר עמדת בחורב אשר ראית הקולות ואת הלפידים (רש"י): באמר ה' אלי הקהל, כאשר אמר, והנה יספר בראשונה בקוצר יום אשר עמדת. ועתה יספר באורך לשנה ולתכלית מה עמדו שם: ליראה אתי. יראת הכבוד והתרוממות, כמשפט כל יראה שאחריה מלת את. וכבר זכרנו זה: כל הימים אשר הם חיים על האדמה, כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם (הראב"ע): ילמדון, מבנין הקל ילפון לעצמם, ילמדון מבנין פעל יאלפון לאחרים. (יא) תחת ההר, כמו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), וכן תרגם אונקלוס בשיפולי טורא, והוא נעתק מנגד ההר: בער, היה בוער: לב השמים, באמצע כמו בלב האלה, וכן בלב ים: חשך ענן וערפל. לומר יודע היכן היה החשך, אמר שהיה בתחתית ההר. כי ראש ההר היה בוער באש עד לב השמים, וכן דעת המתרגם האשכנזי: (יב) קול דברים אתם שומעים, יתכן שהוא מאמר מוסגר, ומאמר המדבר מתוך האש לא נראה בו שם תמונה אבל קול אתם שומעים, ועתה חזר ואומר מה דבר, ויגד בריתו: זולתי קול. אתם שומעים, או הוא כמו וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' ט"ו): (יג) עשרת הדברים, יפרש מהו הברית אשר צוה אתכם לעשות

הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים׃ (יד) וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (טו) וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (טז) פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית

תולדות אחרן ואותי נדרים ל"ג, א', ול"ה א'. סנהדרין ל"ט, ב': ונשמרתם ברכות ל"ג, ב'. עקדת שער ע"ח: כי לא וכו' עקדת שער ל"ח: פן וכו' סנהדרין כ"ז, א' ע"ז כ"ב, ב'. חולין כ"ג, א'. בכורות כ"ז, א'. תמורה כ"ח, א':

תרגום אשכנזי

לען: נעמליך דיא צעהן געבאָטע, דיא ער נאכהער זעלבסט אויף צווייא שטיינערנע טאַפעלן פערצייכנעטע. (יד) מיר אבער בעפאהל דער עוויגע דאמאלס, אייך נאָך אנדערע געזעטצע אונד רעכטע צו לעהרען, דיא איהר אין דעם לאנדע, דאהין איהר געהט, עס איינצונעהמען, אויסאיבען זאָללט. (טו) נעהמעט אייך אין אכט, זאָ ליעב אייך אייער לעבען איזט; איהר האבט גאָר קיינע פיגור געזעהען, אלס דער עוויגע פֿאָם בערגע חרב, אויס דעם פייער, מיט אייך רעדעטע: (טז) דאס איהר אלזאָ ניכט אויף אבוועגע געראטהעט, אייך איינען גאָטצען צו מאכען, איינע בילדליכע געשטאלט: דיא פיגור איינעם מאננעס, אָדער איינעם ווייבעס;

רש"י

את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילפון לעצמם: ילמדון. יאלפון לאחרים: (יד) ואותי צוה ה' ללמד אתכם. תורה שבע"פ: (טז) סמל. צורה:

תרגום אונקלוס

עַשְׂרָא פִתְגָמִין וּכְתַבִינוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא: (יד) וְיָתִי פַקֵּיד יְיָ בְּעִידָנָא הַהִיא לְאַלָּפָא יָתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין לְמֶעְבַּדְכוֹן יָתְהוֹן בְּאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: (טו) וְתִסְתַּמְרוּן לַחֲדָא לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּחוֹרֵב מִגּוֹ אִשָּׁתָא: (טז) דִּלְמָא תְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צַלְמָא

באור

הוא עשרת הדברים. וכן בתרגום אשכנזי (געבאָטע): (יד) ואותי צוה ה'. כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק שיגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת בשנת הארבעים (הראב"ע). והטעם, אלה עשרת הדברים שהם עקר התורה הנוהגים בכל מקום ובכל זמן, שמעתם ביום המעמד, מלבד מה שצוני ה' מן החקים והמשפטים שתעשום בארץ אשר אתם עוברים לרשתה: לעשותכם, מקור עם כנוי הנוכחים, ואינו פעול: (טו) ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, עתה שב על מה שאמר פן תשכח את הדברים ופן יסורו מלבבך ותחשוב שראית בעת ההיא תמונת המדבר ותעשו לכם פסל: (טז) פן תשחיתון, מה שראיתם ביום ההוא, והטעם השחתת או דרכיכם (הראב"ע): פסל, דבר נחצב, כמו פסל לך (שמות ל"ד א'), ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה' י"ח): תמונת כל סמל. כמו סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח' ג'), ענינו אליל (הרשב"ם), ולפי הרד"ק בשרש סמל, ויתכן להיות צורה מן הצורות או כלל לכל צורות אחר שאמר תמונת כל סמל. ונראה שגם תמונה הונח בל"הק על רושם הנשאר בנפש מן הבטת צורת המוחש החיצוני, ולכן נאמר למעלה ותמונה אינכם רואים זולתי קול. ונאמר על כל ציור מושכל, ומזה ותמונת ה' יביט, שהשיג דרכי השם בהשגה נעלה מהשגת זולתו. ולפעמים יאמר גם על ציור דמיוני, ציור שחלקיו הם במציאות והרכבתם המדביק כבר באח' מן החושים, אבל חבור החלקים ההם והרכבתם אינו במציאות רק בדמיון המצייר. ד"מ סוס בעל כנפים, כלב בעל שלשה ראשים, הוא ציור שחלקיו נמצאים כולם חלק בזולת חלק, סוס לבדו, והכנפים לבדם

זָכָר אוֹ נְקֵבָה׃ (יז) תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה
אֲשֶׁר בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף
אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ (יח) תַּבְנִית כָּל־
רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־
בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ (יט) וּפֶן־תִּשָּׂא
עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ
וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא
הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם
וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃

תולדות אהרן ופן תשא עקדה שער מ"ח: אשר חלק מגלה ט' ג'. ע"ז נ"ב, א':

(יז) דיא פיגור איינעס פיערפיסיגען טהיערעס אויף דעם ערדבאדען, דיא פיגור איינעס דער פאגעל, דיא אין דער אבערן לופט פליגען; (יח) דיא פיגור איינעס געווירמס, דאז אויף דער ערדע קריכט, דיא פיגור איינעס דער פישע, דיא אונטער דער ערדע אים וואססער זינד. (יט) אדער דאס דוא עטווא דיינע אויגען גען הימעל חעבסט: זיהעסט דיא זאננע, דען מאנד, דיא שטערנע, דאז גאנצע העער דעם הימעלס; אונד דיך פערלייטען ליסעסט זיא צו פערעהרען, אונד איהנען גאטטעסדיענסט צו ערווייזען: דא דאך דער עוויגע, דיין גאטט, זיא פיר אללע איבריגע פאלקער אונטער דעם גאנצען הימעל צוואר צוגעלאססען האט;

תרגום אונקלוס

דְּמוּת כָּל צוּרָא דְּמוּת דְּכַר אוֹ נוּקְבָא׃ (יז) דְּמוּת כָּל בְּעִירָא דִּי
בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר גַּדְפָּא דִּי פָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ שְׁמַיָּא׃
(יח) דְּמוּת כָּל רִחֲשָׁא דִּי בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל נוּנֵי דִּי בְמַיָּא מִלְּרַע
לְאַרְעָא׃ (יט) וְדִלְמָא תִּזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת שִׁמְשָׁא וְיָת
סִיהֲרָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא כֹּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְהוֹן
וְתִפְלְחִינוּן דִּי פַלֵּיג יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן לְכֹל עַמְמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃

רש"י

(יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק. להאיר להם. ד"א לאלוהות, לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העול' [מגילה

באור

ואלה לא יתחברו בגוף מן הגופים, והנה הציור מן הפסל הזה והמחשבה ההיא יקרא תמונה כל עת שהוא בכח, ואולם כאשר יצא אל הפועל. ד"מ כאשר יעשה הצורף סוס בעל כנפים מברזל ותהיה לו שאר מיני מתכות אז יקרא סמל. כאמר סמל הקנאה על האליל ביחזקאל. כי רבים מהאלילים הנעבדים היו צורות מחודדות מחלקים שונים שלא יתחברו בגוף מן הגופים כידוע, וזהו אמר כאן, פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (אבן חצוב ומסותת על) תמונת כל סמל (על איזה צורה שתהיה במציאות, או תעשו לכם) תבנית זכר או נקבה (צורת בנין זכר או נקבה כמות שהם במציאות): (יז) תעוף בשמים, כתרגומו דפרח באויר שמיא, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (יח) תבנית כל דגה, דגה שם המין, והטעם תבנית כל איש מאישי המין. וכן בתרגום אשכנזי: (יט) כל צבא השמים, בתחלה אמר את השמש ואת הירח והכוכבים ואח"כ כל צבא השמים פרט ואח"כ כלל, וכן הרבה במקרא: ונדחת, כאדם שידחה מדרך הנכון ויפול או יתעה: אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים, להאיר להם (מגלה ט'). ולפירוש עיקר הפשט אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם, כי אינו חושש בהם (תלבד שיכלו וידעו שהשם ית' הוא סבת כל הסבות המסבבים העליון כי לא נאסר השתוף לבני נח), אבל אתכם לקח ה' ויוציא אתכם להיות לו לעם נחלה ולעבדו, והוא יהיה לכם (בלי אמצעי ושתוף כלל) כ"כ הרשב"ם, וכן תרגם

(כ) וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָֹה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם
מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם
נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (כא) וַיהוָֹה הִתְאַנַּף־
בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי
אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ
הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה׃ (כב) כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת
אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃
(כג) הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־
בְּרִית יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת
עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת

(כ) אייך אבער האט דער עוויגע גענאָממען, אונד צוים דעם אייזענאָפֿען, נעמליך אוים מצרים, געפֿיהרט, דאס איהר זיין אייגענטהימליכעס פֿאָלק ווערדען מאָגט, וויא איהר יעטצט ווירקליך זייד. (כא) אויף מיך איזט דער עוויגע איירעטוועגען צאָרניג וואָרדען; אונד האט געשוואָרען, דאס איך ניכט איבער דען ירדן געהען אונד ניכט אין דאז הערליכע לאנד קאָממען זאָלל, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוט געבען וויлл; (כב) דאס איך אלזאָ אין דיזעם לאנדע שטערבען, אונד ניכט איבער דען ירדן קאָממען ווערדע. איהר אבער ווערדעט הינאיבערגעהן, אונד יענעס פֿאָרטרעפֿליכע לאנד איינגעהמען. (כג) היטעט אייך אלזאָ וואָהל, דאס איהר דען בונד ניכט פֿערגעססעט, דען דער עוויגע, אייער גאָטט, מיט אייך געמאכט: אונד פֿערפֿערטיגנט אייך געצענבילדער פֿאָן אירגענד איינער געשטאלט, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר פֿערבאָטען

רש"י

כ'] וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא [תהלים ל"ו]: (כ) מכור. כור הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: (כא) התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגומר. אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל.

תרגום אונקלוס

(כ) וְיַתְכוֹן קָרֵיב יְיָ לְדַחְלְתֵיהּ וְאַפֵּיק יַתְכוֹן מִכּוּרָא דְפַרְזְלָא מִמִּצְרָיִם לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (כא) וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה רְגַז עֲלַי עַל פִּתְגָמֵיכוֹן וְקַיֵּים בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּר יַת יַרְדְּנָא וּבְדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא טַבְתָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא׃ (כב) אֲרֵי אֲנָא מָאֵית בְּאַרְעָא הָדָא לֵית אֲנָא עָבַר יַת יַרְדְּנָא וְאַתּוּן עָבְרִין וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא טַבְתָא הָדָא׃ (כג) אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא תִתְנְשׁוּן יַת קְיָמָא דַּייְ אֱלָהֲכוֹן דִּי גְזַר עִמְּכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צְלַם דְּמוּת כֹּלָא דִּי

באור

המתרגם האשכנזי: (כ) ואתכם, ענינו ואולם אתכם: מכור. כור הוא כלי שמזקקין בו את הזהב: (כא) וה' התאנף בי, בעבור שאמר ויוצא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ התענגותו, רק אני לא אראה בטובה הזאת (הרמב"ן). ויתכן לומר, שה' התאנף בי מוסב על ופן תשא עיניך וגומר ונדחת והשתחוית להם ועבדתם. ואומר הלא ידעתם שה' התאנף בי וישבע שלא אעבור את הירדן כי אם אנכי מת בארץ הזאת, ואיני הולך עמכם להזהירכם ולהזכירכם יום יום כאשר אנכי עושה היום, לכן קחו תורה מפי, והשמרו לכם וגו': (כג) השמרו לכם, למעלה אמר ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, ולא פי' בעבור מה ישמרו ומה יעבור עליהם אם לא ישמרו, וכאן פי' ואמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא, ולפי שהפסיק הענין מן כי לא ראיתם כל תמונה עד וירשתם את הארץ הטובה הזאת, לכן הביאו צורך קשור וחזר הענין לאחור ולומר השמרו לכם וגומר ואולי היא כוונת הרמב"ע: אשר צוך, שלא לעשות

כָּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: (כד) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא: פ

(כה) כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ: (כו) הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־

תולדות אחרן כי ה' כתובות קי"א, ב'. סוטה י"ד, א'. ע"ז נ"ד, ב'. ונ"ח א': כי תוליד הבילה ל"א, ב'. גיטין פ"ח א': ונושנתם גיטין שם. סנהדרין ל"ח, א':

חאט. (כד) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט איין פֿערצעהרענדעס פֿייער, (ער שטראָפֿט נאך דער שערפֿע). איין אייפֿערפֿאָללער גאָטט, (דער קיינע גאָטצען נעבען זיך דולדעט). (כה) ווען איהר נון איינסט לאנגע אין דעם לאנדע געוואָהנט האבט, צייגט קינדער אונד ענקעל, גערא טהעט אלסדאן איף דען אבוועג, אייך איין גאָטצענבילד, אין אירגענד איינער געשטאלט צו מאכען: אונד אלזאָ דאז טהוט, וואס דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, מיספֿעלליג איזט, איהם צום פֿערדרוססע; (כו) זאָ רופֿע איך יעטצט הימעל אונד ערדע צו צייגען אן, דאס איהר גאר באלד אוים דעם לאנדע ווערדעט צערשטרייעט ווערדען, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהט. איהר ווערדעט

תרגום אונקלום

פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: (כד) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא: (כה) אֲרֵי תְלִדוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלֵם דְּמוּת כֹּלָא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי: (כו) אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתֵּיצָאָה

רש"י

תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר צוך שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום אנפרמנ"ט בלע"ז מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי ע"א: (כה) ונושנתם. רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמנה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם [סנהדרין ל"ח] והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון והו שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו [דניאל ט'] צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העדותי בכם.

באור

(כד) אש אוכלה הוא, בלי כ"ף הדמות, וענינו כאש אוכלה הוא (הרמב"ע). ואולי נחסר כ"ף הדמיון לחזק המאמר, והטעם שמעניש בצדק ואינו מוותר כלום (דעת המתרגם האשכנזי): אל קנא. כאשר רואה שישראל עובדים לאל נכר ומכבדים אותו הוא מתקנא בכבוד אל נכר, לפי שהכבוד והעבודה מישראל ראויים לו ולא לזולתו. ועיין מזה (שמות כ' ה') בבאור מעלת קנא: (כה) כי תוליד בנים, אמר אל קנא ואח"כ באר מה יקרה להם אם יעשו פסל (הרמב"ע): ועשיתם הרע, באמר מלות כמו לרבות לגנות ולגדוף (הרמב"ע). ענין הכתות הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים, והענין היותכם ישנים בארץ ותשבו לבטח אולי תשכחו את השם. העדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יארך לכם אחר שתעבדו עבודה זרה, והפרשה הזו אע"פ שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אזהרה. והטעם כי הוא כמתנבא על עתידים וידבר בלשון ישמש בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא, יאמר שישמע ויבין לאיש כמה. ולא יגזר עליה' (הרמב"ן): (כו) העידותי בכם, הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם (רש"י). והטעם את.

הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃
(כז) וְהֵפִיץ יְהֹוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהֹוָה אֶתְכֶם שָׁמָּה׃
(כח) וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃
(כט) וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃
(ל) בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהֹוָה

תולדות אהרן ושבת עקדם סער ה':

תרגום אשכנזי

ניכט לאנגע מעהר דארין בלייבען, זאָנדערן פֿערטילגט ווערדען. (כז) דער עוויגע ווירד אייך אונטער אנדערע נאציאָנען צערשטריען, אונד איהר ווערדעט איןגערינגער אנצאהל אונטער דען פֿאָלקערן איבריג בלייבען, דאהין אייך דיזער עוויגע טרייבען ווירד. (כח) דאזעלבסט ווערדעט איהר גאָטטערן דינען, דיא דאז ווערק מענשליכער הענדע זינד: האָלץ אונד שטיין, דאז ניכט זעהען, ניכט הערען, ניכט עססען, ניכט ריכען קאן. (כט) דא ווערדעט איהר דאן דען עוויגען, אייערן גאָטט, זוכען, אונד איך ווידער פֿינדען; ווען איהר איהן נעמליך פֿאָן גאנצעם הערצען, אונד פֿאָן גאנצער זעעלע פֿערלאנגען ווערדעט. (ל) ווען דוא אין דער ענגע זיין ווירסט, אונד דיך אללעס דיזעס ווירד בעטראָפֿפֿען האבען: אם ענדע דער טאגע ווירסט דוא ענדליך צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צוריק-

רש"י

הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים.

תרגום אונקלוס

תשתיצון: (כז) ויבדר יי יתכון ביני עממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא די ידבר יי יתכון לתמן: (כח) ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד ידי אנשא אעא ואבנא די לא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין: (כט) ותתבעון מתמן ית דחלתא דיי אלהך ותשכח ארי תתבעי מן קדמוהי בכל לבך ובכל נפשך: (ל) כד ייעוק לך וישכחונך כל פתגמיא האלין בסוף

באור

השמים ואת הארץ. כתב הרמב"ן שיש אומרים שהם המלאכים והנביאים, ואחרים אמרו כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה (ויקרא כ"ו י"ט) והנכון בעיני להיותם עדים שילאום תמיד הם והניחם כי הם עומדים, כטעם כימי השמים על הארץ (דברים י"א כ"א), וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז), ע"כ: (כח) ועבדתם שם אלהים וכו', תרגם אונקלוס ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא. וכן כתב רש"י משאתם עובדים לעובדיהם, כאילו אתם עובדים להם. ונראה שהוצרכו לפרש כן, בעבור שחשבו שעבודת אלהים אחרים הוא עון ולא עונש. וממשמעות הכתוב שיעניש השם. ולדעתי אין עונש גדול מזה. וכל הנגעים וכל היסורים הבאים לו לאדם אינם קשים כמו החולי הרע ומר הזה שתשקע הנפש במצולת התועבה, וילכד האדם ברשת החטאת עד אשר לא יוכל להמלט, כי אין למעלה ממכאובות הנפש המכרת את עונה ומריה ולא תוכל לעמוד כנגדה מחמת הרגל העבירה, ואין מרפא לנפש הביא עד שת תאמץ ותתחזק בכל כחותיה, לנתק ממנה מוסרות ההרגל הבוא בחזקה, והוא שאמר בסמוך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. והמתרגם האשכנזי תרגם ג"כ על פי פשוטו של מקרא: ולא יאכלון ולא יריחון, הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית, כי היא עבה מכולם, ועוד כי היא סולת חיי הגוף (הראב"ע): (כט) ובקשתם וכו' ומצאת, לשון רבים בעבור שהם רבים, ולשון יחיד בעבור שהם גוי אחד, ולפעמים ישא בלשון רבים ולפעמים בלשון יחיד:

אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ (לא) כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ (לב) כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים ׀ אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ (לג) הֲשָׁמַע

ת״א כי שאל חגיגה י״א, ב׳: למן היום שם שם י״ב, א׳. סנהדרין ל״ח, ב׳: השמע עקרים מ״ד, פי״ח:

קעהרען, אונד זיינער שטימע געהארכען: (לא) דען דער עוויגע, דיין גאטט, איזט איין בארמהערציגער גאטט; ער ווירד זיינע האנד ניכט פאן דיר אבציהען, אונד דיך ניכט צו גרונדע געהען לאססען, ווירד דעם בונדעס ניכט פערגעססען, דען ער דיינען עלטערן צוגעשווארען האט. (לב) ערקונדיגע דיך נור נאך דען אלטען צייטען, דיא פאר דיר געוועזען זינד: פאן דעם טאגע אן, דא גאטט דען מענשען אויף דער ערדע ערשאפפען האט, פאן איינעם ענדע דעס הימעלס צום אנדערן ענדע; אב יעמאהלס איינע זא גראססע טהאט געשעהען, אדער דערגלייכען געהארט װארדען? (לג) אב יעמאהלס איינע

תרגום אונקלוס

יומיא ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקביל למימריה׃ (לא) ארי אלהא רחמנא יי אלהך לא ישבקינך ולא יחבלינך ולא ינשי ית קימא דאבהתך די קיים להון׃ (לב) ארי שאל כען ליומיא קדמאי די הוו קדמך למן יומא די ברא יי אדם על ארעא ולמסיפי שמיא ועד סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע דכותיה׃ (לג) השמע עמא קל מימרא דיי ממליל מגו אשתא כמא ד,

רש״י

כתרגומו משמש עדים לעובדיהם כאילו הם עדים להם: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו [שיר ג׳] שלא כנקד ארפנו. כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה [מלכים ב׳ ד׳] תן לה. רפיון הרף ממני [דברים ט׳] התרפה ממני: (לב) לימים ראשונים. על ימים האמורים. ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים [חגיגה י״ב] והוא השיעור עצמו אשר

באור

(ל) באחרית הימים. על צד ההפלגה כלומר בזמן רחוק מאד: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו. ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא, לא יתן לך רפיון, לא יפריש אותך מאצלו, וכן אחזתיו ולא ארפנו (שיר ג׳ ד׳) שלא כנקד ארפנו (בפת״ח הרי״ש). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה (מלכים ב׳ ד׳), תן לה רפיון, הרף ממני (דברים ט׳ י״ד), התרפה ממני. (רש״י). והנה שני מקראות הללו. בצר לך ומצאוך ונומר כי אל רחום ונומר הם כמו באור למקרא שלמעלה ובקשתם משם ונומר. יאמר מה שאמרתי ובקשתם משם את ה׳ אלהיכם. זה יהיה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ונומר. ומה שאמרתי ומצאת הוא כי אל רחום ה׳ אלהיך ונומר: (לב) לימים ראשונים, על ימים האמורים: למן היום. הלמ״ד מוסף או הוא דרך לשון (הראב״ע), ואין צורך. כי הוא כמו למ״ד לימים האמורים, שישאל על הדברים הנעשים בהם: ולמקצה השמים. כמו ולמקצה הארץ ועד קצה הארץ, בעבור שנדמה לעינים, קצה הארץ וסופו, הוא גם קצה השמים. וענינו שאל לכל מי שתמצא ועל כל זמן שתרצה: או הנשמע. לא בלבד שלא נהיה אלא אפי׳ שלא נשמע, כלומר בעבור גדולת הדבר שישמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש דבר לא עלה על לב בן אדם שיעדה אלא כזה מלבו; וגם

עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ (לד) אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ (לה) אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא

ת"א או הנסה נרכות ע"ח, ח': מבלס י"ח, ס': הראת ר"ה נ"נ, נ': כית' סס סס:

תרגום אשכנזי

נאציאָן דיא שטימע איינער אים דעם פֿייער רעדענדען גאָטטהייט פֿערנאָממען, וויא דוא פֿערנאָממען האסט, אונד ווערע אם לעבען געבליבען? (לד) אָדער האט איינע גאָטטהייט יע אונטערנאָממען הינצוגעהען, זיך מיטטען אויס איינעם אנדערן פֿאָלקע איין פֿאָלק הערויסצונעהמען: דורך פֿערזוכונגען, צייכען, וואונדער, קריג, מיט שטארקער מאכט אונד אויסגעשטרעקטעם ארמע, אונד דורך אללערלייא פֿורכטבארע טהאטען: וויא דיאיעניגען, וועלכע דער עוויגע, דיין גאָטט, אן מצרים פֿאר דיינען אויגען אויסגעאיבט האט? (לה) אללעס דיעס איזט דיר געצייגט וואָרדען, דאמיט דוא וויססעסט, דאס

תרגום אונקלוס

שְׁמַעְתָּ אַתְּ וְאִתְקַיֶּמְתָּא: (לד) אוֹ נִסִּין דַּעֲבַד יְיָ לְאִתְגְּלָאָה לְמִפְרַק לֵיהּ עַם מִגּוֹ עַם בְּנִסִּין בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין וּבִקְרָבָא וּבִידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרַמְמָא וּבְחֶזְוָנִין רַבְרְבִין כְּכֹל דִּי עֲבַד לְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן: (לה) אַתְּ אִתְחֲזֵיתָא לְמִידַע אֲרֵי יְיָ הוּא

רש"י

מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'. כל ההי"ן הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח ההנהיה הנשמע הנסה השמע: במסות. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי [שמות ח'] אם יוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באותות. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך [שם ד']: ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנאמר כי ה' נלחם להם [שם י"ד]: (לה) הראת. כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם

באור

אם בדא אין מי שישמע אליו. וההי"ן הללו של ההוי' הנשמע שאלות הן, כמו שאמר שאל נא. ורש"י כתב שהן ההי"ן התימה, והתימה והשאלה קרובים בענין: (לד) או הנסה אלהים. קודש כן כתב הרלב"ע וכן ת"י. ורש"י כתב, הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת וגו'. ולפי דבריו הוא חול, וכן תרגם המתרגם האשכנזי. וכן נראה מפשוטו של מקרא שבסיים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם. כי מלבד שלדברי הרלב"ע הכנוי במלת אלהיכם הוא למותר, גם המשך המאמר אינו מדוקדק יפה. כי לפי דרכי המליצה ומשפטיה, אלו היה כח המאמר בהתכבדו' תיבת גוי לתיבת לכם. שהאלהים לא עשה כן לגוי אחר כאשר עשה לכם, היה ראוי לומר ככל אשר עשה ה' אלהיכם לכם; אבל אם כוונת המאמר בהתנגדות שום אלוה עם אלהי ישראל. שלא עשה אל אחר לגוי אחר כאשר עשה לכם ה' אלהיכם. אז המאמר נמשך ומסודר כראוי: במסת, על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו. כגון התפאר עלי (שמות ח' ה'), אם יוכל לעשות כן. הרי זה נסיון (רש"י): באתת, בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום. כגון מה זה בידך (שמות ד' ב') (רש"י): ובמופתים, הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות (רש"י): ובמלחמה, בים שנאמר כי ה' נלחם להם (שמות י"ד כ"ה) (רש"י): וביד חזקה. שיצאו ישראל ביד רמה: ובזרוע נטויה. על טעם בעמוד אש וענן (הרלב"ע): ובמוראים גדלים. הם טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל (הרלב"ע): (לד) אתה הראת, כתרגומו

הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ׃ (לו) מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (לז) וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃ (לח) לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃

תולדות אהרן אין עוד סנהדרין ס"ז, ע"ב . חולין ז', ב':

דער עוויגע איין וואהרער גאָטט, אונד אויסער איהם קיינער זייא. (לו) פֿאָם הימעל הערָאב האט ער דיך זיינע שטיממע האָרען לאססען, דיך צוכט צו לעהרען; אונד אויף דער ערדע האט ער דיר זיין גראָססעס פֿייער געצייגט, אונד דוא האסט זיינע רעדע פֿערנאָממען, מיטטען אויס דעם פֿייער. (לז) דארום, ווייל ער דיינע פֿעטער ליבטע, אונד איהרען זאאמען נאך איהנען, ערוועהלטע; האט ער אייך מיט זיינער גראָססען קראַפֿט פֿאָר זיך הער אויס מצרים געפֿיהרט: (לח) אום פֿאָלקער פֿאָר אייך צו פֿערטרייבען, דיא גראָססער אונד מעכטיגער זינד אלס איהר; אייך אבער הינצופֿיהרען, אונד אייך איהר לאנד צום ערבגוטע איינצוגעבען: וויא זיך יעטצט שאָן

תרגום אונקלוס

אֱלָהִים לֵית עוֹד בַּר מִנֵּיהּ׃ (לו) מִן שְׁמַיָּא אַשְׁמְעָךְ יָת קָל מֵימְרֵיהּ לְאַלָּפוּתָךְ וְעַל אַרְעָא אַחֲזְיָךְ יָת אֶשָּׁתֵיהּ רַבְּתָא וּפִתְגָמוֹהִי שְׁמַעְתָּא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ (לז) וַחֲלָף אֲרֵי רְחִים יָת אֲבָהָתָךְ וְאִתְרְעִי בִּבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן וְאַפְּקָךְ בְּמֵימְרֵיהּ בְּחֵילֵיהּ רַבָּא מִמִּצְרָיִם׃ (לח) לְתָרָכָא עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ מִן קֳדָמָךְ לְאַעָלוּתָךְ

רש"י

שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים ולא שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב: ויוציאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם [שם י"ד]. ד"א ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנאמר נגד אבותם עשה פלא [תהלים ע"ח] ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתב בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים

באור

מאותותיו. והענין שהראך אלהים את כל הנסים והאותות האלה, לדעת כי ה' שהוא עושה נפ"א משגיח ובעל היכולת (עי' שמו' ב' י"ד ע"ו) הוא האלהי' הוא בעל הכחות והיכולת כלם. ואין עוד מלבדו: (לו) ליסרך, אונקלוס תרגם לאלפותך, ללמדך מוסר. להביא בלבך הכניעה מפניו. כן בדברים לא יוסר עבד (משלי כ"ט כ'), לא ילמוד מוסר. ולכן תרגם האשכנזי (דיך צוכט צו לעהרען). (ויתכן לפרשו דיך צו פערבינדען), להביאך במסורת הברית, כענין שאמרו מלות לאסור אסר (במדבר ל' ג'), כאלו הדבק החפשי בעבותות הנה והנה, קשור על ידי הברית או השבועה שלא לבטות: (לז) ותחת כי אהב, ולפי שאהב את אבותיך לכן הוליכך: ויוציאך בפניו, כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג ט'). השעור על ידי פעולות הנפלאות מפניו. מפלה מן התולדות, והנה הרמב"ן ורש"י פירשו שכתוב ותחת כי אהב מוסב למעלה, כלומר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך וגם תחת אשר אהב את אבותיך. אבל המעיין ידאה שכתוב מן השמים השמיעך וכו' ודבריו שמעת מתוך האש מקביל למה שאמר למעלה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש. ומקרא ותחת כי אהב ונומר ויוציאך בפניו הוא כנגד מה שאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת: (לח) להוריש גוים, לכן הוליכך ממצרים: ממך מפניך, הרס המקרא להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך (מתרגו רש"י): לתת לך את ארצם נחלה. עד לגמלה, או שהוא תואר פעל הבתיכם, והכוונה לבעבור לך את ארצם: כיום הזה. שבנו

(לט) וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד: (מ) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים: פ שלישי

(מא) אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ: (מב) לָנֻס שָׁמָּה

תולדות אהרן וידעת ר"ה שם: גיטין נ"ז, ב': הוא וכו' שם שם אז יבדיל מכות ט', א': לנוס וכו' סוטה מ"ט, א'. סנהדרי נ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

צו צייגען איינצונעהמען. (לט) ערקעננע אלזא אונד נעהמע וואהל צו הערצען, דאס דער עוויגע, ער אליין, גאטט זייא: אבען אים הימעל אונד אונטען אויף דער ערדע; אונד זאנסט קיינער. (מ) היטע אלזא זיינע פֿעראָרדנונגען אונד געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרלעגע: דאמיט עס דיר אונד דיינען קינדערן נאך דיר, וואָהלגעהע, אונד דאמיט דוא לאנגע יאהרע אויף דעם ערדרייכע בלייבעסט, דאזדער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אויף עוויג שענקען ווילל. (מא) דאמאלס זאָנדערטע משה דרייא שטעדטע אוים, אויף דער מאָרגענזייטע דעם ירדן'ס, (מב) דאס

רש"י

ממך: כיום הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאין קולטות עד שיבדלו אותן של ארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה [מכות ט']: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף מזרח של שמ

תרגום אונקלוס

לְמִתַּן לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: (לט) וְתִידַע יוֹמָא דֵין וּתְתוּב לְלִבָּךְ אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית עוֹד בַּר מִנֵּיהּ: (מ) וְתִטַּר יָת קְיָמוֹהִי וְיָת פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין דִּי יִיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ כָּל יוֹמַיָּא: (מא) בְּכֵן אַפְרֵישׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא: (מב) לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל

באור

התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג (הרשב"ם): (לט) והשבת אל לבבך, הידיעה הזאת תשי אל לבך פעם אחר פעם עד שתשרש בנפשך כי ה' האלהים ונומר ועי"ז ושמרת את חקיו, כלומ כשתהיה הידיעה הזאת חקוקה בלבבך אין ספק שתשמור את חקיו אשר הם לטוב לך: (מא) א יבדיל משה, כתב הרשב"ם למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב ז המעשה בינתים, אלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות, הפסיק ביני את התורה הזאת, והוא צריך לומר בשופטים ושוטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אש ה' אלהיך נותן לך, ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה, ת שלש ערים שאמר לו הקב"ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר שם ולא צוה משה לישרא לכך כתוב כאן כי משה הבדילם, ולכך לא צוה לישראל ע"כ ואמרו יבדיל לשון עתיד כתב רש ז"ל שנתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם, ואע"פ שאין קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנע שנאמר שש ערי מקלט תהיינה (במדבר ל"ה י"ב), אמר משה מצוה שבאה לידינו נקיים אותה בעבר הירדן מזרחה שמש, באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש, לפי שהוא דב נקוד הרי"ש בחטף מזרח של שמש. מקום זריחת השמש (רש"י): (מב) ונס וכו' וחי, כיו

רֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־
דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם
וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃
(מג) אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר
לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי
וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃ (מד) וְזֹאת
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (מה) אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ (מו) בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ
סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן

תולדות אהרן והוא לא מכות י' ג': ונס שם ח': בצר שם שם
וזאת התורה יומא ע"ב. מנחות נ"ב ג':

אין טאָדשלעגער דאהין זיינע צופֿלוכט נעהמע; ווער זיינען נעכסטען אומ־ברינגט אונפֿערזעהענס, אָהנע דאס ער פֿאָרהער זיין פֿיינד געוועזען, דער פֿליהע אין איינע פֿאָן דיזען שטעדטען, אונד ערהאלטע זיין לעבען: (מג) בצר אין דער וויסטע, אין דער עבנע, דיא דעם ראובנ'שען שטאממע; ראמת אין גלעד, דאז דעם גד'שען שטאממע, אונד גולן אין בשן, דאז דעם מנשה'שען שטאממע צוגעהאָרטע. (מד) פֿאָלגענדעס איזט דיא לעהרע, וועלכע משה דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרגע־לעגט האט; (מה) דיזעס זינד דיא צייגניסע, פֿער־אָרדנונגען אונד רעכטע, וועלכע משה דען קינדערן ישראל'ס, נאך איהרעם אויסגאנגע אויס מצרים, פֿאָרגעטראגען האט: (מו) דיסזייטס דעם ירדן'ס, אים טהאלע, בית פעור געגענאיבער אים לאנדע סיחן, קאָניגס אמרי; דער אין חשבון זאס, וועלכען משה אונד דיא קינדער ישראלס

תרגום אונקלוס

קְטוֹל חַבְרֵיהּ בְּלָא מַנְדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְּמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיָּם׃ (מג) יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא בְּאַרַע מֵישְׁרָא לְשִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן וְיָת רָאמוֹת בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא דְגָד וְיָת גּוֹלָן בְּמַתְנָן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ (מד) וְדָא אוֹרָיְתָא דִּי סַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מה) אִלֵּין סָהֲדָוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ (מו) בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר בְּאַרַע סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃

רש"י

מקום זריחת השמש: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדות אשר דבר. הן הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאה להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח שהעבר השני היה במערב:

באור

ואחר ינוס שמה: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו (רש"י): (מה) אלה העדות והחקים והמשפטים, יתכן שכתוב זה הוא מאמר מוסגר. והטעם שבא לומר הלא הנה אשר שם משה לפני בני ישראל בעבר הירדן בגיא ובמוב והפסיק בנתיים במאמר אלה העדות לומר שהן הן הדברים בעצמם שאמר משה לבני ישראל כבר בצאתם ממצרים אבל הוסיף עד עכשיו לבאר אותן העדות והחקים כמו שנאמר למעלה (דברים א' ה') בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה, וכמו שפירשתי שם. וכ"כ רש"י אלה העדות אשר דבר, והם הם אשר דבר בצאתם ממצרים וחזר ושנאם להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח, שעבר השני היה במערב: (מו) אשר הכה משה, כמו אחרי הכותו את סיחון מלך האמרי (דברים א' ד') והוא סיחון האמור כמו שבארתי שם:

אשר הכה משה ובני ישראל בצאתם
ממצרים: (מז) ויירשו את־ארצו ואת־
ארץ ׀ עוג מלך־הבשן שני מלכי
האמרי אשר בעבר הירדן מזרח
שמש: (מח) מערער אשר על־שפת־
נחל ארנן ועד־הר שיאן הוא חרמון:
(מט) וכל־הערבה עבר הירדן מזרחה
ועד ים הערבה תחת אשדת
הפסגה: פ רביעי
ה (א) ויקרא משה אל־כל־ישראל
ויאמר אלהם שמע ישראל את־
החקים ואת־המשפטים אשר אנכי
דבר באזניכם היום ולמדתם אתם
ושמרתם לעשתם: (ב) יהוה אלהינו
כרת עמנו ברית בחרב: (ג) לא את־

ת״א ולמדתם יבמות ק״ס, ב׳:

אלס זיא אויס מצרים גינ-
גען, געשלאגען האבען.
(מז) זיא עראָבערטען זיין
לאנד אונד דאז לאנד דעס
עוג, קאָניגס צו בשן; אלזאָ
דער ביידען קאָניגע פאָן
אמרי, דיסזייטס דעס
ירדן'ס געגען מאָרגען.
(מח) פאָן ערער אן, וועל-
כעס אם אופער דעס
ארנן'ס ליגט, ביז אן דען
בערג שיאן, דער אויך
חרמון הייסט; (מט) דאז
גאנצע פלאכע פעלד אויף
דער מאָרגענזייטע דעס
ירדן'ס, ביז אן דאז מעער
אין דיזעם געפילדע, אם
פוסע דעס בערגעס פסגה.
ה (א) משה ריף דעס
געזאממטען פאָלקע
ישראל צו, אונד שפראך:
פערנים, אָ ישראל! דיא
פעראָרדנונגען אונד רעכ-
טע, דיא איך יעטצט פאָר
אייערן אָהרען רעדע; בע-
גרייפט זיא וואָהל, אונד בע-
האלטעט זיא, דאראנאך צו
טהון. (ב) דער עוויגע,
אונזער גאָטט, האט איינען
בונד מיט אונז געמאכט צו
חרב. (ג) ניכט נור מיט אונזערן עלטערן האט דער עוויגע דיזען בונד געמאכט, זאָנדערן מיט אונז

תרגום אונקלוס

(מז) ויריתו ית ארעיה וית ארע עוג מלכא דמתנן תרין מלכ[י]
אמוראה די בעברא דירדנא מדנח שמשא: (מח) מערוער ד[י]
על כיף נחלא דארנון ועד טורא דשיאון הוא חרמון: (מט) וכ[ל]
מישרא עברא דירדנא מדינחא ועד ימא דמישרא תחות משפ[ך]
מרמתא:
ה (א) וקרא משה לכל ישראל ואמר להון שמע ישראל י[ת]
קימיא וית דיניא די אנא ממליל קדמיכון יומא ד[ין]
ותלפון יתהון ותטרון למעבדהון: (ב) יי אלהנא גזר עמנא ק[ים]
בחורב: (ג) לא עם אבהתנא גזר יי ית קימא הדין אלהן עמנ[א]

רש״י

ה (ג) לא את אבותינו.
בלבד כרת ה׳ וגומר.
כי אתנו. פנים בפנים.
א״צ גרכים כך לאמר אשה
אל תאמרו אני מטעה
אתכם על לא דבר כדרך

באור

ה (א) ויקרא משה, אין
קריאה זו היא
קריאת הקהל כ״א קריאת
ההתעוררת. (כגדלה
ממלת אל שהוא סימן דאטיבוס. אלא היא קריאת הקהל היה ראוי לבא את שהוא סי[מן]
האקוזאטיבוס), כי כבר נקבצו והם שומעים במעמד את כל דבריו, אבל לפי שהפסי׳ בהבדלת ש[ל]
הערים לערי מקלט, ולפי שעתה יאמר פרטי הדינים שלא נאמרו עדיין, לכן קראם להעיר ל[ב]
על דקדוקי החקים והמשפטים: אשר אנכי דובר. אשר עתה אדבר, ולכן נאמר בהווה: (ג) ל[א]
את אבותינו. בלבד כרת ה׳ וגו׳ (רש״י). ויתכן שידבר על רוב האנשים היוצאים ממצרים

אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת
כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ
חַיִּים: (ד) פָּנִים | בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה
עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: (ה) אָנֹכִי
עֹמֵד בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא
לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם
מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר: ס
לציבור (ו) אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר

תולדות אהרן פנים מקראים מ"ב ס"ח, ופי"ח:

דיא וויר אללע היר אם לע-
בען זינד. (ד) פֿאָן אנגע-
זיכט צו אנגעזיכט האט
דער עווינגע אויף דעם
בערגע, מיטטען אויס דעם
פֿייער, מיט אייך גע-
רעדעט. (ה) (איך שטאנד
אם מיטטעלספעראָן צווי-
שען דעם עווינגען אונד
אייך, אום אייך דאז וואָרט
דעם עווינגען קונד צו מא-
כען; דען איהר פֿירכטע-
טעט אייך פֿאָר דעם פֿייער,
אונד גינגט ניכט אויף דען
בערג) אונד שפראך:
(ו) איך בין דער עווינגע,
דיין גאָטט, דער איך דיך

תרגום אתקלום

אֲבָהָתַנָא אֱלָהֵין תְּנָא יוֹמָא דֵין כּוּלָנָא קַיָּמִין: (ד) מַמְלַל עִם מַמְלַל
מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִשָּׁתָא: (ה) אֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בֵּין
מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵינֵיכוֹן בְּעִידָּנָא הַהִיא לְחַוָּאָה לְכוֹן יָת פִּתְגָמָא דַיְיָ
אֲרֵי דְחֵלְתּוּן מִן קֳדָם אִשָּׁתָא וְלָא סְלֵקְתּוּן בְּטוּרָא כַּד אֲמַר:
(ו) אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא:

רש"י

שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: (ה) לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ואנכי עומד בין ה' וביניכם.

באור

כי היו רבים במחנה ששמעו הברית מפי השם, העיד אותם על הדברים אשר ראו ואשר שמעו במעמד הנכבד ההוא, ואמר לא את אבותינו הבלתי חיים עתה כרת ה' את הברית, כי אם אתנו. אנחנו אשר אנו פה היום עודנו חיים זוכרין את הדבר. אנחנו השגנו את המאמר הנכבד הזה מפי הגבורה בחוש שלם, ולזה השגתנו למעלה מן כל נדנוד ספק, ועתה אנחנו מעידים על זה, ומעתיקים האמונה הזאת לבנו ולזרעינו אחרינו. ולשון רש"י כי אתנו. פנים בפנים. א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח. הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: (ד) פנים בפנים, בלא אמצעי, והטעם כאשר שפה המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו (הראב"ע): (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה', כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם מה שדבר ה' עמהם פנים בפנים, וזה רמז על כל מה שנזכר בפרשת בחדש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב עד ויאמר ה' אליו לך רד. והראב"ע אמר כי זה אחר מעמד הר סיני היה והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים, ואולתו היום הייתי אני עומד בין השם וביניכם. והרמב"ן בפירוש כי ידעת למה שפרשנו שם. כי ישראל לא השיגו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך. ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שאמר השם. וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש לכם כל דבר ודבור. וטעם בין ה' וביניכם כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם כי הם הרחיקו עצמם כאשר פירשתי שם. וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות. על כן הייתי אני ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע, כי רחוק היה ביניכם והיכר, ומשם אני הייתי מגיד הדברות. ע"כ לשון הרמב"ן: לאמר. דבוק עם ה' דבר עמכם. וכמות אנכי עומד וגומר הוא מאמר מוסגר, כמבאר את דבריו. לפי שאמר מתוך האש אמר שהם היו אחר האש, הוסיף לאמר שהיה זה לפי שיראתם מפני האש ולא עליתם. ואני הייתי למעלה לתוך האש להגיד לכם את דבר ה', ועתה יחזור את הדבור כמות שיצא מפי הגבור, ואמר לך לאמר, כמשפט הלשון: (ו) אנכי ה' אלהיך, הדברות כבר מפורשות (שמות כ' ב' וכו') ועתה אשים ידי על מעני הסימנים שנעלמו בין שני אופני הדברות האלו לעצמם כיד ה'

הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים:
(ז) לא יהיה לך אלהים אחרים על־
פני: (ח) לא תעשה־לך פסל | כל־
תמונה אשר בשמים | ממעל ואשר
בארץ מתחת ואשר במים | מתחת
לארץ: (ט) לא־תשתחוה להם ולא
תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל
קנא פקד עון אבות על־בנים ועל־
שלשים ועל־רבעים לשנאי: (י) ועשה
חסד לאלפים לאהבי ולשמרי
מצותו: ס (יא) לא תשא את־שם־
יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה
את אשר־ישא את־שמו לשוא: ס
(יב) שמור את־יום השבת לקדשו

מצותי קרי

ת"א. לא תעשה עקרים מ"ג, סל"ו: בשמים ר"ה כ"ד, ג': שמור ברכות כ', ח'. ר"ה כ"ז, ח'. עקרים מ"ג, סל"ו. שבועות כ', ב':

תרגום אשכנזי

אוס מצרים געפיהרט האבע, אוס דעם הויזע דער שקלאפען. (ז) דוא זאללסט קיינע אנדערע געטטער האבען פאר מיינעם אנגעזיכטע. (ח) דוא זאללסט דיר קיין געטצענבילד מאכען: קיינע עהנליכע געשטאלט פאן דעם, וואס אבען אים הימעל, אדער אונטען אויף דער ערדע, אדער אים וואססער אונטער דער ערדע איזט. (ט) דוא זאללסט דיך פאר איהנען ניכט ביקקען, אויך זיא ניכט געטטעסדינסטליך פערעהרען; דען איך, דער עוויגע, דיין גאטט, בין איין אייפערפאללער גאטט, (דער קיינען אנדערן נעבען זיך לײדען קאן), דער דאז פערברעכען דער פעטער אהנדעט אן קינדערן, ענקעלן אונד אורענקעלן: נעמליך בייא דענען, דיא מיך האססען; (י) דער אבער גנאדע ערציינט ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט דענען, דיא מיך ליבען אונד מיינע געבאטע האלטען. (יא) דוא זאללסט דען נאמען דעס עוויגען, דיינעס גאטטעס ניכט בייא איינער אונוואהרהייט אויספרעכען, (נעמליך אום זיא צו בעקרעפטיגען); דען דער עוויגע ווירד ניכט אונגעשטראפט לאססען דעניעניגען, וועלכער זיינען נאמען בייא איינער אונוואהרהייט אויספריכט. (יב) נים דען רוהעטאג וואהל אין אכט, דאס דוא

רש"י

(ז) על פני. בכל מקום אשר אני שם והוא בכל העול'. ד"א כל זמן שאני קיים: עשרת הדברו' כבר פירשתי: (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובדיבור אחד נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו [מכילתא]: כאשר צוך. קודם מתן תורה במרה

תרגום אונקלוס

(ז) לא יהוי לך אלהא אוחרן בר מני: (ח) לא תעבד לך צלם כל דמות די בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: (ט) לא תסגוד להון ולא תפלחינון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון: (י) ועבד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פקודי: (יא) לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית די יימי בשמיה לשקרא: (יב) טר ית יומא דשבתא לקדשותיה

באור

הטובה עלי: (יב) שמור את יום השבת לקדשו, ובדברות הראשונות נאמר זכור את יום השבת
והענין אחד אלא שהזכירה מורה יותר על ההשגחה לקדש את השבת ... בבגדים נקיים

כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (יג) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ (יד) וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת | לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃ (טו) וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ | בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה

ת"א כאשר צוך שבת פ"ז, ב': סנהדרין נ"ו. ב': ושורך ב"ק נ"ד,
ב': וגרך יבמות מ"ח, ב': למען וגו' שם שם. ב"ק נ"ד ס':

איהן היילינסט, וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר בע־פֿאָהלען האָט. (יג) זעכס טאָגע קאָננסט דוא ארביי־טען, אונד אללע דיינע געשעפֿטע פֿערריכטען; (יד) דער זיבענטע טאָג אבער איזט איין רוהעטאָג, דעם עוויגען, דיינעם גאָטט־טע, צו עהרען; דוא זאָללסט קיין האַנדווערק פֿערריכ־טען, ווערער דוא זעלבסט: נאָך דיין זאָהן, דיינע טאָכ־טער, דיין שקלאַפֿע, דיינע שקלאַפֿין; דיין אָכס, דיין עזעל, אונד אלל דיין פֿיה; וויא אויך דער פֿרעמדע, דער זיך אין דיינען טהאָרען אויפֿהעלט: דאמיט דיין שקלאַפֿע אונד דיינע שקלאַפֿין רוהע, גלייך וויא דוא; (טו) דען דוא מוסט בעדענקען, דאס דוא אויך שקלאַפֿע גע־וועזען בּיזט אין מצרים: אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, האָט דיך פֿאָן דא הערויסגעפֿיהרט

תרגום אונקלוס

כְּמָא דִי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (יג) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ (יד) וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְתוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְכָל בְּעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דִינוּחַ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃ (טו) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ

רש"י

[שבת פ"ז]: (טו) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת

באור

והאלהים לדבר עם רעים אהובים ועם בני בית על גבורות ונפלאות הבורא ב"ה. כענין שלמדו חז"ל ממלת זכור ברכת הקדוש על היין, כלומר באסיפת וחברת בני בית כטוב לבם, יקדשו את השם ויהללוהו, והראיה שלמעלה לא נאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית כמו שכתבת כאן, לפי שכוון יותר אל הזכירה בפה בשבחים ובהללים והודיות על פלאי היצירה ותמונות השם ותעלה, אף שכוון גם כן על שביתת המלאכות. ואולם השמירה מורה יותר על המניעה והשביתה והמנע מעשות המלאכות שנאמר בהם לא תעשה, והטעם שישמור את השבת מלפני שלא יבא לחלל מן המלאכות, ולפי שכוון כאן יותר אל השביתה לכן הוסיף לומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, ולזה כוונו חז"ל שאמרו זכור בפה ושמור בלב, כי השמירה והמניעה מחלל את יום השבת היא בלב, וכבר הובא זה המאמר בבאור (שמות כ' ח'), ולא פורש עד הנה: כאשר צוך ה' אלהיך. ולא תחשוב שאזהרת שמור היא דבר אחר אשר לא צוה השם, אבל הוא נגלה ליודי של זכור כי באמת הענין אחד הוא אלא שאמי מבארם לכם יותר: (טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, תן מנוחה לעבדך ולאמתך. כדי שעל ידי כן תזכור את יום גאלתך מארץ מצרים, כי זהו העקר והיסוד שעליו נבנה כמעט כל התורה כולה: על כן צוך, לפי שבדיבור ידעת כאן יותר על המנוחה והשביתה ממלאכה, לכן אמר שהטעם הוא וזכרת כי עבד היית על כן צוך לעשות, אבל למעלה ידמה יותר על התגלות הנפש לאלהים במחקרים קדושי' ומפרים אלהיים, אמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. הוסיף בו טובה והקדישו מאשר ימי השבוע, לעבודת אל. ויסוד המחשבה להתבונן בפלאי היצירה, להכיר גבורות ה' ונפלאותיו ולספר כבודו ועזוז מקבלות, והנה הענין השביתה ממלאכה התיסדה בה האומה הישראלית לבדה, ואמרו רז"ל אלים שבשבת היא מתה, כי לא נהגה להם המצוה הזאת אלא בעבור שהיו עבדים בארץ מצרים

וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס
(טז) כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס
(יז) לֹא תִרְצָח׃ ס וְלֹא תִנְאָף׃ ס וְלֹא תִגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס
(יח) וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי

תולדות אהרן למען קדושין ל"ט, ב'. ומ' י"ח. ב"ק ל"א, א'. חולין קמ"ח, א':

תרגום אשכנזי

מיט שטארקער האנד אונד איסגעשטרעקטעם ארמע. דארום געביעטעט דיר דער עוויגע, דיין גאטט, דען רוהעטאג צו האלטען. (טז) עהרע דיינען פאטער אונד דיינע מוטטער, וויא דיר דער עוויגע, דיין גאטט, בעפאהלען האט: דאמיט דוא לאנגע לעבעסט, אונד עס דיר וואָהלגעהע איף דעם ערדרייכע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגיבט. (יז) דוא זאָללסט ניכט מאָרדען, אונד ניכט עהעברעכען, אונד ניכט שטעהלען; איך ווידער דיינען נעכסטען ניכט אלס פאלשער צייגע אויפטרעטען. (יח) דוא זאָללסט דיך ניכט געלי־סטען לאססען דיינעס נעכ־סטען פרויא; אונד קיינע בעגירדע האבען צו דיינעס נעכסטען הויז, פעלד, שקלאפע, צו זיינער שקלאפין, זיינעם אָכסען, עזעל: אָדער וואס זאָנסט דיינעם נעכסטען געהאָרט.

רש"י

כן פלאך שתהיה לו עבד ופשמוש מלותיו [סנהדרין כ"ו]: (טז) כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט [שמות ט"ו]: ולא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש: (יח) לא תתאוה.

תרגום אונקלוס

מִתַּמָּן בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא עַל כֵּן פַּקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּד יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא: (טז) יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ כְּמָא דִי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ וּבְדִיל דְּיֵיטַב לָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: (יז) לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ: וְלָא תְגוּף: וְלָא תִגְנוֹב: וְלָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: (יח) וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵירוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵּיהּ

באור

והנה הוציאם משם בכחו הגדול ועשאם לו לעם סגולה, והוא מלכם ומחוקקם, לכן אמר כאן על כן צוך וגו': (טז) כאשר צוך ה' אלהיך, אף שמשקול הדעת חייב האדם בכבוד אביו ואמו כבד אתה את אביך ואת אמך כאשר צוך ה', כדי שתתקבל עוד טובה ושכר על זה: ולמען ייטב לך, כי מה יועילו ימים רבים בלא טובה, והוא כמו בסוף אל למען יאריכן ימיך שנאמ' בדברות הראשונות: (יז) ולא תענה ברעך, דבר שעל ידו תהיה עד שוא: עד שוא, ולמעלה אמר עד שקר, ושוא ושקר ענין אחד הוא אלא ששוא כולל יותר שיכלול כל עדות כוזבת, ואע"פי שאינו מחייב את חבירו על זה בב"ד כלום. כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו כ שוא דבר בטל הוא, כ"כ הרמב"ן: (יח) לא תחמוד אשת רעך, הוסיף באות שבהקדים האשה לבית כי יצר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל (הרמב"ן), ודרך הבחורים לאהוב האשה קודם שיאמדו למקנה וקנין (מדברי הראב"ע בסדר וישמע יתרו): ולא תתאוה, ענין התאוה והחמדה והבדל שביניהם מבואר בספר המצות להרמב"ם ז"ל (מצוה רס"ו ורס"ו), והוא שהתאוה עוסה תחבול' לקנות מה שברשות זולתו ואינו חפץ למכרו. ובשם מכילתא לא תחמוד יכול אפי'

(יט) אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ (כ) וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ (כא) וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־

ת"א את הדברים עקדים מ"ו, פי"ח. ות"ג סס. ופ"ז וסכ"ה: קול גדול סוטה י"ג ז'. סנהדרין י"ח, ח':

תרגום אשכנזי

(יט) דיזע ווארטע רעדעטע דער עוויגע צו אייערער געמיינדע אויף דעם בערגע אויס פייער, וואלקען אונד ריסטערעס געוויטטער: מיט לויטער שטיממע, אונד מעהר ניכט. ער שריב זא אבער אויף צוויא שטיינערנע, טאפעלן אונד דיזע גאב ער מיר. (כ) אלס איהר דיזע שטיממע אויס דער דונקעלן וואלקע, אינדעם דער בערג אין פייער שטאנד, פערנאהמט; קאמט איהר, אללע אייערע שטאממהייפטער אונד עלטעסטען, צו מיר, (כא) אונד שפראכט: דער עוויגע, אונזער גאטט, האט אונז

תרגום אונקלוס

ואמתיה תוריה וחמריה וכל די לחברך: (יט) ית פתגמיא האלין מליל יי עם כל קהלכון בטורא מגו אשתא עננא ואמיטתא קל רב ולא פסק וכתבינון על תרין לוחי אבניא ויהבינון לי: (כ) והוה כמשמעכון ית קלא מגו חשוכא וטורא בער באשתא וקרבתון לותי כל רישי שבטיכון וסביכון: (כא) ואמרתון הא אחזינא יי אלהנא ית יקריה וית רבותיה וית קל מימריה שמענא

רש"י

לא תידוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה [בראשי' ב'] דמתרגמינן דמרגג למחזי: (יט) ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם.

באור

מעשה בלבד תלמוד לומר לא תחמוד כסף וזהב מה להלן עד שיעשה מעשה אף כאן שעשה מעשה. ואלו דלא תתאו' יתכוונו אפילו להתאוות בלבבו לבד, ולשון מכילתא נאמר כאן לא תחמוד ונאמר להלן לא תתאוה לחייב על התאוה בפני עצמה ועל החמוד בפני עצמו, וגם אמרו אם התאוה סופו לחמוד ואם חמד סופו לאנוס ולגזול: (יט) קול, כמו בקול: גדול, רם וחזק: ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק. ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק, ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף.) כי קולו חזק וקיים לעולם, דבר אחר לא יסף לא הוסיף להגלות בגלותו פומבי (רש"י). ולשון רשב"ם ולא יסף, שעוד לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו, כי כל יסף לשון תוספת עד כאן, וכן כתב הרמב"ן. אבל המתרגם האשכנזי הסב ולא יסף אל דבר ה' אל כל קהלכם, כלומר הדברים אלה לבדם דבר ה' ולא יסף לדבר, כאשר יבאר, כי כאשר שמעתם את הקול הגדול הזה. אמרתם אם יוספים אנחנו וגו' וישמע ה' את קול דבריכם וגו'. וכן משמע שהשם הוא נושא כל הפעלים הבאים בכתוב זה, דבר, ולא יסף, ויכתבם. ולדברי הרשב"ם שהקול הוא נושא פעל ולא יסף. יחסר הפועל בתיב' ויכתבם שאחריו. והנה רש"י ז"ל נשמר מזה ודקדק וכתב לא הוסיף להגלות בגלותו פומבי. ולפ"ז הוא מוסב על השם ולא על הקול. ואולם יחסר הפעל לגמרי, כי היה לו לומר ולא יסף להגלות. ולדברי המתרגם האשכנזי יהיה פעל דבר ה' מושך אחר עמו, כאלו נכתב ולא יסף לדבר. ומסדר הנחת הטעמים המפסיק בתיבת והערפל אין הכרע על כך לפירוש הרשב"ם, כי מצאנו דוגמתו בכמה מקומות מהכתוב. והרמב"ן ז"ל בסוף דבריו נו' על דרך האמת כדברי המתרגם האשכנזי: (כא) כבדו. מראה האש: ואת גדלו. קולות

קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ (כב) וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ (כג) כִּי מִי כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ (כד) קְרַב אַתָּה וּשְׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃ (כה) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה

תולדות אהרן היום הזה עקדה שער מ"ד: כי מי וכו' עקרים מ"ב, פ"ח: ואת וכו' עקדה שער מ"ו:

תרגום אשכנזי

נונמעהר זיינע העררליכקייט אונד גרֶאסע זעהען לאססען, אונד וויר האבען זיינע שטיממע אויס דעם פייער פערנאממען; וויר זעהען נונמעהר וואהל איין, דאס גאָטט מיט איינעם מענשען רעדעט אונד דיזער לעבענדיג בלייבט. (כב) אבער וואָרום זאָללען וויר ענדליך אומקאָממען, ווען דיזע גרָאססע פלאממע אונז ערגרייפט? ווען וויר פָארטפאהרען דיא שטיממע דעס עוויגען, אונזרעס גאָטטעס, צו הערען, זאָ זינד וויר זיכערליך דעס טאָדעס. (כג) דען וואָ האט יע איין פליישליכעס וועזען דיא שטיממע דעס לעבענדיגען גאָטטעס, אויס דער פלאממע רעדענד, פערנאָממען, וויא וויר: אונד דאַז לעבען בעהאַלטען? (כד) טריטט דוא הינצו; הָערע אללעס, וואס דער עוויגע, אונזער גאָטט, זאגען ווירד; בעריכטע אונס אלסדאַן ווידער אללעס, וואס דער עוויגע, אונזער גאָטט, מיט דיר רעדען ווירד: זאָ וואָללען וויר זָאלכעס אננעהמען, אונד דאַנאך טהון. (כה) אלס דער עוויגע דיא וואָרטע פערנאהם, דיא איהר צו מיר שפראכט, זאגטע ער צו

תרגום אונקלוס

מִגּוֹ אֶשָּׁתָא יוֹמָא הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי מְמַלֵּיל מִן קֳדָם יְיָ עִם אֱנָשָׁא וּמִתְקַיָּם׃ (כב) וּכְעַן לְמָא נְמוּת אֲרֵי תֵיכְלִנָּנָא אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא אִם מוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָנָא עוֹד מָיְתִין אֲנַחְנָא׃ (כג) אֲרֵי מָאן כָּל בִּשְׂרָא דִּי שְׁמַע קָל מֵימְרָא דַּייָ קַיָּמָא דִּמְמַלֵּיל מִגּוֹ אֶשָּׁתָא כְּוָתַנָא וְאִתְקַיָּם׃ (כד) קְרַב אַתְּ וּשְׁמַע יָת כָּל דִּי יֵימַר יְיָ אֱלָהָנָא וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִמָּנָא יָת כָּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָנָא עִמָּךְ וּנְקַבֵּיל וְנַעֲבֵיד׃ (כה) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָמֵיכוֹן בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי וַאֲמַר יְיָ

רש"י

דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנתעצבתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני:

באור

ונדקים: ואת קולו, עשרת הדברים או אנכי ולא יהיה: ראינו. הבננו: (כב) אם יוספים, כי אם יוספים אנחנו לשמוע עוד פן נמות: (כג) כי מי כל בשר. כדר הוא פלא וגם בדבר שנעשה לנו מה שלא נעשה לכל בשר לשמוע קול אלהים חיים ולא יזיקנו. ועתה למה נסכן עצמנו יותר מדאי. קרב אתה ושמע: אלהים חיים, לפעמים יבא התואר בלשון יחיד, לפי שהכוונה שהאל אחד. ולפעמים בלשון רבים כפעלם השם שהוא על כל הכוחות כולם. ורביע (בראשית א' א'): (כד) ואת, בלשון נקבה, כמו ואם ככה את עושה (במדבר י"א ט"ו) ובזול

אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ: (כו) מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם: (כז) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם: (כח) וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר

ת"א מי יתן ע"ז ד', ז'. וס' ח'. עקדה שער מ"ג. [illegible] ע"ד: למען וכו' שם ס', ח'. לך אמור שבת פ"ז, ח'. ביצה [illegible] ח'. ג"ק ו', ב'. וס"ו ב'. יבמות ס"ב, ח'. סנהדרין נ"ט, [illegible] ע"ג ס', ח'. עקרים מ"ח, פי"ח. ואתה וכו' שבת שם. מגלה כ"ח, ג'. יבמות שם. ב"ב ק"י, ח'

תרגום אונקלוס

לי שמיע קדמי ית קל פתגמי עמא הדין די מלילו עמך אתקינו כל די מלילו: (כו) לוי דיהי לבא הדין להון למדחל קדמי ולמטר ית כל פקודי כל יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון לעלם: (כז) איזיל ותימר להון תובו לכון למשכניכון: (כח) ואת הכא קום קדמי ואמליל עמך ית כל תפקידתא וקימיא ודיניא די תלפינון ויעבדון בארעא די אנא יהיב להון למירתה:

מיר: איך האבע דיא ווארטע פערנאממען, דיא דאז פאלק צו דיר געשפראכען האט: זיא האבען וואהל גערעדעט! (כו) ווען דיזער זין נור בייא איהנען בעשטענדיג בליבע, מיך צו פירכטען, אונד אללע מיינע געבאטע יעדערצייט צו האלטען! דאמיט עס איהנען אונד איהרען נאכקאממען בעשטענדיג וואהלגעהען מאגע. (כז) געהע הין, זאגע איהנען: קעהרט נון אין אייערע צעלטע צוריק! (כח) דוא אבער, שטעהע היר פאר מיר; זא וויל איך דיר אללע געבאטע, געזעטצע אונד רעכטע בייאברינגען, דיא דוא זיא לעהרען זאללסט: דאס זיא זאלכע אין דעם לאנדע, דאז איך איהנען איינצונעהמען געבע, אויסאיבען מעגען.

באור

בא כן בעבור סמיכות שני תו"ין הדגושים: (כו) מי יתן, כי הבחירה חפשית לאדם, ועיין (שמות ז' ב'), בבאור ואני אקשה: לבבם זה, דעתם זאת: למען ייטב, לא למעני כי אם תועלת מה תפעל ה, אבל למען ייטב. והנה לבב כל ישראל היה במעמד ההוא טהור ורוח נכון בקרבם שהאמינו בה' אחרי אשר שמעו הדברות הקדושות האלה, והיה דעתם ואמונתם זכה וברורה מכל ספק ומכל פקפוק, ולבם בטוח שכל הדברים האלה נובעים ממקור החכמה העליונה, ממקור חיים וחסד עד בלי תכלית. ולכן לא רצו להסתכן עוד, כדרך המאמינים ואינם מאמינים, שלא ספיקא דעתם עד אשר ידלו מופתים רבים, כי היה די להם בגם המופלג הזה לשמוע את קול אלהים וחיי, ולא חקרו עוד, אבל בקשו שידבר משה עמהם ואל תאכלם האש הגדולה. ודעת הרמב"ן ז"ל שבקשו ממשה שלא ישמעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורות לעולם, וכן יאמר להם משה נביא מאחיך מקרבך וגו'. וכל הפרשה הביא, אם כן השאלה ההיא מדות היתה עכ"ל. מסכים למה שפי' למעלה בסוף דבריו על ולא יסף, שלא השיבו כל קהלם את בקול ההוא בלבד. וה' הרוצה בבות בני אדם דלה ויטב בעיניו, לכן אמר היטיבו את אשר דברו. מי יתן וגו' לך אמור להם וגו', ואל תתמה שלא מצינו זה המאמר אלא השם למעלה בסוד יתרו, כי כן דרך המקרא יסתום במקום אחד ויפרש במקום אחר: (כח) ואתה פה עמד עמדי, הטעם אמרי שיאמר להם שובו לאהליכם ישוב, וכן כתוב ואדבר' אליך את כל המצוה החקים והמשפטים. והנה דת התורה עשוי נאמנו למשה, רק משה אמרה במדבר סיני ובאוהם

אנכי נתן להם לרשתה: (כט) ושמרתם לעשות כאשר צוה יהוה אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל: (ל) בכל־הדרך אשר צוה יהוה אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון:

ו (א) וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: (ב) למען תירא את־יהוה אלהיך לשמר את־כל־חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן־בנך כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך: (ג) ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר

ת"א וזאת וכו' צ"ק ס"ג, ח': למען עקדה שער מ"ד:

(כט) בעהאלטעט אלזא, אונד טהוט, וויא דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך בעפֿאָהלען; וויכט דאפֿאָן וועדער צור רעכטען נאך צור לינקען. (ל) וואנדעלט אין אללען וועגען, דיא דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך בעפֿאָהלען: זאָ ווערדעט איהר לעבען, עס ווירד אייך וואָהלגעהן; אונד איהר ווערדעט אין דעם לאנדע, דאז איהר איינעהמען זאָללט, לאנגע יאהרע בלייבען.

ו (א) ד'זעס זינד דיא געבאָטע, געזעטצע אונד רעכטע, דיא דער עוויגע, אייער גאָטט, בעפֿאהלען, אייך צו לעהרען: דאמיט איהר זיא איבעט אין דעם לאנדע, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהט; (ב) אויף דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פֿירכטעסט; אונד זאָוואָהל דוא, אלס דיין זאָהן אונד דיין ענקעל, זאָ לאנגע איהר לעבט, אללע זיינע פֿעראָרדנונגען אונד געבאָטע האלטען, אונד לאנגע יאהרע לעבען מאָגעט.

(ג) געהאָרכע אלזאָ, ישראל! אונד בעאָבאכטע וואָהל, וועלכעס צו טהון זאָ ווירד עס דיר וואָהלערגעהן,

באור

אחד עשר. יוסף שנכנסו מסיני (סדר"ע): (כט) ושמרתם לעשות, לכן תשמרו לעשות, וכן תרג' המתרגם האשכנזי:

ו (ב) למען תירא וגו', אם תעשה כן תזכה לירא את ה' אלהיך אתה ובנך ובן בנך, ותאריך ימים בארץ, שהוא נחלת ה'. וירֵאת האלהים היא תכלית בריאת האדם כדברי קהלת את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: (ג) כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש, מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה שלא בצער ותתעננו בנחת עונה:

תרגום אונקלוס

(כט) ותיטרון למעבד כמא די פקד יי אלהכון יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא: (ל) בכל ארחא די פקד יי אלהכון יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון:

ו (א) ודא תפקידתא קימיא ודיניא די פקיד יי אלהכון לאלפא יתכון למעבד בארעא די אתון עברין תמן למירתה: (ב) בדיל דתדחל קדם יי אלהך למטר ית כל קימוהי ופקודוהי די אנא מפקד לך את וברך ובר ברך כל יומי חייך ובדיל דיורכון יומך: (ג) ותקבל ישראל ותטר למעבד די ייטב לך ודי תסגון לחדא כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך [illegible]

יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: פ
(ד) שְׁמַ֖ע יִשְׂרָאֵ֑ל יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ יְהוָ֥ה אֶחָֽד:
(ה) וְאָ֣הַבְתָּ֔ אֵ֖ת יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ בְּכָל־לְבָבְךָ֥ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ֖ וּבְכָל־מְאֹדֶֽךָ:
(ו) וְהָי֞וּ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֗לֶּה אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֧י

ע' רבתי ד' רבתי

תולדות אהרן שמע ברכות ו', א'. וי"ג ב'. וי"ג א'. וט"ו א', וס"ז ב': שבת ע"ג, ב'. פסחים נ"ו, א' וב'. ר"ה ל"ב, ב'. מגלה ס', ב', וכ' א'. סוטה ל"ב, א'. ות"א א'. גיטין נ"ז, ב'. סנהדרין ס"ג, ב'. מנחות ל"ד, ב' חולין נ"א, א'. ערכים ת"ע, ס"י ופי"ג: **ואהבת** ברכות נ"ד, א'. וס"ג ב', יומא פ"ו, א': **בכל וכו'** ברכות ס"ו, ב'. יומא פ"ב, א'. סנהדרין ע"ד, א': **והיו** ברכות י"ג, א'. מגלה ט', ב'. ח"ו, ב'. סוטה ל"ב, ב' ול"ב א'. עקדה שער כ"א, ופ' תרומה: **אשר וכו'** ברכות י"ג, ב', ומ' א':

תרגום אשכנזי

אונד דוא ווירסט דיך זעהר פערמעהרען: . וויא דער עוויגע, דער גאָטט דיינער עלטערן, דיר פערהייסען; אים לאנדע, וואָ מילך אונד האָניג פליסט. (ד) האָרע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאָטט, איזט איין איינציגעס, עוויגעס וועזען. (ה) דוא זאָללסט דען עוויגען, דיינען גאָטט, ליבען פאָן גאנצעם הערצען, גאַנצער זעעלע אונד גאנצעם פערמאָגען. (ו) דיא וואָרטע, דיא איך דיר יעטצט בעפעהלע, זאָללען דיר שטעטס אים הערצען

תרגום אונקלוס

עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: (ד) קַבִּילוּ יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהַנָא יְיָ חָד:
(ה) וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ:
(ו) וִיהוֹן פִּתְגָּמַיָא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ:

רש"י

ו (ד) ה' אלהינו ה' אחד. ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"א הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר כי אז אהפך אל עמים שפה ברור' לקרוא כלם בשם ה' [צפני' ג'] ונא' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד [זכריה י"ד]: (ה) ואהבת. עשה דבריו מאהבה' אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו [ספרי]: בכל לבבך. בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום [שם]: ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך [ברכות נ"ד]. ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענו' וכן בדוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו' [תהלי' קט"ז] צרה ויגון אמצא וגו' [שם]. ומהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו: [ספרי]: (ו) אשר אנכי מצוך היום. לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה. שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה [שם].

באור

(ד) ה' אלהינו, אשר ממנו נקוה כל טוב וכל חפץ, הוא ה' אחד, ואין לשתף ולצרף עמו אל אחר, כי הוא עלם אחד מיוחד, מקור כל הטובות כלם, בלי אמצעי ושתוף כלל: (ה) ואהבת את ה' אלהיך, תפיק בהכרת שלימותו לאין תכלית, ותתענג באמונתו וייחודו, ולעשות דבר איש בעיניו, כי כן מדות האוהב: בכל לבבך, לפי שהוא אחד ואין זולתו, תיחד אליו את כל לבך ומו'. והנה לב כנוי למושכלות המביאות אל המעשה. ונפש היא הכח המתאוה, ועתה אמר כאשר תתבונן שאין תכלית ככבוד מאהבת האחד ההוא, תכונן ותיישר אליו לבד את כל משאלותיך, וכל מאוייך. ותשתעשע תמיד לזכור אהבת אדונך: מאדך, מטעם מאד מאד, כלומר כל מה שתוכל: (ו) והיו, לשון ספרי, לפי שאמר ואהבת איני יודע כיצד אוהב האדם את המקום, ת"ל והיו הדברים וגו' שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, כלומר ע"י ההשתכלות בדרכיו ועדותיו ופקודיו. תשיג שלימותו טובו וחסדו עליך, ועי"ז זה תתישב אהבתו בלבך ישוב נאמן וקים, ותהיה רודה ומושל בכל רעיוניך ומלאת לבך ואמרת שפתיך.

מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ (ז) וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ (ח) וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ (ט) וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס ששי

בלייבען. (ז) דוא זאללסט זיא דיינען קינדערן איינ־שערפען, אונד איממער דאפאָן רעדען: ווען דוא צו הויזע זיטצעסט אָדער אויף רייזען ביזט, ווען דוא דיך נידערלעגסט אונד ווען דוא אויפשטעהסט. (ח) בינדע זיא צום צייכען אן דיינע האנד, טראגע זיא אלס פֿאָרדערהויפטבינדע צווישען דיינען אויגען, (ט) אונד שרייבע זיא אויף דיא פֿאָסטען דיינעס הויזעס אונד אן דיינע טהאָרע.

ת"א על לבבך שם ט"ו, ב', וס"ה ב'. פסחים כ"ו, א'. מגלה כ', א': ושננתם ברכות י"ד, ב'. קדושין ל', א' וב': ודברת ברכות י"ב. ב'. יומא י"ט, ב': בשבתך וכו' ברכות י"א, א', וס"ה א'. סוכה כ"ה א': לאות ברכות י"ד, ב'. גיטין מ"ה, ב', מנחות ל"ג, א'. ול"ה, ב'. ול"ו א', ומ"ב ב'. ערכין ג', ב'. על ידך מנחות ל"ו, א'. ערכין י"ט, ב': לטטפת זבחים ל"ז, ב'. מנחות ל"ד, ב', ול"ו א'. ערכין ג', ב': בין עיניך מנחות ל"ז, א': וכתבתם ברכות י"ד, א', וס"ו ב'. שבת ק"ג, ב'. גיטין מ"ד, ב'. מנחות ל"ב, א', ול"ד א', ומ"ב ב', ומ"ד א': מזוזת מנחות ל"ד, א': ביתך יומא י"א א'. מנחות שם. חולין קל"ה, ב': ובשעריך יומא שם כל הפרשה עקרים מ"ב פל"ה:

תרגום אונקלוס

(ז) ותתנינון לבנך ותמליל בהון במתבך בביתך ובמהכך בארחא ובמשכבך ובמקימך׃ (ח) ותקטרינון לאת על ידך ויהון לתפלין בין עינך׃ (ט) ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בספי

רש"י

דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם [דברים י"ד] ואומר בני הנביאים אשר בבית אל [מלכים ב'] וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר בני אל תשלו [ד"ה ב' כ"ט] וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנא' אבי אבי רכב ישראל ופרשיו [מלכים ב' ב']: ודברת בם. שלא יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל [ספרי]: ובשכבך. יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפי' עומד בחצי הלילה ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה [שם]: (ח) וקשרתם לאות על ידך.

באור

אנכי מצוך היום, מאמר השליח בשם שלחו: (ז) ושננתם, לשון חדוד, וכבר התעתיק שלשת ענינה כגזר ממלת שן, שע"י ההבדלה בין דבר לדבר. יזכך הרעיון מכל בלבול וערבוב, ותשיג הנפש את הדברים בהשגה ברורה. והנה הדבר המחודד יפריד בלי עמל בין הדבקים, ויבדילם זה מזה, לכן יכונה פעל התבונה המשכיל בלשון שנון וחדוד. וכן הלועז יאמר (שארפזין, שארפער וויטץ) וכדומה, ומזה הענין למשל ולשנינה (דברים כ"ח), (שארפזיננינע רעדע אדער וויטציגער איינפאלל). וכן מלת חדיפא הרגיל בלשון חז"ל מלשון הזה. והנה פה הכוונה תלמד אותם לבניך בחדוד השכל, ובראיות שכליות ומפורסמות: ודברת בם, שלא יהיה עיקר דבורך אלא בם, עשם עיקר ואל תעשם טפל (ספרי): (ח) וקשרתם, מצות תפילין נזכרה בפרשת בא (שמות י"ג), אלא שהוסיף פה וקשרתם שיהיו מונחים בקשירה, ודעת ב"כ לקשר של תפילין שקבלו חז"ל הלכה למשה מסיני: לטטפת, מבואר בפרשת בא, ושם תרגמו המתרגם האשכנזי (שטירנ־בינדע) כי מקום התחלת עיקרי השער יקרא בל"א (שטירן), ואולם יפה העיר חכם אחד, שאחרי שמקום הנחת תפילין מן התחלת עיקרי השער במצח עד מקום שמוחו של תינוק רופס בקדקד יותר ראוי לתרגמו (פֿאָרדערהויפטבינדע) וכן נעשה במקום הזה: (ט) ובשעריך, לרבות שערי

(י) וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ (יא) וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ (יב) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ (יג) אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ

תולדות אהרן ובתים חולין י"ז, א': השמר סוטה ה', א':
את ה' עקרים מ"ב, פל"ח:

(י) ווען דיך נון דער עוויגע, דיין גאָטט, אין דאז לאנד ברינגט, דאז ער דיר צוגעשוואָרען דיינען עלטערן אברהם, יצחק, אונד יעקב צוגעשוואָרען האט: דוא פינדעסט גראָססע אונד פאָרטרעפליכע שטעדטע, דיא דוא ניכט ערבויעט האסט; (יא) הייזער, אללעס גוטען פאָלל, דיא דוא ניכט אנגעפיללט האסט; אויסגעהויענע ציסטערנען, דיא דוא ניכט אויסגעהויען האסט; וויין־ אונד אהלבערגע, דיא דוא ניכט אנגעלעגט האסט: אונד געניסעסט דיזעס אללעס אין איבערפלוס; (יב) זאָ נים דיך אין אכט, דאס דוא ניכט דעס עוויגען פערגעססעסט, דער דיך אויס דעם לאנדע מצרים, אויס דעם שקלאפענהויזע, געפיהרט האט. (יג) דען עוויגען, דיינען גאָטט, זאָללסט דוא פירכטען, איהן גאָטט־

תרגום אונקלוס

ביתך ובתרעך: (י) ויהי ארי יעלינך יי אלהך לארעא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן לך קרוין רברבן וטבן די לא בניתא: (יא) ובתין מלן כל טוב די לא מליתא וגובין פסילן די לא פסלתא כרמין וזיתין די לא נצבתא ותיכול ותשבע: (יב) אסתמר לך דלמא תתנשי ית דחלתא דיי די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: (יג) ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח

רש"י

אלו תפילין שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיה' נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזות ביתך. מזזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות [יומא י"א]: (יא) חצובים. לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו

באור

חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא י"א): (יא) חצובים, לפי שהיו מקום טרשין וסלעי' נופל בו לשון חציבה (רש"י): (יב) מבית עבדים, כתרגומו מבית עבדותא. ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) את ה' אלהיך תירא, יראת הגדולה והכבוד (עהרפורכט), והיא מסכמת עם מעלת האהבה השלימה שזכר מקודם, כי גם היראה הנאמן, כאשר יתעורר בלבו רעיון גדולה והכבוד והשלימות אשר לבורא, ותקטן נפשו עם עצמו כנגד כמהו, ירא ויפחד מעשות מפעלות על רוחו דבר שלא ייטב בעיני הבורא: ואתו תעבד, תכנע לפניו ותעשה רצונו כעבד לפני אדוניו. ולשון ספרי ולעבדו זה תלמוד, ד"א זו תפלה, ותמצאת ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמרו מנין לעקר תפלה מצוה? מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבד, ואמרו עבדו בתורתו ועבדו במקדשו, ר"ל הכוון אליו להתפלל שם, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה (מלשון הרמב"ם בספר המצות מצוה ה'). ולדעת הרב ז"ל התפלה עצמה מן התורה, אלא שזמן התפלה ותכון התפלות ונוסחיהם מדרבנן (שם מצוה י' תהלכות). ולדעת הרמב"ן ז"ל כל

בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ (כג) וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ (כד) וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ (כה) וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס שביעי

ז (א) כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי

תולדות אהרן לטוב עקדה שער ת"ד:

אין פרעה זעלבסט, אונד אין זיינעם געזינדע, פאר אונזערן אויגען, גראסע צייכען אונד וואונדער צור שטראפע געטהאן; (כג) אונד אונז פאן דא הינוועג געפיהרט, אום אונז היהער צו ברינגען, אונד אונז דאז לאנד איינצוגעבען, דאז ער אונזערן על־טערן צוגעשווארען האט. (כד) דא געבאט אונז דער עוויגע, אונזער גאטט, אללען דיזען געזעצען נאך צו לעבען; איהן, דען עוויגען, אונזערן גאטט, צו פירכטען: דאמיט עס אונז צו אללעי צייטען וואהל געהע, אונד ווירן זא לעבען מאגען, וויא יעטצט געשיהט. (כה) אויך ווירד עס אונז דאבייא צור גאטטעליגקייט גערעכנעט, ווען וויר פאר דעם עוויגען, אונזערם גאטט, אללע דיא געבאטע האלטען, וויא ער זיא אונז פארגעשריבען האט.

ז (א) ווען דער עוויגע, דיין גאטט, דיך אין דאז לאנד ברינגט, דאהין דוא יעטצט געהסט,

רש"י

ז (א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל

תרגום אונקלוס

וּבִישִׁין בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְעֵינָנָא׃ (כג) וְיָתָנָא אַפֵּיק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא יָתָנָא לְמִתַּן לָנָא יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָנָא׃ (כד) וּפַקְדַנָא יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דְּיִיטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא לְקַיָּמוּתָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (כה) וְזָכוּתָא תְּהֵא לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דִּי פַקְדָנָא׃

ז (א) אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וִיתָרֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ חִתָּאֵי וְגִרְגְּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי

באור

דקדקו לכם ולא לנו: (כב) לעינינו. שראינו הגדולות אותותיו ומופתיו עדים נאמנים: (כג) ואותנו וגו', להיות לו לעם סגולה, והוא מלכנו ומחוקקנו: (כד) ויצונו וגו'. המחוקק העליון הזה נתן לנו את כל החקים האלה, ועלינו לקבל את עול מלכותו, ולקיים את מצותיו בין שנשיג טעמם וסודם בין שלא נשיגם, כי תכלית כל המצות האלה היא יראת השם הנכבד והנורא: לטוב לנו. ואנו יודעים דרך כלל, שכל החקים האלה אין בהם דבר לרעתינו, כי אם כלם לטוב לנו. המחוקק העליון לא יצוה דבר לטובתו, כי אם צדק מה נפעל לו? ואולם כלם גורמים לנו חיים טובים כהיום הזה: (כה) וצדקה ונומר. מלבד שהמצות האלה בעצמם הם שכר טוב לעושיהם, עוד תחשב לנו לצדקה בעיני השם יתעלה, והוא יגמול לנו גמול טוב ותוספת על צד החסד והחנינה, אם נשמר לעשותם כאשר צונו:

ז (א) ונשל, לשון השלכה והתזה, וכן ונשל הברזל (דברים י"ט, ה'). לשון רש"י. והנה שם

וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים
מִמֶּךָּ׃ (ב) וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ
וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־
תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃
(ג) וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן
לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃ (ד) כִּי־
יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם
וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ (ה) כִּי־אִם־כֹּה
תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ
וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן

תולדות אהרן ולא תחנם ע״ז כ׳ ח׳: ולא תתחתן יבמות ע״ז א׳. קדושין ס״ח, ב׳. ע״ז ל״ו, ב׳: כי יסיר יבמות כ״ג, א׳. קדושין ס״ח, ב׳. ע״ז ל״ו, ב׳: ואשריהם סוטה ס׳, א׳. ע״ז מ״ה, ב׳:

אום עס איינצונעהמען; אונד גראָססע נאַציאָנען פֿאָר דיר פֿערטרייבט: דען חתי, גרגשי, אמרי, כנעני, פרזי, חוי אונד יבוסי; זיבען נאַציאָנען, דיא צאהל־רייכער אונד מעכטיגער זינד אלס דוא: (ב) דער עוויגע, דיין גאָטט, גיבט זיא אין דיינע געוואלט, דאס דוא זיא שלעגסט; זאָ זאָללסט דוא זיא פֿערבאַננען: מאכע קיינען בונד מיט איהנען, אונד לאססע איהנען קיינע גנאדע ווידערפֿאהרען. (ג) פֿערשוועגרע דיך ניכט מיט איהנען: גיב דיינע טאָכ־ ניכט זיינעם זאָהנע, אונד נים זיינע טאָכטער ניכט פֿיר דיינען זאָהן; (ד) דען ער ווירדע דיינען זאָהן פֿאָן מיר אבפֿיהרען, דאס זיא אנדערן גאָטטערן דיענטען: זאָ ווירדע דער צאָרן דעם עוויגען ווידער אייך ענטברענען, אונד דיך גאר באלד אויסראָטטען. (ה) איהר מיסט פֿילמעהר פֿאָלגענדער געשטאלט מיט איהנען פֿערפֿאהרען: איהרע אלטערע אומרייסען, איהרע בילדזיילען צערשלאגען, איהרע האיינע אומהויען, אונד איהרע געשניטצטע בילדער פֿער־

תרגום אונקלוס

וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי שִׁבְעָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ׃ (ב) וְיִמְסְרִינּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וְתִמְחֵינּוּן גַּמָּרָא תְּגַמַּר יָתְהוֹן לָא תִגְזַר לְהוֹן קְיָם וְלָא תְרַחֵם עֲלֵיהוֹן׃ (ג) וְלָא תִתְחַתַּן בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ׃ (ד) אֲרֵי יַטְעֵין יָת בְּרָךְ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיִפְלְחוּן לְטַעֲוָת עַמְמַיָּא וְיִתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּכוֹן וִישֵׁיצִינָךְ בִּפְרִיעַ׃ (ה) אֱלָהֵין כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְצַלְמֵיהוֹן

רש״י

[דברים י״ט]: (ב) לא תחנם. לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה נכרי זה [ע״ז כ״ג]: דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ [יבמות י׳]: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך [קידושין ס״ח] אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגומר: (ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבותם. אבן אחת: ואשריהם.

באור

את עומד וכאן יוצא. והכורת שולט: (ד) את בנך. בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי, למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך, אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי (קדושין ס״ח): (ה) מזבחותיהם, של בנין: ומצבתם אבן אחת: תגדעון, גידוע נופל באילן:

וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃ (ו) כִּי עַם
קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה
מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
(ז) לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק
יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט
מִכָּל־הָעַמִּים׃ (ח) כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה
אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם
בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד
פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ מפטיר (ט) וְיָדַעְתָּ
כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל

תולדות אחרן ופסיליהם סנהדרין נ"ב, ח', ע"ז נ"ג, ט': סגלה עקרים מ"ב, סל"ט: לא מרבכם חולין פ"ט, ח'. עקדה שער כ"ו: חשק עקרים מ"ג, סל"ט:

תרגום אשכנזי

ברעננען; (ו) דען דוא ביזט איין, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, געהייליגטעס פֿאָלק; דיך האט דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלט, זיין לייבאייגנעס פֿאָלק צו זיין, אויס אללען פֿאָלקערן, דיא אויף דער ערדע זינד. (ז) ניכט וייל איהר עטווא צאהלרייכער אלס אנדערע פֿאָלקער ווערעט, האט דער עוויגע אייך אנגענאָממען אונד ערוועהלט: דען אין וואהרהייט זייד איהר דיא וועניגסטען אונטער אללען פֿאָלקערן; (ח) זאָנדערן בלאָס, וייל דער עוויגע אייך ליבט, אונד דען אייד האלטען ווילל, דען ער איירען עלטערן צוגעשוואָרען: האט ער אייך מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפֿיהרט, אונד אויס דעם שקלאפֿענהויזע, פֿאָן דער האנד פרעה, קאָניגס צו מצרים, ערדעטטעט. (ע) ערקעננע אלזאָ, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, וואהרער גאָטט

רש"י

מלכות שעובדין אותן: ופסיליהם. פסילים נלמים: (ז) לא מרובכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמיכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט. הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר אנכי עפר ואפר [בראשית י"ח] וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה [שמות ט"ז] לא כנבוכדנאצר שאמר אדמה לעליון [ישעיה י"ד] וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות [שם ל"ו] וחירם שאמר אל אני מושב אלהים ישבתי [יחזקאל כ"ח]: כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי

תרגום אונקלוס

תוקדון בנורא: (ו) ארי עם קדיש את קדם יי אלהך בך אתרעי יי אלהך למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: (ז) לא מדסגיאין אתון מכל עממיא צבי יי בכון ואתרעי בכון ארי אתון זעירין מכל עממיא: (ח) ארי מדרחם יי יתכון ומדנטר ית קימא די קיים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים: (ט) ותידע ארי

באור

ופסיליהם, פסילי עץ: (ו) עם קדוש, נבדל מיתר האומות להיות לבית של מלך, חכו להיות לו לעם סגולה, כמלך בשר ודם הבוחר לו נחלה אחת לסגולת מלכותו, ורצה אחד להיות לביתו המיוחד לו. כן בחר ה' בך מכל העמים להיות לו עם נחלה ועם סגולה, ועל כן מהראוי שלא תעבוד אלא לו לבדו. ולא תשתף עמו דבר זולתו, כמעשה שאר האומות שלא נאסר להם השתוף: (ז) לא מרבכם, שיהיו הרבים למלך, כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך: חשק, ענין קשר ודבוק כמבואר למעלה: כי אתם, הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי מאהבת, הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרבכם אלא מאהבתי אתכם: ומשמרו, שם הפעל. והטעם כדי שישמור: (ט) וידעת, ע"י שהוציאך ביד חזקה מתחת עול אדונים קשה תדע שהוא שיש לו כח והוא יכול

האמן שמר הברית והחסד לאהביו
ולשמרי מצותו לאלף דור:
(י) ומשלם לשנאיו אל־פניו להאבידו
לא יאחר לשנאו אל־פניו ישלם־
לו: (יא) ושמרת את־המצוה ואת־
החקים ואת־המשפטים אשר אנכי
מצוך היום לעשותם: פ
(יב) והיה עקב תשמעון את המשפטים

מצותיו קרי

ת"א ולשמרי סוטה ל"א, א': ומשלם ערובין כ"ב א': לא יאחר שם שם: לעשותם שם שם. ע"ז ג', א' וד' ב':

זייא: איין טריטער גאָטט, דער זיינען בונד חעלט, אונד גנאדע ערציינט דענען, דיא איהן ליבען אונד זיינע געבאָטע האלטען, ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט. (י) זיינען האססערן אבער פֿערגילט ער פֿאָר איהרען איגען (אויף דער שטעללע) אונד רייבט זיא אויף. ער טרעגט עס זיינעם האססער ניכט לאנגע נאך, זאָנדערן פֿערגילט איהם פֿאָר זיינעם אנגעזיכטע. (יא) בעאָבאכטע אלזאָ דאז געבאָט, דיא געזעטצע אונד רעכטע, דיא איך דיר יעטצט צור אויסאיבונג פֿאָרשרייבע. (יב) ווען איהר דיזע רעכטע אנגעהמט, זיא בעאָבאכטעט, אונד אין אויסאיבונג

תרגום אונקלוס

יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קימא וחסדא לרחמוהי ולנטרי פקודוהי לאלפי דרין: (י) ומשלם לשנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון לא מאחר עובד טב לשנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון: (יא) ותטר ית תפקדתא וית קימיא וית דיניא די אנא מפקד לך יומא דין למעבדהון: (יב) ויהי חלף די תקבלון ית

רש"י

מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרובכם חשק ה' בכם. אלא מאהבת ה' אתכם. ומשמרו את השבועה. מפני ששמרו את השבועה: (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר לאלפים [דברים ה'] כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שהשכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: אוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם: חסלת פ' ואתחנן: (יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון. ושמר ה' וגומר.

באור

על כל. ומעתה שאמרתי שנאמר בך נעבור שבועתו, תדע שהוא נאמן בבריתו, ולא ישוב דברו ריקם: לאלף דור, מספר קצוב תחת בלתי קצוב, דרך מליצי, והטעם לאין קץ: (י) ומשלם לשונאיו. לכל אחד משונאיו: אל פניו, בחייו משלם לו גמול הטוב, כדי להאבידו מן העולם הבא, כן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א ורא"ע ומפרשים אחרים פירשו ומשלם לשונאיו פרי חטאתם, אל פניו לו ולבניו עד דור רביעי: לא יאחר. מדור רביעי, כאשר ישמור הברית והחסד לאלף דור, כי היא מדה טובה מרובה ממדת פורענות. ונראה שכך הוא המשך הכתובים. אמר האל הנאמן שומר בריתו לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור, ואם יהיה אחד מן הדורות האלף ההם דור סורר, לא יפסוק בשביל זה חסד האל מזרעו כי ישלם לרשע על פניו וישמור בריתו לזרעו אחריו. והוא שאמר לא יאחר לשונאו להיות ענשו שמור לבניו. וילמדו מ"ז זכות אבות אצל אבות השמור לכם לדורות אלף כי אם על פניו ישלם לשונאו. ולכן אם תשמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים, אשר אנכי מצוך היום ומסיים והולך והיה עקב תשמעון ונומר ושמר ה' אלהיך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, כי כן מדותיו של הקב"ה, שומר בריתו וחסדו לדור אחרון. שיעלה לאלף לכך: (יב) והיה עקב. כמו לעולם עקב, שכר באחרונה (הרמב"ן), וזה

הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ (יג) וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ (יד) בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה

נ"א ויצהריך

תולדות אהרן ואהבך עקרים מ"ב, פל"ג: וברך זבחות נ"ח, א': ועשתרות חולין ע"ד ב': לא יהיה בכורות מ"ד, ב':

בריינגט; זאָ ווירד דער ערהאַלטער זיין, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, אויך דען בונד אונד דיא גנאדע האלטען ווירד, דיא ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען. (יג) ער ווירד דיך ליבען, זעגנען אונד פֿערמעהרען. ער ווירד אויף דעם ערדרייכע, דאז ער דיר איינצוגעבען דיינען עלטערן צוגעשוואָרען, דיא פֿריכטע דיינעס לייבעס אונד דיינעס פֿעלדעס: דיין געטריידע, דיינען מאָסט אונד דיין אֶהל, וויא אויך דיינע רינדערצוכט אונד העערדען קליינעס פֿיהעס, זעגנען. (יד) דוא ווירסט דיא געזעגנעטסטע אונטער אללען נאציאָנען זיין; עס ווירד אונטער דיר קיין אונפֿרוכטבארער אָדער אונפֿרוכטבארע זיין, אויך ניכט אונטער דיינעם

רש"י

ישמור לך הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהבקרה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. מנחם פי' אבירי בשן [תהלים כ"ב] מגזר האלון כמו עשתרות קרנים [בראשית י"ד] לשון חוזק ואונקלוס תרגם' ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקר' שמם עשתרו' שמעשירות את בעליהן [חולין פ"ד]: (יד) עקר.

תרגום אונקלוס

דִּינַיָּא אִלֵּין וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת קְיָמָא וְיָת חִסְדָּא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ (יג) וְיִרְחֲמִינָךְ וִיבָרְכִינָךְ וְיַסְגִּינָךְ וִיבָרֵךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ׃ (יד) בְּרִיךְ תְּהֵי מִכָּל עַמְמַיָּא לָא יְהֵי בָךְ עֲקַר וְעַקְרָא וּבִבְעִירָךְ׃

באור

הסכים הרמב"ן ואמר והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית, וכן בשמרם עקב רב (תהלים י"ט י"ב), יאמר והיה אחרית תשמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמר השם לך הברית והחסד' ואהבך, ונכון הוא כי יקראו בלשון הקודש תחלת כל דבר בלשון ראש כענין ראש דרכך אמת, וכן גדול הדור ראש העם, והדבר המשובח, ראש בשמים. וכן יקרא אחרית כל דבר עקב, כי הלשון יתפוש דמיונו באדם, והראש תחלה והעקב בו אחרי' וסוף, ואונקלוס תרגם עקב חלף, כמו חלף עבודתם (במדבר י"ח כ"א), עשאו לשון סבוב, נגזר מן והיה העקוב למישור (ישעיה מ' ד'). הדרך המעוקל ההולך סביב סביב, יאמר והיה סבת שמעכם המשפטים ועשותכם אותם, שישמור השם לכם בריתו, ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו, כן כתב הרמב"ן ז"ל. ולדעתו גם עקב הרגל מן הענין ההוא, בעבור היותו מעוגל, כמו שיקרא אמלע היד כף, בשביל דמיונו עם כפות זהב. ולזה מתורגם בל"א (ערפֿהָנג). שהוא המסובב הבא באחרונה: אשר נשבע לאבותיך. לתת לזרעם אשר ילכו בדרכיהם: (יג) ואהבך וברכך והרבך, כי מסגולת האוהב לשמח בשמחת הנאהב ולהיטיב לו כפי יכלתו. וברכך והרבך כלל, לכן מועמד באתנח, וברך פרי בטנך וגומר פרט: אלפיך. כמו אלופינו מסובלי' (תהלים קמ"ד י"ד), ושגר מלשון שלוח, והשעור ולדי בקרך, שהבקר' משגרת ממעיה: ועשתרת צאנך, אמרו רז"ל שהם נקבות הצאן, ואמרו למה נקראו שמן עשתרות, שמעשרו' את בעליהן, שמכר הבלב

וּבְבְהֶמְתֶּךָ׃ (טו) וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃ (טז) וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס
(יז) כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃ (יח) לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ (יט) הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים

ת"א והסיר ב"ב קי"ט, ב'. עקרים מ"ד, פ"ח: ולא תעבד שבת קל"ה, ח': כי תאמר עקדה שער כ':

פיהע. (טו) אללע קראנקהייט ווירד דער עוויגע פאָן דיר אבווענדען; אונד דיא באָזען זייכען פאָן מצרים, דיא אייך בעקאננט זינד, דיר ניכט אויפלעגען, אָנדערן אויף דיינע פיינדע קאָממען לאססען. (טז) אויפרייבען זאָללסט דוא אללע פאָלקער, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען ווירד; דוא מוסט אידרער ניכט שאָנען: דאס דוא ניכט איהרען גאָטטערן דיענעסט, דען דיזעס ווירדע איין פאלל־שטריק פיר דיך זיין. (יז) דוא ווירסט פיללייכט אין דיינעם הערצען שפרעכען: דיזע פאָלקער זינד גראָססער אלס איך, וויא קאן איך זיא אויסטרייבען? (יח) פירכטע דיך אבער ניכט פאָר איהנען! בעדענקע נור, וואס דער עוויגע, דיין גאָטט, אן פרעה אונד גאנץ מצרים אויסגעאיבט האט; (יט) דיא גראָססען פערזוכונגען, דיא דיינע אויגען געזעהען האבען, דיא צייכען אונד וואונדער, דיא שטארקע האנד אונד דען אויסגעשטרעקטען ארם, מיט וועלכעם דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך הערויסגעפיהרט האט. עבען אלזאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, אללען פאָלקערן

תרגום אונקלוס

(טו) וְיַעְדֵּי יְיָ מִנָּךְ כָּל מַרְעִין וְכָל מַכְתָּשֵׁי מִצְרָאֵי בִּישַׁיָּא דִּי יְדַעְתָּ לָא יְשַׁוֵּינוּן בָּךְ וְיִתְּנִינוּן בְּכָל סָנְאָךְ׃ (טז) וּתְגַמַּר יָת כָּל עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן וְלָא תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי לְתַקְלָא יְהוֹן לָךְ׃ (יז) דִּלְמָא תֵימַר בְּלִבָּךְ סַגִּיאִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי אֵכְדֵין אֵכוּל לְתָרָכוּתְהוֹן׃ (יח) לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן מִדְכַּר תִּדְכַּר יָת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָיִם׃ (יט) נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ וְאָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וִידָא

רש"י

שאינו חולק: (יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דלמא הוא, שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיהא עליו שוב לא תירא מהם: (יט) המסות.

באור

הגדול והפלאים. והפלאים הנעשים על ידיהן נקראו גם כן מופתים על שמן: (טו) והסיר ה' ממך כל חלי, חולי שהוא נהוג בעולם: וכל מדוי מצרים הרעים, הוא חולי חוץ מן הטבע: ישימם. דקמ"ץ תח"ס תחת יו"ד: (טז) ואכלת את כל העמים. השאלה זה לכילה כליון הנכרת, לפי שהאוכל מכלה המאכל בהעלמו מעיני, והשונא מכלה השנוא בדעתו נפשו: כי מוקש הוא. על אחד מאלהיהם (הראב"ע), ויתכן שהוא מוסב על הפעל: לא תחוס וגו' ולא תעבד, לפי שהדבר הזה, כלומר החמלה עליהם הוא לך למוקש, וכן מתורגם בל"א: (יז) כי תאמר, לשון דלמא הוא, שמא תאמר (רש"י): (יט) אשר ראו עיניך. כמו אשר ענך

וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ (כ) וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ (כא) לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ (כב) וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ (כג) וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם

טחון, פאר דענען דוא דיך פירכטעסט. (כ) ער, דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד איך איין פערצעהרענדעס איבעל (איינע ארט גיפ־טיגען אונגעציפערס) אונטער זיא שיקקען: דאס איך דיא אומקאממען, דיא נאך איבריג זינד, אונד זיך פאר דיר פערבארגען האבען. (כא) לאס דיר פאר איהנען ניכט באנגע ווערדען; דען דער עוויגע, דיין גאטט, איזט אונ־טער דיר: איין גראסער אונד פורכטבארער גאטט. (כב) נאך אונד נאך ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, דיזע פאלקער פערשייכען; צו שנעלל קאננסט דוא זיא ניכט אויפרייבען: זאנסט קאננטען דיא ווילדען טהירע זיך ווידער דיך פערמעהרען. (כג) דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד דיר זיא אבער פרייז געבען, אונד איינע גראססע בעשטירצונג אונטער זיא שיקקען, ביז זיא פאלליג אויפגעריבען זינד.

רש"י

נסיונות: האותות. כגון ויהי לנחש. ויהי לדם כינים [שמו' ד']: המופתים. המכו' המופלאו': היד החזקה. זה הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורו': (כ) הצרעה. מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם [סוטה ל"ו]: (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקו' אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך [איוב ה'] אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל המם גלגל עגלתו [ישעיה כ"ח] כולו יסוד לפיכך חציו קמ"ץ וחציו פת"ח כמשקל פעל של שלש אותיות:

תרגום אונקלוס

תַּקִּיפָא וּדְרָעָא מְרָמְמָא דִּי אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כֵּן יַעְבֵּיד יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן: (כ) וְאַף יָת עַרְעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד דְּיֵיבְדוּן דְּאִשְׁתְּאָרוּ וּדְאִטַּמַּרוּ מִן קֳדָמָךְ: (כא) לָא תִתְּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא: (כב) וִיתָרֵךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ זְעֵיר זְעֵיר לָא תִיכּוּל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ דִּלְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא: (כג) וְיִמְסְרִינּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וִישַׁגֵּשִׁינּוּן שְׁגוּשׁ רַב עַד דְּיִשְׁתֵּיצוּן

באור

הוליכך: (כ) הצרעה, אולי ענוף ומגוררת לדעת (הראב"ע). ואולם לא מצאנו שיפול על מכה זו אולי לפי שולח שנאמר בכל מקום על בעל חי, לכן נראה שהוא מין שרץ העוף כמו שאמרו (סוטה ל"ו): (כא) תערץ, פעל עומד, ענינו הפחד והחתת: (כב) ונשל, כמו כי ישל זיתך (דברים כ"ח מ'), ענינו הפרוד וההבדלה מן המקום: (כג) והמם, נקוד קמץ כולו, לפי שאין מ"ם האחרונה מן היסוד (השרש), והרי הוא כמו והם אותם, אבל והמם בגלגל עגלתו (ישעיה כ"ח), כלו יסוד, לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כמשקל פעל של שלש אותיות (רש"י). ואמנם כתב הרד"ק שמשפטו סימס, ומ"ם הנספרת סימן הרבים. והרמב"ם בלשון לשוניו עם הכנוי:

מהומה גדלה עד השמדם: (כד) ונתן מלכיהם בידך והאבדת את־שמם מתחת השמים לא־יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם: (כה) פסילי אלהיהם תשרפון באש לא־תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת יהוה אלהיך הוא: (כו) ולא־תביא תועבה אל־ביתך והיית חרם כמהו שקץ ׀ תשקצנו ותעב ׀ תתעבנו כי־חרם הוא: ס

ח (א) כל־המצוה אשר אנכי מצוך

(כד) איהרע קאֶניגע ווירד ער דיר אין דיא הענדע געבען, אונד דוא ווירסט איהרע נאמען אונטער דעם הימעל פֿערטילגען; ניעמאנד ווירד דיר ווידער־שטאנד טהון קאֶננען, ביז דוא זיא פֿאֶלליג אויס־געראָטטעט האסט. (כה) דיא שניטצבילדער איהרער גאֶטטער מיסט איהר פֿערברעננען; לאס דיך דאז גאָלד אונד זיל־בער דאראן ניכט געלי־סטען, עס פֿיר דיך צו בעהאלטען: עס קאֶננטע דיין אונגליק זיין; דען עס איזט איין גריעל פֿאָר דעם עווינען, דיינעם גאָטט. (כו) ברינגע קיינען גרייעל אין דיין הויז; זאָנסט קאָממט דער באן אויף דיך, וויא ער אויף איהם איזט. דוא מוסט אבשייא אונד גרייעל דאפֿאָר האבען, דען דער באן רוהט דארויף.

תא לא תחמוד ע"ז כ"ה, ג'. תמורה כ"ח, ב': ולא תביא פסחים פ"ח, א'. סוטה ד', ב'. מכות כ"ב, א'. ע"ז ט"ו, א': והיית קדושין כ"ז, א'. ע"ז כ"ד, ב'. חולין קס"ז, א'. תמורה ל' ב': שקץ שבת פ"ב, ב'. ע"ז ב', ומ"ד א':

ח (א) אללע געבאָטהע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרשרייבע, מיסט איהר בעאָבאכטען, זיא אויסצו־

תרגום אונקלוס

(כד) וימסר מלכיהון בידך ותוביד ית שמהון מתחות שמיא לא יתעתד אנש קדמך עד דתשיצי יתהון: (כה) צלמי טעותהון תוקדון בנורא לא תחמיד כספא ודהבא די עליהון ותסב לך דלמא תתקל ביה ארי מרחק קדם יי אלהך הוא: (כו) ולא תעיל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותיה שקצא תשקצניה ורחקא תרחקניה ארי חרמא הוא:

ח (א) כל תפקדתא די אנא מפקד לך יומא דין תטרון למעבד בדיל דתיחון ותסגון ותעלון ותירתון ית ארעא די קיים

רש"י

ח (א) כל המצוה. כפשוטו ומ"א אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנא' ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם [יהושע כ"ד] והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה ונמרוה

באור

ולא תעיו כרלים: (כד) חשמדך, שם הפעל ושם הוא בחירק, ויתכן היות כמוהו השאיר לו [illegible] (והוא כמו השמד, השאר, ואינו צער ליחד מבנין הפעול), ושעד אותם שהוא הפעל [illegible] יהיה כ"ף השמידך כנוי הפועל. והשמיד שם הפעל או מקור) (הרו"ה): (כה) עליהם, [illegible] עליהם: ולקחת לך, ותרגם לקחת לך: תוקש בו, בכסף או בזהב, וכן הוא שבסמוך: (כו) והיית חרם כמוהו, שב על הכסף או הזהב, ואינו שב על התועבה, כי היא נקבה, והבאר שאסור ליהנות מן כלי שבהם פסלים [illegible] ומקבותיה:

ח (א) כל המצוה. הטעם אם רלית לשמור המצות לעשות [illegible] אשר אני מצוך (הרו"ה). [illegible]

הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן
וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃
(ב) וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים
שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ
לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר
מִצְוֹתָו אִם־לֹא׃ (ג) וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ
וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ
וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ
כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם
כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה
הָאָדָם׃ (ד) שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ

׳ מצותיו קרי

ת״א ויענך כתובות ס״ז, ב׳. סנהדרין נ״ט, ח׳: לא ידעת עקדה שער מ״ח. עקרים מ״ד, סי״ח:

תרגום אשכנזי

איבען: דאמיט איהר לעבט, אייך פערמעהרט, אונד הינציהט, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז דער עוויגע איירען עלטערן צוגעשוואָרען. (ב) דענקע אן דען וועג, דען דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, יעטצט פיערציג יאהרע לאנג, אין דער וויסטע געפיהרט האט: אום דיר ווידער־ווערטיגקייט צוצושיקקען, אונד דיך דאדורך צו פער־זוכען; דאמיט אן דען טאג קאָממע, וואס דוא אים הערצען האסט, אָב דוא זיין געבאָטה האלטען וויללסט, אָדער ניכט. (ג) ערליס דיך אין ווידער־ווערטיגקייט געראַטהען, ליס דיך הונגער ליידען, אונד שפייזטע דיך מיט מן, איינער שפייזע, דיא דיר אונד דיינען עלטערן אונבעקאנט וואר; דא־מיט דוא ערפאהרעסט, דאס דער מענש ניכט אליין פאָם בראָדטע לעבט, זאָנ־דערן פאָן אללעם, וואס דער עוויגע פעראָרדנעט. (ד) דיינע קליידער זינד דיר ניכט פעראלטעט אם

תרגום אונקלוס

יי לאבהתכון: (ב) ותדכר ית כל ארחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא בדיל לענויתך לנסיותך למידע ית די בלבך התטר פקודוהי אם לא: (ג) ועניך ואכפינך ואוכלך ית מנא די לא ידעתא ולא ידעו אבהתך בדיל להודעותך ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא ארי על כל אפקות מימרא מן קדם יי יחי אנשא: (ד) כסותך לא אבליאת מנך ומסאנך לא

רש״י

ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמור מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלי׳ מגוהצים ואף קטניה׳ כמו שהיו גדלים

באור

האלף, וזכרת את כל הדרך ואת כל הקורות וידעת עם לבבך לבסוף, שאע״פי שהדאו את בעיניך רעות ותלאות, אינם נחשבים כלל נגד הטוב המופלג שימשך לכם בירושת וישיבת הארץ, וכמו שנבאר למטה: (ב) למען ענתך. זהו עינוי שאין את בסלך. וחייך תלוים למזוס בכל יום. (הרשב״ם): לנסתך לדעת. עיין מה שכתב המתרגם בפרט׳ והאלהים נסה את אברהם, ותדבק על יזו כוונתו גם במקום הזה: התשמר מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו (רש״י): (ג) ויענך, ויתכן לפרש ויענך וידעיבך ויאכילך את המן עניינים שונים, יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעים שנה. כענין ענה בדרך כחי, וידעיבך מתחלה, כמו שאמרו להמית את כל הקהל הזה ברעב, ואח״כ האכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא וגו׳ (הרמב״ן). וכן תרגם ת״א: חלחם. שאדם תדיר בו: מוצא פי ה׳, כמו מה שבא, כמו התבר יצא מפי המלך (אסתר ז׳ ח׳) (הרשב״ע), וכן ת״א אפקות מימר, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ד) שמלתך

ושמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה:
(ה) וידעת עם־לבבך כי כאשר ייסר
איש את־בנו יהוה אלהיך מיסרך:
(ו) ושמרת את־מצות יהוה אלהיך
ללכת בדרכיו וליראה אתו: (ז) כי
יהוה אלהיך מביאך אל־ארץ טובה
ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים
בבקעה ובהר: (ח) ארץ חטה ושערה
וגפן ותאנה ורמון ארץ־זית שמן

קמץ בז״ק

תא כי כאשר ברכות ס׳, א׳: כי ה׳ שם שם. עקידה שער ע״ו:
ארץ וכו׳ שם מ״א, א׳, ומ״ד א׳. עירובין ד׳, ע״א. סוכה
ה׳, ב׳. מנחות ס״ד, ב׳:

ליבע, אונד דיינע פֿיסע זינד ניכט געשוואָללען אין דיזען פֿיערציג יאהרען; (ה) דוא ווירסט דאהער אין דיינעם הערצען ערקענגען, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך ציכטיגט, וויא איין פֿאטער זיין קינד ציכטיגט; (ו) ווירסט אלזאָ דיא געבאָטע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, האלטען, אין זיינען וועגען וואנדעלן, אונד איהן פֿירכטען. (ז) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ברינגט דיך אין איין פֿאָרטרעפֿליכעס לאנד: איין לאנד, אין וועלכעם פֿליסע אנצוטרעפֿפֿען זינד, קוועללען אונד טיפֿען, דיא אים טהאלע אונד אים געבירגע ענטשפרינגען; (ח) איין לאנד, וועלכעס אָליווען אונד
לאנד, וועלכעם ווייטצען, גערסטע, וויין, פֿייגען, גראנאטעפּפֿעל: איין לאנד, וועלכעס אָליווען אונד

תרגום אונקלוס

יחפי יתן ארבעין שנין: (ה) ותידע עם לבך ארי כמא די מליף גברא לבריה יי אלהך מליף לך: (ו) ותטר ית פקודיא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה: (ז) ארי יי אלהך מעלך לארעא טבתא ארעא נגדא נחלין דמין מבועי עינון ותהומין נפקין בבקען ובטורין: (ח) ארעא חטין ושערין וגופנין ותאנין ורמונין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש:

רש״י

היה מל לנטן ממהם כלבוש הזה של חומט סגדל עמו: לא בצקה. לם נפחה כבלק כדרך הולכי יחף סרגליהס כפוחו׳: (ח) זית שמן. זתים העושים שמן:

באור

ם עומדים דרך לות, ולחריס לומדים כי הוליכו מלבושים רבים ממלרים. ויתכן שלין בתולדת גם להוליד זיעה (הרלב״ע) ולח הועיל בזה, כי מלבד הזיעה לח ילרכו מלבושי האדם לרבעי׳ אה נשמתו בביתו ומכל שכן בלכתו בדרך מסעות רחוקות, וכן השיג עליו הרמב״ן, ולולי הוא על דרך פליאה לבד, כלומר שלח סייפה בשלר עובדי לורח. ולח היה חסר לכם כלום שמלתך לא נלתה ונומר: לא בצקה, מגזרת ויספו את הבלק (שמות י״ב ל״ט), כי מנהג רגל האורח שלך ובלי דרך רב סיכפסו רגליו. ויתכן שנתן להם השם כח לו הוליכם. לפט (הרלב״ע): (ה) וידעת עם לבבך, ההתבוננות והחקירה היא שימה על לב, כענין ולין ליש שם על לב (ישעיה נ״ז א׳), ולמנם לם הידיעה המשכ׳ מן החקירה ההיא מתרשמת בנפש ושמורה בה עד שהיא לה נוכחת תמיד נלמר שהידיעה היא עם הלב: כי כאשר ייסר, כמו כלב האוהב את בנו, מעמים שילטרך ליסרו, למנוע ממנו טובה, או לגרום לו רעה מועטת, לא מלד השנאה׳ והנקמ׳, כי אם לטובתו, כענין שנאמר יסר בנך כי יש תקוה וכו׳ (משלי כ׳ י״ח), כן ה׳ אלהיך מיסרך גם מה לטובתך, למען תירא אותו ותשמור מלותיו, ולזו תערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה, על כן אמר אחריו, כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה ונומר: (ז) עינת ותהמת, יש מן המעינות גדולים מן הגשמים הנבלעים בהרים, או מן האדים הנתלים להם, והם שקרא עינות כמו כל מעיני מים, ויש מהם שיולאים ממקור התהום, והם שקראם תהומות (הרמב״ן): (ח) זית

ודבש: (ט) ארץ אשר לא במסכנת
תאכל־בה לחם לא־תחסר כל בה
ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה
תחצב נחשת: (י) ואכלת ושבעת
וברכת את־יהוה אלהיך על־הארץ
הטבה אשר נתן־לך: שני (יא) השמר
לך פן־תשכח את־יהוה אלהיך
לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו
וחקתיו אשר אנכי מצוך היום:
(יב) פן־תאכל ושבעת ובתים טבים
תבנה וישבת: (יג) ובקרך וצאנך ירבין
וכסף וזהב ירבה־לך וכל אשר־לך
ירבה: (יד) ורם לבבך ושכחת את־

תולדות אהרן במסכנת ברכות ל"ו, סוכה ל"ה, ח': אשר אבניה תענית ד', א': ואכלת ברכות מ"ג, ומ"ח, ב', ומ"ח ב' ח', פסחים ק"ב, ב'. סוטה ל"ט, א'. ב"ק קי"ד, ס', שבועות ב', ב"ש ולם. נכבות ל"ג, א'. סוטה ד', ב':

דאמטעלתאניע הערפֿאר־ברינגט; (ט) איין לאנד, אין וועלכעם דוא ניכט אין ארמוטה בראָדט עססען (קיממערליך לעבען) ווירסט, אין וועלכעם אן ניכטס מאנגעל זיין ווירד: איין לאנד, דעססען שטיינע אייזען זינד, אונד אויס דעססען בערגען דוא ערץ הויען ווירסט. (י) וועז דוא נון געגעססען אונד דיך געזעטטיגעט האבען (אים איבערפֿלוססע לעבען) ווירסט; זאָ מוסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, דאנקען פֿיר דאז פֿאָרטרעפֿליכע לאנד, דאז ער דיר געגעבען. (יא) היטע דיך אבער, דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, ניכט אין זאָ ווייט פֿערגעססט: דאס דוא דיא געבאָטהע, רעכטע אונד געזעטצע ניכט האלטעסט, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרשרייבע. (יב) עס קאָננטע קאָממען: ווען דוא צו עססען אים איבערפֿלוססע האסט, שאָנע הייזער בויעסט אונד דיא בעוואָהנסט; (יג) פֿיל רינדער אונד קליינעס פֿיה, פֿיל זילבער אונד גאָלד בעזיטצעסט, אונד איבערהויפט אן פֿערמאָגען אללער ארט צונימסט: (יד) דאס דיין הערץ זיך ערהאָבע, (דאס דוא איבערמיטהיג ווירדעסט),

תרגום אונקלוס

(ט) ארעא די לא במסכינו תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא פרזלא ומטורהא תפסול נחשא: (י) ותיכול ותשבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא די יהיב לך: (יא) אסתמר לך דלמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למטר פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקד לך יומא דין: (יב) דלמא תיכול ותשבע ובתין שפירין תבני ותתיב: (יג) ותורך ועאנך יסגון לך וכספא ודהבא יסגי לך וכל די לך יסגי: (יד) וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך

באור

שמן, זיתים העושים שמן (רס"ג): ודבש, הם התמרי': (ט) ארץ, כפילת מלת ארץ היא למות המליצה: במסכנת, בדלות ועניות כלומר לא תאכל פת חריבה כדרך עני ומסכן, שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם יהיה לך גפן ותאנה ורמון ותמרים שהם מתוקים ועריבים לחיך (הרשב"ם): אשר אבניה ברזל, הטעם במקום אשר תוציא שהם אבנים תמצא ברזל כי מעפר יוקח, והטעם כי בארץ ישראל תמצא נחשת וברזל שהוא צורך גדול ליושבי הארץ, ולא תחסר כל בה, אבל מולא הכסף והזהב אינכו חסרון בארץ (הרמב"ן), ולמדו שהברזל ימצא בלי עורם, על פני הארץ, לפי שהו צורך יותר והנחשת יחצב: (י) וברכת, רבותינו קבלו שזו מצות עשה לברך אחר המזון, וי"ו וברכת לתשובת התנאי, כאשר תאכל ותשבע אז תברך: על הארץ הטובה, על כמו בעבור, וכן תרגום אונקלוס; (יב) ובתים טובים, חזקים ונאים שמקבל מהם כל טוב

יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים
מבית עבדים׃ (טו) המוליכך במדבר ׀
הגדל והנורא נחש ׀ שרף ועקרב
וצמאון אשר אין־מים המוציא לך
מים מצור החלמיש׃ (טז) המאכלך
מן במדבר אשר לא־ידעון אבתיך
למען ענתך ולמען נסתך להיטבך
באחריתך׃ (יז) ואמרת בלבבך כחי
ועצם ידי עשה לי את־החיל הזה׃
(יח) וזכרת את־יהוה אלהיך כי הוא
הנתן לך כח לעשות חיל למען
הקים את־בריתו אשר־נשבע
לאבתיך כיום הזה׃ פ (יט) והיה
אם־שכח תשכח את־יהוה אלהיך

ת"א המוציא ברכות ל"ה, ח': המאכלך יומא ע"ד, ב': נסתך עקידה פ"ד, סי"ב:

אונד דוא דען עווינגן, דיי־
נען גאָטט, פֿערגעססעסט:
דער דיך אויס דעם לאַנדע
מצרים, אויס דעם שקלאַ־
פֿענהויזע, געפֿיהרט.
(טו) דער דיך אין דיזער
גראָססען, פֿירכטערליכען
וויסטע געלייטעט: וואָ
גיפֿטיגע שלאַנגען, שקאָר־
פּיאָנען, וואָ אייטעל
דירדע, נירגענד וואַססער
צו פֿינדען איזט; דער איך
דעם הערטעסטען קיזעל
דיר וואַססער פֿליסען ליס;
(טז) דער דיך אין דיזער
וויסטע מיט מן שפּייזטע,
דאַפֿאָן דיינע עלטערן
ניכטס געוואוסט האבען:
אום דיך דורך ווידערוועדר־
טיגקייט צו פּריווען, אונד
דיר אם ענדע וואָהל צו־
טהון: (יז) אונד שפּרע־
כעסט עטוואַ אין דיינעם
הערצען: מיינע מאַכט
אונד טאַפּפֿערקייט האט
מיר אללעס דיעס פֿער־
מאָגען ערוואָרבען!
(יח) אללײן דוא מוסט
אן דען עווינגן, דיינען
גאָטט, געדענקען; דען ער איזט עס, דער דיר דיא מאַכט גיבט דיעס פֿערמאָגען צו ער־
ווערבען: דאַמיט ער זיינען בונד האַלטע, דען ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען, וויא היי־
טיגעס טאַגס געשיהט. (יט) ווירסט דוא אבער דען עווינגן, דיינען גאָטט, פֿערגעססען, אונד

תרגום אונקלוס

דמצרים מבית עבדותא׃ (טו) דדברך במדברא רבא
ודחילא אתר דחיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר דלית מיא
דאפיק לך מיא מטנרא תקיפא׃ (טז) דאוכלך מנא במדברא
דלא ידעו אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך
בסופך׃ (יז) ותימר בלבך חילי ותוקף ידי קנו לי ית נכסיא
האלין׃ (יח) ותדכר ית יי אלהך ארי הוא דיהיב לך עצה
למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא
הדין׃ (יט) ויהי אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך

באור

לנדכך: (טו) במדבר. מוסך
על מלו ולחד עמו, וכן הוא,
במדבר הגדול שהוא מלך
ונורא, והנורא שהוא מדבר
שרף (הרשב"ם), ואולם אין
שם מדבר נאות להסמך אל
נחש. לכן נראה שמספר
מלות מקום לפר שם נחש
שלא להפסיק בין הענינים
המולפים תחו לחות המליצה
נדי לעורר הספעלות השומע, וכן תרגם אונקלוס אתר דחיות: חחלמיש, הלור החזק, כמו חלמיש
למעינו מים (תהלים קי"ד ח'): (טז) להיטבך, כבר פירשתיו למעלה (ח' ה'): (יז) ואמרת
בלבבך, שב אל ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ואמרת בלבבך. ופסוקים המוליכך המאכילך הם
מאמרי הבאים המתיחסים אל מוצא ישראליות ביחוד: החיל חוזר, הרכוש והממון, וכן ועזבו לאחרים
חילם, ויביאם תרום: (יח) וזכרת, מוסב אל השמר לך שלמעלה, כלומר השמר לך פן תשכח,

והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחוית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון: (כ) כגוים אשר יהוה מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול יהוה אלהיכם: פ

ט (א) שמע ישראל אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלת ובצרת בשמים: (ב) עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק: (ג) וידעת היום כי יהוה אלהיך הוא העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם

אנדערן געטטערן נאַכפֿאָלגע, איהנען געטטעסדיענסטליכע עהרע ערצייגען אונד זיא אנבעטהען; זאָ בעצייגע איך הייטע איבער אייך, דאס איהר צו גרונדע געהן ווערדעט. (כ) זאָ וויא דיא נאציאָנען, וועלכע דער עוויגע פֿאָר אייך צו גרונדע ריכטעט, זאָ ווערדעט איהר צו גרונדע געהן. דיזעס ווירד דער ערפֿאָלג זיין, ווען איהר דער שטיממע דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, ניכט געהאָרזאם זיין ווערדעט.

ט (א) הֶאָרע ישראל! דוא ביזט אים בעגריף איבער דען ירדן צו געהן, אום דאָרט נאציאָנען צו בעזיגען, דיא גראָסער אונד מעכטיגער זינד אלס דוא, גראָסע אונד הימטעלהאָך בעפֿעסטיגטע שטעדטע; (ב) איין צאהלרייכעס פֿאָלק, פֿאָן האָהער שטאטור. דיא זאָהנע דער ענקים, פֿאָן דענען דוא ווייסט, אונד אָפֿט האָסט זאגען הֶאָרען: וועער קאן דען קינדערן דעס ענק'ס ווידערשטעהן? (ג) דוא מוססט אבער בעדענקען, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, דער פֿאָר דיר הערגעהט, וויא איין

רש"י

ט (א) גדולים ועצומים ממך. אתה עצום והם

תרגום אונקלוס

ותהך בתר טעות עממיא ותפלחינון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון: (כ) כעממיא די יי מוביד מן קדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבילתון במימרא דיי אלהכון:

ט (א) שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין רברבין ותקיפין מנך קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: (ב) עם רב ותקיף בני גבריא די את ידעת ואת שמעת מאן יכול למיקם קדם בני גבריא: (ג) ותידע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אשא אכלא הוא ישיצינון והוא יתברינון קדמך ותתריכינון ותובדינון

באור

רק. זכור: למען הקים, כיום הזה את בריתו אשר וגו': (כ) עקב, כבר פירשתיו בתחלת הסדר, שזהו שכר באחרית אם לטוב אם לרע:

ט (א) אתה עובר, אתה מוכן לעבור, וכן בתרגום אשכנזי: לרשת, מושך עצמו ואחר עמו, לרשת גוים לרשת ערים: בשמים, ורמים ונדמים כאלו הגיעו עד שחקים: (ב) עם גדול, מוסב על לרשת: ואתה שמעת, אומרים מי יתיצב לפני בני ענק: (ג) וידעת, לכן דע: אש אכלה, אונקלוס תרגם מימריה אישא אכלא כדרכו להרחיק הגשמות, והמתרגם האשכנזי פתר כאש אכלה: יכניעם, והכשדים שאמר לחום עליהם יכניעם לפניך: מהר, תאר הפעל, כאילו כתוב במהירות, וכן תרגם אונקלוס בפריע, והכוונה כמו שכתב הרמב"ן שילכתו בלא טורח סוללה ומצור ימים רבים. ובכל מקום לא תוכל לכלותם מהר, פן תרבה עליך חית

לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי
(ד) אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ (ה) לֹא בְצִדְקָתְךָ

ת"א לא בצדקתך עקרים מ"ג, סל"ז:

פערצעהרענדעס פייער: זא צום טהייל פערטילגען, צום טהייל אבער זא פאר דיר דעמיטהיגען ווירד; דאס דוא זיא גאר לייכט ווירסט בעזיגען אונד איפרייבען קעננען; זא וויא דער עוויגע דיר פערהייסען האט. (ד) ווען אבער דער עוויגע, דיין גאטט, זיא ווירד איסגעשטאסען האבען פאר דיר, זא מוסט דוא ניכט אין דיינעם הערצען דענקען: אום מיינער רעכטשאפפענהייט ווילען האט מיך דער עוויגע געפיהרט. דיזעס לאנד איינצונעהמען; זא וויא ער אין דער טהאט דיזע פאלקער אום איהרער רוכלאזיגקייט ווילען פאר דיר אויסטרייבט. (ה) ניכט אום דיינער רעכטשאפפענהייט אונד דער איפריכטיגקייט דיינעס הערצענס ווילען

תרגום אונקלוס

בפריע כמא די מליל יי לך׃ (ד) לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מן קדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתריכהון מן קדמך׃ (ה) לא בזכותך ובקשיטות לבך את עליל למירת ית ארעהון

רש"י

עצומים ממך: (ד) אל תאמר בלבבך. צדקתי ורשעת הגוים גרמו: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים, הרי כי משמש בלשון אלא:

באור

מהרה. כי לא אצטרך לכם להלחם על כולם בפעם אחת: (ד) אל תאמר בלבבך. כשיהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך, שני דברים גרמו לי לנחול את הארץ הזאת, אלו האומות נתחייבו להגרש משם מן הארץ, ומה שאני זכה בה יותר מאומה אחרת, בצדקתי הביאני ה' יותר משאר האומו' אבל כי ברשעת הגוים האלה מורישם (הרשב"ם): (ה) לא בצדקתך. בעבור צדקתך, והטעם אחר שני דברים אמת, ברשעתם הפסידו נחלתם, ומה שאתה זוכה בה לא בצדקתך, שהרי זכור אל תשכח את אשר הקצפת וגו', אלא למען הקים את השבועה וגומר (הרשב"ם). ולדעת המפרשים האשכנזי' גם תיבות וברשעת הגוים האלה וגומר בפסוק ד' מדברי משה. וכן נראה ממה שהשנה הכתוב מדבר בעדו אל הנוכח ואמר מפניך, ובפסוק ה' כפל המאמר לא בצדקתך וגו' כי אם ברשעת וגו' למען הקים וגו'. והטעם עקר הכוונה להוריש את הגוים האלה ברשעת', ואעפ"י שהוא מוריש אותם, הוא נותן את הארץ לך למען הקים וגו', אבל לא בצדקתך. ובפסוק ו' אמר וידעת וגומר והוא נמשך למה שאמר אחריו, כי עם קשה עורף אתה. והטעם מזה תוכל לדעת שלא בצדקתך אתה בא לרשת את הארץ, שהרי עם קשה עורף אתה, עיין התרגום: למען הקים את הדבר, שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו ט"ז). כתב הרמב"ן: ויש על ישראל לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה' אתכם (שם ז' ח'), והנה הם אהובים למעלה, והשם לא יאהב רק את הטובים, כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו. אם כן גם בצדקתם ירשו ארץ, והתשובה כי שם יחד עם ישראל בכללם. וכאן יוכיח אותו שהוא שהיו ממרים את ה' מיום היותם במדבר ע"כ. והנה על דעתי אין מקום לשאלה זו, כי שם אמר מאהבת ה' אתכם הוליכך מארץ מצרים, ויתכן שבכל זמן שהיו במצרים טובים היו את ה' ותמימי' עד ותמשה עבדו, ובזכו' היו להיות אהובים למעל' ולהגאל מבית עבדי'. אמנם אחר כן בעת היום אשר יצאו ממצרי' החלו להיות ממרים, ואין צדקה ויושר לבב נמצא בם, ונתמעטה האהבה הקודמת, עד שנשאר להם ברית אבות בלבד. ומה שאמר להלן ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם, איננו סותר לומר הברות כאן, כי יתכן שמעט ואילך יאמר דעתי אתכם,

וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־
אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן
הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
(ו) וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת
לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃
(ז) זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם
אֲשֶׁר־יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם
עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־
יְהוָה׃ (ח) וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה
וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃
(ט) בַּעֲלֹתִי הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת

תרגום אשכנזי

קאָממסט דוא הין, איהר לאַנד איינצונעהמען; זאָנדערן דא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיזע פֿאָלקער וועגען איהרער רוכלאָזיגקייט פֿערטרייבט, זאָ וויל ער צוגלייך דאָ פֿערשפּרעכען האַלטען, דאָז ער דיינען עלטערן אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען. (ו) דוא קאַננסט לייכט איינזעהן, דאס דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, ניכט אום דיינער רעכטשאַפֿענהייט ווילּלען דיזעס פֿאָרטרעפֿליכע לאַנד איינצונעהמען גיבט; דען דוא ביזט איין האַלזשטאַררינגעס פֿאָלק. (ז) ערינערע דיך אונד פֿערגיס ניא, וויא דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, אין דער וויסטע ערצירנט האַסט. זייטדעם דוא אויס מצרים געגאַנגען, ביז איהר היהער געקאָממען זייד, האבט איהר אייך אַלז רעבעללען געגען דען עוויגען בעטראַגען. (ח) אם געבירגע חרב האבט איהר אויך דען עוויגען ערצירנט; אונד ער וואַרד זאָ איינעבראַכט געגען אייך, דאס ער אייך אויסראָטטען וואָללטע. (ט) איך וואַר דאָמאַהלס

תרגום אונקלוס

אֲרֵי בְחוֹבֵי עַמְמַיָא הָאִלֵין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיכְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וּבְדִיל לְקַיָמָא יָת פִּתְגָמָא דִי קַיֵים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (ו) וְתִידַע אֲרֵי לָא בְזָכוּתָךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ יָת אַרְעָא טָבְתָא הָדָא לְמֵירְתַהּ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל אַתְּ׃ (ז) הֱוֵי דְכִיר לָא תִנְשֵׁי יָת דִי אַרְגֵיזְתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּמַדְבְּרָא לְמִן יוֹמָא דִי נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ׃ (ח) וּבְחוֹרֵב אַרְגֵיזְתּוּן קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּכוֹן לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן׃ (ט) בְּמִסְקִי לְטוּרָא

באור

שבו: נתונים ומסורים אליו לרעות אותם ולהכותם בתבונתו, ולפקוד על עוניהם, וזהו ענין הידיעה: (ז) למן היום. למ"ד הבלוי, וכן רבים: (ח) ובחורב הקצפתם, קודם שיפתח להם בצאור התורה, כלל הוכיח אותם בעונות אשר גרמו להם ולא נמחלו. והזכיר להם ענין המרגלים ומי מריבה, ומ"כ ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד ה'. והזהירם מענין ע"ז אזהרות רבות, והזהיר במצות בכללם, ואמר שהן כלם טובות ובעבורם תבוא להם כל הטובה, ועתה בא להתחיל בפרטי המצות, וקודם שיזכור אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיה' שעשו מעת שקבלו התורה והלאה, כי הקלקולות שעשו קודם מתן תורה שהמרו על ים סוף ונלונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם, כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמם ברית, ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל (הרמב"ן): ויתאנף ה' בכם, עד שעלה על רוחו להשמיד אתכם וכן בתרגום אשכנזי: (ט) בעלתי, וקודם

הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת
יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא
אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ (י) וַיִּתֵּן
יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים
כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם
בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃
(יא) וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת
הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ (יב) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי
שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם
סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם
עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה

תולדות אהרן　ואשב מגלה כ״א, ת׳:　ועליהם סס י״ס, ג׳:

אויף דען בערג געקאממען, אום דיא שטיינערנע טאפעלן: דיא טאפעלן דעס בונדעס, דען דער עוויגע מיט אייך געמאכט, אין עמפפאנג צו נעהמען. איך פערווייל טע פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע אויף דעם בערגע, אהנע שפייזע אדער טראנק צו מיר צו נעהמען. (י) דא גאב מיר דער עוויגע דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן, מיט דעם פינגער גאטטעס בעשריבען. אויף דענזעלבען ווארען אללע ווארטע פערצייכנעט, דיא דער עוויגע אויף דעם בערגע, אם טאגע דער פערזאממלונג, אויס דעם פייער, מיט אייך גערעדעט האטטע. (יא) אלס נעהמליך פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע צו ענדע ווארען, גאב מיר דער עוויגע דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן, דיא טאפעלן דעס בונדעס; (יב) אונד שפראך צו מיר: אויף! געהע איילענדס פאן היר הינאב! דען דאז פאלק, וועלכעס דוא אויס מצרים געפיהרט, האט זיך שווער פערזינדיגט; זיא זינד גאר באלד פאן דעם וועגע געוויכען, דען איך איהנען בעפאהלען. זיא האבען זיך איין געגאססענעס בילד געמאכט! (יג) דער

תרגום אונקלוס

למיסב לוחי אבניא לוחי קימא די גזר יי עמכון ויתיבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי: (י) ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא די יי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: (יא) והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא: (יב) ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חבל עמך די אפיקתא ממצרים סטו בפריע מן ארחא די פקדתינון עבדו להון מתכא: (יג) ואמר

רש״י

(ט) ואשב בהר. אין ישיבה אלא לשון עכבה [מגילה כ״א]: (י) לוחות. לוחת

באור

לזה כבר הייתי עולה: (י) כתובים, מוסך עלמו ולחד עמו ועליהם כתובים ככל הדברים לסדר וכו׳, כי בלשון הקדש אין הבדל בין סדרי הכתב (דהו בעשריעבענע) ובין הבגם שעליו כתבו (דהו בעשריעבענע), שניהם הם כתובים, ואולם בל״הע הבדל יש כמה שלפנו, לכן הולך המתרגם האשכנזי לפרגם (ווארען פערצייכנעט): (יא) מקץ, סוף לותחלה, וזה שכתבו הלוחות למעה נעשה העגל (כרלב״ע): (ע) ראיתי, פאזנוסבי על העגם הזה, וכ

וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ (יד) הֶרֶף
מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־
עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ (טו) וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־
הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת
הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ (טז) וָאֵרֶא וְהִנֵּה
חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם
לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם׃
(יז) וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם
מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃
(יח) וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה

ת"א הרף ברכות ז', א', ול"ג א': ואתפש נדרים ל"ח, א': ואשברם פסחים פ"ז, ב':

עווינע פוהר פֿארט צו מיר צו שפרעכען: איך זעהע וואהל, דאס דיזעס פֿאלק איין האלסשטארריגעס פֿאלק איזט. (יד) האלטע מיך ניכט אב (פֿלעהע ניכט פֿיר זיא); איך וויל זיא אויפֿרייבען אונד איהרען נאהמען אונטער דעם הימעל אויסטילגען, דיך אבער צו איינער מעכטיגער אונד צאהלרייכערן נאציאָן מאכען, וויא זיא זינד. (טו) איך ווענדעטע מיך, גינג הינאב פֿאָן דעם בערגע, דער אָבען בראננטע, אונד האטטע דיא ביידען טאפֿעלן דעס בונדעס איף מיינען ביידען הענדען. (טז) אלס איך זאה, וויא איהר אייך געגען דען עוויגען, אייערן גאָטט, פֿערזינדיגט. אונד אייך איין געגאָססענעס קאלב געמאכט האבט: וויא איהר אלזאָ גאר באלד פֿאָן דעם וועגע געוויכען זייד, דען אייך דער עוויגע געבאָטהען; (יז) דא ערגריף איך ביידע טאפֿעלן, וואַרף זיא פֿאָן מיינען ביידען הענדען, אונד צערבראך זיא פֿאר אייערן אויגען. (יח) פֿאָר דעם עוויגען אבער וואַרף איך מיך נידער: ווירער וויא

תרגום אונקלוס

יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא׃ (יד) אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם תקיף וסגי מנהון׃ (טו) ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בעיר באשתא ותרין לוחי קימא על תרתין ידי׃ (טז) וחזית והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן ארחא די פקד יי יתכון׃ (יז) ואחדית בתרין לוחיא ורמיתינון מעל תרתין ידי ותברתינון לעיניכון׃ (יח) ואשתטחית קדם יי כדבקדמיתא ארבעין יממין

רש"י

כתיב שמתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה [שמות ל"ב] באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום ונמצאו כולם בכ"ט באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו

באור

אותך ראיתי צדיק (בראשית ז' א). וכן בתרגום האשכנזי, ואולם א"ת למעלה אחזי וכאן גלי קדמי, ולא ידעתי למה: (יד) הרף ממני, אנח בעותך מן קדמי. כן תרגם אונקלוס וכן בתרגום האשכנזי: (טו) ואפן וארד, אם התפלל משה את תפלתו טרם רדתו, או לא. עיין מה שכתבנו בפ' כי תשא (שמות ל"ב י"ב): (יז) ואתפש. בתחלה היו על ידיו. ומתוך כעס תפשם בידיו להפילם: (יח) ואתנפל, שטוח על הארץ ופניו כנגד הקרקע: ואתנפל, שנאמר ועתה אעלה אל ה' (שמות ל"ב ל'): להכעיסו, באו בענין הזה ואילך ארבעה שרשים נרדפים כעס, אף, חמה, קצף וא"ת שלשה מהן, כעס ואף וקצף מלשון רוגז, וחמה פתר וחימתא. ואלו לעודד פה על הבדל שביניהם. כל דבר שמתנגד לתשוקת הנפש ומונע ממנה תאותה,

ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל־חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו׃ (יט) כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יהוה עליכם להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא׃ (כ) ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו

תולדות אהרן לחם יומא פ"ח, ב': כי יגרתי נדרים כ"ב, א'. ר"ה ט', ב':

פֿאַרחין פֿירציג טאגע אונד פֿירציג נעכטע, אהנע שפייזע אדער טראנק צו מיר צו נעהמען; אום אללער אייערר זינדען ווילען, דיא איהר בעגאנגען האבט: דא איהר דעם עוויגען צום פֿערדרוס דאזיגע געטהאן, וואס אין זיינען אויגען מיספֿעלליג איזט. (יט) דען מיר וואר באנגע, וועגען דעם צארנס אונד דעם גריממעס, מיט וועלכעם דער עוויגע איבער איך אויפֿגעבראכט וואר, דאס ער איך פֿערטילגען וואללטע; אבער דער עוויגע ערהערטע מיך אויך דיעס מאהל. (כ) איך איבער אהרן וואר דער עוויגע זעהר צארניג, דאס ער

תרגום אונקלוס

וארבעין ליליון לחמא לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל חובתכון די חבתון למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: (יט) ארי דחילית מן קדם רוגזא וחימתא די רגיז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההיא: (כ) ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיצאותיה וצליתי אף על

רש"י

למשה פסל לך שני לוחות [דברים י'] עשה עד הארבעי' יום נמלאו כלים בזים. הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואומר לו למשה סלחתי כדברך [במדבר י"ד] לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים [דברים י'] מה הראשוני' ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים

באור

ילד זה כאב ועצב, ושם ההרגשה היא כעס (פערדרוס, קרענקונג). ואמר בבני נבל אכעיסם (דברים ל"ב כ'). כעס לאביו בן כסיל (משלי י"ז כ"ה), עמל וכעס תביט (תהלים י' י"ד) והוא הפך השמחה והשחוק, כמ"ש טוב כעס משחוק (קהלת ז' ג'). ואם יהיה המתנגד לנפשנו בעל יכולת ותקף, אז יעורר את רוחנו להנקם ממנו ולהשיב לו כגמולו. וכל תשוקה מחממת את דם האדם ומרתחת את דמו. ותכונה הזאת תקרא התשוקה להנקם, חרון או חמה (היטצע). ופעמים שמרוב החום תתלהט כאש, עד שיוציא האדם את חוטמו, ויעלה אף, לתת מקום מוצא להבל, ותכונה הזאת תקרא אף (נאָרן), והשלהב בעוזו ותתגבר על תשוקת הנקמה, יקרא מאריך אף או מחטים. כענין שנאמר למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך (ישעיה מ"ח ט'). ויש שעל ידי רתיחת הדם יצא מפי האדם כקצף על פני המים (הושע י' ז') (שוים), ותכונה הזאת כשתמצא בשרש קצף (סייאוען פֿאָר נאָרן). הנה רואה שתיבת חימה וקצף ואף וחרון הם משותפים, שהוראת כלם תשוקת הנקמה מאת המתנגד לתאות נפשנו. ואינן נבדלות כי אם נמוחק והולשה, אבל תיבת כעס לא תפול בלשון הקדש כי אם על הרגשת הצער לבדה, בלי תשוקת הנקמה. לכן מתורגם בכל מקום בלשון אשכנזי (פֿערדרוס, קומער, קרענקונג) ולא הוזכר שום מלה משותפת עמהם כלל, כי האותה בלה"ק מענין שתנועה והדבור (ליסטערן, טאַבען), כמו שכתב הרשב"ם בפסוק של תרבו נגדך (בראשית מ"ה כ"ד), ובלשון ארמי האושל' נם הוא על הקצף, לפי שהמתקצף מדרכו להתנועע ולדבר בגל איברי (ליסטערן פֿאָר נאָרן): (יט) כי יגרתי, לבן התנפלתי: גם בפעם ההוא, מלמד שבשם פעמים שנפלנו עליהם;

ואת־תפלל גם־בעד אהרן בעת ההוא׃
(כא) ואת־חטאתכם אשר־עשיתם
את־העגל לקחתי ואשרף אתו
באש ואכת אתו טחון היטב עד
אשר־דק לעפר ואשלך את־עפרו
אל־הנחל הירד מן־ההר׃ (כב) ובתבערה
ובמסה ובקברת התאוה מקצפים
הייתם את־יהוה׃ (כג) ובשלח יהוה
אתכם מקדש ברנע לאמר עלו
ורשו את־הארץ אשר נתתי לכם
ותמרו את־פי יהוה אלהיכם ולא
האמנתם לו ולא שמעתם בקלו׃
(כד) ממרים הייתם עם־יהוה מיום
דעתי אתכם׃ (כה) ואתנפל לפני יהוה

מ' קטנה

ת"א חטאתכם ע"ז מ"ג, נ', וכ"ח ח'. עקדה שער ל"ג:

איהן פערטילגען וואללטע; אללײן איך לעגטע איך פירא אהרן דאמאהלס אײנע פירביטטע אײן. (כא) אײער זינדענוועדק אבער, דאז קאלב, דאז איהר געמאכט האטטעט: נאהם איך, קאלצינירטע עס אין פײער, צערשלוג אונד צערמאהלטע עס, ביז עס אײן פײנער שטויב ווארד; אונד ווארף דיזען שטויב אין דען באך, דער פאם בערגע הערונטער פליסט. (כב) צו תבערה, מסה אונד קברת התאוה האבט איהר גלײכפאלס דען עוויגען ערצירנט. (כג) אונד אלס אײך דער עוויגע פאן קדש ברנע אויסזאנדטע, אונד שפראך: ציהט הינויף, דאז לאנד אײנצונעהמען, דאז איך אײך געגעבען; ווארד איהר דעם בעפעהלע דעס עוויגען, אײערס גאטטעס, אונגעהארזאם, טרויטעט איהם ניכט אונד וואללטעט איהם ניכט געהארכען. (כד) איהר זײד רעבעללען געגען דען עוויגען געוועזען, זא לאנגע איך אײך קעננע. (כה) אלס

רש"י

וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל [עמוס ב']: ואתפלל גם בעד אהרן. והועיל תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הווה כמו הלוך וכלות מולט"נט בלע"ז. (כה) ואתנפל וגו'. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי

תרגום אונקלוס

אהרן בעידנא ההיא: (כא) וית חובתכון די עבדתון ית עגלא נסבית ואוקדית יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא יאות עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא: (כב) ובדליקתא ובנסיתא ובקברי דמשאלי מרגיזין הויתון קדם יי: (כג) וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסריבתון על גזרת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבילתון למימריה: (כד) מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית יתכון: (כה) ואשתטחית קדם יי ית

באור

(כא) ואת חטאתכם, נקרא העגל חטאת, על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל (הרמב"ן): ואכת אותו טחון, לשון הווה, כמו הלוך וכלות מולט"נט בלע"ז (רש"י). בל"א (וואהלענד), והוא פארטיציפיום, של הפעל: (כד) מיום דעתי אתכם. עיין מה שכתבנו למעלה פסוק ז': (כה) ואתנפל לפני ה', מי הגיד שהכתוב ישים לב למה הוצרך לכפול כאן נפילת הארבעים יום. ואין דרך שמקרא לכפול דבר ולומר דעו לכם שהשנפלתי לפני ה' ארבעים יום כך וכך התפללתי, אם תכלה גדולה צא להודיע לישראל מפלת האמר והלא חטא גדול כמעשה העגל בוראים

אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ (כו) וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ (כז) זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃ (כח) פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם

תא את ארבעים ברכות נ"ד ח': ואתפלל סס נ"ג, ג': אל תפן
זה טב: מבלי ברכות סס:

איך מיך דיא פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע פֿאָר דעם עוויגען נידערוואַרף, דיא איך פֿאָר איתם געלעגען, וויל דער עוויגע איך צו פֿערטילגען דראָהטע; (כו) בעטהעטע איך צו דעם עוויגען אונד שפּראך: הערר! אָ עוויגער! פֿערטילגע דיין פֿאָלק אונד דיינע אייגענטהימליכע נאציאָן ניכט, דיא דוא דורך דיינע גראָססע ערלאָזט, דיא דוא מיט שטארקער האנד אוים מצרים געפֿיהרט האסט; (כז) געדענקע אן דיינע קנעכטע אברהם, יצחק אונד יעקב! זיהע ניכט אויף דאז האַרטנעקקיגע, רוכלאָזע וועזען אונד אויף דיא זינדע דיזעס פֿאָלקעס. (כח) מאן דירפֿטע אין דעם לאנדע, אוים וועלכעם דוא אונס נעפֿיהרט האסט, שפּרעכען:

תרגום אונקלוס

ארבעין יממין וית ארבעין לילון די אשתטחית ארי אמר יי לשיצאה יתכון: (כו) וצליתי קדם יי ואמרית יי אלהים לא תחבל עמך ואחסנתך די פרקתא בתוקפך די אפיקתא ממצרים בידא תקיפא: (כז) אדכר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות עמא הדין לחוביהון ולחטאיהון: (כח) דלמא יימרון דיירי ארעא די אפיקתנא מתמן מדלית יוכלא קדם יי

רש"י

שכתוב כאן סדר תפלתו שנא' ה' אלהים אל תשחת עמך וגו':

באור

תפלתו של משה ויללנו, אף באר ישראל אם נחט' יועילו לנו תפלות הנביאים. אמר לנו לא יועילו לכם תפלות בארץ ישראל כי עתה נתכפר לכם כדי שלא יתחלל שמו, שהרי כאן התפלל ק ומר לעבדיך ומאמר פן יאמרו הארץ וגומר מבלתי יכולת ה', ולכך לא נתחייבתם מיתה, אבל נאמר שיאהוב אלהים ואחד הלכים וינחילכם את הארץ אז יוליאכם מן הארץ וימדו אתכם שאין נאן חלל השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה', אלא יאמרו הגיים ישראל חטאו לו וגו' (הרשב"ם). אין זה עומק פשוטו של מקרא, אלא משל לבן מלך שסרח כמה וכמה פעמים לפני אביו, בא אביו והתחנן ועלה בעבודו עד שפייסו, וכשנפטר האוהב מוכיח את הבן קודם פרידתו ומסדר לפניו כל סרחונו ומזכיר לו כל מה שטרח בשבילו ואומר לפניו אפילו דבר קטן שהיה בינו לבין אביו, כדי שעל ידי כך יתעורר בלבבו יותר, כי לפעמים ישמר בלבו דבר קטן מה שמשמרו אחרי כן שלא יבוא לידי סרחון, וכן עשה משה אמר להם כל מה שטרח והתנפל והתפלל בשבילם ואפילו סדר ולשון התפלה, למען יתקיים בלבבם ומתוך כך יזכרו את עונות הראשונות ולא יוסיפו לחטוא: (כו) אשר פדית בגדלך, ואם תהרגם לא נשאר רושם הגאולה ההיא: (כז) אל תפן אל קשי העם הזה, כן דרך המפייסים להזכיר קלת מן הסרחון וסבת הקלף ולהסב בתוך פי תוך דעת הכועס אל דבר אחר, ואמר העם הזה קשה מאד, אך אל תפן אל קשיו ותפן אלפני שילמדו הארץ: (כח) מבלי יכלת, הנח לתלא החפץ: ומשנאתו אותם. ואם תאמר אם אין לו יכולת למה הוליאם ממלרים? משנאתו אותם הוליאם להמיתם, וא"כ ה"ו ומשנאתו הוא ואו לשתף או מסוס ד"ו מחלקת והם שתי סבות מבלי יכולתו או משנאתו אותם, וכן תרגם

אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר׃ (כט) וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ רביעי

י (א) בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃ (ב) וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־

תולדות אהרן ועשית יומא ג'. ג'. וע"ג ג'. מנחות כ"ט, ל':

תרגום אשכנזי

דער עוויגע האבע דאז פֿערמאָגען ניכט געהאבט, זיא אין דאז לאנד צו בריניגען, דאז ער איהנען פֿערהייסען; אָדער ער האבע זיא איהם האס געגען זיא איסגעפֿיהרט, אום זיא אין דער וויסטע אומצוברינגען. (כט) גלייכוואָהל זינד זיא דיין פֿאָלק אונד דיינע אייגענטהימליכע נאציאָן, דיא דוא מיט דיינער גראָסען מאכט, אונד מיט דיינעם איסגעשטרעקטען ארמע איסגעפֿיהרט האסט.

י (א) אום דיאזעלבע צייט שפראך דער עוויגע צו מיר: האַיע דיר צוויא שטיינערנע טאַפֿעלן, וויא דיא ערשטען ווארען; קאָממע צו מיר הערויף אויף דען בערג, אונד מאכע דיר איינע לאדע פֿאָן האָלץ. (ב) אויף דיא טאַפֿעלן וויל איך דיא וואָרטע שרייבען, דיא אויף דען

תרגום אונקלוס

לְאַעָלוּתְהוֹן לְאַרְעָא דִּי מַלֵּיל לְהוֹן וּמִדִּסְנֵי יָתְהוֹן אַפֵּיקִינוּן לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא׃ (כט) וְאִינוּן עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמָמָא׃

י (א) בְּעִדָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ לִי פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא וְתַעְבֵּיד לָךְ אֲרוֹנָא דְּאָעָא׃ (ב) וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי

רש"י

י (א) בעת ההיא. לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו

באור

שהמתרגם האשכנזי ופירוש ראשון נראה עיקר אף שהטעם מסכים יותר לפירוש שני: (כט) אשר הוצאת בכחך הגדול, אף שהדבר ידוע שלא משנאה הוצאתם, כי אז לא טרחת כל כך בהצילם להוציאם בכח גדול, וגם הכח הזה והזרוע הנטויה עדים שיש ביכולתך להביאם אל הארץ. ויתכן שיכוון ג"כ לומר, והם עמך ונחלתך, אשר בחרת למען יודע שמך בעולם, והוצאת אותם בכח גדול להודיע בעמים גבורותך, למען דעת כל עמי הארץ כי יש אלהים משגיח ויכול ושופט צדק בעולם, ועתה יחולל ש"ש על ידם, כי יגלו העמים להכחיש יכולת השם או מדת טובו וצדקתו:

י (א) בעת ההיא, אחר שהתנפלתי לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה נתרצה אלי שאכתוב לוחות שניות: ועשית לך ארון עץ, ע"ד הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל, הם כי מתחלה נצטוה משה על המשכן ועל כליו, והיתה המצוה ראשונה שם ועשו ארון עצי שטים, כי הוא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואח"כ עשו את העגל, וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו כמכתב הראשון, צוהו בעבור שיעשה ללוחות האלה ארון עץ, הוא המצוה בלוחות הראשונות, והנה הזכיר לו המאמר הראשונה שבענין המשכן, שהכל תלוי בה, ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה, ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה' שבסמוך שהיו שם לעד לעולם כאשר צוה ה' מתחלה ואל הארן תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי שם ודברתי אתך, והנה בדעתו כביא הלוחו' באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן. כי אילו לא שבר הלוחות הראשונות גם הם באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון (עפי' הרמב"ן), וכן דעת הראב"ע, ורש"י ז"ל נמשך בדעת ר' יהודה ברבי אלעאי במס' שקלים שאמר שני ארונות היו לישראל במדבר, אחד עשה משה

הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת
הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם
בָּאָרוֹן׃ (ג) וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים
וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃
(ד) וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן
אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל
וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ (ה) וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן
הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרֹן אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה׃
(ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־

פתח באתנח

ת״א אשר שברת מנחות נ״ט, ז׳: ושמתם שם ע״ח ח׳:

פארינען טאפעלן, דיא דוא צערברָכען האסט, געשטאנדען האבען; אונד דוא זאָללסט זיא אין דיא לאדע לעגען. (ג) איך מאכטע איינע לאדע פֿאָן שטים־האָלץ, היב צווייא טאפעלן וויא דיא פֿאָריגען; גינג אויף דען בערג, אונד האטטע ביידע טאפעלן אין דער האנד. (ד) דא שריב דער עוויגע אויף דיא טאפעלן וויא דיא ערשטע שריפֿט: נעמליך דיא צעהן וואָרטע, דיא דער עוויגע אויף דעם בערגע, אוס דעם פֿייער, אם טאגע דער פֿערזאממלונג, צו אייך גערעדעט; אונד דיא טאפעלן גאב ער מיר. (ה) איך ווענדעטע מיך, גינג פֿאָם בערגע הינונטער; אונד לעגטע דיא טאפעלן אין דיא לאדע, דיא איך געמאכט האטטע: אלווא זיא בליבען זאָללען, וויא דער עוויגע מיר בעפֿאָהלען. (ו) דיא קינדער ישראל בראכען פֿאָן דען ברונ-

תרגום אונקלוס

חֲבַרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא׃ (ג) וַעֲבָדִית אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי׃ (ד) וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִּתְגָּמִין דִּי מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִּקְהָלָא וִיהָבִינוּן יְיָ לִי׃ (ה) וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי עֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דִּי פַקְדַנִי יְיָ׃ (ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

רש״י

עד לאחר יום הכפורים כי בירידתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן תחלה ואח״כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה והוא שהיה יוצא עמהם למלחמ׳ ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנא׳ ויסעו ממוסרה

באור

אחד עשה בצלאל, ואותו של משה יצא למלחמה, ואותו של בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונשבה. וכן יראה במדרש תנחומא. שזה הארון שעשה משה היה יוצא ונכנס עמהם למלחמה, אבל רבן אמרו אחד היה ופעם אחת יצא ונשבה, וכן דעת רז״ל בכל מקום בתלמוד: (ג) ואעש, אמר ע״י בצלאל. כמו שאמרנו בשם הרמב״ן: (ד) כמכתב הראשון, דהיינו את עשרת הדברים, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ה) ויהיו שם כאשר צוני, כבר פירשתיו: (ו) ובני ישראל נסעו. מה ענין זה לכאן? ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שכאמר ויסעו ממסרות וגו׳ (במדבר ל״ג ל״א)? ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת ולא ותשת, ותמלא שמנה מסעות ממוסרות להר ההר? אלא לפי א מן התוכחה. ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד ידאתם לכם מלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן

יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ (ז) מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם׃ (ח) בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי

תולדות אהרן   בעת ההוא ספסים ע"ד, ח'. הוריגת י"ב, ג'

נען, דיא צו בני יעקן געהארען, אויף נאך מוסרה. אין דערזעלבען געגענד שטארב אהרן; דאזעלבסט וואורד ער בעגראבען, אונד זיין זאהן אלעזר טראט דען פריסטערליכען דיענסט אן זיינער שטעללע אן. (ז) פאן דא גינג דער צוג נאך גדגד, פאן גדגד נאך יטבה: איין לאנד, דאז אן בעכען קיינען מאנגעל האט. (ח) אום דיאזעלבע צייט זאנדערטע דער עוויגע דען שטאם לוי אויס:

תרגום אונקלוס

נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ (ז) מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגֹּד וּמִן גֻּדְגֹּד לְיָטְבַת אַרְעָא נָגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִן׃ (ח) בְּעִדָּנָא הַהוּא

רש"י

וגו' [במדבר ל"ג] ועוד. שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרה להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנ' מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו עמכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירום לדרכם וחזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגומר. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שנראה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין

באור

ומשם למוסרה וגו' (רש"י), והוא דעת רבותינו. ואולם לדעת הראב"ע נכנס ענין זה בכאן בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא, שלא יאמרו אם מת מה הועילה תפלתו? לכן אמר כי לא מת רק בשנת הארבעים, ובארות בני יעקן הינם בני יעקן גם מוסרה הינה מוסרות ורבים כן, והלא תראה הכתוב אמר מדבר שור ובפסוק אחר מדבר איתם. וכן משם נסעו הגדגדה אינגו חור הגדגד, רק הוא שם כלל לתמונה גם פוק, ואותות, ויטבתה הוא המקום הנקרא באלה, כי כן כתיב ומשם באלה; וזה טעם ארץ נחלי מים, כי במסעותם נגדו הנהרים והנחל מים: ויכהן אלעזר, לפי שהזכיר מיתת אהרן וקבורתו. אמר שכהן אלעזר תחתיו. וחנך שהתחיל כהונתו הגדולה באחת מן המקומות ללמוד ופונן וגו'. ולכן אמר משם נסעו הגדגדה, ובזמן שהבדיל ה' את שבט לוי לעמוד ולשרת וגו'. זהו עומק פשוטו של המקראות כלנו לדעת הראב"ע. והרמב"ן מיישבים באופן אחר, ואמר, כי הר ההר גדול שבהרים ואין פרסאות רבות, ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויקראו לו ההר לגדלו ולרבו וכן אמרו רבותינו שהיה הר ע"ג הר, והיה סוף ההר עד גבול ארץ אדום וראשו קרוב לחשמונה, והיה במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן וחור הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר, ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב, כי המחנה הגדול ההוא ביום אחד מהלכים כשר פרסה לו פחות מכאן, ונסעו מקדש ויחנו בהר ההר, שנכנסו בו במקום שפל אשר היה ברגלי ההר, ואז צוה ה' למשה והעל אות' הר ההר שיעלה למעלה על ראשו הוא תחלת ההר. והכהם עלו על ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות, ומת אהרן שם, והוא שנאמר וימת שם אהרן בראש ההר, והיה מיתתו במוסרה. ואפשר שהיו מקומות האלה בשמם נחשבים כהר עצמו. ויקרא ראש ההר, ובנגדו במישור מוסרת ושם כל אשר מוסרה, שיאמרו מוסרה אשר בהר ומוסרות אשר בשפלה. והיו במקום אשר נקרא בשנה בארות נקראו בארות בני יעקן שאכמו בני יעקן באים שם להשקות צאנם, ואין זה מקום בני יעקן, ולפיכך ראוי לומר שנסעו מבארות בני יעקן למוסרה ומשם למוסרות ומשם אל מקום בני יעקן. עכ"ד בקצור, ובדברים יותר מדברי הראב"ע.

לשאת את־ארון ברית־יהוה לעמד
לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו
עד היום הזה׃ (ט) על־כן לא־היה
ללוי חלק ונחלה עם־אחיו יהוה
הוא נחלתו כאשר דבר יהוה אלהיך
לו׃ (י) ואנכי עמדתי בהר כימים
הראשנים ארבעים יום וארבעים
לילה וישמע יהוה אלי גם בפעם
ההוא לא־אבה יהוה השחיתך׃
(יא) ויאמר יהוה אלי קום לך למסע

תולדות אהרן לשרתו תענית כ״ו, ב׳. סוטה ל״ח, ב׳. זבחים פ״ח, ב׳. ערכין י״א, א׳: עמדתי מגלה כ״א, א׳: וישמע נדרים ל״ב, ב׳:

דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען צו טראגען, פֿאָר איהם צו שטעהן, איהם צו דיהנען אונד אין זיינעם נאמען דען זעגען צו ערטהיילען; זאָ וויא עס יעטצט נאָך איזט. (ט) דארום בעקאַממט דער שטאַם לוי קיינען טהייל אונד קיין ערבגוט אונטער זיינען ברידערן; זיין ערבגוט איזט דער עוויגע: וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, איהם פֿערהייסען האט. (י) איך שטאנד אלזאָ אים געבעטה פֿאָר דעם עוויגען זאָ לאנגע אלס פֿארהין, פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע; אונד דער עוויגע ערהאָרטע מיך אויך דיזעס מאהל, דאַס ער אייך ניכט אויפֿרייבען וואָללטע. (יא) ער שפּראך פֿערנער צו מיר: אויף! געהע אויף דעם צוגע פֿאָר דעם פֿאָלקע הער, דאס זיא הינציעהן

תרגום אונקלוס

אפריש יי ית שבטא דלוי למטל ית ארון קימא דיי למיקם קדם יי לשמשותיה ולברכא בשמיה עד יומא הדין׃ (ט) על כן לא הוה ללוי חולק ואחסנא עם אחוהי מתנן דיהב ליה יי אנון אחסנתיה כמא די מליל יי אלהך ליה׃ (י) ואנא הויתי קאים בטורא כיומיא קדמאי ארבעין יממין וארבעין לילון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההיא לא אבא יי לחבלותך׃ (יא) ואמר יי לי קום איזיל למטל קדם עמא ויעלון ויירתון ית

רש״י

הבדלתו: בעת ההיא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים ועשיתם העגל ובני לוי לא חטאו הבדילם המקום מכם. וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא נענו בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. הלוים: לעמוד לפני ה׳ לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה׳ הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בעליה אחרונה זו חזר ופירש כאן: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם בנחת אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה׳ אלי וגו׳. אע״פ שסרתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם:

באור

[illegible] המתרגם האשכנזי: (ח) לעמד לפני ה׳. דהיינו לשרתו ולברך בשמו: לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו, הכהנים, והוא נשיאת כפים: (ט) עם אחיו, השבטים: ה׳ הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי, הפסיק הענין בפסול ובחירת הלוחות, ומיתת אהרן וקבורתו, בכהונת אלעזר והבדלת שבט לוי, ועתה שב לתפלתו שעמד בה ארבעים יום וארבעים לילה עד ששמע ה׳ אליו, וכן חבר המתרגם האשכנזי הענין על ידי מלות (אויך) [illegible]: לא אבה, ניחס מאמר שאבה בתחלה, והטעם לא רצה ה׳ שלא השחיתך אלא שאמר עוד לי קום לך למסע ויכבשו את הארץ, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יא) למסע. [illegible] העגל, כמו

לפני העם ויבאו וירשו את־הארץ אשר־נשבעתי לאבתם לתת להם: פ

חמישי (יב) ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם־ליראה את־יהוה אלהיך ללכת בכל־דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את־יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך: (יג) לשמר את־מצות יהוה ואת־חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך: (יד) הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל־אשר־בה: (טו) רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל־העמים כיום הזה: (טז) ומלתם

ת"א ועתה וכו' שס ל"ג, ב'. שבת נ"ח, א'. מגלה כ"ה, א'. סוטה י"א, א'. מנחות מ"ג, ב'. נדה ע"ז, ב'. עקדה שער ט"ו, וש' מ"ד: ולעבד עקרים מ"ב, סל"ח: הן לה' חגיגה י"ב, ב': רק באבותיך עקדה שער כ"ז ומלתם שבת ק"ח, א'. סוכה כ"ג, א':

אונד דאז לאנד איינגעהמען, דאז איך איהרען עלטערן צוגעשוואָהרען איהנען צו געבען. (יב) אונד נון, ישראל! וואס פֿאָדערט דער עוויגע פֿאָן דיר, אלס דאס דוא פֿאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, עהרפֿורכט האבען, אין אללען זיינען וועגען וואנדעלן, איהן ליבען אונד איהם דיהנען; (יג) דאז הייסט, דיא געבאָטע דעם עוויגען אונד זיינע געזעטצע, דיא איך דיר יעטצט געבע, האלטען זאָללסט, אונד דיעס צו דיינעם אייגנען בעסטען? (יד) זיהע! דער הימעל אונד אללער הימעל הימעל, דיא ערדע, אונד אללעס וואס דארויף איזט: דאז איזט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס. (טו) אללײן ער האט אין וואָהלגעפֿאללען אן דיינען עלטערן געהאבט, אונד זיא דערגעשטאלט געליבט, דאס ער אוים אללען נאַציאָנען איך, איהרע נאכקאָממען, ערוועהלט; וויא זיך יעטצט צייגט. (טז) איהר מיסט דאהער

תרגום אונקלוס

ארעא די קיימית לאבהתהון למתן להון: (יב) וכען ישראל מה יי אלהך תבע מנך אלהין למדחל קדם יי אלהך למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך: (יג) למטר ית פקודיא דיי וית קימוהי די אנא מפקד לך יומא דין דייטב לך: (יד) הא דיי אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה: (טו) לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: (טז) ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא

רש"י

(יב) ועתה ישראל. אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגומר: כי אם ליראה וגומר. רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים [ברכות ל"ג]: (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטובתך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל. ואע"פ כן רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העמים היום הזה: (טז) ערלת

באור

לנסוע: (יב) ועתה. אחרי כל אלה אינו שואל מכם כי אם ליראה אותו: (יג) לטוב לך. וכו
מה שהוא שואל ממך הוא רק לטוב לך, כי אם לצדקת מה תתן לו וגו' (איוב ל"ה ז'): (טז) ומלתם

את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד: (יז) כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא־ישא פנים ולא יקח שחד: (יח) עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: (יט) ואהבתם את־הגר כי־גרים הייתם בארץ מצרים: (כ) את־יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו

קמץ בז"ק

תולדות אהרן כי ה' מגלה ל"א, א': האל וכו' יומא ס"ט, ב'. עקדה תמוה ושער נ"ה: לא ישא ברכות כ' ב'. מגלה ל"א, א'. ר"ה י"ז, ב'. נדה ע', ב': את ה' פסחים כ"ב. ב'. קדושין נ"ז ב'. ב"ק מ"א, א'. סנהדרין נ"ז, א'. מנחות מ"ב, ב'. בכורות ו', ב'. תמורה ד', א': ובו תדבק תמורה ג', א':

תרגום אונקלוס

תקשון עוד: (יז) ארי יי אלהכון הוא אלהא דינין ומרי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא דלית קדמוהי למסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא: (יח) עביד דין יתם וארמלא ורחים גיורא למתן ליה מזון וכסו: (יט) ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: (כ) ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח

תרגום אשכנזי

דיא פארהויט אייערס הערצענס בעשניידען, אונד ניכט מעהר זא האַרטנעקיג זיין. (יז) דען דער עוויגע, אייער גאָטט, איזט דער גאָטט אללער גאָטטער, אונד דער הערר אללער העררען; דער גראָסע, מעכטיגע אונד פֿורכטבארע גאָטט, דער ניכט נאך אנזעהען דער פערזאָן ריכטעט, אונד קיינע בעשטעכונג אננימט; (יח) דער דעם וואיזען אונד דער וויטווע רעכט פֿערשאפֿט, אונד דען פֿרעמדלינג ליבט, איהם שפייזע אונד קליידער צו געבען. (יט) איהר מיסט גלייכפֿאלס דען פֿרעמדלינג ליבען; דען איהר ווארט פֿרעמדלינגע אים לאנדע מצרים. (כ) פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט,

רש"י

לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו: (יז) ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון: (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו [מגילה ל"א]: ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש [בראשית כ"ח]: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבדו לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע:

באור

את ערלת לבבכם. זאת מליצה בל"הק, והטעם שיהא לבבכם פתוח לדברי מוסר ותוכחה, וא"ת ותעדון ית טפשות לבבכון, תרגם הטעם ולא המלות, לפי שאין זו מליצה נמצאת בארמית: (יז) כי ה' אלהיכם. כל מקום שנאמר אלהיך אלהיכם ענינו העלם שאתם יודעים ומכירים שהכחים אותו בשם אלהי: אלהי האלהים ואדני האדנים. שם אל מורה על עצם אשר לו היכולת והממשלה לפעול, ולא יפול כי אם על בעל בחירה ורצון, כי על המוכרח בפעולותיו לא יאמר שהוא יכול לבלתי רשאי. וכמו שיש ביכולת הכח נבוה מעל גבוה, ועליון על כלם, כן יש יכולת הרשות והאדנות, והוא אלהי האלהים ואדוני האדונים: (יח) עשה משפט יתום ואלמנה, אף על פי שהוא גבוה ומרומם הוא חונן את המדכאים ועושה משפט יתום ואלמנה, שאל פי שהיתום והאלמנה עשוקים לפי שאין להם מי יעמוד לימינם. וכן אוהב את הגר, דבר שהוא שכל אוהביו ורעיו רחוקים ממנו, ואין לו עוזר: (כ) אתו תעבד, כתב הרמב"ם ז"ל,

תִּשָּׁבֵעַ׃ (כא) הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ (כב) בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃
יא (א) וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

מוסט דוא עהרפֿורכט האבען, איהם דיענען; איהם מוסט דוא אנהאַ-גען, אונד בייא זיינעם נאמען שוואָרען. (כא) ער איזט דיין רוהם, אונד ער איזט דיין גאָטט: דעראוס דיינעטוויללען דיזע גראָססע אונד פֿירכטערליכע דינגע געטהאן, דיא דוא מיט איגנען געזעהן האסט. (כב) מיט זיבענציג פערזאָ-נען זינד דיינע פֿאָרעלטערן נאך מצרים געקאָממען; אונד יעצט האט דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך זאָ פֿיל זיין לאססען, אלס שטערנע אים הימעל זינד.
יא (א) ליבע אלזאָ דען עוויגען, דיינען גאָטט; בעאָבאַכטע זיינע פֿאָרשריפֿטען, זיינע געזעטצ-

תרגום אונקלוס

וּלְדַחְלְתֵיהּ תִּתְקָרַב וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּם׃ (כא) הוּא תוּשְׁבַּחְתָּךְ וְהוּא אֱלָהָךְ דִּי עֲבַד עִמָּךְ יָת רַבְרְבָתָא וְיָת חֲסִינָתָא הָאִלֵּין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ׃ (כב) בְּשִׁבְעִין נַפְשָׁן נְחַתוּ אֲבָהָתָךְ לְמִצְרָיִם וּכְעַן שַׁוְּיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִסְגֵי׃
יא (א) וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ וְתִטַּר מַטְּרַת מֵימְרֵיהּ וּקְיָמוֹהִי

באור

המצוה הזאת היא מצוה כוללת כל התורה, כי עבודת האל תכלול כל המצות, ואולם יש לה גם כן פרט, והוא שיצונו האל להתפלל אליו, כמו שאמרו במכלתא של רבי אליעזר בנו של ר"י הגלילי, מנין לעקר תפלה מן התורה מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבד. ונכפלה זאת המצוה כמה פעמים: ובו תדבק, פעל דבק הונח בראשונה על ענין מקומי. והוא נגיעת דבר בדבר וחבורו עמו, עד שלא יפרד ממנו כי אם בכח, כאשר ידבק האזור אל מתני איש (ירמיה י"ג י"א). דבק לשון יונק אל חכו (איכה ד' ד'). והועתק אל הרדיפה בתמידות בלי רפיון לאשר הנרדף עד אשר ישיג. וידביקו אחריו (שופטים כ' מ"ה), והושאל אל ענין רוחני בלתי מיוחס אל המקום, פן תדבקני הרעה (בראשית י"ט י"ט). דבקה נפשי אחריך (תהלים ס"ג ט'), רק בחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק (מלכים ב' ג' ג'). בהיות הענין מצייר בנפש וחרות על לוחותיה. עד שלא ירף ממנה ולא יעזבנה, וזהו ענין ותדבק נפשו (בראשית ל"ד ג'), שתהיה נפשו קשורה ונאחזת באהבתה. ויאמר אל השם יתעלה כאמר ובו תדבק. שתהיה מחשבתו ודמיונו תמיד על פניך, ולא תסור מלהתבונן בדרכיו. וא"ת ולדחלי' תתקרב, כדרכו להרחיק הגשמות. ואולם כבר הועתק הענין והושאל בלשון הקדש על דבר שאינו נופל תחת ענין מקומי. כאשר הראיתיך ורז"ל אמרו וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה? אלא הדבק בתלמידי חכמים ותלמידיהם כאלו הוא דבק בשכינה, כי הדבק בתלמידי חכמים ישמע מהם תמיד מספרי' כבוד אל וקדושתו, ועל ידי זה ידבק הענין בלבבו ולא יסור משם כל הימים: ובשמו תשבע. פעל השבועה לא נמצא בקל כי אם בנפעל. כי אין הנשבע פועל באמת, כי אם מקבל עליו חובת הלב לעשות ככל היוצא מפיו, והמשביע אותו הוא מכריחו ומביאו לכך. והוא אם כן הפועל באמת. והמחבר אשר על ידו יבא דבר הנשבע במסורת החיוב וההכרח לקיים את השבועה, יבא עם בי"ת השמוש, נשבעתי בה', השבעתי אני מקבל על נפשי חובת השבועה ע"י השם. וזהו ענין ובשמו תשבע. שתהיו מושבעים על ידו. ובכל עת שתשבעו בשם אלהי' אמת יהיה רצונכם קשור ונאסר לקיים את השבועה (בייא זיינעם נאמען זאללסט איהר אייך פערבינדען ווערדען).. וזהו עומק פשוטו של מקרא לדעת הרמב"ן ז"ל, שאין השבועה בשמו גם לעת הצורך מצות עשה כלל, כי אם רשות גמור'. ולדעת הרמב"ם ז"ל הוא מצות עשה בכל עת שנצטרך להחזיק ולקיים דבר או להרחיקו: (כא) הוא תהלתך, הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות (הראב"ע):

יא (א) משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו, עיין מה שכתב המתרגם באור פסוק ראשון

וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וּמִצְוֺתָיו כָּל־הַיָּמִים׃ (ב) וִידַעְתֶּם
הַיּוֹם כִּי לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה
וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ ששי (ג) וְאֶת־אֹתֹתָיו
וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ
מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־
אַרְצוֹ׃ (ד) וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם
לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי
יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם
וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
(ה) וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־

צע, זיינע רעכטע אונד זיינע געבאָטע, צו אללען צייטען. (ב) בערענקט וואָהל, דיא איהר יעטצט פֿאָר מיר שטעהט, דאס איך ניכט צו אײרען נאכקאָממען רעדע, וועלכע דיא ציכטיגונג דעס עוויגען, אײדעס גאָטטעס, ניכט וויססען, נאָך געזעהען האָבען: זיינע גראָססע, זיינע שטארקע האנד, אונד זיינען אויסגעשטרעקטען ארם; (ג) דיא צייכען אונד טהאטען, דיא ער פֿערריכטעט אין מצרים, אן פרעה, קאָניג פֿאָן מצרים, אונד אן זיינעם לאנדע אויסגעאיבט האט; (ד) וואס ער אם העערע פֿאָן מצרים, זיינער רייטעריא אונד זיינען וואגען געטהאן: דא ער דאז וואססער דעס שילפֿמעערס איבער זיא הערשטראָמען ליס, אלס זיא אייך נאכזעטצטען, אונד זיא זאָ צו גרונדע ריכטעטע, דאס ניאמאנד מעהר פֿאָן איהנען צו זעהען איזט; (ה) וואס ער אייך אין דער וויסטע געטהאן האט, ביז איהר היהער געקאָמ־

תרגום אונקלוס

ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: (ב) ותידעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית אולפנא דיי אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא: (ג) וית אתותיה וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה: (ד) ודי עבד למשרית מצראי לסוסותהון ולרתיכיהון די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואובדינון יי עד יומא הדין: (ה) ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא

רש"י

יא (ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה:

באור.

משמרתי חקותי מצותי ותורותי (בראשית כ"ו ה'). משפט ותורה אחת הם, וזאת תורת האדם (שמואל ב' ז' י"ט), בתפלת דוד, כמו וזאת משפט. כמו שנאמר מה משפט הנער (שופטים י"ג י"ב): (ב) כי לא את בניכם, אנכי דובר, וכן תרגם המתרגם: את מוסר, ענש. והוא דרך כלל, ואחר כך יפרוט את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. ואת אותותיו וגו' שהשמים את מצרים, את ישראל דתן ואבירם. וזה הוא דעת המתרגם האשכנזי. ואולם אונקלוס תרגם ית אולפנא, כמו שתרגם ויסרו אותו אבל בן סורר ומורה ומלפין יתיה, אבל ויסרו אותו אבל תוכחה שם דע תרגם וילקון יתיה: (ג) בתוך מצרים, לפי שיאמר אחרי כן ואשר עשה להם על הים לכן הוסיף מלת בתוך, ולא אמר בארצו: (ד) על פניהם, כמו על ראשם, לפי שהפנים הם עיקר הראש אמר על פניהם: ויאבדם, טעמו כי לא קמו עוד גבורים תחתיהם להיות כמוהם (הראב"ע): (ה) ואשר עשה לכם במדבר. עד המן (הראב"ע), ואין זה דעת המתרגם אלא כמו שאמרנו למעלה שהכוונה על העונשים שענשו ישראל על מרים שנדבר, כמו על המתאוננים העגל המתאוים וקברות התאוה

בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ (ו) וַאֲשֶׁר
עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב
בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־
פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־
אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר
בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (ז) כִּי
עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה
הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (ח) וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ (ט) וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים
עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה

תלדות אהרן היקום פסחים קי"ט, א'. סנהדרין ק"י. א' וב':

תרגום אשכנזי

מען זייד; (ו) וואס ער פערנער אן דתן אונד אבירם, דען זאהנען אליאב'ס, ראובן'ס זאהנס, געטהאן האט: דא דיא ערדע זיך אויפטהאט, אונד זיא נעבסט איהרען הויזליישען, צעלטען, אונד אללעם, וואס איהנען אנגעהארטע, מיטטען אין ישראל פערשלאנג. (ז) מיט אייך רעדע איך, דיא איהר מיט אייערען אויגען דיא גראסען טהאטען געזעהן, דיא דער עוויגע געטהאן האט. (ח) בעאבאכטעט אלזא אללע געבאטע, דיא איך אייך יעטצט געבע: זא ווערדעט איהר געשטערקט ווערדען, אונד דאז לאנד ווירקליך איינגעהמען, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהען וואללט; (ט) אונד ווערדעט לאנגע יאהרע בלייבען אויף דעם ערדרייכע, דאז דער עוויגע אייערען עלטערן, [..]הנע אונד איהרען נאכקאממען צו

רש"י

(ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה [במדבר ט"ז] ולא פיותיה אלא מה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואות. מוסב על תחלת המקרא למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר כי אם עמכם

תרגום אונקלוס

הדין: (ו) ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתינון וית אנש בתיהון וית משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל: (ז) ארי עיניכון חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד: (ח) ותטרון ית כל תפקדתא די אנא מפקד לך יומא דין בדיל דתתקפון ותיעלון ותירתון ית ארעא די אתון עברין תמן למירתה: (ט) ובדיל דתורכון יומין על ארעא די קיים יי לאבהתכון

באור

תומיהם: (ו) ואשר עשה לדתן ולאבירם, ולא הזכיר קרח בעבור שהוא היה בעל מחלקותו והיה נראה שהוא מתאבל ושמח במפלתו ולכן לא הזכירו רק ברמז ע"י דתן ואבירם שהם לא חלקו על משה לולי נתפתו במחלקות דברי קרח ועצתו: ואת בתיהם, נשיה' ובניה' (הרשב"ע). וכן ת"א והמתרגם האשכנזי: אשר ברגליהם, תחת ממשלתם וממשלתם: (ז) כי עיניכם הראות, כי אתכם אנכי דובר, אשר עיניכם הם הרואות וגו': (ח) ושמרתם. ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו את מצות השם (הרשב"ע). וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ט) ארץ זבת חלב,

לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ס שביעי (י) כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק: (יא) וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ

תולדות אהרן והשקית סנה פ"ה, ח':

געבען, געשוואָרען האט: אין דעם לאנדע, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט. (י) דען דאז לאנד, אין וועלכעס דוא היני־קאָממסט, עס איינצו־נעהמען, איזט ניכט וויא דאז לאנד מצרים, דאפֿאָן איהר אויסגעצאָגען זייד: אלוואָ דוא דיינען זאאמען אויסזעעסט, אונד מיט דיינער פֿיססע ארבייט דאז לאנד אנפֿייכטען מוסט, וויא איינען קאָהלגארטען; (יא) דאז לאנד, דאז איהר איינצונעהמען איבער דען ירדן געהט, האט בערגע אונד טהאֶלער, אונד בעקאָממט זיין וואססער דורך

תרגום אונקלוס

לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: (י) אֲרֵי אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִּי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִּי תִזְרַע יָת זַרְעָךְ וּמַשְׁקֵית לַהּ בְּרִגְלָךְ כְּגִנַּת יַרְקָא: (יא) וְאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן

רש"י

אשר עיניכם הרואות וגומר: (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. יכול בגנותה הכתוב מדבר וכן אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען וגו' [במדבר י"ג] אדם אחד בנאן חם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים [בראשית י"ג] וצוען שבח מצרים היא שהיא מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואעפ"כ היא יפה מצוען [ספרי]. ובכתובות [קי"ב] דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגומר [בראשית מ"ז] אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה אתה צריך לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שבמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין

באור

פיין (ט' כ'): (י) כי הארץ, כן סיום פרשיות הללו, לזרזם אתם לשמור מצות ה'. כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו. ורעה מכל הארצות ללא שומרים, כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים שאין צריכין למטר בין טובים ובין חטאים בטוחה השקאת שדותיהם יש להם לחם, אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות ה' עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה עד אחרית' (הרשב"ם): והשקית, לפי שהאדמה בולעת המים היא שותה ואתה שופך עליה מים הוא משקה אותה: ברגלך. על ידי שאתה הולך אנה ואנה ומשקה אותה: והשקית ברגלך, ארץ מצרים הייתה צריכ' להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה, כמו שאתה משקה את גן הירק: (יא) הרים ובקעות, משובח ההר מן המישור, שבמישור בבית כור אתה זורע כור, אבל ההר בית כור ממנו עושה כורין, ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו (רמ"א), וכן יש דבר שבמישור משובח בהם כידוע, ומעלת הארץ שהיו בה הרים ובקעות: למטר השמים. כמו מעטר:

הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־
מָּיִם׃ (יב) אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית
שָׁנָה׃ ס (יג) וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ
אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־

חסר א'

רעגנען פֿאָם הימעל: (יב) איין לאנד, איף וועלכעס דער עוויגע, דיין גאָטט, אכט האט; דיא פֿאָרזעהונג דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, איזט בעשטענדיג דאראוף געריכטעט: פֿאָם אנפֿאנגע דעס יאהרעס ביז אן'ס ענדע. (יג) ווערדעט איהר אלזאָ מיינען געבאָטען געהאָרכען, דיא איך אייך יעטצט געבע: דען עוויגען, אייערן גאָטט, פֿאָן אייערעם גאנצען הערצען אונד פֿאָן אייער גאנצען זעעלע צו ליבען, אונד איהם צו

ת"א למטר תענית ט', ב'. ב"ב י"ט, א': תמיד ברכות נ"ח, א'. ר"ה י"ז, ב': מראשית ר"ה ח', א', ות' ח' וב', וט' ב', וט"ו ב': והיה וכו' סוכה מ"ו, ב'. סוטה מ"ח, א'. מנחות צ"ט, ב': לאהבה תענית ב', א': בכל לבבכם ברכות ט"ו, ב':

תרגום אונקלוס

למטר שמיא שתיא מיא: (יב) ארעא דיי אלהך תבע יתה תדירא עיני יי אלהך בה מרישא דשתא ועד סופא דשתא: (יג) ויהי אם קבלא תקבלון לפקודי די אנא מפקד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל

רש"י

ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש שנא' להמטיר על ארץ לא איש [איוב ל"ח] אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירה עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא [בר"ה י"ז]: מראשית השנה. מר"ה נידון מה יהא בסופה: (יג) והיה אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש [סוכה מ"ו] וכן והיה אם שכוח תשכח [דברים ח'] אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה (ר"ל במגילת חסידים אבל אינו פסוק בכל תנ"ך וירושלמי מביאו משל לב' בני אדם שנפטרו' זה מזה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים וכן המשל בתורה) אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום [ספרי]: לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא [שם]: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב זו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא [דניאל ו'] וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה ונגד [שם]. וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך [תהלים קמ"א]: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל

באור

(יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש, ארץ מצרים אין השגחת השם נכרת ונגלי' בה תמיד, לפי שהנילוס עולה ומשקה את הארץ, והאכרים ועובדי האדמה מוליכים את מימיו בנגרות ע"י כלי השאיבה לכל שדה ושדה, ואינם א"כ נושאים עיניהם למרום ומיחלי' למטר, אבל ארץ ישראל היא ארץ הרים ובקעות, ולמטר השמים תשתה מים, וצריכה למטר כל ימי השנה, פעם בהר ופעם בשפלה, והשם דורש אותה ומשגיח על צרכיה מראשית השנה עד אחריתה, ולולי שיפקוד אותה בגשמי רצון לא תזרע ולא תצמיח, ויפרש כל זה בפרשת והיה אם שמוע, כי בארץ ישראל

נַפְשְׁכֶם: (יד) וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: (טו) וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: (טז) הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: (יז) וְחָרָה אַף־

דיענען; (יד) זא וויל איך איירעם לאנדע רעגען געבען, צור רעכטען צייט, פריהרעגען אונד שפעטרעגען: דאמיט דוא דיין געטריידע, מאָסט אונד אֶהל איינזאממעלסט; (טו) אונד וויל פיר דיין פיה גראז וואכסען לאססען אויף דיינעם פעלדע, דאס דוא צו עססען האבעסט אין איבערפלוססע. (טז) היטעט אייך אבער, דאס אייער הערץ ניכט פערפיהרט ווערדע: דאס איהר עטווא אבוויכעט, אונד אנדערן געטטערן דיענעט, אונד זיא אנבעטעט; (יז) דער צאָרן דעס עוויגען ווירדע איבער אייך ענטברעננען, ער ווירדע דען הימעל פערשלי-

תולדות אהרן ונתתי וכו' תענית שם: יורה שם ו', א' וב': ואספת ברכות ל"ה, ב' חל"ת א': ונתתי וכו' ברכות מ"ו, ב', ות"ב א'. גיטין ס"ב, א': ואכלת יומא ע"ט, ב'. גיטין ס"ח, ב': ועבדתם יבמות ע"ח, ב'. סנהדרין ק"ב, א':

תרגום אונקלוס

נַפְשְׁכוֹן: (יד) וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִדָּנֵיהּ בַּכִּיר וְלָקִישׁ וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ: (טו) וְאֶתֵּן עִסְבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבַּע: (טז) אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוֹן וְתִפְלְחוּן לְטָעֲוָת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן: (יז) וְיִתְקוֹף רוּגְזָא דַייָ

רש"י

לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי [ספרי]: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם [שם]: יורה. היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים [תענית ו']: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה [שם] ולשון מלקוש דבר המאוחר כמתרגמינן והוו לקישיא ללבן לקשים. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין. ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר אם אתן דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו [ישעיה ס"ב] ולא כענין שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה [שופטים ו']: (טו) ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכם למדברות [ספרי]. ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת ותקוץ תאמר יגדיל מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת [דברים ח']. וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"ז וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' [שמואל א' כ"ו] ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו [ספרי] נמצא עשוי לו כנכרי:

באור

הבלבבם המדינית והאוצר בעולם הזה פלגים במעשי יושביה: (יד) ונתתי וגו', דבר משה בשם אלהיו: בעתו, בעת שהמטר טוב לעולם: יורה, היא הרביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש, רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה (רש"י): (טו) ואכלת ושבעת, זה על דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב שדך (הראב"ע). והיותר קרוב הוא לבהמתך, שיאכלו גם מעשב השדה ומאלה, וישמנו את חלבם, והוא ג"כ מוסב על כל הקודם: (טז) יפתה, יטה מדרך האמת ויסור לאלהיו: (יז) ועצר את השמים, שלא

יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃
(יח) וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃
(יט) וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר

ת"א ועצר תענית ב', ב', ו' ב'. וח' ב'. סנהדרין סס: ואבדתם ברכות ס"ו ב'. תענית ז', ב': ושמתם ברכות י"ג, ב'. קדושין ל', ב'. מנחות ל"ז ב': לבבכם ברכות ט"ו, ב': וקשרתם שם י"ד, ב': לטטפת זבחים ל"ד, ב': ולמדתם, ברכות ט"ו, ב'. קדושין כ"ט ב', ול' א'. ב"ב כ"א, א': לדבר ברכות י"ג, ב':

תרגום אשכנזי

סען, דאס קיין רעגען קאָממען; דיא ערדע ווירדע איהר געוועכס ניכט הערפֿאָרברינגען, אונד איהר ווירדעט גאר באלד צו גרונדע געהן, פֿערן פֿאָן דעם פֿאָרטרעפֿליכען לאנדע, דאז אייך דער עוויגע געבען וויללל. (יח) פֿאססט אלזאָ דיזע וואָרטע צו הערצען אונד צו געמיטהע, בינדעט זיא אייך צום צייכען אויף דיא האנד, אונד טראגט זיא אלס פֿאָרדערהויפטבינדע צווישען אייערען אויגען. (יט) לעהרט זיא אייערע קינדער, אום בעשטענדיג דאפֿאָן צו שפרעכען: ווען דוא צו הויזע זיטצעסט

תרגום אונקלוס

בכון וייחוד ית שמיא ולא יהי מטרא וארעא לא תתן ית עללתה ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיי יהיב לכון: (יח) ותשוון ית פתגמי אלין על לבכון ועל נפשכון ותקטרון יתהון לאת על ידכון ויהון לתפלין בין עיניכון: (יט) ותלפון

רש"י

(יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעת' הרבה והבא מעט [חגי א']: ואבדתם מהרה. על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן הארץ שהיא גרמה לכם לחטא. [ספרי] משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה' נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. איני נותן לכם ארכא [שם] ואם תאמרו והלא נתנה ארכא לדור המבול שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי. אף לאחר שתגלו [ספרי] היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים [ירמיה ל"א]: (יט) לדבר בם. משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה

באור

עצר כונה על ההתנגדות וההכרח כנגד הנטייה, כמו נעצרה נא אותך (שופטים י"ג ט"ו), שהוא היה נוטה ללכת מהם, והם הפצירו בו להמתין נגד נטייתו, וכן ועצר את השמים, כי דרך השמי' לתת מטר. והשם יכריחם לבלתי נתון מטר. ולפיכך נקרא המושל עוצר. לפי שהוא מכריח לנטיית הנתונים תחת ממשלתו, אם אל חוקת הצדק או אל חפצו בלבד: יבולה, יאמר הפרי בצאת ממנה: ואבדתם מהרה, שיגלו ממנה כאובדים ברגע אחד שהיתה הארץ טובה. על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם (הרמב"ן): (יח) על לבבכם, שתתבוננו בהם ותזכרום תמיד: ועל נפשכם, שיתאוו בנפש המתאוה, להטותה אל דרך האמת: לאות על ידכם, וכן לטוטפת בין עיניכם אפשר שיקשור האדם כל הדברים האלה על ידו אחת או ישימם בין עיניו או יכתבם על מזוזות ביתו? ולכן קבלו רבותינו שהכוונה רק על ארבע פרשיות, והם לאות, לסימן ולזכרון. ואמר כשתראו את האות תזכרו מיד את הדברים האלה שכבר הבינותם ושמתם על לבב' שתעשו'. כי ראוי לכל משכיל אחרי חקירתו על דבר אשר מצא טוב לפניו לסמנו על ידי אות מה, כדי שלא ישכח בכל זמן שיקרה לפניו מקרה לעמוד ולחקור עליו אם טוב הוא אם רע: (יט) לדבר בם, שגם הם ידברו בם, או כדי שיהיה לכם מקום לדבר בם, וכשתדבם

בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: (כ) וכתבתם על־מזוזות ביתך ובשעריך: (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על־הארץ: ס
מפטיר (כב) כי אם־שמר תשמרון את־כל־המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לאהבה את־יהוה אלהיכם ללכת בכל־דרכיו ולדבקה־בו:

תולדות אהרן וכתבתם שם י"ד, א'. שבת ל"ב, א'. מנחות ל"ד, א': על מזוזות מנחות ל"ד, א': למען ירבו ברכות ח', א', וט"ו ב'. שבת ל"ג, ב', וקי"ט ב'. יומא י"ח, ב'. קדושין ל"ד, א' ב"ק ק"י, ב'. חולין קל"ה, ב'. נשבע שם ל"ט, א'. עקידה שער ס"ו: לאהבה כריתות קי"ח, ב':

אדער אויף דער רייזע ביזט, ווען דוא דיך היני לעגסט אונד ווען דוא אויפשטעהסט. (כ) שרייבע זיא אויף דיא פאסטען דיינעס הויזעס אונד אן דיינע טהארע: (כא) דאמיט איהר אונד איירע קינדער אויף דעם ערדרייכע, דאו דער עוויגע איירען עלטערן צוגעשווארען, עס איהנען צו געבען, לאנגע יאהרע בלייבען מאגט, זא לאנגע דער הימעל איבער דער ערדע זיין ווירד. (כב) דען ווען איהר אללע דיא געבאטע האלטען ווערדעט, דיא איך אייך צו טהון געביטע: נעמליך דען עוויגען, איירען גאטט, צו ליבען, אין זיינען וועגען צו וואנדעלן, אונד איהם אנצוהאנגען;

תרגום אונקלוס

יתהון ית בניכון למללא בהון במיתבך בביתך ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך: (כ) ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בסיפי ביתך ובתרעך: (כא) בדיל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא: (כב) ארי אם מטר תטרון ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקד יתכון למעבדה למרחם ית יי אלהכון למהך בכל אורחן

רש"י

צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגומר [ספרי]:

(כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשים מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה [שם]: (כב) שמור תשמרון. אזהרת שמירת הדנה להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא

באור

האשכנזי תרגמו באופן שסובל שני הפירושים: (כא) כימי השמים על הארץ, כל זמן שירבו ימי השמים גם ימיכם וימי בניכם ירבו, וכן הוא בתרגום אשכנזי. והרשב"ם כתב כלומר מעט מן השמים והאדמה תתן את יבולה, ותמה אני מה ענין המטר והיבול לימי השמים: (כב) ללכת בכל דרכיו, מה הוא רחום אף אתה תהא רחום, הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים (רש"י). הוא מוחל למכעיסיו אתה תהא מוחל למכעיסיך. הוא מטיב לטובים ולרעים ואתה תטיב לטובי' ולרעים: ולדבקה בו. שלא תאמר היום אעבוד אותו ומחר אעבוד אחרים ואחר כך אשוב אליו, אלא תהי' את ה' כדבר הדבוק בדבר תמיד לא יזוז ממנו. ותכלית הדביקות בה' שתהי' זוכר אהבתו וחסדו וגדולתו תמיד, לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, עד שיהיה דברו עם בני אדם וכל מעשיו וענייניו ועסקיו כאילו אינו עמהם, אבל הוא לפני ה' (מלשון הרמב"ן

תרגום אשכנזי

(כג) זא ווירד דער עוויגע אללע דיזע פאלקער פאר איך אויסטרייבען, אונד איהר ווערדעט פאלקער ערבען, דיא צאהלרייכער אונד מאכטיגער זינד אלס איהר. (כד) אללע ארטער, וואהין איהר אייערן פוס זעטצט, זאללען אייער זיין פאן דער וויסטע ביז צום לבנון, פאם שטראמע פרת ביז צום אייסערסטען מעערע זאלל אייערע גרענצע רייכען. (כה) ניאמאנד זאלל איך ווידערשטאנד טהון קאננען; שרעקקען אונד פורכט פאר איך ווירד דער עוויגע, אייער גאטט, איבער אללע לענדער, דיא איהר בעטרעטעט, קאממען לאססען: וויא ער איך פערהייסען האט.

(כו) זיהע! איך לעגע איך היינטע פאר זעגען אונד פלוך: (כז) דען זעגען, ווען איהר דען געבאטהען דעס עוויגען, איי-

בו: (כג) והוריש יהוה את־כל־הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם: (כד) כל־המקום אשר תדרך כף־רגלכם בו לכם יהיה מן־המדבר והלבנון מן־הנהר נהר־פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם: (כה) לא־יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יהוה אלהיכם על־פני כל־הארץ אשר תדרכו־בה כאשר דבר לכם: ס
(כו) ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה: (כז) את־הברכה אשר

ת"א לא יתיצב עקדת שער ע"ז:

רש"י

אתה דבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו: (כג) והוריש ה'. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי [שם]: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורי' מה השבח הזה שמשבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים מכל האומות והם גבורים מכם: יתיצב איש וגו'. אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפי' כעוג מלך הבשן [שם]: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך וגו' [שמות כ"ג]: חסלת פ' והיה עקב: (כו) ראה. ברכה וקללה. האמורות בהר גרזים ובהר עיבל: (כז) את הברכה.

תרגום אונקלס

דתתקן קדמוהי ולאתקרבא לדחלתיה: (כג) ויתרך יי ית כל עממיא האלין מן קדמיכון ותירתון עממין רברבין ותקיפין מנכון: (כד) כל אתרא די תדרוך פרסת רגליכון ביה לכון יהי מן מדברא ולבנן מן נהרא נהרא פרת ועד ימא מערבאה יהי תחומכון: (כה) לא יתעתד אנש קדמיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי אלהכון על אפי כל ארעא די תדרכון בה כמא די מליל לכון: (כו) חזו דאנא יהיב קדמיכון יומא דין ברכן ולוטין: (כז) ית ברכן אם תקבלון לפקודיא דיי אלהכון די אנא מפקד

באור

ז"ל): (כד) אשר תדרך כף רגלכם. להלחם בשבעה עממים. (הרשב"ם), ולפי פשוטו עם קוטב הכלל שנכנס לארץ, ועל הארץ שהיא מן המדבר ועד ים האחרון יחבר. ואולם לדעת רבותינו הכוונה אף על הכבוש בשאר ארצות בארץ שנער וארץ אשור: מן המדבר, דרום: נהר פרת, צפון: ועד הים האחרון, ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישראל עד הים האחרון במערב: (כה) פחדכם, לקרובים: ומוראכם. לרחוקים, וכבר בארנו ענין הפחד והמורא: (כו) ראה. לכל אחד יחיד (הראב"ע), ויתכן שהוא לשון זרוז ואזהרה:

תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ (כח) וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס (כט) וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ (ל) הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא

תולדות אהרן ונתתה סוטה ל"ו, ג': הלא וכו' שם ל"ג, א':

רעם גאטטעס, געהארכט, דיא איך אייך יעטצט געביטהע; (כח) דען פלוך אבער, ווען איהר דען געבאטען דעס עוויגען, אייעס גאטטעס, ניכט געהארכט, אונד פאן דעם וועגע אבוויכט, דען איך אייך יעטצט פארשרייבע: דאס איהר נעמליך אנדערן געטטערן נאכפאלגט, פאן וועלכען איהר גאר ניכטס וויסט. (כט) ווען דער עוויגע, דייי גאטט, דיך אין דאז לאנד בריגנט, דאהין דוא געהסט, אום עס איינצונעהמען; זא זאללסט דוא דען זעגען איף דעם בערגע גרזים, אונד דען פלוך איף דעם בערגע עיבל אויסשפרעכען לאססען. (ל) דיזע בערגע ליגען יענזייטס דעם ירדן'ס וייט הינאיבער, געגען זאננענאונטערגאנג: אין דער לאנדשאפט דעם פאלקס כנען, דאז אויף דעם פלאטטען לאנ-

תרגום אתקלוס

תהון יומא דין: (כח) ולוטין אם לא תקבלון לפקודיא דיי אלהכון ותסטון מן ארחא די אנא מפקד יתכון יומא דין למהך בתר טעות עממיא די לא ידעתון: (כט) ויהי ארי יעלינך יי אלהך לארעא די את עליל תמן למירתה ותתן ית מברכיא על טורא דגריזים וית מלטטיא על טורא דעיבל: (ל) הלא אינון בעברא דירדנא אחורי אורח מעלני שמשא בארע כנענאה

רש"י

על מנת אשר תשמעו: (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד ע"ז הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה [ספרי]: (כט) ונתתה את הברכה. כתרגומו ית מברכיא. את המברכים: על הר גרזים. כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה [סוטה ל"ז]: (ל) הלא המה. נתן בהם סימן: אחרי. אחר העברת הירדן והלאה למרחוק. תהו

באור

(...ריגקליכן). כמו הנה, אלה, תומיהם, ואין אינו שומר לא המין ולא המספר: (כז) אשר תשמעו. אשר במקום אם: (כט) ונתת את הברכה. לשון הרמב"ן כתרגומו ית מברכיא, את המברכים: על הר גרזים, כלפי הר גרזים לשון (רש"י). ואיננו נכון כפי פשוטו, כי עדיין לא נזכר כן המברכים, אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה, וטעם לפניכם שתבררו לכם מכאן מה שתרצו, והודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצוה והקללה אם לא תקיימו אותם. והם כאשר אמר עוד ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' ואח"כ אמר בכאן שיתנו הברכה והקללה אשר הוא אומר להם על הר גרזים והקללה על הר עיבל. והנה היא כמנהג נפה, וכן והפך אותם על ראש השעיר כדברי רשב"ם, ע"כ: (ל) הלא המה, נתן בהם סימן: אחרי, אחר העברת הירדן והלכה למרחוק, והוא לשון אחרי. כל מקום שנאמר אחרי, מופלג הוא

השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה׃ (לא) כי אתם עברים את־הירדן לבא לרשת את־הארץ אשר־יהוה אלהיכם נתן לכם וירשתם אתה וישבתם־בה׃ (לב) ושמרתם לעשות את כל־החקים ואת־המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום׃
יב (א) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן

תולדות אהרן וירשתם קמץ כ"ו, א': אלה וכו' סם ל"ג, ח':

תרגום אשכנזי

דע וואָהנט, נעגען גלגל איבער, נעבען דעם האינע מורה. (לא) ווען איהר איבער דען ירדן געגאַנגען זיין ווערדעט, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך איינגיבט: איהר ווערדעט עס איינגענאָממען אונד אייך דארין בעזעטצט האַבען; (לב) זאָ בעאָבאכטעט זאָרגפעלטיג אללע דיא געזעטצע אונד רעכטע, דיא איך אייך הייטע פאָרלעגע.
יב (א) דיזעס זינד דיא געזעטצע אונד דיא רעכטע, דיא איהר זאָרגפעלטיג צו בעאָבאכטען האַבט, אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דער גאָטט אייערער פעטערן, דיר איינצונעהמען גיבט: צו אללען צייטען, זאָ לאנגע איהר אויף דיא

תרגום אונקלוס

דיתיב במישרא לקביל גלגלא בסטר מישרא מורה׃ (לא) ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית ארעא די יי אלהכון יהיב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה׃ (לב) ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין׃
יב (א) אלין קימיא ודיניא די תטרון למעבד בארעא די יהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא די אתון קימין

רש"י

לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דבורים שנקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במהפך והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא: מול הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. הוא שכם שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה [בראשית י"ב]: (לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבאו ותירשו את הארץ:

באור

(רש"י): דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב. וטעם המקרא מוכיח שהם שני דבורים, שנקדו בשני טעמים. אחרי נקוד פשטא ודרך נקוד במהפך, והוא דגש, ואם הי' אחרי דרך דבור אחד, היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך דפי (רש"י) וכן מתורגם: הישב בערבה, כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל. וההרים ארוכים (ולא ידעו באיזה הר יתנו את הברכה והקללה), והנה נוה באיזה מקום מההר': מול, כמו נוכח: הגלגל. כמו וירדוף עד דן, או דרך נבוא' או שני שמות (כל זה מהרא"ב"ע). לפי שבימי יהושע נקרא גלגל כמו שנאמר היום גלותי חרפת מצרים. לכן אמר שמשה קראו כן בדרך נבואה. או שני מקומות נקראו כן אחד בימי משה ואחד בימי יהושע: אצל, סמוך: אלוני מרה. הוא שכם, שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה (בראשית י"ב ו') (רש"י): (לא) כי אתם עברים, הטעם כן תחלו לעשות. ותהי' הארץ לעולם לנחלה לכם (הרא"ב"ע). והכוונה שיחלו לשמור ולעשות המצות מיד אחר בואם לארץ, וזהו ושמרתם לעשות:

יב (א) אלה, עתה יתחיל לבאר הדינין הסתומים ולהוסיף מה שנתחדש במדבר ועיין בראשם

יהוה אלהי אבתיך לך לרשתה כל־הימים אשר־אתם חיים על־האדמה: (ב) אבד תאבדון את־כל־המקמות אשר עבדו־שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את־אלהיהם על־ההרים הרמים ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן: (ג) ונתצתם את־מזבחתם ושברתם את־מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את־שמם מן־המקום ההוא: (ד) לא־תעשון כן

ועם ערדרייכע לעבען ווער־דעט: (ב) איהר מיסט אללע דיא שטעללען צער־שטאָרען, וואָ דיא פֿאָל־קער, דיא איהר אויס־טרייבט, איהרען גאָטטערן געדיענט האבען: אויף האָהען בערגען, אויף היגעלן, אונד אונטער יע־דעם גרינען בוימע. (ג) רייסט איהרע אלטאָ־רע איין, צערברעכט איה־רע שטאנדזיילען, פֿער־ברענגט איהרע האינע; הויעט דיא געשניטצטען בילדער איהרער גאָטטער אום, אונד פֿערטילגט איהרען נאמען פֿאָן דעמ־זעלבען אָרטע. (ד) דעם עוויגען, איירעם גאָטטע, זאָללט איהר אויף דיזע וויזע ניכט דיהנען;

ת״א אבד שם שם. ע״ז מ״ה, ב׳: עבדו ע״ז שם: ירשים סנהדרין מ״ח, ב׳, ע״ז מ״ד, ב׳. ונ״ב א׳. חולין פ״ז, א׳: ותחת ע״ז מ״ח, ב׳. נדה י״ב, א׳: ונתצתם סנהדרין ס״ט, ב׳. ע״ז שם: ואשריהם פסחים מ״ח, א׳. מכות כ״ח, א׳. ע״ז מ״ה, ב׳, ומ״ח א׳, ונ״ב ב׳: ואבדתם שבת ק״כ, ב׳. סנהדרין ל״ז, ב׳. מכות כ״ב, א׳. ע״ז מ״ה, ב׳. תמורה כ״ח, ב׳: לא וכו׳ שבת שם. פסחים פ״ח, א׳. סנהדרין כ״ו, א׳. ומ״א א׳, וקי״ב א׳. מכות כ״ב, א׳:

תרגום אונקלוס

על ארעא: (ב) אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: (ג) ותתרעון ית אגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשיריהון תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקצצון ותובדון ית שומהון מן אתרא ההוא: (ד) לא תעבדון

רש״י

יב (ב) אבד תאבדון. אבד ואח״כ תאבדון. מכאן לעוקר ע״ז שצריך לשרש אחריה [ע״ז מ״ה]: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו׳. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס שקורין במסבה [שם] אבן שהנחה מפסלתה לבימוס: אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. לכנות להם שם לגנאי בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קץ [שם]: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים

באור

הנספר: (ב) אשר עבדו שם הגוים וגו׳ את אלהיהם. ותיבות אשר אתם ירשים אתם גם כמו מאמר מוסגר: עץ רענן. כתרגומו אילן ענוף, כלומר אילן שענפיו מרובים ואמירים שתחת צלו היו עובדים לאלילים: (ג) מצבתם. יתכן שהמצבה היא אבן שעליה היה מתן כליל, או כלי ההקטרה (פאסטאמענט סטאנדזיילע): ואשריהם. אילן הנעבד, (רש״י), לדעת המתרגם האשכנזי הוא המקום שבו שתולים אילנות רבות והוא כמו יער קטן. אשר האילנות עומדים על סדר מה ויש מקום רחב ביניהם שסוככים בענפיהם ועושים צל, וכן מצאנו בספרים הקדמונים שהיו עובדים במקומות הללו: ופסילי אלהיהם. הם העשוים מעץ, והגד עקרון מעץ ואין גדיעה על דבר המתפתל כסלע ואבן, וכן בתרגום אשכנזי: (ד) לא תעשון כן הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שיבחר שמו (הראב״ע והרשב״ם):

לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ה) כִּי אִם־אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם
לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה׃
(ו) וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם
וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם
וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם
וְצֹאנְכֶם׃ (ז) וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם

תולדות אהרן לשכנו סנהדרין י"ח, ב': ובאת ר"ה ד' ב', ו' א'. חגיגה ד', ב': והבאתם ר"ה שם. חגיגה שם. עמים פ', ד', בכורות נ"ג, א': מעשרותיכם חולין קל"ו, א': ובכרת שם קל"א ב':

(ה) וואנדערן צו דעם ארטע הין, דען ער אויס אללען אייערן שטעממען ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו זעטצען: צו דיזער זיינער רעזידענץ זאללסט איהר וואללען, דארטהין זאללסט דוא קאממען; (ו) דארטהין זאללט איהר אייערע גאנצען אפפער אונד אנדערע שלאכטאפפער, אייערע צעהנטען, אייערע מילדע הענבע, געליבדע אונד פריאווילליגע גאבען, וויא אויך דיא ערשטגעבורטען אייערס גראסען אונד קליינען פיהעס ברינגען; (ז) דא ילבסט פאר דעם עוויגען, אייערם גאטטע, פערצעהרען: אונד אייך נעבסט

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ה) אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן לְבֵית שְׁכִינְתֵּיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן לְתַמָּן׃ (ו) וְתַיְתוּן לְתַמָּן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן יָת מַעְשְׂרָתֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת יֶדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן׃ (ז) וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדּוּן בְּכֹל

רש"י

בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר. ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם. לא תעשון כן. אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב [ספרי]: (ה) לשכנו תדרשו. זה משכן שילה [ספרי]: (ו) זבחיכם. שלמים של חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכרות בקרכם. לתתם לכהן ויקריבם שם: (ז) אשר

באור

(ה) לשכנו תדרשו, לכנתו (מקום משכן כבודו), תדרשו ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל, וממנו אמרו חכמים שכינה (הרמב"ן), וכן הוא בתרגום אשכנזי, וכן ת"א לבית שכינתיה: תדרשו, שתלכו שמה מארץ מרחק, ותשאלו אנה דרך בית ה'? ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה בית אל, כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם (הרמב"ן), וכן בל"א: (ו) עלתיכם, עולת חובה: וזבחיכם, שלמים של חובה (רש"י): מעשרתיכם, מעשר בהמה ומעשר שני (רש"י): תרומת ידכם, אלו הבכורים, שנאמר ולקח הכהן הטנא מידך (דברים כ"ו ד') (רש"י). ודרך הפשט לדעת הרמב"ן ז"ל, כל מה שאדם מרים מנכסיו להקדישו לגבוה נקרא תרומה, מלשון כל מרים תרומת כסף וגו', וכן אמר במכס ונתת לאלעזר הכהן את תרומת ה' (במדבר ל"א כ"ט), והיא חולין גמורין. ואמר תרומת ידכם, מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם, שלא נטעה בתרומת הכהנים. והזכיר בקרבן שלשת מיני הנדרים, וכן האומר הרי עלי קרבן, והוא נדר, והאומר הרי זה קרבן, והוא נדבה, והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב, או שיביא בהמתו חולין אל הכהן, ויאמר הרי זה מידי לגבוה, וכל אלה חייבי' במשיל: (ז) ושמחתם בכל משלח ידכם, הטעם ושמחתם אתם ובתיכם בכל משלח ידכם אשר ברכך ה' אלהיך: משלח ידכם, וכן אם לא שלח ידו, והענין המשתמש בדבר כרצונו וחפצו או מושכו

אתם ובתיכם אשר ברכך יהוה אלהיך׃ (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל־הישר בעיניו׃ (ט) כי לא־באתם עד־עתה אל־המנוחה ואל־הנחלה אשר־יהוה אלהיך נתן לך׃ (י) ועברתם את־הירדן וישבתם בארץ אשר־יהוה אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל־איביכם

ת״א לא תעשון זבחים קל״ו, ע׳. וקי״ח ג׳ : איש וגו׳ שם קי״ח, ע׳ וקי״ט ח׳ : כי לא וגו׳ מגלה י׳, ח׳. זבחים קי״ט, ח׳ וג׳ :

אײדען הױזלײטען אײן פֿערגניגען מאכען, מיט דעם, זאָ איהר דורך דען זעגען דעם עוױגען, אײערעס גאָטטעס, ערוואָרבען האבט. (ח) איהר מיסט אללדא ניכט אלזאָ טהון, וויא וויר יעטצט היר טהון: איין יעדער וואס איהם בעליבט; (ט) דען נאָך זייד איהר ניכט צו דער רוהע אונד צו דעם בעזיטצע געקאָממען, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען ווירד. (י) איהר ווערדעט אבער איבער דען ירדן געהן, אונד אין דעם לאנדע וואָהנען, דאז דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך צום ערבע געבען וויל: ער ווירד אייך רוהע פערשאפפען פאר אללען אייערן פיינדען אומהער, אהנר איהר ווערדעט זיכער

תרגום אונקלוס

ואעשרת ידכון ונאנש בתיכון די ברכך יי אלהך׃ (ח) לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל דכשר בעינוהי׃ (ט) ארי לא אתיתון עד כען לבית נייחא ולאחסנא די יי אלהך יהב לך׃ (י) ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא די יי אלהכון מחסין יתכון וינים לכון מכל בעלי דבבכון מסחור

רש״י

ברכך ה׳. לפי הברכה הבא [ספרי]: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגומר. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ כשתעברו את הירדן מיד מותרי׳ אתם להקריב בבמה כל י״ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי הישר בעיניכם מביאים ולא ע״י חובה אותם תקריבו בבמה [זבחים קי״ט]: (ט) כי לא באתם. כל אותן י״ד שנה [ספרי]: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. זו שילה: נחלה. זו ירושלים [זבחים קי״ט]: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה מן הגוים אשר הניח ה׳ לנסות בם את ישראל [שופטים ב׳]

באור

ומתנו או זורקו ליס הוא שולח ידו בו, ואם הדבר הוא שלו לפי שרשאי להשתמש בו לכל צרכיו קודם משלח ידו: (ח) איש כל הישר בעיניו. עושה, והטע׳ כי ישראל מלוו במדבר לזבוח כל נקדש ולאכול שלמים לפני המשכן, אבל באיזה מקום שיהי׳ המשכן יעשה אותם ואם לא ירצה לאכול בשר ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל, וגם כן אינו חייב להביא בכורו׳ ולא מעשר בהמה ומעשר שני, והנה לא יבוא בחיוב המשכן כלל ואפילו ברגלים לא נתחייב לבוא לשם, וכן אחרי זריקת הדם והקטר החלבים בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה, כי לא יתן בהם בכתות מחיצה, אבל אוכלים אותם במחנ׳ וחוץ למחנ׳, והנ׳ אין להם בכל ענין הקרבנו׳ חובה רק איש הישר בעיניו יעשה, על כן נוה בכאן כי אחרי המנוח׳ והנחלה לא יעשו כן אבל יביאו בחוב׳ למקום ידוע נבחר מכולם ויביאו שם הזבחים והמעשרות ויאכלו שם במחיצה לפני ה׳ (הרמב״ן): (י) וישבתם בטח, בטח הוא תואר מבעל הישיבה, כלומר שתשבו ישיבה בטוחה: (יא) מבחר

מסביב וישבתם בטח: שני (יא) והיה
המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם
בו לשכן שמו שם שמה תביאו
את כל אשר אנכי מצוה אתכם
עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם
ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם
אשר תדרו ליהוה: (יב) ושמחתם
לפני יהוה אלהיכם אתם ובניכם
ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי
אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה
אתכם: (יג) השמר לך פן תעלה
עלתיך בכל מקום אשר תראה:
(יד) כי אם במקום אשר יבחר יהוה

תולדות אהרן והיה וכו' סנהדרין כ', ב': מבחר כריתות כ"ז, א': השמר זבחים ק"ו, א'. ויק"ר כ"ב:

תרגום אשכנזי

א'ונד רוהיג וואָהנען; (יא) אלסדאן זאָללט איהר אן דען אָרט, דען דער עוויגע, אייער גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאַמען דאָזעלבסט רעזידירען צו לאססען: דאָרטהין זאָללט איהר אללעס דאָיעניגע ברינגען, וואס איך אייך געביטע: איירע גאַנצען אָפפער אונד אנדערע שלאכטאָפפער, איירע צעהנטען אונד מילדע העבע, אונד דיא אויסערלעזענען געליבדע, דיא איהר דעם עוויגען צו שענקען געלאָבען ווערדעט. (יב) דאָזעלבסט זאָללט איהר פערגניגט זיין פאָר דעם עוויגען, איירעם גאָטטע: איהר, איירע זאָהנע אונד טאָכטער, קנעכטע אונד מעגדע; וויא אויך דער לוי, דער אין איירען טהאָרען איזט: דען דיזער ווירד קיין טהייל אונד קיין ערבגוט אונטער אייך בעקאָממען. (יג) היטע דיך, דאס דוא דיינע אָפפער ניכט אן יעדעם אָרטע, דער דיר אין דיא אויגען פעללט, דארברינגעסט; (יד) זאָנדערן אן דען אָרט, דען דער עוויגע אין איינעם

רש"י

ואין זו אלא בימי דוד. אז: (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה [שמואל ב' ז']: שמה תביאו וגו'. למעלה אמר לענין שילה וכאן אמר לענין ירושלים ולכך חלקם בכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביא מן המובחר: (יג) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר [ספרי]: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם

תרגום אונקלוס

סחור ותיתבון לרוחצן: (יא) ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכינתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקיד יתכון עלותכון ונכסת קודשיכון מעשרתיכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי: (יב) ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה די בקרויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא עמכון: (יג) אסתמר לך דלמא תסיק עלותך בכל אתרא די תחזי: (יד) אלהן באתרא די יתרעי יי

באור

נדריכם, מלמד שיביא מן המובחר (רש"י): (יב) ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם, הכל בכלל בתיכם האמור למעלה, וכאן הוסיף הלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחל' כאשר יש לך (הרלב"ע): (יג) השמר לך, הזהיר פעם שנית על זה כדי להוציא בשר תאוה שמותר לעצמו

בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ (טו) רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ (טז) רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ (יז) לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ

תו"א שם וכו' סנהדרין נ"ד, ב'. זבחים ק"ו, א', וקי"ח ב': רק וכו' ברכות ס"ו, א', ול"ב א'. תמורה ל"א, א' וב': כצבי בכורות ל"ב, א': על הארץ פסחים ס"ו, א', וכ' א', וכ"ז א' וב'. חולין ל"ג, א', ול"ט ב', וע"ד א': לא תוכל פסחים כ"ד, א', ול"ז ב'. יבמות ע"ג, ב', וע"ד א'. ב"מ נ"ו, א'. מכות י"ז, ב', ר"ה ב'. זבחים כ"ה, א'. חולין סח, ב'. כריתות ד', ב': דגנך ביצה ת"ג, א'. חולין קל"ו, א'. בכורות י"ח, א':

תרגום אונקלוס

בַּחֲדָא מִשִּׁבְטָךְ תַּמָּן תַּסֵּיק עֲלָוָתָךְ וְתַמָּן תַּעֲבֵיד כֹּל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ: (טו) לְחוֹד בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תִּכּוֹס וְתֵיכוֹל בִּשְׂרָא כְּבִרְכְתָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא יֵיכְלִנֵּיהּ כִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא: (טז) לְחוֹד דְּמָא לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא תִּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא: (יז) לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל בְּקִרְוָךְ מַעֲשַׂר עִיבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ וְכָל נִדְרָךְ דִּי תִדַּר וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת

תרגום אשכנזי

דיינער שטאממע ערוועהלען ווירד: דארטהין זאללסט דוא דיינע גאנצען אפפער ברינגען, אונד דאזעלבסט אללעס פערריכטען, וואס איך דיר געביטע. (טו) יעדאך קאננסט דוא אין אללען דיינען טהארען, נאך איגענעם בעליבען, שלאכטען אונד פלייש עססען: נאך דעם זעגנען דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, דען ער דיר בעשירען האט; דאזעלבסט קאן דער אונריינע מיט דעם ריינען עססען, זא וויא אין רעה אדער איינען הירש. (טז) נור דאז בלוט זאללט איהר ניכט עססען, זאנדערן אויף דיא ערדע גיסען, וויא וואססער. (יז) אלליין דען צעהנטען פאן דיינעם געטריידע, מאסט אונד אהל, דיא

רש"י

באחד שבטיך. בחלקו של אחד. הא מלמד כשקנ' דוד את הגורן מארונ' היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי הוא אומר כי ירחיב אלהיך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק [חולין י"ז]: תזבח ואכלת. אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה [בכורות ט"ו יבמות ע"ג]: הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל [ויקרא ז'] הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלים בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אע"פי שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים [ספרי חולין פ"ד]: לא תאכלו. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: (יז) לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי

באור

בכל מקו'. תעשו' שהשלמי' הם קדש ויש כרת על טמא שאכל בשר קדש אמר על בשר תאו' שמות' בטמ' והטהו' לאכול יחדיו (פירוש הראב"ע): (טו) כצבי וכאיל, שאינו קרב על המזב'. ולשון רש"י כצבי וכאיל לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקבה: רק הדם, אעפ"י שאמרתי לך שאין בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו (רש"י); (יז) לא תוכל. אינך רשאי: לאכל בשעריך. מעשר דגנך וגו',

ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל־נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך: (יח) כי אם־לפני יהוה אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני יהוה אלהיך בכל משלח ידך: (יט) השמר לך פן־תעזב את־הלוי כל־ימיך על־אדמתך: ס (כ) כי־ירחיב יהוה אלהיך את־גבלך כאשר דבר־לך ואמרת אכלה בשר כי־תאוה

תולדות אהרן ותרומת פסחים ל"ו, ב'. מכות י"ז, א'. מנחות ע"ה, ב'. חולין ק"כ, ב'. מעילה ט"ו, ב': כי ירחיב חולין ט"ז, ב', ופ"ד ח': תאוה עקרים מ"ג, פט"ו:

תרגום אשכנזי

ערשטגעבורטען דיינעס גראָסען אונד קליינען פיהעס; אונד אללע געליבדע, דיא דוא געלאָבען ווירסט, אללע פריאווילליגען געשענקע אונד מילדע העבע: דארפסט דוא אין דיינען שטאָרטען ניכט פערצעהרען; (יח) זאָנדערן אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זאָללסט דוא זאָלכעס פערצעהרען: דוא, דיין זאָהן אונד דיינע טאָכטער, דיין קנעכט, דיינע מאגד, אונד דער לוי, דער אין דיינען טהאָרען איזט; אונד דיר פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, מיט דעם, וואס דיינע הענדע ערוואָרבען, אײן פערגניגען מאכען. (יט) היטע דיך, דאס דוא דען לוי ניכט פערלאססעסט, זאָ לאנגע דוא אויף דיינעם ערדרייכע לעבסט. (כ) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיינע גרענצען ערווייטערן ווירד, וויא ער דיר פערהייסען, אונד דוא שפריכסט: איך

רש"י

כיוצא בו וזאת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני ישראל להוריש [שופטים א'] יכולי' היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מער' המכפלה ולא יבוסי' היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שמה' יבוס כך מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים [שמואל ב' ה'] צלמים שכתבו עליהם את השבוע': ובכורות בקרך. לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים: (יח) לפני ה'. לפנים מן החומה: והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו'. למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר

תרגום אונקלוס

ידך: (יח) אלהן קדם יי אלהך תיכלניה באתרא די יתרעי יי אלהך ביה את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרוך ותחדי קדם יי אלהך בכל אושטות ידך: (יט) אסתמר לך דלמא תשבוק ית ליואה כל יומך על ארעך: (כ) ארי יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די מליל לך ותימר איכול בשרא ארי תתרעי

באור

עם הלוים יחד, גם בישראל במעשר שני על דעת רבים, תכלת בקרך וצאנך עם הכהנים יחד כי הלוים גם הכהני' בכלל ישראל, כמו ואלה אתכם (דברי' כ' י"ח) שדבר עם שני שבטי' וחצי לבד, וכן לך פדה תפדה (במדבר י"ח ט"ו). עם ישראל יחד. והטעם מי שהוא חייב לפדות, וכן לאכול בשעריך וכן לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו (הרמב"ן): (יט) השמר לך, הוסיף להזהיר שלא לעזוב את הלוי לפי שאין לו חלק ונחל' ואתה על אדמתך: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך, אין טעם הרחבה זאת כמשמעה שכאשר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד שלש ערים (דברים י"ט ח'), שאם כן לא היו בשר תאו' מות' בגבולם

נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר: (כא) כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן יהוה לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו הטמא והטהור

ת"א כי ירחק קדושין כ"ז, ב'. חולין י"ז, א'. תמורה י"ז, א': תבחת יומא ע"ה, ב. חולין כ"ח, א', ול"ב א', ופ"ד א', ופ"ה ב', וק"ב א': אך כאשר חולין י"ז א', וכ"ח א', בכורות ט"ו, א', ול"ב א':

מאכטע פלייש עססען; ווייל דיר עטווא דיא לוסט אנ־ געקאממען, וועלכעס צו עססען: זא קאננסט דוא נאך וואהלגעפאללען פלייש עססען. (כא) דער ארט, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דא־ חין צו זעטצען, דירפטע צו וויט אב פאן דיר זיין; דוא קאננסט דאהער פאן דיינעם גראססען אונד קליי־ נען פיה, דאז דיר דער עוויגע געגעבען, זא שלאכ־ טען, וויא איך דיר בע־ פאהלען, אונד נאך הער־ צענסלוסט אין דיינען שטעדטען פערצעהרען. (כב) יעדאך ווירד עס גע־ נאססען, וויא מאן רעה אדער הירש איסט: דער אונרייניגע איסט מיט דעם ריינען

תרגום אונקלוס

נפשך למיכל בשרא בכל רעות נפשך תיכול בשרא: (כא) ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן ותכוס מתורך ומענך די יהיב יי לך כמא די פקדתך ותיכול בקרוך בכל רעות נפשך: (כב) ברם כמא די מתאכיל תבי ואילא

רש"י

אלא מתוך דחקת ידו ועוני [חולין פ"ד]: בכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה אי מה צבי ואיל חלבן מותר

באור

לאכן, אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה גוים אשר יכרית בכל מקום, ואז נבדיל שלש ערים, וכן עשה יהושע. ואחרי כן אמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך, וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאבותם, אבל כאן אמר כאשר דבר, והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה (הרמב"ן): אכלה, הה"א נוספת: כי תאוה נפשך, כי אכילת בשר לא היתה מצויה בימים הקדמונים כמו בזמנינו. ולא היו אוכלים בשר כי אם לאפקים ולתאוה רבה: (כא) כי ירחק, אין הטעם שיהיה מותר בהרחקת מקום בלבד, שאם כן יהיו יושבי ירושלים בסמוכים אסורים בבשר תאוה. אבל עם כל ישראל ידבר, ואמר להם כי כאשר ירחיב ה' את גבולכם, ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר. כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר בחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו (ומה שאינו נוהג בכל אינו נוהג במקצת) (רמב"ן): וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתך, למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט, והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני (רש"י), ואמרו בספרי כאשר צויתיך. מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה. והענין שבקדשים כאמור ושחטו ושחטו, ושחיטה בל"הק נופל על הכרת סימני הצואר. ומה שנאמר וישחטם במדבר, הוא מליצה שובה אותם כלשון שחיטה. ועתה אמר שיזבח החולין כאשר צויתיך בקדשים, שהוא בסימני הצואר (מדברי הרמב"ן): (כב) אך. הכתוב שהשוה תמיד כמו שאינם קדשים, אבל

יְהֹוָה יֹאכְלֶנּוּ׃ (כג) רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ (כד) לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ (כה) לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהֹוָה׃

ת"א רק חזק פסחים י"ג, ב', וכ"ג ב'. סנהדרין נ"ט, א'. מכות כ"ג, ב'. חולין ק"ח, ב': כי הדם זבחים ל"ה, א': ולא תאכל פסחים כ"ג, ב'. חולין ק"ב, א', וע"ב ב': לא תאכלנו חולין פס

תרגום אשכנזי

צחאממען. (כג) נור זייא דארין זארגפעלטיג, דאס דוא דאז בלוט ניכט עססעסט; דען דאז בלוט איזט דיער לעבענסגייסט, אונד דוא זאללסט דען לעבענסגייסט ניכט מיט דעם פליישע פערצעהרען. (כד) דוא זאללסט עס ניכט עססען, זאנדערן וויא וואססער אויף דיא ערדע גיססען. (כה) ווען דוא דאז בלוט ניכט איססעסט, זא טהוסט דוא, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען רעכט

תרגום אונקלוס

וְאִילָא בֵּן תֵּיכְלִינֵּיהּ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחֲדָא יֵיכְלִינֵּיהּ׃ (כג) לְחוֹד תְּקַף בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל דְּמָא אֲרֵי דְמָא הוּא נַפְשָׁא וְלָא תֵיכוּל נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא׃ (כד) לָא תֵיכְלִינֵּיהּ עַל אַרְעָא תֵּשְׁדִּינֵּיהּ כְּמַיָּא׃ (כה) לָא תֵיכְלִינֵּיהּ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ אֲרֵי

רש"י

אף חולין חלבן מותר ת"ל כך: (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי ר' יהודה. ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה את צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. אזהרה לאבר מן החי [חולין ק"ב]: (כד) לא תאכלנו. אזהר' לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האיברים: למען ייטב לך וגו'. צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו

באור

לא האכילה, וכן מתורגם בל"א; (כג) רק חזק, ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו, לפיכך הוצרך לומר חזק דברי ר' יהודה, ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות. אם הדם שהוא קל להשמר ממנו. שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו ק"ו לשאר מצות. ודברי ר' יהודה נאותין אל הפשט, שאף אם הדם נפשו של אדם קצה ממנו, אפשר שהיו רגילים בו בהיותם במצרים, כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים. והם אלילי היער והשדה (וואלדגאטטער), כאמר הכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם (ויקרא י"ז ז'), וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה (דברים לב י"ז). והיתה העבוד' ההיא באכיל' מן הדם, כי היו מקבצי' את הדם לשדים, והם אוכלים עליו, וממנו, וחשבו שע"י זה יתחברו ויעשו פעולות נפלאות וכבר הזכיר מזה הרב המור' ז"ל. ולא שיהי' זה הטעם באסור אכילת הדם, שהרי הכתוב מפרש טעמו, כי הדם הוא הנפש וגו'. אבל מזה הטעם היו שטופים בו ורדופים אחריו עד מאד, כדרך המון בני אדם המשתוקקים לדעת את העתיד ולעשות מעשים מבהילים ומפליאים. וכל תועבות האלילים והעצבים נולדו על דרכי היצר ההוא. ולזה הוצרך לכפול האזהרה מאכילת הדם פעמים רבות. ואמר רק חזק לבלתי אכול את הדם, שלא יתפתה לטענו' המסיתים ואל ישעה בדברי שקר. ומן הטעם ההוא בעצמו כלטוהו בכסוי הדם, שהוא הפך העבודה ההיא. תעבור שלא היו רגילים בו כי אם באלילי' ובשעיר' השדה, אשר שם ידקדו השעירי', לא צוה המצו' ההיא כי אם בדם החיה והעוף אשר יצוד-צייד' ביער, ולא חשש אם ישפך דם הבהמ' הביתית. (מדברי הרמב"ן בשנוי לשון): (כה) למען ייטב לך, שלא יאכל נפש בהמה. שתשחי' נפשו ונפש בניו אחריו, על כן לבניך אחריך: כי תעשה הישר, כי אם לא תאכל דם אז תעשה

(כו) רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ
תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה: (כז) וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר
וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־
זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל: (כח) שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ
עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר
בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ס שלישי
(כט) כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־

תיא רק קדשיך נזיר כ"ה, א'. בכורות י"ד, ב'. תמורה י"ז, ב': תשא
חיר כ"ה, א': תמורה י"ח, א: ועשית נזיר סס זבחים כ"ב,
ב', וע"ם ב', וס"ם א', וק"ד א'. חולין נ', א'. תמורה י"ז, ב':
ודם וכו' פסחים ע"ז, א'. סנהדרין מ"ג, א', ע"ז נ"א, א' זבחים
ק"ו, א': כי יכרית מקרים ח"ג, ס"ד:

איזט; זאָ ווירד עס דיר, אונד דיינען קינדערן נאך דיר, וואָהל געהן. (כו) דאַהינגעגען, וואס דיא פֿאָן געהייליגטען זאכען האסט, אונד דיינע געליבדע, מוסט דוא איפֿלאדען; אונד דאמיט אן דען אָרט קאָמ־מען, דען דער עוויגע ער־וועהלען ווירד. (כז) דאַזעלבסט זאָללסט דוא דיינע בראנדאָפפֿער, זאָוואָהל פֿלייש אלס בלוט, איף דען אלטאר דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, דארברינגען; פֿאָן דען אנדערן אָפפֿערן אבער זאָלל דאז בלוט איף דען אלטאר דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געגאָססען אונד דאז פֿלייש פֿערצעהרט ווערדען. (כח) מערקע אונד בעפֿאָלגע אללע דיזע וואָרטע, דיא איך דיר געביטע, דאמיט עס דיר אונד דיינען נאכקאָממען איף עוויג וואָהל געהע: ווען דוא דאז טהוסט, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, גוט אונד רעכט איזט. (כט) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיזע פֿאָלקער, וועלכע דוא צו פֿערטרייבען

תרגום אונקלוס

תעביד דכשר קדם יי: (כו) לחוד קודשך די יהון לך ונדרך תטול ותיתי לאתרא די יתרעי יי: (כז) ותעביד עלותך בשרא ודמא על מדבחא דיי אלהך ודם נכסת קודשך יתשד על מדבחא דיי אלהך ובשרא תיכול: (כח) טר ותקביל ית כל פתגמיא האלין די אנא מפקיד לך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלמא ארי תעביד דתקן ודכשר קדם יי אלהך: (כט) ארי

רש"י

ק"ו לנבל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם [מכות כ"ג]: (כו) רק קדשיך. אף על פי שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הן תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל. ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו [ספרי]: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך [משלי

באור

מאד בעיני ה': (כו) רק קדשיך, עולת ושלמים ונדרים: תשא, תביא, כלומר תביאם אל המקום הנבחר: (כז) הבשר והדם. ומ"ש והולך דם זבחיך ישפך והבשר תאכל: והבשר תאכל, עם הכהן יחלק את הזבח בכו' או חטאת או אשם והשוק והחזה. ואם שלמים יאכל רבם הבעלים (הרו"ה): (כח) כי תעשה, אם תעשה: (כט) כי יכרית, גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב, כי אם לא יכרית את הגוים לא ירחיב את גבולו (הרו"ה). ולפי מה שכתבנו

הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ (ל) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ (לא) לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת

תרגום אשכנזי

הינגעהסט, פֿאָר דיר אויסראָטטען ווירד: דוא ווירסט איהר לאנד איינ־נעהמען, אונד דארין וואָהנען; (ל) זאָ היטע דיך, דאס דוא איהנען, נאכדעם זיא פֿאָר דיר פֿערטילגט זינד, ניכט נאכצואנקעסט, דאס דוא ניכט איהרען גאָטטערן נאכפֿאָרשעסט, אונד שפריכסט: וויא דיזע פֿאָלקערן איהרע געטטערן געדיענט האבען, זאָ וויל איך איך טהון. (לא) דוא זאָללסט דעם עוויגען, דיי־נעם גאָטטע, איף דיזע וויזע ניכט דיענען; דען זיא האבען איהרען געטטערן געטהאן, וואס דעם עוויגען איין גרייעל איסט.

תרגום אונקלוס

יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְתָרָכָא יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וְתֵירַת יָתְהוֹן וְתִתֵּב בְּאַרְעֲהוֹן׃ (ל) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִתָּקַל בָּתְרֵיהוֹן בָּתַר דְּיִשְׁתֵּיצוֹן מִן קֳדָמָךְ וְדִלְמָא תִתְבַּע לְטַעֲוָתְהוֹן לְמֵימַר אֵיכְדֵין פָּלְחִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יָת טַעֲוָתְהוֹן וְאַעְבֵּיד כֵּן אַף אֲנָא׃ (לא) לָא תַעְבֵּיד כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי כָּל

רש"י

כ"ג] ואם שניתה לפשר תשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה [ספרי]: את כל הדברים. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה [שם]: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכובתיה דא לדא נקשן [דניאל ה'] ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו [תהלים ק"ט] מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת אלילים אלא על זבוח וקטור וניסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו [שמות כ"ב] דברים שעושים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת אלילים לעבד' בדבר אחד כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי נכרי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו:

באור

למעלה יפה נדבקת הפרש' הזאת שהי' האזהרה מלדרוש לע"ז, והבאה אחריה בנבואת השקר עם אסור אכילות הדם, שגם הי' הרחקה מתועבות המתקדשי' למען יתגבלו: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגום לשון מוקש, ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכובתיה דא לדא נקשן (דניאל ה' ו'), ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם (רש"י). וכן בתרגום אשכנזי (נאכצואנקסט): איכה יעבדו. כדרך שעבדו הגוים האלה את אלהיהם, כן אעשה גם אני לכבוד השם. לחשבך שהעבודה היא רצויה, אך הם עבדו לזרים ואתה תעבוד לאל חי: (לא) כי כל תועבת ה' אשר שנא. לפי שהיתה ידיעתם ואמונתם באלהות שוא ותוהו, נמשך מזה שגם עבודתם תועבה. על דרך משל לפי דעתם שהאליל אכזרי היו מקריבים בני אדם לפניו, מבלי לחוס ולחמול אף על בניהם ובנותיהם, וזהו מקים על הבאור, שכלם תועבת ה' אשר שנא:

יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃
יג (א) אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ
(ב) כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃

תלות אהרן לא תוסף עקרים מ"ב, פי"ו:

אונד פאן איהם געהאסט ווירד. זיא פערברענגען זאגאר איהרע זאהנע אונד טאכטער דען געטטערן צו עהרען.

יג (א) אללעס, וואס איך אייך בעפעהלע, זאללט איהר געטריא בעאבאכטען: ניכטס דאצו טהון, ניכטס דאפאן נעהמען. (ב) ווען איין פראפעט אדער טריימער אונטער אייך אויפשטעהט, אונד גיבט דיר איין פארצייכען אדער וואונדער:

תרגום אונקלוס

וְיָקִיד קֳדָם יְיָ דִּי סְנֵי עָבְדִין לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן מוֹקְדִין בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן׃
יג (א) יָת כָּל פִּתְגָּמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יָתֵיהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד לָא תוֹסְפוּן עֲלוֹהִי וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ׃ (ב) אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ

רש"י

יג (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על עשה: לא תוסף עליו. חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים [ספרי]: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ולומד

באור

יג (א) לא תוסף. כבר אמרנו שהתוספת גם היא מגרעת כי על ידם ישות העיקר טפל והטפל עיקר: (ב) אות או מופת. כל ענין מוסב המורה על מציאות דבר זולתו נקרא אות אצלנו, או סימן בלשון רז"ל. ונראה שאות מלשון הגידו האותיות לאחור (ישעי' מ"א כ"ג), שאותות הספ' ההוא מורה על דבר שיהי' עדם שישוב, אם שהוא נמשך ונסובב ממנו. או דומה לו וענין עמו, וע"י כך נתעור' ע"י הספ' ההוא לזכו' המסובב כדרך הזכרון להתעורר ע"י הדברים הדומים. כענין הקשת בענן, שאמר עליה, והית' לאות ברית ביני ובין הארץ והי' בענני ענן על הארץ ונראת' הקשת בענן וזכרתי את הברית וגו', שיהי' זכרון הברית נמשך ומסובב מראיית הקשת. וכן כאשר יאמר הנביא דבר שעתיד להיות. כגון שיהי' האל עמנו, יאמר לכן יתן ה' לכם אות, שיקרא שם בן אשת הנביא עמנואל. שהוא סימן לדבר שיהי' בדומ' לו. וכן מה אות כי אעלה בית ה' (ישעיה ל"ח כ"ב), שיקדם להודיע לו דבר המורה על עלייתו. ומופת הוא פעולה משנית מנהג התולדות, המכרעת את הנפש להאמין בדבר הפועל ההוא, ולהודות שהוא שליח השם אשר לו הכח והממשלה לשנות במערכת התולדות כרצונו. מעתה אות ומופת חלוקים אלה, שהמופת גם הוא אות על שליחות השליח, סימן ועדות ודמי' על כל אשר ידבר בשם ה'. וכן האות כאשר יהי' ענין נפלא ונשנה מן הטבע יקרא מופת. והנה הגדולות אלה כאשר אמרנו, שכל מופת אות ולא כל אות מופת. ולמדנו בספרי אות הוא מופת ומופת הוא אות, אלא שדבר' הכתוב בשני לשונות. הכוונ' שבענין הזה אות ומופת הוראה אחת להם, שהוא ענין פלא המור' על דבר ומכריע להאמין בו. מעתה יאמר ונתן לך אות או מופת, כגון שיאמר אני נביא שלח אליכם מאת השם, שתעשו מצוה זאת פלונית, וזה לכם האות שהוא שלחני, כי עתה יעש' כך וכך. או יעש' דבר פלא אחר. לבדד בו שהוא שליח השם הנכבד. וזה אלא נשמע אל דברי הנביא, ולא נשמע באותותיו ובמופתיו, כי הנה מושכל דלשון הוא. שהנותן אות או מופת לבטל מציאות השם יתעלה או חכמתו, או חסדו ושגחתו עם בריותיו לנ"ת, הוא סותר ומכחיש את דברי עצמו ספירה בגנו' ומוחלטת, כי הדבר ידוע שכל המעתיקים שלפות אחת

אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ
אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ
בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃
(ח) מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם
הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ
מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃
(ט) לֹא־תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו
וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל

תולדות אהרן מאלהי סנהדרין ס"א, ב': לא תאבה שם ע"ב ב': ולא תחמל שם כ"ט, ב', ול"ג ב', ול"ו ב', וס"ה ב'. מכות י"ב א':

תרגום אשכנזי

דיינען ארמען, אָדער דיין חערצענספריינד היימליך פערפיהרען וויל; אונד שפריכט: קאָממע! וויר וואָללען אנדערן גאָטטערן דיהנען! דיא וועדער דוא נאָך דיינע עלטערן גע־קאננט האבען; (ח) פאָן דען גאָטטערן דער פאָל־קער, דיא אום איידְ הער וואָהנען: זיא מאָגען אייך נאהע, אָדער ענטפערנט פאָן אייך זיין, פאָן איינעם ענדע דער ערדע ביז צום אנדערן; (ט) זאָ ווילליגע איהם ניכט איין, אונד גיב איהם קיין געהאָר. אויך זאָלל דיין אויגע זיינער ניכט שאָנען, דוא זאָללסט קיין ערבארמען מיט איהם

תרגום אונקלוס

ברך או ברתך או אתת קימך או חברך די כנפשך בסתרא למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעת את ואבהתך: (ח) מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך או דרחיקין מנך מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא: (ט) לא תיבי ליה ולא תקביל למימריה ולא תחוס עינך עלוהי ולא תרחים ולא תכסי עלוהי

רש"י

יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה' הסיתך בי [שמואל א' כ"ו] אמיטר"א בלע"ז שמשיאו לעשות כן: אחיך. תלמוד: או בן אמך. אח מאם [קדושין פ"ו]: חיקך. השוכבת בחיקך ומחקה לך אפקי"דא בלע"ז וכן מחיק הארץ [יחזקאל מ"ג] מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דרך מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בכסף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטבען של קרובים אתה למד טבען של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ. זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו [ספרי]: (ט) לא תאבה לו. לא תהא תאב לו לא תאהבנו [שם] לפי שנא' ואהבת לרעך כמוך [ויקרא י"ט] את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו [שמות כ"ג] לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו

באור

פורענות קורא אותה הסתה, ותסיתני בו לבלעו חנם, אשר הסתה אותו איזבל אשתו ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד (הרשב"ם) ותרש"י אין הסתה אלא גרוי שנאמר, אם ה' הסיתך בי (שמואל א' כ"ו י"ט). אמיטר"א בלע"ז, שמשיאו לעשות כן ואיני יודע לכוונו בלשון הגרוש והגרמה של"ל איגליטר"א בלע"ז, והוא בל"א (אנטרייבען ערריילען): אשת חיקך. השוכבת בחיקך ומדובקה בך (כן הוא ברש"י כ"י, ובדפוס נשתבש), אפיקי"א בלע"ז, (אף הוא נשתבש בדפוס וכל"ל, והוא אפיסע"ע, בל"א אנקלעבענד אנהענגענד), וכן מחיק הארץ (יחזקאל מ"ג י"ד), מיסוד התקוע בארץ: רעך אשר כנפשך, רעך אשר הוא לך כנפשך: (ח) מקצה הארץ, או מאלהי העמים אשר הם מקצה הארץ ועד קצה הארץ: (ט) לא תאבה, בלב: ולא תשמע, במעשה: ולא תחוס, אף בהוא אהבתך: ולא תחמול, אף שהוא אדם: ולא תכסה

וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ (י) כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ
יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ
וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃ (יא) וּסְקַלְתּוֹ
בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים׃ (יב) וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ
וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר
הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס (יג) כִּי־תִשְׁמַע
בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ (יד) יָצְאוּ
אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ

תולדות אהרן כי הרג סנהדרין ל"ד, ב', ונ"ח ב'. עקדה שער כ"ג: וכל ישראל שם ס"ג, ב': באחת וכו' סנהדרין י"ג, ב'. ב"ק פ"ג, ב': יצאו ברכות נ"ח' א'. כתובות ס"ח, א'. ב"ב י', א'. סנהדרין ס"ז, א'. וקי"ג א':

תאבען, אונד דיא זאכע ניכט בעדעקקען; (י) זאנ-דערן אומברינגען זאללסט דוא איהן: דיינע האנד זייא צוערשט אן איהן, איהן צו טאָדטען, אונד דאראן דיא האנד דעס גאנ-צען פֿאלקס. (יא) שטייניגען מוסט דוא איהן, דאס ער שטערבע: וייל ער דיך פֿאָן דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, האט אב-פֿיהרען וואָללען, דער דיך אים דעם לאנדע מצרים, אים דעם שקלאפֿענהויזע נעפֿיהרט האט; (יב) דא-מיט דיא געזאממטע נא-ציאָן עס הערע אונד זיך פֿירכטע, אונד נימאנד אונטער אייך פֿערנער דערגלייכען באָזעס אונ-טערנעהמע. (יג) ווען דוא פֿאָן איינער דער שטעדטע, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צור וואָהנונג גיבט, דיא נאכריכט הערסט: (יד) עס זייא איין רוכלאָזעס געזינדעל פֿאָן דיר זעלבסט איסגעגאנגען, אונד האבע דיא איינוואָה-

תרגום אונקלוס

(י) ארי מקטל תקטלניה ידך תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא׃ (יא) ותרגמניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא דיי אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא׃ (יב) וכל ישראל ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך׃ (יג) ארי תשמע בחדא מקרוך די יי אלהך יהיב לך למיתב תמן למימר׃ (יד) נפקו גברין בני רשעא מבינך ואטעיאו ית יתבי קרתהון למימר נהך

רש"י

לפי שנאמר לא תעמוד על דם רעך [ויקרא י"ט] על זה לא תחוס: ולא תחמול. לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: (י) כי הרוג תהרגנו. (אם יצא מב"ד זכאי החזירהו למיתה) יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות [ספרי]: ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד העדים להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם. פרט לירושלים שלא נתנה לידרש [ספרי]: כי תשמע לאמר. שומעים כך ילכו ונעמד: (יד) בני בליעל. בלי עול שפרקו עולו של

באור

עליו. אף שהוא ממשפחתך וקרוביך לא תכסה אשמת מרפה על קרוביך ותגלה הדבר: (י) כי הרג תהרגנו, כאילו מב"ד חייב על פי שמועתך: בראשונה, אלו. הו' כתוב דלשונה הי' תואר של היד, ועתה שנאמר בראשונה נראים שנכתב של הכלל אשר זכרנו פעמים רבות, והוא שכל מה שהבחנתו מהתואר בא בלשון הקודש בסימן נקבה: (יא) וסקלתו, פירש מה תהא מיתתו: (יב) ויראון, הנו"ן נוסף: (יד) בני בליעל, בלי עול, שפרקו עולו של מקום (רש"י), והוא מספרי. ורד"ק אמר שהוא כנוי לרשע. בנין תפלה שלא יעלה ולא יצליח. והנכון שהוא הפך מעל', שאין בקרבם מעלת האדם, והם נעדרים ומשוללים מכל מעלה, (ובל"א נידערי-

אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃
(טו) וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב
וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה
הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ (טז) הַכֵּה
תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־
חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ (יז) וְאֶת־
כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ
וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־

ת״א ודרשת סנהדרין מ׳, א׳, ו׳, ב׳: והנה אמת שם ע״ב: הכה תכה ב״מ ל״א, ב׳. סנהדרין קי״א, ב׳: החרם שם קי״א, ב׳: ואת בהמתה שם קי״ב ב׳. תמורה ה׳, א׳: לפי חרב סנהדרין נ״ב, ב׳: כל שללה סנהדרין ק״א, א׳, וקי״א ב׳. חולין פ״ט, א׳: ושרפת סנהדרין קי״א ב׳:

נער זיינער שטאדט פֿערפֿיהרט אונד געשפּראָכען: קאָממט, וויר וואָללען אנדערן גאָטטערן דיענען! דיא איהר ניכט קעננט; (טו) דוא ווירסט גענויא אונטערזוכען, נאכפֿאָרשען אונד דיך בעפֿראגען: אונד פֿינדען, דאס דער בעריכט וואהר אונד געוויס, אונד דיזע שאנדטהאט אונטער אייך געשעהן זייא; (טז) זאָ זאָללסט דוא דיא איינוואָהנער דערזעלבען שטאדט מיט דער שערפֿע דעס שווערדטעס נידערהויען, דיא שטאדט, נעבסט אללעם, וואס דארינגען איזט, ביז אויף דאז פֿיה, צור שערפֿע דעס שווערדטעס פֿערדאממען. (יז) דיא זעממטליכע ביטע דער שטאדט אבער זאָללסט דוא מיטטען אויף דער שטראסע צוזאממען ווערפֿען; אונד דאן דיא שטאדט מיט איהרער גאנצען ביטע אנצינדען.

רש״י

מקום [שם]: אנשים. ולא נשים [סנהדרין פ״ה]: יושבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכ': (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. מכאן למדו שבע חקירות מדבני המקדש כאן יש ג׳ ודרישה וחקירה והיטב ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות [שם]. במקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב [דברים י״ט] ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב [שם י״ז] ולמדו היטב בגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. אם אינך יכול להמית במית' הכתוב' בהם המיתם באחרת

תרגום אונקלוס

וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתּוּן׃ (טו) וְתִתְבַּע וְתִבְדּוֹק וְתִשְׁאַל יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא בְּרִיר פִּתְגָּמָא אִתְעֲבִידַת תּוֹעֵבְתָּא הָדָא בֵּינָךְ׃ (טז) מִמְחָא תִמְחֵי יָת יָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגַּם דְּחָרֶב גַּמַּר יָתַהּ וְיָת כָּל דִּי בַהּ וְיָת בְּעִירַהּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב׃ (יז) וְיָת כָּל עֲדָאַהּ תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְתָאַהּ וְתוֹקִיד בְּנוּרָא יָת קַרְתָּא

באור

טרעפֿטינג): (טו) היטב, תואר פעל בדרישה והחקיר' והשאל': אמת נכון, קיום אחר קיום לחזק: (טז), לפי חרב, כמו על פי חרב, פי הוא הצד החדוד והשנון: החרם, כתרגומו גמר, ועניינו כליון כמדן, והטעם לפי חרב: אתה. את העיר, שתחרוב הבתים ותנתץ כל בניני': לפי חרב, מוסב על הבהמה, או שיהי' חרב שם כולל כל כלי בזול העשוים להרוג ולכפות סומות בתים ומגדלים: (יז) ואת כל שללה, דכושה אשר הוא לשלל. כי אם אין בעלים הכל הוא לשלל ולבזה: ושרפת באש, על הרוב כשאת' אומר שריפ' אתה אומר באש, וכשאתה אומר רחיצה אתה אומר במים, והוא מטבע הלשון: כליל, מוסב על פעל השרפה, כלומר שלא ישאר מהעיר ומשללה כלום, והוא תאר הפעל (אדווערביום) ובא בפלס. שם המקרה בלי שתוף כדינו, והרשב״ע שלא הי' בידו הכלל הזה פי' כליל לה' אלהיך, כלה לה' אלהיך בעבור כבוד

שָׁלָל כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה
תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ (יח) וְלֹא־
יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן
יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ
רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֶיךָ׃ (יט) כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס רביעי
יד (א) בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה

אונד דעם עוויגען דיינעם גאָטט, צו עהרען, פֿאָלליג פֿערברענגען לאססען: זיא זאָלל עוויג איין שטיינהויפֿען בלייבען, אונד ניאמאהלס ווידער ערבויעט ווערדען. (יח) פֿאָן דעם פֿערבאננטען לאָס ניכט דאז מינדעסטע אין דיינען הענדען בלייבען: דאמיט דער עוויגע פֿאָן זיינעם צאָרנע נאכלאססע, אונד שענקע דיר בארמהערציגקייט; זאָ דאס ער זיך דיינער ערבארמע, אונד דיך ווידער פֿערמעהרע, וויא ער דיינען פֿאָטערן צוגעשוואָרען: (יט) אין זאָ פֿערן דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, געהאָרכסט, אונד זיינע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרטראגע, האַלטעסט: דאס דוא אלזאָ טהועסט, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, רעכט איזט.

יד (א) איהר זייד קינדער דעס עוויגען, אײַרעס גאָטטעס; איהר מיסט אייך אלזאָ בייא איינער לייכע קיינע וואונ-

תולדות אהרן כליל שם שם: תל שם שם: ולא ידבק שבת נ"ו, א'. פסחים מ"ט, א'. סנהדרין קי"א, ב'. מכות כ"ב, א'. ע"ז ו"ב, ב', ומ"ב א', ומ"ה ב': ונתן שבת קנ"א, ב'. ביצה ל"ב, ב'. יבמות ע"ט, א': בנים קדושין ל"ו, ב'. ב"ב י', א'. חגיגה פ"ג, מ', י"ד. עקדה שער ע': לא תתגודדו עקרים מ"ד, פ"מ, יבמות י"ג, ב'. מכות כ', א': קרחה מכות שם. מנחות ל"ג, ב':

תרגום אונקלוס

וְכָל עֲדָאָה תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְתָאָה ... (יז) תֵּי כָל עֲדָאָה גְּמִיר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּתְהֵי תֵּל חָרִיב לְעָלַם לָא תִתְבְּנֵי עוֹד׃ (יח) וְלָא יִדְבַּק בִּידָךְ מִדַּעַם מִן חֶרְמָא בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְיִתֵּן לָךְ רַחֲמִין וִירַחֵם עֲלָךְ וְיַסְגֵּינָךְ כְּמָא דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ (יט) אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃
יד (א) בְּנִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִתְחַמְּמוּן וְלָא תְשַׁווּן מְרַט

רש"י

[מ"ב ל"א]: (יז) לה' אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שע"א בעולם חרון אף בעולם:
יד (א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי

באור

גם תשרפנו, והוא כנד הטעמים: לה' אלהיך, לשמו ובשבילו (רש"י): תל, תגובה הר גבוה תלול (כרד"ק), שיהא גל אבנים: (יח) ולא ידבק בידך, דרך מליצה למי שעסק בדבר שלום וסלוח ודולה על ידו שלינו דבק בה כלום מן הדבר ההוא: מאומה, שם לדבר שלא נודע, ובא בסימן נקבה כדרך כל דבר שלא נודע מינו: (יט) כי תשמע, אם תשמע:
יד (א) לא תתגודדו, כדכתיב ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים, לא תתנו גדידה וקרחה בדאשיכם, כדרך שהאמוריים עושים, לפי שאתם בנים של מקום, ואתם ראויים להיות נאים, ולא גדודים ומקורחים (רש"י): בין עיניכם, אצל הפדחת, ובמקום אחר הוא אומר ולא

בין עיניכם למת: (ב) כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך בחר יהוה להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על־פני האדמה: ס (ג) לא תאכל כל־תועבה: (ד) זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים: (ה) איל וצבי ויחמור ואקו ודישן

ת"א כי עם קדוש ל"ג, ג'. זאת הבהמה אקים ל"ג, ג'. חולין ...
ח'. וע"ש ב'. בכורות י', ח: איל וצבי עצמם שם. חולין שם:

דען איינשניידען, אויך קיינע פלאטטע צווישען דען אויגען שערען: (ב) דען דוא ביזט איין דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, הייליגעס פאלק, אונד דיך האט דער עוויגע אונטער אללען פעלקערן אויף דעם ערדבאָדען ער־וועהלט, זיינע לייבנאַציאָן צו זיין. (ג) דוא זאללסט ניכטס שייענסווירדיגעס עססען. (ד) פאָן פיערפיסיגען טהירען קאָננט איהר עססען: אָכסען, שאַפע, ציגען; (ה) הירשע, רעהע,

תרגום אונקלוס

בין עיניכון על מית: (ב) ארי עם קדיש את קדם יי אלהך ובך אתרעי יי למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: (ג) לא תיכול כל דמרחק: (ד) דין בעירא די תיכלון תורין אימרין דרחלין וגדיין דעזין: (ה) איילא וטביא ויחמורא

רש"י

שאתם בניו של מקום ואתם ראוין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ומקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם [ויקרא כ"א] לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה': (ג) כל תועבה. כל שתעבתי לך [חולין קי"ד] כגון צרם אזן בכור כדי לשחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. בא ולמד כאן שלא ישחוט ויאכל על אותו המום. בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: (ד ה) זאת הבהמה. איל צבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה [חולין ס"ג] ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: אקו. מתורגם יעלא, יעלי סלע [איוב ל"ט] הוא

באור

יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כ"א ה'). לעשות כל הראש כבין העינים (רש"י). למת, בשביל מת. וטעם בנים אתם, אמר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה לטוב הוא, ואם לא תבינהו, כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו, כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואיך באשר כל הגוים, על כן לא תעשה כמעשיהם (לצער עצמך בשביל מתך יותר מדאי וק"ו בן בנו של ק"ו לתת מידה ושרט בבשרכם שהוא דבר מתועב לפני המקום, שנראה כאלו תחשוב שהשם עשה זאת להרע לך) (הרלב"ע). ולא יאסור הבכות הבכי, כי הטבע יתעורר לבכות בפרד האהובים ונדודם אף בחיים (ואין רצון השם יתעלה להכחיש ולבחש בטבע, כי הלא מידו הכל אלא להתנהג בה על פי מדת החכמה), ומכאן סמך לרבותינו באסרם להתאבל יותר מדאי (הרמב"ן): (ב) סגלה מכל העמים, אתה אוצר לה' בין העמים כסגלה בין האוצרות. שהאדם אוהב ומשמר כל חפציו, אבל הסגול' משמר יותר מכלם. (ג) כל תועבה, טעם הסמך פרשה לא תאכל כל תועבה, כי אתם עם קדוש אלה ואלה, ותהיו מובדלים מן העמים, וכל רואיהם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי. ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא בנפש (הרלב"ע): (ד) זאת הבהמה, חיה בכלל בהמה (חולין ס"ג): (ה) איל וצבי, ידועים, והמעתיק האשכנזי תרגם אלו (סטיינבאָק. הוירשקאָפען), כדעת רש"י, ולא תרגם השלשה הנשארים לפי שאינם ידועים לנו. והנה פרט בבהמה וחי' את הטהורים ותפש פרט את הטמאים, שבכל מקום פורט את המועט, ובבהמ' וחי' הטמאים מרובים. ותפש הטהורים מרובים מן הטמאים. ותיתר הפרט

ותאו וזמר: (ו) וכל בהמה מפרסת
פרסה ושסעת שסע שתי פרסות
מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו:
(ז) אך את זה לא תאכלו ממעלי
הגרה וממפריסי הפרסה השסועה
את הגמל ואת הארנבת ואת השפן
כי מעלה גרה המה ופרסה לא
הפריסו טמאים הם לכם: (ח) ואת
החזיר כי מפריס פרסה הוא ולא
גרה טמא הוא לכם מבשרם לא
תאכלו ובנבלתם לא תגעו: ס
(ט) את זה תאכלו מכל אשר במים
כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו:

ת״א וכל וכו׳ חולין ס״ט, א׳, וע״ז ח׳: בבהמה שם ק׳, ב׳: השסועה שם ס׳, ב׳, וס״ג ב׳. בכורות ו׳, ב׳. נדה כ״ד, א׳: הגמל בכורות שם. ע״ג ת״א׳: הארנבת מגלה ט׳, ב׳: השפן בכורות ו׳, ב׳: החזיר שם שם:

תרגום אשכנזי נח

דאז טהיר יחמור, דען שטיינבאָק, דאז טהיר דישן, דען אויעראָכסען אונד דאז טהיר זמר. (ו) איבערהויפט איין פֿיערפֿיסיגעס טהיר, דאז אבגעטהיילטע קלויען האט: דאז נעמליך דען פֿוס אין צווייא קלויען גאנץ דורכשפאלטעט, אונד וידערקייענד איזט, קאָננט איהר עססען; (ז) פֿאָלגענדע אבער, דיא בלאָס וידערקייען, אָדער בלאָס דורכגעשפאלטענע קלויען האבען, זאָללט איהר ניכט עססען: דאז קאמעעל, דען האזען אונד דאז קאנינכען, (י״מ דיא בערגמויז וי״מ דאז שטאכעלשוויין), דען זיא זינד צוואר וידערקייענד, האבען אבער קיינע אבגעטהיילטע קלויען: זינד אייך אלזאָ אונריין; (ח) דאז שוויין: דען עס האט צוואר אבגעטהיילטע קלויען, איזט אבער ניכט וידערקייענד, אונד אלזאָ אייך אונריין. פֿאָן איהרעם פֿליישע זאָללט איהר ניכט עססען, אונד איהר אאז נכיט בעריהרען, (צו דער צייט נעמליך, ווען איהר אייך ריין האלטען מיסט). (ט) פֿאָן אללעם, וואס אים וואססער לעבט,

תרגום אונקלוס

[…]לא ורימא ותורבלא ודיצא: (ו) וכל בעירא דסדיקא סדקא ומטלפן טלפין תרתין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: (ז) ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארי מסקי פשרא אינון ופרסתהון לא סדיקא מסאבין אינון לכון: (ח) וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבשריהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון: (ט) ית דין תיכלון מכל די

רש״י

אשטנבו״ק: ותאו. תור היער בלע״ז בלשון לעז: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלאנט״ה: ושוסעת. חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה. משמע מה שבתוך בהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו [חולין ס״ט]: השסועה. בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו. בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת״כ [נדה כ״ד]: (ח) ובנבלתם לא תגעו. רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל [ת״כ] יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד

באור

[…]הוא עם מה שאמרנו כבר המעתיק בפרשת ויהי ביום השמיני: (ח) ולא גרה. פירוש [illegible] עלת יגר

ראה יד

(י) וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס (יא) כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃ (יב) וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ (יג) וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ (יד) וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ (טו) וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ (טז) אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ (יז) וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ (יח) וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ (יט) וְכֹל שֶׁרֶץ

תולדות אחרן כל צפור וכו' קדושין נ"ז, א', חולין קל"ט, א': וזה וכו' קדושין סב. חולין סב: והראה חולין ס"ג, א'. בכורות ו', ב': וכל שרץ מכות ט"ז, ב':

תרגום אשכנזי

קאננט איהר פֿאלגענדעס עססען: אללעס וואס פֿלאָססֿעדערן אונד שופפען האט; (י) וואס אבער ניכט פֿלאָססֿעדערן אונד שופפען האט, זאָללט איהר ניכט עססען, עס איזט אייך אונריין. (יא) אללע רייגע פֿאָגעל דירפֿט איהר עססען; (יב) פֿאָלגענדעס אבער זאָללט איהר ניכט עססען: דען אדלער, דען ביינברעכער אונד דען שווארצען אדלער; (יג) דען וויססען האביכט, דען שווארצען האביכט אונד דען גייער, מיט זיינער ארט; (יד) דען ראבען נאך זיינען ארטען; (טו) דען שטרויספֿאָגעל, דיא שוואלבע, דאז מעערהוהן אונד דען שפערבער, נאך זיינער ארט; (טז) דען אוהו, דיא נאכטאיילע, אונד דיא פֿלעדערמויז; (יז) דען פעליקאן, דען גרינשפעכט, אונד דען פֿישרייגער; (יח) דען שטאָרך, דען הֶעהער נאך זיינער ארט; דען אויערהאהן אונד דיא שוואלבע. (י"ם דען ווידעהאָפף). (יט) אללעס קריכענדע געפֿליגעל זאָלל אייך אונריין זיין, אונד ניכט גע־

רש"י

לומר שאסור את הכהנים וכו' [ויקרא כ"א] ומה טומאה אמת שאמורה בכהני' מתהרי' ואין ישראל מוזהרים טומאה כלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. להתיר משולח' שבמצורע [קידושין נ"ז]: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) הראה והאיה. היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיהם שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב [חולין ס"ג]. ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות הטהורים מרובים על הטמאים לפיכך פרט את המועט: (טז) התנשמת. קלב"א סוריץ: (יז) שלך. השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלע"ז הרופ"א וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמלים

תרגום אונקלוס

בְּמַיָּא כֹּל דִּי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן׃ (י) וְכֹל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ (יא) כָּל צִפַּר דְּכֵי תֵּיכְלוּן׃ (יב) וְדֵין דִּי לָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִשְׁרָא וְעָר וְעַזְיָא׃ (יג) וּבַת גַּדְיָא וְטָרְפִיתָא וְדַיְתָא לִזְנַהּ׃ (יד) וְיָת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ׃ (טו) וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְנַצָּא לִזְנוֹהִי׃ (טז) קַדְיָא וְקִפּוֹפָא וּבוֹתָא׃ (יז) וְקָתָא וִירַקְרֵקָא וְשָׁלֵינוּנָא׃ (יח) וְחַוְרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא׃ (יט) וְכֹל

באור

דרך קנרה. לא מלת לו חסר (הראב"ע): (יט) וכל שרץ העוף, הם הנמוכים הרוחשים

הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ (כ) כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ (כא) לֹא תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ חמישי (כב) עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ

תולדות אהרן לא תאכלו שבת ק"ח, א', וק"ל א'. פסחים כ"א, ב'. ע"ז כ"ח. א', וס"ז ב'. חולין קי"ב א', וקי"ד ב'. כריתות כ"א, א': כי עם קדוש פסחים כ"ד, ב'. קדושין נ"ז, ב'. מנחות ה"א, ב'. חולין קי"א. ב', וקי"ג א'. בכורות י', א': לא תבשל שבת ק"י, א'. קדושין נ"ז, ב': עשר שבת קי"ט א'. סוכה ל"ו א'. ר"ה ח'. א'. תענית ט', א'. סוטה מ"ח, א'. מציעא פ"ח ב'. בכורות ל"ג, ב':

תרגום אשכנזי

נעססען ווערדען; (כ) אללעם ריינע געפליגעל אבער דירפט איהר עססען. (כא) איהר זאללט קיין אאז עססען; זאנדערן עס דעם פרעמדען, דער בייא דיר געדולדעט ווירד, צו עססען געבען, אדער איינעם אויסווערטיגען פערקויפען: דען דוא ביזט איין דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, געהייליגטעס פאלק. דוא זאללסט דאז באקכען ניכט אין זיינער מוטטערמילך קאכען. (כב) דען ערטראג דיינער אויסזאאט: דיא נעמליך יעהרליך אויף דאז פעלד געבראכט ווירד, זאללסט דוא פערצעהנטען.

תרגום אונקלוס

ריחשא דעופא מסאב הוא לכון לא יתאכלון: (כ) כל עופא דכי תיכלון: (כא) לא תיכלון כל נבלא לתותב ערל די בקירוך תתנינה ויכלינה או תזבנינה לבר עממין ארי עם קדיש את קדם יי אלהך לא תיכלון בשר בחלב: (כב) עשרא תעשר ית

רש"י

הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמאה בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם [ספרי]: לא תבשל גדי. שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה [חולין קי"ג]: (כב) לא תבשל גדי. עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה

באור

בארץ כגון זבובים וצרעים וחגבים טמאים הם קרוים שרץ (רש"י): (כ) כל עוף טהור תאכלו. עוף יותר כולל מן צפור, שהרי העוף לא יקרא צפור, ויתכן שאמר כאן כל עוף טהור להוסיף מיני החגבים הטהורים הנזכרים בפרש' שמיני, שאינם בכלל כל צפור טהור' תאכלו. ואמרו רז"ל בא ליתן עשה ולא תעשה על אכילת הטמאים. וכן בבהמ' אותה תאכלו ולא בהמה טמא', לאו הבא מכלל עשה עש'. לעבור עליהם עשה ולא תעש'. ובספרי אמרו כל צפור טהור' תאכלו ב מצות עשה, הכונ' לדעת הרמב"ן ז"ל על הלאו הבא מכללה, והרמב"ם כתב שהיא מצות עשה לבדוק בסימני הטהר' והטומא': (כא) לא תאכלו כל נבלה, מהעוף ומהבהמ' (אבל לא מן הדג) (הרא"ם), כי מלת נבילה תורה על גוף מת מושלך אדמה בלי קבור', והוא סמי תאמר בעיני העומדים עליו. אבל דגים יש להם קבור' במים שהיו שם. ולכן נאמר בנבלת חיה, ובנבלת בהמ', בנבלת עוף, בנבלת שרץ, ולא נאמר בשום מקום בנבלת דג: לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות: או מכר, או תמכור לנכרי שאיננו גר בארצך. והטעם כי עם קדוש אתה דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו, כי הוא אינו מאכל נתעב, אבל יאסור אותו להיותנו קדושי' במאכלים. או שלא נהי' עם אכזרי לא ירחמו שמחלב את החלב מן האם שנתבשל בו הבן. ואע"פי שכל בשר בחלב נכנס בלאו הזה, כי כל מינקת תקרא אם. וכל יונק יקרא גדי, והוא דרך הכתוב, והג' בכלם אכזריות (הרמב"ן), ועיין מה שכתבנו בגלות

הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ (כג) וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ (כד) וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

תולדות אהרן שנה בכורות שם. ור"ד ד': ואכלת ב"מ פ"ח, ב': במקום יומא ע"ו, א'. ר"ה ה', ב'. מכות י"ח, א', וי"ט א'. שבועות כ"א, ב'. זבחים כ"ט, ב'. מנחות מ"ז, א'. תמורה כ"א, א'. כריתות ד', ב': למען וכו' יבמות ל"ג, א': כי לא תוכל פסחים ל"ו, ב'. ב"מ נ"ח, ב'. סנהדרין קי"ג, ב'. מכות י"ט ב': כי ירחק מכות שם:

תרגום אשכנזי

(כג) אונד דען צעהנטען פאָן דיינעם געטריידע, מאָסט אונד אָהלע, וויא אויך דיא ערשטגעבורטען דיינעם גראָסען אונד קליי-נען פיהעס פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אן דעם אָרטע פערצעהרען, דען ער ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאָ-זעלבסט רעזידירען צו לאססען; דאמיט דוא לערנסט פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו אללען צייטען עהרפורכט האבען. (כד) ווערע דיר אבער דיא רייזע צו בעשווערליך, אונד דוא קאָננטעסט זאָל-כעס ניכט פאָרטברינגען: אינדעם דער אָרט, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאָהין צו זעטצען, עטווא וייט פאָן דיר ענטפערנט זיין, אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך

תרגום אונקלוס

כל עללת זרעך דיפיק חקלא שתא בשתא: (כג) ותיכול קדם יי אלהך באתרא די יתרעי לאשראה שכינתיה תמן מעשר עבורך חמרך ומשחך ובוכרי תורך ועאנך בדיל דתילף למדחל קדם יי אלהך כל יומיא: (כד) וארי יסגי מנך אורחא ארי לא תיכול למסבליה ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך

רש"י

לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנא' ושדפה לפני קמה [מלכים ב' י"ט] וכן לענין בכורים: שנה שנה. מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן [ספרי]: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וגו' [במדבר י"ח] ונתן להם רשות לאכלו בכל מקו' שנאמר ואכלתם אותו בכל מקום [שם י"ח] על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה

באור

כי תשא (שמות ל"ד כ"ו): (כב) היצא השדה. אמר ר' יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך, והטעם הזרע שהוציאת אל השדה, ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוציאת השדה, ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאי' לאחרים הלא הנה העיר היוצאת אלף (הראב"ע). וכן תרגם אונקלוס דיפיק חקלא. ואולם המתרגם האשכנזי תרגמו כדעת ר"י הלוי, ודעתו שאף אם תאמר תיצא יוצא, פעל יוצא לשני, והכי' כאלו אמר תבואת זרעך המוציא השדה שנה שנה, הוא כמו ודכי הלשון, שתהי' מלת תבואת הפעול. ועליה יאמר המוציא; (כג) ובכרת בקרך, יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם (הראב"ע): למען תלמד ליראה, הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך, וטעם שני להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה, והטעם רגילות, והוא היושר בעיני (הראב"ע), וכן נראה לפי שאם תעש' מדגנך תירושך וגו' בכל פעם שתהיה תעש' ותפריש חלק מאשר לך אתה אוכל את ה' שבשבילו הוא, וטעם כל הימים, לפי שאין הפרש מעשר דגן בעת הפרש מעשר תירוש ויצהר או בכורת הצאן: (כד) כי ירחק ממך המקום. הוא באור לכי ירבה ממך הדרך, וכן ירחק ה'

לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: (כה) וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: (כו) וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ: (כז) וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ: ס (כח) מִקְצֵה שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ

תולדות אהרן ותמורת מכות ק"ו, ב'. סנה' קל"ח, א'. ערכין ל"א ב'. פסחים ל"ם, ב'. סוכה מ"ה, ב'. קדושין י"ח, ב'. ב"ק כ"ה ב'. בכורות כ', ב', וכ"ח א': ונתתה יומא ע"ו, א'. חול ל"ם, ב', ב"ק ל"ג, א'. ב"מ מ"ה, א'. שבועות ל"ג, א': בבקר ערובין כ"ז, ב': ושמחת יבמות ס"ג, ב'. סוכה כ"ה, ב':

רייכליך געזעגנעט האבען דירפֿטע; (כה) זאָ קאננסט דוא עס צו געלדע מאכען, אונד דאז געלד איינבינדען, אונד מיט אן דען אָרט נעהמען, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד. (כו) דאָרט קאננסט דוא דיעזעס געלד הינגעבען פֿיר אללעס, דאז דיך געלוסטעט: פֿיר גראָססעס אונד קליינעס פֿיה, וויין אונד אנדרעס געטרענקע, איבערהויפט פֿיר אללעס, וואס דיינע זעעלע ווינשט; דיעזעס אַללעס דוא דאזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, פֿערצעהרען, אונד דיר מיט דיינען הויזלייטען איינע פֿריידע מאכען. (כז) דען לוי, דער אין דיינען טהאָרען איזט, מוסט דוא דאביי ניכט פֿערלאססען: דען ער בעקאָממט קיינען טהייל אונד קיין ערבע בייא איך. (כח) אללע דרייא יאהרע זאָללסט דוא דען צעהנטען דיינעם איינקאָממענס אין דעמזעלבען יאהרע אבזאָנדערן, אונד אין דיינען טהאָרען

תרגום אונקלוס

לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ: (כה) וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וּתְצוּר כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ: (כו) וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכֹל דִּי יִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכֹל דִּי תִשְׁאֲלִנָּךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוֹל תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתֶחְדֵי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ: (כז) וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ לָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ חֳלָק וְאַחֲסָנָא עִמָּךְ: (כח) מִסּוֹף תְּלָת שְׁנִין תַּפֵּיק יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתַצְנַע בְּקִרְוָךְ:

רש"י

לאכלו: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל. מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו' [ספרי ב"ק ס"ג] (כז) והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך כמוך ואינן חייבין במעשר [ספרי]: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם

באור

שלפניו באור כי לא תוכל שאתו, והטעם יהיה מעט רב משאת אותו לירושלים: (כה) בידך, כלומר שתוכל לשאת כל המעשר בידך אחת: (כו) ובשכר. המעשה חדש ומתמרים ומענבים (הרלב"ג): ובכל אשר תשאלך נפשך. בכל אשר תאוה נפשך, כלל, בבקר בצאן וגו' פרט, ובכל אשר תשאלך חזר וכלל, מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל האדם אף הכלל (רש"י): ושמחת, כמו לשמוח: (כז) והלוי אשר בשעריך, המשפט נעדי לרוך, כי אין לו נחלה: לא תעזבנו, אלא תשמחהו אתך, ויהיו אתו לו שמך: (כח) מקצה שלש שנים,

בשעריך: (כט) ובא הלוי כי אין לו
חלק ונחלה עמך והגר והיתום
והאלמנה אשר בשעריך ואכלו
ושבעו למען יברכך יהוה אלהיך
בכל־מעשה ידך אשר תעשה: ס ששי
טו (א) מקץ שבע־שנים תעשה
שמטה: (ב) וזה דבר השמטה
שמוט כל־בעל משה ידו אשר ישה

ת"א מקץ ערכין כ"ח ב': וזה דבר מ"ק ב', ב'. גיטין ל"ו א'. קדושין ל"ח, ב':

תרגום אשכנזי

לאססען . (כט) דער לוי, דער קיינען טהייל אונד קיין ערבע בייא דירבעקאממט; דער פרעמדע, דער וואיזע אונד דיא וויטווע, דיא אין דיינען טהארען זינד: זאללען דיזעס פערצעהרען, אונד זיך זעטטיגען; דאמיט דער עוויגע, דיינגאטט, דיך בייא אללער ארבייט, דיא דוא פאר האסט, זעגנען מאגע.

טו (א) אללע זיבען יאהר זאללסט דוא איין ערלאסיאהר האלטען. (ב) מיט דעם ערלאסיאהרע האט עס פאלגענדע

תרגום אונקלוס

(כט) וייתי ליואה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך וייכלון וישבעון בדיל דיברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעביד:

טו (א) מסוף שבע שנין תעביד שמיטתא: (ב) ודין פתגם שמיטתא דישמיט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה

רש"י

הפה' מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה לשמטה שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלי' כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושניה שהפרשת ומתודה בערתי הקודש מן הבית [דברים כ"ו] כמו שמפורש בכי תכלה לעשר [שם]:

טו (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל קרבה שנת השבע [שם ט"ו] ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלו' ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטה: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה:

באור

זה מעשר שלישי (או מעשר עני), ולא יוליא בשנה הזאת מעשר שני, והוא דעת רבותינו ז"ל, וכן משמעות המשך הכתובים לפי פשוטם, שבתחלה אמר שיעשר את תבואותיו, ויאכל את המעשר ההוא בירושלים, ועתה אמר בשנה השלישית לא יאכל את המעשר ההוא בירושלים, כי אם יניחנו בעירו, ויבאו העניים ויאכלו מעשר שני של שנה זו: (כט) ובא הלוי, ויטול מעשר ראשון, כן פירש"י ז"ל ולפי פשוטו הלוי לעני יחשב, כי אין לו נחלה בקרב ישראל: ואכלו ושבעו, אכילה כדי שביעה:

טו (א) מקץ, בתחלת השנה כאשר פירשתי, ובעד הקהל את העם, (וזה היה בחג הסוכות בתחלת השנ') (הרלב"ע), ואין דבריו מכוונים. כי לא אמר מקץ השנה השביעית, כי אם מקץ שבע שנים, והשביעית היא סוף שבע השנים, לא תחלתם. ויתכן שכל קץ הוא סוף כפשוטו של מקרא בכל מקום, אבל קצה יאמר על הראש ועל הסוף. מקצה גבול מצרים ועד קצהו (בראשית מ"ז כ"א), מראש ועד סוף, וכן כל העם מקצה (שם י"ט ד'). וכן ת"א מסוף שבע שנין. ורז"ל אמרו שבשמטת כספים הכתוב מדבר ואין השביעית משמטת אלא בסופה, כי אף שכל השנ' השביעית כלה תקרא שנת שמטה, כי הוא קץ שבע שנים, מ"מ מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה, רמז כי בסוף השבע ישמטו הכספים. וכן הקהל אמרו רז"ל שיהי' בחג הסכות של השנה השמינית, וזהו המועד הסמוך לקץ השבע השנים שאמרנו: שמטה, כמו שמטוה והמיסוה, וענינו הסרת ההשגחה והדקדוק: (ב) שמוט, מקור במקום צווי; בעל

בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃ (ג) אֶת־הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃ (ד) אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃ (ה) רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת

ת״א לא יגש ב״ב מ״ח, ב׳. מכות כ׳, ב׳: כי קרא קדושין ל״ח, ב׳: אפס תענית כ״ח, א׳. ב״מ ל׳, א׳, ול״ב א׳. סנהדרין ס״ד, ב׳:

בעוואנדניס: וואס איין שולדהערר זיינעם נעבענסטען געבאָרגט האט, זאָלל ער ערלאססען, אונד זיינען נעבסטען אונד ברודער ניכט צור בעצאהלונג אנהאלטען, זאָבאלד דאז ערלאסיאהר דעם עוויגען צו עהרען איסגערופען איזט. (ג) דען אויסלענדער קאננסט דוא צור בעצאהלונג אנהאלטען; וואס דוא אבער אן דיינען ברודער צו פֿאָרדערן האסט, מוסט דוא ערלאססען. (ד) עס זאָללטע צוואר קיינען דירפֿטיגען בייא דיר געבען: דען דער עוויגע ווירד דיך אין דעם לאנדע, דאז ער דיר אלס איין ערבגוט צום בעזיטצע איינגיבט, זעגנען; (ה) אללײן נור אלסדאן, ווען דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, געהאָרכסט,

תרגום אונקלוס

לָא יִתְבַּע מִן חַבְרֵיהּ וּמִן אֲחוּהִי אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ׃ (ג) מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע וְדִי יְהֵי לָךְ עִם אֲחוּךְ תַּשְׁמֵט יְדָךְ׃ (ד) לְחוֹד אֲרֵי לָא יְהֵא בָךְ מִסְכֵּינָא אֲרֵי בָרָכָא יְבָרְכִינָךְ יְיָ בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ׃ (ה) לְחוֹד אִם קַבָּלָא תְּקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא

רש״י

(ג) (את הנכרי תגוש. זו מלות עשה): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון. דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו

באור

משה, במשקל מטה, והוא שם לפי דעתי ולדעת רבים הוא פועל. תעל כמו והסכמה תחיה את בעליה, ונפש בעליו יקח, והטעם מי שהדבר ברשותו (הרלב״ע) ויתכן שהוא מלשון נשתה גתחם (ירמיה כ״א ל׳), שנעתקה ונפסק׳. וכן אמרו רז״ל למה נקרא ביד הנשה שנש׳ ממקומו ועלה, והכי׳ משה ידו המעתיק דבר שהוא ברשותו לרשות אחר, ופוסק את רשותו ממנו. ועדיין יהן שלמה לתבוע התשלומין. והוא המלוה, והלוה נקרא נושה ויקרא אף המלוה משה ברעהו, כמו נושה כאשר נושה בו (ישעיה כ״ד ב׳), לפי שאם לא הקנו הבעלים לאחר כלום אלא נתנו לו החפץ לשמירה כמו בפקדון, או שלא הקנו לו אלא צורך או תועלת החפץ ולא החפץ עצמו, כמו בשאלה, או בשכירות, לא יתכן לומר שישמטו הבעלים ממנו. שהרי הדבר עצמו קיים ואינם מנחים על אחיהם שלא יבקשו ממנו כ״א הדבר שיש בידו וכן לא נאמרה בפרשת שמטה כ״א על הגוולה, שנתנ׳ לבוללה, ולפי שרשאי להוציא הדבר בעצמו, ועתה אין לו מה שיחזיר, אמר בגמת שלא יגש הבעל את רעהו: קרא. הקורא: (ג) את הנכרי תגש, רשות (הרלב״ע), וכן דעת הרמב״ן בס׳ המצות, שמה שאמרו בספרי זו מצות עשה, הכונ׳ על הלאו תעש׳ הבא מכללו, להוסיף על המלוה בישראל בעשה ולא תעש׳, וכן הענין מצוה בעשה דלנכרי תשיך, וכו׳ השמטת הכספים בשביעית ואסור הרבית, הם למשפטים וחקים פרטיים, לא יחייבם עלוק השכלי, אבל הם תחויבים כנגד רצון המחוקק הגוזר עליהם, לכן לא יזכה בהן הנכרי: ואשר. אבל אשר: (ד) אפס. הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו

אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (ו) כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס (ז) כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־

אונד אללע דיזע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָר־לעגע, זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכטעסט: (ו) זאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך זעגנען, וויא ער דיר פֿערהייסען האט. דוא ווירסט פֿילען פֿאָלקערן לייהען, אבער ניכטס לעהנען; דוא ווירסט איבער פֿילע פֿאָלקער הערשען, אונד איבער דיך ווערדען זיא ניכט הערשען. (ז) וואָ אבער אין דעם לאַנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט, אין אירגענד איינער שטאדט, איינער פֿאָן דיינען ברידערן דירפֿטיג זיין ווירד; זאָ פֿערהערטע דיין הערץ ניכט, אונד פֿערשליסע דיינע האַנד ניכט געגען דיינען דירפֿטיגען

תרגום אונקלוס

תְּרָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ (ו) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְּזִיף וְתִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וּבָךְ לָא יִשְׁלְטוּן׃ (ז) אֲרֵי יְהֵי בָךְ מִסְכֵּינָא חַד מֵאַחָךְ בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ בְּאַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תְתַקֵּיף יַת לִבָּךְ וְלָא תִקְמוֹט

רש״י

הזאת: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר ברוך אתה בעיר[ודברי' כ״ח]: והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת״ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך ת״ל ובך לא ימשולו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח. אפי'

באור

כל ישראל או רבים שומעים בקול השם אז לא יהי' בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה בו (הרלב״ג), ועל דעת המתרגם האשכנזי מוסב למה שיאמר להלן כי יהי' בך אביון, ולשון אפס (נוהר) בל״א, ופעל יהי'. מתורגם בל״א בבנין התנאי והספק (עמאָגליכע מיכט זיין), כי בל״הק אין הבדל בין הבנין הגזור בהחלט (אינדיקאטיף), לבנין התנאי והספק (קאָניונקטיף או אפטאטיף). והו מה שאמרו רז״ל כי לא יהי' בך אביון ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון? כיונת הפסוק' שאם יהי' מאמר כי לא יהי' בך אביון גזור בהחלט, הנה יהי' סותר למה שאמר להלן, ותי' כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום וגו'. הכונה שאינו מאמר גזור, כי אם מבנין התנאי (עם מאָגליכע מיכט זיין), כפי הכתוב' הראשון' אין ראוי שיהי' בך אביון, אבל כל זה אינו רק אם תשמע וגו' ואולם אם יארע שיהי' בך אביון (דהיינו אם לא יעשו ישראל רצונו של מקום), לא תאמץ וגו', זהו מעוד והמסך הכתובים. והנה אביון שם מעדש אבה, והוא כח של התאב ומתאוה לכל ואינו מוצא, אמרו בויקרא רבה אביון הוא רואה דבר ואינו אוכל, רואה דבר ואינו שותה. מעת' אם היו ישראל עושים רצונו של מקום והדבר' תלויה אפשר שיהי' בא״י עשירים ועניים, אבל ימצאו העניים די צרכם, ויסתפקו בו ולא יהיו אביונים: (ו) והעבטת, לשון הלואה על המשכון, המלו' הוא המעביט, והלוה העובט: (ז) לא תאמץ את לבבך, כי המונע עצמו מלהטיב לעני ולאביון הוא צריך לאמץ לבבו לפי שהרחמנות היא טבעית לאדם: תקפוץ, תסגור וכן קפצה

ידך מאחיך האביון: (ח) כי־פתח
תפתח את־ידך לו והעבט תעביטנו
די מחסרו אשר יחסר לו: (ט) השמר
לך פן־יהיה דבר עם־לבבך בליעל
לאמר קרבה שנת־השבע שנת
השמטה ורעה עינך באחיך האביון
ולא תתן לו וקרא עליך אל־יהוה
והיה בך חטא: (י) נתון תתן לו ולא־
ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר
הזה יברכך יהוה אלהיך בכל־מעשך

ת"א פתח ב"מ ל"א, ב': והעבט כתובות ס"ז, ב'. גיטין ל"ז, א'. ב"מ ל"א, ב': די מחסרו כתובות ס"ז, ע"ב: השמר שבועות מ"ט, ב', כתובות ס"ח, א'. סוטה מ"ז, ב'. גיטין ל"ו א'. ב"ב י', א': קרבה מכות ג', ב': ורעה סנהדרין ק"ט, א': וקרא כתובות ס"ח, א': והיה סנהדרין סס: נתון ב"מ ל"א, ב'. שבועות ס"ה, א'. ערכין ט"ז, ע"ב: בגלל שבת קנ"א, ב':

ברודער. (ח) טהוע איהם דיינע האנד אויף, אונד לייהע איהם: זא פֿיל ער בעדארף, זא וויט זיין מאנגעל רייכט. (ט) היטע דיך, דאס ניכט דער נידערטרעכטיגע געדאנקע אין דיינעם הערצען אויפשטייגע, דאס זיבענטע יאהר, נעמליך דאס ערלאסיאהר, זייא נאהע: דאס דוא דיזערהאלב געגען דיינען דירפֿטיגען ברודער זא איבעלגעזיננט ווירדעסט, איהם ניכטס צו געבען; ווען ער איבער דיך צום עוויגען ריפֿע, זא ווירדע עס דיך צור זינדע גערעכנעט ווערדען. (י) געבען זאללסט דוא איהם, אונד דיך עס ניכט פֿערדריסען לאססען, דאס דוא איהם גיבסט: דען דאפֿיר ווערד דער עוויגע, דיין גאטט, דיך אין אללער דיינער ארבייט אונד אין דיינעם

תרגום אונקלוס

ית ידך מאחוך מסכינא: (ח) אלהין מפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפיניה במסת חסרוניה דיחסר ליה: (ט) אסתמר לך דלמא יהי פתגמא עם לבך ברשע למימר קריבת שתא שביעתא שתא דשמטתא ותבאש עינך באחוך מסכינא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: (י) מתן תתן ליה ולא יבאש לבך במתנך ליה ארי בדיל פתגמא הדין יברכינך יי אלהך בכל

רש"י

כמה פעמי' [בב"מ ל"א]: (ח) כי פתוח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. זו אשה [כתובות ק"ז] וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו [בראשית ב']: (ט) וקרא עליך. יכול מצוה ת"ל ולא יקרא [דברים כ"ד] [ספרי]: והיה בך חטא. מכל מקום אפי' לא יקרא. א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו וביניך: כי בגלל הדבר. אפי' אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: על כן. מפני

באור

פיה יקפצו מלכים פיהם, והוא פיעל קל (הרלב"ג): (ח) את ידך לו, לאשר אין לו כלום: תעביטנו, תתן לו משכן על עבוטו: והכ' תעביטנו תקח עבוטו: די מחסרו. ואי אתה מלווה להעשירו. והכלל שגם במתן הצדקה והעבוט לפעמים תעמוד אתך וסוד: (ט) בליעל, תולד מדד: וקרא עליך, השם יודע הכל אף אם לא יקרא. אלא שהכתוב דבר בהווה: (י) ולא ירע לבבך, לא תתן לו מתנות ירלאה העינים לפי שמכני מלך עליו ולבך רע, אבל נתון תתן

ובכל משלח ידך: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך: ס (יב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעת תשלחנו חפשי מעמך: (יג) וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: (יד) העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יהוה

תולדות אהרן כי לא וכו' ברכות ל"ד, ב'. שבת ס"ג, א'. וקנ"א ב'. תענית כ"ח, א': כי ימכר קדושין י"ד, ב': ועבדך שם י"ח, ב'. ערכין ל"ב, א': לא תשלחנו קדושין י"ז, ב': העניק שם ט"ו, א'. וי"ז ב'. ב"מ ל"א, ב': מצאנך קדושין י"ז, א': ברכך שם ע"ח, ב':

תרגום אשכנזי

געווערבע זעגנען; (יא) דען עס ווירד אין דעם לאנדע דאך ניכט אן דירפטיגען מאנגעלן: דארום געביטע איך דיר, געגען דען ארמען אונד דירפטיגען ברודער אין דיינעם לאנדע דיינע האנד אויפצוטהון. (יב) ווען דיין ברודער, דער עברי, אדער איינע עבריה דיר פערקויפט ווירד, זא זאלל ער דיר זעכס יאהרע דיע־נען; אים זיבענטען יאהרע אבער זאללסט דוא איהן פרייא פאן דיר לאססען. (יג) אונד ווען דוא איהן לאז גיבסט, זא לאס איהן ניכט לעער פאן דיר ציהען. (יד) גיב איהם איין גע־שענק מיט פאן דיינעם קליינען פיה, פאן דיינער טעננע אונד פאן דיינער קעלטער. נאכדעם דער עוויגע, דיין גאטט, דיך גע־

תרגום אונקלוס

עובדך ובכל אושטות ידך: (יא) ארי לא יפסוק מסכינא מגו ארעא על כן אנא מפקדך למימר מפתח תפתח ית ידך לאחוך לענך ולמסכינך בארעך: (יב) ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחינך שית שנין ובשתא שביעתא תפטרניה בר חורין מעמך: (יג) וארי תפטרניה בר חורין מעמך לא תפטרניה ריקן: (יד) אפרשא תפריש ליה מענך ומאידרך

רש"י

כן [שם]: (יא) לאמר. עצה לטובתך אני משיאך [ספרי]: לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניים בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר [קידושין י"ד] והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי [שמות כ"א] ובנמכרהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנא' בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד חדש כאן הענק תעניק: (יד) הענק תעניק. לשון עדי בגובה ותכשיט העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו וי"מ לשון הטענה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בולך ולמה נאמרו אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו [במסכת קידושין י"ז] בג"ש כמה נותן לו מכל מין

באור

מתוך שמחת לב: (יא) כי לא יחדל אביון, כי ידע כי יבוא דור שלא יהיה רובו זכאי (הרמב"ן): לאחיך, כלל, לעניך ולאביונך פרט: (יב) אחיך העברי, בגניבתו, או העבריה שמכר' אביה בקטנותה לאמה, והגיע שש שנים לשמטה קודם הבאת סימנים: תשלחנו חפשי, כמו שפירשתי כבר, וכתב' בסדר אלה המשפטים: (יג) ריקם, תואר פעל השלוח, והטעם בידים ריקניות: (יד) העניק, מגזרת וענקים לגרגרותיך, והטעם עשה לו תפארת, או יהי' פירוש המלה כפי המקום בלא אח (הרשב"ם). ואונקלוס תרגמו לשון הפרש'. והמתרגם האשכנזי תרגמו לשון

אלהיך תתן לו: (טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך יהוה אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום: (טז) והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך: (יז) ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן: (יח) לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר

תולדות אהרן כי אהבך שם כ"ג, ח': כי טוב כתובות כ"ח, ב'. קדושין ט"ו, א', וכ' א', וכ"ב ב'. ערכין כ"ט, א', וכ"ד ב':

זעגנעט האט, זאללסט דוא איהן בעשענקען. (סו) דוא מוסט בעדענקען, דאס דוא אויך איין קנעכט געוועזען ביזט אים לאנדע מצרים: דער עוויגע, דיין גאטט, אבער האט דיך ערלאזט; דארום געבע איך דיר יעטצט דיזעס געבאט. (טז) וואללט ער אבער צו דיר שפרעכען: איך וויל ניכט פאן דיר ציהען, אוים ליבע פיר דיך אונד דיין הויז: וייל עס איהם בייא דיר וואהל געגאנגען; (יז) זא נים איינע פפרימע, אונד דורכבאהרע זיין אהר אן דער הויזטהירע, אונד ער זאלל דיך בעשטענדיגער קנעכט בלייבען. (דאז הייסט ביז צום אללגעמיינען פריהייטסיאהרע). מיט דיינער מאגד זאללסט דוא עס אויך אלזא האלטען. (אין אנזעהונג דער געשענקע). (יח) ווען דוא איהן פרייא אבציהען לאססעט, זאלל עס

תרגום אונקלוס

ומעצרתך די ברכך יי אלהך תתן ליה: (טו) ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקד לך ית פתגמא הדין יומא דין: (טז) ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחמך וית אנש ביתך ארי טב ליה עמך: (יז) ותסב ית מרצעא ותתן באודניה ובדשא ויהי לך עבד פלח לעלם ואף לאמתך תעביד כן: (יח) לא יקשי בעינך במפטרך יתיה בר חורין

רש"י

ומנין: (טו) וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים אף אתה העניק ושנה לו: (יז) עבד עולם. יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו [ויקרא כ"ה] הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל [מכילתא]: ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה. יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת"ל אם אמר יאמר העבד [שמות כ"א] עבד נרצע ואין אמה נרצעת: (יח) כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה והוא כפלים

באור

מפגה, והענק אחד הוא: ומגרנך, מתבואת גרנך, וכן מיקבך: (טו) כי עבד היית, והוציאך ברכוש גדול (הרשב"ם), וע"ד הפשט תחמול על העבד עבדך כי גם אתה היית עבד כמוהו, כאשר באלנו בפסוק כי גרים הייתם וגו': (יז) עבד עולם, יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו (ויקרא כ"ה י'), הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא), וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואף לאמתך תעשה כן, רק עם העניק תעניק ולא הוא לרצוע (במאמר), כמו אלא ישלם אם אין לו. ואם אלה אלה, (גם הם רחוקים במאמר, והדיוק כן) כי אין אשה נרצעת (הרלב"ג): (יח) כי משנה שכר שכיר. לא יקשה בעיניך, כשתשלחנו חפשי מעמך במה שאתה נותן לו מענק ובכפילות שכר שכיר בעבודת שש שנים שעבד אותך, שאתה תעניק לו מצאנך מגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קנין שש שנים שקנית אותו, שבדי יברכך ה' בכל אשר תעשה (הרשב"ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי, והוא מסכים עם סדר הטעמים, שאלו הי' כי משנה שכר שכיר מתחברת בתחלתו, הי' הטפחא ראוי לבא בתיבת מעמך, כי שם סוף הענין: בברכך, פועל עתיד ולא עבר, כי אין השבא בוייחס רק מטעם המקום

שְׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ שביעי
(יט) כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃ (כ) לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ (כא) וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ

ת"א ולא תגז חולין קל"ה, א'. תמורה קי"ח, ב': לפני מכות י"ט, ב'. בכורות כ"ז, ב', וכ"ח א'. תמורה כ"א. ב': שנה בכורות כ"ז, ב'. ערכין ל"ח, ב'. תמורה כ"א, ב': וכי יהיה בכורות י"ד, ב', ול"ז א', ול"ט א':

תרגום אשכנזי

דיר ניכט פֿערדריסליך זיין, דאס ער דיר דיא זעכס יאהרע אום דען צווייפאכען לאָהן איינעס מיטהקנעכטעס געדיענט האבע; דען דאפֿיר ווירד דער עוויגע דיך זעגנען, אין אללעם, וואס דוא טהוסט. (יט) אללע מעננליכע ערשטגעבורט, דיא אונטער דיינעם גראָסען אונד קליינען פֿיה געבאָרען ווירד, זאָללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, הייליגען. מיט איינעם ערשטגעבאָרנען אָכסען זאָללסט דוא קיינע ארבייט פֿערריכטען, אונד איין ערשטגעבאָרנעס שאף ניכט בעשעערען. (כ) פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, זאָללסט דוא עס יאהר פֿיר יאהר פֿערצעהרען: אן דעם אָרטע דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד; דוא אונד דיינע הויזלייטע. (כא) ווען עס איינען לייבעספֿעהלער האט, איזט לאהם אָדער בלינד, אָדער האט זאָנסט איינען באָזען פֿעהלער; זאָ זאָללסט דוא עס ניכט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע,

תרגום אונקלוס

מִמְּשַׁמְּעָךְ אֲרֵי עַל חַד תְּרֵין בַּאֲגַר אֲגִירָא פַּלְחָךְ שִׁית שְׁנִין וִיבָרֵכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל דִּי תַעְבֵּיד׃ (יט) כָּל בּוּכְרָא דִּי יִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תִפְלַח בְּבוּכְרָא דְתוֹרָךְ וְלָא תֵגוֹז בּוּכְרָא דְעָנָךְ׃ (כ) קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִינֵּיהּ שַׁתָּא בְשַׁתָּא בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ (כא) וַאֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא חֲגִיר אוֹ עֲוִיר כָּל

רש"י

שבעבודת שכירי יום ומכו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון: (יט) כל הבכור תקדיש. ומקום אחר הוא אומר לא יקדיש שנאמר אך בכור אשר יבכר לה' וגו' [ויקרא כ"ז] הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה. ד"א אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדיש אתה הקדש עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו [ערכין כ"ט]: לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו'. אף החולק למדו רבותינו שאסור אלא שהדבר הכתוב בהווה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונ' אחד תם ואחד בעל מום שנאמר ובשרם יהיה לך [ויקרא כ"ח] וגו': שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך [דברים י"ד]. מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחבירתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד [ספרי]: (כא) מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל

באור

(הרלב"ע): (יט) תקדיש לה', כלומר נסוג בו דין קודש שלא תעבוד בו ולא תגוז, ומה שכתוב לא יקדיש איש אותו (במדבר כ"ז כ"ו), כבר פירשתיו לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר (הרמב"ם): (כ) שנה בשנה, כל שנה שיותן לך תביאהו אל המקום אשר יבחר ושם תאכלנו: (כא) כל

לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (כב) בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ (כג) רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ

טז (א) שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ (ב) וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן

ת"א בשעריך יבמות ע"ג, ב'. מכות י"ט, ב': הטמא בכורות ל"ב, א': כצבי שם י"ב, א', ול"ג א': רק את וכו' שם ט"ו, א': שמור ר"ה ז', א'. וכ"א א'. סנהדרין י"ג, ב'. זבחים י', ב': הוציאך ברכות ט', א'. עקדה שער ל"ם: וזבחת פסחים ע', ב'. זבחים ו', ב', וט' א'. מנחות ב', א', וס"ב, א' וב':

תרגום אונקלוס

מום ביש לא תיכסיניה קדם יי אלהך: (כב) בקרוך תיכליניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר טביא ואילא: (כג) לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדיניה כמיא:

טז (א) טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך נסין בליליא: (ב) ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת

תרגום אשכנזי סר

אָפּפֿערן: (כב) זאָנדערן אין דיינען טהאָרען פֿערצעהרען, דער אונריינע מיט דעם ריינען צוזאממען, וויא איין רעה אונד הירש. (כג) יעדאָך זיין בלוט דארפֿסט דוא ניכט עססען, זאָנדערן מוסט עס אויף דיא ערדע גיסען, וויא וואססער.

טז (א) נים דען עהרענמאָנאטה אין אכט, דאס דוא אין דעמזעלבען דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען, דאז פסח פֿערריכטעסט; דען אים עהרענמאָנאטה האט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, אין איינער נאכט אוים מצרים ענטלאססען. (ב) צום פֿעסטע

רש"י

מום שנגלה ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וגופו היתר הנאה מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ובכלל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל:

טז (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' [במדבר ל"ג] אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' [שמות י"ב]: (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנא' מן הכבשים ומן

באור

מום רע. מום אחד מהמומים הנזכרים: (כב) בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש, וי"א אפשר שיש בו מום הוא לישראל, וזה רחוק בעיני (הראב"ע). ולא ידעתי מדוע הפסיק האמת שהרי בכור בעל מום נאכל לזרים ע"י פדיון. וכן מה שאמר על הבכור שיאכל במקדש, ועל הפסח שיאכל במקדש ולא חוץ ממנו, הם דברים שאין להם שחר: הטמא והטהור יחדיו, יאכלנו:

טז (א) שמור את חדש האביב, קרא שם לחדש הראשון בלה"ק, בעבור שבורות השעורים יהיו בו האביב, כי שמות החדשים ניסן סיון גם כסלו טבת אדר, הנזכרים במקרא, אינם לה"ק ונלמדו לנו מהפרסיים וגו'. ורז"ל אמרו שמור את חדש האביב השמר קודם בואו שיהי' ראוי לאביב, להקריב בו מנחת עומר, ואם לאו עבר השנה. ויזכור החודש ולא יזכור יום עשיית הפסח, וכן בספר המועדים לא יזכר הלכתם ודינם אבל יקצר בכולם, כי כבר מצות הרגלים מבוארות (מדברי הרמב"ן): לילה, הוציאך מתחת רשות פרעה. כי ממחרת הפסח יצאו, אלא שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת, שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה (שמות י"ב ל'): (ב) פסח, חג הפסח, וכן הוא בתרגום אונקלוס, כי לא יתכן להיות פסח ממש, לפי שיאמר

וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן
שְׁמוֹ שָׁם׃ (ג) לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ
שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם
עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ (ד) וְלֹא־יֵרָאֶה
לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים

תו"א לא תאכל פסחים ל"ח, ב', ול"ה א' וא', ומ"ג ב'. זב"ח ב'. מנחות ע', ב': לחם עני ברכות ל"ח, א', פסחים ל"ו, א', ול"ח א'. וקט"ו ב'. סוכה ל"ה, א'. מנחות ע', ב', וע"ח, ב'. חולין ק"ב, א': למען ברכות י"ב, ב'. פסחים קי"ז, ב':

פסח שלאכטעסט דוא דעם עוויגען צו עהרען: אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאזעלבסט רעזי־דירען צו לאססען, פער־שידענע אפפער פאם קליינען פיה אדער רינד־פיה. (ג) דאבייא זאללסט דוא ניכטס געזייערטעס עססען; זיבען טאגע זאללסט דוא לויטער אונ־געזייערטעס בראדט דעם עלענדס עססען: דען דוא ביזט מיט איילפערטיגקייט אויס מצרים געגאנגען; דאמיט דוא אלזא צייט דיינעס לעבענס דיך דעם טאגעס ערהאינערסט, דא דוא אויס מצרים געגאנגען ביזט. (ד) זיבען טאגע זאלל אין אל־לען דיינען גרענצען קיין זויערטייג געזעהן ווערדען; איך זאלל פאן דעם פליישע,

תרגום אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא מִן תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ (ג) לָא תֵיכוּל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל עֲלוֹהִי פַּטִּיר לְחֵים עֲנִי אֲרֵי בִבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְּתִדְכַּר יָת יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּךְ׃ (ד) וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן בִּשְׂרָא דִּי תִכּוֹס

רש"י

העזים תקחו [שם]: ובקר. זבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאין עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע [ספרי] ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ. וזה יהיה לך לזכרון. וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' [שמות י"ב]: למען תזכור. ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר

באור

שמ"כ ובקר. ופסח אינו בא אלא מן הכבשים או מן העזים, לכן הוא שב הפסח, והטעם לאן לקרבן פסח, ובקר זבח לחגיגה ולשלמים: (ג) לא תאכל חמץ. שלא יאכלא חמץ בעת שחיטת הפסח (הראב"ע). והוא בשטת ר' יהודה, דאמר חמץ לפני זמנו דאורייתא בל"ת, והוציאו מלת עליו, שהוא סובר דקאי על שחיטת הפסח. וכן פסק הרמב"ם ז"ל. והרמב"ן ז"ל פסק כר' שמעון דאמר בין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו, ודריש ליה מדכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, שאין אסור החמץ אלא בזמן אכילת המצה, ולדידיה מלת עליו שבה על אכילת הפסח. וכן איתא בירושלמי בהדי' שבזה נחלקו ר"י ור"ש, וכ"כ הרמב"ן בפירוש התורה, כי לא הזכיר בפרשה זאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל, אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה, כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו, והטעם כי שחיטת הפסח והקרבתו בארבעה עשר היא מצות הקרבנות והזכיר אותם בתורת הקרבנות ולא החזירה כאן, וכן הוא בתרגום אשכנזי: לחם עני, לזכרון העוני והשעבוד, ומצות לזכרון גאולה הנמהרת והוא טעם כי בחפזון יצאת וגו': כל ימי חייך. בכל שנה ושנה: (ד) אשר תזבח בערב. כבר הזכרנו במקום אחד שאין מלת זביחה במקרא על השחיטה לבדה, כי אם על עשיית הזבח, שהיא שחיטת השלמים והקרבתם ואכילתם, ועתה יאמר שלא ילין מבשר הפסח, שעשה זבח בערב של יום הראשון של חג, שהוא ליל י"ד, עד הבוקר של יום ט"ו. וכן שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש, השעור מעשה זבח הפסח, וקאי על אכילתו שהיא בלילה, כמו שהוא מבאר

וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ (ה) לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ (ו) כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ (ז) וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ

תא ולא ילין פסחים ע"א, א'. חגיגה י', ב': לא תוכל פסחים נ"ח, א'. זבחים קי"ד, ב': שם תזבח ברכות ט', א'. פסחים כ"ט, א'. זבחים י"ג, א':

ראז דוא אבענד דעם ערשטען טאגעס אפפערסט, ניכטס איבער נאכט ביז אן דען מארגען בלייבען. (ה) דוא דארפסט אבער דאז פסחאפפער ניכט אין אירגענד איינעם דער טהארע פערריכטען, דיא דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגיבט; (ו) זאנדערן אן דעם ארטע, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען רעזידירען צו לאססען: דארט זאללסט דוא דאז פסחאפפער חאלטען; דעם אבענדס בייא זאננענאונטערגאנג, אום דיא צייט, דא דוא איס מצרים ענטלאססען ווארדען. (ז) דוא זאללסט עס נעמליך גאר מאכען אונד פערצעהרען: אן

תרגום אונקלוס

ברמשא ביומא קדמאה לצפרא: (ה) לית לך רשו למכס ית פסחא בחדא מקרוך די יי אלהך יהב לך: (ו) אלהן לאתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן תכוס ית פסחא ברמשא כמיעל שמשא זמן מפקך ממצרים: (ז) ותבשל ותיכול באתרא

רש"י

תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ועוד ראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם [שמות י"ב] ולפי שהסתלק הכתוב מענינו של פסח והתחיל ללמד בחגיגת שבעת ימים כגון שבעת ימים מצות תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באיזו זביחה הוא מזהיר. שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולן בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליו' ולי' לכך כתב בערב ביום הראשון. דבר אחר בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי"ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בארבעה עשר ובחמשה עשר וכן היא שנויה במסכת פסחים: (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו [ספרי] כלומר נעשה נותר ויצא לבית השרפה: (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר. לבקרו

באור

הולך ותשלם ואכלת, וכן מתורגם בל"א: (ו) מועד צאתך ממצרים. שם של פסח כי מועד הוא שהלאיו יצאו ממצרי', ואיננו דבק עם כבוא השמש, (הרמב"ע): והוא סותר להנחת הטעם, כי הוא דבק בטעם עם כבוא השמש, ומלת בערב מובדלת באתנח. ולפי מ"ש אין צריך לזה, כי זמן אכילת פסח בלילה, ובלילה ההוא יצאו ממצרים, כמו שאמר הוציאך ה' אלהיך לילה, ועל דרך הזה מתורגם בל"א, ותרגום צאתך (ענטלאססען ווארדען), כמו הוציאך הכתוב למעלה, והכוונה על הרשות שנתן להם ללכת בלילה: (ז) ובשלת. צלם (צלי). כמו ויבשלו את הפסח באש (ד"ה ב' ל"ה י"ג). והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי (הרמב"ע): ופנית בבקר והלכת לאהליך, אין הכוונה שילך ביום הקודש אל ביתו ואהלו דוקא, כמו שאמר הרמב"ע בשם המכחישים, כי אם שיפנה מירושלים ללכת לאהלו, באשר הוא. אם הוא קרוב ימיע לשם בי"ט, ואם לא, על כל פנים הלך חוץ לאהלו בי"ט, ומשם ילך אל אהלו בחול, והעקר שאינו צריך להתעכב בירושלים

בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ
וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃
(ח) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא
תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס (ט) שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת
תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל
לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ (י) וְעָשִׂיתָ חַג

ת"א וּפָנִיתָ פסחים ח', ב', ור"ה ה' ב'. סוכה מ"ז, ב', ר"ה ה', א'. חגיגה י"ז, ב'. זבחים צ"ז, א': ששת פסחים נ"ס, ב', וכו' א'. סוכה מ"ז, ב'. חגיגה י"ח, א'. מנחות ס"ו, א': עצרת פסחים ס"ח, ב'. וק"ב א'. ביצה ט"ו, ב'. חגיגה י"ח, א'. מגלה ס', א': לא תעשה חגיגה ס"א'' שבעה מגלה נ', ב'. חגיגה ח', ב': תספר מנחות ס"ה, ב': מהחל ב"מ פ"ג, ב'. מנחות ס"ו, א', וע"ח ח"ג

תרגום אשכנזי

דעם אָרטע, דען דער עווי־גע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד. דעם מאָרגענס דאַרויף קאַננסט דוא דיך ווענדען, אונד נאָך הויזע רייזען. (ח) נאכדעם דוא זעכס טאגע אונגעזייערטעס ברָאָדט גענאָססען, פייערסט דוא צום בעשלוססע דען זיבענטען טאג, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען; אונד דאַרפסט קיינע ארבייט פערריכטען. (ט) זיבען וואָכען זאָללסט דוא צעהלען; אונד צוואר פאָן דעם טאגע אָן, דא צוערשט דיא זיכעל אן דיא זאאט געבראכט ווירד, פענגסט דוא אן זיבען וואָכען צו צעהלען. (י) אלסדאַן

תרגום אונקלוס

די יתרעי יי אלהך ביה ותתפני בצפרא ותהך למשכנך: (ח) שתא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה כניש קדם יי אלהך לא תעביד עבידא: (ט) שבעא שבועין תמני לך משריות מגלא בחצד עומרא דארמותא תשרי למימני שבעא שבועין: (י) ותעבד

רש"י

של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי י"ט [ספרי חגיגה ע"ז]: (ח) ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש. ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כול' רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות [שמות י"ב]: עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. ד"א כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך [שופטים י"ג]: (ט) מהחל חרמש בקמה. משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר [ספרי מנחות ע"א]: (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך

באור

כל ימי הפסח: (ח) ששת ימים, אמרו הקדמונים מאכל חדש (שהוא יום שני לפסח והנה הם ששה) ויתכן להיות כי וביום השביעי דבק עם ששת ימים (ששת ימים תאכל מצות וגם ביום השביעי), והבדילו מפאה של פסק אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה (כלומר וביום השביעי דבק לפניו ולאחריו), (הראב"ע). ולפי דעת המתרגם האשכנזי שעוד הנחת כך הוא, אחר שתאכל מצות ששת ימים תעשה עוד עצרת ביום השביעי: עצרת, עצור עצמך מן המלאכה, דבר אחר לשון כנופיא של מאכל ומשתה, לשון נעצרה נא אותך (רש"י), וכן ת"א. אבל הענין בגבולי על ועצר את השמים (לעיל י"א י"ז) ידאה שאין פי' נעצרה נא ענין כנופיא וחברה, אבל כל לשון עצר הוא סגירה ומניעה שלא יצא דבר מה חוץ מגדרו ומגבולו, ומענין זה תרגמו כאן המתרגם האשכנזי, שיום השביעי הוא עוצר וסוגר את כל ימי החג, כלומר שעם היום השביעי יכלו ימי החג ולא יהיה עוד: לא תעשה מלאכה, ולא אמר כל מלאכה, והטעם מלאכת עבודה, ובמקום שאמר כל מלאכה, שם כתוב אך אשר יאכל לכל נפש וגומר: (ט) מהחל חרמש בקמה, כתרגומו, כי העומר נקרא ראשית קצירכם (הרמב"ן). וכן הוא בספרי ובמנחות (ע"א): (י) מסת, דגשת הסמ"ך להתבלע הנו"ן, והמלה מגזרת נס, כטעם הנושא ...

שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת
יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ (יא) וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ
וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר
וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ (יב) וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד
הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ מפטיר
(יג) חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים
בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ (יד) וְשָׂמַחְתָּ
בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ

תולדות אהרן מסת חגיגה א', א': ושמחת פסחים ע', ב': חג הסכות סוכה ט', א', וי"ח ב', וס"ו א', וכ"ב א', וכ"ז ב': באספך סוכה י"ב, א'. ר"ה י"ג, א': בחגך פסחים ק"ט, א'. מגלה ה', ב'. מ"ק י"ד, ב'. חגיגה ח', ב':

תרגום אשכנזי

זאללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען דאז וואכענפעסט פייערן, אונד נאך מאסגאבע דעם פערמאגענס, מיט וועלכעם דיך דער עוויגע, דיין גאטט, זעגנען ווירד, איינע פרייאווילליגע גאבע ברינגען; (יא) אונד פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, פראהליך זיין: דוא, דיין זאהן אונד דיינע טאכטער, דיין קנעכט אונד דיינע מאגד: וויא אויך דער לוי, דער אין דיינען טהארען איזט; אונד דער פרעמדע, וואיזע אונד וויטווע, דיא ביא דיר זינד; אן דעם ארטע, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען רעזידירען צו לאססען. (יב) בעדענקע, דאס דוא אין מצרים קנעכט געוועזען ביזט, אונד האלטע ארגפעלטיג אללע דיזע געזעטצע. (יג) דאז פעסט דער לויבהיטטען זאללסט דוא זיבען טאגע פייערן, ווען דא איס דיינער טעננע אונד איס דיינער קעלטער איינגעזאממעלט האבען ווירסט, (יד) אן דיינעם פעסטע זאללסט דוא פראהליך זיין: דוא, דיין זאהן, דייניע טאכטער.

תרגום אונקלוס

חגא דשבועיא קדם יי אלהך מסת נדבת ידך די תתן כמא די יברכינך יי אלהך: (יא) ותחדי קדם יי אלהך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקירוך וגיורא ויתמא וארמלתא די בינך באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכינתיה תמן: (יב) ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ותטר ותעבד ית קימיא האלין: (יג) חגא דמטליא תעביד לך שבעא יומין במכנשך מאדרך וממעצרתך: (יד) ותחדי בחגך את וברך וברתך ועבדך ואמתך

רש"י

הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול: (יג) לוי גר יתום ואלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: (יב) וזכרת כי עבד היית וגומר. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ. ד"א

באור

(הרלב"ג). ופי' רש"י והרמב"ן פתרו לפי ענינו מסת, די, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יב) וזכרת כי עבד היית, דבק עם עבדך ואמתך (שבפסוק ושמחת) (הרלב"ג). והרמב"ן נטה והכונה שהוא כפשוטו שתלמוד החקים האלה אחר לך שלוח העבד מבית עבדים. וכן כתוב נקודת סיום [illegible] לילות מלרע ע"כ: (יג) באספך מגרנך. [illegible] [illegible] בקציר, [illegible] ישראל בכל הטוב אשר

וְאַמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (טו) שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל
תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ
אַךְ שָׂמֵחַ׃ (טז) שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה
יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג
הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת
וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃
(יז) אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס

קמץ בז"ק

תולדות אהרן והיית וכו' פסחים ע"א, א'. סוכה מ"ח, א': יראה חגיגה ג', א'. ערכין ג', ב': זכורך חגיגה ד', א': בחג המצות ביצה י"ט, א'. ר"ה ד', ב'. מ"ק כ"ד, ב'. חגיגה י"א, א': ריקם בכורות נ"ח, ב': איש חגיגה ח', ב':

תרגום אשכנזי

דיין קנעכט, דיינע מאגד; וויא אויך דער לוי, וואיזע אונד וויטווע, דיא אין דיינען טהארען זינד. (טו) זיבען טאגע זאללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען, אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען ווירד, פייערן; דען דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד דיך זעגנען אין דעם איינקאממען דיינער לאנדפריכטע אונד אין אללער ארבייט דיינער הענדע, זא דאס דוא דיך ווירסט דעם פערגניגען איבערלאססען קאננען. (טז) דרייא מאהל אים יאהרע זאלל אללעס מענליכע בייא דיר פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, ערשיינען, אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען ווירד: נעמליך אם פעסטע דעם אונגעזייערטען בראדטעס, אם וואכענפעסטע אונד אם לויבהיטטענפעסטע. מאן זאלל אבער פאר דעם עוויגען ניכט לער ערשיינען: (יז) יעדער נאך זיינער גאבע; נאך פערהעלטניס דעם זעגענס, דען דער עוויגע, דיין גאטט, דיר געשענקט האבען ווירד.

רש"י

באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסוכה בפסולת גרן ויקב [סוכה י"ב]: (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה ציווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבו' לילי יום טוב אחרון לשמחה [מ"ר]: (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת

תרגום אונקלוס

וְלֵיוָאָה וְגִיּוֹרָא וְיִתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ׃ (טו) שִׁבְעָא יוֹמִין תְּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עֲלַלְתָּךְ וּבְכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵא בְּרַם חָדֵי׃ (טז) תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין׃ (יז) גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְּתָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ׃

באור

כותן ה' ולהודות עליו, והוא טעם עליית הרגל, ולכן לא הזכיר כאן יום התרועה וצום העשור וכן דעת הרמב"ן: (טו) כי יברכך. הטעם שלא ירעו בעיניך ימי החג והבטול ממלאכה, כי יברכך ה' אלהיך בשפע רב ואינך צריך לדאוג. והוא והיית אך שמח. לא תהיה כי אם שמח, שלא יתערב שום דאבה ועצבות בשמחתך, ולזה כוון המתרגם האשכנזי: (טז) את פני ה', כמו לפני, ויתכן שבוא כמו עם, כי גם פני הכנוד הם הנראים, כמו שאמר במקום אחר, ולא יראו פני ריקם (שמות ל"ד כ'): (יז) איש כמתנת ידו. מוסב על יראה, והטעם שיביא כפי הברכה, לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לבריות, כמאמר מתאי האומות. וחז"ל אמרו המבזבז

(יח) שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ (יט) לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ (כ) צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ת"א שפטים סנהדרין י', ב', יוס"ז ב'. ע"ז נ"ע, ב': שעריך מכות ז', א': כי השחד כתובות ק"ה, א': צדק סוטה מ"ח, ב'. כתובות ק"ג, ב'. סנהדרין ל"ב, ב':

(יח) ריכטער אונד בעאמטען נאך דען שטעממען זאללסט דוא אין אללען אָרטשאַפטען דער שטעדטע זעטצען, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען ווירד, דאס זיא דאז פֿאָלק נאך דער גערעכטיגקייט ריכטען. (יט) דוא זאללסט דאז רעכט ניכט בייגען, קיין אנזעהען דער פערזאָן אכטען, אונד קיינע בעשטעכונג אננעהמען; דען דיא בעשטעכונג מאכט ווייזע לייטע בלינד, אונד פֿערקעהרט דיא וואָרטע דער גערעכטען. (כ) גערעכטיגקייט, גערעכטיגקייט זאללסט דוא נאכטראכטען; זאָ ווירד עס דיר וואָהל געהן, אונד דוא ווירסט דאז לאנד בעהאלטען, דאז דער עוויגע, דיין

תרגום אונקלוס

(יח) דַּיָּנִין וְסָרְכִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט: (יט) לָא תַצְלֵי דִּין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּיל שׁוֹחְדָא אֲרֵי שׁוֹחְדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין: (כ) קֻשְׁטָא קֻשְׁטָא בָּתַר דְּדִיף

רש"י

ידו. מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים [חגיגה ח']: חסלת פרשת ראה: (יח) שופטים ושוטרים. שופטים. דיינין הפוסקים את הדין: ושוטרים. הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט [סנהדרין ט"ז]: בכל שעריך. בכל עיר ועיר [ת"כ]: לשבטיך. מוסב על תתן לך שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: ולא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד. אפי' לשפוט צדק [ספרי]: כי השחד יעור. משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו [כתובות ק"ה]: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדוף. הלך אחר בית דין יפה [ספרי]: למען תחיה

באור

אל יבוזו יותר מהומה (רע"ס): (יח) שופטים ושוטרים, השופטים יפסקו הדין והשוטרים יכריחו הבעלי דינין לסור אל משמעת השופטים: בכל שעריך, באר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר יצעק המעוות ויעמדו עליו הבאים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ ושם ישפטוהו במקום המשפט, ובזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה, כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות, ואנן הדיוטות אנן, ואין דיינין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותיהו עבדינן, אין אנו חייבים במנות מנוי השופטים מן התורה כלל (הרמב"ן): לשבטיך, בכל שער שבט ושבט, ושופט השבט הוא ראש לכל בתי דינים של שבטו וממונה עליהם, כדרך שהסנהדרי גדולה ממונים על כל בתי דינים שבישראל (דעת הרמב"ן): (יט) לא תטה משפט, עם כל אחד מהשופטים יחד (הראב"ע): ויסלף, מעקל ומעוות: צדיקים, בעלי דינין שהצדק אתם: (כ) למען תחיה וירשת, כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרין להחיות את ישראל ולהושיבן על

נתן לך: ס (כא) לא־תטע לך אשרה
כל־עץ אצל מזבח יהוה אלהיך
אשר תעשה־לך: (כב) ולא־תקים לך
מצבה אשר שנא יהוה אלהיך: ס
יז (א) לא־תזבח ליהוה אלהיך שור
ושה אשר יהיה בו מום כל דבר
רע כי תועבת יהוה אלהיך הוא: ס
(ב) כי־ימצא בקרבך באחד שעריך

ת״א לא תטע סנהדרין ז׳, ב׳. ע״ז נ״ג, ב׳. מעילה כ״ח, ב׳: לא תזבח זבחים ל״ו, ב׳. בכורות י״ד, ב׳: שעריך כתובות מ״ה, ב׳:

תרגום אשכנז

גאָטט, דיר גיבט. (כא) דוא זאָללסט בייא דעם אלטאַרע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, דען דוא ערריכטען ווירסט, קיינען האַין, איבערהויפט קיינען בוים פּפלאנצען; (כב) דוא זאָללסט דיר אויך קיינע שטאנדזיילע ערריכטען, דיא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פֿערהאַסט איזט.
יז (א) דוא זאָללסט דעם עוויגען דיינעם גאָטטע, צו אָהרען קיינען אָכסען אָדער לאַם שלאַכטען, דאַז איינען לייבעספֿעהלער, אירגענד עטוואַס בּאָזעס אן זיך האט; דען דיזעס איזט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, איינגרייעל. (ב) ווען אין דען טהאָרען אירגענד איינער דיינער

תרגום אונקלוס

בדיל דתיחי ותירת ית ארעא די יי אלהך יהב לך: (כא) לא תצוב לך אשרת כל אילן בסטר מדבחא דיי אלהך די תעביד לך: (כב) ולא תקים לך קמא די רחיק יי אלהך:
יז (א) לא תכוס קדם יי אלהך תור ואמר די יהי ביה מומא כל מדעם ביש ארי מרחק קדם יי אלהך הוא: (ב) ארי ישתכח

רש״י

וירשת. כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן [סנהדרין ל״ב]: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפי׳ לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה׳ אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) ולא תקים לך [illegible]ה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה [illegible] לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים ואע״פי שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע״ז:
יז (א) לא תזבח. כל דבר רע. אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע [ספרי]. ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: (ב) לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד אלילי׳:

באור

אדמתן רש״י (סנהדרין ל״ב): (כא) אשרה. כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה: כל עץ, בין אילן מאכל בין אילן סרק, ועובר בלאו אפילו נטעה לשמים, כדי להרחיק כל בדומה לע״ז ממחשבת הגוים אל המקום הנבחר לעבודת האל: ולא תקים לך מצבה. לע״ז, והמבד אשר שנא, רק מצבה שלא לשם ע״ז אינכה אסורה. והעד הנאמן בפרשת וישלח יעקב, שנאמר ויצב יעקב מצבה וגו׳ מצבת אבן (בראשית ל״ה י״ג) (הרלב״ע. ורש״י כתב אשר שנא, מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו (מצבת אבן אחת) שנא כי חק היתה לכנעניים, ואע״פי שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע״ז וכ״כ הרמב״ם ז״ל שהזהירנו מעשות מצבה יתקבצו עליה ויכבדוה, לפי׳ הושמה לעבודת האל ית׳. כי כן היו עושין הבונים מצבה ומשימין עליה ע״א (מלוה י״א). ויתורץ בזה מה שהקשה הרמב״ן ז״ל, מדוע לא נאסר המזבח, והלא אף במזבחות החזיקו כנעניים? שאין הדברים דומין זה לזה, לפי שבמזבח אשר עליו היו מקריבים ומקטירים אין המעשה מתועב, כי אם הכוונה לשם ע״א. ואם יכוון לשמים, יהיה גם המעשה נרצה, אבל עם המצבה הקימו דיוקנא עצמה של ע״א, כי זאת לבד תכלית בנין המצבה שלהם, וא״כ המעשה בעצמו מו״א ונתעב:
יז (א) כל דבר רע. פי׳ מום (הרלב״ע): כי תועבה, דבר מתועב הוא להקריב לפני השם

אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ
אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ (ג) וַיֵּלֶךְ
וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם
וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא
הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ (ד) וְהֻגַּד־
לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה
אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה
הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְהוֹצֵאתָ אֶת־
הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־
שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה

שטעדטע, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגעבען ווירד, זיך איין מאַן אָדער איינע פֿרויא פֿינדע: דער דאז טהעטע, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, מיספֿעללט; ער איבערטרעטע נעמליך זיין געזעטץ, (ג) גינגע הין אונד דיענטע אנדערן געטטערן, אונד בעטעטע זיא אן: זאָננע, מאָנד אָדער זאָנסט איין געשטירן אם הימעל, וועלכעס איך פֿערבאָטען האבע; (ד) עס ווירד דיר אנגעציינט, דוא פֿערנעהמסט עס, העטטעסט שארפֿע אונטערזוכונג אנגעשטעללט, אונד געפֿונדען, דאס דיא זאכע געוויס וואהר, אונד אין ישראל דיזער גרייעל געשעהען זייא: (ה) זאָ זאָללסט דוא דען מאַן אָדער דיא פֿרויא, וועלכע דיזע באָזע טהאט בעגאנגען האבען, צום טהאָרע דיינער שטאדט הינאויספֿיהרען, עס זייא מאַן אָדער

תולדות אהרן וילך מגלה ט', ב'. סנהדרין ס', ב': והגד שם מ', א': והוצאת סוטה כ"ג, ב'. סנהדרין י"ח, א', ומ"ה א', וכ' ב', וקי"ח א': אל שעריך כתובות מ"ה, ב':

תרגום אונקלוס

בינך בחדא מן קרוך דיי' אלהך יהב לך גבר או אתתא די יעביד ית דביש קדם יי' אלהך למעבר על קימיה: (ג) ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא פקדית: (ד) ויתחוי לך ותשמע ותתבע יאות והא קושטא כיון פתגמא איתעבידת תועבתא הדא בישראל: (ה) ותפיק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע* בית דינך ית גברא או ית אתתא ותרגמינון באבניא

* ס"א לקירוך

רש"י

(ג) אשר לא צויתי. לעבדם [מגילה ט']: (ד) נכון. מכוון העדות: (ה) והוצאת את האיש ההוא אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך

באור

תהיה בעלת מום, כי יורה על מניעת הבנין והילדה, והוא סימן כליות: (ב) אשר יעשה, בלשון זכר כי איש הוא עיקר נושא המאמר: (ג) אלהים אחרים, אפילו מעשה בני אדם: ולשמש או לירח וגו', שהם מעשה אלהים. (רמב"ע): אשר לא צויתי, מלת אשר מוסבה על העבודה וההשתחויה, ולא צויתי. הוא כמו צויתי שלא לעשות (פערבאָטהען), כי כלוה על"כ יכלול הצווי והאזהרה. כמ"ש הרמב"ם בס' המצות (שרש ח'): (ה) אל שעריך, המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך. (כן הוא בתרגום אונקלוס שלפנינו), טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו, או אינו אלא שער שנדון בו? נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה, מה שער האמור למעלה שער שעבד בו אף שער האמור למטה שער שעבד בו ותרגומו לקירוך (רש"י), וכן הוא בתרגום אשכנזי: את האיש או את האשה, למען כלומר שלא תחמול אם

וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ (ו) עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ (ז) יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ (ח) כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם

ת״א על פי ברכות י״ח, ב׳. סנהדרין ל״ז, ב׳. מכות ז׳, ב׳, וח׳ ב׳. שבועות ל״ד, א׳: לא יומת מכות ז׳, ב׳: יד העדים סנהדרין מ״ה, א׳: כי יפלא שם פ״ח, ב׳, ופ״ז א׳. הוריות ד׳, א׳. נדה י״ט, ב׳. עקדה שער מ״ב: וקמת סוטה מ״ה, ב׳, קדושין ס״ט, א׳. סנהדרין י״ד, ב׳, ופ״ז א׳. זבחים כ״ג, ב׳:

פרויא, אונד זיא מיט שטיינען צו טאָדע ווערפען. (ו) אויף דיא אויסזאגע צווייער אָדער דרייער צייגען זאָלל דער שטערבען, דער דען טאָד פערדיענט; ניכט אבער אויף דיא אויסזאגע איינעס איינציגען צייגען. (ז) דיא צייגען מיססען צוערשט האנד אן איהן לעגען, איהן אומצובריינגען, אונד זאָדאן זאָלל דיא האנד דעס גאנצען פֿאָלקס נאכפֿאָלגען; אויף זאָלכע ארט זאָללסט דוא דען באָזעוויכט אויס דיר ווענגרייםען. (ח) וועוון דיר איין רעכטסהאנדעל צו שוועהר פֿילע פֿאָר געריכט: עס זייא איינע זאכע, דיא דאז לעבען, אָדער דאז איינענטהום, אָדער לייבליכע בעשאָדיגונג בעטריפֿט; אָדער זאָנסט איינע שטרייטזאכע, דיא אין דיינען טהאָרען פֿאָרפֿאללען דירפֿטע: זאָ זאָללסט דוא דיך אויפֿמאכען, אונד אן דען אָרט הינאויפֿגעהן, דען דער

רש״י

למעלה מה שעליך האמור למעלה שער שעבד בו לא שעליך האמור למטה שער שעבד בו. ותרגומו לקירוך: (ו) שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כלם [מכות ו׳]: (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. בין דם טמא לדם טהור [ספרי סנהדרין פ״ד]: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא

תרגום אונקלוס

וִימוּתוּן׃ (ו) עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקְטֵיל דְּחַיָּיב קְטוֹל לָא יִתְקְטֵיל עַל מֵימַר סָהִיד חַד׃ (ז) יְדָא דְסָהֲדַיָּא תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבָתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ (ח) אֲרֵי יִתְכַּסֵּי מִנָּךְ פִּתְגָמָא לְדִינָא בֵּין דַּם לְדַם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ פִּתְגָמֵי פְלוּגַת דִּינָא בְּקִרְוָךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃

באור

איש או אשה וסקלתם: וסקלתם, זה או זאת כמו באלה ישרפו אותו ואתהן, ותעבת שאמר והוגד לך בסתר, ושמעת הדבר בגלוי הולך לפרש שע״פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שני עדים (הרלב״ע): (ו) על פי שנים עדים או שלשה. שיומת המת על פי שנים עדים כשאין שם יותר או על פי שלשה אם ימצאו שם שלשה, ואמר הכתוב כי כאשר הוגד לך ושמעת תדרוש הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם, והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה נשלח בעבורם ויבואו לב״ד ויעידו כלם והוא הדין למאה כי בשמענו דברי כלם יתברר האמת, ואם לא היו שם יותר, או שהלכו להם ואינם נמצאים די בשנים (הרמב״ן): (ז) יד העדים, יד כל אחד מהעדים, וכן ויתם לבב העם רבים כן (הראב״ע): בראשנה. פירשתיו: (ח) כי יפלא, כתרגומו ארי יתכסי, וכן כתב רש״י, כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: למשפט, דבר שהוא למשפט: בין דם לדם וגו׳, כפי פשוטו בין דם לדם בענין רציחות (כלומר

אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ (ט) וּבָאתָ
אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט
אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ
לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ (י) וְעָשִׂיתָ עַל־
פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם
הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ (יא) עַל־פִּי
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט
אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־
הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃

ת"א ובאת ר"ה כ"ה, ב'. סוטה מ"ה, א'. קדושין כ"ו, ב' סנהדרין י"ד, ב', ופ"ז ב': יגידו לך סנהדרין פ"ז, א'. פ"ג ס', ב': על פי מגלה כ', ב'. סוטה ז', ב', וע"ז ב'. סנהדרין פ"ו. א': לא תסור ברכות י"ט, ב'. שבת כ"ג, א'. סוכה מ"ו, א'. הוריות ד', א'. מנחות ל"ח, א':

עווינע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד; (ט) דאַזעלבסט צו דען פריסטערן אויס דעם שטאממע לוי, אָדער צו דעם ריכטער קאָממען, דער אלסדאַן זיין ווירד, אונד זיא פֿראגען; זאָ ווערדען זיא דיר זאגען, וואס רעכטענס איזט. (י) דוא מוסט אבער זאָ פֿערפֿאהרען, וויא מאַן אַן דעם אָרטע, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד, דען אויסשפרוך טהוט; אונד זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכטען, וואס מאַן דיך דאזעלבסט לעהרען ווירד. (יא) נאך דער לעהרע, דיא מאַן דיר געבען, אונד נאך דעם רעכטע, דאז מאַן דיר אַנצייגען ווירד, זאָללסט דוא האַנדעלן; אונד פֿאָן דעם, זאָ מאַן דיר זאגען ווירד,

תרגום אונקלוס

(ט) וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא דִּי יְהֵא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָּמָא דְּדִינָא׃ (י) וְתַעְבֵּיד עַל מֵימַר פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְפוּנָךְ׃ (יא) עַל מֵימַר אוֹרַיְתָא דִּי יַלְפוּנָךְ וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ תַּעְבֵּיד לָא תִסְטֵי מִן פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ יַמִּינָא

רש"י

לנגע טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות [סנהד' פ"ז]: (ט) הכהנים הלוים. שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך [ספרי]: (יא) ימין ושמאל. אפי'

באור

בין דם נקי לדם חייב), אם דיני ממון (והוא בין דין לדין), או פלא ותמורה (והוא בין נגע לנגע). כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך, ולפי הכתוב נראה, כי בענייני המשפטים יהיו המחלוקות יותר מאשר ההוראות, אבל דיני הזקן שוה בכלם (הרמב"ן). וכן תרגם המתרגם האשכנזי. והרשב"ם כתב בין נגע לנגע, לדעת, וכוונתו שלא תאמר לשון נגע כי אם שהוא מעצמו כמו נגע לדעת כי תהיה באדם. או למעלה מן הטבע כמו וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים (בראשית י"ב ע"ז), וכן ת"א בין מכתש סגירו וגו', ואין זה מוכרח: (י) מן המקום ההוא אשר יבחר. לפי שהוא מקום הנבחר, עיר ממלכת בדת, לכן הכהנים והשופטים היושבים בה ולהם שבט המשרה, הם יודעים מה יעשה ישראל, והם יורוך על פי האמת ולא יפלא מהם דבר אף שהוא מופלא ממך: (יא) לא תסור וגו' ימין ושמאל. לשון ספרי אפילו מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל, ועל השמאל שהוא ימין, שמע להם. והנה כתבו ר"י עם ר"ב בי"רב שאל להיות בחשבונו, והצורך במצוה הזאת גדול מאוד. כי התורה [illegible] לנו בכתב, וידוע שלא ישתוו הדעות בכל הפרטי' הנולדים, והנה ירבו המחלוקות אם [illegible] הכתובים או בדמיון דבר לדבר, ותעשה התורה כמה תורות, לכן חתך הכתוב את הד[illegible] לבית דין הגדול העומד לפני ה' במקום אשר יבחר, בכל מה שיאמרו לנו. ונעשה את ה[illegible] על פיהם ככל

(יב) והאיש אשר־יעשה בזדון לבלתי שמע אל־הכהן העמד לשרת שם את־יהוה אלהיך או אל־השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל: (יג) וכל־העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד: ס שני (יד) כי־תבא אל־הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל־הגוים אשר סביבתי: (טו) שום תשים עליך מלך

תולדות אהרן האיש סנהדרין פ"ו, ב': וכל העם שם כ', ב': שום וכו' יבמות מ"ה, ב': וק"ז ח'. כתובות י"ז, א'. סוטה מ"א, ב'. קדושין ל"ב, ב',

ווידער רעכטס נאך לינקס אבווייכען. (יב) ווער אבער אויס פרעפעל דעם פריסטער, דער דאזעלבסט דעם עוויגען, דיינעם גאטטעס, דיענסט פערוואלטעט, אדער דעם ריכטער ניכט געהארכען ווירד; דערזעלבע זאלל דעם טאדעס זיין, דוא מוסט דען באזעוויכט אויס ישראל וועגשאפפען: (יג) דאס עס דיא גאנצע נאציאן ערפאהרע, זיך פירכטע אונד ניכט מעהר פרעפעלמיטהיג האנדלע. (יד) ווען דוא אין דאז לאנד קאממסט, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגיבט: דוא נימממסט עס איין, האסט עס אין בעזיטץ, אונד שפריכסט: איך וויל איינען קאניג איבער מיך זעטצען, וויא אללע פאלקער אום מיך הער טהון; (טו) זא קאננסט דוא איינען קאניג איבער דיך זעטצען, וועלכען דער עוויגע, דיין גאטט, אלס-

תרגום אונקלוס

ושמאלא: (יב) וגברא די יעביד ברשע בדיל דלא לקבלא מן כהנא דקאים לשמשא תמן קדם יי אלהך או מן דינא ויתקטיל גברא ההוא ותפלי עביד דביש מישראל: (יג) וכל עמא ישמעון וידחלון ולא ירשעון עוד: (יד) ארי תיעול לארעא די יי אלהך יהיב לך ותירתה ותיתב בה ותימר אמני עלי מלכא ככל עממיא די בסחרני: (טו) מנאה תמני עלך מלכא די יתרעי יי אלהך

רש"י

אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל [סנהדרין כ"ט]: (יג) וכל העם ישמעו. מכאן שממתינים לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל [ספרי]:

באור

אשר עָכוֹ, ואף אם ידמו בעיניכו כטועים, אין ראוי לכל אחד מאתנו לעשות ע"פ אומד דעתו כי יהיה בזה חרבן הדת וחלוק לב עם והפסד האומה בכללה: (יב) ומת האיש ההוא. על פי הדין, ובית דין ימיתוהו. והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו (הראב"ע): (יד) ככל הגוים אשר סביבתי, אין עבודת המלך וממשלתו טובה לאומה. אלא שתקנא בכל הגוים אשר סביבותיך. (טו) שום תשים, רז"ל אמרו שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, ואחת מהן להעמיד עליהם מלך. וכן אמרו בספרי, שום תשים עליך מלך, מצות עשה. והנראה שהמצוה היא על הנביאים והזקנים והשופטים אשר ישפטו את ישראל, שאחרי ירושה וישיבה בארץ, כאשר ירצו שהמון ישראל יחפצו במלך, וידמה להם כהצלחה וטובה גדולה לחזות מלך בעיניו ויקרו הדרתו בעם כאות נפשו. כאשר הם רואים בכל הגוים אשר סביבותיהם. שלא יעכבו עת מי ידם, ולא ילחצו את העם תחת יד שלטון בלתי רצוי להם, כי אם יצילו להם תאותם וישימו עליהם מלך, כי כן משפט ההמון, כאשר ישים על לב לחדש דבר בענינים המדיניים, לא יכתו ולא ישקוטו אף לא ילינו עדי נהיה תאותו. וכן היה בימי שמואל הנביא, כאשר שאלו להם מלך. הרע לשמואל הדבר והתפלל אל ה', וה' אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלך עליהם (שמואל א' ח' ז'), ואעפ"כ אמר לו שמע בקולם והמלכת עליהם מלך. וזהו הנראה

אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃ (טז) רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃ (יז) וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר

ת"א מקרב קדושין ע"ו, ב'. ב"ק פ"ח, א'. ב"ב ג', ד'. סנהדרין י"ט, ב', תו' ב', וע"ז א': לא תוכל סוטה מ"א, א': ולא ירבה ב"מ קט"ו, א'. סנהדרין כ"א, א', וע"ז ב':

תרגום אונקלוס

מִגּוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר בַּר עַמְמִין דִּי לָא אֲחוּךְ הוּא׃ (טז) לְחוֹד לָא יַסְגֵּי לֵיהּ סוּסָוָן וְלָא יָתִיב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָּאָה סוּסָוָן וַיְיָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִתַב בְּאוֹרְחָא הָדֵין עוֹד׃ (יז) וְלָא יַסְגֵּי לֵיהּ נְשִׁין

תרגום אשכנזי

דאן ערוועהלען ווירד; דוא מוסט אבער איינען פאן דיינען ברידערן צום קאניגע ערוועהלען: אונד דארפסט קיינען אויסלענ־דער, דער ניכט דיין ברודער איזט, איבער דיך זעטצען. (טז) יעדאך זאלל ער ניכט צו פיל פפערדע האלטען, אונד ניכט דאז פאלק ווידער נאך מצרים פיהרען, אום פיל פפערדע אנצושאפפען; דא דער עוויגע אייך אנגעזאגט האט: איהר זאללט דיזען וועג נימאהלס ווידער בע־טרעטען. (יז) ער זאלל אויך ניכט צו פיל ווייבער נעהמען, דאמיט זיין הערץ

רש"י

(טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו [סנהדרין כ"א] שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנאמר בשלמה ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה [מלכים א' י']: (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא

באור

לפי שטותו, כבאור דעת רז"ל בזה, שהעמדת מלך מצות עשה, אף שהשאלתו למרי יחשב: אשר יבחר ה' אלהיך בו, על פי נביא או אורים ותומים. א"כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי והשם לא יבחר בנכרי? ודעתי בדרך הפשט בטעם אשר יבחר. שכל מולך על עמים מאת אלהים היא לו, כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן דיצבא יתנינה, וכן אמרו אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמא ליה. יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלך, ואם הוא מקטני שבטי ישראל וממשפחתו הצעירה, אבל איש נכרי לא תמלוך עליך לעולם, וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. כל שיבנו שם בית המקדש לה' כי הכל מאתו הכל (הרמב"ן): לא תוכל, אינך רשאי. וכן ת"א לית לך רשו. ויתכן שהוא כמשמעו. שאין להם יכולת. אף אם יבחרו בנכרי. אין לו משפט המלוכה: (טז) רק לא ירבה לו סוסים. למרכבתו. למען לא ירום לבבו מאחיו, וכן למלחמה שלא יבטח על רכבו ועל פרשיו. וירבה במלחמות לאין צורך: ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס, זהו לא תעשה בפני עצמה ויש בה מן הסבה למה שקדם. כי בימים ההם היו מוליאים הסוסים ממצרים, והעד דברי שלמה ותעלה ותצא מרכבה ממצרים, והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחזיר העם לשוב אל מצרים, וזה דבר נודע כי השם גלה מהם ותשובתם יחללו השם (הראב"ע): לא תוספון. מצוה היתה ולא נכתבה, ויש אומרים מעתה לא תוסיפון לראותם עד עולם, אלא דרך אחרת (הראב"ע): (יז) ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, שרבוי כסף וזהב המופלג לא די שאינו מדה נכונה להצלחת האומה, אלא שהוא מזיק לה, כי כאשר ירבה הכסף והזהב. כן תרבה חמדת התענוגים, הבנינים הגדולים הפרדסים בתים ושדות, ותרבות התענוגים ירפו הכחות וידים תעצלנה, ואין כאן מקומו להאריך הנזק המופלג שיגיע מזה אל האומות, שהם עשרי ההצלחה הכללית ויסודי אושר האומה, ובנוגע היסוד

לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃ (יח) וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ (יט) וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ (כ) לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ ס שלישי

תולדות אהרן וכסף וכו' סנהדרין שם: וכתב וכו' שם דף כ"א ח': והיתה שם כ"א, ב': ילמד הוריות י"א, ב': למען וכו' שם שם. כריתות ה', ב': הוא וכו' הוריות שם. כריתות שם:

ניכט אבווייכע; אימגלייכען זאלל ער ניכט איבערמעסיג זילבער אונד גאלד זאממעלן. (יח) ווען ער אויף דעם טהראנע זיטצט, זאלל ער זיך פאן דיזער לעהרע איינע אבשריפט אין איינעם בוכע פערפערטיגען: אוס דעמיעניגען, וועלכעס בייא דען פריסטערן אוס דעם שטאממע לוי. אויפבעוואהרט ווירד. (יט) דיזע זאלל ער בייא זיך האבען, אונד לעבענסלאנג דארין לעזען: דאמיט ער לערנע דען עוויגען, דיינען גאטט, פירכטען, אום אללע ווארטע דיזער לעהרע אונד דיזע געזעטצע גענייא צו בעאבאכטען; (כ) דאס זיין הערץ זיך ניכט ערהעבע איבער זיינע ברידער, אונד דאס ער ניכט אבווייכע פאן דעם געבאטע צור רעכטען אדער צור לינקען: דאמיט ער אונד זיינע נאכקאממען לאנגע יאהרע בייא דער רעגירונג בלייבען מאגען אין ישראל.

תרגום אונקלוס

ולא יסטי לביה וכספא ודהבא לא יסגי ליה לחדא: (יח) ויהי כמיתביה על כורסיה מלכותיה ויכתוב ליה ית פתשגן אוריתא הדא על ספרא מן קדם כהניא ליואי: (יט) ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיליף למדחל קדם יי אלהיה למטר ית כל פתגמי אוריתא הדא וית קימיא האלין למעבדהון: (כ) בדיל דלא ירים לביה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן תפקידתא ימינא ושמאלא בדיל דיוריך יומין על מלכותיה הוא ובנוהי בגו ישראל:

רש"י

י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה [שמואל ב' י"ב]: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאספניא) [סנהדרין כ"א]: (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו [סנהדרין שם]. ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי

באור

יפול כל הבנין: (יח) והיה כשבתו, בתחל' מלכותו: את משנה התורה, נסחה שנית (הראב"ע), וכן [illegible] בתרגום אשכנזי. ורז"ל אמרו (סנהדרין כ"א), שתי ספרי תורות אחת מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנס' ויוצאת עמו, וא"כ משנה כפל כמו לחם משנה, ואונקלוס תרגם פתשגן מלשון שנה ודבור: מלפני הכהנים הלוים, מאותו ספר שהוא לפני או ביד הכהנים והלוים יכתוב המלך לו משנה התורה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, כי זהו טעם מ"ם מלפני כמו מעל ספר אשר לפני: (יט) והיתה עמו, התורה: וקרא בו, מוסב על ספר: כל ימי חייו, כשיפנה מעסקיו, כמו והגית בו יומם ולילה: (כ) לבלתי רום לבבו, מוסב על כל אזהרות האמורות

יח (א) לֹֽא־יִהְיֶה֩ לַכֹּהֲנִ֨ים הַלְוִיִּ֜ם כָּל־שֵׁ֥בֶט לֵוִ֛י חֵ֥לֶק וְנַחֲלָ֖ה עִם־יִשְׂרָאֵ֑ל אִשֵּׁ֧י יְהוָ֛ה וְנַחֲלָת֖וֹ יֹאכֵלֽוּן׃ (ב) וְנַחֲלָ֥ה לֹא־יִֽהְיֶה־לּ֖וֹ בְּקֶ֣רֶב אֶחָ֑יו יְהוָה֙ ה֣וּא נַחֲלָת֔וֹ כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּר־לֽוֹ׃ ס (ג) וְזֶ֡ה יִהְיֶה֩ מִשְׁפַּ֨ט הַכֹּהֲנִ֜ים מֵאֵ֣ת הָעָ֗ם מֵאֵ֛ת

ת״א וזה יהיה חולין ק״ל, א׳: מאת שם קל״ג, ב׳:

יח (א) דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי, אונד דער גאנצע שטאם לוי זאלל קיין טהייל אונד קיין ערבע אונטער ישראל בעקאממען; פאן אפפערן דעם עוויגען אונד זיינעם ערבטהיילע זאללען זיא אונטערהאלט האבען. (ב) אייגענטהום זאלל ער אונטער זיינען ברידערן ניכט בעזיטצען; דער עוויגע איזט זיין אייגענטהימליכעס ערבגוט, וויא ער איהם פערהייסען האט. (ג) דיזעס איזט דיא געביהר דער פריסטער פאן דעם פאלקע: ווען יעמאנד זיך איינען אכסען אדער איין שאף

תרגום אונקלס

יח (א) לָא יְהֵי לְכָהֲנַיָּא לֵינָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל קֻורְבָּנַיָּא דַיְיָ וְאַחְסַנְתֵּיהּ יֵיכְלוּן׃ (ב) וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִינוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִי מַלִּיל לֵיהּ׃ (ג) וְדֵין יְהֵא דַּחֲזֵי לְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן נָכְסֵי נִכְסְתָא

רש״י

סור מן המצוה. אפי' מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולות [שמואל א' י'] וכתיב ויוחל שבעת ימים [שמואל א' י"ג] ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום [שם] הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם [הוריות י"א כריתות ה']:

יח (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אשל נחלה במודה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: (ב) בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת בתכות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' [דבר' ז'] להזהיר על קני וקניזי וקדמוני. אבל כפלא בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי. ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרי' ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאיליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הכביד חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. בארצם לא תנחל אני חלקך [במדבר י"ח]: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של

באור

למעלה, כי רבוי הסוסים והנשים וכסף וזהב יוליד התגאות ורוממות כמו שאמרנו למעלה, ואמר הרמב"ן ז"ל נרמז כאן בתורה אסור הגאוה. כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב על אחיו. וכ"ש האחרים שאינם ראוים לכך, כי ראוי להתרועם ולהתגאל יהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים מינו כי הגאוה מדה מגונה ונמאסת אצל האלהים אפילו במלך, כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב: ולבלתי סור, שב על וקרא בו למען ילמד:

יח (א) חלק, בביזה, במה שאללו ישראל בהכנסם לארץ, ובמה שישללו אחרי כן: ונחלה, בארץ (ספרי): אשי ה' ונחלתו, אשי ה' קדשי מקדש, ונחלתו אלו קדשי הגבול, תרומות ומעשרו', אבל נחלה במודה לא יהיה לו בקרב אחיו: (ג) מאת זבחי הזבח, שבעם: ונתן, הזונח: הזרע והלחיים והקבה, כי אלה טובים מאשר הבשר. (הראב"ע), וכתב הרמב"ן זו מצוה

זִבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ (ד) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ (ה) כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי (ו) וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן זבחי שם ע"ח, וקל"ו א': אם שור שם קל"ו, א': הזרוע וכו' שם קל"ד, ב': ראשית פסחים נ"ג, ב'. מנחות ס"ו, א': תתן לו שבת כ"ה, ב'. פסחים נ"ג, א'. חולין קל"ה, א', וקל"ז א': כי בו סנהדרין פ"ד, א': לעמוד סוטה ל"ח, א'. זבחים כ"ג, ב'. חולין קל"ו, א', וקל"ח א': הוא וכו' סוטה שם. חולין קל"ו, א':

תרגום אשכנזי

שלאכטעט, זאָ גיבט ער דעם פריסטער דאז שול־טער־שטיק, דיא קינבאק־קען אונד דען מאגען. (ד) פערנער זאָללסט דוא איהם דיא ערשטלינגע פאָן דיינעם געטריידע, דיינעם מאסטע אונד דיי־נעם אָהלע, וויא אויך דיא ערשטלינגע פאָן דער שוהר דיינעם קליינען פיה׳עס געבען; (ה) דען איהן האט דער עוויגע, דיין גאָטט, אויס אללען דיינען שטעממען ער־וועהלט, דאס ער נעבסט זיינען נאכקאָממען צו אל־לען צייטען אים נאמען דעם עוויגען אים אמטע שטעהע. (ו) ווען איין לוי אוים אירגענד איינער שטאדט אין ישראל, וואָ

תרגום אונקלוס

אִם תּוֹר אִם אִימַּר וְיִתֵּן לְכַהֲנָא דְּרָעָא וְלוֹעָא וְקִבְתָּא׃ (ד) רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גִּזַּת עָנָךְ תִּתֵּן לֵיהּ׃ (ה) אֲרֵי בֵיהּ אִתְרְעִי יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לְמֵיקַם לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא דַּייָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃ (ו) וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵיוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָךְ מִכָּל

רש"י

לארכובה עד כף של יד שקורין אשפל"א: הלחיים. עם הלשון [חולין קל"ד] דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו [במדבר כ"ה]: לחיים. תחת תפלה שנא' ויעמוד פינחס ויפלל [תהלים ק"ו]: והקיבה. תחת האשה אל קבתה [במדבר כ"ה]: (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינוני אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר וששיתם את האיפה מחומר השעורים [יחזקאל מ"ה] ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשי' סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשי' לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששי' וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות [שמואל א' כ"ה] רבי עקיבא אומר ראשית הגז שתים. צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה [מס' חולין קל"ז]: (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי

באור

מאחיהם לא תהיה נחלה, כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הותרה להם אכילה שאינה נוהגת במוקדשים. ועתה כשבאו לכנס לארץ הקדשה להם, זהו טעם אמת זובחי הזבח, כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי להם זביחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך, והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר ה' לאהרן אע"פי שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ, והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקודש כי גם אחרים קדש הוא, אבל הזרוע והלחיים והקבה וראשית הגז הן חולין גמורים אין בהם זולתי מצות המתנה ע"כ, ולא"כ אינם בכלל אשי ה' שהקדים למעלה: (ד) ראשית, תחלה, כמו ראשית ממלכתו, וכן תרגם אונקלוס ותרגם אשכנזי, או ראשית מבחר, כמו בשמים ראש: ראשית דגנך תירושך ויצהרך, זו תרומה, והנה עיקר מצות התרומה והמעשר הוא בדגן ותירוש ויצהר, לפי שהם עיקר מסייען

אשר־הוא גר שם ובא בכל־אות נפשו אל־המקום אשר־יבחר יהוה׃ (ז) ושרת בשם יהוה אלהיו ככל־אחיו הלוים העמדים שם לפני יהוה׃ (ח) חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על־האבות׃ ס (ט) כי אתה בא אל־הארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך לא־תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם׃ (י) לא־ימצא בך מעביר

תולדות אהרן מאחד סוכה נ״ה, ב׳: ובא שם שם. ב״ק ק״ט שם. מנחות טכ: ושרת סוכה שם. ב״ק שם. מנחות שם. ערכין י״א, א׳: העמדים זבחים כ״ג, ב׳: חלק סוכה נ״ו, א׳: לא תלמד שבת ע״ה א׳. ר״ה כ״ד, ב׳. סנהדרין ס״ח, א׳. ע״ז י״ח. א׳. ות״כ ב׳: לא ימצא סנהדרין ל״ו, ב׳, וס״ד ב׳. שקלים ח״ב, פ״ו:

עד זיך אויפהעלט, נאך איינעם בעליבען אן דען ארט קאממט, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד; (ז) זא קאן ער דעו דיענסט אים נאמען דעס עוויגען, זיינעס גאטטעס, פער־וואלטען, זא וויא זיינע ברידער, דיא לויס, וועלכע דאזעלבסט אים אמטע שטעהן פאר דעם עוויגען. (ח) גלייכען טהייל זאלל ער מיט איהנען צו געניסען האבען: אויסער זיינען איינקינפטען פאן הויזע, דיא ער פערקויפען קאן. (ט) ווען דוא אין דאז לאנד קאממסט, דאס דער עוויגע דיר איינגיבט, זא לערנע ניכט זאלכע אבשייליכע דינגע טהון, וויא דיזע נאציאנען טהון. (י) ניא־

תרגום אונקלום

ישראל די הוא דר תמן וייתי בכל רעות נפשיה לאתרא די יתרעי יי׃ (ז) וישמש בשמא דיי אלהיה ככל אחוהי ליואי דמשמשין תמן קדם יי׃ (ח) חולק כחולק ייכלון בר משמרתא דייתי בשבתא דכן אתקינו אבהתא׃ (ט) ארי את עליל לארעא דיי אלהך יהב לך לא תילף למעבד כתועבת עממיא האינון׃ (י) לא ישתכח בך מעבר בריה וברתיה בנורא קוסם קסמין

רש״י

הכתות מדבר תלמוד לומר ושרת ילמד לוים שאין ראוין לשירות [ספרי]: ובא בכל אות נפשו. (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנו׳ נדבתו או חובתו ואפי׳ במשמר שאינו שלו. ד״א עוד למד על הכהנים שבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת״ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות [סנהדרין ס״ח] כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים: (י) מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן

באור

אל בני אדם. והפירות לא יתחייבו כי אם מדברי סופרים. ובכל מקום שאמרו הדבר אקרא; שמכתבא בעלמא הוא. ואף הענבי׳ והזתים לא יתחייבו עד שיעשה מהם תירוש ויצהר, כן העלה (הרמב״ן ז״ל): (ז) ושרת. דאי הוא לשרת בכל העבודות ככל אחיו, כן תרגם המתרגם האשכנזי, ויתכן שהכוונה כך היא, כי יצא הלוי וישרת בכל אחיו הלוים או חלק כחלק יאכלו: (ח) לבד ממכריו על האבות. הטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתוב אלא ממכר בית ועיר אחוזתו. והוא פי׳ על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד. אלא חלק כחלק יאכלו (הראב״ע). והמתרגם האשכנזי תרגם מלבד מה שיוכל למכור כל תבואות ביתו מאבותיו שבעירו: (ט) כי אתה בא. כמו כי תבוא: כתועבת הגוים ההם. כלל ואח״כ פרט לא ימצא בך ונומר: (י) מעביר בנו, ע״ז היתה, כי יש גם היום בימינו גוים רבים עובדי

בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן
וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף: (יא) וְחֹבֵר חָבֶר
וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים:
(יב) כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה
וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ: (יג) תָּמִים
תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: חמישי

תיו רבתי

תולדות אחרן מעונן וכו שם ס"ה, ב': וחבר שם נ"ו, ב', וס"ה ב'. כריתות ג', ב'. ודורש סנהדרין ס"ה, ב': כי תועבת סנהדרין נ"ז, ב': תמים פסחים קי"ג, ב'. עקדה שער י"ח:

תרגום אשכנזי

מאנד זייא אונטער דיר צו פינדען, דער זיינען זאָהן אָדער זיינע טאָכטער דורך דאז פייער פיהרט, דער אהנונגסקינסטע טרייבט; וואָלקענבעפראגער (צייטוועהלער) שלאנגענבעשוואָרער (פאָגעלדייטער) אָדער צויבערער; (יא) טהירבעשוואָרער, שווארצקינסטלער, צייכענדייטלער אָדער טאָדטענבעפראגער זייא. (יב) דען ווער דיזעס טהוט, איזט דעם עוויגען איין גרייעל; אונד עבען אום דיזער גרייעל וויללען טרייבט דער עוויגע, דיין גאָטט, יענע פאָר דיר אוים. (יג) דוא מוסט דיך גאנץ אן דען עוויגען, דייגען גאָטט,

תרגום אונקלוס

מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וְחָרָשׁ: (יא) וְרָטֵין רְטָן וְשָׁאֵיל בִּדִין וּדְכוּרוּ וְתָבַע מִן מֵתַיָא: (יב) אֲרֵי מְרַחֲקָא דַייָ כָּל דְּעָבֵיד אִלֵּין וּבְדִיל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ: (יג) שְׁלִים תְּהֵי

רש"י

והמעבירו בין שתיהם: קוסם קסמים. אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו [הושע ד']: מעונן. רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי העינים [סנהדרין ס"ה]: מנחש. פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו [ספרי]: (יא) וחובר חבר. שמכנס נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושאל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפו': ודורש אל המתים. כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגלת [סנהדרין שם]: (יב) כל עושה אלה. עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפי' אחת מהן [מכות כ"ד ספרי]: (יג) תמים תהיה ה' אלהיך.

באור

הלשון (הרלב"ג): קסם קסמים. יתכן היותו שם כלל, ופירושו מוצאי משפט, האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן נגזרין, וקראת ממנו קסם על שפתי מלך (משלי ט"ז י"א), שדבר המלך מוציא המשפט. אחת דבר ולא תשוב, והפרט מעונן ומנחש ומכשף (הרלב"ג): מעונן ומנחש ומכשף. בארנו בס' (ויקרא י"ט כ"ו). והנה לר"ע שאומר בסנהדרין מעונן זה נותן עונות שאומר עונה פלונית יפה להתחיל, יתורגם (צייטוועהלער). ולרבנן דאמרי זה האוחז את העינים, ראוי שיתורגם (אויגענפערבלענדער), ויש מתרגמין אותו מגזרת ענן, והוא הדורש בענן דמות צורות ומגיד מהן העתידות (וואָלקענבעפראגער). ומנחש הוא המגיע בעופות בכנפיהם או בצפצוף (הרמב"ן): (יא) וחבר חבר. שמכנס נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד (סנהדרין ס"ה), ובספרי משמע שאומר דברים על הנחש או על העקרב שלא יזיקוהו, ורש"ע פירש אלו האומרים שיחברו השדים: ושאל אוב וידעני. מבואר בפ' קדושים (ויקרא י"ט ל"א): (יב) כי תועבת ה' כל עשה אלה, הטעם כי תועבת ה' הוא עושה כי אלה ונמשך מלת עושה אל הקודם, או יאמר שעושה אלה הוא בעצמו תועבה נגד ה': ובגלל התועבת האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך. העיד לנו הכתוב שהמעשים האלו הם מתועבים מצד השכל, אף אם לא אסרם הכתוב, כי ענש עליהם את הגוים והורישם מן הארץ בגללם: (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, אלא עמו, שגם בדרישת העתידות לא תדרוש זולת

(יד) כי | הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל־מעננים ואל־קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יהוה אלהיך: (טו) נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו תשמעון: (טז) ככל אשר־שאלת מעם יהוה אלהיך בחרב ביום הקהל

ת"א נביא עקרים מ"ג, פ"ח: אליו יבמות צ', ב,:

חאלטען. (יד) יענע פֿאָלקער, דיא דוא פֿערטרייבסט, האָרען פֿריילִיך אללערלייא צייטוועהלער אונד אהנדונגסקינסטלער; דוא אבער: דיר האט דער עוויגע, דיין גאָטט, זאָלכעס ניכט בעשידען. (טו) איינען פּראָפֿעטען אוס דיינעם מיטטעל, אוס דיינען ברידערן, וויא איך בין, ווירד ער דיר שטעללען, דעם איהר געהאָרכען זאָללט: (טז) זאָ וויא דוא אם בערגע חרב, אם טאגע דער פֿערזאמלונג, דען עוויגען, דיינען גאָטט, געבעטען אונד געשפּראָכען האסט: לאס מיך דיא

תרגום אונקלוס

בדחלתא דיי אלהך: (יד) ארי עממיא האלין די את ירית יתהון מן מתנביא ומן קסמיא שמעין ואת לא כן יהיב לך יי אלהך: (טו) נביא מבינך מאחך דכותי יקים לך יי אלהך מניה תקבלון: (טז) ככל די שאילתא מן קדם יי אלהך בחורב ביומא דקהלא

רש"י

התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומי': (טו) מקרבך

באור

אבל תדרוש את ה' ע"י נביא או אורים ותומים. וכתב הרמב"ן במנין המצות שהוסיף על דברי הרב ז"ל (מצוה ח'), ענין המצוה הזאת שניחד לבבנו אליו לבדו יתעלה. ונאמין שהוא לבדו עושה כל, והוא היודע אמתת כל עתיד. וממנו לבדו נדרוש העתידות, ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים, אבל אם נשמע דבר מהם, נאמר הכל בידי שמים, כי הוא משנה המערכת כרצונו. מפר אותות בדים וקוסמים יהולל, ונאמין שכל הבאות מאיתו אלינו כפי התקרבנו לעבדתו. והמצוה הזאת נצטוה בה אברהם אבינו כאשר בא לכרות לו ברית לתת לו זרע אמר התהלך לפני והיה תמים, כי היה הוא ע"ה יסוד באמונה וחולק על הכשדים, שהיו מיחסים הכחות כלם לשמש ולירח ולכוכבים. והוא ראה שיש עליהם יוצר ומכונן, וצוהו עוד שיהיה תמים עמו, ולא יתן בלב שיהא בזולתו שום אמת ולא יסתכל בעניני' כלל, ע"כ. וכבר ידעת שלדעת הרמב"ם ז"ל אלו היו בדברים הללו ממש, לא היו התורה אוסרתן שאין החפץ לדעת העתידות נתעב מצד עצמו, אבל בעבור שהבל המה ואין בם מועיל, גם מפסידי הנפש ומביאות אותה על דעות ואמונות בזויות בדרכי ההשגחה העליונה, ומקרבות אותה אל ע"ז, ואין ראוי לעם קדוש מחזיקי דת האמת לתת לב בדברי דופי. ומפרשים אחרים חלקו עליו, ואמרו שלפי הנראה מפשטות הכתובים ומאמרי חז"ל יש שורש דבר נמצא בם, ועפ"כ התורה אסרתן. כדי שלא נירא רע, ולא ניחל כל טוב, כי אם ממנו יתעלה לבדו. ואמר לא להכריע בזה. כי אם לפרש הכתובים: (יד) ישמעו, כן דרכם תמיד, והם רגילים בכך, כמו ככה יעשה איוב: ואתה, וי"ו הנגוד עם כפל הכנוי, אבל אתה: לא כן נתן לך, שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים, כמאמרם אין מזל לישראל (רע"ס): (טו) כמני, שיישר אותך כמוני. ואין זה סותר למה שנאמר ולא קם עוד נביא בישראל כמשה, כי זהו בבחינת המעלה והמדרגה, אבל בבחינת אמת ותכלית שליחותו להורות את עם ה' בדרך הישר ולהוכיחם על פשעם כל נביאי השם שוין: אליו תשמעון, אם יצוה לשעתו. וכן הוא בספרי אליו תשמעון, אפילו יאמר לעבור על אחת מן המצות (חוץ מע"ז) לפי שעה, שומעין לו: (טז) ולא אמות, קבל הענין וסמך על זכרונם שאמרו קרב אתה ושמע וגו' ואת תדבר אלינו

לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל
יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת׃ (יז) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃
(יח) נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם
כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם
אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ (יט) וְהָיָה הָאִישׁ
אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר
יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃
(כ) אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר
בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר
וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים

קמץ בז"ק

תולדות אהרן והיה וכו' סנהדרין פ"ט, א': אנכי שם ע"א, ב': אך וכו' שם שם:

שטימע דעם עוויגען, מיינעם גאטטעס, ניכט מעהר הארען, אונד דיזעס ענטזעצליכע פייער ניכט מעהר זעהען, זאנסט בין איך דעם טאדעס; (יז) דא דען דער עוויגע צו מיר שפראך: זיא האבען וואהל געראדעט! (יח) איך וויל איהנען איך איינען פראפעטען אויס איהרען ברידערן, וויא דוא ביזט, שטעללען; דיזעם וויל איך מיין ווארט אין דען מונד לעגען, אונד ער זאלל איהנען פארטראגען, וואס איך איהם בעפעהלע. (יט) ווער אלסדאן מיינעם ווארטע אונגעהארזאם איזט, דאז דער פראפעט אין מיינעם נאמען פארטרעגט, פאן דעם וויל איך עס פאדערן. (כ) יעדאך אין פראפעט, דער דען פרעפעל בעגעהט, אין מיינעם נאמען צו פערקינדיגען, וואס איך איהם ניכט בעפאהלען האבע, אדער אים נאמען אנדערער געטטער צו

רש"י

מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק ג' מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר לָא אוֹסֵיף לְמִשְׁמַע יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהִי וְיָת אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא אֶחֱזֵי עוֹד וְלָא אֱמוּת׃ (יז) וַאֲמַר יְיָ לִי אַתְקִינוּ דִּי מַלִּילוּ׃ (יח) נְבִיָּא אֲקִים לְהוֹן מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן דְּכְוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵיהּ וִימַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת כָּל דִּי אֲפַקְדִינֵּיהּ׃ (יט) וִיהֵי גַּבְרָא דִּי לָא יְקַבֵּיל לְפִתְגָּמֵי דִּי יְמַלֵּיל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּיהּ׃ (כ) בְּרַם נְבִיָּא דִּי יַרְשַׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָּמָא בִּשְׁמִי יָת דִּי לָא פַקֵּדְתֵּיהּ לְמַלָּלָא וְדִי יְמַלֵּיל בְּשׁוּם טַעֲוָת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵיל נְבִיָּא הַהוּא׃

באור

את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו, כלומר ששאלו ורצו בשליחות הנביא[illegible] (יח) נביא אקים להם, זה מאמר השם לא נזכר בפרשת יתרו, ויתכן שלא בא אלא לכ[illegible] לבדו, והעד נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך, והוא לא הזכירו עד כאן שהוא מקומו הר[illegible] לו, לפי שהוא סמוך לפטירתו, ולכן שיאמינו ביהושע ובנביאים הבאים אחריו למען לא י[illegible] מן הדרך אשר הוליכם בחכמתו ובתבונתו הרבה: (יט) אשר ידבר, הנביא: אנכי אדרש מעמ[illegible] והנה מיתתו בידי שמים: ואשר, כמו או אשר: ידבר בשם אלהים אחרים, הטעם ש[illegible] להדיח את עם ה' להאמין שאל נכר הוא אמת והוא שולחו אליהם: ומת הנביא ההוא, פי[illegible]

וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃ (כא) וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃ (כב) אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס

יט (א) כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־

פערקינדיגען; דערזעלבע פראפעט זאלל שטערבען. (כא) ווירדעסטדוא אבער אין דיינעם הערצען שפרע־כען: וויא קאן איך ערקענ־נען, וועלכעס ווארט דער עוויגע ניכט געשפראכען האט? (כב) ווען דער פראפעט אים נאמען דעם עוויגען עטוואס פערקינ־דיגט, אונד עס געשיהט ניכט, אונד טריפט ניכט איין; זא האט דער עוויגע דיזעס ווארט ניכט גע־שפראכען, דער פראפעט האט עס אים פרעפעלמוטה ערדאכט, אונד דא דארפסט דיך פאר איהם ניכט שייען.

יט (א) ווען דער עוויגע, דיין גאטט, דיא פאלקער אויסראטטען ווירד, דערען לאנד ער דיר

תרגום אונקלוס

(כא) וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ אֵכְדֵין נִידַע יָת פִּתְגָמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ׃ (כב) דִּי יְמַלֵּל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַייָ וְלָא יְהֵי פִתְגָמָא וְלָא יִתְקַיַּם הוּא פִּתְגָמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ בְּרֶשַׁע מַלְּלֵיהּ נְבִיָּא לָא תִדְחֲלוּן מִנֵּיהּ׃ יט (א) אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ יָת

רש״י

שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו [ספרי סנהד׳ פ״א]: (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה׳ מושבים מבבלה עתה מהרה [ירמיה כ״ז] וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים אשר לא גלו עם יכניה שבבלה יובאו [שם] עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה׳ והרוג אותו ואם תאמר זה מתנבא על העתידות הרי בא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב״ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון [ספרי]: לא תגור ממנו. לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו [שם]:

באור

אין אלא ע״פ ב״ד: (כא) איכה נדע. כשאלה לשעה שאין מצוה, כגון אליהו בהר הכרמל, ויהושע שהקיף יריחו בשבת. וצוה את הכהנים לשאת הארון בירדן, ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה׳, המעיין יראה שלמעלה (י״ג ו׳), אמר והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת, אף שבא האות והמופת, לפי שהם באו על הנביא שמסית ומדיח את עם ה׳ לעבדים עבודת השם, או שלמות אחת משלמיות האל, או שיצוה לעשות עבודה או לעשות מעשה שמתנגדת אל ציור שלמות הבורא חכמתו יתעלה ויכלתו, או לעקור דבר מן התורה המסורה לנו בדרכים שאין לפקפק עליהם כלל, והנה נגלה כאן לא נשגיח אם יבוא האות אם לא יבוא, כי אין בכח האות והמופת להכחיש דבר שנודע לנו ע״י מופת חותך שכלי. או קבלות ופרסום זה כמעמד הנבחר. מעתה אם יצוה נביא ע״ש או כל דבר הסותר להקש השכל הישר, אף לפי שעה, אין לשמוע אליו, ואולם כאן דבר נביא שעוסק לעמוד על א׳ מהמצות שאין סותרם מתנגד לציור השם ושלמיותיו. כי אינם אלא רק מתעיות, ואפשר שיסכה אותם השם לפי הזמן והמקום, ולכן נצטוך להשגיח אם יאמר דבר בשם ה׳ או נשמע אליו בעת ההיא בצורה עשה שמעית. ואם לא יבוא או יבא דבר הבליס ולא תגור ממנו: ולא יבא, כן השגיח השם שכל עת שירצה לחדש מצוה או לבטל דבר לפי שעה. יקיים את דברי שלוחו ע״י אות או מופת, וכן עשה ביהושע ואליהו שהעבור על ידיהם כמלאות תמיד, ושוחתה שניהם מגולמים ומוחזקות:

הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ (ב) שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ (ג) תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ (ד) וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃ (ה) וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־

תולדות אהרן תכין לך נ"ב ה', נ': תמות ט', נ': לנוס סנהדרין י"ח, נ': וזה דבר שבועות מ"ו, ח'. מכות ט', נ', ח"נ נ': בבלי נדרים פ"ס, נ'. נ"ק פ"ו, נ'. מכות ט', נ': ואשר יבא נדרים סס, נ"ק סס. מכות סס וח' ח':

תרגום אשכנזי

איינגעבען וויל: דוא ווירסט זיא איינגענאָממען האבען, אונד אין איהרען שטעדטען אונד הייזערן וואָהנען; (ב) זאָללסט דוא דיר אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינצונעהמען געבען ווירד, דרייא שטעדטע אויסזאָנדערן; (ג) דיא שטראסען דערזעלבען אין גוטען שטאנד זעטצען: אונד דיא גרענצע דעס לאנדעס, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, צום בעזיטצע געבען ווירד, (דורך דיזע שטעדטע) אין דרייא גלייכע קרייזע אבטהיילען: דאס דער טאָדשלעגער בעקוועם דאהין פליהען מאָגע. (ד) זא מוס אבער דער טאָדשלעגער בעשאפפען זיין, דער דורך זיינע פלוכט דאהין דאז לעבען בעהאלטען זאָלל: ער מוס זיינען נעכסטען אומגעבראכט האבען אָהנע פאָרזאטץ, אָהנע איהן פאָרהער געהאסט צו האבען; (ה) ער געהט עטווא מיט זיינעם נעכסטען אין דען וואלד, ביימע צו פעללען; אונד

רש"י

יט (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן מהשניה לשלישי' וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ לשון כי שמטו הבק[ר]

תרגום אונקלוס

אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִינוּן וְתֵיתֵב בְּקִירְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן׃ (ב) תְּלָת קִירְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ (ג) תַּתְקֵ[ין] לָךְ אָרְחָא וּתְתַלֵּית יָת תְּחוּם אַרְעָךְ דִּי יַחְסְנִנָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וִיהֵ[י] לְמֵעְרוֹק תַּמָּן כָּל קָטוֹלָא׃ (ד) וְדֵין פִּתְגָּם קָטוֹלָא דִּי יֵעְרוֹק לְתַמָּ[ן] וְיִתְקַיַּם דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְּמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ (ה) וְדִי יֵיעוֹל עִם חַבְרֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְמִקְ[ץ]

באור

יט (ג) תכין לך הדרך, להיות הערים במקו' שיהא דרכו מוכנת ומיושב' (הרמב"ן): ושלש[ת] את גבול ארצך, שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מה[לך] שיש ממנה עד השניה ובן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל (רש"[י]) והרמב"ע פי' שתחלק הארץ לשלש, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ד) אשר יכה, ימית [ת]"א דיקטול, וכן נתרגם אשכנזי: מתמל שלשם, מעולם ונעל ל"הק כשיזכיר זמן העבר בל[שון] מיוחד ילך לאמור עד יום השלישי: (ה) את, כמו עם: לחטב, לכרות לנתוך כמו מחוט[ב] עציך; ונדחה ידו, כשבא להפיל הגרזן על העץ, ותרגומו ותתמריג ידיה ונשמטה ידו לה[כות] מכת הגרזן על העץ, לשון כי שמטו הבקר (שמואל ב' ו' ו'), תרגם יונתן ארי מרעוהי תור[י]

רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ
בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן
הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס
אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ (ו) פֶּן
יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם
לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ
נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא
הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ (ז) עַל־כֵּן
אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל
לָךְ׃ (ח) וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ

ת"א העץ מכות ט', ב': ומצא שם ח', א'. ערכין ל', ב': ינוס
מכות ג', ב': ולו אין וכו' שם י', ב': כי לו וכו' שם שם:

אינדעם ער מיט דער אקסט
אין דער האנד אויסהאהלט
דען בוים צו פעללען,
פעהרט דאז אייזען פאָם
שטיעלע אב, אונד טריפט
דען אנדערן, דאס ער דא־
ראן שטירבט: איין זאָלכער
קאן אין איינע פאָן דיזען
שטעדטען זיינע פלוכט
נעהמען, אונד זיך דאז לע־
בען רעטטען; (ו) זאָנסט
דירפטע דער בלוטרעכער
אין דער ערשטען היטצע
זיינעס געמיטהס דען טאָד־
שלעגער פערפאלגען, אונד
ווען דער וועג לאנג ווערע,
איך איינהאָלען אונד
אומברינגען: דא ער דאָך
דען טאָד ניכט פערדיענט,
אינדעם ער געגען דיא
פערזאָן קיינע פיינדשאפט
פאָרהער געהאבט. (ז) דא־
רום געבע איך דיר דען
בעפעהל: דוא וואָללסט דיר דרייא שטעדטע אויסזאָנדערן. (ח) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיינע

תרגום אונקלוס

אָעָין וְתִתְמְרִיג יְדֵיהּ בְּפַרְזְלָא בְּמִקְצִיהּ אָעָא וְיִשְׁתְּלֵיף פַּרְזְלָא מִן
אָעָא וְיִשְׁכַּח יַת חַבְרֵיהּ וִימוּת הוּא יְעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא
הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם: (ו) דִּלְמָא יִרְדּוֹף גָּאֵל דְּמָא בָּתַר קָטוֹלָא אֲרֵי
יֵחַם לִבֵּיהּ וְיִדְבְּקִינֵיהּ אֲרֵי יִסְגֵּי אָרְחָא וְיִקְטְלִינֵיהּ נְפַשׁ וְלֵיהּ לֵית
חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי לָא סָנֵי הוּא לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי:
(ז) עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֵימַר תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ: (ח) וְאִם
יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יַת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ וְיִתֵּן לָךְ יַת כָּל

רש"י

[שמואל ב' ו'] תרגם יונתן
ארי מרגוהי תוריא:
(ו) ונשל הברזל מן העץ.
יש מרבותינו אומרי' נשמט
הברזל מקתו ויש מהם
אומרים שישל הברזל
לחתיכה מן העץ המתבקע
והיא נתזה והרגה [מכות
ז']: (ז) פן ירדוף גואל
הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך ועריי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך

באור

(רש"י). וכן תרגם המתרגם האשכנזי כשמדים ידו להפיל הגרזן בחזקה על העץ: ונשל. כמו
ונשא, מגזרת כי ישל זיתך רק זה נשל פעל עומד, ונשל גזרת רבים יוצא (הראב"ע). והרמב"ן
פי', הברזל הוא הגרזן שקראו ברזל, כדכתיב אם קהה הברזל, שישליך הגרזן חתיכה בקעת מן
העץ. ולדעתו ונשל פעל יוצא ועניינו כך הוא ונשל הברזל מן העץ כלומר שהגרזן יבקע העץ
וינתז ממנו, ואותו חלק העץ הנבקע ימצא את רעהו. ואולם המתרגם האשכנזי תרגם כדעת
הראב"ע, וכ"ש מרבותינו שאמרו נשמט הברזל מקתו: ומצא. הברזל שנשמט: (ו) גאל הדם,
נ"ל שהוא קורא מקרובו הבא שיש לו זכות עליו. אם יגאלך טוב יגאל (רות ג' י"ג), אם יתבע
ממך היזקו והליגאת בזכות שיש לו עליך לפי שאת היית נשואה לאחד ממשפחתו. או דודו או
בן דודו יגאלנו בזכות שיש לו עליו. לפי שהוא ממשפחתו הוא תובע אותו ממך.. ולכן לא נאמר
אם איש אחר יגאלנו כי אין לאחר זכות עליו יותר ממך, וכן כאן קרובו של הרוג תובע את
דמו מיד ההורג בזכות שהיה לו עליו יותר מזולתו: והכהו נפש, דרך קצרה והכהו מכת נפש
מקום שתצא נפשו (הראב"ע): (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך. כאשר נשבע לתת לך. ארץ קיני

וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ (ט) כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ (י) וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ (יא) וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ (יב) וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ

ת״א וארב לו כתובות ס״ו. ח׳: ב״ק מ״א, ח׳. סנהדרין ע״ט, ח׳: ושלחו מכות י׳, ב׳:

נדענצע ערווייטערט, וויא ער דיינען פֿעטערן צוגעשוואָרען, אונד גיבט דיר דאז גאנצע לאנד איין, דאז ער דיינען פֿעטערן צו געבען פֿערשפּראָכען: (ט) ווען דוא נעמליך דאז געבאָט געטרייא בעאָבאַכטעסט, דאז איך דיר יעטצט געבע, דען עוויגען, דיינען גאָטט, צו ליבען, אונד יעדערצייט אין זיינען וועגען צו וואנדעלן; זאָ זאָללסט דוא נאָך דרייא שטעדטע צו דיזען דרייען הינצוטהון: (י) דאמיט אין דעם לאנדע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוטע גיבט, קיין אונשולדיגעס בלוט פֿערגאָססען ווערדע, אונד דאדורך בלוטשולד אויף דיך קאָממע. (יא) טרעגט אבער יעמאנד האס ווידער זיינען נעכסטען, לויערט איהם אויף, פֿאללט איבער איהן הער, אונד בריינגט איהן אום: אונד פֿליהט אין איינע דיזער שטעדטע; (יב) זאָ זאָללען דיא עלטעסטען זיינער שטאדט הינשיק־

רש״י

ארץ קני וקניזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דִּי מַלִּיל לְמִתַּן לַאֲבָהָתָךְ׃ (ט) אֲרֵי תִטַּר יָת כָּל תַּפְקֵדְתָּא הָדָא לְמֶעְבְּדַהּ דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ וּלְמְהָךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וְתוֹסֵיף לָךְ עוֹד תְּלָת קִרְוִין עַל תְּלָת אִלֵּין׃ (י) וְלָא יִשְׁתְּפֵיךְ דַּם זַכַּאי בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וִיהֵי עֲלָךְ חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל׃ (יא) וַאֲרֵי יְהֵי גְבַר סָנֵי לְחַבְרֵיהּ וְיִכְמַן לֵיהּ וִיקוּם עֲלוֹהִי וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ וִימוּת וְיֵעְרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין׃ (יב) וְיִשְׁלְחוּן סָבֵי קַרְתֵּיהּ

באור

קני וקדמוני (רש״י). אלו משבעה עממים שהבטיח לתת להם מיד כבואם אל הארץ: (י) דם נקי, דם של נקי: דמים. תביעת דמים, וכן תרגום אונקלוס ותרגום אשכנזי: (יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו, על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו. מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה, לפי שעבר על לא תשנא סופו לבוא לידי שפיכות דמים (רש״י): (יב) ונתנו אתו ביד גואל הדם. כבר באַרנו בפ׳ ואלה מסעי שפשטות הכתוב כמו שאמרו רז״ל בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד גולה. כי כל עוד שלא הרגילו בני אדם להיות כל זכותם ודיניהם מסור ביד ב״ד, היו הקרובים וגואלי הנקמה רודפים אחרי הרוצח ותובעים ממנו את דם הנהרג, וכן הדבר נוהג בכל האומות הקדומות. אשר שמענו את טעמם, ויאמרו

אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת: (יג) לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ: ס ששי (יד) לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ: ס (טו) לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־

ת"א לא תסיג שבת ע"ה, ח'. נדה כ"ג, ח': לא יקום סוטה ב', ח', ול"ח ב'. סנהדרין ל', ח'. שבועות, ח', ח':

תרגום אשכנזי

קען, איהן פאן דא אבהאלען לאססען, אונד דעם בלוטרעכער אין דיא הענדע ליפערן. (יג) דוא מוסט זיינער ניכט שאהנען, זאנדערן ישראל פאן פערגיסונג אונשולדיגען בלוטס רייניגען: זא ווירד עס דיר וואהלגעהען. (יד) אין דעם ערבגוטע, דאזוא אין דעם לאנדע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינצונעהמען גיבט, בעזיטצען ווירסט: זאללסט דוא דיא גרענצען דיינעס נאכבארס, דיא פאן דען אלטען געצאגען װאָרדען, ניכט פאן רער שטעללע ריקקען. (טו) איין איינציגער צייגע זאל

תרגום אונקלוס

וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאל דמא וימות: (יג) לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל וייטב לך: (יד) לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי באחסנתך די תחסן בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה: (טו) לא יקום

רש"י

יהיה איש שונא לרעהו: ומי שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחום עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים [ספרי]: (יד) לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור [ישעיה מ"ב] שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג לימד על העוקר תחום חבירו שעובר בב' לאוין יכול אף בחוצה לארץ ת"ל בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד.

באור

הזה תקלות רבות ושפיכת דם נקי. כי גואל הדם בחום לבבו על מיתת קרובו לא יתן על לב להבחין בין שוגג למזיד, לכן צותה התורה להציל את הרוצח מיד גואל הדם. טרם עמדו למשפט לפני עדי מקלט. והיה כל מכה נפש בין שוגג בין מזיד ינוס שמה וינצל, אחרי כן ישלחו ב"ד ויקחו אותו משמה להעמידו למשפט, ושפטו בין הרוצח ובגואל, ואם ימצאו שבשגגה הרג, ישיבו אותו אל עיר מקלטו. ואם במזיד רצח, ימסרו אותו ביד הגואל, והוא ינקום את נקמתו ממנו. כן משמע מפשטות הכתובים בפ' יהושע. והנו מה שאמר הכתוב במקום הזה ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת. שהגואל ימיתנו, כאשר כפל שם גואל הדם הוא ימית את הרוצח (במדבר ל"ה י"ט, כ'). כן היה הדבר בתחלה, ואולם אחרי כן ראו שעת להם למסור כל דיני מיתה וגאולת הדם ביד השופטים, ותתנו בני אדם מעצור לרוחם. לבלתי שלוח ידם במכה נפש. טרם יבררו ב"ד השוגג הוא או מזיד? ולא הולך עוד ההורג לגלות מיד, כי גואל הדם שאל לו את הדבר, עד עמדו למשפט, ומיד כשהרג לקחוהו ב"ד ושפטוהו. ואם בשוגג הרג שלחוהו אל אחת מערי מקלט וחי, ואם מזיד היה, ב"ד ימיתוהו. ולזה דקדקו רז"ל לומר, בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד גולה: (יג) לא תחום עינך עליו, שלא תאמר הראשון כבר נהרג, למה אנו הורגין את זה, ונמצא שני ישראלים הרוגים (ספרי): דם הנקי, שפיכת דם הנקי, וכן ת"א. ולפ"ז נקי הוא תואר לדם, ואולם בעבור שלא אמר הדם הנקי, משמע שהוא סמוך, דם של נקי, ויהיה טעם דם כענין והיה עליך דמים, שפי' תביעת או חוב דמים, אף כאן פי' חובת דם של נקי ההרוג: (יד) לא תסיג, כמו נסוגו אחור, שמשיך את המצר אחור להרחיב את שדהו מגבולת שגבלו אותו הראשונים (רש"י והרמב"ם): בנחלתך אשר תנחל בארץ, הסגת גבול אף בחוצה לארץ אסור אלא שהדר הכתוב בהווה לפי שהם באים לרשת את ארץ ישראל: (טו) לא יקום עד

עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר: (טז) כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה: (יז) וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם: (יח) וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו:

תולדות אהרן על פי פסחים קי"ג, ב'. ר"ה כ"ה, ב'. יבמות ק"ח, ב'. סוטה ב', ב', ול"ח א'. גיטין פ"ט, א'. קדושין ס"ו, א'. ב"ב ק"ס, ב'. סנהדרין ט' ב'. יקום ב"ק ע', א'. ב"ב נ"ד, ב': לענות מכות ה', ב': ועמדו ב"ב קנ"ה, ב'. סנהדרין י', ב', י"ט א'. שבועות ל'. א': ודרשו סנהדרין מ', א': והנה וכו' ב"ק ע"ה, א'. מכות ה', א':

תרגום אשכנזי

ניכט גילטיג זיין ווידער איינע פערזאָן: דאז פֿערברעכען אָדער דיא זינדע מאג זיין, פֿאָן וועלכער ארט מאן וואָללע. דורך דיא אויסזאגע צווייער אָדער דרייער צייגען מוס דיא זאכע בעקרעפֿטיגט ווערדען. (טז) ווען איין פֿאלשער צייגע ווידער יעמאנד אויפֿגעקאָממען, איהן איינער איבערטרעטונג צו בעשולדיגען; (יז) זאָ זאָלען ביידע מעננער, דיא דען רעכטססטרייט האבען, פֿאָר דעם עוויגען שטעהען: נעמליך פֿאָר דען פריסטערן אונד ריכטערן, דיא אלסדאן זיין ווערדען. (יח) דיא ריכטער זאָללען גענויא אונטערזוכען. ווען דער צייגע פֿאלש אויסגעזאגט, אונד ווידער זיינען ברודער פֿאל-

תרגום אונקלוס

סהיד חד בגברא לכל עוין ולכל חובין בכל חט די יחובי על מימר תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין יתקיים פתגמא: (טז) ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא: (יז) ויקומון תרין גברין די להון דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא די יהון ביומיא האינון: (יח) ויתבעון דיניא יאות והא סהיד שקרא

רש"י

זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד [סוטה ב]: לכל עון ולכל חטאת. להיות חייבו כעונש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה [ספרי]. אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים. ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד [גיטין ע"א] ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני [ספרי מכות ה']: (יז) ועמדו שני האנשים. בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד [שבועות ל']: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה'. יהיו דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט [תהלים פ"ב]: אשר יהיה בימים ההם. יפתח בדורו כשמואל בדורו [ר"ה כ"ה] צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרי' את העדים להזימם בבדיקה

באור

אחד, לא יהיו דבריו קיימים שיחלו דין על ידו. לכל עון ולכל חטאת, להיות חייבו כעונש על עדותו, לא עונש גוף, ולא עונש ממון, אבל קם הוא לשבועה (ספרי): על פי, ולא שיכתבו עדותן, ולא שיעמוד מתורגמן בין העדים והדיינים (גיטין ע"א): (טז) עד חמס, על שם סופו: (יז) שני האנשים, כמשמעו אשר להם הריב, ודרשה בעדים הכתוב מדבר: (יח) עד שקר העד, העד כמות שהוא, דהיינו עד שקר: שקר ענה באחיו, לא די שהעיד שקר אלא

(יט) וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ (כ) וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ (כא) וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס

כ (א) כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ

תא ועשיתם כתובות ל"ג, ב'. ב"ק ה', א', וכ"ד ב', וס"ד א', וס"ה א'. סנהדרין י', א', ול"ח ב', ול' א'. מכות ב', א' ורף א', וה"ג'. חולין י"א, ב': ובערת ב"ק ס"ח, א'. סנהדרין פ"ח, א': והנשארים שם פ"ט, א'. מכות ב', ב': נפש שם ה', ב': יד ביד כתובות ל"ג, ב': רגל ב"ק פ"ד, א':

תרגום אונקלוס

סהדא שקרא אסהיד באחוהי׃ (יט) ותעבדון ליה כמא די חשיב למעבד לאחוהי ותפלי עביד דביש מבינך׃ (כ) ודישתארון ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד עוד כפתגמא בישא הדין בינך׃ (כא) ולא תחוס עינך נפשא חלף נפשא עינא חלף עינא שנא חלף שנא ידא חלף ידא רגלא חלף רגלא׃

כ (א) ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך ותחזי סוסון

תרגום אשכנזי

שעם ציינגיס געגעבען; (יט) זאָ זאָללט איהר איהם טהון, וואס ער זיינעם ברודער צו טהון דען אנשלאג געהאבט, אונד דען באָזעוויכט אויס אייך ווענשאַפֿען: (כ) דאמיט דיא איבריגען עס הערען, זיך פֿירכטען, אונד ניכט מעהר דערגלייכען באָזע דינגע פֿאָרנעהמען מאָגען בייא דיר. (כא) דוא מוסט ניכט פֿערשאָהנען: דען לעבען געהאָרט פֿיר לעבען, אויגע פֿיר אויגע, צאהן פֿיר צאהן, האנד פֿיר האנד, פֿוס פֿיר פֿוס.

כ (א) ווען דוא געגען דיינע פֿיינדע צו פֿעלדע ציהסט, אונד זיהסט

רש"י

תחקירה: והנה עד שקר: כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין [מכו' ה']: לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו ללמד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר היא באש תשרף [ויקרא כ"א] היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשו' לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות הש' הכתות אשה ואיש הוקשו אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הזמה במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהזמו בבית דין: (כא) עין בעין. ממון. וכן שן בשן ומומר [ב"ק פ"ד]: כ (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר

באור

שהעיד שקר באחיו: (יט) זמם, חשב בלבו. ולמדו רז"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אין נהרגין (מכות ה'), ועקר הדבר לפי שעדים זוממין חדוש הוא. ואין לך בו אלא מה שחדשה התורה בפי', כאשר זמם. ואין לך לדון בק"ו שיהרגו אם עשו, כי אולי לא נתן לעשות. והמפרשים נתנו טעם לדבר, לפי שהמשפט לאלהים הוא, ואין ראוי לחשוב שהיה שעשה ב"ד אחרי החקירה והדרישה, היה בטעות. לבד מהכזק הגדול והקלקול שיולד מזה לכללות האומה, שיאמרו כל העם שב"ד הרג שלא כדין ושפך דם נקי, אבל ראוי לחשוב שאותו שמת היה ראוי לאותו מיתה, והעדים שהעידו עליו לזקו בדבריהם, כי אלו חזית דסמכית אהכי. ממוך לגני. אבל כאשר יהרגו הזוממין לעשות, ויכריזו עליהם שהם מומתין על שבקשו להטעות את השופטים, ידאה בזה חריצות הדיינים להוציא דין אמת לאמיתו, ויהיה מודאס על פני כל העם, שעל לא יוסיפו לעשות וגו' (ר' חסדאי ורי"אב): (כא) ולא תחום, אל תאמר כיון שלא ילאה מותם אל הפועל. למה יענשו? אל תעשה כן: נפש בנפש, אם זמם להרגו כרוצח, יומת: עין בעין וגו', אם רצה לחייבו ממון. לשלם דמי העבר, ככה יתחייב גם הוא. ור"אד בדיני ממונו':

וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי יהוה אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים: (ב) והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם: (ג) ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם: (ד) כי יהוה

ת"א והיה סוטה מ"ב, ב': ודבר שם ע"ח, ג': ואמר וכו' שם שם:

ראס אונד וואגען איינעס פאלקעס, דאז צאהלרייכער איזט אלס דוא; זא פירכטע דיך ניכט פאר איהנען: דען דער עוויגע, דיין גאטט, דער דיך אויס מצרים געפיהרט האט, שטעהט דיר בייא. (ב) ווען איהר נון צום שטרייטע הערא[ן] נאהט, זא זאלל דער פריסטער הערפארטרעטען, דאז פאלק אנרעדען, (ג) אונד צו איהנען זאגען: הארע, ישראל! איהר ציהט יעטצט ווידער אייערע פיינדע אין דען קריג; אייער הערץ פערצאגע ניכט, פירכטעט אייך ניכט, זייד ניכט מוטהלאז אדער נידערגעשלאגען פאר איהנען. (ד) דען דער עוויגע, אייער גאטט, איזט עס, דער מיט אייך געהט: פיר אייך

רש"י

לך שאין מחוסר אצל יהלא למלחמה. דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשית משפט וצדק בל תניחני לעושקי [תהלים קי"ט]: על אויביך. יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כולם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד [שופטים ו'] וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה [שמות ט"ו]: עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: (ב) בקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה [סוטה מ"ב]: ודבר אל העם. בלשון הקדש [שם]: (ג) שמע ישראל. אפי' אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם [שם]: על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורי' לכל כושל ויביאו' ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון [ד"ה ב' כ"ח] אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיתפחדו אלו שכנגדם וינוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרו' ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים: אל תיראו. מהגפת התריסין: ואל תחפזו. מקול הקרנו': ואל תערצו. מקול הצווחה [סוטה מ"ב]: (ד) כי ה' אלהיכם וגו'. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם

תרגום אונקלוס

ורתיכין עם סגי מנך לא תדחל מנהון ארי יי אלהך מימריה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים: (ב) ויהי כמקרבכון לאגחא קרבא ויתקרב כהנא וימלל עם עמא: (ג) ויימר להון שמע ישראל אתון מתקרבין יומא דין לאגחא קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבבכון לא תדחלון ולא תתבעתון ולא תתברון מן קדמיהון: (ד) ארי יי אלהכון דמדבר קדמיכון לאגחא לכון קרב

באור

כ - (ב) בקרבכם אל המלחמה, סמוך לצאתכם מן הספר וגבול ארצכם: ונגש הכהן, המשוח לכך, והוא הנקרא משוח מלחמה: (ג) אל ירך לבבכם. כלל ואחר כך פרט: אל תיראו. מקול המחנה: ואל תחפזו, לנוס (הרלב"ג), ויתכן שאל עכסיסוי

אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם
עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃
(ה) וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר
מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא
חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃
(ו) וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא
חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃
(ז) וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא
לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃

מיט איירע פֿיינדע צו שטרייטען, אונד אייך היל-פֿע צו לייסטען. (ה) היר-אויף זאָללען דיא אמטליי-טע פֿאָלגענדע אנרעדע אן דאז פֿאָלק האלטען: וועלכער מאן איין הויז נייא ערבויעט, אונד נאָך ניכט בעצאָגען האט; דער געהע אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאָממע, אונד איין אנדערער עס בעציהע; (ו) וועלכער מאן איינען וויינבערג געפֿלאנצט, אונד נאָך דיא ערשטע וויינלעזע ניכט געהאל-טען; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומ-קאָממע, אונד איין אנ-דערער דיא ערשטע וויינ-לעזע האלטע; (ז) וועל-כער מאן זיך מיט איינער פֿרויא פֿערלאָבט, דיא הייראטה אבער ניכט פֿאָללצאָגען האט; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאָממע, אונד

תולדות אהרן ודברו שם מ"ג, ע"א, לאמר שם מ"ג ט': ולא חנכו שם מ"ג, ח': ומי האיש שם מ"ג, ח': אשר ארש סוטה מ"ג, ח': פן ימות קדושין י"ג, ג':

תרגום אונקלוס

עם בעלי דבביכון למפרק יתכון׃ (ה) וימללון סרכיא קדם עמא
למימר מן גברא די בנא ביתא חדתא ולא חנכיה יהך ויתוב
לביתיה דלמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יחנכיניה׃ (ו) ומן
גברא די נצב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב לביתיה דלמא
יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יחלליניה׃ (ז) ומן גברא די ארס
איתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דלמא יתקטיל בקרבא

רש"י

באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם. זה מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך. לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. דבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאוכלן בירושלים או לחללן בזוזים ולאכול הזוזים בירושלים: פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי

באור

במלחמה יתבר שיעשו הכל על סדר לאט בלי חפזון ותבהלה: ואל תערצו מפניהם, כשיקדמו אליך פנים אל פנים: (ד) ההולך עמכם, כמו הוא ההולך עמכם: לכם, בשבילכם: (ה) חנכו, שם חנכת המזבח, והטעם תחלת תשמיש בדבר שלא נשתמש מעולם נקרא חינוך: ואיש אחר יחנכנו. דבר של עגמת נפש הוא זה (רש"י). ויש לך לחוס עליו, כי ה' אלהים הוא הנלחם ואינו צריך לחיל רב, לכן תחמול על בונה ונוטע ומארס: (ו) חללו, מגזרת חלילים, כי מנהג היה (בעת הבציר) לחול בכרמים (הראב"ע), והמתרגם האשכנזי פתרו מלשון תחלה, אלא שאל לבצור בו. והרד"ק פירוש מלשון חולין, שלא פדאו, והענין אחד: (ז) ארש, אירוסין הם בכתב שבין איש לאשה להיות לזה זכות על גופה של זו ולזו זכות על גופו של זה לתשמיש ולגדל בנים ולתקן עניני הבית כנודע: ולא לקחה, בנשואין, ויהיה גמר מעשה השמשמש

(ח) וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ (ט) וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי
(י) כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ

ת״א ויספו סוטה מ״ג, א׳: מי האיש שם מ״ד, א׳: ורך הלבב סוטה מ״ד, ב׳: ולא ימס סוטה מ״ד, ב׳: והיה וכו׳ שם שם:

תרגום אשכנזי

איין אנדערער זיא חיי-ראטהע. (ח) דיא אמטלייטע זאללען פארטפאהרען אן דאז פאלק צו רעדען, אונד שפרעכען: װעלכער מאן פורכטזאם אונד פערצאגטעם הערצענס איזט; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער דאז הערץ זיינער ברידער ניכט זא פייג מאכע, וויא דאז זייניגע איזט. (ט) װען דיא אמטלייטע איהרע רעדע אן דאז פאלק בעשלאססען, זא זאללען איינגע העערפיהרער אן דיא שפיטצע דעם פאלקעס טרעטען, אונד דיא מוסטערונג פארנעהמען. (י) װען דוא פאר איינע

תרגום אונקלוס

וגבר אוחרן יסבנה: (ח) ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית לבא דאחוהי כלביה: (ט) ויהי כד ישיצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא בריש עמא: (י) ארי תקרב לקרתא

רש״י

שכן כדאי הוא זכות: (ח) ויספו השוטרים. למה נאמר, כאן ויספו מוסיפין על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כאן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע [סוטה מ״ג]: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה את הבית או נטע כרם או ארש אשה: (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו. זקפין בני אדם עומדין בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו

באור

מדוברת בשעת אירוסין: (ח) הירא, להכות אחר: ורך הלבב, לסבול מכת אחר (הרלב״ע). והפוך הוא לדעתי הירא מהכה ורך הלבב להכות אחר, כי רכות הלבב הוא רחמנות וקשי הלבב הוא אכזריות כמו שנאמר ולא יקשה לבבך, והכלל מי שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה: את לבב, כתב הרלב״ע את יתרה נוסף, רק טעמו כאשר פירשתיו כאלה הדבר עכ״ל. כוונתו כי ימס מבנין נפעל, ועל פי דרכו גם בנפעל יצא הפעול עם מלת את: (ט) ופקדו, מגזרת פקוד (הרלב״ע), והטעם שיעיינו היטב בתיקון וסדר המחנה, ולשון הרמב״ן, כי התורה נוהגת כדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו בהסתר, ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף: בראש העם, כי הכל נמשך אחר הראש, והעם הבא באחור עושה כמעשה העם הבא בראש. כן כוונת המתרגם האשכנזי שיהיו שרי צבאות הפוקדים, לא הנפקדים, וסדר הטעמים מסכים עמו, כי מלת צבאות מועמדת בטעם מלך. ואין סתירה מדלא אמר שרי הצבאות כי מלאכו רבים כמוהו. והמפרשים פירשו שיהיו שרי צבאות הנפקדים שאחר הדבור הזה יעמידו המעמידים שרי צבאות להיות בראש העם: (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד. (לשון רש״י), וכתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמת הרשות

וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ (יא) וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה

שטאדט קאממסט, זיא צו בעקריגען, זא מוסט דוא איהר צוערשט דען פרידען אנביטען. (יא) אנטוואָרטעט זיא דיר נון איך פרידליך, אונד עהפנעט דיר אויף; זא זאלל אללעס פאלק, דאז דארין געפונ-

תרגום אונקלוס

לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם׃ (יא) וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנֵךְ וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ לְמַסְּקֵי

רש"י

שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו': (יא) כל העם הנמצא בה.

באור

הכתוב מדבר, והכתוב לרבותינו אינה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה הוא שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ולא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה. אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה צוה הכתוב ברחוקות להכות כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים. ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף. וכן אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה, והוא עוד בתנחומא. ובגמרת ירושלמי אמר ר"ש בר' נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו. מה עשה יהושע? היה שולח פרוסדיגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה. מי שמבקש להשלים, יבא וישלים, ומי שמבקש לילך לו, ילך לו, ומי שמבקש לעשות מלחמ'. יעשה מלחמה. הגרגשי פנה, הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום. שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וגו'. וכן אמר הכתוב בכולם, לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון, את הכל לקחו במלחמה. כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה וגו' (יהושע י"א כ'), מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם, והדבר שיש הפרש עד בשאלת השלום, שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו. אבל בערי העמים האלה נשאל להם לשלום ומס ועבדות ועל מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א, ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאמר לנו בעובדי ע"א לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד, ואחרי שיהיו משועבדים לנו, נגיד להם שאנו עושים משפטים בע"א, בה ובעובדיה בין יחיד בין רבים. וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם, ואמרו בספרי, הא אם עשו תשובה אינן נהרגים כשבעה עממים, והתשובה הוא, שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח, לא שיתגיירו להיותם גרי צדק. ובמסכת סוטה אמרו, שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון. וכתבו למטה למינן אשר לא ילמדו אתכם, הא אם עשו תשובה מקבלים אותם. ורש"י פי' שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבול' של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם, אבל אותם היושבים חוצה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם. ובתוספות אין מקבלים אותה שמחמת יראה הם עושים ע"כ. ואינו נכון. כי בערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה (שיקבלו ז' מצות בני נח), אינן נהרגין, וכן אמר בהם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי, כי תעבוד את אלהיהם. הא אם עזבו אלהיה' מותרים לישב שם. וזה הענין שעשה המלך שלמה שכתוב בו. וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת המלוא ואת חומת ירושלים וגו' כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי בניה' אשר נותרו אחריה' בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימ' ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד (מלכים א' י"ט ע"ז). והענין הזה כתורה עשו, כי קבלו עליהם שבע מצות בני נח, ודבר ברור הוא כי כיון שנתנם שלמה עושי מלאכתו בגרה ידו עליהם ויכול היה להחרימם (ומה שנאמר ולא יכלו בני ישראל להחרימם לא על יכולת הגוף נאמר אלא על יכולת הנפש לפי שעשו תשובה), אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו (הרמב"ן), ואולם שדרשותיו נכונות ודקות הנה דעתו מסכמת יותר אל אופן הפשט כי לא במות המת יחפץ כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה, והארכנו בזה יותר מפני המתרעמים על ה' ועל מצותיו בענין המנהג שנהגו ישראל אם שבעה עממים שנדמה להם

כל־העם הנמצא־בה יהיו לך למס
ועבדוך: (יב) ואם־לא תשלים עמך
ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה:
(יג) ונתנה יהוה אלהיך בידך והכית
את־כל־זכורה לפי־חרב: (יד) רק
הנשים והטף והבהמה וכל אשר
יהיה בעיר כל־שללה תבז לך
ואכלת את־שלל איביך אשר נתן
יהוה אלהיך לך: (טו) כן תעשה
לכל־הערים הרחקת ממך מאד
אשר לא־מערי הגוים־האלה הנה:
(טז) רק מערי העמים האלה אשר

תרגום אשכנזי

דען ווירד, דיר צינסבאר אונד אונטערטהאן זיין. (יב) ווילל זיא זיך אבער ניכט פֿרידליך ערגעבען, זאָנדערן מיט דיר שטרייטען, זאָ בעלאגערע זיא. (יג) ווען זיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אין דיינע האנד גיבט, זאָ ברינגע אללעס מעננליכע אין דערזעלבען מיט דעם שווערטע אום; (יד) וויבער אבער, קינדער, פֿיה, אונד וואס זאָנסט אין דער שטאדט אן ביטע אנצוטרעפֿפֿען איזט, קאננסט דוא פּליגדערן: אונד דיא ביטע דער פֿיינדע, דיא דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, איבערהענדע געליפֿערט, פֿערצעהרען. (טו) זאָ זאָללסט דוא פֿערפֿאהרען ניט דען שטעדטען דער פֿאָלקער, וועלכע זעהר ווייט פֿאָן דיר ענטפֿערנט זינד, אונד ניכט צו דען שטעדטען דיזער פֿאָלקער היר געהאָרען. (טז) הינגעגען אין דען שטעדטען דיזער פֿאָלקער, וועלכע

תרגום אונקלוס

מסין ויפלחונך: (יב) ואם לא תשלים עמך ותעביד עמך קרב ותצור עלה: (יג) וימסרינה יי אלהך בידך ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: (יד) לחוד נשיא וטפלא ובעירא וכל די יהי בקרתא כל עדאה תבוז לך ותיכול ית עדאה דשנאך די יהב יי אלהך לך: (טו) כן תעביד לכל קרויא די רחיקין מנך לחדא די לא מקרוי עממיא האלין אינון: (טז) לחוד מקרוי עממיא האלין

רש"י

אפי' אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם [ספרי]: למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד [שם]: (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבם ולהצמיאם ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים:

באור

אכזריות בחיק הגולה: וקראת, קרא אליה מנוח, ויתכן שהוא דעות (הרלב"ע). והמתרגם האשכנזי תרגמו מנוח, כדעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל: (יא) למס ועבדוך, ענין המסים שיטיל עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות בית למלך ועדי המסכנות אשר לו, וכן לבנין בית השם (וענין העבדות). והשעבוד שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם לחטוב עצים ולשאוב מים ונותן לו שכר הראוי. וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין התורה, לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם אינו מזכיר עבדות. אבל כמלך שנותן שוחד למלך תקיף ממנו שלא ילחם בו (מדברי הרמב"ן): (יד) והטף, אף טף של זכרים. ומה אני מקיים והכית את כל זכורה? בגדולים (רש"י): (טו) הערים הרחקת, שאינם משבעה עממים, ולא מזרעו של עמלק: (טז) לא תחיה כל נשמה, בתנאי ואם לא תשלים עמך, כ"כ הרמב"ם ז"ל, שכאשר ישלימו ויקבלו עליהם מס

יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל־נשמה: (יז) כי־החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך: (יח) למען אשר לא־ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס (יט) כי־תצור אל־עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא־תשחית את־עצה

ת״א לא תחיה סוטה ב׳, ג׳. סנהדרין ע״ו, ח׳: למען וכו׳ סוטה ל״ה, ג׳: כי תצור שם שם: לא תשחית סנהדרין ק׳, ג׳:

דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוט איינגיבט; זאָללסט דוא קיינע זעעלע אם לעבען לאססען, (יז) זאָנדערן אללע פֿער־באננען: דען חתי, אמרי, כנעני, פרזי, חוי אונד יבוסי; וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבאָטען האט: (יח) דאמיט זיא אייך ניכט לעהרען זאָלכע גרייעל אויסאיבען, וויא זיא, איהרע גאָטטערן צו עהרען, אויסגעאיבט האבען; זואָ־דורך איהר אייך געגען דען עוויגען, איירען גאָטט, פֿערזינדיגען ווירדעט. (יט) ווען דוא פֿאָראיינער שטאדט לאנגע צייט ליגען מוסט, אום זיא צו בע־שטרייטען, אונד צו ער־אָבערן; זאָ זאָללסט דוא

תרגום אונקלוס

די יי׳ אלהך יהיב לך אחסנא לא תקיים כל נשמתא: (יז) ארי גמרא תגמרינון חתאי אמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי כמא די פקדך יי׳ אלהך: (יח) בדיל דלא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו לטעותהון ותחובון קדם יי׳ אלהכון: (יט) ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא עלה למכבשה לא

רש״י

(יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים. שנים: רבים. שלשה. מכאן אמרו אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג׳ ימים קודם לשבת [שם שבת י״ט] ולמד שפותח בשלום שנים או ג׳ ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים [שמואל ב׳ א׳] ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר [ספרי]:

באור

ועבדות ושבע מצות בני נח, אין הורגין כל נשמה אף במלחמת חובה. שהיא עם שבע אומות ועמלק. ולדעת הראב״ד לא ילטרכו במלחמת הרשות לקבל עליהם מצות בני נח, כי אם להיות למס. ואולם כשלא ישלימו, לא נחיה כל נשמה במלחמת מצוה. (פרק ו׳ מהלכות מלכים): (יז) והיבוסי, ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם (הראב״ע): (יח) וחטאתם, כי לא תחטאו לה׳ אלהיכם: (יט) כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא, שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב ולמא כאנשי העיר למה תשחיתנו (רש״י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי. ואולם היה ראוי להיות כי עץ השדה אדם, לפי שהתימה היא על העץ לא על האדם. לכן כתב הראב״ע שהטעם כי חיי האדם הוא עץ השדה, וכמוהו כי נפש הוא חובל, כי חיי נפש הוא חובל. ואותו לא תכרת דבק עם לבא מפניך במצור, הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסר לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, ע״כ. והנ׳ לפי זה מאמר כי האדם עץ השדה מוסגר, ואותו לא תכרת (כי האדם עץ השדה), לבא מפניך במצור. ואף שכפי דרכי הבנינה יהיה המאמר המוסגר מובדל בסופו יותר מבתחלתו, ופה מלת תכרות בלתנה, ומלת השדה בזקף. לא נחוש לזה, ורואי אם כן לתרגם הכתוב כזה: (מוסט זיא אבער ניכט אבהויען, דען דיא בייאמע דעם פֿעלדעס ערהאלטען דאז לעבען דער מענשען, אום דיא שטאדט דורך באלאגערונג איינצונעהמ־

לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ (כ) רַק עֵץ אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ

כא (א) כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃ (ב) וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים

ת״א כי ממנו תענית ו׳, א׳. מכות כ״ב, א׳: כי האדם תענית שם: רק עץ ב״ק נ״א, ב׳: תשחית תענית שם: עד רדתה שבת י״ט א׳: כי ימצא יומא כ״ב, א׳. סוטה מ״ד, א׳, וע״ב ב׳: לרשתה סוטה מ״ה, ב׳. ב״ק פ״א, ב׳: לא נודע יומא כ״ב, ב׳. סוטה מ״ז, ב׳: ויצאו יומא שם א׳, סוטה מ״ד, ב׳, וס״ם א׳. סנהדרין י״ד, א׳:

אשכנזי

...ע ניכט פערדערבען אונד מיט דער אקסט דאראן פאהרען: דען דוא קאננסט יא פריכטע דאפאן געניסען, אונד מוסט זיא אלזא ניכט אויסראטטען. איזט דען דאז האלץ אויף דעם פעלדע וויא איין מענש, דען מאן דורך באללווערק איינשרענקען מוס? (דיא ביימע זינד יא אירע פיינדע ניכט, דענען איהר צו שאדען זוכען מוסט.) (כ) יעדאך דאלדאיין בוים, פאן וועלכעם דוא פערזיכערט ביזט, דאס ער ניכטס עסבארעס טרעגט; דען קאננסט דוא פערדערבען אונד אומהויען: אום איין באללווערק אום דיא שטאדט צו בויען, דיא מיט דיר קריג פיהרט, ביז זיא דאנידער ליגט.

כא (א) וועןן מאן אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר צום בעזיטצע איינגעבען וויל, איינען ערשלאגענען פינדעט, דער אויף דעם פעלדע ליגט: אהנע דאס מאן וויס, ווער איהן ערשלאגען האט; (ב) זא זאללען דיינע עלטעסטען אונד ריכטער היניויסגעהען,

רש״י

כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך:

כא (ב) ויצאו זקניך. מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה [סוטה מ״ד סנהדרין י״ד]: ומדדו. ממקום שהחלל שוכב

תרגום אונקלוס

תחבל ית אילנה לארמא עלוהי פרזלא ארי מניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא למיעל מן קדמך בצירא: (כ) לחוד אילן דתידע ארי לא אילן דמיכל הוא יתיה תחבל ותקוץ ותבני כרקומין על קרתא די היא עבדא עמך קרב עד דתכבשה:

כא (א) ארי ישתכח קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה רמי בחקלא לא ידיע מן קטליה: (ב) ויפקון סבך

באור

קען): (כ) עד רדתה, עד רדת חומותיה כדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות (רשב״ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי. ורש״י פי׳ מלשון רדוי שתהא כפופה לך. והיה כמו רדתך אותה, וכן ת״א, אבל לא מצאנו הוראה הזאת כי אם בבנין רדה, ועל הרוב תבא עם בי״ת השמוש, כמו ורדו בדגת הים (בראשית א׳ כ״ט), לא תרדה בו (ויקרא כ״ה מ״ג):

כא (א) נפל, שוכב. כמו על פני כל אחיו נפל: הכהו, הכאת מיתה, עיין למעלה (י״ט ד׳): (ב) זקניך, זקני הערים הקרובות והשופטים (הראב״ע): ומדדו, ממקום שהחלל

אשר סביבת החלל: (ג) והיה העיר הקרבה אל־החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא־עבד בה אשר לא־משכה בעל: (ד) והורדו זקני העיר ההוא את־העגלה אל־נחל איתן אשר לא־יעבד בו ולא יזרע וערפו־שם את־העגלה בנחל: (ה) ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו ולברך בשם יהוה ועל־פיהם יהיה כל־ריב וכל־נגע: (ו) וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל־החלל ירחצו

תא ולקחו סס ע"ב. מכות. י', ב': עגלת סס סס: לא עבד פסחים כ"ו, א'. סוטה מ"ו, א'. ב"מ ל', א': לא משכה סוטה מ"ה, ב': אל נחל סס מ"ו, א': לא יעבד סס ע"ב, ב'. מכות כ"ב, א': וערפו תענית ז' א'. ע"ז כ"ט, ב'. חולין כ"ד, א'. בכורות י', ב'. כריתות ו', א': בנחל סוטה מ"ו, א': ונגשו גיטין נ"ט, ב': ועל פיהם סנהדרין ל"ד, ב'. בכורות ל"ה, ב'. נדה כ' ב': וכל זקני סוטה מ"ו, ב':

אונד ביז אן דיא שטעדטע מעססען, דיא אום דען ערשלאגענען הערום ליגען. (ג) וועלכע שטאדט נון דיא נעכסטע אן דעם ערשלאגענען איזט, דערזעלבען עלטעסטען זאללען איינע רינדקאלבע נעהמען, וועלכע נאך ניכט צור ארבייט געברויכט ווארדען, אונד אן קיינעם יאכע געצאגען האט. (ד) דיזע קאלבע זאללען דיא עלטעסטען דער שטאדט אין איינען הארטען גרונד פיהרען, דער ניכט בעארבייטעט אונד בעזעעט ווערדען קאן, אונד איהר הירדאז גניק אבהויען. (ה) אדאן זאללען דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי הינצוטרעטען (דען זיא האט דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלט, זיינען דיענסט צו פערועהען, אונד אין זיינעם נאמען דען זעגען אויסצושפרעכען; אונד נאך איהרעם אויסשפרוכע ווערדען אללע שטרייטזאכען אונד פערלעטצונגען ענטשידען); (ו) אונד אללע עלטעסטען דעריעניגען שטאדט, וועלכע דעם ערשלאגענען אם נעכסטען

תרגום אונקלוס

ויכשחון לקירויא די בסחרנות קטילא: (ג) ותהי קרתא דקריבא לקטילא ויסבון סבי קרתא ההיא עגלת תורין די לא אתפלח בה די לא נגידת בניר: (ד) ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחל בייר די לא יתפלח ביה ולא יזדרע וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא: (ה) ויתקרבון כהניא בני לוי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי ועל מימריהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: (ו) וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בנחלא:

רש"י

[סוטה מ"ה:] אל הערים אשר סביבות החלל. לכל צד לידע איזו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ עורפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא

באור

אנו (סוטה מ"ח): (ג) הקרבה אל החלל, אל מקום החלל. וקרוב שהוא שהיא מלשונים אנו: לא עבד בה, לחרוש: לא משכה בעול, להביא סבים כמנהג העגלות (הרמב"ן): (ד) איתן, חזק וקשה: לא יעבד, כמו לא נעבד, וכן לא יזרע. זהו לפי פשוטו ורבותינו ז"ל פסרו לקדוש ולהזרע עד לעולם: וערפו, יכסיו עורף העגלה: (ה) וכל נגע, כאשר פירשתי

אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל: מפטיר (ז) וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ: (ח) כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם: (ט) וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה: ס

שפכו קרי

תולדות אהרן הערופה פסחים כ"ט, א': זבחים ס"ח, א'. ... יאמ', ה', תו"כ ס'. ק"ח ב'. כריתות י', א': וענו סוכה ל"ח, ב', ומ"ב ב': ועינינו סוטה מ"ו, ב': כפר סוטה מ"ו, ב', הוריות ו', א', כריתות כ"ו, א': ואתה וכו' כתובות ל"ז, ב', סנהדרין כ"ג, ב':

תרגום אשכנזי

איזט, זאללען איבער דער קאלבע, דער אים טהאלע דאז געניק אבגעשלאגען וואָרדען, דיא הענדע וואַשען; (ז) אונד זאללען גע־גען אייגאנדער שפרעכען: (דיזע, נעהמליך דיא על־טעסטען), אונזערע הענ־דע האבען דיזעם בלוט ניכט פֿערגאָססען, אונד אונזערע אויגען עס ניכט געזעהן. (ח) (יענע, נעהמליך דיא פריסטער, ערווידערן): פֿערגיב, אָ עוויגער! דעם פֿאָלקע ישראל, דאז דוא ערלאָזט האסט, אונד רעכנע עס איהם ניכט אלס אונשול־דיג פֿערגאָססענעם בלוט צו. אלסדאן איזט איהנען דיזעס בלוט פֿערזאָהנט. (ט) דוא אבער האסט אויף דיזע וויזע דיא אנקלאגע אונשולדיגעם בלוטעס פֿאָן דיר ווענגעשאפֿפֿט, ווען דוא דאז געטהאן, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען רעכט איזט.

רש"י

המסורה לעשות פירות: (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה. הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשר שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג [כתובות ל"ז]

תרגום אונקלוס

(ז) וִיתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדָנָא לָא אֲשַׁדָּא יָת דְּמָא הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה: (ח) כַּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי פְרַקְתָּא יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַּם זַכַּאי בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְּמָא: (ט) וְאַתְּ תְּפַלֵּי חוֹבַת דַּם זַכַּאי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם

באור

בפסוק כי יפלא ממך: (ז) וענו ואמרו, הזקנים אומרים ידינו לא שפכו, והכהנים עונים אחריהם כפר לעמך ישראל, כן הוא דעת כל המפרשים וכן הוא בתרגום אשכנזי: ידינו לא שפכה, ה"א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי, ולשון רש"י וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים אלא לא ראינוהו, ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה: (ח) דם נקי, שפיכות דם של נקי, כלומר שלא יודע עד כה הנמצא חלל, או שלא נעשה בדין אם נחקור על הרוצח שלא נחזיק את הנקי לרשע: ונכפר, חסר תי"ו (כי ראוי להיות ונתכפר), כמו ונוסרו כל הנשים, והם שני בנינים, בנין התפעל עם בנין נפעל (הרד"ק), וטעם מלת עגלה ערופה יתכן שהוא להסיר גנות וחשד מעל זקני העיר הקרובים אל החלל שהם אינם נמלטים מן החשד שהעלימו עיניהם מן הרוצח ונתכוונו לגלות או שעזרו בעידם ולא יעשו בו משפט כראוי. והנה רחיצת ידים משל לנקיון הלב ועל כן אמרו ידינו לא שפכו ועינינו לא ראו, לנקות עצמם מן החשד, ועריפת העגלה ירמוז לכשימצאו את הרוצח לא יוסיף עליו רק ימיתוהו בלי חמלה כמו העגלה אשר הסירו את ערפה, ונחל איתן מוסר אל המשפט שהוא אלהים חזק. ותקיף מאד לא ימוט ולא ינטה וקשה הוא כאדמה שעבדנו, קרקע עולם ולא רככה ע"י עבודת הזרעים: (ט) הדם

(י) כי־תצא למלחמה על־איביך ונתנו יהוה אלהיך בידך ושבית שביו׃
(יא) וראית בשביה אשת יפת־תאר וחשקת בה ולקחת לך לאשה׃
(יב) והבאתה אל־תוך ביתך וגלחה את־ראשה ועשתה את־צפרניה׃

תצא ושבית סוטה מ"ג, ב': וראית קידושין כ"א, ב': וחשקת שם שם: והבאתה שם ח': וגלחה יבמות מ"ח, א':

(י) ווען דוא ווידער פֿיינדע צו פֿעלדע ציהסט: דער עוויגע, דיין גאָטט, גיבט איהן דיר אין דיינע האנד, דאס דוא פֿאָן איהם געפֿאנגענע ווענ־פֿיהרסט; (יא) אונטער דען געפֿאנגענען ער־בליקסט דוא איינע פֿרויענספערזאָן פֿאָן שאָנער געשטאלט, אונד דוא האסט לוסט צו איהר, זיא דיר צור פֿרויא צו נעה־מען: (יב) זאָ זאָללסט דוא זיא פֿאָרהער אין דיין הויז ברינגן, דא זאָללסט זיא זיך איהר הויפטהאאר אבשערען אונד דיא נעגֿ־

תרגום אונקלוס

(י) ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך וימסרינון יי אלהך בידך ותשבי שביהון: (יא) ותחזי בשביה איתתא שפירת ריוא ותתרעי בה ותסבה לך לאנתו: (יב) ותעלינה לגו ביתך

רש"י

והוא היסד עיטי ה': חסלת פ' שופטים ושוטרים: (י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה [ספרי]: ושבית שביו. לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה אומות [ספרי]: ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. אפילו אשת איש [קידושין כ"ב]: ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול

באור

ונתנו, הטעם אם תמלא הרוח תדינו במשפט ותאבלנה וכן אמרו בש"ס (כתובות ל"ז), מגיד שאם כמלא שאורה אחד שבמשפט׳ שעגלה הרי זה יסרנו, והוא היסד בעיני ה'. וכן כתב הרשב"ם. ואמר לפי דרכו מלבד ויאמר. אמנם לדעת המתרגם האשכנזי והרמב"ן באור הכתוב ואתה תבער, הוא שאל ידי האמנה בזאת אם תקיימה ותעשה היושר בעיני ה'; הרי בערת את עונש של שפיכות דם נקי מקרבך, ויהיה כי תעשה כמו אם תעשה: (י) כי תצא למלחמה, במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו, שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה (רש"י). וכן הוא אף לדעת הרמב"ן שהבאתי למעלה, כי אם לא ישלימו שבעה עממי' הרי נאמר לא תחיה ואם ישלימו עמהם והיו להם למס עובד אז לא יוכלו לשבות מהם שבי: ושבית, שבי ממנו, ולפי שעל הרוב יורה הכנוי כל הקנין לכן ספמו רבותינו ז"ל עליו לומר לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה אומות: (יא) אשת, חסר הכסמך ודרשו רז"ל אפי' אשת איש: יפת תאר, בעיניו (הרמב"ן), ובספרי מנין אפי' כעורה ת"ל וחשקת בה: וחשקת בה, שתתחשקנה לקחת לך לאשה, כי אחר כן יאמר תעלתה. וכמוהו ולקח אותה לי לאשה (שייעדה להיות אשתו) (הרמב"ן), וכן הוא נתרגם׳ אשכנזי: (יב) ועשתה את צפרניה, לפי הרמב"ן תגדלם כדי שתתנוול כדברי רש"י כדברי ר' עקיבא, וכן פי' אונקלוס. והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התנופה (ויקרא כ"ה כ"א), כי הגלוחים תקנה מסייה, אבל בספרי אמר ראיה לדברי ר' אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו (שמואל ב' י"ט כ"ד), והיא ראיה גדולה, לכן אני אומר כי כל אלה משפטי אבילות הם והכל נמשך אל: והסירה את שמלת שביה, יאמר שתגלח את ראשה כדרך האבילות כענין שנאמר ויגז את ראשו (איוב א' כ'), וכן [illegible] מתוך (ירמיה ז' כ"ט), וכן קציצת הצפרנים אבילות כגלוח הראש, כי הרחצה הגשים היא [illegible] ולאבלים במיני הטוף והאבעורים עד כאן דבריו בקצור. וכן תרגם המתרגם האשכנזי.

(יג) והסירה את־שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את־אביה ואת־אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה: (יד) והיה אם־לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא־תמכרנה בכסף לא־תתעמר בה תחת אשר עניתה: ס

ת״א ובכתה שם מ״ז, ב׳: ואחר כן קדושין ס״ח, ב׳:

תרגום אשכנזי

געל בעשניידעי; (יג) דאז קלייד איהרער געפאנגענ־שאפט אבלעגען, אין דיינעם הויזע בלייבען, אונד איינען מאנאטה לאנג איהרען פאטער אונד איה־רע מוטטער בעוויינען: אלסדאן קאננסט דוא צו איהר קאממען, איהר בייוואהנען, אונד זיא דיינע פרויא זיין לאססען. (יד) ווען דוא אבער קיינען געפאללען מעהר אן איהר פענדעסט, זא מוסט דוא זיא פערבשיעדען, אונד זיך זעלבסט איבערלאססען; פערקויפען דארפסט דוא זיא ניכט, דוא דארפסט זיא ניכט צור שקלאפין

תרגום אונקלוס

ותגלח ית רישה ותרבי ית טופרהא: (יג) ותעדי ית כסות שביהא מנה ותיתב בביתך ותבכי ית אבוהא וית אמהא ירח יומין ובתר כן תיעול לותה ותבעלינה ותהי לך לאנתו: (יד) ויהי אם לא תתרעי בה ותפטרינה לנפשה וזבנא לא תזבנינה בכספא לא

רש״י

[ספרי]: (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהגוים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו [יבמות מ״ח ספרי]: ובכתה את אביה. כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת [ספרי]: (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה: לא תתעמר בה. לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימור מיסודו

באור

והרמב״ם ז״ל פסק כר״ע: (יג) והסירה את שמלת שביה. אף זה מדרכי אצילות, שהבגדים שילבשו בם למלחמה היו נאים ומקושטים ביותר: ובכתה את אביה. הטעם לדעת הראב״ע שנתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לבכות אביה ואמה שמתו במלחמה, והשקול הדעת מחייב כל אדם לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות. ויתכן שלא צוה הכתוב שתגלח את ראשה ותסור שמלת שביה מעליה ותבכה את אביה ואת אמה, אלא שדבר הכתוב בהווה. והכוונה כך הוא: אחרי שנודע שע״פ הרוב השבוים והגולים אל ארץ אחרת יקוננו על ארץ אבותם שגלו משם, וישליכו מעליהם את מלבושיהם הנאים ויגלחו את שערם, לפי שמאוסים בם, ומתאבלים על אבותיהם שמתו או שנפרדו מהם בלי תקוה לראותם עוד עד עולם, והיה הדבר מגונה ומאוס מאד, אם בעת הבכי והצער הזה תרבה לבא אליה להשקיט תשוקתך ותאותך, ולבה בל עמה. והנה באמת אמרו חז״ל אם מתעוררת אסור לבא אליה עד שיפייסנה תחלה, ק״ו בשבויה המתעוררת ומקוננת תמיד. לכן אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ותניחנה חדש ימים, כדי שתוכל לעשות כדרך המקוננים לגלח ראשה ולעשות צפרניה ולהסיר שמלתה מעליה ולבכות את אבותיה ואחרי כן הזמן יקל צערה ונפשה תשיב אליה ויהיה לבה שמח בלהבתך, אז תבא אליה ובעלתה, וכן דעת הרב המורה: (יד) ושלחתה לנפשה. תהלכנה לרצונה, לפי שנאסר לאסור׳ הותרה לו בעוד לא נתגיירה. ואחר שישבה בביתך כמשפט, אם חפץ בה, והיא רוצה להכנס תחת כנפי השכינה, הרי זו מתגיירת וטובלת ככל הגרים, ונכנסת לו ע״י כתובה וקדושין. ואם לא חפץ בה, משלחה בלא גט, וכן אם לא רצתה להתגייר, מקבלת שבע מצות בני נח ומשלחה לנפשה, והרי היא ככל הגרים התושבים, ואינו נושאה, שאסור לישא אשה שלא נתגיירה, (מדברי הרמב״ם ז״ל ה״מ פ״ח): לא תתעמר בה, לשון שבוש, לא תשתמש כשפחה, כי אם תביה מפתיה, וכל זה בכם ושלחתה לנפשה. לרצונה, שלא ימכרנה ולא יחזיקנה בביתו כשפחה.

(טו) כִּֽי־תִהְיֶ֨יןָ לְאִ֜ישׁ שְׁתֵּ֣י נָשִׁ֗ים הָאַחַ֤ת אֲהוּבָה֙ וְהָאַחַ֣ת שְׂנוּאָ֔ה וְיָֽלְדוּ־ל֣וֹ בָנִ֔ים הָאֲהוּבָ֖ה וְהַשְּׂנוּאָ֑ה וְהָיָ֛ה הַבֵּ֥ן הַבְּכ֖וֹר לַשְּׂנִיאָֽה׃ (טז) וְהָיָ֗ה בְּיוֹם֙ הַנְחִיל֣וֹ אֶת־בָּנָ֔יו אֵ֥ת אֲשֶׁר־יִהְיֶ֖ה ל֑וֹ לֹ֣א יוּכַ֗ל לְבַכֵּר֙ אֶת־בֶּן־הָ֣אֲהוּבָ֔ה עַל־פְּנֵ֥י בֶן־הַשְּׂנוּאָ֖ה הַבְּכֹֽר׃ (יז) כִּי֩ אֶת־הַבְּכֹ֨ר בֶּן־הַשְּׂנוּאָ֜ה יַכִּ֗יר לָ֤תֶת לוֹ֙ פִּ֣י שְׁנַ֔יִם בְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־יִמָּצֵ֖א ל֑וֹ כִּי־הוּא֙ רֵאשִׁ֣ית אֹנ֔וֹ ל֖וֹ מִשְׁפַּ֥ט הַבְּכֹרָֽה׃ ס (יח) כִּֽי־יִהְיֶ֣ה

תולדות אהרן כי תהיין יבמות כ"ג, א'. קדושין ס"ח, א': וילדו שם ע"ג. ב"ב קכ"ו, א', וקמ"ג ב' בכורות מ"ח, ב': והיה וכו' ב"ב קל"ו, ב': הנחילו שם קי"ג, א'. וקכ"ב א' וקכ"ט א'. סנהדרין ל"ד, ב': יכיר וכו' יבמות מ"ז, א'. קדושין ע"ד, א'. וע"ח ב'. ב"ב קל"ו, ב', בכורות מ"ז, ב': לתת קדושין ע"ז, ב', ב"ב קכ"ג, ב', וקכ"ד א'. בכורות נ"ב. ב': בכל ב"ב קי"ח, א', וקל"ד ב'. בכורות שם: ראשית יבמות ס"ב, ב'. קדושין כ"ט, ב'. ב"ב קי"ח, ב'. בכורות מ"ח, א'. נדה כ"ג, ב': כי יהיה שם שם:

מאכען, דא דוא זיא גע־שוועכט האסט. (טו) ווען איין מאן צווייא ווייבער האט: דיא איינע ווירד געליבט, דיא אנדערע גע־האסט; אונד ביידע גע־בעהרען איהם זאהנע, דיא געליבטע אונד דיא גע־האסטע: זא אבער, דאס דער ערשטגעבאָרנע זאהן דער פערהאסטען איזט; (טז) אונד דיא צייט קאָממט, דאס ער זיינען קינדערן פערטהיילען וויל, וואס ער אין פערמאָגען האט: זא קאן ער דען זאהן דער געליבטען ניכט פיר דען ערשטגעבאָרנען מא־כען, אונד דעם ווירקליכען ערשטגעבאָרנען זאהן דער געהאסטען פאָרציהען; (יז) זאָנדערן מוס דען ערשטגעבאָרנען דער פער־האסטען פירייא אנערקענ־נען: איהם פאָן אללעם, וואס פאָרהאנדען איזט, איינען צווייאפאכען אנ־טהייל צו געבען; דען דיזער איזט ערשטלינג זיינער קראפט, איהם געביהרט דאז רעכט דער ערשטגע־בורט. (יח) ווען יעמאנד איינען אונגעהאָרזאמען, ווידערשפענסטיגען זאהן האט, דער דער שטים־

תרגום אונקלוס

תתגר בה חלף דעניתה: (טו) ארי יהוין לגבר תרתין נשין חדא רחימתא וחדא שניאתא וילדן ליה בנין רחימתא ושניאתא ויהי ברא בוכרא לשניאתא: (טז) ויהי ביומא דיחסין לבנוהי ית די יהי ליה לית ליה רשו לבכרא ית בר רחימתא על אפי בר שניאתא בוכרא: (יז) ארי ית בוכרא בר שניאתא יפריש למתן ליה תרין חולקין בכל די ישתכח ליה ארי הוא ריש תוקפיה ליה חזיא דינא דבכירותא: (יח) ארי יהי לגבר בר סטי ומרוד ליתוהי מקביל

רש"י

של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. כנגד שני אחים [ב"ב קכ"ג]: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך: ומורה. ממרה

באור

וכן הוא בספרי. ורש"י והרמב"ן ז"ל מלאו טורח להוציא זאת מלשון פשטי הלשון העברי: עניתה. בעילה לשונה: (טו) האחת אהובה. מוסב על תהיין לאיש, והטעם האחת תהיה לאיש אהובה: לשניאה. תואר השם: (טז) ביום הנחילו. בגדולות גופו, לא ביום מותו והוא שכיב מרע או ע"י ינחילו (הרלב"ג): לבכר. לעשותו בכור לענין ירושה: על פני בן השנואה הבכור. בעוד ולפני שבן השנואה הבכור קיים, ויתכן שהוא כמו לפני. וכן מפורש בכ"מ: (יז) יכיר. יודה שהוא בן הבכור ולו משפט הבכורה ליטול פי שנים: פי שנים. שיקח שני חלקים,

תצא כא

לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ (יט) וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ (כ) וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ (כא) וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס שני

ת"א ויסרו כתובות מ"ו, א'. סנהדרין ע"א, ב': ותפשו סנהדרין מ"ה, ב': בננו פסחים קי"ו, ב'. סנהדרין ע"א, א': איננו סנהדרין י"ב, ב', וע"א א': זולל עקדה שער צ"ז:

תרגום אשכנזי

מע זיינעם פֿאטער אונד זיינער מוטטער ניכט געהאָרכט: ווא האבען איהן איך געציכטיגט, אונד ער וויל דענאָך ניכט געהאָרכען; (יט) זאָ זאָללען איהן פֿאטער אונד מוטטער ערגרייפֿען, אונד פֿאָר דיא עלטעסטען דער שטאדט, אין דאז טהאָר זיינעם אָרטעס ברינגען; (כ) אונד צו דען עלטעסטען זיינער שטאדט שפרעכען: דיזער אונזער זאָהן איזט אונגעהאָרזאם אונד ווידערשפענסטיג, וויל אונס ניכט פֿאָלגען, איזט איין לידערליכער שלעממער אונד טרונקענבאָלד; (כא) זאָ זאָללען איהן אללע לייטע דער שטאדט מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען, אויף זאָלכע וויזע זאָללסט דוא דען באָזעוויכט אויס דיינעם מיטטעל שאַפֿפען, דאמיט עס גאנץ ישראל הערע

רש"י

בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו [סנהדרין ע"א]: בן סורר ומורה, אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ואומר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו [משלי כ"ג] ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש למודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב [סנהדרין ע"ב]: (כא) וכל ישראל,

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּיל מִנְּהוֹן׃ (יט) וְיֵחְדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיַפְּקוּן יָתֵיהּ לִקֳדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵיהּ׃ (כ) וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ בְּרַנָא דֵּין סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל לְמֵימְרַנָא זְלִיל בְּסַר וְסָבֵי חֲמַר׃ (כא) וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵיד

באור

אם היין שלשה בכיס, יתקנו אתם לרעתה, ויקח שני חלקים, ואם שנים יחשבו שלשה (הרלב"ע): כי הוא ראשית אונו, הכדוע. עם היותר יותר וגל שהלא בחזקת יקרים (הרלב"ע)· (יח) בן סורר ומורה, כמו כפרה סוררה. הולך שבע בעצות לבו ומורה בכבד מצות אבותיו. וכם לא יתקשו ממנו כי אם הטוב והישר, כי כל ישראל בחזקת ישרים: בקול אביו. בתוכחות אביו: ויסרו אתו, מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו (רש"י) והוא מגמרא דסנהדרין (דף ע"א). ות"א ומלפין יתי', והנראה מפשטות הכתוב שכל זה הם התנאים, שאביו ואמו יסרו אותו בדברי תוכחה ומוסר, אם בגערה וקללה או בשוט ושבט, ועם כל זה לא שמע אליהם, אז יתפשו בו וכו'. וכבר נאמר לשון יסר על דברי תוכחה ותפלה בלבד, שמע בני מוסר אביך (משלי א' ח'), בדברים לא יוסר עבד (שם כ"ט כ') אבל בן המבין יוסר בדברים: (כ) זולל, מפורש זולל בשר, רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסבא. מרבה לשתות והוא המשתכר (הרלב"ע). והנה שבוא מגולה לכל התאוות ואינו נותן חק וגבול לתאוותיו הוא סורר מדרכי השכינה ומורה בקול המוסר. והנה על דעת רז"ל בן סורר ומורה אינו קטן, לפי שהקטן

(כב) וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ (כג) לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

ת״א וכי יהיה יבמות ו׳, ב׳. סנהדרין ל״ה, ב׳, ות״ם ב׳: והומת סנהדרין מ״ז, ב׳: ותלית סוטה ל״ג, ב׳. סנהדרין מ״ה, ב׳: לא תלין יבמות ע״ט. א׳. סנהדרין מ״ז, א׳: כי קבור שם מ״ו, א׳: כי קללת סנהדרין מ״ה, א׳:

רע אונד זיך פירכטע. (כב) ווען יעמאנד איין פערברעכען בעגאנגען, וואָדורך דיא טאָדעס־שטראַפֿע געהאָרט: אונד ווירד הינגעריכטעט, אונד אן איין האָלץ געהענגט; (כג) זאָ זאָלל זיין לייכנאם ניכט איבער נאכט אם האָלצע בלייבען, זאָנדערן דוא מוסט איהן דעסזעלבען טאגעס בעגראבען: דען איין געהענקטער איזט איינע געריכשעטצונג גאָטטעס; אונד דוא מוסט דאז ערדרייך, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום בעזיטצע גיבט, ניכט פֿעראונרייניגען.

תרגום אונקלוס

וְכֹל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן׃ (כב) וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטֵיל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא׃ (כג) לָא תְבִית נְבִילְתֵּיהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלִיב וְלָא תְסָאֵב יָת אַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃

רש״י

ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב״ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שילא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב״ד: ותלית אותו על עץ. רבותינו אמרו [עיין שם] כל הנסקלין נתלין שנא׳ כי קללת אלהים תלוי. והמגדף ה׳ בסקילה [סנהדרין מ״ה]: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך והאחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת [מלכים א׳ ב׳]:

באור

מות מכל העונשין ומכל המלות, אבל הביא שתי שאלות, ואף שאין עליו עתה חטא משפט מות, על אם סופו הוא כדין, וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו, כי לא הומת בגדל חטאו, אלא ליסר בו את הרעים, ושלא יהיה תקלה לאחרים. אמרה תורה ימות זכאי, ואל ימות חייב: (כב) ותלית אותו: רז״ל אמרו כל הנסקלין נתלין (רש״י). ויהיה לפ״ז ותלית מתשובת התנאי, אמנם אלו דברי יחיד הם, והלכה כדברי חכמים, שאינו נתלה אלא המגדף והעובד ע״ז, ולמדו שזהו טעם כי קללת אלהים תלוי, שאמרו מפני מה זה תלוי? על שברך את השם, או עבד ע״ז, ולפ״ז גם ותלית אותו חלק מהתנאי, שכאשר יתחייב תליה ותתלה אותו, אז לא תלין וגו׳. ועל״ד הפשט כי קללת אלהים תלוי כמ״ש רש״י שכל אדם הנברא בצלם אלהים כשהוא תלוי זלזולו של מלך הוא, שאדם עשוי בדמות דיוקנו, וישראל הם בניו, משל לשני אחים תאומים שהיו דומים זה לזה, האחד נעשה מלך, והשני נתפס ללסטיות ונתלה, כל הרואה אותו אומר המלך תלוי. כל קללה שבמקרא לשון הקל חלזול (געריגשעטצונג), כמו והוא קללני קלל׳ נמרצת (מלכים א׳ ב׳ ח׳): (כג) ולא תטמא את אדמתך, מוסב על כי קבר תקברנו. והטעם לא תלין נבלתו על העץ, כי קללת אלהים תלוי, כי אם קבר תקברנו ולא תטמא את אדמתך, כי היה אפשר שיניחנו בלא קבורה, וצוה לקברו שלא יטמא בו מגע או אהל כדברי הראב״ע, ואמרו רז״ל שמלות קבורה אף בשאר מתי ישראל בכל מקום ובכל זמן:

כב (א) לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ (ב) וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ (ג) וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס (ד) לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ

ת"א את שור ב"מ כ"ז, א': השב ב"ק נ"ו, א'. ב"מ ל"א, ב', ול"ח א'. חולין ק"ל, א': עד דרש ב"מ כ"ז, ב': והשבתו ב"ק ס"ח, ב'. ב"מ כ"ח, ב'. סנהדרין ע"ג, א': וכן וכו' ב"מ כ"ז, א': לכל אבדת ב"ק קי"ב, ב'. ב"ב כ"ג, א', ול"ח א': אשר וכו' ב"מ כ"ג, ב'. ול"ז א' לא תוכל ב"מ ל"ו, ב': נפלים שם ל"ב, א':

כב (א) ווען דוא דיינעס ברודערס אָכסען אָדער שאף זיהסט, דאז זיך פֿערלויפֿען האט; זאָ מוסט דוא דיך איהנען ניכט ענטציהען, זאָנדערן זאָללסט זיא צו דיינעם ברודער צוריקפֿיהרען. (ב) איזט אבער דיין ברודער פֿאָן דיר ענטפֿערנט, אָדער דוא ווייסט ניכט, ווער עס אנגעהאָרט; זאָ נים עס צו דיר אין דיין הויז, אונד לאס עס בייא דיר זיין, ביז דיין ברודער דארנאך פֿראגט: דאמיט דוא עס איהם ווידערגעבען קאָננסט. (ג) עבען אלזאָ זאָללסט דוא טהון מיט זיינעם עזעל, עבען אלזאָ מיט זיינעם געוואנדע, עבען אלזאָ מיט אללעם פֿערלאָהרענען, דאס דיינעם ברודער פֿאָן הענדען געקאָממען, אונד פֿאָן דיר געפֿונדען וואָרדען; דוא קאננסט דיך ניכט ענטציהען. (ד) זיהסט דוא דיינעס ברודערס עזעל אָדער זיינען אָכסען אויף דעם וועגע הינפֿאללען, זאָ מוסט דוא דיך איהנען

תרגום אונקלוס

כב (א) לָא תֶחֱזֵי יָת תּוֹרָא דַאֲחוּךְ אוֹ יָת אִימְּרֵיהּ דְּטָעַן וְתִתְכַּבֵּישׁ מִנְּהוֹן אֲתָבָא תְּתֵיבִנּוּן לַאֲחוּךְ׃ (ב) וְאִם לָא קָרִיב אֲחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁינֵּיהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתֵיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ (ג) וְכֵן תַּעֲבֵיד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעֲבֵיד לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעֲבֵיד לְכָל אֲבֵידְתָא דַאֲחוּךְ דִּי תֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְאִתְכַּסָּאָה׃ (ד) לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא

רש"י

כב (א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו: ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו' [ב"מ ל']: (ב) עד דרוש אחיך. וכי תעלה על דעתך שיתננו לו קודם שידרשנו אלא דרשהו שלא יהא רמאי [ב"מ כ"ח]: והשבותו לו. שתהא לו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: (ג) לא תוכל להתעלם. לכבוש עינך כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים.

באור

כב (א) לא תראה, מוסב על והתעלמת, ושיעורו אם תראה לא תתעלם: והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואה (רש"י): (ב) ולא ידעתו. או אם לא ידעתו כמו מכה אביו ואמו (דעת הרמב"ן). וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואספתו. אם היית שם או בגלוי שתפקדנו ביד נאמן (הראב"ע): והשבתו לו, שתהא בו השבה, שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבענו ממנו. מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל, ושאינו עושה ואוכל ימכר (רש"י), והחדרים מכוונים לעומק כוונת הכתוב: (ג) לא תוכל, אינך רשאי: (ד) נפלים, כמשמעו שמטו רגליה'

וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס
(ה) לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ
(ו) כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃
(ז) שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם

ת"א והתעלמת ברכות י"ט, ב'. ב"מ ל', א'. סנהדרין ע"ח, ב': הקם ב"מ ל"ח א': לא יהיה וכו' נזיר נ"ט, א': ולא ילבש שם שם: כי יקרא ב"ק קי"ד, א'. חולין קל"ט, א', וק"מ ב': והאם וכו' חולין ק"מ, ב': שלח ב"מ ק"ב, א':

תרגום אונקלוס

דאחוך או תוריה רמן באורחא ותתכביש מנהון אקמא תקים עמיה: (ה) לא יהי תקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין: (ו) ארי יערע קנא דצפרא קדמך באורחא בכל אילן או על ארעא אפרוחין או ביעין ואמא רביעא על אפרוחין או על ביעין לא תסב אמא על בניא: (ז) שלחא תשלח ית אמא וית בניא תסב

תרגום אשכנזי

ניכט ענטציהען, זאנדערן איהם אויפריכטען העלפען. (ה) קיינע פרויענספערזאן זאלל געררעטהע איינעס מאננעס טראגען, אונד קיינע מאנספערזאן דאז געוואנד איינער פרויא אנטהון; דען ווער דיעס טהוט, איזט איין גרייעל פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע. (ו) ווען דיר אויף דעם וועגע איין פאגעלנעסט מיט קיכליין אדער אייערן אויפשטאסט, אם בוימע, אדער אויף דער ערדע: וואָ דיא מוטטער אויף דען קיכליין אדער אייערן זיטצט; זאָ זאָללסט דוא ניכט ביידע, דיא מוטטער זאמט דען יונגען, אויסהעבען. (ז) דיא מוטטער מוסט דוא פליגען לאססען, אונד דיא

רש"י

זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו [ב"מ ל"ב]: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים, שאין זו אלא לשם ניאוף [ספרי נזיר פ' ח']: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך לישב בין הנשים. ד"א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. בעודה על בניה [חולין ק"מ]: (ז) למען

באור

ונפלו ולא יוכלו לקום בלי עזר המקים מפני המשא שעליהם. וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ה) לא יהיה כלי גבר, נסמכה (המצוה) בעבור צאת למלחמה, כי האשה לא נבראת כי אם להקים זרע. ואם היא תצא עם האנשים תבא בדרך לידי זנות. וכן לא ילבש גבר, והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב בין הנשים ויחליף הוא והן ואין מי ידע, והנה ידוע כי מנהג ישראל הי' וכן עתה במלכיות להיות מלבוש האנשים אינו כמלבוש הנשים רב הפרש ביניהם (הרלב"ג): לא ילבש גבר, אונקלוס תרגם לא יתקן גבר בתקוני דאתתא, וכן אחז"ל שכל המתקן עצמו בתקוני המיוחדים לנשים חייב מלקות. כגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, וכן המעביר שערותיו, כדרך שהנשים עושות: (ו) כי יקרא, כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה: אפרחים, אל"ף נוסף, כמו אל"ף תאזרוען (הרלב"ג): לא תקח, הטעם לדעת כל המפרשים כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה, כי יש לבהמות חיות ועופות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם ודאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחמלתה על בני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדעת, אלא הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות

לנכח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: (כ) רק עץ אשר־תדע כי לא־עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על־העיר אשר־הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ

כא (א) כי־ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו: (ב) ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל־הערים

ת"א כי ממנו תענית ז', א'. מכות כ"ב, א': כי האדם תענית שם: רק עץ ב"ק נ"א, ב': תשחית תענית שם: עד רדתה שבת י"ט א': כי ימצא יומא כ"ב, א'. סוטה מ"ד, א', וע"ב ב': לרשתה סוטה מ"ה, ב'. ב"ק ס"ב, ב': לא נודע יומא כ"ב, ב'. סוטה מ"ז, ב': ויצאו יומא שם א', סוטה מ"ד, ב', ומ"ה א'. סנהדרין י"ד, א':

דיא ביימע ניכט פערדערבען אונד מיט דער אקסט דאראן פאהרען: דען דוא קאנסט יא פֿריכטע דאפֿאן געניסען, אונד מוסט זיא אלזא ניכט אויסראטטען. איזט דען דאז האלץ אויף דעם פעלדע וויא איין מענש, דען מאן דורך באללווערק איינשרענקען מוס? (דיא ביימע זינד יא אייערע פֿיינדע ניכט, דענען איהר צו שאדען זוכען מוסט.) (כ) יעדאך האלד איין בוים, פֿאן וועלכעם דוא פֿערזיכערט ביזט, דאס ער ניכטס עסבארעס טרעגט; דען קאנסט דוא פֿערדערבען אונד אומהויען: אום איין באללווערק אום דיא שטאדט צו בויען, דיא מיט דיר קריג פֿיהרט, ביז זיא דאנידערליגט.

כא (א) ווען מאן אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר צום בעזיטצע איינגעבען וויל, איינען ערשלאגענען פֿינדעט, דער אויף דעם פעלדע ליגט: אהנע דאס מאן וויס, ווער איהן ערשלאגען האט; (ב) זא זאללען דיינע עלטעסטען אונד ריכטער הינויסגעהען,

רש"י

כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך:

כא (ב) ויצאו זקניך. מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה [סוטה מ"ד סנהדרין י"ד]: ומדדו. ממקום שהחלל שוכב

תרגום אונקלוס

תחבל ית אילנה לארמא עלוהי פרזלא ארי מניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא למיעל מן קדמך בצירא: (כ) לחוד אילן דתידע ארי לא אילן דמיכל הוא יתיה תחבל ותקוץ ותבני כרקומין על קרתא די היא עבדא עמך קרב עד דתכבשה:

כא (א) ארי ישתכח קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה רמי בחקלא לא ידיע מן קטליה: (ב) ויפקון סבך

באור

קען): (כ) עד רדתה, עד רדת חומותיה כדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות (רשב"ם), וכן הוא בתרגום אונקלוס. ורש"י פי' מלשון רדוי שתהא כפופה לך. והיה כמו רדתך אותם, וכן ת"א, אבל לא מצאנו בהוראה הזאת כי אם בבנין רדה, ועל הרוב תבא עם בי"ת השמוש, כמו וירדו בדגת הים (בראשית א' כ"ו), לא תרדה בו (ויקרא כ"ה מ"ג):

כא (א) נפל, שוכב. כמו על פני כל אחיו נפל: הכהו, הכאת מיתה, עיין למעלה (י"ט ד'): (ב) זקניך, זקני הערים הקרובות והשופטים (הרלב"ע): ומדדו, ממקום שהחלל

אשר סביבת החלל: (ג) והיה העיר הקרבה אל־החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא־עבד בה אשר לא־משכה בעל: (ד) והורדו זקני העיר ההוא את־העגלה אל־נחל איתן אשר לא־יעבד בו ולא יזרע וערפו־שם את־העגלה בנחל: (ה) ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו ולברך בשם יהוה ועל־פיהם יהיה כל־ריב וכל־נגע: (ו) וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל־החלל ירחצו

חא ולקחו סס ע"ב. מכות י', ב': עגלת סס סס: לא עבד פסחים כ"ו, א'. סוטה מ"ו, א'. ב"ת ל', א': לא משכה סוטה מ"ו, ב': אל נחל סס מ"ו, א': לא יעבד סס ע"ב, ב'. מכות כ"ב, א': וערפו תענית ז' א' ע"ז כ"ט, ב'. חולין כ"ד, א'. בכורות י', ב'. כריתות ו', א': בנחל סוטה מ"ו, א': ונגשו גיטין נ"ט, ב': ועל פיהם סנהדרין ל"ד, ב'. בכורות ל"ה, ב'. נדה כ' ב': וכל זקני סוטה מ"ו, ב':

תרגום אשכנזי פא

אונד ביז אן דיא שטעדטע מעססען, דיא אום דען ערשלאגענען הערום ליגען. (ג) וועלכע שטאדט נון דיא נעכסטע אן דעם ערשלאגענען איזט, דער־זעלבען עלטעסטען זאללען איינע רינדקאלבע נעהמען, וועלכע נאך ניכט צור ארבייט געברויכט ווארדען, אונד אן קיינעם יאכע געצאגען האט. (ד) דיזע קאלבע זאללען דיא עלטעסטען דער שטאדט אין איינען הארטען גרונד פיהרען, דער ניכט בעארבייטעט אונד בעזעעט ווערדען קאן, אונד איהר היר דאז גניק אבהויען. (ה) דאראן זאללען דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי הינצוטרעטען (דען זיא האט דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלט, זיינען דיענסט צו פערזעהען, אונד אין זיינעם נאמען דען זעגען אויסצושפרעכען; אונד נאך איהרעם אויסשפרוכע ווערדען אללע שטרייטזאכען אונד פערלעטצונגען ענטשידען); (ו) אונד אללע עלטעסטען דעריעניגען שטאדט, וועלכע דעם ערשלאגענען אם נעכסטען

תרגום אונקלוס

ועד ויִמשחון לקִרויא די בסחרנות קטילא: (ג) ותהי קרתא דקריבא לקטילא ויסבון סבי קרתא ההיא עגלת תורין די לא אתפלח בה די לא נגידת בניר: (ד) ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחל בייר די לא יתפלח ביה ולא יזדרע וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא: (ה) ויתקרבון כהניא בני לוי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי ועל מימריהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: (ו) וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בנחלא:

רש"י

[סוטה מ"ה:] אל הערים אשר סביבות החלל. לבקש לידע אי זו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא

באור

שם (סוטה מ"ח): (ג) הקרבה אל החלל, אל מקום החלל. וקרוב הדבר שהיו מלכים אותו: לא עבד בה, לחרוש: לא משכה בעול, להביא אבנים כמנהג העגלות (הרלב"ג): (ד) איתן, תקיף וקשה: לא יעבד, כמו לא נעבד, וכן לא יזרע, זהו לפי פשוטו ורבותינו ז"ל פסלו לחרוש ולזרוע עד לעולם: וערפו, יכרתו עורף העגלה: (ה) וכל נגע, כמו פירשתי

את־ידיהם על־העגלה הערופה בנחל: (ז) וענו ואמרו ידינו לא שפכה את־הדם הזה ועינינו לא ראו: (ח) כפר לעמך ישראל אשר־פדית יהוה ואל־תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם: (ט) ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי־תעשה הישר בעיני יהוה: ס

שפכו קרי

תולדות אהרן הערופה פסחים כ"ט, א': זבחים מ"ה, א'. חולין י"א, ב', וכ"ד ס'. ק"א ב'. כריתות ו', א': וענו סוטה ל"ח, ב', ומ"ה ב': ועינינו שם מ"ו, ב': כפר שם מ"ו, ב' הוריות ו', א', כריתות כ"ו, א': ואתה וכו' כתובות ל"ז, ב', סנהדרין כ"ב, ב':

איזט, וואללען איבער דער קאלבע, דער איזם טהאלע דאז גניק אבגעשלאגען וואָרדען, דיא הענדע וואַשען; (ז) אונד וואללען גע־גען איינאנדער שפרעכען: (דיזע, נעהמליך דיא על־טעסטען), אונזערע הענ־דע האבען דיזעם בלוט ניכט פערגאָססען, אונד אונזערע אויגען עס ניכט געזעהן. (ח) (יענע, נעהמליך דיא פריסטער, ערווידערן): פערגיב, אָ עוויגער! דעם פאָלקע ישראל, דאז דוא ערלאָזט האסט, אונד רעכנע עס איהם ניכט אלס אונשול־דיג פערגאָססענעס בלוט צו. אלסדאן איזט איהנען דיזעס בלוט פערזאָהנט. (ט) דוא אבער האסט אויף דיזע ווייזע דיא אנקלאגע אונשולדיגעס בלוטעס פאָן דיר וועגגעשאפפט, ווען דוא דאז געטהאן, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען רעכט איזט.

רש"י

המסובו לעשות פירות: (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמי' הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונו' ובלא לויה. הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשר' שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג [סוטה מ"ז]

תרגום אונקלוס

(ז) ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדא ית דמא הדין ועיננא לא חזאה: (ח) כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די פרקתא יי ולא תתן חובת דם זכאי בגו עמך ישראל ויתכפר להון על דמא: (ט) ואת תפלי חובת דם זכאי מבינך ארי תעביד דכשר קדם יי:

באור

בפסוק כי יפלא ממך: (ז) וענו ואמרו, הזקנים אומרים ידינו לא שפכו, והכהנים עונים אחריהם כפר לעמך ישראל, כן הוא דעת כל המפרשים וכן הוא בתרגום אשכנזי: ידינו לא שפכה, ה"א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה אשרי, ולשון רש"י וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה: (ח) דם נקי, שפיכת דם של נקי. כלומר שלא יודע עוד כזה הנהרג הזה, או שלא נענש בדין אם נחקור על הרוצח שלא נחזיק את הנקי לרשע: ונכפר, חסר תי"ו (כי ראוי להיות ונתכפר), כמו והוסרת כל הנגעים, והם שנים בנינים. בנין התפעל עם בנין נפעל (הרלב"ג), וטעם מלת עגלה ערופה יתכן שהוא להסיר גנות וחשד מעל זקני העיר הקרובים אל החלל שהם אינם נמלטים מן החשד שהעלימו עיניהם מן הרוצח ונתכוונו לגדרו או שאמרו בעידם ולא יעשו בו משפט כראוי. והנה רחיצת ידים משל לנקיון הלב ועל כן אמרו ידינו לא שפכו ועינינו לא ראו, לנקות עצמם מן החשד, ועריפת העגלה ירמוז לכשימצאו את הרוצח לא יוסיפו עליו רק ימיתוהו בלי חמלה כמו העגלה אשר הסירו את ערפה, וכאשר איתן מוסר אל המשפט שהוא אלהים: חזק ותקיף מאוד לא ימוט ולא ינטה וקשה הוא כאדמה שעבדו, קרקע עולם ולא רככה ע"י עבודת הדיעם: (ט) הדם

(י) כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ (יא) וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ (יב) וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃

ת"א ושבית סוטה מ"ג, ב': וראית קדושין כ"א, ב': ת"ל שקת שם שם: והבאתה שם ח': וגלחה יבמות מ"ח, א':

(י) ווען דוא ווידער פֿיינדע צו פֿעלדע ציהסט: דער עוויגע, דיין גאָטט, ניבט איהן דיר אין דיינע האנד, דאס דוא פֿאָן איהם געפֿאנגענע ווענ פֿיהרסט; (יא) אונטער דען געפֿאנגענען ערבליקסט דוא איינע פֿרויענספערזאָן פֿאָן שאָנער געשטאלט, אונד דוא האסט לוסט צו איהר, זיא דיר צור פֿרויא צו נעהמען: (יב) זאָללסט דוא זיא פֿאָרהער אין דיין הויז ברינגן, דא זאָלבסט זאָלל זיא זיך איהר הויפּטהאָר אבשערן אונד דיא נעי־

תרגום אונקלוס

יי: (י) ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך וימסרינון יי אלהך בידך ותשבי שביהון: (יא) ותחזי בשביה אתתא שפירת ריוא ותתרעי בה ותסבה לך לאנתו: (יב) ותעלינה לגו ביתך

רש"י

והוא הישר בעיני ה': חסלת פ' שופטים ושוטרים: (י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה [דברים כ']: ושבית שביו. לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה אומות [ספרי]: ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. אפילו אשת איש [קדושין י"ט]: ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול

באור

תבער, הטעם אם תמצא הרוצח תדינו במשפט ותהרגנו וכן למדו בש"ס (כתובות ל"ז), ממיד שאם נמצא שהורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג, והוא הישר בעיני ה', וכן כתב הרשב"ם. ויהי' לפ"ז פי' מלבד זה. אמנם לדעת המתרגם האשכנזי והרלב"ג באור הכתוב ואתה תבער, הוא שעל ידי המצוה הזאת אם תקיימה ותעשה הישר בעיני ה', הרי בערת את עונש של שפיכת דם נקי מקרבך, ויהיה כי תעשה כמו אם תעשה: (י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו, שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה (רש"י). וכן הוא אף לדעת הרמב"ן שהבאתי למעלה, כי אם לא ישלימו שבעה עממי' הרי נאמר לא תחיה ואם ישלימו עמהם והיו להם למס עובד אז לא יוכלו לשבות מהם שבי: שביו, שבי מהם, ולפי שעל הרוב יורה הכנוי כל הקבוץ לכן סמכו רבותינו ז"ל עליו לומר לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה אומות: (יא) אשת, חסר הנסמך ודרשו רז"ל אפי' אשת איש: יפת תאר, בפניו (הרלב"ג), ובספרי מבין אפי' כעורה ת"ל וחשקת בה: וחשקת בה, שתחשקנה לקחת לך לאשה, כי אחר כן יאמר ולקחתה, וכמוהו ולקח אותה לו לאשה (פיעדה להיות אשתו) (הרלב"ג), וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יב) ועשתה את צפרניה, לפי הרמב"ן תגדלם כדי שתתנוול כדברי רש"י כדברי ר' עקיבא, וכן פי' אונקלוס. והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התנופה (ויקרא כ"ה כ"א), כי הצמיחה תקרא עשיה, אבל בספרי אמר דרשה לדברי ר' אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו (שמואל ב' י"ט כ"ה), והיא דרשה גדולה, לכן אני אומר כי כל אלה משפטי אבילות הם והכל נמשך אל: והבאתה אל תוכך ... ואת שמה, יורה שתבכה את ויעשה כדרך האבילות כענין שנאמר ויגז את ראשו (איוב א' כ'), וכן פי' תלך (ירמיה ז' כ"ט), וכן קצית הצפרנים אבילות כמנהג העולם, כי מכבוד הנשים היה לגדלם ולצבעם במיני הפוך והצבעונים עד כאן דבריו בקצרה. וכן תרגם המתרגם האשכנזי.

תרגום אשכנזי

גאל בעשניידען; (יג) דאז קלייד איהרער געפאנגעני שאפט אבלעגען, אין דיינעם הויזע בלייבען, אונד איינען מאנאטה לאנג איהרען פאטער אונד איהרע מוטטער בעווינען: אלסדאן קאננסט דוא צו איהר קאממען, איהר בייוואהנען, אונד זיא דיינע פרויא זיין לאססען. (יד) ווען דוא אבער קיינען געפאללען מעהר אן איהר פענדעסט, זא מוסט דוא זיא פעראבשיעדען, אונד זיך זעלבסט איבערלאססען; פערקויפען דארפסט דוא זיא ניכט, דוא דארפסט זיא ניכט צור שקלאפין

(יג) וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ
וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ
וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא
אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃
(יד) וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ
לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף
לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס

ת"א ובכתה שם מ"ו, ג': ואחר כן קדושין ס"ו, ג':

תרגום אונקלוס

ותגלח ית רישה ותרבי ית טופרהא: (יג) ותעדי ית כסות שבייה מנה ותיתב בביתך ותבכי ית אבוהא וית אמה ירח יומין ובתר כן תיעול לותה ותבעלינה ותהי לך לאנתו: (יד) ויהי אם לא תתרעי בה ותפטרינה לנפשה וזבנא לא תזבנינה בכספא לא

רש"י

[ספרי]: (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים, שהגוים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בניוולה כדי שתתגנה עליו [יבמות מ"ח ספרי]: ובכתה את אביה. כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת [ספרי]: (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה: לא תתעמר בה. לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימלאה מיסודו

באור

והרמב"ם ז"ל פסק כר"ע: (יג) והסירה את שמלת שביה. אף זה מדרך אצילות, שהשבויות שיוצאות גם למלחמה היו נאים ומקושטים ביותר: ובכתה את אביה. הטעם לדעת הרמב"ן שנתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה, והשקול הדעת מחייב כל אדם לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות. ויתכן שלא צוה הכתוב שתגלח את ראשה ותסור שמלת שביה מעליה ותבכה את אביה ואת אמה, אלא שדבר הכתוב בהוה. והכוונה כך הוא: אחרי שנודע שע"פ הרוב השבוים והגולים אל ארץ אחרת יקוננו על ארץ אבותם שגלו משם, ויסירו מעליהם את מלבושיהם הנאים וינבלו את שערם, לפי שמאוסים גם, ומתאבלים על אבותיהם שמתו או שנפרדו מהם בלי תקוה לראותם עוד עד עולם, ויהיה הדבר מגונה ומאוס מאד, אם בעת הבכי והאבל הזה תרצה לבא אליה להשקיט חשקך ותאותך, ולבה בל עמך. והנה בנדתו אמרו חז"ל אם מצטערת אסור לבא אליה עד שיפייסנה תחלה, ק"ו בשביה המצטערת ומקוננת תמיד. לכן אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ותניחנה חדש ימים, כדי שתוכל לעשות כדרך המקוננים לגלח ראשה ולעשות צפרניה ולהסיר שמלתה מעליה ולבכות את אבותיה ואחרי כן הזמן יקל צערה ונפשה תשיב אליה ויהיה לבה שמח בלבבך, אז תבא אליה ובעלתה, וכן דעת הרב המורה: (יד) ושלחתה לנפשה. תלכנה לרצונה, לפי שביאה ראשונה הותרה לו בעוד לא נתגיירה. ואחר שישבה בביתך כמשפט, אם חפץ בה, והיא רוצה להכנס תחת כנפי השכינה, הרי זו מתגיירת ומותרת ככל הגרים, ותנשא לו ע"י כתובה וקדושין, ואם לא חפץ בה, משלחה בלא גט, וכן אם לא רצתה להתגייר, מקבלת שבע מצות בני נח ומשלחה לנפשה, והרי היא ככל הגרים התושבים, ואינו נושאה, שאסור לישא אשה שלא נתגיירה, (מדברי הרמב"ם ז"ל ה"מ פ"ח): לא תתעמר בה. לשון שבוש, לא תשתמש כשפחה, כי אם תהיה חפשית, וכל זה בכלל ושלחתה לנפשה, לרצונה, שלא ימכרנה ולא יחזיקנה בביתו כשפחה.

(טו) כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה: (טז) וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר: (יז) כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה: ס (יח) כִּי־יִהְיֶה

תולדות אהרן כי תהיין יבמות כ"ג, א'. קדושין ס"ח, א': וילדו שם ע"ב. ב"ב קכ"ז, א', וקמ"ע ב' בכורות מ"ח, ב': והיה וכו' ב"ב קל"ו, ב': הנחילו שם קי"ג, א'. וקכ"ב א' וקל"ט א'. סנהדרין ל"ד, ב': יכיר וכו' יבמות מ"ז, א'. קדושין ע"ד, א'. וע"ח ב'. ב"ב קל"ג, ב', בכורות מ"ו, ב': לתת קדושין פ"ח, ב', ב"ב קכ"ג, ב', וקכ"ד א'. בכורות נ"ב. ב': בכל ב"ב קי"ח, א', וקל"ד ב'. בכורות שם: ראשית יבמות ס"ב, ב'. קדושין כ"ט, ב'. ב"ב קי"ח, ב'. בכורות מ"ז, א'. נדה כ"ג, ב': כי יהיה שם שם:

מאכען, דא דוא זיא גע־שוועכט האסט. (טו) ווען איין מאן צוויא ווייבער האט: דיא איינע ווירד געליבט, דיא אנדערע גע־האסט; אונד ביידע גע־בערהרען איהם קינדער, דיא געליבטע אונד דיא גע־האסטע: זא אבער, דאס דער ערשטגעבאָרנע זאָהן דער פֿערהאסטען איזט; (טז) אונד דיא צייט קאָממט, דאס ער זיינען קינדערן פֿערטהיילען וויל, וואס ער אין פֿערמאָגען האט: זאָ קאן ער דען זאָהן דער געליבטען ניכט פֿיר דען ערשטגעבאָרנען מא־כען, אונד דעם ווירקליכען ערשטגעבאָרנען זאָהן דער געהאסטען פֿאָרציהען; (יז) זאָנדערן מוס דען ערשטגעבאָרנען דער פֿער־האסטען פֿרייא אנערקענ־נען: איהם פֿאָן אללעם, וואס פֿאָרהאנדען איזט, איינען צווייאפֿאכען אנ־טהייל צו געבען; דען דיזער איזט ערשטלינג זיינער קראַפֿט, איהם געביהרט דאז רעכט דער ערשטגעבורט. (יח) ווען יעמאנד איינען אונגעהאָרזאממען, ווידערשפּענסטיגען זאָהן האט, דער דער שטימ־

תרגום אונקלוס

תתגר בה חלף דענניתה: (טו) ארי יהוין לגבר תרתין נשין חדא רחימתא וחדא סניאתא וילידן ליה בנין רחימתא וסניאתא ויהי ברא בוכרא לסניאתא: (טז) ויהי ביומא דיחסין לבנוהי ית די יהי ליה לית ליה רשו לבכרא ית בר רחימתא על אפי בר סניאתא בוכרא: (יז) ארי ית בוכרא בר סניאתא יפריש למתן ליה תרין חולקין בכל די ישתכח ליה ארי הוא ריש תוקפיה ליה חזיא דינא דבכירותא: (יח) ארי יהי לגבר בר סטי ומרוד ליתוהי מקביל

רש"י

של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. ככתב שני אחים [ב"ב קכ"ג]: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך: ומורה. ממרה

באור

וכן הוא בספרי. ורש"י והרמב"ן ז"ל מלאו שורש להוציא זאת מלשון פרסי ותלשון הערבי: עניתה. במלה רפשוטה: (טו) האחת אהובה. מוסב על תהיין לאיש, והטעם האחת תהיה לאיש אהובה: לשניאה. תואר השם: (טז) ביום הנחילו. בגדילות בניו, או ביום מותו והוא שכיב מרע או ב"ד ינחילו (הרלב"ג): לבכר. לעשותו בכור לענין ירושה: על פני בן השנואה הבכור. בעוד ולפני שבן השנואה הבכור קיים, ויתכן שהוא כמו לפני. וכן מתורגם בל"א: (יז) יכיר. יודיע שהוא בן הבכור ולו משפט הבכורה ליטול פי שנים: פי שנים. חלק שני חלקים,

תא צא

לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם: (יט) ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער מקמו: (כ) ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו זולל וסבא: (כא) ורגמהו כל אנשי עירו באבנים ומת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו: ס שני

ת"א ויסרו כתובות מ"ו, א'. סנהדרין ע"א, ב': ותפשו סנהדרין מ"ה, ב': בננו פסחים קי"ו, ב'. סנהדרין ע"א, א': איננו סנהדרין י"ב, ב', וע"א א': זולל עקדה שער מ"ב:

תרגום אשכנזי

מע זיינעם פאטערס אונד זיינער מוטטער ניכט געהארכט: ויא האבען איהן אויך געצ׳יכטיגט, אונד ער וויל דעננאך ניכט געהארכען; (יט) זא זאללען איהן פאטער אונד מוטטער ערגרייפען, אונד פאר דיא עלטעסטען דער שטאדט, אין דאז טהאר זיינעס ארטעס ברינגען; (כ) אונד צו דען עלטעסטען זיינער שטאדט שפרעכען: דיזער אונזער זאהן איזט אונגעהארזאם אונד ווידערשפענסטיג, וויל אונס ניכט פאלגען, איזט איין לידערליכער שלעממער אונד טרונקענבאלד; (כא) זא זאללען איהן אללע לייטע דער שטאדט מיט שטיינען צו טאדע ווערפען. אויף זאלכע וויזע זאללסט דוא דען באזעוויכט אוס דיינעם מיטטעל שאפפען, דאמיט עס גאנץ ישראל הא-

רש"י

בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו [סנהדרין ע"א]: בן סורר ומורה, אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו [משלי כ"ג] ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש למודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב [סנהדרין ע"ב]: (כא) וכל ישראל

תרגום אונקלוס

למימר אבוהי ולמימר אימיה ומלפין יתיה ולא מקביל מנהון: (יט) ויחדון ביה אבוהי ואמיה ויפקון יתיה לקדם סבי קרתיה ולתרע בית דין אתריה: (כ) ויימרון לסבי קרתיה ברנא דין סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימרנא זליל בשר וסבי חמר: (כא) ויריגמוניה כל אנשי קרתיה באבניא וימות ותפלי עביד

באור

אם היו שלשתם בנים, יתקצו שמם לבדם, ויקח שני חלקים, ואם בנים יחשבו שלשתם (הרלב"ג): כי הוא ראשית אונו, כנודע, עם היותו יתר ועל ישראל בחזקת ישרים (הרלב"ג)· (יח) בן סורר ומורה, כמו כפרה סוררה, הולך שובב בתאוות לבו ומורה כנגד מצות אבותיו. וכיון לא יתקנו ממנו כי אם הטוב והיושר, כי כל ישראל בחזקת ישרים: בקול אביו. בתוכחת אביו: ויסרו אתו, מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו (רש"י) והוא מגמרא דסנהדרין (דף ע"א). ות"א ומלפין יתי', ונראה מפשטות הכתוב שכל זה קודם התראה, שאביו ואמו יסרו אותו בדברי תוכחה ומוסר, אם בהערה וגלגלה או בשוט ושבט, ועם כל זה לא שמע אליהם, אז יתפשו בו וגו'. וכבר נאמר לשון יסור על דברי תוכחה והתראה בלבד, שמע בני מוסר אביך (משלי א' ח'), בדברים לא יוסר עבד (שם כ"ט כ') אבל בן הנער יוסר בדברים: (כ) זולל, מפורש זולל בשר, רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא, מרבה לשתות והוא המשתכר (הרלב"ג). ומי שבוא מגולה אל התאוות ואינו נותן חק וגבול לתשוקותיו הוא סורר מדרכי החכמה ומורה בקול המוסר. והנה על דעת רז"ל בן סורר ומורה אינו קטן, לפי שהקטן

(כב) וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ (כג) לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

ת"א וכי יהיה יבמות ו', ב'. סנהדרין נ"ה, ב'., ות"ם ב': והומת סנהדרין מ"ד, ב': ותלית סוטה ל"ג, ב'. סנהדרין מ"ה, ב': לא תלין יבמות ע"ט, א'. סנהדרין מ"ו, א': כי קבור שם מ"ו, א': כי קללת סנהדרין מ"ה, א':

תרגום אונקלוס

דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן׃ (כב) וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטִיל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא׃ (כג) לָא תְבִית נְבִילְתֵּיהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלִיב וְלָא תְסָאֵב יָת אַרְעָךְ דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃

רע אונד דיך פֿירכטע.
(כב) ווען יעמאנד איין פֿערברעכען בעגאנגען, װאָרויף דיא טאָדעס־שטראַפֿע געזעצט: אונד ווירד היגעריכטעט, אונד אַן איין האָלץ געהענגט;
(כג) זאָ זאָלל זיין לייכנאם ניכט איבער נאכט אם האָלצע בלייבען, זאָנדערן דוא מוסט איהן דעססעלבען טאגעס בעגראבען: דען איין געהענקטער איזט איינע גרינגשעטצונג גאָטטעס; אונד דוא מוסט דאז ערדרייך, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום בעזיטצע גיבט, ניכט פֿעראונרייניגען.

רש"י

ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות פרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו על עץ. רבותינו אמרו [עיין שם] כל הנסקלין נתלין שנא' כי קללת אלהים תלוי. והמגדף ה' בסקילה [סנהדרין מ"ה]: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת [מלכים א' ב']:

באור

פטור מכל העונשין ומכל המלות, אבל הביא שתי שערות, ואף שאין עליו עתה חטא משפט מות, על שם סופו הוא נדון, וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו, כי לא מומת בגדל חטאו, אלא ליסר בו את הרעים, ושלא יהיה תקלה לאחרים. אמרה תורה ימות זכאי, ואל ימות חייב: (כב) ותלית אותו: רז"ל אמרו כל הנסקלין נתלין (רש"י). ויהיה לפ"ז ותלית מתשובת התנאי, אמנם אלו דברי יחיד הם, והלכה כדברי חכמים, שאינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז, ואמרו שזהו טעם כי קללת אלהים תלוי, כלומר מפני מה זה תלוי? על שברך את השם, או עבד ע"ז, ולפ"ז גם ותלית אותו חלק מהתנאי. שכאשר יתחייב תלייה ותתלה אותו, אז לא תלין וגו'. ועל"ד הפשט כי קללת אלהים תלוי כמ"ש רש"י שכל אדם הנברא בצלם אלהים כשהוא תלוי זלזולו של מלך הוא, שאדם עשוי בדמות דיוקנו, וישראל הם בניו, משל לשני אחים תאומים שהיו דומים זה לזה, האחד נעשה מלך, והשני נתפס ללסטיות ונתלה, כל הרואה אותו אומר המלך תלוי. כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול (גערינגשעטצונג), כמו והוא קללני קלל' נמרצת (מלכים א' ב' ח'): (כג) ולא תטמא את אדמתך, מוסב על כי קבר תקברנו. והשעור לא תלין נבלתו על העץ, כי קללת אלהים תלוי. כי אם קבר תקברנו ולא תטמא את אדמתך, כי היה אפשר שינויסנו בלא קבורה, וכוס לקברו שלא יטמא בו מונע או מאהיל כדברי הרשב"ם, ואמרו רז"ל שמצות קבורה אף באבר מתי ישראל בכל מקום ובכל זמן:

כב (א) לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ (ב) וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ (ג) וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס (ד) לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ

ת״א את שור ב״מ כ״ח, א׳: השב ב״ק נ״ו, א׳. ב״מ כ״ו, ב׳, ול״ה א׳. חולין ק״ל, א׳: עד דרש ב״מ כ״ז, ב׳: והשבתו ב״ק ס״ה, ב׳. ב״מ כ״ח, ב׳. סנהדרין ע״ג, א׳: וכן וכו׳ ב״מ כ״ז, א׳: לכל אבדת ב״ק קי״ג, ב׳. ב״מ כ״ו, א׳, ול״א א׳: אשר וכו׳ ב״מ כ״ז, ב׳. ול״א א׳ לא תוכל ב״מ כ״ו, ב׳: נפלים שם ל״ב, א׳:

תרגום אשכנזי

כב (א) ווען דוא דייא נעם ברודערס אָכסען אָדער שאף זיהסט, דאז זיך פערלויפען האט; זאָ מוסט דוא דיך איהנען ניכט ענטציהען, זאָנדערן זאָללסט זיא צו דיינעם ברודער צוריקפיהרען. (ב) איזט אבער דיין ברודער פאָן דיר ענטפערנט, אָדער דוא ווייסט ניכט, ווער עס אנגעהארט; זאָ נים עס צו דיר אין דיין הויז, אונד לאס עס בייא דיר זיין, ביז דיין ברודער דארנאך פראגט: דאמיט דוא עס איהם ווידערגעבען קאָננסט. (ג) עבען אלזאָ זאָללסט דוא טהון מיט זיינעם עזעל, עבען אלזאָ מיט זיינעם געוואנדע, עבען אלזאָ מיט אללעם פערלאָהרענען, דאס דיינעם ברודער פאָן הענדען געקאָממען, אונד פאָן דיר געפונדען ווארדען; דוא קאָננסט דיך ניכט ענטציהען. (ד) זיהסט דוא דיינעם ברודערס עזעל אָדער זיינען אָכסען אויף דעם וועגע הינפאללען, זאָ מוסט דוא דיך איהנען

תרגום אונקלוס

כב (א) לָא תֶחֱזֵי יָת תּוֹרָא דַאֲחוּךְ אוֹ יָת אִימְרֵיהּ דְּטָעַן וְתִתְכְּבֵישׁ מִנְּהוֹן אֲתָבָא תְּתֵיבִינוּן לַאֲחוּךְ׃ (ב) וְאִם לָא קָרִיב אֲחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁנֵּיהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתֵיבִינֵּיהּ לֵיהּ׃ (ג) וְכֵן תַּעְבֵּיד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לְכָל אֲבֵידְתָא דַאֲחוּךְ דִּי תֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְאִתְכַּסָּאָה׃ (ד) לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא

רש״י

כב (א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו. ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו׳ [ב״מ ל׳]: (ב) עד דרוש אחיך. וכי תעלה על דעתך שיתננה לו קודם שידרשנו אלא דרשהו שלא יהא רמאי [ב״מ כ״ז]: והשבות לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: (ג) לא תוכל להתעלם. לכבוש עינך כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים.

באור

כב (א) לא תראה, מוסב על והתעלמת, ושיעורו אם תראה לא תתעלם: והתעלמת, כובש עין כאילו אינו רואה (רש״י): (ב) ולא ידעתו. או אם לא ידעתו כמו מכה אביו ואמו (דעת הרמב״ן). וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואספתו, אם היית שם או בגלוי שתפקדנו ביד נאמן (הראב״ע): והשבתו לו, שתהא בו השבה, שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבענו ממנו. מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל, ושאינו עושה ואוכל ימכר (רש״י), והמדרים מכוונים לעומק כוונת הכתוב: (ג) לא תוכל, אינך רשאי: (ד) נפלים, כמשמעו שמטו רגליה׳

וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס
(ה) לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ
(ו) כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ (ז) שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם

ת״א והתעלמת ברכות י״ט, ב׳. ב״מ ל׳, א׳. סנהדרין מ״ח, ב׳: הקם ב״מ ל״ח א׳: לא יהיה וכו׳ נזיר נ״ט, א׳: ולא ילבש שם שם: כי יקרא ב״ק קי״ד, א׳. חולין קל״ט, א׳, וקמ״א ב׳: והאם וכו׳ חולין קמ״א, ב׳: שלח ב״מ ק״ב, א׳:

ניכט ענטציהען, זאנדערן איהם אויפריכטען העלפען. (ה) קיינע פרויענס־פערזאן זאלל געראטשאפטע איינעס מאננעס טראגען, אונד קיינע מאנספערזאן דאז געוואנד איינער פרויא אנטהון; דען ווער דיעס טהוט, איזט איין גרייעל פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע. (ו) ווען דיר אויף דעם וועגע איין פאגעל־נעסט מיט קיכליין אדער אייערן אויפשטאססט, אם בוימע, אדער אויף דער ערדע: וואָ דיא מוטטער אויף דען קיכליין אדער אייערן זיטצט; זאָ זאללסט דוא ניכט ביידע, דיא מוטטער זאמט דען יונגען, אויסהעבען. (ז) דיא מוטטער מוסט דוא פליגען לאססען, אונד דיא

תרגום אונקלוס

דאחוך או תוריה רמן באורחא ותתכבש מנהון אקמא תקים עמיה: (ה) לא יהי תקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין: (ו) ארי יזדמן קנא דצפרא קדמך באורחא בכל אילן או על ארעא אפרוחין או ביעין ואמא רביעא על אפרוחין או על ביעין לא תסב אמא על בניא: (ז) שלחא תשלח ית אמא וית בניא תסב

רש״י

זו טעינה להטעין משאו שנפל מעליו [ב״מ ל״ב]: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף [ספרי נזיר נ״ט]: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך לישב בין הנשים. ד״א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. בעודה על בניה [חולין קמ״א]: (ז) למען

באור

ונפלו ולא יוכלו לקום בלי עזר המקים מפני המשא שעליהם. וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ה) לא יהיה כלי גבר, נסמכה (המצוה) בעבור צאת למלחמה, כי האשה לא נבראה כי אם להקים זרע. ואם היא תצא עם אנשים תבא בדרך לידי זנות. וכן לא ילבש גבר, והטעם זכר שלא נתגלה זקנו יתערב בין הנשים ויכסף הוא והן ואין מי ידע. וזה יורה כי מנהג ישראל הי׳ וכן מנהג המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם (הראב״ע): לא ילבש גבר, אונקלוס תרגם לא יתקן גבר בתקוני דאתתא, וכן אחז״ל שכל המתקן עצמו בתקונים המיוחדים לנשים חייב מלקות. כגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, וכן המעביר שערותיו, כדרך שהנשים עושות: (ו) כי יקרא, כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה: אפרוחים, אל״ף נוסף, כמו אל״ף אזרוען (הראב״ע): לא תקח, הטעם לדעת כל המפרשים כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה, כי יש לבהמות חיות ועופות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם ודאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור, אבל הוא מפעולת כח המחשב המצוי בבהמות

ואת־הבנים תקח־לך למען ייטב
לך והארכת ימים: ס שלישי (ח) כי
תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך
ולא־תשים דמים בביתך כי־יפל
הנפל ממנו: (ט) לא־תזרע כרמך
כלאים פן־תקדש המלאה הזרע
אשר תזרע ותבואת הכרם: ס
(י) לא־תחרש בשור־ובחמר יחדו:
(יא) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים

ת"א ואת הבנים חולין קמ"א, א': למען וכו' קדושין ל"ט, ב' ומ' ו' וקמ"ב א': מעקה חולין קל"ו, א': ולא תשים כתובות מ"א, ב'. ב"ק ט"ו, ב', ומ"ז א': כי יפול ב"ק נ"א, א'. חולין י"א, קל"ו: פן תקדש קדושין נ"ו, ב'. חולין קט"ו, א': המלאה פסחים כ"ח, א': ותבואת ברכות כ"ה, א': לא תלבש כלאים ס"ד, א'. שבת כ"ז, א'. יבמות ד', א'. נזיר נ"ח, ב', ול"ח א'. מנחות ל"ט, ב', ומ"ב א'. בכורות י"ז. א', ערכין ג', א': צמר יבמות ד', ב' נזיר נ"ח, א'. מנחות ל"ט, ב', ומ"ב ב':

תרגום אונקלוס

לך בדיל דיטב לך ותוריך יומין: (ח) ארי תבני ביתא חדתא ותעביד תיקא לאגרך ולא תשוי חובת דין דקטול בביתך ארי יפיל דנפיל מיניה: (ט) לא תזרע כרמך עירובין דלמא תסתאב דמעת זרעא די תזרע ועללת כרמא: (י) לא תרדי בתורא ובחמרא כחדא: (יא) לא תלבש שעטנזא עמר וכתן מחבר

תרגום אשכנזי

יונגען קאננסט דוא דיר נעהמען; דאמיט עס דיר וואהל געהע אונד דוא לאנגע לעבעסט. (ח) ווען דוא איין נייעס הויז בויעסט, זא מאכע איין געלענדער אבען אום דיא אלטאנע: דאמיט דוא ניכט בלוטשולד אויף דיין הויז ברינגסט, ווען עטווא יעמאנד הערונטער פֿילט. (ט) דוא זאללסט דיינען וויינבערג ניכט מיט פֿערמישטען ארטען בעזעען; זאנסט ווירדע זאוואהל דיא פֿרוכט דעס זאמענס, דען דוא אויסזעעסט, אלס דער ערטראג דעס וויינבערגס, דיר פֿערבאטען זיין. (י) דוא זאללסט מיט איינעם אָכסען אונד איינעם עזעל ניכט צוגלייך אקקערן. (יא) דוא זאללסט קיין געוועבע טראגען,

רש"י

ייטב לך וגומר. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות [חולין קמ"ב]: (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שהמצוה גוררת מצוה ותבוא לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג ואו"ת תיקא כמין תיק שמעמד בו את הכד: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: (ט) כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד [קידושין ל"ט חולין פ"ב]: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור מופל בו לשון קדוש כמו אל תגש בי כי קדשתיך [ישעיה ס"ה]: המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: (י) לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינים שבעולם הוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא [ב"ק נ"ד]: (יא) שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו פירשו

באור

בלבד היא מגיה באדם. ועיין בס' המורה מזה יותר: (ז) למען ייטב לך, שהשם יחמול עליך וייטב לך (הרמב"ן): (ח) מעקה, אין לו ריע וטעמו ידוע ממקומו והוא גדר סביב לגג: דמים. כתרגום אונקלוס חובת קטול, וכן הוא בתרגום אשכנזי: הנפל, נקרא על שם סופו. וכן יומת המת, ובגדי ערומים תפשיט, ויתרוצצו הבנים, ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם (הראב"ע): (ט) כלאים, קבלו רבותינו שהוא חטה ושעורה וחרצן במפולת יד (קידושין ל"ט): פן תקדש. כמו כי תקדש, ולא תגעו בו פן תמותון (בראשית ג' ג'). והטעם כי יאסר לך כקודש: המלאה הזרע כמו מלאת הזרע בסמיכות או תחסר מן, המלאה מן הזרע, והטעם התבואה: (י) יחדו, כמו אחד: (יא) שעטנז, לשון עירוב, ור"ד שועי טוי

יחדו: ס (יב) גדלים תעשה־לך על־
ארבע כנפות כסותך אשר תכסה־
בה: ס (יג) כי־יקח איש אשה ובא
אליה ושנאה: (יד) ושם לה עלילת
דברים והוצא עליה שם רע ואמר
את־האשה הזאת לקחתי ואקרב
אליה ולא־מצאתי לה בתולים:
(טו) ולקח אבי הנער ואמה והוציאו
את־בתולי הנער אל־זקני העיר
השערה: (טז) ואמר אבי הנער אל־

הנערה ק' הנערה ק' הנערה ק'

ת"א גדלים שבת כ"ז, ב'. סוכה ט', א'. יבמות ד', א'. נזיר נ"ח א', ב', וס"ש א'. מנחות ל"ט, ב', ומ"ב א'. בכורות י"ז, א'. ערכין ג', א'. ארבע זבחים י"ח, ס'. מנחות מ"ב, ב'. חולין קל"ז, א': תכסה שבת כ"ז, ב'. זבחים י"ח, ב'. מנחות מ"א, א', ומ"ב א': ואקרב כתובות מ"ו, א':

וואָרין וואָללען אונד לייגען פֿערמענגט איזט. (יב) שנירע זאָללסט דוא דיר מאכען, אן דען פֿיער פֿליגעלן דיינעס מאנטעלס, מיט וועלכעם דוא דיך בעדעקסט. (יג) ווען יעמאנד איינע פֿרויא ניממט אונד וואָהנט איהר בייא, ווירד איהר אבער נאכהער גראם; (יד) לעגט איהר פֿאלשע בעשולדיגונגען אויף, אונד ברינגט זיא אין איבלען רוף; שפּריכט נעמליך: דיזע פֿרויא האבע איך גענאָממען, אונד אלס איך מיך צו איהר טהאט, פֿאנד איך דאז צייכען דער יונגפֿערשאַפֿט ניכט; (טו) זאָ זאָללען פֿאטער אונד מוטטער דער יונגען פֿרויא דיא בעווייזע איהרער יונגפֿערשאַפֿט נעהמען, אונד פֿאָר דיא עלטעסטען דער שטאדט אין דאז טהאָר ברינגען. (טז) דער פֿאטער דער יונגען פֿרויא זאָלל צו דען עלטעסטען שפּרעכען: מיינע טאָכטער האבע איך די-

תרגום אונקלוס

כחדא: (יב) כרוספדין תעביד לך על ארבע כנפי כסותך די תתכסי בה: (יג) ארי יסב גבר אתתא ויעול לותה ויסנינה: (יד) וישוי לה תסקופי מלין ויפיק עלה שום ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית וקריבית לותה ולא אשכחית לה בתולין: (טו) ויסב אבוהא דעולמתא ואמה ויפקון ית בתולי עולמתא לקדם סבי קרתא לתרע בית דינא: (טז) ויימר אבוהא

רש"י

שוע טווי ונוז: (יב) גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים [יבמות ד' ספרי] לכך סמכן הכתוב: (יג) ובא אליה ושנאה. סופו: (יד) ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לחץ הרע: את האשה הזאת. מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין [ספרי]: (טו) אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולי' כרעים יתבזו עליה [בס]: (טז) ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשו' לאש'

באור

ומ (רס"י). עיין (במדבר י"ט י"ט): (יב) גדלים, ציצית צריך שיהא גדול וקטוע. וכן גדלים מעשה שרשרת: (יד) עלילות, כמו סבות דברים (המציאות אותו לשנוא אותה) כן אמת אנו (הרשב"ם), ולשון רש"י עבירה גוררת עבירה, עבר על לא תשנא (כמו שאמר ושנאה), סופו לבא לידי לשון הרע: והוציא, מפיו: בתולים, לשון דמים ולא יתפרדו, וכן בחרות זקונים ונעורים (הרמב"ן): (טז) ולקח אבי הנערה ואמה, כי זנות הבת תחל כבוד לאבותיה שלא השגיחו עליה ולמדוה מוסר נכון, ויתכן שהשטעות אליה או אמה, ואם היא יתומה עמונה כ"ד: השערה, מקום שהזקנים נוסדו יחד להשגיח על שרץ הקהל ולשפוט את העם כי היה זה בשער העיר כבודו לכל קולם ודרי הימים הקדמונים: (טז) אבי הנערה, לא ... ולא בהלך עד לפרק. ועוד שהקנס לא יתן לאם. אם אין לה אב. והלכה כדברי שאומר

הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה
לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ (יז) וְהִנֵּה־הוּא שָׂם
עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי
לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי
וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃
(יח) וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־
הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ (יט) וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ
מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי
הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל
וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ
כָּל־יָמָיו׃ ס (כ) וְאִם־אֱמֶת הָיָה
הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים
לַנַּעֲרָ׃ (כא) וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ אֶל־

לנערה ק'   הנערה ק'

ת"א את בתי כתובות כ"ג, ע"ח ות"ד ס'. סוטה כ"ב, ג'. קדושין כ', ג', וט' ח', וס"ד ח': עלילות כתובות מ"ו, ח': לא מצאתי שם שם: ויסרו סנהדרין ע"ח, ג': וענשו כתובות שם: כי הוציא ערכין ט"ו, ח': ואם אמת כתובות ר', ג', ומ"ד ג'. ערכין שם: והוציאו כתובות מ', ג', ומ"ד ג'. ערכין שם:

תרגום אשכנזי

זעם מאננע צור פֿרויא גע־נעבען, ער איזט איהר אבער גראם געוואָרדען; (יז) נונ־מעהר בירדעט ער איהר פֿאַלשע בעשולדיגונגען איף, אונד שפריכט: איך האבע ביא דיינער טאכ־טער דאז צייכען דער יונגפֿערשאַפֿט ניכט גע־פֿונדען; היר אבער זינד דיא בעווייזע פֿאָן מיינער טאָכ־טער יונגפֿערשאַפֿט. היר־מיט זאָלל מאן דאז בעט־טוך פֿאָר דען עלטעסטען דער שטאדט אויסברייטען. (יח) זאָ זאָללען דיא עלטעסטען דער שטאדט דען מאן פֿאָרנעהמען, אונד איחקציכטיגען; (יט) איבער־דעם אויך אום הונדערט שקל בעשטראָפֿען אונד דעם פֿאטער דער יונגען פֿרויא געבען: דארום, דאס ער אויף איינע יונגפֿער אין ישראל איינען איבלען רוף אויסגעבראכט. אויך מוס זיא זיינע פֿרויא בלייבען, אונד ער זאָלל זיא צייט־לעבענס ניכט פֿערשטאָסען קאָננען. (כ) װערע עס אבער וואהר, דאס ביא דער יונגען פֿרויא דיא צייכען דער יונגפֿערשאַפֿט ניכט געפֿונדען וואָרדען; (כא) זאָ זאָלל מאן דיא

תרגום אונקלוס

דעולמתא לסביא ית ברתי יהבית לגברא הדין לאנתו ושנאה: (יז) והא הוא שוי תסקופי מלין למימר לא אשכחית לברתך בתולין ואלין בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם סבי קרתא: (יח) וידברון סבי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה: (יט) ויגבון מניה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולמתא ארי אפיק שום ביש על בתולתא דישראל וליה תהי לאנתו לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי: (כ) ואם קושטא הוה פתגמא הדין לא אשתכחו בתולין לעולמתא: (כא) ויפקון ית עולמתא לתרע

רש"י

לדבר בפני הב"ד [שם]: (יז) ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה [שם]: (יח) ויסרו אותו. מלקות [כתובות מ"ו]: ואם אמת היה הדבר. בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין [שם]: (כא) אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם:

באור

יתומה קנסה לעצמה: והנה הוא שם, רק לפי שהנשה הוא שם לה עלות כוזבות להרשיעה מעליו: (יח) אתו, ע"ד הפשט ייסרו אותו בדברי תוכחה ויביישו אותו לעיני כל באי השער ואולם רבותינו קבלו שהוא מלקות וכן ת"א וילקון יתיה. והמתרגם לאשכנזי תרגמנו בענין שסובל שני הפירושים: (יט) מאה כסף, לתת מאה כסף: לאבי הנערה, תחת אשר רצה

פתח בית־אביה וסקלוה אנשי
עירה באבנים ומתה כי־עשתה
נבלה בישראל לזנות בית אביה
ובערת הרע מקרבך: ס (כב) כי־
ימצא איש שכב | עם־אשה בעלת־
בעל ומתו גם־שניהם האיש השכב
עם־האשה והאשה ובערת הרע
מישראל: ס (כג) כי יהיה נער

נערה ק'

תולדות אהרן ומתה כתובות מ"ו, ב': לזנות שם מ"ט, א'. סנהדרין נ', א': כי ימצא סנהדרין פ"ו, א': ומתו שם פ"ו, ב'. ערכין ו', א': כי יהיה כתובות מ"ט, ב':

יונגע פֿרויא פֿאָר דיא הויז־טהירע איהרעס פֿאטערס פֿיהרען, אונד דיא שטאדט־לייטע זאָללען זיא צו טאָדע שטייניגען: דאס זיא דיא שאנדטהאט בעגאנגען, אין איהרעס פֿאטערס הויז אונצוכט צו טרייבען. זאָ זאָללסט דוא דאז באָזע אויס דיינער מיטטע וועג־שאפֿפֿען. (כב) ווען יע־מאנד אנגעטראָפֿפֿען ווירד, דאס ער בייא איי־נער פֿרויא שלעפֿט, דיא איינען עהעמאן האט; זאָ זאָללען זיא ביידע שטערבען: דער מאן, וועלכער בייא דער פֿרויא געשלאפֿען האט, זאמט דער פֿרויא. זאָ זאָללסט דוא דאז באָזע פֿאָן ישראל וועגשאפֿפֿען. (כג) ווען איין יונגפֿרייליכעס מעדכען מיט יעמאנדען פֿער־

תרגום אונקלוס

בית אבוהא ויִרגמונה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי עבדת קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עביד דביש מבינך: (כב) ארי ישתכח גבר שכיב עם איתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם איתתא ואיתתא ותפלי עביד דביש מישראל: (כג) ארי תהי עולימתא בתולתא דמארסא לגבר

רש"י

לזנות בית אביה. כמו בבית אביה: כל אנשי עירה. במעמד כל אנשי עירה [ספרי]: (כב) ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם [שם]: גם. לרבות הבאים אחריהם. (ס"א מאחוריהם) [שם]. ד"א גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. לפיכך שכב עמה פרצה קוראה

באור

אשר כנהו: כל ימיו. היה יכול לשלחה בגט בלא הוצאת שם רע, אלא שלא רצה לתת לה נשואי הבתולות, לכך יענש שלא יוכל לשלחה כל ימיו, והוא בגד ראוי ומיוחס אל המעשה: (כא) נבלה, ת"א קלנא, וכן תרגם המתרגם אשכנזי, יתכן שזה נבלה לא יאמר כי אם על אחת הפעולות רעות הנמשכים מן התפעלות הנפש השפלות והבזיונות, כמו תאות המשגל או הגילות, לפי שהם מגונות ומאוסות כְּנְבֵלָה, כי נבלה עשה לשכב את בת יעקב. ובל שמו נבלה עמו, אבל על הפעולה הרעה הנמשכת מן התשוקה החזקה אבל איננה בזות ומגונה כמו הגאות, האכזריות והכעס וכיוצא בהם לא יאמר נבלה כי אם עון, רשע, פשע וכדומה: בית אביה. כמו בבית אביה. והטעם שלא שמעה לתורת אביה ומוסר אמה וחללה כנודע. ולשון הרשב"ם לזנות בית אביה שיש עדים שזינתה אחר שנתקדשה, וכן באמרו רז"ל בכתובות (דף מ"ו), ויורה על זה מלת לזנות, כי הנערה אשר לא אורשה, לא תקרא זונה בשכבה עם אחד פעם: (כב) שניהם, הנה האשה לא תנשא כי אם לאיש אחד, אבל האיש נושא נשים רבות, ואעפ"כ ימות גם הוא ששכב את אשת רעהו, והנה מלת גם באה להשוות האיש לאשה שוה בגזר, וכן כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם בסמוך (כ"ג י"ט). ומן התימה על הרמב"ן שפירש שם שנאמר גם שניהם על זה הדרך וכאן פירשו באופן אחר ונטה מעומק פשוטו של מקרא: (כג) כי יהיה. כאשר ידע זה הדבר (הרשב"ע), וכבר זכרנו שכאשר יקדם הפעל אל הפועל לא יצטרך

בתולה מארשה לאיש ומצאה איש
בעיר ושכב עמה׃ (כד) והוצאתם
את־שניהם אל־שער ׀ העיר ההוא
וסקלתם אתם באבנים ומתו את־
הנער על־דבר אשר לא־צעקה בעיר
ואת־האיש על־דבר אשר־ענה
את־אשת רעהו ובערת הרע
מקרבך׃ ס (כה) ואם־בשדה ימצא
האיש את־הנער המארשה והחזיק
בה האיש ושכב עמה ומת האיש
אשר־שכב עמה לבדו׃ (כו) ולנער
לא־תעשה דבר אין לנער חטא מות

הנערה ק' הנערה ק' ולנערה ק' לנערה ק'

תולדות אהרן והוצאתם קדושין י', א': על דבר סנהדרין מ"א, א': ומת האיש קדושין סט. סנהדרין ס"ו, ב': ולנערה נדרים ר"ז, א'. ב"ק כ"ח, ב'. סנהדרין ע"ב, א'. ע"ז נ"ד, א':

תרגום אשכנזי

לאבט איזט, עס פינדעט
זיא אבער איין אנדערער
איי דער שטאדט, אונד
שלעפט בייא איהר;
(כד) זא זאללט איהר זיא
בידע אין דאז טהאר דער-
זעלבען שטאדט פיהרען,
אונד מיט שטיינען צו
טאדע ווערפען: דאז מעד-
כען, וויל עס ניכט אום
הילפע גערופען, דא עס
אין דער שטאדט געשאה;
אונד דען מאן, וויל ער דיא
פרויא זיינעס נעכסטען
געשוועכט האט. דאז
באזע מוסט דוא פאן דיר
ווענשאפפען. (כה) האט
אבער דער מאן דאז פער-
לאבטע מעדכען אויף דעם
פעלדע אנגעטראפפען,
זיא ערגריפפען אונד בייא
איהר געשלאפען; זא זאלל
דער מאן דער בייא איהר
געלעגען, אללין שטער-
בען; (כו) דעם מעדכען
אבער זאללסט דוא ניכטס
טהון, דאז מעדכען האט
דען טאד ניכט פערשולדעט: דען עבען זא, אלס ווען יעמאנד איבער זיינען נעבענמענשען העדפילע,

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁכַּחִנַהּ גַבְרָא בְקַרְתָּא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ׃ (כד) וְתַפְּקוּן יָת תַּרְוֵיהוֹן לִתְרַע קַרְתָּא הַהִיא וְתִרְגְּמוּן יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן יָת עוּלֵמְתָּא עַל עֵיסַק דְּלָא צְוַחַת בְּקַרְתָּא וְיָת גַּבְרָא עַל עֵיסַק דִּי עַנִּי יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ (כה) וְאִם בְּחַקְלָא יִשְׁכַּח גְּבַר יָת עוּלֵמְתָּא דִּמְאָרְסָא וְיִתַּקֵּיף בַּהּ גַּבְרָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ וְיִתְקְטֵיל גַּבְרָא דִּי שְׁכֵיב עִמַּהּ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ (כו) וּלְעוּלֵמְתָּא לָא תַעְבֵּיד מִדָּעַם לֵית לְעוּלֵמְתָּא חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי כְּמָא דִי יְקוּם

רש"י

לנגב הא אילו יצאה בניתה לא אידע לה [ערכין ז']: (כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא והחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו' [פסחי' כ"ה סנהד' ע"ג]:

באור

לשמור את המין ואת המספר: איש, אחד: (כד) ענה, שכב, והנה כל שכיבה ואם אינה באונס נקראת עינוי, כל זמן שאינה בחפץ וברצון גמור. לפי שהנערה המאורסה אע"פי שנתרצית לו, כנראה מכונתה על דבר אשר לא צעקה, עם כל זה מן הסתם לא היה ברצון גמור ותמידה חפשית, אלא שילדה תקפה עליה אחרי שנתפסה. וכן תחת אשר עניתה, קרא הכתוב ענוי לשכיבה, אע"פי שלא אנסה, רק לפי שנשבית ולבה אל ארוסה ואל מולדתה, לכן לא נתרצית לו מרוב אהבה, כדרך האשה אל בעלה, שלבה פנוי מכל נער וכל ילדה והיא מוסרת עצמה לו בחשק ותנפש חפילה. ותעתה אין צורך לדברי הרמב"ן: אשת רעהו, הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו, ולא נוכל לדעת האירוסות כי אם בדברי קבלה (הרשב"ע): (כו) כי כאשר יקום, לפי פשוטו זהו משמעו. כי אנוסה היא והחזקה בה ועמד עליה כאדם העומד על חבירו לסרגו

כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו
נפש כן הדבר הזה: (כז) כי בשדה
מצאה צעקה הנער המארשה ואין
מושיע לה: ס (כח) כי ימצא איש
נער בתולה אשר לא ארשה ותפשה
ושכב עמה ונמצאו: (כט) ונתן האיש
השכב עמה לאבי הנער חמשים
כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר
ענה לא יוכל שלחה כל ימיו: ס
כג (א) לא יקח איש את אשת אביו

הנערה ק' נערה ק' הנערה ק'

תא כי כאשר וכו' פסחים כ"ה, ב'. יומא פ"ד, א'. סנהדרין ע"ג, א': כי בשדה ב"ב ס"ז, ב': ואין מושיע סנהדרין ע"ג, א': כי ימצא כתובות כ"ט, ב', ול"ח א': לא ארשה כתובות ל"ח, א': ונתן ברכות כ"ח, ב'. יבמות ד', א'. כתובות מ', ב'. ערכין ט"ו, א': לאבי כתובות כ"ט, ב'. ול"ח ב', ומ' ב', ומ"ב ב': חמשים כתובות ל"ג, א': ולא תהיה יבמות ל"ט, א'. כתובות, כ"ט, ב', ול"ט א'. מכות ט"ו, א': תחת כתובות ל"ב, ב'. ב"ק ס"ד, א'. ערכין ט"ו, א': לא יוכל גיטין נ', א'. תמורה ה', א': לא יקח ברכות כ"ח, ב'. יבמות ד', א', ומ"ט א', ונ"ז א'. קדושין ס"ז, א':

תרגום אונקלוס

ארי על חבריה ויקטליניה נפש כן פתגמא הדין: (כז) ארי בחקלא אשכחה צוחת עולמתא דמארסא ולית דפריק לה: (כח) ארי ישכח גבר עולמתא בתולתא די לא מארסא ויחדינה וישכוב עמה וישתכחון: (כט) ויתן גברא דשכב עמה לאבוהא דעולמתא חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חלף די ענה לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי:

כג (א) לא יסב גבר ית אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי:

תרגום אשכנזי פח

אונד ברעכטע איהן אום; זא איזט דיזעס אויך. (כז) ער טראף זיא אויף דעם פעלדע אן; דיא פערלאבטע יונגפער קאן וואהל גערופען האבען, אהנע דאס איהר יעמאנד צו הילפע קאממען קאננטע. (כח) ווען יעמאנד איין יונגפריליכעס מעדכען, דאז ניכט פערלאבט איזט, אנטריפפט, ערגרייפט אונד בעשלעפט, אונד זיא ווערדען בעטראפפען; (כט) זא זאלל דער מאן, דער דאז מעדכען בעשלאפען, איהרעם פאטער פינפציג שקל זילבער געבען, אונד זיא זאלל זיינע פרויא זיין, וויל ער זיא געשוועכט האט; ער זאלל זיא זיין לעבען לאנג ניכט פערשטאסען קאננען.

כג (א) ניאמאנד זאלל זיינעם פאטערס פרויא הייראטהען, אונד זיינעם פאטערס דעקקע אויפדעקקען. (דיא עהרערביטיגקייט געגען זיינען פאטער פערלעטצען).

רש"י

כג (א) לא יקח. אין ע בה לקוחין ואין קידושין תופסין בה [קידושין ס"ז]: ולא יגלה כנף

באור

(דס"ו): ורצחו נפש' שהרגו: (כז) צעקה, יתכן שצעקה, או טעמו אם צעקה אין מושיע לה, ולא ידעתי בדין הצעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה האיש והיא נלחמת בו בכל כחה ומכה ודוחפת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעוק למה תסקל? אלא הצעקה בהוה אך זה מן הסתם. בעיר מפותה ובשדה אנוסה, והכלל בדבר ככל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת, אין לה מושיעי' בין בעיר בין בשדה פטורה (הרמב"ן): (כח) ותפשה, שתפשה בכח הכתוב מדבר: (כט) לאבי הנערה חמשים כסף, בעבור מוהר הבתולות, ומכאן יש סמך שמוהר הבתולות הוא חמשים כסף:

כג (א) אשת אביו, אנוסת אביו: ולא יגלה כנף אביו, על דעת רבותינו בשומרת יבם של אביו הכתוב מדבר, ויתכן שהוא דרך כלל על אלמנת או גרושת אביו בין שהיתה אשתו או

וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס (ב) לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס (ג) לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס (ד) לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־

תולדות אהרן ולא יגלה יבמות ד׳, א׳, וצ״ו א׳: לא יבא שם ע״ו, א׳, וע״ט ב׳: פצוע שם ע״ה, א׳: ממזר שם מ״ד, א׳, וע״ה ב׳. קדושין ע״ג, א׳: עמוני ברכות כ״ח, א׳. יבמות ס״ד ב׳, וס״ט א׳, וע״ו ב׳. כתובות י׳, ב׳. נזיר כ״ג, ב׳. קדושין כ״ג, ב׳. הוריות י׳, ב׳. ידים פ״ד, מ״ד:

תרגום אשכנזי

(ב) וועֶר צערריבענע אָדער אויסגעשניטטענע האָדען האַט, זאָלל ניכט אין דיא געמיינדע דעס עוויגען קאָממען. (ג) איין שאנדפלעק (דער אין עהעברוך אָדער בלוטשאנדע ערצייגט וואָרדען), זאָלל ניכט אין דיא געמיינדע דעס עוויגען קאָממען; זעלבסט נאָך דעם צעהנטען גלידע זאָלל ער ניכט אין דיא געמיינדע דעס עוויגען קאָממען קאָננען. (ד) קיין עמוני אונד מואבי זאָלל אין דיא געמיינדע דעס עוויגען קאָממען, זעלבסט נאָך דעם צעהנטען גלידע זאָלל ניממערמעהר יעמאנד פאָן איהנען אין דיא גע־

תרגום אונקלוס

(ב) לָא יִדְכֵּי דִּפְסִיק וְדִמְחַבַּל לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַּייָ: (ג) לָא יִדְכֵּי מַמְזֵירָא לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַּייָ אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לֵיהּ לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַּייָ: (ד) לָא יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי וּמוֹאֲבָאֵי לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַּייָ אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵיעַל

רש״י

אביו. שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביו [ויקרא י״ח] אלא לעבור על זו בשני לאוין [יבמות ד׳] ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות [יבמות] וק״ו מחייבי מיתות בית דין שאין בעריות מיתות ב״ד שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה. שנפצעו או נדכאו ביצים שלו [יבמות ע״ה]: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: (ג) לא יבא ממזר בקהל ה׳. לא ישא ישראלית: (ד) לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית:

באור

אנוסתו או שבויתו או יבמתו מאחר שאביו פירש כנפיו עליה. כמו שנאמר ופרשת כנפך על אמתך (רות ג׳ ט׳). אסור לבנו לגלות כנפיו ולבוא אליה ואף אם לא בדרך אישות: (ב) פצוע דכה, שנפצעו או נדכאו ביצים שלו (יבמות ע״ה): וכרות שפכה, שנכרת הגיד שלו. ושלשה איברים הם, שבהם הזכר מוליד, גיד וביצים וחוטי ביצים, שבהם הזרע מתבשל, והם הנקראים חוטי ביצים, ומכיון שנפגע אחד משלשה אלו, או נכרת או נדוך, שוב אינו מוליד: בקהל ה׳, לישא בת ישראל. וחז״ל אמרו שלא נאסר כי אם הסרים בידי אדם. וכתב בספר החנוך, משרשי המצוה הזאת להרחיקנו לבלתי הפסד כלי הזרע בשום צד, כידוע במלכים שמסרסים הזכרים למנותם שומרים לנשים. ויש מן הזכרים הפחותים שרוצים בדבר, כדי לזכות אל שולחן המלך ולהרויח ממון, ולכן עם קדוש בדעתנו כי כל הסרים בידי אדם יפסל מהתחבר עוד עם בת ישראל ולהשבת בית או דרך אישות. נרחיק הענין ונמאס אותו. ועם שענה או כמלא טעם בחילוק באסור, בין נפסד בידי אדם לנפסד בידי שמים עכ״ל: (ג) ממזר, שם לאיש מוזר שאחיו ורעיו אינם יודע מאין בא כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון וגו׳ (זכריה ט׳ ו׳), יאמר שלא ישב באשדוד זולתי איש נכרי וזר שיעבדו בו כי יכריתו גאון פלשתים ממנו. והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ידחיק אותו ולא יודה בו לבשתו ולכלמתו מן המעשה הרע שעשה, גם אמו תשליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד, וכן כל העריות כדברי רבותינו בקדושין. ירושלמי

עולם: (ה) על־דבר אשר לא־קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את־בלעם בן־בעור מפתור ארם נהרים לקללך: (ו) ולא־אבה יהוה אלהיך לשמע אל־בלעם ויהפך יהוה אלהיך לך את־הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך: (ז) לא־תדרש שלמם וטבתם כל־ימיך לעולם: ס רביעי (ח) לא־תתעב אדמי כי אחיך הוא

ת"א על דבר יבמות ע"ו, ב', סנהדרין ק"ג, ב': ולא אבה ברכות נ"ט, א': ויהפך סנהדרין ק"ה, ב': לא תדרש גיטין כ"ג, א': לא תתעב ב"ק נ"ג, ב'. ברכות כ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

נפקהלא דיי עד עלמא: (ה) על עיסק די לא ערעו יתכון בלחמא ובמיא באורחא במפקכון ממצרים ודי אגר עלך ית בלעם בר בעור מפתור ארם די על פרת ללטיותך: (ו) ולא אבי יי אלהך לקבלא מן בלעם והפך יי אלהך לך ית לוטין לברכן ארי רחמך יי אלהך: (ז) לא תתבע שלמהון וטבתהון כל יומך לעלם: (ח) לא תרחיק אדומאה ארי אחוך הוא לא

מיינדע דעס עוויגען קאמ־מען: (ה) וויל זיא אייך ניכט צופארגעקאממען זינד מיט בראדט אונד וואס־סער אויף דעם וועגע, אלס איהר אויס מצרים גינגט; אונד וויל ער דען בלעם, זאהן בעור, אויס פתור אין ארם נהרים, ווידער דיך געדונגען האט, דיך צו פערפלוכען. (ו) אבער דער עוויגע, דיין גאטט, וואללטע דעם בלעם קיין געהאר געבען, אונד פער־וואנדעלטע דעססען פלוך אין זעגען; דען דער עוויגע, דיין גאטט, ליבט דיך. (ז) דארום זאללסט דוא ניאמאהלס איהר גליק אונד וואהל צו בעפאר־דערן זוכען דיין לעבען לאנג.: (ח) דען ארמי

רש"י

(ה) על דבר. על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם [ספרי]: בדרך. כשהייתם בטירוף: (ז) לא תדרוש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם [שם]: (ח) לא תתעב

באור

אמר ר' אפשר שהוא מאחר? מום זה (הרמב"ן), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ה) על דבר אשר לא קדמו. שאמר אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים וגו' (לעיל ב' כ"ט ל')? והנראה כי הכתוב הרחיק שני האומות האלה שהיו ממולדי אחי אברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי, ובזכותו שלחם אלהים מתוך ההפכה, והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה. האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, והאחד (והוא עמון) לא קדם אותו בלחם ובמים, כמו אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון (שם ב' י"ח י"ט), והנה תמצא שהזהירם אל תצורם ואל תתגר בם. והם לא קדמו אותם כלל, כי היה הכתוב אומר אשר עשו לי בני עשו והמואבים והעמונים, אבל לא הזכיר עמון מפני שלא קדמו אותם, והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם, כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהזהרו ישראל שלא יעברו בם הוציאו לחם ומים אף לגבולם, ועמון לא אבה לעשות כן. וזה טעם לא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים, ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר טעמו ע"ד אשר לא קדמו ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו (ואשר שכר עליך) (הרמב"ן): לקללך, ואם ברכך לא מדעת מואב או מדעתו עשה כן רק ולא אבה ה' וגו' ויהפך וגו': (ז) לא תדרוש שלומם. אעפ"י שהם בני משפחתכם ואביכם אברהם אהב את אביהם כאח, לא תהיו להם אוהבים דורשי שלומם לפי שהפכו ברית אחוה תמלה (מזרחי ברמב"ן): (ח) לא תתעב אדומי,

לא־תתעב מצרי כי־גר היית בארצו׃ (ט) בנים אשר־יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יהוה׃ ס (י) כי־תצא מחנה על־איביך ונשמרת מכל דבר רע׃ (יא) כי־יהיה בך איש אשר לא־יהיה טהור מקרה־לילה ויצא אל־מחוץ למחנה לא יבא אל־תוך המחנה׃ (יב) והיה לפנות־ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא

תולדות אחרון בנים יבמות ע"ז, ב'. קדושין ע"ה, ב': ונשמרת כתובות מ"ו, א'. ע"ז כ', א': כי יהיה וכו' פסחים ג', א'. חגיגה פ"ו, א'. נדה מ"ג, א': מקרה נ"ק כ"ט, א': ויצא פסחים פ"ח, א': לפנות נזיר ס"ו, א':

תרגום אשכנזי

זאללסט דוא ניכט שייען, דען ער איזט דיין ברודער. דען מצרי זאללסט דוא ניכט שייען, דען דוא ביזט איין פרעמדלינג אין זיינעם לאנדע געוועזען. (ט) דיא קינדער, דיא זיא אים דריטטען גלידע צייגען, זאללען אין דיא געמיינדע דעם עוויגען קאממען קאננען. (י) וועז דוא אין אײנעם לאגער ווידער דיא פיינדע צו פעלדע ליגסט, זא מוסט דוא דיך פאר אללעם שענדליכען היטען. (יא) ווען יעמאנד דורך נעכטליכען צופאלל אונריין ווארדען, זא מוס ער היגויס פאר דאז לאגער געהן, אונד ניכט ווידער הינייגקאממען. (יב) געגען אבענד זאלל ער זיך באדען; אונד ווען דיא זאננע אונטערגעהט, דארף ער ווידער אין דאז לאגער

תרגום אונקלוס

תרחיק מצראה ארי דיר הויתא בארעיה׃ (ט) בנין דיתילדון להון דרא תליתאה ידכון להון למיעל בקהלא דיי׃ (י) ארי תפוק משריתא על בעלי דבבך ותסתמר מכל מדעם ביש׃ (יא) ארי יהי בך גבר די לא יהי דכי מקרי ליליא ויפוק למברא למשריתא לא ייעול לגו משריתא׃ (יב) ויהי למפני רמשא

רש"י

אדומי. לגמרי ואע"פ שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אף על פי שזרקו זכוריכ' ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק. לפיכך: (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגומר. ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדו' שקדמם בחרב לא נתעב ובן מצרי' שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: (יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: לא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה [פסחים ס"ז]: (יב) והיה לפנות ערב. סמוך

באור

מכל וכל אע"פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך (ומה טעם? כי אחיך הוא, ואסור לך לחמול על סרחונו), וכן המצרים אע"פי שזרקו זכוריהם ליאור, ומה טעם? שהיו לכם אכסני' בשעת הדחק לפיכך אינם אסורים אלא עד דור שלישי (מדברי רש"י): (י) מחנה, זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן, ואיננו מחנה מ.ל. כי שם מחילות עשירות ונגלתם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארץ (הרלב"ג): דבר רע. כי הידוע, מנהג המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה, יגזלו ויחמסו, ולא יתבוששו אפילו בגילוי ה' נבלה. והיסר בני אדם בעניינו יתלבש האכזריות וחמה כאלת מחנה אל אויב. ועל כן הזהיר הכתוב ונשמרת מכל דבר רע. וע"ד הפשט היא מוסב' מכל הנאסר (מדברי הרמב"ן): (יא) מקרה לילה, שלא במגו כגון זרע. ודבר הכתוב בהווה שע"פ הרוב הוא בלילה: (יב) לפנות ערב

את־צאתך המחנה: (יג) ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ: (יד) ויתד תהיה לך על־אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את־צאתך: (טו) כי יהוה אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא־יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: ס (טז) לא־תסגיר עבד אל־אדניו אשר־ינצל אליך

קאממען. (יג) אויסען פֿאר דעם לאגער זאָללסט דוא איינע געלעגענהייט האבען, דאהין דוא צור נאָטה געהען קאננסט; (יד) אונד זאָללסט נעבען דיינער פֿעלדריסטונג אויך איין שייפֿליין האבען. ווען דוא נון איסערהאלב דעם לאגערס דיך זעטצען ווילסט, זאָללסט דוא דאמיט גראבען; אונד הערנאך צושארען, וואס פֿאָן דיר געגאנגען איזט. (טו) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, וואנדעלט אין דיינעם לאגער, אום דיר הילפֿע צו לייסטען, אונד דיינע פֿיינדע דיר אין דיא הענדע צו ליפֿערן; דארום מוס דיין לאגער הייליג גע־האלטען ווערדען: דאמיט ער ניכט עטוואס אונאנ־שטענדיגעס בייא דיר גע־וואהר ווערדע, אונד פֿאן דיר אבגעהע. (טז) דוא זאָללסט קיינען קנעכט זיינעם הערן אויסליפֿערן,

תא יד ברכות כ"ה, א': ויתד שם שם. יומא ע"ה, ב'. כתובות ס', ס': כי ה' סוטה ג', ב': והיה וכו' ברכות כ"ה, ב'. שבת כ"ל, א', סוטה ס', ב', וכ"א, א'. ב"מ קי"ד, ב': לא תסגיר יבמות ל"ג, ב'. גיטין מ"ה, א'. קדושין ס"ב, א':

תרגום אונקלוס

יפני במיא וכמיעל שמשא ייעול לגו משריתא: (יג) ואתר מתקן יהי לך מברא למשריתא ותפיק תמן לברא: (יד) וסכתא תהי לך על זינך ויהי במיתבך לברא ותחפר בה ותתוב ותכסי ית מפקתך: (טו) ארי יי אלהך שכינתיה מהלכא בגו משריתך לשיזבותך ולממסר סנאך קדמך ותהי משריתך קדישא ולא יחזי בך עבירת פתגם ויתוב מימריה מלאיטבא לך: (טז) לא תמסר עבד עממין ליד רבוניה די ישתיזיב לותך מן קדם רבוניה:

רש"י

להעריב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו כמו איש על ידו [במדבר ב'] מחוץ למחנה. חוץ לענן: (יד) על אזניך. לבד משאר כלי תשמישך: אזניך. כמו כלי זיין: (טו) ולא יראה בך. הקב"ה ערות דבר: (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפי' עבד כנעני של ישראל שברח מחו"ל לארץ

באור

שאשר יתחיל הערב לפנות, והוא סמך להערב שמשו: וכבא השמש, הוא ערב: (יג) ויד, כתרגומו אתר מתקן (געלעגענהייט), וכמוהו איש על ידו (במדבר ב' י"ז): מחוץ למחנה, מטעם הנקיות והצניעות: (יד) ויתד, הוא כלי שחופרין בו הקרקע ועשוי כצורת יתד: על אזנך, לבד משאר כלי תשמישך כלי זיין (רש"י). וכן תרגם אונקלוס ומתרגם אשכנזי, ולא"ף אזניך נוסף: וכסית את צאתך, כי כל דבר נמאס לעינים והוא מגונה יוליד דעות גרועות בנפש (רלב"ע ורמב"ן): (טו) מחניך קדוש, ולכן תשמר מכל פעולה או דבר משחית ומזיק אבל אם אין לו טמא ואינו קדוש: ולא יראה, השם: ערות דבר, על דעתי שם ערוה נופל על הדבר הראוי לכסות, והוא מגולה, מעתה ערות דבר, הוא גלוי הדבר המגונה הראוי להעלימו: ושב מאחריך, הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב (רלב"ע): (טז) לא תסגיר עבד, בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניכם עבד ואיננו ישראל: מעם אדניו, גם הוא איננו ישראל, כי הוא בא לבקש החסות בנקרא על ישראל, ואם יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול

(כג) וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ (כד) מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי (כה) כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס (כו) כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס

תולדות אהרן וכי תחדל נדרים כ"ח, ח', וע"ח ב'. חולין ב', ח'. עקדה שער ע"ח: מוצא שבועות כ"ו, ב'. זבחים ח', ב', ר' ב'. מנחות ב', ח', ונ' ח', ונ"ח ח': נדבה זבחים ב' ח', וד' ב': בפיך נדרים ז', ח': כי תבא ב"מ ל"ז, ב', ופ"ח ב', ונ"ח ב'. כנפשך שם פ"ח, ב', ונ"ב ח': כליך שם פ"ז, ב', ופ"ט ח', ונ"ג ח': בקמת שם שם: וחרמש שם פ"ז, ע"ב:

תרגום אשכנזי

עם ווירדדיך צור זינדע געי־דעכנעט. (כג) ווען דוא דאז געלאָבען אונטערלאססעסט, טהוסט דוא קיינע זינדע; (כד) וואס אבער איינמאל אויס דיינען ליפפען געגאנגען, מוסט דוא זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכטען: זאָ ווִיא דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פֿרייאוויללִיג אנגעלאָבט, נעהמליך מיט דעם מונדע אויסגעשפּראָכען האסט. (כה) ווען דוא אין דיינעם נעכסטען וויינבערג קאָממסט, זאָ קאננסט דוא טרויבען עססען, זאָ פֿיל דוא ווילסט, ביז דוא זאטט האבעסט; אבער אין דיין געפֿעס מוסט דוא ניכטס טהון. (כו) ווען דוא אין דיזעס נעכסטען זאאטפֿעלד קאָממסט, זאָ קאננסט דוא מיט דער האנד עהרען אבּרופּפֿען; אבער דיא זיכעל דארפֿסט דוא ניכט אן דיינעס נעכסטען זאאט ברינגען.

תרגום אונקלוס

ויהי בך חובא: (כג) וארי תתמנע מלמדר לא יהי בך חובא: (כד) אפקות ספותך תטר ותעביד כמא די נדרתא קדם יי אלהך נדבתא די מלילתא בפומך: (כה) ארי תתגר בכרמא דחברך ותיכול ענבין כנפשך שובעך ולמנך לא תתן: (כו) ארי תתגר בקמתא דחברך ותקטוף מלילן בידך ומגלא לא תרים על קמתא דחברך:

רש"י

(כג) לא תאחר לשלמו: שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא [ספרי ר"ה ד']: (כד) מוצא שפתיך תשמור. ליתן עשה על לא תעשה [ר"ה ו']: (כה) כי תבא בכרם רעך. בפועל הכתוב מדבר [ב"מ פ"ז]: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעיך. אף זו בפועל הכתוב מדבר [שם]:

באור

(הרלב"ע): (כד) מוצא שפתיך, אין ראוי לאדם לחלל את פיו ולהוציא דבר משפתיו, טרם יתבונן ויחקור בלבו את תכלית הדבור ההוא הטות יהיה אם רע? והיה א"כ כל דבר שפתים סוף העלה והמחשבה הנכונה. והנה נאה למשכיל לשנות עצתו ומחשבתו הנכונה בלי טעם וסבה, לכן תשמור ועשית. וכן טעם אשר דברת בפיך: (כה) כי תבא בכרם רעך. לבצור, תוכל שתאכל ממנו (הרלב"ע), והוא ע"פ מה שדרשו רבותינו ז"ל בפועל הכתוב מדבר: שבעך, עד שבעך: כליך, כמו עדיך: (כו) וקטפת, כמו את ראש יניקותיו קטף (יחזקאל י"ז ד'), ועניינו כריתת הבד הדק (אבפפליקקען): מלילת, ידועות מהמקום, והטעם ראשי השבלים שכתבשלו כל צרכן הראויים לפול מהר, כענין וכראש שבולת ימלו: וחרמש, מגל: לא תניף, לפי דעת חז"ל שאף כאן בפועל מדבר, יתכן שהוא רק דרך משל כלומר שלא תקח לצרכך כי אם שבלים מעטים כדרך הקוטף, לא כדרך הקוצר:

כד (א) כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ
וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־
מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר
כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃
(ב) וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה
לְאִישׁ־אַחֵר׃ (ג) וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ
הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן
בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת
הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ
לְאִשָּׁה׃ (ד) לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן

ת"א כי יקח קדושין ד"ז, ב', וד' א', ר' א', וש' א', וי"ם ב':
ובעלה קדושין ט', ב': והיה וכו' מיר ב', א'. גיטין ל', א':
כי מצא וכו' סוטה ב', ב', ול"א ב'. גיטין פ"ט א': וכתב
לה שבת ס"ו, ב'. סוכה כ"ד, ב'. סוטה ב', ב'. גיטין כ'. מ"א,
תכ"ז ב', ות"ח ב'. וע"ב א'. קדושין ג', ב'. וה' ב', וי"ב ב':
ונתן גיטין כ"א, ב', ופ"ז ב'. ב"מ ל"ו, ב': ושלחה יבמות
ק"ב, ב'. גיטין כ"א, א'. קדושין ו', א', ות"א א': ויצאה
סוטה א', ב', גיטין פ"ב, ב', ופ"ם א', ול"ם ב'. קדושין ט', א',
וס' ב' ות"א א', ות"ד א', ופ"ז ב': ושנאה גיטין ג"א, ב'. קדושין
י"ב, ב': וכתב קדושין שם: או כי ימות גיטין שם, קדושין
שם: לא יוכל יבמות כ"ג, ב':

תרגום אונקלוס

כד (א) אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִנַּהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח
רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ
גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵיהּ׃ (ב) וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵיהּ
וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר אָחֳרָן׃ (ג) וְיִסְנְנַהּ גַּבְרָא בַתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לַהּ
גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵיהּ אוֹ אֲרֵי יְמוּת גַּבְרָא
בַתְרָאָה דִּי נַסְבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ (ד) לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה

תרגום אשכנזי

כד (א) ווען יעמאנד
איינע פֿרויא
נימט אונד עהליכט,
זיא פֿערליהרט אבער נאכ-
הער זיינע גונסט, אינדעם
ער עטוואס שענדליכעס
אן איהר וואהרגענאממען:
ער שרייבט איהר איינען
שיידעבריף, גיבט איהן
איהר אין דיא האנד, אונד
לעסט זיא אויס זיינעם
הויזע; (ב) זיא פֿערלעסט
זיין הויז, געהט הין, אונד
ווירד איינעם אנדערן
פֿרויא; (ג) דיזער צווייטע
מאן ווירד איהר אויך גראם,
שרייבט איהר איינען שיי-
דעבריף, גיבט זאלכען
איהר אין דיא האנד, אונד
לעסט זיא אויס זיינעם
הויזע; אָדער דער צווייטע
מאן שטירבט, דער זיא
צור פֿרויא גענאממען:
(ד) זאָ דארף זיא דער ער-
שטע מאן, דער זיא פֿאָן זיך
געלאססען האט, ניכט
ווידער צו זיך נעהמען,
דאס זיא זיינע פֿרויא ווער-
דע: נאכדעם זיא זיך האט
פֿעראונריינינגען לאססען;
דען דיזעס איזט פֿאָר דעם

רש"י

כד (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו (ס"א מלוה שלא תמצא חן בעיניו): (ב) לאיש אחר. אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה [גיטין צ']:
(ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנא' או כי ימות:

באור

כד (א) אם לא תמצא חן בעיניו, עוד: כי מצא וגו', כדעת מקצת הרלב"ע שנספרו
היה כתות ומצא בה, כי בחבורו שלפנינו מצאתי ומצא בה ולומר הוא לשונו, ולא יוכל לגלות
כי אין לו עדים, והטעם, או מצא בה כמו ומצא לפניו ולמו כ"כ: ערות דבר, דבר מגונה
ופלוס, ועל דרך הפשט לא על דבר זמה בלבד נאמר אלא על כל דבר מגונה שעל ידו לא תמצא
עוד חן בעיניו: ספר כריתת, הכורת בינו לבינה, ומבטל כל זכות שיש לו על גופה, ושם לה
על שמו: (ב) ויצאה מביתו, שלא תשב עוד שם ונודע בהבד שאלה מהיותה בביתו (הרלב"ע):

אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי (ה) כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ (ו) לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם

תולדות אהרן כי יקח סוטה מ״ד, ח׳: לא יצא סס סס: לא יחבל ב״מ קי״ג, ח׳:

תרגום אשכנזי

עווינען איין גריעל: אונד דוא זאָללסט דאז לאנד, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, צום בעזיטצע גיבט, ניכט מיט זינדען בעפֿלעקקען. (ה) ווען יעמאנד נייאליך איינע פֿריא גענאָממען, זאָ זאָלל ער ניכט מיט דעם העערע צו פֿעלדע ציהען, אויך צו קיינעם אנדערן אָפֿפֿענט־ליכען דיענסטע אנגעהאל־טען ווערדען; איין גאנצעס יאהר זאָלל ער פֿיר זיין הויז פֿריא זיין: דאמיט ער די פֿרויא, די ער געחייראטהעט, ערפֿרייע. (ו) מאן זאָלל דען אונטער־סטען אָדער אָבערסטען

תרגום אונקלוס

דִּי פַטְרַהּ לְמֵיתַב לְמִסְבַהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דִּי אִסְתְּאָבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּב יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ (ה) אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חֲדַתָּא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יְעִיבַר עֲלוֹהִי לְכָל מִדְּעַם פְּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יַת אִתְּתֵיהּ דִּי נְסִיב׃ (ו) לָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵיחַיָּא וְרִכְבָּא אֲרֵי

רש״י

(ד) אחרי אשר הוטמאה. לרבות סוטה שנסתרה [יבמות י״א]: (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפי׳ אלמנ׳ פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים והזון ומתקנין את הדרכים [ספרי סוטה מ״ד]: יהיה לביתו. אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צרכי המלחמה [שם]: לביתו. זה ביתו: יהיה. לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: (ו) לא יחבל.

באור

והיתה לאיש, על ידי נשואין: (ד) אשר הטמאה, כנגד בעל דאשון, והנה טעמו שאסורה היא לו בעבור שידעה איש אחר, דגשות הטי״ת בחסרון תי״ו התפעל. וכן הכהנים את הנגע (ויקרא י״ג נ״ה) (הרא״ב״ע): כי תועבה, כי אם בעלה יוכל לשוב לקחתה יחליפו נשותיהם זה עם זה. יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו, ואם טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר בית דין על כך (הרמב״ן): (ה) אשה חדשה, יש אומרים בתולה, ולדע׳ רבים חדשה כמהו. כי יוכל להשיב אשתו גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה (הרא״ב״ע). ומתרגם אשכנזי תרגם שלא עבר כי אם זמן מועט משנשאה, וכל זה בכלל חדשה: לכל דבר, הלמ״ד נוסף, וכן השלישי לאבשלום (הרא״ב״ע). לדעתו תיבות לכל דבר נושא המאמר, שלא יעבור עליו כל דבר, והנושא צריך שיהיה על משקל ישר כמבואר בהקדמה, לכן אמר שהלמ״ד נוסף ואינו משמש כלום. ואולם יתכן שתיבות לכל דבר הוא תכלית, שלא יעבור על הצבא לתקן ענינו, להספיק מים ומזון, או לשמור את העיר מן האויב, וכן דרשו בו חז״ל במס׳ סוטה, יכול בצבא הוא דלא ילא וכו׳. או יהיה המאמר חסר הפועל, וענינו ולא יעבור עליו העובר, לשום דבר, ענינו שממונה המלכות העובר על בתי היחידים לצוותם או להזהירם על עניני הקנה המדינה, לא יעבור עליו, כי הוא יהיה נקי מכל עול ומכל עם שנה אחת, וישמש הלמ״ד כדינו, וכן מתורגם בל״א: ושמח, כדי שיוכל לשמח, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ו) לא יחבל, הכתוב: רחים, שם שנים ולא יפרדו,

ורכב כי־נפש הוא חבל: ס
(ז) כי־ימצא איש גנב נפש מאחיו
מבני ישראל והתעמר־בו ומכרו
ומת הגנב ההוא ובערת הרע
מקרבך: ס (ח) השמר בנגע־
הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל
אשר־יורו אתכם הכהנים הלוים
כאשר צויתם תשמרו לעשות:
(ט) זכור את אשר־עשה יהוה אלהיך
למרים בדרך בצאתכם ממצרים: ס
(י) כי־תשה ברעך משאת מאומה

תולדות אהרן כי ימצא סנהדרין פ"ה, ב': והתעמר וכו' סנהדרין פה: השמר שבת קל"ב, ג'. מכות כ"ג, ב: משאת ב"מ קט"ו, א':

מיחלשטיין ניכט צו פפאנ־דע נעהמען, דען דאז הייסט דאז לעבען צו פפאנדע נעהמען׃ (ז) ווירד יעמאנד בעטראפפען, דער איינע פערזאן פאן זיינען ברידערן, נעהמליך פאן דען קינדערן ישראל'ס, געשטאהלען, צום שקלא־פען געמאכט, אונד פער־קויפט האט; זא זאלל דער דיב שטערבען. דאז באזע זאללסט דוא פאן דיר ווענ־שאפפען. (ח) זייא זארג־פעלטיג, בייא דער פלאגע דעם איסזאטצעס אללעס גענויא צו בעאבאכטען אונד צו בעפאלגען. וויא איך דיא פריסטער איס דעם שטאממע לוי נאך מיינער פעראָרדנונג אונ־טערוויזען ווערדען, זא זאללט איהר צו טהון בע־דאכט זיין. (ט) דענקע דאראן, וואס דער עוויגע, דיין גאָטט, דער מרים געטהאן, איף דעם וועגע, אלס איהר איס מצרים גינגט. (י) ווען דוא דיינעם נעכסטען עטוואס צום דארלעהען געגעבען, זא

תרגום אונקלוס

רחין מתעביד מזון לכל נפש: (ז) ארי ישתכח גבר גנב נפשא מאחוהי מבני ישראל ויתגר ביה ויזבניניה ויתקטיל גנבא ההוא ותפלי עביד דביש מבינך: (ח) אסתמר במכתש סגירו למטר לחדא ולמעבד ככל די ילפון יתכון כהניא ליואי כמא די פקידתינון תטרון למעבד: (ט) הוי דכיר ית די עבד יי אלהך למרים בארחא במפקכון ממצרים: (י) ארי תרשי בחברך רשות

רש"י

אם בא למשכנו על חובו בבית דין לא ימשכנו בדברים שעושים בהן אוכל נפש [ב"מ קי"ג]: רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: (ז) כי ימצא. בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתו' [ספרי]: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעי' [ספרי]: (י) כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה.

באור

והוא הלשון הנוהגת התמפונה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: כי נפש. חיי נפש, ובכלל רחים תקח כל כלי אומן שהוא מתפרנס על ידם, כי אם יקח כלי מלאכתו למשכן במה יחיה את עצמו ואת ביתו: (ז) מאחיו, לא מאחיו ממש דוקא כי אם מאחיו שהם בני ישראל: (ח) השמר בנגע הצרעת וגו', שאפי' הוא מלך כעוזיהו לא יכבדוהו, אלא יסגר מחוץ למחנה, וישב בדד, כאשר יורו הכהנים, והנה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו', שהיתה נביאה ואחות משה ואהרן, וישראל היו טרודים ללכת בצאתם ממצרים, ועפ"כ הסגר שבעת ימים, והעם לא נסע עד האסף מרים, וכ"ש לשאר בני אדם (הרשב"ם): (י) משאת מאומה, חוב של כלום:

לא־תבא אל־ביתו לעבט עבטו:
(יא) בחוץ תעמד והאיש אשר אתה
נשה בו יוציא אליך את־העבוט
החוצה: (יב) ואם־איש עני הוא לא
תשכב בעבטו: (יג) השב תשיב לו
את־העבוט כבוא השמש ושכב
בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה
לפני יהוה אלהיך: ס שביעי
(יד) לא־תעשק שכיר עני ואביון
מאחיך או מגרך אשר בארצך

תולדות אהרן לא תבא ב"מ קי"ג. א', וקט"ז א', מכות ט"ז, א'. תמורה ו', א': בחוץ גיטין ל', א'. ב"מ קי"ג, א' וצ"ג: והאיש ב"ק ח'. א'. ב"מ קי"ג, א': איש עני שם קי"ד, ב': השב שם ל"א, ב'. מכות ו', א'. תמורה ו', א': ושכב ב"מ קי"ד, א': ולך פסחים ל"ח, א'. גיטין ל"ו, א'. קדושין א', ב'. ב"מ פ"ב א', וקי"ד א'. ב"ב ו"ח, א'. שבועות מ"ד, א': לא תעשוק מליעה ס"ה, א', וקי"א א': מאחיך שם שם:

תרגום אשכנזי

מוסט דוא ניכט צו איהם אין דאז הויזגעהען, איהם איין פפאנד אבצונעהמען. (יא) דרויסען זאללסט דוא שטעהען בלייבען; אונד דער מאן, דעם דוא ליי־חעסט, זאלל דיר דאז פפאנד העהויסברינגען. (יב) ווען ער איין ארמער מאן איזט, זאללסט דוא דיך ניכט נידערלעגען אונד דאז פפאנד בייא דיר בע־האלטען; (יג) זאנדערן מיט זאננענאונטערגאנג איהם דאז פפאנד ווידער געבען: דאס ער אונטער זיינער דעקקע שלאפע, אונד דיך זעגנע. דיר ווירד עס פאר דעם עוויגען, דיי־נעם גאטטע, צום אלמא־זען געדעכנעט ווערדען. (יד) דעם ארמען אונד דירפטיגען טאגלאהנער: ער זייא פאן דיינען ברי־דערן, אדער איין פרעמ־דער, דער אין דיינעם לאנ־דע אונד אין דיינעם טהא־

תרגום אונקלוס

מדעם לא תיעול לביתיה למסב משכוניה: (יא) בברא תקום וגברא די את רשי ביה יפיק לך ית משכונא לברא: (יב) ואם גבר מסכן הוא לא תשכוב במשכוניה: (יג) אתבא תתיב ליה ית משכונא כמיעל שמשא וישכוב בכסותיה ויברכינך ולך תהי זכו קדם יי אלהך: (יד) לא תעשוק אגירא עניא ומסכינא

רש"י

משא של כלום [שם]: (יב) לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (יג) כבוא השמש. אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירהו בבקר [ב"מ קט"ו ב"מ קי"ד] וכבר כתוב אצלה במשפטים עד בא השמש תשיבנו לו [שמות כ"ב] כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: (יד) לא תעשוק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר

באור

לעבט עבטו, לקחת ממנו משכון: (יב) ואם איש עני, יקרא עני כאשר אין לו כמעט אשר ימלא בו. הא אילו היה לו שני כלים מלותו ממין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים (הרמב"ן): לא תשכב בעבטו, לא תשכב ועבטו אצלך: (יג) ושכב בשלמתו, כדי שיוכל לשכב בשלמתו: וברכך. ואם אינו מברכך בכל מקום ולך תהיה צדקה (רש"י). ויתכן שיאמר שעל ידי החזרת העבוט תהיה נחמד לבריות תדיר ואהבת לשמים. ולך תהיה צדקה לפני ה': צדקה, יש הפרש בין צדק לצדקה, שצדק לא יאמר כי אם על המחויב מפאת המשפט. וצדקה כוללת גם הנמשך מפאת החנינה והנדיבות, אף אם לא יחייבנו המשפט חיוב גמור. מגמת שעור הכתוב כשתחזיר המשכון כבוא השמש יחשב לך כאלו חננת את העני ונתת לו דבר משלך: (יד) לא תעשק, המונע משכירו מה שהוא חייב לו, נקרא עושק: שכיר

בשעריך: (טו) ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו ולא יקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא: ס (טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו: ס (יז) לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל

ת"א ביומו סס ק"י, ב': ולא תבוא סס קי"א, ב': ואליו וכו' סס קי"ב, א': לא יומתו יבמות ע"ט, א'. ב"ק ס"ח, א'. סנהדרין כ"ז, ב': ובנים ברכות ז', א'. ב"ק ס"ח, א'. סנהדרין כ"ז, ב': איש וכו' סס ע"ב: ולא תחבל ב"מ קי"ב, א'. וקט"ו א'. סנהדרין כ"א, א':

רע וואחנעט; זאללסט דוא דען לאהן ניכט פארענט־האלטען. (טו) דעםועל־בען טאגע זאללסט דוא איהם זיינען לאהן געבען, דאס דיא זאננע ניכט דאר־איבער אונטערגעהע; דען ער איזט ארם, אונד וואר־טעט מיט פערלאנגען אויף דען לאהן: דאמיט ער ניכט איבער דיך צום עוויגען ריפע אונד עס דיר צור זינדע גערעכנעט ווערדע. (טז) פעטער זאללען ניכט פיר קינדער, אונד קינדער ניכט פיר פעטער היננע־ריכטעט ווערדען; יעדער זאלל פיר זיין אייגענעס פערברעכען הינגעריכטעט ווערדען. (יז) דאז רעכט דעם פרעמדען אונד וואי־זען זאללסט דוא ניכט בייגען, אונד פאן איינער וויטווע ניכט דאז קלייד צום פפאנדע נעהמען.

תרגום אונקלוס

מאחך או מגיורך די בארעך בקירויך: (טו) ביומיה תתן אגריה ולא תיעול עלוהי שמשא ארי מסכן הוא וליה הוא מסר ית נפשיה ולא יקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: (טז) לא ימותון אבהן על פום בנין ובנין לא ימותון על פום אבהן אנש בחוביה ימותון: (יז) לא תצלי דין גיור יתם ולא תסב משכונא

רש"י

בתחלה לא תעשוק את רעך [ויקרא י"ט]: אביון. התאב לכל דבר [ויקרא רבה]: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבילות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. כ"ת אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא [ספרי]: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו הקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט [דברים ט"ז] ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר מעל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבול. שלא בשעת הלואה:

באור

עני ואביון, בזוהו הכתוב מדבר, שהעניים והאביונים מסכירים עצמם: (טו) ביומו תתן שכרו, גם זה בזוהו. כי המנהג לשכור הפועל על יום אחד, ולערב הוא יוצא (ותקטש סכרו): ואליו, אל השכר הזה הוא נושא את נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו (הרמב"ן): נשא את נפשו, מקום ותאוה לו וכן חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם (הושע ד' ח'), מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו על עונם (רשב"ם): ולא יקרא עליך, למען לא יקרא: (טז) לא יומתו אבות, תועי רוח ישאלו איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות? ושאלתם תהו, כי לא יומתו אבות על בנים עלוה על ישראל, ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד ובכד פירשתיו מקומו (הראב"ע), וכן דעת הרשב"ם. וכן הוא בתרגום אשכנזי, אבל אונקלוס תרגם על פום בנין, בעדות בנים, וכן פי' רש"י. והוא מדרש חז"ל המקובל, שנהגה מלקבל עדות הקרובים קצתם על קצתם: (יז) משפט גר יתום, לפי שנקל

בֶּגֶד אַלְמָנָה: (יח) וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: ס (יט) כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ: ס (כ) כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה: (כא) כִּי

ת"א כי תקצר סוטה מ"ה, ח', חולין קל"א, ג': ושכחת סוטה שם. ב"מ י"א, ח': לא תשוב ב"מ שם. חולין קמ"א, ח': כי תחבט שם ע"ח וע"ח. כי תבצור פאה ג', ב'. חולין קל"א, ח':

(יח) בעדענקע, דאס דוא איין שקלאפֿע געוועזען ביזט אין מצרים, אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, האט דיך פֿאָן דאננען ערלאָזט; דארום בעפֿעהלע איך דיר זאָ צו טהון. (יט) ווען דוא אויף דיינעם אקקערפֿעלדע איינערנדטעסט, אונד פֿערגיססעסט דאזעלבסט איינע גארבע, זאָ קעהרע ניכט אום, דיאזעלבע צו האָלען; זאנדערן לאססע זיא דעם פֿרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע בלייבען: דאמיט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, אין אללען דיינען פֿערריכטונגען זעגנע. (כ) ווען דוא דיינען אֶהלבוים שיטטעלסט, זאָ פֿפליקע ניכט נאך; לאס זאָלכעס דעם פֿרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע שטעהן. (כא) ווען דוא דיינען וויינבערג חעלטסט, זאָ שטעללע

תרגום אונקלוס

לְבוּשׁ אַרְמְלָא: (יח) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם וּפָרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין: (יט) אֲרֵי תַחְצוֹד חֲצָדָךְ בְּחַקְלָךְ וְתִתְנְשֵׁי עוּמְרָא בְּחַקְלָא לָא תְתוּב לְמִסְּבֵיהּ לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמְלָא יְהֵי בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ: (כ) אֲרֵי תַחְבּוֹט זֵיתָךְ לָא תְפַלֵּי בָּתְרָךְ לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמְלָא יְהֵי: (כא) אֲרֵי תִקְטוֹף כַּרְמָךְ לָא

רש"י

(יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצת' מלקצור: לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שהוא בבל תשוב [פאה פ"ו]: למען יברכך. ואע"פ שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה [ספרי]: (כ) לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן [חולין קל"א]: אחריך. זו שכחה [שם קל"א]: (כא) לא

באור

להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו (מדברי רש"י): (יח) וזכרת כי עבד היית, ולא היה לך רשות לזכות בדבר כי מה שקנה עבד קנה רבו, והנה כל מה שיש לך עתה הוא לפי שפדך ממצרים. ולכן אל ירע עינך לשמור חקותי ואע"פ שיש חסרון כיס בדבר. ולדעת הרלב"ע והרמב"ן הוא חוזר על אזהרות הגר: (יט) למען יברכך, כי נתת משלך בנתינה. והשם יתן לך משלו בעבור (הרלב"ע): (כ) תחבט, כמו חבט חטים (שופטים ו' י"א). (ובמיכה התנועה והגדנוך באילן כדי שישרו פירותיו ממנו). והוא פעל, יחבט קלה (ישעיה כ"ח כ"ז) בנין נפעל. וכן כל אותיות אחהע"ר כאשר יבואו מהם בנין נפעל, וחלה הם. לא יאמר ולא יחסן, יהרג. יעבד בו. ידלה כל זכותך, כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים (ליטול מהם גם הפירות שלא נשרו על ידי הבלנוך). וכן ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ט"ו) (הרלב"ע): יהיה, הנשאר עליו, ונזכר הכמי אף שלא בא שם הבגף. והוא כמו בלע"ז (הינטערהערנאכלעזען): (כא) תעולל. כמו הלא עוד עוללות אפרים מבציר

תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: (כב) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה: ס

כה (א) כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע: (ב) והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו

תולדות אהרן ושפטום סנהדרין י', א': והצדיקו סכ ע"א וב'. מכות ג', א': והרשיעו סנהדרין שם, מכות שם: והיה וכו' כתובות ל"ב, א', וב"ב ח'. סנהדרין י', א', ול"ג ב', וע"א ב'. מכות ב', ב', וס' א': והפילו מכות כ"ג ב', וכ"ב, ב'. תמורה ב', ב': כדי וכו' כתובות ל"ג, ב', ול"ז א'. ב"ק ס"ב, ב'. מכות ג', וי"ג ב':

תרגום אונקלוס

תְּעַלֵּל בָּתְרָךְ לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי: (כב) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין:
כה (א) אֲרֵי יְהֵי דִין בֵּין גֻּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן לְדִינָא וִידִינֻנּוּן וְיִזַכּוּן יָת זַכָּאָה וִיחַיְּבוּן יָת חַיָּבָא: (ב) וִיהֵי אִם בַּר חַיָּב לְאִלְקָאָה חַיָּבָא וְיִרְמִינֵיהּ דַּיָּנָא וְיַלְקִינֵיהּ קֳדָמוֹהִי כְּמִסַּת

תרגום אשכנזי

קיינע נאכלעזע אן; לאס עס דעם פרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטווע שטעהן. (כב) בעדענקע, דאס דוא איין שקלאפע געוועזען ביזט אין מצרים; דארום בעפעהל איך דיר זא צו טהון.
כה (א) ווען לייטע איינען שטרייט מיט איינאנדער האבען אונד קאממען פאר געריכט, אללוואו זיא געריכטעט ווערדען: מאן שפריכט דען גערעכטען פרייא אונד פערורטהיילט דען אונגערעכטען; (ב) ווען נון דער אונגערעכטע גייסעלצוכט פערדיענט: זא זאלל איהן דער ריכטער אין זיינער געגענווארט הינלעגען, אונד נאך זיינעם פערברעכען איהם איינע בעשטיממטע אנצאהל

רש"י

תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית [פאה ל"ט] ת אותי במגלה ירושלמית אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: כה (א) כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה [ספרי]: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר (ב) והיה אם בן

באור

שכינו (שופטים ח' ב'), והטעם אם תמצא בו עוללות לא תקחם, וחז"ל אמרו אי זו היא עוללות? כל שאין לה לא כתף ולא נטף (פאה ל"ט). והם הענבים שלא נתבשלו כל צרכן, והן מפוזרות בשדה אחת אחת, אינן סובבות זו על זו, ואינן תלויות ויורדות: (כב) וזכרת, מבואר למעלה (בפסוק י"ח):
כה (א) ריב בין אנשים, על דרך הפשט ידבר הכתוב כשאחד מלעיג את חבירו בהכאה, או פוגע בכבודו. ומכאן סמכו רבותינו על העדים שהעידו שהוא בן מוכה או בן מלוקה והתפו (ולא נוכל לקיים ועשיתם לו כאשר זמם), שילקו: ושפטום, השופטים: את הצדיק, על שם סופו: (ב) בן הכות, במיוחד, כמו בן נח, והטעם כמו בן בליעל (בן מות אתה), שראוי להכותו לפי שהכה חבירו (או הלשין עליו וכעור) (הרא"ע): והפילו השופט, בגוי תן והכהו, והעמד לפניו (הרא"ע), וכן הוא בתרגום אונקלוס: כדי רשעתו, במספר המכות שיהיה כראוי לנו איש עם שיוכה עליו עשר גם עשרים ומכות יוסף, והעד כדי רשעתו, רק לא

בְּמִסְפָּר׃ (ג) אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ (ד) לֹא־תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס (ה) כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ

תולדות אהרן ארבעים כתובות ס"ס. מכות כ"ג, ב': לא יוסיף כתובות ל"ג, א'. מכות כ"ג, א': ונקלה מגלה ז' וב'. סנהדרין י', א'. מכות שם: לא תחסום יבמות ד', א'. ב"מ פ"ח, ב' וצ' א'. מכות כ"ג, א' מעילה י"ג, א': כי ישבו יבמות ז', ס', וי"ז ב', וכ"ד א', וקי"ח א'. בכורות קי"ט. ב'. הכות כ"ג, א'. נדה מ"ד, א': ומת יבמות כ"ב, א': ובן וכו' שם כ"ג, ב', ול"ה ב', ופ"ו ב'. נדה שם:

תרגום אונקלוס

ואבתיה במנין: (ג) ארבעין ילקיניה לא יוסיף דלמא יוסיף לאלקיותיה על אלין מחא רבא ויקל אחוך לעינך: (ד) לא תחיד פום תורא בדישיה: (ה) ארי יתבון אחין כחדא וימות חד מנהון ובר לית ליה לא תהי אתת מיתא לברא לגבר אוחרן יבמה

תרגום אשכנזי

נייסעלשליגע געבען לאססען. (ג) פירציג שטרייכע אלל ער איהם געבען לאססען, אבער ניכט מעהר: דאמיט ער ניכט איבער דיזע צאהל צו זעהר גייסעלן לאססע, אונד דיין ברודער פאר דיינען איגען גאר צו פערעכטליך געהאלטען ווערדע. (ד) פערבינדע דעם אָכסען דאז מויל ניכט, ווען ער דרישט. (ה) ווען ברידער צוזאממען וואהנען, אונד איינער פאָן איהנען שטירבט, אָהנע איינען זאָהן צו הינטערלאססען; זאָ זאָלל דיא

רש"י

הכות הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למד כן הענין לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה [מכות י"ג]: והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה. לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו [מכות כ"ב]: במספר. ואינו נקוד במספר לומר שהוא דבוק לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת [שם]: (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) לא תחסום שור. דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא דבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם [ב"מ פ"ח]: בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) ואוכלו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר [שם פ"ט]: (ה) כי ישבו אחים יחדו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו [יבמות

באור

יוסיף על ארבעים. לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת (הראב"ע): (ג) ארבעים, מכות: ונקלה, שיתבזה אחיך כשתכנו מכה רבה בלי מספר, כי אז יחשבו הרואים שהוא נקל ונבזה כל כך עד שאין לדיך לחמול עליו ותכנו כפי רצונך, והנה תכלית העונש הוא להשיב הנענש אל דרך הישר, והרואה את עצמו בזוי ושפל בעיני כל יושבי שער עירו לא ישוב אל הטוב לעולם: (ד) תחסום, כן דרך הדישה בארצות ההם, שתדוש הבהמה את התבואה ברגליה, ואסר שלא יעצום את פי השור בשעה שהוא דש. והמצוה הזאת היא מטעם רחמנות על בעלי חיים: (ה) כי ישבו אחים, אחים ממש כמו שדרשו רז"ל, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ורבים אמרו שהוא גם על שאר קרובים ולאייתם מצוא וטען עליהם הראב"ע כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה, ועוד מה טעם להזכיר יחדיו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד, אלא שהכתוב על אחים ממש ויחדיו שהיו יחדיו בעולם כמוזכר בתלמוד: ובן אין לו, על דעת רבותינו לא הותרה אשת אח ליבם כי אם כשמת ולא הניח בנים כלל: החוצה, דהיינו לאיש זר: יבמה, וע"י נשואין בלבד יקיים מצות יבום, וכן הוא בתרגום אשכנזי, ואין מקום לטענת המכחישים

לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ (ו) וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו

ת"א לא תהיה יבמות י"ג, ב', וי"ז ב'. קדושין ע"ו, א'. בכורות י"ט, ב'. יבמה יבמות ב', ב', וכ"ו ב', ול' א', ול"ט ב', ונ"ד א'. בכורות ס"ג, ס': ולקחה יבמות א', א', וי"ע ב', ול"ט א'. כתובות ס"ג, ב'. קדושין י"ת, א': הבכור יבמות י"ג, א', וכ"ד א', ומ"ד א', ב"ב י"ג, ב'. בכורות נ"ג, א': יקום יבמות כ"ד, א', ומ' א'. בכורות נ"ג, א': ואם לא יבמות כ', א', ול"ט ב', ומ"א א', ומ"ד א', וק"ח ב'. ב"מ ל"ג, א', ונ"ג א': ועלתה יבמות ב', א', וק"ח ב': מאן יבמות ק"ו ב'. קדושין ד', א'. סנהדרין פ"ט, א': להקים יבמות כ"ד, א', וקי"ח ב':

פריא דעם פערשטארבענען קיינען פרעמדען אויסערהאלב דער פאמיליע הייראטהען: איהר שוואגער זאלל איהר בייוואהנען, זיא צום ווייבע נעהמען, אונד דיא ברודערעהע פאללציהן. (ו) דער ערשטע זאהן, דען זיא געבעהרט, זאלל דען נאמען דעם פערשטארבענען ברודערס בייאבעהאלטען: דאמיט דעססען נאמע ניכט אין ישראל אונטערגעהע. (ז) ווילל אבער דער מאן זיינע שוועגערין ניכט הייראטהען; זא געהט זיא הינויף אין דאז טהאר, צו דען עלטעסטען, אונד שפריכט: מיין שוואגער וויינערט זיך זיינעס ברודערס נאמען אין ישראל צו ערהאלטען, ער וויל מיך ניכט צור

תרגום אונקלוס

יִסַּב לְוָתַהּ וְיִסְּבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ וִיבַמְּנַהּ׃ (ו) וִיהֵי בּוּכְרָא דִּי תְלִיד יְקוּם עַל שְׁמָא דַאֲחוּהִי מִיתָא וְלָא יִתְמְחֵי שְׁמֵיהּ מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וְאִם לָא יִצְבֵּי גַּבְרָא לְמִיסַּב יָת יְבִמְתֵּיהּ וְתִיסַּק יְבִמְתֵּיהּ לִתְרַע בֵּית דִּינָא לִקֳדָם סָבַיָּא וְתֵימַר סָרֵיב יְבָמִי לַאֲקָמָא לַאֲחוּהִי שְׁמָא

רש"י

ו"ן]: יחדו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת [ספרי]:

(ו) והיה הבכור. גדול האחים הוא מייבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשת אחיו יטול נחלת המת בנכסי אביו: לא ימחה שמו. פרט לאשת סריס ששמו מחוי [ספרי כ"ד]: (ז) השערה. כתרגומו לתרע בית דינא:

באור

שפשטו שזה אות כי אינה יבמה כמו שזכר הראב"ע ולא נצריך בדבריהם: (ו) יקום על שם אחיו, לפי הפשט אחיו מוסב על היבם, שהבן אשר תלד היבמה יקרא על שם אחי היבם, אם כל שמו מעם, שיתן לו שם כשם דודו המת, או לנחלה, שיהיה כאלו הוא זרעו היורש אותו, ויקרא תמיד על שמו, וכמו שהבן אף שאין שמו כשם אביו הוא נקרא על שמו ומקיים שם לאביו, שאומרים זהו בן פלוני, כן יהיה בבן היבמה. וזה נראה יותר, שהרי בנועז נאמר ולא יכרת שם המת מעם אחיו, ומשער מקומו, ולא קראו אותו מחלון, וכענין הזה פי' רש"י ז"ל שם במגילת רות (ד' י'). להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ונאה בנחלה, ומכנסת ומוליאה. אומרים זאת היתה אשת מחלון, שמו נזכר עליה עכ"ל. אף אנו נאמר כן בבן היבמה. אמנם בעבור שמלת אחיו רחוקה ממלת יבמה, אמרו רז"ל שהוא מוסבה על מלת הבכור הקודם, ודרשו בו, שיהיה גדול האחים מייבם, והוא ייטול חלק המת בנכסי אביו, ושהאילונית אינה מתייבמת ובן אשת הסריס, ששמו מחוי, וכתב הרמב"ן שזאת כלו אסמכתא, ועל דעתי דרש גמור הוא, מנגדי אשר שדרכו לחוד על השם הקדוש: (ז) מאן, בדגור: לא אבה, בתמסכב:

שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי: (ח) וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ: (ט) וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו: (י) וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ

תרגום אשכנזי

ברודערעהע. (ח) דיא עלטעסטען דער שטאדט זאללען איהן רופען לאסען אונד מיט איהם רעדען. ווען ער דאן אויפטריטט, אונר שפריכט: איך מאג זיא ניכט נעהמען; (ט) זא טרעטע דיא שוועגערין הינצו, אים אנגעזיכטע דער עלטעסטען, ציהע איהם דען שוה פאן דעם פוסע אב, שפייע פאר איהם אוים, אונד שפרעכע: זא געשעהע דעמיעניגען, דער זיינעם ברודערס הויז ניכט ערבויען וויל! (י) אלסדאן זאלל ער אין ישראל דען ביינאמען פיהרען: דאז הויז דעם בארפיסערס.

תולדות אחרן

לא אבה שם ק"ו, ב': וקראו שם מ"ח, א', וק"ח ב'. וק"ו ב'. סנהדרין ל"א, ב', ומ"ט ב': ודברו יבמות ק"א, ב': לא חפצתי מ"ק כ"ח א'. יבמות ק"ו, ב'. סנהדרין מ"ט, ב': לעיני יבמות ק"א, א' וב', וק"ו ב': וחלצה שם ק"ג, ב', וק"ו ב': רגלו יבמות י"ד, א'. ערכין י"ט, א': וירקה יבמות ק"ו, ב'. סנהדרין מ"מ, ב': ככה וכו' סוטה ל"ג, א', ול"ב ב'. יבמות ק"ד, ב'. קדושין י"ד, א'. סנהדרין מ"ס, ב': אשר וכו' יבמות מ"ז, א': ונקרא וכו' שם ק"ג, א', וק"ו א'. קדושין י"ד, א'. סנהדרין מ"ס, ב': בישראל יבמות ק"א, ב': בית יבמות מ"ד, א'. קדושין שם:

רש"י

(ח) ועמד. בעמידה: ואמר. בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש [סוטה ל"ג]: (ט) וירקה בפניו. על גבי קרקע [יבמו' ק"ו]. אשר לא יבנה את בית. מכאן לאחר שחלץ שלא יחזור ויכנס דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה: (י) ונקרא שמו וגו'. מצוה על כל

תרגום אונקלוס

בְּיִשְׂרָאֵל לָא אָבֵי לְיַבָּמוּתִי: (ח) וְיִקְרוֹן לֵיהּ סָבֵי קַרְתֵּיהּ וִימַלְּלוּן עִמֵּיהּ וִיקוּם וְיֵימַר לָא רָעֵינָא לְמִסְבַהּ: (ט) וְתִתְקְרֵיב יְבִמְתֵּיהּ לְוָתֵיהּ לִקְדָם סָבַיָּא וְתִשְׁרֵי סֵינֵיהּ מֵעַל רִגְלֵיהּ וְתָרוֹק בְּאַנְפּוֹהִי וְתָתֵב וְתֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא דִּי לָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַאֲחוּהִי: (י) וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שְׁרֵי סֵינָא: (יא) אֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין

באור

יבמי, האמת כי היו"ד סימן הפעל (הראב"ע): (ח) ודברו אליו, אולי יפתה ונחם: ועמד ואמר, ואם בכל זאת יעמוד ויאמר: לא חפצתי, איננו חפץ. עבר במקום הווה וכן רבים: (ט) וחלצה נעלו, לקנות ממנו ירושת אחיו המת. כמו שאמרו בבועז דרך אחר לפי פשוטו (רשב"ם), ואינו נכון, כי אדרבה בועז הולך לקנות השדה מיד נעמי וזה האות שהכל לאלמנת המת באה בנים בירושה ולא תצטרך לקנותה מן היבם או הגואל, כי לדעתו הגואל והיבם משפט משפט אחד להם, אחרי שהביא ראיה מבועז. ואולם אנחנו נדרך הראב"ע כאן שיש הבדל רב יבם לגואל, והרואה יראה ששם נאמר וישלוף נעלו, שלף איש נעלו (רות ד' ז' ח'), והוא הסרת הנעל בנחת ולקנין שהקונה ישלוף בעצמו נעלו מעל רגלו, וכאן יאמר וחלצה והוא הסר' בתוקף ובחזקה כענין לדיק מצרה נחלץ, ואין חליצה זו אלא בזיון וחרפה, שהיא תבזנו לעיני כל ותחלוץ נעלו בחזקה, וירקה בפניו עד על זה הפירוש. וראיתי בתרגום רות שתרגם נעלו כרתק יד ימיניה, לפי שלא נאמר שם מעל רגלו, כמו שכתוב כאן. כי היה שם לקנין, וכאן לבזיון: בפניו. לפניו ע"ג קרקע (רש"י). והראב"ע כתב דרך הפשט לפי הנעל, כמו והיא בתוכה פניה ואחור: אשר לא יבנה, כמו ואבנה גם אנכי ממנה. ושם מתואר: (י) שמו,

הַנָּעַל׃ ס (יא) כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו
אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד
לְהַצִּיל אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה
יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃ (יב) וְקַצֹּתָה
אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס
(יג) לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן
גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ (יד) לֹא־יִהְיֶה לְךָ
בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃
(טו) אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ
אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן
יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־

ת"א כי ינצו ב"ק פ"ח ה'. סנהדרין פ"ז ה': ושלחה ב"ק כ"ז, ח', ופ"ז ס': וקצתה שם ב"ח, ח': איפה ואיפה ב"ב פ"ט, ס': אבן שם ס"א, ב', ופ"ט ה':

תרגום אנקלוס

כחדא גבר מאחוהי ותתקרב אתת חד לשיזבא ית בעלה מיד מחוהי ותושיט ידה ותתקיף בבית בהתתיה: (יב) ותקוץ ית ידה לא תחוס עינך: (יג) לא יהי לך בכיסך מתקל ומתקל רב וזעיר: (יד) לא יהי לך בביתך מכילא ומכילא רבתא וזעירתא: (טו) מתקלין שלמין דקשוט יהון לך מכילן שלמין דקשוט יהון

תרגום אשכנזי

(יא) ווען צוויא מענער אים צאנקע העפטיג אן איינאנדער געראטהען, אונד דיא פרויא דעם איינען וויל איהרען מאן פאן דער האנד דעם שלעגערס רעטטען: געהט הין אונד ערגרייפט דיזען בייא דער שאם; (יב) זא הויע איהר איהרע פערשאנען דיא האנד אב. (יג) האלטע אין דיינער טאשע ניכט צווייערלייא געוויכט, גראָססעס אונד קליינעס. (יד) האלטע אין דיינעם הויזע ניכט צווייערלייא שעפפעל, גראָססען אונד קליינען. (טו) פאָללינג אונד ריכטיג געוויכט, וויא אויך פאָללינג אונד ריכטיג מאס זאָללסט דוא האבען: דאמיט דוא לאנגע אויף דעם ערדרייכע לעבעסט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט,

רש"י

המעמידין שם לומר חלוץ הנעל [שם]: (יא) כי ינצו אנשים. סופו לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו מכאן שלום יוצא מתוך ידי מכות [ספרי]: (יב) וקצותה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממים לא תחוס [דברים י"ט] מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. גדולה כשמכחשת את הקטנה. שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה [ספרי]: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן יהיה לך

באור

(בבית החלוצה) שם כינויו דרך בזיון כמו שאמרנו: (יא) והחזיקה במבשיו, תאמר בחזקה במבשיו ובגליו. והוא עשות מלה לגלות דבר הנסתר שהיה ערום, גם הוא מקום מבוש, ומבשיו מבושת גופו (הראב"ע): (יב) את כפה, כי השלוח לוחץ בכף לא ביד, ודעתינו עמדו שהוא כמו עין תחת עין, ועשנו ערכה ממון: (יג) בכיסך, מקום למאזנים, או יוציא מן הכיס כדרך רמאות, והראשון הוא נכון, והטעם כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א' י"ד). משקל אחד, ומגזרת הברוש על כסה ואם הוא עמוד אחד (הראב"ע): גדולה וקטנה. שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה (ספרי). אלא נוטל כמו שמחזיר ומחזיר כמו שנוטל. ולשון רשב"ם גדולה וקטנה, שעושה שני חלאי זקוקים אחד גדול ואחד קטן לרמות בני אדם שכששוקל שני חלאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק כמתיבה אחת מזומנת ויסר, ולכן אמר אבן שלימה, זקוק שלם מושלם במתיבה אחת. והטעם שלא יוכל לרמות. והזהיר לחוקים מן המשפט, כי מה יעשה עם איפה ואיפה: (טו) שלמה, השלים והלכה נשמן הצדק ולא יוסיף שב. טוב מסרך: והצדק, שלא יהיו גם שלמי'

יהוה אלהיך נתן לך׃ (טז) כי תועבת יהוה אלהיך כל־עשה אלה כל עשה עול׃ פ מפטיר (יז) זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים׃ (יח) אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים׃ (יט) והיה בהניח יהוה

תזא כל עשה. סס מ"ח, ג׳: זכור ... ; עמלק ... עיף ... והיה ...

דיר איינגיבט. (טז) דען װעלכער דיעס טהוט, װער אונגערעכטיגקייט פֿעריבט: איזט דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, איין גרייעל. (יז) געדענקע דאראן, וואס דיר עמלק געטהאן, אויף דעם וועגע, אלס איהר אויס מצרים געצאגען; (יח) וויא ער דיך אויף דעם וועגע איבערפיל, אונד הינטער דיר הער דיא שוואכען ערשלוג, דיא צוריקגעבליבען מיטטען, עבען דא דוא פֿערשמאכטעטסט אונד מידע וואַרסט: אונד פֿירכטעטע גאטט ניכט. (יט) ווען דיר

תרגום אונקלוס

לך בדיל דיורכון יומך על ארעא די יי אלהך יהיב לך׃ (טז) ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין כל עביד שקר׃ (יז) הוי דכיר ית די עבד לך עמלק באורחא במפקכון ממצרים׃ (יח) די ערעך באורחא וקטיל בך כל דהוו מתאחרין בתרך ואת משלהי ולאי ולא דחיל מן קדם יי׃ (יט) ויהי כד יניח יי אלהך לך מכל

רש"י

הרבה׃ (יז) זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה׳ [משלי י"א] וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון׃ (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. ד"א לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה אותה בפני אחרים׃ ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה׃ כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן׃ ואתה עיף ויגע. עיף בצמא שכתוב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק [שמות י"ז]׃ ויגע. בדרך׃ ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך׃ (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור

באור

יותר מבאשר השוק, שאז תקרא כדה כאשר השוק אף שהיא מולה כמותה, וכן איפה שלמה על הקפה מתוח ודק על האלה מצמצם. והנה אבן הוא למשקל ואיפה למדידה. ותלך כלל יחיד לכל מין מעיני המדידה ויכלול גם מדידת הנחלה הארץ׃ (טז) כל עשה אלה, אבן ואבן איפה ואיפה, והכלל כל עושה עול נפש ומעשה בסתר או בגלוי (הרמב"ן)׃ (יח) אשר קרך, מלשון מקרה וקרי, שהפגיע בך, עיין מה שכתבנו על אלה קרי בם בסקומו׃ ויזנב בך, כלם בנך, והם הנחשלים אחריך, שלא יהיה בם כח ללכת. ויתכן לקיים מלת נחשלים כמו נחלשים וכן בנא כבש (הרמב"ן)׃ ואתה עיף, בצמא, כאשר כי נרפידים בא עמלק ושם כתוב ויצמא שם העם למים׃ ויגע, מן הדרך׃ ולא ירא, שב אל עמלק, והוא פועל עבר. [והקרוב אלינו ... כמו עיף ויגע, כי הא׳ ... כמו כי ירא האלהים ... כמו גו ... (... י"א ס׳), כי ... , ... (... כ"ז ע׳) (הרמב"ן)׃ (יט) בהניח, ... ואת ... אחר ... את הארץ, ... מכל ... כי ... עם ... הקרובים אליכם. ... ׃ תמחה, ... על ... (שמות י"ז ל"ז), ... [illegible]

אלהיך לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר יהוה־אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח׃ פ

כו (א) והיה כי־תבוא אל־הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה׃ (ב) ולקחת מראשית כל־פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל־המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו

[illegible]

נון דער שוינע, דיינגאטט, אין דעם לאנדע, דאז ער דיר צום בעזיטצע איינגע־בען ווירד, פאן אללען דיי־נען פיינדען אומהער ווירד רוהע פערשאפפט האבען; זאללסט דוא דאז אנדענ־קען עמלק'ס אויסטילגען אונטער דעם הימעל — דיעס פערגיס ניכט.

כו (א) ווען דוא אין דאז לאנד קאממסט, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר צום ערבגוטע איינגעבען ווירד; דוא עס איינגענאממען אונד בעזעטצט האבען; (ב) זא זאללסט דוא פאן דען ערסטען לאנדפריכ־טען אללערליא ארט, דיא דוא פאן דעם לאנדע איינברינגסט, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגיבט: נעהמען, אין איינען קארב לעגען, דיא מיט אין דען ארט היגעהען, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו לעגען

תרגום אונקלוס

בעלי דבבך מסחור סחור בארעא די״י אלהך יהיב לך אחסנא למירתה תמחי ית דכרנא דעמלק מתחות שמיא לא תתנשי׃ כו (א) ויהי ארי תיעול לארעא די״י אלהך יהיב לך אחסנא ותירתה ותיתב בה׃ (ב) ותסב מריש כל אבא דארעא די תעיל מארעך די״י אלהך יהיב לך ותשוי בסלא ותהך

רש״י

ועד שה [illegible] עמלק [illegible] כו (א) והיה כי תבוא. וירשת וישבת בה. מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקו׃ (ב) מראשית. ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינים בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו׳ [illegible]

באור

[illegible] (שמואל א׳ ט״ו) [illegible] תשכח [illegible] עמלק [illegible] (א) וירשתה וישבת בה [illegible] (ב) אשר תביא מארצך [illegible] בטנא [illegible] (הרמב״ן) [illegible]

[illegible]

שָׁם׃ (ג) וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ (ד) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ה) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ׀

ת״א הגדתי בכורות ע״ו, ח׳: ולקח סוכה מ״ז, ב׳. מכות י״ח, ב׳. מנחות ס״א, א׳: והניחו מכות י״ח, ב׳. מנחות ס״א, ב׳: וענית סוטה ל״ב, א׳:

תרגום אשכנזי

רעזידירען צו לאססען; (ג) אונד צו דעם פריסטער קאממען, דער צו דער צייט זיין ווירד, אונד צו איהם שפרעכען: איך קאממע, הירמיט פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו ערקענ-נען, דאס איך אין דאז לאנד געקאממען בין, דאז דער עוויגע אונזערן עלטערן צו געשווארען, אונס צו געבען; (ד) דער פריסטער זאלל דיר דען קארב אויס דער האנד נעהמען, אונד פאר דען אלטאר דעם עווי-גען, דיינעם גאטטעס, נידערזעטצען. (ה) היר-איף זאללסט דוא פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, פאלגענדע רעדע האלטען: מיין פאטער, דער

תרגום אונקלוס

לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ (ג) וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עָלֵית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לָנָא׃ (ד) וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא מִן יְדָךְ וְיַחֲתִינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ (ה) וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יָת

רש״י

מה לכלן משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן שבעת מינין [מנחות פ״ד]: זית שמן. זית אגורי ששמנו אגור בתוכו: ודבש. הוא דבש תמרים: מראשית. אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים [בכורים פ״ג]: (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו. שאינך כפוי טובה [ספרי]: הגדתי היום. פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים [שם]: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו, כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף [ספרי סוטה מ״ז]: (ה) וענית. לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי. מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן

באור

המקום אשר יבחר, כמו שכא׳ לראות בכורי אדמתך תביא בית ה׳ אלהיך, שלא יקריב הבכורים באחד משעריו: (ג) אשר יהיה בימים ההם. לפי הפשט כן דרך הלשון. כאלו אמר והיה בימים ההם תבאת אל הכהן. ורז״ל דרשו בו: הגדתי היום, הטעם כדי שישמעו הקטנים, או היה כדמות הודיה שבשם השלים שבועתו, והעד כפרי (הראב״ע). וכן כתב הרמב״ן כטעמו אל הכהן יאמר לפניו ולפני העומדים עליו, מודה אני שבאתי אל הארץ אשר נשבע ה׳ לאבותינו לתת לנו. ואח״כ יקח הכהן הטנא מידו והוא יענה ויאמר ארמי אבד. ולדעת המתרגם האשכנזי טעם הגדתי כמו רוצה אני להגיד, או באתי להגיד, והוא בנין הנקרא בל״אע (חפסאטיך), (איך מעלדע חוטשגען), והענין שיאמר אל הכהן, למה הוא בא? כדי שיקח הכהן את הטנא וינופנו, קודם שיקרא מקרא בכורים, ואח״כ יקרא ארמי אבד וגו׳. ולי המאמר כראה שו״ת וענית ואמרת הוא כמו וכבר ענית ואמרת, וכן דבים במקרא, והטעם שמיד שתבוא אל המקום אשר יבחר ה׳ תענה ותאמר לפני ה׳ אלהיך, בזכך לביכו, ארמי אובד אבי עד אשר נתת לי ה׳. ואח״כ תבא אל הכהן ואמרת אליו הגדתי היום לה׳ אלהיך כי באתי וגו׳, כלומר כבר הודיתי לה׳ ואתה עול ממנו, ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה׳. וטעם והנחתו ע״י הכהן, ואתה תשתחוה לפני ה׳ ותלך לך ותשמח בכל הטוב וגו׳: (ה) וענית ואמרת. יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה הבאת? על כן וענית, או כדמות תחלה. וכן ויען איוב הראשון (איוב ב׳ א׳) (הראב״ע). והמבאר שכל עניי׳ הוא הרמת קול כענין שיר, והוכח על המשוררים במקראות

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב: (ו) וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: (ז) וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ

תולדות אהרן ארמי בכורים פ"ו, ח': וירא יומא ע"ד, ב':

צו ארם וואָהנטע, מוסטע הערומאירען; צאָג נאך מצרים, לעבטע דאָזעלבסט אלס פֿרעמדלינג מיט איי־נער קליינען פֿאמיליע, אונד וואורד צו איינער גראָסען, מעכטיגען אונד צאהלרייכען נאציאָן; (ו) דיא מצרים אבער בע־האנדעלטען אונס איבעל, אונטערדריקטען אונס, אונד לעגטען אונס שווע־רע ארבייט אויף. (ז) וויר שריען צו דעם עוויגען, דעם גאָטטע אונזרער פֿאָר־עלטערן; דער עוויגע ערהאָרטע אונזרע שטיממע, אונד באטטע אין איינזעהן אין אונזער עלענד,

תרגום אונקלוס

אבא ונחת למצרים ודר תמן בעם זעיר והוה תמן לעם רב ותקיף וסגי: (ו) ואבאישו לנא מצראי ועניונא ויהבו עלנא פולחנא קשיא: (ז) וצלינא קדם יי אלהא דאבהתנא וקביל יי צלותנא

רש"י

בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשבו לו המקום כאילו עשה שאומות העולם עכו"ם חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה: וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי

באור

המצריים אף לקראת אלו. והנה הוסיף על כל הראות קול בשיר: אבד. מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים, ואלו היה ארמי מוסב על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד, ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה, ולבן לא סבב לרדת אל מצרים. והנכון שארמי הוא יעקב, כאלו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד, והטעם עני בממון. וכן תנו שכר לאובד (משלי ל"א ו'), והעד ישתה וישכח רישו (שם שם ז'), והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחרי כן שב לגוי גדול ואתה ה' הוצאתנו מעבדות לחירות ונתת לנו ארץ טובה, ואל יטעון הטוען איך יקרא יעקב ארמי, והנה כמוהו יקרא הישמעאלי והוא ישראלי (הראב"ע). ואין טעמו עולה יפה, כי מה טעם עני היה כאשר בא אל ארם, ונראה מה היה בצאתו משם שנאמר ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגו' (בראשית ל' מ"ג). והרשב"ם אמר שעל אברהם נאמר שהיה (גר בארץ ארם), ואובד וגולה משם כדכתיב לך לך מארצך, ואובד לשון תועה הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט קע"ו). לפי שהאבות היו עמי רועיהם התעום (ירמיה נ' ו'). כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת, ונתנה השם לנו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי. ומה יענו בויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב שע"כ על יעקב נאמר? לכן יראה שעל שניהם דיבר על אברהם ויעקב יחד ולא על אחד מהם ביחוד. ולא יקשה עליך אבי. בהלשון כולם יחדיו נקראו אב, להיותם אבי ישראל שרש המשפחה והעם. ויתרגם (פֿערלאַסענסטאַם). ולא יזכיר כי אם רמזי הטלטולים וההתבודדות שהולך אברהם לתעות מארצו בהיותו זקן ובעל משפחה רבה והיה גולה עם שרה אשתו ולוט בן אחיו ועבדיו ומקניו וכל מקנהו אשר רכשו. וכן יעקב בירדתו מצרימה היה זקן ושבע ימים ונעזב נפשו על הרעבון ועל בניו. הולך לנקוד עם נשותיו ובניו ועבדיו וכל חילו לגור בארץ לא לו, וטלטולים כאלה קשים מאד. ויזכיר בקצור הטלטולים והמקרים שאירעו לאבות המשפחה והתלאות שאירע לבניהם אחריהם, עד אשר הביא ה' להם ובטעם בארץ מבורכה ארץ זבת חלב ודבש: במתי, מעט. כי לא נמצאו לשון יחיד. ומתים לשון רבים. ועניינו מספר בני אדם: גדול עצום ורב בחיל בגבם. עצום בגם, ורב במספר: (ו) עינו, כטעם ויענוך, כל פתרון הגדסיקום את

את־לחצנו: (ח) ויוצאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים: (ט) ויבאנו אל־המקום הזה ויתן־לנו את־הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: (י) ועתה הנה הבאתי את־ראשית פרי האדמה אשר־נתתה לי יהוה והנחתו לפני יהוה אלהיך והשתחוית לפני יהוה אלהיך:

ת"א אשר ובו ב"ב ס"ח ח': והנחתו סוטה ל"ו, ב', מכות י"ח, ב', מנחות ל"ח, ב':

תרגום אשכנזי

מיהזעליגקייט אונד דראנג־זאל; (ח) פיהרטע אונס אויס מצרים העראוס: מיט שטארקער האנד, אויס־געשטרעקטעם ארמע, מיט גראסער אונד פורכט־בארער מאכט, דורך צייכען אונד וואונדער; (ט) בראכטע אונס אן דיזען ארט, אונד גאב אונס דיעס לאנד איין, איין לאנד, וואו מילך אונד האניג פליסט. (י) נון מעהר בריגנע איך היער מיט דיא ערשטען פריכטע דעם ערדרייכס דאר, דאז דוא, א עוויגער! מיר גע־געבען האסט. חערבמט לעגסט דוא עס פאר דעם

רש"י

מעט הצדעים נפש: (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (כ"ל הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא ואחר

תרגום אונקלוס

וגלי קדמוהי עמלנא ולאותנא ודחקנא: (ח) ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונין רברבין ובאתין ובמופתין: (ט) ואעלנא לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארעא עבדא חלב ודבש: (י) וכען הא איתיתי ית ריש אבא דארעא די יהבת לי יי ותחתיניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם

באור

הלוחץ, ונקראו עוני שם, ממנו נקוף (שלאגר), עמלנו. מוסב על וישימו עלינו עבודה קשה. והטעם שנכון העבדים ויגיל עבדתם, אשר עבדו בהם בפרך: לחצנו. כטעם אלים לאמר כלו מעשיכם (ב"ד ל"ט): (ט) המקום הזה. חלק מולם הזה: (י) ועתה הנה הבאתי. לא על ידי נעשתה זאת, כי אם בחסדך, וזכיתי בה, והבאתי הנה, הוריה יהושע לישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, (יהושע כ"ד ב') עד שהבאתים משם ונתתי להם (הרמב"ם): והנחתו. על ידי הכהן לא שהיא שני הנחות והן תנופות, אחת על ידי כהן, קודם המקרא, ואחת על ידי הבעלים לאחר שיקרא (ספרי):

שמא גם את, אשר ספרו לנו אבותינו מיהוד ושתפלחת העבודה, ומכבוד והמודה בספר הבאתם:

ואמרו העשירים מביאים, אותם בקלתות של זהב וכסף והעניים בסלים של ערבה קלופה, (והיא העגלה המוכרת בכתוב, שהמלכים ועובדי האדמה יטילו בהם את הפירות). ולא כנים עניים ברבה, לא הביאו אותם בתערובות, אלא שעורים מלמטה וחטה מלמעלה ותאנים על גביהם, ותמרים על גביהם, ובין כל מין ומין דבר מפסיק, כמו עלין ועלין. ומוסיף לתכנם גוזלות עניים מבחוץ, ותורים ובני יונה עליהם. ומן הבא לעטר את הבכורים. וכל העיירות של מעמד מתכנסים לעיר של מעמד, כדי שלא יהיו יחידים, שנאמר ברב עם הדרת מלך. ובאים ולנים ברחובה של עיר, ובבוקר הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו, השור הולך לפניהם, וקרניו מצופות זהב, ועטרה של זית בראשו. והחליל מכה לפניהם, והם אומרים בכל הדרך ומשוררים, שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וגו', עד שמגיעים קרוב לירושלים. כשהגיעו לשם שלחו לפניהם שלוחים, ועטרו את בכוריהם. הפחות והסגנים והגזברים יוצאים לקראתם חוץ לירושלים, לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים. והכהנים, כמוקדים, בשערי ירושלים, היו דבלים בשערי ירושלים. כל בעלי אומנות שבירושלים עומדים לפניהם כשהם עוברי' עליה',

(יא) ושמחת בכל־הטוב אשר נתן־לך יהוה אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך׃ ס שני (יב) כי תכלה לעשר את־כל־מעשר תבואתך בשנה השלישת שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו׃

ת"א ושמחת. פסחים ע"ו, ג'. ערכין י"א, א': ולביתך גיטין פ"ג, ב': כי תכלה ר"ה, י"ב, ב'. סוטה מ"ח, א': מעשר נדרים י"ז, ב'. תמורה י', א': ונתתה נדרים פ"ד, ב': ואכלו ברכות ל"ה, ב'. יבמות ע"ג, א': מכות י"ט, א'. חלות ו', ב':

עווינגען, דיינעם גאטטע, נידער, בעטעסט פייערליך אן ; (יא) אונד אלסדאן זאללסט דוא פערגניגט זיין מיט אללעם גוטען, דאז דער עווינגע, דיין גאטט, דיר אונד דען דייניגען געגעבען האט : דוא אונד דער לוי, נעבסט דעם פרעמדלינגע, דער בייא דיר וואהנט. (יב) ווען דוא אים דריטטען יאהרע, דאז איזט אים צעהנטיאהרע, אללע צעהנטען דיינעס איינקאממענס פאללינג אבגעטראגען, אונד דעם לוי, דעם פרעמדלינגע, דעם וואיזען אונד דער וויטווע געגעבען האסט; דיזע האבען עס אין דיינען טהארען פערצעהרעט, אונד זיך דאפאן געזעטטיגעט ;

תרגום אונקלוס

יי אלהך׃ (יא) ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך את וליואה וגיורא די בינך׃ (יב) ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיתא שתא דמעשרא ותתן לליואה לגיורא ליתמא ולארמלתא וייכלון בקרויך ויסבעון׃

רש"י

ומניף (ספרי בכורים פ"ב): (יא) ושמחת בכל הטוב. מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא [בכורים פ"ג]: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורי' אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו [שם הלכה י"ט]: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית, קבע זמן הביעור והוידוי בערב פסח של שנה הרביעית שנאמר מקצה שלש שנים תוציא וגו' [דברים י"ד] נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים [שם ל"א] למען הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו והוא פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי שעכבם

באור

הולכים בשלמים. והמודים אחיהם לכ"י מקום אלהי עולכם לשלום (כמו שנאמר, ברכת ה' אליכם. ברכנוכם מבית ה'). וכשהגיעו בחומות ירושלים, והחליל לפניהם. עד שהגיעו לבית המקדש, בהר הבית, אפילו אגריפס המלך נוטל הוא בעצמו סלו על כתפו. והולך הגלוח בגלל על גבו, עד כל הנשמה תהלל יה. הולכים וקורין, עד שמגיעו לעזרה, ומשקין. הכהנים, הלוים, שוררים ארוממך ה' כי דליתני וגו'. התחלות שהשורי הסלי' היו עולות, ומה שבידם נותנים לכהנים. עודהו הסל על כתפו, קורא, הגדתי היום וגו'. ומוריד סלו מעל כתפו, והכהן מניח ידו תחת ידו ומניף, וקורא מארמי אובד אבי, עד סוף כל הפרשה, ואחר ומניח (לדעת ספרי) ומשתחוה ויוצא. לפשתע אותו השמחה לשמוע על כתוך בית אלהינו אשר היה מימי קדם, נהגו כדו על ראשנו, עם הרנה והתפלה על כל אשר חדר מאתו בעוונינו, מלא הקדר הלכנו בלמן שיר, ועל זה נאמר מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי, הוחילי לאלהים וגו': (יא) בכל הטוב, בכל הפירות שנתתי לראשיתם וגו': (יב) כי תכלה לעשר, חוזר לתת שסבה מעשרותיו שיבערו מן הבית (מהרי קנ"י), ומלת לעשר פעל נוסף מן העשרה. ענינה לתת המעשר בשנה השלישית, והיא שנת המעשר, שנה שבכלו בו כל מיני מעשר, לפי שבשני שנים הראשונים

(יג) וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃ (יד) לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי

תגלחת. אהרן. גמורת [illegible] בערתי [illegible]
ת"ס ע"ג, ח'. מגלה ב', ג'. גיטין ע"ח, ח'. ב"מ פ"ח, ח':
לא עברתי ברכות מ', ב': לא אכלתי [illegible]
ח'. זבחים ק"ח, ח':

תרגום אשכנזי

(יג) זא זאללסט דוא פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, שפרעכען: איך האבע דאז הייליגע אויס דעם הויזע וועגגעשאפט; איך האבע אויך זאלכעס דעם לוי, דעם פרעמדלינג, דעם וואיזען אונד דער וויטווע געגעבען: נאך אללעם דעם געבאטע, דאז דוא מיר געבאטען האסט; איך האבע פאן דיינען בעפעהלען ניכטס איבערטרעטען אונד ניכטס פערגעססען. (יד) איך האבע ניכטס דאפאן אין מיינער טרויער פערצעהרט, ניכטס דאפאן צו

תרגום אונקלוס

(יג) וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי מַעֲשַׂר קוּדְשָׁא מִן בֵּיתָא וְאַף יְהַבִיתֵיהּ לְלֵיוָאֵה וּלְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא כְּכָל פִּקּוּדָךְ דִּי פַקֵּדְתָּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוּדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי: (יד) לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּיהּ וְלָא חַלֵּיפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאָב וְלָא יְהָבִית מִנֵּיהּ עַל

רש"י

מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערן מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנוהגו בשתי שנים שלפניה. שבשנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר [במדבר י"ח] ומעשר שני שנא' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך [דברים י"ד] הרי שתי מעשרות. ובשנה ב' כ"כ. ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד. ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען. מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו' [פיאה פ"ח ספרי]: (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. התודה שנתת מעשרותיך [סוטה ל"ב]: בערתי הקודש מן הבית. זה מעשר שני ונטע רבעי [ספרי] ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותן עכשיו: וגם נתתיו ללוי. זה מעשר ראשון וגם לרבות תרומה ובכורים [שם]: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר [שמות כ"ב] לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות: (יד) לא אכלתי באוני ממנו. מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שאני

באור

מעשרים מעשר ראשון ומעשר שני, והשלישית מעשר ראשון ומעשר עני, ולא נמצא עוד מעשר שנתחייבו בו הבעלים: (יג) בערתי הקדש, שהוא המעשר: מן הבית. וגם לא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו, ללוי ולגר וכו' (הרמב"ן): לא עברתי, בזדון: ולא שכחתי, כי חקה עלי מצותך: (יד) באוני, באבלי, שאסור לאונן, והטעם לפי שנאמר ושמחת בכל המעשרות: בערתי ממנו בטמא. לא הייתי מטמא בו לדבר טמא, וכן תרגם המתרגם הארמי: למת, לעשות לו ארון ותכריכין (ספרי), וכבר הקשו רז"ל על זה, שהרי אפי' לחי אסור. כמפורש בכתוב, שהמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה, ובירושלים לא יקנה בו כי אם דבר אכילה. והרמב"ם בחבורו כתב שהכוונה לא עשיתי בו דבר שאין חיי האדם תלוים בו, כלומר צורך אחר חוץ מאכילה ושתיה, וגם זה דחוק בלשון הכתוב. ואמרו קצת המפרשים שהכוונה לא נתתי ממנו סעודת הבראה לאבל, וקצתם הזכירו שהיה מנהג אנשי מצרים להקריב את ראשית פרי אדמתם לאליל מצרים, בהקרבת להם את כל עובדי האדמה והאכרים, והיו

מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ (טו) הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב

קמץ בז"ק

תולדות אהרן בטמא ספר כ"ו, ח'. פסחים כ"ד, ח'. יבמות ... ח': השקיפה מ"ש פ"ה, חגיגה ו"ג, ח':

תרגום אונקלוס

מיה קבילית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די פקדתני׃ (טו) אסתכי ממדור קודשך מן שמיא ובריך ית עמך ית ישראל וית ארעא די יהבת לנא כמא די קיימתא לאבהתנא ארע עבדא

תרגום אשכנזי. קא

אונריינעס געברויך פערוועגדעט, אויך דעם טאָדטען ניכטס דאפאָן געגעבען; איך בין דער שטיממע דעם עוויגען, מיינעס גאָטטעס, געהאָרזאם געוועזען. איך האבע אללעס געטהאן, וויא דוא מיר געבאָטען האסט. (טו) שויע הערוב פאָן דיינער הייליגען וואָהנונג, פאָם הימעל, אונד זעגנע דיין פאָלק ישראל, אונד דאז ערדרייך, דאז דוא אונס געגעבען האסט, וויא דוא אונזערן עלטערן צוגעשוואָרען: איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג

רש"י

טמא והוא טהור בין שאני טמא והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך [דברים י"ב] זו אכילת טומאה [יבמות ע"ד] כמו שנאמר בפסולי המוקדשים בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' [דברים ט"ו] אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת. לעשות לו ארון ותכריכין [ספרי]: שמעתי בקול ה' אלהי. הביאותיו לבית הבחירה [מעשר שני פ"ה]: עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושמחתי בו: (טו) השקיפה ממעון קדשך. עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות [ספרי] שאמרת אם בחקותי תלכו ונתתי

באור

אכלתים בימי אנינות. אבל על מות אביו ואמו לא נצטוו על ידי אחיהם ... מקן הבלילים ההם שכל עבודתם בהי יללה ועצב, ואולי נקראו על כן עצבים. ושלא ביער הנסתר כמעשה לא אכלתי באוני וגו'. כלומר בתועבת ארץ מגרים לא עשיתי, שלא אכלתי מראשית פרי אדמתי בעצבון רוח. לא בערתי ממנו דבר בטומאת הבלולים, ולא נתתי ממנו למת, כמעשה הבבליים ההם, כי אם שמעתי בקול ה', נתתי מעשר לאכול ומעשר עני ללוי לגר, ומעשר שני אכלתי בשמחה ותודה והלל לפני ה' אלהי. ואם כן הוא דעת פיתורגם בנ"א (איך האבע ניכטס דאפאָן אים וועהקלאגען פערלעהרט, ניכטס לו אונרייגען געברויכע פערוועגדעט, אויך ניכטס דען טאָדטען געווידמעט). ותדרי טעם הם, אף לא ידחיקו את דברי רז"ל במשנה, שאמרו לא נתתי ממנו למת; לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת ולא נתתיו לאוננים אחרים, ומשמעות זה כמ"ש הרמב"ן ז"ל שהוא מתודה על כל ענין אנינות, אנינות שלו ושל אחרים, ואפי' אנינות של אחרים יזכיר גם הארון והתכריכין, אע"פ שאפי' לחי אסור, כי הכלל שלא נתן ממנו דבר למת: עשיתי ככל אשר צויתני. כלל שאחרי הפרט: (טו) השקיפה, ענין הבטה, המביט במעלה הדבר עם הכוונה להבטתו אל התכלית, נקרא משקיף. וכשהוא מלשון הבטה בגילוי, יאמר בלשון נפעל, כמו וצדק משמים נשקף, וכן בעד אשנבי נשקפתי, לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף לו ביטיס אליו, אבל המביט באמתי הוא משקיף ואינו נשקף: וברך. עוד: את עמך. ולא יאמר אותי ואת ביתי אבל יתפלל בשלום האומה כולה וברכתה, כי הטובה שבאה לו בנחלת ארץ זבת חלב ודבש לא בשבילו לבד באתה לו אלא לפי שהוא חלק מכלל ישראל ולהם נתנה הארץ, ובברכת הכלל יתברך הפרט: ואת האדמה אשר נתת לנו,

וּדְבָשׁ׃ ס שלישי (טז) הַיּוֹם הַזֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ
וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ (יז) אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ
הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ (יח) וַיהוָה
הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו׃

תולדות אהרן היום הזה אגלה ל', ר"ה האמרת גמות סט:
חגיגה סט. ביצין סט:

תרגום אשכנזי

פֿליסט. (טז) אן דיזעם היינטיגען טאגע בעפֿיהלט דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, אללע דיזע געזעטצע אונד רעכטע צו בעאָבאכטען, דאס דוא זיא פֿאָן גאנצעם הערצען אונד פֿאָן גאנצער זעעלע אויסצואיבען בעדאַכט זיין זאָללסט. (יז) דוא האסט פֿעראנלאסט, דאס דער עוויגע דאז געגענזייטיגע בינדניס איינגעגאנגען: וויא ער דיר גאָטט זיין, דוא אבער אין זיינען וועגען וואנדעלן, זיינע געזעטצע, פֿעראָרדנונגען אונד רעכטע בעאָבאכטען, אונד זיינער שטיממע געהאָרכען וואָללעסט; (יח) זאָ וויא דער עוויגע פֿאָן זיינער זייטע פֿעראנלאסט האט, דאס דוא איינגעגאנגען, זיין אייגענטהימליכעס פֿאָלק צו זיין, וויא ער דיר פֿערהייסען,

רש"י

נשמיכם בעתם [ויקרא כ"ו]: אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת הן זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלת לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת כמו יתאמרו כל פועלי און [תהלים צ"ד]: (יח) כאשר דבר לך.

תרגום אונקלוס

חלב ודבש: (טז) יומא הדין יי אלהך מפקדך למעבד ית קימיא האלין וית דיניא ותטר ותעביד יתהון בכל לבך ובכל נפשך: (יז) ית יי חטבת יומא דין למהוי לך לאלהא ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמטר קימוהי ופקודוהי ודינוהי ולקבלא למימריה: (יח) ויי חטבך יומא דין למהוי ליה לעם חביב כמא

באור

ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו; כן שיעור הכתוב, וכן דעת רש"י והרמב"ן והמתרגם האשכנזי: (טז) היום הזה. אלה דברי משה: ושמרת. ואתה תשמרם: (יז) את ה' האמרת. אתה הזקקת שאמר הקב"ה ונתרצה להיות לך לאלהיך כי הדבר תלוי בך לעשות הוא אלהיך ויודיעך מתוך שקבלת מצותיו. וגם הוא האמירך. הפעילך שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם לפי שעשה נסים וגבורות עד שנתרצית להיות לו לעם. האמרת פעראנלאסט בלע"ז, ותל"ס (ונגעש אחבען), כהודאת בנין הפעיל, ויהיה פעל האמרת יוצא לשני פעולים (הרשב"ם וכ"כ הרלב"ג בשם ר' יהודה הלוי). ושעור הכתוב כך הוא: על ידי שנכנסת עם ה' אלהיך בברית במעמד הר סיני, גרמת וסבבת שאמר הוא ונתנו שיהיה הוא לך לאלהים ואתה תלך בדרכיו ותשמור חקיו ומשפטיו ותשמע בקולו, והוא גרם וסבב שנתרצית בזה, שתהיה לו לעם סגולה ותשמור כל מצותיו, והוא יתן אותך עליון וגו', כי זהו ענין כריתת הברית, שהיא הבטחה וקיום דבר בין אדם לחבירו. כל אחד מהם יהיה לבו נכון בטוח בכל דברי הברית שיקיימו שני הצדדים:

(יט) וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ פ רביעי

כז (א) וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ (ב) וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד׃ (ג) וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־

ת"א ולתתך ברכות סס: והיה זכר' סוטה ל"ב, נ"ו:

אונד זיינע געבאָטע אללע צו בעאָבאַכטען; (יט) דאס ער דיך אונטער אללען נאַציאָנען, דיא ער געמאַכט האַט, אָן רוהם, אַנזעהען אונד ווירדע וואָללע דיא האָכסטע, אונד זיינער פֿערהייסונג גע־מעס איינע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, הייליגע נאַציאָן זיין לאַססען.

כז (א) משה אונד דיא עלטעסטען ישראל'ס גאַבען דעם פֿאָלקע פֿאָלגענדען בעפֿעהל: בעוואַהרעט אללע דיא געבאָטע, דיא איך אייך הייטע געביעטע: (ב) ווען איהר איבער דען ירדן הינאיבערקאָממט, אונד דאַז לאַנד בעטרעטעט, דאַז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר [illegible] ריכטע דיר גראָססע שטיינע אויף, אונד איבערציהע זיא מיט קאַלק. (ג) זאָבאַלד דוא

תרגום אונקלס

ה מליל לך למטר כל פקודוהי: (יט) ולמתנך עלאה על כל עממיא די עבד לתושבחא ולשום ולרבו ולמהוי עם קדיש קדם יי אלהך כמא די מליל:

כז (א) ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טור ית כל תפקדתא די אנא מפקד יתכון יומא דין: (ב) ויהי ביומא די תעברון ית ירדנא לארעא די יי אלהך יהיב לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד יתהון בסידא: (ג) ותכתוב עליהון ית כל

רש"י

והייתם לי סגולה [שמות י"ט]: (יט) ולהיותך עם קדוש. כאשר דבר והייתם לי קדושים [ויקרא כ']: כז (א) שמור את כל המצוה. לשון הווה גרדי"נט בלע"ז: (ב) והקמות לך. בירדן, ואח"כ תוציא משם אחרות ותבנה מהן

באור

(יט) ולתתך, דבק עם להיות לו לעם סגולה: עליון, בחשיבות. והוא כלל, לתהלה לשם פרט: לתהלה, הוא השבח הבא על מעשה או הנהגה ישרה: ולשם, אם ההנהגה ההיא תודע לרבים ותשתבח בשם את המנהיג בה יקנה לו שם: ולתפארת, כי תתפאר עליהם לעשות כמעט כל אשר תחפוץ [illegible] ויקום לך, כענין פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי (שופטים ז' ב') (הרמב"ן) [illegible] ההנהגה המשכלת בגשמי כלו על פלא וכח בנפש ויקרו. שכן יתעלו ישראל על כל הגוים על ידי המלכות והנהגות הגלויות והנכבדות, וכוח הנכון:

כז (א) ויצו משה וזקני ישראל, אחרי שהשלים משה את דבריו לוה לזקנים שידברו גם הם, ויהיו בעם לשמור כל המצות, כי כל עם הולך בעצת זקניו, וכתות אשר אנכי מצוה אתכם [illegible]; כי עיקר [illegible] והזקנים ידיעו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו. וכן [illegible] משה והכהנים הלוים אל כל ישראל, כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל, ותשב [illegible] היום הזה נהיית לעם, אבל רמב"ע אמר כי שמור כל המצוה הזאת מלות האבנים אשר [illegible] (הרמב"ן): שמר את כל המצוה, לשון הווה גרדי"נט בלע"ז (רש"י). [illegible] (ב) ושדת אותם בשיד, תטיחם [illegible] עפר, [illegible] לבן, למען יעמדו [illegible]: (ג) את כל דברי התורה הזאת, לדעת המפרשים יהוה שיכתבו עליהן כל מנין

כל־דברי התורה הזאת בעברך
למען אשר תבא אל־הארץ אשר־
יהוה אלהיך | נתן לך ארץ זבת חלב
ודבש כאשר דבר יהוה אלהי־אבתיך
לך׃ (ד) והיה בעברכם את־הירדן
תקימו את־האבנים האלה אשר
אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל
ושדת אותם בשיד׃ (ה) ובנית שם
מזבח ליהוה אלהיך מזבח אבנים
לא־תניף עליהם ברזל׃ (ו) אבנים
שלמות תבנה את־מזבח יהוה
אלהיך והעלית עליו עולת ליהוה
אלהיך׃ (ז) וזבחת שלמים ואכלת
שם ושמחת לפני יהוה אלהיך׃
(ח) וכתבת על־האבנים את־כל־

תולדות אהרן תקימו סנהדרין מ"ו, א': מזבח זבחים ס"ח, ב': לא תניף ע"ז נ"ב, ב': שלמות שם שם· זבחים נ"ד. ב', וס"ה ב': זבחת וכו' פסחים ק"ט, א'. חגיגה ד', ב': וכתבת סוטה ל"ה, ב':

תרגום אשכנזי

הינאיבערגעגאנגען בּיזט, שרייבּע דאראויף אללע ווארטע דיזער לעהרע; זאָ ווירסט דוא אין דאז לאנד קאָממען, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר גיבּט: איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט; וויא דער עוויגע, דער גאָטט דיינער פֿאָרפֿאַהרען, דיר פֿערהייסען האט. (ד) ווען איהר איבּער דען ירדן געגאנגען זייד; זאָ ריכטעט דיזע שטיינע, דיא איך אייך יעטצט בעפֿעהלע, אויף דעם בּערגע עיבל אויף, אונד איבּערציהע זיא מיט קאלק. (ה) דאזעלבּסט בּויע, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען, איינען אלטאר אויס שטיינען; בּרינגע אבּער קיין אייזערנעס ווערקצייג דאראן. (ו) אויס גאנצען שטיינען זאָללסט דוא דען אלטאר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, בּויען: אונד אויף דעמזעלבּען, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען, גאנצע אָפּפֿער דארבּרינגען; (ז) אויך פֿריידענאָפּפֿער שלאכטען, אונד דאזעלבּסט פֿערצעהרען, אונד פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פֿערגניגט זיין. (ח) אויף דיא שטיינע זאָללסט דוא אללע וואָר־

תרגום אונקלוס

פתגמי אוריתא הדא במעברך בדיל די תיעול לארעא די יי אלהך יהיב לך ארע עבדא חלב ודבש כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך׃ (ד) ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון ית אבניא האלין די אנא מפקד יתכון יומא דין בטורא דעיבל ותסוד יתהון בסידא׃ (ה) ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך מדבח אבנין לא תרים עליהון פרזלא׃ (ו) אבנין שלמן תבני ית מדבחא די יי אלהך ותסיק עלוהי עלון קדם יי אלהך׃ (ז) ותכוס נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך׃ (ח) ותכתוב על

רש"י

מזבח בהר עיבל. נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו, שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה

באור

המלות והאזהרות לבד כמו הכתובות בהלכות גדולות, וכתב הרמב"ן ז"ל ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה מעשה הניסים: בעברך, מיד אחר אשר תעברו את הירדן: למען אשר־תבא, כי השם יעזרך, אם החלות לשמור מצותיו (הרלב"ע): (ד) והיה בעברכם, בתחלה זה הדבר כלל להקים אבנים ועתה יחל לבאר יותר: (ה) ובנית שם מזבח, זאת המצוה

דברי התורה הזאת באר היטב: ס
(ט) וידבר משה והכהנים הלוים אל-
כל-ישראל לאמר הסכת ׀ ושמע
ישראל היום הזה נהיית לעם ליהוה
אלהיך: (י) ושמעת בקול יהוה
אלהיך ועשית את-מצותו ואת-חקיו
אשר אנכי מצוך היום: ס חמישי
(יא) ויצו משה את-העם ביום ההוא
לאמר: (יב) אלה יעמדו לברך את-
העם על-הר גרזים בעברכם את-
הירדן שמעון ולוי ויהודה ויששכר

הבית פתוחה קמץ בז"ק מצותיו קרי

ת"א באר שם ל"ג, ח', ול"ה ג': הסכת ברכות ס"ג, ב', וע"ב ב': אלה יעמדו וכו' סוטה ל"ג, ח' וג'. שבועות ל"ו, ח':

טע דיזער לעהרע מיט דייטליכער שריפט פערצייכנען. (ט) פערנער שפראך משה אונד דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי, צו דער געזאממטען נאציאָן: פערנים, אונד מערקע עס, ישראל! דיזעס טאגס ביזט דוא איינע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, געווידמעטע נאציאָן געוואָרדען; (י) דוא מוסט אלזא דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהארכען, אונד זיינע געבאָטע אונד געזעטצע, דיא איך דיר היינטע געבע, בעאָבאכטען. (יא) משה גאב דעם פאָלקע דעסזעלבען טאגס נאָך פאָלגענדען בעפעהל: (יב) פאָלגענדע שטעממע זאָללען אויף דעם בערגע גריזים שטעהן, דעם פאָלקע דען זעגען צו ערטהיילען, ווען איהר איבער דען ירדן געגאנגען זיין ווערדעט:

תרגום אונקלוס

אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא פריש יאות: (ט) ומליל משה וכהניא ליואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא לעם קדם יי אלהך: (י) ותקביל למימרא דיי אלהך ותעביד ית פקודוהי וית קימוהי די אנא מפקדך יומא דין: (יא) ופקיד משה ית עמא ביומא ההוא למימר: (יב) אלין יקומון לברכא ית עמא על טורא דגריזים במעברכון ית ירדנא שמעון

רש"י

[ל"ה]: (ח) באר היטב. בשבעים לשון [סס]: (ט) הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באת עמו בברית: (יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'

באור

הראשונה לציותם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיות בארץ (הרמב"ן), והנה הקריבו עולות לה' ושלמים לשמחה, שיאכלו שם בני ישראל על המזבח וישמחו יחד, על שהשיגו אל מבוקשם ותאות נפשם זה שנים רבות: (ח) באר היטב, כתיבה מבוארת ובאותיות יפה למען ירוץ הקורא בה: (ט) והכהנים הלוים. כאשר כתוב תקני ישראל (חשותי ישראל), והעיקר כמו הרמב"ע): הסכת, אין דומה לו במקרא, והטעם האזין: היום הזה נהיית לעם, יש הבדל בין היום הזה ובין זה היום, כי בכל מקום שנאמר זה היום יורה שהחל באותו היום הדבר להיות מה שהוא, כמו זה היום עשה ה' נגילה (תהלים קי"ח כ"ד), אך זה היום שקוינהו מצאנו (איכה ב' ט"ז), אבל היום הזה כאמר אף אם החל הדבר להיות מקודם זמן רב רק אם באותו היום מעומד הדבר בו עדנו לא פסק והוא עודנו מה שהיה, וכן כל היום הזה האמורים בפרשה זו: (יב) לברך את העם, כדאיתא (במסכת סוטה ל"ז), ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל, והכהנים והלוים והארון למטה באמצע, הפכו לוים פניהם כלפי

תרגום אשכנזי

שמעון, לוי, יהודה, יששכר, יוסף אונד בנימן. (יג) פאלגענדע אבער זאללען צור פערפלוכונג אויף דעם בערגע עיבל שטעהען: ראובן, גד, אשר, זבולן, דן אונד נפתלי. (יד) דיא לוים זאללען מיט לויטער שטיממע ווערכסעלווייזע געגען יעדערמאן פאן ישראל אויסרופען: (טו) פערפלוכט זייא, ווער איין געהריענעס אדער געגאססענעס בילד, איינען גרייעל דעם עוויגען, איין ווערק דער הענדע איינעס קינסטלערס, פערפערטיגט, אונד אן איינען פערבארגענען ארט זעטצט! אונד דאז גאנצע פאלק זאלל דארויף אנטווארטען אונד שפרעכען: עס ווערדע וואהר! (טז) פערפלוכט זייא, ווער

חבא הן

ויוסף ובנימן: (יג) ואלה יעמדו על־הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי: (יד) וענו הלוים ואמרו אל־כל־איש ישראל קול רם: ס (טו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יהוה מעשה ידי חרש ושם בסתר וענו כל־העם ואמרו אמן: ס (טז) ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל־העם אמן: ס

ת"א וענו סוטה סס קמ"ח ומ"ג: קול רם סס ל"ג ח': ארור סס ל"ג, ח'. סנהדרין ל"ה, ע"ז נ"ג, ח', ח': ושם ע"ז סס:

רש"י

ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים [סוטה ל"ז]: (טז) מקלה אביו. מזלזל

תרגום אונקלוס

ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין: (יג) ואלין יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי: (יד) ויתיבון ליואי ויימרון לכל אנש ישראל קל רם: (טו) ליט גברא די יעביד צלם ומתכא מרחקא קדם יי עובד ידי אומנא וישוי בסתרא ויתיבון כל עמא ויימרון אמן: (טז) ליט דיקלי

באור

הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו', ואלו ואלו עונין אמן, חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו', וכן כולם עד ארור אשר לא יקים (רש"י). ועל דרך הפשט הברכה היא ברזון אותה בעיל, והקללה ספק (הרלב"ע): (יד) וענו, כמו ויען איוב, ולדעת המתרגם האשכנזי בעבור שאלו עונים כנגד אלו, פעם בברכה פעם בקללה: (טו) מעשה ידי חרש, ארור האדם אשר יעשה פסל מסכה, אף אם אינו משתחוה למעשה ידיו ואינו עובד לו שבס העושיה בסתר אפשר שאולי ימצא ממנו ויתלמדו אחר ויבדוס זה שיעלה זכרון האלילים והעבודה המסורה אליהם על לבם ויסיר לבבו ויטעהו בו: ושם בסתר, כל הארורים שנים עשר כנגד שבטים, וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שאפרש בכולם חוץ משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר. והן: ע"ז ומכה רעהו. ולכן פירש בשניהם בסתר, שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל כי אם בית דין יענישוהו על הגלויות כמו שכתוב בסוף כל הקללות הנסתרות לה' אלהינו. הוא יקח נקמה מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקב"ה, אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, מלקות, סקילה, שריפה הרג וחנק. הלא תראה אין כתוב כי ארור שוכב עם אשת רעהו, כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליך. מקלה אביו. בסתר בבית גדולו אין אחרים רגילים שם, וכן מסיג גבול בגניבה הוא עושה, שאם יראוהו ימחה ביד. וכן משגה עור ומטה משפט כל אלה דברי סתר, שוכב עם אשת אביו, זהו במקום שהוא ב שם גלוי דואה. עם כל בהמה, אין זה כי אם בסתר. וכן אחותו וחתנתו, הכל קרובה בבית בתה (הרמב"ם): (טז) מקלה, לשון קלון ובזיון, והוא פועל יוצא: (יח) משגה, עניינו

(יז) אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס (יח) אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס (יט) אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: (כ) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס (כא) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס (כב) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס (כג) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס (כד) אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר

תולדות אהרן ארור שכב ערובין נ"ק, ג'. פסחים ת"ס, ז':

פאטער אונד מוטטער פערבכטליך העלט! אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יז) פערפלוכט, ווער זיינעס נעכסטען גרענצע פערריקט! אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יח) פערפלוכט, ווער איינען בלינדען אירע פיהרט אויף דעם וועגע! אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יט) פערפלוכט, ווער דאז רעכט דעם פרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטווע בייגט! אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כ) פערפלוכט, ווער זיינעס פאטערס פרויא בעשלעפט! דען ער דעקט זיינעס פאטערס קלייד אויף; (זאנדערלט ווידער דיא שתרפורכט, דיא ער זיינעם פאטער שולדיג איזט), אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כא) פערפלוכט, ווער בייא אירגענד איינעם פיה ליגט! אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כב) פערפלוכט, ווער זיינע שוועסטער בעשלעפט, זיינעס פאטערס אדער זיינער מוטטער טאכטער! אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כג) פערפלוכט, גוער זיינע שוויגערמוטטער בעשלעפט! אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כד) פערפלוכט, ווער זיינען נעבסטען הייםליך שלעגט! אונד דאז פאלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר!

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (יז) לִיט דִּישַׁנֵּי תְּחוּמָא דְחַבְרֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (יח) לִיט דְּיַטְעֵי עַוִּירָא בְּאָרְחָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (יט) לִיט דְּיַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא יְתַם וְאַרְמְלָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (כ) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַלִּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (כא) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (כב) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (כג) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (כד) לִיט דְּיִמְחֵי לְחַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא

רש"י

לשון ונקלה אחיך [דברים כ"ה]: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון והוסג אחור [ישעיה נ"ט]: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה: (כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר. ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא

באור

(יט) מטה משפט גר. כי אין לו עוזר, וכן יתום ואלמנה. וטעם גם כאן בסתר, אבל אם היה בפרהסיא השופטים יענשו עליו, והגר והיתום והאלמנה אין להם כח (רמב"ן):

וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס (כה) אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס (כו) אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: פ

כח (א) וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ: (ב) וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: (ג) בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה: (ד) בָּרוּךְ

ת"א אשר לא יקים שבועות ל"ו, ח': והיה וכו' זו"ג פ"ח, ח':
ונתנך עקדהספר ט"ו: ברוך ב"מ ק"ז, י"ח וב':

(כה) פערפלוכט, ווער בעשטעכונג אננימט, איינע אונשולדיגע פערזאָן צום טאָדע צו פערורטהיילען! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כו) פערפלוכט, ווער דיא ווארטע דיזער לעהרע ניכט אננימט, זיא צו בעאָבאכטען! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר!

כח (א) ווען דוא נון דער שטימע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכען, אונד אללע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט געבע, זאָרגפעלטיג בעאָבאכטען ווירסט; זאָ ווירד דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, צור האָכסטען אללער נאַציאָנען אויף ערדען מאַכען. (ב) אללע דיזע זעגנונגען ווערדען איבער דיך קאָממען, אונד דיך טרעפפען, ווען דוא דער שטימע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכען ווירסט. (ג) געזעגנעט ווירסט דוא זיין אין דער שטאדט אונד געזעגנעט אויף דינם פעלדע; (ד) געזעגנעט דיא פרוכט

תרגום אונקלוס

וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (כה) לִיט דִּי יְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: (כו) לִיט דִּי לָא יְקַיֵּם יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן:

כח (א) וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵּין וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: (ב) וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקֻנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ: (ג) בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא: (ד) בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ

רש"י

להכות נפש: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה:

באור

(כה) ארור לקח שחד, לפי דעת רבים שבעל הדין, ולפי דעתי שבעל עד, שקר (הרלב"ע), ושוב הכתוב לפי שלמד להכות נפש דם נקי, ופס על הדין הרי שבד נאמר לדור מטה משפט: (כו) ארור אשר לא יקים, על כל עבירות שבסתר (הרמב"ם), וטעם לעשות אותם כי יש מצות עשה שיוכל לעבור עליה בסתר, כגון לא תראה שור אחיך או שיו נדחים והתעלמת מהם. או לא תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו והתעלמת ממנו (לעיל כ"ב א' ג'), ודומיהם. וטעם לא יקים, לא יקבל עליו להקים:

כח (א) עליון על כל גויי הארץ, זאת הברכה כלל, שלא תהיה אומה בעולם כמוכם בהצלחה ובעושר, ואח"כ יפרש: (ב) והשיגך, ואם לא תבקשם, והטעם שלא תיגע (הרמב"ע): (ג) בעיר, בכל מלאכה וסחורה שאתה עושה בעיר: בשדה. בזריעה ובנטיעה

פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ
שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃
(ה) בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ (ו) בָּרוּךְ
אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ ששי
(ז) יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ
נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ
וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ׃ (ח) יְצַו
יְהוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ
וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ (ט) יְקִימְךָ
יְהוָה לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־
לָךְ כִּי תִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

תולדות אהרן בבאך סס סס: ובשבעה קדושין ג׳, ע״ב: יצו
זכר׳ תענית ח׳, ג׳. ב״מ, מ״ב, א׳:

דיינעם לייבעס, דיא פֿרוכט דיינעס ערדרייכס, אונד דיא פֿרוכט דיינעס פֿיהעס, דיא צוכט דיינער רינדער אונד דער צוואַכס דיינעס קליינען פֿיהעס; (ה) געזעגנעט דיין קארב אונד דיין באקטראָג. (ו) געזעגנעט ווירסט דוא זיין, ווען דוא אנקאָממסט; אונד געזעגנעט, ווען דוא אויסגעהסט. (ז) דער עוויגע ווירד מאכען, דאס דיא פֿיינדע, דיא ווידער דיך איפֿשטעהען, פֿאָר דיר הער געשלאגען ווערדען. ווען דיא אויף איינעם וועגע געגען דיך אויסציהען, ווערדען זיא אין זיבען וועגען פֿאָר דיר פֿליהען. (ח) אויף דעם עוויגען בעפֿעהל ווירד דער זעגען קאָממען אין דיינע פֿאָררַאטהסקאממערן, אונד אין אללעם געווערבע, דאז ווא פֿאָרנימממסט: זא, דאס דוא אין דעם לאנדע, ראז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר גיבט, לויטער זעגען האָבען ווירסט. (ט) דער עוויגע ווירד דיך צו איינער הייליגען נאַציאָן איפֿריכ-

תרגום אונקלוס

ואבא דארעך וולדא דבעירך בקרי תורך ועדרי ענך: (ה) בריך סלך ואצותך: (ו) בריך את במיעלך ובריך את במפקך: (ז) יתן יי ית בעלי דבבך דקימין עלך תבירין קדמך בארחא חדא יפקון לותך ובשבעא ארחן יערקון מן קדמך: (ח) יפקד יי עמך ית ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך ויברכינך בארעא די יי אלהך יהיב לך: (ט) יקימינך יי קדמוהי לעם קדיש כמא די קיים לך ארי תטר ית פקודיא דיי אלהך ותהך בארחן דתקנן

רש״י

כח (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. רבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. ד״א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואין זב: (ו) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם [צ״ע ק״ו]: (ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל צד:

באור

(רלב״ג): ברוך טנאך ומשארתך. דרך משל שכל כליך יהיו מלאים, משארת הוא כלי שנותני׳ בו הבצק, וטנא כלי שנותנים בו הפירות: (ו) בבואך, כשתבוא מן הדרך או תצא אל הדרך תצליח, והטעם בכל אשר תעשה תצליח (רמב״ן): (ז) נגפים, שיהיו נגפים לפניך: ובשבעה דרכים, כן דרך הנבהלים לברוח, מתפזרין לכל צד: (ח) יצו ה׳ אתך את הברכה, דרך נסתר, כאלו הברכה עצם קיים, והשם יצוה אותו שיהיה אתך תמיד באסמיך ויהיה אותך בכל משלח ידיך: באסמיך, באוצרותיך שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב וימלאו אסמיך שבע (משלי ג׳ י׳) (הרמב״ם): (ט) יקימך ה׳, יעמידך לעם קדוש על ידי שתשמור את מצות ה׳ וגו׳;

והלכת בדרכיו: (י) וראו כל־עמי הארץ כי שם יהוה נקרא עליך ויראו ממך: (יא) והותרך יהוה לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לתת לך: (יב) יפתח יהוה ׀ לך את־אוצרו הטוב את־השמים לתת מטר־ארצך בעתו ולברך את כל־מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: (יג) ונתנך יהוה לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי־תשמע אל־מצות ׀ יהוה אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר

ת"א וראו ברכות ו', א' וכ"ה ג'. מגלה ט"ז, ב'. סוטה י"ז, א'. מנחות ל"ה, ב'. חולין פ"ט, א': יפתח תענית ג', וש"נ, א'. תמורה י"ב, ב'. ב"ב כ"ח, ב':

טען: וויא ער דיר צוגע־שווארען האט, ווען דוא דיא געבאָטע דעם עווי־גען, דיינעם גאָטטעס, בעאָבאכטעסט אונד אין זיינען וועגען וואנדעלסט. (י) אללע פֿאָלקער דער ערדע ווערדען זעהן, דאס דוא נאך דעם נאמען דעם עוויגען גענאננט ווירסט, אונד זיך פֿאָר דיר פֿירכ־טען. (יא) דער עוויגע ווירד דיר אן אללעם גוטען איבערפֿלוס געבען: אן פֿרוכט דיינעס לייבעס, דיי־נעס פֿיהעס אונד דיינעס ערדרייכס; אין דעם לאנ־דע, דאז דער עוויגע דיי־נען עלטערן צוגעשווארען האט דיר איינצוגעבען. (יב) דער עוויגע ווירד דיר זיין וואָהלטהעטיגעס בע־האלטניס, דען הימעל, אויפֿטהון, דיינעם לאנדע צור רעכטען צייט רעגען געבען, אונד אללעס ווערק דיינער הענדע זעגנען. זאָ, דאס דוא פֿילען פֿאָלקערן ווירסט פֿאָרשיסען קאָנ־נען, אונד ניכטס צו באָר־גען נאָטהיג האָבען. (יג) אויף דיזע וייזע ווירד דיך דער עוויגע אללע צייט איינע גע־ביטענדע, אונד ניאמאלס איינע אבהענגיגע נאציאָן זיין לאססען; דוא ווירסט אימער דיא אבערהאנד האבען, אונד ניאמאלס אונטערליגען: זאָ לאנגע דוא דיא געבאָטע דעם עוויגען, דיא איך דיר יעטצט אָרגפֿעלטיג צו בעאָבאכטען געבע, בעפֿאָלגסט;

תרגום אונקלוס

קדמוהי: (י) ויחזון כל עממי ארעא ארי שמא דיי אתקרי עלך וידחלון מנך: (יא) ויותרינך יי לטבא בוולדא דמעך ובוולדא דבעירך ובאבא דארעך על ארעא די קיים יי לאבהתך למתן לך: (יב) יפתח יי לך ית אוצריה טבא ית שמיא למתן מטר ארעך בעדניה ולברכא ית כל עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף: (יג) ויתנינך יי לתקיף ולא לחלש ותהי ברם לעילא ולא תהי לתחתא ארי תקביל לפקודיא דיי אלהך

באור

(י) וראה, לשון הוה: כי שם ה' נקרא, שימלא משאלותיך בהצלחתו כי אתה עמו (הרמב"ן): (יא) והותרך, אם תהיה רעה בעולם, רעב ומגפה, אתה תותר לטובה (הראב"ע) ודעת המתרגם המשכילי שטעם והותירך שיתן לך יתרון בכל מיני טובה, וכן פי' רע"ם: (יב) את אוצרו הטוב, והוא את השמים: והלוית, עד שתוכל להלוות גוים רבים: (יג) לראש ולא לזנב, נמשל על העמים, ולא לזנב, אף לאחר שאחר כל העמים שבעולם, כי יתכן שיהיה הראש על עמים רבים והנה לעם אחר נכבד ממנו (הרמב"ן), והראש הוא המושל בכל איברי הגוף, והזנב הוא הנמשך והנשלט

לַעֲשֹׂת׃ (יד) וְלֹא תָסוּר מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃ פ (טו) וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ (טז) אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ (יז) אָרוּר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ (יח) אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ (יט) אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ (כ) יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת

תולדות אהרן לעבדם ב"ב ס"ט, א': והיה וכו' סס סס:

(יד) אונד פאן דען ווארטען, דיא איך דיר הייטע געביטע, ווערדער רעכטס נאך לינקס אבווייכסט, עטווא אנדערן געטטערן נאכצוואנדעלן אונד איהנען צו דיענען. (טו) ווען דוא אבער דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס געטטעס, ניכט געהארכעסט; אונד זיינע פעראָרדנונגען אונד געזעטצע, דיא איך דיר יעטצט פארטראגע, ניכט גענויא בעאבאכטעסט; זא ווערדען אללע דיזע פליכע איבער דיך קאממען, אונד דיך טרעפפען. (טז) דוא ווירסט פערפלוכט זיין אין דער שטאדט, אונד פערפלוכט אויף דעם פעלדע. (יז) פערפלוכט ווירד זיין דיין קארב אונד דיין באקטראג; (יח) פערפלוכט דיא פרוכט דיינעס לייבעס אונד דיינעס ערדרייכס, דיא צוכט דיינער רינדער אונד דער צוואכס דיינעס קליינען פיהעס. (יט) פערפלוכט ווירסט דוא זיין ביים דיינעם אנקאממען, אונד פערפלוכט ביים דיינעם אויזגעהען. (כ) צו אללעם געשעפטע, דאז דוא פארניממסט, ווירד דער עוויגע אונגליק, צערריטטונג אונד פערדערבען שיקען, זא דאס דוא גאר באלד ווירסט אויפגעריבען ווערדען אונד צו גרונדע געהען מיססען: אום

תרגום אונקלוס

דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד׃ (יד) וְלָא תִסְטוּן מִכָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא לִמְהָךְ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא לְמִפְלְחֲהוֹן׃ (טו) וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקֻנָּךְ׃ (טז) לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא׃ (יז) לִיט סַלָּךְ וְאָצְוָתָךְ׃ (יח) לִיט וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ (יט) לִיט אַתְּ בְּמֵיעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ בְּמִפְּקָךְ׃ (כ) יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יָת מְאֵרְתָּא יָת שִׁגּוּשְׁיָא וְיָת מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי תַעְבֵּיד

רש"י

(כ) המארה. חסרון כמו צרעת ממארת [ויקרא י"ג]: מהומה. שגוש קול צווחות:

באור

מלחדיו. ותקן מזה כוונת המתרגם האשכנזי: (יד) ללכת אחרי אלהים אחרים, דבק עם ולא תסור: (טו) והשיגוך, שתיגע בכחך ותשכל להמלט מהם ולהסיגם שלא יגיעו עליך:

(כ) את המארה, מניעת המבוקש בכל דבר שתעשה עושה: את המהומה, ערבוב וטירוף הדעת עד שתבחר בפעולות מתנגדים אל התכלית הנרצה: ואת המגערת, הכפסד והכשלה כמו שאמר הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב׳ ג׳) ואם אכלתם כלום המתרגם

בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ (כא) יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (כב) יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ (כג) וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת

תרגום אשכנזי

דער באזען טהאט וויללע, דאס דוא מיך פערלאססען האסט. (כא) דער עוויגע ווירד דיר דיא פעסט אנ־העפטען, דיא דיך פאלליג אויסראטטען ווירד, אויס דעם לאנדע, דאז דוא איינצונעהמען ציהסט. (כב) דער עוויגע ווירד דיך מיט געשוואולסט, ענט־צינדונג, פיבער, בראנד, דירדע, שווינדזוכט אונד געלבזוכט פלאגען: דיא דיך פערפאלגען ווערדען, ביז דוא צו גרונדע געהסט. (כג) דער הימעל איבער דיינעם הויפטע ווירד

תרגום אונקלוס

עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי וְעַד דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדָךְ דִּי שְׁבַקְתָּא דַחְלְתִי׃ (כא) יַדְבֵּיק יְיָ בָּךְ יָת מוֹתָנָא עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (כב) יִמְחֵינָךְ יְיָ בְּשַׁחְפָּתָא וּבְקַדַּחְתָּא וּבְדַלַּקְתָּא וּבְחַרְחוּרָא וּבְחַרְבָּא וּבְשִׁדְפוֹנָא וּבְיֵרָקוֹנָא וְיִרְדְּפוּנָךְ עַד דְּתֵיבַד׃ (כג) וִיהוֹן שְׁמַיָּא דִּי עִלָּוֵי רֵישָׁךְ

רש"י

(כב) שחפת. שבשרו נשחף ונפוח: קדחת. לשון כי אש קדחה באפי [דברים ל"ב] והוא אש של חולים מלוי"ט בלע"ז שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלע"ז אישטנדי"מנט לשון ועצמי חרה מני חרב [איוב ל'] כחר מפוח אש [ירמיה ו']: ובחרב. יביא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכת תבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים אשלי"דה בלע"ז: ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"ח בלע"ז: עד אבדך. תרגום עד דתיבד כלומר עד אבד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו

באור

אשכנזי: רע מעלליך, והוא אשר עזבתני: (כא) ידבק ה' בך את הדבר, תחת אשר צוה את הברכה לאתך יצוה את הדבר להיות דבוק בך תמיד: (כב) בשחפת, שבשרו נשחף ונפוח: ובקדחת, לשון כי אש קדחה באפי (דברים ל"ב כ"ב). והיא אש של חולים מלח"י בלע"ז, (ונראה שהוא משובש, וצ"ל מאלד"ור, נקרא מא"ל ד"ו פ"ע. ובל"א פיעבער־היטצע), שהיא חמה מאד: ובדלקת, חמה יותר מקדחת, ואולי הוא חולי קדחת הפוסק וחוזר, ולפי שנראה כאילו האש נדלק ונכבה מזמן לזמן נקרא דלקת): ובחרחר, חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים, ובלע"ז אישטנדימ"ט (נראה שצ"ל אישטרדי"מענט ובל"א היטצערליכע היטצע, בראנד), לשון ועצמי חרה מני חרב (איוב ל' ל'), כחר מפוח אש (ירמיה ו' כ"ט) (רש"י): ובחרב, מגפת חרב, וגם הוא מין חולי הגוף כחביריו: ובשדפון ובירקון, לדעת רש"י הם מכת התבואה שבשדות, שדפון רוח קדים אשליד"ה בלע"ז בל"א ((ברוינעקאלטפלעם)), עיין פ' מקץ (בראשית מ"א ו'), ירקון, יובש, ופני התבואה מכסיפין, ונהפכין לירקון קמ"ח בלע"ז שאמאשים, בל"א (געלב). ולפי שבל"הק מלת ירוק משמשת לשלשת מיני צבע, לצבע האכלה והכרתי והשעוה, לכן כתב הלע"ז, לומר שהוא ירוק כשעוה. ויתכן שגם אלה מכות הגוף דומות למכת התבואה, שדפון, הוא רוח קצרה הבשר מעט מעט, עד שידמה הגוף לתבואה הנשדפת מרוח קדים, ירקון, חולי ידוע, שתשפך המרה ותתערב עם הדם, ויהפכו פני האדם לירקון, וכל נגע ידמה לו בירוק. כן תרגמם המתרגם האשכנזי: עד אבדך, תרגום עד דתיבד, כלומר עד אבוד אותך, שתכלה מאליך. לשון רש"י כוונתו שפעל אבדך עומד: (כג) שמיך אשר על ראשך, ולא השמים כולם כדי שתדע שבעונך גם זאת לך: נחשת,

והארץ אשר תחתיך ברזל: (כד) יתן יהוה את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד השמדך: (כה) יתנך יהוה נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ: (כו) והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת

תולדות אהרן יתן וכו' תענית ג', ג', וט' ב':

עהערן, אונד דיא ערדע אונטער דיר אייזערן זיין. (כד) דיינעם לאנדע ווירד דער עוויגע שטויב אונד זאנד, שטאטט רעגענס געבען; פֿאָם הימעל (אויס דער אָבערן לופֿט) ווירד ער איבער דיך העראבפֿאללען, ביז דוא פֿערטילגט ווירסט. (כה) פֿאָר דיינעם פֿיינדע הער ווירד דער עוויגע דיך געשלאגען ווערדען לאססען; ווען דוא אויף איינעם וועגע געגען איהן איהצעהעסט, ווירסט דוא אין זיבען וועגען פֿאָר איהם פֿליהען, אונד ווירסט אללען רייכען אויף ערדען צום ענטזעטצען ווערדען. (כו) דיין לייכנאם ווירד אללעם געפֿאָגעל דעס הימעלס אונד דעם פֿיהע דער ערדען צור שפייזע דינען; אונד נימאנד

תרגום אונקלוס

חסינין כנחשא מלאחתא מטרא וארעא די תחותך תקיפא כפרזלא מלמעבד פירין: (כד) יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא מן שמיא יחות עלך עד דתשתיצי: (כה) יתנינך יי תביר קדם סנאך באורחא חדא תפוק לותיה ובשבעא אורחן תערוק מן קדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא: (כו) ותהי נבלתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא

רש"י

שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבת"כ מפי הקב"ה אמרן כמשמען והם כאמור ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי בקרי [ויקרא כ"ו] וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך. יתן ה' גו'. יככה ה'. הקל משה בקללותיו שאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבת"כ הוא אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה [שם] שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ותהא הארץ מזעת כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פי שלא יריקו מטר מ"מ לא ישתחתו של אדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין מכל מקום קללה היא בין שהיא כברזל לא תוליא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. זיקא דבתר מטרא [תענית ג'] מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להתין את העפר והרוח בלה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהם לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך מהם ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: (כו) בשחין מצרים.

באור

נחשת וכן ברזל: (כד) אבק ועפר, דרך החוזה וכמ' אחרים (הרלב"ג), עד שלא יהיה לגשמים מטר טרם ירד על הארץ יתערב עם אבק ועפר שיעלו למעלה ע"י החוזה והרוחות והגשמים לא ישקה את הארץ, ואולם מה טעם מן השמים ירד עליך עד השמדך? לכן דעת המתרגם האשכנזי שהכוונה אם ימטיר ה' מן השמים, לא ימטיר גשם, כי אם אבק ועפר מגבהי האוירים העליונים, שהם יבשים, עד אשר השמידך. ואל יקשה בעיניך מלת מטר, כי הוא שם כלל מה שנופל מן אויר השמים על הארץ. וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (בראשית כ' כ"ד), ימטר על רשעים פחים אש וגפרית (תהלים י"א ו'). וכן דעת הרשב"ם: (כה) לזעוה, לאימה ולזיע, שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו (רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (כו) ואין מחריד, ואין משיב ומבריח

הארץ ואין מחריד: (כז) יככה יהוה בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא־תוכל להרפא: (כח) יככה יהוה בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: (כט) והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה ולא תצליח את־דרכיך והיית אך עשוק וגזול כל־הימים ואין מושיע: (ל) אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בית תבנה ולא־תשב בו כרם תטע ולא

ובטחרים קרי ישכבנה קרי

ת"א ובעפלים מגלה כ"ט, ד': ובחרס בכורות מ"א, א': והיית ממשש מגלה כ"ד, ב': ישגלנה סם נ"ה, ב':

תרגום אשכנזי

ווירד דא זיין, דער דיא פערשייכע. (כז) דער עוויגע ווירד דיך פלאגען מיט דען באזען געשווירען פאן מצרים: מיט פייכטווארצען, גרינד אונד קרעטצען; דאפאן דוא ניכט זאללסט הייל ווערדען קאננען. (כח) ער ווירד דיך פלאגען מיט וואהנזין, בלינדהייט אונד בעשטירצונג. (כט) אם חעללען מיטטאג ווירסט דוא הערומטאפפען, ווזא איין בלינדער אים פינסטערן הערומטאפפט, אונד ווירסט אויף אללען דיינען וועגען קיין גליק האבען. אונטערדריקט אונד בערויבט ווירסט דוא זיין צו אללען צייטען, אונד ניאמאנד ווירד דיר העלפען. (ל) דוא ווירסט דיר איינע פרויא אנטרויען לאססען, אונד איין אנדערער ווירד זיא בעשלאפען; דוא ווירסט איין הויז בויען אונד ניכט דארין וואהנען, איינען וויינבערג פפלאנצען אונד ניכט דיא

תרגום אונקלוס

ולית דמניד: (כז) ימחינך יי בשיחנא דמצראי ובטחורין ובגרבא ובחרס יבש די לא תיכול לאתסאה: (כח) ימחינך יי בשעמשותא ובסמיותא ובשעממות לבא: (כט) ותהי ממשש בטיהרא כמא די ממשש עוירא בקבלא ולא תצלח ית ארחך ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפרק: (ל) איתתא תירוס וגבר אוחרן ישכבינה ביתא תבני ולא תתיב ביה כרמא תצוב ולא

רש"י

[illegible] [מ"מ]: גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש כחרס: (כח) בתמהון לבב. אוטם הלב, אשטורדישו"ן בלע"ז: (כט) עשוק. בכל מעשיך יהי ערער: (ל) ישגלנה. לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה [ממלכ' כ"ה] ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו.

באור

חותם ממנה כי אין עוזר: (כז) יככה. הנפעלים יוכו בשחין (הרלב"ע): ובעפולים. ונקרא ובטחורים והם היוצאים במקום הנסתר, על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויצא אל העופל (הרלב"ע): ובגרב. שחין לח: ובחרס. שחין יבש כחרס (רש"י): (כח) בשגעון. עדוף הדעת ובלבול המחשבה, מסבעיוגות והשגעונים, יוצאים מן מנהג ומקרי הנפש: ובעורון. על כח המשכיל בנפש, שיהא עוד מהשיג שום דבר ולגיהו על דרך האמת כמו שהוא אחז לנפש: ובתמהון לבב. לדעת רש"י אוטם הלב אשטורדישו"ן בלע"ז, (ובל"א בעטייבונג), והוא מענין ותמהו האנשים (בראשית מ"ג ל"ג), היו כמשתוממים, מבלי עצה. ואם ימשך אל הלב, יורה על המבוכה בנפש להיות תמיד כמשומם, לא ידע מה לעשות, והיא רעה חולה: (כט) והיית ממשש בצהרים. מלות בלעד והדלגה: העור באפלה. יש עוד שיקבל מעט כונה, בעת אגום האפשר בנתיבותיו: ולא תצליח את דרכיך. תגליח פעל יוצא, והטעם לא תערוך את מגמתך שוכלו להצליח: עשוק וגזול. עשיר ואין מושיע והאל לפרש איך יהיה העשוק (הרלב"ע): (ל) ישגלנה, ונקרא ישכבנה, שתה תארש אשה לבלות חיים נעימים עמה ואיש אחר יקשכה

תחללנו: (לא) שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע: (לב) בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל־היום ואין לאל ידך: (לג) פרי אדמתך וכל־יגיעך יאכל עם אשר לא־ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל־הימים: (לד) והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה: (לה) יככה יהוה בשחין רע על־הברכים ועל־השקים אשר לא־תוכל להרפא

ת״א שורך ברכות נ״ו, א׳. בניך שם שם. יבמות ס״ג, ב׳:

ערסטע ווינלעזע האלטען. (לא) דיין אָכס ווירד פֿאָר דיינען אויגען געשלאכטעט ווערדען, אונד דוא ווירסט ניכטס דאפֿאָן עססען; דיין עזעל ווירד פֿאָר דיינעם אנגעזיכט מיט געוואלט הינוועג געפֿיהרט אונד דיר ניכט ווידער צוריק געבראכט ווערדען. דיין קליינעס פֿיה ווירד דיינער פֿיינדע בייטע זיין, אונד דיך ווירד נימאנד העלפֿען. (לב) דיינע זאָהנע אונד טאָכטער ווערדען איינעם אנדערן פֿאָלקע פרייז געגעבען זיין; דיינע אויגען ווערדען צוזעהען אונד נאך איהנען טעגליך שמאכטען, אבער דוא ווירסט קיינע מאכט האבען. (לג) דיא פֿריכטע דיינעס ערדרייכס אונד אללער דיינער ארבייט ווערדען לייטע געניססען, דיא דוא ניכט קעננסט. דוא ווירסט צו אללען צייטען אונטערדריקט אונד געוואלט ליידען מיססען. (לד) איבער דיזען אנבליק, דער דיר פֿאָר אויגען זיין ווירד, ווירסט דוא פֿאָן זיננען קאָממען. (לה) דער עוויגע ווירד דיך מיט בעזען געשווירען פלאגען אן דען קניען אונד היפֿטען, פֿאָן דער פֿוססאָהלע ביז צום שייטעל: דאפֿאָן דוא ניכט ווירסט געהיילט ווערדען

תרגום אונקלוס

חלליניה: (לא) תורך יהי נכיס לעינך ולא תיכול מניה חמרך יהי אניס מן קדמך ולא יתוב לך ענך מסירין לבעלי דבבך וליח לך פריק: (לב) בנך ובנתך מסירין לעמא אוחרן ועינך חזין ויסופן לגלהון כל יומא ולית חילא בידך: (לג) אבא דארעך וכל ליאותך ייכול עם דלא ידעת ותהי לחוד עשיק ורעיע כל יומיא: (לד) ותהי משתטי מחיזו עינך דתהי חזי: (לה) ימחינך יי בשיחנא בישא על רכובין ועל שוקין די לא

רש״י

נשנה הראויה לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מלפות אלי״ם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים:

באור

לשגל ולפלגש, היום ישגלנה ומחר יהפכנה: תחללנו, עיין למעלה בבאור (כ׳ ו׳):

(לב) לעיניך ראות, אותם ההולכים בשבי: וכלות אליהם, מצפות אליהם שישובו ואינם שבים. כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים (רש״י). כי עיני המצפה תמיד על הדבר שמקוה ממנו, אם יאחרו הימים והתקוה לא תבוא כאלו העינים כלות אליה, ויאמר גם על הנפש המתאוה, נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ״ד ב׳): לאל ידך. נעתק הלמ״ד מידך תאו אל אל. שהראוי אין אל והוא כח לידך, וכן יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראשית ל״א כ״ט). וכן ת״א ולית חילא בידך: (לג) ורצוץ, בעל כרחך תסבול חמס ועול כי אין לאל ידך ואין מושיע: (לד) ממראה עיניך, שבכל מקום שעיניך פונים לא יראו כי אם חמס ועול צרות ותהלות הרוג ועבוח שבי וספוק על ירכים. ולדעת הרלב״ע שב על הסמוך ממראה עיניך שיראה נוגש מלא שחין והוא רשוק: (לה) על הברכים ועל השקים, כי בהיות השחין שם קשה לרפא (הרלב״ע):

מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ (לו) יוֹלֵךְ יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן׃ (לז) וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃ (לח) זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ (לט) כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת׃ (מ) זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־

ת"א יולדיותא כ"ג, ג: זרע רב ברכות כס: לא תשתה סנהדרין ז', ח': זתים ברכות לס:

קאָנגען. (לו) דער עוויגע ווירד דיך, אונד דיינען קאָניג, דען דוא איבער דיך ועטצען ווירסט, אונטער איין פֿאָלק טרייבען, דאס דוא אונד דיינע פֿאָרפֿאַהרען ניא געקאננט האבען; דא ווירסט דוא אלסדאן פֿרעמדען געטטערן דינען, פֿאָן האָלץ אונד שטיין. (לז) אללען פֿאָלקערן, אונטער וועלכען דער עוויגע דיך פֿערשטאָססען ווירד, ווירסט דוא צום ערשטוינען, צום בייאשפּיל אונד צור ווארנונגסלעהרע זיין. (לח) דוא ווירסט פֿיל זאאמען איף דען אקקער ברינגען, אונד ווענִיג איינזאממלען: דען דיא היישרעקקען ווערדען עס אבפֿרעססען. (לט) דוא ווירסט וויינבערגע פֿפלאַנצען אונד בעארבייטען, אבער דען וויין ווערדער טרינקען נאָך איינלעגען: דען דער וואורם ווירד איהן פֿערצעהרען. (מ) אהלבייטע ווירסט דוא האבען אין אללען דיינען גרענצען,

תרגום אונקלוס

תֵּיכוּל לְאַסָּאָה מִפַּרְסַת רַגְלָךְ וְעַד מוֹחָךְ׃ (לו) יַגְלֵי יְיָ יָתָךְ וְיָת מַלְכָּךְ דִּי תְקִים עֲלָךְ לְעַם דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא אָעָא וְאַבְנָא׃ (לז) וּתְהֵי לְצָדוּ לְמַתְלָא וּלְשׁוֹעֵי בְּכֹל עַמְמַיָּא דִּי יְדַבְּרִנָּךְ יְיָ לְתַמָּן׃ (לח) בַּר זְרַע סַגִּי תַּפֵּיק חַקְלָא וּזְעֵיר תִּכְנוֹשׁ אֲרֵי יְחַסְּלִנֵּיהּ גּוֹבָא׃ (לט) כַּרְמִין תִּצּוֹב וְתִפְלַח וְחַמְרָא לָא תִשְׁתֵּי וְלָא תִכְנוֹשׁ אֲרֵי תֵיכְלִנֵּיהּ תּוֹלַעְתָּא׃ (מ) זֵיתִין יְהוֹן לָךְ בְּכָל תְּחוּמָךְ וּמִשְׁחָא לָא תְסוּךְ

רש"י

(לז) לשמה. אשטורדי"שן כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ולשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל [דברים י"ט]: (מ) יירש הצלצל. יעשנו הארבה דל מן הפרי. יירש יעני. צלצל. מין ארבה. ואי אפשר לפרש

באור

(לו) ואת מלכך, אם תשים עליך מלך: ועבדת שם אלהים אחרים, זה הוא המזלה שבקללה, שיהיו מדיחים אותם אל ה'. כמו שפרשנו למעלה: (לז) לשמה, אש"ו אשטורדישו"ן (וכל"א נאר בעשטיבונג, לוס ערסטוינען). כל הרואה אותך ישום עליך (רש"י): למשל, כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני (רש"י): ולשנינה. מגזרת ושננתם, שידבר בך ודרי מהתים ושונים. (ויתורגם בל"א נאר שטאכעלרעדע). (עיין מה שכתבנו על תיבת ושננתם), או שישכחו את בניהם לומר הזהרו שלא תענשו כמוהם. וכן מתורגם בל"א: (לח) תוציא השדה, בערך באלרך יציא עליך שנת רעב (הרלב"ע): יחסלנו, יכלנו, ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה הכל (רש"י): (לט) לא תשתה, דשעת הבציר: ולא תאגר, תקבץ, והוא פעל אגרה בקציר (משלי ו' ח') (הרלב"ע): (מ) כי ישל. כמו ונשל ברזל, וכן ישל קליו מן ונמלטם, וכן לאדירתו כנחש ישך (משלי כ"ג ל"ב). מן נשך הנחש, לשון יפעל (הרמב"ם), והרלב"ע כתב שהוא מבנין

גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך׃ (מא) בנים ובנות תוליד ולא־יהיו לך כי ילכו בשבי׃ (מב) כל־עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל׃ (מג) הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה׃ (מד) הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב׃ (מה) ובאו עליך כל־הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי־לא שמעת בקול יהוה אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו אשר צוך׃ (מו) והיו בך לאות ולמופת

תולדות אהרן כי ישל גולה ל"ה, ג': בנים גרכות סס: יירש ג"ק קל"ו, ג':

אבער דוא ווירסט דיך ניכט מיט אֶהלע זאלבען: דען דיין אֶהלבוים ווירד דיא בעערען אבווערפען. (מא) זאֶהנע אונד טאָכטער ווירסט דוא צייגען, אבער ניכט האבען: דען זיא ווערדען אין דיא געפאַנגענשאַפט געהען מיססען. (מב) אללע דיינע ביימע אונד לאנדפריכטע ווירד דאז אונגעציפער פערדערבען. (מג) דער פרעמדע, דער זיך בייא דיר אויפהעלט, ווירד זיך איבער דיך איממער מעהר ערהעבען, אונד דוא ווירסט איממער מעהר העראונטער קאָממען. (מד) ער ווירד דיר לייהען, דוא אבער ניכט איהם; ער ווירד דער הערשענדע, אונד דוא דער אבהענגיגע טהייל זיין. (מה) אללע דיזע פלוכע ווערדען איבער דיך קאָממען, דיך פערפאָלגען אונד איינהאָלען, ביז דוא פערטילגט ווערדעסט: ווייל דוא דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ניכט האסט געהאָרכען וואָללען, דיא פעראָרדנונגען אונד געזעטצע צו בעאָבאכטען, דיא ער דיר פאָרגעשריבען האט. (מו) דיזע פלוכע ווערדען אן דיר אונד דיינען נאכקאָממען צו עוויגען צייטען צום צייכען אונד

תרגום אונקלוס

ארי יתרון זיתך׃ (מא) בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא׃ (מב) כל אילנך ואבא דארעך יחסנניה סקאה׃ (מג) תותב ערל די בינך יהי סליק עיל מנך לעילא לעילא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא׃ (מד) הוא יוזפינך ואת לא תוזפיניה הוא יהי תקיף ואת תהי חלש׃ (מה) וייתון עלך כל לוטיא האלין וירדפונך וידבקונך עד דתשתיצי ארי לא קבילתא למימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי די פקדך׃ (מו) ויהון

רש"י

יירש. לשון יורשה שאם כן היה לכתוב יירש ולא לשון הורשה ומורישין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: (מג) מרוב כל. בעוד היה לך כל טוב:

באור

נפעל: (מב) יירש הצלצל, יעשנו הארבה רש מן הפירות (רש"י). וכן תרגום המתרגם האשכנזי. צלצל. מלה מרובעת אין לו ריע, ופירושו לפי מקומו, מין שרץ המכלה הפירות. ולדעת הרמב"ן צלצל הוא חיל האויב הבא עליהם ונקרא חיל כן בעבור שישמיעו קול בתכה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה. והוא רחוק. ודקדוק מלת יירש כתב רש"י שאיננו מלשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש (בחיר"ק), ולא לשון הורשה ומורישין כי (מלבד שאין טעם במירוש העצים והפירות), היה לו לכתוב יוריש, אלא שהוא יעשה רש ועני מן הפירות וכלם: (מג) מעלה מעלה, תאר הפעל, בעלייה פעמים ממעלה אל מעלה, בלי ירידה או הפסק. וכן מטה מטה: (מד) הוא יהיה לראש, כטעם עבד כי ימלוך (הראב"ע): (מו) לאות ולמופת, על מריכם והשעם הקשה: עד עולם.

וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ (מז) תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ (מח) וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ (מט) יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ (נ) גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ (נא) וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ

תולדות אהרן תחת ערכין י"א, א'. עקרים מ"ג, פל"ב: ועבדת ברכות נ"ח, ב': ישא סוכה נ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

בעוויז דינען. (מז) דא דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, ניכט וואָללטעסט מיט פֿערגניגען אונד פֿראָהליכעם געמיטהע דינען, אלס דוא אין אלעם איבערפֿלוססע לעבטעסט; (מח) זאָ ווירסט דוא נונמעהר דיינעם פֿיינדע, דעם דיך דער עוויגע צושיקקען ווירד, אין הונגער, דורשט, בלאָססע, אונד מאַנגעל אן אללעם, דינען מיססען. דיזער ווירד איין אייזערנעם יאָך דיר אויף דען האלז לעגען, ביז ער דיך פֿערטילגט האבען ווירד. (מט) דער עוויגע ווירד פֿאָן פֿערנע, פֿאָם ענדע דער ערדע, איין פֿאָלק, זאָ שנעלל אלס דער אדלער פֿליגט, איבער דיך הערפֿיהרען: איין פֿאָלק, דעססען שפראַכע דוא ניכט פֿערשטעהען ווירסט. (נ) איין פֿרעכעס פֿאָלק, דאז דיא פערזאָן דעם אלטען ניכט אנזיהט, אונד זיך דעם יונגען ניכט ערבארמט. (נא) דיזעס ווירד דיא פֿרוכט דיינעס פֿיהעס אונד דיינעס לאנדעס, ביז צו דיינער פֿערטילגונג, פֿערצעהרען. עס ווירד דיר וועדער געטריידע, מאָסט, נאָך אהל, וועדער צוכט דער רינדער, נאָך יונגע דעם קליינען פֿיהעס איבערלאססען; זאָנדערן דיך פֿאָלליג צו גרונדע ריכ־

תרגום אונקלוס

לָךְ לְאָת וּלְמוֹפֵת וּבִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ (מז) חֲלָף דִּי לָא פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת לִבָּא מִסְּגֵי כוֹלָא׃ (מח) וְתִפְלַח יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דִּי יְגָרֵינוּן יְיָ בָּךְ בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא וּבְעַרְטִילָאוּתָא וּבְחַסִּירוּת כּוֹלָא וְיִתֵּן נִיר דְּפַרְזְלָא עַל צַוְּרָךְ עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ׃ (מט) יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק מִסְּיָפֵי אַרְעָא כְּמָא דִי מִשְׁתְּדִי נִשְׁרָא עַמָּא דִּי לָא תִשְׁמַע לִישָׁנֵיהּ׃ (נ) עַם תַּקִּיף אַפִּין דִּי לָא נָסֵיב אַפִּין לְסָבָא וְעַל יָנְקָא לָא מְרַחֵם׃ (נא) וְיֵיכוֹל וַלְדָּא דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי דִּי לָא יַשְׁאַר לָךְ עֲבוּרָא חַמְרָא וּמִשְׁחָא בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד דְּיוֹבֵיד יָתָךְ

רש"י

(מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום תדך מלחמת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו [בראשית מ"א] וכן כי שומע יוסף [שם מ"ב] אינטינדר"י:

באור

זמן רב, וכן ועבדו לעולם: (מז) מרב כל, אשר תתאוה, או כל צורך (הרלב"ג): (מט) ידאה, יעוף, וכן וידא על כנפי רוח: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו, וכן תשמע חלום לפתור אותו (בראשית מ"א ט"ו), כי שומע יוסף (שם מ"ב כ"ג) אינטענדר"י בלע"ז (ובל"א פֿערשטעהען) (רש"י): (נ) עז פנים. ספרין שומדים את תמורתא ולא יפתנו לא מן הבושת ולא מן החמלה והחנינה, והו טעם אשר לא ישא פניס ולא יחון

עַד הַאֲבִדוֹ אֹתָךְ׃ (נב) וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ (נג) וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ (נד) הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו

ת״א במצור ג״ק קמ״ץ, ג׳:

טען. (נב) אין אללען דיינעי טהארען ווירד עס דיך בעלאגערן, ביז דיא האהען אונד פעסטען מויערן, אויף וועלכע דוא דיך פערלעססעסט, אין דיינעם לאנדע דארניעדערליגען ווערדען; זא ווירד עס דיך ענגסטיגען אין אללען טהארען דיינעם לאנדעס, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאטט, געגעבען האבען ווירד. (נג) אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דיין פיינד דיך טרייבען ווירד, ווירסט דו דיינע אייגענע לייבעספרוכט, דאז פלייש דער זאהנע אונד טאכטער, דיא דיר דער עוויגע, דיין גאטט, געגעבען האבען ווירד, פרעססען מיססען. (נד) דער ווייכליכסטע אונד וואללוסטיגסטע מאן אונטער אייך ווירד געגען זיינע ברודער, זיינע געליבטע פריא, אונד גע־

תרגום אונקלוס

(נב) וִיעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ עַד דְּיִכְבּוּשׁ שׁוּרָךְ רָמַיָּא וּתְקִיפַיָּא דִּי אַתְּ רָחֵיץ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְהוֹן בְּכָל אַרְעָךְ וִיעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ בְּכָל אַרְעָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ (נג) וְתֵיכוֹל וַלְדָּא דִמְעָךְ בְּשַׂר בְּנָךְ וּבְנָתָךְ דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סַנְאָךְ׃ (נד) גַּבְרָא דְּרַכִּיךְ בָּךְ וּדְמְפַנַּק לַחֲדָא תַּבְאַשׁ עֵינֵיהּ

רש״י

(נב) עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש: (נג) ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענוג. הוא הרך הוא הענוג לשון פינוק ומתענג ומרך מוכיח עליהם שהניהם אחד שע״פ שהוא מפונק ודעתו קלה בדבר מיאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל. ד״א הרך בך. הרחמני ורך הלבב מדת רעבנות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם

באור

(נב) והצר, מענין מצור: עד רדת, רש״י פי׳ לשון רדוי וכבוש, והטעם עד אשר ירדם וישלוט בחומותיך הגבוהות וגו׳, וכן ת״א. וכבר כתבנו למעלה (כ׳ כ׳). שיתכן יותר לומר שהוא משרש ירד. עד אשר ירדו מגבהם חומותיך הגבוהות והבצורות. וכן ת״י והמתרגם האשכנזי: אשר נתן, וכן פסוק כ״ג, זמן מורכב, יהיה עבר בעתיד (ווירד געגעבען האבען): (נג) פרי בטנך, בצרות ובמצוק אשר יציק: (נד) הרך בך והענוג, הוא הרך והוא הענוג לשון פינוק, ומתענג ומרך מוכיח עליהם שהניהם אחד. אף על פי שהוא מפונק ודעתו קלה בדבר מאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל. ד״א הרך בך, הרחמני ורך הלבב מדות רעבתנות יתאכזרו, ולא יתנו מבניה׳ המתים לבניהם הנותרים (רש״י). והנה שני הדרכים הללו קרובים בענין. ועל הדרך המפורש הוא רך הלב ורחמני. ונראה שהוזכרו שתי התולדות הללו על הרגילות והתכונה בנפש לרדוף אחר התענוג והבלות החושי׳, ולכנוס מכל מאכלות ומגע. והרגיל בלקחת משתי אלה הוא עלול גם אל הפכיי׳, כי המרגיל את עצמו בתענוגי בני אדם, לא יוכל לסבול שום צער ותלאות, והגם מכל מאכלות אחרי, נוטה אל העונג והדשן. והן אם כן נרדפות בענין. אלא שהורה הרכות על בחינת הפחד מן התלאות, והעונג על הנטיה אל דשן המוטעם. ותלוי שניהם אל הבדיל ההפלגה, אף שרך

אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ (נה) מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ (נו) הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ (נז) וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (נח) אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים

חיצת. חסר א'

ת"א הרכה גיטין נ"ו, א': ובשליתה יבמות ק"ג, א': אם לא מכות כ"ב ב', וכ"ג א'. תמורה ג', ב'. עקרים מ"ג, פל"א:

תרגום אשכנזי

נען דיא קינדער, דיא ער איבריג לעסט, מיסגינסטיג זיין; (נה) אונד קיינעם פאן איהנען פאן דעם פליישע זיינער קינדער, דאז ער פערצעהרען ווירד, געבען וואללען: וויל איהם זאנסט ניכטס איבריג בלייבט, אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דיך דער פיינד אין אללען טהארען ברינגען ווירד. (נו) דיא ווייכליכסטע אונד וואָללוסטיגסטע פרויא, דיא אוס פערצערטלונג אונד ווייכליכקייט איהרע פוסזאָהלען ניאמאלס אויף דיא ערדע צו זעטצען פערזוכט, ווירד נעגען איהרען געליבטען עהעמאַן, איהרען זאָהן אונד איהרע טאָכטער זאָ מיסגינסטיג זיין: (נז) דאס זיא איהרע נאכגעבורט, דיא איהר אוס דעם לייבע קאממט, אונד דיא קינדער, דיא זיא געבעהרט, אוס מאנגעל אן אללעם, היימליך אויפפרעססען ווירד: אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דער פיינד דיך אין דיינען טהארען ברינגען ווירד. (נח) ווען דוא ניכט אללע וואָרטע דיזער לעהרע, דיא אין דיזעם בוכע פערצייכנעט זינד, זאָרגפעלטיג בעאָבאכטען ווירסט: דיזען פערהערר־

תרגום אונקלוס

באחוהי ובאתת קימיה ובשאר בנוהי די ישאר: (נה) מלמתן לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אשתאר ליה כולא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בכל קרוך: (נו) דרכיכא בך ודמפנקא די לא נסיאת פרסת רגלה לאחתא על ארעא מאתפנקא ומרכיכו תבאש עינה בגבר קימה ובברה ובברתה: (נז) ובזעיר בנהא דיפקון מנה ובבנהא די תליד ארי תיכלינון בחסירות כולא בסתרא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בקרוך: (נח) אם לא תטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא דכתיבין בספרא הדין למדחל ית שמא יקירא ודחילא הדין ית

רש"י

השחוטים לבניהם הנותרי': (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: (נז) ובשליתה. בנים הקטנים בכלן תרע עינה בהם כשתאכל את

באור

והענוג לא ידחס על בניו ולא יקח מלאכול את בשרם. וה"א הרך עם ני"ת שאחריו ענינו היותר רך והיותר ענוג (זעערצערטליך), כמו היפה בנשים. וכן מתורגם בל"א: (נה) מבלי השאיר לו, האות: כל, מלומה מכל: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה, הגדולי' מתם להם, וגם בשליתה תבניה אשר תלד תרע עינה. כי מחסר כל, תאכלם בסתר, שלא יודע, ותצטרך לתת מהם לאיש חיקה ולבנה ולבתה. כן הוא לפי הנחת הטעם: (נז) ובשליתה הוא מקום הולד בשבתו בבטן אמו (הראב"ע): (נח) ליראה, אם לא תשמור מוסף עצמו ואסף

בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (נט) וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ (ס) וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ (סא) גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ (סב) וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעַט

קמץ בז״ק

ת״א והפלא סנה׳ קל״ט ז׳. נגעות כ״ג, ח׳. תמורה ב׳, ז׳: וחלים ע״ז נ״ה, ח׳: גם כל חלי גיטין נ״ח, ח׳:

ליכטען אונד פורכטבארען נאמען, דען שויגען, דיינען גאטט, צו פירכטען; (נט) זא ווירד דער עוויגע דיר אונד דיינען נאכקאממען; אויסערארדענטליכע פלאגען צושיקקען: שווערע אונד אנהאלטענדע פלאגען, באזע אונד אנהאלטענדע קראנקהייטען. (ס) אללע זייכען מצרים׳ס, פאר וועלכען דוא דיך שייעסט, ווירד ער דיר ווידער צוווענדען, דאס זיא דיר אנהאנגען. (סא) אויך אללע ארטען פאן קראנקהייט אונד פלאגע, דיא אין דעם בוכע דיזער לעהרע ניכט ערוועהנט ווארדען, ווירד דער עוויגע איבער דיך קאממען לאססען: ביז צו דיינער פאלליגען פערטילגונג.

(סב) איינע גערינגע אנצאהל ווירד פאן אייך איבריג בלייבען, דא איהר פארהין אן מענגע דען

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ׃ (נט) וְיַפְרֵישׁ יְיָ יָת מַחְתָּךְ וְיָת מַחַת בְּנָךְ מְחָן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין׃ (ס) וְיָתֵיב בָּךְ יָת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרָאֵי דִּי דְחֵילְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃ (סא) אַף כָּל מַרְעִין וְכָל מְחָן דִּי לָא כְתִיבִין בְּסֵפַר אוֹרַיְתָא הָדָא יַסְּקִינוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ (סב) וְתִשְׁתָּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלָף דִּי

רש״י

האחד מליון לאשר אלא מן הנשר: (נט) והפלא ה׳ את מכותך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגורת מפניהם. מפני המכות שהיו ישראל רואין מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתיב והיה אם שמוע תשמע וגו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך [שמות כ׳] אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם. לשון עליה: (סב) ונשארתם במתי מעט

באור

עמו, והענין אם לא תשמור לעשות: (נט) והפלא, להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו, ורש״י בארו מענין הבדלה ואמר שיהיו מופלאות ומובדלות משאר מכות, וכן דעת המתרגם האשכנזי והענין אחד: ונאמנות, שלא יסורו, וכן ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיה כ״ב כ״ג), ויהי ידיו אמונה (שמות י״ז י״ב). (הרלב״ע והרשב״ם). וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ס) מדוה, יתכן שהוא שם כולל לכל מיני חליים ומכאובות: אשר יגרת מפניהם, מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם. תדע שכן כתוב והיה אם שמוע תשמע וגו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שם ט״ו כ׳), אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו (רש״י). ואמר מפניהם תקנו על מדוה שהוא לשון יחיד, כי כן דרך המקרא וכן ועדותי זו אלמדם (הרלב״ע): (סא) אשר לא כתוב, לשון זכר על החלי לפי שהוא בראש המאמר: יעלם, יעלה אותם עליך: (סב) חייתם, תחת שמעת ותיבת שם. זמן מורכב, יהיה עבר בעתיד, ואלה רבים בפרשה זאת: כי לא שמעת, תתמלא אשר ונשארתם והייתם, וכן דרך הכתוב לשנות ולהבליף מיחיד לרבים ומרבים

אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס (סט) אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ שביעי

כט (א) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ (ב) הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ

ת"א והתמכרתם מגלה י"ח, א': ואין קונה ב"ב ס"ט, א': אלה וכו' ברכות ס', א'. סוטה ל"ז, כ':

תרגום אשכנזי

כען, דוא זאללטעסט איהן ניאמאלס ווידער זעהען. דאזועלבסט ווערדעט איהר אייך אייערען פֿיינדען צו שקלאפֿען אונד שקלאפֿינ־נען פֿייל ביטען, עס וויד אבער קיין קייפֿער דא זיין. (סט) דיזעס זינד דיא ווארטע דעם בונדעס, דען דער עוויגע דעם משה בעפֿאהלען מיט דען קינ־דערן ישראלס, אים לאנדע מואב, צו שליסען: אויסער דעם בונדע, דען ער מיט איהנען געשלאססען אם חרב.

כט (א) משה פֿערזאמלעטע (?) ... מ ית הילט איי־נע רעדע אן גאנץ ישראל, אונד שפראך צו איהנען: איהר האבט אל־לעס געזעהען, וואס דער עוויגע אין מצרים אן פרעה, זיינען בעדינטען, אונד זיינעם גאנצען לאנדע, פֿאר אייערען אויגען אויס־געאיבט האט; (ב) דיא גראָססען פֿערזוכונגען, דאפֿאָן דוא אויגענצייגע געוועזען ... יענע גראָססע צייּ

רש"י

בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאויביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קונה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם. בלע"ז איפורו וכדו"ן מ"ש ולא יתכן לפרש והתמכרת' בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה: (סט) לכרות את בני ישראל. שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת"כ שנאמרו בסיני:

תרגום אונקלוס

לָךְ לָא תוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵי׃ (סט) אִלֵּין פִּתְגָמֵי קְיָמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמוֹאָב בַּר מִן קְיָמָא דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב׃

כט (א) וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדּוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃ (ב) נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא

באור

אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה (רש"י). והכוונה אתם תבקשו למכור עצמכם ואין קונה, כי יגזרו עליכם הרג וכליון, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (סט) דברי הברית, זאת הברית במלות השם בערבות מואב: אשר כרת אתם בחרב, תוכחות שבפרש' אם בחקתי שכתוב בסופן ביד משה בהר סיני. הוא הר חורב (הרשב"ם), וכן פי' רש"י:

כט (א) ויקרא משה, אחרי שהשלים לאמר להם דברי הברית קראם עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגומר, כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא (הרמב"ן), וטעם ויקרא הוא לעורר אזנם על דבריו: אתם ראיתם, לשון הראב"ע ואחרי כן והולך אתכם, ואחר כן ויאמר עוב, ס יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים, והם והגדולים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו אבותם. ואלה הבנים ראו כי השם עוזם והכו שני המלכים: (ב) המסות הגדולות, שכיסו

עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים
הָהֵם: (ג) וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב
לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ
עַד הַיּוֹם הַזֶּה: (ד) וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ
שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־
בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ: (ה) לֶחֶם לֹא
אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם
לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
מפטיר (ו) וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה

ת"א ולא נתן ע"ז ה', ג' ואולך שם שם:

כען אונד וואונדערווערקע. (ג) אבער ביז אויף דען הייטיגען טאגע האבט איהר, דורך גאטטליכעם פערהענגניס, קיין הערץ נעצייגט, דאז פערשטענדיג ווערע: קיינע אויגען, וועלכע זעהען, קיינע אָהרען, וועלכע הערען. (ד) איך האבע אייך נונמעהר פירציג יאהרע אין דער וויסטע הערומגעפיהרט; דיא קליידער זינד אייך אינדעססען ניכט פֿאם לייבע געפֿאללען, אונד דיא שוהע ניכט פֿאן דען פיסען. (ה) ברויט האבט איהר ניכט געגעססען, אויך קיינען וויין אָדער אנדערעס שטארקעס געטרענקע געטרונקען. אויס דיזען אומשטענדען זאללט איהר ערקענען, דאס איך דער עוויגע, אייער גאטט, זייא. (ו) אלס איהר אין דיזער געגענד אנקאמט, צאָג סיחון, קאָניג צו חשבון, אונד עוג, קאָניג

תרגום אונקלוס

ומופתיא רברביא האינון: (ג) ולא יהב יי לכון לבא למידע
ועינין למחזי ואודנין למשמע עד יומא הדין: (ד) ודברית
יתכון ארבעין שנין במדברא לא בליאת כסותכון מנכון
ומסנך לא עדו מעל רגלך: (ה) לחמא לא אכלתון וחמר
חדת ועתיק לא שתיתון בדיל דתידעון ארי אנא יי אלהכון:
(ו) ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחון מלכא דחשבון ועוג

רש"י

כח (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב (פ' וילך) ויתנה אל הכהנים בני לוי [ותרים ל"א] באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה [ע"ז ה'] ולפיכך לא הפקיד

באור

[...]ם פרעה וכל עבדיו, או הנסה אלהים כמו מעמד הר סיני. והולכה במדבר מ' שנים שנאמר
[ל]בעבור נסות אתכם (שמות כ' י"ט): (ג) ולא נתן ה', הטעם כי אתו העלילה הראשונה
[(ר]אב"ע), ועל דרך זה פירש המתרגם האשכנזי. ואולם יתכן לפרשו על דרך תימה, אחרי
[א]שר ראיתם את כל אשר עשה ה' וכל המסות האותות והמופתים הגדולים והנוראים האם לא
[נת]ן לכם ה' עד עתה עינים לראות ולב לדעת ולהתבונן ואזנים לשמוע בקול דברו: לב לדעת.
[...]עת שנסו השם עשר פעמים, ולא הזכירו האותות שראו (הרלב"ג): (ה) לחם לא אכלתם,
[ל]דעת הרלב"ג לא אכלו לחם כלל במדבר, ולדעת הרמב"ן יוכל להיות שאכלו לחם אלא שעיקר
[מזו]נם היה המן: למען תדעו כי אני ה', הטעם כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על
[כ]ל מוצא פי ה': (ו) ותבאו אל המקום הזה, כאשר באתם אל המקום הזה נעשו לכם אותות

וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם: (ז) וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי: (ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: פ

(ט) אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: (י) טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ:

ת"א ושמרתם סוטה לה. סנהדרין ל"ט, ז'. ע"ז י"ט, ב': למען
כקדם סער נ"ח: מחטב יבמות ע"ט, א':

תרגום אשכנזי

צו בשן, ווידער אונס צו פעלדע אלליין וויר שלוגן זיא, (ז) נאהמען איהר לאנד איין, אונד גאבען עס דען שטעממען ראובן אונד גד, וויא אויך דעם האלבען שטאממע מנשה צום ערבטהיילע. (ח) בעאבאכטעט אלזא דיא ווארטע דיזעס בונדעס אונד טהוט דארנאך: זא ווערדעט איהר גליק האבען, אין אללעם, וואס איהר פערנעהמעט. (ט) איהר שטעהעט יעטצט אללע פאר דעם עוויגען, אייערם גאטטע: שטאממהויפטער דער געשלעכטער, עלטעסטע אונד אמטלייטע, אויך יעדער געמיינע אין ישראל; (י) אייערע קינדער, ווייבער, אונד דער פרעמדע, דער אים לאגער ביא אייך איזט, פאן האלצהויער ביז וואססערשעפפער: (יא) דאס דוא דורך דיא שטיקקע דעס בינדניססעס געהסט, (דען בונד אנגעהמעסט),

רש"י

עליכם המקו' עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרת' את דברי הברי' הזאת וגו':

(ט) אתם נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניס' בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל: (י) מחוטב עציך. מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים

תרגום אונקלוס

מלכא דמתנן לקדמותנא לאגחא קרבא ומחינון: (ז) וכבשנא ית ארעהון ויהבנה לאחסנא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: (ח) ותטרון ית פתגמי קימא הדין ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון: (ט) אתון קימין יומא דין כלכון קדם יי אלהכון רישיכון שבטיכון סביכון וסרכיכון כל אנש ישראל: (י) טפלכון נשיכון וגיורך

באור

כי אלא סיחון ומ' זהו פשוטו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ז) לראובני. תרגם אלא שבט ומובן מעצמו: (ח) למען תשכילו. כמו תצליחו. והוא פעל יוצא לבני פעולים והעד לא תעשון, כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל (שמואל א' י"ח י"ד) (הרלב"ג). וכן תרגם אונקלוס והמתרגם האשכנזי. ויתכן גם לפרשו כפשוטו, שתשכילו מעתה ותבינו ותתבוננו את כל אשר תעשו, ולא תהיו עוד נמהרי לב ונחפזים אל בינה כנעשים לקדמוניכם: תעשון. הנו"ן נוסף (ט) אתם נצבים היום כלכם. כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל, ואמר להם שנכנסו היום לפני הקב"ה ביום מותו, כדי להעבירם בבריתו ובאלתו. כי נצבים הראשונה של מתן תורה לא היו בה אלות וקללות, והוסיפם עתה מיראתו פן נפתה לב קצתם לשקוצי ע"ם. כמו שאמר כי אתם ידעתם וגו': ראשיכם שבטיכם, ראשיכם לשבטיכם כפי רש"י, והרמב"ן כתב שראש נבו הכלל שנים אנו והנשיא עוד כנגיד. וכן כאן ראשיכם ראשי שבטיכם. תרגם אונקלוס

(יא) לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני (יב) לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (יג) וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת׃ (יד) כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ

ת"א ולא אתכם וגו' שבועות ל"ט, א'. סנהדרין? שם: כי את וגו' שבת קמ"ו, א'. שבועות שם:

תרגום אשכנזי

אונד דען פֿעראיידיגונגס־פֿלוך, (אים איבערטרעטונגספֿאללע) איבערנעהמעסט, מיט וועלכעם דער עוויגע דיך היינטע פֿערפֿליכטעט; (יב) אום דיך היינטע צו זיינעם פֿאלקע אנצונעהמען, אנד דיר גאטט צו זיין: וויא ער דיר פֿערהייסען, אונד דיינען פֿאֿרפֿאהרען אברהם, יצחק אונד יעקב, צוגעשווארען האט. (יג) ניכט מיט אייך אללײן, שליסע איך דיזען בונד אונד דיזען פֿעראיידיגונגספֿלוך פֿעסט; (יד) זאנדערן מיט דעם, וועלכער היר נאר דעם עוויגען, אונזרעם

תרגום אונקלוס

די בנו משריתך מלקט אעך עד מלי מימך: (יא) לאעלותך בקימא דיי אלהך ובמומתיה די יי אלהך גזר עמך יומא דין: (יב) בדיל לאקמא יתך יומא דין קדמוהי לעמא והוא יהי לך לאלהא כמא די מליל לך וכמא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: (יג) ולא עמכון בלחודיכון אנא גזר ית קימא הדין וית מומתא הדא: (יד) ארי ית מן די איתוהי הכא עמנא

רש"י

ויעשו גם המה בערמה [יהושע ט'] ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים [תנחומא]: (יא) לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם [דברים ד']: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בינתים כמו העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו [ירמיה ל"ד]: (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח כדי להקים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שהוא דבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו לפי שאינו יכול להבדל מכם. עד כאן פירשתי לפי פשוטו של מקרא. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והיסורין

באור

ר"ל שהוא כלל ופרטיו פרט. הכלל ראשיכם וכל שבטיכם, והפרט זקניכם ושוטריכם שהם הראשי' וכל איש ישראל הם השבטים שזכר, והוסיף לפרוט הטף והנשים וגו': (יא) לעברך, שם הפועל' והכ"ף אינו כנוי הפעול, כי אם כנוי הפועל אשר אליו תיוחס פעולת ההעברה, ענינו שתהיה עובר, ולא יתכן לפרשו להעבירך, אלא כמו לעשותכם אותם (לעיל ד' י"ג): בברית, דרך העברה כך הי' כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומכאן, ועוברין בינתים, כמו שנאמר בעגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל"ד י"ח). והנה מלת עבר עם בי"ת הוא כריתת הברית, ובלא בי"ת הוא הפרת הברית, ונגד זה גם ויראם (ברכות? ע"ו י): (יב) למען הקים אותך היום לו לעם, הברית הזה הוא שיקים ה' אותך לעם סגולתו, כדי שיהיה הוא לך לאלהים. ונשוא התנאית נכנס כל כך נריך שמניח קבלתו בגבלות הגלמות. (באמ"ס): (יד) ישנו, כמו עומד: ואת אשר איננו פה, והם בדורות הבאים, וכן נגיד

פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ
הַיּוֹם׃ שלישי (טו) כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם
אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת
אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
עֲבַרְתֶּם׃ (טז) וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם
וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב
אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ (יז) פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ
אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט
אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי

ת"א עברנו עקרים מ"ד, סי"ב: ותראו ע"ז נ"ד, ח':

נאָטטע, מיט אונס צוגע־ גען איזט; אונד אויך מיט דעמיעניגען, דער היר ניכט צוגעגען איזט. (טו) איהר ערינערט אייך נאָך, וויא וויר אונס אין מצרים אויפ־ געהאלטען האבען, אונד הער נאך צווישען פערשי־ עדענען פֿאָלקערן געריזט זינד, דיא איהר אנגע־ טראָפֿען. (טז) איהר האבט איהרע גרייעל, אונד דיא אבשייליכע געצענ־ בילדער פֿאָן האָלץ, שטיין, זילבער אונד גאָלד, דיא זיא האטטען, געזעהען. (יז) זאָללטע עטווא איין מאן אָדער וייב, געשלעכט אָדער שטאם, אונטער אייך זיין, דעססען הערץ זיך שאָן יעטצט פֿאָן דעם עוויגען, אונזערם גאָטט, אבגע־ וואנדט האבע, דען גאָטטערן דיזער פֿאָלקער נאכצוואנדלען אונד איהנען צו דינען! זאָללטע איינע ווארצעל אונטער אייך זיין, דיא זאָ גיפֿטיגעם אונד ביטטערעם קרויט וזער־

תרגום אונקלוס

קָיְמִין יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיָת מַן דְּלֵיתוֹהִי הָכָא עִמַּנָא יוֹמָא דֵין: (טו) אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת דִּי יְתֵיבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיָת דִּי עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי עֲבַרְתּוּן: (טז) וַחֲזֵיתוּן יָת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיָת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן: (יז) דִּלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִּי לִבֵּיהּ פָּנֵי יוֹמָא דֵין מִבָּתַר דַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָנָא לִמְהָךְ לְמִפְלַח יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא

רש"י

מקיימין אתכם ומליצין אתכם לפניו ואף הפרשה של מעלה מזו פויסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי. דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס משה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל כשילנו ושמעו' אתכם [שמואל א' י"ב] כשיצאו מיד ונכנסו לידו של שאול: ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו' לפי שראיתם האומו' ע"ז ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריה': (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסי' כשקצים: גלוליהם. שמוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הנכרי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית:

באור

שתדיעם שמתנת הארץ ויתר הטובות אשר הועתקו על ידכם עליכם, לא היו כי אם על תנאי קיום הברית, ותלותו בתנאי בעצמו שתנחלתם אותם לבניכם אחריכם: (טו) כי אתם ידעתם וגו', לפי שראיתם האומות עובדי אלילים, שמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) שקוציהם, על שם שהם מאוסים כשקצים: גלליהם, שמוסרחין ומאוסין כגלל: (יז) ראש ולענה, עשבים מרים או ממיתים. ושמם כן בל"הק, והטעם שרש מצמיח ומגדל מרורות, כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם. ואונקלוס תרגמו על ההרהור ומחשבת הלב, כי הוא נסתר וסופו להגלות, ע"י הרעות היוצאות ממנו, כמו השרש המוציא פרחים רעים. ופעמים ממיתים:

הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ (יח) וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ (יט) לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ

תולדות אהרן למען ספות סנהדרין ע"ו נ': לא יאבה סס סס:

פֿאָדבֿרענכטע ! (יח) איין מענש, דער, ווען ער דיזען פֿערא־ידינונספֿלוך הארט, זיך זעלבסט אים הערצען זעגנעט אונד שפריכט: מיר ווירד עס וואָהל זיין, ווען איך דעם דינקעל מיינעס הערצענס נאכוואנדלע, אונד דיא פֿאללעריא אויף דען דורשט הייפֿע! (דיא נאטירליכען בעגירדען מיט איבערמיטהיגען פֿערמעהרע). (יט) איינעם זאָלכען ווירד דער עוויגע ניכט פֿערגעבען וואָללען: פֿילמעהר ווירד דער צאָרן דעם עוויגען אונד זיין איי־

תרגום אונקלוס

חַיינון דִּלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהַר חֲטָאִין אוֹ זָדוֹן׃ (יח) וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי מוֹמָתָא הָדָא וִיחַשֵּׁיב בְּלִבֵּיהּ לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי אֲרֵי בְּהִרְהוּר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל בְּדִיל לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֶטְאֵי שָׁלוּתָא עַל זְדוֹנוּתָא׃ (יט) לָא יֵיבֵי יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵיהּ אֲרֵי בְּכֵן יִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ וְחֵמְתֵיהּ בְּגַבְרָא הַהוּא וְיִדְבְּקוּן בֵּיהּ כָּל

רש"י

שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות האלו אך שלום יהיה לי: והתברך. בנדיי"ש שו"א בלע"ז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב [במדבר כ"ד] כלומר מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם ועתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא שאוסיף לו אני השגגו' על הזדונות: רוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: צמאה. שהוא עושה מדעת ומתאוה: (יט) יעשן אף ה'. ע"י

באור

(יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה. יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו, לאמר לא יבואוני קללות האלו, אך שלום יהיה לי. והתברך בנדיי"ש שו"א בלע"ז. ותל"א (וויד זיך זעגנען), כמו והתגלח והתפלל (רש"י). כי הוראת בנין התפעל על הרת פעולה חוזרת (ווערבום רעציפראקום): בשרירות לבי אלך. במראות לבי, כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד י"ז), כלומר מה שלבו רואה לעשות (רש"י). והרמב"ן פי' התאוה הנשרת ומתחזקת בלב תקרא שרירות כלשון חכמים שריר וקיים. וכן בשרירי בטנו (איוב מ' ט"ז): למען ספות הרוה את הצמאה. רוה וצמאה הם במות המקרה, או התוארים המושאלים, שדרכם לבא על משקל נקיבה, כמו שזכרנו פעמים רבות. והנה הרוה כנוי לתאוות המותרות ולחטא מתוך שובע. כענין וישמן ישרון ויבעט (לקמן ל"ב ט"ו), והצמאה כנוי לתאוות הדברים ההכרחים, כמו החוטא לתאבון. ומלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת, והוא בקור סמוך, ולמען במקום הזה נתינת טעם, שרירות לבי אלך, בעבור שאוספה, אבל הוא כמו לספות, ויאמר הכתוב כי בעבור זה יהיה כך, כי בכל פעם עם מלת ולמען בין שיעשה אדם הפועל לרצונו בעצמו, כמו למען אשר ייטב לך, בין שיהיה שלא מדעתו, כמו למען למוג לב (יחזקאל כ"א כ'), למען יכרת (הושע ח' ד'). והטעם הכתוב אם ילך אחרי שרירות הלב ותאוות העין, ולא יתן המקום לתאוות הדברים שיש בהם צורך ותועלת, סופו שיוסיף עליהם תאוות הדברים שאין צורך ותועלת בהם, כי אם אין כילד ומאון השובע: (יט) יעשן אף. על ידי כעס האף מתחמם והעשן יוצא מן האף, וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כ"ב ט'), ואע"פ שאין זה לפני המקום. הכתוב משמיע את

באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה יהוה את שמו מתחת השמים: (כ) והבדילו יהוה לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה: (כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה אשר חלה יהוה בה: (כב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך יהוה באפו ובחמתו:

וצבוים קרי

תרגום אשכנזי

פער איבער איהן זאלען מאן חיכען; אללע פערפלוכונג, דיא אין דיזעם בוכע שטעהט, ווירד זיך אויף איהן לעגען, אונד דער עווינע ווירד דינען נאמען אונטער דעם הימעל אויסטילגען. (כ) איהן ווירד ער אום אללעס מעשלעכטערן ישראלס צום אונגליק אויסזאנדערן: נאך איננהאלט אללער פערפלוכונגען דעס בונדעס, דיא אין דיזעם בוכע דער לעהרע פערצייכנעט זינד. (כא) אין דער שפעטעסטען צייט קונפט: ווען דיא קינדער, נאך איך לעבען ווערדען, אונד דער אויסלענדער, דער אויס ענטפערנטעם לאנדע קאממט, דיא פלאגען דיזעס לאנדעס אונד דיא זייכען וואהרנעהמען, מיט וועלכען דער עווינע אלכעס בעלאדען האט; (כב) דער ערדבאדען, דער דורך דען בראנד וויא אין שוועפעל אונד זאלץ פערוואנדעלט איסט, ניכט בעזעעט ווערדען קאן, ניכטס הערפארברינגט, איך ניכט איינמאל אונקרויט אויפשיסען לעסט: אונד דעם סדום, עמורה, אדמה אונד צבוים גלייכט,

רש"י

כעס הגוף יתחמם והעשן יוצא מן האף וכן עלה עשן באפו ואף על פי שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האוזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: והבדילו. לשון חוזק אנפרנמי"נט מחוזק לנישה נקבה ומעיד מפליג על המד': (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר גם כל חלי וכל מכה וגו' בספר התורה הזאת (דברים כ"ח) הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר

תרגום אונקלוס

לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי ית שמיה מתחות שמיא: (כ) ויפרשיניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל ככל לוטי קימא דכתיבין בספר אוריתא הדין: (כא) ויימר דרא בתראה בניכון די יקומון מבתריכון ובר עממין די ייתי מארע רחיקא ויחזון ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי בה: (כב) גופריתא ומלחא יקידא כל ארעה לא תזדרע ולא תצמח ולא יסק בה כל עשבא כמהפכתא דסדם ועמרה אדמה

באור

הלוח מדרך שהוא רגילה, ויכול לשמוע. כפי דרך ארץ (רש"י): וקראתו. לשון חוזק אנפרנמי"נט והיא בלע"ז (האיפער), מחוזק לנישה נקבה ומלינו מעביר על המדה (רש"י): (כ) הכתובה בספר התורה הזה, ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת (דברים כ"ח כ"ח), הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה הזה לשון זכר מוסב אל הספר. וע"י פסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות, בפ' הקללות העפסק נתחבר פתח נספר, והתורה הזאת ושוקים אם לנו לכך סמך

(כג) וְאָֽמְרוּ֙ כָּל־הַגּוֹיִ֔ם עַל־מֶ֨ה עָשָׂ֧ה יְהוָ֛ה כָּ֖כָה לָאָ֣רֶץ הַזֹּ֑את מֶ֥ה חֳרִ֛י הָאַ֥ף הַגָּד֖וֹל הַזֶּֽה׃ (כד) וְאָ֣מְר֔וּ עַ֚ל אֲשֶׁ֣ר עָֽזְב֔וּ אֶת־בְּרִ֥ית יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֣י אֲבֹתָ֑ם אֲשֶׁר֙ כָּרַ֣ת עִמָּ֔ם בְּהוֹצִיא֥וֹ אֹתָ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ (כה) וַיֵּלְכ֗וּ וַיַּֽעַבְדוּ֙ אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֔ים וַיִּשְׁתַּחֲו֖וּ לָהֶ֑ם אֱלֹהִים֙ אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־יְדָע֔וּם וְלֹ֥א חָלַ֖ק לָהֶֽם׃ (כו) וַיִּֽחַר־אַ֥ף יְהוָ֖ה בָּאָ֣רֶץ הַהִ֑וא לְהָבִ֤יא עָלֶ֙יהָ֙ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָ֔ה הַכְּתוּבָ֖ה בַּסֵּ֥פֶר הַזֶּֽה׃ (כז) וַיִּתְּשֵׁ֤ם יְהוָה֙ מֵעַ֣ל אַדְמָתָ֔ם בְּאַ֥ף וּבְחֵמָ֖ה

תולדות אהרן　ואמרו על מה וכו׳ סס סס: ויתשם וכו׳ סס ק״י, ג׳:

דיא דער עווינע איס צארן אונד גרימע איגטע־קעהרט האט; (כג) יא ווערדען אללע פאלקער פראגען: ווארום האט דער עווינע דיזעם לאנדע אלזא געטהאן? וואהער דיזער גראסע, גרימיגע צארן? (כד) אונד מאן ווירד אנטווארטען: וויל זיא דען בונד פערליסען, דען דער עווינע, דער גאטט איהרער פאראהרען מיט איהנען געשלאססען, אלס ער זיא אוים דעם לאנדע מצרים פיהרטע; (כה) היגגינגען, דינטען אנדערען געטטערן, אונד בעטעטען זיא אן: געטטער, דיא זיא ניכט קאננטען, דיא ער איהנען אויך ניכט בעשידען האט. (כו) דארום איזט דער צארן דעם עווינען איבער דיזעס לאנד ענטבראננט, דאס ער אללע פלוכע אויף דאסזעלבע האט קאממען לאסן, דיא אין דיזעם בוכע געשריבען שטעהען. (כז) דארום שטיס יא דער עווינע איס איה, עס לאנדע מיט צארן, גרים אונד גראסער אונגנאדע, אונד ווארף זיא אין אין אנדערעס לאנד, ווי א יעטצט געשעהען

תרגום אונקלוס

וּבְלֵיִים דִּי הֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וּבְחֵמְתֵּיהּ: (כג) וְיֵימְרוּן כָּל עַמְמַיָא עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא מָה תְּקוֹף רוּגְזָא רַבָּא הָדֵין: (כד) וְיֵימְרוּן עַל דִּי שְׁבַקוּ יָת קְיָמָא דַּייָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְהוֹן דִּי גְּזַר עִמְּהוֹן בְּאַפָּקוּתֵיהּ יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: (כה) וַאֲזַלוּ וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָא וּסְגִידוּ לְהוֹן דַּחְלָן דִּי לָא יְדַעוּנוּן וְלָא אוֹטִיבָא לְהוֹן: (כו) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל לְוָטַיָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין: (כז) וְטַלְטְלִינוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן בִּרְגַז וּבְחֵמָא וּבִתְקוֹף רַב וְאַגְלִינוּן לְאַרְעָא אוּחְרֵי כְּיוֹמָא הָדֵין:

רש״י

ופ״י פסוק הטפים ה׳ נחלקין לשתי לשונו׳ בפרשת הקללות הטבחה נתונה תחת בספר יהתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטבחה נתונה תחת התורה מלא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: (כה) לא ידעום. לא ידעו בהם גבורת אלהות: ולא חלק להם, לא נתנם לחלקם: ואונקלוס תרגם לא אוטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק לה׳ שום טובה ושום חלק: (כז) ויתשם ה׳. כתרגומו וטלטילינון וכן הנני נותשם מעל אדמת׳ [ירמיה

באור

הזאת, וכאן הטפחה נתונה תחת התורה נמלא ספר התורה דבוקים זה לזה, לפיכך לשון זכר נופל אחריו, שהלשון נופל על הספר (רש״י): (כג) ואמרו כל הגוים, הוא הדור האחרון והנכרי האמורים למעלה, ונשנה בעבור שלרעו הדברים, כמשפט הלשון: (כה) אשר לא ידעום, לא הכירו מפלאותם ויכלתם בשום פנים: ולא חלק להם, השם, שלא נתן אותם שרים על ישראל, כאשר שמם על האומות, כי אין שום מזל או שר מעלה מתקן לבני האומה הנבחרת,

וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (כח) הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ רביעי שני

ל (א) וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ (ב) וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ (ג) וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־

ל' רבתי י"א נקודות

ת"א הנסתרות וכו' סס מ"ג, ז': ושב וכו' מגלס כ"ט, ט':

ארגענע עוויגען, [illegible]טע, פארבע[illegible]; וואס אבער אפפענבאר וויר, געהט אונס אונד אונזערע קינדער אן: דאס וויר נעהמליך טהון וואללען אללע ווארטע דיזער לעהרע.

ל (א) ווען נון קינפטיג אללע דיזע דינגע איינטרעפען, זעגען אונד פלוך, וויא איך זיא דיר פארגעלעגט האבע: דוא נימסט עס אונטער דען פעלקערן, דאהין דיך דער עוויגע, דיין גאטט, פערשטאסען האט, צו הערצען; (ב) בעקעהרסט דיך צו דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, אונד געהארכסט זיינער שטיממע, וויא איך דיר הייטע געביטהע: דוא אונד דיינע קינדער, פאן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע; (ג) זא ווירד דער עוויגע, דיין

תרגום אונקלוס

(כח) דְּמִטַּמְּרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא וּדְגַלְיָן לָנָא וְלִבְנַנָא עַד עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃

ל (א) וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּי יְהָבִית קֳדָמָךְ וְתָתֵיב לְלִבָּךְ בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ (ב) וְתָתוּב לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ כְּכֹל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין אַתְּ וּבְנָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ (ג) וִיתִיב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבִי גָלְוָתָךְ וִירַחֵים עֲלָךְ וְיָתוּב

רש"י

(כח) הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואח"כ והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אלא אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד. אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו הרבים. נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה [סנהדרין מ"ג]:

ל (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן

באור

כענין שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה' וגו' (לעיל ד' כ'):
(כח) הנסתרות לה' אלהינו, מי שיעבוד ע"ז בסתר, משפטו ביד השם לבדו, כי לפניו נגלו כל תעלומות לב, ואין אדם יודע טמונותיו של חבירו, אבל אם היתה נגלות חוב לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו. ואם לא נעשה בהם דין, יענשו הרבים על פשעי יחיד, כמו שאמר למעלה:

ל (ג) ושב, כמו והשיב, ועל דעת ר' יהודה המדקדק בראשון הוא מענין התקנה והכנסה

שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ (ד) אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ (ה) וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ (ו) וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי שלישי (ז) וְנָתַן

תולדות אהרן ותביאך ערכין נ"ג, ב': אשר ירשו סס סס. נדה מ"ו, ב': ומל וכו' עקדה שער פ"ח, עקרים וג"ד, פכ"ח:

גאטט, זיך איך דיינער ערבארמען, אונד דיך אויס דער געפאנגענשאפט צוריק פיהרען; אויס אללען פאלקערן, אונטער וועלכע דיך דער עוויגע, דיין גאטט, צערשטרייעט האט, ווירד ער דיך ווידער פערזאממעלן. (ד) ווערעסט דוא ביז אן דאז ענדע דעם הימעלס פערשטאסען: זא ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, דיך פאן דאהער זאממעלן אונד איינהאלען; (ה) אין דאז לאנד צוריק ברינגען, דאז דיינע פארפאהרען בעזעססען האבען, דאס דוא עס ווידער בעזיצעסט; אונד ווירד דיך גליקליכער אונד צאהלרייכער מאכען, אלס דיינע פארפאהרען געוועזען. (ו) דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד איך דיין אונד דיינער נאכקאממען הערץ בעשניידען: (דיא איסשווייפענדען בעגירדען אונד נייגונגען דעס הערצענס, וויא איינען ווילדען אויסוואכס, אויסראטטען). דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאטט, פאן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעלע ליבעסט, אום דיינער ערהאלטונג וויללען. (ז) אללע דיזע פערפלוכונגען אבער ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, אויף

תרגום אונקלוס

וִיכַנְשִׁנָּךְ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ (ד) אִם יְהוֹן גָּלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְשִׁינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִינָּךְ׃ (ה) וְיָעֵילִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי יְרִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטִיב לָךְ וְיַסְגֵּינָךְ מֵאֲבָהָתָךְ׃ (ו) וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת טַפְשׁוּת לִבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּיךְ׃ (ז) וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ

רש"י

כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו

באור

שעם שישקיטו הגלות ויניח להם מצרתם. וזה לא יתכן זולת שישיבם אל מקומם, כי הגולה אשר לא ישקטו, אף אם יהיה שם בתענוגים גדולים: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל: (ה) והיטבך והרבך מאבותיך. הדבר מבואר שכל היעודים האלה לא נתקיימו לא היו ולא נבראו עד היום הזה. כי בימי בית שני לא היתה הגאולה שלימה כידוע, אבל כל הפרשה הזאת הבטחה לעתיד במהרה בימינו. כמ"ש הרמב"ן ז"ל. (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך, כל דבר יתר היוצא מן השעור הראוי אל התכלית וראוי להסירו ולהשליכו יקרא ערלה. והסרתו יקרא מילה. והנה ערלת הלב כנוי למחשבות הבלי שוא, ותשוקות דברי מותר. המתעים את השכל ומונעים אותו מדעת טוב ורע, והסרתם תקרא מילת הלב. אמר כאשר תתחיל לשוב אל ה' אלהיך, גם הוא יעזר אותך ויכין את לבבך אל אהבה, באופן שתכיר טובו וחסדו ואז תאהבהו בהכרח, וזה יעשה למען יהיו לך חיי עד. והענין כמו שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו, כי כאשר יוסיף האדם

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה
עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃
(ח) וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (ט) וְהוֹתִירְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ
וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה
כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב
כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ (י) כִּי תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו
וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי
(יא) כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ

תולדות אהרן לא נפלאת עקדה מנוח סער. עקרים מ"ד, פרק כ"ח:

דיינע פיינדע אונד האססער לעגען, דיא דיך פערפאָלגט האבען. (ח) דא ווירסט אלסדאן פארטפאהרען, דער שטיממע דעס עוויגען צו געהאָרכען, אונד אללע זיינע געבאָטהע צו האלטען, דיא איך דיר היינטע געביטהע. (ט) אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד דיר אין אללען דיינען פארהאבען, אין פרוכט דיינעס לייבעס, דיינעס פיעהעס אונד דיינעס ערדרייכס, אים גוטען איינען פאָרצוג געבען; דען ער ווירד זיך וויעדער פריימען דיר וואָהל צו טהון, זאָ וויא ער זיך איבער דיינע פאָרפאהרען געפרייעט האט: (י) ווען דוא נעהמליך דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרזאם זיין; אונד זיינע געבאָטהע אונד געזעטצע, דיא אין דיזעם בוכע דער לעהרע פערצייכנעט זינד, בעאָבאכטען; אונד דיך גאָן גאנצעם הערצען אונד מיט גאנצער זעעלע צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, בעקעהרען ווירסט. (יא) דען דיזעס געבאָטה, דאז איך דיר יעטצט געבע, איזט דיר ניכט פערבאָרגען

רש"י

לאחד אחד בני ישראל [ישעיה כ"ז]. ואף בגליות שאר האומות תלינו כן ושבתי את שבות מואב [ירמיה מ"ח]: (יא) לא נפלאת היא ממך לא מכוסה היא ממך כמו כי יפלא [דברי' י"ז] ארי יתכסי ותרד פלאי' [איכה א'] ותרד במסתוריו מכוס' בצנעה

תרגום אונקלוס

וְעַל שָׂנְאָךְ דִּי רְדָפוּנָךְ׃ (ח) וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ וְתַעְבֵּיד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵּין׃ (ט) וְיוֹתְרִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלַדָּא דִמְעָךְ וּבִוְלַדָּא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי עֲלָךְ לְטַב כְּמָא דִּי חֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ׃ (י) אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּכְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ (יא) אֲרֵי תַפְקֵדְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא

באור

לשקוד על דלתי החכמה ולהשתדל בעשות הטוב, כן יטהר לבו מכל סיג, וכן יוסף לו לאהוב כמו שמתחנו: הילד, וכל המשתדל לאהוב את השם סופו שיאהבנו: (ט) והותירך, יען כי יתרון על כל העמים: (יא) נפלאת, מופרשת ומובדלת ממך, שלא תוכל לעשותה: (יב) לא

וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ (יב) לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ (יג) וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ (יד) כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס שביעי רביעי (טו) רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ (טז) אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת

תולדות אהרן לא בשמים עירובין נ״ה, א׳. ב״מ נ״ט, ב׳: כי קרוב עירובין נ״ד, א׳: את החיים עקידה שער ז׳, ושער קמ״ו:

נעז, איך ניכט פֿערנע. (יב) עס איזט ניכט אים הימעל; דאס דוא עטווא זאגען מאכטעסט. ווער שטייגט פֿיר אונס אין דען הימעל הינויף, אום עס הערונטער צו האָלען אונד אונס בעקאננט צו מאכען? זאָ וואָללען וויר עס האַלטען; (יג) עס איזט אויך ניכט יענזייט דעס מעערס; דאס דוא עטווא זאגען מאכטעסט: ווער רייזעט פֿיר אונס איבער דאז מעער, אום זאָלכעס הער־איבער צו האָלען אונד אונס בעקאננט צו מאכען? זאָ וואָללען וויר עס האַלטען; (יד) זאנדערן דאז ווארט איזט דיר גאנץ נאַהע: דוא האסט עס אים מונדע, אונד דען בעגריף דאַפֿאָן אים הערצען, ווייא זאָלכעס צו בעאָבאכטען זייא. (טו) זיהע! איך לעגע דיר יעטצט לעבען אונד גליקזעליגקייט, טאָדט אונד אונגליקזעליגקייט פֿאָר; (טז) דען איך האבע דיר געבאָטהען: דען עווינען, דיינען גאָטט, צו ליבען, אין זיינען וועגען צו וואַנ־

תרגום אונקלוס

רְחִיקָא הִיא׃ (יב) לָא בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִינַנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִינַהּ׃ (יג) וְלָא מֵעִבְרָא לְיַמָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִעְבַּר לָנָא לְעִבְרָא דְיַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִינַנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִינַהּ׃ (יד) אֲרֵי קָרִיב לָךְ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּפֻמָּךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ (טו) חֲזִי דִיהָבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יָת חַיֵּי וְיָת טָבְתָא וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּישְׁתָּא׃ (טז) דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ

רש״י

כמו שהוא כתוב [לית מ׳]: (יב) לא בשמים היא. שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה [עירובין נ״ה]: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות. והכתוב מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוה היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית. הרי

באור

בשמים היא. פירוש נפלאת, כי השמים הם מופלאים מעיני האדם: (יג) מעבר לים. פירוש רחוקה: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב. ויש מהם זכר בפה לחזק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה (הרלב״ע), והמצוה בידה בלא לב הוא כגוף בלא נשמה. אמר בכל עת ובכל מקום שתהיה אף אם תהיה כמו בקצה השמים, תוכל לשוב אל ה׳ אלהיך ולעשות ככל אשר צוך, כי התורה בפה עונך ועם לבבך, ותכון את לבך לאהבה אותו ולדבקה בו כל הימים. והדברים האלו בדעתו ובחירתו של אדם הם נתונים, קרובים אליו מאוד: (טו) החיים. הידועים, והם המאושרים והנצחיים, כלל כל הגבורות והטובות כלם: והטוב. הפרטי, כעושר והדיל׳ בגוף וחכמה וכבוד וזולתם. ומות ורע הפך: (טז) לאהבה את ה׳ וגו׳. עקר ותכלית לכל המצות כלם. ואם אין אהבת המקום אין נפש: ללכת בדרכיו.

בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (יז) וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ מפטיר (יח) הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (יט) הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים

ת"א ואם יפנה סוכה מ"ז, ג': החיים וכו' עקרים מ"ח, פ"ט:

דעלן, אונד זיינע געבאָטע, געזעטצע אונד רעכטע צו האלטען: אין וועלכעם פאללע דוא דיין לעבען ערהאלטען, אונד צונעהמען ווירסט; אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך אין דעם לאנדע, דאהין דוא געהסט, עס איינצונעהמען, זעגנען ווירד. (יז) ווען דיך אבער דיין הערץ אבווענדען אונד אונגעהאָרזאם זיין ווירד, ווען דוא אויף אבוועגע געראטהסט, אנדרע געטטער אנבעטהעסט, אונד איהנען געטטעסדיענסטליכע עהרע ערצייגסט; (יח) זאָ פערקינדיגע איך אייך היערמיט, דאס איהר אומקאָממען, אונד ניכט לאנגע אין דעם לאנדע בלייבען ווערדעט, דאהין דוא איבער דען ירדן געהסט, אום זאָלכעס איינצונעהמען. (יט) הימעל אונד ערדע רופע איך היערמיט צו צייגען איבער אייך אן, דאס איך דיר לעבען אונד טאָדט פאָרגע-

רש"י

החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי רעה: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו' אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר

תרגום אונקלוס

יומא דין למרחם ית יי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי ותיחי ותסגי ויברכינך יי אלהך בארעא די את עליל תמן למירתה: (יז) ואם יתפני לבך ולא תקביל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ותפלחינון: (יח) חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די את עבר ית ירדנא למיעל לתמן למירתה: (יט) אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא

באור

כי האוהב מתאוה ומשתוקק להדבק עם הנאהב, הולך אחריו להיות קרוב לו, בכל מקום שהוא פונה, וכן יעשה כמעשהו למען הדמות לו בכל יכלתו. כן האוהב את השם ישתדל להדבק בו, ללכת בדרכיו כפי אשר הם ידועים לנו. והם דרכי החכמה והצדק והיושר והחסד והחנינה. ואהבת בני אדם, והצנע לכת עם ה' ועם בריותיו. והמעלה הנשגבה הזאת אשרי מי שיזכה אליה נקראה קרבת אלהים, אשר עליה אמר המשורר ואני קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג כ"ח), כי אין בטובה למעלה ממנה, ולא אנו מלפים ומיחלים לע"הב: וחקתיו, אף אם לא תדע למה נתנו, די לך לדעת שהם דרכי השם ב"ה: וחיית, זהו תכלית התגלי, אז תמיד: ורבית, בכל טוב: (יז) ואם יפנה לבבך, מעם ה' אלהיך, שלא ללכת בדרכיו: (יח) כי אבד תאבדון, פירוש המות והרע, כי ילמדו הם תניהם וקניהם: (יט) את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם, וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. וכן אמר על האזן תהיה בנו לעדה: ובחרת בחיים, יש לך לבחור בחיים טובים ומאושרים, ותדע

המות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך: (כ) לאהבה את יהוה אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם: פ

לא (א) וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל: (ב) ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה

תא לארבה וכו' נדרים ס"ב, א': כי הוא חייך ברכות ל"ה, א'. שבת י"ב, א'. פסחים מ"ט, ב'. קדושין מ', א': ויאמר וכו' ר"ה י"א, א'. סוטה י"ג, ב'. קדושין ל"ח, א':

תרגום אונקלוס

יהבית קדמך ברכן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתחי את ובנך: (כ) למרחם ית יי אלהך לקבלא למימריה ולאתקרבא לדחלתיה ארי הוא חייך ואורכות יומך למיתב על ארעא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון:

לא (א) ואזל משה ומליל ית פתגמיא האלין עם כל ישראל: (ב) ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין

תרגום אשכנזי קיט

לעגט האבע, זעגען אונד פלוך; ווערלע דאז לעבען, דאמיט דוא אונד דיינע נאכקאממען ערהאלטען ווערדעט. (כ) ליבע דען עוויגען, דיינען גאטט, געהארכע זיינער שטיממע, האלטע דיך אן איהן; דען היראויף בערוהט דיינע ערהאלטונג אונד דיין לאנגעס לעבען: דאס דוא אויף דעם ערדרייכע בלייבעסט, וועלכעס דער עוויגע, דיינען פארפאהרען אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען איהנען איינצוגעבען.

לא (א) משה גינג הין, אונד הילט נאך פערנער פאלגענדע רעדע אן גאנץ ישראל; (ב) ער שפראך צו איהנען: איך בין,

רש"י

זרח השמש ובא השמש [קהלת א'] הסתכלו בארץ שנבראת לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעת אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים והם אלו שנבראו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי [תהלים ט"ז] הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

לא (ב) אנכי היום. היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות [ר"ה י"א]: לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא

באור

כי החיים המאושרים הם לאהבה את ה', כמו שבארנו, ואין אושר והצלחה לנפש האדם זולת אהבת השם יתעלה: (כ) הוא חייך. לאהבה את השם, כי אהבה הוא מקור הפעל (דאז ליבען), ויתכן לבא בלשון זכר [illegible] שם יהיה שם המקרה (דיא ליבע). יצא בלשון נקבה:

לא (א) וילך משה. התעורר לזה, כמו וילך איש מבית לוי (שמות ב' א') וילך ויעבוד (לעיל י"ז י"ג). נתן אל לבו לנחם את ישראל על מיתתו: (ב) בן מאה ועשרים שנה. זקן ושבע ימים, ואין להתעצב על מיתתי: לא אוכל עוד לצאת ולבוא. יכול שתשש כחו, ת"ל לא כהתה עינו ולא נס לחה (לקמן ל"ד ז'), אלא מהו לא אוכל? איני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע, כן פירש"י ז"ל. ולפי דבריו מאמר וה' אמר אלי וגו' עניינו לפי זה' אמר אלי. ואין הפי' בזה נכון בעיני הרמב"ן ז"ל. ועל דעתו אמר משה לישראל דברים אשר לא כן,

אנכי היום לא־אוכל עוד לצאת ולבוא ויהוה אמר אלי לא תעבר את־הירדן הזה׃ (ג) יהוה אלהיך הוא ׀ עבר לפניך הוא־ישמיד את־הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא עבר לפניך כאשר דבר יהוה׃ שני (ד) ועשה יהוה להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי ולארצם אשר השמיד אתם׃ (ה) ונתנם יהוה לפניכם

תרגום אשכנזי

נונמעהר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, אונד קאן ניכט מעהר פֿאָר אייך אויס - אונד איינגעהען; (אייער אנפֿיהרער זיין); אויך האט דער עוויגע צו מיר געזאגט: דוא זאָללסט ניכט איבער דען ירדן געהען. (ג) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד זעלבסט פֿאָר דיר הערציהען; ער ווירד דיזע פֿאָלקער פֿאָר דיר הער פֿערטילגען, דאס דוא איהר לאנד אין בעזיטץ נעהמעסט; יהושע ווירד אייער אנפֿיהרער זיין. וויא דער עוויגע געשפּראָכען האט. (ד) דער עוויגע ווירד איהנען (דיזען פֿאָלקערן) טהון, וויא ער סיחון אונד עוג, דען ביידען קאָניגען פֿאָן אמורי, אונד איהרעם לאנדע געטהאן, דיא ער פֿערטילגט האט. (ה) זאָ ווירד דער עוויגע דיזע נאציאָן פֿאָר אייך הינגעבען,

רש"י

נס לחה [דברים ל"ד] אלא מהו לא אוכל אוני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע: ד"א לצאת ולבא. בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעייני החכמה: וה' אמר אלי.

תרגום אונקלוס

לית אנא יכיל עוד למפק ולמיעל ויי אמר לי לא תעבר ית ירדנא הדין: (ג) יי אלהך מימריה עבר קדמך הוא ישיצי ית עממיא האלין מן קדמך ותירתינון יהושע הוא עבר קדמך כמא די מליל יי: (ד) ויעביד יי להון כמא די עבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שיצי יתהון: (ה) וימסרינון

באור

כדי להחם, וגם זה אינו מחוור. ויתכן שאין משמעות לא כהתה עינו ולא נס לחה, שנשאר על כל כחתיו כאשר היה בימי נעוריו, בלי שנוי כלל, כי אם שהיה זקן בריא משתמש בכל חושיו ובכחות נפשו בשלמות. ואולי בעם כל זה הרגיש בעצמו שאין לו עוד מדת הגבורה והכח לשאת את משא העם טרחם וריבם, ולצאת ולבא לפניהם למלחמה, ולהנהיג האומה בזולת ושר לצבא מלחמת ה', לא די לו שיהיה בריא משתמש בחושיו ובכחות נפשו כבראשונה, כי אם צריך שיהיה גבור חיל ורב פעלים, שוקד להשגיח בעניני האומה ולדעת צרכיה ולפקוד עליה מן הבקר עד הערב וגם בלילה לא ישכב לבו, כי יצטרך למחשבות רבות ותחבולות עמוקות לייסד הנהגותיה בעתות השלום, אף כי בצאתה על אויביה, לא ייעף ולא יגע מרוב עיון ועבודה קשה, ואין בזה תפארת לזקן, וכבר אמר החכם תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה, (משלי כ' כ"ט). וגדולה מזו אמרו רז"ל לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, מלמד שנסתתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה, כוונתיהם על דעתי לא שנתעלמו ממנו דרכי התורה והחכמה, אלא שנתמעט בו הכח למסור את חכמתו לאחרים. ולהפיץ את מעיינות בינתו [illegible]. ולזה דקדקו לומר מסורות ומעיינות החכמה, כי להורות לאחרים וללמדם חכמה ובינה צריך שקידה רבה והשתדלות גדולה ומשא ומתן, ואין זה בכח ותולדות הזקן. והנו לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, הכוונה להורות לכם את דרכי ה' וללחום מלחמת תורתו, כי בזה ענין לצאת ולבא: וה' אמר אלי, וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא, הנה ה' אמר אלי לא תעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך וגו', אין לכם לורך בהנהגתי, כי ה' ישמיד הגוים לפניך. והוא צוה את יהושע שיעבור לפניך, כו נגד ראיתם מה שעשה השם לסיחון ולעוג: (ה) ועשיתם להם, כאשר צויתם: (ו) לא

וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ (ו) חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי המישי
(ז) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃
(ח) וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ (ט) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־

הא כי אתה תבוא סנהדרין ח', א': ויכתוב גיטין נ"ט, ב':

אונד איהר ווערדעט מיט איהנען פֿערפֿאהרען נאך דעם געבאָטהע, דאז איך אייך געגעבען. (ו) זייד בעהערצט אונד טאפּפֿער! פֿירכטעט אייך ניכט, אונד לאסט איידען מוטה ניכט זינקען פֿאָר איהנען! דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ער זעלבסט ציהט מיט דיר; ער ווירד דיא האנד ניכט פֿאָן דיר אבציהען, אונד דיך ניכט פֿערלאססען. (ז) דעם יהושע ריף משה צו, אונד זאגטע איהם אין געגענווארט גאנץ ישראל'ס: זייא בעהערצט אונד טאפּפֿער! דען דוא ווירסט מיט דיזעם פֿאָלקע אין דאז לאנד קאָממען, דאז דער עוויגע איהרען עלטערן צוגעשוואָרען האט איהנען צו געבען, אונד דוא ווירסט זיא דאזעלבסט איינזעטצען. (ח) דער עוויגע זעלבסט איזט עס, דער פֿאָר דיר הערציהט; ער ווירד דיר בייאשטעהן, ווירד דיע האנד ניכט פֿאָן דיר ציהען אונד דיך ניכט פֿערלאססען. פֿירכטע דיך ניכט, אונד זייא אונערשראָקקען! (ט) משה שריב דיזע גאנצע לעהרע אויף, איבערליפֿערטע זיא דען פּרי־

תרגום אונקלוס

קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקדתא די פקדית יתכון: (ו) תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מן קדמיהון ארי יי אלהך מימריה מדבר קדמך לא ישבקינך ולא ירחקינך: (ז) וקרא משה ליהושע ואמר ליה לעיני כל ישראל תקיף ואלים ארי את תיעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסנינה יתהון: (ח) ויי הוא מדבר קדמך מימריה יהי בסעדך לא ישבקינך ולא ירחקינך לא תדחל ולא תתבר: (ט) וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה

רש"י

וזהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה. ארי את תיעול עם עמא הדין משה אמר ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור [סנהדרין ח']: (ט) ויכתוב

באור

ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו כ"ד רש"י ז"ל, וכוונת הרב ז"ל שלא תאמר לא ירפך, לא יעשה אותך רפה, שאין זה חזוק. אבל כוונת הכתוב שלא ירף ממך. ולא יתן לו רפיון לבלתי היות בעזרתו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה, את כמו עם, כתרגומו ארי את תיעול עם עמא הדין: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת, כשנגמרה כלה נתנה

הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן
בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
רביעי (י) וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר
מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת
הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ (יא) בְּבוֹא
כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא
אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל
בְּאָזְנֵיהֶם׃ (יב) הַקְהֵל אֶת־הָעָם
הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ
וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת׃ (יג) וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ

ת"א מקץ ר"ה י"ב, ב'. סוטה מ"א, א': בבוא חגיגה ג', א'. סוטה שם: באזניהם חגיגה שם, ע"ח ב': הקהל שם שם: למען שם שם:

תרגום אשכנזי

סטעהן, דען זאהנען לוי, דיא דעם עוויגען בונדעסלאדע טראגען, אונד אללען עלטעסטען פֿאָן ישראל; (י) אונד גאב איהנען דאבייא פֿאָלגענדען בעפֿעהל: אם ענדע פֿאָן זיבען יאהרען, צור צייט דעם פֿרייאיאהרס, אם היטטענפֿעסט: (יא) ווען גאנץ ישראל קאָממט, פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אן דעם אָרטע, דען ער ערוועהלען ווירד, צו ערשיינען; זאָללסט דוא דיזע לעהרע, אין בייאזיין פֿאָן גאנץ ישראל, לויט פֿאָרלעזען. (יב) דאז גאנצע פֿאָלק מוסט דוא דאזעלבסט צוזאממען קאָממען לאססען: מעננער, וויי בער אונד קינדער, נעבסט דעם פֿרעמדלינג, דער זיך אין דיינען טהאָרען אויפֿהעלט: דאמיט זיא הֶארען אונד לערנען פֿאָר דעם עוויגען, אייערעם גאָטטע, עהרפֿורכט האבען, אונד אללע וואָרטע דיזער לעהרע אויף דאז געוויססטע בעאָבאכטען; (יג) אונד דאמיט אויך דיא קינדער, דיא נאך אונוויססענד זינד

תרגום אונקלוס

לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי דְּנָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין בִּזְמַן שַׁתָּא דִּשְׁמִטְּתָא בְּחַגָּא דִּמְטַלַּיָא׃ (יא) בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי תִּקְרֵי יָת אוֹרַיְתָא הָדָא קֳדָם כָּל יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִינּוּן׃ (יב) כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיֵילְפוּן וְיִדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא׃ (יג) וּבְנֵיהוֹן דִּי לָא יָדְעִין יִשְׁמְעוּן וְיֵילְפוּן לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן

רש"י

משה ויתנה. כשנכתבה כלה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה שהיא שמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעי' נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כן איתא במס' [סוטה מ"א] על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים.

באור

לבני שבטו, שהם מורי התורה: (י) מקץ שבע שנים, בשנה ראשונה של שמטה, שהיא השנה השמינית, ולמה קורא אותה שנת השמטה, שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית (רש"י): (יא) תקרא את התורה הזאת, המלך היה קורא מתחל' אלה הדברי' כדאיתא במסכת סוטה (דף מ"א), על בימה של עץ שהיו עושים בעזרה: (יב) למען ישמעו ולמען ילמדו, האנשים והנשים, כי גם הם שומעות ועומדות ליראה את ה': (יג) ובניהם

יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ חמישי ששי

(יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃

(טו) וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃

(טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־

ת"א הן קרבו מ"ק כ"ח, ח': וילד וכו' סוטה ל"ב נ': ויאמר וכו' סנהדרין ל', נ': וקם סס סס, יומא נ"ג, נ':

האָרען אונד לערנען פֿאַר דעם עוויגען, אייערעם גאָטטע, עהרפֿורכט האבען: זאָ לאנגע איהר אין דעם לאנדע לעבט, דאהין איהר יעטצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט, אום עס איינצונעהמען. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: נונמעהר איזט דיינע צייט הערא(נ)געקאָממען, דאס דוא שטערבעסט. רופֿע דעם יהושע, אונד שטעללט אייך ביידע אין דאז שטיפֿטסצעלט, דאס איך איהם מיינע בעפֿעהלע ערטהיילע. משה אונד יהושע גינגען הין, אונד שטעללטען זיך אין דאז שטיפֿטסצעלט. (טו) דער עוויגע ערשין אים צעלטע אין איינער וואָלקענזיילע: דיא וואָלקענזיילע שטאנד אם איינגאנגע דערהיטטע. (טז) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: ווען דוא ביי דיינען פֿאָרפֿאהרען רוהען ווירסט, זאָ ווירד איינסט דיזעם פֿאָלק זיך אייפֿלעהנען, אונד דען נאָטטערן דער בארבארישען איינוואָהנער דעם לאנדעס, דאהין עס מיטטען אונטער זיא קאָממט, נאכבוהלען; עס ווירד מיך פֿערלאססען, אונד דען

תרגום אונקלוס

עַל יוֹמַיָּא דִּי אַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא קְרִיבוּ יוֹמָךְ לִמְמָת קְרֵי יָת יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתַּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲפַקְּדִנֵּיהּ וַאֲזַל מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתַּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: (טו) וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם עַמּוּדָא דַעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא: (טז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אַתְּ שָׁכֵיב עִם אֲבָהָתָךְ וִיקוּם עַמָּא הָדֵין וְיִטְעֵי בָּתַר טָעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא דִּי הוּא עָלֵיל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן

רש"י

ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף: למה באו? ליתן שכר למביאיהם [חגיגה ג']: (יד) ואצונו. ואזרזנו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ:

באור

אשר לא ידעו וגו'. הם הטף, כי ישמעו וישאלו והאבות ידבילו' ויחנכו אות', כי אין הטף יונקי שדים, אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך, והו טעם ולמדו ליראה בעתיד, כי למעלה אמר ולמדו וילמדו. אבל רז"ל אמרו האנשים ללמוד, והנשים לשמוע, והטף למה בא? ליתן שכר למביאיהם (הרמב"ן): (יד) ואצונו, כמו שאמר להלן ויצו את יהושע: (טז) וזנה, הנה על האשה הנשואה בבעלה ונותנת את אהבתה לבלתי ראוי, והושאל על העוזב את השם ועובד האלילים: נכר הארץ, גויי הארץ (רש"י), בחוכנו שאין נכר תואר לאלהים שאין הסמוך תואר הנסמך, אבל יחסר המתואר, כאלו אמר אחרי אלהי עם נכר, שהוא עם הארץ, ונקרא נכר, שהוא נכרי לישראל (וסדר בזה תלונת הרמב"ן ז"ל). ואמת נכר מתרגם בלע"ז (בארבאר)

ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה: (כח) הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת: רביעי שני

ל (א) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה: (ב) ושבת עד יהוה אלהיך ושמעת בקלו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך: (ג) ושב יהוה אלהיך את

ל' רבתי   י"א נקודות

ת"א הנסתרות וכו' סנ' מ"ג, ז': ושב וכו' מגלה כ"ט, א':

איזט. (כח) פערבארגענע דינגע זינד דעם עוויגען, אונזערם גאָטטע, פאָרבעהאַלטען; וואס אבער אָפפענבאר ווירד, געהט אונס אונד אונזערע קינדער אן: דאס וויר נעהמליך טהון זאָללען אללע וואָרטע דיזער לעהרע.

ל (א) ווען נון קינפטיג אללע דיזע דינגע איינטרעפפען, זעגען אונד פלוך, וויא איך זיא דיר פאָרגעלעגט האבע: דוא נימםסט עס אונטער דען פאָלקערן, דאהין דיך דער עוויגע דיין גאָטט, פערשטאָססען האט, צו הערצען; (ב) בעקעהרסט דיך צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אונד געהאָרכסט זיינער שטיממע, וויא איך דיר היינטע געביעטהע: דוא אונד דיינע קינדער, פאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע; (ג) זאָ ווירד דער עוויגע, דיין

תרגום אונקלוס

(כח) דמטמרן קדם יי אלהנא ודגלין לנא ולבננא עד עלמא למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא:

ל (א) ויהי ארי ייתון עלך כל פתגמיא האלין ברכן ולוטין די יהבית קדמך ותתיב ללבך בכל עממיא די אגלך יי אלהך לתמן: (ב) ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקביל למימריה ככל די אנא מפקד לך יומא דין את ובנך בכל לבך ובכל נפשך: (ג) ויתיב יי אלהך ית שבי גלותך וירחים עלך ויתוב

רש"י

ין: (כח) הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו הרבים. נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה [סנהדרין מ"ג:]:

ל (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן

באור

כענין שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה' וגו' (לעיל ד' כ'):

(כח) הנסתרות לה' אלהינו, מי שיעבוד ע"ז בסתר, משפטו ביד השם לבדו, כי לפניו נגלו כל תעלומות לב, ואין אדם יודע טמונותיו של חבירו, אבל אם היתה נגלית הוא לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו. ואם לא נעשה בהם דין, יענשו הרבים על חטאי יחיד, כמו שאמר למעלה:

ל (ג) ושב, כמו והשיב, ועל דעת ר' יהודה המדקדק כאשר הוא מענין הקבוצה וכנוסה

שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־
הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שָׁמָּה׃ (ד) אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה
הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ (ה) וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ
וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃
(ו) וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ
וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ
לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי שלישי (ז) וְנָתַן

תולדות אהרן והביאך ערכין ל"ב, ב': אשר ירשו סם סם. נדה מ"ז, ב': ומל וכו' עקדה שער ס"ה, עקרים ונ"ד, סכ"ם:

תרגום אשכנזי

גאָטט, זיך אויך דיינער ערבארמען, אונד דיך אויס דער געפאַנגענשאַפט צוריק פיהרען; אויס אללען פאָלקערן, אונטער וועלכע דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, צערשטרייעט האט, ווירד ער דיך ווידער פער־זאממלען. (ד) ווערעסט דוא ביז אן דאז ענדע דעס הימטעלס פערשטאָסען: זאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך פאָן דאָרטער זאממלען אונד איינהאָלען. (ה) אין דאז לאנד צוריק ברינגען, דאז דיינע פאָרפאהרען בעזעססען האבען, דאס דוא עס ווידער בעזיטצעסט; אונד ווירד דיך גליקליכער אונד צאהלרייכער מאכען, אלס דיינע פאָרפאהרען געוועזען. (ו) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד אויך דיין אונד דיינער נאכקאָממען הערץ בעשניידען: (דיא אויסשוויפענדען בעגירדען אונד נייגונגען דעס הערצענס, וויא איינען ווילדען אויסוואכס, אויסראָטטען). דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעלע ליבעסט, אום דיינער ערהאלטונג וויללען. (ז) אללע דיעזע פערפלוכונגען אבער ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, אויף

תרגום אונקלוס

ויכנשינך מכל עממיא די בדרך יי אלהך לתמן: (ד) אם יהון גלותך בסיפי שמיא מתמן יכנשינך יי אלהך ומתמן יקרבינך: (ה) ויעלינך יי אלהך לארעא די ירית אבהתך ותירתה ויוטיב לך ויסגינך מאבהתך: (ו) ויעדי יי אלהך ית טפשות לבך וית טפשות לבא דבנך למרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך בדיל חייך: (ז) ויתן יי אלהך ית כל לוטיא האלין על בעלי דבבך

רש"י

כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו

באור

טעם שישקיט הגלות ויניח להם מצרתם. וזה לא יתכן זולת שישיבם אל מקומם, כי הגולה אשר לא ישקוט, אף אם יהיה שם נתענגים מהולים: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל: (ה) והיטבך והרבך מאבותיך. הדבר מבואר שכל היעודים האלו לא נתקיימו לא היו ולא נבראו עד היום הזה, כי בימי בית שני לא היתה הגאולה שלימה כידוע, אבל כל הפרשה הזאת הבטח' לעתיד במהרה בימינו. כמ"ש הרמב"ן ז"ל. (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך, כל דבר יותר היוצא מן השיעור הראוי אל התכלית וראוי להסירו ולהשליכו יקרא ערלה. והסרתו יקרא מילה. והנה ערלת הלב כנוי למחשבות הבלי שוא, ותשוקות דברי מותר. המתעים את השכל ומונעים אותו מדעת טוב ורע, והסרתם תקרא מילת הלב. אמר כאשר תשתדל לשוב אל ה' אלהיך, גם הוא יעזר אותך ויכון את לבבך אל אהבה', באופן שתכיר טובו וחסדו ואז תאהבהו בכלה, וזה יעשה למען יחיה לך חיי עד. והענין כמו שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו, כי כאשר יוסיף האדם

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה
עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃
(ח) וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (ט) וְהוֹתִירְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ
וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה
כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב
כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ (י) כִּי תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו
וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי
(יא) כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ

תולדות אהרן לא נפלאת עקדה פנוה סער. עקרים מ״ד, פרק כ״ט:

דיינע פֿיינדע אונד האססער לעגען, דיא דיך פֿערפֿאָלגט האבען. (ח) דא ווירסט אלסדאן פֿאָרטפֿאהרען, דער שטיממע דעס עוויגען צו געהאָרכען, אונד אללע זיינע געבאָטהע צו האלטען, דיא איך דיר הייטע געביטהע. (ט) אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד דיר אין אללען דיינען פֿאָרהאבען, אין פֿרוכט דיינעס לייבעס, דיינעס פֿיעהעס אונד דיינעס ערדרייכס, אים גוטען איינען פֿאָרצוג געבען; דען ער ווירד זיך ווידער פֿרייען דיר וואָהל צו טהון, זאָ וויא ער זיך איבער דיינע פֿאָרפֿאהרען געפֿרייעט האט: (י) וועןן דוא נעהמליך דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, געהאָרזאם זיין; אונד זיינע געבאָטהע אונד געזעטצע, דיא אין דיזעם בוכע דער לעהרע פֿערצייכנעט זינד, בעאָבאכטען; אונד דיך פֿאָן גאנצעם הערצען אונד מיט גאנצער זעעלע צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, בעקעהרען ווירסט. (יא) דען דיזעס געבאָטה, דאז איך דיר יעטצט געבע, איזט דיר ניכט פֿערבאָר-

רש״י

לאחד אחד בני ישראל [ישעיה כ״ז]. ואף בגליות שאר האומות אליכו כן ושבתי את שבות מואב [ירמיה מ״ח]: (יא) לא נפלאת היא ממך לא מכוסה היא ממך כמו ויפלא [שופטים י״ג] אלדי יתכסי ותרד פלאים [איכה א׳] ותרד במסתוריה מכוסה כעסה

תרגום אונקלוס

ועל שנאך די רדפוך׃ (ח) ואת תתוב ותקביל למימרא דיי ותעביד ית כל פקודוהי די אנא מפקד לך יומא דין׃ (ט) ויותרינך יי אלהך בכל עובדי ידך בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך לטבא ארי יתוב יי למחדי עלך לטב כמא די חדי על אבהתך׃ (י) ארי תקביל למימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי דכתיבין בספר אוריתא הדין ארי תתוב לדחלתא דיי אלהך בכל לבך ובכל נפשך׃ (יא) ארי תפקדתא הדא די אנא מפקד לך יומא דין לא מפרשא היא מנך ולא

באור

לשקוד על דלתי החכמה ולהשתדל בעשות הטוב, כן יעזר לנו מכל סיג, וכן יוסף לו תוכן כמו תמחות: הילד, וכל המשתדל לעשות את הנס סופו שיעזרנו: (ט) והותירך, יתן לך יתרון על כל העמים: (יא) נפלאת, מופרשת ומובדלת ממך, שלא תוכל לעשותה: (יב) לא

ולא־רחקה הוא: (יב) לא בשמים
הוא לאמר מי יעלה־לנו השמימה
ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה:
(יג) ולא־מעבר לים הוא לאמר מי
יעבר־לנו אל־עבר הים ויקחה לנו
וישמענו אתה ונעשנה: (יד) כי־
קרוב אליך הדבר מאד בפיך
ובלבבך לעשתו: ס שביעי רביעי
(טו) ראה נתתי לפניך היום את־
החיים ואת־הטוב ואת־המות ואת־
הרע: (טז) אשר אנכי מצוך היום
לאהבה את־יהוה אלהיך ללכת

תולדות אהרן לא בשמים עירובין נ"ה, ח'. ב"מ נ"ט, ב'. כי קרוב עירובין נ"ד, א': את החיים עקדה שער ז', ושער קמ"ו:

גען, איך ניכט פֿערנע. (יב) עס איזט ניכט איפֿ הימעל; דאס דוא עטווא זאגען מאכטעסט. ווער שטייגט פֿיר אונס אין דען הימעל הינויף, אום עס הערונטער צו האלען אונד אונס בעקאננט צו מאכען? זא וואללען וויר עס האל־טען; (יג) עס איזט אויך ניכט יענזייט דעס מעערעס; דאס דוא עטווא זאגען מאכטעסט: ווער רייזעט פֿיר אינס איבער דאז מעער, אום זאלכעס הער־איבער צו האלען אונד אונס בעקאננט צו מאכען? זא וואללען וויר עס האל־טען; (יד) זאנדערן דאז ווארט איזט דיר גאנץ נא־הע: וואהאט עס אים מונדע, אונד דען בעגריף דאפֿאן אים הערצען, ווייא זאלכעס צו בעאבאכטען זייא. (טו) זיהע! איך לע־גע דיר יעטצט לעבען אונד גליקזעליגקייט, טאדט אונד אונגליקזעליגקייט פֿאר; (טז) דען איך העבע דיר געבאטהען: דען עווינען, דיינען גאטט, צו ליבען, אין זיינען וועגען צו וואנ־

תרגום אונקלוס

רחיקא היא: (יב) לא בשמיא היא למימר מן יסק לנא לשמיא ויסבה לנא וישמעיננא יתה ונעבדינה: (יג) ולא מעברא לימא היא למימר מן יעבר לנא לעיברא דימא ויסבה לנא וישמעיננא יתה ונעבדינה: (יד) ארי קריב לותך פתגמא לחדא בפומך ובלבך למעבדיה: (טו) חזי דיהבית קדמך יומא דין ית חיי וית טבתא וית מותא וית בישתא: (טז) די אנא מפקד לך

רש"י

כמו שנאמר נפלאת [ל"ת מ']: (יב) לא בשמים היא. שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה [עירובין נ"ה]: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך: (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב ותלוי בו: וחיית ורבית. הרי

באור

כשמים היא. פירוש נפלאת, כי השמים הם מופלאים ממני האדם: (יג) מעבר לים. פירוש רחוקה: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב, ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיתפעל הנפש (הרמב"ן), והמצוה בידיה בלא לב הוא כגוף בלא נשמה. יאמר בכל עת ובכל מקום שתרצה אף אם תהיה נדח בקצה השמים, תוכל לשוב אל ה' אלהיך ולעשות ככל אשר לוך. כי התורה בפה עמך ועם מצותיך, ותכונן את לבבך לאהבה אותו ולדבקה בו כל הימים. והדברים האלו נדשו ותחידתי של אדם הם נתונים, קרובים אליו מאוד: (טו) החיים, הידועים. והם המאושרים והנלחיים, כלל כל הצדקות והטובות כלם: הטוב. הפרטי, כעושר וכבוד בגוף וחכמה וכבוד ודומיהם. ומות ורע ספק: (טז) לאהבה את ה' וגו'. עקר ותכלית לכל המצות כלם. ואם אין אהבת המקום אין נעשה ללכת בדרכיו.

בדרכיו ולשמר מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורבית וברכך יהוה אלהיך בארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה: (יז) ואם־יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם: מפטיר (יח) הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא־תאריכן ימים על־האדמה אשר אתה עבר את־הירדן לבוא שמה לרשתה: (יט) העדתי בכם היום את־השמים ואת־הארץ החיים

ת"א ואם יפנה סוכה מ"ז, ג': החיים וכו' עקרים מ"ח, פ"ט:

דעלן, אונד זיינע געבאָ-
טהע, געזעטצע אונד רעכ-
טע צו האַלטען: אין וועל-
כעם פאַללע דוא דיין לע-
בען ערהאלטען, אונד צו-
נעהמען ווירסט; אונד דער
עוויגע, דיין גאָטט, דיך אין
דעם לאַנדע, דאַהין דוא
געהסט, עס אייצונעהמען,
זעגנען ווירד. (יז) ווען זיך
אבער דיין הערץ אבוועני-
דען אונד אונגעהאָרזאם זיין
ווירד, ווען דוא איך אב-
וועגע געריסען, אנדרע
גאָטטער אנבעטהעסט,
אונד איהנען גאָטטעס-
דיענסטליכע עהרע ער-
צייגסט; (יח) זאָ פערקינ-
דיגע איך אייך הירמיט,
דאס איהר אומקאָממען,
אונד ניכט לאנגע אין דעם
לאַנדע בלייבען ווערדעט,
דאהין דוא איבער דען ירדן געהסט, אום זאלכעס איינצונעהמען. (יט) הימעל אונד ערדע
רופע איך הירמיט צו צייגען איבער אייך אן, דאס איך דיר לעבען אונד טאָדט פאָרגע-

רש"י

החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו' אמר לה' הקדוש ברוך הוא לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר

תרגום אונקלוס

יומא דין למרחם ית יי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי ותיחי ותסגי ויברכינך יי אלהך בארעא די את עליל תמן למירתה: (יז) ואם יתפני לבך ולא תקביל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ותפלחינון: (יח) חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די את עבר ית ירדנא למיעל לתמן למירתה: (יט) אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא

באור

כי האוהב מתאוה ומשתוקק להדבק עם האהוב, הולך אחריו להיות קרוב לו, בכל מקום שהוא פונה, וכן יעשה כמעשהו למען הדמות לו בכל יכלתו. כן האוהב את השם ישתדל להדבק בו, ללכת בדרכיו כפי אשר הם ידועים לנו. והם דרכי החכמה והצדק והיושר והחסד והחנינה, ואהבת בני אדם, והצנע לכת עם ה' ועם בריותיו. והמעלה הנשגבה הזאת אשרי מי שזוכה אליה נקראה קרבת אלהים, אשר עליה אמר המשורר ואני קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג כ"ח), כי אין בטובה למעלה ממנה, ולה אנו מצפים ומיחלים לעה"ב: וחקתיו, אף אם לא תדע למה נתנו, די לך לדעת שהם דרכי השם ב"ה: וחיית, זהו תשובת השכלי, או תמיד: ורבית, בכל טוב: (יז) ואם יפנה לבבך, מעם ה' אלהיך, שלא ללכת בדרכיו: (יח) כי אבד תאבדון, פירוש המות והרע, כי יאבדו הם ובניהם וקניניהם: (יט) את השמים ואת הארץ, שהם קיימים לעולם, וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. וכן אמר על האבן תהיה בנו לעדה: ובחרת בחיים, יש לך לבחור בחיים טובים ומאושרים, ותיבת

המות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך: (כ) לאהבה את יהוה אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם: פ

לא (א) וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל: (ב) ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה

תי"א לאהבה וכו' נדרים ס"ב, א': כי הוא חייך ברכות ל"ה, א'. שבת י"ב, א'. פסחים מ"ט, ב'. קדושין מ', א': ויאמר וכו' ר"ה י"א, א'. סוטה י"ג, ב'. קדושין ל"ח, א':

תרגום אשכנזי קיט

לעבען האבע, זעגען אונד פֿלוך; ווערהלע דאז לעבען, דאמיט דוא אונד דיינע נאכקאממען ערהאלטען ווערדעט. (כ) ליבע דען עוויגען, דיינען גאטט, געהארכע זיינער שטיממע, האלטע דיך אן איהן; דען היראויף בערוהט דיינע ערהאלטונג אונד דיין לאנגעס לעבען: דאס דוא אויף דעם ערדרייכע בלייבעסט, וועלכעס דער עוויגע, דיינען פֿארפֿאהרען אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען איהנען איינצוגעבען.

לא (א) משה גינג הין, אונד הילט נאך פֿערנער פֿאלגענדע רעדע אן גאנץ ישראל; (ב) ער שפראך צו איהנען: איך בין

תרגום אונקלוס

יהבית קדמך ברכן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתחי את ובנך: (כ) למרחם ית יי אלהך לקבלא למימריה ולאתקרבא לדחלתיה ארי הוא חייך ואורכות יומך למיתב על ארעא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון:

לא (א) ואזל משה ומליל ית פתגמיא האלין עם כל ישראל: (ב) ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין

רש"י

זרח השמש ובא השמש [קהלת א'] הסתכלו בארץ שנבראת לשמש אתכם שמא שנת' מדתה שמא זרעת' אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלי' שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי [תהלים ט"ז] הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

לא (ב) אנכי היום. היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות [ר"ה י"א]: לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא

באור

כי החיים המאושרים הם לאהבה את ה', כמו שבארנו. ואין אושר והצלחה לנפש האדם זולת אהבת השם יתעלה: (כ) הוא חייך. לאהבה את השם, כי אהבה הוא מקור הפעל (דאז ליבען), ויתכן לבא בלשון זכר אם יהיה שם המקרה (דיא ליבע). יבא בלשון נקבה:

לא (א) וילך משה. התעורר לזה, כמו וילך איש מבית לוי (שמות ב' א') וילך ויעמד (לעיל י"ז י"ב). נתן אל לבו לנחם את ישראל על מיתתו: (ב) בן מאה ועשרים שנה. זקן ושבע ימים, ואין להתעצב על מיתתי: לא אוכל עוד לצאת ולבוא. יכול שתשש כחו, ת"ל לא כהתה עינו ולא נס לחה (לקמן ל"ד ז'), אלא מהו לא אוכל? מפני הרשות שנטלה ממנו המסורת ונתנה ליהושע, כן פירש"י ז"ל. ולפי דבריו מאמר וה' אמר אלי וגו' עניינו לפי שה' אמר אלי. ואין הפי' הזה נכון בעיני הרמב"ן ז"ל. ועל דעתו אמר משה לישראל דברים אשר לא כן,

אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ (ג) יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ שני (ד) וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ (ה) וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם

תרגום אשכנזי

נונמעהר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, איך קאן ניכט מעהר פֿאָר אייך אוס- אונד איינגעהען; (אייער אנפֿיהרער זיין); אויך האט דער עוויגע צו מיר געזאגט: דוא זאָללסט ניכט איבער דען ירדן גע- הען. (ג) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד זעלבסט פֿאָר דיר הערציהען; ער ווירד דיזע פֿאָלקער פֿאָר דיר הער פֿערטילגען, דאס דוא איהר לאנד אין בעזיטץ מעהמעסט; יהושע ווירד אייער אנפֿיהרער זיין. וויא דער עוויגע געשפראָכען האט. (ד) דער עוויגע ווירד איהנען (דיזען פֿאָלקערן) טהון, וויא ער סיחון אונד עוג, דען ביידען קאָניגען פֿאָן אמרי, אונד איהרעם לאנדע געטהאן, דיא ער פֿערטילגט האט. (ה) זאָ ווירד דער עוויגע דיזע נאציאָן פֿאָר אייך היגגעבען,

רש"י

גם לחם [דברים ל"ד] אלא מהן לא מ.. לו, רשלי בנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע: ד"א לצאת ולבא. בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעייני החכמה: וה' אמר אלי.

תרגום אונקלוס

לֵית אֲנָא יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל וַיָי אֲמַר לִי לָא תִעְבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃ (ג) יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ עָבַר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִינוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ׃ (ד) וְיַעְבֵּיד יְיָ לְהוֹן כְּמָא דִּי עֲבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן דִּי שֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ (ה) וְיִמְסְרִינוּן

באור

כדי לנחמם, וגם זה אינו מחוור. ויתכן שאין במשמעות לא כהתה עינו ולא נס לחה, שבשלא על כל כחותיו כאשר היה בימי נעוריו, בלי שנוי כלל, כי אם שהיה זקן ערום משתמש בכל חושיו ובכחות נפשו בשלמות, ואולי בעבור כל זה הרבים בעצמו שאין לו עוד מדת הגבורה והכח לשאת את משא הכבם טרחם וריבם, ולצאת ולבא לפניהם למלחמה, ומנהיג האומה הזאת ושר צבא מלחמת ה', לא די לו שיהיה בריא משתמש בחושיו ובכחות נפשו כראוי, כי אם צריך שיהיה גביר חיל ורב פעלים, שוקד להשגיח בעניני האומה ולדעת דרכיה ולפקוד עליה מן הבקר עד הערב וגם בלילה לא ישכב לבו. כי יצטרך לתחבולות דעת ותחבולות עמוקות לייסר הנהגותיה בעתות השלום, אף כי בצאתה על אויביה, לא ייעף ולא יגע מרוב ענין ועבודה קשה, ואין בזה תפארת לזקן, וכבר אמר החכם תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה. (משלי כ' כ"ט). וגדולה מזו אמרו רז"ל לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה, כוונתיהם על דעתי לא שנתעלמו ממנו דרכי התורה והחכמה, אלא שנתמעט בו הכח למסור את חכמתו לאחרים. ולהפיץ את מעיינות בינתו [illegible]. ולזה דקדקו לומר מסורות ומעיינות החכמה, כי להורות לאחרים וללמדם חכמה ובינה צריך שקידה רבה והשתדלות רבה ומשא ומתן, ואין זה בכח ותולדות הזקן. והנו לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, הכוונה להורות לכם את דרכי ה' וללחום מלחמת תורתו, כי זהו ענין לצאת ולבא: וה' אמר אלי, וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא, הנה ה' אמר אלי לא תעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך וגו', אין לכם לירא בהנהגתי. כי ה' ישמיד הגוים מפניך. והוא צוה את יהושע שיעבור לפניך, בו נגד האויבים מה שעשה השם לסיחון ולעוג: (ה) ועשיתם להם, כצווי שנצטוו: (ו) [illegible]

וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ (ו) חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי המישי

(ז) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ (ח) וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ (ט) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־

ת״א כי אתה תבוא סנהדרין ח׳, א׳: ויכתוב גיטין ס׳, ג׳:

אונד איהר ווערדעט מיט איהנען פֿערפֿאהרען נאך דעם געבאָטהע, דאז איך אייך געגעבען. (ו) זייד בעהערצט אונד טאפּפֿער! פֿירכטעט אייך ניכט, אונד לאסט איידען מוטה ניכט זינקען פֿאָר איהנען! דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ער זעלבסט ציהט מיט דיר; ער ווירד דיא האנד ניכט פֿאָן דיר אבציהען, אונד דיך ניכט פֿערלאססען. (ז) דעם יהושע ריף משה צו, אונד זאגטע איהם אין געגענווארט גאנץ ישראל׳ס: זייא בעהערצט אונד טאפּפֿער! דען דוא ווירסט מיט דיזעם פֿאָלקע אין דאז לאנד קאָממען, דאז דער עוויגע איהרען עלטערן צוגעשוואָרען האט איהנען צו געבען, אונד דוא ווירסט זיא דאזעלבסט איינזעטצען. (ח) דער עוויגע זעלבסט איזט עס, דער פֿאָר דיר הערציהט; ער ווירד דיר בייאשטעהן, ווירד זיינע האנד ניכט פֿאָן דיר ציהען אונד דיך ניכט פֿערלאססען. פֿירכטע דיך ניכט, אונד זייא אונערשראָקקען! (ט) משה שריב דיזע גאנצע לעהרע אויף, איבערליפֿערטע זיא דען פּרי-

תרגום אונקלוס

קֳדָמֵיכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל תַּפְקֵדְתָּא דִי פַקֵּדִית יָתְכוֹן׃ (ו) תְּקִיפוּ וְעַלִּימוּ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ מְדַבַּר קֳדָמָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ׃ (ז) וּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר לֵיהּ לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל תְּקִיף וְעַלִּים אֲרֵי אַתְּ תֵּיעוֹל עִם עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דִי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְאַתְּ תַּחְסְנִינַהּ יָתְהוֹן׃ (ח) וַיְיָ הוּא מְדַבַּר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ יְהֵי בְסַעֲדָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתַּבַּר׃ (ט) וּכְתַב מֹשֶׁה יָת אוֹרַיְתָא הָדָא וִיהָבַהּ

רש״י

זהו פירוש לא ל.כל עת לגמרי ולנא לפי שכ׳ אמר אלי: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה. תרגומו ארי את תיעול עם עמא הדין משה א״ל ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב״ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור [סנהדרין ח׳]: (ט) ויכתוב

באור

ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו כ״כ רש״י ז״ל, וכוונת הרב ז״ל שלא תאמר לא ירפך, לא יעשה אותך רפה, שאין נזה חדוש. אבל כוונת הכתוב שלא ירף ממך. ולא יתן לו רפיון לבלתי היות נעזרתו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה, את כמו עם, כתרגומו ארי את תיעול עם עמא הדין: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת, כשנגמרה כלה נתנם

הכהנים בני לוי הנשאים את־ארון
ברית יהוה ואל־כל־זקני ישראל׃
רביעי (י) ויצו משה אותם לאמר
מקץ | שבע שנים במעד שנת
השמטה בחג הסכות׃ (יא) בבוא
כל־ישראל לראות את־פני יהוה
אלהיך במקום אשר יבחר תקרא
את־התורה הזאת נגד כל־ישראל
באזניהם׃ (יב) הקהל את־העם
האנשים והנשים והטף וגרך אשר
בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו
ויראו את־יהוה אלהיכם ושמרו
לעשות את־כל־דברי התורה
הזאת׃ (יג) ובניהם אשר לא־ידעו

ת"א מקץ ר"ה י"ב, ב'. סוטה מ"א, א': בבוא חגיגה ג', א'. סוטה סם: באזניהם חגיגה סם, ע"א ג': הקהל סם סם: למען סם סם:

תרגום אשכנזי

סטערן, דען זאהנען לוי, דיא דעס עוויגען בונדעסלאדע טראגען, אונד אללען עלטעסטען פאן ישראל; (י) אונד גאב איהנען דאביי פאלגענדען בעפעהל: אם ענדע פאן זיבען יאהרען, צור צייט דעס פרייאהרס, אם היטטענפעסט: (יא) ווען גאנץ ישראל קאמט, פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען ווירד, צו ערשיינען; זאללסט דוא דיזע לעהרע, אין בייאזיין פאן גאנץ ישראל, לויט פארלעזען. (יב) דאז גאנצע פאלק מוסט דוא דאזעלבסט צוזאממען קאממען לאססען: מעננער, וויבער אונד קינדער, נעבסט דעם פרעמדלינג, דער זיך אין דיינען טהארען אויפהעלט: דאמיט זיא הארען אונד לערנען פאר דעם עוויגען, אייערעם גאטטע, עהרפורכט האבען, אונד אללע ווארטע דיזער לעהרע אויף דאז געוויסעסטע בעאבאכטע; (יג) אונד דאמיט אויך דיא קינדער, דיא נאך אונוויססענד זינד

תרגום אונקלוס

לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קימא דיי ולכל סבי ישראל: (י) ופקיד משה יתהון למימר בסוף שבע שנין בזמן שתא דשמטתא בחגא דמטליא: (יא) במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא די יתרעי תקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמעינון: (יב) כנוש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקרוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון קדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: (יג) ובניהון די לא ידעין ישמעון ויילפון למדחל קדם יי אלהכון

רש"י

משה ויתנה. כשנגמרה כולה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כו' כדאיתא במס' [סוטה מ"א] על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים.

באור

לבני שבטו, שהם מורי התורה: (י) מקץ שבע שנים, בשנה ראשונה של שמטה, שהיא השנה השמינית, ולמה קורא אותה שנת השמטה, שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית (רש"י): (יא) תקרא את התורה הזאת, המלך היה קורא מתחלת אלה הדברי' כדאיתא במסכת סוטה (דף מ"א), על בימה של עץ שהיו עושים בעזרה: (יב) למען ישמעו ולמען ילמדו, האנשים והנשים, כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה': (יג) ובניהם

ישמעו ולמדו ליראה את־יהוה אלהיכם כל־הימים אשר אתם חיים על־האדמה אשר אתם עברים את־הירדן שמה לרשתה: פ חמישי ששי

(יד) ויאמר יהוה אל־משה הן קרבו ימיך למות קרא את־יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד:

(טו) וירא יהוה באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על־פתח האהל:

(טז) ויאמר יהוה אל־משה הנך שכב עם־אבתיך וקם העם הזה וזנה ׀ אחרי ׀ אלהי נכר־הארץ אשר הוא בא־שמה בקרבו ועזבני והפר את־

ת"א הן קרבו מ"ק כ"ח, ח': וילך וכו' סוטה ל"ג ב': ויאמר וכו' סנהדרין צ', ב': וקם סס סס, יומא נ"ב, ב':

הערען אונד לערנען פֿאָר דעם עוויגען, אייערעם גאָטטע, עהרפֿורכט האבען: זאָ לאנגע איהר אין דעם לאנדע לעבט, דאהין איהר יעטצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט, אום עס איינצונעהמען. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: נונמעהר איזט דיינע צייט הערבּיגעקאָממען, דאס דוא שטערבעסט. רופֿע דעם יהושע, אונד שטעללט אייך בּיידע אין דאז שטיפֿטסצעלט, דאס איך איהם מיינע בעפֿעהלע ערטהיילע. משה אונד יהושע גינגען הין, אונד שטעללטען זיך אין דאז שטיפֿטסצעלט. (טו) דער עוויגע ערשין אים צעלטע אין איינער וואָלקענזיילע: דיא וואָלקענזיילע שטאנד אם איינגאנגע דערזעלבען. (טז) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: ווען דוא בייא דיינען פֿאָרפֿאהרען רוהען וירסט, זאָ ווירד איינסט דיזעס פֿאָלק זיך אויפֿלעהנען, אונד דען געטטערן דער באַרבּארישען איינוואָהנער דעם לאנדעס, דאהין עס מיטטען אונטער זיא קאָממט, נאכבּוהלען; עס ווירד מיך פֿערלאססען, אונד דען

תרגום אונקלוס

כל יומיא די אתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: (יד) ואמר יי למשה הא קריבו יומך לממת קרי ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: (טו) ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא: (טז) ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי בתר טעות עממי ארעא די הוא עליל לתמן ביניהון

רש"י

ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו ליתן שכר למביאיהם [חגיגה ג']: (יד) ואצונו. ואזרזנו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ:

באור

אשר לא ידעו וגו'. הם הטף, כי ישמעו וישאלו והאבות ידריכו' ויחנכו אות', כי אין הטף יונקי שדים, אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך, והם טעם ולמדו ליראה בעתיד, כי למעלה אמר ולמדו ויראו. אבל רז"ל אמרו האנשים ללמוד, והנשים לשמוע, והטף למה בא? ליתן שכר למביאיהם (הרמב"ן): (יד) ואצונו. כמו שנאמר להלן ויצו את יהושע: (טז) וזנה. כמו על האשה הזונה בבעלה ונותנת את אהבתה לבלתי ראוי. והושאל על העוזב את השם ועובד האלילים: נכר הארץ. גויי הארץ (רש"י), וכוונתו שאין נכר תואר לאלהים שאין הסמוך תואר הנסמך, אבל יחסר המתואר, כאלו אמר אחרי אלהי עם נכר, שהוא עם הארץ, ונקרא נכר, שהוא נכרי לישראל (וסדר בזה תלונת הרמב"ן ז"ל). ולשון נכר מתורגם בל"א (באארבאר),

תרגום אשכנזי	וילך לא

בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ (יז) וְחָרָה
אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים
וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל
וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר
בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי
בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃
(יח) וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם
הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה
כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃
(יט) וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה

ת״א וחרה חגיגה ה׳, א׳: הסתר אסתיר. חולין קל״ט ב׳: ועתה כתבו נדרים ל״ח, א׳. סנהדרין כ״א, ב׳. מנחות ל׳:

בונד ברעכען, דען איך מיט איהם געמאכט האבע. (יז) אלסדאן ווירד מיין צארן, ווידער דאזעלבע ענטפלאממען; איך ווערדע זיא פערלאססען, אונד מיין אנגעזיכט פאן איהנען אבווענדען, עס ווירד פאן אנדערן פערצעהרט ווערדען; אינר וועהן עס דאן פאן פילען אונגליקספעללען אונד דראנגזאלען ווירד היימגעזוכט ווערדען, זא ווירד עס דעראיינסט צור ערקעננטניס קאממען, אונד שפרעכען: האבען מיך ניכט אללע דיזע אונגליקספעללע געטראפפען, וויל מיין גאטט ניכט מעהר ביי מיר איזט? (יח) איך אבער ווערדע דעסזעלבען טאגעס מיין אנגעזיכט פאר איהם פערבערגען, וועגען אללעס דעס באזען, דאז עס געטהאן: דאס עס זיך נעמליך צו אנדערן געטטערן געווענדעט האט. (יט) שרייבט אייך אלזא פאלגענדען געזאנג אויף, לעהרט איהן דיא קינדער ישראל, דאז זיא זאלכען אויסווענדיג לערנען, דאמיט מיר דיזער

תרגום אונקלוס

וישבקון דחלתי וישנון ית קימי די גזרית עמהון: (יז) ויתקף רוגזי בהון ביומא ההוא וארחיקינון ואסליק שכינתי מנהון ויהון למיכל ויערען יתהון בישן סגיאן ועקן ויימר ביומא ההוא הלא מדלית שכינת אלהי ביני ערעוני בישתא האלין: (יח) ואנא סלקא אסליק שכינתי מנהון ביומא ההוא על כל בישתא די עבדו ארי אתפניאו בתר טעות עממיא: (יט) וכען כתובו לכון ית תושבחתא הדא ואלפה ית בני ישראל שויה בפומהון בדיל

רש״י

(יז) והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרת׳: (יט) את השירה הזאת. האזינו השמים עד וכפר אדמתו:

באור

פנים הוא כנוי הלאזים על אדם נכרי, והושאל על רוע המזג והמדות האנושיות: בקרבו, שב על נכר, נקרא העם הנכר: (יז) והסתרתי פני, אסתיר השגחתי מהם, אין עיני ולבי אל העם הזה, כמו שאיני רואה בצרתם: והיה לאכל, לכל מבקשי נפשו, כי כן משפט הכרם הזה כאשר יסלק השם ממנו השגחתו הפרטית, ויעלים ממנו עין חמלתו, מיד והיה לאכל. כי לכ[ל] רנים: (יח) הסתיר אסתיר, אף אם יכירו כי אשמים הם, לא אחוס להם ולא אגאלם במהר[ה] לגדל והדרוד תשובה, כי רעה גדולה עשו, בלכתם אחרי אלהים אחרים, עד אשר ישובו אלי בתשובה גמורה, ויתודו את עונם ואת עון אבותם. כמ״ש למעלה (ויקרא כ״ו): (יט) את השירה הזאת, השירה אשר אגיד לך עתה, והיא האזינו השמים עד וכפר אדמתו. וקרא[ה] שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר תמיד, וכן נכתבה על תקנת שירי, בהלמדת הדלתות עם הפסק במקומות הנעימה, כמבואר בפרשת בשלח ממשפט השירים בל״הק: ולמדה בנעימים הקשים שנאמר להם: שימה בפיהם, שתהיה השירה שגורה בפיהם. ואלא ולמד[ה] גם שימה זרה, כי המשפט להיות ה״א ולמדה קמוץ, ותחת הנו״ן פתח קטן (הרלב״ג) לעד בבני ישראל. כמו שאמר לכן וענתה השירה הזאת לפניו לעד, כטעם לא תענה ברעך שהשירה הזאת תעיד לישראל שכך כתבתי להם מראש, וכן הבריותי גם על כל הגאולות

הזאת ולמדה את־בני־ישראל שימה בפיהם למען תהיה־לי השירה הזאת לעד בבני ישראל׃ ששי שביעי (כ) כי־אביאנו אל־האדמה ׀ אשר־נשבעתי לאבתיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל־אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את־בריתי׃ (כא) והיה כי־תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את־יצרו אשר הוא עשה היום בטרם אביאנו אל־

תא ולמדה וכו' פרשתן נ"ד, ל': ואכל וכו' ברכות כ"ב, א':
רעות וכו תענית ח', א': לא תשכח פנת קל"ח, ב':

געזאנג איין צייגע זייא געגען דיא קינדר ישראל'ס: (כ) דען איך ווערדע דאז פֿאלק אין דאז לאנד ברינגען, דאז איך זיינען פֿאָרפֿאהרען צוגעשוואָרען, וועלכעס פֿאָן מילך אונד האָניג פֿליסט; עס ווירד דאזעלבסט אים איבערפֿלוס צו עססען האבען אונד אין וואָללוסט לעבען, אונד זיך אלסדאן צו אנדערן געטטערן ווענדען; איהנען געטטעסדינסטליכע עהרע צו ערצייגען; עס ווירד מיר פֿערדרוס מאכען וואָללען, אונד מיינען בונד ברעכען. (כא) ווען עס אלסדאן פֿאָן גראָסען אונגליקספֿעללען אונד דראנגזאלען ווירד היימגעזוכט ווערדען, זאָ מאג דיזער געזאנג אלס צייגע ווידער דאזעלבע שפרעכען: דען ער ווירד פֿאָן זיינען נאכקאָממען ניאמאלס פֿערגעססען ווערדען. איך קענגע נאך וואָהל זיינע נייגונג, דיא עס שאָן יעצט געצייגט האט, בעפֿאָר איך עס נאָך אין דאז לאנד ברינגע, דאז איך צוגעשוואָרען האבע.

תרגום אונקלוס

ותהי קדמי תושבחתא הדא לסהיד בבני ישראל: (כ) ארי אעלינון לארעא די קיימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון ויסבעון ויתפנקון ויתפנון בתר טעות עממיא ויפלחון להון וירגזון קדמי וישנון ית קימי: (כא) ויהי ארי יערען יתהון בישן סגיאן ועקן ותתיב תושבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי מפום בניהון ארי גלי קדמי יצריהון די אינון עבדין יומא דין עד לא

רש"י

עמו [דברים ל"ג]: (כ) ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה

באור

(כ) ונאצוני, והכעיסוני, וכן כל ניאוץ לשון כעס, (רש"י). ונראה שהונח על המחלל ומבזה לשון לא כבוד המעולה והיקר. כאמרו כל תוכחתי (משלי א' כ"ט), ועצת עליון נאצו (תהלים ק"ז י"א), וכן הפעל הכבד ממנו, ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישעיה ה' כ"ד). והועתק ענין הכבד ממנו אל ענין הכעס, לפי שהבזיון מוליד כעס וחרון בלב המבוזה. ונחק השם הנאצה יאמר לברך את האל בלשון כנוי אדם. (ופי' ובוצע ברך נאץ ה' (תהלים י' ג'), כראה ואם כפל הענין שאמר בראש הכתוב, כי הלל רשע על תאות נפשו, שהרשע מתהלל את עצמו ונפשו אחרי תאותו, והבוצע המברך בלבבו על אשר ניאץ את השם): (כא) לפניו, כנגד העומד לפניו נגדו ומעיד בו: כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום, בטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, שהיא הידיעה בפועל, כי הידיעה בעתיד ידועה בכח. ואם-לא חטאו ישראל עתה ולא מרדו ימלט בפועל, לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו שתחטאו ותעיד' שתמצאם אתכם רעות רבות וצרות כזה וכזה, אבל היה בגלוי שיתן להם התורה בידיעה

הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי: (כב) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כג) וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ: (כד) וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם: שביעי (כה) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר: (כו) לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה

תולדות אהרן כי אתה סנהדרין ח', ו'. לקח גיטין ס', א'. ב"ב י"ד, א'. מנחות ל', א':

(כב) משה שריב אלזא פֿאלגענדען געזאנג אויף, אונד לעהרטע איהן דיא קינדער ישראל'ס. (כג) יהושע אבער, דעם זאהן נון, בעפֿאהל ער, (דער עוויגע) אונד שפראך: זייא בעהערצט אונד טאפּפֿער! דיען דוא זאללסט דיא קינדער ישראל'ס אין דאז לאנד ברינגען, דאז איך איהנען צוגעשוואָרען, אונד איך ווילל מיט דיר זיין. (כד) אלס משה דיא ווארטע דיזער לעהרע פֿאלליג אויפֿגעשריבען האטטע אין איין בוך, ביז צו איהרעם ענדע: (כה) גאב ער דען לויס, וועלכע דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען טראגען, פֿאלגענדען בעפֿעהל: (כו) נעהמט דיזעס בוך דער לעהרע, לעגט

רש"י

לישראל שאין תורה משתכח' מזרעם לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקוח. כמו זכור שמור הלוך: בצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש

תרגום אונקלוס

אעלינון לארעא די קיימית: (כב) וכתב משה ית תושבחתא הדא ביומא ההוא ואלפה לבני ישראל: (כג) ופקיד ית יהושע בר נון ואמר תקף ואלים ארי את תעיל ית בני ישראל לארעא די קיימית להון ומימרי יהי בסעדך: (כד) והוה כד שיצי משה למכתב ית פתגמי אוריתא הדא על ספרא עד דשלימו: (כה) ופקיד משה ית ליואי נטלי ארון קימא דיי למימר: (כו) סבו ית ספרא דאוריתא הדין ותשוון יתיה מסטר ארון

באור

סתם אם תאמרו ושמעתם עת האלהי תאכלו. ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו. אבל עתה שכבר נם להם ילדם הרע ולכן הזוכה יגיד להם כל הקודות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומלחך נחושה. ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך (ישעיה מ"ח ד' ה') ע"כ לשון הרמב"ן ז"ל. והוא עיון דק, שהידיעה בעתיד לא תבטל הבחירה האפשית, כי תכריע את רצון האדם כלל. אבל אלו הודיע הקב"ה את ישראל את הידוע לו בעתיד, היתה בחירתם בטילה, כי דבר אלהים לא ישוב ריקם, והיה מכריע ומכריח את רצונם למעשה כאשר דבר ה'. לכך לא התרה בהם, כי אם מתוך מעשיהם הודיעם גם להם, אשר הוא עונ ביום: (כב) ויכתוב משה את השירה הזאת, שכתב גם את השירה בספר התורה אשר לכהנים: (כג) ויצו את יהושע, מוסב למעלה כלפי שכינה, כמו שמפורש אל הארץ נשבעתי להם: (כד) ויהי ככלות משה, חוזר ומבאר דרך פרט את האמור למעלה דרך שכתב את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, עתה הוא מבאר דבריו, איך ומתי עשה ולמד שכאשר כלה לכתוב את דברי התורה עד תומם, צוה את הלוים שיקחו את הספר אותו באהלו, ובתחלה יקהילו אליו את הזקנים והשוטרים, והעם יאסף עמהם, כדי שיעיד ובן עמו, והוא דבר באזניהם את כל השירה, והעיד בהם את השמים ואת הארץ: (כו) לק

הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית־
יהוה אלהיכם והיה־שם בך לעד:
(כז) כי אנכי ידעתי את־מריך ואת־
ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם
היום ממרים היתם עם־יהוה ואף
כי־אחרי מותי: מפטיר (כח) הקהילו
אלי את־כל־זקני שבטיכם ושטריכם
ואדברה באזניהם את הדברים
האלה ואעידה בם את־השמים
ואת־הארץ: (כט) כי ידעתי אחרי
מותי כי־השחת תשחתון וסרתם
מן־הדרך אשר צויתי אתכם וקראת
אתכם הרעה באחרית הימים כי־
תעשו את־הרע בעיני יהוה להכעיסו

בראש עמוד סימן ב"ה שמ"ו

תולדות אהרן ושמתם ג"ב י"ד, ח' רז'..

עס צור זייטע דער בונדעס־לאדע דעס עוויגען, אייערעס גאטטעס, אלוא עס צייגע ווידער דיך זיין זאלל; (כז) דען איך קעננע דיינע ווידערשפענסטיגקייט אונד הארטנעקינקייט: דא איהר איך יעטצט, וויל איך לעבע אונד מיט אייך בין, געגען דען עוויגען ווידערשפענסטיג בעצייגט; וויא פילמעהר נאך מיינעם טאדע? (כח) פערזאממעלט אללע עלטעסטען אייערער שטעממע אונד אייערע אמטלייטע צו מיר הער; איך וויל איהנען דיזע ווארטע פארלעזען, אונד הימmעל אונד ערדע ווידער זיא צו צייגען נעהמען. (כט) מיר איזט וואהלבעקאננט, דאס איהר נאך מיינעם טאדע אינדאז פערדערבען שטירצען, אונד פאן דעם וועגע אבקאממען ווערדעט, דען איך אייך געבאטען האבע. זא ווירד אייך דען דאז אונגליק טרעפפען, אין דער שפעטען צייט: ווען איהר ווערדעט טהון, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען באזע איזט, אום איהן

תרגום אונקלום

קימא דיי אלהכון ויהי תמן בך לסהיד: (כז) ארי אנא ידענא ית סרבנותך וית קדלך קשיא הא עד באנא קיים עמכון יומא דין מסרבין הויתון קדם יי ואף ארי בתר דאיתותי: (כח) אכנישו לותי ית כל סבי שבטיכון וסרכיכון ואמליל קדמיהון ית פתגמיא האלין ואסהיד בהון ית שמיא וית ארעא: (כט) ארי ידעית בתר דאימותי ארי חבלא תחבלון ותסטון מן ארחא די פקדית יתכון ותערע יתכון בישתא בסוף יומיא ארי תעבדון

רש"י

מה' אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר עשה לך [במדבר י'] ולא השליט יהושע עליהם אף בחייו נגנזו קודם יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות [קהלת ח']: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא"ת הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגומר [דברים ל'] התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי

באור

...קוד במקום לוי, כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה', נחלקו בו חכמי ישראל, בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ. ושם היה מונח, וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון (רש"י): (כט) כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון, שעודו כי ידעתי עתה כי השחת תשחתון אחרי מותו: כי תעשו את הרע, שלשר תעשו:

בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם: (ל) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם: פ ש"ש

לב (א) הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי: (ב) יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־

תא יערף תענית ז', תא כשעירם ב"ב ג"א, ח':

בעלייריגען, דורך איירער הענדע ארבייט. (ל) משה לאז דער גאנצען פערזאמלונג ישראל'ס פאלגענדען געזאנג פאר, ביז צום ענדע.

לב (א) האָרט, איהר הימעל! איך רעדע; ערדע, פערנים מיינעם מונדעס ווארטע! (ב) מיינע לעהרע טריפע וויא רעגען, מיינע רעדע פליסע וויא טהויא; וויא שטורמגיססע אויף'ס גרי-

תרגום אונקלוס

יַת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן: (ל) וּמַלִּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יַת פִּתְגָמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ:

לב (א) אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי: (ב) יִבְסַם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבֵּיל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה וּכְרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְעַל עִסְבָּא:

רש"י

מותי כי השחת תשחיתון והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע [יהושע כ"ד] מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאלו הוא חי:

לב (א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאני מעיד בהם שתהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם ועוד. שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה [דברים י"א] ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: (ב) יערף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם [דברי] כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף וכן יערפו הגן [תהלים ס"ה] יערפו טל [דברים ל"ג]: תזל כטל. שהכל שמחים בו [ספרי] לפי שהמטר יש בו עגמת נפש לבריות (ס"א יש בו עצבים נו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין

באור

לב (א) האזינו. מגזרת אזן. דרך הכתובים להעיד בדברים שהם עומדים וקיימים, ת שמעו הרים (מיכה ו' ב'), גם בלשון יהושע. ושם כתוב כי היא שמעה. והטעם שהשמים והארץ יעידו לישראל שכך אמר להם משה קודם מותו. וכן התורה בהם, וכה ילמד להם אם יתעלמו לה'. ותספרי אמרו שהעיד בהם את השמים ואת הארץ שלא שנו את מדתם, מיום בריאה עד עולם שומרים את פקודתם, ושמחים לעשות רצון קונם. שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח. שמא זרעתם חטים והארץ הצמיחה שעורים. או שמא פרה אינה דשה, וחמור אינו טוען והולך. ומה אלו וכו': (ב) יערף. ירד, וכן יערפו דשן (תהלים ס"ה י"ב). יערפו טל (לקמן ל"ג כ"ח), מגזרת יערף המזבחות (הושע י' ב'), ויתכן שהוא מענין עורף, שהגשם יורד על עורף הנ"ח: לקחי. ענינו המדע, מה שראוי לאדם שיקחנו אל לבו: כשעירם י"א דקים כשערות, ואחרים אמרו חזקים לשון סערה, ואנקלוס תרגמו כרוחי מטרא. ת פירש"י ז"ל: וכרביבים, טיפי מטר. נראה לי על שם שהוא יורה כמו נקרא רעיה, כמו דלא אמר רובה קשת (בראשית כ"א י') ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כגשם ומטר היורדים על הארץ להולידה ולהצמיחה כן יכנסו דבריו בלב שומעיהם, ולא ישובו ריקם כי אם יעשו פרי דשא, גל"ס (קרייטערוועדק), עטיפת הארץ מעשב ירק: עשב, קלח אשר יקרו עשב, ת

עשב: (ג) כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: (ד) הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא:

ת"א כי שם ברכות כ"א, ח', ות"כ ח'. יומא ל"ז, ח'. עקדת שער ס"ב: הצור ב"ק נ', ח'. ע"ז י"ח, ח'. עקדת שער מ"ח: אל אמונה תענית י"א, ח':

נע, וויא פלאצרעגען איפֿס גראז. (ג) יוען איך דעם עוויגען נאמען אנ־רופֿע, ערקעננט דיא גראָסע אונזרעס גאָטטעס. (ד) דער פֿעלזענשיטצין! זיין טהון איזט אָהנע פֿעהל, דיא רעכט איזט אללעס זיין פֿערפֿאהרען. איין גאָטט דער טרייע, אָהנע קרימע, גערעכט אונד רעדליך איזט

תרגום אונקלוס

(ג) אֲרֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא: (ד) תַּקִּיפָא דִשְׁלֵמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אָרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא נָפְקָא מִן קֳדָם דְּזַכָּאי וְקַשִּׁיט

רש"י

כשעירים. לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותן אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר מלאה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר רובה קשת [בראשית כ"א]: דשא. אתרב"ן עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ [ויקרא כ"ג] כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה במקדש [תענית ט"ז]: (ד) הצור תמים פעלו. אע"פ שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים

באור

מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי, כאשר אקרא ואזכיר את שם ה', גם אתם הבו גודל לה' אלהיכם. ולמדו חז"ל מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית דף ט"ז): (ד) הצור, שהוא עומד תמיד, משגב ומנוס ומגן לחוסים בו. ואמר הרלב"ג אל תתמה כי כן יאמר הבתות כאשר ישאב, כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו. כי הכל מעשיו, וכן צור לבבי, צורי ומשגבי ודומים לזה. ותספרי אמרו הצור האייר, שהוא צר העולם תחלה וצר בו את האדם. דבר אחר הצור התקיף: תמים, בלי עודף ובלי חסרון, אין בפעולותיו, שהם הגדולים כלם. דבר לבטלה שיהיה למותר, כי אם כולם לתועלת ותכלית טוב נרצה מאת השם יתעלה, אף לא חסר בפעולותיו דבר מכל מה שתגזור החכמה העליונה שיהיה ראוי, או טוב ומועיל ומגיע אל תכלית נרצה: כי כל דרכיו משפט. כל דרכיו הם דרכי המשפט, נגזרים בחכמה עליונה. ומשקלים במלאכה האמת ומשפט צדק. והנה במעשה בני אדם יצא בהם הפוס, שהוא המעוף או הכסל, אם מפאת חסרון הדעת שלא ידעו בגזירת החכמה וילך אחר מראית עינו ויפול או מצד חסרון ההשגה וסכלות הנפש לדעת משפט החכמה ודרכיה. ואולם במעשי השם אין מקום לזה. כלם נכונים אל החכמה וחרוצים במשפט ישר. לכך כל פועל ה' תמים. ובספרי אמרו תמים פעלו. פעולתו שלימה על כל באי העולם, ואין להרהר אחר מדותיו, ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר אלו היו לי שלשה עינים, אלו היו לי שלשה ידים, אלו היו לי שלשה רגלים, אלו הייתי מהלך על ראשי, אלו היו פני הפוכים לאחרי, כמה היה נאה? ת"ל כי כל דרכיו משפט, יושב עם כל אחד ואחד בדין, ונותן לו מה שראוי לו. וכן אין אחד מהם שיסתכל ויאמר מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים, ומה ראו אנשי מגדל שנתפזרו מסוף העולם ועד סופו ומה ראו אנשי סדום ועמורה להשתטף באש וגפרית, ומה ראה אהרן ליטול כהונה, ומה ראה דוד ליטול מלכות, ומה ראו קרח ועדתו שתבלעם הארץ? ת"ל כי כל דרכיו משפט: אל אמונה, שיש לסמוך ולבטוח עליו: ואין עול, בדרכיו אין עמו. אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה: צדיק, הפך העול, בהולך בדבר הצדק לעשות לזולתו כראוי לו. יקרא צדיק: וישר, הנדבק הישר

תרגום אשכנזי

חילס; אומרינגט עס, גיבט אכט דאריף, בעוואהרט עס וויא דאז אויגענבילד. (יא) וויא דער אדלער זיין נעסט בעוואכט, איבער זיינען יונגען שוועבט, בריי־טעט זיינע פליגעל אויס,

יְבֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ (יא) כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־

תולדות אהרן כנשר עקדה שער ע"ז:

רש"י

לו. נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנא' והופיע מהר פארן [דברים ל"ג]: ובתהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממה כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר [ירמיה ב']: יסובבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפאו עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתור' ובינה: יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. הוא השחור שבעין שהאור יוצא הימנו. ואונקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם [במדבר י"א] לא ימצא לנו ההר [יהושע י"ז]. יסובבנהו. אשרינון סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו. נוהגם ברחמים ותחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברת' כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח [איוב ל"ז] כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש [דברים ל"ג] אלוה מתימן יבא [חבקוק ג'] זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראי' מן הנשר שהוא מגבי' לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים [שמות י"ט] כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו'. ותנא

תרגום אונקלוס

אוֹרַיְתָא נְטַרִינוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן: (יא) כְּנִשְׁרָא דִמְחִישׁ לְקִנֵּיהּ עַל בְּנוֹהִי מְתַחוֹפַף פָּרֵישׂ גַּדְפוֹהִי מְקַבֵּילְהוֹן מְנַטֵּילְהוֹן עַל תְּקוֹף

באור

ישימון, ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנים ובנות היענה, מיסוד השומע מקולם, שם היה מצא להם לעזרם: יסבבנהו, במלאכיו לשמרם ולהצל': יבוננהו, משרש בין, שנתן להם בינה, והיא התור'. כן ת"א וכן פירש"י ז"ל, והיה פעל יוצא אל פעל זולתו, ויתכן שיהיה עומד כי אף הבנין הכבד משרש הזה הוראתו לפעמים בלתי יוצאת, והשעור כמו יבין אותו או אליו, כמו וירא און ולא יתבונן (איוב י"א י"א), כלומר השגיח עליו בהשגחה פרטית ושמר אותו כאישון עינו, וכן נראה מהמשך המאמר הקודם והמאוחר. כי יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כנראה הם מענין אחד, ואינם אלא כפל לשון: יצרנהו, הקב"ה לישראל, כמו האישון השומר את העין, שקורין פלפייר"א (אויגענליעד). ולפי שמכסה את העין ומחשך אותו נקרא אישון, והנו שאמרו כאישון בת עין, כמונע בבבת עינו הוא שקורין פרוניל"א (אויגאפפעל), שרואין בה (הרשב"ם). ול"ת נננת, וכ"ל הרד"ק בשרשים שבת עין נקראת אישון על שם צורת האיש הנראה בתוכו. ואמר אישון להקטין, וכן דרך העברים להקטין ע"י תוספת אותיות ע"ש. ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (אויגענבילד): (יא) יעיר קנו, מעירו ומנענעו ממקומו לשאת אותו על אברתו. כמו העירותי מצפון ויאת (ישעיה מ"א כ"ה). הנני מעיר עליכם (שם י"ג י"ז), כשמניעו ממקום למקום קורא אותו לשון הערה. הרשב"ם, וכן פירוש הרלב"ג. ואולם יש לפותרו מענין השגחה, כנשר הזה שעיניו פקוחות על קנו להרחיק ממנו כל נזק. וכן משמע מהמשך המאמר, וחין ערך המלה. כנשר הזה שהוא רחמני על בניו, מגביה על קנו, מרחף על גוזליו להספיק להם את צרכם, וכאשר ירצה ליטלן ממקום למקום יפרוש כנפיו וגו': על גוזליו ירחף, אינו מכביד עצמו עליהם, אלא מחופף, נוגע ואינו נוגע: יפרש כנפיו. הנשר מגביה לעוף מכל עופות, ואינו ירא אלא מן

אברתו: (יב) יהוה בדד ינחנו ואין עמו אל נכר: שלישי (יג) ירכבהו על־במותי ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור: (יד) חמאת בקר וחלב צאן עם־חלב כרים ואילים בני־בשן ועתודים

ר׳ יתירה

ת״א ה׳ בדד ססס: וינקהו פרשה ר״ה, נ׳: עם חלב כתובות קי׳ ה, נ״ו

תרגום אונקלוס

אברוהי: (יב) יי בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא יתקיים קדמוהי פולחן טעון: (יג) אשרינון על תוקפי ארעא ואוכלינון בזת שנאיהון ויהב להון בזת שליטי קירוין ונכסי יתבין כרכין תקיפין: (יד) יהב להון בזת

נימט אונד טרענט עס הויך אויף זיינען שווינגען; (יב) זא פיהרט דער עוויגע דאז פאלק: ער אליין, קיין פרעמדער גאטט מיט איהם. (יג) ער ליס איהן דיא האהען דעס ערד־באללס ערשטייגען, דיא פריכטע דער פעלדער פער־צעהרען, האניג אויס דעם פעלזען זייגען, אחל אויס הארטעם קיזעל; (יד) ראם פאן קיהען, מילך פאן שאפען, פייסטע לעמ־

רש״י

בין מחנה מצרים וגו׳ [שמות י״ד]: (יב) ה׳ בדד. ה׳ בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ותרגומו דרשוהו על העתיד וכן פרשה אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו לא הראשונות מעשה להם ולא הנוראות שהיה עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכיבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו וגו׳. על שם שא״י גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פירות א״י שקלים לאכול ולהתבשל מכל פירות הארצות: ויניקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה [ספרי]: במתי ארץ. לשון גבה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחוזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש חלב [מנחות פ״ה]: (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן [מלכים א׳ ה׳]: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנא׳ ואוכלים

באור

כסף, לפיכך נושא את גוזליו על כנפיו, אמר מוטב שיכנס החץ בי, ואל יכנס בבני, ואמר יקחהו ישאהו, הכוונה כל גוזל, או יתכן שהוא מוסב על הקן שזכר: (יב) ה׳ בדד ינחנו, הוא לבדו הוציאם ממצרים והנהגם במדבר לבטח: ואין עמו וגו׳, כנוי לשם או לישראל. והענין כי אין לישראל שר ומושל מבני האלהים שיכחנו או יעזור בהנהגתו. בלתי השם לבדו, כי הוא חלקו ונחלתו כאשר הזכיר: (יג) ירכיבהו וגו׳. על שם שא״י גבוה מעל הארצות: ויאכל תנובת שדי, אלו פירות א״י שקלים לאכול ולהתבשל מכל פירות הארצות. ותנובת שדי עניינו מה שיוציא השדה בגבורת חיל ינות (תהלים ס״ב י׳), ומלת שדי תואר השם על משקל חכם, והיו״ד תחת ה״א, כמו שלו הייתי (איוב ט״ז י״ב): ויניקהו דבש מסלע, דרך משל, כמו יטפו ההרים עסיס (יואל ד׳ י״ח). והטעם זוב הדבש והשמן כי ארץ כנען יתלו כי כן כתב (הרמב״ן): מחלמיש, שם מקרה מענין חזק ותוקף. פעמים יסמך צור אל החלמיש. ותרגומו כמו תואר, צור כחוזק ותוקף, ופעמים יסמך חלמיש אל צור והכוונה מחוזק הצורים. דרך מליצה, וכן חרבות צורים עם צור חרבו: (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב (רש״י), והוא בל״א (ראהם אדער בוטטער): כרים, כבשים המפוטמים במרעה: ואילים בני בשן, שגדלים בבשן, שהיו שמנים: חלב כליות חטה, שלב ככליות בלא הבך המוכסד, ואמר שיאכל

תרגום אשכנזי

מער, ווידדער בשן'ס, אונד באָקקע מיט דעם נירענפֿעטט פֿאָם ווייטצען; דוא טראנקסט וויינכט פֿאָן טרויבענבלוט. (טו) דא ישרון פֿעטט וואַרד, שלוג עס אויס. (דוא וואורדסט פֿייסט, אונד דיק, אונד וואָהלבעלייבט). עס פֿער־

עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃ (טו) וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ

קמץ בז"ק

תולדות אהרן ודם ענב שם שם: וישמן ברכות ל"ב, א':

תרגום אונקלוס

מלכיהון ושליטיהון עם עותר ברבניהון ותקיפיהון עמא דארעהון ואחסנתהון עם בזת חיליהון ומשריתהון ודם גבריהון איתשד כמיא: (טו) ועתר ישראל ובעט אצלח תקוף קנא נכסין ושבק פולחן אלהא דעבדיה וארגיז קדם תקיפא דפרקיה:

רש"י

כרים מצאן [עמוס ו']: חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגומר [מלכים א' ה']: ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים השותים במזרקי יין [עמוס ו']: (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דק נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרים. כבשים: ואילים. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא: ודם ענב. היה שותה ענב וטועם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי: חמר. אין זה שם דבר אלא לשון מתוק בטעם ווי"נוש בלע"ז. ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אשריוך על תוקפי ארעא וגומר: (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו [איוב ט"ו] כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל [שם]: כשית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום [משלי י"ב] ואם כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. גנהו וביזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' [יחזקאל ח'] אין לך נבול גדול מזה:

באור

החלק המשובח והטוב שבחטה, והוא הסולת: חמר, יין בלשון ארמי, ואינו שם דבר, אלא לשון משובח בטעם וויינו"ש בלע"ז ובל"א (וויינינג), רש"י. ואמר תשתה לנכח, כאדם המדבר לחבירו כל כך הוא רב עד שתשתה דם ענב שהוא מין הענבים בכל עת שתרצה ותטעום בו טעם יין משובח וטוב. והנה הארץ זבת חלב ושמן ובשר ולחם ויין וכל פירות, חמש תנובות שדי: (טו) ישרון, ישראל. ויתכן להיות מגזרת ישר, והטעם זה שהיה ישר, כאשר נעשה שמן נהפך לאחר: ויבעט, כסוס המבעט ברגליו לאחור, דרך בזיון ושרירות הלב: שמנת עבית כשית. נראה שהוא מאמר מוסגר לכן בא בלשון נוכח, בעל השיר המספר בלשון נסתר מה שיארע לישראל באחרית הימים, הסב פניו אל השומע המשתומם על אמרו וישמן ישרון ויבעט, ואומר לו כן הדבר שמנת עבית כסית. בא עבר במקום עתיד כדרך הנבואות: עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית, לשון כי כסה פניו בחלבו (איוב ט"ו כ"ו), כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ, וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל (שם). (לשון רש"י): כשית. יש לשון קל בלשון כסוי, כמו וכוסה קלון ערום (משלי י"ב ט"ז). ואם כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרים. כמו כי כסה פניו: וינבל, גנהו וביזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' (יחזקאל ח' ט"ז). אין נבול גדול מזה (רש"י). והנה הוראת שרש נבל קרוב לענין נפילה, אלא שהוא נפילת הדבר ממעלתו ויתרונו, עד שבא לאפס ותהו. יאמר על העלה המוששה, כנבול עלה (ישעיה ל"ד ד'). ועל הציץ הכמוש והמדולדל, ציץ נובל (שם כ"ח ד'), ונבלת הב"ח המתה המאוסת והעכורה תקרא נבלה, וכן על האדם הנופל ויורד ממעלת האדם ומבזה את נפשו, יאמר שהוא נבל. ואין לך בזוי תכפרי סוטה ולכך המשלם רעה תחת טובה יקרא נבל ביחוד, כמ"ש למעלה פסוק ו'. ומזה הענין אל תנבל כסא כבודך (ירמיה י"ד כ"א), אל תפילהו ואל תורידהו ממעלתו, וכן פה וינבל צור ישועתו. לפי מחשבתו ומעשיו המקולקלים דעה לנגדו

עֲשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צ֣וּר יְשֻׁעָתוֹ׃ (טז) יַקְנִאֻהוּ
בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃ (יז) יִזְבְּחוּ
לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם
חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם
אֲבֹתֵיכֶם׃ (יח) צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח
אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ רביעי (יט) וַיַּרְא יְהוָה
וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ (כ) וַיֹּאמֶר

קדש יו"ד זעירא

ת"א צור גס ס', ג': ויירא ה' כתובות ח', ג':

ליס דען גאָטט, דער עס געמאכט, פֿעראכטעטע דען פֿעלזען זיינעס הײלס; (טז) ערײפֿערט איהן דורך פֿרעמדע װעזען, קרענקט איהן דורך שייא-זאלע; (יז) זיא שלאכטעטען דען טייפֿעלן, אונגאָטטערן, גאָטטליכען װעזען, דיא זיא ניכט קאננטען: נייען אנ-קאָממלינגען זייט קורצעם, דיא אײרע פֿעטער ניא געפֿירכטעט; (יח) דאכטעסט אן דען פֿעלזען ניכט, דער דיך געבאר; פֿערגאסעסט גאָטט, דער דיך הערפֿאָר-געבראכט. (יט) דיס זאה דער עוויגע, ערגרימטע, געקרענקט פֿאָן זיינען, זאָהנען אונד טאָכטערן; (כ) שפראך: מיין אנטליטץ װילל איך איהנען פֿערבערגען, אונד זעהען, וואס

תרגום אונקלוס

(טז) אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן בְּתוֹעֲבָתָא אַרְגִיזוּ קֳדָמוֹהִי׃
(יז) דַּבַּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ דַּחֲלָן דְּלָא יָדְעוּנִין חַדְתָּן דְּמִקְּרִיב אִתְעֲבִידָא לָא אִתְעַסַּקוּ בְּהוֹן אֲבָהַתְכוֹן׃ (יח) דַּחֲלַת תַּקִּיפָא דִּבְרָאָךְ אַתְנְשֵׁיתָא שְׁבַקְתָּא פּוּלְחַן אֱלָהָךְ דַּעֲבָדָךְ׃
(יט) וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין וּבְנָן׃
(כ) וַאֲמַר אֱסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן גְּלֵי קֳדָמַי מָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן

רש"י

(טז) יקנאהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות. במעשי' תועבים כגון משכב זכור וכשפים שנא' בהם תועבה: (יז) לא אלוה. כתרגומו לית בהון צרוך אילו היה בהם צורך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרוב באו. אפילו האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי [ספרי]: לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם [ישעיה י"ג] שעירים הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו: (יח) תשי. תשכח. ורבותינו דרשו כשבא להטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם: אל מחללך. מוציאך מרחם

באור

לבזות את צור ישועתו, ולהשפילו מגדולתו וכבודו: (טז) יקנאהו, ענין הקנאה מבואר שהוא רגשת הנפש על העברת הכבוד או האהבה מאשר לבלתי ראוי לו, ואמר כי במחשבתם הבעירו קנאתו בעבדם לאלהים אחרים שהם זרים: בתועבת. הם האלילים ושריפת הבנים לאלהים אחרים, שכל זה מתועב לפני אלהים אמת: (יז) לא אלוה, שהם אינם אלהים: לא ידעום, לא ידעו מהם דבר בעדות החושים והשכל, שהוא כידוע. אף לא שמעו מהם בקבלה והעתקה מפי אבות, וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו. אפילו האומות לא היו רגילים בהם. נכרי שהיה רואה אותם אומר זה צלם יהודי (ספרי). ואמר מקרוב על זמן מועט, כי בזמן והמקום קרובים בענין: לא שערום אבותיכם, לא יראו מהם, לא עמדו שערת' מפניה', דרך שערות האדם, לעמוד מפני היראה. כך נדרש בספרי, ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירי' ירקדו (ישעיה י"ג כ"א), שעירים הם שדים, לא עשו אבותיכם שעירי' הללו (רש"י): (יח) תשי, משרש נשה, היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל, ומשפטו תֶּשֶׁה, ועקרו תנשה, אלא שבא הנח בנעל' תמור' הדגש, וענינו כפול עם תשכח, דבר הכתוב ושנה, איך תשכח הצור אשר ילדך: מחללך, מוציאך מרחם, לשון יחולל אילות (תהלים כ"ט ט'), חיל כיולדה (שם מ"ח ז'): (יט) בניו ובנותיו, אנשים ונשים, כי היו הנשים בדור ההוא נלכדות לע"ז ביותר כמבואר בנביאים: (כ) ויאמר, מחשבות האל ורצונו לעשות כן, יקרא אמר, כדרך ויאמר אלהים

אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם: (כא) הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם: (כב) כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט

קדש קמץ בז"ק

תולדות אהרן כי דור יומה ס"ב, ע"ב: בנים קדושין ל"ו, א': בגוי נבל יבמות ס"ג, ב':

תרגום אשכנזי

איהר ענדע זיא! דען זיא זינד פערקעהרטער ארט, קינדער אָהנע רעדליכקייט. (כא) זיא רייצטען מיך מיט אונגאָטטערן, קרענקטען מיך מיט איהרעם אבערגלויבען; איך רייצע זיא מיט איינעם אונפאָלקע, קרענקע זיא מיט אונפערשטענדיגעם געזינדעל. (כב) ענטגלאָממען איזט דאז פייער מיינעס צאָרנס, ברענט ביז אין דיא אונטערסטע העָללע; פערצעהרט ערדרייך אונד געוועכס, ענט־

תרגום אונקלוס

ארי דרא דאשניו אינון בניא דלית בהון הימנו: (כא) אינון אקניאו קדמי בלא דחלא ארגיזו קדמי בטעותהון ואנא אקנינון בלא עם בעמא טפשא ארגזינון: (כב) ארי קידום תקיף כאשא נפק מן קדמי ברגז ושיצי עד שאול ארעיתא ואסיף ארעא ועללתה

רש"י

לשון יחולל אילות [תהלי' כ"ט] חיל כיולדה [שם מ"ח]: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכות. מהפכין רצוני לכעס: לא אמן בם. אין גדולי ניכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון. לשון ויהי אומן [אסתר ב'] נודריטור"א בלע"ז. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה [ישעיה כ"ג] וכן בעשו הוא אומר בזוי אתה מאד [עובדיה א']: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרי' וקקנ"ה וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהי' [תהלים י"ד]: (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה.

באור

כנאמר במעשה בראשית (הרמב"ן). והנה עד הנה דברי משה והוא מדבר בלשון עצמו, ואמנם ועד סוף הפרשה דברי השם: אסתירה פני מהם, אסיר מהם השגחתי. וכן ת"א אסלק שכינתי מנהון: מה אחריתם, מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכות המה. מתהפכים מענין לענין, ואינם אוהבים האמת והטוב, לחזוק בו ושלא לזוז ממנו: אמון. שם דבר כמו אמונה, ואיקרהם ענין קיים ונאמן, שראוי לבטוח עליו, כי ההולך בדרך אמת הוא נאמן ועליו יש לבטוח, אבל אין בטחון באוהב תהפוכות. וכ"כ רש"י והוא מספרי, ח"ל. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו, אמרו בסיני נעשה ונשמע ותשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו עגל. ובדרך ראשון פירש אמון לשון אומן את הדסה (אסתר ב' ז'), נודרי"טורה בלע"ז (בל"א (ערליעהונג, צוכט)). אין גדולי ניכרים בהם, הוריתים דרך טובה וסרו ממנה (קינדער אָהנע ערליעהונג): (כא) קנאוני, קל הע"ן להקל על הלשון: בלא אל, בדבר שאינו אלוה: בהבליהם, בדבר שאין בו ממש. ואמרו בספרי, יש לך אדם עובד לצלם דבר שרואה אותו אבל הם עובדים לגבוה, ולא לגבוה בלבד, אלא להבל זה שעולה מן הקדירה, והמתרגם האשכנזי תרגמו (אבערגלויבען), שהוא האמונה בדבר בטל שאינו כלום, וכן בכמה מקומות כנה העצבים והאלילים בשם הבלי הגוים, הבל המה. ודומה: בלא עם, בגוי שאין לו נימוסים ומנהגים מסודרים, ואינו ראוי להתחשב בין עמים מסותקים, ויתכן שרמז על הכשדים כמ"ש רש"י והרמב"ן, שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג י"ג), שלא היה נחשב לגוי, והקב"ה גדל אותם, ובזה תבער קנאת ישראל: בגוי נבל, שנופל מיתרון האדם ושלמותו ושב נבזה ונמאס, כמו שאמר בעשו, בזוי אתה מאד (עובדיה א' ב'): (כב) קדחה, בערה: ותיקד, בכם עד היסוד: ארץ ויבולה, אללכם

מוֹסְדֵי הָרִים׃ (כג) אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ (כד) מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ (כה) מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־

תולדות אהרן חצי סוטה ס', ח': מזי רעב נדבות ה', ח': עם חמת ערכין ס"ג, ח'. סנהדרין ק"י, ח': מחוץ ב"ק ס', ב':

צינדעט דער בערגע גרונד־פעסטען. (כג) אללעס אונגליק וויל איך איבער זיא פערהענגען, מיינע פפיילע ווידער זיא פערשיסען, אללע: (כד) פאן הונגער פערשמאכטעט, פאם פיבער פערצעהרט, אונד גיפטיגען זייכען; צאהן דעס ווילדען טהירעס רייצע איך ווידער זיא, זאמט דעם גריס דער קריכענדען אים שטויבע; (כה) דראויסען זאלל דאז שווערדט אויפרייבען, אונד אין דען צימערן טאדעסאנגסט: דען יינגלינג אונד דיא יונגפרויא, דען זייגלינג אונד

תרגום אונקלוס

ושיצי עד סיפי טוריא׃ (כג) אוסיף עליהון בישן בכתשי אגרי בהון׃ (כד) נפיחי כפן ואכילי עוף וכתישי רוחין בישין ושן חיות ברא אגרי בהון עם חמת תניניא דזחלין בעפרא׃ (כה) מברא תתכיל חרבא ומתוניא תהי מותא אף עולימיהון

רש"י

ארנונה ותולה: ותלהט. ירושלים המיוסדות על ההרים שנאמר ירושלים הרים סביב לה [תהלים קכ"ה]: (כג) אספה עלימו רעות. אחביר רעה על רעה לשון ספו שנה על שנה [ישעיה כ"ט] עולותיכם ספו על זבחיכם [ירמיה ז']. ד"א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם. וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א"ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ושמעתי של רבי משה הדרשן מטולושא שעירי רעב שאדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי. שער מזיא. דהוה מהפך בנזייה: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר ובני רשף יגביהו עוף [איוב ה'] והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו אהי קטבך שאול [הושע י"ג]: ושן בהמות. מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין [ספרי]: חמת זוחלי עפר. ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו

באור

ותולה: ותלהט, מגזרת להט החרב: הרים, הרי ישראל: (כג) אספה, אכלה, והטעם כמו חצי אכלה בם, שלא תאמר חן שלא יירה בם, אף כאן לא תאמר רעה שלא אביא עליהם, וכן פי' בספרי, הריני מכניס ומביא עליהם כל הפורעניות כלם כאחת: (כד) מזי רעב, ענינו שרופי רעב, וכן בארמית למזא לאתונא (דניאל ג' כ"ט), ולפי שאין פ"ם למזא שרש (הרד"ק): ולחומי רשף, רשף. חום הבהלת יקדח רשף (גדותה), ויצא רשף לרגליו (חבקוק ג' ה'), רשפיה רשפי אש (שיר ח' ו'). והושאל אל חולי החמימות שהוא הקדחת וטעם ולחמי רשף כמו אכולי הקדחת, וכן מתורגם בל"א: וקטב מרירי. קטב בשש נקודות, וכן קטב ע"מ אכל, שניהם מענין כריתה, והוא חולי בבא לאדם פתאום וממיתו, ות"י למטות עלים, למקטע קיסין (רד"ק), והוא שם נרדף לדבר, כמ"ש אהי דבריך מות, אהי קטבך שאול (הושע י"ג י"ד), בל"א (פעסט, זייכע), ומרירי תואר משרש מרר, וכמוהו כמרירי יום. (גיפטיג), חמת זחלי עפר, ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר. וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך (רש"י). וכמוהו כזחלי ארץ (מיכה ז' י"ז): (כה) מחוץ תשכל חרב וגו', שעוד הכתות המרד בחוץ והאויבים מנצחים תשכל עמו ותפולה יונק ואיש שיבה: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפין עליו מאימת איבה, והוא מת והולך בה (ספרי). ד"א ומחדרים אימה, בבית תהיה אימת דבר, כמו

אִישׁ שֵׂיבָה׃ (כו) אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ (כז) לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ (כח) כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ חמישי (כט) לוּ

דען גרויען אלטען. (כו) איך דאכטע: פערניכטען וויל איך זיא! איהר אנדענקען אונטער מענשען פערטילגען; (כז) אלליין איך שייע דיא קרענקונג דעס פיינדעס: דיא געגנער ווערדען דיא וואהרהייט פערקעננען, ווערדע שפרעכען: אונזערע מאכט איזט האך, דער עוויגע טהאט דיס אללעס ניכט; (כח) דען עס איזט איין פאלק פאן שעדליכען אנשלעגען, אונד קיינע פערנונפט איזט בייא איהנען. (כט) ווענן

תרגום אתקלום

אַף עוּלֵימֵיהוֹן יַנְקֵיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן׃ (כו) אֲמָרִית יֵיחוֹל רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן אֲבַטֵּל מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן׃ (כז) אִלּוּלֵפוֹן רוּגְזָא דְשָׂנְאָה כְּנִישׁ דִּלְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵיל דְּבָבָא דִּלְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת כָּל דָּא׃ (כח) אֲרֵי עַם דְּאָבְדֵי עֵצָה אִנּוּן וְלֵית בְּהוֹן סֻכְלְתָנוּ׃ (כט) אִלּוּ חַכִּימוּ

רש"י

נקופים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו [ירמיה ט'] וכן ת"א. ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבשת [ספרי שם י"א]: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים בחשך איש בחדרי משכיתו [יחזקאל ח']: (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר תרגומו מלינו בעזרא ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה [נחמיה ט'] להפקר וכן חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שא' כן היה לו לכתוב אאפיהם' אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך [ישעיה מ"ה] אאמצכם במו פי [איוב ט"ז] וה"א בתיבה אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחלקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאלו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם ויחריבם' יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו יכנו הדבר לתלות גבורתו בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידינו רמה וגו'. (כח) כי. כי אותו גוי אובד עצ' המה: ואין בהם תבונה. שאילו היו חכמי' ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': (כט) יבינו לאחריתם.

באור

שנאמר עלה מות בחלונינו (ירמיה ט' כ'), וכן ת"א (רש"י): (כו) אפאיהם, יש מפרשים שהוא מן פאה, אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר, או אפיצם בכל פיאה, ואולם בעבור שהטעם כפול עם אשביתה מאנוש זכרם משמע שיאבדם ויעשה עמהם כלה. וי"ע אחרה אפי בם, והכנוי' אחריהם, ויצא הטעם כפול עם אשביתם כמשפטו, אלא שהיה ראוי להיות אנפיהם, והטעם אנאף בם. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחלקת התיבה לג' תיבות, אמרתי אף אי הם, אמרתי באפי אתנם כאילו אינם, שיאמרו עליהם הרואים, איה הם? ולכן תרגמו המתרגם האשכנזי (פערניכטען), וטעם אמרתי בלבי, כלפני בני אדם, או יאמר היה הולך לפני במדת הדין שאמר' או אכלם ושיהיה זכרם נשבת מבני אדם, לולי כעס אויב אגור: (כז) אגור, אפחד, מגורת ויגר מואב (במדבר כ"ב ג') והכונת דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו, הפך יכירו, כמו ויתנכר אליהם (בראשית מ"ב ז'). והטעם הגוים יכנו הדבר לתלות הגבורה בנכרי שאין הגדולה שלו: (כח) כי גוי אבד עצות, הכנוי שוב סבבי הם גוי ישראל. ואלת אובד שם התאר. והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת. וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים, רק פי' עצות שב אל אובד, כמו כותלת עליה, וכן ותאבדו דרך (תהלים ב' י"ב), שהוא סמוך על דרך (הראב"ע), ועי"פ דרכנו עצות תאר הפעל ומן דרך: (כט) לו

חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃ (ל) אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם׃ (לא) כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ (לב) כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃ (לג) חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם וְרֹאשׁ פְּתָנִים

ת"א איכה ת"ק ס"ז, ז': ענבמו ברכות ל"ו, ז':

זיא וויזע, זיא ווירדען בעדענקען אונד דען אויסגאנג איבערלעגען. (ל) וויא קאָננטע איינער טויזענד יאגען? צווייא מיריאדען פֿליכטיג מאכען, העטטע איהר פֿעלזענשוטץ זיא ניכט פֿערקויפֿט, דער עוויגע זיא ניכט פרייז געגעבען? (לא) איהר פֿעלז איזט יא ניכט וויא אונזער פֿעלז: זעלבסט אונזערע פֿיינדע מאָגען ריכטער זיין! (לב) איהר ווייןשטאָק איזט דער וויינשטאָק סדום'ס, אונד פֿאָם פֿערדערבטען געפֿילדע עמורה: איהרע בעערען גיפֿטיגער ארט, זיא טראגען פֿערגיפֿטענדע טרויבען. (לג) וואוטה דער דראכען איזט איהר

תרגום אונקלוס

אִסְתַּכָּלוּ בְדָא סְבָרוּ מָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן׃ (ל) אֵיכְדֵין יִרְדּוֹף חַד לְאַלְפָא וּתְרֵין יַעֲרְקוּן לְרִבּוֹתָא אֱלָהֵין אֲרֵי תַּקִּיפֵיהוֹן מְסָרִינוּן וַיְיָ אַשְׁלְמִינוּן׃ (לא) אֲרֵי לָא כְתַקְפָנָא תַּקְפֵיהוֹן וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא הֲווֹ דַיָּנָא׃ (לב) אֲרֵי כְּפוּרְעָנוּת עַמָּא דִסְדוֹם פּוּרְעָנוּתְהוֹן וְלָקוּתְהוֹן כְּעַם עֲמוֹרָה מַחְתְּהוֹן בִּישִׁין כְּרֵישֵׁי חִוְיָן וְתֻשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן כְּמְרָרוּתְהוֹן׃ (לג) הָא כִמְרַת תַּנִּינַיָּא כַּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן

רש"י

יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסר' בידינו דלב"רד בלע"ז: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו ואויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם (ס"א הרי צורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל [חבקוק ג'] בשדמות קדרון [מלכי' ב' כ"ג]: ענבי רוש. עשב מר: אשכלות מרורות למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמרדותהון: (לג) חמת תנינים יינם. כתרגומו הא כמרת

באור

חכמו, אלו היו חכמים, היה להם להשכיל את זאת, ולהבין לאחריתם. כי כן פעל השם לישראל במעגל עונם, וכאשר ישובו ינקם מאויביהם: (ל) איכה ירדף וגו', היה להם לומר איך ירדוף אחד מהנו אלף מישראל, מה שהיו רגילין לעשות לנו: אם לא כי צורם מכרם, בידינו. לפי שמעלו לו. ולשון רש"י מכרם ומסרם בידינו דליב"רד בלע"ז, בל"א (היגעבען, איבערלאססען): (לא) כי לא כצורנו צורם, כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם, ולא להם ולאלהיהם הנצחון, שהרי עד הנה לא יכלו אלהיהם כנגד צורנו. כי לא כסלענו סלעם, כל צור שבמקרא לשון סלע (רש"י): ואויבינו פלילים, אויבינו עצמם ישפטו ויודו כי נשגב ועדוע' צורנו מצורם: (לב) כי מגפן סדם גפנם, ישוב למה שאמר למעלה. שהוא גוי אובד עצות, לא ישכילו ולא יבינו ולא יחכמו כי אם להרע, כי הנוטע משרש רע לא יעשה רק פרי רע ומר: ומשדמות, שדה תבואה, כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג' י"ז), בשדמות קדרון (מלכים ב' כ"ג ו') ויש אומרים שהוא נרדף לגפנים. ויתכן שהוא כמו ומשדפות עמרה, מענין שדפון, כי הבמ"ם והפ"א ממוצא אחד, וכן ושדמה לפני קמה (ישעיה ל"ז כ"ז), שהוא כמו ושדפה. כי (במלכים ב' י"ט כ"ו) אמר במקומו ושדפה לפני קמה, וכן מתרגם בל"א: (לג) חמת תנינים

אַכְזָר׃ (לד) הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃ (לה) לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ׃ ששי (לו) כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר

תולדות אהרן הלא הוא וכו' מקדש מעט פ': כי קרוב פ"א ג', ח': כי ידין סנהדרין ל"ז, ח':

תרגום אשכנזי

וויין, גרויזאמע גאללע דער אטטערן. (לד) אין מיינעם ראטהשלוס ליגט פערבארגען, אין מיינען שעטצען ליגט פערזיגעלט, (לה) מיין איזט רעכען אונד פערגעלטען, ווען איהר פוס ווירד גלייטען וואללען; דען איהר אונגליקסטאג ווירד קאממען, איהרע צוקונפט איילט הערבייא. (לו) ווען דער עוויגע זיינעם פאלקעס זיך אנניממט, אונד ועגען זיינער דינער זיך בערעט; ווען ער זיהט, דאס אללע מאכט צעראננען, ראטהין איזט בעוואהרטעס אונד בעפעסטיגטעס:

תרגום אונקלוס

וּכְרֵישֵׁי פִתְנֵי חֲרָן אַכְזְרָאִין׃ (לד) הֲלָא כָּל עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃ (לה) קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם בְּעִדָּן דְּיִגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן אֲרֵי קָרִיב יוֹם תַּבְרְהוֹן וּמִבַּע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃ (לו) אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִדָּן דְּתִתְקֵיף עֲלֵיהוֹן מְחַת סַנְאָה

רש"י

תנינים הם פורענותם הרי כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסם שהוא אכזר לנשוך. אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו כסבורי' הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי מוכן ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם. הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזר' והדבר אין בהם כמו והדבור ולעתיד אשלם להם: לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהן סומכים עליו: כי קרוב יום אידם. כשארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו ימהר יחישה [ישעיה ה']. עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' [דברי' ל']: (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותו ביסורין הללו האמורות עליהם כמו כי בם ידין עמים [איוב ל"ו]. יוסר עמים. כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם

באור

וגו'. יאמר מגפנם וענבים כאלו לא יעשה יין כי אם הדומה לחמת תנינים, שהוא מרירת נחשי', ולראש פתנים, שהוא אכזרי להמית את כל הטועם ממנו: (לד) הלא הוא כמס עמדי, דבק עם, ואמרו המפרשים שהוא שב על פרי גפנם ותבואת שדמתם. ועל דעתי יתחילו מכאן דברי הנחמות לישראל, וישוב על הנקם והשלם לצריו ויום אידם שיזכיר בפסוק הבא, ויאמר שהוא גנוז וחתום באוצרותיו, ולא יאחר לבא בעתו, כאשר תמוט רגלם, כאשר יראה כי אזלת יד וגו': (לה) לי נקם ושלם, תשלום שם דבר כמו והדבר אין בהם (ירמיה ה' י"ג), עמי מוכן ומזומן הנקמה ותשלום הגמול: לעת תמוט רגלם, כאשר תמוט רגל האומות ליפול: כי קרוב יום אידם, כאשר יקרב יום המוגבל לפורענותם, כאשר ימהר העתיד לבא עליהם. וחש כמו ימהר יחישה (ישעיה ה' י"ט), ואמר עתידות לשון רבים על פעל יחיד, כמשפט הפעל הקדם לפועל שלא ישמור המספר: (לו) כי ידין ה' עמו, כי יעשה השם דין עמו, וינקום נקמתם: יתנחם, לשון הפך מחשבה להטיב או להרע, כאשר ישוב הקב"ה לרחם על עבדיו: כי יראה וגו'. כאשר יראה שאזלת יד, והלא כחו של ישראל בגלות האל, והמפר"ש פסח ה"ס, כי שתיקן סימני הגאולה

וְעָזוּב׃ (לז) וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃ (לח) אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ (לט) רְאוּ ׀ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ (מ) כִּי־אֶשָּׂא אֶל־

ת״א ואמר וכו׳ ביצין ל״ו, ג׳: אשר חלב ע״ז נ״ס, נ׳: ישתו פסחים פ״ג, ח׳: ראו וכו׳ עקרים מ״ד, פי״ז: אני אמית פסחים פ״ח, ח׳. סנהדרין ל״ח, נ׳: מציל סם ק״ד, ח׳:

(לז) דאן ווירד ער שפרעכען: וואו זינד נון איהרע געטטער? דער פעלזען שוטץ, אויף דען זיא טרויטען? (לח) דיא איהר אפפערפעטט פערצעהרטען אונד טראנקען איהרען אפפערוויין: וויא מאָגען איפשטעהן, אונד אייך העלפען, מאָגען אייך בעדעקקונג זיין. (לט) ערקענגעט נון, דאס איך, איך אלליין עס בין, אונד נעבען מיר קיין געטט. איך קאן טאָדטען אונד בעלעבען, קאן פערוואונדען אונד אויך היילען; פאָן מיינער האנד ערעטטעט ניאמאנד. (מ) איך העבע מיינע האנד גען הימטעל עמפאָר, אונד שפרע־

תרגום אונקלוס

וְעַן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃ (לז) וְיֵימַר אָן דַּחְלָתְהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רָחִצִין בֵּיהּ׃ (לח) דִּי תְרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסְעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מְגָן׃ (לט) חֲזוֹ כְעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנִּי אֲנָא מְמִית וּמְחֵי מָחֵינָא וְאַף מַסֵּינָא וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁיזִיב׃ (מ) אֲרֵי אֲתְקֵינִית

רש״י

הקב״ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. על ידי עזוב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בל׳ לעז מיינטיני״ט. עצור. הוא הנושע במעצר המושל. עזוב. מחוזק כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה [נחמיה ג׳] איך לא עוזבה עיר תהלה [ירמיה מ״ט]: (לז) ואמר. הקב״ה עליהם אי אלהימו ע״ז שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו אלוה יהי לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי: (מ) כי

באור

וכן הנה נגביה (יחזקאל מ״ו י״ז): עצור, נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בעם: עזוב, על ידי עזוב. עוצר הוא המושל העוצר בעם. שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינ״טיט, ותרס״י כ״י מיינטינט, ונראה שצ״ל מיינט״ינאנט והוא נכ״ל (הויפרעכט החאוטער): עצור, הוא הנושע במעצר המושל: ועזוב, מחוזק, כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה ג׳ ח׳), איך לא עוזבה עיר תהלה (ירמיה מ״ט כ״ה). לשון רש״י שבדפוס ובכ״י ועל ידי מסך עצור מיינט״נט (הויפרעכט געהאלטען), עזוב אינפור״לד, (געסטארקט, בעפעסטיגט, נכ״ל): (לז) ואמר, הקב״ה עליהם אי אלהימו ע״ז שעבדו: צור חסיו בו, הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה, כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מפני הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו, היו אותן אלוהות אוכלים, שהיו מקריבים לפניהם: יהי עליכם סתרה, אותו אלוה יהי לכם מחסה ומסתור, והכוונה שכאשר יראה השם שאזלת יד ישראל. וכי האויב הולך עליהם, עד שלא ישאר להם עצור ועזוב, אז יקום שמו בעולמו ויעשה הבלולים מן הארץ, והאלילים כליל יחלוף: (לט) ראו עתה וגו׳, אתם אומרים איה אלהיכם, עתה תראו כי אני

(מ) כִּֽי־אֶשָּׂ֥א אֶל־שָׁמַ֖יִם יָדִ֑י וְאָמַ֕רְתִּי חַ֥י אָנֹכִ֖י לְעֹלָֽם׃ (מא) אִם־שַׁנּוֹתִי֙ בְּרַ֣ק חַרְבִּ֔י וְתֹאחֵ֥ז בְּמִשְׁפָּ֖ט יָדִ֑י אָשִׁ֤יב נָקָם֙ לְצָרָ֔י וְלִמְשַׂנְאַ֖י אֲשַׁלֵּֽם׃ (מב) אַשְׁכִּ֤יר חִצַּי֙ מִדָּ֔ם וְחַרְבִּ֖י תֹּאכַ֣ל בָּשָׂ֑ר מִדַּ֤ם חָלָל֙ וְשִׁבְיָ֔ה מֵרֹ֖אשׁ פַּרְע֥וֹת אוֹיֵֽב׃ (מג) הַרְנִ֤ינוּ גוֹיִם֙ עַמּ֔וֹ כִּ֥י דַם־עֲבָדָ֖יו

קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי

כע: זא וואהר איך עוויג לעבע! (מא) ווען איך מיין בליטצענדעס שווערדט געוועטצט, ווען מיינע האנד נאך גערעכטיגקייט גרייפט; זא איבע איך ראכע אן מיינע געגנער, אונד פערגעלטע מיינען האססערן; (מב) מאכע מיין געשאס פאם בלוטע טרונקען, מיין שווערדט זאלל פלייש פערצעהרען: פאן ערשלאגנער אונד געפאנגנער בלוט, פאם ענטבלאסטען שעדעל דעס פיינדעס. (מג) היידען! פרייזעט גליקליך זיין

רש"י

כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק [יחזקאל כ"א] פלנ"דור: ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: דבר אחר ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו בלשון הזה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבן כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חציו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יושטיצ"א: (מב) אשכיר חצי מדם. האויב: וחרבי תאכל. בשרם: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חלל) ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב. מתחלת פרצות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות

תרגום אונקלוס

בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִנְתִּי וְאָמְרִית קַיָּם אֲנָא לְעָלְמִין׃ (מא) אִם עַל חַד תְּרֵין בְּחֵיזוּ בַּרְקָא מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי חַרְבִּי וְתִתְקִיף בְּדִינָא יְדִי אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבִי אֲשַׁלֵּם׃ (מב) אֲרַוֵּי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם קְטִילִין וְשִׁבְיָן לְאַעְדָּאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ סָנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא׃ (מג) שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי פוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע

באור

אני הוא יחיד בעולמי, שליט לעשות בו כרצוני, ואין מוחה בידי: עמדי, חוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל, הפסוקים בו: (מ) כי אשא אל שמים ידי. נשבע בדבר קיים, כדרך בן אדם הנוהג בחפץ כשהוא נשבע: חי אנכי לעולם, כאשר אני חי, כן אעשה זה, לשון שבועה (מא) אם שנותי ברק חרבי, אם אשנן את להב חרבי, כמו למען היה לה ברק (יחזקאל כ"א ט"ו), פלנדו"ר (רש"י), והוא פלאמיטו"ר, (גלאנטצע) בל"א: ותאחז במשפט ידי, יד תאחז את מדת המשפט, להחזיק בה ולנקום נקם, לשון פורענות (יושטיצ"א בלע"ז, ובל"א גערעכטיגקייט): אשיב נקם לצרי. כי אני קצפתי מעט, והם עזרו לרעה, כהכות והם עם לישראל את כל הרעות אשר עשו. לא בעבור שעבדו ע"ז כמוהם, כי אם בעבור שלא רצו לשוב ממעשיהם, ולא רצו לעבוד את מצות אלהיהם, והם אם כן צרי האל ומשנאיו. ולכך הרגו לעם סגולתו: (מב) אשכיר חצי מדם. דרך מליצת השיר, חצי ישתו דם האויב עד שישכרו מדם חלל ושביה, שב על אשכיר. וטעם ושביה הפלטים שבהם: מראש, שב על כבשר שם והטעם, אשכיר חצי מדם חלל ושביה, וחרבי תאכל בשר מראש פרעות אויב: פרעות, כמו והוא יהיה פרוע (ויקרא י"ג מ"ה), לשון סתירה ופרצה, (מג) הרנינו גוים עמו, כתרגומו שם

יָקוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: פ ש"ש שביעי

תולדות אהרן וכפר כתתוב קי"ח, ג':

פאלק! דען ער רעכט זיינער דינער בלוט, איבעט ראכע אן זיינען געגנערן, איזט דעם ערדרייכע אונד דעם פאלקע פער-

תרגום אונקלוס

ופורענותא יתיב לשנאוהי ויכפר על ארעיה ועל עמיה:

רש"י

את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה [יואל ד'] ואומר מחמס אחיך יעקב וגו' [עובדיה א']: וכפר אדמתו עמו. ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו [בראשית ל"ב] אנחיניה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב [תהלים פ"ה]. בשני' אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ור' נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורש' כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו ישראל עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית. ור' נחמיה דורשה כלפי האומות' ע"א כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים: כי מגפן סדום גפנם. של אומות ע"א: ומשדמות עמורה וגו'. ולא ישימו לבם לגדולת הגדולה בי: ענבימו ענבי רוש. האויב שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמריר' לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני: חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם: כמוס עמדי. אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד ה' וגו' [תהלים ע"ה]: לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר תרמסנה רגל [ישעיה כ"ו]: כי ידין ה' עמו. בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריב' מיד עושקיה': כי ידלה כי אזלת יד וגו'. ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שנא' ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך [מיכה ז']: ראו עתה כי אני וגומר. אז יגלה הקב"ה ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל. שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמט': ידי. מקום שכינתי כמו איש על ידו [במדבר ב']: והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי חי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם תדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכול' בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם: אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלוין כשאשנן ברק חרבי

באור

שמשבח עמיה, אתם גויי הארץ תנו כבוד לעם ה': כי דם עבדיו יקום, שפיכת דמיהם: וכפר אדמתו עמו, ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר, לשון רצוי ופיוס, כמו אכפרה פניו (בראשית ל"ב כ'), אנחיניה לרוגזיה: אדמתו, כענין רצית ה' את ארצך. שבת את שבות יעקב (תהלים פ"ה ב'). והנה בארנו את כל הפרשה הזאת כפי שטת רבי נחמיה בספרי, שדרשה כלה כלפי האומות עובדי ע"ז, ורבי יהודה דורשה כלה כלפי ישראל, אלא שמשמעות פשטות הכתוב כשטת רבי נחמיה, ובה הלכו הרמב"ן והרשב"ם והאב"ע. ועל פי דרכו תכלול השירה הזאת כל ענייני האומה, וכל התולדות אותה מיום נסתה מארץ מצרים עד סוף כל הדורות, וכן אמרו רז"ל בספרי. גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא ויש בה לעולם הבא, והוא ענין נפלא עד מאד, כאשר יוסף הקורא

(מד) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ (מה) וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל

ת"א שימו עקרים מ"ד, פ"ח.

ואָהנט. (מד) משה קאם, אונד טרוג אללע ווארטע דיזעס געזאנגס דער נאַציאָן פֿאָר: ער, אונד הושע, זאָהן נון. (מה) אלס ער דיזע ווארטע אן דיא גאנצע נאציאן אויסגערעדעט האטטע, (מו) זעטצטע ער הינצו: נעהמט דיא רעדען וואָהל צו הערצען, מיט וועלכען איך אייך הייטע פֿערמאהנט האבע; דאמיט איהר זיא אייערען קינדערן איינשערפֿט, דאס זיא בעוואהרען אונד טהון נאך דען ווארטען דיזער

תרגום אונקלוס

(מד) וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלִּיל יָת כָּל פִּתְגָמֵי תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ (מה) וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַאֲמַר לְהוֹן שַׁוּוֹ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי תְפַקְּדִינוּן יָת

רש"י

ותלמה במשפט ידי כולי כמו שפירשתי למעלה: (מד) הוא והושע בן נון. שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה וניתנה לזה [סוטה] העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו [ספרי]: (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך [יחזקאל מ'] והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונין להבין דברי תורה שהן

באור

המשכיל להבין ולהתבונן בפרשה הזאת, כן עתיד להפליא עליה, ולשום בה ולהכנס על ידה מכל התלאות והצרות אשר עברו עלינו מיום גלותינו עד עתה. כי אין בהם דבר אשר לא הוזכר מראש בשירה הזאת הקטנה בדבור והגדולה בענין. וכאשר באתנו לשעבר גלות ושעבוד וטלטול, כמו שהעיד גם עלינו מסופקים, כן תחזק בלבנו התקוה לעתיד, שיתנחם ה' עלינו לעת כבוא עתו, להושיע לנקמת דם עבדיו, ולהקים אותנו לעם כשנים קדמוניות. ואמר הרמב"ן ז"ל: אלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים, שהגיד מראשית אחרית, היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה, לא נפל דבר אחד מהם, ואף כי אנחנו מאמין ותולה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו עכ"ל: (מד) הוא והושע בן נון, שהרי לשריהם צוה הקב"ה, כדכתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגו' (לעיל ל"א י"ד), וכן אמרו רבותינו ז"ל שבת של דיוזגי היתה, נטל רשות מזה ונתנו לזה: (מה) ויכל, כאשר כלה, אז אמר אליהם: (מו) שימו לבבכם. צריך האדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה. וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך (יחזקאל מ' ד') והרי הדברים ק"ו, ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה, צריך האדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים להבין, דברי תורה שהן כהררים התלויים בשערה, על אחת כמה וכמה (רש"י). ופי' דברי התורה כהררים התלויים בשערה, לפי שחיי אדם והצלחתו הנצחית תלויים בהם. והם סובבים לפעמים על סברא דקה כשערה, שאם בינה תבין מכשול הטעות. ואם תנתק ימוטו ההרים התלויים בהם. וצריכה אם כן לכוונת הלב יותר מחכמות וידיעות שעניניהם נופלים תחת החוש, ואפשר שיבחנו בפעל ממש, כדבר הנמדד בקנה, או שאל עליהם שופט מעשי', שאי אפשר

דברי התורה הזאת: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה: פ מפטיר (מח) וידבר יהוה אל משה בעצם היום הזה לאמר: (מט) עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה: (נ) ומת בהר אשר אתה עלה שמה

לעהרע: (מז) דען עס איזט קיינע זאכע, דאראן איך עטווא ווענינ געלעגען איזט; זאנדערן אייער גליקליכעס לעבען הענגט דאפאן אב, אונד נור דאדורך קאננט איהר אין דעם לאנדע לאנגע בלייבען, וועלכעס איינצונעהמען איהר יעטצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט. (מח) אן עבען דיזעם טאגע שפראך דער עוויגע צו משה: (מט) גטהע אויף דאז געבירגע עברים, אויף דען בערג נבו, דער אים לאנדע מואב, געגען יריחו איבער, ליגט; אונד בעזיהע דאז לאנד כנען, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל'ס צום איינענטהום געבען ווילל: (נ) אויף דיזעם בערגע, דאז

מז כי לא דבר עקידה שער חי: ובדבר הזה נדרים כ"ד, נ':

תרגום אונקלוס

בניכון למטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: (מז) ארי לא פתגם ריקן הוא מנכון ארי הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: (מח) ומליל יי עם משה בכרן יומא הדין למימר: (מט) סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו די בארעא דמואב די על אפי ירחו וחזי ית ארעא דכנען די אנא יהיב לבני ישראל לאחסנא: (נ) ומות בטורא די את סליק לתמן ואתכניש לעמך כמא די

רש"י

כשהדין תלויין בשמרם את אותם כמה ונאה: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו חכמי' ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגו' [בראשית ל"ו] לפי שאמרה אינה כדאי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגו' [שם ז'] במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא ה' [שמות י"ב] לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכו': (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי

באור

לעשות בו: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם, דבר בלתי מועיל, שאין בו לא תועלת ולא רעם,

תרגום אשכנזי

והאסף אל־עמיך כאשר־מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל־עמיו׃ (נא) על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי־מריבת קדש מדבר־צן על אשר לא־קדשתם אותי בתוך בני ישראל׃ (נב) כי מנגד תראה את־הארץ ושמה לא תבוא אל־הארץ אשר־אני נתן לבני ישראל׃

פ

לג (א) וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את־בני ישראל לפני מותו׃ (ב) ויאמר יהוה מסיני בא

תא וזאת וכו' מגלה ל"א, א'. סוטה י"ד, א': ויאמר וכו' ע"ז ב', ב':

דוא בעשטיינסט, זאָללסט דוא אלסדאן שטערבען, אונד צו דיינעם פֿאָלקע איינגעטהאן ווערדען: זאָ וויא אהרן איף דעם בערגע הר געשטאָרבען, אונד צו זיינעם פֿאָלקע איינגעטהאן וואָרדען. (נא) וויל איהר אייך ווידער מיך פֿערגאַנגען מיטטען אונטער דער נאציאָן, בייא דעם שטריטוואססער קדש, אין דער וויסטע צין: אינדעם איהר מיך ניכט פֿערהערליכט האבט, פֿאָר דען קינדערן ישראל'ס; (נב) זאָ זאָללסט דוא דאז לאנד פֿאָן פֿערנע זעהען, אבער ניכט היני קאָממען אין דאז לאנד, דאז איך דען קינדערן ישראל'ס איינגעבען וויל.

לג (א) דיזעס איזט דער זעגען, וועלכען משה, דער גאָטטליכע מאן, דען קינדערן ישראל'ס פֿאָר זיינעם טאָדע ערטהיילטע. (ב) ער שפראך: עוויגער! פֿאָן סיני וואנדעלטע

רש"י

עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עט' עיניך ועלה קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש שאמרתי לכם ודברתם אל הסלע [במדבר כ'] והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לא לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: (נב) כי מנגד. מרחוק: תראה וגו'. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבא. כי ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה:

לג (א) וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: (ב) ויאמר ה'

תרגום אונקלוס

כמא דמית אהרן אחוך בהור טורא ואתכניש לעמיה: (נא) על די שקרתון במימרי בגו בני ישראל במי מצות רקם מדברא דצין על די לא קדשתון יתי בגו בני ישראל: (נב) ארי מלקביל תחזי ית ארעא ולתמן לא תיעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:

לג (א) ודא ברכתא די בריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם מותיה: (ב) ואמר יי מסיני אתגלי ויקריה

באור

ואין ראוי להתבונן עליו: (מח) בעצם היום הזה, היום שאמר השירה: (נא) על אשר לא מעלתם בי, באלתנו בספר (במדבר כ' י"ג): (נב) מנגד, מרחוק:

לג (א) וזאת הברכה, מוסב למעלה, וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם, האזינו השמים וגו', ואת הברכה, אחר התוכחה של האזינו אחר תרגם בעדם יעלב אל הסך לנות שם, כאמור זאת השירה ואת הברכה (רשב"ם): (ב) ה' מסיני בא,

וְזָרַ֤ח מִשֵּׂעִיר֙ לָ֔מוֹ הוֹפִ֙יעַ֙ מֵהַ֣ר פָּארָ֔ן וְאָתָ֖ה מֵרִבְבֹ֣ת קֹ֑דֶשׁ מִימִינ֕וֹ אשדת אֵ֥שְׁדָּת לָֽמוֹ׃ (ג) אַ֚ף חֹבֵ֣ב עַמִּ֔ים כָּל־קְדֹשָׁ֖יו

ב' מלין קרי

תולדות אהרן הופיע ברכות נ"ג, ב'. ב"ק נ"ח, א': ואתה חגיגה ס"ו, א': מימינו ברכות ו', א', וס"ע א'. יומא כ"ג, ב'. ביצה כ"ה, ב'. סוטה ל', ב': אף חובב ב"ב א', א':

תרגום אונקלוס

יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזֵי לָנָא אִתְגְּלֵי בִגְבוּרְתֵּיהּ עַל טוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְוַת קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵיהּ מִגּוֹ אִשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא׃ (ג) אַף חַבִּיבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בְּיָרַת יִשְׂרָאֵל

איינהער, פאן שעיר גינג איהנען אויף, קאם בערגע פאָרן שטראהלטע, אונד קאם אויס היילינען מירי־ אדען, אויס זיינער רעכטען פייערסגלוטהרעליגיאָן; (ג) וועלכע דיא פאָלקער פערפפליכטעט, אללע הייליגען אין דיינע געוואלט; היננעשטרעקט צו דיינען

רש"י

מסיני בא. פתח תחלה בשבחו של מקום ואח"כ פתח בצרכיהם של ישראל [ספרי] ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך רצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר לקראת האלהים [שמות י"ט] למדנו שבא כנגדם: וזרח משעיר למו. שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו [ספרי]: הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל [שם]: מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עושרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חובב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להוליד

באור

הנה שירות נשגבות מתחילות ממעמד הר סיני, כי הוא תהלת האומה ויתרונה מעל כל עמי הארץ, כי לא נעשה כן לכל גוי, ושם כרת ה' ברית עם ישראל, ועשאם לעם סגלתו והיה להם למלך. והם קבלו עליהם עול מלכותו, ואח"כ משם התחלת ענייני האומה ותקון סדריה, ראוי לפתוח בו תהלה, וכן עשתה דבורה בשירתה (שופטים ה'), וחבקוק בתפלתו (ג' ג'), וכן במזמור (תהלים ס"ח) (אשר שרו בו על דעתי כאשר העלו ארון ברית ה' מעיר דוד אל מקומו, ולזה תחלתו יקום אלהים יפוצו אויביו, כמו שאמר משה בנסוע הארון. ואין ראיה משם לדברי הראב"ע שאמר הכל במלחמות ידבר), והנה פה שעור הכתוב כך הוא, התפלל משה לעם, ואמר אתה ה'! יחי ראובן ואל ימות וגו', ובעבור שהזכיר השם סדר בשבחו, ואמר רק מאמר מוסגר שהוא מחוקק ישראל ומלכם, והוא יושיעם, והוא מקור כל הטובות וההצלחה: מסיני בא, הראה לישראל ונתן להם את תורתו: וזרח וגו', הר סיני ושעיר ופארן קרובים. ונראה שמכל הצדדים הבריק האור והופיע רכב אלהים עד שבא אל סיני, וכן אמר דוד המלך ע"ה רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם, וחבקוק אמר אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה. וכן דבורה הזכיר' שעיר ואדום (מדברי הרמב"ם): הופיע, האיר: ואתה, ובא: מרבבת קדש וגו', כוונת הכתוב על דעתי מתוך רבבות קדש, זרח ובא אש של תורה לישראל, מימינו של הקב"ה, ומלת אתה מושכת עצמה ואחרת עמה, כאלו אמר ואתה למו אש דת מרבבות קדש, והיינו מימינו של הקב"ה אתה למו דת אש. ותבין מזה ענין מ"ם מרבבות ומ"ם מימינו, שנלאו כל המפרשים בפירושו. והמתרגם האשכנזי התאמץ לתרגם מלת אשדת שהיא מורכבת מן אש דת, במלה אשכנזית הדומה לה, אף שלא הורגלה ההרכבה ההיא בל"א: (ג) חבב עמים, על דעת המפרשים, הוא מלשון חבה, הידוע מדברי רז"ל. ולא נמצא עוד במקרא, ולי נראה שהוא מלשון חוב, שמלאכו וחיבתם את ראשי (דניאל א' י"ה), וכן חבולתו חוב ישיב (יחזקאל י"ח ז'). ענין החוב הוא היות האדם מוכרח ע"פ הצדק והיושר לעשות דבר מה, (שולדיגקייט, פפליכט), בין שיהיה פעולה או קבלת פעולה, (שולדיגקייט זו טהון אדער זו ליידען), הן בדבר ממון או בגוף. והעבד ממנו הוא יוצא לאחר, וחיבתם את ראשי, על ידכם יהיה דין עלי והכרח שאתן את ראשי

בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך: (ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב: (ה) ויהי בישרון

תולדות אהרן תורה ברכות כ"ז, א'. פסחים מ"ט, ב'. סוכה ב', א'. סנהדרין נ"ט, א', ונ"א ב'. מכות כ"ג, ב'. עקידה שער פ'. בישרון ר"ה ל"ב, ב':

פיסען. עמפפאנגען זיא דיין וואָרט; (ד) דיא לעהרע, דיא משה אינו געבאָט, צום ערבטהייל דער געמיינדע יעקב'ס. (ה) דא וואורד ער קאָניג איבער ישרון, אלס דיא הייפטער דעס פאָלקס פערזאממעלט, איינמיטהיג וואָרען

תרגום אונקלוס

בגבורא אפקינון ממצרים ואינון מדברין תחות ענגך נטלין על מימרך: (ד) אוריתא יהב לנא משה מסרה ירותא לכנישת יעקב: (ה) והוה בישראל מלכא באתכנשות רישי עמא כחדא

רש"י

כשאמר הקב"ה ליעקב אני וקהל גוים יהיה ממך [בראשית ל"ה]: כל קדושיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך [שמואל א' כ"ה]: והם תכו לרגלך. והם ראוים לכך שהרי תכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני. תכו לשון תופעלו כמתוכו ממך מדברותיך: ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך. המ"ם בו קמץ ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו [במדבר ז'] ואשמע את מדבר אלי [יחזקאל ב'] כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טישפורפליד"ש בלע"ז. ואונקלוס תרגם שהם נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שמוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חובב עמים. אף בשעת חבתן של אומות העולם שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגלך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ח) ויהי.

באור

למלך. והנה מוצב מבין המלחמה והוא יוצא ושער הכתות, אשרת המחנה (פערפאליםעטע), הברית ע"פ הצדק והדין את העמים, דהיינו כל קדשיו, תחת יד השם יתעלה, והוא ענין הברית שכרת ה' עם ישראל להיות להם למלך, וכאשר יזכיר עוד. ועמים הם ישראל כמו אסרך בנימין בעממיך (שופטים ה' י"ד), עמים הר יקראו (לקמן פסוק י"ח): והם, העמים: תכו, לשון שורש הותאכו לתוך מדברותיך. כן פירש"י ז"ל, והיה מלשון תוך, ורד"ק כאילו בשרש תכה, ועל דעתו שאין לו אח במקרא. ואמרו לפי מקומו, נתחברו והלכו לרגליך, ועל פי ותחי באלות הכתותים הללו יתכן כדברי האומר שהתי"ו בתקום ה"א, כתי"ו תרגלתי לאפרים (הושע י"א ג'). והכוונה כמבואר בתרגום אשכנזי (היינגעשטירצט): ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול פקודיך, ומקבלים מדותיך ותורתך, ובאה המלילה כדרך העם המקבלים עליהם מלך, שהם משתחוים לגעותתו ונופלים על פניהם לרגליו, והוא נותן להם את חקיו ומדותיו: מדברותיך. המ"ם בו קמוץ ליסוד, כמו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז' פ"ט), ואשמע קול מדבר (יחזקאל א' כ"ח), כמו מתדבר אלי. אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טי"ש פורפליד"ש, והוא בגע"ש פורפלעדליער"ש, תרל"א (דיינע אונטערעדונגען), (רש"י). ומה שאמר הרב שהמ"ם קמוץ ליסוד, ענינו שאינו שמוש לשון מן, כי אם לסימן הבנין. ואמר ישא לשון יחיד, הטעם כל אחד ואחד: (ד) תורה צוה לנו משה. מה היו המדברות האלה? היא התורה אשר צוה לנו משה, להיות לו מורשה: קהלת יעקב, הטעם לנו קהלת יעקב. ואל יקשה בעיניך הפסקת האתנח בתלת משה, כי על פי כתוב המאמר הזה אלת מורשה מקבלת לאלה תורה, וקהלת יעקב מקבילת לאלת לנו. ותלת צוה בודדת בלי זוג, וכן מלת משה, והמשקל

תורה צוה לנו משה
מורשה — — קהלת יעקב —.

ולזה בא האתנח על מקומו הראוי לו: (ה) ויהי בישרון מלך, אז היה ה' למלך על ישראל, שקבלו עליהם עול מלכותו באסיפת ראשי העם: יחד שבטי ישראל, באמרם אחת ואלה

מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל׃ (ו) יחי ראובן ואל־ימת ויהי מתיו מספר׃ ס (ז) וזאת ליהודה ויאמר שמע יהוה קול יהודה ואל־עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה׃ פ שני

קמץ בז"ק ר' בקמץ

ריא שטעממע ישראל'ס).
(ו) אָ! דאס ראובן גליקליך לעבע! ניאמאלס אונטער־געהען; דאס זיינער מאנשאפט אנצאהל זיך ערהאלטע! (ז) אונד דיעס פיר יהודה: ער שפראך: ערהאָרע, עוויגער! יהודה'ס שטיממע, אונד בריגנע איהן צו זיינער נאציאָן; זיינע מאכט זייא איהם גענוג, אונד דוא איהם הילפע

ת"א יחי סוטה ז', ב'. ב"ק צ"ב, א'. סנהדרין ל"ב, א'. מכות י"א, א': וזאת וכו' סוטה שם. מכות שם: ואל עמו ב"ק צ"ב, א'. מכות שם: ידיו רב ע"ז כ"ה, א'. מנחות כ"ב, ב';

תרגום אונקלוס

שבטיא דישראל: (ו) יחי ראובן בחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי אחסנתהון במנינהון: (ז) ודא ליהודה ואמר קביל יי צלותיה דיהודה במפקיה לאגחא קרבא ולעמיה תתיביניה בשלם ידוהי יעבדן ליה פורענותיה בשנאוהי וסעד

רש"י

הקב"ה בישורון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו כי תשא את ראש [שמות ל'] ראויין אלו שאמלוך עליהם. ד"א בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. בעוה"ז. ולא ימות. לעוה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר [בראשית ל"ה] שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנא' [מכות י"א] אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם [איוב ט"ו] ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נידוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים [בראשית מ"ד] אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' [ב"ק צ"ב]: שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד ויזעק יהושפט וה' עזרו [דה"ב י"ח]. ד"א שמע ה' קול יהודה. כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה [ספרי] ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון [יהושע י"ט] (ומפני מה

באור

ביניהם, ולב אחד לכולם, התקשרו בקשר אמיץ תחת ברית מלכם. והנה המלך הוא הקב"ה וכן אמרו רז"ל במס' ר"ה הנהו מלכיות תלתא הוא דהויין. ה' ימלוך לעולם ועד (שמות ט"ו, י"ח), ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כ"ג כ"א). ויהי בישרון מלך: (ו). יחי ראובן, כל חיים סתם שבמקרא הם חיים מאושרים ומצליחים. התפלל משה על ראובן שיחיה חיי אושר והצלחה ולא יכרת שבטו מישראל לעולם ויהיו אנשיו במספר בני ישראל. הטעם שלא יגרום החטא והפגם שפגם עליו אביו בחללו יצועיו. להכרית שמו מישראל. והו כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו, וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר (בראשית ל"ה כ"ב), הודיע שלא יצא בחטאו ממספר השבטים (רש"י והרמב"ן). והראב"ע כתב שמלת אל מושכת אחר עמה: והכוונה ואל יהי מתיו מספר, כי כל דבר שיספר הוא מעט, וכן ואני מתי מספר (שם ל"ד ל'). התפלל עליו שיהיו אנשיו רבים: (ז) שמע ה' קול יהודה, בצאתו על האויב, כי הוא יעלה בתחלה: ואל עמו תביאנו, אל מקומו לשלום: ידיו רב לו, יספיקו לו ידיו, ואין לו צורך למי שיעזור אותו, כי אם עזרת השם לבדו. וי"א מלשון מריבה, ידיו

(ח) וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה: (ט) הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ: (י) יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל

בניו קרי

תולדות אהרן האמר יומא ס"ו, ב': יורו, סס כ"ו ח':

תרגום אשכנזי

ווידער דיא פֿיינד. (ח) פֿאָן לוי שפּראך ער: דיינע תמים אונד אורים געציימען דעם פֿראָממען, דען דוא צו מסה פּרוֹפֿטעסט, מיט דעם דוא האדערטעסט אם האדערוואססער. (ט) ווער פֿאָן פֿאטער אונד מוטטער שפּריכט: איך זאה איהן ניכט; ווער ניכט קענט זיינע ברידער, ניכטס וויס פֿאָן זיינען זאָהנען (ייא האלטען בלאָס דיין וואָרט אונד היטעטן דיינען בונד); (י) דיא נור אונטערווייזען יעקב אין

תרגום אונקלוס

מסעיד דבבוהי תהי ליה: (ח) וללוי אמר תומיא ואוריא אלבשתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך די נסיתוהי בניסתא והוה שלים בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן: (ט) דעל אבוהי ועל אמיה לא רחם כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב ארי נטרו מטרת מימרך וקימך לא אשניאו: (י) כשרין אלין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל ישוון קטורת בוסמין

רש"י

לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ"כ בספר תהלים: (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תומיך ואוריך כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא התלוננו עם שאר המתלוננים: תריבהו וגו'. כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי [שמות ל"ב] נאספו אלי כל בני לוי וצויתי' להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לויים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי: כי שמרו אמרתיך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו

באור

ידיעו ריבו ויקנמו נקמתו. וטעם שלא ברך את שמעון לדעת רש"י והראב"ע בעבור עון פעור. כי היו הנועדים שמעונים. ויתכן שמנעו בעבור שאביו הפילו בישראל. ויתברך גם הוא מברכת שאר השבטים אשר הוא בתוכם, ונפרט בחלק יהודה, כמו שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון, כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם (יהושע י"ט ט'). ויחד ברכה ללוי אף שגם עליו אמר הזקן אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (בראשית מ"ט ז'), בעבור כבוד אהרן, ועוד כי מברכות השבט הזה יתברך כל ישראל, שהיו קרבנותיו לכפר לרצון לפני השם (מתרגם הרמב"ן): (ח) וללוי אמר, על לוי, או בעבור לוי אמר אל השם: תמיך ואוריך, נגד המשפטים והתורות אשר יזכור להלן, אמר משפט האורים והתמים ראוי לאיש, שהוא חסידך, לו ולזרעו אחריו: אשר נסיתו במסה.. לא היה בתוך הנועדים על ה' בנסותו כי היה לבבו שלם עמך: תריבהו על מי מריבה, גלית עמו והתאנפת בו על מי מריבה, ובאת עליו שלא יעבור לפני העם לארץ. אבל מ"מ חסידך הוא, אוהב צדק ומישרים, לא ימנעהו דבר מלשמור תורה ומלעשות משפט: (ט) האמר לאביו וגו'. לא ישא פניו לאוהב ולא יסתר את רעהו בדבר אמת וצדק, ישמור אמרתך וינצור את בריתך. ולא יחוס לאביו ולאמו לאחיו ולבניו. וכן ת"א דעל אבוהי ועל אמיה לא רחים כד חבו מן דינא: (י) יורו וגו'. ולזה ראוי הוא

יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ (יא) בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס (יב) לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס
שלישי (יג) וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה

ת"א ישימו. סס: וכליל סס סס: ברך פסחים ע"ג, ב'. יומא סס. קדושין ס"ו, ב'. מכות י"ג, א': ישכון ברכות י"ג, ב'. מנחות כ"ג, ב': חופף יומא י"ב, ב'. מגלה כ"ו, א'. זבחים נ"ד, א', וקי"ח ב': ובין כתפיו סוטה ל"ז, א'. זבחים סס:

דיינען רעכטען, אונד ישראל אין דיינער לעהרע; דיא זאָללען רייכערווערק פֿאר דיינע נאזע, גאנצעס אָפּפֿער איף דיינען אלטאר, (יא) זעגנע, עוויגער! זיין פֿערמאָגען, לאס דיר זיין טהון געפֿאללען! צערהויע זיינער געגנער לענדען, ניא מאָגען זיינע האַססער אויפֿקאָממען! (יב) פֿאָן בנימין שפּראך ער: דעס עוויגען ליבלינג! הורך איהן געשיבערט, ווירד ער רוהיג וואָהנען; ער בעשיטצט איהן אללע צייט, ואָהנט צווישען זיינען שולטערן. (יג) פֿאָן יוסף שפּראך ער:

תרגום אונקלוס

קְטֹרֶת וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ׃ (יא) בָּרֵיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקֻרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּיל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְּסָנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְּלָא יְקוּמוּן׃ (יב) לְבִנְיָמִין אֲמַר רְחִימָא דַּייָ יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵי מָגֵין עֲלוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וּבְאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא׃ (יג) וּלְיוֹסֵף

רש"י

משפטיך. לאוין אלו לכך: וכליל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר ומתניהם תמיד המעד [תהלים ס"ט] ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלח' עם היונים והתפלל עליה' לפי שהיו מועטי' י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: (יב) לבנימין אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו' [שם ע"ח]. ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם. משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו [illegible] בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטי' ארץ מלאה כל

באור

להורות לעם ה' המשפטים והתורות, ולהיות מהם מקריבי קרבן, והם הכהנים: (יא) ברך ה' חילו, ברך נכסיהם, באופן שיספיק להם מעט עסק בם, ויהיה להם פנאי לבטל ולהורות: ופעל ידיו, הקרבנות: מחץ מתנים קמיו, מחץ קמיו מכת מתנים. ומתנים תאר הפעל: ומשנאיו מן יקומון, מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה (רש"י), והענין כפול כדרך השירים, כי טעמו מחץ מתנים קמיו מן יקומון, ומחץ מתנים משנאיו מן יקומון. והכוונה אתה ה' תלחם את מלחמות השבט עם קמיו ומשנאיו, למען ינוח לבבות ולהורות, לשפוט ולהקריב: (יב) ישכון לבטח עליו, בנימין שהוא ידיד ה' ישכון לבטח על ה': חופף עליו, מכסה אותו ומגין עליו תמיד: כל היום, לעולם. משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן, בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי (רש"י). ובספרי איתא בית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין וכרסם תור יוצא מחלקו של יהודה לחלקו של בנימין שנאמר ובין כתפיו שכן: (יג) מבורכת ה' ארצו, ארצו של יוסף מבורכת מכל הארצות (ספרי): ממגד, לשון עדנים ומגד: ממטל, שיהא טל מצוי לה בכל שעה (ספרי): ומתהום רובצת תחת, מלמד שהיתה

אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ (יד) וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שֶׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ (טו) וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ (טז) וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ (יז) בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ

קמץ בדק׳

ת״א וממגד יומא מ״ב, ג׳. ב״ק ע״ח, ח׳: ורצון וכו׳ נזפים קי״ח, ב׳: בכור ברכות כ״ו, ג׳. ר״ה כ״י ח. סוטה י״ח. ב׳. ב״ק ב׳. ב׳:

פאן גאטט געזעגנעט איזט זיין לאנד, פרוכטבאר דורך דען טהויא דעס הימעלס אונד וועססערונג אויס דער טיפע; (יד) מיט פריכטען, דיא זאננע רייפט; מיט פריכטען פאן דעם טריב דער מאנדע; (טו) מיט דען געווירצען אוראלטער בערגע, מיט דען פריכטען עוויגער היגעל; (טז) מיט פריכטען איינעס זעגענפאללען לאנדעס: פאן דער גנאדע דעססען, דער מיר אים דארנבוש ערשינען; דיזע קאממען אויף דאז הויפט יוזעף'ס, אויף דיא שייטעל דעס געקראנטען אונטער דען ברידערן. (יז) זיין ערשטגעבארנער שטיער!

תרגום אונקלוס

אמר מברכא מן קדם יי ארעיה עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעלא ומנבעי עינון ותהומין דנגדין ממעמקי ארעא מלרע׃ (יד) ועבדא מגדנין ועללן מכבול שמשא ועבדא מגדנין מריש ירח בירח׃ (טו) ומריש טוריא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן׃ (טז) ומטוב ארעא ומלאה רעוא ליה דשכנתיה בשמיא ועל משה אתגלי באסנא ייתין כל אלין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי׃ (יז) רבא דבנוהי זיוא ליה וגבורן דאתעבידא ליה

רש״י

טוב כולו של יוסף: ממגד. לשון עדני ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה. אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד״א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בישול הפירות שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד״א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שוכני סנה. ותהא ארצו מבורכת לרצונו ונחת רוחו של הקב״ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכח שהוא

באור

מרותלת במעיינות (שם): (יד) תבואת שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה (שם) המבשלת וממתקת את הפירות: גרש ירחים, יש פירות שהלבנה מבשלתן, והיא גורשת ומוציאה אותן. דבר אחר גרש ירחים, שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש, וכן נראה מפשוטו: (טו) ומראש, הפסוק המעולה והיקר יקרא ראש, וכן בשמים ראש (שמות ל׳ כ״ג), או הוא כנוי לכל דבר משובח ומעולה, ויהיה פה שם נרדף למגד: הררי קדם וממגד גבעות עולם, שהם מששת ימי בראשית והברכה מצויה בהם, מה שאין כן בהרים וגבעות שנתחדשו ונתהוו אחרי כן, והכוונה שארצו מבורכת בכל דבר טוב ומשובח, בתבואות ארץ המישור ובברכות הררי עד, אם בדברים שצומחים עליהם, או בגנוזים בתוכם, וזהו: (טז) וממגד ארץ ומלאה, אמר הוא מלאה, ממשמורים שבה. ובספרי אמרו מלמד שארצו של יוסף מלאה ומליאה חסידה כל ברכה. ורמב״ן אמר, אדם מעמיד ספיחתו בחלקו של יוסף, אין לדיך מה מנה כלים: ורצון שכני סנה, ותהיה ארצו מבורכת לרצונו ונחת רוחו של הקב״ה הנגלה עלי בתחלה בסנה: ורצון, נחת רוח ופיוס, וכן כל רצון שבמקרא (רש״י). ומלת שוכני כמו שוכן לי: תבואתה, הברכה הזאת, והתחברו שני סימני התי״ו והה״א, כמו עזרת׳ ישועת׳ בלותה (רשב״ם): (יז) בכור שורו, הוא ושופט

וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי־ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: ס רביעי
(יח) ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך: (יט) עמים הר־

תא בהם וכו' ב"ק י"ז, ח': ולזבולן וכו' עקדה שער צ':

פֿאָן מאיעסטעטישעם אַנ־זעהען; זיינע הערנער זינד וויא דעם וואלדשטירס הערנער, מיט זאָלכען שטאָסט ער דיא פֿעלקער צו הויפֿען, ביז אן דאז ענדע דעם לאַנדעס. זיא זינד דיא מיריאַדען אפֿרים'ס, אונד דיא טויזענדע דעם שטאַממעס מנשה. (יח) צו זבולון שפראַך ער: פֿריייע דיך, זבולון, בייא דיינעם אויסצוג, אונד דוא, יששכר, אין דיינען הילטטען! (יט) זיא לאַדען פֿעלקער אין צום בערגע; דאָרט שלאַכטען זיא שולדלאָזע אָפּפֿער, דען זיא זוי־

תרגום אונקלוס

מן קדם תוקפא ורומא דיליה בגבורתיה עממיא יקטיל כחדא עד סיפי ארעא ואינון רבותא דבית אפרים ואינון אלפיא דבית מנשה: (יח) ולזבולן אמר חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא על בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם: (יט) שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון

רש"י

לשון גדולה ומלכות שנאמר אף אני בכור אתנהו [תהלים פ"ט] וכן בני בכורי ישראל [שמות ד']: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר ונתת מהודך עליו [במדבר כ"ז]: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכולם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה לכולם היא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים [ירמיה ג']: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וגו' [שופטים ח']: (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שבירך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים [בראשית מ"ז] לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים [ד"ה א' י"ב] ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך וע"פ קביעתם עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפוני טמוני חול. כסויי טמוני חול טרית וחלזון והזכוכית הלבנה היוצאים מן הים ומן

באור

שהוא ראשון לבית יוסף: הדר לו, נתון לו, שנא' ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'): וקרני ראם קרניו, קרני הראם הם רמים ומהודרים: והם רבבות וגו', הקרנים שזכר הם שנים, רבבות אפרים ואלפי מנשה: (יח) בצאתך. שמח כשאתה יוצא באניות לסחור. ולהביא ברכה לארצך, כי זבולן לחוף אניות ישכן: באהליך. שמח במנוחתך באהליך, כי ראה מנוחה כי טוב, כאשר אמר הזקן בברכתו (בראשית מ"ט ט"ו): (יט) עמים, של שבטי ישראל: הר יקראו. כאשר ישובו יורדי הים, מביאים כל הון יקר אל ארצם, בהמון חוגג לירושלים, לזבוח שם זבחי תודה, ולספר נפלאות ה' בקהל עם. כמו שאמר המשורר (תהלים ק"ז), והשלמים והתודות הבאים שלא על החטא נקראים זבחי צדק: שפע ימים יינקו, יששכר וזבולן יהיה להם עושר רב, כי יגיע להם שפעת הנכסים מן הים, אשר הם סוחרים על ידו, ונגד זה בספוני טמוני חול, כדעתי

יקראו שם יזבחו זבחי־צדק כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול: ס
(כ) ולגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן וטרף זרוע אף־קדקד:
(כא) וירא ראשית לו כי־שם חלקת

ת"א שם יזבחו וכו' מגלה ו', א': ויראו וכו' סוטה ח, א'. ב"ב ס"ו, א':

תרגום אשכנזי

געגן איבערפלוס דער מעערע, אונד פערבארגענע שעטצע דעס זאנדעס. (כ) צו גד שפראך ער: געלאבט זייא, דער גד וייטע גרענצען גאב! ער לעגט זיך הין, וויא איינע לאווין, פערצעהרט ארם אונד שייטעל. (כא) שאן האט ער דען אנפאנג זיך

תרגום אונקלוס

תמן יכסון נכסת קודשין לרעוא ארי נכסי עממיא ייכלון וסימן דמטמרן בחלא יתגלין להון: (כ) ולגד אמר בריך דאפתי לגד כליתא שרי ויקטול שלטונין עם מלכין: (כא) ואתקביל

רש"י

החול ותחלקו של יששכר וזבולון היה. כמו שאמר במסכת מגילה [ו' א'] זבולון עם חרף נפשו למות [שופטים ה'] משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולון על חלקו לאמר לאחי נתת שדות וכרמים וכו': ספוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית [מלכים א' ו'] וספון בארז [שם ז'] ותרגומו ומטלל בכיורי (ס"א בכיסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע"י פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגויים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנא' שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולון ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו ניכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא

באור

רב יוסף (פרק קמא דמגילה דף ו'). שפוני זה חלזון; טמוני זו טרית, חול זו זכוכית לבנה. ופי' רש"י חלזון דג עולה מן הים להרים, ובדמו צובעין תכלת, ונמכר בדמים יקרים. (ועיין מ"ש מזה בפרשת תרומה כ"ה ד'). טרית, מין דג שקורין טונינא. (והוא מין דג טהור מלוח מאד, הנקרא כן בלשון רומי. עיין ערוך). זכוכית לבנה היוצא מן החול. כדאמרינן ביציאת השבת חול של זבולון חשוב מאחר חולות ודמוי לזכוכית לבנה. והנה הזכוכית נעשה במלאכה מחול דק עם אפר הנקרא (פאטאשע). כאשר יתערבו יחד ויבאו באש, יתרככו ויתכו ויתלכו, עד שיהיו כעין מתכת נגל ונך, וכאשר יתקררו ישובו לקשיותם, ויהיו גוף צלול. ובספורי דברי הימים אשר לאומות הגידו שמלאכה הזאת לא נודעה בימים הקדמונים כי אם לאנשי צור וצידון, והיה הדבר סוד חתום ביניהם, כי עשו על ידו מסחר רב, בהביאם את הזכוכית בארצות לארץ מרחק, ומכרוהו שם בדמים יקרים. והנה זבלון היה על ירך צידן, כמ"ש וירכתו על צידן (בראשית מ"ט י"ג), וחול של זבולון חשוב מאחר חולות ודמוי לזכוכית לבנה כמו שאמרנו, ויתכן שהיו אנשי זבולון ויששכר בעלי החכמה והמלאכה היקרה ההיא ומכרו את הזכוכית לאנשי צידון, והם הובילוהו למרחקים ועשו בהם סחורה, או שאנשי השבט בעצמם הביאו אותו לארצות אחרות באניות, וכל הספינות הבאות מן החוף ההוא אל ארץ רחוקה על שם הצדונים נקראו. כי היו צור וצידון המפורסמים שבאומות לעשות מלאכה במים רבים. ואפשר שעל זה רמז באמרו ושפוני טמוני חול, דרך מליצת השיר. שהשפע טמון אצלם בחול, ותלוי בדעת לזולתם: ושפוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית (מלכים א' ו' ט'), וספון בארז (שם ז' ג') כן פירש"י ז"ל, ויתכן שהוא מלשון חשיבות וחלוקת הכבוד, וכן מצאנו בתרגום שני (אסתר א' י"ג), הלא ספינת יתהון; כבדה אותם, ועוד שם (ז' י'). גברי עלה"ו לא ספנית, גברי העולם כזה לא כבדתי, וכן נמצא במ"ק (דף כ"ח א') מאן חשיב מאן ספין. ויהיה השעור פה דברים יקרים וחשובים הטמונים בחול: (כ) ברוך מרחיב גד, מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח (ספרי): (כא) וירא ראשית לו, ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג, שהיא ראשית

מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס
חמישי (כב) וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ (כג) וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס

קמץ בז"ק

ת"א ומלא ברכות כ"ה, ח': ים וכו' סס סס ב" פ"ח, ג':

ערוועהלט, צום ערבטייל פאם געזעצגעבער, דען ער פערשארט; צירט פאר דעם פאלקע פאראן, איבט גערעכטיגקייט דעם עווי-גען, ערפיללט געגען ישראל זיינע פפליכט. (כב) פאן דן שפראך ער: דן איזט וויא איין יונגער לאווע, דער פאם בשן הערונטער שפרינגט. (כג) פאן נפתלי שפראך ער: נפתלי האט דעם ווילענס גנאדע, אונד זיינעס זעגענס איבערפלוס;

תרגום אונקלוס

בְּקַדְמִיתָא דִילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא נָפֵק וְעָאֵל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל׃ (כב) וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָן אַרְעֵיהּ שָׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְנָגְדִין מִן מַתְנָן׃ (כג) וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעְרַב יַם גִּינוֹסַר

רש"י

ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו [דברים ל"ד]: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצי' לפני אחיכם וגומר [במדבר ל"ב]: צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריה' והלכו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה ראשי עם: צדקת ה' עשה. על משה אמור: (כב) דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו כאריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממער' פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן [יהושע י"ט] וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומו' תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו מפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו' [שם י"ט] יצא בגבול' מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל

באור

מה הארץ: כי שם חלקת, כי ידע אשר שם בנחלתו, חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון, אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה, שנאמר ולא ידע איש את קבורתו (לקמן ל"ד ו') (רש"י). ומתרגם אונקלוס משמע שמלת ספון מוסב על מחקק, וכן היה, דאחר בעבור היותו שוחיכר, אלא שהטעם מפריד ביניהם. ולפי מ"ש למעלה בבאור מלת ספוני, יתכן לומר שגם פה ענינו מלשון חשיבות, וכן פי': דאחר לטול לו ראשית, במקום אשר נתן לו המחוקק את חלקו, והיה המחוקק הזה ספון וחשוב אצלו, כי משה כאשר טוהו, ומהו? ויתא ראשי עם וגו': ויתא, גד: ראשי עם, הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ, לפי שהיו גבורים, וכן הוא אומר נחנו נעבור חלוצים לפני ה' וגו' (במדבר ל"ב ל"ב) (רש"י): צדקת ה' עשה, שמלא בידו את אשר דבר בפיו, שנדרו בני גד ללכת עם ישראל להלחם עם אויביהם, ולא הזכיר ראובן, ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן. והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם. ולא תמצא כן בבני ראובן (ראב"ע): (כב) יזנק מן הבשן, מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות, כך שבטו של דן נטל לו חלק בשני מקומות, וכן הוא אומר ויצא גבול בני דן מהם, ויעלו בני דן וילחמו (ספרי): (כג) שבע רצון, שם התאר

(כד) וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ (כה) בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ

תולדות אחרן וטבל מנחות ס"ח, ג':

תרגום אשכנזי

אבענד אונד מיטטאג איזט דיין בעזיטץ. (כד) פאָן אשר שפראך ער: פאָן אללען זאָהנען וויר'ד אשר געזעגנעט, בעליעבט בייא זיינען ברידערן, טונקט זיינען פוס אין אֶהל. (כה) אייזן אונד

תרגום אונקלוס

וְדָרוֹמָא יֵירָת׃ (כד) וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָא אָשֵׁר יְהֵי בְּרַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ (כה) תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא

רש"י

לשון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוס חרמים ומכמורות: ירשה. לשון ציווי כמו עלה רש [דברים א'] והטע' שלמעלה בר"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון ציווי. והמסורת הגדולה מלינו באלפא ביתא לשון ציווי דטעמיהן מלעיל: (כד) ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבני' כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצ' לאחיו בשמן אנפיקינון וקפלאות והם מהנין לו בתבואה. ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים ה"א אבי ברזית [דה"א ז'] שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים המשוחים בשמן זית: וטובל בשמן רגליו. שהיתה ארצו מושכת שמן כמעין [ספרי] ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כולי כדאיתא במנחות [פרק ח']: (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. ד"א ברזל ונחשת מנעלך ארצך נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעול' של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנתך שהם דובאי' זבי' ומתמוטטי'. ד"א וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דובאך שכל הארצות דובאות כסף וזהב לארץ ישראל שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה ומשפיעות

באור

מוסב על נפתלי, ורצון מוסב על השם הנאמר אחריו, והשיעור אתה נפתלי. הנך שבע רצון ה' ומלא ברכת ה', לפי שהיתה ארצו מלאה כל טוב. והספרי מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים ובספינות: ומלא ברכת ה', ו' בקמץ נגוסר (ספרי): ים ודרום, ים זה ים של סומכי ודרום זה ימה של טבריה (ספרי): ירשה. לשון צווי. כמו עלה רש (דברים א' כ"א), והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי. ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהן מלעיל (רש"י): (כד) ברוך מבנים אשר, ע"ד הפשט כטעם יהי רצוי אחיו, יאמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב אביהם, ורצוי לכל אחיו, והטעם כי ארצו שמנה, ומשם יבואו המעדנים לכל השבטים, וכלם יברכוהו. ואונקלוס תרגם בריך מברכת בנים, כדרשת רז"ל שיותר מהשבטים יתאוו לו שיש את ברכת ארצו. עמיד השמן שהמצא בחלקו לרוב, ויהיה אם כן הוא מבורך בכל מיני המעדנים לכל השבטים. והוא טעם רצוי אחיו, שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם (עיקרי הרמב"ן). וכן איתא בספרי שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקנון וקיפלאות. והם מהנים לו בתבואה: וטובל בשמן רגלו, שארצו של אשר מושכת שמן כמעין (ספרי). ואמר טבל בשמן ע"ד מליצה כטעם כתם ציון לבונו: (כה) ברזל ונחשת מנעליך, ארצך תהיה נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת, ורש"י ז"ל כתב: עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל, שארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל, כאלו הארץ סגורה על ידה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת: וכימיך דבאך, וכימים שהם טובים לך, שהן ימי תחלתך ימי נעוריך, כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים ומתמוטטים (רש"י), וכן תרגמו בל"א, ועל אמר וכימיך דבאך, וכימים שהם טובים לך, כמנין ימיך, כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום, יהיו דבאך, שכל הארצות דובאות כסף וזהב לארץ ישראל, שהיא מבורכת בפירות. וכל הארצות מתפרנסות ממנה, ומשפיעות לה כספם וזהבם לסחורתם (נ"ל לסחורתם, והוא חויסאלום בל"א). הכסף

דבאך: (כו) אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים: (כז) מענה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד: (כח) וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש

תולדות אהרן רוכב וכו' חגיגה י"ב, ב': ומתחת וכו' שם שם. חולין ס"ט, ח': וישכון וכו' סנהדרין ק"ב, ט'. תענית ב"ד, ח':

ערין דיא דיין דינעל! דיין אלטער זייא וויא דיינע יוגענד! (כו) ניכטס גלייכט דיינעם גאטטע, ישרון! דיא הימעל רעגירט ער, דיר צו העלפען; לענקט מיט זיינער ערהאבנען מאכט דיא וואלקען. (כז) (דיא וואהנונג דעם אוראלטען גאטטעס), אונד דיא עוויגען ארמע דער אונטערוועלט; טרייבט פיינדע פאר דיר אויס, שפריכט, ראטטע אויס! (כח) אונד ישראל וואהנט זיכער, אבגעזאנדערט יעקב'ס קוועללע, אין איינעם לאנדע פאן קארן אונד מאסט, דעססען הימעל טריפען פאן טהויא.

תרגום אונקלוס

וכנחשא מותבך וכיומי עולימותך תקפך: (כו) לית אלהא אלא אלהא דישראל דשכינתיה בשמיא בסעדך ותוקפיה בשמי שמיא: (כז) מדור אלהא דמלקדמין ובמימריה אתעביד עלמא ותריך מן קדמך סנאה ואמר שיצי: (כח) ושרא ישראל לרוחצן בלחודיהון כעין ברכתא דבריכינון יעקב אבוהון לארעא עבדא

רש"י

לה כספם וזהבם לשקו"ינט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיעות אותו למרגלם: (כו) אין כאל ישורון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים: (כז) מעונה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובדר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שכנים: זרועות עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תוקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יסדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם שיחת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו נעתק: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מעונה. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו ועינו כעין הבדולח [במדבר י"א] כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי [ירמיה ט"ו] אלא כעין בבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם [בראשית מ"ח]: יערפו. יטפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב ויתן לך האלהים מטל

באור

כוכב כלה מהם. שהם מזיעות אותו למרגלם (רש"י): (כו) אין כאל ישרון, אחר שגמר ברכתו לשבט ושבט, שב לברך הכלל. ואמר דע לך ישרון, שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רכב שמים, הוא אותו אלוה, שבעזרך ובגאותך הוא רוכב שמים ושחקים ממעל. (כז) מעֹנה אלהי קדם, השחקים שהם למעון לאלהי קדם, שקדם לכל נמצא, והה"א מעונה תמורת למ"ד בתחלת התיבה כ"כ רש"י ז"ל. והרא"ם כתב שיותר נכון לומר שהיא ה"א הנקבה, כמו מעון מעונתו בציון (תהלים ע"ו ג'), אלא שלפי זה היה ראוי להיות מעונת: ומתחת זרעת עולם, כלה שבא זה מוסב למעלה, בעזרך ובגאותך הוא רוכב זרועות עולם מתחת, ויהיה פה עולם המליצות בכלל (וועלט), לא הזמן לבד. או תהיה הכוונה זרועות תחת, שהן זרועות עולם, וכן מתרגם בל"א: ויגרש מפניך אויב, ויאמר לך השמד אותם: (כח) בדד, בלי מיחוש מאומה: עין יעקב, מי שיצא ממעין יעקב, וכן וממי יהודה יצאו (ישעיה מ"ח א') (הרלב"ג), והטעם וישכן ישראל בטח בדד, וישכן עין יעקב בטח בדד: אל ארץ, כמו

אף־שמיו יערפו־טל׃ (כט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך ואשר־חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על־במותימו תדרך׃ ס שביעי

לד (א) ויעל משה מערבת מואב אל־הר נבו ראש הפסגה אשר על־פני ירחו ויראהו יהוה את־כל־הארץ את־הגלעד עד־דן׃ (ב) ואת כל־נפתלי ואת־ארץ אפרים ומנשה ואת כל־ארץ יהודה עד

ת״א אשריך וכו׳ ברכות מ׳, ח׳: עם נושע עקדה שער פ׳: ואתה וכו׳ שבת קי״ח, ב׳. מגלה י״ז, א׳: ויעל סוטה י״ג, ב׳:

(כט) ווארל דיר, ישראל! ווער איזט דיר גלייך? פאלק, דעם דער עוויגע ביישטאנד לייסטעט! ער איזט דיינער הילפע שילד, איזט דיינער ערהאבנען וויגע שווערדט; דיינע פיינדע שמייכעלן דיר, דוא טריטטסט איינהער אויף איהרען האָהען.

לד (א) משה גינג הירויף פאן דער עבנע מואב אויף דען בערג נבו, דיא שפיטצע דעס פסגה, וועלכעס געגען ירחו איבער ליגט; אונד דער עוויגע ליס איהן דאז גאנצע לאנד זעהען: גלעד ביז דן; (ב) גאנץ נפתלי, דאז לאנד אפרים אונד מנשה, אונד דאז גאנצע לאנד יהודה, ביז אן דאז אייסערסטע

תרגום אונקלוס

עבור וחמר אף שמיא דעליהון ישמשון בטלא׃ (כט) טובך ישראל לית דכותך עמא דפורקניה מן קדם יי תקוף בסעדך ודמן קדמוהי נצחן גברותך ויתכדבון סנאך לך ואת על פריקי צואריהון תדרוך׃

לד (א) וסליק משה ממישריא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן׃ (ב) וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל

רש״י

השמים וגו׳ [שם כ״ו]: (כט) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה׳ אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו אויביך לך. כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגומר [יהושע ט׳]: ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה [שם י׳]:

לד (א) מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי עבודה זרה שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל [שופטים י״ח] והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה וחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה וחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה וחורבנה. ד״א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב״ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד

באור

הארץ, וכן והתפללו אל המקום הזה: (כט) מי כמוך, בניס: מגן עזרך, אשר יגן עליך: ואשר חרב גאותך, חרב שבו תתגאה על אויביך: ויכחשו אויביך לך, יכחשו ויכזבו אם שנאמר, ויכנעו לך, כענין שנאמר והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (שם ס׳ י״ד):

הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ (ג) וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃ (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃ (ה) וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ (ו) וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ז) וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־

תולדות אהרן ויאמר וכו' ברכות י"ט, ב': וימת וכו' סוטה י"ג, ב'. קדושין ל"ח, א'. ב"ב ט"ו, א': על פי ה', ב"ב י"ז, א': ויקבר וכו' סוטה ט' ב'., וי"ב ב', וי"ד א': ולא ידע סס י"ג, ב'. עקדה שער כ"ב: ומשה וכו' סס י"ג, ב':

מער; (ג) דיא מיטטעגליכען לענדער, דען קרייז דעם ירדן'ס, דאז טהאל פאן ירחו, דער פאלמענשטאדט, ביז צער. (ד) אונד דער עוויגע שפראך צו איהם: דיעס איזט דאז לאנד, פאן דעם איך אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען, אונד געזאגט: דיינעם זאמען וויל איך עס איינגעבען: איך האבע עס דיך מיט דיינען איגענען זעהען לאססען; אבער הינקאממען וואללסט דוא ניכט. (ה) אלזא שטארב משה, דיענער דעס עוויגען, אים לאנדע מואב, נאך דעם בעפעהל דעס עוויגען. (ו) ער בעגרוב איהן אין דעם טהאלע אים לאנדע מואב, געגען בית פעור איבער; אונד ניאמאנד האט ביז אויף דיעזען טאג זיין גראבמאהל וואהרגענאממען. (ז) משה וואר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, אלס ער שטארב; זיין אויגע וואר ניכט דונקעל, אונד דיא לעבענסזעפטע האטטען ניכט

תרגום אונקלוס

יַמָּא דִיהוּדָה עַד יַמָּא בַתְרָאָה׃ (ג) וְיָת דָּרוֹמָא וְיָת מֵישְׁרָא בִּקְעַת יְרֵחוֹ קַרְתָּא דְדִקְלַיָּא עַד צוֹעַר׃ (ד) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ דָּא אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ אַחֲזֵיתָךְ בְּעֵינָךְ וּלְתַמָּן לָא תִעְבַּר׃ (ה) וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַיְיָ׃ (ו) וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע אֱנָשׁ יָת קְבוּרְתֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (ז) וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא

רש"י

סימיו סמתיס: (ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון [במדבר י"ג]: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה [מלכים א' ז']: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה. וזהו לאמר לכך הראיתיו' לך אבל גזרה היא מלפני שתמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועי' וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם. אפשר משה מת וכתב וימת שם משה. אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה [דברים ל"א] אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע [ב"ב ט"ו]: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו ר' ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהי' רבי ישמעאל דורש כן. כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו [במדבר ו'] הוא מביא את עצמו. כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה [ויקרא כ"ב] וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור. וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות [אבות פ"ה] [סוטה י"ד]: לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו:

גם לחה: (ח) ויבכו בני ישראל את־
משה בערבת מואב שלשים יום
ויתמו ימי בכי אבל משה: (ט) ויהושע
בן־נון מלא רוח חכמה כי־סמך משה
את־ידיו עליו וישמעו אליו בני־
ישראל ויעשו כאשר צוה יהוה את־
משה: (י) ולא־קם נביא עוד בישראל
כמשה אשר ידעו יהוה פנים אל־
פנים: (יא) לכל־האתת והמופתים
אשר שלחו יהוה לעשות בארץ
מצרים לפרעה ולכל־עבדיו ולכל־
ארצו: (יב) ולכל היד החזקה ולכל
המורא הגדול אשר עשה משה לעיני
כל־ישראל:

תולדות אהרן ויבכו וכו' כתובות ק"ג, ב'. קדושין ל"ח, א': ויתמו מ"ק כ"ח, א': ויהושע ב"ק צ"ג, ב': ולא קם וכו' ר"ה כ"א, ב'. עקדה שער ל"ב, ושער ע"ג, עקרים מ"ג, פ"ג: לכל האותות עקרים פ"ט וס"י: לעיני כל ישראל מנחות ל', א':

תרגום אונקלוס

כהאן עינוהי ולא שנא זיו יקרא דאפוהי: (ח) ובכו בני ישראל ית משה במישריא דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכיתא אבלא דמשה: (ט) ויהושע בר נון אתמלי רוח חוכמתא ארי סמך משה ית ידוהי עלוהי וקבילו מניה בני ישראל ועבדו כמא די פקיד יי ית משה: (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די אתגלי ליה יי אפין באפין: (יא) לכל אתיא ומופתיא די שלחיה יי למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעיה: (יב) ולכל ידא תקיפתא ולכל חזונא רבא די עבד משה לעיני כל ישראל:

תרגום אשכנזי

אבגעשמטען. (ח) דיא קינדער ישראל'ס וויינטען אום משה, אין דער עבנע מואב'ס, דרייסיג טאגע; זאדאן ווארן דיא טרויער־צייט אום משה צו ענדע. (ט) יהושע, זאהן נון, וואר מיט דעם גייסטע דער וויזהייט ערפיללט, דען משה האטטע זיינע הענדע אויף איהן געלעגט; דיא קינדער ישראל'ס געהארכטען איהם, אונד פאלגטען איהם, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (י) עס שטאנד אבער אין ישראל קיין פראפעט ווידער, וויא משה וואר, איך, מיט דעם דער עוויגע פאן אנטליטץ צו אנטליטץ אומגעגאנגען וואערע: (יא) אין אנזעהונג דער צייכען אונד וואונדער, דיא איהן דער עוויגע געזאנדט אין דעם לאנדע מצרים אויסצופיהרען, געגען פרעה, זיינע דיענער, אונד זיין גאנצעס לאנד; (יב) אונד אין אללען מעכטיגען אונד פירכטערליכען טהאטען, דיא משה געטהאן, פאר דען אויגען דעם גאנצען ישראל'ס.

רש"י

(ח) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל [במדבר כ'] זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שהיה רוצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה' [שמות ל"ב] עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם [במדבר ט']: (יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם [דברים ט'] והסכימה דעת הקדוש ברוך הוא לדעתו שנאמר אשר שברת [שמות ל"ד] יישר כחך ששברת [שבת פ"ז]:

חזק

ליחיד

אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים:
לא־יהיה לך אלהים אחרים על־פני: לא־תעשה לך פסל כל־
תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת
לארץ: לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל
קנא פקד עון אבות על־בנים ועל־שלשים ועל־רבעים לשנאי:
ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותו*: ס לא
תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר־
ישא את־שמו לשוא: ס שמור את־יום השבת לקדשו
כאשר צוך יהוה אלהיך: ששת ימים תעבד ועשית כל־מלאכתך:
ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא־תעשה כל־מלאכה אתה ׀
ובנך ובתך־ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל־בהמתך וגרך אשר
בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד היית
בארץ מצרים ויצאך יהוה אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה
על כן צוך יהוה אלהיך לעשות את־יום השבת: ס כבד
את־אביך ואת־אמך כאשר צוך יהוה אלהיך למען ׀ יאריכן
ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר־יהוה אלהיך
נתן לך: ס לא
תרצח ס ולא תנאף ס ולא
תגנב ס ולא תענה ברעך עד
שוא: ס ולא תחמד אשת
רעך ס ולא תתאוה
בית רעך שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו וכל אשר לרעך: פ

* מצותי ק'

קושיא עשרת הדברות בפ' יתרו ובפ' ואתחנן עדיין לא זכו רוב העולם לקרות הטעמים שבשתיהם כתיקונם ע"פ אור תורה ז"ל לחלק שני טעמים שלה בין יחיד לציבור. ע"ש ותראה כל הדברים נכונים ואין דבריו צריכין חיזוק ע"כ שמתי להציג כל חד וחד בטעמים מדויקים לקרות אחד לציבור ואחד ליחיד: והטעם כי לצבור בא כבר נדפסים לזאת באו בכאן הטעמים רק ליחיד.

עשרת הדברות

(ו) אנכי ה' אלהיך, סתומה: הוצאתיך, בתביר בלבד, ע"ש: מארץ מצרים, במרכא טפחא לבדו: עבדים, באתנח לא ברביע: (ז) יהיה, בלא גלגל: על פני, הנו"ן נקודה. בקמץ ופתח, כמ"ש בדברות ראשונות: (ח) תעשה, במאריך תלא גלגל: לך, בלא פסיק: פסל, בפסיק והפ"א רפה: כל תמונה, ואלה שמות וכל תמונה, משנה תורה כל תמונה, וכן במסורת פרשת ואדם חשיב כל תמונה דואלה הדברים עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכו': בשמים, בפסיק: מתחת, הדגש התי"ו בקמץ ופתח, כמ"ש בפ' יתרו: (ט) לא, אין בו טפחא רק מאריך: ועל שלשים, ואלה שמות על שלשים, משנה תורה ועל שלשים: (י) לאהבי, במדוייקים הפ"א בפתח: ולשמרי מצותו, המדפיסים חטאו בשגגה בעשותם מצותיו קרי. ונעלם מהם מה שנמסר בסוף הפרשה ב' מצותו חסר יו"ד כלומר דכתיבי מצותו וקריין מצותיו. ואין זה מהם רק קריין מצותי ביו"ד לבד, וכן כתב החזקוני, מצותו כתיב מצותי קרי ע"כ. והוא חד מן אלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקרינן יו"ד. ונמסר בסימן בריש שמואל ובריש ירמיה. וכן כתב הרמ"ה ז"ל. מצותי דעקב אשר שמע אברהם חסר וא"ו כתיב וחסר וא"ו תפיין כתיב וכל אורייתא דכתיב בה וא"ו באמצע קדים לתי"ו וכתיב יו"ד בתר תי"ו בר מן חד דכתיב וא"ו בתר תי"ו אלופי יו"ד. וסימן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ומסר עליה תו כתיב תי קרי. גם בעל מנחת כהן נמשך אחרי המדפיסים ונפל ברשת זו טמנו, ולא שם אל לבו מה שכתב לקמן בסוף האי סדרא ולשמרי מצותו כתיב וקרינן מצותיו ב' בתורה כי האי גוונא, וסימן האי דהכא, התשמר מצותו אם לא דעקב, ועשית את מצותו דכי תבא עכ"ל, והיינו כמסרא דילן: (יב) שמור, ואלה שמות זכור, משנה תורה שמור, והוא חד מן ג' זוגים מתחלפין, קדמאה זיין תניינא ש"ין: צוך, בפסיק והוא"ו בשוא: (יג) תעבד, העי"ן בחטף פתח: (יד) ועבדך, במקף: ועבדך ואמתך, ואלה שמות עבדך ואמתך, משנה תורה ועבדך ואמתך: (טו) אלהיך, בשני פשטין, דהוא לומר אין בכ"א בריש אלא פשטא: (יז) לא תרצח, הצד"י נקודה בפתח וקמץ, כמ"ש בפר' יתרו: ולא תנאף, ואלה שמות לא תנאף, משנה תורה ולא תנאף: ולא תגנב, ואלה שמות לא תגנב. משנה תורה ולא תגנב: ולא תגנב, סתומה וטעו המדפיסים שלא עשו פיסקא: תגנב, בלא אזלא: ולא תענה, ואלה שמות לא תענה, משנה תורה ולא תענה: (יח) ולא תחמד אשת רעך, ואלה שמות לא תחמד אשת רעך, מ"ת ולא תחמד אשת רעך: ולא תתאוה בית רעך, ואלה שמות לא תתאוה בית רעך. משנה תורה ולא תתאוה בית רעך: שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו, ואלה שמות ועבדו ואמתו ושורו וחמרו, משנה תורה שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו: שורו וחמרו, בפסוק זה נמסר במסורת ש"ס קדמי, פירוש שדהו שורו הם בלי וא"ו בתחלת המלה, ואשר בספרין וא"ו. ומפני שיש טעות במסרה קטנה שבדפוס, הוצרכתי לכתבה אע"פ שהיא פשוטה, ואגב אורחין למדנו פירוש קדמין. והוא הפך מלת בספרין שפירושה לוקחין. ע"ש:

*) צורת כתיבת שירת האזינו

שלם פתוח

ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי
אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן
הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה
באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יהוה
להכעיסו במעשה ידיכם וידבר משה באזני כל
קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם

ש״ש

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי
יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי
כשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עשב
כי שם יהוה אקרא הבו גדל לאלהינו
הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט
אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא
שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל
ה ליהוה תגמלו זאת עם נבל ולא חכם
הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך
זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר
שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך
בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם
יצב גבלת עמים למספר בני ישראל
כי חלק יהוה עמו יעקב חבל נחלתו
ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן
יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו
כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף
יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו
יהוה בדד ינחנו ואין עמו אל נכר
ירכבהו על במותי ארץ ויאכל תנובת שדי
וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור
חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים
ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כליות חטה
ודם ענב תשתה חמר וישמן ישרון ויבעט
שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו
וינבל צור ישעתו יקנאהו בזרים
בתועבת יכעיסהו יזבחו לשדים לא אלה
אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו
לא שערום אבתיכם צור ילדך תשי
ותשכח אל מחללך וירא יהוה וינאץ
מכעס בניו ובנתיו ויאמר אסתירה פני מהם
אראה מה אחריתם כי דור תהפכת המה
בנים לא אמן בם הם קנאוני בלא אל

*) בשום אחת מכל שיטות השירה לא יהא הריוח באמצע פחות משיעור סתומה ואם שינה פסול וגם ליזהר בראשי השיטין שלא לשנות אפילו אחת מהנה. גם נ״ל לפניה לאחריה שיטה שלימה פנוי׳ תחת השירה תהיה לעד לכתוב. יו״ד ועירס

שירת האזינו

כעסוני בהבליהם   ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם   כי אש קדחה באפי
ותיקד עד שאול תחתית   ותאכל ארץ ויבלה
ותלהט מוסדי הרים   אספה עלימו רעות
חצי אכלה בם   מזי רעב ולחמי רשף
וקטב מרירי   ושן בהמות אשלח בם
עם חמת זחלי עפר   מחוץ תשכל חרב
ומחדרים אימה   גם בחור גם בתולה
יונק עם איש שיבה   אמרתי אפאיהם
אשביתה מאנוש זכרם   לולי כעס אויב אגור
פן ינכרו צרימו   פן יאמרו ידנו רמה
ולא יהוה פעל כל זאת   כי גוי אבד עצות המה
ואין בהם תבונה   לו חכמו ישכילו זאת
יבינו לאחריתם   איכה ירדף אחד אלף
ושנים יניסו רבבה   אם לא כי צורם מכרם
ויהוה הסגירם   כי לא כצורנו צורם
ואיבינו פלילים   כי מגפן סדם גפנם
ומשדמות עמרה   ענבמו ענבי רוש
אשכלת מררת למו   חמת תנינם יינם
וראש פתנים אכזר   הלא הוא כמס עמדי
חתום באוצרתי   לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם   כי קרוב יום אידם
וחש עתדת למו   כי ידין יהוה עמו
ועל עבדיו יתנחם   כי יראה כי אזלת יד
ואפס עצור ועזוב   ואמר אי אלהימו
צור חסיו בו   אשר חלב זבחימו יאכלו
ישתו יין נסיכם   יקומו ויעזרכם
יהי עליכם סתרה   ראו עתה כי אני אני הוא
ואין אלהים עמדי   אני אמית ואחיה
מחצתי ואני ארפא   ואין מידי מציל
כי אשא אל שמים ידי   ואמרתי חי אנכי לעלם
אם שנותי ברק חרבי   ותאחז במשפט ידי
אשיב נקם לצרי   ולמשנאי אשלם
אשכיר חצי מדם   וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה   מראש פרעות אויב
הרנינו גוים עמו   כי דם עבדיו יקום
ונקם ישיב לצריו   וכפר אדמתו עמו

פ ש"ש

ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני
העם הוא והושע בן נון ויכל משה לדבר את כל
הדברים האלה אל כל ישראל ויאמר אליהם שימו
לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום
אשר תצום את בניכם לשמר לעשות את כל דברי
התורה הזאת! כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם

סדר

הפטרות

מספר דברים

והפטרות שבת ראש חדש, ומחר חודש, ומה שקורין בתורה בשבת ראש חדש

עם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מאת

המבארים הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ. תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סכום פסוקי הספר דברים תשע מאות וחמשים וחמשה. הנ״ה סימן: וחציו. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך: ופרשיותיו י״א. אסרו חג בעבותים סימן: וסדריו כ״ז. יפיה אמונה יגיה לך סימן: ופרקיו ל״ד. אתה ה' בכל לבב סימן: מנין הפתוחות שלשים וארבעה והסתומות מאה ועשרים וארבעה. הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות. וכסא כבוד ינחילם סימן:

סכום הפסוקים של כל התורה. חמשת אלפים ושמונה מאות וארבעי' וחמשה, ואור החמה יהיה שבעתים סימן: וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים: מנין פתוחות של כל התורה. מאתים ותשעים. יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו סימן: והסתומות שלש מאות ושבעים ותשעה. או אסרה אסר על נפשה בשבועה סימן: נמצא מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות. שש מאות וששים ותשעה. לא תחסר כל בה סימן:

סדר הפטורת
לספר דברים.

הפטרת מחר חדש (שמואל א' כ' י"ח — מ"ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃
(יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (כ) וַאֲנִי
שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח
אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀
מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי יְהוָה׃ (כב) וְאִם־
כֹּה־אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃
(כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־
עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם
לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב
הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃
(כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא
בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־
יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל
נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא
כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן
הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת

על כ'

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא לחביט אנה ואנה בקרוא דברי ה' לפני עם הקודש.

הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃
(לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה
וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (לב) וַיַּעַן
יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃
(לג) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה
הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (לד) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן
בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד
כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (לה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד
וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (לו) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (לז) וַיָּבֹא הַנַּעַר
עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר
הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה
חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃
(לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃
(מ) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא
הָעִיר׃ (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה
וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ
שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי
וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ור"ח מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־
עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם
וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

תבי"ת, פתוחה

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם
חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן
זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת
אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה
יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־
רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ (ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף
כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ
בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם
וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ
וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־
יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן
שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר
קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ (ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה
בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה
כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה
גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה
אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם
וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃
(יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם
מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם
וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם
תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא

הפטרה לשבת וראש חדש

תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּֽי־
הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ
וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־
בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת
אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ
נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־
כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת
וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת
תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ
אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם
מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים
וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל־הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ (כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח
לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ (כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם
וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא
כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי
הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה
וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר
לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

פתח באתנח אתר כ׳

תרגום אשכנזי

(א) וויסזאגונג ישעיה'ס, זאָהנעס דעס אמוץ, וועלכער איבער יהודה אונד ירושלים ווייסזאגטע, אין דען צייטען עזיהו'ס,

הפטרת הדברים

(בישעיה סימן א׳)

(א) חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם

רש״י

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ וגו׳: אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו. אמוץ ואמצי׳ מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה אומות נתנ...

באור

(א) חזון. שרש חזה הוא ארמי, ועניינו כמו ראה בעברי, והעברי ישתמש בשרש חזה במליצ׳ כי ... כל שירי המקרא מלאים מלות ארמיות, פי כל תם שהוא זר ונכרי מהתמם את המל... (ע׳ ספר מליצת ישרון, דף אחרון); והנבואה פשוטה העברי משתמש רק מעט בשרש חזה ו...

את הדרך בהבנה' לרואה הענין שמדברים בו, כמו ויחזו את האלהי' (שמות כ"ד י"א), היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראשית ט"ו א'), ועל הדרך הזה קראו לנביא הרואה הנסתרות והעתידו' (שעל כן היה נקרא רואה, שמואל א' ט' ט') בשם חוזה, ולנבואה חזון וחזיון. ואמנם אע"פי שעקר הוראת שרש חזה הוא ענין ראיה, ושהנביא נקרא חוזה על שם ראותו הנסתרו' והעתידו', הנה ראוי לדעת כי העקר המכוון בנבואות איננו שיהיו בני אדם יודעים העתידות, אבל המכוון הוא שיקחו העם מוסר וישובו מדרכיהם הרעים, בשמעם הרעות העתידות לבא עליהם אם אחרים אם לא ישובו, ובשמעם חסדי ה' על יראיו ושומרי מצותיו; ונמשך מזה כי בכלל הוראת שרש חזה נכללה הוראת הדבור אל העם להוכיחם על דרכיהם, וזה טעם באין חזון יפרע עם (משלי כ"ט י"ח), כלומר באין תוכחה, באין מוכיח; וכן ולחוזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות (ישעיה ל' י'). לשון הזה מורה כאן דבור אל העם. והנה ישעיה נבא קצת נבואות גם על אומות העולם, אך לא אמר נבואותיו לאנשי הנכר ולא הלך להוכיח אותם, ולא דבר דבריו רק לבני יהודה, על כן כתוב אשר חזה על יהודה וירושלים, ולא הזכיר את העמים שנבא עליהם; וכיוצא בזה דברי עמוס אשר חזה על ישראל, והוא נבא גם על אומות אחרות. אך לא השמיע דבריו ותוכחותיו כי אם לישראל: אשר חזה על יהודה וירושלם, אין המלות האלה דבקות עם מלת חזון ישעיהו בן אמוץ (כמו שנראה מפיסוק הטעמים). אלא עם כל המקרא, ומלת אשר היא כאן נומינאטיף, לא אקוזאטיף, והיא חוזרת אל ישעיהו בן אמוץ, ולא אל החזון, והכוונה (כדעת רבי יצחק אברבנאל) להודיע מאיזה זמן ועד איזה זמן נבא ישעיה. ולא יתכן שתהיה מלת אשר חוזרת אל החזון, כי התוכחה שבזה' לאו בימי יותם וחזקיה לא תצדק בימי אחז, ולא יתכן שיאמר ישעיה החזון הזה (כדעת רבי יצחק) בימי כל המלכים האמורים בסוף. ואין להשיב כי חזון ישעיהו האמור כאן הוא שם כולל כל נבואותיו של ישעיה (כמו שהיא הוראת מלות חזון ישעיהו בדברי הימים ב' ל"ב ל"ב), או שיכלול חלק אחד מהן (מתחלת הספר עד סוף סימן י"ב, כמו שהיא דעת קצת מחכמי העמים); כי אמנם אם היה הדבר כן, לא היה ראוי (כאשר העיר כבר גם רבי יצחק) שיבא בתחלת הנבואה הראשונה הדבור אשר חזה ישעיה בן אמוץ על יהודה וירושלים; ואחרי אשר בנבואה השנית חזר ואמר הדבר אשר חזה וגו', נשאר הוא כי פסוק חזון ישעיהו וגו' על הנבואה הראשונה לבדה נאמר (וכמו שהיא ג"כ דעת הש"י): על יהודה ועל ירושלים, יהודה היא ארץ יהודה או מלכות יהודה, ולפי שעיר ירושלים נכללת ביהודה, הוסיף מלת וירושלם, להגיד כי לא אמר נבואותיו בערי יהודה בלבד, כי גם בעיר המלוכה ובאזני השרים והמלכים אמר דבריו: בימי עזיהו, בשנת מותו. החל להתנבא, כנראה בסימן ו'. ואמנם הסימן ההוא הוא כולל הנבואה הראשונה שראה ישעיה, אך איננו כולל הנבואה הראשונ' שאמר ישעי' אל העם, כי לא השמיע החזון ההוא עד ימי אחז (עיין פירושי לפסוק ו' א'). והנה אין בידינו גם אחת מהנבואות שאמר ישעיה אל העם בימי עזיהו ויותם, אך כל נבואות הספר הזה נאמרו בימי אחז וחזקיהו. וקצת מהן נכתבו (ולא נאמרו כמקובל) בימי מנשה. והנבואות הראשונות שאמר ישעיהו בימי עזיה ויותם לא שם הנביא להכינן למשמרת לדורות עולם. ואמנם לענין הזמן אשר בו נאמר החזון הזה, נראה לי ברור שלא יתכנו דברי התוכחה בעבודת גלולים האמור שנאמר בימי אחז, שאם היה הנביא עומד בימי אחז לא היה נמנע מלדבר על עבודת האלילים ומחלל שם ה' בתועבות הגוים, כי זה היה ענין ישראל בימי אחז; והפך מזה אנו רואים כי ישעיה בחזון הזה מוכיח דור שהיה עובד את ה' אבל לא עם טהרת המעשים, כאמרו למה לי רב זבחיכם וכו' וגו'. ואמנם מלת עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור האמורות בנבואה הזאת (פסוק ד') אין שום ראיה שיהיה המכוון בהן על עבודת האלילים, כי הבגידה והמרידה ועשית המשפט ושאר המעשים המקולקלים, גם הם יקרא עזיבת ה' וניאוץ קדוש ישראל והנזר אחור מדרכיו. הלא תראה נתן אומר לדוד כאשר בא אל בת שבע: אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' (שמואל ב' י"ב י"ד), קרא אותו מנאץ ה' אע"פי שלא היה במעשהו ריח עבודת אלילים; וישעיה עצמו (נ"ט י"ג) אמר ונסוג מאחר אלהינו, ואח"כ הוא אומר דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר והוסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמוד וגו' וכו', ובכל הנבואה ההיא אין זכר ורמז לעבודת אלילים, כי ענינים אחרונים כאלה. ועל נסמוך לומר כי קלקול המעשים הוא נקרא עזיבת ה' ונסיגה מאחר אלהינו. ומי יאמין שיהיה הנביא מדבר בימי אחז, ולא יאמר על אמון ע"ז שהיו עובדים רק המלות האלה כי יבשו מאילים אשר חמדתם וגו'? ואשר אני אחזה לו הוא כי בתחלת ימי חזקיה נאמר החזון הזה, בזמן שהחזיר חזקיה עבודת עבודת בית ה' ליושנה. אך דרכי העם בעניני משפט וצדקה היו עדיין מקולקלים

אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ (ב) שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ (ג) יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס

יותם'ס, אחז'ס, יחזקיהו'ס, קעניגע פאן יהודה: (ב) הארעט, א הימעל, אונד דוא, פערנימם'ס א ערדע! דען דער העררא איזט עס, וועלכער שפריכט: קינדער האבע איך געפפלעגט אונד גראסגעצאגען, אונד זיא האבען זיך ווידער מיך ענטפערט. (ג) עס קעננט דער אכס זיינען העררן, אונד דער

רש"י

משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה. וכן שנינו בברייתא דמכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בספר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיה נאמר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו [לקמן ו'] ואומר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמר' אח"כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר משא על כל אומה ואומה משא אומה פלו' אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קוראם חזון שהוא קשה מעשר' לשונות שנקראת נבואה כמו שאמר בבראשית רבה ודליה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כ"א): בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ד' מלכים הללו קפס בימיו ביום שנצטרע עוזיהו שרה' שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר בגלו ישראל השבטים כת"י): (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ [דברים ל"ב] למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידי' ואומרים כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון

באור

ורחוקים מדרך ה' ואמנם אראכם שמה וכו' וכו' הוא ליוד הרעות שמלאו את יהודה בימי אחז, ותולדותיהן שהיו עדיין קיימות בתחלת ימי חזקיה, כי אחז ניתן ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה, וגם ביד מלך ישראל ניתן ויך בו מכה גדולה, ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד. ועוד אדומים באו ויכו ביהודה וישבו שבי. ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון וכו' וכו' וישבו שם (דברי הימים ב' כ"ח), וחזקיה בתחלת מלכותו אמר (שם שם כ"ט ט') והנה נפלו אבותינו בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על זאת. ואמנם מה ענין האילים והגנות בימי חזקיה? האילים והגנות אינם אלא משל וכן בפסוק אשר יהיה לנעלת אינו אלא משל. והבנת המשל ההוא היא לבדה תפרש לנו המשך דברי החזון הזה בקשר נכון ודרך ישר ונאמן, כאשר אראה למטה פסוק כ"ז. ואמנם למה נכתב הסימן הזה בתחלת הספר, אע"פי שנאמר בימי חזקיה, ואחריו נבואות שנאמרו קודם לכן בימי אחז? נראה לי כי רצה ישעיה לחלוק כבוד לחזון זה ולשומו בראש הספר, מפני חשיבותו, כי הוא פותחה יקרה. כוללת עקרי המוסר ויראת ה'; וכמו שנבחר מזמור אשרי האיש להיות בתחלת ספר תהלות מן הטעם הזה עצמו, שהוא כולל עקרי המוסר ויראת ה': בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו, אחד מן המשכילים היה מתמיה על שבאו כאן ארבעה שמות בלא ו' החבור, והיה אומר כי ו' יחזקיהו היא טעות סופר, ושהנכון וחזקיהו בוי"ו. והשיבותיו כי גם בראש הושע מלאכו כך בימי עזיה יותם אחז יחזקיה, וגם בתחלת מיכה כת' בימי יותם אחז יחזקיה ולא יעלה על הדעת שתפול טעות אחת בשלשה מקומות בשוה. אבל שיסכימו שלשה נביאים לכתוב שלשה וארבעה שמות בלי ו' החבור. זה אינו רחוק, ויש לייחס הענין לשתי כוונות. האחת כי העדר החבור (Asyndeton) מרומם הדבור, והנביאים האלה היודעים לרוממות מליצתם, אולי רצו שיהיה גם פתח ספריהם במליצה מפוארה. והשנית היא כי כל אחד מהם בשעה שכתב ספרו בימי חזקיה לא היה יודע מי ימות תחלה, המלך או הנביא, על כן הניחו המלה בלי ו', אולי יצטרכו להוסיף עוד שם אחד אחר השם ההוא: (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. להגיד רוב מעלת הדברים שהוא בא לדבר, אמר לשמים ולארץ שיאזינו, והכוונה להטות אליו אזן השומעים, כי הדברים שהוא בא לומר הם עצומים ראוים לשמעם, עד שראוי שישמעו

בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃
(ד) הוֹי גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים

איזעל דיא טעננע זיינעס איינענטהימערס; ישראל האט קיינע איינזיכט, מיין פֿאָלק קיינע איבערלעגונג.
(ד) אָ! זינדהאַפֿטע נאציאָן, פֿרעפֿעלבעלאסטעטעס פֿאָלק! רוכלאָזעס געשלעכט, אויסגעאַרטעטע

רש"י

שמעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה והלך את הדבר כמלאו שכיהם מעידים בלשון האזינה ובלשון שמיעה: כי ה' דבר. (שתהיו עדים בדבר כשהתריתי בם בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתוכח עמהם שעברו על שהתראה אני לא סרחתי בהם אלא בדלתים ורוממתים והם פשעו בי). (ס"א) שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה [שם] במכילתא: (ג) קונהו. מתקנו בספרים' אבוס ואחר שהרגילו בכך יודע בו אצל חמור אבוס אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא הפסיק לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כדמפורש [ביחזקאל כ' ל"ט] ואומר איש את גלולי וגו' ואף לאחר שהגלאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (ס"א). ד"א ידע שור קונהו מכיר השור קונהו: להיות מורא עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום והחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמש' ושי:ם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם. שגזרתי עליהם וידעו ודשי בעקב וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות: לא ידע. לא אבו לידע ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם שגונח עליו וצועק אהה אלא שיש מהם מוסבין

באור

אותם אפילו השמים והארץ. כלומר העולם כלו. השמים וכל צבאם. הארץ וכל אשר עליה. למה? כי פי ה' דבר. מה שאני בא לדבר, ה' דבר אותו. ודבריו אני משמיע. וכיוצא בזה אמר משה בתחלת השירה האזינו וגו'. ופירש אחר כך ואמר כי שם ה' אקרא. לכך הבו גדל לאלהינו ותנו לו כבוד והטו אזן לדברים שאני אומר, כי הנני קורא ומכריז שם ה' ותאריו ותהלותיו ואודיע דרכיו. וכמו שאומר מיד הצור תמים פעלו וגו'. בנים גדלתי ורוממתי. כמו לא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (ישעיה כ"ג ד'). מים גדלוהו תהום רוממתהו (יחזקאל ל"א ד'). ענין הוכחת הילד או הנטע באופן שיגדל וירבה בקומה; והכוונה כאן על כלל האומה. כטעם הוא עשך ויכוננך (דברים ל"ב ו'). כלומר עשך גוי אחד בארץ, אף כאן בנים גדלתי ורוממתי, השגחתי על צרכיהם מטעת ילדותם ממצרים, שהיו אז בבחינת הילד היוצא לאור, ועשיתי אותם מעט מעט ממלכה תקיפה בארץ, עד שהיו בבחינת איש שלם בכחו: והם פשעו בי, פרקו עולי מעל צוארם, ומרדו בי ־ לבלתי שמוע בקולי ולבלתי לכת בדרך ה', שהוא לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח י"ט); תוגמת זה בישעיה (נ"ט י"ג) פשוע וכחש בה' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה וכו' וכו', שאין הכוונה כלל על עבודת האלילים, אלא על עזיבת הצדק והיושר: (ג) אבוס בעליו. האבוס איננו מקום מאכל הבהמה. אבל הוא (כדברי גוססעניוס) הגרן, מקום דישת הדגן; והמלה נגזרת משרש בוס שענינו כמו דוש. על שם שדשים בו. הלא תראה באין אלפים אבוס בר (משלי י"ד ד'). הכוונה באין שם שורים עובדי האדמה, הגרן נקי בלא דגן, כי רוב תבואות בכח שור (ועל כן אין ראוי לחסום שור בדישו, וכן אין ראוי להתנהג בקמצנות עם העבדים והשפחות). וכן היתכה ריש עבדך אם ילין על אבוסך (איוב ל"ט ט'), הטעם היקבע דירתו אצל גרנך, להיות מוכן לעבודתך. ומשקל אחר מאבוס, פתחו מאבוסיה סלוה כמו ערמים (ירמיה נ' כ"ו), פתחו מקומות הדישה ודושו אותה כמו שדשי' ערמת חטי'. וכן כאן ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו. אין הכוונה שהחמור יודע מקום מאכלו, אלא מקום עבודתו, כלומר החמור מכיר כשהוא בגרן כי צריך הוא לעבוד ולדוש, כי העבודה עתה היא לו, כי מלאכת הדישה שכרה עמה, והיא האכילה (כמה שכתוב לא תחסום שור בדישו (דברים כ"ה ד'), ועל כן אמרו עגלה דשה (ירמיה נ' י"א) והכוונה עגלה שמנה); והנה השור והחמור עומדים בעליהם לתקות שכר, ומכירים כי עבודתם טובה להם. וישראל לא ידעו ולא יבינו כי עבודת ה' וההליכה בדרכיו היא חייהם והצלחתם. וכן שור אבוס (משלי ט"ו י"ז) ענינו שור דש דגן, ועל ידי כן הוא שמן; ומלת אבוס אפשר שתהיה שם דבר. כמו אבוס, כלומר שור הרגיל לעמוד באבוס. ויותר נכון שקראו אבוס לבהמה שמנה, על שם שהעומדת באבוס דרכ' להיו

באור

אמנה; ומזה נקראים אבוסים (מלכי' א' ה' ג'), שמשם כמו בפקר הדם. והוא לשון מקרא ולשון חכמים אמרו ג"כ הפועל אבס להורות על מלאכת פטום הבהמות עד שישמינו, באמרם אין אובסין את הגמל (שבת קנ"ה); גם קראו לכלי מאכל הבהמות אבוס, על שם שבו מתפטמות שם: אני וחמורי נאכל באבוס אחד (פסחים קי"ח), וקראו ג"כ אבוס לכלי מאכל הפועלים האוכלים ביחד מתוך כלי אחד: לא יאכל עמו מן האבוס (נדרים מ"א ב'). ומפני היות שם אבוס נאמר בלשון חכמים על מקום האכילה, חשבו רבים שכן הוראתו גם בלשון מקרא. ואין הדבר כן. ואמנם מה הפרש בין גרן ואבוס, אי אפשר לנו עכשו לגדרו. וי"ל כי אולי היה הגרן מקום פתוח בלא גדר, והאבוס מקום סגור. כטעם פתחו מאבוסיה; והנה כשהיו חובטים בכח אדם במקלות, היו עושים במקום פתוח, אבל כשהיו דשים בכח הבהמות היו צריכים למקום סגור, כדי שלא תלך לה הבהמה. וסיוע לדברי מצאתי שכתב פאללאדיוס בספרו De re rustica (lib. 1 tit. 36) בדברו על הגרן: זה לשונו Glausa deinde, et robustis munita cancellis, propter armenta puae cum teritur inducimus. ישראל לא ידע, כמו צופיו עורים כלם לא ידעו (ישעיה נ"ו י'), לא ידעו ולא יבינו (תהלים פ"ב ה'), אין בהם דעה ובינה; אף כאן לא ידע אין בו דעה, לא התבונן אין בו תבונה והתבוננות. והכוונה (כדברי רד"ק) אין בהם תבו' לדעת כי עבודת ה' היא טובתם. ובגזעניוס פירש ישראל לא ידע קונהו, עמי לא התבונן בעליו. והוא רחוק, שאם אתה אומר כן, תצטרך לפרש עמי לא התבונן אבוס בעליו: (ד) הוי, לשון קריאה (כפירוש ראב"ע ולאוצנמיללער: וכמו שפירש רש"י למטה פסוק כ"ד), ואיננו לשון אוי (כדעת בגזעניוס), כי איננו אלא תחלת התוכחה, והקדמה לעל מה תכו, ואינו מזכיר אחר זה מה יהיה באוי. והנה מלת אוי תבא אחריה על הרוב למ"ד: אוי לי, אוי לך, אוי לו, אוי לנו, אוי להם, ולא כן מלת הוי. כגון (ישעיה ה'), הוי מגיעי בית, הוי משכימי בבקר, הוי משכי העון, הוי האומרים, הוי חכמים, הוי גבורים, וכן כאן הוי גוי חוטא; ורק ירמיה ויחזקאל, הנביאים המאוחרים בזמן, אשר אין לשונם צחה כנביאים הראשונים, אמרו לפעמים הוי במקום אוי, הוי אל נבו (ירמיה מ"ח א'), הוי עליהם (שם כ' כ"ז), הוי על הנביאים (יחזקאל י"ג ג'). הוי למתפרות כסתות (שם י"ג י"ח): עם כבד עון, כבד שם התאר בסמיכ', והוא אחד עם כְּבַד (שמות ד' י'). וכמהו מן עָרֵל, עֲרַל שפתים (שם ו' י"ב) וְעָרֵל לב וְעָרֵל בשר (יחזקאל מ"ד ט') (ראב"ע). ודע כי משקל שוא ותנועה (פְּעַל, פְּעֵל, פְּעֹל פְּעֻל) ומשקל סגול בטעם למעלה (פֶּעֶל, פֵּעֶל, פֹּעֶל), אחד הם, אלא שהראשון יותר קדמון, והשני בלשון ארמית (כגון גְּבַר, קְשׁוֹט), והשני מאוחר ממנו, והוא מיוחד ללה"ק (גֶּבֶר, קֹשֶׁט), ועל המעט הוא שיבואו בלה"ק במשקל הראשון (כגון עם גְּבַר תמים, תהלים י"ח כ"ו); והנה במלות כְּרַע בד (במדבר י"ט ז'), חֲדַר משכבך (שמות ז' כ"ח), הבל הבלים (קהלת א' ב'), בִּגְדֹל זרועך (שמות ט"ו ט"ז), ועל גְּבֹהַּ קומתו (שמואל א' ט"ז ז'), שהן כמלות זרות, והיה משפטן זֶרַע חֶדֶר הֶבֶל גודל גֹבַהּ, אין אלא על המשקל הקדמון; והדברים ארוכים, ואין זה מקומם. ודע כי בבא שם התאר סמוך לשם דבר, הכוונה לומר כי נושא המאמר ההוא בעל התאר ההוא מצד החלק הוא שיש בו (הרמוז בלשון שם הדבר) שהוא בעל התכונה ההיא (הרמוזה בלשון שם התאר), כגון יפה מראה, הכוונה יפה מצד מראהו שהוא יפה, נקי כפים ובר לבב, נקי בנקיות כפיו שהן נקיות ובר בבחינת לבו שהוא בר, ועל הדרך הזה תמימי דרך, ישרי לב, שפל רוח, קשה עורף, עמק שפתים, כבד פה וכבד לשון, חולמת רבים. וכן כאן עם כבד עון, עם שהוא כבד מצד עונו שהוא כבד. ואין הכוונה על גודל עון אחד מיוחד אלא על רבוי העונות, כטעם כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (תהלים ל"ח ה'), וכן בישעיה (כ"ד כ') וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום, כאלו הפשע משא כבד המפיל את נושאיו. ומלאמו עון ופשע אמורים בלשון יחיד על דרך שם כולל, והכוונה עונות הרבה, כמו כי לא שלם עון האמורי (בראשית ט"ו ט"ז), פן תספה בעון העיר (שם י"ט ט"ו), העם היושב בה נשוא עון (ישעיה ל"ג כ"ד), והגד לעמי פשעם (שם נ"ח א'), ולשבי פשע ביעקב (שם נ"ט כ'), ורבים כן. והנה אחר שאמר גוי חוטא, הוסיף שעונותיה' רבים מאד, עד שיכבדו עליהם כמשא כבד. זרע מרעים, עניינו כפירוש רד"ק ולאוצנמיללער זרע שהם מרעים, כמו כי זרע ברוכי ה' המה (ישעיה ס"ה כ"ג). ולא כבגזעניוס זרע של מרעים, כי באמרו שגם אבותם היו רעים נמלא ממעט בגנותם,

קינדער! איהר האבט דען העררן פֿערלאססען, דען הייליגען ישראל'ס פֿער־וואָרפֿען, איהר האבט	מַשְׁחִיתִ֑ים עָזְב֣וּ אֶת־יְהוָ֗ה נִֽאֲצ֛וּ אֶת־קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל נָזֹ֥רוּ אָחֽוֹר׃ (ה) עַ֣ל מֶ֥ה תֻכּ֛וּ ע֖וֹד תּוֹסִ֣יפוּ

איך צוריקגעצאָגען. (ה) ווארום וואָללט איהר נייעדינגס געשלאגען ווערדען? ווארום פֿער־

רש"י

שהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון [זכריה ב'] ותרגומו אבלו לשון בכיה: הוי. יש לזעוק על גוי קדוש הנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיו' עם כבד עון: עם כבד עון. כבדו' עון כבד אדם שהוא כבד פישנ"ט בלע"ז: כבד שם דבר של כבדות פישנ"טומא בלע"ז תדבק עם תיבת עון: זרע מרעים. והם היו זרע ברך ה'. בנים היו להקב"ה ונהפכו למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזורו אחור. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכה"א וינזרו מקדשי בני ישראל [ויקרא כ"ב] נזיר אחיו [בראשית מ"ט] אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאחר המקום: (ה) על מה תכו וגו'. אדם שלוקה וחוזר על סרחונו חברו

באור

ולא מצאנו כאן זכר ולמה שלמדו מעשיהם הרעים מאבותם: בנים משחיתים, מזיקים, עושים השחתה וקלקול; משחיתים קרוב למרעים, כטעם לא ירעו ולא ישחיתו (למטה י"א ט' וס"ה כ"ה): נאצו, קרוב לעזבו, אלא שהוא קשה ממנו, כי הוא מורה עזיבה והרחקה בבזיון ומיאוס, כמו למטה (ה' כ"ד) כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו; ואין ענינו הכעסה, כי מה טעם לומר הכעיסו את אמרת קדוש ישראל? אך ענינו בזיון ומיאוס, כמו שהיא הוראת השרש הזה בבנין הקל, כמו נאצו כל תוכחתי (משלי א' ל'), אלא שהפיעל המורה על חוזק הפעולה מורה בשרש הזה ריחוק ומיאוס חזק, בזלזול וחרוף וגדוף; וכן תרגם יונתן קצו בדחלת קדישא דישראל, ולמטה ה' כ"ד תרגם רחיקו, לשון הרחקה ומיאוס. ומה שמצאנו במקומות אחרים לשון נאץ מתורגם בלשון הרגזה, אין זה אלא תקון שתקנו המתרגמי' לכבוד מעלה. על דרך שמצאנו ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (ויקרא כ"ד י"א) ותרגם, ואלא את המקלל (שם שם י"ד) דארגיז, את ה' הוא מגדף (במדבר ט"ו ל') מרגיז, ובפסוק ביד עבדיך חרפת אדני (ישעיה ל"ז כ"ד) תקן יונתן בדרך אחר ואמר חסידת עמא דה', הכל להרחיק לשון חרוף מהאל יתברך: קדוש ישראל, הכוונה אלהי ישראל, מי שישראל מקדישין אותו ומעריצים אותו, ודוגמתו פחד יצחק (בראשית ל"א מ"ב) מי שיצחק מפחד ממנו, וכן בלשון חכמים קשה יראתם (מכילתא. שמות י"ד ב') האליל שהיו המצרים עובדים ויראים. ולפיכך מצאנו מלככם כפל לשון של קדושכם (ישעיה מ"ג ט"ו) וכאן ישעיה מגדיל גודל חטאתם, באמרו כי מי שהיה משפטם להקדישו ולרוממו הם בהפך נאצוהו ומאסו בו — מלילת קדוש ישראל מלויה מאד בישעיה, ומעט בכל שאר ספרי הקודש, והיא שלשים פעמים בדברי ישעיה (עם והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה, י' י"ז, גואל ישראל קדושו, מ"ט ז', אני ה' קדושכם, מ"ג ט"ו. ועם ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל דמלכים ב' י"ט כ"ב). ורק שתי פעמים בירמיה (נ' כ"ט ונ"א ה'), ושלש בס' תהלים (ע"א כ"ב, ע"ח מ"א, פ"ט י"ט), וזולת המקומות האלה אין עוד המלילה הזאת בכל המקרא (זולתי בחבקוק א' י"ב הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי, ושם לא נזכר ישראל, ואולי קדושי חוזר אל הנביא, לא לכל האומה). וכאלו רצה ישעיה שיהיו המכחישים עתידים לבלול מתוכו אחרי נבואותיו, חתם חותמו בכלן, ומלילת קדוש ישראל מלויה בחלק השני כמו בחלק הראשון, ויה"ד ג"כ, כי הנה הוא י"ג פעמים בראשון וי"ז בשני: נזורו, נפעל משרש זור, שהוא תרגום של סור, ומכאן כנזר אר"כ שרש נזר המורה התרחקות ופרישות: אחור מאחריו היה לו לומר, אלא שהקיצור בדבר המובן מוסיף אומץ לדבור. ולייד המליצה המתחזק הרבה בהיותו מסיים במלת אחור. נאצו, נזורו, בלא וי"ו החבור. וכן עם כבד עון, זרע מרעים, בנים משחיתים, הכל בלא וי"ו; העדר החבור (Asyndeton) מגדיל רושם הדבור, כי כל רעיון ורעיון מתראה לבדו ומכה על נפש השומע, אבל שני רעיונים הקשורים זה לזה בסימני החבור, רושמם יותר חלש, כי לא תוכל הנפש להבחין כחו של כל אחד ואחד מהם, על דרך תרי קלי לא משתמעי: עזבו את ה' וגו', פתח לנכח (הוי גוי חוטא, כי הוי לשון קריאה, והקריאה היא אלא לנכח), וסיים לנסתר, עזבו נאצו נזורו. זה משפט בלשון הקדש, כל מקום שמתחילין מלות אתה אשר, או אתם אשר, הופכים הדבור לנסתר; כגון רני עקרה לא ילדה

סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ (ו) מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה

מעהרעט איהר דען פרעפעל? איזט דאך יעדעס הויפט שאָן קראנק, יעדעס הערץ שאָן קראַפטלאָז.
(ו) פאָן דער פוססאָהלע ביז צום הויפטע גיבט עס קיינען געזונדען טהייל, אללעס וואונדע, שטריי־

רש״י

מוכיחו ואומר לו כל זה לקית ואינך נותן לב לומר על עון זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לשוב מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו: (ו) מתם. לשון תמימות שלם אין מכאוב: פצע. מכת חרב: חבורה לשון חבלה: ומכה טריה. ת״י יונתן מרססא. כתותה ומרוססת: טריה. דמנולייד״א בלע״ז: ובלשון גמרא יש טרייה לרישי. ומנחם פי׳ לשון לחות כלומר לחה ולטותה תמיד נובעת מישע

באור

(ישעיה נ״ד א׳) שיעורו את אשר לא ילדת. וכן שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם (שם נ״א ז׳) אתם העם אשר תורתי בלבבכם, וכן ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו (שם מ״ד א׳) ואתה ישראל אשר בחרתי בך, וכן טורף נפשו באפו (איוב י״ח ד׳) אתה הטורף נפשך באפך, וכן מכין הרים בכחו (תהלים ס״ה ז׳) אתה המכין הרים בכחך, וכן עם מלת הוי, הוי משקה רעהו (חבקוק ב׳ ט״ו), הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו (שם שם ט׳), הוי חכמים בעיניהם (ישעיה ה׳ כ״א), ועיין למטה כ״ג ט״ז. ולפעמים יכתב המכתב הזה גם בלא השמטת מלת אשר. כמו בקשו את ה׳ כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו (צפניה ב׳ ג׳), וכן בברכות ברוך אתה ה׳ אלהינו אשר קדשנו במצותיו. ואם באת לפרש המליצה הזאת בדיוק, כן תפרשה: הוי גוי חוטא עם כבד עון וכו׳, שאתם אותם האנשים שעזבו את ה׳ נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור; וכן רני עקרה, את שאת היא האשה שלא ילדה, וכן שמעו אלי יודעי צדק שאתם העם אשר תורתי בלבם. וכן הוי אתה שאתה האיש המשקה רעהו, וכן ברוך אתה ה׳ אלהינו, שאתה הוא האל אשר קדשנו במצותיו: (ה) על מה תכו עוד, על מה תוסיפו סרה. על מה דלשון עומד במקום שנים; על מה תרצו להיות מוכים עוד, כלומר על מה תוסיפו לחטוא. והלא כבר הגיע לקיתם, עד כי כל ראש לחלי וגו׳. וזה אחד מעשרים פירושים שנגנבו ממני ונכתבו בפירוש ישעיה הנדפס בפראג בשנת תקנ״ח. אחר שתי שנים שכבר נדפסו בשמי בספרו של ראזענמיללער תהי נפשו צרורה בצרור החיים. וראב״ע פירש כל מה שתוכו תוסיפו עוד למרוד, ואין זה במשמעות על מה. והיה ראוי לומר כאשר תוכו כן תוסיפו סרה, או בעבור מכותיכם כן תוסיפו סרה. והכורם (ר׳ הירץ האמבורג) וראזענמיללער וגעזעניוס פירשו על איזה חלק מגופכם אפשר להכותכם עוד, מאחר שמכף רגל ועד ראש אין בו מתם. וזה רחוק, ועוד שהוא בנוי לענינים יותר ממה שהוא לענושים. כי ידמה שהשואל מצטער על שאינו מוצא מקום להכות עוד. ונלע״ד כי רחוק הוא שתאמר מלת מה על חלק מהגוף: סרה, שם משרש סור. ורבים פירשו תוסיפו לסור מאחרי ה׳, או מדרך התורה. אך מצאנו כי סרה דברת על ה׳ (ירמיה כ״ח ט״ז), כי סרה דבר על ה׳ (שם כ״ט ל״ב), שלא יתכן שיהיה ענין מלת סרה אלא דבר שקר, וכן לענות בו סרה (דברים י״ט ט״ז). כי דבר סרה על ה׳ אלהיכם (שם י״ג ו׳), דבר עשק וסרה (ישעיה נ״ט י״ג), שנראה מכלם שענינם דבר שקר. לכן נראה לי כי אחר שאמרו סר על מה שהלך לו, מה שחדל להיות ואיננו עוד, כמו וסר מהם הנגע (ויקרא י״ג נ״ח), אמרו סר גם על מה שלא היה מעולם, כמו וסרת טעם (משלי י״א כ״ב), שאין בה טעם. כאלו היה בה ונסר מעליה, ומזה קראו סרה לכל מה שאין לו מציאות ולא דבר שוא ושקר, ואחרי כן קראו סרה גם אל הרע והחמס והעול, כמו שקראו שוא, וגם און (שהוא כנגד כן אין) השקר והרע והעול יחדו. ועל הדרך הזה לדעתי הכל סר (תהלים י״ד ג׳) נעשה רע, וכן מה זה רוחך סרה (מלכים א׳ כ״א ה׳), כמו רוחך רעה: כל ראש לחלי, הכה לחלי. פעל הכה שבמלת תכו משמש במקום שנים. והטעם הוכה מכה רבה עד שנהפך להיות חולה, על דרך נגפו ה׳ במעיו לחלי (ד״ה ב׳ כ״א י״ח). או (כדעת געזעניוס) חסר פעל היה, כל ראש היה לחלי, על דרך ויהי לנחש (שמות ד׳ ג׳), היה לאבן (ש״א כ״ה ל״ז), ותלאנו בלא היה. בת עמי לאכזר (איכה ד׳ ג׳): דוי, שם הפעל משרש דוה, ושלו

מַרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ (ז) אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ

מע אונד אייטערביילע; דיא זינד דאך וועדער אויסגעדריקט נאך פערבונדען ווארדען, קיינע נאך ווארד מיט אֶהל ערווייכט. (ז) אייער לאנד איזט איינע איינאֶדע, אייערע שטעדטע פאָם פייער פערצעהרט

רש"י

בלע"ז: לא זורו. הנגעים האלה לא זרו ע"י רופאים לצקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו בגפרית (איוב י"ח). ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור [ירמיה ל']: ולא חבשו. לשון רפואה: ולא רככה בשמן. לא רככה המכה בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אצל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך מפלי בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו. ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שבט המלכים ומנוגעים בעם. ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשעים ועוונות וחטאים לא זורו ונומר כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו נד הרהור תשובה אין בלבם: (ז) לנגדיכם זרים אוכלים

באור

במקום ה"א למ"ד הפעל, וה"א על משקל בנה, והוגנתו בלשון חכמים תלוי, בכלי, זכאי, כלם מורים רבילות והתמדה ולא כן דוה, שיתכן שלא יהיה כך אלא לשעה. והנה הזכיר תחלה הדברים הכלליים, הראש והלב. ואח"כ הוסיף מכף רגל ועד ראש אין בו מתם, והכל משל על הרעות שבאו על המדינה, ועל רוע מלכה. ועם כל זה לא היו נותנים לב לשוב מדרכיהם הרעים: (ו) מתם, שם התקדה משרש תמם, פירוש תמימות ובריאות, כמו אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי (תהלים ל"ח ד'), והכוונה מכף רגל ועד ראש אין בו חלק בריא, אלא מכף רגל ועד ראש פצע וחבורה ומכה טריה, ואין צורך לומר (כרד"ק) שתחסר מלת רק (אין בו מתם רק פצע וכו'): פצע, פירוק חבור על ידי חתוך. שרש פצע קרוב לשרש בצע, בזע (בארמית). בקע, פתח, פלח, נפץ, כלם ענינם חתוך, קריעה ושבירה: חבורה, מכה בלא פירוק חבור, אלא הדם נצרר, ומראית הבשר משתנה, והוא מענין ונמר חברבורותיו (ירמיה י"ג כ"ג). וכן בלשון ערבי שרש חבר נאמר על מה שהוא מניחר בגוונים שונים: ומכה טריה. לחה. וכן לחי החמור טריה (שופטים ט"ו ט"ו), וכן הוא בלשון ערבי, והטעם מכה שאינה מתנגבת ומתיבשת אלא כל זמן היא לחה ובלתי נרפאת (מנחם בן סרוק). ומה שהביא רש"י ז"ל מלשון התלמוד טרייה לריאה (חולין מ"ה ב') אינו ענין לכאן, כי שם הכוונה ענין נדנוד (כדברי בעל הערוך), כלומר הכלאה דכח, באופן שהגוף המוכה מזדעזע, וכן בלשון סורי שרש טרא ענינו הכה והכה (exagitavit, percussit): לא זורו, לשון ויזר את הגזה (שופטים ו' ל"ח), ותשכח כי רגל תזורה (איוב ל"ט ט"ו), והזורה תבקע אפעה (ישעיה נ"ט ה'), ומלת זורו בבנין הקל משקל פעל, על דרך טוהו, אחזו, ולא נכנתה המלה בבנין מקבל הפעולה, כדי שלא תהיה הוראתה מסופקת, שאם היו אומרים נזורו בנפעל, היתה מתחלפת עם נזורו אחור, ואם היו אומרים זורו בפועל, היתה מתחלפת עם ויזורר הנער (מלכים ב' ד' ל"ה). ואם היו אומרים הוזרו היתה מתחלפת עם מוזר הייתי לאחי (תהלים ס"ט ט'). לא זרו ולא חבשו, נאמר על כלל המכות, ולא רככה אפילו אחת מהן, והכוונה שאע"פי שהם נענשים אינם נותנים לב לשוב בתשובה להעלות ארוכה ומרפא למכותם שהאל מכה אותם בגלל פשעיהם. הן אמת כי חזקיהו השתדל לחבוש שבר עמו, ולהשיב מעליהם חרון אף ה' (דברי הימים ב' כ"ט), אך עם כל זה העם לא היו מטיבים מעלליהם, והיו חושבים אגרות בית ה', אך לא שבו מדרכם הרעה וכן בחמס אשר בכפיהם: (ז) ארצכם שממה, זה פירוש מה שאמר בפסוק הקודם דרך משל, ועיין מה שכתבתי למעלה בסוף פירוש הפסוק הראשון. ואני בשנת תקנ"ה פירשתי על הכן עשרת השבטים שהגלה מלך אשור, ואמרתי שהנביא מזכיר לבני יהודה מפלת מלכות ישראל, למען יקחו מוסר, ואמרתי כי מאחר שנפלה מלכות אפרים, ולא היתה עוד בין שתי הממלכות קנאה ותחרות כמלפנים, אין לתמוה אם הנביא עושה אותן אגודה אחת, וקורא לאדמת ישראל אדמתכם, כי כבר נכנסה החמלה תחת האיבה, ולב אנשי יהודה שב על אחיהם הגולים, והבינו כי ארץ אחת היתה לכלם, וכי כלם עם אחד, ולב אחד לכלם, ומפלת מלכות אפרים גם בני יהודה דאבו לנפשם. פן עבר גם עליהם תעבור כוס. ועתה בשנת תר"ט נ"ל כל זה דחוק,

אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים: (ח) וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה

אייער ערדרייך געניסען פרעמדע פאר אייערן אויגען, אונד איזט פערלאססען גלייך דעם פערוויסטעטען געביעטע יענער בארבארען (סדומיטען) . (ח) איבריג בלייבט דיא טאכטער (דיא נאציאן)

רש"י

אותה. לעיניכם יאכלוה אויביכם ושממה עליכם כמהפכת זרים והיא שממה מבעליה כך תרגם יונתן: (ח) ונותרה בת ציון. ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם משאסף בוצר ותעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך. בתר דקטפוהי לאחר שבצרוהו אותה: במלונה במקשה. כאשר תעזוב המלונה שעשה נוטר בדלעת המקשה לשמור קישואין שלה ומשנלקט מניחה והולך. זו שבכרם קרוי סוכה לפי שהיא צל שם יומם ולילה ביום סומכה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין ליראה מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כעדם למכתותא כמשכב המלונה. במקשה במקשיא בתר דלעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון המשכה שלא אצעיות ביום: כעיר נצורה. כעיר שצרו עליה ועושים סכות סביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה פ"י:

באור

ורחוק בעיני שיקרא אדמכם לארץ עשרת השבטים. ונראה כ"ל שאם היה הענין כן לא היה הנביא נמנע מהזכיר שאחיהם בני ישראל גלו מארצם והלכו שבי לפני צר. אך שהיה הכוונה (כפירוש רד"ק) על ערי יהודה שתפש אותן סנחריב, זה ג"כ לא יתכן. כי מה טעם עריכם שרופות אש? ואין בשום מקום זכר ודבר שנלחמו בני יהודה עם סנחריב. ושהוא שרף עריהם, אלא מיד בהתקרבו לאחת הערים היו יושביה פותחים לפניו דלתים מדוב פחדם, עיין למטה י' כ"ח וכו'. ארצכם, אדמתכם, שם ארץ נגזר מן ארע שענינו שפל (דניאל ב' ל"ט), ונקרא כן הכדור הארצי ביחס אל השמים, כי למראה עינינו הם למעלה והיא למטה, ונקרא ארץ הכדור כלו, וגם חלק מהארץ בכל בחינותיו. ושם אדמה עקר הוראתו על שטח הארץ הנראה והנודע: והנה ארצכם ענינו החלק מהכדור הארצי שאתם יושבים בו, ועליו אמר דרך הפלגה בשיר שהיא שממה מבלי יושב; ואדמתכם ענינו החלק מהארץ אשר הייתם אתם חורשים וזורעים ואוכלים את תבואתה, ועליה אמר זרים אוכלים אותה: ושממה כמהפכת זרים, כמהפכ' סדום ועמורה (רד"ק, דון יצחק בפירוש ראשון והיטליב) וטעם זרים, אנשים רעים וחטאים. כמו שהיו אנשי סדום, כי זר ואכזר שרש אחד להם, כי אכזר מורכב מן אך זר. וענינו מי שאינו מרחם על בני אדם ואיננו כאח להם, אלא כמו זר נחשבו לו; ואחר שאמר זרים אוכלים אותה, שענינו נכרים, חזר ואמר כאן מלת זרים להוראה אחרת, והוא דרך צחות. ודמים כמוהו. ועיין למטה פסוק י'. ורלזענמילער וגעזעניוס פירשו כמו שישאר כל מקום שיהפכוהו וישחיתוהו אויבים. וכיוצא בזה דון יצחק בפירוש שני פירש כמהפכת האנשים הזרים אכזרי לב שמשחיתים כל עץ מאכל ולא יחוסו על דבר. ויפה השיב היטליב כי לא מצאנו מהפכה אלא על סדום. ולא מצאנו שורש הפך על מעשה בני אדם המחריבים ארץ אויביהם, אלא על מעשה האל אשר מתגבר של עולם, רק במקום אחד מצאנו שהמי' הופכים את הארץ, הן יעצור במים וייבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב י"ב ט"ו), וגם זה כענין מהפכת סדום. ואיננו דומה לחרבן שעושים האויבים. ורבנו סעדיה ואחרים פירשו מענין ההפיכה הזאת האמורה באיוב, ופירשו זרים לשון זרם מים. ואם היה כתוב*) זרם היה הפירוש נכון: (ח) ונותרה בת ציון, האומה נקראת בת למקום שהיא יושבת בו, וכן בת בבל, בת מצרים. וזה כי שבח היה לקדמונים להיות נולדים בארצם. ולא גרים ותושבים; ובת הוא על דרך השיר, וכאלו יאמר בני ציון, בני בבל, וכן תרגם יונתן כנשתא דציון. ובשלשה מקומות מצאנו יושבת בת מצרים (ירמיה מ"ו י"ט) יושבת בת דיבון (שם מ"ח י"ח), יושבת בת בבל (זכריה ב' י"א), ונגע' משם כי במקומות האלה ובקצת מקומות אחרים גם כאן (ונותרה בת ציון), העיר עצמה נקרא' בלשון משאל בת ציון, בת בבל, בת דיבון. והוא דבר שאין הדעת סובלתו. שיקראו לעיר ציון בת ציון, ולעיר בבל בת בבל. והנכון כי יושבת בת מצרי' הוא

*) על מה זה נכתב זר ספירוש הזה בעיני מספרו, ולא מצינו זרים במקום זרם. אם יתפרש מים זרים קרים נוזלים ירמיה י"ח י"ד. המגיה.

[illegible] כוש, יושבת מצרים, ובת מצרים (על דרך שאמר ירמיה עצמו עשרה פסוקים למעל' מה תופשי דורכי קשת, שענינו תופשי קשת ודורכי קשת, והטע' כלי גולה עשי לך את יושבת מצרי'. ואע"פ שלא לבד את יושבת מצרים כי גם כוללת שם נאמת בת מצרים. אע"פ כן תגלי. וכן רדי מכבוד ושבי בצמא יושבת בת דיבון, יושבת דיבון וגם כוללת בדיבון. אבל הוי נאון המלאכי יושב' בת בבל אין ענינו אלא: את ציון (אתם בני ישראל) היושבת בתוך בת בבל (בתוך הבבליים). והנה אין לתמוה עוד איך ימשיל עיר ציון לעיר נכרה. כי באמת בת ציון איננה עיר. אבל המשיל האומה לעיר נכרה, ואמר כי מלאכותה חלושה מאד, והיא כסכה בכרם וכמלונה במקש'. אין להן קיימא, שאין עושין אותן לעמוד ימים רבים, אלא לחדשי הקיץ, וכן מפורש באיוב (כ"ז י"ח) בנה כעש ביתו וכסכה עשה נוצר. כי בית הרשע אין לו קיימא, והוא דומה לבית האלפת הנקראת עש. ולסכה שעושה לו שומר הפירות. כי כל אלה אין להם קיימא (וכמו שפירשו גם באיוב רש"י ורלב"ג), ואחר הקיץ עוזבים הסכה והיא נופלת מאמת הגשמי' והרוחו' (והוא דרך משל סכת דוד הנופלת, עמוס ט' י"א). ודימה ציון לאומה המותה ואמר שהיא כעיר נצורה, כעיר שצרים עליה (כתרגומו וכפירוש רש"י ורד"ק), שהיא קרובה לנפול ביד אויב מפני הרעב. ויונתן לא תרגם כן, אבל הוסיף מלות, ופירש כסכה בכרם אחר שבצרו אותו, וכמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואים ולפי זה הנמשל חסר, ונ"ל כי לשון איוב (כ"ז י"ח) סיוע גדול לדברי. ודע כי גם המפרש הכולדי הקדמון, מר אפרים, שהיה בימי אביי ורבא (לא בימי רב ושמואל, כמו שכתבתי באוהב גר עמוד ל') פירש כתרגומנו, ואמר דמיא במבזיות' מטללתא בברתא קטיפא ואיך מטללא במקטיא דאתבער. ודע כי מה שנדפס בתרגום שלנו במקשיא הוא שבוש, ונ"ל במקטיא, כגרסת רש"י והמתורגמן, וכן הוא בדפוס רע"ח ובתרגום כ"י

(מביא בספריקא שבת דע"ז), ובלשון סורי קורין לקשואים קטיא, וכן הוא ג"כ בתרגום ירושלמי (במדבר י"א ה'). ומלת דמבעיוהי בכ"י שלי היא בלא אל"ף (דבעיוהי). ומתחלת היה נראה לי שצריך לומר דבעוהי, וכיוצא בזה חשב אחד מחכמי פולין (ניין תר"ב עמוד י"ב) כי גם במקום שכינו השור והבור והמבעה וההבער יש טעות סופר. ונ"ל והמבעיר וההבער, וכן הוא בתוספתא דב"ק פרק ו'. ועתה נ"ל כי בא זה ולימד על זה, שאין כאן ס"ט. אלא שהלשון עצמו נשתנה במשך הדורות. ובימי חכמי המשנה היו קוראים לבעור השדה בשרש בעה. ואמ' גם כן (פאה ד' ה') שלש אבעיות ביום: במלונה* היא מטה תלויה באויר, שהערביים עושים מפחד החיות, ותולין אותה מאילן לאילן (ולפיכך היא מתנודדת. כמו שישעיה אומר, לעטה כ"ד כ' והתנודדה כמלונה), ונקראת בלשון ערבי ערזאל. וכן תרגם יונתן כאן ערסל, ולעטה כ"ד כ', ארזלא (ובכ"י שלי ערסלא), וכן בלשון תלמוד (עירובין כ"ה ב') דעבידא כי אורזילא, וחכמי התוספות גורסים ערסלא, ופירשו שהם חבלים המתוחין מאילן לאילן כסדר המטה, והשומר שוכב עליה בלילה ויושב בצלה ביום. ואני שמעתי כי גם באיטאליא מרבים בקנת מקיימות שהשומר ישב בסכה תלויה על האילנות. ומלת ערזלא וערסלא בתרגומים אומר שהיא נגזרת מן ערש, ולי נראה שהיא משרש עזל וערזל, שהוראתו בלשון תרגום ובלשון סורי וערבי

ענין מטה ואריגה ומעשה רשת וכל מיני הסתבכות, והם מפני החבלים המתוחים מאילן לאילן מעשה סבכה. ומן השרש הזה נגזר ג"כ לפי דעתי שם מזל. וכבר נתחבטו בזה חוקרי גזרת המלות, ובעז' אומר כי עקר השם הוא מזר (איוב ל"ח ל"ב), והיא לפי דעתו מלשון והזרת' את בני ישראל (ויקרא ט"ו ל"א) ענין הזהרה, ונקראו כן המזלות להיותם (לדעת הקדמונים) מודיעים העתידות ומזהירים את האדם. ונ"ל כי ההודעה וההזהרה שני ענינים, כי המזהיר והמזהיר אין ענינם אלא להרחיק ולהפריש אדם מאיזה דבר (והזרתם את בני ישראל מטומאתם), ולשון נזהר יחיד מודה תמיד שמרבה מדבר רע. אבל הכוכבים והמזלות הם (לדעת הקדמונים) מודיעים ואמת, אך אינם מרחיקים את האדם מן הרעות, שהרי אם הגזרה אמת, המזילות שקר. מלבד אם כן מה הפרש יש בין הכוכבים והמזלות, ולמה המזלות מזהירים והכוכבים אינם מזהירים? אבל כי רחוק הוא עד מאד שיהיה שם המזלות מיוחד לחכמת האסטרולוגיאה. והדעת נותנת כי תחלה נמצאו חכמת האסטרונומיאה, וקראו שמות לכוכבים ולמזלות, ואחר הדורות המציאו האסטרולוגיאה. לפיכך נראה לי כי מזלות הוא שם מיוחד לכוכבי לכת (פלאנעטען), ובכתו' מן הכתוב (מלכים ב' כ"ג ה') לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים, וכן בתלמוד (שבת קנ"ו) מזל שעה גורם, ואח"כ מפרש הנולד בחמה, הנולד בנוגה, הנולד בכוכב, הנולד בלבנה, הנולד בשבתאי, הנולד בצדק, הנולד במאדים. ואמנם קראו לכוכבי לכת מזלות מן מזל, עמן

בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה: (ט) לולי יהוה צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם

ציק'ס, איינע היטטע גלייכזאם אין איינעם וויינבערגע, דעם הענגבעטטע אין איינעם קירביספעלדע גלייך, איינער בעלאגערטען שטאדט פערגלייכבאר. (ט) העטטע אונז דער העדר צבאות ניכט

רש"י

(ט) לולי וגו' הותיר לנו שריד. מאליו ובחסדו ולא בזכותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו

באור

משתנות, על דרך שקראו להם האחרונים כוכבי הנבוכה, להיותם למראה עינינו כאלו במעגלותם, ואינם עומדים מקומם זה לעמת זה ככוכבים הקיימים, אלא כל אחד הולך לבדו ונכנס במסלתו של חברו, ומהלכותם מסתבכים זה בזה, מתקרבים ומתרחקים, ודבקים ומתנגדים. אבל מזה נמשכות הלקיות (עקליפזען), ועל כן קראו להם האחרונים כוכבי הבעתה (שטעללאע ערראנטעס), וזו היא ג"כ הוראת מלת פלאנעט בלשון יוני. והנה במלת. של הושמטה העי"ן, כמו שהושמטה במלת בַּל שהיא במקום בְּעַל, ובמלת מַבְּרָא שעקרו מַעְבְּרָא, וטוּנָא שעקרו טוענא, ואולם הרבה בלשון תלמוד שהוא לשון ארמי. וגם מלת מַזָּל היא ארמית ואולי להתבונן כי הכשדים הם שעסקו בחכמת הכוכבים קודם לכל העמים, על כן ראוי הוא שיהיו הם שמצאו תחלה החילוק אשר בין הכוכבים הקיימים וכוכבי לכת, וראוי הוא שיהיה השם המבדיל כוכבי לכת משאר הכוכבים מיוסד תחלה בקרב הכשדים, והנה משרש כשדי. כמו שהוא מַזָּל משרש אָזַל: נצורה, נפעל משרש נצר, כמו נצורים מן נוצר, ענינו עיר השמורה במצור, וגם והנשאר והנצור (יחזקאל ו' י"ב) ענינו השמור במצור. והמת ברעב ימות, ואין לפרשו לשון נצירה ושמירה (כדעת מספעטיוס דאז' וגעז'), כי מי שסופו למות ברעב לא יקרא שמור. ואין קוראים שמור ונצור אלא למי שהוא שמור מכל רע, או שהוא נסתר ולא יתגלה. כמו ונצורות ולא ידעתם (ישעיה מ"ח ו') עיין שם פירושי. ורלב"ג ורד"ק פירשו כעיר חרבה. מלשון ונצורי ישראל להשיב (שם מ"ט ו'), ובנצורים ילינו (שם ס"ה ד'). ומה שפירשתי (על פי יונתן. ורש"י ורבי יצחק) מתישב יותר. בעבור סמיכות סכה בכרם ומלונה במקשה, שאינן מקומות חרבים, אלא שאין להם קיימא. וכן היא עיר שצרים עליה. וגעזעניוס באוצרו (טהעזאורוס דף 908) הסכים לדעת סימגשטאד והיטציג האומרים כי כל מקום מחסה ומסתור נקרא עיר, ומפרשים נצורה שם דבר (במשקל ישועה, מלוכה) וענינו שמירה. ועיר נצורה היא לפי זה מגדל שמירה, על דרך מגדל נוצרים (מלכים ב' י"ז ט'). וקשה בעיני להוציא המלות ממשמעותן ולייחס לה הוראה חדשה, בזולת הכרח. מלבד כי מגדל נוצרים יתכן שיהיה בנין של קיימא. וכמלאכת המליצה מפסדת הרבה, אם אחר שהמשיל האומה לסכה ולמלונה, ידמה אותה לבסוף למגדל; (ט) לולי צבאות הותיר לנו שריד. וגם זה שנותרה בת ציון כסכה וכמלונה, ולא אבדה לגמרי, גם זה אינו אלא בחסד ה' עלינו. כי לולא הוא שהותיר לנו הפליטה הזאת, כמעט אבדנו כלנו אבדנו, והיינו כסדום ועמורה שלא נשאר מהם שריד ופליט: כמעט, דבק למטה, כן דעת יונתן ורש"י וכמהו לולי ה' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (תהלים צ"ד י"ז), וזו הוראת מלת כמעט ברוב המקומות; ובעלי הטעמים הדביקו כמעט עם שריד. כאלו יאמר שריד מעט. על דרך כמעט וגרים בה (תהלים ק"ה י"ב). אבל סתם שריד הוא מועט, ולא מצאנו בשום מקום שריד מעט, ולא שום לשון דומה לזה. ואמנם דעת בעלי הטעמים כראה שהיתה (כאשר העירני תלמידי היקר אליה אליעזר איבל מלעמבערג) כי לולי ה' הותיר לנו שריד, משמע שלולי כן לא נשאר להם שום שריד, א"כ בהכרח היו כסדום ועמורה שלא נשאר מהם שריד ופליט. ואיך יאמר אח"כ כמעט כסדום היינו? והלא ודאי כסדום היו. לכן יפה עשו בעלי הטעמים להרחיק מן האמת התמיהה הזאת. כמו שהרחיק אונקלוס דת המליצות הזרות שלא היו מובנות להמון; אמנם אותם שהיו עומדים בימי ישעיה ידעים היו כי השריד שהותיר להם ה'. לא היה שריד מעט, אלא פליטה גדולה, ואף אם לא הותיר להם ה' כל השריד ההוא עדיין היה אפשר שישאר להם שריד מעט, ולפיכך נכון היה שיאמר כמעט כסדום היינו. ה' צבאות, לדעת בעז' שם ההויה הוא כאן בסמיכות, כמו שמצאנו לפעמים שם העצם סמוך אל

היינו לעמרה דמינו׃ (י) שמעו דבר־יהוה
קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה׃
(יא) למה לי רב־זבחיכם יאמר יהוה שבעתי
עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים

איינען איבערעסט ער־
האלטען: אונזער שיקזאל
ווירדע פאסט דעם פאן
סדום גלייכען, וויר ווירדען
בייאנאהע עמורה ענהליך
זיין. (י) הערעט דאז ווארט
דעם הערן, א הייפטער
סדום'ס! פערנעהמעט דיא ערמאהנונג אונזערס גאטטעס, א פאלק פאן עמורה! (יא) וואס ליגט
מיר אן אייערן צאהלרייכען אפפערן? שפריכט דער הערר — זאטט בין איך דער בראנדאפפער
פאן ווידדערן, אונד דעם פעטטעס פאן געמעסטעטעם פיהע, אויך טראגע איך קיין פערלאנ־

רש"י

גלוס: (י) קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן:
(יא) (שבעתי עולות אילים. כמו פן ישבעך ושנאך) [משלי כ"ה י"ז]: מריאים. בהמות

באור

אדם נהרים, זית לאנשי יהודה. והנה טעמו אלהי הצבאות, כלומר הכוכבים והמלאכים. וקראה
לה דעת ראב"ע. אלא שלדעתו שם ההויה הוא נגד מה גם שאר התואר, וע"כ יבא בסמיכות
(עיין פירושו הארוך והקצר בשמות ג' ט"ו ול"ד ו', וס' צחות שער השמות). ולפי דעתי אין
השם סמוך, כי הנה נאמר ה' אלהים צבאות (תהלים נ"ט ו' ופ' ה'), וכן אלהים צבאות (שם
פ' ח'), ולדבריהם היה ראוי לומר אלהי צבאות, לא אלהים. על כן נראה לי שנקרא האל
אלהי צבאות, להיותו הוא לבדו ממלא מקום הצבאות שהיו הגוים עובדים. כדרך שנקרא
אלהים בלשון רבים להיותו לא אלוה פרטי בעל כח מיוחד, כאלילי הגוים (לפי אמונת העובדים
אותם), אלא אלוה כולל כל הכחות כולם, והוא ממלא מקום האלהים כולם. ועיין מה שכתבתי
בבה"ע פקפ"ח עמוד קס"ג. והנה מלת ה' צבאות ומלת אלהים צבאות, ענינה האל שכל
צבאות האלהים הנעבדים נכללים בו, כי כל הכחות המיוחסים להם, כלם בו ית'. ומה שנמצא
לפעמים אלהי הצבאות בסמיכות אינו סותר פירושי, כי נמצא המתואר נסמך לתואר או לשם
אחר המיוחד אותו, כמו בתולת בת ציון, אנשי התרים (מלכים א' י' ט"ו), בני רבעים, בני
בליעל, נהר פרת. קרית חוצות: (י) שמעו דבר ה', אחר שהזכיר להם חסדי ה', כי הוא
אשר השאיר להם שארית בארץ, התחיל להשמיעם דברי ה' ותוכחותיו. והואיל ואמר כסדום
היינו לעמורה דמינו, לענין החרבן והשממון, אמר דרך צחות קציני סדום ועם עמורה, לענין
רוע דרכיהם ומעשיהם (ועיין למעלה פסוק ז' ולמטה פסוק כ'). ויש בכח התחלה הזאת גם
מה שפירש ראב"ע. שאף אם לא הותיר לנו ה' שריד, ונכרתנו כסדום וכעמורה, לא היה זה
אלא בדין, כי אתכם מעשיכם כמעשה סדום: קציני סדום. שם קצין נגזר משם קצה (ר' שלמה
פאפענהיים, יריעות שלמה ח"א דף ד' עמוד ד'), וכן מצאנו ויעש כהנים מקצות העם (מלכים
א' י"ב ל"א), וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל (שופטים י"ח
ב'), וקראו הנכבד קצה וקצין להיות הקצה תחלת הגוף מצד אחד, וכן בלשון ערבי קאצי בנקוד'
על הדי (Cadi) ענינו שופט: תורת אלהינו. לשון הוראה ולימוד. לא לשון מצוה: (יא) למה
לי, מה יועיל לי, כלומר אין לי חפץ, כמו למה לי חיים (בראשית כ"ז מ"ו): שבעתי, אכלתי
עד שבעי, כמו שובע שמחות (תהלים ט"ז י"א). כלומר אין לי צורך. ומכאן נראה ברור כי
העם מדבר בלא היו עובדים אלילים, אבל עובדים את ה' ומכבדים אותו בדברי זבחים, אך
לא שמרו אלה ובלא שמירת דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. וזה דבר טעמי בעם שקודם לכן
(בימי אחז) היו עובדי האלילי', ובכשיו פתאום (במלוך חזקיה) הוצרכו לעזוב העלמי' ולעבוד את
ה'. והנה העמים הקדמונים עובדי האלילים מאמינים היו שאלהיהם מתפתים על ידי שוחד
קרבנות לעשות את בקשותם ולמלאות את שאלותם, בלי הבטה למעשיהם, בטוחים היה אם
זבחים. ותורת משה לא בטלה הנדבות, אך צותה עליהם, בעבור תועלות גדולות הנמשכות
מהם לעדה וליחיד, אך הודיעה ופרסמה כי ה' לא ישא פנים ולא יקח שחד (דברים י' י"ז),
ותורה בקללות (ויקרא כ"ו ל"א) ולא אריח בריח ניחוחכם, כלומר כשיהיו העם חוטאים. גם
קרבנותם לא יהיו לרצון לפניו, וגם ישיבו תמם חרון אפו. וכמו שהיו העם טועים בימי חזקיה
אותם בתועלת הקרבנות בלא עזבת הרע ובסרת המעשים, כן טעו בזה רבים גם בדור המדבר,

וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: (יב) כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי: (יג) לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת

גען נאך דער פארדען, לעממער אונד באקקע בלוט. (יב) ווען איהר מיך עטוואצו בעזוכעקאממט, ווער פערלאנגט דיס פאן אייך, (ווער פאדערט אייך אויף) מיינע פארהאף צו בעטרעטען? (יג) תהערט אויף איין אפפער דארצובריגען, דאז פערגעבליך; רייכערווערק דאז מיר איין גרייעל איזט,

רש"י

פעולות: לא חפצתי. אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: (יב) מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. לרמוס את חצרי שאין לבבכם שלם עמי: (יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת גזל שלכם שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת רוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו'. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפים לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול אך שבלבבכם הכוונה לעבודת כוכבים ומזלות והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראוין יחד לקרוא עצרה. ליאסף לפני

באור

אלא היו נקיים מגלולי מצרים אשר יצאו משם, וזאת היתה טעותם של קרח ועדתו (עיין בגמרא במדבר ט"ז א'). וזאת היתה ג"כ טעות יוצאי מצרים שהיו מתרעמים על משה על שהוציאם ממצרים והביאם אל המדבר כאשר פירשתי במקומו: (יב) כי תבואו לראות פני, כוונת הנביא לומר לֵרָאוֹת פני, והיא מליצה דרך משל כאדם המקביל פני רבו, במליצת כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים (בראשית ל"ג י'). אמנם בעלי המסורה (לפי קבלה שהיתה בידם מבית שני שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, וקבעו הקריאה במקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין, שהם כולם הלכה למשה מסיני. כלומר תקנות לתועלת האומה על פי הכללים המסורים למשה בסיני) תקנו הלשון דרך כבוד, מפני הריעותות שלא היו מגיעים משל ומליצה (וכדרך מעשה אונקלוס בתרגומו, עיין ספרי אוהב גר, וכן כאן תרגם יונתן לאתחזאה קדמי), להרחיק הגשמות שלא יהיה נראה כאלו האדם רואה פני האלהים. וכן מתי אבא ואראה פני אלהים (תהלים מ"ב ג') כוונת המשורר לומר וְאֵרָאֶה. וכן בעלותך לראות את פני ה' אלהיך (שמות ל"ד כ"ד) עקר הכוונה הוא לֵרָאוֹת. והדברי אלה יתלבנו ויתבררו אם תסתכל במה שאומר: ראשונה, לא מצאנו בשום מקום מליצת נראה לפני ה'. אבל בכל מקום את פני ה', אֶל פני ה'. זולתי פעם אחת מצאנו יראה כל זכורך אל פני האדון ה'. (שמות כ"ג י"ז), וגם שם נמצא בקצת ספרים (בעדות קענניקאט) את פני, וכן בחומש שמשונצינו. שנית, בפסוק ולא יראו פני ריקם (שמות כ"ג ט"ו) הדבר ברור כי פני ה' הם הנראים, והאדם הוא הרואה. ואין לפרש ולא יֵרָאוּ לפני, כי בכל משך הפרשה הזאת, מן כי תקנה עבד עברי (כ"א ב'), מדובר עם אנשי ישראל לנכח ולא לנסתר. ושלישית, בכל מקום שהכוונה התגלות דבר מה, זולתי הא"ל ית', מצאנו תמיד לְהֵרָאוֹת בה"א אחר הלמ"ד: הלא תראה כי לא יוכלו להראות לבא העירה (שמואל ב' י"ז י"ז), וילך אליהו להראות אל אחאב (מלכים א' י"ח ב'), להראות חטאותיכם (יחזקאל כ"א כ"ט). וכן כשהכוונה על גלוי השכינה או גלוי המלאך, מצאנו תמיד בה"א אחר הלמ"ד, ולא יסף עוד מלאך ה' להראה אל מנוח (שופטים י"ג כ"א), ויוסף ה' להראה בשילה (שמואל א' ג' כ"א). ובהפך בכל מקום שהכוונה על ביאת המקדש מצאנו תמיד לראות בלא ה"א, כמו כאן ובשמות (ל"ד כ"ד), וכן בבא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך (דברים ל"א י"א). ומה שכתוב ונראה את פני ה' (שמואל א' א' כ"ב), גם שם היתה דעת הכותב לומר וְנִרְאָה, עתיד למדברים בעדם מבנין הקל, כלומר כשנלך כלנו לראות את פני ה', אז הנער ישב שם עד עולם: כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם, אחרי שאין ביאתכם בכוונה להקביל פני דרך יראה וכבוד, הנה אין ביאתכם אלא רמיסת חצרי, כי לא תבאו אלא לעשות מצות אנשים מלומדה, והרגלים לבדן עושות פעולתן (שהיא הביאה והרמיסה), והלב אינו עושה פעולתו (שהיא ההכנעות והתשובה), ומי בקש זאת מידכם? מי בקש מידכם רמוס חצרי? כי אמנם חפץ הא"ל הוא שיבאו וישתחוו לפניו בלב שלם. אך לא יבקש שיבאו ברגליהם בלבד ולא בלבותם: (יג) מנחת שוא, שלא תועיל לכם: קטורת תועבה היא לי, לא תוסיפו הביא קטורת אשר תועבה היא בעיני, וכן לא תוסיפו קרוא מקרא חדש ושבת. כמליצה עלה

מדרגות מן הקל אל הכבד, תחלה אמר כי מנחותם שוא ולא לרצון, ואח"כ הוסיף שהן מתועבו' לפניו, ולא המנחות לבדן, אלא אף הקטרת, שהיא החשובה מכל הקרבנות. וזהו פשוטו של מקרא. אבל בעלי הטעמים הדביקו קטורת לתועבה, כאלו פירושו מנחת שוא שאתם מביאים היא לי קטרת תועבה, כלומר קטורת מתועבת (ולפי זה מלת קטרת מיותרת). והוצרכו הקדמונים לתקן הלשון כך, כדי שלא יובן בהחלט שהקטרת היא מתועבת לאל. כי אפשר שאין מפרש בפסוק לא תוסיפו הביא קטרת אשר תועבה היא לי, קרוב הדבר שיטעו הבריות ויסברו שהנביא אומר בהחלט שהקטורת היא תועבה לאל. והוא בזה התחכם יונתן ותרגם קרבן מרחק הוא קדמי, כלומר מנחת שוא שאמרתי היא קרבן נתעב לפני. והתחכם ג"כ לתרגם מנחת שוא מנחה אניסא (כך הוא בתרגום כ"י שבידי, לא מנחת כמו בדפוס), כלומר מנחה גזולה (תרגום של גזל אנס). וכן למעלה בפסוק ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי התחכם יונתן והוסיף פלא וכסלין, כלומר לא חפצתי בקרבנות אשר כאלה (לא בקרבנות סתם): חדש ושבת קרוא מקרא, לא תוסיפו קרוא מקרא בחדש ושבת. קרוא מקרא, מצינו במועדים אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש (ויקרא כ"ג ב'). ומצאנו בצומות קראו צום (מלכים א' כ"א ט' י"ב וירמיה ל"ו ט'). וכן קדשו צום קראו עצרה (יואל א' י"ד, ב' ט"ו), ומצאנו בשנת היובל וקראתם דרור בארץ (ויקרא כ"ה י'), נראה שהקריאה הזאת היא הכרזה ופרסום (כדעת רמב"ן על פסוק אלה מועדי ה'). והיא מעשה ב"ד שקובעין ומקדשין החדשים והמועדים ומודיעים אותם לקהל, אם בקול שופר (כמו שהיה הענין בשנת היובל), ואם בקריאה והכרזה מפה, ויפה אמרו רז"ל אשר תקראו אותם, אתם אפילו שוגגין וכו', כי התורה מסרה קביעותם לבית דין. ומפני שהיתה קביעות המועדים מתפרסמת בקריאה, אמרו דרך השאלה קרא עלי מועד (איכה א' ט"ו) שענינו קבע וגזר. אמנם מלת מקרא קדש נ"ל שאיננה מן הענין הזה. אך ענינה (כדעת הרמב"ן על אלה מועדי ה') ענין אסיפה וקבוץ, כי מפני שאסיפת העם תהיה על ידי קריאה וזעקה, יאמרו קרא (ישעיה ל"א ד') ויזעק (שופטים ד' י' וי"ג) וזעק (שמואל א' י"ב ד') להורות על אסיפת העם. ומקרא קדש ענינו אסיפה של קדושה לכבוד היום המקודש, ומקראי קדש (ויקרא כ"ג ב' ול"ז) הוא כפל ענין של מועדי ה', כי גם מועד ענינו התועדות וקבוץ, ת"ל (נגד הנגינה) שאין מקראי קדש רק עם אשר תקראו אותם, אלא עם אלה מועדי ה', כאמור אלה מועדי ה' (ימי קבוץ לשם ה') מקראי קדש (ימי קבוץ לקדושה) אשר תקראו (תקבעו ותגידו) אותם, וכמפורש בפסוק ד' אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם. והנה יום השבת להיותו קבוע ועומד משבעה לשבעה ימים איננו צריך הכרזה. ויפה העיר הרמב"ן כי אין השבת בכלל באלה מועדי ה' אשר תקראו אותם. ואע"פ שהוא נזכר שם (פסוק ג') איננו אלא כמאמר מוסגר (עיין פירושו שם), ושם תקיעות שמזכירין בתלמוד (שבת ל"ה ב') אין להודיע היום, אלא להודיע השעה. לפיכך נ"ל כי מה שישעיה אומר כאן חדש ושבת קרוא מקרא, אין הכוונה לקרוא ולהכריז את יום החדש ואת יום השבת, אך חדש ושבת טעמו בחדש ובשבת (על דרך כי ששת ימים עשה ה', שמות כ' י"א, וכמהו רבים), והקריאה האמורה אך היא למקרא העדה, לקרוא העם לבוא לבית המקדש להיות נעצרים לפני ה', והנה שאמר אחריו לא אוכל און ועצרה. והקריאה הזאת איננה אמורה בתורה. ונראה שהיתה ונהגת בימי המלכים הכשרים. גם היה אפשר לפרש לא תוסיפו לקרוא לחדש ולשבת ימי מקרא, כלומר לא תוסיפו לעשותם ימי אסיפה ועצרה. אך קשה בעיני שתהיינה שתי מלות משרש אחד הסמוכות זו לזו (קרוא, מקרא) נאמרות לשתי הוראות שונות (קריאת שם, ואסיפה): לא אוכל און ועצרה, שרש יכל קרוב לשרש כיל, והכיל והחזיק ענין אחד להם, וכן יכול וחזק קרובים בענין (ר' שלמה לעווענזאהן, שיחה בעולם הנשמות, דף י'). ומצאנו שאדם יכול לעשות דבר מה כשהמעשה ההוא עומד בכחו ואיננו גדול ממדת כחו, והנה היה כחו מכילה המעשה ההוא. וכן בלשון איטלקי מלת capace נאמרת על הכלי המכיל ועל האדם היכול. ומזה לא אוכל און ועצרה, איני מחזיק ואינני יכול לסבול און ועצרה, וכן אותו לא אוכל (תהלים ק"א ה') איני מחזיק אותו, איני יכול לסבלו. וכן ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד') לא יכלו לסבול דברו לשלום, כשהיה מדבר עמהם דברי שלום לא היו יכולים לסבלו. און ועצרה, לא אוכל לסבול שני הדברים האלה יחד (כפירוש רש"י). וכן ופרה ודב תרעינה יחד. ופירוש עצרה ההתאספות בבית אלהים (יואל א' י"ד, עמוס ה' כ"א, מלכים ב' י' כ'). והושאל לכל קבוץ (עצרת בוגדים, ירמיה ט' א'). ואח"כ הושאל לשון עצור על היושב בבית אלהים, אף אם הוא לבדו בלא קבוץ עם (נעצר לפני ה', שמואל א' כ"א ח'). והנה לא אוכל און ועצרה היא כתיבת טעם לשלשת לא תוסיפו שלפניו, והיה האפשר לומר לבא

תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה: (יד) חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא: (טו) וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: (טז) רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד

(האָרשט איף דוך איי־לאָדונג דעם פֿאָלקעס אַנ'ס גאָטטעסהויז) אם ניימאָנד אונד אם רוהע־טאָגע פֿערזאממלונגען צו בערופֿען; גאָטטלאָזיגקייט געפּאַרט מיט דעם בע־זוכע דעם טעמפּעלס, קאַן איך ניכט דולדען! (יד) איי־רע נייאָמאָנדע אונד איירע פֿעסטע זינד מיר צווידער, געריכטען מיר צור לאסט, איך קאַן זיא ניכט ערטראגען. (טו) אונד וועַן איהר איירע הענדע אויסשטרעקט, זאָ ווענדע איך מיינע אויגען וועג פֿאָן אייך; בעטעט איהר אויך נאָך זאָ פֿיל, איך האָרע ניכט; איירע הענדע זינד פֿאָלל פֿאָן מענשען־בלוט. (טז) וואשעט אייך, רייניגעט אייך, שאַפֿפֿעט איירער טהאַטען פֿרעפֿעל וועג

רש"י

והאסף שנאספים לעבודת כוכבים ומזלות ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: (טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידיכם דמים מלאו. דמים רציחה: (טז) רחצו הזכו. (פתח הוא) לשון ציווי לפי שהיא מגזרת רחץ אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת זכה. [illegible]

באור

בעלת מקרא, כזה: לא תוסיפו הביא מנחת־שוא קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא־אוכל און ועצרה: אלא שנטה בעל הטעמים מדרך הפשט על הדרך שנטה ממנו המתרגם הארמי, לבלתי ישמעו ההדיוטות לא תוסיפו חדש ושבת קרוא מקרא, כאלו ה' מאס אלא כתוב את יום השבת, על כן הפריד חדש ושבת מן לא תוסיפו. וכוונתו לפרש חדש ושבת אתם קוראים מקרא וחוגגים באופן בלתי רצוי, עד שלא אוכל און ועצרה. וכיוצא בזה תרגם יונתן ירחין ושבין כנישתא אתון מתכנשין, לא שבקין סורחנכון לקבלא צלותכון בעידן כנישתכון: (יד) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, אחרי שאתם אנשי און, ולכן לא אוכל און ועצרה, הנה אני שונא חדשיכם ומועדיכם, שבהם אתם באים לפני ונראים בביתי: היו עלי לטרח, למשא כבד (רד"ק). וכן בערבי טָרַח עַלַי ענינו העמיס משא על פלוני (געזעניוס): נלאיתי נשא, לא אוכל לסבול, וכן כל לשון נלאה ענינו לא יכול. השתדל ולא מצא, כמו וילאו למצוא הפתח (בראשית י"ט י"א), עיין שם פירוש רשב"ם. וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור (שמות ז' י"ח), נלאיתי הכיל (ירמיה ו' י"א), וכן בשנה נלאו (שם ט' ד') לא יוכלו להעוות עוד, לשון ישתדלו להוסיף רשע על רשעתם: (טו) ובפרשכם כפיכם, כאלו דבר הנביא כמה יטעה אדם בהבנת מקראות שלמעלה, ויאמר מהם שהקרבנות והחגים שנואים לפניו ית', הוסיף ואמר כי גם התפלה שלהם איננה מקובלת לפניו. והנה כמו שהתפלה, כשהיא בכוונה ובלבב שלם, אין אדם שיכחיש היותה רצויה לפני האל, כן יש להבין שגם הקרבנות והחגים רצויים הם לפניו, כשהכוונה בהם טובה והעושה אותם צדיק או בעל תשובה. ומה שלא היו אז לרצון אינו אלא מפני שלא היו עוזבים דרכיהם הרעים, ולא היה לבבם שלם עמו, ומה שאמר לא אוכל און ועצרה: ידיכם דמים מלאו, לא מלאנו דמים בלשון רבים אלא דם האדם. והנה אחר שהזכיר פרישת הכפים, אמר שהוא מוכרח להעלים עיניו מהם ולא יוכל לשמוע תפלתם, מפני שידיהם מלוכלכות בדם ששפכו, והן מזכירות לפניו רוע מעלליהם, אין תקנה להם אלא שירחצו ויזכו ויסירו רוע מעלליהם מנגד עיניו. ואז יוכל לפנות אליהם ולשמוע תפלתם. והנה היה מסכמת הנביא שמתוך הזכרת הקלף הגדול שאין למעלה ממנו (ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם) והעון הגדול שאין למעלה ממנו (ידיכם דמים מלאו), אלא תקוה לפתוח בנחמה, ולדבר על לבם שישובו מדרכיהם הרעים; והוא יסלח להם כל מה שעשו: (טז) הזכו, התפעל מן זכה, במקום התזכו. כמו מִדַּבֵּר, מִטַּהֵר, וכן הזמנתון (דניאל ב' ט') לפי הכתוב, אבל הזדמנתון, הוא על דרך לשון הקדש, ולא על דרך לשון ארמי

עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ: (יז) לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה: (יח) לְכוּ

פֿאָן מיינען איגען, הערט איף באָזעס צו טהון, (יז) געוואָהנעט איר נו־טעם צו איבען, פֿאָלגעט גערעכטיגקייט, העלפֿעט איף דעם אונטערדריקטען, שאַפֿפֿעט רעכט דער וואיזע, פֿער־טרעטעט דען שטרייט דער ויטווע. (יח) זאָ קאָממט דען, וויר וואָללען אונז אויסזאָהנען,

רש"י

אשרו חמוץ למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו. י' אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשי"ת ונגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות: חדלו הרע. חדלו מתעסקים ברעים: הרע. כמו להרע. וא"א לנתת (מלהרע) שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח [במדבר ט'] עד כי חדל לספור [בראשית מ"א מ"ט] כלו' חדלה הספירה חדלה העסק אף כאן תחדלו הרעה: (יז) למדו. רפי נקוד והיא מגזרת למוד היו למדין להטיב. המלמד לעצמו הוא משקולת לשון קל לפיכך ליווי לשון רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אצל המלמד. לאחרים הוא משקולת לשון כבד המדבים ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דבשו מגזרת דבוש על אשרו שבשי"ן מודגשת משקולת לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ליווי לרבים נקוד פתח (כמו אמרו דברו ספרו בשרו): אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרונהי אי אשר חילי יישר כחך. לשון אחר הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי [תהלים י"ז] ואשר בדרך לבך [משלי כ"ג י"ט]. חמוץ גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ [תהלים ע"א ד']: שפטו יתום. פלוני זכאי ופלוני חייב: ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתוכח נערה שאינה יוצאת לחזר אחרי בעלי דינה: (יח) לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתה ונדע מי

באור

בקודם, אלא לפי מנהג לשון סורי ולשון חכמים (ואם היה נפעל משרש זנק. היה טעמו למעלה): חדלו הרע. עד כאן דבר דרך משל, מכאן ואילך מפרש המשל ואומר להם שלא יתכן להם להסיר רוע מעלליהם מנגד עיניו אם לא שיחדלו להרע. כי אין דבר נעלם ממנו ואין נסתר מנגד עיניו: (יז) למדו, הרגילו עצמכם: היטב, לעשות טוב: דרשו משפט, השגיחו שיהיה משפט נעשה בין איש לאיש: אשרו חמוץ, פירש"י החזיקו את הגזול. והיא לשון משנה (ר"ל לשון תלמוד) אשרנוהי. אי איישר חילי (נ"ל חילך), יישר כחך עכ"ל. ואני מוסיף כי שרש אשר מתחלתו אינו אלא הפעיל אותו משרש שרר. שענינו חוזק וקיימא ואמת ונכונה. כמו שריר וקים, ומלת יישר כחך היא בנין הקל משרש שרר, ומפני שהחסרים והנחים קרובים זה לזה ומתחלפים פעמים רבות זה בזה מצינו בתלמוד שרש אשר משמש במקום שרר. כגון משלשלין ומאשרין (כתובות י' סע"ב) שפירושו מחזיקות כח, וכן אשר, לא תאשר (גיטין ל' ע"ב) האמנה על האמן, ומזה אי איישר חיל (שם ל"ו ב') פירש רש"י אם אחזיק כח, והוא עתיד למדבר בעדו, והיו"ד עומדת במקום האל"ף פ"א הפעל. ומלת אשרנוהי יתכן היותה הפעיל מן שרר, ויתכן היותה בנין הדגוש מן אשר. והיוצא בזה אשור כמו לה (גיטין ל"ד) והיא לשון לרבים, ושפטיו אשרו (על דרך שאומרים בזמן עבר אמור רבנן, במקום אָמְרוּ). ופירושה חזקו עצמכם, כלומר התחזקו. ומזה בלשון הקדש כי אשרוני בנות (בראשית ל' י"ג), אמרו לי חזקי ואמצי, כדרך שאומרים לכל מי שמצליחים בעצתו. וכל לשון מְאֻשָּׁר וְאַשְׁרֵי אין עקר הוראתם שפלוני מצליח

בעצה משחקת לו, אבל ענינם שהרואים אותו אומרים לו חזק ואמץ, וזה סימן שמעשיו מצליחין. וכאן אשרו חמוץ ענינו כתחלת הוראת המלה, חַזְּקוּ. ומלת חמוץ שם התאר, מן מעול וחומץ (תהלים ע"א ד'), והוא מענין חוֹמֵץ, גם חמס כמו מכאן, וענינם קלקול והשחתה, ונקרא חָמוּץ מי שנעשה לו חמס, והוא עשוק וגזול ומקולקל בעניניו, והוא צריך חיזוק על כן אמר שיחזיקוהו. והנה הנביא הולך בהדרגה מן הכלל אל הפרט, ואחר שאמר חדלו הרע אמר אח"כ למדו היטב, שהוא הכלל הכולל הכל, ואח"כ פירש אחד מפרטי הטוב שהוא ג"כ כלל גדול. ואמר דרשו משפט. ואח"כ התחיל בפרטים, והזכירם תחלה דרך כלל במלות אשרו חמוץ, שיחזקו כל מי שעניניו מקולקלים מפני החמס שנעשה לו, ואח"כ פרט היתום והאלמנה, שעשיית המשפט להם צריכה יותר. מפני חולשתם. ואחרים פירשו אשרו כמו בזו"ה, יַשְּׁרוּ, ואיננו מתיישב יפה על מלת חמוץ, ואחרי' פירשו הדריכו, כן עמי מאשריך מתעי' (ישעיה ג' י"ב), ופירשו חמוץ

נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃

שפריכט דער הערר. ווערען אייך אייערע פערגעהונגען האבראָטהען געוועזענדערן ערהליך; זא זאללען זיא ווייס וויא שנעע ווערדען; ווערען זיא אויך ראָטה וויא שארלאך, זא זאללען זיא וויא וואָללע ווער־

רש"י

סרה על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב. ואם יהיו חטאיכם כשנים כתולעים לפני כאודם שני אלבינם כשלג: יאמר ה'. תמיד הוא אומר לכם כן כתב ע"פ ה' יחנו [במדבר ט' כ']. ד"א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני עשינו מה שעלינו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגומר. כתולע צבע שצובעין בו אדום בגרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד:

באור

על הגזל (על דרך עשוק, ירמיה כ"ב ג', שענינו עושק, והוא משקל פעול, כמו קְטוֹלָא, פָּרוֹשׂ, ומשנה בְּנוֹדָה, כלם ענינם דגילות בלקח מן המעשים); ותהיה הכונה הדריכו נוקד ישרה את הגוזל. וזה לא יתכן, כי לפניו ואחריו אינו מדבר אלא בעשיית המשפט (ודשו משפט — שפטו יתום), ועקר חובתם של דיינים איננה אלא שיצילו הנרדף מעושקו החמסן, לא שידריכו החמסן בדרך ישרה. הן אמת כי נותן התורה ית' לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה, אבל מקום שופט לחוד, ומוכיח ומדריך לחוד. ודע כי רד"ק בשרשים פירש חמוץ עשוק, והפך בפירושו לישעיה כתוב גוזל ומעוות בדינו (וכן הביאו גם [illegible]). ואין זה אלא טעות הדפוס, וצ"ל גוזל ומעוות בדינו. וכן מצאתי בדפוס פיזארו שנת רע"ו: שפטו יתום ריבו אלמנה, עשו משפט יתום ריבו ריב אלמנה (רלב"ג רד"ק), כי הפעל יש בכמו אם הכבוד ממנו. כמו ובדרך ולא אשיבנה (במדבר כ"ב כ') ענינו ובדרך ברכה ולא אשיבנה, וכן לרעתי לא תשג' ברעך עד שקר (שמות כ' י"ג) לא תענה ברעך עדות עד שקר: (יח) לכו נא ונוכחה, ונוכחה הוא נפעל, והמפרשים פירשוהו ענין ויכוח, כהודאת התפעל, כמו ועם ישראל יתוכח (מיכה ו' ב'), אבל אין ענין ויכוח מתישב עם האמור אחריו אם יהיו חטאיכם כשלג ילבינו, והאלמו המפרשים להוסיף ענינים באמצע הפסוק, רש"י מוסיף: ונדע מי סרח על מי. ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב, ואז אם יהיו וגו', ורד"ק מוסיף: האל יספר הטובות שעשה לכם והרעות שעשיתם אתם לפניו, ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר, תתחרטו על מעשיכם הרעים, ואם תעשו כן, אז אם יהיו וגו'. והנה העקר חסר מן הספר, אשר על כן רלב"ע ור' יצחק נטו מעל הדרך הזה, ופירשו המלה לא ענין ויכוח, אלא ענין קבלת התוכח'. ולפי שהוקשה להם איך יאמר האל לכו נא ונקבל תוכחה, עשוהו מאמר הנביא המשתתף עצמו עם החוטאים. וזה אמנם פירוש דחוק בדקדוק עד מאד. ואשר אני אחזה לי הוא כי הנפעל מן השרש הזה ענינו התפייסות שני בעלי הריב זה עם זה, שהוא המכוון מן הויכוח (על דרך נרפא שהוא המכוון מן התרפא). והנה שרה אחר שאמר לה אבימלך הנה נתתי אלף כסף לאחיך וגו', ונוכחת (בראשית כ' ט"ז), הבינה האמת ונתפייסה עמו. וכן איוב (כ"ג ז') אומר שם ישר נוכח עמו ואפלטה לנצח משופטי, כלומר אם הייתי יכול לערוך משפט עם האל (כמו שאמר במקראות שלמעלה מי יתן ידעתי ואמצאהו, אערכה לפניו משפט), אז האיש הישר (כלומר אני אהיה) יצא מלפניו בשלום, כי אין ספק שהאל בשמעו טענותיו יצדיקהו. ואז אפלטה לנצח משופטי, אנצל לגמרי מיד שופטי, כי לא ירשיעני ולא יעבישני ע"ד. אף כאן אחר שאמר להם למדו היטב דרשו משפט וגו', אומר להם דרך חבה לכו נא, עשו מה שאמרתי לכם (למדו היטב וגו'), ועל ידי כן נתפייס ונתפשר זה לזה אני ואתם, ונהיה זה עם זה באהבה ושלום כי הנני מוכן אתכם שאם תעשו כן אסלח לכם כל מה שחטאתם עד היום, ולא ישאר עוד שום רושם מעונותיכם, אלא כשלג ילבינו ויהיו כלא היו: ולפי זה אין העקר חסר, ואין להוסיף אלא דבר הנשמע מאליו, והוא: עשו מה שאמרתי לכם: כשנים, כתולע, הכוונה כנגד לצבע בצבע אדום חזק היוצא מן הקרמס, והוא בגרעינים, ויש תולעים בכל אחד ואחד (כדברי רש"י), והמעיינים בהם אומרים התולעים הם, ועושים אותם על אחד השיחים, והנחה הנמצאת בתולעים ההם היא הצבע. ומלת שני ענינה בלשון ערבי זוהר, וכן נקרא הצבע ההוא בלשון חכמים זהורית, ובלשון פרסם

(יט) אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃
(כ) וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה

דען. (יט) ווען איהר איינ־ וויללינט אונד געהארכט, ווערדעט איהר דאז גליק־ ליכע לאנד גניסען; (כ) וויינערט איהר אייך אבער אונד געהארכעט ניכט, זא ווערדעט איהר דעם שווערדטע בייטע.

רש"י

(כ) כי פי ה' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכם חרב [ויקרא כ"ו]: (כא) לזונה. תועה מעל אלהים: קריה שהיתה נאמנה ומלאה משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים מאחרי משפט כגון

באור

זוהרי, וזהוריתא. תרגום סורי וזהוריתא (בח"ת במקום ה"א). והנה שני ותולע הם שמות נרדפים המורים על דבר בשתי בחינות שונות. כי נקרא שני על שם זהרו, ונקרא תולע על שם התולעים. ומתחלה חברו שני השמות ואמרו שני תולעת. או תולעת שני. ואח"כ אמרו גם זה בלא זה, ותקשר על ידו שני (בראשית ל"ח כ"ח), האמונים עלי תולע (איכה ד' ה'), ומזה אנשי חיל מתולעים (נחום ב' ד'). אלא שבחבור שני השמות אומרים תולעת בלשון נקבה, ובלא שני אומרים תולע לשון זכר, להבדיל בין תולעת השני ובין סתם תולעת. והנה אין ספק כי המלות האלה הונחו תחלה להורות על תולעת הקדמון ועל המראה האדום שלה, ואח"כ הושאלו להורות על כל המראה או הבגד הצבוע בצבע ההוא, ובמקרא לא נמצאו המלות האלה אלא על המראה האדומה הזאת. ומלת שנים האמורה כאן היא לשון רבים. כמו כי כל ביתה לבוש שנים (משלי ל"א כ"א), יאמר שאף אם יהיו חטאיכם אדומים כבגדי שני שהם אדומים למעלה ולמטה ומכל צד, יקבלו מראה אחר ויתהפכו ללובן כשלג, מה שהוא רחוק וקשה מאד במלאכת הצביעה. ואם לא יהיו כבגדים הצבועים שני, אבל יהיו ככתמים אדומים המפוזרים כה וכה על גבי בגד בלתי נצבע, אז יסורו הכתמים ההם מכל וכל, וישאר מקום הכתם כמראה הצמר, כאלו מעולם לא היה שם שום כתם ושום צבע כלל, מה שהוא יותר קשה ויותר רחוק מהקודם. ולפי זה אין אנו צריכים לדחוק כרד"ק ולפרש כאמר יהיו, כצמר לבן ונקי, ויהיה המקרא חסר. גם מתוקן לפי זה הדרגת המליצה, כי אע"פי שהשלג לבן מהצמר. הנה הפיכת האדום ללובן אינו קשה כל כך כהסרת הכתם מכל וכל, כי להחליף מראה במראה די שיכהה המראה הראשון, והמראה השני יחפה עליו ויעלימהו, אבל להסיר הכתם עד שלא יהיה רישומו ניכר, צריך שיתבטל המראה הראשון לגמרי. ואמנם מה שהנביא מדמה החטאים למראה אדום, הוא על שם הדם שהוא סימן הרציחה, כי דם הנרצח ניתז על בגדי הרוצח ונכתם בהם, והרציחה היא הגדולה שבעבירות, ולמעלה אמר ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם וכו', ידיכם דמים מלאו, ועכשיו אומר בהפך שאם ירחצו ויזכו וילמדו היטב וכו'. אז לא לבד שלא ישאר שום רושם מזכיר עון בכפיהם, אבל גם מבגדיהם יסורו הכתמים: ילבינו. יאדימו, פעלים עומדים (רד"ק). לפעמי' שהדבר קונה מאליו תכונה מה. בעל לשון הקדש מייחס הענין לפעולת הדבר עצמו, כאלו הוא פועל על חלקיו ומחדש בהם שנוים. ובעל לשון הקדש משמיע ענין זה בבנין הפעיל, כמו השריש, טעמו עשה שרש. שלח שרשיו. מקרין מפריס. עושה קרנים, עושה פרסות, כלומר בעל קרנים ופרסות. הבן הפריח, עשה בן ועשה פרח. וכן כאן ילבינו ויאדימו. יעשו לובן, יעשו אודם, כאלו הם מחדשים על עצמם המקרים ההם (עוואלד בדקדוקו. ואחריו געזעניוס):

(יט) אם תאבו וגו'. הולך ומפרש מה שאמר תחלה בדרך משל: אם תאבו ושמעתם, איננו מאמר אחד (אם תרצו לשמוע), כי לא יתכן לפרש כן ואם תמאנו ומריתם, אם תמאנו למרות. אבל האמת כי אין שרש אבה מורה רצון, אלא הסכמה לדעת אחרים (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ז עמוד רס"ו), אם תסכימו למה שאמרתי למדו היטב וגו', ותשמעו למצותי: טוב הארץ תאכלו, תשכנו לבטח על האדמה הטובה אשר נתתי לכם, ותאכלו מפריה בשמחה:

(כ) חרב תאכלו. תהיו מאכל לחרב. חרב תאכל אתכם. תאוכלו על ידי החרב. על דרך כסו הרים צלה (תהלים פ' י"א) כסו הרים על ידי צלה. ובאשר לאומות אומרים באבלאטיף מחרב תאוכלו, כסו הרים מצלה, אבל בלה"ק אין קושרים הפעול עם הפועל באבלאטיף (העירני על הדבר הזה זה שלשים שנה מורי ורבי אלופי ומיודעי היש"ש הנכבד כה"ר רפאל ב"ר סגרי נ"י). ומן הטעם הזה היה שקראו המדקדקים בנין אלא מכר שם פעלו לכל בנין המורה על קבלת הפעולה. ועיין משפטי (ויקרא כ"ה ז'). נות הארץ האכלו, חרב תאוכלו, דרך לצות, כמו

דִּבֵּר: (כא) אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים: (כב) כַּסְפֵּךְ

יא! דער הערר איזט'ס ד דער אללאָ שפריכט. (כא) וויא איזט זיא צור מעטצע געוואָרדען דיא איינסט רעדליכע שטאדט! זיא וואר פאללער גערעכטיגקייט, רעכטשאפענהייט וואר זאָ זעלבסט צו הויזע; אונד נון מאָרדער. (כב) דיין זילבער וואורד (מיט) שלאקען (געמישט),

רש"י

רעתי עם (הושע ט'): צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינין את דיני נפשות כשלא היו מוציאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין. ומצינו בפסיקתא ר' מנחם בר אושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגימטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו זכריה: (כב) כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים. מוכרי יין שלכם מערבים במים

באור

למעלה ז' ו': (כא) איכה היתה לזונה, עד כאן דבר לכל העם, ומכאן ואילך מדבר על השופטים והשרים, ונשא עליהם קינה והספד. לזונה, אין הכוונה על עבודת אלילים, אף לא על ההקטרה בבמות, אלא על רוע המדות, כמו שמפרש והולך. מרצחים, בוגדי בגדים, וכל זה ראיה שלא נאמר החזון הזה בימי אחז, רק בימי חזקיהו. ואם תעיין בדברי הימים, תמצא כי חזקיהו השתדל הרבה בהשבת העבודה על כנה, ולא השתדל להעמיד המשפט, ולתקן המדות בין עם הארץ. זונה, משל לאשה בלא בושה, לענין ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמיה ג' ג'): נאמנה, בעלת אמונה, כמו עיני בנאמני ארץ (תהלים ק"א ו'), והאמונה קרובה לצדק, כמו והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישעיה י"א ה'): מלאתי משפט, הביכורי וגם התאר מקבלים לפעמים (במליצת השיר) יו"ד נוספת, כגון שֹׁכְנִי, יֹשְׁבִי, מַלְבִּי, חֹקְקִי, מְקִימִי, מוֹשִׁיבִי, ובלשון נקבה רַבָּתִי שָׂרָתִי אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ (וכן יֹשַׁבְתִּי, מְקֻנַּנְתִּי (ירמי' כ"ב כ"ג) משפט התו"ין להנקד בחירק, ודע' בעל המסלול שהזכרתי לשבא בנכולי העתי' תקפ"ו עמוד קע"ב שהמלות האלה מורכבות מן יושבת את, מקוננת את, בטלה ומבוטל, כי מלת את יתרה מכל וכל במקום ההוא). ובסמיכות גְּנֻבְתִי יום, וכן כאן מלאתי משפט. משפט, בטעם רביע,

כן הוא בדפוס בריש"א שנת רנ"ד, ובדפוס פיזארו שנת רע"ז עם פירוש רד"ק ושנת ר"ף עם פירוש דון יצחק, ובת"נך מגדול ויניציאה רפ"ה, ובחומש עם ההפטרות כ"י על קלף אשר בידי. וכן הדעת נותנת שהמלה לדיכם לטעם מפסיק פחות מהטפחא שתחת ילין בה, כי מלאתי משפט, צדק ילין בה, הם שני מאמרים המאוחדים לשעבר, ועתה מרצחים הוא מתנגד לשניהם, וכאלו אמר: לפנים היתה מלאה משפט, וצדק ילין בה, ועתה נהפך היא מלאה מרצחים. ואנו יודע כי הרביע מפסיק פחות מן הטפחא, אך הזקף גדול משניהם: ובדפוסים אחרונים, גם בחומש שי, וגם בחומש ר' וואלף היידנהיים, נדפס משפט בזקף, ואינו אלא טעות: מלאתי משפט צדק ילין בה. ירושלים היתה מלאה משפט מצד השרים והשופטים שהיו עושים דין בין איש לאיש, ועל ידי כן היה הצדק שוכן בה, כי גם העם היו הולכים בדרכי מישרים, בראותם כי יש משפט: ילין, לינה היא דירת הלילה, והושאל לשון זה לכל דירת קבע וישיבת בטח: ועתה מרצחים, ועתה היא מרצחים, כלומר כלה מרצחים, היא מלאה מרצחים. מרצחים, הפיעל מורה על הרגילות, כמו מנאפים. ורשב"ע אמר שהוא פעל יוצא לשני פעולים, והכונה על הדיינים. ואין זה מדרך הוראת הפיעל. והנה המקרא הזה שהוא תחלת הקינה על השרים, מדבר על ירושלים בלשון נסתר, כאלו הנביא מדבר בינו לבין עצמו ומתאונן ומקונן איך היתה כזאת, ואח"כ מסב פניו אליה ואומר לה לנכח, כספך היה לסיגים. ודוגמת זה מצא ישעיה למעלה, בתחלת החלק הראשון, שהוא תוכחה לעם, פתח בלשון נסתר, בנים גדלתי ורוממתי וגו', ישראל לא ידע וגו', ואח"כ התחיל מוכיחם פנים אל פנים, הוי גוי חוטא וגו', על מה תכו וגו': (כב) כספך היה לסיגים וגו'. דרך משל, כלומר מה שהיית מקודם ככסף צרוף וכיין טוב, נהפכת להיות סיגים ויין מזוג. אמנם פירוש רמב"ן ורד"ק (שהמשמעות הוא כסף סיגים, ויין

הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ (כג) שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ (כד) לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת

דיין גוטער וויין מיט וואססער פֿערפֿעלשט. (כג) דייַנע גראָססען זינד פֿערדאָרבען אונד דיבסגענאָססען, איין יעדער ליבט בעשטעכונג, אונד יאגט דעם לאָהנע נאך; דער וואיזע שאפֿפֿען זיא קיין רעכט, אונד דער וויטטווע שטרייט געלאנגט צו איהנען ניכט. (כד) וואָהלאן! שפריכט דער הערר, גאָטט צבאות, ישראל'ס שוטצוועהר: יא, איך וויל מיר אן מיינען

רש״י

מליאה בפסיקתא. מהול מעורב ואין לו דמיון במקרא: ורבותינו אמרו לשון מוהל לשחוק אמרתי מהולל [קהלת ב' ב'] מעורבב: (כג) סוררים סרים מן הדרך הישרה ורודף שלמונים. אשלמון שהיה יאמר השופט גזר לחבירו עשה לי טובה בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה בולע והגזל נוטל עליו בפני שופט אחר זה אומר לו לדקני היום ואני אשלם גמולך כשילעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנה לא יבא אליהם. האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא והוא פוגעת בו ושאלה לו היכן הוא הולכת בלעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו בעלמה וסופו לא הועלתי והו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הרי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל: (כד) נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארלכם ולנטוע בה אחרים: אביר ישראל. תקפו של ישראל: יהי לשון הומיה והכרח וחזה לו הוי כרי ונוטו מארך לשת [זכריה ב' י'] ידעו הכל כי אנכם תלוי שהכעיסוני

באור

כגמגם היה מעורב במים) דסוק מסר מתעלת מלילת ישעיהו. ולדעת רלב"ע הוא משל על השופטים ועל השרים. על כן אחריו שריך סוררים, והטעם המתנהדים שהם כמו סיגים. ואולי לו שאם יסיגו רחוק סימשיל גדולי העיר לכסף · רחוק הוא שימשיל אותם לבין, ויאמר עליהם שאין מבוללמים. כספך היה לסיגים, שיב נקרא כל מה שאינו כסף (או זהב) והוא מעורב עם הכסף (או עם הזהב) במקום מחצבו. ומפרידים הסיגים מן הכסף (ומן הזהב) במלאכת בוחף על ידי האש. ובאמרו כספך היה לסיגים אין הכוונה שהכסף נהפך והיה כלו סיגים, אך הכוונה שלינכו עוד כסף לרוף, אבל הוא כסף מעורב עם סיגים, על דרך שאומר אחריו סבאך מהל במים, וכן משמע למטה (כ"ה) שאומר ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך, משמע שיש עם גם כן כסף עוד שיסאר אחרי הסרת הסיגים: סבאך, פרש ספא מורה על משקה מתה, ואולי מזה קראו סבא ליין טוב שקופלים עליו הסוגלים: מהול ענין מילה וכריתה, וכן בלשון ערבי כשלוה מעבת מים בין שמוהלים שעשה בו פגמים ושבר אותו, מפני שהבליע בהם, וכן המשורר כרומי Martialis אומר jugulare Falernum, שהם היין הטוב (שולשמנם, ואחריו ראב"ע). אבל ומול אחד הם, כמו צוה וזוה בשבדי, צבת וזהב באחרונה: (כג) שריך סוררים, לשון הנופל על הלשון, וסוררים מענין סורר ומורה. פרס. סורדה. כתף סוררת. סרים והולכים לבלתי שמוע בקול, וכמפורש בירמיה (ה' כ"ג) ולעם יהוה היה לב סורר ומורה סרו וילכו: וחברי גנבים. מקבלים אחד מן הגולרים, לבלתי הענישם, והנה זה כאלו חולקים עם הגנבים: כלו, כל אחד מהם, כמו ובליטים על כלו (שמות י"ד ז'), כי כלו חנף ומרע (ישעיה ט' ט"ז): שלמונים, כמו שלומים, כטעם השר שואל והשופט בשלום (מיכה ז' ג') אמר כושלים שכר על דיניהם, ומי שלא יוכל לשלם לא יעשו לו דין: נלפתך ריב אלמנה לא יבא אליהם, כידועת היא שאין שומעים לה לריב ריבה, מאחר שאין לה לשלם. הרמב"ן בעלת מלמים עומדת במקום הדבר שבתלת שלום, וכן במלך ותדיו כנ"ח במקום הדבר שאספקל

גב נאח, וכן למטה (כ"ב י"א) מענייך במקום מעיניך: (כד) לכן נאם האדון, שהוא למעלה מן השדים: אביר. ל' אבירים, שמכין על עמו, כטעם: בגלגתו יסך לך (תהלים ל"א ד'): הוי אל קריאה, כפירוש רש"י: אנחם, אכיח חמתי ע"י הנקמה, כטעם והניחותי חמתי בם והנחמתי (יחזקאל ה' י"ג) וכן כל נחם שבל' התלמוד כגר מעדש נחה, ואין ענין פרשו אלא נחת, והעד אל זה מעלמו (בראשית ה' כ"ט). הנחמך זה ונוקמבהו שנאמר אלמו לעשות, והנחמתיכם מעצבו

הפטרת הדברים

אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ (כה) וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ (כו) וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ

...שונטהו- אינע פערשטאססען, אינד ראכע נעהמען אן מיינען פיינדען! (כה) איך וויל מיינע האנד אן דיר אנלעגען, אונד מיט פאטאשע גלייכזאם דיין שלאקענפאללעס ווייבער רייניגען, אונד אללע דיינע ציננטהיילכען הערגשאפפען. (כו) איך זעטצע ווידער דיינע ריכטער איין, וויא דא

רש״י

במעשיהם: (כה) ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים. כבר. לשון בורית ספו״ן בלע״ז ולשונו לשון נקיון כמו ובר לבב (תהלים כ״ד) ע״ש שהוא מנקה כבגד מכתמין. סיגיך האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערובות רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעים שהם הסוג: כל בדיליך. בדיל התערובת בכסף בלעז הרשעים שביך. בדיל אשטיי״ם בלע״ז: (כו) כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים: עיר

באור

נח מינוחו: מצרי מאויבי, אנשי חמס ועול המזיקים לצדיקים נקראים אויבי ה׳, וכן אמר משורר (תהלים צ״ב) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און וגו׳ כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו יתפרדו כל פועלי און: (כה) ואשיבה ידי עליך, ענין התעסקות בדבר והכפלת היד עליו פעם אחר פעם, כאומן העושה מלאכתו, כטעם אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום (איכה ג׳ ג׳), ודוגמתו השב ידך כבוצר על סלסלות (ירמיה ו׳ ט׳) להשיב ידך על חרבות נושבות (יחזקאל ל״ח י״ב), ועל צריהם אשיב ידי (תהלים פ״א ט״ו). ואע״פ שרוב שמוש המלילה הזאת הוא לרעה אין זה מצד טבע המלילה עצמה, כי שוה הוא לטוב ולרע, וכאן הכוונה שהאל יתעסק בצירוף הסיגים, והוא רע לרשעים, וטובה גדולה לכלל האומה. ומלילת השבת יד בלא מלת על, יש לה הוראה אחרת, ושיא להורות שאדם מוסף ידו אליו, כמו ויהי כמשיב ידו (בראשית ל״ח כ״ט) ויהושע לא השיב ידו בכידון (יהושע ח׳ כ״ו), ויש בנחה עזיבת פעולה, כמו לא השיב ידו מבלע (איכה ב׳ ח׳), מעול ישיב ידו (יחזקאל י״ח ח׳), והשיבותי את ידי (שם כ׳ כ״ב): ואצרוף כבור סיגיך. פעל צרף נאמר על התכת המתכות באש כדי להבדיל מהם הסיגים, ואומרים כסף צרוף (תהלים י״ב ז׳) כסף שהותך ועל ידי כן נבדלו ממנו סיגיו, ומי שמלאכתו בהתכת הזהב והכסף לזקקם ולעשות מהם כלים, נקרא צורף. ובלשון מושאל לדורש שמתך מאד (שם קי״ט קי״ח) טהורים מכל מום, כאלו הוסר מהם כל פסולת. ולצרפנו לך שם (שופטים ז׳ ד׳) להבדיל הראוים מהבלתי ראוים. והנה פעולת הצירוף מתייחסת תמיד אל הדבר שמעורב מטוב ורע, ולא על הרע לבדו, ויקשה לפי זה איך אמר כאן ואצרוף כבור סיגיך, ואיך עשה הצירוף נופל על הסיגים דווקא? לפיכך נ״ל, כי כמו שאמר למעלה כספך היה לסיגים והכוונה לא סיגים דווקא אלא כסף מעורב עם סיגים, כן אמר כאן ואצרוף כבור סיגיך ואין הכוונה סיגים דוקא, אלא כסף סיגים, כסף מעורב עם סיגים, ואחר שאמר שיצרוף הכסף ההוא המעורב עם סיגים, פירש ואמר על הסיגים מהם ואסירה כל בדיליך. כבור, טעמו כבבר, כמו שעושים על ידי הבור, וכמוהו למטה (ט׳ ב׳) כיום מדין שיעורו כביום מדין, וכן ושבה אל בית אביה כנעוריה וכן עורי כימי קדם, וכמהו רבים (רמב״ן ובעז׳), וכן כחצות הלילה (שמות י״א ד׳) שיעורו כבחצות הלילה. ורד״ק מפרש בלא חסרון ב׳ית אצרוף סיגיך כמו הבור, כמו שינקה הבור האמור הכסף מן הסיגים, אך נ״ל בלתי נאות להמשיל הצרוף אל הבור, ויותר נכון להמשילו אל בורוף המעשה מעשהו על ידי הבור, ומה שמצאנו (מלאכי ג׳ ב׳) כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים, כבר פירש שם רד״ק כי יום ה׳ הוא הנמשל לאש ולבורית. לא האל עצמו. והבור הזה אינו בורית המכבסים (sapo), אבל דבר שנותנים במתכות למהר התכתם. והוא הנקרא sal alcali, או sal lixivii, או potassa, והוא מאפר קלת עליש, והיה ג״כ מתמש בכבוס הבגדים, חה ע״ש שהיו מעדים בבר, והיו עושים ממנו בורית מכבסים (רמב״ן ובעז׳), וידוע כי בר ותרגומו בבר הקלת בעינינו לפרש נקה: בדיליך, חלקי הבדיל המעורבים בכסף: (כו) ואשיבה שופטיך. לטעם שהאנשים שיהיו אז שופטיך יהיו צדיקים כמו בימי קדם, כלומר אסיר הסרת השופטים שיש לך עכשו, אתן לך צדיקים כמו בימי קדם, כלומר אסיר הסרת השופטים שיש לך עכשו, אתן לך צדיקים תמתיבה: ויועציך, יועצי המלך כמו אחיתופל הגילוני יועץ דוד (ש״ב

כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ (כז) צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃

אין דער פֿאָרצייט וואָרען, אונד דיינע רעטהע, וויא זיא איס אורשפרונג וואַרען. אלסדאַן הייסעסט דוא: שטאַדט דער גערעכטיגקייט, רעדליכע בורג. (כז) ציון ווירד דורך גערעכטיגקייט גערעטטעט, אונד איהרע בעוואָהנער דורך רעכטשאַפֿענהייט.

רש"י

הצדק. כבתחלה צדק ילין בה: (כז) במשפט תפדה. על ידי שיהיה בה עושה משפט תפדה מעונותיה: ושביה. עושי תשובה שבתוכה: (בצדקה. במצדיקים עצמם בצבע והצדק' שבתוכה)

באור

(עיין ר"ע): יקרא לך. תהיי. מליצת יקרא לפעמים תאמר לפעמים שמדה אחר בישעיה ותבאר מילים להורות לא על קריאת שם, אלא על אמתת מליצות המקרה בעצם. כמו כי ידעתי בגוד תבגוד ופושע מבטן קורא לך (למטה מ"ח ח') הכוונה פושע מבטן היית; וכן כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים (נ"ו ז') הכוונה יהיה, וכן לא יאמר לך עוד עזובה (ס"ב ד') לא תהיי ולך יקרא חפצי בה (שם י"ב) תהיי, ועיין פירושי על לא יקרא עוד לנבל נדיב (ל"ב ה'): עיר הצדק קריה נאמנה, אחר שידחו מגדולתם השופטים והשרים הרשעים, ויהיה המשפט ביד אנשים ישרים, אז גם העם ישובו מעט כמעט לעשות צדקה ומשפט, ותהיה העיר עיר הצדק קריה נאמנה, כמו שהיתה מקדם, כמו שאמר למעלה איכה היתה לזונה קריה נאמנה צדק ילין בה. ולשעבר הייתי מפרש עיר הצדק קריה נאמנה להוראה אחרת, והוא על הקיום וההתמדה, כלומר אז תהיי עיר קיימת וקריה נאמנה ומתמדת הפך מה שאמר למעלה ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה. וידוע כי צדק קרוב לאמת ואמונה (והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו), וכמו שאמתיים אמת ואמונה וכאמן להורות על הקיום וההתמדה. כמו מלאים רבים ונאמנים, כן אמרו אילי הצדק (למטה ס"א ג') להורות אילנות קיימים לדורי דורות. וכן הון עתק וצדקה (משלי ח' י"ח) ענין קיום והתמדה, וכן כאן עיר הצדק עיר קיימת. הדך נראה אמר למעלה קריה נאמנה צדק ילין בה להוראה אחת, וכאן עיר הצדק קריה נאמנה להורא' אחרת. ואחרים ישפטו: (כז) תפדה, שרש פדה אינני נאמר על פדיון שבויים לבד, אלא על הצלה מכל צרה ותוקה. ושביה, כמו וישביה, כמו ושבתי בבית ה' לאורך ימים (תהלים כ"ג ו'), שהוא כמו וישבתי, וכן אם שוב תשבו בארץ הזאת (ירמיה מ"ב י"ד) שהוא כמו אם ישב. וכן אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב (שם ד' א') תשוב השבי עמנו תעמוד, כאלו נאמר תשב. והנה ישב ושוב כמו יטב וטוב, ינק ונוק, יעץ ועוץ. וגם הפירוש הזה (ושביה כמו וישביה) לקח ממני וכתבו בישעיה דפוס פראג. (ולא נכון לפרש ושביה ענין תשובה (כפירוש רש"י והרא"ע והרד' ובעז) כי אין טעם להגיד במה יפדו העושים תשובה, כי הכל יודעים כי בזכות תשובתם יגאלו. גם אין לפרש שבים החוזרים מן הגלות (כדעת רד"ק). כי לא דבר כאן כלל על הגלות. והנה הנבואה הזאת נאמרה בימי חזקיהו, והמכוון בה לבשר מפלת שבנא אשר על הבית, וממשלתו תנתן לאיש צדיק (אליקים בן חלקיהו), כי אחר שהנביא קורא לאליקים עבד ה' (למטה כ"ב כ'). יש להאמין כי כשעומד על בית המלך הסיר השופטים, הרשעים והעמיד צדיקים תחתם, אע"פ שלא נזכר זה במלכים ודברי הימים המקצרים הרבה בקורות הפרטיות. והנה החסון העתיד להיות לנערת הוא שבנא, ופעלו שיהיה לניצוץ הם השרים והשופטים שהעמיד, ופעלו בתפלתו. ואמר שהם יהיו לניצוץ, כלומר מהם יצא ניצוץ שישרוף אותם ואת האילן יחדו, והאילן החסון יהיה כנערת ינער כרגע (ודוגמת זה בדברי יותם (שופטים ט') תצא אש, מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך), והטעם כי השופטים והשרים השפלים הם אשר מלאו את הארץ חמס, ופעלו חמת העם וחמת ה' וחמת המלך עליהם ועל שבנא אשר בצלו יחיו. והנה האילים (אילנות גדולים) והגנות משמשים לשבת בצלם, וכן השופטים והשרים הרעים היו יושבים תחת צל שבנא וסיעתו הרשעים, והיו בוטחים שיוכלו לעשות עול וחמס בלי פחד, והנביא מודיעם כי יבושו מבטחונם, ויבושו מאותם האילים והגנות, והיו הם עצמם כאלה נובלת עלה וכגנה אשר מים אין לה:

הפטרת ואתחנן

(ישעיה מ' א' עד כ"ו:)

(א) נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ (ב) דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי
מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד
יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ (ג) קוֹל קוֹרֵא
בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה

תרגום אשכנזי

(א) טרייסטעט, אָ טרייסטעט מיין פֿאלק, ווירד אייער גאָטט שפּרעכען: (ב) רעדעט ירושלים צו הערצען אונד פֿערקינדיגעט איהר, דאס געענדיגעט זייא איהרע דינסטצייט, דאס צו ענדע זייא איהרע שטראַפֿע; דען זיא האט פֿאָן דער האנד דעם הערן בעריטס דאז דאפּפעלטע ערהאלטען פֿאָן דעם וואס איהרע מיסעטהאטען פֿערדיענטען. (ג) איינע שטיממע פֿערנעהמע איך וועלכע רופֿט: אין דער וויסטע באהנעט דעם הערן דען וועג! עבנעט

רש"י

(א) נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות הפסיק פרשה זו בינם לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: (ב) כי מלאה צבאה. ת"י עתידא דתתמלי מעם גלוותהא. כמו כי מלאה תתמלא. ויש פותרין צבאה כמו (איוב ז') הלא צבא לאנוש עלי ארץ: נרצה. נתפייס: כי לקחה וגו'. הרי קיבלת כוס תנחומין מן קדם ה' כאילו לקח על חד תרין בכל חטאהא. ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וח"ו הלוך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים בחטאו אלינו מקרא מלא (ירמי' ט"ז) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: (ג) קול. רוח הקודש קורא במדבר דרך ירושלם: פנו דרך ה'. לשוב גליותכם

באור

(א) נחמו נחמו עמי, מכאן עד סוף הספר נבואות נבא ישעיהו לעתים רחוקות, ולא אמר הנבואות האלה בקהל עם, אלא כתבם בספר לדור אחרון. ורלב"ע ורבים מהאחרונים חשבו כי אין הנבואות האלה לישעיה, ושלא נאמרו עד ימי כורש, ובגלל סתרתי בניינם בהרס המד שפיטי מן עמוד דכ"ה עד דמ"ב. נחמו. יונתן ורש"י ורלב"ע ורא' וגנ' פירשו האמור חוזר אל הנביאים, ורלב"ע מוסיף: או לגדולי העם. והנכון בדעת רד"ק שאינו כנוי לנמצאי' לא לאדם מיוחד, אלא למי שיהיה, כמו ראה ריח בני, חזקו ידים רפות (ישעיה ל"ה ג'), וכן כאן, ה' יקרא לעמים כלם ואל תבל ומלואה לנחם את עמו: (ב) דברו על לב, תנחומים והבטחת טובות, כמו וידבר על לב הנערה (בראשית ל"ד ג'), וינחם אותם וידבר על לבם (שם נ' כ"א), ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (שמואל ב' י"ט ח'). וקראו אליה, הגידו לה, והשמיעו אליה את הקריאה הזאת, כטעם לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה (יונה ג' ב'), וכן תרגם יונתן ואתנבו עלה. והקריאה היא כי מלאה צבאה וגו': כי מלאה צבאה, זמן עבודתה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז' א'). והמלה לקוחה מאנשי הצבא שיש להם זמן קצוב שהם מעובדים ללכת למלחמה, ואחר מלאת הזמן הוא הם פטורים, וכיוצא בזה במשכן מלאכו לצבא העבודה, ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. כי נרצה עונה, נשלם ענשה, כמו והם ירצו עונם (ויקרא כ"ו מ"א) עיין בתה"ש (ויקרא כ"ו ל"ד). כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה דברי תנחומין הם. ודרך המנחמים להגדיל הצרה בעיני מי שבאה עליו, למען הראות עצמם מרגישים בצרתו. אשר לא יעשו כן, יאשמו אשם לתנחומיהם. וקרובין לזה דברי דון יצחק. ומי שלא תנוח דעתו בפירוש הזה, הנה לו פירוש אחר, והוא לר' שלמה אלדיבי ז"ל (רב בפאדובה) בספרו תקון עולם, ולדעתו כפלים בכל חטאתיה הוא כמשמעו, והוא על דרך אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, והנה אמר שכנסת ישראל קבלה עונש חטאתיה וגם יותר. למה תעמוד עוד בגלות? כפלים בכל. הבי"ת מורה על הכפלת איזה מספר (X). וכן עשרים באמה, עשרים פעמים אמה. ולא יתכן לומר כפלים ככל, כי הכ"ף מורה על השווי (=): (ג) קול קורא. אני שומע קול שקורא. וכן במקומות הרבה במקרא צריך להוסיף מלות אני שומע קודם מלת קול, או מלת קול היא עצמה במקום מלות אני שומע, כמו קול דמי אחיך צועקים אלי, אני שומע דמי אחיך שצועקים אלי. וכן קול צופיך נשאו קול (ישעיה נ"ב ח'). קול נגידים נחבאו (איוב כ"ט י') וכן קול ה' על המים והדומה שבמזמור כ"ט, בכלם מלת קול עניינה אני שומע, כגון קול ה' שובר ארזים שעמו

לֵאלֹהֵינוּ׃ (ד) כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃
(ה) וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ (ו) קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃
(ז) יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ

קמץ בז"ק

אין דער איינאָדע איינע שטראַסע אונזערם גאָטטע. (ד) יעדעס טהאל ווירד זיך ערהעבען, יעדער בערג אונד היגעל ווירד זיך פערטיפען, דער קרוממע פפאד ווירד גראַדע ווערדען, אונד דיא בערגיגען געגענדען צו עבענען פלעכען. (ה) דיא מאַיעסטעט דעם הערן ווירד זיך אָפֿענבאַרען, אַללע שטערבליכע קינדער אונטער איינאנדער ווערדען דיא געוואהרען, יא, דער הערר איזט עס, דער אַללעס רעדעט. (ו) דיא שטיממע איינעס אנדערן פֿערנעהמע איך, וועלכער שפריכט: פֿערקינדע! אונד יענער שפריכט: וואס זאָלל איך פֿערקינדען? יעדער שטערבליכע איזט גראַז, אונד אַללע זיינע גונסט דער פֿעלדבלומע גלייך. (ז) עס פֿערדאָררעט דאס גראַז, עס וועלקט דיא בלומע ווען דעם הערן הויך דאריבער וועהעט. יא גראַז איזט דער שטערבי־

רש"י

לתוהו: (ד) כל גיא ינשא. וההר ישפיל הרי דרך חלקה וטוב ומוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן עומד שביניהם זקוף ואינו מעקם שיהא נוח לירד ולעלות. (הרכסים המתרגם גדודים בשון נתה כמו בגדי הגבר): הרכסים. כמו וירכסו את החשן [שמות כ"ח]: לבקעה. קעני"א בלע"ז. ארץ חלקה וטוב: (ו) קול. אמת הקב"ה אומר אלי קרא: ואמר אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבשר חציר כל המתגיהים תהפך מזלתם ותהיה כחציר. ד"א (כל הבשר חציר) סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר יתבל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש תציר נבל אך כן כשאת האדם נבלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקים וביד לקיים לפיכך על הר גבוה עלי מבשרת ציון, כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה: וכל חסדו כציץ השדה.

באור

אני שומע את הקול שהוא שובר ארזים, והעוד וישבר ה' את ארזי הלבנון, לא וישבר קול ה'. אף כאן הנביא אומר כמדמה לי כאלו יש מי שקורא ונו': פנו דרך ה'. פנו דרך שתהיה לה', והטעם' לעבור גאולי ה'. והכוונה שלא יהיה דבר שיעכבם ויעיק לפניהם לבלתי ישובו על אדמתם בשלום, כמו שמפרש דרך שיר: כל גיא ינשא וגו': (ד) כל גיא ינשא. אינם דברי הקורא הקודם (כדע' נעג'). כי הקורא מדבר בלשון צוי. וכאן מדבר דרך הגדת העתיד, כי אמר והיה העקוב, ולא אמר ויהי, אבל הם דברי הנביא המפרש ומגיד כי כדברי הקורא כן יהיה באמת: (ה) ונגלה כבוד ה', ה' יתגלה ויודע על ידי הגאולה שיגאל את עמו. וראו כל בשר יחדו: כל העמים יראו כבוד ה', כלומר מעשי האותות והמופתים ויאמרו אצבע אלהים היא, כאלו בעיניהם יראו אותו עושה אותם כטעם ויקד וראיתם את כבוד ה' (שמות ט"ז ז'), וכן למעלה המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (ל"ה ב'), וכן למטה לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי (ס"ו י"ח): כי פי ה' דבר, מלילה שנורה בפי הנביאים לקיים מה שאמרו ולומר כן יהיה בלא ספק, מאמר שהאל דבר, וכן למעלה חרב תאכלו כי פי ה' דבר (א' כ'). וכן למטה והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר (נ"ח י"ד), וכן במיכה (ד' ד') וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי ה' גבורות דבר. ובעלי הטעמים הפכו את הענין, שלא תהיה המליצ' קשה בעיני השומע שכל בשר יראו כבוד ה' וסמכו וראו כל בשר יחדו אל כי פי ה' דבר. באלו כוונת הנביא שכל בשר יראו שמה שאמרו הנביאים היה באמת דבר ה'. ואחרי הטעמים נמשכו המפרשי', תם רש"י ובעז'. וגם פירושי זה הובא בדפוס שנת תקל"ח: (ו) קול אומר קרא. אחר שהזכיר למעלה קול קורא, אמר כי שמע קול אומר אל הקורא ההוא קרא, והקורא משיב מה אקרא, והאומר משיבו כל הבשר וגו', כל הבשר חציר וגו', זה לא נאמר אלא להבדיל ההבטחות באמרו אחריו ודבר אלהינו יקום לעולם, שהוא המכוון בקריאה הזאת: וכל חסדו, אהבתו והשתדלו לתועל לזולתו: (ז) אכן חציר העם, אומר הוא כעם של כל בשר שנזכר: העם. אסיפה וקבוץ,

אכן חציר העם: (ח) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם: (ט) על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם הרימי אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם: (י) הנה אדני יהוה בחזק יבוא וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: (יא) כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל: (יב) מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ

קמץ בז"ק

ליכען חיפע! (ח) יענעם גראז פערדארט, יענע בלומע וועלקט; אבער אונזרעס גאטטעס ווארט האט אימכער בעשטאנד. (ט) שטייגע אויף איינען האהען בערג, א פערקינדערין ציון'ס! ערהעבע מיט מאכט דיינע שטימע, א פערקינדערין ירושלים'ס! ערהעבע זיא פורכטלאז! זאגע דען שטעדטען יהודה'ס: ער קאממט. אייער גאטט! (י) גאטט, דער הערר, קאממט אלס אללגעוואלטיגער מיט זיגרייכעם ארמע, ער בריגנט זיינען לאהן מיט זיך, אונד זיינע פערגעלטונג שרייטעט פאר איהם הער. (יא) גלייך איינעם הירטען דער זיינע הערדע ווידעט, דער מיט דעם ארמע דיא לעממכען פערזאממעלט, אונד זיא אין זיינעם שאסע טרעגט, אונד דיא זייגענדען שאפע זאנפט לייטעט. (יב) ווער איזט'ס, דער מיט זיינער האנד דיא וואססער געמעססען, דער מיט איינער שפאננע דעם הימעלס אויסדעהנונג בעצייכנעט? דער מיט איינעם געמעססע

רש"י

כי חסד לאומים חטאת [משלי י"ד]: (ח) נבל. כמש: (ט) מבשרת ציון. כגון שמבשרין לציון תתקומם אחר הוא אומר רגלי מבשר [לקמן נ"ב] זכו קל כבר לא זכו עם כנגדה ואחר פעמים עד הקץ: (י) בחזק יבוא. על האומות ליפרע: הנה שכרו אתו. מזומן אתו לצדיקים: ופעולתו. שכר פעולה שעליו ליתן להם: (יא) כרועה. אשר עדרו ירעה בזרועו ויקבץ טלאים ובחיקו ישאם: עלות ינהל. מינקות מדדה הצאן המניקות. ינהל כמו מנהל: (יב) מי מדד וגו'. כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש שיש בו גם לשמור הבטחות הללו: בשעלו. בגליכתו

באור

ונאמר לפעמים דרך בזיון: (ח) יבש חציר, זה המליך שאליו המשלנו האדם הוא מפייגג: יקום לעולם. שרש קום נופל על קיום הדבר ואמתו לפועל: (ט) מבשרת ציון, דרך משל. כי היה המנהג אצל הקדמונים שהיינה הנשים מוציאות בשורות הטובות כמו המבשרות צבא רב (תהלים ס"ח י"ב) (לאוטה) הנה אלהיכם, הנה הוא בא: (י) בחזק יבוא. בעדם אל חזק, כלומר יתראה כחזק. ודומה למליצה הזאת וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, בעדת אל שדי. ודומה לזה שמוש מלת en בלשון צרפת: מושלה לו. מלת לו נדרשת יתרה, כמו על הר גבוה עלי לך, לך לך, ברח לך, ויש במשמעה תמיד להנאתו ולטובתו, מושלה לו.

מושלה בעדו כחפצו: הנה שכרו אתו. מצייר את האל כמלך השב מנצחון המלחמה, ותשלום שכר טוב לאנשי חילו אשר עבדו באמונה ובגבורה (רמ"ז): ופעלתו, השכר נקרא פעלה, כמו לא תלין פעלת שכיר אתך (ויקרא י"ט י"ג). וכן למטה (מ"ט ד') אכן משפטי את ה' ופעלתי את אלהי, וכן השם פעל, כמו ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמי' כ"ב י"ג): (יא) כרועה, ה' ידמה בהנהיגו גאוליו מן הגלות ובהוליכו אותם מכל ארץ בדרך, לרועה עם עדרו: טלאים, הם הקטנים, כמו טלה חלב אחד (שמואל א' ז' ט'), ובלשון ארמית טליא נער: עלות, הן המניקות, כמו שתי פרות עלות (שמואל א' ו' ז'): (יב) מי מדד וגו', מי הוא שגדל את העולם ויסד כל חלקיו בסדר הנכון. כאלו עשה הכל במדה ובמשקל? הלא הוא האל, וכמו שהיה בידו לעשות נפלאות הבריאה. כן יעשה נפלאות הגאולה (רד"ק). ובעז' מפרש מי יוכל למדוד מעשה היוצר. כלומר הלא מה שגדלו אין לו חקר. ואין הפירוש בזה נכון, שאם כן לא אמר בשעלו. ותדע, כי ידוע שלא ימד הים באגרוף. אך אפשר שימדד במדות גדולות, ותאמר

וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ (יג) מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ (יד) אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ

דער ערדע שטויב געמעססען, מיט דער וואגע דיא בערגע אונד מיט דען וואגשאלען דיא היגעל געוואגען האט? (יג) ווער קעננטע דען ווילען דעס הערן? ווער איזט רעד, דעם ער זיינע ענטשליסונג בעקאננט מאכטע? (יד) מיט וועם האט ער זיך בעראטהען, דער איהן איף עטוואס אויפמערקזאם מאכטע, דער איהן אויף דען רעכטען פפאד געלייטעט האבע, דער איהן וויזהייט געלעהרט אתר דען וועג דער ערקעננטניס געצייגט

רש"י

שנא' דרכת בים סוסיך [חבקוק ג'] בשעלו שביל כמו הכרמי' במשעול [במדבר כ"ב]. (ד"א) שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורי' [יחזקאל י"ג]: תכן. אשולצי"ר בלע"ז ל' מדה ותכיין כמו ותוכן לבנים תתנו [שמות ה']: וכל בשליש. ומדד בשלישית שליש מדבר שליש ישוב שליש ימים ונהרו'. ל"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות. ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש [תהלים פ']: ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כנגד בקע נמוך קשה והקלי' במקום רכה: (יג) מי תכן. את רוח הקדש בפי הנביאים ה' תכנו וכדי הוא להאמן: ואיש עצתו יודיענו. דומו כן תרגם יונתן. ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה: (יד) את מי נועץ ויבינהו. ואת מי מן האומות מען כמו שנועץ עם הנביאים כמו שנאמר באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' [בראשית י"ח]: ויבינהו וילמדהו בארח משפט. את מי מן האומות עשה כן שילמדו תורה כמו שעשה לאברהם שנתן לו להכירו תלמידיו ולהבין בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומר למען אשר יצוה וגו' [שם] וכליותיו היו נובעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי [תהלים ט"ז]: (את מי

באור

בשעלו תחלת. דליה שהכוונה על האל עצמו, כי עליו יאמר דרך משל שמחזיק מי הים בשעלו: בשעלו, באגרופו (רד"ק) כמו בשעלי שעורים (יחזקאל י"ג י"ט): בזרת, פירשו רז"ל שלשה טפחים, ודעת י' ד' מיכאעליס שהוא השיעור הנקרא spithama (ובאיטלקי spanna) והוא המרחק שבין האגודל לאצבע קטנה כשאדם מרחיב ראשי אצבעותיו. ואולי השיעור הזה הוא שלשה טפחים. וי"ל שהמלה נגזרת ממלת זרת שבל"א שהיא שם האצבע הקטנה, והוא מן זֶרֶת, כאשר כתב המתבי בשם אביו: תִּכֵּן, ידע מדתם. שרש תכן מורה ידיעת הדבר במאזני, יהיה זה במדה במשקל או במספר, או בדרך אחר, כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה' י"ח) הוא במספר. ותמתכנתו לא תעשו (שם ל' ל"ב) הוא במספר ובמשקל. את הכסף המתכן (מלכים ב' י"ב י"ב) הוא במספר, ומים תִּכֵּן במדה (איוב כ"ח כ"ה) הוא במדה, ותוכן לבות ה' (משלי כ"א ב') ותוכן רוחות ה' (שם ט"ז ב'). ולא נתכנו עלילות (שמואל א' ב' ג') ענין ידיעה במאזני, וכן לא יתכן דרך ה' (יחזקאל י"ח כ"ה) הטעם אי אפשר להבינו. כלומר אינו מתישב על הדעת. וכן אנכי תכנתי עמודיה (תהלים ע"ה ד') הם דברי המשורר, וזה ענינם: אני ידעתי מה הם העמודים שעליהם תכון תבל בל תמוט. ומה הם העמודים? ההשגחה, ומשפטי ה' בעשה דין ברשעים ומשלם שכר טוב לצדיקים. לפיכך אני אומר להוללים אל תהלו וגו' וכו', כי אלהים שופט וגו' וכו'. והנה גם תכנתי זה אינו יוצא מענין חבריו, כלם ענין ידיעה ברורה ומדוקדקת. ואין שום יחס לשרש תָּכַן עם שרש תָּקַן (תקן משלים הרבה, קהלת י"ב ט') הידוע בארמי ובדברי חז"ל, ומזה תַּקָּנָה שבא בספרים כ"י בקו"ף. וכן צריך להיות: וְכָל, לשון מדה, מענין יָכִיל שענינו יחזיק, ומזה בארמית מכילא, מכילתא, ענינו מדה. בשליש. שם מדה או כלי, כמו ותשקמו בדמעות שליש: (יג) מי תכן את רוח ה', אחר שהוא כל יכול, כל אשר יחפוץ יעשה, ומי יוכל לדעת מה בלבו ותרוחו לעשות (הרמב"ם במורה חלק א' פרק ע'), וזה נגד הגבורה. וקדות הדבר בעיני שאינו אלא טעות סופר: ואיש עצתו יודיענו. ומי הוא האיש אשר יודיעהו ה' את עצתו אשר יעץ לעשות (רלב"ע), וגם זה נגד הבינה. ורש"י רד"ק ראז' ובעז' פירשו מי איש עצתו שיודיע וילמד את האל, וזה אמנם ענין הפסוק הסמוך: (יד) בארח משפט,

דַּעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ: (טו) הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל: (טז) וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה: (יז) כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ לוֹ: (יח) וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ לוֹ: (יט) הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ

האבען? (טו) וועהרענד נאַציאָנען אין בעציהונג איף איהן איינען טראָפּפען גלייכען, דער פֿאָם איימער פֿעללט, אחר דעם שטויבע איף דער וואגשאַלע גלייך צו רעכנען זינד; וועהרענד ער דיא אינזעלן דעם לייכטען שטויבע גלייך אין דיא האָהע העבען קאַן.

(טז) אונד דער לבנון — ער ווירדע ניכט צום פֿייער הינרייכען, דיא טהירע אין רעמוועלבען ניכט צו גאנצאָפּפֿערן הינלענגליך זיין. (יז) אללע נאַציאָנען זינד וויא ניכטס געגען איהן; אלס ניכטיג אונד אייטעל ווערדען זיא פֿאָן איהם אנגעזעהען. (יח) אונד מיט וועם וואָללט איהר גאָטט פֿערגלייכען? אונד וואס וואָללט איהר איהם ענטגעגענשטעללען דאז איהם עהנליך וויא? (יט) עטווא איין בילד, דאז דער קינסטלער פֿערגאָלדעט, דאז נעמליך דער גאָלדשמיד

רש"י

בדעת ובינותו. הלא הקב"ה הן כל גוי' לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו): (טו) הן גוים כמר מדלי. ואין חשובין לו להעמיד מהם נביאים לגלות סודו: כמר מדלי. כטיפה מרה שמטפטפת משולי הדלי והשקע טנופת המים ודוקין הסך לימוזי"ל בלע"ז: וכשחק מאזנים. שהגומא מעלה עיפוש ומשתחק: כדק. אבק דק: יטול. כאבק הנושא ועולה על ידי רוח כדק אשר יטול: (טז) אין די בער. על מזבחו: וחיתו. של לבנון אין די עולה. ד"א ולבנון אין די בער גו' לכפר על עון האומות: (יז) כאין נגדו. כאין הם בעיניו ואינם חשובים לפניו: (יט) נסך. מסכה: נסך חרש. חרש של ברזל נוסכו תחלה או מנסכת ואח"כ הצורף מקרעו בעסי זהב ומצפהו

באור

כדרך הנכונה בכל דבר: (טו) הן גוים. והלא הגוים הם לפניו כטיפת מים הנופלת מן הדלי ואין הדלי חסר כלום, וכן כאבק שבמאזנים שאינו מוריד הכף כלום: הן איים כדק יטול, אם ירצה יגביה האיים ממקומם, כאלו הם אבק דק: יטול, משרש נטל שענינו הגבהה, כמו וינטלם וינשאם: (טז) ולבנון. אחר שאמר הן איים כדק יטול, הזכיר הלבנון שהוא הר גבוה, והמאמר הסמך שהוא בא לומר ולבנון כאין כמוהו, וכיוצא בזה, והנה מאמר הנביא מחליף הענין. כאומר אין צריך לומר כי לבנון כאין כנגדו אך אפילו להבעיר אש לעולות הראויות לכבודו אינו מספיק, וכן חיתו אין די עולה. ואולי לזה נתכוון רש"י, שהבדיל הפסקות יותר ממה שהיה צריך. די, שם דבק במקום שהיה יכול לשום טפחא: (יז) מאפס, וכן לאשר (מ"א כ"ד) הן אתם מאין ופעלכם מאפע, וכן המה מהבל יחד (תהלים ס"ב י'). הוראת המ"ם קשה ומסופקת: (יח) ואל מי תדמיון אל, אם כן התחשבו בלבבכם שהוא כאחד מאלילי הגוים? אל מי תדמו אותו. ומה הדבר אשר תערכו לפניו לומר שהוא דמותו ודומה לו? ויפה אמר בענ' שאין הכוונה שאין לעשו' דמות ופסל לכבודו, אלא שאין להמשיל לו אלילי הגוים. ומה דמות תערכו לו, אין טעם דמות כאן פסל וצלם (וכמו שתרגם גם בענ' געבילדע), אלא דבר שיש לו דמיון עם דבר אחר, כמו בדמות אלהים עשה אותו, דמיונו כאריה יכסוף לטרף: תערכו. תשימו לפניו, כמו בקר אערך לך ואצפה, אסדר לפניך תפלתי, וכן ויגידה ויערכה לי (ישעיה מ"ד ז'). ואיננו ענין הערכה והשואה, כי אז היה צריך לומר תעריכו בהפעיל, כמו יעריכנו הכהן, וכשהוא בקל איננו אלא עומד, כמו לא יערכנה פטדת כוש (איוב כ"ח י"ט) וכן כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' (תהלים פ"ט ז'), אבל בענין שימה וסדור הוא פעל יוצא (ויערוך את הענים) גם בבנין הקל, ולא יאמר בהפעיל: (יט) הפסל, כ"ל הַפסל בה"א התימה (וכן בדפוס תקל"ח) ומי תערכו לפניו לומר שידמה לו פסל שעשה אותו החרש? פסל הוא מעץ ואבן, ונסך נופל על התכת המתכות באש, והוא מורה גם כן כסוי כמו והמסכה הנסוכה (למעלה כ"ה ז') והנה על כרחו אין חרש האמור כאן חרש עצים שעשה הפסל, אלא כטעם הנה אנכי בראתי חרש נופח באש פחם (למטה נ"ד ט"ז), והוא הצורף, וכטעם פסל צפהו ונסכו החרש ואח"כ פירש כי האחר הוא הצורף, והצפוי הוא של זהב ורתוקות כסף. ועל השנות הלשון, שאמר והזכיר הצורף אחר שאמר

וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ (כ) הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ (כא) הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ (כב) הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ (כג) הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ (כד) אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ

מיט גאָלד בעלעגט אונד מיט זילבערקעטטליין פֿערצירט? (כ) ווער צו דירפֿטיג איזט פֿיר איינע זאָלכע העבע וועהלט איין האָלץ, דאז ניכט וואורמשטיכיג, זוכט זיך איינען געאיבטע קינסטלער אויף, אום זיך איינבילד הערצושטעללען, דאז ניכט וואנקע. (כא) וויססעט איהר ניכט, בעגרייפֿעט איהר ניכט, ווארד עס איך ניא פֿערקינדיגעט, האבט איהר ניכט ערוועגעט אויף וואס פֿיר גרונדפֿעסטען דיא ערדע זיך שטיצע? (כב) (ערקעננעט איהר ניכט דאס עס איינען גיבט) דער איבער דעם ערדקרייזע טהראָנעט, פֿיר דען דיא בעוואָהנער העסזעלבען זויא היישרעקען זינד; דער וויא איינען טעפפיך דען הימעל אויסברייטעט, איהן אויסשפאננט וויא איין געצעלט צום בעוואָהנען? (כג) דער פֿערמאג פֿירשטען אין ניכטס צו פֿערוואנדלען, דיא ריכטער דער ערדע דעם ניכטס גלייך צו מאכען. (כד) אויך צייגען זיא זיך ניכט געפֿלאנצט, קוים שיינען זיא געזעעט, נאָך איהר שטאם אין דער ערדע געווארצעלט. אונד אין דער

רש"י

[..]לטולה: ורתקות. שלשלות: (כ) המסכן תרומה. מי שבא לעשותו של עץ המלומד להבחין עץ המתקיים לשאר עצים שלא ירקב מהם יבחר. המסכן המלומד כמו [במדבר כ"ב] ההסכן הסכנתי. תרומה הפרש' ברירת העצים: (כא) הלא תדעו. מוסדות הארץ מי יסדה ועליו היה לכם לעמוד: (כב) חוג. ל' מחוגה [לקמן מ"ד] עוגל קומפ"ש בלע"ז: ויושביה. לפניו כחגבי': [כ]דוק. כילונה טיילי"א בלע"ז: (כד) אף בל נטעו. אף הרי הם כמי שלא נטעו: אף בל זרעו. ועוד יתיד מכן שישורשו ויעקרו כאילו לא זרעו. זריעה פחותה מנטיעה: בל שורש

באור

[צ]ריך כחרש, כאלה (כדעת תלמידי מו"הרר משה עהרענרייך) שהוא להוסיף חזוק ודוגמא (כאבדרוק) להבדיל טעותם, שהם מדמים לאל מה שהוא מעשה ידי אדם, על כן אמר חרש לירקי' ועוד פעם [צ]רים צורף: התעריכו לאל פסל נסך חרש, שהוא בן אדם? התעריכו לאל פסל אשר ירקענו בזהב [צו]רף, שהוא בן אדם? התעריכו לאל פסל אשר נסך עליו רתוקות כסף הצורף, שהוא בן אדם? ירקענו. בקע סביבותיו פחי הזהב ורתוקות כסף צורף, כ"ל נָסַךְ צורף, ורא"ז וגעו' כתחתי [..] צורף השני פעל, הוא צורף ועושה רתוקות כסף: (כ) המסכן, לשון מְסֻכָּן (רד"ק רא"ז וגעו'), פי' שהוא עני מהביא תרומת זהב וכסף: (כא) הלא תדעו הלא תשמעו הלא הגד הלא הבינותם. הכל חוזר למוסדות הארץ (רא"ז): הלא תשמעו, דאב"ע רד"ק רא"ז ובעזעניוס [פירשו] הלא שמעתם, אבל לפי זה שמעתם היה לו לומר, כמו הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי. [ו]עוד זה ענין הלא הגד מראש לכם. והנכון הלא תשמעו, הלא תבינו בלבבכם, כמו ונתת לעבדך לב שומע (מלכים א' ג' ט'): הלא הבינותם. הלא שמתם לב להתבונן: מוסדות הארץ, מה [הן] יסודות הארץ, כלומר על מה אדניה הטבעו, ועל מה היא תלויה, שאם הייתם מתבוננים [ב]זה הייתם יודעים כי אינה תלויה על שום דבר, ושצריך שיהיה שם בורא אשר בידו תלויה [ועל]יו תלויה: (כב) היושב. הלא תדעו כי אין לארץ מוסדות למטה, אבל יש למעלה ממנה [ש]יושב בדותו של עולם, והוא יוסדה ויולדה: כאהל לשבת, כאהל העשוי לשבת בו: (כג) הנותן רוזנים לאין, יש בידו לעשות גם זאת: (כד) אף בל נטעו, הרוזנים ושופטי [אר]ץ כאלה שהם נטועים ונזרעים ומושרשים בארץ, כלומר הרוסה אותם בהצלחתם חושב שלא [י]זוזו ממעלתם לעולם, כי חסונים הם כאלונים, והנביא אומר כי ביום חרון אף ה' בהם

תרגום אשכנזי | הפטרת ואתחנן עקב

וּסְעָרָה בַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם: (כה) וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ: (כו) שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר:

טהאט, ויא פערטראָקנעט דורך זיינען הויך, איהר דער שטורם פיהרעט ויא וויא שטאָפפעלן פארט. (כה) מיט וועם וואָללעט איהר מיך פערגלייכען, דאס איך איהם עהנליך זייא? שפריכט דער היילינע. (כו) ערהעבעט נאך אָבען אייערע אויגען אונד זעהעט! ווער איזט'ס דער דיזען הימעל געשאפפען? ווער איזט'ס, דער איהרע העערע צעהלט אונד ערשיינען לעסט, דער זיא אללע מיט נאמען נעננעט? וועגען דער אונענדליכקייט זיינער געוואלט בלייבט קיינעס דערהינטער צוריק.

הפטרת עקב

(ישעיה מ"ט י"ד עד נ"א ג')

(יד) וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי: (טו) הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ: (טז) הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד: (יז) מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ:

(יד) ציון שפראך: דער העדר האט מיך פערלאססען, דער העדר האט מיינער פערגעססען. (טו) קאן איין וויב איהרעס זייגלינגס פערגעססען, מיט איהרער לייבעספרוכט קיין מיטליידען צו האבען? עהער קאָננטען דיזע (מיטטער) אונאיינגעדענק ווערדען, אלס איך דיינער פערגעססען. (טז) זיהע, איך האבע דיך אויף דען הענדען איינגעגראבען, דיינע מויערן זינד מיר שטעטס געגענווערטיג. (יז) עס איילען דיינע

רש"י

בארץ גזעם. לכשיעקרו לא ישריש הגזע בארץ שיהא מחליף. כל שורש שבמקרא טעמו באות דלשונה ונקודה הרי"ש פתח וזה טעמו למט' ונקוד קמץ לפי שהוא ל' פועל אורכלינ"ן בלע"ז: (כו) מי ברא אלה. כל הצבא אשר תראו במרום: מרוב אונים. שיש לו ושהוא אמיץ כח אין מהצבא לא נעדר שלא יקרא בשם:

(יד) ותאמר ציון. היא היתה סבורה שכחתיה: (טו) התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: (ג) על כפים. על כפי דומה אני כאילו את מקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד. ד"א על כפים מעל ענני כבוד כמו [איוב ל"ו] על כפים כסה אור: (ד) מהרו בניך.

באור

פתאום ישבדו. ויהיו כאלו מעולם לא היו נטועים ומושרשים בארץ: שרש, ביכוני מבנין הקל ואולי יותר נכון לקריא שרש עבר מן הקל, עיין פירושי לירמיה י"ב א': (כה) ואשוה. לומר שאני שוה לו: ואשוה, שאשוה: (כו) מי ברא אלה, השמים: המוציא. מי הוא הפועל לצאת במספר, ותעם במספר ובשם, מפני שאין הכוכבי' משנים מפקיד', והוא סדרם במשמרותיהם ברקיע כלונו, דומה כאלו הם ספורים לפניו ברשימה וקורא להם אחד אחד. בשמו לפען יתן בערך: מרב אונים ואמיץ כח, מחמת רוב כחו של יוצר, אחד מן הכוכבים לא נעדר להראות בזמנו ובמקומו:

(טו) מרחם באופן שלא תרחם: גם אלה, גם הנשים: (טז) הן על־כפים חקותיך, כאלו את חקוקה על כפות ידי שאראה אותך תמיד, וכמו שמפרש חומותיך נגדי תמיד. ועיין י' ד' מיבאסעלי כי זה משל לקוח ממנהג בני קדם לחקוק בבשרם כתבת קעקע נורת איזו עם הקדושה אללם: (יז) מהרו בניך, לשוב לתוכך, והלא מן המסרגמים בקדמונים קראו בניך

(יח) שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ
חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי
וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ (יט) כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ
וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ
מְבַלְּעָיִךְ׃ (כ) עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ
צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ (כא) וְאָמַרְתְּ
בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה
וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀ וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי
נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה הֵם׃ (כב) כֹּה־אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים
אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף

קינדער הערבייא; דיא דיך צערשטאָרטען אונד פערוויסטעטען ענטפערנען זיך פאָן דיר. (יח) ערהעבע רינגס דיינע איינען אונד זיהע, אללע פערזאממעלן זיך, קאָממען צו דיר. זאָ וואהר איך אונשטערבליך בין! שפריכט דער הערר, זיא ווערדען דיך אללע נאָך וויא שמוק בעקליידען, אונד וויא איינע ברויט ווירסט דוא דיך מיט איהנען צירען. (יט) דען דיינע פערוויסטעטען אונד אֶדען פלעטצע, אונד דיין צערשטאָרטעס לאַנד, יא, יעצט ווירסט דוא צו ענגע זיין פיר דיא גראָססע צאהל דיינער בעוואָהנער, אונד דיינע פערהעערער ווערדען זיך ענטפערנען. (כ) נאָך ווירסט דוא דיינע קינדער, דערען דוא בערויבט ווארסט, איינאנדער זאגען הערען: דער ראַום איזט מיר צו ענגע, ענטפערנע דיך עטוואס, לאססע, דאס איך מיך זעטצע. (כא) אלסדאַן ווירסט דוא, אין דיינעם אינערן שפרעכען: ווער האט מיר יענע געבאָרען, דא איך דאָך קינדערלאָז אונד איינזאם וואר? איך וואר פליכטיג אונד פערנע, אונד ווער האט מיר דיזע ערצאָגען? איך וואר יא אלליין געבליבען, וואָהער קאָממען דיזע? (כב) אלזאָ שפריכט גאָטט, דער הערר: זיהע, איך ווערדע מיינען ארם צו דען נאַציאָנען ערהעבען, דען פאָלקערן מיין פאניר ציינען, אונד זיא ווערדען דיינע קינדער אם בוזען ברינגען, אונד דיינע טאָכ־

רש"י

לנת: (ו) תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים: (ז) בני שכוליך. בנים שהיית שכולה מהם: גשה לי. התקרב אצל אחר בשבילי ואשבה: (ח) וגלמודה. סולטר"א בלע"ז: וסורה. מוסרת מכל אדם הכל מוסרים עלי סורו ממנה: (ט) ידי נסי. סימן להביא גליות. נס פירק"א בלע"ז כמו וכנס על הגבעה [לעיל ל'] והוא סימן קיבוץ וכותבין בלשה בגד: בחוצן. סייסילק"א בלע"ז ודומה לו בעזרא גם חצני נערתי

באור

ונשא אליהם דגלו כפירושו, בעבור מהרסיך ומחריביך שאמרנו, ויפה השיג רנ"ו כי אחריו הוא אומר כלם נקבצו באו לך, ואח"כ מי ילד לי את אלה, והכוונה על הבנים, ולא על הצוררים: (יט) כי חרבותיך ושוממותיך, וארץ הריסותך, הוא מאמר בלתי נשלם, כי היה לו לומר כי תתעורר תתמלאינה יושבים. ושנה הלשון להגדיל הענין, ואמר כי עתה תצרי מיושב: מבלעיך, שם התואר: (כ) בני שכוליך, הבנים שהיית שכולה מהם (רש"י): גשה לי, התקרב אצל אחר בשבילי כדי שאוכל לישב (רש"י), ומלאכו לשון נגישה נופל כל הריחוק, כמו גש הלאה, וכן בהפך סור מורה ריחוק ומורה קירוב, לפי המלות שהוא נקשר עמהם, סורו ממני, סורה אלי, ולשון נגש בבנין הקל כשעניינו התקרבות נקשר תמיד עם אל (ויגש אליו). ולא עם למ"ד, והאן אמתת גשה לי עמוד להנחתי ובשבילי: (כא) מי ילד לי, בשבילי כלומר כמעט לא אאמין שהם בני, אלא בני אשה אחרת. גולה וסורה, הייתי גולה ממקום למקום, ומתרחקת ממקומי: סורה, מתרחקת, כמו וסורי בארץ יכתבו (ירמיה י"ז י"ג). גולה, הוא מדמה את ציון לאשה שמתו בניה והיא גולה ממקום למקום: (כב) הנה אשא אל גוים ידי, משל, כמלך או שר הצבא המקבץ אנשי חילו בנטות ידו או בהרימו נסו. כטעם ונשא נס לגוים מרחוק וגו': בחצן, בשולי הבגד, כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה' י"ג). וחצנו מעמר (תהלים קכ"ט ז') והבגד

לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר
יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ
כַּלִּמּוּדִים: (ה) אֲדֹנָי יֱהֹוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי
לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי: (ו) גֵּוִי נָתַתִּי
לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי
מִכְּלִמּוֹת וָרֹק: (ז) וַאדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן
לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע
כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ: (ח) קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי

האט מיר דיא צונגע דער איינגעווייהטען פֿערליהען, דיא עס פֿערשטעהען מיט דען ווייזאונגען דען מיט דען אופצוריכטען: ער רעגעט טעגליך מיין אָהר אן, דען איינגעווייהטען גלייך אנצוהערען. (ה) גאָטט, דער הערר, אפֿנעט מיר דאז אָהר (מאכט מיר זיינען ווילען קונד), אונד איך ווידערזעטצע מיך ניכט, ווייכע ניכט צוריק. (ו) איך געבע מיינען ריקען דען שלעגערן היִן, מיינע וואנגען דען רויפֿענדען פרייז, איך פֿערבערגע מיין אנטליץ ניכט דער שמאך אונד דעם שפייכעל. (ז) אונד נאָך, דער הערר, וויד מיר בייאשטעהן, דעסהאלב ערראָטהע איך ניכט, דארום מאכע איך מיין אנטליץ דעם פֿעלזען גלייך, דא איך וואָהל וויס דאס איך ניכט צו שאנדען ווערדע. (ח) מיין רעכטספֿערטי־

רש"י

הלאת והנבואה: (ה) פתח לי אוזן. והשמיעני את מי אשלח [לעיל ו'] שלחתי את עמוס והם קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו' כדאית' בפסיקת' דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי. מלילך בשליחות ולא גם בותי אחור אלא ואומר הנני שלחני [שם]: (ו) גוי נתתי למכים. הוא אמר לי ישעיה בני סרבני הם בני עלקתי' הם על מנת שלא תכעס עליה' אמרתי לו על כנת כן: (ז) וה' אלהים יעזר לי. אם יקוממו עלי: (ח) קרוב מצדיקי. הקב"ה קרוב לי לנות

באור

למודי הרע (שם י"ג כ"ג). ונאמר על תלמידי הנביאים. חתום תורה בלמודי (ישעיה ח' ט"ז), ונקראו הנביאים עצמם למודי ה', כמו וכל בניך למודי ה' (נ"ד י"ג), וכאן קורא לנביאים, למודים סתם, וטעם הפסוק: ה' נתן לי להודותי לשון הנביאים. ועשה שידעו לאמן יוש דפוס ועיפות על ידי הדבר. כלומר על ידי הנבואות שישמיעו אותם, והנה על ידי נביאיו ה' מעיר אזני לנקדים, כלומר תמיד, לשמוע דברו. כאלו גם אני נביא, זה טעם בלמודים וכמפר' כלם ולא' ובענ' מכרשים מקרא זה ומה שאמרנו כאלו הנביא מדבר על עצמו. אמנם מלת יעיר לי אזן לשמוע כלמודים, וכן מלילת ה' אלהים פתח לי אזן. אין ענינה שאל מגלה לו סוד כדי שילך ויאמר לאחרים. אלא שמגלה לו דבר להבאתו ולטובתו, כמו ואין גולה את אזני (שמואל א' כ"ב ח'), וכן למגילה גם מאז לא פתחה אזנך. אמנם הנבואה לא תבא לנביא לטובת עצמו כי אם בעבור העם, אם כן הענין הוא המדבר ולא הנביא. וכן תראה כי איננו מזכיר כלל כי כאשר יצוה כן ידבר אל העם. והוא עושה שליחותו, כי אמר ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי. גוי נתתי למכים, ולא פירש כלל כי ה' שלחו, ולא שעשה שליחותו. ועיין למטה פסוק ב' דאי' לפירושי: לעות. לשון סעד ועזר בערבי (לאז' ובענ'): (ה) פתח לי אזן. כמו גלה אזן ענינו הודעת הנעלם, בין מאיש לאיש, כמו ואין גולה את אזני ואני אמרתי אגלה אזנך (מגילת רות ד' ד'), ובין מהאל לאדם, כמו אז יגלה אזן אנשים (איוב ל"ג ט"ז). גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (שמואל ב' ז' כ"ז), וה' גלה את אזן שמואל (שמואל א' ט' ט"ו): ואנכי לא מריתי. אחור לא נסוגותי. מהטות אזן לדברו, ולהאמין בו ולעשות מצותיו. אלו דברי הכשרי' מישראל: (ו) גוי נתתי למכים, אמנם סובלים הגלות, ונעמוד דבקים באמונתנו עם כל מה שיעשו עלינו הגוים, והנה בהחזיקנו באמונתנו ובתודתנו הרי זו כאלו בגופנו נתן גונו למכים: ולחיי למורטים. מריטת הזקן היא זלזול גדול אצל מגדלי זקן. והמפרשים פירשו על הנביא

והנה רוב נבואותיו נחמות. ולמה יכוהו? (ז) שמתי פני כחלמיש, על דרך חזקו פניהם מסלע (ירמיה ה' ג'): (ח) קרוב מצדיקי. הגיבור שלי, המוליא לאור צדקי. והוא שאל. מי בלאפר יקבל אותנו. יודע כי היה הדין עמנו: מי יריב אתי נעמדה יחד. מי הוא הרוצה לרע

נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃ (ט) הֵן אֲדֹנָי יֱהוִֹה יַעֲזָר־לִי מִי הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ (י) מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָֹה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָֹה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ (יא) הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃ **נא** (א) שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי

טער איזט מיר נאהע, ווער וויל מיט מיר שטרייטען? טרעטע! וויר צוזאממען פֿאָרס געריכט! ווער איזט מיין ווידער־זאכער? ער נעהערע זיך מיר. (ט) זיהע, גאָטט, דער העיר, ווירד מיר ביישטעהן ווער קאן מיך פֿערורטהיילען? זיהע, אללע ווערדען זיא זיך וויא איין געוואנד אבניטצען, דיא מאָטטע ווירד זיא אויפֿצעהרען. (י) ווער איזט אונטער אייך דער דען העררן פֿירכטעט? דער זיינעם דיענערס שטיממע געהאָרזאם אנהאָרט, אינד אים פֿינסטערן וואנדעלט אָהנע פֿאָן ליכט ערהעללעט צו זיין? ער פֿערטרויע אויף דעם עוויגען נאמען, אונד שטיצע זיך אויף זיינען גאָטט. (יא) איהר דאגעגען אללע דיא איהר פֿייער אנצינדעט אונד מיט ברענענדען פֿפֿיילען פֿערזעהעט, געהט הין אין דיא פֿלאממע איירעס פֿייערס, אונד אונטער דיא פֿפֿיילע דיא איהר אנגעצינדעט: פֿאָן מיינער האנד ווירד אייך דיזעס װעפֿפֿען; איהר ווערדעט אים שמערצע הארנידערליגען. **נא** (א) האָרעט מיר צו, איהר, דיא איהר נאך גערעכטיגקייט שטרעבעט,

רש״י

מין: (ט) עש. תולעת הצמרים: (י) בקול עבדו. בקול הנביאים: אשר הלך חשכים. לפי מה שלבו עליו יבטח בשם ה׳ כי הוא יצילהו: (יא) הן כולכם. שאינכם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש. עברתי עליכם: מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות בן בנין וגחלי אש המדליקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דינור וכן זיקתא פסיק לן: לכו באור אשכם. לא,

באור

אתי יחד ונעמוד יחד במשפט: (ט) מי הוא ירשיעני, מי הוא שיוכל לומר שאין הדין עמי: הן כלם כבגד יבלו, הבבליים המכחישים בתורת אלהינו, וכן הוא אומר למעלה (כ״א ז׳ וח׳) שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם. אל תיראו חרפת אנוש ומגדופותם אל תחתו, כי כבגד יאכלם עש, וכצמר יאכלם סס, והו עדות על פירושי, כי הטעם הוא המדבר ולא הנביא: (י) מי בכם ירא ה׳. עד כאן דברו הכשדים שבגולה, ועתה הנביא מגיד כאלו הוא המצדיק אותם על אף בעלי ריבם ממרום יתן קולו, וישפוט בין ישראל והבבליים וכה יאמר: מי ביניכם העומדים למשפט הוא הירא את ה׳ ושומע בקול עבדיו הנביאים, אשר הלך במחשך הגלות והצרות הוא יבטח בשם ה׳ וישען באלהיו. ואל יירא רע. ובעבור פירש מי שהוא ירא ה׳ הוא ישמע בקול עבדו. אך אין שומע כמו ישמע: (יא) הן כלכם, ואתם כלכם שאר בעלי הריב (והם הבבליים) שאתם קודחים אש ומאזרים עליהם בזיקות בוערים לבלע ולהשחית, לכו לאבדון, באור אשכם ובזיקות בערתם, אשר הוא הנוגד עליכם כן. ואתם למעצבה תשכבון. והנה הזכיר אלה את ישראל בלשון יחיד, מפני מעוטם, ואח״כ דבר עם הרבות שהם הבבליים המריבים עם ישראל ואומר הן כלכם: זיקות. בלשון ארמית זיקוקין דנור ובעורין דאשא. וכן במתלהלה היורה זקים חצים ומות (משלי כ״ו י״ח). כמין חצים מזופפים ובוערים: מידי היתה זאת לכם. מידי היא עלתכם ולא מקרה. ובעבור פירש בטחו אל ה׳, ואל תשתדלו להושיע לכם בכחכם, וכיוצא בזה ויעדיבאל ואסמיו לאותה פירשו מכל היהודים המורדים בבוראים, ודחוק הוא עד מאוד שאמר כבגד ישראל לכו באור אשכם. ולא יפתח להם שום פתח תקוה. והנה אחר שהזכיר שונים שהם הולכים חשכים ואין נגה להם, אמר בהפך ברשעים שהם קודחי אש, לא לבד אשריים באורה ובגלגלה, כי גם יבערו אש לבלע ולהשחית. ואותו האש יכלה אותם. ובעבור אמרם שהם מבערים אש להאיר אפלתם ולהבהל אורת הגלות. אמנם אין קודחי אש מורה כמעט להאיר, אלא לשרוף. כמו כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית. מלבד כי לא מצאנו שום דבר לבעירים בגלות בבל. והנה דאינו בימי המן שהיו כלם נמכרים להשמיד להרוג ולאבד, ולא עלה

(ישעיה מ' א' עד כ"ו:)

(א) נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ (ב) דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ (ג) קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה

(א) טרעסטעט, א טרעסטעט מיין פאלק, ווירד אייער גאטט שפרעכען: (ב) רעדעט ירושלים צו הערצען אונד פערקינדיגעט איהר, דאס געענדיגעט זייא איהרע דינסטצייט, דאס צו ענדע זייא איהרע שטראפע; דען זיא האט פאן דער האנד דעס העררן בעריישס דאפפעלטע ערהאלטען פאן דעם וואס איהרע מיסעטהאטען פערדיענטען. (ג) איינע שטיממע פערנעהמע איך וועלכע רופט: אין דער וויסטע באהנעט דעם העררן דען וועג! עבנעט

רש"י

(א) נחמו נחמו: חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות שפסיק הפרשה זו בהם לפי הפורענות שאמר להם נביאי נחמו נחמו את עמי: (ב) כי מלאה צבאה. ת"י אתמליאת דתיתמלי מעם גלוותהא כמו כי מלאה מלכאה. ויש פותרין לצבאה כמו (איוב ז') הלא צבא לאנוש עלי ארץ: כלה. נתפייס: כי לקחה וגו'. הרי קבילת כוס תנחומין מן קדם ה' כאילו לקת על חד תרין בכל חובהא. ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא"ת האיך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים נחמתו אליהו מקרא מלא (ירמי' ט"ז) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: (ג) קול. רוח הקודש קורא במדבר דרך ירושלם: פנו דרך ה'. לשוב גלויותיהם

באור

(א) נחמו נחמו עמי, מכאן עד סוף הספר נבואות נבא ישעיהו לעתים רחוקות, ולא אמר הנבואות האלה בקהל עם, אלא כתבם בספר לדור אחרון. ורמב"ע ורבים מהאחרונים חשבו כי אין הנבואות האלה לישעיה, ושלא נכתבו עד ימי כורש׳ וככל סתרתי דבריהם בגרם אחד שפיעו מן עמוד רכ"ח עד רמ"ב. נחמו. יונתן ורש"י ורמב"ע תפס' ובעז' פירשו הדבור חוזר אל הנביאים, ורמב"ע מוסיף: או לגדולי העם. והנכון כדעת רד"ק שיצא כאוי לפעמי' לא לאדם מיוחד, אלא למי שיהיה, כמו רפה ידיו בני, חזקו ידים רפות (ישעיה ל"ה ג'), וכן כאן, ה' יקרא לעמים כלם ואל תבל ומלואה לנחם את עמו: (ב) דברו על לב, תנחומים ותשעשועים טובות, כמו וידבר על לב הנערה (בראשית ל"ד ג'), וינחם אותם וידבר על לבם (שם נ' כ"א), ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (שמואל ב' י"ט ח'). וקראו אליה, הגידו לה, והשמיעו אליה את הקריאה הזאת, כטעם לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה (יונה ג' ב'), וכן תרגם יונתן ואתנבו עלה. והקריאה היא כי מלאה צבאה וגו': כי מלאה צבאה, זמן עבודתה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז' א'). והמלות לקוחה מאנשי הצבא שיש להם זמן קצוב שהם מועבדים ללכת למלחמה, ואחר מלאת הזמן הוא הם פטורים, והיוצא בזה במשכן מלאכו צבא העבודה, ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. כי נרצה עונה, נשלם ענשה, כמו והם ירצו עונם (ויקרא כ"ו מ"א) עיין נתה"ש (ויקרא כ"ו ל"ד). כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה דברי תנחומין הם, ודרך המנחמים להגדיל הצרה בעיני מי שבאה עליו, למען הראות עצמם מרגישים בצרתו, אלם לא יעשו כן, ישפט אתו לתנחומיהם. וקרובין לזה דברי דון יצחק. ומי שלא תמה דבריו בפירוש הזה, הנה לו פירוש אחר, והוא לר' שלמה מאדריכי ז"ל (רב בפאדובה) בספרו תקון עולם, ולדעתו כפלים בכל חטאתיה הוא פשטעו, והוא על דרך אמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, והנה אמר שכנסת ישראל קבלה עונש חטאתיה ומה יותר, למה תעמוד עוד בגלות? כפלים בכל. הני"ת מודה על הכפלת איזה מספר (X). וכן עשרים באמה, עשרים פעמים אמה. ולא יתכן לומר כפלים ככל, כי הכ"ף מורה על השוי (=): (ג) קול קורא. אני שומע קול שקורא, וכן במקומות הרבה במקרא צריך להוסיף מלות אני שומע קודם מלת קול, או מלת קול היא עצמה במקום מלות אני שומע, כמו קול דמי אחיך צועקים אלי, אני שומע דמי אחיך שצועקים אלי, וכן קול נופיך נשאו קול (ישעיה נ"ב ח'). קול נגידים נחבאו (איוב כ"ט י') וכן קול ה' על המים וחבריו שבמזמור כ"ט, בכלם מלת קול ענינה אני שומע, כגון קול ה' שובר ארזים טעמו

לאלהינו: (ד) כל־גיא ינשא וכל־הר וגבעה
ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה:
(ה) ונגלה כבוד יהוה וראו כל־בשר יחדו כי
פי יהוה דבר: (ו) קול אמר קרא ואמר מה
אקרא כל־הבשר חציר וכל־חסדו כציץ השדה:
(ז) יבש חציר נבל ציץ כי רוח יהוה נשבה בו

קמץ בז"ק

אין דער אײנאָדע אײנע שטראַסע אונזערם גאָטטע. (ד) יעדעס טהאל ווירד זיך ערהעבען, יעדער בערג אונד הוגעל ווירד זיך פערטיפען, דער קרוממע פפאָר ווירד געראַדע ווערדען, אונד דיא בערגיגען געגענדען צו עבענען פלעכען. (ה) דיא מאַיעסטעט דעס העררן ווירד זיך אָפפענבאַרען, אללע שטערבליכע קאָננען אומטערשיידען זיא געוואהרען, יא, דער הערר איזט עס, דער אלזאָ רעדעט. (ו) דיא שטיממע אײנעס אנדערן פערנעהמע איך, וועלכער שפריכט: פערקינדע! אונד יענער שפריכט: וואס זאָלל איך פערקינדען? יעדער שטערבליכע איזט גראַז, אונד אללע זיינע גונסט דער פעלדבלומע גלייך. (ז) עס פעראַדערט דאַז גראַז, עס ווערקט דיא בלומע ווען דעס העררן הויך דאַריבער וועהעט. יאַ גראַז איזט דער שטערב־

רש"י

לתוכה: (ד) כל גיא ינשא. והנה ישפיל הרי. דרך חלקה וטוב תוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מתוך שגיאיהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות. (הרכסים מתורגם גדודים לשון נתח כמו מגדי בנבר): הרכסים. כמו וירכסו את החשן [שמו' כ"ח]: לבקעה. קפצי"א בלע"ז. ארץ חלקה וטוב: (ו) קול. אמת הקב"ה אומר אלי קרא: ואמר אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבשר חציר כל המתגיהים תהפך מזלתם ותהיה כחציר. ד"א (כל הבשר חציר) סוף אדם לגוע לפיכך אם אמר להבטות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות שבשיבש תגיד כבל אך כן כהבטחת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי גבורי מבשרת ציון, כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה: וכל חסדו כציץ השדה.

באור

אני קומע את הקול שהוא קורא אליהם, והעם ויסמר ה' את אזני הלבנון, לא ויסמר קול ה'. אף כאן הנביא אומר נדמה לי כאלו יש מי שקורא וגו': פנו דרך ה'. פנו דרך שתהיה לה', והטע' לעבור באולי ה'. והכוונה שלא יהיה דבר שיעכבם ויעיק לפניהם לבלתי ישובו על אדמתם בשלום, כמו שמפרש דרך שיר: כל גיא ינשא וגו': (ד) כל גיא ינשא. אינם דברי הקורא הקודם (כדע' געו'). כי הקורא מדבר בלשון לוי. וכאן מדבר דרך הגדת העתיד, כי אמר והיה העקוב, ולא אמר ויהי. אבל הם דברי הנביא המפרש ומגיד כי כדברי הקורא כן יהיה באמת: (ה) ונגלה כבוד ה'. ה' יתגלה ויודע על ידי הגאולה שיגאל את עמו. וראו כל בשר יחדו: כל העמים יראו כבוד ה', כלומר מעשי האותות והמופתים וילמדו אלה אלהים הם, כאלו בעיניהם יראו אותו עושה אותם כטעם תקד ותראיתם את כבוד ה' (שמות ט"ז ז'), וכן למעלה המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (ל"ה ב'), וכן למטה לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי (ס"ו י"ח): כי פי ה' דבר. מליצה שגורה בפי הנביאים לקיים מה שאמרו ולומר כן יהיה בלא ספק. מאחר שהאל דבר, וכן למעלה חרב תאכלו כי פי ה' דבר (א' כ'). וכן למטה והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר (נ"ח י"ד), וכן במיכה (ד' ד') וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי ה' צבאות דבר. ובעלי הטעמים הפכו את הענין, שלא תהיה המליצ' קשה בעיני המאזין שכל בשר יראו כבוד ה' וסמכו וראו כל בשר יחדו אל כי פי ה' דבר. באלו כוונת הנביא שכל בשר יראו שמה שאמרו הנביאים היה באמת דבר ה'. ואחרי הטעמים נמשכו המפרשי', תם רש"ז ונמשך. ותם פירושי זה הובא בדפוס שנת תקל"ח: (ו) קול אומר קרא. אחר שהזכיר למעלה קול קורא, אמר כי שמע קול אומר אל הקורא ההוא קרא, והקורא משיב מה אקרא, והאומר משיבו כל הבשר חציר וגו'. כל הבשר חציר וגו', זה לא נאמר אלא להגדיל ההתמכרות באמרו אחריו ודבר אלהינו יקום לעולם, שהוא המכוון בנקודה הזאת: וכל חסדו. אהבתו והשתדלו להועיל לזולתו: (ז) אכן חציר העם. אמיר הוא כעם של כל בשר שנזכר: העם. ההמון וקטן,

אכן חציר העם: (ח) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם: (ט) על הר־גבה עלי־לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם הרימי אל־תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם: (י) הנה אדני יהוה בחזק יבוא וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: (יא) כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל: (יב) מי־מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ

קמץ בז"ק

ליכען חויפע! (ח) יענעס גראז פערדארט, יענע בלומע וועלקט; אבער אונזרעס גאטטעס ווארט האט אימער בעשטאנד. (ט) שטייגע אויף איינען האהען בערג, א פערקינדערין ציון'ס! ערהעבע מיט מאכט דיינע שטימע, א פערקינדערין ירושלים'ס! ערהעבע זיא פורכטלאז! זאגע דען שטעדטען יהודה'ס: ער קאממט, אייער גאטט! (י) גאטט, דער הערר, קאממט אלס אללגעוואלטיגער מיט זיגרייכעם ארמע, ער ברינגט זיינען לאהן מיט זיך, אונד זיינע פערגעלטונג שרייטעט פאר איהם הער. (יא) גלייך איינעם הירטען דער זיינע הערדע ווידעט, דער מיט דעם ארמע דיא לעממכען פערזאממעלט, אונד זיא אין זיינעם שאסע טרעגט, אונד דיא זייגענדען שאפע זאנפט לייטעט. (יב) וועד איזט'ס, דער מיט זיינער האנד דיא וואססער געמעססען, דער מיט איינער שפאננע דעם הימעלס אויסדעהנונג בעצייכנעט? דער מיט איינעם געפעסע

רש"י

כי חסד לאומים חטאת [משלי י"ד]: (ח) נבל. כמש: (ט) מבשרת ציון. כגיא הנצטרך לאין תמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר [לקמן כ"ג] זכו קל ככר לא זכו תם ככרבה ומאחר פעמיו עד הקן: (י) בחזק יבוא. על האומות ליפרע: הנה שכרו אתו. מזומן אתו לצדיקים: ופעולתו. שכר פעולה שעליו ליתן להם: (יא) כרועה. אשר עדרו ירעה בזרועו וכקבץ טלאים ובחיקו ישאם: עלות ינהל. מינקתא ציניח מתר הלאן המניקות. ינהל כמו מנהל: (יב) מי מדד־וגו'. כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש שיש בו גם לשמור הבטחות הללו: בשעלו. בהליכתו

באור

ונאמר לפעמים דרך בזיון: (ח) יבש חציר, זה המליץ שאליו המשילו האדם הוא מפייס: יקום לעולם, שרש קום נופל על קיום הדבר ונאמנו לפועל: (ט) מבשרת ציון, דרך משל, כי היה המנהג אצל הקדמונים שתהיינה הנשים מגידות הבשורות הטובות כמו המבשרות צבא רב (תהלים ס"ח י"ב) (לאווטה) הנה אלהיכם. הנה הוא בא: (י) בחזק יבוא, בעדת אל חזק, כלומר יתראה כחזק. ודומה למליצה הזאת ימרא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, בעדת אל שדי. ודומה לזה שמוש מלת בא בלשון צרפת: מושלה לו, מלת לו כרמית יתרה, כמו על הר גבוה עלי לך, לך לך, ברח לך, ויש במשמעה תמיד להכאתו ולטובתו, מושלה לו. מושלה בגדיו כחפצו: הנה שכרו אתו. מצייר את האל כמלך השב מנצחון המלחמה, ומשלם שכר טוב לאנשי חילו אשר עבדו במלחמה ובגבורה (רמ"ז): ופעלתו, השכר נקרא פעלה, כמו לא תלין פעלת שכיר אתך (ויקרא י"ט י"ג). וכן למטה (מ"ט ד') אכן משפטי את ה' ופעלתי את אלהי, וכן השם פעל, כמו ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמי' כ"ב י"ג): (יא) כרועה, ה' ידמה בהכרימו נאוליו מן הגלות והבליהו אותם מכל ארץ בדרך, לרועה עם עדרו: טלאים, הם הקטנים, כמו טלה חלב אחד (שמואל א' ז' ט'), ובלשון ארמית טליא נער: עלות, הן המניקות, כמו שתי פרות עלות (שמואל א' ו' ז'): (יב) מי מדד וגו', מי הוא שברא את העולם ויסד כל חלקיו בסדר הבון. כאלו עשה הכל במדה ובמשקל? הלא הוא האל. וכמו שהיה בידו לעשות נפלאות הבריאה. כן יעשה נפלאות הגאולה (רד"ק). ובעז' מפרש מי יוכל למדוד מעשה היוצר. כלומר הלא מה שברא אין לו חקר. ואין הפירוש בזה נכון, שאם כן לא אמר בשעלו. ועוד, כי ידוע שלא ימדו הים באגרוף. אך אפשר שימדד במדות גדולות, תאמרו

וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם: (יג) מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ: (יד) אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ

דער ערדע שטויב געמעססען, מיט דער וואגע דיא בערגע אונד מיט דען וואגשאלען דיא היגעל געוואגען האט? (יג) ווער קאננטע דען ווילען דעס העררן? ווער איזט דער, דעם ער זיינע ענטשליסונג בעקאננט מאכטע? (יד) מיט וועם האט ער זיך בעראטהען, דער איהן איף עטוואס אויפמערקזאם מאכטע, דער איהן אויף דען רעכטען פפאד געלייטעט האבע, דער איהן ווייזהייט געלעהרט אונד דען וועג דער ערקעננטניס געצייגט

רש"י

שעל' דרכת בים סוסיך [חבקוק ג'] בשעלו שביל כמו הכרמי' במשעול [במדבר כ"ב]. (ר"א) שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורי' [יחזקאל י"ג]: תכן. אמוליי"ר בלע"ז ל' מדה ומנין כמו ותוכן לבנים תתנו [שמות ה']: וכל בשליש. ומדד בשלישית שליש מדבר שליש ישוב שליש ימים ונהרו'. ו"א בשליש מגדל עד אמה שלישי לאצבעות. ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש [תהלים פ']: ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כנגד בקע בארץ קשה והקלי' בארץ רכה: (יג) מי תכן. את רוח הקדש בפי הנביאים ה' תכנו וכדי הוא להאמן: ואיש עצתו יודיענו. ומי כן תרגם יונתן. ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה: (יד) את מי נועץ ויבינהו. ואת מי מן האומות נמלך כמו שנועץ עם הנביאים כמו שנאמר באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' [בראשית י"ח]: ויבינהו וילמדהו באורח משפט. את מי מן האומות עשה כן שילמדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומר למען אשר יצוה וגו' [שם] וכליותיו היו נובעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי [תהלים ט"ז]: (את מי

באור

בשעלו תורת. דליה שהכוונה על האל עצמו, כי עליו יאמר דרך משל שמחזיק מי הים בשעלו: בשעלו, באמצעו (רד"ק) כמו בשעלי שעורים (יחזקאל י"ג י"ט): בזרת, פירשו רז"ל שלשה טפחים, והעת י' ד' מיכאעלים שהוא השיעור הנקרא spithama (ובאיטלקי spanna) והוא המרחק שבין האגודל לאצבע קטנה כשאדם מרחיב ראשי אצבעותיו, ואולי השיעור הזה הוא שלשה טפחים. ת"ל שהמלה נגזרת ממלת זרת שבל"א שהיא שם האצבע הקטנה, והוא מן זרת, כאשר כתב המתבאי בשם אביו: תכן, ידע מדתם. שרש תכן מורה ידיעת הדבר בעצמו, יהיה זה במדה במשקל או במספר. או בדרך אחר, כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה' י"ח) הוא במספר. ומתכנתו לא תעשו (שם ל' ל"ב) הוא במספר ובמשקל. את הכסף המתכן (מלכים ב' י"ב י"ב) הוא במספר, ומים תכן במדה (איוב כ"ח כ"ה) הוא במדה, ותוכן לבות ה' (משלי כ"א ב') ותוכן רוחות ה' (שם ט"ז ב'). ולא נתכנו עלילות (שמואל א' ב' ג') ענין ידיעה בעצמו, וכן לא יתכן דרך ה' (יחזקאל י"ח כ"ה) שטעם אי אפשר להבינו, כלומר אינו מתישב על הדעת. וכן אנכי תכנתי עמודיה (תהלים ע"ה ד') הם דברי המשורר, וזה ענינם: אני יודע מה הם העמודים שעליהם תכון תבל בל תמוט. ומה הם העמודים? ההשגחה, ומשפטי ה' העושה דין משפטים ומשלם שכר טוב לצדיקים. לפיכך אני אומר להוללים אל תהלו וגו' וגו', כי אלהים שופט וגו' וגו'. והנה גם תכנתי זה אינו יוצא מענין חבריו, כלם ענין ידיעה ברורה ומדוקדקת. ואין שום יחס לשרש תכן עם שרש תקן (תקן משלים הרבה, קהלת י"ב ט') הידוע בארמי ובדברי חז"ל, ואמנו תקנת שבת בספרים כ"י בקו"ף. וכן צריך להיות: וכל, לשון מדה, מענין יכיל שענינו יחזיק, ומזה בארמית מכילא, מכילתא, ענינו מדה. בשליש. שם מדה או כלי, כמו ותשקמו בדמעות שליש: (יג) מי תכן את רוח ה', אחר שהוא כל יכול, כל אשר יחפוץ יעשה, ומי יוכל לדעת מה בלבו ותרוחו לעשות (הרמב"ם במורה חלק א' פרק ס'), וזה נגד הגבורה, ויקרת הדבר בעיני שאינו אלא טעות סופר: ואיש עצתו יודיענו. ומי הוא האיש אשר יודיעהו ה' את עצתו אשר יעץ לעשות (רלב"ע), וגם זה נגד הבינה. ורש"י רד"ק רא"ז ובעז' פירשו מי איש עצתו שיודיע וילמד את האל, וזה אמנם ענין הפסוק הסמוך: (יד) בארח משפט,

תרגום אשכנזי

האבע? (טו) וועהרענד נאַציאָנען אין בעציהונג אויף איהן איינען טראָפּפען גלייכען דער פאָם איימער פעללט, אודר דעם שטויבע אויף דער וואָגשאַלע גלייך צו רעכנען זינד; וועהרענד ער דיא אינזעלן דעם לייכטען שטויבע גלייך אין דיא הֹאהע העבען קאַן.

(טז) אונד דער לבנון — ער ווירדע ניכט צום פייער הינרייכען, דיא טהירע אין רעמזעלבען ניכט צו גאנצאָפּפערן הינלענגליך זיין. (יז) אללע נאַציאָנען זינד וויא ניכטס געגען איהן; אלס ניכטיג אונד אייטעל ווערדען זיא פאָן איהם אנגעזעהען. (יח) אונד מיט וועם וואָללט איהר גאָטט פערגלייכען? אונד וואס וואָללט איהר איהם ענטגעגענשטעללען דאז איהם עהנליך זייא? (יט) עטוואַ איין בילד, דאז דער קינסטלער פערגאָלדעט, דאז נעמליך דער גאָלדשמידט

הפטרת ואתחנן

דַּעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ: (טו) הֵן גּוֹיִם כְּמַר
מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק
יִטּוֹל: (טז) וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה:
(יז) כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ
לוֹ: (יח) וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ
לוֹ: (יט) הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ

רש"י

נועץ ורבינהו, האיש לסקב"ה הן כל גוי' לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו): (טו) הן גוים כמר מדלי. ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו: כמר מדלי. כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי והשקע עכורת המים ודוקרין העץ לימוניד"א בלע"ז: וכשחק מאזנים. שהבאסת מעלה עיפוש ומשחק: כדק. אבק דק: יטול. כאבק הנושא ועולה על ידי רוח כדק אשר יטול: (טז) אין די בער. על מזבחו: וחיתו. של לבנון אין די עולה. ד"א ולבנון אין די בער מ' לבעל על מתן הסומות: (יז) כאין נגדו. כאין הם בעיניו ואינם חשובים לפניו: (יט) נסך. מסכה: בסך חרש. חרש של ברזל נוסכו תגרזל או מכסחת ואח"כ הצורף מקרעו בעסי זהב ועלפסו

באור

בדרך הנכונה בכל דבר: (טו) הן גוים, והלא הגוים הם לפניו כטיפת מים הנופלת מן הדלי ואין הדלי חסר כלום, וכן כאבק שבמאזנים שאינו מוריד הכף כלום: הן איים כדק יטול, אם ירצה ינביה האיים ממקומם, כאלו הם אבק דק: יטול, תשרש נטל שענינו הגבהה, כמו וינטלם וינשאם: (טז) ולבנון. אחר שאמר הן איים כדק יטול, הזכיר הלבנון שהוא הר גבוה, והגושא ספור שהוא בא לומר ולבנון כאין כמהו, וכיוצא בזה, והנה פתאום הגדיל מחליף הענין. כאומר אין צריך לומר כי לבנון כאין נגדו אך אפילו להבעיר אש לעולות הראויות לכבודו אינו מספיק, וכן חיתו אין די עולה. ואולי לזה נתכוון בה"ע, שהבדיל שהבסקות יותר ממה שהיה צריך. כי אם זקף במקום שהיה יכול לשום טפחא: (יז) מאפס, וכן למטה (מ"א כ"ד) הן אתם מאין ופעלכם מאפע, וכן המה מהבל יחד (תהלים ס"ב י'), הוראת המ"ם קשה ומסופקת: (יח) ואל מי תדמיון אל, אם כן התחשבו בלבבכם שהוא כאחד מאלילי הגוים? אל מי תדמו אותו, ומה הדבר אשר תערכו לפניו לומר שהוא דמותו ודומה לו? ויפה אמר בנע' שאין הכוונה שאין לעשו' דמות ופסל לכבודו, אלא שאין להמשיל לו אלילי הגוים. ומה דמות תערכו לו, אין טעם דמות כאן פסל וצלם (וכמו שתרגם גם בנע' גנבילדע), אלא דבר שיש לו דמיון עם דבר אחר, כמו בדמות אלהים עשה אותו, דמיונו כאדיה יכסיף לטרף: תערכו, תשימו לפניו כמו בבקר אערוך לך ואצפה, אסדר לפניך תפלתי, וכן ויגידה ויערכה לי (ישעיה מ"ד ז'), ואיננו ענין הערכה והשוואה, כי אז היה צריך לומר תעריכו בהפעיל, כמו יעריכנו הכהן, וכשהוא בקל איננו אלא עומד, כמו לא יערכנה פעורת כתם (איוב כ"ח י"ט) וכן כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' (תהלים פ"ט ז'), אבל בענין שימה וסדור הוא פעל יוצא (ויערוך את הפנים) גם בבנין הקל, ולא יאמר בהפעיל: (יט) הפסל, נ"ל הפסל בה"א התימה (וכן בדפוס תקל"ח) ומי תערכו לפניו לומר שידמה לו פסל שעשה אותו החרש? פסל הוא מעץ ואבן, ונסך נופל על התכת המתכות באש, והוא מורה גם כן כסוי כמו והמסכה הנסוכה (למעלה כ"ה ז') והנה על כרחנו אין חרש הנאמר כאן חרש עצים שעשה הפסל, אלא כטעם הנה אנכי בראתי חרש נופח באש פחם (למטה נ"ד ט"ז), והוא הצורף, והטעם פסל שאפהו וכסהו החרש ואח"כ פירש כי החרש הוא הצורף, והאפוי הוא של זהב ורתוקות כסף. ועל השנות הלשון, שחזר והזכיר הצורף אחר שהגד

וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף: (כ) הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ
לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין
פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט: (כא) הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ
הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת
הָאָרֶץ: (כב) הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ
כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל
לָשָׁבֶת: (כג) הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ
כַּתֹּהוּ עָשָׂה: (כד) אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ
אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ

מיט גאָלד בעלעגט אונד מיט זילבערקעטטליין פערצירט? (כ) ווער צו דירפטיג איזט פיר איינע זאָלכע העבע וועהלט איין האָלץ, דאז ניכט וואורמשטיכיג, זוכט זיך איינען געאיבטע קינסטלער אויף, אום זיך איינבילד הערצושטעללען, דאז ניכט וואנקע. (כא) וויססעט איהר ניכט, בעגרייפעט איהר ניכט, ווארד עס אייך ניא פערקינדיגעט, האבט איהר ניכט ערוועגעט אויף וואס פיר גרונדפעסטען דיא ערדע זיך שטיצע? (כב) (ערקעננעט איהר ניכט דאס עס איינען גיבט) דער איבער דעם ערדקרייז טהראָנעט, פיר דען דיא בעוואָהנער דעסזעלבען זויא חיישרעקען זינד; דער וויא איינען טעפפיך דען היממעל אויסברייטעט, איהן אויסשפאננט וויא איין געצעלט צום בעוואָהנען? (כג) דער פערמאג פירשטען אין ניכטס צו פערוואנדלען, דיא רעגענטען דער ערדע דעם ניכטס גלייך צו מאכען. (כד) אויך זיינען זיא זיך ניכט געפפלאנצט, קוים זיינען זיא געזעעט, נאך איהר שטאם אין דער ערדע געווארצעלט. אונד אין דער

רש״י

[illegible]: ורתקות. שלשלאות: (כ) המסכן תרומה. מי שהוא דל לעשותו של עץ המלומד להבחין בין עץ המתקיים לאשר אינו שלא ירקב מהם יבחר. המסכן המלומד כמו [במדבר כ״ב] ההסכן הסכנתי. תרומה הפרש' בדירת העצים: (כא) הלא תדעו. מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה לכם לעבוד: (כב) חוג. ל' מחוגה [לקמן מ״ד] עוגל קומפ״ס בלע״ז: וישביה. לפניו כחגבי': בדוק. כיריעה טיילי״א בלע״ז: (כד) אף בל נטעו. אף הרי הם כמי שלא נטעו: אף בל זרעו. ועת יתיד מכן שישרשו ויעקרו כאילו לא זרעו. זריעה פחותה מנטיעה: בל שורש

באור

מגיד בחרש, נראה (כדעת תלמידי מו״הר משה מהרעודייך) שהוא להוסיף חזוק ורושם (כאבדרוק) להגדיל טעותם, שהם מדמים לאל מה שהוא מעשה ידי אדם, על כן אמר חרש צורף, ועוד פעם שניה צורף: התערכו לאל פסל נסך חרש, שהוא בן אדם? התערכו לאל פסל אשר ירקענו בזהב הצורף, שהוא בן אדם? התערכו לאל פסל אשר נסך עליו רתוקות כסף הצורף, שהוא בן אדם? ירקענו, רקע סביבותיו פחי הזהב ורתוקות כסף צורף, כ״ל נֶסֶךְ צורף, ולאז' ובעז' נדחקו לפרש צורף בשני פעל, הוא צורף ועושה רתוקות כסף: (כ) המסכן, לשון מְסֻכָּן (רד״ק ראז' ונעז'), מי שהוא עני בהדיס תרומת זהב וכסף: (כא) הלא תדעו הלא תשמעו הלא הגד הלא הבינותם, הכל סובב למוסדות הארץ (ראז'): הלא תשמעו, ראב״ע רד״ק ראז' ובעצמיום פירשו הלא שמעתם, אבל לפי זה שמעתם היה לו לומר, כמו הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי, ועוד זה ענין הלא הגד מראש לכם. והנכון הלא תשמעו, הלא תבינו באזנכם, כמו ונתת לעבדך לב שומע (מלכים א' ג' ט'): הלא הבינותם, הלא שמתם לב להתבונן: מוסדות הארץ, מה הן יסודות הארץ, כלומר על מה אדניה הטבעו, ועל מה היא תלויה, שאם הייתם מתבוננים בזה הייתם יודעים כי אינה תלויה על שום דבר, וצריך שיהיה שם בורא אשר בידו ותלונו היא תלויה: (כב) היושב, הלא תדעו כי אין לארץ מוסדות למטה, אבל יש למעלה ממנה מי שיושב בדומו של עולם, והוא יוסדה ויולדה: כאהל לשבת, כאהל הנעשוי לשבת בו: (כג) הנותן רוזנים לאין, יש בידו לעשות גם זאת: (כד) אף בל נטעו, הרוזנים ושופטי ארץ האלה שהם נטועים וזרועים ומושרשים בארץ, כלומר הדומה אותם בהצלחתם חושב שלא יזוזו ממעלתם לעולם, כי חסונים הם כאלונים, והנביא אומר כי ביום אחד אף ה' בהם

וסערה כקש תשאם: (כה) ואל־מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש: (כו) שאו־מרום עיניכם וראו מי־ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר:

טהאט, ויא פערטראָקנע; דורך ויינען חויך, איינר דער שטורם פיהרעט זיא וויא שטאָפפעלן פאָרט. (כה) מיט וועם וואָללעט איהר מיך פערגלייכען, דאס איך איהם עהנליך זייא? שפּריכט דער הייליגע. (כו) ערהעבעט נאך אָבען איהרע אויגען אונד זעהעט! ווער איזט'ס דער דיזען הימטעל געשאַפפען? ווער איזט'ס, דער איהרע העערע צעהלט אונד ערשיינען לעססט, דער זיא אללע מיט נאמען נעננעט? וועגען דער אונענדליכקייט זיינער געוואלט בלייבט קיינעס רערהלבען צוריק.

הפטרת עקב

(ישעיה מ"ט י"ד עד נ"א ד')

(יד) ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני: (טו) התשכח אשה עולה מרחם בן־בטנה גם־אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: (טז) הן על־כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד: (יז) מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו:

(יד) ציון שפראך: דער העדר האט מיך פערלאססען, דער הערר האט מיינער פערגעססען. (טו) קאן איין וייב איהרעס זייגלינגס פערגעססען, מיט איהרער לייבעספרוכט קיין מיטליידען צו האבען? עהער קאָננטען דיזע (מיטטער) אונאיינגעדענק ווערדען, אלס איך דיינער פערגעססען. (טז) זיהע, איך האבע דיך אויף דען הענדען איינגעגראבען, דיינע מויערן זינד מיר שטעטס געגענווערטיג. (יז) עס איילען דיינע

רש"י

בארץ נזעם. לכשיעקרו לא ישרישו השתא באָרץ שיהא מחליף. כל שרש שבמקרא שבמו באות דלשונה ונקודה הרי"ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא ל' פועל אוכרלירי"ן בלע"ז: (כו) מי ברא אלה. כל הגבא אשר תראו במרום: מרוב אונים. שיש לו ושהוא אמיץ כח אים מהגבא לא נעדר שלא יקרא בשם:

(יד) ותאמר ציון. היא היתה סבורה שנשכחתיה: (טו) התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: (ג) על כפים. על כפי דומה אני כאילו את מקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד. ד"א על כפים מעל ענני כבוד כמו [איוב ל"ו] על כפים כסה אור: (ד) מהרו בניך.

באור

פתאום ישבתו. והיו כאלו מעולם לא היו נטועים ומושרשים בארץ: שרש, ניקוד פתח ובקל, ואולי יותר נכון לקריא שרש עבר מן הקל, עיין פירושי לירמיה י"ב א': (כה) ואשוה. לאמר שאני שוה לו: ואשוה, שאשוה: (כו) מי ברא אלה, השמים: המוציא, מי הוא המוציא לגבאם באספר, ושעם במספר תשם, שעפני שאין הככבי' משרים שפקיד', והוא סודם בגשמדותיה' בדקיע כדגלו, דומה כאלו הם ספורים לפניו ברשימה וקורא להם אחד אחד: בשמו לפעון יצא בערב: מרב אונים ואמיץ כח, שמשע רוב כחו של יוצר, אחד מן הכוכבים לא נעדר מהראות בזמנו ובמקומו:

(טו) מרחם באופן שלא תרחם: גם אלה, גם הנשים: (טז) הן על כפים חקותיך, כאלו את מקוקה על כפות ידי שאראה אותך תמיד, וכמו שאפרש חומותיך נגדי תמיד, ופירש י' ד' מיבאשלי כי זה משל לקום מעגבב צבי קדם לאקיק בבגדם כתבת קעקע נרות אהוי עם סקודש אלהם: (יז) מהרו בניך, לשוב לארצך, וקלא מן המפרבנים בקרושים קראו בניך

(יח) שאי־סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך
חי־אני נאם־יהוה כי כלם כעדי תלבשי
ותקשרים ככלה: (יט) כי חרבתיך ושממתיך
וארץ הריסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו
מבלעיך: (כ) עוד יאמרו באזניך בני שכליך
צר־לי המקום גשה־לי ואשבה: (כא) ואמרת
בלבבך מי ילד־לי את־אלה ואני שכולה
וגלמודה גלה ׀ וסורה ואלה מי גדל הן אני
נשארתי לבדי אלה איפה הם: (כב) כה־אמר
אדני יהוה הנה אשא אל־גוים ידי ואל־עמים
ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על־כתף

קינדער הערבייא; דיא דיך צערשטאָרטען אונד פֿערוויסטעטען ענטפֿערנען זיך פֿאָן דיר. (יח) ערהעבע רינגס דיינע אויגען אונד זיהע, אללע פֿערזאממעלן זיך, קאָממען צו דיר. זאָ וואהר איך אונשטערבליך בין! שפּריכט דער הערר, זיא ווערדען דיך אללע נאָך וויא שמוק בעקליידען, אונד וויא איינע ברויט ווירסט דוא דיך מיט איהרנען צירען. (יט) דען דיינע פֿערוויסטעטען אונד, אֶדען פּלעטצע, אונד דיין צערשטאָרטעס לאנד, יא, יעצט ווירסט דוא צו ענגע זיין פֿיר דיא גראָסע צאהל דיינער בעוואָהנער, אונד דיינע פֿערהעערער ווערדען זיך ענטפֿערנען. (כ) נאָך ווירסט דוא דיינע קינדער, דערען דוא בעראויבט וואָרסט, אייננאנדער זאגען הערען: דער ארט איזט מיר צו ענגע, ענטפֿערנע דיך עטוואס, לאססע, דאס איך מיך זעטצע. (כא) אלסדאן ווירסט דוא אין דיינעם אינערן שפּרעכען: ווער האט מיר יענע געבאָרען, דא איך דאָך קינדערלאָז אונד איינזאם וואר? איך וואר פֿליכטיג אונד פֿערנע, אונד ווער האט מיר דיזע ערצאָגען? איך וואר יא אלליין געבליבען, וואָהער קאָממען דיזע? (כב) אלזאָ שפּריכט גאָטט, דער הערר: זיהע, איך ווערדע מיינען ארם צו דען נאציאָנען ערהעבען, דען פֿאָלקערן מיין פאניר צייגען, אונד זיא ווערדען דיינע קינדער אם בוזען ברינגען, אונד דיינע טאָכ־

רש"י

גזת: (ו) תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם נתים: (ז) בני שכוליך. בנים שהיית שכולה מהם: גשה לי. התקרב אצל אחר בשבילי ואשבה: (ח) וגלמודה. סוליטאר"א בלע"ז: וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה: (ט) ידי נסי. סימן להביא גליות. נס פירק"א בלע"ז כמו וכנס על הגבעה [לעיל ל] והוא סימן קיבוץ ומתבין בראשה בגד: בחוצן. אייסיל"א בלע"ז ודומה לו בעזרא גם חצני נערתי

באור

ונטה אליהם דעת' בפירושו, בעבור מהרסיך ומחריביך שאחריו, ויפה הטיב בעז' כי אחריו הוא אומר כלם נקבצו באו לך, ואח"כ מי ילד לי את אלה, והכוונה על הבנים, ולא על הצוררים: (יט) כי חרבותיך ושוממותיך, וארץ הריסותך, הוא מאמר בלתי נשלם, כי היה לו לומר כי תגדופך תמלאינה יושבים, ושנה הלשון להגדיל הענין, ואמר כי עתה תצרי מיושב: מבלעיך, לשון השחתה: (כ) בני שכוליך, הבנים שהיית שכולה מהם (רש"י): גשה לי, התקרב לצד אחר בשבילי כדי שאוכל לישב (רש"י), ומלאכו לשון נגישה נופל כל הדיבוק, כמו גש הלאה, וכן נהפך את עולה דחוק ומורה קירוב, לפי המלות שהוא נקשר עמהם, סורו ממני, סורה אלי, ולשון נגש בבנין הקל כשענינו התקרבות נקשר תמיד עם אל (ויגש אליו). ולא עם למ"ד, וכאן שנהג בשה לי עיניו להבאתי ובשבילי: (כא) מי ילד לי, בשבילי כלומר כמעט לא אאמין שהם בני, אלא בני אשה אחרת. גולה וסורה, הייתי גולה ממקום למקום, ומתרחקת ממקומי: סורה, מתרחקת, כמו וסורי בארץ יכתבו (ירמיה י"ז י"ג). גולה, הוא מדמה את ציון לאשה שמתו בניה והיא גולה ממקום למקום: (כב) הנה אשא אל גוים ידי, משל, כמלך או כשר שנשא המקבץ לגבי חיל בנעות ידו או בהרימו נסו. כטעם ונשא נס לגוים מרחוק וגו': בחצן, בשולי הבגד, כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה' י"ג). ותלנו מעמד (תהלים קכ"ט ז') והבל

לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים: (ה) אֲדֹנָי יֱהֹוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי: (ו) גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק: (ז) וַאדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ: (ח) קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי

חאט מיר דיא צונגע דער איינגעווייהטען געלערהעו, דיא עס פערשטעהען מיט דען וויסזאגונגען דען מיד־דען אופצוריכטען: ער רעגעט טעגליך מיין אהר אן, דען איינגעווייהטען גלייך אנצוהארען. (ה) גאטט, דער הערר, אפ־נעט מיר דאו אהר (מאכט מיר זיינען וויללען קונד), אונד איך ווידערזעצטע מיך ניכט, וויכע ניכט צו־ריק. (ו) איך געבע מיינען ריקען דען שלעגערן הין, מיינע וואנגען דען רויפענדען פרייא, איך פערבערגע מיין אנטליץ ניכט דער שמאך אונד דעם שפייכעל. (ז) אונד גאטט, דער הערר, ווירד מיר בייאשטעהן, דעסהאלב ערראטהע איך ניכט, דארום מאכע איך מיין אנטליץ דעם פעלזען גלייך, דא איך וואהל וויס דאס איך ניכט צו שאנדען ווערדע. (ח) מיין רעכטספערטי־

רש"י

הלאת והנכוחה: (ה) פתח לי אוזן. והשמיעני את מי אשלח [לעיל ו'] שלחתי את עמוס והוא קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו' כדאית' בפסיקתא דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי. מלילך בשליחות ולא כמו יונה שברח ואומר הנני שלחני [שם]: (ו) גוי נתתי למכים. הוא אמר לי ישעיה בני סרבני' הם בני טרחני' הם על מנת שלא תכעס עליה' אמרתי לו על מנת כן: (ז) וה' אלהים יעזור לי. אם יקומו עלי: (ח) קרוב מצדיקי. הקב"ה קרוב לי לזכות

באור

למודי הרע (שם י"ג כ"ג). ונאמר על תלמידי הנביאים. חתום תורה בלמודי (ישעיה ח' ט"ז). ונקראו הנביאים עצמם למודי ה', כמו וכל בניך למודי ה' (נ"ד י"ג), וכאן קורא לנביאים למודים סתם, וטעם הפסוק: ה' נתן לי להורותי לשון הנביאים, ועשה שידעו לאמץ ידים רפות ועיפות על ידי הדבר, כלומר על ידי הנבואות שישמיעו אותם, והנה על ידי נביאיו ה' מעיר אזני לצדקים, כלומר תמיד, לשמוע דברו, כאלו גם אני נביא, זה טעם כלמודים והמפרש' כלם ודאז' ובעו' מפרשים מקרא זה ומה שאחריו כאלו הנביא מדבר על עצמו. אמנם מליצת יעיר לי אזן לשמוע כלמודים, וכן מליצת ה' אלהים פתח לי אזן. אין ענינה שהאל מגלה לו דבר כדי שילך ויאמר לאחרים, אלא שמגלה לו דבר להנהגתו ולטובתו, כמו ואין גולה את אזני (שמואל א' כ"ב ח'), וכן למעלה גם מאז לא פתחה אזנך. אמנם הנבואה לא תבא לנביא לטובת עצמו. כי אם בעבור העם, אם כן העם הוא המדבר ולא הנביא. וכן תראה כי איננו מזכיר כלל כי כאשר יעיה כן ידבר אל העם, ושהוא עושה שליחותו, כי אמר ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי. גוי נתתי למכים, ולא פירש כלל כי ה' שלחו, ולא שעשה שליחותו. ועיין למטה פסוק כ"ג דאי' לפירושי: לעות. לשן סעד ועזר בערבי (ראז' ובעז'): (ה) פתח לי אזן. כמו גלה אזן, ענינו הודעת הנעלם, בין מאיש לאיש, כמו ואין גולה את אזני ואני אמרתי אגלה אזנך (מגילת רות ד' ד'). ובין מהאל לאדם, כמו אז יגלה אזן אנשים (איוב ל"ג ט"ז). גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (שמואל ב' ז' כ"ז), וה' גלה את אזן שמואל (שמואל א' ט' ט"ו): ואנכי לא מריתי. אחור לא נסוגותי. מהטות אזן לדברו, ולהאמין בו ולעשות מצותיו. אלו דברי הכשרי' שבישראל: (ו) גוי נתתי למכים, אנחנו סובלים הגלות, ונעמוד בדקים באמונתנו עם כל מה שילעגו עלינו הגוים, והנה בהחזיקנו באמונתנו ובתודתנו הרי זו כאלו בגוננו נתן גונו למכים: ולחיי למורטים, מריטת הזקן היא זלזול גדול אצל מגדלי זקן, והמפרשים פירשו על הנביא, והנה רוב נביאותיו נחמות, ולמה יכוהו? (ז) שמתי פני כחלמיש, על דרך חזקו פניהם מסלע (ירמיה ה' ג'): (ח) קרוב מצדיקי. סניגור שלי, המוליא לאור צדקי, והוא האל. כי באשר יגאל אותנו, יודע כי היה הדין עמנו: מי יריב אתי נעמדה יחד, מי הוא הרוצה לרב

וְעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃ (ט) הֵן אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ (י) מִי בָכֶם יְרֵא יְהֹוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהֹוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ (יא) הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ ׀ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃ נא (א) שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי

שער איזט מיר נאהע, ווער וויללי מיט מיר שטרייטען? טרעטע! וויר צוזאמען פֿאָרס געריכט! ווער איזט מיין ווידער־זאכער? ער נעהערע זיך מיר. (ט) זיהע, גאָטט, דער הערר, ווירד מיר ביי־שטעהן ווער קאן מיך פֿער־אורטהיילען? זיהע, אללע ווערדען זיא זיך וויא איין געוואנד אבניטצען, דיא מאָטטע ווירד זיא אויפֿ־צעהרען. (י) ווער איזט אונטער איייך דער דען הערדן פֿירכטעט? דער דיעזעס דינערס שטיממע געהאָרזאם אנהאָרט, אינד אים פֿינסטערן וואנדעלט אָהנע פֿאָן ליכט ערהעלט? לאָס צו זיין? ער פֿערטרויע אויף דעם עהיגען נאמען, אונד שטיצע זיך אויף זיינען גאָטט. (יא) איהר ראגעגען אללע דיא איהר פֿייער אנציגדעט אונד מיט ברעננענדען פֿפֿיילען פֿער־זעהעט, געהט היין אין דיא פֿלאממע איירעס פֿייערס, אונד אונטער דיא פֿפֿיילע דיא איהר אנגעצינדעט: פֿאָן מיינער האנד ווירד אייך דיזעס װרעפֿפֿען; איהר ווערדעט אים שמערצע דארניזערליגען. נא (א) האָרעט מיר צו, איהר, דיא איהר נאך גערעכטיגקייט שטרעבעט,

רש״י

עין: (ט) עש. תולעת הבגדים: (י) בקול עבדו. בקול הנביאים: אשר הלך חשכים. אפי׳ מה שבא עליו יבטח בשם ה׳ כי הוא יצילהו: (יא) הן כולכם. שאינכם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש. מבערי עליכם: מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות כן בגין ונמצאו אש המדליק בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דינור כך וכך זיקתא פסיק לן: לכו באור אשכם. לפ,

באור

אתי יעמד ונעמדה יחדו במשפט: (ט) מי הוא ירשיעני, מי הוא שיוכל לומר שאין הדין עמי: הן כלם כבגד יבלו, הנביאים המכחישים תורת אלהיכו, וכן הוא אומר למטה (נ״א ז׳ וח׳) שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם. אל תיראו חרפת אנוש ומגדופותם אל תחתו, כי כבגד יאכלם עש, וכצמר יאכלם סס. הוא עדות על פירושי, כי כעס הוא המדבר ולא הנביא: (י) מי בכם ירא ה׳, עד כאן דברו הכשדים שבגולה, ועתה הנביא מגייד כאלו הוא המצדיק אותם על אף בעלי ריבם ממרום יתן קולו, וישפוט בין ישראל והבבליים וכה יאמר: מי ביניכם העומדים למשפט הוא הירא את ה׳ ושומע בקול עבדיו הנביאים, אשר הלך בחשך הגלות והלרות הוא יבטח בשם ה׳ וישען באלהיו. ואל יירא רע. ובעז׳ פירש מי שהוא ירא ה׳ הוא ישמע בקול עבדו. אך אין שומע כמו ישמע: (יא) הן כלכם, ואתם כלכם אשר בעלי הריב (והם הבבליים) שאתם קודחים אש ומאזרים עצמכם בזיקות מוערים לבלע ולהשחית, לכו לאבדון, באור אשכם ובזיקות בערתם, אשר הוא הבוחר עליכם כך, ואתם למעצבה תשכבון. והנה הזכיר אהלה את ישראל בלשון יחיד, מפני מעוטם, ואח״כ דבר עם הרות שהם הבבליים המריבים עם ישראל ואומר הן כלכם: זיקות, מלשון ארמית זקוקין דנור ועעורין דאשא. וכן במתלהלה היורה זקים חצים ומות (משלי כ״ו י״ח). כמין חצים מוספים ונוערים: מידי היתה זאת לכם, מידי היא עפלתכם ולא מקרה. ובעז׳ פירש בטחו אל ה׳, ואל תשתדלו להושיע לכם בנחכם, וכיולא בה וויטרינגא ואחריו לאוטה פירשו כנד היהודים המורדים בבוראים, ודחוק הוא עד מאד מיאמר כנגד ישראל לכו באור אשכם. ולא יפתח להם שום פתח תקוה. והנה אחר שהזכיר שונים שהם הולכים חשכים ואין נגה להם, קמר ונסמך ברשעים שהם קודחי אש, לא לצד שדורים באורה ובגלחה, כי גם יבערו אש לבלע ולהשחית. ואותו האש יכלה אותם. ובעז׳ פירש שהם מבערים אש להאיר אפלתם ולהגדיל אורת הגלות. אמנם אין קודחי אש מורה הבער׳ להאיר, אלא לשרוף, כמו כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית. מלבד כי לא מצאנו שום דבר לעולים בגלות בבל. והנה ראינו בימי כמן שהיו כלם נמכרים להבאיש לבדוג ולשבג, ולא עלם

תרגום אשכנזי | הפטרת עקב ראה

צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהֹוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ (ב) הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ (ג) כִּי־נִחַם יְהֹוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהֹוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃

דיא איהר יענע הערין אוחזעכעט! בליקעט אויף דען פעלז, אויס דעם איהר גע־האוען ווארדעט, אונד אויף דען שטיינברוך, דעם איהר אייער ענטשטעהונג פער־דאנקעט. (ב) בליקעט נעמליך אויף, ידהם, איי־רען פאטער, אויף שרה, אייער ערציינערין, איך בעריף איהן אלס ער איינ־צעלן וואר, איך זעגנעטע איהן אונד מאכטע איהן צאהלרייך. (ג) יא דער העדר ווירד ציון טראסטען, ווירד טרא־סטעןאללע איהרע טריממערן, ער ווירד איהרע וויסטע דעם עדן גלייך מאכען, אונד איהרע איינאדע וויא איינען גארטען דעם הערן; פרייד אונד פראהליכקייט ווירד זיך דאזעלבסט איינפינדען, שרקענגעשטליכקייט אונד לאבגעזאנג.

הפטרת ראה

(ישעיה נ"ד י"א עד נ"ה ה')

(יא) עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ

(יא) אַ ארמזעליגע, בּצעם שטורמע אומהער־געשלאגענע, דער נימאנד טראסט רייכטע! זיהע איך וויל דיינע שטיינע מיט לאזורשטיינען איינלעגען, אונד סאפירע צו דיינען גרונדפעסטען מאכען.

רש"י

דרכים תלכו: מידי. תהא נתונה זאת לכם: (א) אל צור חוצבתם. ממנו: ואל מקבת בור. שמקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה. נוקרתם לשון נקרת הצור [שמות ל"ג] כמו יקרוה עורבי נחל [משלי ל'] ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי הוא המקבת היא שרה אשר חוללתכ' אשר ילדתכם לשון כי חלה גם ילדה [לקמן ס"ו]: (ב) תחוללכם. אשר ילדה אתכם: כי אחד קראתיו. כי אשר היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו אם מארצו וממולדתו קראתיו רציתיו ובחרתיו לשון קרואי העדה [במדבר א'] וכאשר שהוא היה יחיד ובחרתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: (ג) וערבתה. אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה [ירמיה ב'] אלא שהערבה כבר היה בה ישוב והוחרבה: תודה. קול הודיה:

(יא) סוערה. שלבה סוער ברוב צרות: מרביץ בפוך. ורוף ודביק באבני בנין: (יב) כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. יונתן תירגם אצטר ומנחם חברו עם ... ויש פותרין

באור

על דעתם לעמוד על נפשם בלא רשות המלך ומלוכיו: (א) שמעו אלי. אשר מעתיק דעתו עם הנשארים בישראל: אל צור חצבתם. אל הצור שחוצבתם ולוקחתם ממנו: מקבת, פטיש, חפירה, מן ויקב חור: נקרתם, לשון בנקרת הצור, ומזה העניי הנשים סבבו תנקר: (ב) תחוללכם. אשר תחולל אתכם, כלומר אשר חוללה אתכם (ר' עסה). וכמלה מלשון חיל כמו כי חלה גם ילדה לציון את בניה: כי אחד קראתיו. אשר היה אברהם בשעה שקראתיו, ועל ידי ברכתי התרבה והיה לגוי גדול, כן אתם אע"פ שאתם מעטים, יש בידי להרבות אתכם ולהגדיל אתכם: ואברכהו וארבהו. לפי הנקוד הכוונה קראתיו כדי לברכו ולהרבותו. ולפי הפשט ראויות שתי הווי"ן להנקד קמץ. לשון עבר. וכן תרגם יונתן:

(יא) סוערה, מלשון כי הים הולך וסוער עליה' (יונה א' י"ג) מטורפ' כמו על ידי רוח סערה: לא נחמה, אלא נחמה, לא היה לה מנחם, והוא לשון עבר, והא' ובנו' עצורה שמושי פעל, כמו לקחי במקום מנחמה, ואף דלא שביב לו להיות עומד אלא: מרביץ בפוך אבניך

עפריך: (יב) וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ: (יג) וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: (יד) בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: (טו) הֵן

(יב) כבכר ווערדע איך צו דען ציננען דיינער מויערן אנוועגדען, גלענצענדע שטיינע צו דיינען מויערן, אונד עדעלשטיינע אין דיינעם גאנצען געביטהע; (יג) אונד ווערדע אללע דיינע קינדער צו איינגע־ווייהעטען דעם הערן זאכען, אונד גראָס ווירד דיינער קינדער גליק זיין. (יד) דורך דיא טוגענד ווירסט דוא גאנץ וויעדער הערגעשטעללט ווערדען. דענקע ניכט אן דיא צעדריקונג, דוא ווירסט ניכטס צו פירכטען האבען, ניכט אן דען שרעקען, דען ער ווירד זיך דיר ניכט נאהען. (טו) מאג דעריעניגע

רש"י

[illegible] אבן שהיא זורחת כבן ועושין כגמדו מחילה כמיני זכוכית לבנים לבני. ומדרש תילים אמר שמשותיך ושעריך שתי הסוגה: לאבני אקדח. יונתן תירגם לאבני בורלין. תרגום [illegible]. פתר אקדח לשון קדחי אש וכה מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונ"קלא בלשון [illegible] לשון מקדח אבנים בגולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף נתן מתוך האבן כה: לאבני חפץ. לאבני רצון: (יד) רחקי מעשק. כמו התרחקי מעל [illegible] מן מעושקים אותך: (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן יאסף ויבוא מלחמה [illegible] אותו שאין אני עמו הוא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה סופו מי גר מי [illegible]. ותרגמו [illegible] גרים [illegible] ולפי פשוטו של

באור

[illegible] lapis lazzoli, [illegible] (א' כ"ט [illegible]) [illegible] (incrustatio) [illegible] [illegible] (מלכים ב' ט' ל'), כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד' ל'), [illegible] (איוב מ"ב י"ד) [illegible] (כתובות י"ז). [illegible] (יב) כדכד, [illegible] שמשותיך, [illegible] [illegible]: לאבני אקדח, [illegible]:

[illegible] למודי ה', [illegible] על כל [illegible] [illegible] (יד) רחקי מעשק, [illegible] (טו) הן גור יגור אפס מאותי, [illegible] (רש"י) [illegible] (ירמיה כ"ט [illegible]) [illegible] (ירמיה ל"ט ט') [illegible] ורד"ק [illegible] [illegible]: מי גר אתך עליך יפול. [illegible] ורש"י ורד"ק [illegible] עליך, [illegible] יפול, [illegible]

גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃
(טז) הִנֵּה אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם
וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית
לְחַבֵּל׃ (יז) כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־
לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת
עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃
נה (א) הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־
לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא

חן י' קמץ בז"ק

פֿירכטען דער פֿאָן מיר גע-
טרענט לעבט : ווער גע-
בען דיר וואָהנען ווירד ,
ווירד זיך מיט דיר פֿער-
אייניגען. (טז) איך בינס
דער דען שמיד געשאַפֿ-
פֿען, דער דאז פֿייער דער
קאָהלען אנפֿאכט, אונד
צו זיינעם געברויכע איין
ווערקצייג פֿערפֿערטיגט ;
אונד איך זעלבסט האבע
דען פֿערדערבער צום צער-
שטאָרען געשאַפֿפֿען .
(יז) קיינע וואַפֿפֿע דיא גע-
גען דיך ווירד געשמידעט
ווערדען, ווירד געדייהען, אונד יעדע צונגע דיא געגען דיך צו געריכט זיך ערהעבען ווירד,
ווירסט דוא ליגען שטראַפֿען. דיזעס איזט דאז שיקזאל דער דיענער דעם חערן, אונד דער לאָה
דען זיא פֿאָן מיר ערהאלטען ווערדען. נה (א) אָ איהר דורשטיגען אללע קאָממעט צום וואַס-
סער ! איך ווער קיין געלד האט, קאָממעט פֿערזאָרגעט אייך מיט שפייזע ! קאָממעט

רש"י

מקלט. יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל:
(טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הו
שבראתי בך את הגוים ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לצורך נעש
כל צרכו: (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך
יוצר. לשון חרבות צורים [יהושע ה'] אף תשוב צור חרבו [תהלים פ"ט]: (א) הוי כל צמא

באור

עליך, הוא יפול, ובעז' מפרש עליך יפול, כמו שפירשתי אני למעלה, ותאז' פירש הן לא יגור
שום אדם אצלך שיהיה מאותי, רחוק ממני ומעבודתי, כל מי שישכון אצלך עליך יפול
באחד מאנשיך. לעבוד את ה': (טז) הנה אנכי בראתי חרש. הוא הקדמה למקרא שאחריו,
כי החרש לא יעשה כלי מלחמה בזולת רצון האל, כי הוא ברא אותו ונתן בו הכח והידיעה.
אחר שנעשו כלי המלחמה לא יועילו למשחית הרוצה לחבל, אם ה' לא צוה, כי גם המשחי' הוא מע
יד האל, כי הוא בראו. לכן כל כלי יוצר עליך לא יצלח: כלי למעשהו, למעשה הכלי למעש
המיוחד לו: (יז) יוצר, בקמץ קשה מאד, ולא אדע למה לא נקדו יֻצַּר בנפעל: (יח) ה

כל צמא, מדבר עם ישראל שיעמדו בגלות בזמן הקרוב אל הגאולה: הוי, לשון הקריאה. כמו
בכל מקום, וזה אחד מן המקראות הנוכחים: כל צמא לכו למים, המשיל הגאולה א
הגאולה, אשר לא תהיה מאליו, כי אם אלהו יתברך ע"י אותות ומופתים, למים שאין צרך לק
בכסף, כי נמצאים בכל המקומות: ואשר אין לו כסף, גם מי שאין לו כסף ילך למים,
בלא כסף ימצאם. כן אתם שמעו אלי ואגאל אתכם, כן השכילו בעלי הטעמים לחבר ואשר
לו כסף למעלה ולא למטה, ורד"ק ובעז' חברו למטה, ואיננו נכון: לכו שברו ואכלו.
תאמרו בלא כסף לא נמצא רק מים, לא לחם ולא יין, כן מה שאתה מבטיח אותם יהיה
נדוע שאינו שוה כסף: לא כן. אך לכו אלי. ותמצאו גם כן שבר לאכול, לכו אלי ותמצאו
כסף ובלא מחיר גם יין וחלב, כלומר הטובה שאתן לכם חנם, איננה טובה פחותה ובז
כמו המים, אלא היא כלחם וכיין וחלב, כלומר כמזון ומשקה, הטוב והערב: שברו וא
קחו מה לאכול, שרש שבר, אין ענינו קניה בכסף או במחיר. אלא תחלת הוראתו שבירת ה
(כמעט ישברו פראים צמאם), והושאל על לקיחת המזון באיזה דרך שיהיה: ובלא מחיר, אל
כמו ומחיר כלב: (ב) למה תשקלו כסף בלא לחם, למה תיגעו לאחרים שלא יועיל. בד
אמרי התאוות שאינן מציאות אוצר קיים, ודעות רעות גלות לרגליהן. ובעז' פירש כמשמעו
תשקלו כסף בעבודת המלכים הרודים בכם. וכן רש"י. למה תמיעו לכם לשקול כסף לאחרים

כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ (ב) לָמָּה תִשְׁקְלוּ
כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן
נַפְשְׁכֶם׃ (ג) הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ
וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם
חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ (ד) הֵן עֵד לְאוּמִּים
נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ (ה) הֵן גּוֹי לֹא־
תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

תגש אחר שורק

ויהעט איך אהנע געלד אונד אהנע טויש מיט וויין אונד מילך. (ג) ווארום וואללט איהר געלד בעצאהלען, אהנע נאהרונג צו קויפען, אונד אייערע מיהע פרוכט הערגעבען אהנע אייך דאפיר צו זעטטיגען? געבעט מיר געהאר, אונד איהר ווערדעט דאז גוטע געניסען, אונד אייערע פערזאן ווירד זיך אן פריירען ערגעטצען. (ו) נייגעט אייער אהר אונד קאממעט צו מיר; פערנעהמעט אונד איהר ווערדעט גליקליך לעבען. איך ווערדע מיט אייך איינען עוויגען בונד שליסען, אונד מיינע אונפערבריכליכען גונסטפערזיכערונגען מיט דוד ערנייערן. (ד) זיהע, איך בערופע איהן צום צייגער דער נאציאנען, צום פיהרער אונד העררשער דער פאלקער. (ה) זיהע דוא ווירסט פאלקער רופען דיא דוא ניכט קאננטעסט, אונד נאציאנען דיא דוא ניכט קאננטעסט, ווערדען צו דיר הערביאאיילען, וועגען דעם הערן, דיינעם גאטטעס, אונד דעם היילינגען ישראל'ס דער דיך פערהערליכען ווירד.

הפטרת שופטים

(ישעיה נ"א י"ב עד נ"ב י"ג)

(יב) אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי
מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר

(יב) איך בין'ס, איך זעלבסט, דער אייך טראסטען ווירד. ווער ביזט

רש"י

הוי זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ הוא וכן הרבה במקרא [זכריה ב'] הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. לתורה: שברו. לשון לשבור בר [בראשית מ"ב] קנו: יין וחלב. לקח טוב מיין וחלב: (ב) למה תשקלו כסף. למה תמדמו לכם לשקול כסף לאוצריכם בלא לחם: (ג) חסדי דוד. שאגמול לדוד חסדיו: (ד) עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא. כשתוסף אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך:

באור

אמנם נראה לי ברור כי כמו שהמים משל, כן הכסף משל: (ג) ואכרתה לכם ברית עולם. שיהיה עמכם בלא הפסק, ואין הכוונה שיכרות עמנו ברית חדשה, אלא שכן יהיה בפועל כאלו יכרות עמנו ברית עולם: חסדי דוד הנאמנים, פירש שלא תהיה זאת ברית חדשה, אלא שיקיים חסדיו הנאמנים אשר נשבע לדוד: (ד) הן עד וגו', מוסב לדוד, והכוונה על בן דוד, וכמו שאמר ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים (הושע ג' ה'), ועבדי דוד נשיא בתוכם (יחזקאל ל"ד כ"ד), ועבדי דוד מלך עליהם (שם ל"ז כ"ד): עד, מוכיח, מזהיר ומעניש ומלשון העד העיד בנו האיש: לאומים. הראשון נראה לי משרש לאם, ועד סמוך למלת לאומים, והשני משרש אמם, נגיד ומצוה נתתיו לעמים ומלת ומצוה בלתי סמוכה, ודומה לסמל. וגם יתכן שיהיו שניהם משרש לאם או שניהם משרש אמם: (ה) הן גוי וגו', כשיהיה בן דוד נגיד ומצוה לאומים, אז אתה ישראל תוכל לקרוא לעבודת רצונך כל גוי שתרצה, גם אותם שלא הכרת, יבואו לשעבד וכלם ירוצו לשרתך. והנה לא הוזכר דבר מן הגאולות האלה נגבלות על גאולת בבל:

תרגום אשכנזי

דוא דאס דוא דיך פאר
איינעם שטערבליכען מענ-
שען פירכטעסט? פאר דעם
מענשענזאהן, דער דעם
גראזע פערגלייכבאר איזט.
(יג) אונאיינגעדענק דעם
העררן, דיינעם שעפפערס,
דער דען הימעל גע-
וועלבט אונד דיא גרונד-
פעסטען דער ערדע גע-
זעטצט האט, פירכטעסט דוא בעשטענדיג, דען גאנצען טאג, דען צארן דעס בעדריקערס, דער
אללעס צערשטערונג-פארבערייטעט האט, אונד וואו איזט דער צארן דעס אונטערדריקערס?
(יד) שנעלל ווירד דער געבייגטע ערלאזט זיין; ער ווירד ניכט דעם גראבע אנהיים פאללען,
נאך ווירד עס איהם אן נאהרונג פעהלען. (טו) וועהרענד איך, דער עוויגע דיין
גאטט בין, איך, דער זאייך דאז מעער שפאלטען קאן, דאס דאס זיינע וועללען בראזען; איך,

הפטרת שפטים

יִנָּתֵן׃ (יג) וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃ (יד) מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ (טו) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת

רש"י

(יב) מי את. בת צדיקים כמותך ותלאה זכיו' למה תיראי מאנוש אשר סופו למות: (יג) ותשכח ה' עושך. ולא נשענת עליו: המציק. מושלי אומות העולם המעיקים' נכס: [illegible] כונן. נזדמן: ואיה חמת המציק. אחר זה ואיננו: (יד) מהר צועה להפתח. אפי' נקשר קשר עליו צריך להפתח בהילוך המעי' כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך להוציא רבי' פעם יחסר לחמו אף הוא ימות. צועה לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר בגולה שדימהו הנביא ליין [ירמיה מ"ח] ושקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ואמר שם ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו. ד"א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא מכשיר עצמו ממהר חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש. צועה חוגר כמו [לקמן ס"ג] צועה ברוב כחו: ולא ימות המסור בידו לשחת. אבל הלשון דלשון עולם למדה אות בפסיקתא דרבתי: (טו) רגע הים. ל

באור

(יב) אנכי אנכי הוא מנחמכם, כאלו האל משיב לקריאת עורי עורי, לבשי עוז, ואומר: אף בהייתי עמכם בגלות מצרים, אני עמדתי לנחם אתכם, גם עתה: מי את ותיראי, מי את בעיניך, כלומר הלא אם קטנה את בעיניך, אומת ה' את: חציר ינתן, כתרגומו די כעסבא חשיב, נמשל לחציר. כמו ותתן לנך כלב אלהים (יחזקאל כ"ח ב'), וכן שרש שים, אחי נתן, ששמש הרבה בענין זה, כמו שמים חשך גלור ואור למשך. ותאו' תרגם ישת להיות כחציר, וגם פירש יכרת ויאבד כחציר, וגעז' בביאו דליב מן ותנתן הים ותציאהו והיולדה (דניאל י"א ו'). וגם אין הכוונה אלא ותנתן ביד אויב. והנה הענין בדור שהדבור כנגד ישראל, ולפיכך מדבר בלשון רבים ובלשון יחיד, בלשון זכר ובלשון נקבה, כמו שדרך ל"הק לדבר על עם ואומה. ותאו"ע פירש שהנביא ידבר על נפשו, ואינו אלא שגגה: (יג) כאשר כונן להשחית. כן הוא לפי המסרה, אבל רש"י ורד"ק היו קוראים אשר, וכן נכון, וכן נכ"י על קלף שבידי. וכן נכתב בכ"י של קענניקאט ודאססי. הן אמת כי בתרגום כתוב כמא, אך קרות הדבר שהיא תוספת מאחרונים, להשוות התרגום אל המסרה: ואיה חמת המציק, הנה עתה הנצלים הכלוקים אתכם נופלים תחת יד פרס ומדי ואיה חמתם שהייתם ירצים? (יד) מהר צועה להפתח. יפה פירש כ' ג' שרעדער שרש צעה בכל מקום שהוא על פי לשון ערבי, וענינו נטייה, כריעה, וכפיפה, וכאן הוא משל על ישראל בגלות שהם ככורעים וכפופים מכובד כבליהם, ואמר מ במהרה יפתחו מוסרותיהם, ולא ישארו בגלות שהם שם כנוטים למות ולרדת שחת, ולחמם חסר מעוני: (טו) רוגע הים, בוקע, כמו למעלה (פסוק ד') לאור עמים ארגיע, ענינו אבקיע ואוציא לאור (על דרך אז יבקע כשחר אורך), וכן עורי רגע וימאס (איוב ז' ה'), בכחו רגע הים (שם כ"ו י"ב) ענינם בקיעה: ויהמו גליו, וגליו הומים לחזור למקומם ולא יוכלו, כמו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברונהו (ירמיה ה' כ"ב) (רד"ק). והענין על קריעת ים סוף שהזכיר גם למעלה, הלא את היא המחרבת ים. ויונתן תרגם כמו גוער ורש"י לשון קפוי (Fronce) ותאו' וגעז' לשון תנועה והלמה. ואולם רוגע הים ויהמו גליו בעפיק [illegible]

שְׁמוֹ: (טז) וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אָתָּה: (יז) הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית: (יח) אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה: (יט) שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב

והחרב

דעססען נאמען איזט: הערר צבאות. (טז) איך לעגטע מיינע ווארטע אין דיינען מונד, אונד איך שאטטעטע מיינעם ארמעס בעשיטצע איך דיך; אום דאן (דיינען) הימעל נייא דער הערצושטעללען, אונד (דיינע) ערדע אונערשיטטערליך צו מאכען, אונד ציון צו זאגען: מיין פאלקבינסט דוא. (יז) אויף! אויף! ערהעבע דיך ירושלם, דיא דוא אויס דער האנד דעס הערן, דען קעלך זיינעס צארנעס טראנקעסט, דיא דוא דען קעלך פאס מיט דעם טויממעל בעטויבונגען אונד געשלירפט האסט, (יח) דיא האטטע קיינען פיהרער אונטער אללען קינדערן דיא זיא געבארען; קיינען דער דיא ביא דער האנד פאסטע, אונטער דען קינדערן דיא זיא ערצאגען. (יט) צווייא זינד דיא טריבזאלע דיא דיך בעטרעפפען, ווער וואללטע עס אונטערנעהמען דיר ביילייד צו בעצייגען? (וואס זאגע איך?) : פערהעערונג אונד

רש"י

ערירבע [סיית ו'] פרונצ"ש בלע"ז: (טז) לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא: וליסוד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא: (יז) קבעת. פיינס יוכתן פיילי והוא שם כוס. ולי נראה קבעת לשון שמרים הקבועים בתחתית הכלי ועליה יזה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו [תהלים ע"ה]: התרעלה. הוא משקה המטמטמת ומעמם את הלב כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו [נחום ב'] והשרות והרעלות [לעיל ג'] ספר לשון עיטוף ומסכת שבת מדית רעולות מן הרעל והוא לשון עטוף ע: פרעלה סיינטויישמנ"ט בלע"ז: מצית. פנטטוי"ר בלע"ז: (יט) שתים הנה קראתיך. צרות כפולות שתים שתים:

באור

יתפיח [נ"א ל"ח], ולא דעל הבריחות הכלה לקח אותם מירדים, כי כאן הוא על המקום, כי קודם לכן נגד המולכה קריעת ים סוף, ולא כן בעבין פילגיב: (טז) ואשים דברי בפיך, למהיך להודיעך תורתו ודברי הנבואות: ובצל ידי כסיתיך, סמדתיך בצלות: לנטוע שמים, וליסוד ארץ, כדי להשיבך אחר כך על אדמתך, ולהגליך כבראשונה. ועוד פירש הרמב"ם בהגדה (חלק ב' פרק כ"ט) כי זה דרך משל, כי בשעבידי האדם נלאתי מאליהים יאמר עליו שהפך שמיו וארצו וכיוצא בזה, ובשובו אליה יאמר שנתחדש עולמו; וכן גם כן דעת הרד"ק והאו'; והראב"ע ועוד פירשו שמקרא הוא על הנביא. ופירשו לנטוע שמים לבשר הנחמות, והנו' מפרש עוד כי הנביאים יהיו נדבק העם, וזה טעם לנטוע שמים וליסוד ארץ; אל זה רחוק מאשר הבאתי: (יז) קבעת, רש"י והרד"ק והאו' פירשו שמרים הנקבעים בתחתית הכלי, ודעת מקצתעים שהוא שם לין המתפשט על ראש כוס קוצע. והנכון כמוכתן והנו' שהוא כמו כובע נחלף במ"ל בקו"ף, על דרך תנכפת וקופע. וטעם קבעת כוס, כי לא היו שותים בכוס, אלא מתוידים מתוכה על כל האסורין, והיו מבלגים ממנה תיעם, כטעם גם עליך תעבור כוס, ותשות עליך כוס ימין ה' (חבקוק ב'): התרעלה, המבילה דעה נשותה (רד"ק והאו' והנו'), ומן דעל גבאן סודי דעלה ורלה, ומזה הברושים הרעלו (נחום ב' ד'): (יח) אין מנהל לה, כבין עמלך מופגד, כאלו הנביא כותב ענין לנד אחרים, וזמפר לאם מה שאירע לה, והבל משל על גלות ישראל עלמתם, כי המשיל ירושלים לאשה שלכדו ממנה בניה: (יט) שתים הנה קראתיך, ואחד עליו לפרע, רד"ק והאחרו מלשונים פירשו כי השוד והשבר הם הם הרעב והחרב, והו"ו והאו' ובנו' פירשו צרות כפולות שתים שתים. השוד והשבר על המדינה, והרעב והחרב על בני אדם. ולי נראה כי שתים בשתים, ואחד כך עשה שלמה כאחד עם הלומד: כם שתותי שתים, אלא להוסיף רע לנמשלם: מי ינוד לך, כי ישתלשו לנו לא לנוד לך ולנחמך,

וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃ (כ) בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃ (כא) לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן׃ (כב) כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃ (כג) וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃ נב (א) עוּרִי

פערדערבען, הונגער אונד שווערד, ווען קאָננטע איך דיר אנפיהרען, אום דיך צו טראָסטען? (כ) דיינע קינדער שמאכטעטע, לעגטען זיך אין דען אָפפענטליכען שטראסען נידער, וויא דער-אויעראָכס אין איינעם נעטצע; פאָלל פאָן דעם הערח צאָרן, פאָם שעלטען דיינעס גאָטטעס. (כא) וואָהלאן! זאָ פערנים דיעס אָ בעדרענגטע! דוא אָ טרונקענע, אבער ניכט פאָם וויינע! (כב) זאָ שפריכט דיין גאָטט, דער הערר, אונד דיין גאָטט, זיינעס פאָלקעס פערטהיידיגער: זיהע! איך נעהמע אויס דיינער האנד דען קעלך דעס טוימעלס; דען קעלך פאָם בעכער מיינעס צאָרנעס ווירסט דוא ניכט מעהר טרינקען. (כג) איך ווערדע איהן אין דיא האנד דיינער בעדריקקער געבען, דיא צו דיינער פערזאָן שפראַכען: ביקקע דיך, אונד וויר שרייטען איבער דיך הין! אונד דוא מאכטעסט דיינען ריקען דעם באָדען גלייך, צור שטראסע פיר דיא פאָריבערגעהענדען. נב (א) אויף! אויף! בעקליידע דיך מיט דיינעם מוטהע, אָ ציון! לעגע אן

רש"י

מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקתה כמותך: (כ) עלפו. לשון עייפות כמו [עמוס ח'] תתעלפנה הבתולות בלשון אשכנז פשמי"ר בלע"ז: כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו ותאו וזמר [דברים י"ד]: (כא) ושכורת ולא מיין. ושכורת מדבר אחר שלא מיין: (כב) יריב עמו. אשר ידין דין עמו: (כג) מוגיך. מכאיביך ומטלטליך

באור

כי מי יקום להמציא לך נחמה: מי אנחמך, רש"י ראב"ע ורד"ק פירשו מי אוכל להמשיל לך אחרת כמותך, כדי לנחמך בו, ורמ"ז ובעז' פירשו איך אנחמך. כמו מי יקום יעקב (עמוס ז' ב'), ונראה לי לפרש מי אקח לנחמך, כמו מאין אבקש מנחמים לך (נחום ג' ז'), וזה מסכים יותר עם מי ינוד לך: (כ) בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות. כדרך השכורים שאינם יכולי' לעמוד על רגליהם השוכבים על אם הדרך, ואחר כך פירש שאינם מלאים יין אלא חמת ה', וכמו שאמר למעלה את כוס חמתו, ועוד חוזר ומפרש ושכורת ולא מיין. וראב"ע רמ"ז והמפרשים לא הבינו כי זה משל, ופירשוהו על הרעב. ובעז' דחהו למה שאמר בקינות העטופים ברעב בראש כל חוצות, אמנם שם לא נאמר שכבו: כתוא מכמר, כתוא שנלכד ברשת. והתוא לדעת [illegible] אין ממיני הנא"ילה, ואולי דרך התוא כשנלכד שהוא מתיגע לצאת מן הרשת, והאשר תם לריק כמו ייעף ויגע כשכור: (כב) יריב עמו, שהוא רב את ריב עמו: הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה. למעלה אמר שתית מצית, אך אין הכוונה שהריקה את הכוס, אלא הריקה את הגביע, ועתה אומר אקח מידך את הכוס ולא תמלאי עוד גביעך. וזהו שאמר את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד, והקבעת הוא מין גביע כמו שפירשתי: (כג) ביד מוגיך. נראה שהנכון מוניך כמו למעלה (מ"ט כ"ו). וכן נראה מתרגום יונתן והתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים, והנה לשון הונה והונים נבדלים בזה, כי המונה עושה להנאת עצמו (ולא תונו איש את עמיתו), והמוגה אפשר שיעשהו במשפט (כי ה' הוגה על רב פשעיה). והנה הוא אומר אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, הרי שהיו מציקים לישראל להנאת עצמם. והנכון יותר לקרוא להם מונים, וכן דעת לאוטה. וכן מצאתי קח"כ בדפוס ברי"שא: שחי ונעבורה, מליצה היא לומר שהשפילוך לפניהם עד עפר, באופן ששמת להם גוך כארץ וכחוץ שהוא מוכן לעוברים, ומליצה קרובה לזו על גבי חרשו חורשים: (א) עורי עורי לבשי עוזך ציון, גם זה על גאולת בבל, כדעת ר' משה הכהן, והנה ראיה ממה שאמר למטה שודו לאו עמם, לאו מתוכם, שמתוך

עורי לבשי עזך ציון לבשי | בגדי תפארתך
ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד
ערל וטמא: (ב) התנערי מעפר קומי שבי
ירושלם התפתחי מוסרי צוארך שביה בת־
ציון: (ג) כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא
בכסף תגאלו: (ד) כי כה אמר אדני יהוה
מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור
באפס עשקו: (ה) ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה
כי־לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם־יהוה

התפתחו כתיב משלו כתיב

דיינע רוהמפאללען גע־
וועגדער א ירושלם! היי־
ליגע שטאדט! דען ניכט
מעהר ווירד איין אונבע־
שניטטענער אונד אונגע־
וויהעטער דיך בעטרע־
טען. (ב) שיטטלע אב
דען שטויב, אויף! זעטצע
דיך, ירושלם! געלאזט
זינד דיא באנדע דיא דוא
אם האלזע האטטעסט, א
געפאנגענע, טאכטער
ציונ'ס! (ג) דען זא שפריכט
דער הערר: אונענטגעלד־
ליך זייד איהר פערקויפט,
אונד אהנע געלד ווערדעט
איהר ערלאזעט ווערדען. (ד) דען זא שפריכט גאטט דער הערר: נאך מצרים צאג מיין פאלק
ועלבסט צוערשט דאזעלבסט צו ווילען; אבער אשור בעדריקטע עס אהנע אורזאכע. (ה)
וואס מאכע איך נון היר? שפריכט דער הערר, דא מיין פאלק אומזאנסט וועגגעפיהרט

רש"י

כמו והנה הסמך כמוב [שמואל י"ד] קרוסלי"ר בלע"ז; שחי ונעבורה. על נתיך: (ב) התנערי. איסקוד"א בלע"ז כמנער את הטלית: קומי. מן הארץ מגודלת לארץ תשב [לעיל ג']: שבי. על כסא: התפתחי. הוי נפרת: מוסרי. קרינל"ש בלע"ז: שביה. כמו שבוי': (טו) חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה: (ד) מצרים ירד עמי וגו'. אם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו: (ד) מה לי פה. למה אני שוהא ומשהא בני כאן: יהילילו. מתפארים לאמר ידינו רמה: מנואץ. מתנאץ. והרי דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו [במדבר

באור

ילאה ממקום אחד מיוחד, לא מארבע כנפות הארץ, כמו שיהיה בגאולה העתידה. וכן מלאה דעת יונתן תרגם למטה נושאי כלי ה' על כלי בית המקדש שבבלוהו עמם מבבל: עזך, כמו פירש בגדי תפארת כמו שאמר אחריו והטיל דאייה ממה שכתוב עוז ותפארת במקדשו, ותלמידי מו"הרר אברהם אזי ריבין אומר עוז כנפם, הפך המורך, וכן עקר: (ב) התנערי מעפר, מליר את ירושלים כאשה היושבת על הארץ, ואמר לה שתקום ותשב, ותנער בגדים. מן העפר הדבק בהם בשבתה לארץ: קומי שבי. על כסא. ואמר שביה בת ציון דרך לחות לשון דומה למלאת פני שבזכיר, אע"פי שהענין מתחלף מזו לזו, וכמו למעלה על שדים סופדים על שדי חמד, ואחרים כאלה: התפתחי מוסרי, התפעל ואחריו פעול, על דרך ויתגלגלו בני ישראל את עדים, ואין צורך לפרש כהתפתחי ממוסרי, ויונתן תרגם לפי הכתיב, והוא לשון עבר. קומי שבי כי כבר התפתחו והוא נכון: (ג) חנם נמכרתם, הבבליים הרודים בכם לא היה להם שום דין עליכם, כי לא קנו אתכם בכסף, ולפיכך בלא כסף תגאלו, לא אצטרך לפדותכם בשום תגר: (ד) מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם. כשירדו למצרים ירדו מאליהם, ואעפ"כ כשהחזיקו בהם לעבדים הולאתים עשם. אבל אשור עשק אותם בלא שום דין וטענה, וא"כ איך יתכן שאעזובם תחת ידו? והזכיר אשור כי הוא התחיל להגלות את ישראל מעל אדמתם, והכוונ' לכלול בו גם בבל, (רד"ק ואחריו נמשכו ואחרים): (ה) ועתה מה לי פה. מה אני עושה כאן, ולמה אני ממתין, אחר שנלקח עמי חנם. כמו שאמר באפס עשקו: משליו יהילילו. מלשון על כן יאמרו המושלים באו חשבון (ראב"ע), והטעם המושלים שהיו בעמי לא יוכלו לשאת את עול ה', ויהי לאבל כנורם ועוגבם לקול בוכים, הוה ליזר קנין הבמות ורב הליכות, כי זה מורה ענג הלשם שהוא בתכלית המתוקה כשהאבודרים היללים, וכן אמר עמוס (ח' ג')

ותמיד כל־היום שמי מנאץ: (ו) לכן ידע עמי
שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר
הנני: (ז) מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר
משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה
אמר לציון מלך אלהיך: (ח) קול צפיך נשאו
קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה
ציון: (ט) פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי־
נחם יהוה עמו גאל ירושלם: (י) חשף יהוה
את־זרוע קדשו לעיני כל־הגוים וראו כל־

וואורדע, וועהרענד זיינע
צווינגער זיפצען, שפריכט
דער העררּ, אונד בעשטענ־
דיג, דען גאנצען טאג ווירד
מיין נאמע געלעסטערט.
(ו) וואהלאן! מיין פאלק
ווירד ערקעננען ווער איך
בין; יא עס ווירד ערקעננען
דאס איך עס בין, דער פער־
שפראָכען האט, אונד צור
אויספיהרונג בערייט בין.
(ז) א וויא שאָן איזט עס
אויף דען בערגען דען באָ־
טהען אנקאָממען צו זעהען
דער דען פרידען פערקינ־
דעט! דער דיא גליקזעליקייט אנקינדיגעט, דאז הייל פערקינדעט; דער ציון צורופט: דיין
גאָטט איזט קאָניג! (ח) מאן הערט דיינע וועכטער דיא שטיממע ערהעבען, פער־
איינט פראָהלאָקענד אויסרופען; וועהרענד זיא זיכטבאר דעם העררן ריקקעהר נאך ציון אנזעהען.
(ט) שטיממעט פריידענרופע אן, א רואינען ירושלם׳ס! דען דער העדר טראָסטעט זיין פאָלק,
ערלאָזעט ירושלם. (י) דער העדר ענטבלאָסט זיינע הייליגען ארם אנגעזיכטס אללער נאציאָנען,

רש״י

מ׳): (ו) ידע עמי. כשתגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו לכן ביום גאולתם ידעו
כי אני הוא המדבר והנני קיימתי: (ח) צופיך. צופי׳ שמעמידין על החומות והממדלים לבשר
ולראות מי בא לעיר: (י) חשף. גלה: (יא) צאו מתוכה. מתוך הגולה כי כל נסמוכ הסלע

באור

והילילו שירות היכל ביום ההוא. ויונתן ורש״י ורמ״א ובעזי (בדפוס אחר וגם באולר שלו) פירשו
על הגוים המושלים בהם שהם מתגאים עליהם בגלות, לשון הוללות, או התהללות. ורד״ק
פירש כמו ילילו לישראל. ורלב״ג בפירוש ראשון וכן גם בפירושו פירשו על מושלי ישראל,
כלומר המושלים בישראל: ותמיד כל היום שמי מנואץ, בפי הבבליים, ואיך אחריש עוד? והנה כנגד
מושלי יהילילו, כי המשבחים אותי מיללים, ומנאצי ירימו קול; מנואץ, הוא ראוי לפתח המ״ם
כמו מדבר, אלא שהיא במשמע ראוי לבנין, כמו מבורך, ראוי לברכה, והתחכמו בעלי הנקוד
לשנות מלתו: (ו) שמי, ידע מי אני ומה כחי, כדרך ישעיה להזכיר קריאת שם, והתחלה על
היות הדבר כאשר כך וכך: (ו) לכן, הנני לחזק: ביום ההוא, אז ידע כי אני בדבריי הנני
לקיים הבטחתי: (ז) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. הזכיר הרגלים והכוונה הביאה בהשגת
בדגלים, מה נאוה ביאת המבשר, מה ידעה התענוג בראות המבשר, ועכן היותר בלו משל,
כי המשיל ירושלים לאשה, והוא מדמה כאלו יצא לה מבשר ויגיד לה שישובו אליה בניה, וכל זה
לתפארת העיר בלבד. ובעזי פירש מבשר ולופיך על הנביאים: מלך אלהיך, ישב על כסאו,
כלומר הדלה תורתו: (ח) קול צופיך, אני שומע לופיך שנשאו קול. והנה תחלה הזכיר ביאת
המבשר המשמיע מלך אלהיך, ואחר כך מזכיר הצופים היושבים מן העיר לראות שיבתו יחד
המלך (הוא האל): כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון, כלומר שיבת ה׳ והשגחתו על ציון תתגלה
להם בפרסום ובלא שום ספק: עין בעין, כמו אשר עין בעין נראה אתה ה׳ וענך עומד עליהם
(במדבר י״ד י״ד), ועקר המליצה אולי להורות על בן אדם הרואה אחרו המעולה לנגד עיניו,
ועיניו את עיניו תראינה (ירמיה ל״ד ג׳). והנה עין בעין הראתו הראשונה היא עין נגד
עין (וקרובה לזה מליצת פנים בפנים), ואח״כ הושאלה לכל ראיה ברורה למעלה מכל ספק.
ואמנם שתהיה הוראת הבי״ת כמו כנגד, הנה כן מלאה מליצת בעיני אזני ותאזני אלוני, שמליצה
לנכח עיניו, לנכח אזניו, וטעם המליצה, כי הראות נכנסת בעיניו, והקול נכנס באזניו, אף
לכן עין בעין, העין נכנסת בעין, הרואה מכים לראותו. בתוך עיני הנראה: (י) חשף ה׳ את

אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ (יא) ס֤וּרוּ סוּרוּ֙ צְא֣וּ מִשָּׁ֔ם טָמֵ֖א אַל־תִּגָּ֑עוּ צְא֣וּ מִתּוֹכָ֔הּ הִבָּ֕רוּ נֹשְׂאֵ֖י כְּלֵ֥י יְהוָֽה׃ (יב) כִּ֣י לֹ֤א בְחִפָּזוֹן֙ תֵּצֵ֔אוּ וּבִמְנוּסָ֖ה לֹ֣א תֵלֵכ֑וּן כִּֽי־הֹלֵ֤ךְ לִפְנֵיכֶם֙ יְהוָ֔ה וּמְאַסִּפְכֶ֖ם אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

אונד דיא ענטפערנטע־סטען געגענדען זעהען דאז הייל דאז אונזער גאטט געשטיפטעט.(יא) ציהעט אייך צוריק! ציהעט אייך צוריק! ציהעט אויס פאן דארט! בעריהרעט קיי־נען אונגעווייהטען, ציהעט אויס איהרער (בבל'ס) מיטטע; רייני־געט אייך, איהר דיא איהר דעס הערן וואפ־פענטרעגער זייד!(יב) ניכט אין איילע ווערדעט איהר היגאויסציהען, ניכט אלס פליכטינגע ווערדעט איהר דאפאן געהען: דען פאר אייך וויד דער הערר איינהערגעהען, אונד אייער גאטט וויד דען צוג בעשליסען.

הפטרת כי תצא

(ישעיה נ"ד א' עד י"ד)

(א) רָנִּ֥י עֲקָרָ֖ה לֹ֣א יָלָ֑דָה פִּצְחִ֨י רִנָּ֤ה וְצַהֲלִי֙ לֹא־חָ֔לָה כִּֽי־רַבִּ֧ים בְּֽנֵי־שֽׁוֹמֵמָ֛ה מִבְּנֵ֥י

קמץ בז"ק

(א) פראהלאקקע, א אונפרוכטבארע, דיא דוא ניכט געבארסט! שטיממע לידער אן, אונד פראהלאקקע, דיא דוא מוטטערוועהען ניכט פיהלטעסט: דען צאהלרייכער, שפריכט דער הערר, ווערדען זיין דיא קינדער דער פערלאססענען, אלס דיא, דער

רש"י

באחרונות אינן אלא על גלות האחרון: טמא אל תגעו. שקץ יהיו לכם מליגע בהם: הברו. הטהרו: נשאי כלי ה'. הכהנים והלוים שהיתה משאם כליו (של הקב"ה) במדבר (מאסף למחנות כולם): (יב) כי לא בחפזון תצאו. מה טעם. כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך ועל פי שלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון: ובמנוסה לא תלכון. לפי שמאספכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות [במדבר י' כ"ה] ההולך אחר המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון [יהושע ו' ט']: כי הולך לפניכם. שני דברים בסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו:

(א) רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. לשון לידה הוא שהיולדת על ידי

באור

ארון קדשו, והאדם העומד לעשות מלאכה: (יא) סורו סורו, מפרש הענין שהזכיר תחלה דרך משל: משם, מבבל וכן מתוכה: הברו, הטהרו: נושאי כלי ה', כי ה' כגבור יצא להלחם לכם בבבל. כמו שאמר חשף ה' את זרוע קדשו, ואתם תהיו נכונים ותהיו כנושאי כליו, כמו שהיה דרך השרים והגבורים בימי קדם, שהיה להם משרת הנושא כלי זיינם (תלמידי מו"הרר אברהם מי מינסטער)· והנה טמא אל תגעו והברו אינם אלא דרך משל לומר: התקדשו, כי מעתה אתם עבדי ה'. רד"ק ובעז' פירשו כלי ה' כלי בית המקדש: (יב) כי לא בחפזון וגו', סוף המקרא נגד ראשו, חלק כנגד חלק, לא תצאו בחפזון כי הולך לפניכם ה', ותלכו אחריו בנחת ובסדר, ובמנוסה לא תלכו, כי אין רודף אחריכם, כי מאספכם אלהי ישראל. כנגד ההולך אחרי המחנ' נקרא מאסף (רש"י ובעז'):

(א) רני עקרה לא ילדה, מדבר על ירושלים וממשיל אותה לאשה, והאל בעלה וישראל בניה, ומדבר על הגאולה העתידה: עקרה לא ילדה, לא עקרה ממש, כי כבר ילדה בנים מימי קדם, אבל בימי הגלות הרי היא כעקרה, וכאלו מעולם לא ילדה. ולא חלה, כי היא שוממה בלי בנים: מבני בעולה, מבני אשה עדים היושבות המשולות לאשה היושבת בשלום עם אישה ובניה. ולדעת בעז' הכוונה רבים יהיו בני ישראל בשובם מן הגלות, ממה שהיו בהיותם על אדמתם, והנה הרבוי הגדול הזה יתכן בגאולה העתידה, כי בקבוץ הגלות יתחדשו ישראל. ולא יתכן בגאולת בבל, ואפילו אם היו חוזרים כלם, כי לא ארכה להם הגלות עד שיוכלו לפרות

בְּעוּלָה אָמַר יְהֹוָה׃ (ב) הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ (ג) כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ (ד) אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ (ה) כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ (ו) כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה

קמץ בו"ס

פערמעהלטען. (ב) ערוויי־טערע דיינעס צעלטעס רוים, אונד לאססע זיא אויסשפאננען דיא טעפפי־כע דיינער וואהנונגען אהנע שפארזאמקייט, פער־לענגערע דיינע זיילע אונד בעפעסטיגע דיינע פפלעק. (ג) דען צור רעכ־טען אונד צור לינקען ווירסט דוא דיך אויס ברייטען, אונד דיינע נאכ־קאממען ווערדען מעה־רער נאציאנען לענדער בע־זיטצען אונד שטערטע בעפאלקערן. (ד) פירכ־טע ניכטס, דען דוא ווירסט דיך ניכט צו שעמען האבען; זייא ניכט באנגע, דען דוא ווירסט ניכט צו ערבלאססען ברויכען. דוא ווירסט פילמעהר געלעגענהייט האבען דיא שמאך צו פערגעססען דיא דיך אין דיינער יוגענד בעדעקטע; ניכט מעהר ווירסט דוא אן דיא שאנדע דיינעס וויטווענשטאנדעס צו דענקען האבען. (ה) דען דיין שעפפער ווירד זיך וויעדער אלס דיין געמאהל צייגען, גאטט, דער העדר צבאות, איזט זיין נאמע, אונד דיין ערלעזער ווירד דער הייליגע ישראל'ס זיין, דער, גאטט דער גאנצען ערדע ווירד גענאננט ווערדען. (ו) דען וויא יעמאנד איין פערלאססענעס וועיב, דאז זיך דאריבער קרענקט ווידער צו־

רש"י

חיל וחבלים יולדת: מבני בעולה. בת אדום: (ב) יטו. למדחוק: מיתריך. הם חבלים דקים התלוים בשולי האהלים וקשורים ביתדות שקועין קביל"ש בלע"ז ותוקעין בארץ: (ג) תפרוצי. תגברי: (ד) עלומיך. נעוריך: (ו) כי תמאס. כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט: (ח) בשצף

באור

ולדות, כמה מה שאבדו מהם במלחמות נבוכדנאצר, ועוד רבים הלכו לארצות עם יונים. ותשוק שיכלול במספר בני שוממה גם הגרים שהיו נספחים עליהם: (ב) הרחיבי מקום אהלך, המשיל ירושלים לאשה היושבת באהל ואומר לה כי צריך שתרחיב אהלה לרוב בניה אשר יצאו לה: יטו, צוי לאחרים שיטו אותן: משכנותיך, רבים במקום יחיד. להפלגת המליצה, כמו עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, והוא לקבוצות ישראל (איוב כ"ח ל"ג) (בעו'), וזה אמרו הרבה בשירי ר' יהודה הלוי וחבריו: (ג) כי. הוא פירוש המשל הקודם, וטעמו כי לא תספיק ארץ ישראל לרוב השבים מן הגלות: גוים יירש, יירש ארצות שהיו בימי קדם יושבים בהם גוים כשדים, והן סביבות ארץ ישראל. שהיו בהן אדום עמון ומואב ואדם ושאר גוים: יושיבו, אלאמו שרש ישב בבנין הקל על הערים והארצות. והכוונה שהן נושבות, שהן מקום ישוב. כמו ארץ מלאה ולא תשב (ירמיה י"ז ו'), ואשקלון לא תשב (זכריה ט' ה'), וכאן אמר בהפעיל ובענין יושבו ערים הנשמות נושבות: (ד) כי בשת עלומיך. הצרות שעברו עליך בימי קדם קודם הגלות: וחרפת אלמנותיך, בגלות: (ה) כי בעליך עושיך, לא תהיי עוד כאלמנה, אלא כאשה הנשואה לבעלה, אשר ה' צבאות שמו, הוא ישוב לקחת אותך לאשה, וגואלך הוא קדוש ישראל. אשר מהיום והלאה יקרא אלהי כל הארץ: בועליך, ענין קנין ואחוזה, (עיין למטה ס"ג ה'): בועליך עושיך, לשון רבים המורה על האדנות הגמורה, כמו ישמח ישראל בעושיו, אם בעליו עמו, אדוני יוסף. (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קס"ג): אלהי כל הארץ יקרא. גואלך הוא האל העתיד להיות למלך על כל הארץ. (עיין למעלה נ' ב'): (ו) כי כאשה עזובה. ה' קורא לך והוא שב ומקרב אותך אליו, כמו שיעשה אדם עם אשתו אשר עזב אותה, והוא רוצה שהיא עגונה על זה, ולא תדבק באיש אחר: קראך, כמו כי אחד קראתיו: ואשת נעורים כי תמאס, בתמיה, האפשר שימאס אדם לעולם את אשת נעוריו? וכן נראה דעת רד"ק. אמנם

וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ: (ז) בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ: (ח) בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה: (ט) כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ: (י) כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה:

ריקרופֿט, או רופֿעט דיר דער הערר צו; קאן דאז יוגענדווייב גענצליך פֿער־שטאסן ווערדען? שפריכט דיין גאטט. (ז) אין איי־נעם קורצען אויגענבליקע פֿערליס איך דיך, אונד מיט גראָססעם וואהל־וואָללען ווערדע איך דיך ווידער אויפֿנעהמען. (ח) אין דער חעפֿטיגקייט דעס צאָרנעס ווענדעטע איך מיין אנטליץ איינען אויגענבליק פֿאָן דיר וועג, אונד עוויג ווירד מיינע ליבע צו דיר וועהרען, שפריכט דיין ערלאָזער, דער הערר. (ט) יא דיעס איזט פֿיר מיך נח'ס וואססער, וויא איך געשוואָרען דאס נח'ס וואססער ניא ווידער דיא ערדע איבערפֿלוטהען ווערדע, עבען זאָ שוואָרע איך, ניא ווידער געגען דיך צו צירנען, נאָך דיר צו שעלטען. (י) יא, עהער קאָננטען דיא בערגע וייכען, אונד דיא היגעל וואנקען, אלס מיינע גונסט פֿאָן דיר ווייכען, אונד מיין הייל־פֿאָללעס פֿערשפרעכען וואנקען, שפריכט דיין גענגער, דער הערר.

רש"י

קצף. מנחם פתר חרי אף ודונש פתר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (ה) כי ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש:

באור

אשר המפרשים פירשו כי תמאס, אחר שתמאס, ולא הבינו כי לשון מאס הוא לחלוטין, ולא דרך ערעור, וכטעם לא מאסתים ולא געלתים, המאוס מאסת את יהודה (ירמיה י"ד י"ט): עזובה ועצובת רוח, לשון הנופל על הלשון (נעז) כי תמאס, לשון תימה, כמו כי הצילו את שמרון מידי (מלכים ב' י"ח ל"ד), וכן פירשתי כי איש הרגתי לפצעי: (ז) ברגע קטון עזבתיך, אין הכוונה על זמן המשך הגלות שיהיה מעט כי אז היה לו לומר רגע, לא ברגע וכמו שהרגיש רשב"ע ואמר שהבי"ת מיותרת. אך הכוונה כאדם המתחרט על רגזו וחמתו שהביאתו לעשות דבר שאינו ראוי לו, והוא אומר ברגע קטון שכעסתי עשיתי זאת. וכן מפרש והולך בשצף קצף: (ח) בשצף, כמו בשטף. כמו אכזריות חמה ושטף אף (משלי כ"ז ד') (ראז' ובעז'), ונכתב כך לזווגו עם קצף שאחריו (בעז'). ואמנם הטי"ת והצד"י מתחלפות חטב אצב, ואהרים בארמי טיהרא, ואחרים כן. הסתרתי פני רגע ממך, תלמידי מו"הרר אברהם חי ריגיו מפרש רגע פתאום, כמו ותבאנה לך שתים אלה רגע, ומו"הרר אברהם לאטאש אומר כי בי"ת ברגע ובשצף משכת אחרת עמה, וכאלו כתוב הסתרתי פני ברגע: (ט) כי מי נח זאת לי, הענין הזה הוא אצלי כענין המבול שנשבעתי עליו שלא יעבור עוד על הארץ. ויונתן וסומכוס ותיאודוציאון והמתרגם הסורי והיירונימוס ורבנו סעדיה תרגמו כימי מלה אחת, ורד"ק אמר שהספרים מתחלפים בזה, ואעפ"י כן נוסח שלנו עקר, כי אחר כן פירש עם שהם בתחלה, ואמר מעבור מי נח, וכן מתורגם בתרגום שבעים זקנים, וכן תרגמנו ראז' ובעז': (י) כי ההרים ימושו, דרך מליצה, כלומר יותר יתכן שיהיה זה משיהיה זה: מרחמך, וכן רחמתיך, ורחמים שלמעלה נראה לי לשון אהבה, כמו בארמית, וכמו ארחמך ה' חזקי:

(ישעיה ס' א' עד כ"ב)

(א) קומי אורי כי־בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: (ב) כי־הנה החשך יכסה־ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה: (ג) והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך: (ד) שאי־סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על־צד תאמנה: (ה) אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך

(א) ערהעבע דיך ליכטפֿאלל, דען דיין ליכט בריכט הערפֿאָר, אונד דעם העררן מאיעסטעט ווירד איבער דיך ערגלענצען. (ב) דען וועהרענד פֿינסטערניס דיא ערדע בעדעקען ווירד, אונד טיפֿעס דונקעל דיא נאציאָנען, ווירד דער העררזיך איבער דיך גלענצענד צייגען, אונד זיינע מאיעסטעט ווירד איבער דיר ערשיינען. (ג) דיא נאציאָנען ווערדען אין דיינעם ליכטע וואנדלען אונד קאָניגע אין דיינער שטראהלען גלאנץ. (ד) ערהעבע רינגסאום דיא אויגען אונד זיהע! אללע פֿערזאממעלן זיך אונד קאָממען צו דיר, דיינע קינדער קאָממען פֿאָן דער פֿערנע, אונד דיינע טאָכטער ווערדען אם בוזען געטראגען. (ה) אלסדאן ווירסט דוא פֿירכטען, אבער דיך באלד אים ליכטע זעהען, דיין הערץ ווירד

רש"י

(ד) על צד תאמנה. על [illegible] של מלכים תהיינה אומנות: (ה) אז תראי ונהרת, כמו תחזין ותנהרין: ופחד ורחב לבבך. ויתמה וירחב לבך: כי יהפך עליך המון ים. ממון

באור

(א) קומי אורי, לירושלים מדבר, והענין לימות הגאולה, והאורה משל על השמחה ועל הגאולה והחשך על ההפך (רד"ק): כי בא אורך. הגיע זמן ישועתך (רד"ק). וראב"ע פירש ענין שקיעה, כמו כי בא השמש. ונסתייע ממה שכתוב למטה לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם. ואם היתה כוונת הנביא כדעת ראב"ע היה לו לומר כי בא אור שמשך. או כי בא שמשך. אבל אורך משמעו כל אור שיש לך, והאדם אין לו אור מצד עצמו, וכשהאל יתן אור לעמו כאשר הוא יקרא אורם. כמו שאמר אחר והלכו גוים לאורך, ובא זה ולימד על זה שהכוונה על אור ה' אשר יאיר לעמו: (ב) כי הנה החשך יכסה ארץ, לא שכן יהיה אחר הגאולה, כי הגאולה תאיר לכל העולם, וכמו שהוא אומר והלכו גוים לאורך, אלא בזמן שהחשך יכסה ארץ. אז עליך יזרח ה': (ג) והלכו גוים לאורך, ילכו באורך, והוא משל לקוח מזריחת השמש, שהוא זורח בקצה המזרח ומשם אורו מתפשט על כל הארץ, כן הגאולה ותורת ה' תחול בישראל, ומשם תתפשט לכל העולם (רמז'). ומלת והלכו לאורך אין כוונתה יבאו אליך, אלא יהיו כהולכים מאורך, ויהיה אורך נר לרגליהם, וכן בלשון חכמים לא הלכו אלא לאורו (שבת כ"ב ב'). והנה תחלה אמר דרך כלל שהגאולת ישראל תתפשט לכל האומות, ואחר כך הזכיר דרך פרט שהגוים יבאו אל ישראל להביא להם בניהם ובנותיהם הפזורים ביניהם בגלות, ולהביא להם תשורות זהב וכסף, ולשרתם ולכבדם בכל מיני כבוד. והכוונה כי כשידעו האומות כי ברכת ה' על ישראל יתעוררו לכבדם ולהטיב להם תחת כל הרעה אשר הריעו להם בדורות שעברו, ואז יביאו את ישראל לארץ ירושתם, וגם ילמדו ליראה את ה', ותדבק ברכת ה' בכל גויי הארץ. וראב"ע כתב כי הכתוב מי שהוא בחשך לראות היושבים באור, ומה ענין לדבר זה כאן? וחלילה שתהיה כוונת הנביא לומר שהגוים ישארו בחשך, ורק ידעו כי לישראל יש אור במושבותם. אבל כוונתו לומר שמישראל תצא אורה והגאה לכל העולם: (ד) כלם נקבצו באו לך, יונתן ורד"ק וראב"ע פירשו על בניך. ובנותיך, והנכון כדעת רמז' על הגוים הנזכרים בפסוק הקודם שיביאו בניך ובנותיך. כי נאמרו על צד תאמנה הורה שלא תגדלנה באליהן. אלא אחרים ישאו אותנה: תאמנה, כאשר ישא האומן את היונק: (ה) אז תראי, ענין יראה (ראב"ע ורמז'): ונהרת, תאירי, יאור לך, כמו הביטו אליו ונהרו; תחלה תיראי ואחר מעט תשמחי. וכפל הדבר ואמר ופחד ורחב לבבך. כי בראות ירושלים כל הגוים נקבצו באו לה, תפחד שמא להרע לה הם באים, אך

כִּי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃
(ו) שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם
מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהוָה
יְבַשֵּׂרוּ׃ (ז) כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת
יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי
אֲפָאֵר׃ (ח) מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־
אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ (ט) כִּי־לִי אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ

ענטסטליך זיין, אבער באלד
זיך ערהעבען, ווען דער
פאן יענזייטס דעם מעע-
רעס זיך דיר איינע מענ-
שענמענגע צוווענדען
ווירד, פילע נאציאנען צו
דיר קאממען ווערדען.
(ו) איין העער פאן קא-
מעעלען ווירד דיך בעדע-
קען, דיא יונגען קאמעעלע
פאן מדין אונד עיפה,
אללע ווערדען פאן שבא
קאממען, גאלד אונד ווייהרויך ברינגען אונד דעם הערן לאב פערקינדען. (ז) אללע שאפע
פאן קדר ווערדען זיך בייא דיר פערזאממלען, דיא ווידדער פאן נביות ווערדען דיר צו דיע-
נסטע שטעהן, זיא ווערדען אויף מיינעם אלטארע דארגעבראכט ווערדען אום מיינע
גנאדע צו ערפלעהען, אונד איך ווערדע מיינען רוהמפאללען טעמפעל האמיט שמיקען.
(ח) ווער זינד דיעזע דיא ווי איינע וואלקע פליגען, אונד וויא (פליגענדע) טויבען צו איה-
רען אייגענען פענסטערכען. (ט) יא צו מיר ווערדען זיך דיא בעוואהנער דער ענטפערנ-

רש"י

יהפך לך עומד מעוקש: חיל גוים. נכסי עממים: (ו) שפעת. רוב: בכרי מדין. בוכרי
מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה [ירמיה ב']: ועיפה. גם הם מבני מדין עיפה ועפר
(בראשית כ"ה): (ז) אילי נביות. דכרי נביות: (ט) בראשונה. כמו כבראשונה כימי שלמה
בתחלה שנאמר [מלכים א' י'] כי אני תרשיש למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו'.
תבואינה שם היה: לשם ה' אלהיך. שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם נגדרתו וגדולתו: כי פארך.

באור

פיר ירחב לבבך כי תדאה שאת תאויה לא צניה. וגם כספם וזהבם יביאו לך במתנה, ולפיכך
אמר אחר כך במלילת כי יהפך עליך, שיש במשמעו נכונה להזיק, כנגד ופחד. והמפרשים פירשו
ופחד על הבהלה והההתמהות, וגעג' על רעדת הלב, מהיר השמחה ורא"ז וגעג' הביאו לראיה
מה שכתוב בירמיה (ל"ג ט') והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו
את כל הטובה אשר אנכי עושה אותם ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עושה
לה, והם לא הבינו כי הפסוק מייחס לאומות שחד פחד, שיפחדו על הטובה שיעשה ה' לישראל,
והאמת כי לא מצאנו לשון פחד על השמחה אלא על פחד ממש: המון ים, רבוי עם אשר מהלאה
לים: חיל גוים, רבוי גוים, ואמר יבאו לשון רבים, כנגד גוים: (ו) שפעת גמלים, המון בני
אדם הרוכבים על הגמלים, וכתרגום יונתן שיירת ערבאי וכן באנשים הרוכבים על הסוסים מצאנו
וירא את שפעת יהוא בבואו ויאמר שפעת אני רואה (מלכים ב' ט' י"ז) ורא"ז וגעג', תרגמו
רבוי גמלים, ולא יתכן לומר על הגמלים ותהלות ה' יבשרו: בכרי, גמלים צעירים לימים
(Bochart וגעג'): (ז) יקבצו לך. יובאו אליך ירושלים ויהיו לך לכל תצטרכי, זה טעם ישרתונך,
וגם יעלו מהם על מזבחי לבקש רצוני, ועל ידי זה אפאר בית תפארתי: יעלו, בנין הקל,
אילי נביות יהיו נשרפים על מזבחי, כי כמו שאומרים שהאדם מעלה עולה, כן אומרים שהבהמה
עולה על עוקדה, כלומר נשרפת: על רצון מזבחי, אינגו הפוך (כדעת רד"ק) אלא
שיעודו יעלו מזבחי (כמו כי עולת תכבדי אליך. עיר נגדרים עולה תכם) על רצון, בשביל רצון.
לבקש רצון: (ח) מי אלה, הגביא מצייר כאלו רואה אניות הגלות עתרן מרחק לארץ ישראל,
ושואל מי אלה, ואמר תעופינה לשון נקבה על האניות. והמשיל הליכת האניות לעופפות העננים
והיונים: אל ארבותיהם, חלונות שובכיהם: (ט) כי לי איים יקוו, נראה לי יקוו מבנין נפעל.
ונטעם בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' (ירמיה ג' י"ז)
וגם כפירוש הזה התפאר בו פי שהרפים ישעיה בעת תקג"ס: ואניות תרשיש, אלו תבאנה
בראשונה מפני מהירות הליכתן בימים, ואניות תרשיש לאו דוקא, אלא כל אניה גדולה ההולכת למרחקים

הפטרת כי תבא

בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם
אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי
פארך: (י) ובנו בני־נכר חומתיך ומלכיהם
ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך:
(יא) ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו
להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים: (יב) כי
הגוי והממלכה אשר לא־יעבדוך יאבדו והגוים
חרב יחרבו: (יג) כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש
תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום
רגלי אכבד: (יד) והלכו אליך שחוח בני מעניך
והשתחוו על־כפות רגליך כל־מנאציך וקראו

תרגום אשכנזי

טען געגענדען פֿערזאמ־
מעלן, אונד פֿאַר אללען
דיא שיפֿפֿע פֿאָן תרשיש,
אום דיינע זאָהנע פֿאָן
פֿערנע הער צו ברינגען;
מיט איהנען איהר זילבער
אונד איהר גאָלד, דעם
נאמען דעם הערן, דיא
נעם גאָטטעס צו עהרען,
אונד דעם הייליגען ישראל'ס,
דער דיך פֿערהערליכען
ווירד. (י) פֿרעמדע לייטע
ווערדען דיינע מויערן
בויען, אונד איהרע קאָ־
ניגע דיר דיענען; דען אין
מיינעם צאָרנע שלוג איך
דיך, אין מיינער הולד
ווערדע איך מיטלייד מיט
דיר האבען. (יא) דיינע
טהאָרע ווערדען איממער טאג אונד נאכט אָפֿפֿען בלייבען אָהנע זיך צו שליסען, דאמיט
דיא רייכטהיממער דער נאציאָנען בייא דיר איינגעפֿיהרט ווערדען קאָננען, אונד
איהרע קאָניגע איינער נאך דעם אנדערן. (יב) דען דיא נאציאָן אונד דאס רייך דאס דיר
ניכט הולדיגען ווירד, ווערדען צו גרונדע געהן, זעלבסט איהרע לענדער ווערדען צער־
שטאָרט ווערדען. (יג) וואס דער לבנון הערליכעס האט, ווירד צו דיר געבראכט,
נעמליך דיא טאננע, דיא פלאטאננע, אָ וויא אויך דער בוכסבוים, זיא ווערדען צור
פֿערהערליכונג דער שטעטטע מיינעס הייליגטהומס דיענען; מיינעס טהראָנעס זיץ
ווערדע איך דאמיט שמיקען. (יד) מיט געבייגטעם הויפטע ווערדען דיינער בעדריקקער
זאָהנע צו דיר קאָממען; אללע דיא דיך פֿאָרמאהלס געשמעהעט, ווערדען זיך צו דיינען
פֿוסזאָהלען נידערווערפֿען, זיא ווערדען דיך נענגען: שטאדט דעם הערן, דיך אָ ציון,

רש"י

כתן לך פלר: (י) וברצוני. ובהדילותי לך סימונ"ל פיזמנ"ט בלע"ז: (יא) ופתחו שעריך
תמיד. לשן פיתוח מגשקול ל' כבד ע"ש שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר פלשן
שיליה כך פתחו. מלשון פתיחה עי"ש אוזילכט"ש בלע"ז: (יג) בראש תדהר ותאשור. מיני
עלי יער לבנון: (יד) ציון קדוש ישראל. ליון דליתרעי בה קדישה דישראל ליון של קדוש

באור

נקראת לפי תרשיש: (י) כי בקצפי הכיתיך, כטעס בשלף קלף הסתרתי פני רגע ממך, כי
הקלף אי אפשר שיהיה נמשך הרבה, והרלון על הרוב הוא נמשך: רלון, הפך הקלף, כמו כי
רגע באפו חיים ברלונו: (יא) ופתחו שעריך, פעל עומד, כמו לא פתחה אזנך. ומלכיהם
נהוגים, יש מפרשים נהוגים בשביה, ולא יתכן, כי מדבר בגילה רלונית, ורד"ק ורלז' ובעו'
פירשו שינהגו לאחריהם שרים רבים דרך כבוד, ואין נראה שיהיה זה במשמע מלת נהוגים, ולי
נראה שינהגו זה אחר זה בסדר, כמו הלאן שהרועה נוהג: (יב) והגוים חרוב יחרבו, אמר זה
על האדמה עלמה, שתחרב מאין יושב (עיין בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קע"ה), והנה לא
מלאנו שום רמז מן הבדולות האלה בנבואות על גאולת בבל: (יג) מקום מקדשי, המקום
המקודש לי: ומקום רגלי, מקום משכני: (יד) ציון קדוש ישראל, רש"י רד"ק רלז' ובעו'
פירשו בסמיכות. ליון של קדוש ישראל, והנכון כדאב"ע שחסרה מלת עיר (או מקום) ליון עיר
קדוש ישראל. ונראה לי כי ליון הוא לקריאה, אמר לירושלם וקראו לך עיר ה', ואחר כך הוסיף
ולך ליון יקראו ליון עיר קדוש ישראל. כי כמו שקדוש ישראל הוא כפל ענין עם שם ה', כן ליון
כפל ענין עם ירושלם: (טו) לגאון עולם, אשימך עיר גאון ותפארת לעולם, וכן משוש דור

לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: (טו) תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: (טז) וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: (יז) תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: (יח) לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: (יט) לא יהיה לך עוד

שטאדט דעס היילינגען ישראל'ס. (טו) אנשטאטט דאס דוא פערלאססען ווארסט אונד פערשמעהעט אהנע דאס יעמאנד פארבייאגעהע, ווערדע איך דיך עוויג בעריהמט מאכען, צור וואננע פיר אללע געשלעכטער. (טז) דוא ווירסט דיא מילך דער פאלקער גענוסען, דער קאניגע ברוסט ווירד דיך ערנעהרען; יא, דאס דוא ערקעננען ווירסט, דאס איך דער הערר בין דער דיך רעטטעט; איך יעקב'ס שוטצגאטט, דער דיך בעפרייעט. (יז) אנשטאטט דעם קופפערס ווערדע איך גאלד ברינגען לאססען, אנשטאטט דעם אייזענס זילבער, שטאטט דעם האלצעס קופפער, אונד שטאטט דער שטיינע אייזען; דען פרידען ווערדע איך צו דיינעם איפזעהער מאכען, אונד צו דיינעם לאנדעספפלעגער דיא טוגענד. (יח) ניכט מעהר ווירד מאן פאן איינער געוואלטטהעטיגקייט אין דיינעם לאנדע פערנעהמען, נאך צערשטארונג אונד קוממער אינערהאלב דיינער גרענצען: דוא ווירסט דיינע מויערן אונבעצווינגליך נעננען, גלארייך דיינע טהארע. (יט) ניכט מעהר ווירד דיר דיא זאננע צום טאגעסליכט דיענען, נאך דער מאנד דיר צו לייכטען;

רש"י

ישראל: (טז) ושד מלכים. לשון שדים ותינקי יונק עליו: (יז) תחת הנחשת. שנטלו ממך: ושמתי פקודתך שלום. ושוטרי פרנסך שלם ושלטוניך צדקה. פקודתך פקידים שלך. ורבותינו אמרו הפקודות שנשאו עליך בגלותך והגובאים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה: (יט) לא יהיה

באור

וחדוה עיר משוש ושמחה לדור ודור: (טז) וינקת חלב גוים, כי ישאו לך חילם מתנה. ושד מלכים, מפני שאין המליצה אלא דרך משל, לא אמר מלכות, אלא מלכים, והכוונה המלכים גם הם ישאו לך אוצרותם: (יז) תחת הנחשת אביא זהב, ועל ידי זה אעשה שיהיה לך הזהב כרבוי כנחשת וכו': ושמתי פקדתך שלום. וכשתהיה עשירה ומלאה כל טוב, לא תירא פן תתלאה אדנך חמס ועולה, אבל בהפך יהיו כל אנשיך צדיקים. עד שלא תצטרכי להיות עליך פקידים ושרים שרודים בעם, כי השלום יהיה לך במקום פקודה. והצדקה במקום נוגשים: פקדתך, השגחת המושל על מעשי מי שתחתיו. לגמול ולענוש נקראת פקודה, כמו ומה תעשו ליום פקדה (ישעיה י' ג'), באו ימי הפקדה (הושע ט' ז'), פקדת שומרי משמרת הקדש (במדבר ג' ל"ב), אמר כי השלום יהיה לירושלים במקום פקדה, שררה ושלטת. ונוגשיך, שלטוניך. כמו עמי נוגשיו מעולל (ישעיה ג' י"ב); ורד"ק ובעל' ולפניהם Vitringa פירשו אתן לך שלטונים צדיקים ואנשי שלום: (יח) לא ישמע עוד חמס בארצך, לא ישמע מעשה עול וחמס בין איש ובין אחיו, ולא שוד ושבר מצד אויב נכרי. ורד"ק פירש לא תשמע עוד בארצך צעקת העשוקים חמס ושוד ושבר, כטעם כן אצעק חמס (איוב י"ט ז'). חמס ושוד אקרא (ירמיה כ' ח'), והכל מצד האויבים; אך נראה לי כי חמס נופל בין אנשי עם אחד, ולא בין שני עמים כשמלחמה ביניהם. וקראת ישועה חומותיך, אחר שאמר שלא יהיה עוד שוד ושבר מצד האויבים, אמר אז תקראי לחומותיך חומות ישועה. ולשעריך שערי תהלה, כי חומותיך לא תפלנה ביד אויב, ושעריך יהיו לתהלה ולתפארת: (יט) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם הכל משל, ונראה לי ענינו, לא יהיה אורך כאור החמה שאינו אלא ביום, וכנגה הלבנה שאינו אלא בלילה, אך יאיר לך ה' באור שאינו פוסק, זהו שאמר לאור עולם. ואחר כך מפרש לא יבא עוד שמשך, והאור

תרגום אשכנזי | הפטרת כי תבא נצבים

השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך: (כ) לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: (כא) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר: (כב) הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה:

אנדערן עס ווירד דער הערר דיר עוויגעס ליכט זיין, דיין גאטט ווירד דיינע העררליכקייט אויסמא־כען. (כ) דיינע זאננע ווירד ניכט מעהר אינטער־געהן, דיין מאנד ניכט איינ־זעהן: דען דער הערר ווירד דיר עוויגעס ליכט זיין, אונד דיינע טרויערטאגע ווערדען ענ־דען. (כא) אונד דיין פאלק ווירד דורכאויס אויס רעכטשאפפענען מענשען בעשטעהען, וועלכע דאס לאנד עוויג בעזיטצען ווערדען; מיינער פפלאנצונג שפראסלינגע, מיינער הענדע ארבייט, מיט דער איך מיך ווערדע צו ריהמען האבען. (כב) דער גערינגסטע ווירד צו איינעם שטאממע, דער אונאנזעהנליכסטע איינע צאהלרייכע נאציאן; איך דער הערר ווערדע דיס צור בעשטיממטען צייט שנעלל צו שטאנדע ברינגען.

הפטרת נצבים

(ישעיה ס"א י' עד ס"ג י')

(י) שוש אשיש ביהוה תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה

(י) איך פרייע מיך אינניג אין דעם הערן, מיינע זעעלע פראהלאקקעט אין מיינעם גאטטע: דען ער האט מיך אין הייל געקליידעט, מיך מיט דער גליקזעליגקייט מאנטעל בעדעקקעט, איינעם

רש"י

לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש: (כ) לא יאסף. לשון אספו נגהם [יואל ב'] הכניסו אורם: (כא) להתפאר. שאהי' מתפאר בם שהוכנתי"ל בלע"ז: (כב) בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה:

באור

משל על ההצלחה והשמחה. ולפיכך שיהם לנכסף ושלמו ימי אבלך: (כא) לעולם יירשו ארץ, שלא יגלו עוד בלא בניהם, ולא יכרת שמם מעל נחלתם, אבל יפרו וירבו ותהיה כטיעתם מתמלאת. ויבר שהם מטע ה': (כב) הקטן יהיה לאלף, האיש שיהיה דעון מעט יתרבה עד אלף, ומי שיאמר היותר לציר נגב במספר אנשיו יהיה לגוי עצום: לאלף, משפחה שיש עליה ראש אחד נקראת אלף. כמו הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו' ט"ו). לשבטיכם ולאלפיכם (שמואל א' י"ט), וחפשתי אותו בכל אלפי יהודה (שם כ"ג כ"ג). ושר האלף נקרא גם בית אב נקרא אלוף: בעתה אחישנה, כשתגיע העת אשר גזרתי לעשות כל זאת, אעשנה מהר ולא לא יעכב על ידי; ומלת בעתה דבקה כי לעתים רחוקות היה הדבר מתגלה:

(י) שוש אשיש, דברי ירושלם. כתרגום יונתן: מעיל צדקה, הצלחה, עיין למעלה נ"ט ט': יעטני, אחר שלא מצאנו שרש יעט אלא עטה. לא אדע למה לא נקוד יְעַטַנִי, והיה הפעל כמו הלבישני. כי הקל לא יפול אלא על הלובש (והיה הלבישני עבר ויעטני עתיד, כמו (למעלה ס"ג י"ו) כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו). ונראה כי בעלי הנקוד חשבו כי שרש יעט נגזר משרש עטה, כי עטה נאמר על הלובש ויעט על המלביש: כחתן וגו'. חוזר לתחלת הפסוק, שוש אשיש כחתן: יכהן פאר, ענינו שיש לו גדולה פאר ככהן, וכאלו כוס מכבן מגד אותו פאר שהוא מעבדי כהונה; ואולי תחלת הכסא עלת כהן היתה לבהלות מי שהוא לבש

יַעְטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃
(יא) כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ
תַצְמִיחַ כֵּן אֲדֹנָי יֱהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד
כָּל־הַגּוֹיִם׃ סב (א) לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה
וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ
וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ (ב) וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ
וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר
פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ (ג) וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד
יְהוָה וּצְנִיף מְלוּכָה בְּכַף אֱלֹהָיִךְ׃ (ד) לֹא־יֵאָמֵר
לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה

מטעי כ׳ וצנוף כ׳

ברייטיגאם גלייך, דער פרי־סטערליכען שמוק איף דעם הויפטע טרעגט, וויא איינע ברויט דיא זיך מיט איהרעם געשמיידע שמיקקעט. (יא) יא, וויא דיא ערדע איהרע געוועכסע טרייבט, אונד וויא דעם גארטענס פפלאנצען קיימען, זא ווירד דיר גאטט, דער הערר, גליקזעליגקייט אונד רוהם אים אנגעזיכט אללער פאלקער ערוואכסען לאססען. (א) אום ציון׳ס וויללען, וויל איך ניכט אונטהעטיג בלייבען; ירושלם׳ס ווילען ווערדע איך ניכט רוהיג זיין, ביז, וויא דער מארגענשטערן דיין ליכט ערגלענצט, דיין הייל וויא ברעננענדע פאקעל. (ב) נאציאנען ווערדען דיינע גליקזעליגקייט זעהען, אונד אללע קאניגע דיינען רוהם, אונד דאן ווירסט דוא איינען נייען נאמען ערהאלטען, דען דעם הערן אויסשפרוך בעשטיממען ווירד. (ג) אונד דוא ווירסט גלייכזאם איינע רוהמעסקראנע אין דעם הערן האנד זיין, איין הערשערדיאדעם אין דיינעס גאטטעס רעכטע. (ד) דוא ווירסט דאן

רש״י

(י) כחתן. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול: וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: (א) למען ציון. אעשה ולא אחשה על מה שנעשו לה: לא אשקוט. לא יהא שלום לפני

באור

אבנים יקרים וגדולים משאר האבנים. כמשה ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי (שמות כ״ח ד׳). ובלשון סורי כהימתא עניינו עשר: (יא) כי כארץ תוציא צמחה. פתאום, שלא יודע מה צפנת הארץ קודם שילמח: (א) למען ציון לא אחשה הם דברי ה׳ (יונתן והמפרשים וגם Grotius, Vitringa), ופירוש אחשה לא שתיקה מן הדבור, אלא ההתרשלות מלפעול כמו לא אחשה כי אם שלמתי (ישעיה ס״ה ו׳). אמנם רלא״ג ובעל׳ ולפניהם Forerius et Dathe פירשו שאלה דברי הנבי׳. ופירשו אחשה השתיקה מן הדבור. ובעל׳ פירש לא אחדל מהתפלל אל האל בעד ירושלם, ורלא״ג הסכים עם Forerius שפירש לא אחדל מדבר בשבחה של ירושלם; והביא Dathe שתי ראיות לאמת שהם דברי הנביא, ראשונה כי אחר זה מזכיר את ה׳ בלשון נסתר (אשר פי ה׳ יקבנו. והיית עטרת תפארת ביד ה׳ וגו׳), תו אינה ראיה, כי מצאנו כזה לאלפים, כמו כתוב עמי יאמר אלהיכם, ואחריו כי לקחה מיד ה׳, וכן מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח, ואחריו ועור כעבד ה׳; והשנית. כי למטה בפסוקים ו׳ ז׳ ביאור הדבר כי השתיקה אמורה על הנביאים, שאמר כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו וגו׳, והראיה הזאת תעיד שנכך כי ה׳ הוא המדבר. כי אמר הפקדתי שומרים, ותחוק הוא שיהיה הנביא מפקיד נביאים אחרים. ובעל׳ ראה את זאת, ועל כן פירש ספקדתי שומרים אנשים. ולא נביאים, אלא אבלי לשון המתפללים על הגאולה, כמו שפירש רלב״ע, ועיין למטה פסוק ו׳: כנגה. כאור כוכב נגה (ונוגה), כמו שפירשתי (ב״הע תקפ״ט עמוד קכ״ד) ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד׳ י״ח) (תלמידי מו״הרר אהרן לעווענשטיין): כלפיד יבער, כלפיד הבוער: (ב) שם חדש אשר פי ה׳ יקבנו. הוא חפצי בה הנזכר למטה פסוק ד׳ (רד״ק), והשם הזה חפצי בה לא יהיה לתהלה ולתפארת אם לא שיהיה האומרו הוא האל. על כן הוצרך להוסיף אשר פי ה׳ יקבנו. ורלא״ג ובעל׳ ולפניהם וויטרינגא לא הבינו זה. ופירשו וקרא לך שם חדש, שמות מלך ומלכה. ולפי זה לא היה צריך שיהיה האל הוא הנוקב את השם החדש, כי יוכלו בני אדם לקרוא לה שם על פי המסורת. בן אמת כי סוף סוף אין הכוונה בקריאת השם אלא

כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ
יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל: (ה) כִּי־יִבְעַל בָּחוּר
בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה
יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: (ו) עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם
הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד
לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם:
(ז) וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־

ניכט מעהר פערלאססענע דייסען, ניכט מעהר ווירד דיין לאנד איינזאם גענאננט ווערדען: זאָנדערן „מיינע טהיירע" ווירסט דוא הייסען, אונד דיין לאנד: „דיא פערמעהלטע"; דען דער הערר ווירד אן דיר וואָהלגעפאַללען פינדען, אונד דיין לאנד ווירד ניכט מעהר איינזאם זיין. (ה) וויא איין יינגלינג (פראָהליך) איינע יונגפרויא בעזיטצעט, זאָ ווערדען דיך (פראָהליך) דיינע קינדער בעזיטצען; אונד וויא דער בריטיגאם זיך זיינער בראוט פרייעט, ווירד דיין גאָטט זיך מיט דיר ערפרייען. (ו) אויף דיינע מויערן, אָ ירושלם! ווערדע איך וועכטער בעשטעללען, דיא ניא, ווערער דעס טאגס נאָך דעס נאכטס רוהען ווערדען. אָ, איהר, דיא איהר דען הערען פרייזעט, גאָננעט אייך קיינע רוהע, (ז) אונד לאססעט איהם קיינע רוהע ביז ער ירושלם

רש"י

עד יצא כנוגה צדקה: (ב) יקבנו. יפרשנו: (ד) בעולה. מיושבת: (ה) כי יבעל וגו'. אדי כמה דמתיישב עולם עם בתולתא כן יתייתבין בגויכי בנייכי: (ו) על חומותיך ירושלים. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה אלי אמר

באור

שישתנה גורל ירושלים, ויהיו הכל יודעים כי חפץ ה' בה, אך אין ספק כי בדרך מליצת השיר אמר כי השם החדש ההוא יקבנו פי ה', כלומר שתקרא חפצי בה עם יו"ד הכנוי החוזר אל ה', כאלו הוא המדבר: (ג) והיית עטרת תפארת ביד ה' וגו'. רד"ק ורלב"ג וגמ' פירשו יד ה' וכף ה' על עזרו וסעדו, ורד"ק ורלב"ג פירשו תהיי עטרת תפארת המעולה שלא תפול, כי יד ה' תתמוך אותה, וגמ' פירש בהיותך ביד ה' והוא יתמך אותך בידו אז תהיי עטרת תפארת. ולי נראה כי דרך כבוד כלפי מעלה לא רצה לומר בראש ה', ועל קדקד אלהיך. ואמר ביד ובכף, כי מתוך חבתך תהיי תמיד בידיו. כדרך שהאדם עושה בחפץ שחביב לו, שממשמש בו תדיר, ובטעם כל קדושיו בידך. וטעם מליצת העטרה, לומר ה' יתפאר בך, כמו אשת חיל עטרת בעלה: (ד) כי לך יקרא חפצי בה. הנה חפצי בה הוא שם אשת חזקיה (מלכים ב' כ"א א'), ויתכן בחר בשם הזה להיותו שגור וידוע, כי היה שם המלכה שבימיו: בעולה. הפך עזובה, שאיננה יושבת בדד, כאשה שאין לה לא בעל ולא בנים: (ה) כי יבעל. כמו שיבעל, ואין שרש בעל מורה בלשון מקרא על הביאה בפרט, אלא על הקנין והאחוזה, כי אין טעם בעולת בעל שתהא לו אלא שהיא תחת ידו, וכן בעלונו אדונים זולתך (למעלה כ"ו י"ג), והנה טעם המשל כמו שישמח הבחור כשתבא כלתו הבתולה תחת רשותו, כן בשמחה יבעלוך בניך ויבאו להאחז בך, וגם ה' ישיש עליך, כמשוש חתן על כלה. וטעו בזה קאפפע ולאוטה יתמהו איך יאמר שהבנים יבעלו אמם. והגיהו בוניך, ואמרו שהכוונה על האל שהוא יבנה אותה. והשיב בגמ' כי לפי זה היה ראוי שיאמר יבעלך, וכל אלה לא ראו כי אחר שהוא מדבר על ירושלים בצורת אשה. לא יתכן שיאמר לה' בניך לשון בנין, גם לא ראו כי לא נמצא שרש בעל בשום מקום על הביאה, ולא על הנשואין בפרט, אלא על כל מין קנין ואחוזה. כמו בעל השור, בעל הבית: (ו) על חומותיך וגו', הנכון כדעת רד"ק. שהכוונה לאחר הגאולה, שתהיה השגחת האל על ירושלים תמיד, כאלו יהיו על חומותיה שומרים כל היום וכל הלילה, הם חוזר למה שהוא אומר אחר כך אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך וגו'. ולא יתכן לומר כראב"ע וגמ' על זמן הגלות. כי בזמן הגלות אין לירושלים חומות, ולעיר החומות והשומרים עליהן לא יתכן בעיר שוממה, אלא בעיר נושבת. אמנם המזכירים את ה' ומקרא שאחריו הוא כענין מאמר מוסגר. והם דברי הנביא לאנשי הגלות, שאל יחשו מהזכיר את ה' ולעבדו ולהתפלל אליו על הגאולה. וממה שאמר כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, עלה על לב הנביא להפסיק מאמרו ולומר לאנשי הגלות,

ירושלם תהלה בארץ: (ח) נשבע יהוה בימינו ובזרוע עזו אם־אתן את־דגנך עוד מאכל לאיביך ואם־ישתו בני־נכר תירושך אשר יגעת בו: (ט) כי מאספיו יאכלהו והללו את־יהוה ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי: (י) עברו עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה סקלו מאבן הרימו נס על־העמים: (יא) הנה יהוה השמיע אל־קצה הארץ אמרו לבת־ציון הנה ישעך בא הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: (יב) וקראו להם עם־הקדש גאולי יהוה ולך

הערגעשטעללט אונד זיא גלארדייך אויף ערדען גע־מאכט האט! (ח) דער הערר שווארט בייא זיי־נער רעכטען אונד בייא זיינעם מעכטיגען ארמע: איך ווערדע ניכט מעהר צולאססען, דאס דיין גע־טריידע פאן דיינען פיינ־דען פערצעהרעט ווערדע, נאך דאס פרעמדע דיינען מאסט טרינקען, בייא דעם דוא דיך אנגעשטרענגט האסט; (ט) זאנדערן יענע, ועלכע איהן איינזאממעלן ווערדען, זאללען איהן גע־ניסען, אונד ווערדען גאטט לאבפרייזען, יענע דיא איהן איינלעזען ווערדען, זאללען איהן טרינקען, אין דען מיר געהייליג־טען פארהאפען. (י) ציהעט! ציהעט דורך דיא שטערטע צו פערקינדען: באהנעט דעם פאל־קע דען וועג! ערהעבעט! ערהעבעט דיא שטראססע, ריימעט וועג דיא שטיינע; ערהעבעט דען פאלקערן איין פאניר! (יא) זיהע, דער הערר לעסט דען בעוואהנערן דער גרענצען דער ערדע פערקינדען: זאגעט דער טאכטער ציון'ס, זיהע, דער גאטט דיינעס הייל'ס קאממט! ער האט זיינען לאהן בייא זיך, אונד זיינע פערגעלטונג געהט פאר איהם הער. (יב) זיא ווער־דען איין הייליגעס פאלק גענאננט ווערדען, דאז דער הערר בעפרייעט האט, אונד דוא ווירסט

רש"י

אתה תקום תרחם ציון [תהלים ק"ב] כי בחר ה' בציון [שם קל"ב] כדאיתא במסכת מנחות. ד"א חומותיך אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה; הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישכחו זכותם מלפני: לא יחשו. מלהזכיר זכותם לפני: המזכירים את ה'. את זכות האבות: אל דמי לכם. אל תחרישו: (ט) יאכלוהו. מוסב על דגנך: ישתהו. מוסב על תירושך: (י) עברו עברו בשערים. אמר נביא עברו ותובו בתרעיא פנו לבא דעמא לאורח תקנא: סלו סלו המסלה, כבשו הדרך בעיי"ן לוקפי"ן בלע"ז. סולו לשון מסילה הוא: סקלו מאבן. סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול לנדחין. סקלו אישפידרייא"ן בלע"ז. מאבן מהיות שם אבן

באור

עשו כן גם אתם ואל תחשו יומם ולילה מהזכיר את ה' ומהתפלל לפניו. ועוד אלך אחד נקשר סוף הפסוק עם תחלתו, כי היה דרך השומרים להזכיר את ה' בלילה להעיר איש את רעהו ולהעמיד איש את רעהו שלא ישנו, והיו אומרים זה לזה דברי שבח לה', כטעם הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות, וכן המנהג אצל הערביים: (ח) אם אתן את דגנך עוד וגו', מוסב לענין שהתחיל למעלה על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים: (ט) כי מאספיו על דגנך, ומקבציו על תירושך, כלומר שגדלו הענבים ועשו מהם תירוש: והללו את ה', במעשר שני הנאכל לבעלים בירושלים. וקרא את ירושלים חצרות קדשי (רד"ק): (י) עברו עברו בשערים וגו', ראב"ע פירשו המאמר מוסב לאומות העולם שיעזרו את ישראל בשובם לארצם, והנכון כדעת רד"ק שאין המאמר לאנשים מיוחדים, אלא למי שיהיה, וכבר ראינו כזה במקומות אחרים: עברו עברו בשערים, הנכון כדעת ראב"ע עברו בכל הערים והכריזו ואמרו פנו דרך העם: הרימו נס על העמים, ישראל בגלות מפוזרים בין העמים. וצריך להרים נס שיהיה נראה לכל העמים כדי שיתקבצו מתוכם, וכמו שמפרש הנה ה' השמיע אל קצה הארץ: (יא) השמיע אל קצה הארץ, הוא מכריז לגוים הרחוקים שיאמרו לישראל הנה ישעך בא: הנה ישעך. אלהי ישעך: (יב) דרושה, נדרשה לי מבני אדם. לא מן הקל נפעל: לא נעזבה, מלעיל, והוא פיעל עבר, וכמוהו לא רוחמה (הושע א' ו'), והכוונה לעתיד כי לא אוסיף עוד ארחם, אף כאן עיר

יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ סג (א) מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ (ב) מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ (ג) פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים

פתח בס"פ

הייסען: בעזוכטע, ניכט פערלאססענע שטאדט. (א) ווער איזט'ס דער פאָן דען ראָטהען געגענדען קאָממעט? דער מיט ראָטהעןקליידערן קאָממט פאָן דען אָרטען דער וויינלעזע? דיזער, דער מאַיעסטעטיש איזט אין זיינעם געוואנדע, דער ערהאבען זיך צייגט אין זיינער גראָססען קראַפט? איך בינס, דער מיט וואהרהאַפטיגקייט שפריכט, אונד מעכטיג געונג בין אנדערע צו רעטטען. (ב) ווארום איזט ראָטה דיין קלייד, אונד דיין געוואנד וויא דאז איינעם קעלטערטרעטערס? — (ג) איינע קעלטער האבע איך אַלליין געטרעטען, אָהנע דאס אירגענד יעמאנד פאָן דען פֿאָלקערן זיך מיט מיר בעפֿ-

רש"י

וכנגדו לר הרע הוא עומד. ויש עוד לפותרו על תיקון סולדים לקבץ הגליות: הרימו נס. כלונס פירק"א בלע"ז אות הוא שיקבצו אלי ויגילו לי את הגליות אללם: (יא) הנה שכרו. שמוכן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: (א) מי זה בא מאדום. נתנבא הנביא על שאמר הקב"ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו הרג את שר שלהם כענין שנאמר כי רותה בשמים חרבי ואחר כך על אדום תרד וכבר בזעם פניו שברגה הרג רע והנביא מדבר בלשון מלחמות בני אדם לבושי בגדים תבערנו הבגדים הדם נתז על בגדיהם כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לסבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע וכן וקולו כקול מים רבים דמה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לסבר את האוזן כדרך שאפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין גבורות אלהינו להשמיעה כמות שהוא: (א) מי זה בא מאדום. ישראל אומר מי זה ונומר ובא חמוץ בגדים לבושים בדם ולכלוך שהוא מתגלגל בדיחו ומלאיתו כופל בו לשון חימוץ: מבצרה. אמרו רבותינו שתי טעיות עתיד שר של אדום לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה משום שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד. ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לאדום במות מלכה הראשון וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ואגדה מתורא הוא כענין שנאמר על קריות ועל בצרה: זה. שהיה הדור בלבושו אלה והאדר גרות כתו והקב"ה משיבו אני הוא שאלתה לפני

באור

אלא תעזב, ולא תהיה עוד שוממה ועזובה: (א) מי זה בא מאדום. אחר שאמר אמרו לבת ציון הנה ישעך בא. עם כל מה שאמר קודם לכן, הוא מצייר את ירושלים כאלו רואה את ה' מתקרב אליה ובגדיו אדומים מדם, והיא שואלת מי זה וגו': מאדום, מבצרה. נראה לי כי השמות האלה לאו דוקא. אלא בחר בהם מפני שהם לשון הנופל על הלשון, לשון אדמימות ולשון בציר ענבים, וכאלו אומרת לו מבגדיך נראה שאתה בא מאדום וממקום הבציר. והוא משיב כן דרכו, פורה דרכתי לבדי וגו'. ואין נראה שהפיה מכוונה על אדום בפרט. כי סוף הענין ומעמים אין איש אתי ואדרכם וגו' כי יום נקם וגו'. ואביט ואין עוזר וגו' ותושע לי זרועי וגו', מסכים גם כאמור למעלה וירא כי אין איש ותושע לו זרועו, וילבש בגדי נקם, ובא לציון גואל, וגם לא היה הענין על אדום בפרט: חמוץ, אדום. וכן בהפוך אותיות למען תמחץ רגלך בדם, ותחלוף סמ"ך אמוצים (זכריה ו' ב' ח'), ודעת הגאלדעש שהוא לשון חימוץ וחומץ, ונקרא כן כל מה שאדם באדם בראשה חזקה וקדה (acidum, acre, acutum), והאדום הוא החזק בגוונים, והמין היותר חזק באדומים נקרא ממין, וכן ביוני oxyporphyron, ומלת oxy ענינה חד, ונגזרת מן oxos חומץ: צועה, עיין למעלה (נ"א י"ד). וכאן הכוונה הולך בקומה זקופה עד שנראה ככפוף לאחוריו (שרעדער לאו' ובגו'): אני מדבר בצדקה וגו'. זו תשובת השואל. והטעם מה שאני מהלך נעה בגאוה אינו דרך התפארות של שקר. אבל אני מדבר באמת ובצדקה ולא אתגאה בשקר. ואולם אני באמת רב ומספיק להושיע מי שאלנה. ורלו' ובנו' פירשו מדבר ומבטיח על הישועה. אך רחוק הוא שאמר שכבר הוציא הדבר לפעל יתמר ויאמר אני מבטיח, ולא יאמר אני הנושע: (ב) מדוע וגו'. ירושלים שואלת: אדום ללבושך, אדום ענינו כאן מראה אדום.

אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ (ד) כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃ (ה) וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי׃ (ו) וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ

איינע: דעסהאלב צערטראט איך זיא אין מיינעם צארנע, צערשטאמפפטע זיא אין מיינעם גרימם, אונד עס שפריטצטע איהר בלוט אויף מיין געוואנד, אונד איך בעפלעקטע אללע מיינע קליידונג. (ד) יא, דער ראכעטאג דען איך אים זיננע האטטע, אונד דאז יאהר דערער דיא איך צו בעפריען האטטע, איזט געקאממען. (ה) איך שויעטע אונד קאנד קיינען העלפער; בליקטע מיט שטוינען, אונד עס גאב קיינען פערטהיידיגער; דא האלף מיר מיין ארם, אונד אונטערשטיטצטע מיך מיין צארן. (ו) איך צערטראט

רש"י

לדבר בצדקת האבות וצדקת חדו של מדי וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושך בג"ך אחמים: (ג) ומעמים אין איש אתי. מאילא לפני להלחם: נצחם. דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי. כמו נגאלו בדם (איכה ד'): (ה) ואביט ואין עוזר. לישראל: ואשתומם. לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע: וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על עכו"ם אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חזקה ידי ועודדה את לבי ליפרע מהם ולע"פ שאין ישראל ראויין והגונים לגאולה: (ו) ואבוס. לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך [יחזקאל ט"ז] ובמו בוססו את מקדשך [ירמיה י"ב]: נצחם. גבורת נלחמים: (ז) חסדי ה'

באור

כלומר אדמימות יש ללבושך (רלב"ג ועוד'), ואין צורך לומר כראב"ע ורד"ק שהאל"ף יתרה: ובגדיך כדורך בגת, כבגדי דורך ענבים בגת: (ג) פורה דרכתי לבדי, פורה הוא שם מדה גדולה כמתרגמו נס התירוש (חגי ב' ט"ז) והכוונה דרכתי הענבים והוצאתי מהם תירוש כמדת פורה אחת, ועדיין לא בא איש מן העמים לעזור לי במלאכתי, אז עמדתי עליהם ואדרכם באפי וגו'. והכל משל על מה שאמר למעלה וירא ויבט כי אין משפט וירא כי אין איש וגו': ואדרכם, ואדמסם, בווי"ן ראויות להנקד קמץ, כי הענין לשעבר, וכן רבו ראויה הוי"ו להפתח, וכן ואביט ואין, ואשתומם, ואבוס, ואשכרם, ואוריד, כל אלו בווי"ן ראויות להקמץ, כי הענין לשעבר, כמו שאמר אגאלתי, ותושע, סמכתני, ובעלי הנקוד עשו הכל זמן עתיד. וכן עשה יונתן, לגלתי ידוע כאלו הגאולה כבר היתה: נצחם, דמם שהוא חזקם ותקפם, כמו וגם נצח ישראל (שמואל א' ט"ו כ"ט) חוזק ישראל: אגאלתי, מענין נגאלו בדם, והאל"ף בראשונה במקום ה"א ההפעיל על דרך לשון ארמית: (ד) כי יום נקם בלבי, נראה לי יום נקם אשר בלבי בא: ושנת גאולי, השנה שגזרתי לגאולת אותם שהיה לי לגאול. והזכיר שנה תחת שאמר למעלה שנת רצון לה', כל זה שנת היובל שרמז עליה למעלה באמרו לקרוא לשבויים דרור: (ו) ואשכרם בחמתי. השקיתים חמתי עד ששכרו ממנה (רד"ק ורלב"ג). ומפני שעד עתה דבר במליצת ענבים, הזכיר מלת השכרות. ונראה כי עלה בלב הנביא לומר כי האל נשתכר מדרך הענבים שדרך, ומרוב התירוש שהוציא מהם, ואחר כך נמלך, ולא רצה ליחס שכרות לאל, ויחס אותה לגוים, ואמר ששכרו מכוס חמתו אשר שתו. הדוגמא זה הוא פירוש אדוני אבי ז"ל על פסוק לישועתך קויתי ה', ועיין ולפניו י' ד' מיכאעלים, לאמיתא, קאספעללום הגיהו ואשברם בבי"ת, אמר אחר שהזכיר ואבוס שהוא ברגלים, לא יתכן שיזכיר השבירה שהיא בידים. ויש מי שרצה להביא סיוע להגהה זו מיונתן שתרגם ואידושינון. והוא לא הבין כי המתרגם שב הלשון והסיר המשל, ותרגם ואבוס ואקטל. ועל כל פנים ואידושינון איננו תרגום של לשון שבירה: ואוריד לארץ נצחם. חזקם ותקפם (רש"י רד"ק ורלב"ג). ורלב"ג ועוד' פירשו דמם, כמו למעלה פסוק ג', ולא יתכן לומר אוריד לארץ דמם, והיה לו לומר אשפוך, והפך לשון ירידה אמר לבוזות על המעלה והשפלת הכח. כמו וירדו ראמים עמם (ל"ד ז') וירד גאון עזה (יחזקאל

נִצְחָם: (ז) חַסְדֵי יְהוָה | אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו: (ח) וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ: (ט) בְּכָל־צָרָתָם | לוֹ צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם:

לא כ'

תרגום אשכנזי

דיא פֿאָלקער אין מיינעם גרימּמע, אונד בערוישטט זיא מיט מיינעם צאָרנע, אונד ליס איהרע קראַפֿט צור ערדע זינקען. (ז) דעס הערן גנאדע וויל איך פריזען, דאז לאָב דעס הערן, נאך אללעס וואס דער הערר פֿיר אונס געטהאן, אונד זיינע האָכסטע גיטע פֿיר דאז הויז ישראל, דאז ער מיט זיינער גנאדע בעהאנדעלטע אונד מיט זיינער האָכסטען בארמהערציגקייט. (ח) ער שפראך: זיא זינד אָהנע צווייפֿעל מיין פֿאָלק, זאָהנע דיא קיינעסוועגעס איסאַרטען קאָננען, אונד ער ווארד אלזאָ איהר רעטטער. (ט) אין יעדעס איהרער-דראנגזאלע שיען ער צו ליידען, אונד איין בּאָן איהם געזאַנדטער ערעטטעטע זיא; יא מיט זיינער ליבע אונד מיט זיינעם וואָהלוואָללען רעטטעטע ער זיא; זאָ ערהאָב ער זיא אונד פֿערהערליכטע זיא וויא אין דען אלטען צייטען.

רש"י

אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה': ורב טוב. אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו: (ח) אך עמי המה. אף על פי שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי הם והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: (ט) בכל צרתם. שהביא עליהם: לא צר. לא הציר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים מתפעמי' לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של מקום:

באור

ל' ו'): (ז) חסדי ה' אזכיר, הנכון כדברי רבי יצחק ולזו סכיתבתי בכבודי העתים תקפ"ט עמוד פ"ב, שאין הכוונה כאן להזכיר תהלות ה', אך ספור תהלותיו וחסדיו אינו אלא הקדמה לתפלה ולתלונה שהוא בא לומר אחר כך מפסוק ט"ו עד סוף סימן ס"ד, וכיוצא בזה מזמור פ"ט חסדי ה' עולם אשירה וכו' ואתה זנחת ותמאס וכו' וכו'. והנה הנביא מליץ את ישראל בגלות מתלוננים על הסתרת פניו מהם, ואומרים כי העדר ההשגחה המפורסמת ונגלית עליהם והעדר האותות והמופתים כל זה גורם להם להתחזק בחטאתם ובחסרון אמונתם בא-ל, ולכוונה זאת הם מתחילים בספור חסדי ה' ונפלאותיו אשר עשה עמהם מקדם: (ח) בנים לא ישקרו. על דרך זרע שקר (למעלה נ"ז ד'): (ט) בכל צרתם לא צר. אחד מאותם הכתובים לא וקריין לו. ורוב המפרשי' התחכמו לפרש על פי הכתיב, והישר שבכלם הוא פירוש קלויזנר ואחריו רלא"ג שפירשו כמו ויהי ישעיהו לא יצא חצר התיכונה ודבר ה' היה אליו (מלכים ב' כ' ד'), אף כאן בכל צרתם עדיין לא צר להם, וכבר מלאך פניו הושיעם. אמנם גם הפירוש הזה רחוק, כי תאמר מלת צר בלא למ"ד, והיה לו לומר לא צר להם. והנה אין לנוס מלפרש לו צר"ו אחר שמצאנו לא הבדלת השמחה (ישעיה ט' ב'), הוא עשנו ולא אנחנו (תהלים ק' ג') ואחרים, שאין ספק בהם שהענין לו בוי"ו, אף כאן לו צר, כמו שפירשו בתלמוד וכפירוש רש"ע: ומלאך פניו. מלאך השלוח מלפניו, ואחר כן הוסיף ואמר שלא היה על ידי מלאך, אלא הוא בכבודו ובעצמו גאלם. או מלת הוא היא דרך התנגדות עם והמה שאחריו, הוא גאלם והם מרו: וינטלם וינשאם, לשון הגבהה ורוממות:

נמנהג הספרדים והאשכנזים. כשנצבים וילך נפרדים ואז היא שבת תשובה:

(הושע י"ד ב' עד י"ד)

(ב) שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ: (ג) קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: (ד) אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: (ה) אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: (ו) אֶהְיֶה כַטַּל

קמץ בז"ק

(ב) קעהרע צוריק, אָ ישראל! צום הערן, דיינעם גאָטטע; דען דוא ביזט אין דיינעם פֿערגע- דיען געשטרויכעלט. (ג) נעהמעט וואָרטע מיט אייך אתר קעהרעט צו- ריק צום הערן. שפרע- כעט צו איהם: „דוא פֿערגיבסט יעדעס פֿער- געהען, נימסט דאז גוטע אן, דאס וויר מיט אונ- זערן וואָרטען דיא פֿאַר- רען אבטראגען. (ד) אשור ווירד אונז ניכט העלפֿען, וויר ווערדען ניכט מעהר אויף ראָססען רייטען; ניכט מעהר וואָללען וויר אונזערער הענדע ווערק אונזערן גאָטט נענגען, אָ דוא, בייא דעם דער פֿערוואייזטע ערבארמען פֿינדעט!" (ה) איך ווערדע איהרע אבטרינניגקייט היילען, זיא מיט מילדע ליבען; דען מיין צאָרן ווידער איהן האט זיך געלעגט. (ו) וויא טהויא ווערדע איך פֿיר ישראל

רש"י

(ב) שובה ישראל. שאלו יהודה בן יקרה את הכם כשומדת לכך נסמכו בעניני' משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס זקן ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני' ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך כדאיתא בספרי בפ' האזינו בשמים: עד ה' אלהיך. תני ר' אליעזר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגורים קטיגורים: כי כשלת. הרי לך מכשולים נגד פניך: (ג) כל תשא עון. כל עונותינו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב. ד"א מעט מעשי' שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים [תהלים י"ז]. ד"א וקח טוב וקבל הודיה שאנו אומרי' טוב להודות לה' [שם צ"ב]: ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בדבורי דברי שפתינו: (ד) אשור לא יושיענו. עד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים: על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב. ולא נאמר עוד למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך. לבדך תהיה תקותינו המרחם יתומים: (ה) ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקודש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ומוכתם במדת רוחי אע"פ שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו:

באור

(ב) שוב ה' וגו', הנביא מזהיר עוד את העם לשוב לה', ועוד מבטיח את העם כי ה' רחום וחנון ומוחל עונות עמו אם ישובו בלבב שלם, ואע"פ שהכשל נמרץ גדול. עוד ייעץ להם ה' אם יעשו תשובה ולא יוסיפו לבטוח על זרוע בשר ודם ולעבוד את העצבים: (ג) כל תשא עון, כל עון תשא (רש"י ואחרים): ונשלמה פרים שפתינו, נשלמה פרים על ידי שפתינו, הנדרים שהבאנו בשפתינו יהיו לנו כפרי חטאת: (ד) אשור לא יושיענו וגו'. המשך הדברים שהנביא מורה את העם לומר אל הש"ת: אשר בך וגו', אתה האל אשר בך ירוחם יתום, כי אתה הוא אבי יתומים ודיין אלמנות, ולכן הרחמים להנחם על הרעה שגזרת על עמך: (ה) ארפא משובתם, תשובת האל, והיא הבטחה שאם ישובו ה' ירחם עליהם, כי האהבה אשר אהבם בנדבה תקלקל את השורה ולא ישלם להם כפי מעלליהם: אהבם נדבה, כמו

תרגום אשכנזי

הפטרת שבת שובה

לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ (ז) יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ (ח) יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ (ט) אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ (י) מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן

זיין, עס ווירד איינער ליליע גלייך בליהען, אונד וואורצעלן שלאגען גלייך דעם לבנון. (ז) זיינע שפראָססלינגע ווערדען זיך אויסבריטען, זיינע פראַכט ווירד דעם אָהלבּוים גלייכען, זיין דופט גלייך דעם דעם לבנון. (ח) זיא ווערדען ווידער אין זיינעם שאטטען וואָהנען; זיא ווערדען אויפלעבען וויא געטריידעזאאט, בליהען גלייך דעם וויינשטאָקקע; זיין דופט ווירד דעם וויינע דעם לבנון גלייכען. (ט) אפרים (שפריכט): „וואס האבע איך נאָך מיט דען געטצענבילדערן צו טהון?" איך ערהאָרע איהן אונד זאָרגע פיר איהן, בין וויא איינע בליהענדע טאננע, פאָן מיר וואכזען פריכטע דיר. (י) ווער וויזע איסט ווער

רש"י

(ו) ויך. הטל את שרשיו ויאחז כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם מרובים: (ז) ילכו יונקותיו. יפשטו בניו ובנ' ויהי כזי' מנורת המקדש זיוהין וריחו כריח קטרת בשמים: כלבנון. כבית המקדש: (ח) ישבו ישבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבים בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כזוכרן יינות המולכת דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכי' כשהלוים אומרים בשיר: (ט) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישוב מע"א מכוכבים ומזלות ואני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידי כברוש רענן הנכפף לאחז כשאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: (י) מי חכם ויבן אלה. מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופשעים יכשלו בם. בשבילם על אלה הלכו בהן כך תירגם יונתן:

באור

אבנה נקיה, כמו אמונה עליתני (ועיין למעלה י"ג ט"ו): (ז) כלבנון. כשרשי אילני הלבנון שהם מרובים (רש"י). (ח) ישובו יושבי בצלו, ישובו לשבת תחת צל הי"ת, כי הוא עת ימי בעדם וידום שלומם בימי קדם; וחוסי בצלו הוא מליצה כמו המאמין לא יחיש. דומה למליצת כי יפול הנופל, ושמע השומע. ורש"י ואחרים פירשו ישובו אותם שהיו יושבים בצל הלבנון: (ט) אפרים מה וגו', אפרים יאמר, אין לי דבר עוד עם העצבים, ואינו מבקש אלא מה' ית' שיחנני ויושיעני. והי"ת יענה אותו וידבנו: ואשורנו. אראה בעניו (רש"י) אני כברוש רענן, תמצא לכם טובה והצלחה מאת ה' כאשר יצא הפרי מכן רענן. (י) מי חכם וגו'. הנה הנביא סיים תוכחותיו ותפלותיו בנחמה, ולייד הטובה והצלחה שתגיע לישראל בשובם לעבודת ה' לשמור חקיו ומשפטיו; אבל ראה כי דברי השלום והטובה שדבר היו יכולים להיות למכשול עון לפושעים ולחוטאים אשר לא יבינו היטב תוכן אמרותיו; שאמרי היו יכולים לחשוב כי הנביא בהתחלה הכנים דברי נחמה בתוך גערותיו ותוכחותיו כדי שיהיה לו פתחון פה מכל מקום, אם תבאנה טובות או רעות על האומה, כאלו היה אפשר שתבאנה הטובות על האומה אף' אם לא יעשו תשובה ולא יעזבו מעלליהם; ועל כן אמר: מי חכם ויבן אלה נבון וידעם. כלומר דעו ואל היטב כי הי"ת איננו דובר שלום לעמו אלא בתנאי אם יסירו האלילים והתועבות מקרבם וישובו לדרכי האמת והצדק; ואמר כי ישרים דרכי ה', כלומר דרכיו ית' בשלחו הגבולים לבתים לעם פשעם וחטאתם כדי שישובו מדרכיהם הנשחתים, לאייש עליהם גזרות ורעות אם יקשו את ערפם ולא ישמעו לקול מוכיחיהם. ולהביא עליהם טובות ונחמות אם יטו אזנם ולבם לדברי הנביאים ויעשו הטוב והישר בעיני ה', ודרכיו אלה הם ישרים, כי הוא לא יחפוץ במות הרשע אלא בשובו מדרכיו וחיה (עיין יחזקאל סימנים י"ח ול"ג שגם שם מבואר המדה הזאת דרך ה'): וצדיקים ילכו בם, צדיקים בדעותם כי הי"ת כל כך חפץ חסד הוא עד שמבטיח טובה ושלום גם לפושעים השבים מדרכיהם ועושים משפט וצדקה, שבזה אז כל חטאתם לא תזכרנה, יעשו ק"ו בעצמם שהם בודאי יחיו ויצליחו מאשר שתמיד הלכו בדרכי האמת והצדק,

וידעם כי ישרים דרכי יהוה וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

כאן מסיימין הספרדים

והאשכנזים מוסיפין

(יואל ב' ט"ו עד כ"ז)

(טו) תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה: (טז) אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים וינקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה: (יז) בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יהוה ויאמרו חוסה יהוה על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם: (יח) ויקנא יהוה לארצו ויחמל

הבית רפויה

ריזעס איין, ווער פערשטענדיג, בעגרייפע דיזעס; דען גערעכט זינד דעס הערן וועגע. דיא פראממען וואנדעלן אויף דענזעלבען, ווערהרענד דיא פרעפלער אויף דענזעלבען שטרויכעלן.

(טו) שטאסט אין דיא פאזוינע צו ציון! בעריימעט איין פאסטען, רופעט איינע פעסטפערזאממלונג אויס; (טז) פערזאממעלט דאז פאלק, הייליגעט דיא געמיינדע; לאססעט דיא עלטעססטען צוזאממענקאממען, פערזאממעלט קינדער אונד זייגלינגע אן דען ברוסטען. דער ברייטיגאם געהע הערויס אויס זיינער (פעסטליכען) קאממער, אונד דיא בראוט אויס איהרעם (הא̇כצייטליכען) געמאך. (יז) צווישען דער האללע אונד דעם אלטאר מאגען דיא פריסטער, דיא דיענער דעם עוויגען, וויינען, אונד שפרעכען: שאנע, עוויגער, דיינעם פאלקעס, אונד גיב דיין ערבטהייל ניכט היין צור שמאך, דאס זא דיא פאלקער בעהערשען! ווארום זאלל מאן אונטער דען נאציאנען שפרעכען: וואו איזט איהר גאטט? — (יח) דאן אייפערט דער עוויגע פיר זיין לאנד, אונד ערבארמט זיך זיינעס פאלקעס.

רש"י

(טז) קבצו זקנים. מאסופת סלה קבצ לי ד' רפי וקל: (יז) לחרפה. למיחופין: למשל בם גוים. לשון משל ושליטה: (יח) ויקנא ה' לארצו. לשון המקנא אשה לו [במדבר י"ה] כנס צלו לארצו ולחום במלחמתה ונתעסק בצרכיה. ורבותינו פירשו לשון התלהבה המדה בגבהלי על

באור

ויתחזקו בלבם להדבק בה' ולשמור דרכיו ותורותיו: ופושעים יכשלו בם, אמנם המורדים שאינם מאמינים דרכי ה' ישרים והמכוון בדברי נביאיו יכשלו בהם, ששרירות לבם הרע תרחיק אותם מן התשובה ותפתה אותם להקשות את ערפם בשני פנים: או יאמרו אחר שגזר ה' עליהם כל הרעות ששמעו מפי הנביא, אין תועלת להם מן התשובה, ויוסיפו להרע ולהשחית את דרכיהם; או אם ישמעו הנביא מגיד גם נחמות וטובות, אינם מאמינים שהוא רק בתנאי אם ישובו. אלא יחשבו שהנביא בתחלה עשה כן, וכי אפשר שתבטלנה הטובות גם בלי תשובה, ולפי זה (לדעתם המשובשת) אינם צריכים לתשובה, והם נשקעים יותר ויותר בחטא ועון. אבל המה כשלו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם:

(טו) תקעו שופר. אחר גלות הצרה (רסב"ע): (טז) קבצו, בחירק (רד"ק) והצדי רפה אף שהוא לוי מבנין פעל הדגש ודגים כמוהו. אספו עוללים, להגדיל הבכי והיללה. ות"י יונק שמשמא מלדחק בית משכביהו ולהתא מבית גנוהא ענין הבנה נכסוי · וכל אלה לשבר לב העם ולעורר בזאת הרחמים: (יז) לחרפה, כי הרעב יאלצם ללכת אל ארצות אחרות לבקש אוכל. ויהיו לחרפה ביניהם וימשלו בם כדרך התושבים על הגרים. למשל וגו', כמשמעו ובאורו. ורש"י פי' לשון משל ושליטה (דאס זיא חיהרער הערשען): (יח) ויקנא, עבר במקום עתיד כדרכו בדברי נבואה. ר"ל כאשר ישובו באופן זה, אז יתקנא ה' בעבור ארצו כמו המקנא אשה לו (במדבר י"ה) או שהוא בבנין שתבאר ותכון המוקדה מעבר מעתה. ור"ל אם היו עשו כן

תרגום אשכנזי | הפטרת שבת שובה

עַל־עַמּוֹ: (יט) וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם: (כ) וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת: (כא) אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת: (כב) אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי

(יט) דאן אנטוואָרטעטע דער עוויגע אונד שפראך צו זיינעם פֿאָלקע: זיהע, איך זענדע אייך דאז געטריידע, דען מאָסט אונד דאז אָהל, דאס איהר דעססען אייך זעטטיגעט, אונד ניכט מעהר מאכע איך אייך צום שמאך אונטער דען פֿאָלקערן. (כ) דאז נאָרדישע (נעהמליך דיא פֿאָם נאָרדען קאָממענדע היישרעקקען) וויל איך ענטפֿערנען פֿאָן אייך, אונד פֿערשטאָסע. עס אין איין וויסטעס אונד אָדעס לאנד, זיינען פֿאָרדערצוג אינס אָסטליכע אונד זיינען נאכצוג אינס אייסערסטע ועסטליכע מעער, דאס זיין געשטאנק איפֿשטייגע, אונד זיין איבלער גערוך עמפאָר דרינגע, וויל עס זאָ אונגעהייערעס געטהאן. (כא) פֿירכטע דיך ניכט, לאנד! יובלע אונד פֿרייע דיך; דען דער עוויגע האט גראָססעס געטהאן! (כב) פֿירכ־

רש"י

עסקי ארצו: (יט) חרפה. במה שיקראו אתכם חסרי לחם: (כ) ואת הצפוני. יש לפותרו על חיל הארבה ועליו נופל ל' הדחתיו אל ארץ ציה ושממה. וי"א בעם הבא מצפון מלכי אשור. ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם: הקדמוני. המזרחי. ורבותינו שפירשו יצר הרע דרשו שני סימנים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על שהם פניו במקדש ראשון ושני והחריבם. ולפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור צ"ל פניו אל הים הקדמוני מקצת חילו אשלח למדבר ומקצתו למערב: צחנתו. באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וטינוף: כי הגדיל לעשות. רעה שעשה יקו בגדולים: (כא) אל תיראי אדמה. ארץ ישראל (אם) תעשו

באור

אז היתה עת לה' לקנאות קנאת ה' צבאות (דאמאלס ווירדע דער עוויגע פיר זיין געביעט עפערט החבען): (יט) ויען וכו', על שאלת בקשת עמו. ושבעתם אותו, ממנו לא עוד כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית ל"ז) עיין פי' רש"י שם: (כ) ואת הצפוני, הארבה קרא צפוני לפי שבא להם מארץ צפון (רד"ק) וכפי עדות כותבי ספרי תולדות הטבע בזמנינו ארץ מולדת של ארבה הנוסע (צוג הייסרעקען), היא (טאטארטארייא) המגולה והיא לצד צפון לפאתי מזרחית לא"י. והדחתיו, למות שם. את פניו, התחלת קבוצת הארבה. הים הקדמוני, הוא ים המלח במזרחו של א"י. ות"י מדינחא. וסופו, ההולך באחרונה. הים האחרון, הוא ים המערבי כת"י למערבא והוא שנקרא בתורה הים הגדול שהוא למערב א"י. ובספר ארבע החדש יבוא אי"ה ענין זה יותר מבורר. ועלה באשו, הנפרד באש או באש ענין סרחון.

וידוע מספרי תולדות הטבע שמפני נסיעת הארבה לרדת על המים ולא יוכלו לעוף תמיד, יפלו חמרים חמרים בתוך הימים. ועי"ז יתפשטו מפגריהם הנפים על פני המים ריח רע ומזל עד שלפעמים הדבר יהלך ממנו ויצא לשוכני איי הים ועם זה תבין ענין המקרא הטיב. צחנתו, אין לו רע במקרא והמלה לקוחה מפעל בלשון סורית וערבית שפתרונם בם טנוף, זוהמא סרחון (שמוטליג, סטינקענד זיין), ות"י רוחיה ואולי הוא טעות הדפוס וצ"ל סרוחיה. או לפי שתרגם באשו סרוחיה ואין דרכו לכפול מלה אחת בפסוק כ"ל שצ"ל ריחיה (זיין גערוך).

כי הגדיל לעשות, ת"י אסגי למעבד ביש ותרגומו בסופן זה: (כא) כי הגדיל ה' לעשות, ת"י אסגי ה' למעבד ביך טבין לעמיה ולפ"ז תרגמתי (גראָססעס): (כב) שדי, כמו שדה (רד"ק). ולדעתי הוא במשקל רבים בחסרון סימן הרבות כמו חלוני, חורי ודגים כן על דרך אומים

דָּשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ (כג) וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן׃ (כד) וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃ (כה) וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃ (כו) וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ (כז) וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב

טעט אייך ניכט, טהירע דעס פעלדעס; דען עס גראזען דיא אויען דער טריפט (עס שיעסט דאז גראז אויף דען וויזען הערפאָר); דען דיא בייםע טראגען פריכטע, פייגענביימע אונד ווינשטאָקקע געבען איהרע קראפט. (כג) אונד זאָהנע ציון'ס, פראָהלאָקקעט אונד פרייעט אייך דעם עוויגען, איירעם גאָטטעס; דען ער גיבט אייך איינען וואָהלטהעטיגען רעגען, אונד לעסט אייך איינען פריה- אונד שפעטרעגען הערואב קאָממען אים ערשטען (מאָנאטה). (כד) אונד פאָלל זינד דיא טעננען פאָן געטריידע, אונד דיא קעלטער שטראָמען איבער פאָן מאָסט אונד אָהל. (כה) אונד איך ערשטאטטע אייך דיא יאהרע, אין וועלכען דיא הײשרעקקע, דער קעפער, דיא גריללע אונד דיא רויפע געפרעססען האָבען, מיין גראָססעס העער, וועלכעס איך ווידער אייך זאנדטע. (כו) אונד איהר זאָללט עססען אונד געזעטטיגעט זיין, אונד דען נאמען דעם עוויגען, איירעס גאָטטעס, פרייזען, דער מיט אייך

רש"י

בתשובה: (כג) את המורה. את גשמיכם המורים אתכם לשוב אולי כדי לצדק אתכם: מורה ומלקוש, כמו יורה ומלקוש [דברים י"א]: בראשון. בניסן ואע"פ שיורה היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והוא במרחשון אותה שנה בניסן ירדו כמו שמפורש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום: (כד) והשיקו. לשון השמעת קול כשהקלוח יורד מן הגת אל הבור

באור

ופי' הרד"ק וכנגד שאמר גם בהמות שדה תערוג וכו' אמר לנחמה אל תיראו בהמות שדי. דשאו, נגד אש אכלה נאות מדבר. כי עץ, הפך כל עצי השדה יבשו: תאנה וכו', נגד הגפן הובישה והתאנה אומללה: (כג) ובני ציון, נגד מה שאמר תקעו שופר בציון. המורה. כמו יורה ביו"ד. לצדקה, לפי' הקבוץ מטר של צדקה וברכה. וי"מ אותו כמו בצדקה ובא הלמ"ד במקום הבי"ת לפעמים כמו ישבת לכסא (תהלים ט') ושעורו את המטר נותן בצדקה לפנים משורת הדין ולא לפי הגמול (אוים וואָהלטהאט), וכן ת"י בזכו בזכות אך המורה תרגם מלפנא (איירען לעהרער).

ומלקוש, זכר המורה בתחלה שהוא במרחשון ואח"כ פירש עת ויורד וכו' כלומר הגשם הנקרא מורה יוריד לכם בעתו שהוא במרחשון ומלקוש ג"כ בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן (רד"ק). וכן ת"י ותסית לבלן מטר בעידניה, ולקישא בירח ניסן. זו לפי פשוטו והדרש (בתענית דף ו') ידוע: (כד) והשיקו, מענין פקדת הארץ ותשקקיה (תהלים ס"ה) (איבערלויפען, איבערפליסען, איבערסטרָאָמען), וכן ענינו בתלמוד מי בחב שנטמא השיק ואח"כ הקישן טהורים (נזיר דף ס"ז) עיין ערוך ערך שק, ובא בבנין הפעיל עם יחס הפעול ככל הפעלים המורים על המותר והעדיפה (אלס ווערבום דעם איבערפלוססעס רעגירט עס וויא דיא איבריגען ווערבא דיזער בעדייטונג דען אקקוזאטיו): (כה) ושלמתי, מה שנחסר בשנים הקודמות ע"י הארבה אשלים אותו למלאות סבל כי הברכה תהיה מרובה. ות"י ואשלם לכון שניא עתתא חלף שניא דבזו יתכון וכו' (איך ערזעטצע אייך גוטען יאהרען דיא אויסיאהרע), והענין אחד: (כו) ולא יבושו, ר"ל לא ילכו עוד לגור בארצות הגוים עוע"ז מחסרון לחם ולא יסבלו עוד חרפתם ובשתם: (כז) ואין עוד, ר"ל אין עוד אלהים לעבד על ידי מלאכת לבבו ברכה מרובה כזאת. ולא יבושו, ולכן לא יבושו עד עולם וכי מי יעבור בעדי להביאם לידי בושה:

יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם:

בקצת מקומות מוסיפין אלו הפסוקים (סוף מיכה ז׳ י״ח)

(יח) מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא: (יט) יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם: (כ) תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם:

וואונדערבאהרליך געמאכט, אונד ניא ווירד מיין פאלק צו שאנדען ווערדען עוויגליך. (כז) אונד איהר זאללט ערקעננען דאס איך אין דער מיטטע ישראל׳ס בין, אונד דאס איך דער עוויגע אייער גאטט אונד קיינער מעהר זייא, אונד מיין פאלק זאלל ניא צו שאנדען ווערדען עוויגליך.

(יח) וועלכער גאטט איזט וויא דוא, דער דיא זינדע פערגיבט, דאז פערגעהען איבערזיהט דעם איבערעסטע זיינעס ערבאייגענטהומעס. ניכט איף לאנגע ליעסט ער זיינען צארן וואלטען; דען געגאדע איזט איהם וואהלגעפעלליג. (יט) ערבארמונגספאלל נימט ער זיך ווידער אונזער אן, בעדעקעט אונזרע זינדען, אונד דוא ווירסט אין דעם מעערעס טיפען איהרע מיססעטהאטען אללע זענקען. (כ) דוא ווירסט יעקב דיא געשווארנע טרייע, אונד אברהם דיא האלד ערפיללען; אללעס געמליך וואס דוא אונזרן אהנען אין עהעמאליגען צייטען צוגעשווארען.

הפטרת צום גדלי׳

(ישעיה נ״ה ו׳ עד נ״ו ח׳)

(ו) דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: (ז) יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל

(ו) זוכעט דען העררן, דא לאנגע ער זיך פינדען לעססט; רופעט איהן אן, דא לאנגע ער נאהע איזט. (ז) עס לאססע דער פרעפעלהאפטע זיין פערפאהרען, אונד דער אונרעדליכע זיינע ענטווירפע, אונד קעהרע צוריק צום העררן, דער גנעדיג מיט איהם זיין ווירד; צו אונזערם גאטטע, דען

רש״י

ביקא והוא הבור שלפני הבית: (כ) תתן אמת ליעקב. ת״י תתיהב קושטיה דיעקב לבנוהי כמה דקיימתא ליה בבית אל עטרת אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תודע לנא עקידת יצחק תתן לבנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לבנו וצריך אשר הבטחת ליעקב [ראשית כ״ט] כי לא אעזבך: חסד לאברהם. שכל חסד אשר לאברהם אשר טוב לבניו לשמור דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שהתאמת לבנו את בנשמע יעקב היא תהיה משלום גמול חסדו של אברהם: אשר נשבעת. בעקידתו של יצחק בי נשבעתי נאם ה׳ יען אשר עשית וכו׳:

(ו) בהמצאו. קודם גזר דין בעת שהוא אומר לכם דרשוני: (ח) כי לא מחשבותי

באור

(יח) מי וגו׳. כלל והתאם על הטוב אשר יעשה ה׳ לעמו: (יט) ישוב ירחמנו. יחזור לרחם אותנו. כטעם עוד תשוב תראה (יחזקאל ח׳ ט״ו): יכבוש עונותינו. כאדם הכובש דבר תחת רגליו שלא יראהו (רד״ק); וכן ותשליך במצולות ים: כאלו ישליכם במקום שאין העין שולטת בו: (כ) תתן אמת ליעקב. תקיים ליעקב אבינו האמת (קיום ההבטחות שנשבעת לו) ותקיים לאברהם אבינו החסד שנשבעת לו. כלומר תקיים מה שנשבעת לאבותינו בימי קדם.

(ו) דרשו ה׳ בהמצאו, קודם הגאולה, כי אחרי שיגאל את עמו, יעבר הקלים מקומו, כמאמר נסתו הספר המעקשים והמטופלים על הגנות וגו׳ יחדו ישוטו וגו׳. ואלו תלו בדברי הלמשים

אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ (ח) כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃ (ט) כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ (י) כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ (יא) כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ (יב) כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה

ער איזט תאכסט נאכזיכטיג. (ח) דען מיינע געדאנקען זינד ניכט דיא אייריגען, אונד מיין פערפאהרען ניכט וויא דאז אייריגע, שפריכט דער הערר. (ט) דען גלייך וויא דער הימעל ערהאבען איזט איבער דער ערדע, עבען זא האך ערהאבען איזט מיין פערפאהרען איבער דאז אייריגע, אונד מיינע געדאנקען איבער דיא אייריגען. (י) יא, גלייכוויא דער רעגען אונד דער שנעע פאם הימעל פאללען, אונד ניכט דארטהין צוריקקעהרען אהנע דיא ערדע גענעטטיגעט אונד בעפרוכטעט, אונד איהר וואכסטהום בעפארדערט צו האבען, אונד דעם דער זאמען ברויכט, דען זאמען, אונד דעם דער שפייזע ברויכט, דיא שפייזע גיבט. (יא) עבען זא מיין אויסשפרוך, מיינעם מונדע ענטפאהרעט, קעהרעט ער ניכט פרוכטלאז וויעדער, אהנע צו פאללברינגען וואס איך געוואללט, אונד אהנע צו פאללציהען, וואזו איך איהן געזאנדט. (יב) יא, פרעהליך ווערדעט איהר אויסציהען, אונפערזעהרט אין אייער פאטערלאנד געלייטעט, דיא בערגע זעלבסט אונד דיא היגעל, ווערדען אייך

רש"י

מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי ואיש און מחשבותיו ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני. ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דרכי כדרכי בשר ודם אדם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם [משלי כ"ח]: (ט) כי גבהו שמים וגו'. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושנים דרכי יותר מדרכיכם ומחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם: (י) כי כאשר ירד הגשם והשלג. ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם: (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי. לך הודעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם: (יב) כי בשמחה תצאו. מן הגלות: ההרים

באור

בעשבים צו וגו': (ח) כי לא מחשבותי וגו', כי אני מרבה לסלוח. ולא כאדם שנוקם ונוטר (רד"ק דון יצחק ורלב"ג). ולדעת בעל מצ' חוזר למטה כי כאשר ירד הגשם וגו' לא ישוב אלי ריקם, אין עצתו כעצת בשר ודם, כי כל דבריו מתקיימים, לא איש אל ויכזב: (ט) כי גבהו, כי אשר גבהו. כמו אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי (ירמיה ג' כ'). שענינו אכן כאשר בגדה אשה: כן גבהו דרכי. כי אני מרבה לסלוח: (י) כי כאשר ירד. אחר שהזכיר כי הוא מרבה לסלוח חזר לענין הנחמה שהוא היעוד על הגאולה, ואמר כי דברו לא ישוב ריקם, ואחר שהזכיר השמים והארץ (כי גבהו שמים מארץ) המשיל דברו למטר היורד מן השמים על הארץ: כי אם הרוה, אלא אם כן הרוה. כמו לא אשלחך כי אם ברכתני, והטעם לא ישובו מי הגשם והשלג לעלות השמימה נעדרים, אלא אם כן תחלה הרוו את הארץ והביאוה לילד ולהצמיח (ר' יוסף קמחי). ורד"ק ובעל מצ' פירשו אלא ירוה את הארץ, כלומר ושמה לא ישוב לעולם, אלא ירוה את הארץ (וכן דעת בעל הטעמים), ואם כן ירוה היה לו לומר, לא הרוה. והלא כשילו' אל דליה שהיו יודעים כי האדים מתנשאים מעל הארץ ועולים השמימה: (יא) כן יהיה דברי, אשר דבר ה' לשלוח הגאולה. ואמר כי לא ישוב אליו ריקם אלא אם כן עשה רצונו, וכן ישלח דברו וימסם (תהלים קמ"ז י"ח): (יב) תצאו, מן הגלות: ובשלום, שלא יקרכם מקרה רע ונזק: ההרים והגבעות, כל כך תהיה הליכתכם בשמחה ובשלום, עד כי גם עם שתעבורו בזולת

וכל־עצי השדה ימחאו־כף: (יג) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה ליהוה לשם לאות עולם לא יכרת:

נו (א) כה אמר יהוה שמרו משפט ועשו צדקה כי־קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות: (ב) אשרי אנוש יעשה־זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל־רע: (ג) ואל־יאמר בן־הנכר הנלוה אל־יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה מעל עמו ואל־יאמר הסריס הן אני עץ יבש: (ד) כי־כה ׀ אמר יהוה לסריסים אשר ישמרו את־שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי: (ה) ונתתי להם בביתי ובחומתי יד

חחת כ׳ פתה באתנח

תרגום אשכנזי

ענטגעגען צו יובעלן שיי־נען, אונד אללע ביימע דעס פעלדעס דיא הענדע קלאפפען. (יג) שטאטט דער דארנען ווערדען טאנ־נען וואכסען, דיא מירטהע אן דער שטעללע דער נעססעל; דיס ווירד דעם הערן צום רוהמע זיין, איין אימּמערוועהרענד דענקמאל דאז אונפער־גענגליך בלייבט. (א) זא שפריכט דער הערר: בע־אבאכטעט דיא געזעטצע דער גערעכטיגקייט, אונד איבעט דיא מענשליכ־קייט; דען דאז הייל פאן מיר פערשפראכען, איזט זיינער ערפיללונג נאהע, מיינע גנאדע זיך צו אפפענבארען. (ב) הייל דעם מענשען דער דיס ערפיללעט, דעם אדם׳ס זאהן דער טרייא דאבייא בלייבט! דער דען שבת בעאבאכטעט, אונד זיך היטעט איהן צו ענטווייהען, אונד זיינע האנד בעוואכט, אירגענד עטוואס באזעס צו פעראיבען. (ג) עס שפרעכע ניכט דער פרעמדלינג דער זיך דעם הערן צוגעזעללט: דער הערר ווירד מיך פאן זיינעם פאלקע ענטפערנען; אונד דער פערשניטטענע שפרעכע ניכט: זיהע, איך בין איין דירדער בוים. (ד) דען זא שפריכט דער הערר פיר דיא פערשניטטענען, דיא מיינע רוהעטאגע בעאבאכטען ווערדען, אונד דאז ערוועהלען וואס מיר געפעללט, אונד שטאנדהאפט טרייא בייא מיינעם בונדע בלייבען. (ה) איך ווערדע איהנען

רש״י

והגבעות יפצחו לפניכם רנה. שיתנו לכם פרייס ולמס ויהנו (ידוכנו) יושביהם: (יג) תחת הנעצוץ וכו׳. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו לדיקים. נעלוץ וסרפד מיני קוצים הם כלומר [illegible] הרשעים יאבדו והלדיקים יעלו ממשלתם: (ב) יעשה זאת. שומר שבת וגו׳: (ג) הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו. למה אתגייר הלא הקב״ה יבדילני מעל עמו כשיגלה שכרם: ואל יאמר הסרים.

באור

ירלה לכם כאלו הוא שמח בשמחתכם: (יג) תחת הנעצוץ, משל על דרך כי כתתי במדבר מים נהרות בישימון, והטעם שלא יזיקם שום דבר בדרך, ובמקום הקוצים והבדקנים ימלאו [illegible] והדס שיעשו להם צל כי יעננום בריח טוב: והיה לה׳ לשם. הגאלת דרכם תהיה לה׳ לתפארת עולם: (ב) שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, שתי שמירות האלו כוללות [illegible] המצות לשתי מחלקותן, מצות שבין אדם למקום, ומצות שבין אדם לחברו. השבת שהיא [illegible] בין ה׳ וישראל היא כוללת כל המצות שבין אדם למקום, ושומר ידו מעשות כל רע כולל כל המצות שבין אדם לחברו: (ג) בן הנכר הנלוה אל ה׳. הגר: הגלוה. לפי נקודו הוא עבר. כמו ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו. וה״א כמו אשר. ואין הכוונה על הגר הבא להתגייר, אלא [illegible] מי שכבר התגייר, ואליה לזה מה שכתוב אחר כך הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו, ואין מבדילין אלא מי שכבר התאחד ונכנס בקהל: הן אני עץ יבש, כטעם מה תתן לי ואנכי הולך ערירי כלומר כל הגאות שבעולם מה יועילו לי אם יאבד זכרי במותי: (ד) כה אמר ה׳, המשך [illegible] הפלא. והפלא עצמו אומר כה אמר ה׳, ולפיכך אומר שבתותי, ולא שבתותיו: לסריסים, [illegible] הסריסים, כמו אמרי לי אחי הוא: (ה) ובחומותי, חומות המקדש: יד, אות תכהן, [illegible]

ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן־לו אשר לא יכרת: (ו) ובני הנכר הנלוים על־יהוה לשרתו ולאהבה את־שם יהוה להיות לו לעבדים כל־שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי: (ז) והביאותים אל־הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על־מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל־העמים: (ח) נאם אדני יהוה מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו:

אין מיינעם טעמפעל אונד איננערהאלב מיינער מויערן איין דענקמאל אונד איינען נאמען פֿערשאפֿפֿען, וואס בעססער איזט אלס זֿאָהנע אונד טאָכטער; איינען דויערנדען נאמען ווערדע איך איהנען פֿערלייהען, דער אונפֿערגענגליך בלייבט. (ו) דיא פֿרעמדען אבער דיא זיך צום הערן געזעללט אום איהם צו דינען; אום דעם הערן נאמען צו ליבען, אונד זיינע דינער צו זיין; אללע יענע דיא דען שבת האלטען אונד זיך הִיטען ווערדען איהן צו ענטווייהען, מיינעם בונדע טרייא בלייבען; (ז) איך ווערדע זיא צו מיינעם הייליגען בערגע פֿיהרען, זיא ערפֿרייען אין מיינעם אנדאכטסהויזע, איהרע גאנץ־ אונד שפייזעאָפֿפֿער ווערדען אויף מיינעם אלטארע וואָהלגעפֿעלליג זיין: דען מיין טעמפעל ווירד דאז הויז דער אנדאכט אללער פֿאָלקער גענאנט ווערדען. (ח) עס איזט גאָטט, דער הערר, דער עס שפריכט, דער דיא פֿערשטאָססענען ישראל'ס ערלאָזען ווירד, איך ווערדע נאָך אנדערע, צו זיינען זיך פֿערזאממעלנדען צערשטרייטע, זיך בייאגעזעללען לאססען.

הפטרת האזינו

נשיש שבת בין יוה"כ לסוכות כמנהג האשכנזים תקעו שופר עד לעולם וכתובה לעיל. ויש מפטירין אותה (ביחזקאל סימן ל"ז כ"ב עד סוף סימן ל"ח)

(כב) כה אמר אדני יהוה ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו

(כב) אלזאָ שפריכט גאָטט, דער הערר, איך ווערדע נעהמען פֿאָן דער ווייפֿעל דער האָהען צע־

רש"י

שם טוב דרכי ומעללי הן אמי כען יגע ממין זכהן: (ו) ומחזיקים. אוחזים: (ז) לכל העמים. לא לישראל לבדם כי אף לגרים: (ח) עוד אקבץ עליו. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו. מוספים על קבוצי ישראל:

(כב) ולקחתי אני. את מלך המשיח: ונתתי. כתרגומו ואקיימיניה: רך אקטוף. אין דרך

באור

[illegible] פאלים (שמואל ב' י"ם י"ח), והכוונה שיכירו נבית המקדש שמות הצדיקים שמתו, כעין הסרת השמות שלהן, ואולי הכוונה שימחו נכסיהם לאוצר בית ה', ואם יהיו צדיקים, אז יעשו מנכסיהם כלי שרת, או כלי כלי לבית המקדש, ויקראו על שמם: (ה) והביאותים אל ה' קדשי, את מחזיקים מעל עמי, אבל אקבלם בארץ ישראל, וכל ארץ ישראל נקראת הר הקדש: ושמחתים בבית תפלתי. יעלו גם הם ככל ישראל לחוג ולשמוח במועדים בבית המקדש: בית תפלה יקרא לכל העמים, יקרא בית תפלה לכל העמים. והנה דבר זה כבר היה גם מקדם, כי כל גולה להתפלל היה כאחד מישראל. אך הכוונה כי בימי הגאולה יתרבו הגרים (ויאמר אין קבלין גרים לימות המשיח הי"ג דעת יחיד). ובית המקדש יהיה בפעל בית תפלה לכל העמים, עם יקרא כמו יהיה, כמו שהלשון הזה מורה על הרוב בספר ישעיה, חס הוא מה שמפרש אלך נכתת הסמוך: (ו) עוד אקבץ עליו לנקבציו, את מלבד נקבציו, הם נדחי ישראל שתקבצו, אקבץ עליו אחרים, שהם שיתוספו על ישראל רבים מן האומות: עליו. אליו: (כב) רך אקטוף, ענף רך לנטעו במקומו, והרך הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין. וי"מ

רַךְ אֶקְטֹף וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־גָּבֹהַּ וְתָלוּל:
(כג) בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף
וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה לְאֶרֶז אַדִּיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל
צִפּוֹר כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה: (כד) וְיָדְעוּ
כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי ׀ עֵץ
גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח
וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי:
יח (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: (ב) מַה־
לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים

כ״א תִּשְׁכֹּנָּה

דער אונד עז איינזעטצע, פאָן דער רייזער שפּיטצע ווערדע איך איין צארטעס אבברעכען, אונד איך ווערדע עס איינפּפלאנצען איף איינעם האָהען שטיילען בערג. (כג) איף איינע בערגעסהאָהע איזראעל'ס ווערדע איך עס איינפּפלאנצען, איף דאס עס פריכטע טראגע אונד צור מעכטיגען צעדער ווערדע, אונטער וועלכער ווילען פאָגעל אללער ארטען, אים שאטטען זיינער ראנקען ניסטענד. (כד) אונד עס ערפאהרען אללע בייממע דעם פעלדעס. דאס איך דער עוויגע ערניעדריגעט האבע דען האָהען בוים, אונד ערהאָבען האבע דען ניעדריגען, דאס איך אויסדאָררען ליעס דאז פרישע געהאָלצע אונד ערבליהען דאז פערדאָרדטע, איך, דער עוויגע, דיאבע עס פערהייסען אונד איך פאָללפיהרעס!
יח (א) אונד עס וואַרד מיר דאז וואָרט גאָטטעס אלזאָ: (ב) וואס האבט איהר, דאס איהר אבפאססעט דיזען שפּרוך איבער דאז ערדרייך איזראעל'ס, נעמליך: דיא פעטער אססען אונרייפעס, אונד דער קינדער צעהנע ווערדען שטומפף!

רש"י

להרכיב אלא מן הרך שבו שמתקף שקורין גריפ"ש בלע"ז: ותלול. לשון תל שדרך תל להיות גבוה. ותלול סומלי"ה בלע"ז: (כג) תשכונה. דגשות הנו"ן משמש תחת מ"ם שהיה כאילו כתוב תשכוננה: (כד) השפלתי עץ גבוה. את האומות שהיו מושלים בישראל: הושבתי עץ לח. צדקיהו וזרעו: והפרחתי עץ יבש. יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהי' פחת יהודה למשול: (א) ויהי דבר ה' אלי לאמר. מה לכם אתם מושלים את המשל אנשפלאכ"ן בלע"ז: אבות יאכלו בוסר. פרי עד שלא נתבשל בייזנ"ן בלע"ז: ושני הבנים תקהינה. אגאצידונ"ש בלע"ז כך דרכו של הקב"ה האבות חוטאים והבנים לוקים שהרי כמה

באור

ולחדש מלכותא דבית דוד דמתיל בארזא רמה ולקיימיניה מבני בנוהי יניק ולרביס ולקיימינה בטימרי: ותלול. מלשון תל (הוגעהייפט), ות"י מגטל. ענין נשיאות משא ר"ל מה גבוה ולבור מעפר וחול: (כג) בהר מרום, ת"י בטור קודשא דישראל והוא ירושלים שהוא היה הגבוה שבכל א"י: אשתלנו, ה"ו בס"ח לתפארת הקריאה: ושכנו תחתיו וכו'. רמז לאומות ומלכיהם שיצאו לחסות בצל כנפיו: תשכונה, דגש לנו"ן השרש שנפלה: (כד) עצי השדה, לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומות לשאר עצי היער: עץ שפל, בנחי ובתקלת ספרים המדויקים הוא קמץ, ואני מצאתי בכל הספרים המדויקים בקמץ: (ב) מה לכם, ענין המלילה הזאת תמיד אין דרכים לכם לעשות או לומר דבר כזה. והיה כי תפש לכך אל המלילה הזאת בכל מקום בתנ"ך, תמצא כי כן הוא לאמתו (ו וואס זאגט איהר דיעזעס ספריכוואָרט, ד. ה. ע קאָמט איך ניכט צו, דיעזען ספרוך צו פיהרען, דען עס איזט ניכט אנוועדבאר), וכן נראה מת"י מה לכון דאתון מתלין: בסר, הוא פרי שלא נגמר בשולו. והחס בעזענעס ר"ל שהפעל ממנו בל' ערבי, והוראתו עשות דבר קודם זמנו (עטוואז צו פריהצייט טהון) ואולי בכר ענין בזיון בתרגום כנגד מזה ע"ד השאלה מפרי שלא נתבשל כל צרכו וה נמאס למאכל. ופירוש המשל שאנו אבותינו חטאו ואינם נלקים, ואנחנו בניהם נענשים בעונ

תקהינה: (ג) חי־אני נאם אדני יהוה אם־יהיה
לכם עוד משל המשל הזה בישראל: (ד) הן
כל־הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן
לי־הנה הנפש החטאת היא תמות: (ה) ואיש
כי־יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה: (ו) אל־
ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל־גלולי
בית ישראל ואת־אשת רעהו לא טמא ואל־
אשה נדה לא יקרב: (ז) ואיש לא יונה
חבלתו חוב ישיב גזלה לא יגזל לחמו לרעב
יתן ועירם יכסה־בגד: (ח) בנשך לא־יתן
ותרבית לא יקח מעול ישיב ידו משפט אמת
יעשה בין איש לאיש: (ט) בחקותי יהלך
ומשפטי שמר לעשות אמת צדיק הוא חיה
יחיה נאם אדני יהוה: (י) והוליד בן־פריץ

קמץ מ"ק קמץ בז"ק הבית בצירי

(ג) יא וואהר איך עוויג לעבע, שפריכט גאטט, דער הערר, איהר זאללט פערנער נימעהר פיהרען דיזעס שפריכווארט אין איזראעל! (ד) זיהע, מיין זינד אללע זעעלען! דעס זאָהנעס, וויא דעס פֿאטערס זעעלע, מיין זינד זיא; יענע זעעלע דיא דא זינדיגעט, דיא זאלל שטערבען. (ה) אונד זא יעמאנד פֿראם איזט, אונד איבעט רעכט אונד טוגענד, (ו) אויף דען בערגען ניכטס געניסעט, אונד זיינע אויגען ניכט ערהעבעט צו דען גאטצען דעס הויזעס ישראל, ניכט ענטעהרעט זיינעס נעכסטען וויב, אונד איינער פֿרויא אין איהרער אבזאָנדערונג ניכט נאהע קאָממט; (ז) נימאנדען איבערפֿאָרטהיילט, דאז פֿיר דיא שולד פֿערפֿפֿענדעטע צוריקגיבט, זיין בראָד דעם דארבענדען גיבט, אונד דען נאקטען מיט קליידונג אויסהיללעט; (ח) אום צינז ניכט גיבט, קיינען איבערשוס נימט, פֿאָם אונרעכט זיינע האנד צוריקציהט, אונד וואהרהאפֿטעס אורטהייל פֿעללעט צווישען מענש אונד מענש; (ט) אין מיינען זאצצונגען וואנדעלט, מיינע רעכטע מאכטעט, דיא אין אויפֿריכטיגקייט צו איבען; דאז איזט איין פֿראָממער, ער זאלל לעבען! שפריכט גאטט, דער הערר. (י) צייגט ער נון איינען געוואלטטהעטיגען זאהן, דער מאָרדער איזט, דער

רש"י

אותם הגולים מלכי ישראל קודם שגלו ואף הנו לא נראה ללקות בעונינו: (ג) משול. כמו למשול: (ד) כל הנפשות לי הנה. ולמה ילקה הבן שלא חטא לי הוא: (ו) אל ההרים לא אכל. בעולים לא פנה לעבודתם לאכול זבחי מתים אל גלולי אלה עכ"ום כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ובדן: (ז) יונה. ל' אונאה כלומר שום איש לא הונה: חבלתו חוב ישיב. אם חבל בלמות רעהו בחובו ישיב אותו לו כבוא השמש: (י) ועשה אח מאחד מאלה.

באור

(ג) אם יהיה לכם. אם יהיה לכם רשות למשול עוד משל כזה שהנמשל ממנו שקר כמפורש בפסוק הסמוך. ת"א אם יהי לכון עוד מתל. כלומר כתות מושל והענין אחד: (ד) אל ההרים. כמו על ההרים: לא אכל, קמץ בז"ק: אכל. לא אכל מזבחי תקרובת עובדי אלילים שעל ההרים. ר"ש בעולים לא פנה לעבודתם: ועיניו לא נשא, מלילות. נשא עין יאמר על חשק ותאוה אשר לו בטחון ותקוה אליה. (נאך עטוואס פערלאנגען, זיך זעהנען, דארויף האָפֿפֿען, פֿערטרויען, עס סקטלען, פֿערעהרען): לא טמא. לזנות עמה: לא יקרב. לבוא אליה: (ז) לא יונה. ענין אונאה ועשק: חבלתו, ת"י משכנו כמו אם חבל תחבל (שמות כ"ב): בנשך ותרבית. פירוש ענין רבית אלא לשון נשך נאמר בכסף ותרבית באוכל כמ"ש את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כ"ה): משפט אמת, בלי הטיה: (י) בן פריץ, בן שהוא פריץ והורס על עושה חמס ורשע כמו המערת פריצים (ירמיה ז') ות"י רשיעא: אח, ת"י לאחוהי מחדא מאלין, ורד"ק פי' אם נשא אחד ונפלה הקלי"ת. מן אחד מאלה ויאמר ממנו אשה

שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה: (יא) וְהוּא
אֶת־כָּל־אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים
אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא: (יב) עָנִי וְאֶבְיוֹן
הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים
נָשָׂא עֵינָיו תּוֹעֵבָה עָשָׂה: (יג) בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן
וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת
הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו בּוֹ יִהְיֶה: (יד) וְהִנֵּה
הוֹלִיד בֵּן וַיַּרְא אֶת־כָּל־חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּרְאֶה וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן: (טו) עַל־הֶהָרִים
לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית
יִשְׂרָאֵל אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא: (טז) וְאִישׁ
לֹא הוֹנָה חֲבֹל לֹא חָבָל וּגְזֵלָה לֹא גָזָל לַחְמוֹ
לְרָעֵב נָתָן וְעֵרוֹם כִּסָּה־בָגֶד: (יז) מֵעָנִי הֵשִׁיב
יָדוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח מִשְׁפָּטַי עָשָׂה
בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת בַּעֲוֹן אָבִיו חָיֹה
יִחְיֶה: (יח) אָבִיו כִּי־עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל גֵּזֶל אָח

קמץ בז״ק וירא כ׳ קמץ בז״ק קמץ בז״ק קמץ בז״ק קמץ בז״ק

דא וועהע בעווירקט דורך איינעס פֿאָן יענען, (יא) ער האט פֿאָן אללעס דיזעם ניכט נור ניכטס געטהאן, זאָנדערן אויך אויף דען בערגען געטאפֿעלט, אונד דאז וויב זיינעס נעכסטען ענטעהרט, (יב) ארמע אונד דירפֿטיגע איבערפֿאָרטהיילט, רויב בעגאנגען, דאז פֿפֿאנד ניכט צוריקערשטאטטעט, אונד צו דען גאָטצען זיינע אויגען ערהאָבען, אונד פֿעראבשייאונגסווירדיג געהאנדעלט; (יג) אויף צינזען גאב ער, נאהם וואוכער, אונד דער זאָללטע לעבען? ער לעבע ניכט! אלל דיזע גרייעל בעגינג ער, דארום שטערבע ער, זיין בלוט קאָממע איבער איהן! (יד) זיהע, ער צייגט איינען זאָהן, דער דא איינזיהט וועלכע זינדען זיין פֿאטער בעגאנגען, אונד וויא ער׳ס אויך פֿאָר זיך זיהט, בעגעהט ער דאָך ניכט דער ארט: (טו) טאפֿעלט ניכט אויף דען בערגען, ערהעבט זיינע אויגען ניכט צו דען גאָטצען דעס הויזעס איזראעל, דאז וויב זיינעס נעכסטען ענטעהרט ער ניכט; (טז) איבערפֿאָרטהיילט קיינען, בעהעלט קיין פֿפֿאנד אונד בעגעהט קיינען רויב, גיבט זיין בראָד דעם דארבענדען אונד אומהיללעט דען נאקטען מיט קליידונג; (יז) פֿאָם ארמען ציהט ער נאכזיכטיג דיא האנד צוריק, נימט וועדער צינז נאָך וואוכער, איבט מיינע רעכטע, וואנדעלט מיינער זאטצונג נאך, נימטער שטערבע דיזער דורך זיינעס פֿאטערס זינד׳ — ער לעבע! (יח) זיין פֿאטער, דער דא געוואלטזאם פֿאָרענטהאלטען, דען ברודער בערויבט, אונד דער דא ניכט שאָן געהאנדעלט אונטער זיינעם

רש״י

ת״י ויעביד לאחוי מחדא מאלין: (יא) והוא את כל אלה. את כל הטובות האלה שעשה אביו: (יב) תועבה עשה. משכב זכר: (יד) ויראה ולא יעשה כהן. ראה דרכו שאין טוב לעשות כן

באור

נקראה כי גם הוא בלא דלי״ת, ויאמר בשני לשונות כמו אנכי ע״כ. ולפיכך ראוי לתרגם (ו עטוואז אהנליכעס פֿאָן דיעזען טהוט): (יא) והוא את כל אלה, כל אלה הטובות הנזכרות לא עשה: כי גם וכו׳. ר״ל לא היה די לא שלא עשה את הטוב כי גם אכל וכו׳: אכל, פתח בזקף ושל מעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו והסימן לא אכל קמץ סומיה. אכל פתח פעמים (יג) וחי, וכי איש כזה ראוי לחיות בזכות אביו באמת לא יחיה הוליד ועשה וכו׳: (יד) ויראה ועם כי ראה אותן ורגיל בהן לא חשק בהן ולא עשה כמוהן וכפל ענין לחזוק ולימוד, שעם זה שראה מעשי אביו, לא היה מתפעל מהם ולא עשו רושם בנפשו, וזה יעיד על עוזב לבו ולדעת רש״י ויראה כמו ולבי ראה הרבה חכמה (אונד ער זיעהט איין): (יז) מעני, מעשות רעה: (יח) ואשר לא טוב וכו׳, כאלו אמר ורע עשה בתוך עמיו, וכן מנהג הלשון לומר

אשר לא-טוב עשה בתוך עמיו והנה-מת
בעונו: (יט) ואמרתם מדע לא-נשא הבן בעון
האב והבן משפט וצדקה עשה את כל-חקותי
שמר ויעשה אתם חיה יחיה: (כ) הנפש
החטאת היא תמות בן לא-ישא בעון האב
ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו
תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה: (כא) והרשע
כי ישוב מכל-חטאתיו אשר עשה ושמר את-
כל-חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא
ימות: (כב) כל-פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו
בצדקתו אשר-עשה יחיה: (כג) החפץ אחפץ
מות רשע נאם אדני יהוה הלא בשובו
מדרכיו וחיה: (כד) ובשוב צדיק מצדקתו
ועשה עול ככל התועבות אשר-עשה הרשע
יעשה וחי כל-צדקתו אשר-עשה לא תזכרנה
במעלו אשר-מעל ובחטאתו אשר-חטא בם

רשע כ' חטאתו כ' מדרכו כ' צדקתו כ'

פאלקע, ער איזט דורך
איינע שולד געשטאר-
בען. (יט) אונד איהר
שפרעכעט: ווארום ביסעט
דער זאהן ניכט זיינעס
פאטער שולד? דאך דער
זאהן, דער דא רעכט אונד
טהעטער געאיבט, אללע
מיינע געזעטצע בעאב-
אכטעט אונד זיא געהאלטען
— ער בלייבע אם לעבען!
(כ) דיא זעעלע, דיא דא
זינדיגעט, זאלל שטערבען,
ניא ביסע דער זאהן פיר
דעס פאטערס שולד, אונד
דער פאטער נימר פיר
דעס זאהנעס שולד, דיא
פראממיגקייט דעם
פראממען קאממט איהם
אנהיים, אונד דעם פרעפ-
לערס פרעפעל קאממט
איהם אנהיים. (כא) אונד
דער פרעפלער, דער דא
זיך אבוועגדעט פאן אל-
לען זינדען דיא ער בעגאנ-
גען, מיינע געזעטצע בע-
אבאכטעט, אונד רעכט
אונד טוגענד איבעט, דער לעבע, קאממע ניכט אום! (כב) אללע זיינע פערברעכען דיא
ער בעגאנגען, זאללען איהם ניכט געראכנעט ווערדען; דורך דיא טוגענד דיא ער גע-
איבט, ווערדע ער ערהאלטען. (כג) זאללטע איך עס דען ווינשען, דאס דא שטערבע
דער פרעפלער? שפריכט גאטט, דער הערר, ניין, וויען ער פאן זיינעם וואנדעל זיך אבי-
וועגדעט, זאָ לעבע ער! (כד) אונד זאָ דער גערעכטע זיך אבוועגדעט פאן זיינער
פראממיגקייט, אונד אונרעכט איבט, וויא דיא גרייעל דיא דער פרעפלער בעגעהט;
זאללטע ער זאָ האנדעלן, אונד לעבען? — אללע זיינע טוגענדען, דיא ער געאיבט,
ווערדען נימער געדאכט; דורך זיינע פערגעהונג מיט וועלכער ער זיך פערשולדעט, קאממע

רש"י

מיטפאלגו"ס בלע"ז: (יז) מעני השיב ידו. מעשות לו רעה: (כד) כל צדקותיו וגו'. לא

באור

מת במקום רע כמו יתילד על דרך לא עות תוזיע: והנה מת וכו'. בלמת קבל גמול חטאו ימות:
(יט) ואמרתם. בכ"ז שאמר פרוש כי זה משפט ישר ואין בו נפתל ועקש שלתתם בלתי נכונה
מדוע וכו' הלא הבן משפט ולדקה עשה ולמה יסבול עונש אביו? (כ) צדקת וכו'. ר"ל המעשה
עלמו הם לנפש והם לרע יסובב השכר והעונש. לדקת הלדיק תהיה עליו לבד לקבל הגמול
עלמו, תכותו לא תעמוד לזולתו להלילו מן העונש בעבור פשעו הגדול, וכן רשעת הרשע
תהיה עליו לבד לקבל עונשו, ולא תגרום רע לזולתו הנקי מעון: (כא) והרשע. בא להגיד
דגיה ללמת המשפט הזה. ואמר, אבל הרשע כי ישוב בתשובה שלימה וכו': (כב) בצדקתו וכו'.
אם התועל עלמו ישוב ויעשה לדקה. לא יזכרו ולא יפקדו פשעיו כ"ש שלא יחכדו ולא יעלו
לשטן לבן העושה לדקה: (כד) לא תזכרנה וכו'. למדו רז"ל בתהה על הראשונות ומתחרט

ימות: (כה) ואמרתם לא יתכן דרך אדני
שמעו־נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא
דרכיכם לא יתכנו: (כו) בשוב־צדיק מצדקתו
ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר־עשה
ימות: (כז) ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה
ויעש משפט וצדקה הוא את־נפשו יחיה:
(כח) ויראה וישב מכל־פשעיו אשר עשה חיו
יחיה לא ימות: (כט) ואמרו בית ישראל לא
יתכן דרך אדני הדרכי לא יתכנו בית ישראל
הלא דרכיכם לא יתכן: (ל) לכן איש כדרכיו
אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יהוה
שובו והשיבו מכל־פשעיכם ולא־יהיה לכם
למכשול עון: (לא) השליכו מעליכם את־כל־
פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב
חדש ורוח חדשה ולמה תמתו בית ישראל:

וישוב כי

ער אום! (כה) אונד איהר שפּרעכעט: אונגעביהרליך איזט דאז פֿערפֿארע דעם הערן! זאָ הערעט דען, איהר פֿאָם הויזע איזראעל! איזט מיין פֿערפֿאהרען אונגעביהרליך? פֿירוואהר, אייער פֿערפֿאהרען איזט דאז אונגעביהרליכע! (כו) זאָ זיך אבוועגדעט דער גערעכטע פֿאָן זיינער טוגענד אונד אונרעכט איבט, אונד ער שטירבט דיערורך — דורך זיין אונרעכט דאז ער בעגאנגען, קאָממט ער אום! (כז) אונד זאָ דער באזע פֿאָם זיינעם פֿרעפֿעל זיך אבוועגדעט, דען ער בעגאנגען, אונד רעכט אונד טוגענד איבט — דער ערהעלט זיך אם לעבען. (כח) אונד יעדער, הער עס איהם אבזיהט, אונד זיך אבוועגדעט! פֿאָן אלל זיינען מיססעטהאטען דיא ער געטהאן, דער בלייבט אם לעבען אונד קאָממט ניכט אום. (כט) אונד דיא פֿאָם הויזע איזראעל׳ס שפּרעכען: אונבילליג איזט דאז פֿערפֿאהרען דעס הערן, זינד מיינע וועגע אונבילליג, איהר פֿאָם הויזע איזראעלס? ניין! אייער פֿערפֿאהרען איזט דאז אונבילליגע! (ל) דארום, יעדען נאך זיינעם וואנדעל ווילל איך אייך ריכטען, איהר פֿאָם הויזע איזראעל! שפּריכט גאָטט דער הערר, וועגדעט אייך אום אונד בעקעהרעט אייך פֿאָן אללען מיססעטהאטען, אויף דאס אייך ניכט צום פֿאללשטריק ווערדע דיא שולד. (לא) ווערפֿעט אב פֿאָן אייך אללע אייערע פֿרעפֿעל, דורך וועלכע איהר אייך פֿערשולדעט אונד שאפֿפֿעט אייך איין נייעס הערץ אונד איינען נייען

רש״י

תזכרנה. פירשו רבותינו במתחרט עליהם: (כה) לא יתכן. כמו לא יתקן ספי״לטט בלע״ז: (ל) שובו והשיבו. שובו אתם והשיבו את אחרים לטור״ניר בלע״ז:

באור

עליהם: (כה) לא יתכן, עקר ענינו הישרה ותקנה, כמו תקן בחלוף אותיות גיכ״ק, ותכנו בנפש. דבר למדה ושעור הראוי לו (וועגען, ריכטען, אָרדנען). ותכנן נפעל יאמר על הענין הזה להישרת הדרך והמעשים להיות מכוונים אל התכלית הראות להם, (רעכט, נאָעקוואַטיג, פּאַסליך זיין), והמובן ממנו שיאמרו לא זו הדרך הישר המכוון אל התכלית הראות ולא יעשה ה׳ משפט במדה ושעור הראוי כי לא יצדק במה שישפט את האדם לפי מעשיו האחרונים. כי יחשוב שמן הראוי להעלות בחשבון את הראשונים עם האחרונים ולפיכן יהיה המשפט וגם יעמוד זכות צדקת אב לבן. ר״ת ולמדתן לא מפרשן לכל אורחות ד״י (עז זיך חום ניכט ערקלערבאר דירה וועגע דעם עווינען): (כח) ויראה, ראית השכל: (כט) ואמרו, הכל זאת יאמרו, אע״פי שהשכל מחייב שלא יאמר כן: (ל) לכן. לפי שדרכי יתכנו והשכל מחייב שנצדק משפטו הצדיק בצדקתו והרשע ברשעתו לכן גם אתכם אשפוט איש איש כדרכיו וגו׳ ועתה שובו מדרכיכם הרעים

(לב) כי לא אחפץ במות המת נאם אדני יהוה והשיבו וחיו:

הפטרת האזינו

כשיש שבת בין יוה"כ לסכות כמנהג ספרדים:

(שמואל ב' כ"ב עד כ"ג)

(א) וידבר דוד ליהוה את־דברי השירה הזאת ביום הציל יהוה אותו מכף כל־איביו ומכף שאול: (ב) ויאמר יהוה סלעי ומצדתי ומפלטי־לי: (ג) אלהי צורי אחסה־בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי

זין, וואָרום וואָללעט איהר אומקאָממען, איהר פֿאָם הויזע איזראעל? (לב) דען נימֿמער האבע איך געפֿאללען אם טאָדע דעם שטערבענדען, שפריכט גאָטט, דער העררע, דארום בעססערט אייך, אויף דאס איהר לעבעט!

(א) אונד דוד זאגטע דעם עוויגען צו עהרען, דיזע וואָרטע דעם לידעס, צור צייט אלס איהן דער עוויגע גערעטטעט אויס דער האנד אללער זיינער פֿיינדע, אונד אויס דער האנד שאולס, (ב) אונד ער שפראך: עוויגער! מיין פֿעלז, מיינע פֿעסטע, אונד מיין ערדעטטער! (ג) גאָטט איזט מיין האָרט, אויף דען איך טרויע; מיין שילד, דער האָרן מיינעם הײלס, מיין שוטץ אונד מיינע צו-

רש"י

(כב) ביום הציל אותו. לעת זקנותו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצל מכולם: ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תשעה עשר איש ועשהאל [שמואל ב' ב' ל'] כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו [יהושע ב' א'] וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה [מלכים א' י"א א']: (כג) סלעי ומצודתי. לשון חזק הם. סלע כמשמעו. מצודה הוא מצודת יערים שקורין פלישא"ק בלע"ז ועל שם נס שנעשה לו בסלע המחלקות ובמצודות בחורשה [שמואל א' כ"ד כ"ח]: ומפלטי לי. מפלטי עם לבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא נפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב: (ג) צורי. לשון סלע שהסלע מחסה

באור

וה' שעזרו ולא יהיה לנפש עוון למכשול ותהיו נשפטים לזכות כפי מעשיכם האחרונים: (לב) המת, על שם סופו וכן יומת המת (דברים י"ז) וכן ת"י דחב לממת:

אמר המתקן, השירה הזאת כאשר היא מתורגמת ונאספת בתוך מזמורי ספר תהלים מעשי ידי אמן במלאכת ההעתקה הוא רב דורנו הרמב"מן ז"ל נודעת ברוב יופיה ורום מליצתה, ואם אבוא לתקן אותה אהיה בעיני המבינים כמתעתע וכשולח יד בפרי קדש הלולים, כי הוא המשיל לנו נתיב בדרכי ההעתקה ולאור נתיבתו אנו הולכים ומי ימלא לבבו לבוא אחר המלך אשר כבר עשהו? אמנם אחרי שמתי לי לחק לתרגם הספר הזה באופן שיהיה פשט הכתוב קרוב לפתרון המלות, ועתה מכוון להמשך הכתוב בחבור הענין, להיות למלמד להועיל למבין עם תלמיד. לכן לא רציתי לנטות מן המודה הזה גם בתרגום השירה הזאת ובגלל הדבר הזה אין להאשימני, כי כבר פרנס הרמב"מן בבחינת עת ותוקף מליצתו במקומו מונח בספר תהלים והוד והדר תעטרהו:

(א) וידבר, ענינו ושר כמו אז ידבר יהושע (יהושע י' י"ב) ודברי שיר (שופטים ה' י"ב) וכן ת"י שבח כמו שתרגם אז ישיר בכן שבח, וגם בלשון ערבי ענין דבור ושיר אחד הוא: ביום, בעת אשר, כלומר אחר הציל וגו': ומכף שאול, והלא בכלל היה, אלא לפי שהיה אויבו ורודפו מכלם, כיוצא בו וראו את הארץ ואת יריחו (רש"י): (ב) סלעי ומצודתי, שניהם ענין חוזק כנוי על הסלע ובנין המצודה ות"י תקופי: ומפלטי לי, הוא קל הלמ"ד וכמוהו רבים מבנין קל. ומה שאמר לי אחר יו"ד הכנוי הוא תוספת בפעל, כי די באחד מהם אם לא תהיה יו"ד של ומפלטי נוספת וליפה לכנוי כמו המגביהי לשבת, היושבי בשמים (רד"ק): (ג) אלהי צורי, ה' הוא חזקי אשר אחסה בו ולוה הוא תמיד שם וענינו חזק כמו צור עולמים (ישעיה כ"ו) חוזק העולמים: וקרן ישעי, דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו (רד"ק):

משְׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי: (ד) מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ: (ה) כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי: (ו) חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת: (ז) בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו: (ח) וַיִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ: (ט) עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ

ותגעש כ'

פלוכט; מיין העלפער, דער מיר הילפט פאָן דער געוואלט. (ד) „געלאָבט!" ריף איך, זייא דער עוויגע, אונד פאָן מיינען פיינדען וואר איך גערעטטעט. (ה) שאָן זומגאבען מיך דיא וואָגען דעס טאָדעס, דיא שטראָמע דעס פער־דערבנס שרעקקטען מיך; (ו) דיא באנדע דער אונ־טערוועלט אומשלאנגען מיך, דיא שטריקקע דעס טאָדעס איבערפילען מיך. (ז) אין מיינער נאָטה ריף איך דעם עוויגען אן, אונד צו מיינעם גאָטטע ריף איך, אונד ער ערהאָרטע מיינע שטיממע אויס זיינעם טעמפעל, אונד מיין געבעטה מיט זיינען אָהרען. (ח) דיא ערדע בעבטע אונד ציטטערטע, דיא גרונדפעסטען דעס היממעלס שוואנק־טען, אונד בעבטען, דא ער צירנטע; (ט) עס שטיג דויך אויס זיינער נאזע, פייער אויס זיינעם

רש"י

לעוברי דרך מן המטר והרוחות לגריס"ש בלע"ז: אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה: משגבי. סומכי: ומנוסי. שהייתי נס אליו לעזרה: (ד) מהולל אקרא ה'. כתרגומו בקלוס לו שהודנו לפי כי מלוכי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקרא ואושע לשון הוה: (ה) אפפוני. הקיפוני: משברי מות. כתרגומו כאיתתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם: נחלי, גייסות שוטפות כנחל: (ו) חבלי. כתרגומו משרית כמו חבל נביאים [שמואל א' י"ו]: קדמוני. באו לפני: (ז) בצר לי אקרא ה' וישמע וגו'. כן דרך לשון הווה מתאר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחת: (ח) ויתגעש ותרעש. לא על נסים שאירעוהו נאמר אלא על נסים שנעשו לישראל וראש המקרא מחובר על סופו: כי חרה לו. כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו כשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ונעו: (ט) עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו. וזהו כל לשון חרון

באור

(ב) מהולל וגו', בקראי אליו בתהלות אני אושע (הרא"בע): (ה) אפפוני, הקיפוני: משברי, הם גלי הים כמ"ש משבריך וגליך עלי עברו (תהלים מ"ב ח'). וענין משברי מות ע"ד משל כאלו יש למות גלי', והם באו עליו מכל צד: נחלי בליעל. על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה גדולה (רד"ק) ובליעל ש"מ ענין רשעה והשחתה כמו דבר בליעל יצוק בו (תהלים מ"א ט') יועץ בליעל (נחום א' י"א) ות"י חייבין כלומר אנשי בליעל: (ו) קדמוני מוקשי מות, ענין

ענינו קדימה בזמן או במקום טרם שיגיע הנקדם לו (יעמאהדען לופארקאממען, ענטגעגען קאממען, מיט עטוואז איבעררשען), ויאמר לטובה ולרעה ביחס הפעל תקדמנו ברכת טוב (תהלים כ"א ד') קדם שאשאל. יקדמנו מגן (ישעיה ל"ז ל"ג) פתאום. וענינו פה סבות ונפילת מוקשי מות בלא עתו. והוא ד"מ כאלו המות שמן לו את מוקשיו בבלי דעת: (ז) באזניו, פעל וישמע מוסב על ושועתי: (ח) ויתגעש ותרעש, ענין תנועה ורעדה, וראש המקרא מחובר על סופו: כי חרה לו. כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו כשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ וכו' (מדברי רש"י): מוסדות השמים. יתכן שרמז באמרו מוסדות השמים על מוסדי ההרים, כי הם גבוהים ולזה תארם בשם שמים כאמרו אשר תעוף בשמים, וידמה שהענין כן לפי שנמצא תמורת זה בספר תהלים ומוסדי הרים (רד"ק): (ט) עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו (רש"י). וטעם באפו מאפו כמו והנותר בבשר ובלחם כי הבי"ת והמ"ם מתחלפים: גחלים בערו ממנו, כלומר מן האש יתלהבו גחלים, וכמוהו למטה מנגה נגדו בערו גחלי אש וכן מתורגם פה, ות"י כגוד גומרין דלקן מימריה בשכלותי(?). רי"א מנגהו בערו

מִמֶּנּוּ: (י) וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו:
(יא) וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ:
(יב) וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם
עָבֵי שְׁחָקִים: (יג) מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ:
(יד) יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ:
(טו) וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם: (טז) וַיֵּרָאוּ
אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה

ויהמם כ'

מונדע, פערצעהרענד — קאָהלען ענטבראַנטען דאַפאָן; (י) ער נייגטע דען הימעל אונד פוהר הער־נידער, דונקלעס געוואָלק אונטער זיינען פיסען. (יא) ער פוהר אויף דעם כרוב, אונד פלאָג, אונד ערשיען אויף פליגעלן דעם ווינדעס. (יב) ער מאכט פינסטערניס אום זיך הער אלס צעלט, וואססער־זאממלונג, דיכטעס גע־וואָלק. (יג) אוים דעם ליכטגלאנצע נעגענאיבער בראַנגטען קאָהלען. (יד) דער עוויגע דאָנערט פאָם הימעל, דער האָכסטע לעסט זיינע שטיממע האָרען. (טו) ער זאנדטע זיינע פפיילע אוים, אונד צערשטרייעטע זיא, שליידערטע בליטץ אונד פערווירדטע זיא. (טז) דא צייגטען זיך דיא קוועללען דעם מעערעס, וואורדען אויפגעדעקט דיא גרונד־

רש"י

אף שבשאף כוחו ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל. מגזרת דבר פיו תאכל את הרשעים: (י) ויט שמים. להנקם מאויביו ממצרים ומפרעה: (יב) וישת חשך סביבותיו. לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקים. מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ. חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר בהגדת הרבה חושרין אותו בכברה. ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרין העבים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם. האמור בשופטי התבונה שהם זרועות העץ חמשה המהדקין וקושרין עיגוליה יחד: (יג) מנגה נגדו. שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הנגה לפניו מן התחלה ומאותו נגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים: (טז) יגלו מוסדות

באור

כנחלים, כפל ענין ואש תאכל מפיו בגחלי אחד ומלות שונות (קאָהלען ברענטען אוס איהם). ואם אמנם הפירוש הזה נראה לי יותר נכון לפי הפשט ויופי המליצה, עכ"ז בתרגומי נטיתי אחר דעת המפרשים כדרכי: (יא) וירכב, ר"ל והטעם רדת הגזירות במהירות בלי התמהמה ועכבה (רש"בע): כרוב. פתרו מנחם בן סרוק תבנית צורה, וכן כתב הרשב"ע כי כרוב כולל לכל צורה ע"כ, ופה הוא כנוי לעבים שנדמה לעין כצורת עגלה עם סוסים, והקדמונים בהבליהם מציירים אליל יופיטער רוכב על העבים כבעל עגלה עם סוסים: וירא, ותהלים וידא הדלי"ת והרי"ש מתחלפים כמו דודנים רודנים ודומתו בענין דָאָה. (ויקרא י"א י"ד) דַּאָה (דברים י"ד י"ג): (יב) חשרת, ותהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוריהם (מ"א ז' ל"ג) וכשהעבים מתקשרים זו בזו הוא החשכה. ות"י מים תקיפין. והנה החכם גמז' הביא בספר המלים פעל חשר בלשון ערבי ענינו אסיפה וקבוץ (פערזאממעלן) ותמנו כגזר לדעתו חשרא. ויען שהוא נרדף במתנו עם קשור, תרגמתי (וואס־סערזאממלונג): עבי שחקים, ת"י דכפת ענגין ענין המון עננים (דיכטע מענגע וואָלקען) ועד"ז מתורגם פה: (יג) מנגה וגו', עתה יזכר המשורר נקמת ה' על הרשעים, ויפליא את המכה הגדול והנורא במכות התולדות שהוא הרעם: בערו, ותהלים עברו בהפוך אותיות ושני הענין, עיין באורו בספר נעים זמירות ישראל: גחלי אש, כנוי לאידי גפרית ומלח העולים מן הארץ ע"י חום השמש, וכשיתגבו באויר ויפגעו זה בזה יתלהבו וישמיעו את הקול החזק והנורא המכונה בל"א בשם (דאָננער): (טו) חצים, כנוי לקדמי הברקים על מהירותם: ויהם, ענין מהומה ות"י ושגישנון. והפעלים ויפיצם ויהם על האויבים: (טז) אפיקי ים, משרש פוק וענינו יציאה, כלומר המקור אשר מי הים יוצאים ממנו, והטעם על הרוח הנושב במי הים ויבקעם עד היסוד, ויראו אפיקיו. וכן יגלו מוסדות תבל, וככל מנשמת רוח אפו.

מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ: (יז) יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי
יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים: (יח) יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז
מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי: (יט) יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי
וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי: (כ) וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי
יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי: (כא) יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי
כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי: (כב) כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה
וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי: (כג) כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו
לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה: (כד) וָאֶהְיֶה
תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֺנִי: (כה) וַיָּשֶׁב יְהוָה
לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו: (כו) עִם־חָסִיד
תִּתְחַסָּד עִם־גְּבוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם: (כז) עִם־נָבָר

משפטו ה׳

פּעסטען דער וועלט ,-פֿאָן דעם דראָחען דעם עווי-גען, פֿאָן דעם שנויבען זיינעס צאָרנעס. (יז) ער שטרעקטע (זיינע האנד), פֿאָן דער האָהע אונד פֿאסטע מיך, אונד צאָג מיך הערפֿאָר אויס גראָסעם געוועססער. (יח) ער רעטטעטע מיך פֿאָן מיינעם שטארקען פֿיינד, פֿאָן מיינען האססערן דיא מיר צו מעכטיג וואַרען. (יט) זיא איבערפֿילען מיך אם טאגע מיינעם אוני-פֿאלס; אבער דער עוויגע וואר מיר איינע שטיטצע. (כ) ער פֿיהרטע מיך אויס, אין וייטען רוים, ער רעטטעטע מיך; דען ער האט לוסט אן מיר. (כא) דער עוויגע פֿערגעלטעט מיר נאך מיינער גערעכטיגקייט, ער לאָהנט מיר נאך דער ריינינקייט מיינער הענדע; (כב) דען איך האלטע דיא וועגע דעם עוויגען, אונד פֿרעפֿלע ניכט ווידער מיינען גאָטט; (כג) דען זיינע רעכטע האבע איך פֿאָר אויגען, אונד וייכע ניכט פֿאָן זיינען געזעטצען. (כד) איך בין אונשולדיג פֿאָר איהם, איך היטע מיך פֿאָר פֿערגעהונג: (כה) דארום פֿערגילט דער עוויגע מיר נאך מיינער גערעכטיגקייט, נאך מיינער ריינינקייט פֿאָר זיינען אויגען. (כו) געגען דען פֿראָממען ביזט דוא פֿראָם, געגען דען טרייען ביזט דוא טריא; (כז) געגען דען ריינען ביזט דוא

רש״י

תבל. שנבקע התהום כשנבקע יס סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת. מכח נשיבת רוח אפו: (יח) כי אמצו. כאשר אמצו: (כא) כצדקתי. כשילאו אחריו למדבר וסמכו על הבטחתו: (כו) עם חסיד תמים נבר. כנגד שלשה אבות שהלם הקדוש ברוך הוא גמול לבניהם: (כז) ועם עקש. פרעה: תתפל. לשון נפתל ועקש ותספר [תהלים י״ח כ״ז] כמו תתפתל. דבר אחר ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע

באור

ולדעת רד״ק אפיקי מים מענין חוזק כמו ויתאפק. והם המים הנגרים בחוזק. ותפירוש תהלים עמקים מלאים מים כת״י עומקי מים (דיא טיעפען דעז וואססערס): (יז) ישלח, מעתה יבייר בתשלים הגלתו על ידי השם. ישלח ידו כענין וישלחו המלאכים ואחד לתרנם (ער סיקטע פֿאָן דיער האָהע, ע פֿיהרט איך) כת״י דַבְּרֵנִי מענין הנהגה: ימשני, מלשון מן המים משיתיהו ממים רבים: סיום המשל מן הקודם שאין חלקו בגורל הרשעים הנטבעים במעימו׳ תהום אשר נבקעו בגערת ה׳ כי ימשהו ה׳ מן המים האלה: (יח) עז, שעוזו כי עז, ומלת כי הוא אחריו מוסבת עלמה ואחרת עמה: (יט) יקדמני, אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי (רש״י). (עיין לעיל פסוק ו׳): (כ) למרחב, היפוך הגדה: (כא) כבר ידי. על ענין ותנקיון כפי עשיתי זאת (בראשית כ׳ ה׳) עיין הצאור שם: (כג) לא אסור ממנה, אפילו מעט ממנה ות״י מנהון: (כו) עם חסיד תתחסד, מי שעושה חסד תתנהג עמו בחסידות: גבר תמים, איש תמים כמו גבר חכם בעוז (משלי כ״ד ה׳) (בן מלך): (כז) נבר, תאר מפעל הכפל וענינו נקיון כמו לעיל כבר ידי: תתבר, משפטו תתברר, ונכפל אות הכפל אלו היו אומר תִתָּבַר היה דומה שהוא מנל״ה כמו וַיִּתְגַּל לפיכך הטילו תנועות תתברר בתתבר, והוא בתי״ו להורות כי חסר מן התבה אות הכפל (רד״ק): תתפל, גם כן לשון הפעלת מם תפת

תִּתָּבָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל: (כז) וְאֶת־עַם עָנִי
תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל: (כט) כִּי־
אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי: (ל) כִּי בְכָה
אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר: (לא) הָאֵל
תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל
הַחֹסִים בּוֹ: (לב) כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי
צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ: (לג) הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל
וַיַּתֵּר תָּמִים דַּרְכִּי: (לד) מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת
וְעַל־בָּמֹתַי יַעֲמִדֵנִי: (לה) מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה

דרכו כ׳ רגליו כ׳

רין, געגען דען פֿערקעהר־טען צייגסט דוא דיך פֿערקעהרט. (כח) דעם אונטערדריקקטען פֿאָלקע הילפֿסט דוא, דוא בליקסט אויף דיא שטאָלצען אונד ערנידריגסט זיא. (כט) דוא ביזט מיינע לייכטע, עוויגער! דער עוויגע ערלייכטעט מיינע פֿינסטערניס. (ל) מיט דיר דורכברעכע איך קריגעסשאארען, מיט מיינעם גאָטטע איבערשפרינג איך טויערן. (לא) ער, גאָטט, — זיין וועג איזט פֿאָללקאָממען, דעס עוויגען וואָרט דורכלייטערט; שילד איזט ער אללען, דיא איהם פֿערטרויען. (לב) דען ווער איזט גאָטט אויסער דעם עוויגען, אונד ווער איין האָרט, אָהנע אונזערעם גאָטטע? (לג) גאָטט דער מיך שטערקעט מיט קראַפֿט, אונד מיינען וועג צור פֿאָללקאָממענהייט בעפֿאָרדערט; (לד) ער מאכט מיינע פֿיסע גלייך דען הירשען, אונד שטעללט מיך אויף מיינען האָהען. (לה) ער איבט מיינע האנד צום קאַמפֿע, דאס

רש״י

במלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהר ולכה כי פשטו פלשתים: כצדקתי, שלא הרגתיו וכרתי כנף מעילו: (ל״א) אמרת ה׳ צרופה. ברורה מבטיח ועושה: (לג) ויתר תמים דרכי. מכל מכשול ומכל חטא ומכל מסוכן עד כי הי׳ שלם וכנוס: (לה) ונחת קשת נחושה זרועותי. ונדרכה קשת נחושה על ידי זרועי שיש בי כח לדרכה. קשתות היו תלוים לבת

באור

ותתמם. ועקרו תפתל ומשפטו תתפתל. ונהפכה ע״פ בפ״א הפעל כמו עם ישית ישיבני והוא מלשון נפתל ועקש. כלומר תביא עליו כדרכו בנפתלה וכמוהו אם ללצים הוא יליץ ויבוא עליו שיכשלו בעלילותם (מדברי רד״ק). ועפ״ז מתורגם פה. ולולי הוא התפעל מדומה מדלה עצמו כך אבל איננו באמתו: (כח) ועיניך וגו׳. עיניך תתן על רמים עד שתשפילם, וכן בתהלים, ועינים רמות תשפיל, אע״פי שאין המלות שוות (רד״ק): (כט) נירי וגו׳, הנרה היא ההשכל והתשועה ממנה היא האורה והנגה: (ל) ארוץ, משרש רוץ ובא בשור״ק כמו ירוץ ישוד וטעמו אשבר גבא האויבים. וי״א מגזרת רוץ פירושו ארוץ לגדוד אויבי כחברו אדלג שור (מדברי רד״ק בתוספה) ואלו לתרגם (מיט דיר רענגע איך אן געגען סחהרען): (לא) תמים, שלם ומביא אל התכלית לעולם ואמן במאמרו לגמול לאיש כמפעלו: צרופה, מבל סיג ואין בדבריו שום בטול. מבטיח ועושה: (לב) מעוזי חיל, נכתב בו״ו עם הדגש ע״ד הארמית, ופירושו שמחזק אותי בחיל וכן בתהלים המאזרני חיל: ויתר תמים דרכי, המליצה הזאת קשה להבין, ולאו כל המפרשים לבאר בדרך שיהיה פתרון מלת ויתר מכוון עם הנמשך על צד הראוי. והנה כולרי מפורש המליץ עליו למד שהוא תשולל הנגה והגדלה לו שהוא טעות סופר ונחלף עם ויתן תמים דרכי בתהלים כי הנו״ן והרי״ש מתחלפים לפעמים. אבל אנחנו על המסורת אשר בידינו נשענים, ויש לנו מחזיקים והנכון מכל הפירושים לדעתי פירוש הרלב״ג ז״ל. ר״ל כל כך מהר לכמע אלי הטות עד שהוא כאלו יתר ויקפץ דרכי אל המקום שיותר שלם ותמים. ולזה אמר משוה רגלי קלות לרוץ כאילות. ועפ״ז תרגמתי והוכרחתי להעתיק מלת תמים כשם המושאל כפי שנהג במליצה בלשון אשכנזי. ות״י לפי הכוונה ומתקן שלים אורחי. מסכים עם הפירוש הזה: (לד) משוה וגו׳. משים כמו שויתי ה׳ לנגדי תמיד (רד״ק) ויש מהראשונים ב״כ ענין שיוי ותיקון כמו אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קל״א ב׳) ושיעור הפסוק משים רגלי קלות לרוץ אחר האויב כאילו זו שהיא עשר ועפ״ז באתי גבתה גבולתי: (לה) ונחת, לדעת רד״ק שרשו נחת והוא

ונחת קשת־נחושה זרעתי: (לו) ותתן־לי מגן
ישעך וענתך תרבני: (לז) תרחיב צעדי תחתני
ולא מעדו קרסלי: (לח) ארדפה איבי
ואשמידם ולא אשוב עד־כלותם: (לט) ואכלם
ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי:
(מ) ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני:
(מא) ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם:
(מב) ישעו ואין משיע אל־יהוה ולא ענם:
(מג) ואשחקם כעפר־ארץ כטיט־חוצות אדקם

מיין אום דען שהערנען באגען שפאנ׳נעט. (לו) דוא גאבסט מיר דען שילד דיינעס הײלס; דיין הער־אבלאססען מאכט מיך גראָס. (לז) דוא ווײטערסט מיינען שריטט אונטער מיר, דאס מיינע קנאָכעל ניכט וואנקען. (לח) איך פערפאָלגע מיינע פײנדע אונד פערטילגע זיא, אונד קעהרע ניכט אום, ביז איך זיא פערניכטעט. (לט) איך רייבע זיא אויף, צערשמעטטערע זיא, דאס זיא ניכט ווידער ערשטעהען, זיא מיססען אונטער מיינע פיססע פאללען. (מ) דוא גירטעסט מיך מיט קראפט צום קאמפפע, דוא בייגטעסט מיינע ווידערזאכער אונטער מיר. (מא) מיינער פײנדע נאקקען װענדעסט דוא מיר צו; מיינע האססער, דאס איך זיא פערניכטע. (מב) זיא װענדען זיך אללענטהאלבען הין (אום הילפע צו ערהאלטען), נימאנד הילפט — צום עוויגען — ער ערהאָרט זיא ניכט. (מג) איך צערמאלמע זיא

רש"י

בימיו היו מלכי האומות באין ורואין אותו ואומרים זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדרוך את זה אלא לירא תו דוד שומע ונוטלן ומכתתן לפניהם. ונחתה קשת לשון חית הוא וכן אליך נחתו בי: (לו) וענותך תרבני. הגדלת לי מדת ענותנותך: (לז) תרחיב צעדי. כשאדם מהדק רגליו זו בזו הוא נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד' י"ב): קרסלי. עקבי: (מב) ישעו ואין מושיע וגו'. הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם אל עושהו (ישעיה י"ז ז') כמו יפנה. ומנחם חברו עם וישע ה' אל הבל (בראשית ד' ד') ופתר בו ל' עתידה ונופל הלשון על המעתי' ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לה' ויעתר

באור

הנפעל ופירושו ונשבר בזרועותי ר"ל קשת הלויה. אמנם הנכון שהוא פעל מגזרת נחת לשון הורדה כמו ותנחת עלי ידיך (תהלים ל"ח ג'). ואמר עד"ע שה' מלמד את זרועותיו לדרוך קשת נחושה. ות"י ומתקף בקשת נחשא דרעי, מסכים לזה. וטעם זרעתי כל אחת מזרעתי כמו בנות צעדה עלי שור ופעל מלמד מושך עצמו ואחרת עמו: (לו) ותתן לי, למגן ישעך: וענותך. ענינו ענוה כמו וענותך הכתוב בתהלים, ונחה הוי"ו כמו ועולתה קפצה פיה (איוב ה' ט"ז) (רד"ק ורי"א). כלומר מדת ענותך להשגיח משמרותים על בש"ד היא תרבני כמו תגדלני: (לז) תרחיב, כשאדם מהדק רגליו זו לזו הוא נוח ליפול, וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (רש"י): קרסלי, כרעי. ותרגום אשר לו כרעים. דליה קרסולין. וי"ת ולא אתשלה רכובתי, והם הברכים. וכמוהו ארכובתיה דא לדא נקשן בדניאל. ורש"י בפירושו לספר תהלים כתב קרסולי הם הרגלים מן הפסתורין (שריטטע) ולמטה שקורין קבי"לש בלע"ז (chevilles, קנאָכעל). וכן מתורגם פה. והחכם בעז' הביא בספרו פעל קרסל בלשון ערבי ענינו תנועה והנדה (וואנקען, הינקען, חיינען וואנקענדען, הינקענדען גאנג, דירדע שטנקען החבען) ועמנו נגד השם קרסל בתוספת הרי"ש כמנהג הלשון במרובעים ע"כ. ונלאותו רק פעם אחד בתנ"ך, פעיד כי הוא זר ולקוח מלשון נכריה כפי הכלל המונח ממני בספר לשון כשדים אשר ילא לאור בקרב ימים: (מא) תתה, חסר נו"ן שלא כמשפט, ושעורו נתת לי עורף אויבי ומשנאי בנוסם לפען אצמיתם: ואצמיתם, ענינו הכליון עד עולם: (מב) ישעו, כלומר ופנו ימין ושמאל ואין מושיע כמו ולא ישעה על קדוש ישראל (ישעיה י"ז) (רד"ק) ותהלים ישועו בהפוך האותיות. ות"י בעין סעד וליה לבית פרק מלגן קדם ה' ולא מקבל צלותהון: (מג) ארקם, פרשו דקק מענין ושחקת ממנו

אַרְקָעֵם: (מד) וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי: (מה) בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי: (מו) בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם: (מז) חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי: (מח) הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי: (מט) וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי: (נ) עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם

ויא שטויב דער ערדע, וויא גאססענקאָטה, צער־שטאמפפע יאיך זיא. (מד) דוא רעטטעסט מיך אויס דען קעמפפען מיינעס פאָלקעס, בעוואהר־טעסט מיך צום הויפטע דער נאטיאָנען, פאָלקער דיא איך ניכט קאננטע, דיהנען מיר. (מה) דיא זאָהנע דעס אויסלאנדעס פערשטעללען זיך פאָר מיר; אויפס האָרען בלאָס, געהאָרכען זיא מיר. (מו) דיא זאָהנע דעס אויסלאנדעס פערשמאכטען, אונד הינקען אויס איהרען שלאָס־סערן הערפאָר. (מז) דער עוויגע לעבט — געפריזען וויא ער! מיין האָרט! ערהאבען — גאָטט, דער האָרט מיינעס היילס. (מח) גאָטט דער מיר ראכע גיבט, אונד מיר פאָלקער אונטערווירפט; (מט) דער מיך מיינען פיינדען ענטרייסט, איבער מיינע ווידערזאכער מיך ערהעבסט, פאָן דען געוואלטטהעטיגען מיך רעטטעסט. (נ) דארום דאנקע איך

רש"י

לו ה' [בראשית כ"ה כ"א] אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל ויען ה' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו: (מג) ארקעם. ארמסם. והרבה יש בספר [יחזקאל ו' י"א כ"ה ו'] תקע ברגלך ורקען ברגל: (מד) מריבי. מדואג ואחיתופל ושאול והזיפים: תשמרני לראש גוים. לפתני לכך. ומדרש אגדה אמר דוד רבונו של עולם הגליני מדיני של ישראל שאם חטאו או מרדו את ישראל במצותי אני נענש אלא לראש גוים השימני ואם יעבדוני עליהם לא אענש: (מה) יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי כזבים: לשמוע אוזן ישמעו לי. אפילו שלא בפני ימהרו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי: (מו) בני נכר יבולו. ילאו לי עלה נבל [ירמיה ח' י"ג] פלישטידו"ר בלע"ז: ויחגרו. לשון פסחים: ממסגרותם. מקושי יסורי ממסגר ששמני איסורן בהם: (מז) חי ה'. העושה לי אלה:

באור

אזק, ופ"א הפעל בחירק שלא להתחלף עם עתיד הדגש מנחי הלמ"ד (בן פלך). ולדעתי שנשו רוק והדגש במקום הנח, והוא מהלגיות: ארקעם, ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל, תקע ברגלך, ורקען ברגל (רש"י): (מד) מריבי עמי, מריבי של שאול, דואג ואחיתופל שבע בן בכרי והנלוים אליהם: תשמרני, שלא ישלטו בי קמי, ותלפנני להיות גם ראש גוים אחרים אשר לא מבני ישראל המה, כמו אדום וארם וכדומה: עם לא ידעתי, בעם אשר המה בארץ רחוקה: (מה) יתכחשו, מחמת יראה מראים את עצמם כעבדים נאמנים, אף שבלבם ישנאו אותי, והלועז באשכנזי ישתמש ג"כ במליצה זאת במובן זה (ועלבסט פערלייגנען): לשמוע אזן, אפי' שלא בפני ימהרו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי (רש"י). והרד"ק כתב: ובספר תהלים לשמע אזן, ופה הוא שם ע"מ שאוד, יאור, תהום וענין הכתוב מה שכתוב ישמע דוד שם (חויל דען רוף), וכן ת"י לשמוע אזן ולא למשמע. ולדעתי הוא שם המקור וכן מתרגם: ישמעו לי, הנפעל מבנין הלתה' והכנעה (געהאָרכען, חונטערווערפען) ות"י ישתמעון כמו מה יפלאות וישתמעת בדניאל: (מו) יבלו, מלשון נבל תבל: ויחגרו, מענין חגר ופסח, ות"י ויזועון (זיך וואנקען): ממסגרותם, ממקומות הצרות אשר נסגרו בתוכם: (מח) ומוריד, לשון כניעה: (מט) מקמי תרוממני, רוממתני (רד"ק) יותר מקמי: מאיש חמסים, משאול שהיה עושה לי חמס, ות"י תנצבני מגוב וממשרין עממין ותוקף דעביה תשיזבני: (נא) מגדול, ר"ל שהוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד כמו המגדל שהוא תוקף העיר (רלב"ג). וי"א שהוא אחר מענין גדל כמו הכתיב מגדיל שהגדיל ישועות מלכו (היין פערגרעסערט זיינעם קעניגס):

דיר עווינער, אונטער דען חיידען, אונד לאָבזינגע דיינעם נאמען. (נא) דיר, דער דיינעם קאָניגס רעטטונגסטהורם איזט, דער הולד איבט אן זיינעם געזאלבטען, אן דיר אונד זיינעם זאמען עוויגליך.

ולשמך אזמר: (נא) מגדול ישועות מלכו ועשה־חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד־עולם:

הפטרת תשעה באב

(ירמיה ה' י"ג עד ט' כ"ד.)

(יג) אסף אסיפם נאם־יהוה אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל ואתן להם יעברום: (יד) על־מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל־ערי המבצר ונדמה־שם כי יהוה אלהינו הדמנו וישקנו מי־ראש כי חטאנו ליהוה: (טו) קוה לשלום ואין טוב

(יג) איך ווערדע זיא אויף'ס אייסערסטע ברינגען, שפריכט דער העדר, זאָ דאס קיינע טרויבען אם וויינשטאָקקע בלייבען ווערדען, נאָך פייגען אם פייגענבוימע, אונד דאז לויב ווירד פערוועלקען; יא נאכדעם איך איהנען יענע (פריכטע ווערדע בעגעבען האבען, ווערדען זיא פאָן איהנען פערשווינדען. (יד) וואס וויילען וויר דען נאָך? פערזאממעלט אייך אונד וויר וואָללען אונס אין דיא פעסטען שטעדטע ווערפען אונד דאזעלבסט אין טרויער ווייליען; דען דער הערר וויל דאז וויר אין טרויער זיין, אונד גיבט אונס פערגיפטעטעס וואססער צו טרינקען; דען וויר האבען געגען דען הערן געזינדיגעט. (טו) מאן האָפפעט אויף פרידען, אונד עס ווירד ניכט גוט; (מאן האָפ־

רש"י

(יג) אסף אסיפם. לשון כליה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה (צפניה א'): אין ענבים בגפן. לא יותר דבר: והעלה נבל. ל' כמו פליישטרי"ש בלע"ז (Flestis : flétri, פערוועלקט) כמו וכנובל' מתאנה (ישעיה ל"ד) כאלה נובלת עליה (שם א'): ואתן להם יעברום. כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם: (יד) ונדמה שם. ונדום שם ונשב שם דומים ואבלים: מי ראש. תרג' יונתן כוס דלווט ביש כרישי חיון ראש פתנים הוא ארס שבפיהן:

באור

(יג) אסוף אסיפם, אסוף מקור מן אסף אלהים את חרפתי, אסיפם עתיד הפעיל משרש סוף (הכרם לא יסוף מזלג', יחדו יסופו כאשר ה'), וכמהו אסוף אסף כל מעל פני האדמ' (צפני' א' ב'). ופה"כ פירש מה תהיה ההכרתה הזאת, אין ענבים וגו', כן פירש"י רד"ק ואלו'. ונראה לי שהלשון הנקוד ותרגום הקדמונים היה נכון יותר לקרוא אָסֹף אֲסִיפֵם. אכרית האסיף שלהם, אכרית מה שהיה להם לאסוף מן השדה. באופן שלא יהיו להם ענבים בגפן וגו'. וזה לרוב ביאת האויב שמשחית השדות: ואתן להם יעברום. הוא פירוש למה שלפניו. לא אכרית פרי אדמתם ממש, אבל אחר שאתן להם הענבים והתאנים וזולתם. יעברו מהם. ולא יהיו להם, כי יבא האויב ויאכלם (קרוב לפירוש רד"ק) ואלו' פי' כפירוש שנודלער, ווענעמט, אתן להם אויבים שיעבדו באדמם: (יד) על מה אנחנו ישבים, הנביא משתף עצמו בגזרת עמו, ומדבר כאלו כבר באה הרעה: על מה, מה לנו להתעכב בכפרים ובשדות. אחר שאין תקוה להציל ידנו מיד האויב: ונדמה שם, נשב שם דומם כאבלים, ותלמידי אליעזר אליה אינג מוסיף שאמר ונדמה כנגד השמחה שהיו שמחים בהביאם האסיף הביתה, אמר נבא אל ערי המבצר אך לא לחוג ולשמוח, רק לשבת דומם כאבלים: (טו) לעת מרפה, ונקוה לעת מרפא, והנה בעתה: מרפה, בה"א כמו באל"ף, ולפיכך נקוד צירי ולא סגול. ובדפוס הוא באל"ף: (טז) מדן נשמע,

לְעֵת מַרְפֵּה וְהִנֵּה בְעָתָה׃ (טז) מִדָּן נִשְׁמַע
נַחְרַת סוּסָיו מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו רָעֲשָׁה
כָּל־הָאָרֶץ וַיָּבוֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר
וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ (יז) כִּי הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּכֶם נְחָשִׁים
צִפְעֹנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם לָחַשׁ וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם
נְאֻם יְהוָה׃ (יח) מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן עָלַי לִבִּי
דַוָּי׃ (יט) הִנֵּה־קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ
מַרְחַקִּים הַיהוָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם־מַלְכָּהּ אֵין בָּהּ

*) ח' במקום א'

פֿעט) דיא צייט דער גע־נעזונג, אונד עס קאממט דער שרעקקען. (טז) פֿאָן דן העד פֿערנימט מאן דאז שנויבען זיינער ראָססע, פֿאָם לערמען דעס חיהערנס זיינער שטרייט־ראָססע ערבעבט דאז גאַנצע לאנד; זיא קאָממען אונד פֿערצעהרען דאז לאנד אונד וואס עס פֿיללעט, דיא שטעדטע זאממט איהרען בעוואָהנערן. (יז) יא איך וויל שלאַנ־גען ווידער אייך שיקען, באזיליסקען, געגען דיא קיין צויבער הילפֿט, אונד דיזע ווערדען אייך פֿערוואונדען, שפריכט דער הערר. (יח) איך ווינשטע מיך צו ערהייטערן טראָסט מייַנעם אינערן קוממערס, ווירערוויללען יאממערט מיין הערץ אין מיר. (יט) האָרך! דאז קלאגגעשריא דער טאָכטער מיינעם פֿאָלקעס פֿערנימט מאן פֿאָן פֿערנעם לאנדע, (עס הפֿעט): איזט דער הערר ניכט אין ציון? איזט איהר (חיממלישער) קאָניג ניכט אי

רש"י

(טז) מדן נשמע. על דלאו לעגלא דדן: נחרת סוסיו. עטישות גחיריו: מצהלות אביריו. צהלות משחק סוסיו ומלינו במקום אחר סוסים נקראים אבירים מדהרות אביריו (שופטים ה') לשון סוס דהר (נחום ג') ויונתן תרגם מקל פסיעות גבדוהי: (יז) נחשים צפעונים. כחש לסוף שבעים שנה נעשה אפע ולוחש אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו שנאמר כמו פתן חרש יאטם אזנו (תהלים נ"ח) הוא שנאמר אשר אין להם לחש: (יח) מבליגיתי עלי יגון. כמו המבליגתי וזה דבר הוא מיסליטיצמנ"ץ בלע"ז (Mes haitenemencc ויינע פֿרהליקייט הייטערקייט) כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני: עלי לבי דוי. מקול גלויות הגבלו' אלי בפרענותי' האלות: (יט) הנה קול שועת בת עמי. אני שומע שסופן לצעוק באר מרחקים ולמה כל זאת

באור

מן לגבול צפון של ארץ ישראל, ואמר דרך הפלגה כי סוסי האויב רבים כל כך, שנחרתם נשמעת בירושלים תכף אחרי הכנסם בגבול ארץ ישראל: נחרת, נשיבה בעד הנחירים: אביריו, סוסים אבירים וחזקים, כמו מדהרות דהרות אביריו, ולפעמים הכוונה על פרים חזקים, כמו אבירי בשן כתרוני: ויבואו, האויבים: (יז) כי הנני, דברי האל: צפעונים, עיין (ישעיה י"ד כ"ט): לחש, ידוע במלאכה כי על ידי קול זמר ושיר של כשפים יעשו שלא יזיקו הנחשים, והאריך בזה באבארט בראיות מן הכותבים הקדמונים, ורלא' הוסיף מדברי המחברים האחרונים, ולא כדברי ר' יואל ב"ר"ל (בתהלים נ"ח ו') והמקרא הזה משל על ביאת אויבים אשר לא יוכלו ישראל להתגבר נגדם: (יח) מבליגיתי. דברי הנביא. התפרשים פירשו מבליגה לשון התחזקות, אך שולטענס פירש מלשון ערבי ענין פנים להתות ושוחקות, והוא מתישב יפה בכל המקומות אשר בא בו משרש הזה. ועדיין מלת מבליגיתי קשה מאד בדקדוק כי אין מלה על משקלה. רש"י ור' משה קמחי ורלא' ובעל פירשוה שם דבר, כמו הבלגתי. ור' משה קמחי הביא לדוגמא שם מרבית, ואין המשקל מכוון, בעבור היו"ד הראשונה, ואחרים פירשוה שם התאר, או בינוני, וגם זה לא יתכן, בעבור היו"ד השניה. ורלא' פי' הכנוי במקום לי, איה אפוא לי מבליגית על היגון? והנה העקר חסר. ואני אומר לקרוא מַבְלִיגִיתִי בטעם מלעיל, והוא פעל, והוא בנוי בנין זר (כמו למטה ט"ו י' מְקַלְלַוְנִי), וענינו מבליג הייתי, והטעם אני הייתי מבקש להגיל פני ולהתגבר על היגון, אך היגון מתגבר עלי ובעל כרחי לבי דוי: (יט) מארץ מרחקים, נסמע לקרוק, מארץ מרחקים שהוגלו' אותו, דומות מדן נשמע נחרת סוסיו. או (לדעת רד"ק ז"ל) מארץ מרחקי

יהוה׃ (ו) לכן כה אמר יהוה צבאות הנני צורפם ובחנתים כי־איך אעשה מפני בת־עמי׃ (ז) חץ שחוט לשונם מרמה דבר בפיו שלום את־רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו׃ (ח) העל־אלה לא־אפקד־בם נאם־יהוה אם בגוי אשר־כזה לא תתנקם נפשי׃ (ט) על־ההרים אשא בכי ונהי ועל־נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי־איש עבר ולא שמעו קול מקנה מעוף

ין שיחט כ׳

גערן זיא זיך מיך צו ער־קענגען, שפריכט דער חערר. (ו) וואהלאן! אלזא שפריכט דער העדר, גאטט צבאות: איך ווילל זיא ביינגען אונד לייטערן; דען וויא קאננטע איך אנ־דערס טהון, ווען איך בע־ריקזיכטיגע דאס זיא דיא טאכטער מיינעס פאלקעס איזט? (ז) אייעס שאר־פען פפיילע גלייך איזט אירע צונגע; ער שפריכט פערדעטהעריש, יעדער־מאן שפריכט מיט דעם אנדרע פריעדליך מיט זיינעם פריינדע, אונד אין איינעם הערצען ער איהם איינע שלינגע. (ח) קאננטע איך נאך זאלכען דינגען אומהין רעכענשאפט פאן איהם צו פאדערן? שפריכט דער חערר: זאללטע איך אן איינעם זאלכען פאלקע ניכט ראכע נעהמען? — (ט) איבער דען בערגען ווילל איך מיינע קלאגען אונד מיין [illegible] ערהעבען, אונד איבער דען פלורען דעם פעלדעס קלאגעלידער אנשטיממען; דען זיא זינד פער־הערעט, אהנע דאס יעמאנד דורכווא[illegible]; ניכט מעהר פערנימט מאן [illegible]

רש״י

דעת לותי: במרמה. נשאול המדמה: (ו) הנני צורפם. ובחנתים: מפני בת עמי. מן קדם חובי כנישתא דישראל: (ז) חץ שחוט לשונם. משוך כמו זהב שחוט (מלכים י״א) וכן ושחט שטים (הושע ה׳) טרוי״ש בלע״ז (de l'or trait,) ומלחמת Trait, לו פיינען פערדען גענענערם גחלד) כשבט מחלידיו לשון שחיטה ממש טרבקו״ץ בלע״ז [illegible] וכן תרגם [illegible] וכן התרגם יהיב גביה זי מתריף: ובקרבו. מתוכו. יחשב ומתשובתו: (ט) על ההרים. על חורבן הבתים: ועל נאות מדבר. מה מתוקים [illegible] כלומר לשון [illegible] כלומר מלכים [תהלים פ״ג] וכן לנופן כלומר קנה [גם לבון]: במתר. [illegible] הלכו. קוצן ליצה. [illegible]
פרס [illegible]

באור

לעבדתי ולכבודי (נטעתם. סבבות כלוח וגו׳) [illegible] ולמר מלשון שקר. [illegible] המלמד [illegible] הם מעבדים [illegible] : (ח) [illegible] שלמד שהם [illegible] הוא רוצה ללכוד ולבחון אותם [illegible] ונו׳ [illegible] : כי איך אעשה וגו׳. [illegible] בת עמי, כלומר לא אוכל [illegible] כי אין [illegible] (ז) חץ שחוט, כתיב שוחט, ויש מפרשים (וכן רש״י) לשון [illegible] חד וחריף, ונמשך על המקוות לחתו. מן זהב שחוט [illegible] שולטעכם פירש [illegible] (פערנעגעלט) [illegible]

[illegible] ישים ארבו, [illegible] (יהושע ח׳ ב׳): ארבו, [illegible] (ח) על ההרים [illegible] כי [illegible] ה׳ אם [illegible] לא תתנקם [illegible] על ההרים אשא בכי ונהי וגו׳. [illegible] על ההרים, [illegible] פירשו על סבבו הבתים, [illegible]

השמים ועד בהמה נדדו הלכו: (י) ונתתי
את ירושלם לגלים מעון תנים ואת ערי יהודה
אתן שממה מבלי יושב: (יא) מי האיש החכם
ויבן את זאת ואשר דבר פי יהוה אליו ויגדה
על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי
עבר: (יב) ויאמר יהוה על עזבם את תורתי
אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא
הלכו בה: (יג) וילכו אחרי שררות לבם ואחרי
הבעלים אשר למדום אבותם: (יד) לכן כה
אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם
את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש:
(טו) והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה

טע, דיא פאגעל דער לופט אונד אללעס פיה, זינד פאן דארט פערשייכט, דאפאן געגאנגען. (י) איך ווערדע ירושלים צו איינעם שטיינהויפען מאכען, צור וואהנונג פאן דראכען, אונד דיא שטעדטע פאן יהודה ווערדע איך צו איינאדען ווערדען לאססען, אים מאנגעל אן בעוואהנערן. (יא) וועלכער איזט דער ווייזע מאן דער דיזעס פערשטעהט? אונד וועמ איזט דעריעניגע צו דעם דער מונד דעס הערדן געשפראכען, דאס ער דיזעס ערקלערע? ווארום איזט דאז לאנד צערשטערט? ווארום איזט עס ערדע איינער וויסטע גלייך, דאס ניעמאנד פארביגעהט? (יב) דער הערר אנטווארטעט: דען זיא האבען מיינע לעהרע פערלאססען, דיא איך איהנען פארגעלעגט, אשטאטט מיר צו געהארכען אונד נאך דערזעלבען צו האנדלען. (יג) זיא פאלגטען פילמעהר איהרעם הערצענסדינקעל אונד געטצען נאך, אן וועלכע זיא איהרע פעטער געוואהנט האבען. (יד) פירוואהר! אלזא שפריכט דער הערר, גאטט צבאות: איך וויל דיזעס פאלק מיט ווערמוטה שפייזען, אונד פערגיפטעטעס וואססער איהנען צו טרינקען געבען! (טו) איך ווערדע זיא אונטער דען פעלקערן צערשטרייען, דיא ווערדער זיא קאנטען

רש״י

מגלים: (י) לגלים. תנים: (יא) מי האיש החכם. שיבין זאת ומי שנביא אשר דבר פי ה׳ אליו שהגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ ואת כל הפורענות הזה: (יד) לענה. עשב מר: מי

באור

נהיה של ההרים מגמ׳ כמו לתהלת (ז׳ כ״ט) ושאי על שפיים קינה. וכן (ג׳ כ״א) קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל, וכן צאת יפתח ותבכה על ההרים. ונראה לי כי הנוהג מעולם שבתשובותיהם, שלא ישרדוהו בני אדם. ועל כן היו עולים ובוכים על ההרים, ולפי זה מלבד שמקרא הוא נלאה ומעמיק. אמר תחלה שיעלה לבכות על ההרים, כדי להיות בודד ואח״כ הוסיף וגם על נאות מדבר אבכה, ואין צורך לעלות על ההרים, כי גם נאות מדבר נשמו מבלי איש עובר: נאות מדבר, מקומות מרעה נבקעה, כמו בנאות דשא ירביצני, כי דשאו נאות מדבר (יואל ב׳ כ״ב), ירעפו נאות מדבר (תהלים ס״ה י״ג): נצתו. משרש נצת משרש שרש אחד, (עיין למעלה ב׳ ט״ו): (י) ונתתי. מסוף דברי האל. (עיין בפסוק הקודם): תנים. (עיין ישעיה י״ג כ״ב): (יא) מי האיש החכם, דברי הנביא. והוא מדבר בלשון העם אשר שיפלו לפני האויב, והוא אומר כי אז יתמהו העם על מפלתם ויאמרו מי האיש החכם אשר שבא כמלתנו (תלמידי מו״הר לעדרער חי פיינסטעטער): ויגידה. יגיד את זאת, שהוא על מה אבדה הארץ, ושמורדשער ודלשונכמולשער פירשו יגיד את זאת אשר דבר ה׳, והוא שנוש: (יב) ויאמר ה׳ את העם הזה, כמו ותרשבו את הילד: לענה, עשב מר (רש״י). כמו ואחריתה מרה כלענה, ומה שתרגמתי הוא מה שתרגם הירונימוס והאלסדוניס: (טו) בגוים, לא היה כאן מקום לפרש בקיומם, והיה ראוי לנקד בגוים, והיה ראוי להפריד והפיצותים בזקף (והפיצותים בגוים אשר לא ידעו). אבל מפני שמלעלע כפין בגוים או בעמים מן צלצלת מפריש

ואבותם ושלחתי אחריהם את־החרב עד
כלותי אותם׃ (טז) כה אמר יהוה צבאות
התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל־
החכמות שלחו ותבואנה׃ (יז) ותמהרנה
ותשנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה
ועפעפינו יזלו־מים׃ (יח) כי קול נהי נשמע
מציון איך שדדנו בשנו מאד כי־עזבנו ארץ
כי השליכו משכנותינו׃ (יט) כי־שמענה נשים
דבר־יהוה ותקח אזנכם דבר־פיו ולמדנה
בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה׃ (כ) כי־עלה
מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל

*חסר א׳ · *קמץ בז״ק

נאך איהרע פֿעטער, אונד ווערדע איהנען דאז שווערדט נאכשיקען, ביז איך זיא אויפֿרייבע. (טז) אלזא שפריכט דער העׂרר, גאָטט צבאות: פֿאָרשעט נאך אונד שיקעט אום דיא קלאגעפֿרויען דאז זיא קאָממען! שיקעט צו דען געשיקטעסטען, דאס זיא הערביי קאָממען. (יז) זיא מאָגען שנעלל קלאגעגעזאנג פֿיר אונס ערהעבען, דאמיט אונזערע אויגען אין טהרענען צערפֿליסען, אונזערע אויגענלידער פֿאָן וואססער איבערשטראָמען. (יח) יא, איינען קלאגעטהאָן פֿערנימממט מאן פֿאָן ציון: אך, וויא זינד וויר געפּלינדערט! דער אייסערסטען שמאך בלאָסגעשטעללט; דען וויר האבען דאז לאנד פֿערלאססען אונד אונזערע וואָהנונגען האבען זיא (צו באָדען) געשטירצט. (יט) יא, הערעט, א פֿרויען, דעם הערן וואָרט! עס פֿערנעהמע אייער אָהר זיינעס מונדעס וואָרט, אונד לעהרעט אייערע טאָבטער קלאגעלידער, (לעהרעט) איינאנדער טרויערגעזאנג; (כ) דען דער טאָד קאָממט אונז דורך דיא פֿענסטער, קאָממט צו אונזערן פאלעסטען הערין; זאָ דאס קיינע קנאבען מעהר אויף דער שטראסען צו פֿינדען זינד, יינגלינגע ניכט מעהר אויף דען מארקטפלעטצען.

רש״י

ראש. אלה נאה: (יח) כי השליכו משכנותינו. את שוכניהם ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את משכנותינו לארץ: (כ) להכרית עולל מחוץ. מן השוק כמו וחוצות אשים לך בדמשק (מלכי׳

באור

הרב׳ בתנ״ך, ובשום מקום אין שם מלות אשר לא ידעו. אך תמיד הכוונה בכל הענין ההם (עיין דברים ד׳ כ״ז, כ״ח ס״ד, נחמיה א׳ ח׳, יחזקאל י״א ו׳, י״ב ט״ו, כ׳ כ״ג, כ״ב ט״ו, כ״ט י״ב, ל׳ כ״ג וכ״ו, ל״ו י״ט). לפיכך עשו גם כאן והפילותים בנים מלילה בפני עצמה, גם כי בפסוק הזה לא נשלם בו הענין: עד כלותי אותם, דרך הפלגה: (טז) כה אמר ה׳ צבאות. אע״פי שהוא מדבר בשם ה׳ (כי הוא אשר גלה לו הרעה העתידה) הנה הוא מתנו בלשון עצמו. עינינו ועפעפינו: התבוננו. חקרו ובקשו אנה ואנה: למקוננות. כך היה מנהגם לשכור נשים לבכות ולספוד ולקונן ולזמר על המתים. וכן העיד היירונימוס שהיה בזמן ישראל: ואל החכמות. ביותר חכמות בין המקוננות: ותבואינה ותבואנה. שני המשקלים כמלאים בנחי העי״ן, וכן תשובינה. ותשנה, נשמטה האל״ף: (יז) ותשנה, נשמטה האל״ף: ותרדנה עינינו דמעה, באופן שעל ידי קינותיהן תרדנה עינינו דמעה, והטעם ראוי לנו לבכות הרבה על השבר העתיד. כי זה הוא: ותרדנה עינינו דמעה, בדמעה, כאלו העין עצמה יורדת ונתכת מרוב הדמעה, וכן יטפו ההרים עסיס, יטפו ההרים מלך טיפוף מהם עסיס. וכן גלאה מתלא עליה, ודגים ככה: (יח) כי קול נהי נשמע מציון, הוא פירוש המשל הקודם, כלומר הנה יום בא ותבכו: כי השליכו משכנותינו, בלא ינינה, כי לא יכלנו להלחם בם, והנו כי עזבנו אהן, שעזבנו ארצנו ביד האויבים, חס טעם בושנו מאד: (כ) כי עלה מות בחלונינו, משל על אויב שאין תקומה מידו: להכרית עולל מחוץ, אם המות בא בעד החלון, אך ישמם בחוצות וברחובות? אלא טעמו להמית העוללים בבתים באופן שיכרתו מן החוצות, שלא יהיו

מִחוּץ בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת׃ (כא) דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־יְהוָֹה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקֹּצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃ (כב) כֹּה ׀ אָמַר יְהוָֹה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ (כג) כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָֹה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָֹה׃

(כא) רעדע, זאָ שפריכט דער חערר: דיא לייכען דער מענשען ווערדען פאללען. ווא דער קאָטה אויף אָפפענעם פעלדע, אונד וויא איינע גארבע הינטער דעם שניטטער (פעללט), אָהנע דאס זיא יעמאנד אויפנעהמע. (כב) זאָ שפריכט דער חערר: עס ריהמע זיך דער ווייזע ניכט זיינער ווייזהייט; נאָך דער טאַפּפערע זיינער טאפּפערקייט, נאָך ריהמע זיך דער רייכע זיינעס רייכטהומעס. (כג) אבער דאמיט מאג מאן זיך וואָהל ריהמען, מיך ריכטיג צו ערקעננען, (צו וויססען נעמליך) דאס איך דער חערר, בארמהערציגקייט, גערעכטיגקייט אונד מענשליכקייט איבע אויף ערדען, דע: דיזע זינד עס וואָראן איך וואָהלגעפאללען האבע, שפריכט דער חערר.

רש"י

ה' כ"ן: (כב) אל תתהלל חכם. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי תאמתם והכמת מה לכם. אם השכלתם וידעתם אותי אז תתהללו בחכמתכם: (כג) השכל. כמו הכנד [ישעיה י'] אינטעלייג"ט בלע"ז (Intellegeant, פערשטאָנדיגר קלוג, ערפאהרען זיין):

באור

עד בחולות: (כא) דבר. דברי כאלה אל הנביא: ואין מאסף, כשאין שם אדם שיאספהו, ויתכן גם כן לפרש אחד לנבלת האדם, כמו למעלה (ח' ב') לא יאספו ולא יקברו אע"פי שהוא נגד הטעמים, ואולי הוא על דרך בטעם היום הזה בא כח (בראשית ז' י"ג) את נאכם ואת בקרם (שם ל"ד כ"ח) שבאו הטעמים נגד מה שהיה מן הראוי, כדי שלא יהיה הפסוק בלא אתנח, או כדי שלא יהיה האתנח בסוף הפסוק: (כב) כה אמר ה'. סיום התוכחה, להודיע שאין להם תקוה אלא בהיותם מעלליהם, ובלעדי זאת, אין דבר שיעמוד להם בעת צרתם: (כג) השכל וידוע אותי, להיות משכיל המבין דבר לאשורו, ועל ידי כן ידע אותי ידיעה נכונה ואמתית, וידע כי אני ה' עושה חסד משפט ולדקה בארץ: כי באלה חפצתי, אלו הם המעשים שאני חפץ שיהיו בני אדם עושים, לפיכך אני אומר בזאת יתהלל המתהלל כשידע כי אני ה' עושה אלה, כי אז יתעורר לעשות גם הוא כמעשי' האלה. ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד ק"כ וקכ"א:

מבוא הספר

המגלה הזאת. אשר אנחנו קוראים ביום תשעה באב, לקונן על שריפת בית אלהינו ועל גלות עם ה', היא גנוזה נחמדת, לא יערכנה כל הון, נשארה לנו מימים קדמונים הם. והיא מלאכה נכבדה — מוצרה מן עליון אלהי — כוללת חמש קינות (עלעגיען, טרויערגעדיכטע) כתובות בעט סופר מהיר [illegible] קודש, מלאות ועל כל גדותיו נקבעה, מוסר השכל ויראת ה':

שם מחבר המגלה הזאת [illegible] הודיעו לנו חז"ל (ב"ב י"ד ב'), באמרם ירמיהו כתב ספרו ספר מלכים וקינות. ואף שאמרו מאמר אחר (מ"ק כ"ו א'), והובא בילקוט ובמדרש רבה, וגם נאמר שהמגלה אשר שרף יהויקים מלך יהודה היתה מגלת איכה והמגלה הנשרפת אמר הכתוב (ירמיה ל"ו ד') ויכתוב ברוך מפי ירמיהו וגו', הרי מוכח מזה שלא היתה כתיבת הקינות ע"י ירמיה אלא ע"י ברוך? מ"מ נוכל לאמור שאין המאמרים האלו סותרים זה את זה, על מה שיחסו הכתיבה לירמיהו אין כוונתם על הכתב, רק על סדור המלות והמליצות ואחרי שבעצם לא הוסיף של הדברים שום ירמיהו ולא [illegible] כמו שאמר ברוך בעצמו מפיו יקרא אלי את הדברים ואני כותב על הספר, נופל [illegible] בהם. וראיתי בהקדמת אדונינו הרמב"ן ז"ל בהקדמת אור לבתורה, שבקש לישב מאמרם (שבת כ"ב. ובמנחות ל') שאמרו על שמנה הפסוקים שבתורה מן וימת משה וגו', שאפשר ס"ת חסר אות אחת וכו'. אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב ומכאן ואילך וכו', כמו שנאמר להלן ויאמר ברוך מפיו יקרא אלי וכו'. ואמר אדונינו ז"ל שכוונתם בפסוק הזה לסתור קושית המתבקשים אשר שאלו אם משה כתב כל התורה [illegible] בספרים וכו' ולכן הביאו ראיה מברוך שאמר בפירוש שהוא היה הכותב מפי ירמיהו, ואפ"ה נאמר תמיד בגוף הספר כמו ויבו ירמיהו את ברוך, ולא נאמר ויצו ירמיהו אותי בבחינת הכותב, או ויצו את ברוך בבחינת האומר אלא מוכח שכן דרכם של הכותבים ספרים וכו' ע"ש. ומי יתן ואדע כוונתו ז"ל! בלא לדעת חז"ל (הא נמצא שום מאמר בש"ס שחולק ע"ז), שהמגלה הזאת אשר כתב ברוך היתה מגלת קינות כמו שכתבתי למעלה, וא"כ איה מצאנו בתורה שום גוף נסתר, נוכח וכו"כ, להקים ממנה על תורת משה? ויותר תמהת בו אם נאמר [illegible] אשר הביא ראיה מברוך אשר שהמגלה אשר כתב ברוך לא היתה מגלת קינות רק אשר נבואות ירמיה כדעת איזה ממפרשי הפשט וראב"ע והרד"ק כמו שאכתוב לקמן. מ"מ לא נוכל להביא ראיה מזאת. כי היאך מבמספקים על תורת משה איש האלהים, להסתפק גם כן על ספר ירמיהו ולאמור כי גם ספר ירמיהו מראשיתו עד תכליתו לא כתב ברוך. ומה שנאמר ויכתוב ברוך מפי ירמיהו מוסב רק על הנבואות לבד, ולא גם על המעשה והספור בעצמו אשר אירע עם ירמיהו וברוך, רק אדם אחר כתב המעשה הזה ולכן הוכרח לדבר תמיד בגופים נסתרים, והדעת הזאת היא באמת דעת הרד"ק. וגם הר"י אברבנאל כתב בפרושו על הפסוק עד הנה דברי ירמיהו (ירמיה נ"א ס"ד) שבא הפסוק הזה להודות שמכאן ואילך דהיינו כל הפרשה נ"ב אנשי כנסת הגדולה כתבו וכו' ע"ש. וא"כ איך יתכן להתיר ספק מה ע"י דבר אחר אשר גם עליו תנוח הספק? או להביא מופת מה מהדבר אשר בעצמו לריך המופת הזה? אלא בודאי לא כוונו חז"ל לזאת, ולא עלו על לבם להתיר השאלה הזאת, כי אם יצאו השואלים וישאלו קושיתם הנ"ל, נשיב להם, הדברים האלה מגיעים אל הקבלה, כך קבלנו איש מפי איש שכל התורה כולה משה כתב, והקבלה אין לו עסק במופת כמו שכתב הרמב"ם במאמר תחיית המתים:

ולכן גם אני אומר על מה שאמרו שכתיבת הקינות היה ע"י ברוך. והמקרא: קח לך מגלת ספר מוסב על מגילת איכה. אם קבלה היא נקבל, ואם לדין יש תשובות רבות בדבר! (א) הכתוב אומר (שם ל"ו ב') אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים וגו' מימי יאשיהו עד היום הזה. ואיה מצאנו דבר מוזכר מן יעוד על הגוים בכל מגלת איכה? ועוד באתערדן

מבוא

ע"ש הסכמים להרא"ע והר"י אברבנאל ומה שתירץ הר"י אברבנאל שהאמר נפלה. תמוה בלי ספק וכו' והקורא שישי ושמחי בת אדום וכו'. אינו מספיק כלל והוא ישלהו. כאשר יראה כל איש מבין שהמקרא הזה כל דעתם אינה יעוד או תוכחה כלל רק תפלה מהמקונן אשר חי לנקום נקמת עמו. והקורא שישי הוא מוסב על אדום ולא על כל הגוים: (ב) גם מלאכו (ירמיהו מ"ה א') הדבר אשר דבר ירמיהו אל ברוך בכתבו את הדברים האלה. הרי אמר בפירוש הדברים האלה שהם הנבואות ולא הקינות. ומה שטען הר"י אברבנאל ז"ל: והתבונן אמרו דברי ירמיהו כי זה מעיד שמגלה אחת דבריהם שהיא היתה מגלת קינות שהם היו דברי ירמיהו ולא היו דברי הנבואות באמר מה מהם לא היה הכתוב קורא אותם דברי ירמיהו אלא דברי ה' וכו' ע"ש בפרש' ל"ו. תמהני כנודו שגה לראות שיותר נכתב בפרשה הזאת דברי ה' ממה שנכתב דברי ירמיהו (עיין בפסוקים ד' י"ח ח' י"א), ורק פעמים נכתב דברי ירמיהו, ועוד אם נאמר כדבריו שמגלת דברי ירמיהו אינם מוסבות על הנבואות, במה נצדק בפסוק הנ"ל עד הנה דברי ירמיהו שנפרש כוונת הכתוב הנבואות בלשון דברי ירמיהו וכמו שכתב הוא בעצמו על המקרא הזה: (ג) אם נאמר שכתיבת הקינות היה ע"י ברוך ועליה אמר הכתוב ויהי בשנה הרביעית היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת ה' (ירמיהו ל"ו א'). וגם אחר כן ויהי דבר ה' אל ירמיה וכו' קח לך מגלה אחרת (שם כ"ח) יקשה למה שמוה בין הכתובים ולא בין הנביאים הלא נודע מה שכתב הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים (ח"ב פרק מ"ה) אחר שחלק הנבואה לארבע מדות אמר שם ז"ל: אמנם מה שבא על הנביאים בלשון ויאמר ה' וכו' ויהי דבר ה' אלי, דבר ה' הי' וכו' וכל מה שבא על אחת מאלה ד' מדות היא נבואה וכו' ע"ש. וא"כ אחרי שנאמר אל מגלת איכה ויהי דבר ה' וכו' היה להם למנות מגלת איכה בין הנביאים, אלא בודאי שדבר ה' הנאמר פה אינו מוסב על מגלת איכה, רק היא נאמרה ברוה"ק כמו שכתב הרב המורה (שם פרק מ"ה) וז"ל: והמדרגה ב' שימצא האדם כאלו ענין אחד חל עליו וכח אחר התחדש וישימהו לדבר, וידבר בחכמות, או בתושבחות או בדברי אזהרה וכו' וזהו אשר יאמר עליו שהוא מדבר ברוח הקדש. ובזה המין מרוה"ק חבר דוד תהלים וכו' ושלמה כתובים בזה המין מרוה"ק חיברו. ולזה יקראו כתובים, שהם כתובים ברוח הקדש עכ"ל. ולכן שמו גם מגילת איכה בין הכתובים. מכל מה שהבאתי, נראה לכל, לולא הקבלה, היה יותר טוב לפרש שהדברים אשר כתב ברוך מפי ירמיהו, היה נבואות ירמיהו, אשר נשא מנעוריו עד יום מותו. ותעקצות הפשט הזה דרך בלשת הרא"בע ור' דוד קמחי ושאר מפרשי הפשט:

אמנם יהיה איך שיהיה בודאי הקינות האלה מפי ירמיהו יצאו. והוא קונן אותם, כי הוא חי בזמן ההוא, ובימיו נחרב עיר אלהינו ונשרף בית מקדשנו. ולכן כל קורא משכיל אם ישקל במאזני שכלו ספר ירמיהו, ומגלה הזאת יחד, יראה בהתבוננות מעט איך דומים זה לזאת. הן במלות, הן במליצות והן בענין. שם בספר ירמיה אמר שלו כל בוגדי בגד (י"ב א') ובספר לנ"ד הפעל כי רשעו שלה, ולא נמצא עוד כמוהו בשאר ספרי הקדש רק בכולם בהוראות לנ"ד הפעל כמו לא שלותי וזולתם. ופה במגלת הקינות אמר ג"כ אויביה שלו. שמה אמר עלי לבי דוי (ח' י"ח), ופה אמר רבות אנחותי ולבי דוי. שמה, פחד ופחת ופח (מ"ח מ"ג) ופה פחד ופחת. שמה שבר בת עמי (ו' י"ד, וח' י"א), ופה שבר בת עמי (ב' י"א וג' מ"ח וד' י'). שמה קונן על נביאי השקר (ו' י"ד), וירפאו את שבר בת עמי לאמור שלום שלום ואין שלום, וגם (כ"ד י"ג) ואמר אהה ה' הנה הנביאים אומרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה כי שלום אמת אתן וכו', ופה נביאיך חזו לך שוא ותפל וחזויהם רעים, כאשר יראה המעיין בשני הספרים. גם הקינה השלישית אני הגבר אף שהכוונה פה על כל ישראל בכלל, מ"מ דבר בה ג"כ על עצמו בפרט. (ועיין מה שכתב על המקרא הזה הרא"בע) ובתוכה נראה אל מה שקונן עליו, איך [illegible], כי ידענו מספרו, שבקשו להרוג אותו. גם שמוהו בבור. ופה אמר [illegible], וכן אמר עבת חיו וכו'. אמר בספרו (ט"ו י') לא נשיתי כלה מקללוני. ופה קונן הייתי שחוק לכל עמי וכו'. לכן אם נאמר שצדק מאמר הר"י אברבנאל באמרו בהקדמתו לס' ירמיהו (אף שדבריו אין דעתי נוטה לדעתו, ואין פה מקום לבארו) וז"ל: הנה תמצא שספר ירמיהו בכתיבתו ובתיבותיו הוא דומה במלות שכתיבה לספר התורה מבראשית עד תחלת אלה הדברים, עד תמת האותיות שבספר ירמיהו הוא כמו ספר יהושע והשופטים בקרות במלות הכתיבם, וזה הוא ממלא שלשתו בהולך שבתורה אשר זכרתי תמצא ג"כ קרי וכתיב ולפעמים בספר ירמיהו שהוא נמצא דומה לזה שמלאו פ"א קריאה והסתר וכן בספר יהושע ושופטים ג"כ קרי וכתיב, ואם ג"כ בספר ירמיהו [illegible] עכ"ל. לא מצאתי דבר זה [illegible] ב"כל המחברות בנבואת איכה, כי

מבוא שני
אל מגילת איכה
מאת
יהודה ליב בן זאב ז"ל.

א) תכונת המגלה ומי כותבה:

אין הקינה הזאת חידה אשר צריכה פותר, כי כל עניניה ערוכים בכל ושמורים, כי הוא קול נהי ויללה על הרעה אשר תמצא את האומה, מהשבתת הממלכה, ושלילת הוד והכסא, והריסת הערים ושריפת הבתים, וחרבן הבית, וגלות האומה. כי לא כמהפכת סדום ועמורה, ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים, תהפך ארץ וממלכה עדינה ויושביה, כי אם אחת אחת צרה על צרה שבר על שבר יבואון עליה עד אשר יאכלו הארץ ויושבי בה, חרב איש יהודה בגוריה. ירטש עולליה, יגוד על מבכריה, מחוץ תשכל חרב ומבית רעב וקטב מות ישוד האנשים מחדריהם, ובכה יהרוס עיר ותבצר אחת אחת. ישרף ארמנותיה, יחלל נזיריה ושריה בכל בתוליה מבזיע, ובבואו עיר הממלכה אז יכלה רעתו. יוריד מלך מכסאו ושריו יבעט, היכל ואדמון יתץ, ומקדש ה' ישרף באש, ואוצרות העיר ומטמוניה יבוז, וכל מחמדי אליליה ישלל. וכל הורס יבוקו. הנשים תשגלנה, הילדים ירטשו והבחורים והבתולות ילכו שבי. — ואת כל הצרות האלה יקונן הנביא במגלה הזאת, במליצה מחוברת, במשלים ודמיונים ותמונות וחזיונות המעוררים אבל ויגון בכי ומספד. והחכם המשכיל מהר"א וואלפזאהן בהקדמת תרגומו ובאורו למגלה הזאת, שלח את ידיו לבאר כוונת כל פרשה ופרשה מהמגלה הזאת על איזה זמן ועל איזה צרה מצרות הסובבות קוננה קינתה. כפי אשר יגידו לנו הספורים במלכים ודברי הימים. וגם כעולל אחד עולל לא יוכל לנוח, כי ינקף זית הזה. לא השאיר אף שנים או שלשה גרגרים בראש אמיר אשר לא קטף. והטעם דבריו הנה כפילת דברים ללא צרך:

כותב המגלה הזאת אין ספק. כי ירמיה הוא אשר ראה עני בשבט עברתו, הוא אשר קונן לאבל כנורו ועוגבו לקול בוכים, ומי לא יראה כי בפרשה ג' מן פסוק כ"ט עד הסוף, בו מקונן הנביא את כל הרעות אשר עשו לו בני עמו כפי המסופר בספרו, עד לדוכו לשחת ולמותו בבור חיים. ואין צריך לומר כי ברוך כתבו מפיו כי רק בהיותו עצור בחצר המטרה, השתמש בידי ברוך לכתוב, אבל כשחבר הקינות ידיו לא אסורות ורגליו לא לנחשתים הוגשו. וכבר הוכחתי במבוא לירמיה בהוכחות שים בכן די, כי המגלה ששרף יהויקים לא היתה מגלת קינות. ואלה החושבים כי על מיתת יאשיהו חבר הנביא הקינה הזאת, מה החלום הזה אשר חלמו, להשב דברים מפורשים באר היטב על ענינים אחרים בלתי נזכרים בהם? כי כאשר אמרתי חרבן עיר ומדינה מלך ועם ושרים חללים, אנשים ונשים זקן ועולל, בחורים ובתולות ועקרת ואדמון, על כלם יהמה מר יבכה עליהם, וכל פרטי הצרות המפוזרות בד' פרשיות הראשונות יבואו בסך הכולל מסודרים בפרשה האחרונה:

א (א) אֵיכָה ׀ יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם
הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַּגּוֹיִם
שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃ (ב) בָּכוֹ תִבְכֶּה
בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־
אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים׃
(ג) גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה

א (א) אך! וויא ליגט זיא זאָ איינזאם, דיא שטאדט! דיא פֿאָלקרייכע, איינע פֿערלאססענע וויטטווע נון! פֿירשטין דער פֿאָלקער, לענדער־בעהערשערין: — אך! זיא איזט נון צינזבאר. (ב) זיא וויינט אין שטיללער נאכט, איהרע וואנגע נעטצט דיא הייסע צעהרע; קיינער טראָסטעט זיא פֿאָן אללען איהרען בוהלען, אללע איהרע פֿריינדע פֿילען אב, אונד וואנדעלטען אין פֿיינדע. (ג) דורך עלענד אונד טריבזאל פֿאָן איהרער

רש"י

א (א) איכה ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האש אשר על האח [ירמיה ל"ו] והיו בו שלשה אלפ"א ביתו"ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אל"ף ביתו"ת שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה [שם] שלש כנגד שלש: בדד. גלמוד משוביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב. יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש פשוטו של מקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה: (ב) בכה תבכה. שתי בכיות על שני מקדשין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור. ד"א בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב גרמה להם. ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה: (ג) גלתה יהודה. בגולה: מעוני. מחמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליהם כשדים: היא ישבה בגוים.

באור

א (א) איכה, לדעת רד"ק שרשו איך והה"א נוספת, ולדעת קצת המלה מורכבת מן איך וכה ולכן תמצאנה לפעמים עם כ"ף בסוף כמו איככה אוכל, והוראתה פעמים על תכונת הדבר, כמו איכה ישבו השוטים, או רק לתמיהה, או כמו אנה. כמו לכו וראו איכה הוא (מלכים ב' ו'): בדד, שם נופל על זכר ונקבה (הרא"בע), והאמת תואר השפעל הוא ולזאת לא ישתנה לא במין ולא במספר: רבתי, היו"ד נוספת וכן שרתי ולכן הנגינה מלעיל, וטעם רבתי הראשון לשון רבוי, והשני לשון גדולה. ויאם הנגינה חסר שמה טעם ורביעי על בדד המפסיק אחר הטעם ז"ק על מלת עם, ע"כ דעתי בשעור הכתוב שאמר רבתי עם מוסב על גם שלמעלה ממנו, ולא על מאמר היתה כאלמנה דאל"כ צריך להיות המפסיק הגדול במלת העיר או בדד, ושעור הכתוב לפ"ז ע"י ישיבתה בדד היתה כאלמנה כי דרכן לשבת בדד, ונפרשות מאחרות המזרח כנודע. או יאמר שמאמר רבתי עם מוסב על שתיהן ותאויה דלתא שמקרא תקבולות כזה:

איכה ישבה בדד, העיר רבתי — עם
—— היתה כאלמנה ————
—— רבתי בגוים היתה למס
—— שרתי במדינות ————

כאלמנה, ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים וכו' (פרש"י ובמדרש), ולפי פשוטו נכון הוא מה שאמר כאלמנה, ולא לאלמנה, כי אז נשאת יופי הבתולים, שהרי אלמנה אין שהפך מן רבתי עם, רק שהאוי שיתה לשכולה, כי הוא המתואר על האשה שמתו בניה, וכן הוא ע"ב משל המתואר על עיר או מדינה שמתו יושביה, וטיין שעיר מתחלה היתה רבתי עם (פי' רבת בנים) ועתה היתה לשכולה, אבל שם אלמנה הונח ע"ם משל על עיר או מדינה שמת מלכה, כמו שהונח על האשה שמת בעלה, וכן כתב הרא"בע בישעיה נ"ד וחרפת אלמנותיך, חסרון המלכות ע"ש. ולכן אמר כאלמנה, כלומר שהיא עזובה מבעלה ונעזבת מבניה כאלמנה עזובה ועצובה מבעלה. והנה זאת: למס, לפי מה שכתבתי במ"ש שהקינה הזאת היפה על זמן יהויקים ויכניהו, נכון הוא מה שאמר למס, כי עדיין לא נחרבה העיר רק היתה תחת ממשלת נבוכדנצר מלך בבל: (ב) בלילה, מרוב צערה אין לה מנוח ליישן רק היא בוכיה תמיד אף בלילה ודמעתה תמיד על לחיה וטעם התרגום (שטיללער נאכט) כמו שכתב רש"י שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו, כי קול יללה בלילה יורד אל חדרי בטן, והוסיף המקונן בכל זאת היא אין לה מנחם מכל אף מן אותן אשר היו אוהביה: בגדו, השורש הזה יאמר על המשקר בבריתו בגד, או שהבטיח לו לעשות טובה מה או להיות אוהבו. ולבו בל עמו, ומהשורש הזה יאמר ג"כ בגד (אין קלייד בעוואנד) ולדעתי שורשם מתדמה במובן, דהיינו שמתחפש ומתכס' בגד חבירו לבלתי ראות את אשר עם לבבו, וכן יאמר הבוגד (פערנעכטען) כלומר שכסה את הדבר ויפרש השמלה עליו: (ג) גלתה, גר ונקבה כישראל ומצרים (הרא"בע), וטעם מ"ם מעוני כטעם בעבור, כמו מחמס אחיך יעקב וכו' כלומר

בגוים לא מצאה מנוח כל־רדפיה השיגוה בין המצרים: (ד) דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל־שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר־לה: (ה) היו צריה לראש איביה שלו כי־יהוה הוגה על־רב פשעיה עולליה הלכו שבי לפני־צר: (ו) ויצא מבת־ציון כל־הדרה היו שריה כאילים לא־מצאו מרעה וילכו בלא־כח לפני רודף: (ז) זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל

מן בה כ'

תרגום אשכנזי

דיא מאכט פערטריבען, וויל יהודה אונטער היידען גערזיך זעטצען; קאן אבער קיינען רוהעארט ערריכען, דיא פערפאלגער ערהיילען זיא אן דער גרענצע. (ד) פעראדעט ליגען ציון'ס שטראסען, פאן קיינעם בעזוכט צור פעסטליכען פייער; דיא טהארע, מענשענלעער; פריסטער זייפצען, מעדכען יאממערן, אונד זיא — איזט זיך זעלבסט צור לאסט. (ה) איהרע פיינדע אבער שווינגען זיך עמפאר, איהרע ווידערזאכער לעבען גליקליך, (דאס עווינע קאממט איהר דיזע קרענקונג, אום איהרער מיססעטהאטען מענגע ווילען), אינדעם זא מאנכער שיראן איהרע שטראפלינגע נעפאנגען פאר זיך הער טרייבט. (ו) יא, ציון'ס הערליכקייט איזט נון גאנץ דאהין; איהרע פירשטען גלייכען הונגריגען רעהען, דיא קראפטלאז פאר דעם יעגער פליהען. (ז) אישט

רש"י

המקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים. ד"א בינה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם. ומדרש אגדה בין י"ז בתמוז לט' באב: (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הנו"ן לבדה: (ה) שלו. ישנים בשלוה: הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוא כחם נגרע: לפני רודף. כל רודף שמוקרא פעמי חד פעמים מודגש רדיפה שלימה על כן יסד הפייט עלה רודפי (בסליחות פיגרית חמשי מהם לטבחים) ושמה סבת בפולי שנ.ה בסלי בליה [ישעיה ס"ג] חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלים. בגלותה: ימי עניה

באור

מרוב העבודה גלתה לכין יהודה לגלות אחרונה, וגם יתכן לפרש טעם מ"ם שעל דרך. יחסם הכבוד מאת בריתם כלומר יהודה נסה וברח מהעוני ומהעבודה אשר הכבידו עליה הגוים נכרים: ישבה, הכבד מאת תמיד התנחלו ונקשה (קפסחטיף) כי אם תפרש כדעת המפרשים מבנין הנתר לא ידעתי מה טעם של רודפיה השיגוה בין המצרים כי בזה יאמר במיצר טעדיו, לא ישבה בין הגוים, ולכן נראה שעל במקום, יהודה מעוני ומרוב עבוד' בקשה לשבת שקטה בגוים, אבל לא באה אל מקום המנוחה הזה כי כבר הגיעו חוילים על הגבול טרם יכלה לבוא בארץ הגוים, ויתכן שהוא המכוון בזה על שנקשר מלכי ישראל למצרים במלכים ובאשור, וחיל תלך בבל המניע' מזה, כנראה מתוך ספרי הקודש. וטעם לא מצאה, לא השיגה ראה לא מצאה ידו וכו' (ויקרא כ"ה כ"ח), וטעם מנוח מקום מנוחה כמו שמצינו ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה: המצרים, הנכון היות שרשו מצר והוא בלשון חז"ל דינא דבר מצרא וטעמו גבול וכן פירש המתרגם הכשדי בין תחומי': (ד) דרכי, דרך תמצא בל"ז ובל"נ ודבים כתופו, וטעם מועד בספק. אם ימים טובים, וטעם אבלות ע"ד משל חריבות ושוממות וכן שוממין: שעריה, שהיו לפנים מלאים אנשים ובפרטות בעת מועד, בעבור שרוב המתאספים יחד ויציאתם והליכתם היה בשער וגם מקום המשפט היה שם, והנה עתה שוממין מבלי אדם. וטעם כהני' נאנחים לפי שאינו באים המועד ואין להם להביאות אתנגם כי שמם אשי ה' יאכלו, והבתולות מצטערות לפי שהן יוצאו' במחולות במועד: נוגות, שרשו יגה ומבנין הנפעל והראוי להיות בחולם, וטעם והיא מוסב על ציון: מר לה, כמו מר לי מאוד (רות א') כלומר הגלים נפלו לה במרה, או יאור' הטעם והיא, כשתסתכל על עצמה. תהיה המסתכלות הזאת מרה לה ותנחל מות מחיים: (ה) היו צריה לראש, תחת כי היא היתה ל...ן, כי היא ירדה מטה מטה ע... עולליה הלכו בשבי. ומאמר כי ה' הוגה וכו' כמו מאמר מוסגר. והנגינה מסבים לזאת: שבי, בקמץ הבי"ת והוא שם, כמו את השבי ואת המלקוח, או שהוא תואר הפעל ולא נמסר הבי"ת: (ו) כאילים לא מצאו מרעה, וכשהם בורחים מלפני רודפם לא יהיה זה במרוצה קלה כי אם לאט לאט ובלי כח בעבור חולשת הרעב, כן ידמה הליכת השרים המתלשים ב"כ מחלבים ומרעב ומחוסר כל לפני אויביהם, ויכון ... לשמם באותו הלשון אשר יוקח גם על השרים גם על האילים, ותרגמנו בל"א כפי הענין: (ז) זכרה, מה

מרודיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד־
צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על־
משבתה: (ח) חטא חטאה ירושלם על־כן
לנידה היתה כל־מכבדיה הזילוה כי־ראו
ערותה גם־היא נאנחה ותשב אחור:
(ט) טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה
ותרד פלאים אין מנחם לה ראה יהוה את־

אין איהרען יאממער־פאללען טאגען, דענקט ירושלים אן דאז פערגאנגנע וואהללעבען צוריק — איצט דא איהר פאלק אין פיינדעס האנד געפאללען, אונד ניעמאנד העלפען מאג; גרויזאמע עס זעהען אונד איהרער פערניכטונג האהנענד, זיך פרייען. (ח) וואהל מוס ירושלים געזינדיגט האבען, דאס זיא דער אבגעאנדערטען איינער גלייכט, דערען אנגעטהער זיא זעלבסט העראב געווירדיגט, דיאוויל זיא איהרע שאנדע זאהען; איטצט בעזייפצט זיא'ס אונד קעהרטע געגן צוריק; (ט) אלז אבער איהר אונפלאטה אן איהרעם זוימע האפטעטע, דא בעדאכטע זיא דיא צוקונפט ניכט; דארום פיל זיא זאנדערבאר אונד נימאנד טראסטעטע. אך עוויגער! זיהע דיא מיין

רש״י

ימי מרודיה שבכים לידי עוני: ומרודיה. ה״א לשון לער כמו וירדתי על השרי׳ [שופטים י״א] ארד בשיחי ואהימה [תהלים נ״ה]: כל מחמדיה. זכר׳ כל טוב שמימי׳ שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמתרעל שביתת משוש חגה חדשה ושבתה [הושע ב׳]. ומדרש אגדה דורשו בכשן אשר היו שומעין שבה בשבתות וימים טובים ושומעים בשביעית והיו המלכות משחקים עליהם ואומרים שוטים שלהבם לא שמעתם ועכשיו בגולה תשמעון. שאלהכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: (ח) לנידה. לגולה לשון נע ונד דישמוב״ר בלע״ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון נפעלה גושפיר״ד בלע״ז. שמער כי נאנחה אלי הוא שם דבר גושפיר״ש בלע״ז: (ט) טומאתה בשוליה. לשון בגלוי הוא וסימתה ניכר בשולי בגדיה כלומר מטלותיה נגלין הרבה עשתון בגלוי: לא זכרה

באור

שמנין ב׳ המקראות הפלאים, כזה: אמר המקונן עתה בימי עניה ומרודיה ובנפול עמה וכו׳ זוכרת ירושלים הימים שעברו, וכל חמדת אשר היו לה בהיותה הימים. ומתאבלת עתה על המחמדים שעשתה בגאון לנם אשר על כן לבדה היתה וכו׳ ותשוהו לשוב אחור, אבל בימי קדם בהיותן הימים שהיתה שהתאתה בשוליה כלומר הדברים מפורסמי׳ לכל, אז לא זכרה אחרית שתבוא לה ע״י כן. ולכן ותרד פלאים וכו׳ ועתה נחקור על פרטי הענינים: ימי עניה, הטעם בימי עניה, וו׳ בנפול מוספת אחרת עמה, וטעם מרודיה לרח״בע מרוד לשון מרד, ומיוחד הגבות כפירש״י שהוא לשון לער כמו ארוד בשיחי, ויתי׳ לפ״ז שני שרשים בענין אחד, כי כבר תנלאות גברת, נפ״י כמו וירדתי על ההרים: ראוה צרים, מוסב ב״כ לתעלה, כלומר עתה נראתה שכרים, רואים את תפלתה ושחקו שמחים ומוחקים על זאת, וטעם כנוי נקבה של ראוה, מוסב על הכפילה שהבר כן כן. דכך ל״אק לשמע בלשון נקבה מאת אשר ישתתם הגוע בעופעות (נייטרום) כנודע: משבתיה, תשבתה תשבת. ובונה המקרא הזה על הספק הזכר ובעולו וכן תרגמו הכשדי חיינו על טובתה די פסק מבתיה: (ח) חטא חטאה. אמר המקונן אין ספק שחטא גדול חטאה אשר על כן לנידה היתה וכו׳: לנידה, במובר סיו״ד פירש״י לגולה לשון נע ונד, ורח״בע פי׳ סבורה מלשון מנוד ראש. והנכון כפשוטו לנדה הדם בסנה מאת הזנב. כי כן נראה משמש המקרא שאמר להלן טומאתה בשוליה וכו׳ כי ראו ערותה וכו׳ וטעם המשל כמו האשה אשר לא תגע לכת בימי נדת דותה, אבל דמה ניכר בשולי בגדיה, תהי׳ לבת ולקלון עד״ת אף בעיני מכבדיה כי ראו טומאתה נפ, כן ירושלים ע״י טומאת זנונים שעשתה בפרסום רב הסבה מכבדיה הרע בעין עתה ואין מנחם לה, ועתה גם היא בהיותה ירושלים מכרת זאת ונאנחה על העבר. אשר ותשב אחור. גם היא, מוסב על הנדה שזכר כלומר גם הנדה זאת נאנחת עתה וכו׳ וכמו כן ירושלים, והענין [illegible]: הזילוה, עשו בזיון וקלון. ושרשו זול וקלות הפסך מן יקר הערך כמו שאמרו ואם תוציא יקר מזולל. [illegible] מה דגש בז״ן המורה פגה כי הראוי הזיללוה בשני הה״א: נאנחה, לשון נפעלה גושפיר״ד בלע״ז

[illegible] גושפיר״ד גאיפלען בל״ח, כלומר שהוא הפעל מנפעל לנקבה נסתרת ולכן הנו״ן בשו״א) שמעו כי נאנחה׳ אני הוא שם דבר סושפירו״ה (נ״ל גושפירוש בל״ח חייכע זייפצענדע כלומר הבנוני לנקבה ולכן [illegible] נקמץ) (מר״ש): ותשב אחור, פניה (הרח״בע), ויתכי׳ כמו ותשוב ותדותי׳ לו ושב, ה׳ הליך את [illegible] או יפרש שהוא עומד ופרושו שהיא התנועעה לאחור מחרפת מכבדיה חמס הרי״א ותהיה פרשו [illegible] ונראה עד שהוא תנכין התנולה, וכדמתורגם בל״ח: (ט) פלאים, תואר הפעל ירידה [illegible] והפלא ר׳ את מרוק שהיתה ירידתה למעלה מן ההרגל: ראה ה׳ את עניי, אמר שאין מנחם

עניי כי הגדיל אויב: (י) ידו פרש צר על כל מחמדיה כי־ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא־יבאו בקהל לך: (יא) כל־עמה נאנחים מבקשים לחם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש ראה יהוה והביטה כי הייתי זוללה: (יב) לוא אליכם כל־עברי דרך הביטו וראו אם־יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יהוה ביום חרון אפו: (יג) ממרום שלח־אש בעצמתי וירדנה פרש רשת לרגלי

יתיר ר ל' זעירא

עלענד! רען דער פיינד נימט אונאיפהערליך צו. (י) שאן לעגט ער חאנר אן איחרע קאסט־בארקייטען, אונד א זין איהר חיילגטחום זיחט זיא בארבארען דרינגען, פאן רענען דוא איהר בע־פאהלען: „ניא קאממען זיא אין דיינע פערזאממ־לונג.” (יא) איהר אייגע־נעס פאלק אבער וויט־מערט נאך בראד, גיבט זיין ליבסטעס גערן פיר עססען חין, דאו לעבען נור זיך צו ערהאלטען.

א עוויגער! שויע חער אונד זיחע, וויא חעראבגעווירדיג איך בין! (יב) ניא, א איהר וואנ־דער אללע! ניא איזט זאלכעס אונגליק אייך בעגעגנעט! שויעט נור חער אונד זעהעט, אב איך דער וואנדער אייגע, מיינער וואונדען גלייכט, דיא דער עוויגע מיר געשלאגען? ער מיך אם טאגע זיינעס גרימעס פיהלען ליס! (יג) פאן אבען העראב שלייודערט פייער גלוט, ער איזן מיך געביין — חא! וויא'ס דא וויטהעט! אונטען לעגט ער מייענטריטען

רש"י

אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותרד פלאים ירידתה פלאים הרבה שהכל פלאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב [תהלים י"ט] הכל כפנו לגנוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו': אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב: (יב) לוא אליכם. לא תהא כלה הבאה עד על עוברי דת שאמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו ונאמר: אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה'. אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירד אותה וישבר אותה על ידי רידוי ויסורין לכך הנו"ן ינוסה לפתרה בלשון יחידה כמו

באור

באנשים ראה את ה', כי אויב הגדיל כלומר בכל יום ויום יתרבה ויוסף אחרים על שונאי, או יאמר שפעל הגדיל יוסב על עניי, כלומר ראה ה' את עניי אשר אויב הגדילהו, ואמר המקונן בלשון מדבר בעדו, או שהוא מדבר בשם עמו, או שהוא מקונן על עמו כעל עצמו, או מפני שהוא נכלל בכלל עמו: (י) כי ראתה, הרא"בע, והר"י ערא"מה דחקו לפרש אלא כי פה, והנכון שבא לאמת כדרכו לפעמים, וטעם המאמר, לפי שזכר מחמדים זכר המקדש שהוא הנחמד מכולם וגם נאמר שמקרא מסורס הוא ופירושו ראתה כי גוים וכו': גוים, הם עמון ומואב כמו שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וכו' ועיין מזה בת"הם: צויתה הה"א נוספת. וטעם לך, על שם ז"ל כדכתיב לא יבא וכו' בקהל ה'. או יאמר שהה"א של צויתה כמו נקבה אף שהוא רפה כי כן מצינו ויקרא לה נובח בה"א רפוים וטעם לך על העם: (יא) כל עמה, יקום שם נאנחים ביד האויב. ובעד עמה אין כל להחיות נפשם, רק מרעב ומחוסר רוצים ליתן כל מחמדיהם באוכל: זוללה, תרגומו ברברבניתא וכן פי' הרא"בע מלשון זולל וסובא. והיותר נכון שהוא לשון זלות ובזיון כמו הזילוה דלעיל, ואפשר שכוון המשורר לשתי הכוונות האלו יחד מה שאין דוגמתו לחברם יחד ב"ל נ"א. (יב) לא אליכם, לא תהיה כלרה הזאת עוד (במרא ורש"י ורא"בע), וכתב עוד בשם ר"א שהוא לשון אלה: וכן נראה דעת התרגום שכתב אשבעית לכון וכו' ויתכן שטעמו לא הגיע אליכם, כלומר אתם עוברי דרך מגוי אל גוי וממלכ' לממלכה, אשר ראיתם הרבה מקרות הבאות לעולם, אבל כזאת אשר אירע לי לא ראיתם עוד, כי הביטו וראו וכו': עולל, נעשה לי (רש"י), בוזכו לאורות שהוא מתכונת (פאסיף) והוא מבנין שכבד שלא נזכר פועלו, כי אם היה מתכונת (אקטיף) צריך להיות הלמ"ד בציר"י: (יג) ממרום, כלומר הקיפני ברעי' מכל צד כי ממעלה שלח אש בעצמותי, ומתחת פרש רשת שלא אוכל לברוח, ועל נתני שוממה כל היום כלומר תמיד: וירדנה, שב אל האש כי ימצא בלשון זכר וכו' וטעמו כמו לא תרדה בפרך (הרא"בע), וטעם כנוי הנקבה על כל אחת מהעצמות, כי עצם על הרוב לשון נקבה היא: שוממה, כאדם המשתומם מבלי דעת מה יעשה, והוא לשון ריקות דהיינו ממחשבות ורעיוני. (בעמסטילס, בש

הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ (יד) נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃ (טו) סִלָּה כָל־אַבִּירַי ׀ אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ (טז) עַל־אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה

נעטצע איין, ציהט מיך ריקלינגס נידער, איבער־לעסט מיך דער פֿערצווייפֿלונג, דעם קיועטעני־דען שמערץ אימטעראר. (יד) מיינער זינדען דיר־רעם יאך בליהעט שנעלל אין זיינער האנד, דיא צווייגע פֿערפֿלעכטען זיך, אומווינדען מיינען האלז; אן שוועכט ער מיינע קראפֿט, אונטערווירפֿט מיך ענדלאזעם דרוקקע; (טו) טריטט אללע מיינע שטארקע מאנגשאפֿט אין מיר נידער, אונד פֿערקינדעט פֿריידענפֿעסט ביים אונטער־גאנגע מיינער יוגענד, אלס טרעטשטע איינע קעלטער ער, דער יונגפֿריליכען טאכטער יהודה'ס. (טז) אך! היראיבער ווינע איך, צערפֿליסט אין טהרענע מיין אויג, דאס קיינער מיר

רש"י

ועטנה [מלאכי ג'] יכרסמנה [תהלים פ'] ידעבה [שם] שהעלם לשון נקבה כמו דאת אומר העלמות הנשות [יחזקאל ל"ז] שבר כל אחת ואחת. דבר אחר ודוה כמו וידהו אל בפיו [שופטים יד] כריק את המום נודר והדוה המות מתוכו: (יד) נשקד עול פשעי בידו. אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון אדמי של פסיקתא קורין לרדן מסקדא אלמד הנקר [שופטים ב']. ולפתר אני נשקד פיינט"ריגט בלע"ז נקודים שנועדו ומסומנים היו פשעי בידו של הקדוש ברוך הוא במרק לא נשכח מכרינם ותשלומיהם: ישתרגו. נעשו קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין מסרגין את המיטות [במסכת מועד קטן]: (טו) סלה. רמס ודבא לשון סולו סולו המסילה [ישעיה ס"ב]: קרא עלי מועד. יעידות ביאות לבא עלי. ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מליאה של שנה שנייה נמלאת מתמוז לכך איחע חזרתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי [ישעיה ס"ג] מורך עבדי לבואיה ייכס כך רמס אויבים לבתולת דמם: (טז) עיני עיני. כלומר תמיד עיני יורדה

באור

ציבס, פערלוויסעלט), וטעם דוה לשון חולי ונעלת יסורין: (יד) נשקד; אין לו ריע במקרא ופתרונו נמי מקומו נתחבר ונתקשר, וכן בלשון חז"ל בלאה נסקדה וגדיה נשמטה מרקד, ורש"י כתב נשקד פאינט"ר בלעז נקודים ומסומני' היו וכן' שנתרבו נעשו קליעות קליעות, מלשון המשנה אין מסרגין את המטות עכ"ל, ולדעת הרח"בע ושאר מפרשי' ענינו נתחבר כמו בש"ן ימנית ויתכן לפ"ז לומר שעור המקרא' כך טעם עול פוח, כמו עוללות כי כן נאמר עולל ויונק, גם עול ימים על קטן ביתים, וטעם ישתרגו מלשון ונבנן אלפים שריגים, ושעורו עוללות פשעי תמיד הם בידו עד אשר הנשילו והגדילו והשריגי' נאחזו זה בזה ועלו על ציוארי כדרך הענפי' לאחות ולעלו' בעץ בנוח למעלה. ובתרגומנו הלכנו צ"ם הטעם אשר שמענו מפי הנגיד המורני הר"ם דוד פרידלענדער נר"ו ואשר אמר שטעם עול כמשמעו דרבנן, ויאמר הכתוב, כי עול פשעיו שמונח על צווארו אף שהוא עץ יבש הנה בידו של הקב"ה הפליאה לשום עליו העול הזה, היה להקל שקד לגין מהר ושריגים ועינפי' השתרגו זה בזה בעלותם סביב לצוארו, עד שאי אפשר לו בשום פנים להסיר העול הזה מעל צווארו רק כאלו היה שם תמיד. וזה טעם אמרו אשר לא אוכל קום: בידי לא אוכל קום, הוקשה למפרשים טעם הסמיך בלתי נסמך, ולכן כתב הרח"בע שנחסר אחר מלת בידי אשר וכו'. ואנס הנכון כי הוא מיוסד התלויה בל"ע לאמר יחד ב' או ג' מלות שהם חלקי מאמר אחד ולעשותם שם אחד, דהיינו לסימן הענין אשר הוא תורה עליו, כמו והדירי כל חפלי בם. וכן הענין פה המאמר לא אוכל קום נעשה לשם אחד בבחינת ענינו סיבות אחד, ונסמך מ"כ עליו בידי ביחם הבלטנסית, וכאלו אמר בל"א (אין דיא הענדע דעם ניכט ווידער אויפֿקאממענס), והעתיקו אחותות שלאו ידיהם בפסוק הזה על לא דבר: (טו) סלה, רמם ורפס לשון סלו סלו המסילה (רש"י): קרא עלי מועד, י"ש וטעם המקרא כך, כל כך היו שמחים בשבירת בחורי, כאילו גת דרך וכו' כלומר כאלו היה דם בחורי תאכלים, דם ענבים בבת אשר דרכם לענית או היה היודה בשעת הדריכה ולשחוק וכבר תלאויבה ואגל (ישעי' ס"ב). פורה דרכתי לבדי. וטעם לשבר, בעבור שבירת בחורי: לבתולת, סמוכה אל בת וכת יהודה כל השבט או כל העם, והבתולה ירושלים (הרח"בע), ולת"ד בבתולת היא לת"ד התכלית, ולדעת התרגום הכשדיי ורש"י אשר אמרו שתוספת הדריכה על הריגת הבתולות לא ידעתי לפרש תורתה דלת"ד הזאת, כי לא מלינו פעל דריכה עם הלמ"ד: (טז) על אלה, על כי רחק ממני מנחם, והעשר שטעם על חלק תיסב למעלה למשה, כי ענין רחק ממני מנחם פוח מה שקנו כבר בקראת הקי"ם, שהם שמחים לאחר כביום מועד: יורדה, פעל יחד נקל עומד והומר ע"ד משל על רבוי הדמעה כאלו המין עיניו כמים יורד לאחן, ונגזל

עיני ׀ עיני ירדה מים כי־רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר אויב׃ (יז) פרשה ציון בידיה אין מנחם לה צוה יהוה ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם׃ (יח) צדיק הוא יהוה כי פיהו מריתי שמעו־נא כל־עמים וראו מכאבי בתולתי ובחורי הלכו בשבי׃ (יט) קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני בעיר גועו כי־בקשו אכל למו וישיבו את־נפשם׃ (כ) ראה יהוה

עמים כ

טראָסט, מומח מיר קיינער צושפּרעכען מאג, ווען מיינע קינדער פּערנעהען דורך פיינ־עס איבערמאכט. (יז) אומזאָנסט רינגט ציון דיא הענדע, ניכט איינער צייגט זיין בייאַלייד איהר; דען דער עוויגע איזט דע־ יעקב מיט גרויזאַמען אומגעבען; ירושלים זאָללטע צום שייזאַל איהנען זיין. (יח) ער איזט געּרעכט דער עוויגע! דען איננעהאָרזאַם וואר איך איהם. האָרט עס איהר פֿאָלקער אַללע! אונד זעהט מיינע לײדען, מיינע יינגלינגע, מיינע מעדכען אין דיא שקלאַפֿעריא געפֿיהרט! (יט) זאָללטע איך מיינען פֿריינדען רופֿען? אך זיא האבען מיך געטייׁשט! מיינען פּריסטער? מיינען עלטעסטען? אך זיא פֿערגעהען אין דער שטאַדט, מיססען זעלבסט נאך שפּייזע זוכען, אום איהר לעבען צו ערהאַלטען! (כ) זיהע דוא, אָ עוויגע,

רש״י

מים כפל הלשון ללמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה. כמו ופרש ידיו בקרבו [ישעיה כ״ה] כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומלטטר בהם. ד״א פרשה לשון שבירה כמו אשר אין להם [איכ' ד'] ולא יפרסו על אבל לנחמו על מת [ירמי' ט״ז] כך חברו מנחם. ותרגום משנ' פרוסו' קייסת [נדרי' ל״ז] ומתמעך כאדם המלטטר שחובק את ידיו ומצטער. תוספות מלמטה: צוה ה' ליעקב סביביו צריו. גזר על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגולה שסמוכה את אויביהם עמון ומואב [illegible] אליהם והם [illegible] אותם כמו שאמרו [illegible] קודשך [illegible] שיבא נבוכד נצר כולהו דכמוכחו: לנדה. לריחוק לנו: (יט) קראתי למאהבי. [illegible] כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת כבשים [illegible] אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאלו מרחמים עליהם והיו מוליכין להם [illegible] ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ומוכלים ולמלים ורולים לשתות ושמתיר הנוד נכנס [illegible] הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגו' [ישעיה כ״א] לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם:

באור

יבתם, ועין לשון נקבה היא על הרוב: היו בני שוממים, כבר ספר זאת כמה פעמים ולכן סגרתם [illegible] למעלה, אני בוכיה על כי רחק ממני מנחם בעת שהיו בני שוממים אשר כי גבר אויב' וכן תרגמתם [illegible]. ויתכן עוד לפרש מה שאמר רחק ממני מנחם אין פירושו בעת תפלתו, כי גם זאת כבר קנן, אבל פירושו שנרחק ממני כל התועה אשר בו תתנחם נפשו לאמור תהי נא זאת נחמתו בעניי, רק הבבל [illegible] ונחמה יתנחם? והוסיף עוד לקונן, אם תתנחם בבני לאמור בלנם אחיה ושמה יקמו את נקמתי, הנה המה שוממי' ע״י האויב וע״י כך אבדה תקותי לגמרי, ומאוחר ינחר: (יז) פרשה ציון בידיה. בפי״ן [illegible] ואלו כתב ידיה סתם בלי בי״ת הייתי אומר שהוא לשון פשוט, כמו ויפרש כפיו, אבל בפשוטה כתוב בי״ת אינו כי אם לשון שבירה, כאדם החובק ידיו ומתגרם מרוב צער ויגון, וכן הדעת עתנ' [illegible], כי אם היתה כוונתו על פשיטת כפים בעבור העזר, היה אומר, אין עוזר לה, אבל בפשוט מכוון על [illegible] ידים, שרוח לגד מחמת צער, יפה אומר אין מנחם לה: צוה ה', תמצא אחר עמו [illegible] לנידה וכדתרגם בל״ח: (יח) שמעו, הצדיקם עליהם הדין ומסרה אותם כמתי! שמעו נא כי [illegible] ובעוני נלקיתי כי רבו מכאובי, בתולותי ובחורי הלכו בשבי, ותאמר הלבן בשבי הוא [illegible] תואר, ולכן נחסר מלת אשר: (יט) קראתי למאהבי, כלומר אם אקרא לאהבי לעזרני? הנה המה רמוני. והיכם אוהבי, רק בגדו בי ונכרתו נעשו לי לאויבים, או אקרא לכהני. או [illegible]: הנה המה לא יכלו לעזור את עצמם כי גוועו ברעב, ואיך יעזרו אותי ובבן אחר במקרא [illegible]? (כ) ראה, אתה ה' הושיעני כי צר לי מאד, כי מחוץ שכלה חרב ובבית [illegible]

פִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי
מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת:
(כא) שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־
אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ
יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי: (כב) תָּבֹא כָל־רָעָתָם
לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־
פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי:
ב (א) אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן
הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת

וויא אנגסט מיר איזט! (שאָן גליהעט מיין אינ־נערעס, פערנעהט דאז הערץ אין מיר, דאס איך זאָ ווידערשפענסטיג וואר); פאָן אויסען וויטהעט דאז שווערדט, אין דען הייזערן דיא פעסט. (כא) מאן האָרט'ס וויא איך יאממערע, ניאמאנד טרעסטעט: פיינדע האָרען מיינען פאלל, אונד פראָלאָקקען דאריבער.— איך דיס איזט פאָן דיר פערהענגט! — אונד זאָך, ברינגסט דוא איהן, דען לעננסט פערקינדיגטען טאג, זאָ זינד זיא מיר גלייך! — (כב) איינסט קאָממען זאָ איך איהרע באָסהייטען אללע פאָר דיך, אונד דוא ביזט דער רעכער אידרער זינדען וויא דוא דער מיינען וואַרסט, — אבער אך! צו פיל האבע איך דעס יאמערס! מיין הערץ דעם ליידענס צו פיל! —
ב (א) אך! וועלך אונגעוויטטער ציהט גאָטטעס שטראַפגעריכט איבער ציון'ס בורג צואמ־

רש״י

(כ) חמרמרו. כמטו ויש לפתר זה נלשת מענה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת רעב ומזיקים וכל מיני מות ומחוץ חרב השונא משכלת. (כא) כי אתה עשית. לפי שנראה לי שהם שונאים אותי שהבדלתני מעמים ומשפחותיהם ומהתחתן בם לפי שהתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. כלומר והבאת עליהם יום כמועד שקבעת עלי: ויהיו כמוני. ברעה: (כב) תבא כל רעתם לפניך. יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו. ופעל להם כמו גם במעלליו יתנכר [משלי כ׳] וכפר מעלליו [ירמיה ל״ב]:
ב (א) איכה יעיב. יאפיל כד״א והשמים התקדרו עבים [מלכי׳ א׳ י״ח]: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא

באור

עלי כי כבר נתמרמרתי על עוני כל כך, עד שמעי חמרמרו, ולבי נהפך בעבור חטאתי ופשעי אשר מריתי פי ה׳, ויראה לפ״ז מעי חמרמרו וגו׳ עד מריתי כמו מאמר מוסגר: חמרמרו, כמו ויש לשון משנה נפלה לאחור ונתמרמרו בני מעים (רש״י): בבית כמות, חרב הלא משכלת בחוץ ובבית רעב כמות (רמ״בע), וכן כתב המתרגם האשכנזי. והגאון הרבנת כפנא כמלאכא מגלא די ממנן על מות. ושניהם דחקו לפרש כ״ף הדמיון של כמות, ולכן הוסיפו מלת רעב. ואין צריך לזאת, כי מקר׳ מסורס הוא ופירושו מחוץ שכל׳ חרב כמות בבית, כלומר כמו שבבית המות נגית כן שכל׳ חרב האויב בחוץ: (כא) שמעו, מכל השומעים איך אני נאנחת ונלעברת. אין לי מנחם אחד, ויותר מזאת אחרים שמחו אויבי, ששים על זה ולא חכמו ישכילו ויבינו, שאם פעם אחת הבאת עליהם יום הקראת עליהם ע״י עבדיך הנביאים לשלם להם כמעשהם, אז גם המה יהיו כמותי בצער ואם כן מה להם לשמוח? ורש״י כתב כי אתה עשית אתה נראת לי שהם שמחו׳ אותי שהבדלתני מאומות ומשפחותיהם ומהתחתן בם. אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם עכ״ל ודרך דרש הוא, וי״ת כי אתה עשית כמו שאתה, כלומר אתה ששו שאתה עשית כל כך אלי: (כב) תבוא, כלומר כי אין ספק שתבוא כל רעתם לפניך כשתתמלא סאתם, ואז תשלם להם על כל פשעיהם, כאשר עוללת לי, אך ת״מ עתה רבות אנחותי ועלי לבי דוי. וי״מ שהמקרא הזה עם מה שלמעלה הבאת וגו׳ הוא לשון תפלה אח׳ מי יתן שהבאת כבר עליהם היום ההוא ויהיו גם כמוני ומי יתן שתבוא כל רעתם וגו׳ כי אנכי כבר סבלתי יגון וצער במאוד ורבת שבעה לה נפשי שלמבב באפה ולכן העת אשר עליהם תסוב כוס ה׳: דוי, מדוה תמיד. כי ההבדל בין דוי לדוה כהבדל בין בוגד לבגד:
ב (א) יעיב, יאפיל בעבים כמו דאת אמר והשמים התקדרו עבים (רש״י), ולוקח האופל הזה, מענין הרעם השורף והזיק באויר שנקרא בל״א (געוויטטער) שהוא אחד המסוררים הקדושים משל לשפטי ה׳ ונקמתו ברשעים, וכן אמר פה שהשם ב״ה העלה ענני רעם חרבה על בת ציון והשלך משם

ישראל ולא־זכר הדום־רגליו ביום אפו:
(ב) בלע אדני ולא חמל את כל־נאות יעקב
הרס בעברתו מבצרי בת־יהודה הגיע לארץ
חלל ממלכה ושריה: (ג) גדע בחרי־אף כל
קרן ישראל השיב אחור ימינו מפני אויב
ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב:
(ד) דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר ויהרג
כל מחמדי־עין באהל בת־ציון שפך כאש

לא כ

מען! ווּיא שלייערט ישראל'ס שטאָלץ ער פֿאָן הימעלסהאָהע אין פֿי פֿען אבגרונד הין! ווּיא ער פֿיסע שעממעל זעלבסט ניכט איינגעדענק, אם ראכעטאג! (ב) רייסט נידער אָהנע פֿערשאָנען יעקב'ס פרעכטיגע וואָהנונגען אללע, פֿערהעערט אין ווּיטעס' גרימע דיא פֿעסטען יהודה'ס, מאכט ווּיא דער ערדע גלייך אונד שענדעט רייך אונד אָבערהערר; (ג) שטומפֿפֿט אין הייסעם צאָרנע ישראל'ס מעכטיגעס האָרן אב, האלט דיא קראַפֿט-פֿאָללע רעכטע איהם פֿאָם פֿיינד צוריק, דאס אין יעקב ער נון ווּיטהעט, גלייך פֿלאממענדעם בליטץ, דער אללעס פֿערצעהרט רינגס אומהער; (ד) ער זעלבסט שפאננט דען באָגען ווּיא דער פֿיינד, שטעממט ווּיא דער ווידערזאכער, זיינע רעכטע, אונד פֿעללעט יעדע אויגענלוסט, אונד שיטטעט גרים אין ציון זאָרנס, פֿייערסגלוט!

רש"י

עמיקתא: הדום רגליו. פרפרא מרגלותיו זה בית המקדש: (ב) נאות יעקב. נוי יעקב לשון נוה [ישעיה ל"ו]: הגיע לארץ. השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. כלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים: ושריה. מדרש אגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפם. המפרשים על הסוף מיהו על המים והחליף כל הכא כיס לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם כתפרש שהיו יכולים להשניע המלאכים בשמות וגטוחים שישביעו את שרי מעלה לבאלים אלא ותמים ותמתה ועכשיו כשהי' מגיע את שר הכשדים נשמו הוא השיב אין ממשל' או בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו. השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בצד בנין: (ד) דרך קשתו. לפי שהן דרך קשתות כהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהם נופפם לכן נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו. כן המיתוך המלה שכך ממתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה אלא אש אלא אלא

באור

נרקיו לגלות אם במקדש ובארמנותיו ולהפיל חומותיו הבצורות והבנייאות: משמים, כלומר מרום גובה התיאר, כטעם ערים גדולות ובצורות בשמים וטעם תפארת ישראל בית המקדש שישראל מתפארים בו, שהוא מושב אל אלים, ואותו השליך לארץ ביום אפו ולא זכר כי הדום רגליו הוא: הדום. כסא קטן לתנוחת הרגלים, וטעם הכנוי הזה על בית המקדש, ובא ענין המנוחה בו. תנוחר במקומות אחרים: (ב) בלע, הוא לשון השחתה והושאל מבליעת המאכל שמאבדו מן העולם: נאות, יו"ד תחת וי"ו כמו נות רועים (צפניה), והמפרש בכוון בו גם על ענין נאה כמו בנאות דשא ויהיה לפ"ז שם מורכב מן ב' עניני' כאומר נחים נאים, וכן תרגמתי: הגיע לארץ, השפילה לארץ, וגם יתכן שמוסב על הרס, כלומר כל כך הרס עד שהגיע לארץ, ערו ערו עד היסוד בה: חלל, הוא הפך מקודש כאשר מלונו ולהבדיל בין הקודש ובין החול, והנה שורש קדש הונח על דבר המופרש מחבירו ומיועד לדבר מה, ולכן נאמר חלל שבת ויקדשהו. כי המפריש משאר ימים, ובני נזיר נאמר קדוש יהיה, כי היה מובדל משאר אנשי', וכן אמרו בלשון חז"ל המקדש את אשתו כלומר שמפרישה לעצמו, וענין חול הוא הפוכו, דבר השוה לכל ואין לו מעלה ויתרון משאר פרטי מיני, ולכן אמר פה חלל השרים כלומר שהשוה השרים לפשוטי העם כשהוריד' מגדולתם וגם הממלכה אשר היתה לפנים גברת הממלכות היתה את"ע כאחת הפחותות: (ג) קרן, משל על הגבורה וכח איש. לפי שעיקר גבורת השור בקרניו כי בהם אויביו ינגח, ושיעורו המוליך כח עתו, כמו וכל קרני רשעים אגדע ז' ינוח', וי"א שמוסב על השם, ופירושו אלא רצה להלחם בעד עמיו, והנכון שמוסב ג"כ על ישראל שהשם השיב ימין ישראל אחור שלא תפליע באויב, וגם הימין משל על הכח להיותה המסוגלת יותר לכל מלאכה מהיד השמאלית: ויבער, הבוחך המניעת יבער האש, היה שיבער חמת האויב ביעקב כאש להבה: (ד) דרך. הוסיף לאמור לא די שנכנס כאויב ויתנועה מלעזור לי, אבל גם היה לעזרת אויבי, ואף שלחם גם הוא עדי: נצב, נהקדים השפע לפועל לא ישתרך את הימין: כאש חמתו, כן חבור המלה שבך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו לשון שפיכה אלא את הלגא

חֲמָתוֹ׃ (ה) הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל
בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־
יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה׃ (ו) וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ
שִׁחֵת מוֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת
וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃ (ז) זָנַח אֲדֹנָי
מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת
אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃

(ה) יא, ער איזט אינזער פֿיינד געוואָרען, דער עווינע! פֿערדערבט ישראל, פֿערדערבט זיינע פאלעסטע, זיינע פֿעסטונגען אללע, אונד הייפֿט אין יהודה אן, יאממער אונד קלאגנגעשרייא; (ו) טילגט זיינע היטטע, וויא דער גערטנער אנקרויט טילגט; רייסט זיין שטיפֿטונגס-הויז זעלבער נידער; לעסט רוהעטאג אונד פֿייערטאג צו ציון אונטערגעהען, אונד שאָנט אין זיינעם אייפֿער ניכט קאָניג, ניכט פריסטער, (ז) פֿערלעסט זיינען אלטאר, פֿערווירפֿט זיין היילינגטהום, איבערגיבט דיא פֿעסטען מויערן אין פֿיינדעסהאנד. נון ערהעבט מאן פֿריידענרוף אים

רש״י

שמה כדכתיב שפוך חמתך וגו׳ [תהלים ע״ט]: (ה) וירב בבת יהודה. הרבה בכנס׳ יהודה: תאניה ואניה. צער ויללה: וירב. נקוד יו״ד קמ״ץ קטן שהוא ל׳ הרבה את אחרי׳ וירב העם עם משה [שמות י״ז] נקוד חירק שהוא לשון ריב הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעלה בה״א כגון פנה זנה בנה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה״א כשהוא מדבר על עצמו: נקוד חירק כגון ויפן פרעה (שם ז׳) וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ קטן כגון ויפן זנב אל זנב [שופטים ט״ו] ויגל יהודה מעל אדמתו [מלכים ב׳ כ״ה] ויגל מלך אשור את ישראל אשור׳ [שם י״ח]: (ו) ויחמוס. לשון גזילה וכן יחמוס כגפן בסרו [איוב ט״ו] נחמסו עקביך [ירמיה י״ג]: כגן. כמו שגוזזין ירקות הגנה: שכו. תקונתו שכו כתיב שסיכך חמתו על בניו ואחזו ביתו כך נדרש במדרש איכה: שחת מועדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם (שמות כ״ה): מלך וכהן. צדקיהו המלך ושריה כהן הגדול: (ז) ניאר. ביטל וכן נארת ברית עבדך [תהלים פ״ט]: כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבי׳ בתוכו:

באור

אל תוכה כדכתיב שפוך חמתך על הגוים (רש״י) וכן תרגמתי: (ה) היה ה׳ כאויב. ענינו לחזק אמתת מה שיאמר גם הקודם דרך קשתו וכו׳ כאויב, ואמרת ה׳ היה אויב לנו כי בלע וגו׳, וזה דרך מליצי: ארמנותיה, בכנוי נקבה ואחריו מבצריו בכנוי זכר, כי הראשון מוסב על בת ציון, והשני על ישראל: וירב, מבעלי הע״ו ומבנין הכבד הנוסף ולכן בא בשש נקודות: ואניה, נוסף פתח הוא לשון צער ויללה בגזרת ואנו ואבלו פתחיה (ישעיה ג׳) ואולם שם אֳנִיָּה בכנוי הספינה היא בריש קמץ:

(ו) ויחמס, הכתות הוא אומר גרסני, כי לדעת רש״י שפירושו כמו שגוזזין ירקות הגנה כן גזז סוכתו, יאמר העיקר שהן הירקות. והרא״בע אמר שהוא לשון חמס גלה את סוכתו כגן אשר נפלו עליו, אמנם לא יהיה לפ״ז המשל דומה לנמשל כאשר יראה המשכיל. ורד״ק אמר בשם ר׳ יונה כי הוא גיזון ענין השחתת דבר ממקומו והאשר הנסמך כי הדחוי כסכת גן סוכתו, כלומר כמו שנקל לסתור סכת הגן כן עשה בסכתו שהוא ציון, גם זה רחוק, הנגד עלה תהכו פתח ודגש היודעים אלא הנסמך. ויפה המה אמר הרב אבן יחייא ז״ל המ״ית כות שכו והוא ב״מתק כאמרו ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון, כגון אשר נאמתו כורת בגן להיותו בלתי מוליד לאחים סוגי המאכל והריח עכ״ל. הנה גם לדעתי כחסר מלת בגן, ועוד לא ישלם המשל בכל יכל, והאולם לדעתי העיקר כ׳ יואל נראה לבאר כזאת, אחר שכל לקיח׳ שהיא נאות כי הם נחשבי׳ מה נקרא בל״הק אתם ווינגארטלאַגען, ווענגריישען, אבריישען, אויסרייסען) ופעם בן זה תואר לבעל הבנה כדעת אבן יחייא שהבאנו, להיותו נכון תפארת המשקל כמו הס. דל, ודומיהם, אבן מלת שכו אף שכוונתו העקרית על המקדש הנזכר, ועפ״כ תפארת היות׳ נכתבת בסי״ן שלא כדרכם מלצרף עמה עוד כוונה אחרת דהיינו ענין קוצים ודרדרים מלשון לשכים בעיניכם (במדבר ל״ג), ויכוונת ב״מתק עמה גם הנבאי הזה, לפי שנתמעה בעיניו ע״י התועבות שעשו שם, כאמרו כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וטעם הכתוב א״כ כמו שהגנן חומס השכים אשר בגנתו, כן חימס השם יתעלה סוכו, דהיינו ב״מ.זק אשר נראה עתה כשכים בעיניו, וע״ד זה הוא המתורגם בל״א: מועדו, הטעם אשר אועד לכם שמה, או ענינו שהוא נועד לכבודו, וכן הרגש הרמב״ן. שרפו כל מועדי אל (תהלים ע״ד): שכח, פ״ז השחתת המקדש נפסקו הקרבנות ונתבטלו המועדות. וטעם מלך וכהן כמו שכתב הרא״בע, כלומר גם התורה שכחת כי הכהן מורה לעם התורה, והמלך מחזיק ידו ומעבירו נכחו: (ז) נאר, אמר כמבור הכהן,

(ח) חָשַׁב יְהוָה לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ׃ (ט) טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם־נְבִיאֶיהָ לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה׃ (י) יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן

ט׳ ועידא

ציטטעסטעמפעל, אלס װערע פעסטפֿעראזאמלונג װארט. (ח) לאנגע שאָן װאר פאָם עװיגען ציון׳ס שטירץ בעשלאָססען; נון איזט דיא שנור געשפאננט; נון העלט דיא רעכטנדע האנד ער לענגער ניכט צוריק; פאָן גראָם ביז קליין איזט אללעס מויערװערק איצט איינגעריססען, ליגט איניטרימערן װעמטעליך דארנידער; (ט) דיא טהאָרע טיף אין שוטט פֿערזונקט, דיא ריגעל צערבראָכען אונד צערשמעטטערט;— דער קעניג אונד דיא פֿירשטען אונטער בארבארען, ניךגענדס צורעכטװײזונג, זעלבסט פראָפעטען עמפֿאנגען קיינע װײזאגונג מעהר פֿאָם האָרן; (י) דארום זיטצען ציון׳ס גרײזע אויף דער ערדע שפראכלאָז דא, דאז הויפט מיט אשע בעשטרייעט, דען לייב אין זעקקע געהיללט, אונד ירושלים׳ס טאָכטער װאר־

רש״י

קול שמחה: (ח) חשב ה׳ להשחית. זה ימים רבים שנתנה על דעתו כן שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני [ירמיה ל״ב]: נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו: מבלע. מהשחית: חיל וחומה. שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם [תהלים כ״ד] לפיכך לא שלטה בהם צרים ונטבעו במקומן. ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד הן לפיכך לא שלטו בהם שונאים: אין תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו׳. כששמעו. ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו מה ראה לא בזמנה של פירותי׳ ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו והושיבם אותם על גבה והביא אותם לקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמום לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם לא כן התרתם לצדקיהו את שבועתו נזה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות

באור

זוכר ב״כ עזיבת התונה ותבוסת מקדשו שהוא קודש הקדשים, כי שמה יבוא הכהן פעם אחת בשנה, ושם אחר הרחקה והשלכה מן הלב והוא מבנין הדגש, אבל לא נשנם: כיום מועד, שהיינו שמחי׳ ומשוררים בתוכו בקול רם, כן נתנו האויבים בחדרנו קול שמחה (רש״י): (ח) חשב ה׳ להשחית, זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני (רש״י), אבל זאת האריך אפו אולי ישובו, אבל עתה כשנתמלאה סאתם: נטה קו, של משפט ליפרע על עונינו (רש״י), וכיון שנטה קו לא השיב ידו עוד מבלע עד שיתאבל חיל וחומה. ויהיה מאמ׳ נטה קו דרך מליצה כמאמר הלועז (דער שטאב איזט געבראָכען) על גמר הדין, שאין עוד לשלום תשועתם: חל, היא החומה קטנה סביב לחומה הגדולה (לזװינגער, פֿאָרמױער) וכן אמרו חז״ל שורא ובר שורא: אמללו, פרשו אבל וכפול הלמ״ד על דרוב נסודם הזה, כמו היהודים האמללים (נחמיה ג׳), אומלל אני (תהלים ו׳), וענינו חולשה וכריתה (רד״ק). או שפרשו אבל ושא׳ תחת ה״א מבנין הפעל, והראוי אומללו כ״ד הפלישים וענין מליצה הוא לשון שתיקה, וכן החומה כשתפול, יהיו אבניה לעפר ולשתק: (ט) טבעו בארץ שעריה, מוסב עוד למעלה, כלומר כל כך הדם את שלא כאשר יבא הקלף תלפניו עד שנטבעו בארץ שעריה וכו׳: אין תורה, אין עוד מורות דרך, כי מי יורה את הדרך אשר ילכו בה, שלא מלכה ושרים בגוים, ונביאים גם הם לא ימצאו חזון מה׳ או מחמת עונם, או מטעם שכתב הרמב״ם נספרו מורה נבוכים (ח״ב פרק ל״ו) כי שליחות כח הנבואה תפסק והנצל העצבות׳, ולכן ידמו זקני בת ציון, כי לא ידעו מה לעשות: (י) ידמו, שורש דום נאמר על שתיקת שפה וגם על שתיקת הלב והוא שגלגלת כמו שכתב הרב השלם מו״ה הירץ וויזל נ״י בנחוריו לס׳ ויקרא. אמנם לדעתי מה שנאמר אות השורש על השתיקה, יורה על השתיקה שיותר עלותה כאלו נשלו כלי התנועה, ודבה יתדמה עם הוראתו האחרת, דהיינו שגלגלת מאת נגל התחשבות יבין ונער לבלי הרבר כלל עליהם כאלו לא היו, והושאל אח״כ גם על התקים דהיינו שעומדים במקום מבלי להתנועע אנה ואנה, כמו וידום השמש, ומזה הענין יאמר ב״כ ידמו כאבן, שמו שהעבודים אדומים אותם״ין ז״ל שם, ואף פה נאמר על שתיקה שיותר עלומה, מחמת גודל הלער והשבון

בתולת ירושלם: (יא) כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על־שבר בת־עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה: (יב) לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל־חיק אמתם: (יג) מה־אעידך מה אדמה־לך הבת ירושלם מה אשוה־לך ואנחמך בתולת בת־ציון כי־גדול כים שברך מי ירפא־לך: (יד) נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא־גלו על־עונך להשיב שביתך ויחזו לך משאות שוא

אעודך כי שבותך כי

דעלן מיט געזענהטעם הויפט א מהער. (יא) מיין אויגע פערגעהט פאר טהרענען, מיין אינגעווייד גליהט פאר קוממער, מיינע גאללע ערגיסט זיך אב דעם אונגליק מיינעס פאלקעס, אינדעם קינדער אונד זייגלינגע אין אללען שטראסען פאר דורשט פערשמאכטען. (יב) לאללענד פלעהען זיא איהרע מיטטער אום בראד אונד וויין, קריממען זיא פערוואונדעטע זיך אויף אפפענער שטראסע, אונד האויכען איהרען גייסט אויס, אין דער מוטטער שאס.

(יג) וועה, א טאכטער ירושלים! וואלל צום לינדערונג בייאשפיל איך עהנליך דיר פינדען? וואו דיר צום טראסט ינטגעגען שטעללען, א יונגפרייליכע טאכטער ציון? אך, גראס וויא דאז וועלטמעער איזט דיין שמערץ, ווער קאן דיא וואונדע דיר היילען? (יד) דיינע פראפעטען — זיא האבען דורך טרוג אונד אונזין דיך געטייששט, ניא דיין שטרעפליכעס זאונדעט דיר אויפגעדעקט, דאס פאן דיינער ווילדהייט זיא צוריק דיך ברעכטען; אונד זאגטען דיר נור שמייכעלנ־

רש"י

מפוזים ומדוחים: (יא) חמרמרו. רגרו"לירט בלע"ז וכן כמו פניהם כשמבשלין אותם ימלאו הם בועות ומתקמטים: בעטף. פשמ"ייר בלע"ז: (יג) מה אעידך. מה אדמה לך. לומר לך כה מתמה על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף פלוני עלתה כך מתנחמים הם לו: (יד) שוא ותפל. דברים שאין בהם טעם תפלות לע"ז אפלשטרימנט: ולא גלו על עונך. להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך. ליסר מעוונותיך לשוב אליו [ירמי' ל"ה] משאו' [שם ב'] ואין משא [ישעיה כ"ז]: ומדוחים.

באור

כאן, ושעם השלו עפר מורך השפלות: הורידו לארץ ראשן, שזה ג"כ דרך האבל והיגון, ואחר שהזכיר לעיל זקני בת, אמר ג"כ בתולותיה: (יא) כלו בדמעות עיני, ר"ל האותות שבעין אשר בו ישמר הראות כמעט שכלו מרוב הדמעות אשר נזלו, וכל ליחות הגוף ג"כ נתייבשו מרוב הדאגות באופן כי חמרמרו מעי ונכוו מרוב היובש (מלשון ויחם): כבדי, אמרו שהטעם על המרה כי אמין שלא יורד על הכבד דרך השפופני' ושם יקבל הפסולת לפעול עסקיו בגוף אשר נפלו נגרלו וכן הוא אומר ישפוך לארץ מררתי (איוב ט"ז) ותגמר האחרים הזאת יתחלפו, ושעם שפיכת המרה, כי כאשר נודע בעת יוסר יתפעל האדם מהפעלות הכעס ויתאמם או היגון, נשפך המרה בתוך הקיבה, וע"י כן יסובב שיקיא האדם ובהקיאו יוציא ג"כ ניחום המרה וזה טעם לארץ: בעטף, נחסרת ס"ח בנין התפעל, וכתב רש"י פשמיי"ר בלעז (נ"ל שהוא ההתעלפות בל"א) ושעם ש"ת כמו נעזר: (יב) לאמותם, לאחר שאמר דרך כלל יספר פרטי הצרה שוות, ואחר שהעוללים ויונקים סובבים בחוצות מתעלפים מרעב ומבקשים מזון מאמותם, אך אין להן מה שיתנו כי כבד הרעב מאוד, ולכן התעטף נפשם כחלל חרב אשר יתחפך הנה והנה טרם לאת נפשו מרוב יסורין, והמ"כ מוסבים נפשם (כמו למיתה) בחיק אמותם אשר האסולה הוא, כמו שכתב הרח"ע, לפי שהיא התנקה, אך פרשתי אותם יותר על הענים השלום, ושעים ראות בנים מתים בחיקה מפני הרעב: (יג) מה אעידך, כשבאה צרה על אדם ואומרים לו אף פלוני עלתה כך מתנחמים הם לו, אבל לנגדך מה אדמה לומר לך מה מתמה על שברך הלא לאומה פלונית אירע כ"כ (רש"י) וכפל הלשון בענין עוגם המפסלו': כי גדול כים שברך, כמו שאי אפשר לאיש למוד את הים בשעלו, כן אי אפשר ליחד שברך נשבר אחד ולאמור עליו שהוא נדמה לו, כי הוא גדול מכל המשלים והדמיונות: (יד) נביאיך, אחר שאמר מי ירפא לך תוסיף לאמור מפני החשובי שנביאיך ירפאו לך? הם אשר חזו לך שוא ותפל באמרם שלום שלום ואין שלום? הלא המה היו מעוכריך, כמה שלא גלו לך עונך להשיבך מדרכיך הרעים ולהצילך מהעונש, הם אשר אולי חלה בו הפיתוי והדיחוך בנבואות שוא, למען תוסיפו על פשע. וטעם תפל כמו שכתב

מגילת איכה ב

תרגום אשכנזי

וּמַדּוּחִים׃ (טו) סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלִָם הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־הָאָרֶץ׃ (טז) פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אוֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ רָאִינוּ׃ (יז) עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ׃ (יח) צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־

אלף בסגל

דע געזיכטע דער צוקונפט. (טו) נו שלאגען רייזענדע דיא הענדע צוזאממען איבער דיך, שיטטעלן פערוואונדערט דאז הויפט, א ירושלים! „איזט דיס דיא זא בע„רימטע שטאדט? דיא „קראנע דער שאנהייט? „דעם ערדבאללס ווא„נע „דיס?" (טז) דאן רייסען דיא פיינדע דען ראכען אויף, בלעקען האהנצי„שענד דיא צעהנע; ער„ווידערן: „וויר, וויר האבען זיא פערשלונגען! „איין לענגסט געווינשטער „טאג איזט דיס. אך! „וויר ערלעבטען איהן! זאהען איהן!" (יז) זא האט דער עוויגע זיינען פלאן אויסגעפיהרט! דיא לענגסט פערקינדיגטע דראהונג אין ערפיללונג געבראכט! ליס צו גרונדע ריכטען אללעס, צחנע שאנונג; ליס פיינדע פראהלאקקען אונד בארבארען שמאלצירע! (יח) אויס איהרעם גרויזאממען הערצען דרינגט פריידענגע שרייא ביז צום הימכעל עמפאר, א ציון! לאס צעהרען וויא בעכע פליסען טאג אונד נאכט;

רש"י

כדיחוך תפלי: (טו) שרקו. נופח בפיו סיבליר בלע"ז ידרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב ונכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: (טז) פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"א לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: (יז) בצע אמרתו. כלה גזרתו כמו יבצע ידו ויגזרני [איוב ו']: אשר צוה מימי קדם. מה שכתוב בתורה ויסרתי אתכם שבע: (יח) פוגת. הפגה עורישמי"נט בלע"ז כמו ויפג לבו [בראשית מ"ה]: בת עינך. שחור

באור

(רש"י) דברים שאין בהם טעם, הפעלשטרי"מענט בלע"ז ונ"ל אנשורדימענט, (אבגעשמאקט, אונפערבינדליכ-קייט): ולא גלו על עונך, פי' לא הסירו הדבר שהוא מתכסה ומתעלם את עונך להראותך אותו, את טעם של גלות גל, מלשון גל עיני ותרפא ונו' (תהלים קי"ט). וטעם עון כמשמעו, או שהוא לשון עונש, כלומר לא גלו לך העונש אשר נסתרה ימלא לך באחרית הימים, ואפשר שהטעם גל ג' העניינים יחד: (טו) ספקו, ונתן רשה והכה את עצמו לך בשחוק עליהם, כי כל העובר עליך יספוק כפיו מרוב תמיהתו על רעתך אשר הוא במדריגה התחתונה: שרקו, נופח בפיו סיב"ליר בלע"ז (והו' סיפלער, פפ-פען, ליספען, נ"ל) ידרך אדם לעשות כן כשהוא רואה דבר חשוב שחרב ונכלה (רש"י): כלילת, כל היופי היה שלה (רש"י), ויתורגם לפ"ז ודיא פאללקאממענע שאנהייט), אמנם יתכן שהוא שם, והנפרד כלילה, והנסמך כליל' ובעבור כתר ש"י יופי כלומר המוכתר ביופי, וכן תי' הרמב"ן ז"ל ציון מכלל יופי (תהלים נ"ח): משוש לכל הארץ, כמו שנאמר יפה נוף משוש כל הארץ (שם מ"ח): (טז) פצו עליך פיהם, האויבים כששומעים שאלת עוברי דרך, מתפארים בגדיהם ואומרים להם. מה תתמהו? אנחנו בלענו ובלענו העיר המפוארת הזאת. אמנם תמיהם, אבל אנחנו קוינו כבר זמן רב לזה היום, אשר עתה מצאנוהו! ולדעת המפרשים המקרא הזה אינו תשובת האויבים לעוברי דרך, רק הוא בפני עצמו. כי למעלה ספר הכתוב דברי העוברים התמהים, ועתה מספר דברי האויבים אשר שטים ושמחים ליום אידה, וכל זאת באה לה ע"י נסיונות בנויות כמו שנאמר למעלה, אמנם תפלת יופי המשך המקראות נראה פי' הראשון יותר נכון: שרקו, יש שריקה מתוך תמיהה כדלעיל. ויש שריקה מתוך שמחה: מצאנו ראינו, הכפל בענין עודם השמחה: (יז) עשה ה' דברי המקונן אל ירושלים, וטעם בצע כלה, כי השם מלא עתה מה שאמר כבר על ידי עבדיו הנביאים על העיר הזאת: הרים קרן צריך, הוא המשך מן גדע קרן, והיא משל להגבהה וקומה זקופה, והתנשאות שמראה עצמו כבוטח על גבורתו וכחו: (יח) צעק לבם אל ה', אמר הרא"בע הטעם לבם של צרין, ונראה לי המשך המקראות, שכיון שזכר למעלה גאות האויבים, יספר עתה הרחבת פיהם, ויאמר ההון שאמה הוא צועקים בכל תחלי לבם, והנה רבים מהמפרשים והמעתיקים סובלים, אם מוסב המקרא הזה על האויבים, איך יאמר אל ה'? שלא האויבים האלה, לא ידעו ולא

עֵינֵךְ: (יט) קוּמִי ׀ רֹנִּי בַלַּיְלָה לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת
שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו
כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ
כָּל־חוּצוֹת: (כ) רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי
עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי
טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא:
(כא) שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי
וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ
לֹא חָמָלְתָּ: (כב) תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי

כליל כי

אונאויפהאלטזאם מיססען זיא ריזעלן; ניא דוא דיינעם אויגע רוהע געגנען. (יט) אויף! קלאגע לויט נעכטע דורך! ביים אנבעגין יעדער נאכטוואכע ערגיים דיין הערץ וויא וואססער פאר דעם הערן; העבע דיינע הענדע צו איהם עמפאר, אום דיינער קינדער לעבען ווילען, דיא פאר הונגער פערשמאכטען אן אללען עקקען דער שטראססען. (כ) אָ שויגער, שויע הין אונד זיהע! וועם האסט דיינע שטראפענדע האנד יע זאָ האַרט געטראָפען? זאָללען מיטטער איינע ליעבעספרוכט פערצעהרען? דיא מיהזאם ערצאָגענען קינדער? זאָלל אין געטטעס היילינגטהום מאן נידערמעטצעלן, זאָ פריסטער, אלס פראָפעט? (כא) קנאבען אונד גרייזע, יונגלינגע אונד מעדכען, ליגען הויפענווייזע אויף דען שטראססען אומהער, דורך דאז שווערדט געפעללט! דיא דוא געפעללט, אם טאגע דיינעס צאָרנעס; דוא אָהנע מיטלײדען ערווירגען ליסעסט. (כב) אלס, גלייך צו איינעם פעסטע, דוא מיינע פירכטערליכען נאכבאר

רש"י

של עין בקורין פרונל"א בלע"ז: (יט) אשמורות. כתי מלאכי הליל' שבלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים. אשפמ"ין בלע"ז: (כ) עוללי טפוחים. ילדים ונאים שצריכין לטפוחי אומנות ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהניח אמו מדתו בטפחים בכל יום ויום למת זהב לצדקה לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. רוח הקדש משיבתה וכי נאה לכם שהרגתם את זכריהו בן יהוידע כמו שנאמר בדברי הימים [ב' כ"ד] שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ושאלוהו ע"א והוא לנפש את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא ביום מועד. כמו קראת לנו היום הזה: מגורי. שכיני הרעים להלסטן עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. הילדי' אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם:

באור

יעיתו את ה' • ואיך יקראו אליו? אמנם התשובה ע"ז, כי טעם אל ה', פה השמים, כאומר כל כך לצעקו עד שהגיע קולם אל רום גובה השמים כי כבר נודע שדרך הכתוב לסמוך כל דבר גדול ולגבוה אל השם, כמו שנאמר כהררי אל והדומה וכן נמלת כמה פעמים להפך, שיכנה השם ב"ה בלשון גבוה, כמו לאחוים לי ירום (תהלים ל"ו), ופי' בפ"י מרום הוא שם של הקב"ה, כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב) ופי' הוא ז"ל, אשא אל שכתי ידי, ודומיהם רבים. וגם אלאמר בלשון חז"ל (במס' תענית י"ח א') הלכו והשביעני בלילה או שמים וכו' ופי' רש"י ז"ל אתה ה'. וכן דרך הלועז לאמר (אָ היממעל, ביים היממעל): חומת בת ציון, אמר אל תן הגזירה שהוא כמו בתולת בת ציון. ע"ד הכתוב אם חומה היא (שיר ח') וטעמו מוסב אמור ופנים: בת עינך, שחור של עין שקורין פרונ"לא (רש"י) ובל"א (אויג - אפפעל): (יט) רני, כמו שהם מעלים לצעקה מתוך שמחה, כן הצעקי גם אתה לצעקת יללה אל ה', אולי ירחמך: לראש אשמורות, כי הלילה נחלק לשלשה חלקים, וכל חלק נקרא אשמורה, וטעם על נפש, כמו בעבור נפש: (כ) ראה ה', הם דברי ציון אשר תאמר לה': למי עוללת כה, פר"י עשתה מי כמה, ראה ה', אם ימצא עוד עיר או אומה בארץ אשר עוללת לה כאשר עוללת לי? כי רק ומתי ימצא עוד שאכלו נשים פרים, כאשר הילדתי לאכול מפני הרעב? ויהיה לפ"ז הענין של תאכלנה נתקן הפגר, או נתקים ביגוני כדרכו וי"ת הטעם, ראה ה' מה עשית? הראית אתה שתאכלנה וכו' ויצא לפ"ז העתיד על נכון: טפוחים, מגזרת טפח כי גדל אותם עם ילדיהן הקטנים שיטנו (הרח"צ), או שהוא מלשון משפחת שהילד נתון בתוכה (וויקעלקינד): (כב) תקרא, קראת ולשון הוה הוא (רש"י) ואות מוסב למעלה בתולותי ובחורי אשר הרגת ביום אפך זמן שקראת וגו': מגורי, שכיני הרעים, או שהוא מלשון גורו לכם מפני חרב, ונתרגומו אגרתי שתי שמועות יחד: ביום אף ה', גם השם תמיד הכנוי כדרכו לפעמים בל"הק ושעורו ביום אפך: אשר טפחתי, הילדים אשר גדלתי ורוממתי בא האויב, וכלם אותם (רש"י):

מסביב ולא היה ביום אף־יהוה פליט ושריד
אשר־טפחתי ורביתי איבי כלם:
ג (א) אני הגבר ראה עני בשבט עברתו:
(ב) אותי נהג וילך חשך ולא־אור:
(ג) אך בי ישב יהפך ידו כל־היום: (ד) בלה
בשרי ועורי שבר עצמותי: (ה) בנה עלי ויקף

אללע, אום מיך צוזאמ־
מען ריפֿסט, אונד קיין
שוואכער איבערדעסט,
קיין פֿליכטלינג, מיר אם
ראכעטאגע גאָטטעס בליב
— דיא איך זאָ זארטפֿעל־
טיג מיר עריצאָגען, אך!
דער פֿיינד האט זיא אללע
אויפֿגעריבען. —
ג (א) איך בין דער מאן
דער דאז עלענד זעלבסט געזעהען, מיט זיינעס גריממעס שרעקקענפֿאָללער רוטהע.
(ב) מיך ריס עם פֿאָרט אונד טריב מיך אומהער, אין טיפֿער דונקעלהייט, מיט אֶנעדס העללע;
(ג) אונד שווינגט זיינע גייסעל נור איבער מיך אימממערדאר, (ד) בין פֿלייש אונד הויט צער־
פֿעטצט, מיין געביין צערשמעטטערט איזט. (ה) באלד צווינגט דער וויטריך מיך אין

רש"י

ג (א) אני הגבר ראה עני. היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עמי
בגלל הנביאים כשנתנבאו על חורבן הבית שגזיאיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו.
של דוחה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובת מכותיו
עלי: (ד) בלה בשרי. כמו לבול עץ [ישעיה מ"ד]. ד"א בלה בגוי ועורי כמו והבלן כימי
תבלה [שם כ"א] כנוסד שכבו לשון חולות נעד חקו ולא היה לנו כד וכסת תלה בשרם כשהם
גולים: (ה) ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו ראש ולענה [פרשת נצבים]. ועוד אגדה ראש

באור

ג (א) אני הגבר ראה, ראה תחת ראיתי וכן תשחר אני (רא"בע) ואינו דומה כי שם (יחזקאל מ"ז)
צריך להיות ונשארתי אחר שאמר אני בלשון מ"ג ; אך לפי שהקדים הפעל לפועל לא שמר את המנין,
אבל פה, אלו נחסר מלת הגבר היה צריך לומר ראיתי כי את היה פעל ראה נשוא על מלת אני, אולם עתה
שאמר הגבר, יהיה מלת הגבר נשוא, ואם מדקדק רש"י בלשונו להוסיף מלת אשר, אלא שמדרך המליצה
לקצר בכנויים, או שמלת ראה עני וכו' מאמר בנעש' לשם תואר של הנשוא והוא כמו שכתבתי בפסוק בתולותי
ובחורי וכו'. וטעם אני כמו שכתב הרא"בע שמורכב על ירמיהו או על כל אחד מישראל ועיין אגרת במ"ש:
עני, לדעת הרא"בע יאוה סמוך ויחסר תקום השבות או הגלות, וגם יאמר שנסמך אל שבט, ואל נסמכה
כמו ואבש בסוף עיניה, ואראני עני שבט בעברתו, וטעם ראה הרבים. ואמנם הנכון בדעת הר"י עראמה
אשר אחר מלת עני הוא שם ולא בהפסק נק"ה ע"ת ואל דמי לכם (ישעיה ס"ב ו'), ודומה העני נאמר
אכזר אשר בידו שבט הנוגש לרדות ולענות בו ולכן אמר אני הגבר ראה אותו עני עכ"ל. ודרך המשוררים
הוא לדבר מדברים בלתי עצמיים אשר אינם כאלהים בפועל, כאלו המה גופים עצמיים ופועלים כרצונם
ולאנשים אותם, (רצוני לומר לתת להם גוף ונשמה, לעת ורצון) והענין זה ידוע אצל בעלי מלאכת השיר
האחרונים בשם (פערזאָניפיקאַציאָן), וכן הענין כאן, ידבר מהעוני כאלו הוא גוף עצמי, ויאמר ראה
אותו בא אליו עם שבטו אשר בידו, והכנוי של עברתו מוסב על עני האמור, וכן כל הפעלים האמורים אח"כ
כגון נהג ולא נדר וכו' מוסבים על שם העני הזה. והנה המקונן ספר בזאת הקינה הרעות הרבות אשר
מצאו אותו ואשר עשה לו העוני הזה באופנים שונים, פעם יתאבל עליו, כאלו העוני ילוהו ויקרס עושן
ואפילה ושם יכהו במכות רבות, פעם יסגיר בעדו למען שלא יוכל לברוח ולמען סבל תלאות האלה וכו'
כמו שיבואר עד כאשר עייף לשפל תגרות שעברו עליו ונשאר באפס תקוה, אז מספר איך שנספר עליו
התשועות, וכמעט חטא נקרבו, נואל רוח בינתו הטינהו ויחזיקהו לעמוד על כנו, לאתחולל אל ה' בישת
וירחם עליו, כל זאת יאמר ענין וכוונת כללי בזאת הקינה, והמעתה הנאמרים בפרטית: (ב) ולא אור,
בא המשל להפלגת החושך, או שדרך הלשון לדבר כן כמו ותם אין כסף, את אותו ולא מים, וראיהם
רבים: (ג) אך בי, אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי (רש"י), וטעם ישוב יהפוך כמו
ושבתי וראה שמיני ושבתי לראות, וכן כאן ישוב לאסור', וטעם ידו כי על פעל הפך. ואם יתכן שיושב
על פעל ישוב, כמו ושבתי בבית ה', כלומר שהוא תמיד אלו יכהו כל היום ומה שאמר המקונן אך בי:
ולא באחר, וכן אותי נהג ולא אחר, ואני הגבר אשר ראה, ולא זולתי, כל זה הוא להפלגת צערו ומכאובו,
(ד) בלה, כמו וכולם כבגד יבלו והדומה, שהוא לשון קריעה, כי הבגד בלה הוא על דבר ישן וירצה אשר
נם ואם לאחי, כטעם אחרי בלותי הייתה לי עדנה, וכל דבר ישן אשר נם לאו יותר קרוב לאקרע מדבר לא,
וכתב הרא"בע הבשר והעור שירקבו בלו, והעצמות שלא ירקבו נשברו, ונוחתא מלאתו גם לשון בלה אל
עצמות כמו החרשתי בלו עצמי (תהלים ל"ב): (ה) בנה, הכונה על חומות המצודה של בית המאסר אשר
הוא יושב שם בדד, ואמרו כאלו בנה בית המאסר זה דוקה בעבורו גם הוא להפלגת הענין: עלי, הוסב על
ג' הפעלים בנה עלי ויקף עלי: ראש ותלאה, כמו ראש ולענה (רש"י), מוכחו לומר כמו שמעינו שם

רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ (ו) בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי
עוֹלָם׃ (ז) גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃
(ח) גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃
(ט) גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבוֹתַי עִוָּה׃ (י) דֹּב
אֹרֵב הוּא לִי אֲרִי בְּמִסְתָּרִים׃ (יא) דְּרָכַי סוֹרֵר
וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם׃ (יב) דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי

אריה כ

פֿעסטע מויערן, וואָ ניכטס אלס ביטטערעס לייד'ען מיך אומגיבט; (ו) זענקט מיך אין פֿינסטערע גרופֿט, גלייך לענגסט פֿערשטאָרבענען; (ז) קערקערט מיך איין, אויף דאס איך ניכט ענטווייכע, אונד בעשווערט מיט עהרנען קעטטען מיך. (ח) איך הפֿע אונד פֿלעהע — אבער אך! פֿרוכטלאָז האללעט דיא פֿערשלאָססענע שטיממע ניר צוריק. (ט) באלד, פֿערלעגט ער מיט פֿעלזשטיקקען מיינע וועגע, פֿערלענקט דיא גראדען פֿאָרע מיר; (י) איזט מיר איין לויערנדער בער, איין לאָווע אים דיקיכט; (יא) פֿעללט דאָרט אויף אירדעם וועגע מיך אן, אונד מאכט מיך צום שרעקבילדע; (יב) באלד שפאננט ער דען באָגען, שטעללט מיך

רש"י

ש ראש. כלך לגלות יסוריך ותלאה, בתלאון שבמדבר כמכה ניעי לדקיו והלאתי: (ז) גדר בעדי. עשה חומה לנגדי לבלות כלוס: ולא אצא. הושיב שנעתי מחבות ונייסור של אודנים: הכביד. נחשתי. עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך נרדייש בלע"ז: (ח) שתם תפלתי. סתם חלונות הרקיע בפניה: (ט) נתיבותי עוה. גם נסתי ללכת מיני ילא נדכיר הסקלוים ודרך ימים מפני הפריצים והוא דרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי. הקדוש ברוך הוא נהפך לי לדוב אורב: (יא) דרכי סורר. לשון סירים קוצים [קהלת ז'] סורר היה לותם מפני קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון פיסוק הרגלים שכעובר על הדרכים שלו מופסקים לריך להרחיב לעדיו ויש דוגמא בלשון המדרש הלוי שלו ופשח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא. העמידני לנגד חציו לירות בי

באור

לשון מרה כחשד ויעיד עליו חברו כן עניינו כאן, והכוונה על מר נפש. או יתכן לאמר שטעם ראש לשון דלות ושפלות ישרשר רוש ובא האל"ף במקום הוי"ו, והדומה לו ובא כמהלך ראשן. וטעם תלאה ככל התלאה אשר מלאתנו ואמר שאם לגרם שונאים אותו ושולכים אלו בהתגוררתו שם, כלומר שהוא תמיד סרוי בלעבר ומין ובר תסקיפו, ודומי לפ"ז רוש ותלא' משתי פעל ויקף, כמו ויקיפו על סעיר (ת"ב ר' י"ד), או שנושא גם הוא ב"כ נושא ויקף, ורוש ותלאה, הוא פעול הקקפה, כמו ומגודו עלי הקיף (איוב י"ט י'):
(ו) במחשכים, מחשך בתוך תחשך (תה"ל פ"ח): עולם, זמן רב, וכן כל עולם שבמקרא: (ז) גדר בעדי, כמו שזכר למעלה שבנה עליו באופן שלא יכול לצאת אליו תנחם אחד, כן אמר עתה שגדר בעדו באופן שלא יכול לצאת, ושעם ולא אצא, כמו שלא אצא, הוי"ו במקום סי"ן הכביד נחשתי, עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך. פירש"ם בלעז ושבה פערם, ותל"א (קעטטען, פֿעססעלן) ורש"י. וא"כ נוכל לאמר שאמר ולא אצא מוסב למעלה ולמטה, בגדר בעדי שלא אצא וגם הכביד נחשתי שלא אצא. וכתב רד"ק נקרא כבלא נחשת, לפי שעשוין מנחושת וכן תרגמתי. והנה במקראות גדולות נדפס נחשתי נקמץ, אבל הרד"ק מיאו בשורק, והענין אחד כי זה המשקל שים לו שתי לשיונות, מעם שישתנה החולם לק"ח, וטעם לשורק:
(ח) שתם. בשי"ן וטעמו כאלו כתוב בסמ"ך ואמר לא די שגדר בעדי אבל גם לא עזב פתיחה קטנה אשר משם יצא קול תפלתי, כי אם אזעק, הנה סתום תפלתי ולא תלה, והקמץ תחת הסורק, כי אם יהיה פעל עבר, לא יבוא התשך שהתחברים על פי נרוף הגיוני: (ט) נתיבותי עוה, כלומר הנתיבות שהיו קובים לי, עוה וקלקל אותם כדי שלא אוכל למצוא הדרך אשר לגרוח מפניו וזהו הדרך שמעוות הוא אורב לו כדות ואחרי לבלעני: (יא) סורר, לשון סירים קוצים, תפור קוצים בדרכי (רש"י), ואיני נאות לאמשך שמלילם, ורד"ק אמר שעוה דרכי, גם זה דחוק כי כבר אמר זאת למעלה, נתיבותי עוה, ואתם לדעת רבי סיקר ר' יונה בר"ל, הוא מלשון סורר ומורה, כלומר נטיות שדרכי שאני הולך בו סורר מדרך איפר לנטות אלוו ע"י שעוה נתיבותי ויוליכני אל המקום אשר הוא אורב שם לי, הנה כן ישפחני, וטעם וי"ו ויפשחני לפטוז' שתנחי, ונזה הדרך תרגמתי בה"קרא אמנם יתכן ב"כ לשרשו, שהוראת סורר כמו הנדוז הקל, כמו כי סר לרחות. ושעורו סר ממקומו אל דרכי וגם ישפחני ויפשחני, אין לו ריע במקרא, ורד"ק ורא"בע אמרו שהוא לשון ספף ובקע, כי תרגום ויספף שמואל, ופשח (לערשלייסען בל"ח), ורש"י כתב שהוא לשון פסוק הרגלים וגו' ויתדתם לפ"ז לפסח, בחלוף הסי"ן עם שי"ן שמאלית, והספר שגורל נאמר א"כ לעברו מלשון ופסח ה', כלומר דולג עלי, ובתרבותי תרגמתי כפי הענין הזה: שמם, תואר, וטעם כמו שוממה דלעיל (פרשה א') והוא לשון תמהון (בעטייבט, דיגאָזן), ורא"בע אמר שכל רואי ישום. ויתורגם לפ"ז (שרעקבילד, ט יתואו): (יב) כמטרא, א' במקום ה"א, ואמר כן לרמז שמלינין

כמטרא לחץ: (יג) הביא בכליותי בני אשפתו: (יד) הייתי שחק לכל־עמי נגינתם כל־היום: (טו) השביעני במרורים הרוני לענה: (טז) ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר: (יז) ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה: (יח) ואמר אבד נצחי ותוחלתי מיהוה: (יט) זכר־עניי ומרודי לענה וראש: (כ) זכור תזכור

קמץ בז"ק

צום צילע זיינע פפיילעס, (יג) אונד שיטטעט זיינעס קאכערס פערדערבליכע ברוט גאנץ אין מיינען נירען איין; (יד) דאס איך צום האהנגעלעכטער מיינעס פאלקעס ווערדע, איהר שפאטטליד דען גאנצען טאג. (טו) באלד מאכט ער מיך מיט עקעלהאפטען שפייזען זאטט, שטיללעט מיינען דורשט מיט ווערמוטה; (טז) צערמאלמט דיא צעהנע מיר מיט קליינען קיזעלן, אונד וועלצט אים שטויבע מיך אומהער. — (יז) זא אללער גליקזעליגקייט בערויבט, פערצווייפעלטע איך אן בעססערע שאן, (יח) שפראך: איך בין אין עוויגקייט פערלאהרען; קיינע האפנונג מעהר בייא דעם הערן פיר מיך; (יט) דענן דאז אנגעדענקען מיינער ביטטערן ליידען, מיינעס ועהמוטהספאללעס טריפט זאלס, (כ) שטעללטע מיינער זעעלע שטעטס זיך דאר, אתר בייגטע מיינען מוטה דארנידער:

רש"י

כמטרה להצ"לה כלע"ז: (יג) בני אשפתו. חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויב"רה בלע"ז: (טז) ויגרס. וישבר וזוגמתו גרסה נפשי [תהלים קי"ט] וכן גרש כרמל. [צפ' ויקרא]: בחצץ. כמין דקים שבתוך העפר שהיו הפתים לשין עיסתן בתוך גומות החופרים בקרקע והפתן נוגס לגומה כשאוכל הקדוש ברוך הוא ליחזקאל עשה לך כלי גולה [יחזקאל י"ב] לחתור בו לגוף בתוכו חדרה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל נכנס לבוכה [שם לחן] והם היו מזחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתגלו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר יגל בכפוי על פיו אנג"טיר בלע"ז. ויש דומה נמצגה פיסון הגמל בגדה כפובה מזד: (יח) ואמר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוע לרותי אבד עלעי ובגדי: (יט) ומרודי. קומפ"לו־נט בלע"ז: (כ) זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין סיטת המקרא. ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להפתח עד זמן

באור

לעבות החצים ותוא הענין המירה כלומר שעומדין אותו המקום ומכונים אליו, חרבום ויסחור ועסר ושתו כ"ם בן ילך): (יג) בני אשפתו, חצים שנותנים בתוך האשפה שקורין קויכ"רה, והוא קתר"קווס תלה קעב"ר ותרס"י) ואמר הרמ"בע דאם החצים לבסן הרה ע"ב: (יד) הייתי שחוק, ע"י שהיה כל עמי תלה חלים הייתי לשחוק: עמי, אם המקינין דבר רק בעדו, יהיה יו"ד של עמי כנוי ת"ג, אם בעבור ישראל מדבר יהוי היו"ד נוספת כמו שכתב הרא"בע, והולם בהסירה נחסר עמי כ' שנירין עמים: (טז) ויגרס, וישבר ודוגמתו גרסה נפשי וכן גרש כרמל (רש"י): בחצץ, הגנים דקים שנתוך העפר. וכתב הרד"ק שנקראו כן כאלו הם מחתיכות גדולות תלשון חלה, ויאמר ששיניו נשברו תחת' אבני החול אשר תאכל עם מאכלו: הכפישני, אין לו ריע, ופתרונו לפי מקומו, ולדעתי טעמו כטעם כנס, וכתב הר"י ערומה ת"ל אחר כל זה לא השקיני ולא האכילוני ולא שמו די מזור, רק במקום אכילה השביעני מרורים, במקום שתיה לענה, חלוף המתקקות המתוקות, ויגרס באבן שני, ותחת תלע תשכב הכפישני באפר: (יז) ותזנח, שלא זנח פעם יונה כדלעיל זנח ה' מזבחו, ופעם עומד כמו כאן, ורבים כן: נשיתי, ענינו שכחה כמו נשך ילך תשי, ולדעתי התגדל שביניהם הוא זה, שורש שכח נאמר על הדברים אשר נאבדו תהזכרון שלא בדלן, או ע"י אורך הזמן, או ע"י סבות אחרית, והולם על שכחה רצונית. ר"ל שיסירם איש מלבו ויגרשם מרעיונו לבלתי הבית בהם עוד, נשתש בשורש נשה, (ובזה יתדמה להוראות גיד הנשה, שהוא לבין סרה התקומה, כיש עוד לדבר מזה השורש, אלא שאין כאן מקומו להאריך) ובן הענין כאן, הסרתי הרעיון של טובה מתני והתלותי לספק בו, דהיינו אחר שספר לתעלה תהרעות אשר העביר עליו העוני אמר כאשר ראיתי שלעזבה נפשי מכל האושר הזמני ונפלתי להמדרגה התחתונה, אז אמרתי כאשר הייתי עד כה נביא ופיקח, כן אהיה כל ימי חלדי. כי לו חפץ ה' לנחמני, לא עשה לי כל אלה: (יח) נצחי, עילוני (רש"י), כלומר אשר אוגד כל הימים, מלשון חרמי אוגד אבי (ועיין שם גם' נת"הם להרמב"ן ז"ל), ושאל אבד נאמר לג' נושאים, אבד נצחי ואבד תוחלתי: (יט) זכר, הנכון שהוא שם, והכתוב מוסב אל שלאחריו, כאומר זכרון עניי ומרודי וגו' זכור תזכור נפשי ולכן תשוח עלי, וכן פירש"י ז"ל: (כ) ותשוח, כמו

וְתָשׁוֹחַ עָלַי נַפְשִׁי: (כא) זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי
עַל־כֵּן אוֹחִיל: (כב) חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ
כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו: (כג) חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה
אֱמוּנָתֶךָ: (כד) חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן
אוֹחִיל לוֹ: (כה) טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ:
(כו) טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה: (כז) טוֹב
לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו: (כח) יֵשֵׁב בָּדָד

ותשיח כי קמץ בד"ק רחמן כי

(כא) דאך ערווידע
דיזעס מיינעם ד
איטצט, אונד ד
קעהרט צו איהם
(כב) „נאך איזט נ
„גיטע ניכט צו
„זיינע פאטערהול
„איינער אנאך
„(כג) נאך ערניי
„מיט יערעם מאר
„יא זייא דען דיי
„טרויען גראס!" (כ
דער הערר איז
טחיל! שפריכט דאן מיינע זעעלע ווירער; דארום האררע איך זיין. (כה) ער איזט הו
רענן דיא איהף איהן האפפען, דעם געמיטהע, דאז איגברינסטיג איהן זוכט. „(כו
פאזמט עס מיט ערגעבענהייט דער נאטליכען הילפע צו „הארען." (כז) וואה
מאנגע, דער אין פריהער יונענד שאן געלערנט, דעם שיקזאלס יאך ערטראגען! (כ

רש"י

הנידס. ומכלן יסד הפייט [פי' שת זנור] נולת ידעתי כי יש לך לזכור אבל כשוח עלי
מיוכת: (כא) זאת אשיב אל לבי. אחר שאחיד לי לבי אגדה תוחלתי גה' אשיב זאת
ואוחיל עוד ויתה הים זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין
הפסוק ונו': כי לא תמנו. כמו כי לא תמו. ויש מפרשים כי לא תמנו כמו האם תמ
[נפ' קרח] חסדי ה' הם אשר לא גמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מי
הם יוסיף מיום אל יום. רבה אמונתך. גדול היא הבטחתך והנה גדול הוא להאמין בך
תשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי [תהלים ט"ז] ה
אוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה [נפ' ו
טוב שיחיל אדם ודום ויצפה לתשועת ה': (כח) ישב בדד. מי שאירע לו אבל תרה ישב
ויצפה לנותם: וידום. לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן [שמואל א' י"ד

באור

משפחתי נפשי, כלומר נעלב ונכאה כאדם המולך שחוח הנער ויגון: (כא) זאת אשיב, אחז
לו לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד לו, ומה היא שאשיב חסדי ה' וגו'
והרד"ק כתב זאת התוחלת, ואינו צריך כי מדרך הלשון היא בנסתר האמין לדבר בלשון נקבה: (
לא תמנו, כמו כי לא תמו (רש"י) ודא א"כ הנו"ן תחת תות הכפל. וטעם הכתוב חסדי ה'
מי אשר הם לא תמנו, או שעורו כי לא תמנו חסדי ה', כלומר זאת אשיב אל לבי שלא תמ
הנכון משלות הכפל כי לא כלו רחמיו: (כג) חדשים לבקרים, מתחדשים ומוסיף מיום
(רש"י), תכר זמן הבוקר לפי שאז יקיצו בני אדם משנתם וישובו לראות ולהבנות מחסדי ה' וירח
ויחדשו אז: אמונתך, לדעת המפרשים מוסב על השם ב"ה, ודם שהחליף המקונן הכינוים כדו
בלשון נסתר ופעם בלשון נוכח, דרך שירי הוא כנודע. ואמנם יתכן יותר שהכנוי של אמונתך
אל אשר עמו מדבר, כמו שאמר זאת אשיב אל לבי, ופתרונו נסתוכך בה' א"כ תאמ' רבה וגדול
מחסדי ה' וגו', וכן היא מתורגם בל"א: (כד) חלקי, אחר שספר למעלה תשובתו אל לבו, אח
כן מתרוממת נפשו, ויתחלה להבין ולהצדיק אלו אמריו, ואמרה גם היא ה' מנת חלקי וגו': (כ
ויחיל, וי"ו של ויחיל יתירה כוי"ו ואיה וענה, או טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשוע' ה' (רש"י)
אחרונים המה הנכון בפשטות הכתוב, כי כן משוש הוי"ו לפעמים, כמו דבר אל העם ויסעו,
ויסעו ורבים כן, ואמנם אינו מדרך הלשון לאמור טוב יחיל ודומם. והרד"ק כתב ת"ל ואפשר
אומר נעלם שדיך, ויהי' פי' הפסוק שיהי' אדם טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' ע"כ, או שיש
מה ה' עם יחם הלמ"ד מושכים אחרים עימם, ושעור המקרא טוב ה' לטוב ויחיל וגו': (כז) טוב
כי ישא. וכי ישב, וכי יתן בעפר, וכי יתן למכהו, כן נראה ממשך הכתובים: בנעוריו, כלומר
את עלמו לשאת העול בשקטות נפש אף ביתי נעוריו, אשר על הרוב בימים ההם האדם יותר
ותאות הנפש תרוב מאד העונים אשר בקרבו, וכן תרגם הכשדי טב הוא לגברא חרוב יחלק
ותודיה וגו': (כח) כי נטל עליו, כי בעל הגזירות נכח עליו הגזירה זו (רש"י), והטעם
אשר בחלקו, וכן כתוב נחיק יוטל את הגורל (משלי י"ו). וי"א טעם כי כטעם אם. בלומר
אשר הסבל הזה ישב בדד וידום. והאחרים אומרים טוב לגבר אם ישא על בנעוריו טוב בדד כי

וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו׃ (כט) יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃ (ל) יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃ (לא) כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ (לב) כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָיו׃ (לג) כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃ (לד) לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃ (לה) לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃ (לו) לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃

חסרו כי קמץ בז"פ

איהם צוגעוואָרפֿענע לאַזט אין שטיללער איינזאַמ־קייט געלאַססען דולדען; (כט) איהם שטויבע חינגע־וואָרפֿען פֿלעהען, אונד דיא האָפֿנונג ניא פֿערליהרען; (ל) דעם שלעגער זעלבסט דיא וואנגען רייכען אונד אן אייגנער שמאך זיך ווידען; (לא) דען ניכט אויף אימער פֿערלעסט דער הערר; (לב) ער ציכ־טיגט נור, אונד נימטט דאן ווידער מיט ערבארמען אויף, נאך זיינער גראָססען גיטע. (לג) קוועהלט ער איהם ווּאָהל געפֿאללען רען, אונד קרענקט דיא מענשענקינדער, (לד) אויף דאס דעם ערדבאללס שקלא־פֿען אונטער זיינע פֿיסע ער צערמאַלמע? — (לה) וואהרליך! איינעם מאננעס רעכט פֿער־דרעהען, איזט דעם האָכסטען זעהר פֿערהאסט. (לו) איינעם ערדענזאָהנע אונרעכט

רש"י

נטל עליו. כי בעל הגזירות נשא עליו המידה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם ה'. לכך טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך ורחם כרוב חסדיו. הוגה ויגה לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו' ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעוות אדם בריבו. כל אלה ה' לא רצה ולא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו

באור

נטל עליו, והראשון יותר נכון מטעם המתסך שזכרנו: (כט) יתן בעפר פיהו, ישתחוה ליתפלל עד שוה עפר נפשו (תרח"צע), וכן ת"י יתן בעפרה פומיה וישתטח קדם רבוניה, וכן הוא מהורגם בל"א, וי"מ יתן מוסב על הסבל המכר. כלומר אף אם יכניעו השבל הזה עד לארץ תחתת כובד המשא, בכל זאת אל יתיאש מן התקוה, והראשון יותר נכון על פי ההמשך: (ל) יתן למכהו לחי, טעמו כמו שכתב הר"י ערמאה, שירגיל את עצמו במדת הסבלנות יותר מדאי עד שיתן למכהו לחי, ויקבל היסורין באהבה ובזה טוב: (לב) ורחם, וי"ו לתשובת התנאי, כלומר אם הביא על אדם מה יגון בעבור חטאיו, הנה אח"כ ישוב ירחם עליו כרוב חסדיו: (לג) כי לא ענה, טעמו כמו שכתב הר"י ערמאה ז"ל, אפילו הוא הרע שיורד מאתו לענות שום אדם אינו מלבו ומרצונו אבל הוכרח כדי שיוסר מחטאו, כמו שאמר בשלחו הרעות והיסורין אין לנו אל הרע המגיע מהן רק אל התשוב' למוסר הנמשל' ממנו ע"כ. ופשט הכתוב כי לא ענה ויגה מלבו: ויגה, ענינו יגון, ומשקלו ויגה מבנין הדגש, ולדעת הרד"ק הוא מבנין הפעיל ומשקלו ויגה וכן וידו אבן בי לנ' הסירוסים (ר"ס ן' מלך), והראב"ע כתב ה' ההא ס"ם, אבל בספרים שלנו נכתבה המלה בה"א: (לד) לדכא, לדעת ונו' המקר' הזה עם ג' שלאחריו מחוברים כמה, ר"ל כי לא ענה מלבו להיות מדכ' תחת רגליו וגו' ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה ע"כ. אמנם לע"ד שיותר נכון הוא ע"ד שכתב הר"י ערמאה, דסיימו אחר שאמר המקונן פה טעם הרעות, הוסיף לבאר זאת מסתירת הספות הנוראות המסך, ויאמר שהם אין הרעות באות לתועלת המקנה (ונמשך לפ"ז הדכא הנספדה שנזכר למעלה ואומר אנו עתה ותוחלתי) לא יתלמד משלם אוספי' אחרים: [א] אז שיעשם המושל להכניע המקבלים ולעגותם תחת ידו, כדי להראות תקפו וגבורתו בלבד. וע"ז הביא איך יחשב השם ב"ה בזה, כי מה כבוד יושי' לו לדכא תחת רגליו אנשים ונבזים כמוהו אסירי ארץ, המשוקעים בחבלי ובכבלי הזמן. [ב] או שיאמר האומר שיהיה ענינו ח"ו לעשות עול ברשע, ושיקבלו בעבור זה ממנו הרעות הה שאינם מחויבים לקבל, על זה השיב שלא הוא הדבר אשר מתנגד אל רצונו יתעלה, כנודע ממדת צדקתו וחסדיו. [ג] או שיטענו הטוען, הן אמת לדיק ה', אך הרעות הבאות אינם ממנו ובדעתו, כי אם מקרה הוא, כי השגחתו אינה שולטת בכל פרטי היצורים, וע"ז השיב מי זה אמר ותהי וגו': (לה) נגד פני עליון, ע"ד כי ירע הדין לפני עליונו היושב הרגון: (לו) לעות וגו', כפל ענין של להטות וגו': אדני לא ראה, ראיית השכל, לא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן, או לא ראה לא הוכשר בעיניו כמו מה ראית כי עשית וגו' (בראשית

(לז) מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה: (לח) מִפִּי
עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב: (לט) מַה
יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָיו: (מ) נַחְפְּשָׂה
דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה: (מא) נִשָּׂא
לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם: (מב) נַחְנוּ

חטאו ב קמץ בד״ק

טהון, קאן דער אללבע- הערדשטער ניאמאלס וואָל- לען. (לז) ווער שפריכט יעמאנד, אונד עס גע- שעהע, זאָ דער הערר עס ניכט בעפאָהלען, — (לח) זאָ איים דעס עווי- גען מונד עס ניכט גע- קאָממען, — יאָ גוטעס אלס באָזעס! — (לט) וואס האַטטע איין מענש צו קלאגען דען הינידען, ווען זיינער זינדען חער ער איטט? (מ) אונזערן וואנדעל לאסט אונס אינטערזוכען, פריפען, אונד צום עוויגען אונס בעקעהרען! (מא) לאסט אויף דען הענדען אונס דיא הערצען הימעלאן צו גאָטטעס טהראָן ערהעבען. (מב) אונזער — אונזער איסט דיא שולד! וויר פערפעהלטען אונד זינדיגטען — דוא —

רש״י

גם דלים כי עשית וגו׳ [נפ׳ וילא]: (לז לח) מי זה אמר ותהי וגו׳: מפי עליון וגו׳. ואם תאמר לא מידו באה עלי הרעה הזאת מקרה הוא שהיה לי אין זאת כי אם בעון רעות בין טובות מי זה שאמר ותהי אם ה׳ לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אלא מה יש לבן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה: (מפי עליון לא תצא) א״ר יוחנן מיום שאמר הקדוש ברוך הוא ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואמר לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו): (מא) נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבינו עמהם לשוב להשיב לבבנו לפני המקום ב״ה. ד״א אל כפים אל המגיס אל שמים כמה דאת אמר הנה עב קטנה ככף איש עולה [מלכים א׳ י״ח] וכן על כפים כסה אור [איוב ל״ו]. ומדרש רבותינו נשא לבבנו בשאת להקדוש ברוך הוא כאדם הרוחץ ומנקה כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם [משלי כ״ח] והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יצר הרע: אתה לא סלחת. ולך היתה בלבנו

באור

רש״י): (לז) מי זה אמר. כלומר בזה שיאמר דבר מה ותהי הדבר הזה אם ה׳ לא צוה זאת ואם מפי עליון לא תצא זאת הן דבר רע או טובה, כך פירש״י ז״ל וכן הוא מתורגם בל״א. וטעם ותהי וכן תצא ע״מ נקבה לפי שלא הוזכר הנושא בדרך הידוע בלשון. ורוב המפרשים נדחקו במאמר מפי עליון וגו׳, והוסיפו תוך הפסוק שלא לצורך: (לט) מה יתאונן. הנה אחרי שבזה אומר שלא באו הרעות במקרה, כי אם מאת ה׳ ע״פ לדק משפט ותמרים, אמר א״כ מה יש לאדם להתאונן כל ימי חלדו על לגות פע״מו, הלא יש בידו להסיב לו, ואם לא יטיב ותבוא עליו רעה, לא יתרעם על ה׳ אשר כגמול ידיו יעשה לו, כי אם על חטאיו אשר הסבו לו זאת בסבה, כן הטעם לדעת המפרשים ז״ל. ואמנם כפי דרך המליצה יראה שעור הכתוב מה יתאונן אדם חי, מה יתאונן גבר על חטאיו, ולכן נראה לדעתי שטעם חטאיו כאן לשון עונש, כנודע שלשון עון וחטאת נאמר גם על העונש המשך המאמר שמקונן שאין לאדם להתאונן כלל כל ימי חייו בהיות שלא אירע לו סוס רע במקרה, ואפילו על העונש הבא לו מאת השם יתעלה אין לו להתאונן, בהיות גם הוא לטובתו. ולדעת רבי ר׳ יואל ענין גבר כענין הוא גביר לאחיך, וטעם הכתוב מה יתאונן אדם אם ה׳ הוא חי מושל ואדון על חטאיו ובידו לענוש את ילדו, כי אם הוא תוספת של התאונ׳ עליו שהם רעה כנולד מהמאמרים הקודמים. וכן תרגמתי: (מ) נחפשה דרכינו. אחרי כי הרעה מידינו היא, עלינו מוטל לחפוש דרכינו ומעללינו ולחקור גם הטובים שם אם רעים ולשוב אל ה׳ לשמוע בקולו. ואמר רבי ר׳ יואל, לפי סדור המכלל הנהגת השם ב״ה עם בני אדם, יסוד המדבר אל כלל העם, ואיך יעבור לגרת המכלל. אף שמקדר כונת הרבה על גרתו הפרטים, ולאחר זמן מה יסוד יעבור מהכלל אל הפרט בהתערך קלה מאוד, כנראה לאלן מפסוק עיני עולל׳ לנפשי וגו׳, וכל זה משלמתו ויופי הקינה ע״כ: (מא) אל כפים. אל העננ׳ אל שמים, וכן על כפים כסה אור, ומדרש רבותינו נשא לבבינו נאמת אל הקב״ה, ושעור הכתוב כשאנו נושאים כפינו אל שמים להתפלל נשא אף לבבינו עמה׳ לשוב אליו בכל נפשנו (מדברי רש״י). ורד״ק אמר או פירושו, נשים לבבינו בכפינו ונשא אותו לנסחת אל אל בשמים, וכן הוא דעת הרא״בע, ויפה׳ אל כמו על וכן תרגמתי: (מב) נחנו פשענו. זה כפל הכנוי למעט הפסך, כאשר העיר ע״ז הרא״בע גם ל״הם, ואמר נחנו הסבנו את כל רעותנו ולא אתה, לפי שפשענו ומרינו נבדך כל כך עד שלא תרי ראוי לך אל המשפט ויאות׳ לסלוח לנו. ואין לומר אמנם כי הם שלא סלחת בלבד. ורש״י ז״ל אמר נחנו פשענו, זה מוסר ע״י יצר הרע, אתה לא סלחת, ולך היתה נאה שסליחה כי כן דרכך ע״ל, אמנם הראשון נכון

פָּשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ (מג) סַכֹּתָה
בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ (מד) סַכּוֹתָה
בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ (מה) סְחִי וּמָאוֹס
תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ (מו) פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם
כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ (מז) פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ
הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃ (מח) פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי
עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ (מט) עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה
מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ (נ) עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה
מִשָּׁמָיִם׃ (נא) עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת

קאנטעסט לעננער ניכט פערצייהען! (מג) דא היללטעסט דוא אין צארן דיך, פערפאלגטעסט אונז, ערווירגטעסט אהנע ערבארמען; (מד) אין פינסטערם שטראפגעוואלק פערהיללט, דאס קיין געבעטה דורכדראנג; (מה) מאכטעסט צום עקעל אונס, צום אבשייא דער פאלקער, (מו) דאס אלל אונזרע פיינדע איבער אונס טריומפירען. (מז) אנגסט אונד פינסטערניס, צערשמעטטערונג אונד אונטערגאנג איזט אונזער זעמטליבעס לאז נון. — (מח) אך, מיין אויגע שטראהמט פאן טהרענען איבער, אב דאז אינגליק מיינעס פאלקעס. (מט) ווירד אוימטער אונאויפגעהאלטען פליסען, איינע ניא צו פערזיגענדע קוועללע; (נ) ביז איינסט דער עוויגע פאם הימעל גנעדיג ווידערום אויף אונס הערנידער בליקט. (נא) ויא וואהל מיין אייגנער אנבליק מעהר מיך ריהרען קאננטע, דען אללע מיינע לאנדעס-

רש״י

הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכותה באף. הגלת את האף להיות מחיצה ביניך ובינינו ותרדפנו: (מה) סחי ומאוס. הוא כינוי בלשון משנה כיחוניעו [נגעים] בגד קנוי שכיסה מתוך ראש דרך הגרון: תשימנו. לשון הוה הוא: (מז) פחד ופחת. כשנכנסו מפני הפחד נפלו אל הפחת שוחה: השאת. לשון שאייה כמו ושאיה [ישעיה כ״ד]: (מט) מאין הפוגות. מאין חליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה מתספחת כבכיה היה ואומר עיני בדמעה עוללה ונוולה פני על נפשי מכל בנות עירי: עוללה. לשון גוול כמו ועוללתי בעפר קרני [איוב ט״ז]: מכל בנות עירי. משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה תמיד

באור

יותר כפי המשפט: (מג) סכותה באף, שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו (רוח״נע). ויש מפרשים סכות אותך באף, כלומר כל כך גדלו ורבו עונינו, עד שהאף המסובב מהם כביכול סכך אותך מכל צד: (מד) סכותה בענן, דרך משל כאלו הענן יבדיל בין השם ובין התפילה (רוח״נע) ושם תעבור בלתי עבור, או משיעבור, ולכן לא חמלת, וכל זה הענין המשל שזכרנו לעיל בתחלת פרק ג׳: (מה) סחי, שם נפלא שני, ועניינו גרירת הטיט מן הקרקע והנדרים המאוסים כשמכבדים הקרקע (הרד״ק): (מז) פחד ופחת, כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הבורח מיד יפול, והאפשר שהוא מענין פחתת היא, לשון נזק. וטעם שאת הרגש ושותמתו ואת הנשואה היא לנו באתלע הנושאים ליופי התלות. כאשר יטעם הענין: (מח) פלגי מים, אחר שזכר שבר בת עמו. אמר גם זה נוסף על צרותי, כי הלשער עליהם מאוד, גם לא תפסוק מהלשער עליו עד כי ישוב ה׳ לרחם את עמו, אף כי עיני עוללה לנפשי כן הוא המשך הכתובים, וכיתו שנגאר: (מט) נגרה. הוא לשון התכה כמים הנגרים ארצה ושם תדמה ענין כריתה וכליון, כלומר לא תפסוק (הרד״ק). והאפשר שטעם עיני כאן מלשון עין המים כי כן נאמר הרבוי השם עינות: הפוגות, טעמו מפורש לעיל פס׳ א׳ אתני פוגת לך, אבל שהבדל בינים לדעתי, שהוראת שם פוגת מגנין הקל, והוראת שם הפוגות מגנין הכבד הנוסף, ות״ס מאין שם הבירה בדרכה לפעמים ואמר שלא תדמה עיני לבכות, תאמת שאין שם עבר המפיג, ואם שתרגם האחרון את הפסוק מלמבני תדלית פאיג עקתי. ואחד מן הבריאה אחר טעם מאין הפוגת כטעם מאין ינאמי, ואינה כי אם המשנת הבידי, כי נמלא עין ע״ת זכר ונקבה, ותלונת זה המאמר כתלונת ורוח ואזק. ואחד מהמעתיקים רצה להשלימה כזה, מאנה פוגת, והוא נגד המסורה: (נ) וירא ה׳, חסר הראי׳, והטעם כמו וידע אלהים (שמות ב׳), אדניק השגחתו נבם לטובה, וכן הענין כאן: (נא) עיני עוללה לנפשי, המפרשים אמרו מה שאמרו, ואני לא ידעתי לכון המשך המקראות על פיהם. ולנתאם לי דעת רעי ר׳ יואל, שאמר סעם עיני כאן: לא על הראות כי אם על המראה כדרכו לפעמים (דא געשטאלט דער אנבליקס), וטעם עוללה כתשמעו לשון פעולה (ווירקען). אלא שהוא מגנין ... (קאנטראקטיון), וטעם לנפשי כאן על הרוחני שבהרכבת הנפש (הויך איין געמיטה), ויאמר ...

עֵינִי: (נב) צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם:
(נג) צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי: (נד) צָפוּ־מַיִם
עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי: (נה) קָרָאתִי שִׁמְךָ
יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת: (נו) קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־
תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי: (נז) קָרַבְתָּ
בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא: (נח) רַבְתָּ
אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי: (נט) רָאִיתָה יְהוָה
עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי: (ס) רָאִיתָה כָּל־

טאכטער! — (נב) מיר שטעללען מיינע פיינדע נאך, גלייך איינעם פאגעליין, אונפערשולדעט; (נג) ענגטען מיין לעבען איין אין טיפער גרובע, אונד ווערצטען שטיינע חער איבער מיך. (נד) שאן שלוג דאז וואססער איבער מיינען קאפף צואממען, שאן חילט איך מיך דער אבערוועלט ענטריססען. (נה) דא ריף איך דיינען נאהמען אן, א עוויגער! איס דעם אבגרונדס טיפע, (נו) אונד דוא חארטעסט מיינע שטיממע. א ווענדע אויך איטצט דיין אחר ניכט אב, דא איך אום רעטטונג פלעהע! (נז) דער דוא נאהסט מיר נאהעווארסט, אם טאגע דא איך צו דיר ריף, אונד שפראכסט: פירכטע ניכטס! (נח) דער דוא מיט מיינען תאדערערן האדערטעסט, א גאטט! אונד מיין לעבען אפט פאס אונטערגאנג בעפרייטעסט; (נט) דוא זיחסט איך איטצט מיין אונגערעכטעס ליידען, א פיהרע מיין רעכט מיר אוס! (ס) דוא זיחסט איהרען

רש״י

לקדושה ולמעלת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי. בגלות הבבל: צמתו. לשון כריתה כמו נועת כבידים [במסכת חולין] מגעו לצמתן [סיל הגידים ד׳] לישטרייר״טור בל״ז: וידו אבן בי. על פי הבלר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש: צמתו בבור חיי ולאף על פי שאעפ״י בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכה לא שתו לבם גם לזרות על פיו אבן בי: (נד) צפו מים וגו׳. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם באו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו׳: צפו מים. אומות העולם: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי: (נח) רבת ה׳ ריבי נפשי.

באור

התעסק והצטער על בנות העיר, אף כי נרתי הפרטי׳ עלותה תחוי, ודי לי להתעסק עמה. כי אם השכיח על תחרי ומעמדי יפעול זה יותר בנפשי להצטער מכל בנות עירי, להיות מעמדי יותר רע מכלם, כי צוד צדוני וגו׳, ויובן מזה טעם ההפרדה מן הכלל אל הפרט, כאשר זכרנו לעיל. וזכר בנות עירו, להיות הנשים כמו כל הנושי כח הסבלות יותר להעיר הרחמנות בלא הרואה אותן במצוק, ואעפ״כ יפעול מעמדו עתה התכונה הזאת ביותר, הנה זה יורה על הפלגת רעתו: (נב) חנם. שב על אויבי (הרה״צע) והתרגם ח״כ נל״ה (דיזה איר הוואהכסט פיינד איינר), ובעל הטעמים הסכים לדעתו. חנם הרב אבן יחיאל אמר ח״ל, יש ב׳ מיני צידים, או אשר ינודו חיות היער ועופות בדולי הכחות להמיתם ולרכס, או אשר ינודו כל צפור כל כנף לטייל ולא לתכלית אחר כי אינם נריכים לגוף הנלוד, וזה אומרו חנם ע״כ, ויראי׳ ח״כ חנם תאר הטעם לדוני, כלומר על לא חמס בכפי, וכן תרגמתי: (נג) צמתו, לדעת הרד״ק ענינו לשון קשור והסור כמו הנעד לצמתן, ויהי לפ״ז משקל צמת על משקל גנב, ויתכן שזה

טעם למיתות, כלומר לקשר אמין ניד הקונה שלא יסור ממנו עוד, אבל בתורת כהנים מפרשו הוא ג״כ לשון פסיקה וכריתה מיל המקנה: בבור. כן אירע באמת לירמיהו הנביא כמו שנאמר וישליכו אותו אל הבור (ירמיה ל״ח). ויתכן שזה המעשה פנה הבורחת הקנה הזאת, וכדפסת והאר במחשבים הושיבני וגו׳: וידו, כתרגומו ורבימו, וכתב הרה״צע שהו אבן גדולה על פי הבאר, או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי ע״כ: (נד) צפו מים על ראשי, הנכון שהוא ע״ד משל על הצרות, כי הכתוב אמר נפירוש שם, ובבור אין מים כי אם טיט. ולדעת קצת המפרשים הכונה על ניאוף הטיט: נגזרתי, נכרתי, כמו אל אבן נגזר, והמה מידך נגזרו: (נה) קראתי שמך ה׳, הנה אמרתי כי בדרך סבע נגזרתי, כי אני נמנע הפלגה ועם כל זה בהיות בטחוני שלם עמך קראתי את שמך ה׳ מבור תחתיות, ואתה קולי שמעת שלא נכרתי עדיין, אחלי אל תעלם גם עתה אזנך לרוחתי לשועתי, כלומר כשאני אשוע אליך בעבור רוחתי, ולהצילני לבמותי מהבור הזה (מדברי הר״י.ך׳ יחיאל) וכן תרגמתי: (נז) קרבת ביום אקראך, כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי, ולאמור לי אל תירא, וכן רבת בימים שעברו עם ריבי נפשי וגאלת חיי מהם, הנה ראיתה עותתי גם בצרה הזאת שעותו בי אויבי, אם שפטה משפטי כאשר עשית כבר (מדברי רע״י), וכן תרגמתי: (ס) מחשבותם, ענינו וענין שהיכן

תרגום אשכנזי

מגילת איכה ד

בַּחוּצוֹת הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת׃ (ו) וַיִּגְדַּל עֲוֹן בַּת־עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה כְמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם׃ (ז) זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר

בי טעמים

ביססען ואנסט צור שפייזע האטטען — פֿערשמאכטען אין דע שטראססען איטצט; דיא אין פורפור גראָס געצאָגען וואורדען — זיא אומפֿאססען קאָטהויפֿען איטצט. (ו) וואהרליך! דאָס אונגליק מיינער פֿאָטערשטאדט איזט גראָססער נאָך, אַלס סדום'ס וואָהלפֿערדיענטע שטראַפֿע, דיא אין איינעם נו דאהיניעדער שטירצטע, פֿאָן קיינעם פֿיינדעס האנד געקוועהלט. (ז) איהרע ערלען גלענצענדער אלס שנעע, לויטערער דען מילך, דיא פֿארבע ראָטהער דען פנינים, דיא פֿאָרם איזט

רש"י

עלי תולע. על בגדי צבעונין. האמונים לשון ויהי אומן את הדסה [אסתר ב']: אשפתות. אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ: (ו) ויגדל עון וגו'. את עונשם שוכים עליהם שמחל עונש משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמשכה צרתה כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה, ויש מדרשי אגדה ואיכה מיושב על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שרי' כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה אותם שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיהם אדום מפנינים וגזרתם כעין ספיר השוהם את מראם מעמדים: עצם. לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר [פ' משפטים]

באור

האוכלים לטעמם כי אם להתעדן בלבד ועתה אין להם די ספוקם. ויותר נכון שטעם האוכלים למעדנים כטעם השי"ת ושתו ביין ממסכתי: האמונים, המגודלים מנעוריהם עלי בגדי ארגמן, כלומר כל כך היו מפונקים ויקרים, ועתה סובבים ומתגוללים עלי אשפתות לגודל שפלותם. וטעם תולע, צבע אדום ושפני פה עלם הדבר, והראוי עלי בגדי תולע: אשפתות, מגזרת אשפות כמו מאשפות ירים אביון, ושרש הקנין הראוי אשפותות אלא שקל להם להזכיר הנח בדגש (ר"ס ז' תלך), וטעמו המקום המכינים של רגלי אדם. ואמרו כותבי התשעות כי כן דרך העניים בארצות המזרח, לאסוף הזומן בנתיבם בי סייגם, ויסיקו בו במקום העץ (ועפ"י זה פירש המקרא ביחזקאל (ד' י"ב) והוא בגללי צאת האדם תעגנה לעיניהם)· ויש המעניים אשר אין להם בית מלון ללון יתקבצו שם אצל האשפתות להיות להם למחסה ולמסתור. והנה שאמר פה חבקו אשפתות, להורות מלבם הרע. וטעם חבקו יש מפרשים שאחזו כמו ויחבקהו (אומארמען), ואמרו מרוב השמחה שמצאו מקום אחד לשכב יחבקוהו. ויש אומרים שהוא כמו חובק את ידיו (צאזאמענדריקען): (ו) ויגדל עון, הנכון בשם הזה ומגידו כמו שפירש הרלב"ג ז"ל יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא העונש הרע ויקרא הוא רע, וכן גדול עוני מנשוא (ועיין הבאור שם להרמב"ן ז"ל) והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדול' מרעת סדום שהוא נהפכה כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בגלל ע"כ, והיה לפ"ז חלו מלשון חיל אחז, דהייט קאמפף שנהפכה לא הותה נגרה כלל, אבל פה הקינה והשנוא לרוב רבות שרם בה קלה, שהם הרגע והשעה תמליך, וכמו שמבאר בפ' שלאחריו זכו נזיריה וגו', שכל כך נשתנה מראיתם מרוב צרתם. ורש"י פי' ולא חלו ידי האויב, כטעם יחולו על ראש יואב, וכטעם הב' שהבי' הרא"בע. כלומר שלא שלח שם ידם ועונו מן האויב, שישנת לשמוך הלער ולהכאיב, וכן תרגמתי: (ז) נזיריה, נזר וכתר, ואני אומר נזיריה אותם וגו' (רש"י). והאמת שטעם זה על כל הפורש מרוב השתון, ולכן נקראו גם החשובים והיקרים בטעם בשם נזירים: עצם, לשון מראה, כמו וכעצם השמים לטהר קולר בלע"ז (רש"י), ובל"א (פארבע): מפנינים, יש מפרשים לאיותם מה שקוראים בל"א (קאראללען), ואם שאין בצע האדמימות להם מקרא קים, לפיות' נמלאים ב"כ שחורים ולבנים, יהיה הטעם, אדמו מפנינים האדומים, כי הם יחדיו מאד והיה המעתיקים אמרו שהוא (קאראפונקעל) כי מראהו אדמדמת. וטעם השם נראה שהוא נגזר מן פנים, כלומר שהדבר הזה מחזי' כל כך שמראה בתוכו יראה פניו· ואמ' אמרי שאין בידי העתק' אנכי הנחתיו בלי תרגום כלל. כדרך המתרגם המשכיל הרמב"מן ז"ל: ספיר, רבים חולקים בעניינו, אם הוא האבן אשר יקרא עוד היום בלשונינו (זאפיר), או שהוא אבן אחר ויקרא (קריסטאל), או האבן שיקרא שנקרא (דעמאנד) ועיין תוה בש' נת"בם להרמב"מן ז"ל (שמות כ"ד): גזרתם. לדעת הרא"בע ב"ש הפנינים תוסבת אחרת עמם, והראוי מספיר, וטעמו כאלו נגזרו מספיר וכמו שאמרו חז"ל ז' יהיו נהיות, שהיה להם מן השלימות בבריאתם במינם מין האדם, והיו נגזרים ותקים כראוי מולק כאלו מן גזרתם. והמתרגם האחרוני תרגם פרלפיחון, וכן משמע דעת רש"י ז"ל. ולדעת רבי ר' יואל שהוא לשון כל הגוף (דיא פֿיגור. דער שטאט), שהיה להם שלימות יופי בדמות כל האברים כאלו המשובחות המלאכתיות מלאכת חרש ומושב אשר נגזרו מספיר, והנה על ששמם אמרו אשר

גִּזְרָתָם׃ (ח) חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ (ט) טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ (י) יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ (יא) כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ (יב) לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ כֹּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר

ב׳ טעמים. וכל כ׳

סאַפיר געשניטטען גלייך; (ח) אך! איהרע געשטאלט איזט פינסטרער נון, אלס קאָהלענשווערצע; מאן ערקענט זיא אין דען שטראסען ניכט; איהרע הויט, אויסגעטראָקנעט גלייך דירדעם האָלצע, קלעבט אן איהרעם בייגעריפפע. (ט) בעססער ווינר נאָך דיא דעם פיינדעס שווערדט געטאָדטעט, אלס דיא דער הונגער וועגראפפט; דיא ערשלאגען אין איהרעם בלוטע שוואממען בעססער, אלס דיא מאן פעלדפריכטען גלייך פערצעהרטע. (י) צערטליכער מיטטער הענדע, קאָכטען איינער קינדער פלייש, דאז צום לאבזאל איהנען דינטע, אין דער נאָטה מיינער פאָטערשטאדט. (יא) זאָ האט דער עוויגע זיינען צארן אויסגעלאססען, זיינען ברעננענדען גרים איבער ציון אויסגעשיטטעט, אונד איין פייער דאָרט ארפלאָדערן לאססען, דאז אללעס פערצעהרט, ביז אויף דען גרונד. (יב) ניא מאָכטען קאָניגע עס גלויבען, דער וועלט בעוואָהנער קיינער, דאס אין ציון'ס פעססטע טהאָרע

רש"י

קריל בלע"ז: (ח) משחור. יותר מפחם: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזובו מדוקרים וגומר. חללי רעב היו נפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים אוכלים בשר על העצמים ומן לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרסם זו הרי זה מיתה מנוולת יותר מהזני חרב: מדוקרים. פנוקפי"צן בלע"ז רעב זיקוע חרב קרוי דקיר': מתנובות שדי. משרשים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרסם. ותרגום: (י) לברות. למאכל כמו לא ברה אתם לחם [שמואל ב' י"ג] להברות את דוד [שם ג']: (יא) כלה ה' את חמתו. אשר נפנה עד כמה שנים עתה

באור

משחור וגו', ונכר השחתת תמונתם אחר ינם וגו': (ח) צפד, נקמט ונתחבר ואין לו דמיון (רש"י): יבש היה כעץ, לדעת קצתם מוסב על העצם ולדעת קצתם מוסב על העור הנזכר, שאחרי שנתייבש נצמד על עצמם, והוא הנראה נכון: (ט) טובים היו וגו', לדעת רוב המפרשים חללי רעב המתים ברעב, ורעתם הכתוב לפי שחללי חרב מתים פתאום מבלי סבל המקדם לרות רעות ורעות, אבל חללי רעב סובלים צרת מיתתו המלוחים סובים ויבנן רב, כנראה המרואים מזכר נפ' המקדם. אמנם למה שאמר חללי רעב ולא מתי רעב שהוא המורגל, נראה נכון כפי מה שאמרו חרב אכן יחיית, על הנאנחים מחמת הרעב לאכילה, וכמו שזוכר ידי נשים רחמניות וגו', ואמר הטעם כי יותר כבוד הוא למת להיותו נהרג בגבולתו אחרי הלחמו כגבור בעד נפשו; מהמיתתו נאכל כבהמה, ועי"ז יש לשלים תלונת שאמר הפסוק רכמו שנאמר: שהם יזובו וגו'. לדעת קצתם מוסב כל שאמר על חללי חרב ששם יזובו מדוקרים דם ויפה ע"י תנובות השדה שאכלו, ולדעת קצתם מוסב על חללי רעב, וטעם מדוקרים מנוקעים, רשעם מתנובות תחוסר התנובות ושבור המקרה שהיה שיזובו מדוקרים מלפנות, חוסר תנובות שדי כזה, חסר בעבורן ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וגו'. אמנם אם נאמר חללי רעב כהדעת שאמרנו לעיל, על הנאנחים בעבור הרעב לאכילה, יהיה שאמר הזה כבא ענין של המאמר הקודם לו כזה, שזובו אשר הם יזובו מדקרים, הם חללי חרב, מחסר הם תנובות שדי, כלומר חללי רעב הנאכלים כתנובות שדי, ודרך הלשון לשתסיר לפעמים כ"ף הדמיון ולהפלגת הדמיון לאמור כי הוא זה ממש, וזה דעת רבי ר' יואל, וכן תרגמתי אם שאיני לא כן חדתם: (י) לברות, מקור או שם מקורן מן ברה (רד"ק), וענינו לאכול, כמו ולא ברה אתם לחם ולהברות את דוד (רש"י), וענין שורש זה אינו נופל כי אם על אכילה מועטת להסיב נפש אחרי שעבר זמן רב בלי אכילה נפש או אחר התענית, ולכן הוא מיוחד לסעודת הבראה, רכדמתרגם בל"א (לאבזאל). וכנוי למו שוב לזכרים ולנקבות: (יא) כלה ה' את חמתו. אשר נערה בו כמה שנים עתה כלה אותו בהנקמו מהם (רש"י): ויצת אש, כמשמעו, שהוא מוסב על חרון אפו: (יב) לא האמינו, לא ציירו בהתבוננם ולא עלתה על לבם שיוכל צר ואויב לבוא בירושלים, כי היה היתה תמיד רבתי בגוים ושרתי במדינות. ואמר מה מן הבריות, שעם לב כאן מענין במצור ומלוך, וכמו וכנה

בַּגּוֹיִם: (כא) שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶת
בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי
וְתִתְעָרִי: (כב) תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף
לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־
חַטֹּאתָיִךְ:

ה (א) זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה וּרְאֵה
אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ: (ב) נַחֲלָתֵנוּ
נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים: (ג) יְתוֹמִים

יושבתי כ׳ הבית כ׳

בארבארען אונס ערהאל־
טען קאננטען. (כא) פרייע
דיך נור, טאכטער אדום!
איממערהין פראלאקקע,
בעוואהנערין דעס לאנדעס
עוץ! איך אן דיך קאממט
ער איינסט, דער קעלך,
אויך דוא טרינקעסט דאן
בעטרונקען אין אבגעדעקט
חין. (כב) דיינע שולד
איזט נון געביסט, טאכ־
טער ציון! ניכט מעהר
ווירד איינס עלענד ער
דיך יאגען; אבער דיינע
גאטטלאזיגקייט אהנדעט ער נאך, אדום, ענטהיללט דיינע באזהייטען אללע! —
ה (א) געדענקע א הערר, וואס עהערעם וויר האטטען! אונד שויע הער, אויף אונזער
עלענד איטצט, (ב) אונזער ערבלאנד אהט בארבארען צוגעפאללען, אויסלענדערן
אונזער אייגענטהום. (ג) פאטערלאזען וואיזען גלייכען וויר, אונזרע מיטטער פערלאס־

רש״י

בדברי הימים ויקונן ירמיהו על יאשיהו [ד״ה ב׳ ל״ה]: בשחיתותם. בגומות שחפרו: (כא) שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים: שישי ושמחי. לפי שעה שאל סופך שגם עליך תעבר כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי. ותקיאי כמו ותערה כדה [בר׳ כ״ד כ׳]: (כב) תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאותיך לא יוסף להגלותך מגלות אדום ולהלן עוד:

באור

בשחיתותם, מענין שחנו לי שחת: (כא) ששי ושמחי, מלווי הזה חינו ע״ד מלות רלונית כי אם דרך נבוא, ר״ל שישי ושמחי ותרלה מה יקרך באחריתך (ר״ס ג׳ חלן): בת אדום, רש״י כתב נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים. ואמנם הנכון כמו שכתב הרח״בע כי אדום הי׳ תחת יהודה וגיוס מפלתם שמחו, וכן נאמר (תהלים קל״ז) זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים האומרי׳ ערו ערו עד היסוד בה, ובנבואות יחזקאל (פרשה ל״ה), נאמר על אדום יען היות לך איבת עולם וגו׳, ובנבואות עובדיה נאמר ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו וגו׳ גם אתה כאחד מהם וגו׳ וכל הפרשה שם: עוץ, שם הם ואם הרמים (רח״בע), ולא ידעתי טעמו, כי אם כותבו על ארץ אויב, אבל הוא בעלמו אמר שם שהיה בארץ אדום, ונקראה המדינה הזאת עוץ בשם עוץ שהי׳ מאלופי אלופי עשו כדכתיב (בראשית ל״ו) אלה בני דישן עוץ וארן. ובאמת אמנם נכתב עוד שני אנשים בשם זה, האחד עוץ בן שם, ועוד בן נחור אחי׳ א״כ הרמי, ולכן יש לתבין דברי הרח״בע כזה עוץ שגים הם והם הרמים: גם עליך תעבור כוס, משל כוס התרעלה על משפט האומות ידוע אצל הנביאים, והטעם בהיות שאחרי אשר גבר ונגם ברי אחד מהם, תדון לגו השיאו להוסיף חטא על חטא ורשע על רשע, עד שיסבב עליו העונש, הנה עקב התמשות אחריה בנפשותם, ידמה בזה כשכור אשר היין יצא ראשו ולא ידע מה יעשה והנה ילך. ולא יגרע כי אם מן לכל תעשה המוכן ולכל מקום סכנה עדי יפול נאמר מן השחיתות: ותתערי, ותקיא כמו ותער כדה (רש״י), כי דרך השכור להקיא אחר שנשתכר הרבה. ויש מפרשים שהוא לשון גלוי ע״ד וישכר ויתגל בתוך אהלו, כלומר תגלה חרפתך. ודעי ר׳ יואל אמר לפי שאמרה בת אדום לאויבי ירושלים ערו ערו עד היסוד בה כזוכר בכתוב, ואמר התקונן לה כי את תשכרי ותתערי את בעצמך ע״י מעשיך הרעים. כמו שזכרנו לעיל, וכן תרגמתי: (כב) תם עונך, לקית על כל חטאתיך (רש״י), יעטם שגן תרגמתי מסעם, תשם ועונש: לא יוסיף להגלותך, מגלות אדום ולהלן (רש״י), כתב זאת לפשוטו שהבאנו לעיל על חורבן בית שני. והנכון כמשמעו, וכמו שכתב רד״ק ז״ל בעלמו כבר לקית ולא תלקה עוד, אבל עונך בת אדום הפקד עוד, ועדיין מוכנת רעתך לבוא. ויש מפרשים להגלותך, כמו לגלותך בפיעל (אויפדעקקען), ופשרו לא יוסיף ה׳ עוד לגלות לך על עונך, הפך מה שאמר אח״כ על בת אדום גלה על חטאתיך:

ה (א) מה היה לנו, לפי פשוטו פירושו זכור ה׳ הטוב אשר היה לנו בימי קדם והחזי חרפתנו עתה, איך הושלכנו מחברה רמה לבירה עמיקתא. והרח״בע כתב שטעם כל תפלה שעבר׳ עלינו קודם הגלות ואחר כ׳ שהונחנו בה ע״כ. וטעם הקינה הזאת כבר אמרתי במ״שם, שמתיסדה להיות לסוף לתפלה אחר החורבן או בעבור היהודים אשר נשארו באולם תחת גדליה בן אחיקם, או בעבור היהודים אשר ברחו לארץ מצרים: (ג) יתומים, ועוד הייתי עם הגרים עלובים כאלו והתומים היינו ואין אב, ידוע שהכתוב מספשט

הָיִינוּ וְאֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃ (ד) מֵימֵינוּ
בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃ (ה) עַל צַוָּארֵנוּ
נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח־לָנוּ׃ (ו) מִצְרַיִם נָתַנּוּ
יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם׃ (ז) אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ
וְאֵינָם וַאֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ׃ (ח) עֲבָדִים
מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם׃ (ט) בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא
לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר׃ (י) עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר

אין כ׳ לא כ׳ אינם כ׳ אנחנו כ׳

נען וויטווען. (ד) אונזער וואססער מיססען פיר געלד וויר טרינקען, איי- גענעס האָלץ אונס טהייער ערקויפען. (ה) אויף אונ- זערעם האַלזע שאָן, ווערדען נאָך אונס אבגע- יאגט; דיא מיהע וואר אונזער — דער גענוס אין רוהע ניכט. (ו) נאך מצרים רייכען וויר דיא האנד — נאך אשור דען —' דאס זיא מיט ברויט אונס זעטטיגען. (ז) אך! אונזערע פעטער זינדיגטען — זיא זינד ניכט מעהר; אבער וויר, וויר ביסען בייא אונזערער שולד אויך איהרע מיסע. (ח) שקלאפען זינד אונזערע בעהערשער נון, אונד ניעמאנד רעטטעט אונס אויס איהרער האנד. (ט) מיט געפאהר אונזערעס לעבענס האָהלען וויר שפייזע אונס, פאר דעם קריגסשווערדט אין דער וויסטע; (י) דארום ברעננט וויא אָפען-

רש״י

ה (ד) מימינו בכסף שתינו. שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיו קונים אותם בכסף: (ה) על צוארנו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ומכסים: ולא הונח לנו. יגענו בידינו כי השרים נוגשים ותופסים הכל במסים ובגלגליות ובארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. לשון אדם הנופל והולך לעמוד מושיט יד למי שאומר לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישביענו בלחם: נתנו. כמו נתננו דגשות הנו״ן משמשת במקום נו״ן שניה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך [ד״ה א׳ כ״ט] וכן ונתנו את בנותינו לכם [בראשית ל״ד]: (ט) בנפשנו נביא לחמינו. בסכנת נפשינו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו. נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו [בראשית מ״ג] ובלשון תלמוד יש כמרה

באור

אלא בעבור היתומים (הרא״בע), כאלו אמר ואין לנו אב אחר תחת אבינו שמת. והנכון כמו שתר׳ המתרגם האשכנזי מתיבין ליתמין דלית להון אבא, כי יש יתום מאב ויש יתום מאם, וכן אומרים בל״א (פאטערלאזע וואייזע), וכמו שאמר הרד״ק ז״ל: אע״פ שאבינו חי יתומים היינו כאלו אין לנו אב ע״כ, וכן אמר אמותינו כאלמנות ולא אלמנות: (ד) מימינו וגו׳, ידוע בארץ המזרח, המקנים מים בבורות ובארות לשתות ולכל איש ואיש יש לו בור מיוחד בביתו, ולכן אמר מימינו אם נשת׳ עתה נצריכ׳ אנחנו לתת כסף מחירם: יבאו, העצים לנו במחיר, וכן מתרג׳ בל״א (עס קאָסטעט איר גאר טהייער): (ה) על צוארנו, ואם אנחנו מביאים המי׳ או העצי׳ על צוארנו הבר רדפנו ויגענו חנם כי לא ימח לנו מה שהיינו מביאים (הרא״בע) או שיגזלו אותם, או שישליכוהו להקל הנוסה: יגעני, הנה היגיעה היה לנו אבל הדבר אשר יגענו בעבורו לא הונח לנו, מלשון והניחו יתרם לעולליהם (תהלים י״ז), שהם שניהם ינח, כי כן נאמר מן יצב הציב. אף כי ממנו והגיחה שם (זכריה ה׳), הנה כיולד בזה כבר מלינו אם הולדת את פרעה (בראשית מ׳), ובמקום אשר כתיב ביום הולדת אותך יחזקאל ט״ז): (ו) מצרים נתנו יד, דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאולו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרנו ולאשור שישביעונו בלחם (רש״י). והנכון מצרים ואשור נתנו יד לשבוע לחם מחוסר כל, והספק הפעל בין השמות ליופי המליצה: (ז) אבותינו חטאו וגו׳, מה מתוק נועם המקרא הזה ודברי אדונינו הרמב״ן ז״ל אשר הודיע לנו בכתוב ואף בעונות אבותם אתם ימקו (ויקרא כ״ו ל״ט), כי חלילה לנו לחשוב עון על האל ב״ה שיענוש הבנים בעבור עון אבותם לבדם, ואף כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, מדוע ואיך יחשוב האל המופז חסד לאדם עון אשר לא חטא, די לו ואוי לו על עונו וחטאתו! אולם לדעת רבינו ז״ל נכונו כל הכתובים, ונכון גם מאמר חז״ל כאן כשאוחזין וכו׳ (עיין שם והפסוק ביה כי ע״י העמוד על ענין עמוק עמוק מאוד, אשר עד בואו כשלנו בו כעורים באפלה), ובזה יפרק גם סתירת המקשים שראו בין הכתובי׳ בזה שאמר אבותינו חטאו ולהלן אמר אוי נא לנו כי חטאנו: (ח) עבדים, עבדינו נותני מס לנו כאדונים משלו בנו (הרא״בע): פורק, תרגום ויושע ופרק: (ט) בנפשינו, בסכנת נפשנו, וכן כי נפשותם הביאום (ד״א א׳ י״א) היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מהשדה מפני חרב המדבר (רש״י ורא״בע), רשפעם כי שם היו נמצאים האורבים והשודדים, וע״י שאנו יראים להביא לחמנו עורנו כתנור: (י) נכמרו

מגילת קהלת

הקדמת המפרש הרמב"מן ז"ל.

לבאורי תורתנו הקדושה ארבע' דרכים. והם פשט, דרוש, רמז, סוד. כידוע. וכלם דברי אלהי' חיים. צדקו יחדו. ואין זה סותר לדרכי השכל והעקש' או זר ונפלא בעיני המעיינים האנושיים. כאשר אבאר בעז"הי. כי הנה לכל מאמר יש כוונה הנאותה לכל עניני האומר והשומע. והמסכמת עם גלגול והמשך הדברים הנאמרים בלי עודף ובלי מחסור. והיא הנקראת הכוונה הראשונה. ותאור הכוונה ההיא יקרא פשט. ועל הכוונה הזאת הראשונה אמרו חז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו: דרך המשל או הכוונה הראשונה לשמור הטעמים ולא המלות. אין הבדל לפי ענין' בין זכור לשמור. לא תחמוד ללא תתאוה. כי הנרצה בהם על פי הכוונה הראשונה. ענין אחד בעצמו כאשר באר הרא"בע פרשת יתרו. ודרך לבעל הלשון להשתמש בשמות נרדפי'. או במאמרי' מתדמי' המובן כטוב בעיניו. ואף שלפי האמת לכל שם משמות נרדפים ענין מיוחד. אשר בו יבדל מחבירו עד שלא ימצאו שני שמות המורים על ענין אחד בעצמו. בלי שום שנוי בתוכן ודפיק או הגדלה בצד מצדדי הדבור. ומכ"ש שלא ימצאו שני מאמרים מתדמי המובן מכל וכל. הנה לפעמים ההבדל ההוא דק מאוד. עד שלא תהי' בו תועל' כפי הענין, או שיכבד על המדבר או על השומע להשגיח בכל מלה ומלה. ולהכריע אם היא היותר נאותה אל הכוונה על פי הענין ההוא הדק. ולזו ישתמש האומר באחת משני שמות או מאמרים נרדפים בלי דקדוק כי אם בהרחבה ובהקל על הלשון, וכן פעמים שישתמש בהם לנחות המליצה. אם לכפול הענין במלות שונות כדרך המשוררים, או שיביאהו צורך המאמר להזכיר שתים או שלש פעמים ענין אחד. ולא יהיה מיופי המליצה להזכירו בתיבות שונות. כידוע לכל מתחיל במלאכת המליצה והשיר. פעמים המדבר הטבעי הוא על הרוב שומר הטעמים ולא מלות. וכן הנביא או המדבר ברוח הקדש. כוונתו הראשונה משמור הטעמים. בשמירה מיוחדת. ובסדור המלות ע"פ יופי הלשון ונחות המליצה והשיר. מבלי ליחד כוונה או ענין נרצה לכל שנוי משנויי הדבור:

ואולם עת שידקדק גם המדבר האנושי והטבעי. ויפלא הוראת כל תיבה ותיבה במאזני צדק. ובלי הרחבה כלל. ולא ישתמש באחת מן התיבות או מן המאמרים מתדמי המובן. לא נחליפנו בדומה לו בדקדוק וכוונה. לא על דרך המקרה וההזדמן או הנחות. כי אם לרמוז ולהורות על ידו ענין מיוחד אשר לא ירצה או לא יתכן לגלותו באר היטב. אם לאהבת הקיצור או לתכלית אחר. ויהי' הנרצה בדקדוק ההוא כמו כוונה שניה. יכוין אליה המדבר לא בעלם ראשונה. כי אם בדרך השכל והחזה: המשל בזה אמר יהודה אל יוסף כי כמוך כפרעה. פירש"י ז"ל חשוב אתה בעיני כמלך, זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה וכו'. הנה הדרך הראשון יקרא פשוטו. והוא היה ודאי כוונת המדבר הראשונה. לפי שהדבר מתוך במשך הדברים הקודמים והמאוחרים שהיתה דעת יהודה באמת לדבר תחנוני' עם אדוני הארץ. אשר בשאיפה והכנעה כראוי מדרכי המוסר והחכמה לבא באדון כנזכר, לא לדבר אתו קשות ולהקניטו. וא"כ ודאי שרצה לשבחו באמרו כמוך כפרעה. ואולם אחרי שאמר הדברים ולא באר לאמור שר וגדול אתה. או חשוב בעיני כמלך. יתכן שהיתה כוונתו השניה להזכירו שאף אם הוא חשוב כפרעה, הנה לא טוב הוא ממנו. ואפשר שילקה כמו שנלקה פרעה וכו'. וכן דרך הידוע לגלגל דבריו לפני שרים ונכבדי ארץ. ברצותו להוכיחם על פניהם. או להזכיר לפניהם דבר לא טוב בעיניהם. יסתיר דבריו בסתר השבח והגדלה. והמשכיל יבין את כוונתם השניה ויתן אל לבו. ועתה אין ספק שיהודה דבר בזה עם יוסף כדרך המדבר באנושי הטבעי. ולפע"כ הודה על כוונה השניה הנאותה עד מאוד כפי הענין אשר הוא בו, אלא שמפאת המשך וגלגול הדברים אנו רואים שלא היתה זאת כוונתו הראשונה:

והנה המדבר בנבואה או ברוה"ק אין ספק שלא יפול במאמרו דבר בלי כוונה מיוחדת. ואם ישנה באחת מהתיבות או המאמרים הדומים ירצה ויכוין בזה אל ענין. והוא א"כ לא לבד שומר הטעמים כי אם אף הדעיין והחילוף שבהם. וכל שנויי המאמר מקטנם עד גדולם יכונו אל כוונה שניה ואם היא רחוקה לפעמים מבעל הכוונ' הראשונה, תיאור הכוונה ההיא השני' יקרא דרוש.

כמשל בזה מלות זכור ושמור תחמוד ותתאוה שבדברות, אף שלפי הכוונה הראשונה הגדלה
בזה אחד, הנה אין ספק שלא נפל במאמרי השם יתעלה השנוי הזה על צד המקרי והאומן
כאשר בארנו במדבר האנושי, לפי שהחכמה העליונה לא תעשה דבר מבלי תועלת ותכלית,
וגם אין ליחס החלוף ההוא אל יופי המליצה אחרי שהכוונה לשנות הדבורים במשנה תורה כאשר
הם בפרשת יתרו, לא להעתיק המליצה בחלוף התיבות, וא"כ ודאי שהי' כל זה לענין וכוונה
מיוחדת להעי' את כפי המקובל והמשכיל על ענין אשר ידרשו באמת מדרכי הדרוש המקובלת
באומה, וא"כ יפה דרשו חכמינו ז"ל ע"פ הדרכים ההם את השנוי והחלוף שבין דברות הראשונות
לדברות האחרונות וכל דבריהם אמת. אף שגם בכלל שזכר הרא"בע אמת; שהמדבר שומר הטעמי'
ולא המלות, כי לא דבר הרב כי אם בבחינת הכוונה הראשונה כאשר זכרנו, ואתה תראה שגם
חכמינו ז"ל בעצמם פעמים שהניחו את הדרוש, ואח"כ שאלו פשטיה דקרא במאי כתיב. כמבואר
במקומות רבים מהש"ס. וא"כ ודאי אנו בברור שחז"ל לא הרחיקו מעולם את הפשט והכוונה
הראשונה המחוית המלות ושורת הטעמים, ואולם נתנו מקום גם לכוונה שנייה המדקדקת
אחרי כל מלה ומלה אות ואות וגם על כל קוץ וקוץ, כי לא נפל בדברי אלהים חיים דבר על
צד המקרי, בלי כוונה, כאשר לא ברא בעולמו דבר בלי תכלית מיוחד לו, כמבואר לכל משכיל:
והנה סימן לכוונה השנייה, שלא יהיה הענין הנדרש בו מסכים מכל צד עם כל ענייני המדבר
והשומע ועם כל המשך המאמר וקשורו עם הקודם והמתאחר, ופעמים שלא ישגיח הדורש
ולא יתן אל לב. כי אם המאמר אשר הוא בו ויבקש לו כוונה שנייה ע"פ המדות שהתור' נדרשת
בהן אף שלא תסכים הכוונה ההיא אל המאמרים הקודמים והמאוחרים כראוי ובן תמצא על
כרות בדרשות חז"ל, שלא ישגיחו על פיהם המשך הפסוקים וסדרם זה אחר זה, כי אם ידרשו
על כל מאמר ומאמר לבדו ויבקשו לו כוונה שנייה, ואם אין ביניהם חבור וקשור. אין זה רחוק
מדרך הכוונה השנייה כידוע לכל משכיל, ולכן תראה שרש"י ז"ל מאת הנולה ההולך בפירושו של
התורה ונביאים וכתובים בעקבות הדרוש, ופעמים שיבאר כל כתוב וכתוב על ענין בודד ונבדל
מרעהו מבלי המשך ודבקות ביניהם. כראוי לפי הכוונה הראשונה:
ואם הענין הנדרש איננו נמשך מדיקות התיבות והמאמרים כאשר זכרנו. כי אם ע"י ראשי
תיבות. סופי תיבות. נוטרקון. גימטריא. והנקודות שעל האותיות. ובכלל אם ידרש הענין
מדיקות האותיות והנקודות יקרא הבאור ההוא רמז. כמו שהבדלם. בע"ה נדרשם. עם לבן
גרתי ותרי"ג מצות שמרתי וכדומה: ופעמים שיהי' הענין הנדרש או הרמת ענין נפלא רמוז להספידו
ולהעלימו מן ההמון ולא לגלותו כי אם לסגולת האדם. ולא יקרא סוד:
ואחרי שאנו רואים מדרכי החכמה עליונה לכוון בפעולה אחת אל תכליות רבות כי זהו מגדר
החכמה העליונה בכלל. ואנו רואים במעשה הבריאה ובפרט באיברי בעלי החי שיוכללו
כוון בדבר אחד אל כוונות שונות. דרך משל ברא האף להריח. ולנשימה. ולדחות הליחה העודפ',
ולישות מושב הפנים. ברא הפיו. לנשימת בעל חי. להוליך הקול. לנשימת הרוח. להוציא
הבשם והשל. להעלות שלהבת. וכדומה. הרי אלו תועליות רבות במלוא אחד. וכן רבות. אם
כן אינו רחוק שתכוון החכמה ההיא בדבור אחד אל כוונות רבות מתחלפות. וכלם אמת, והנה
אמרו חז"ל מקרא אחד נדרש לכמה טעמים. וכן אמרו בזוהר על פסוק מי יודע רוח בני האדם
העולה היא למעלה, ורוח הבהמה וגו', אשר קשה הבינו לפי הפשט. אמרו האי קרא כמה
גוונין אית ביה, והכי הוא כל מילי דאורייתא כמה גוונין בכל חד וחד וכלהו יאות. ופירשו את
הפסוק ההוא בכמה מקומות על דרכים מתחלפים:
ותבין מזה איך יתכן לבאר כל הנאמר בנבואה או ברוח הקדש על כמה אופני הדרוש וסודו
והסוד, וכלם ינדקו עם הפשט, שהוא היותר הכרחי מכל. אבל אין הבדל בין אמתות
הפשט לאמתות הדרוש, כי אין ספק שכל מה שמפי המדבר ברוח הקדש, וכל תנועה מתנועו'
שפתיו תכוון על ענין ותועלת מיוחד, ולא יהיה בהם דבר ריק, כאשר לא ימצא במעשה היוצר
דבר נעדר מכל תכלית. ולכל ביד אבירי כנפי הזנב ורגל הנמלה יש תועלת מיוחדת, אף שילאה
השכל האנושי להשיגם בפרט, כידוע לחוקרים, ואם כן אין ספק שבכל מקום שדרשו חז"ל לפי
דרכם, לא נרחו מן הפשט, ולא עזבו הכוונה הראשונה הנאותה להמשך הכתובים, כי אם
דאו בחכמתם שדרך הפשט לא יספיק להבנת פרטי המאמר ודקדוקם כאשר זכרנו. דרך משל,
אמר החכם (קהלת ט' ז') כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. אתה תרא' בבאורי לכתוב
ההוא על דרך הפשט, שיתבאר לדעת מכחישי השארת הנפש, ולהם מקרה אחד לאדם ולבהמה
במות זה כן מות זה, ואחרי שהאמרי היותר נכון שהוא בכלב הוא חסר מעלת האדים

הקדמת המפרש הרמב"ן ז"ל

שנזכר בחיות הארץ, הנה לדעת המכחישים השם אף בני האדם כן, ביותר נכנע ותעותם ותוך השפל. אנשים הוא מלומד בחייו מן השלם שענין השלומי אחרי המות, שהוא לדעתם כליון הנפש והעדרו. והוא בתכלית הגנות והבטול, עיין בפירושי שם. ואם כן אין זה סותר. לפי שאמר טוב יום המות מיום הולדו, כי שם יתבאר לדעת בעלי כתת האמתית המאמינים בנצחות הנפש, אלא המות לצדיק הליכה אל החיים האמתיים והאושר המקוה כאשר אפרש במקומו. אלא שדברי תנחום הדורש (שבת דף ל' ע"א) הקשה לזה הכתוב ממה שאמר שלמה ז"ל בעצמו, ושבח אני את המתים שכבר מתו, ותרץ משיבה את אשר עתך לא הו' והיפך. שלפי הגדולה גם שם לא דבריכי אם לדעת המכחישים שזכרתי, כמבואר שם בפירושי; ואין ישבח לדעתם הנפסדת את המות או את הבלתי נולד, אחרי שלפי דרכם נכלת מי הוא עוד וגו':

והנה לפי הפשט הכתובים הללו יחדיו ילדקו, כי כן ענין הדעה הזאת הנפסדת, תסלף את דרכי השכל והמחקר, ותביא את בעליה במבוכה גדולה. עד אשר לא ידע במה יבחר, בחיים או במות. כי אם ירצה שיבחר בהשארה את הנמשכה הרע אשר נעשה תחת השמש יתאב שיפקח בחיים ויאמר טוב מותי מחיי, או יקלל את יומו, כאשר עשה איוב, כי רעות רבות וצרות ימצאוהו ואין מנחם; אחד ילך לבית עולמו ויש"ב אל האפס נשבי' באפס תקוה, ואם ישיג אל לבו שאין רעה גדולה מהבעדר והאבדן המוחלט. יכריחוהו דרכי השכל לבחור בחיי נבזה ונבהל, מהמות ואבדן הנפש. וכן פעמים שיאמר אל לבו עשה כל מה שבכחך לעשות אחרי שאין דין ואין חשבון, ופעמים שיתיאש מלעשות גדולה או קטנה. ויאמר לא לקלים המרוץ וגומר כמבואר בפרשה ט' מזה הספר, וכן יבהלוהו עשתונותיו ויקלעו את נפשו בכף הקלע ממבוכה למבוכה, ותמיד תהיה נלחם מריבה בין משפט השכל להמיית הטבע. תאומן הנה אין שלום אמר ה' לרשעים כי לבנם כים נגרש השקט לא יוכל. וכן המבוכה הזאת אין להנצל כי אם בהאמנת ההשארה והגמול בעולם הבא. כאשר אבאר במקומו. ואשר הארכתי בזה [בהעתקי]

על נצחות הנפש:

ואולם כל זה יאות לפשוטו של מקרא ולכוונה הראשונה, ואולם לא לאדם נחר כמדבר ברוח הקודש במשל האדם והבהמה. אף שהוא ליפות המליצה, מכל מקום יתכן שיכוון אשר גם לכוונה שניית על דרך הדרש, והיא להורות שגם בעניני הדינים התוריי' התירו בשלמות לומר הכלב החי. ולא התירו לעורך הנבלה המת: ושלמה המלך ע"ה כאשר זכר מעלת הנפש החי מעל גוף המת במשל הכלב והארי' יתכן שרמז על מה שאירע לו עם גוף אביו הנקבר בכבוד הנפש ממנו, וזה מה שדרש רבי תנחום שם במאמר הבוא:

והנה אנכי כאשר נתתי אל לבי לפרש את המגלה הזאת כל דרך היותר נאות לפשוטו של מקרא ולהמשך הכתובים וחבורם, כי ראיתי שכל המפרשים שקדמוני כמעט שלא יצאו ידי חובת הפשט מכל וכל, ואני אומר זה אחרי בקשת המחילה מאת כבוד הגדולים ההם. לא מצאתי לאחד מהם פירוש מספיק לבאר המשך הכתובים על נכון, ובמעט כל פסוק ופסוק הוא לפי דבריהם מאמר בודד. ודבר זה לא יתכן למחבר הדיוט ומכל שכן למלך החכם אשר העידו עליו שכל דבריו ברוח הקדש ולא די בהעדר החבור והסדר כי אף סתירות רבות נמצאו בדברי השלם הזה, לפי מה שפירשו בו דרך המפרשים. פעם יחייב ופעם ישלל, פעם יצדיק ופעם ירשיע. אם אתר ההוא בעצמו, עד שכבר רצ"ע עמד על הסתירות כאן, בפסוק טוב כעס משחוק (קהלת ז'). ואמר אחרי שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום מהם כמוהו. ידענו שאין בדבריו ספק רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, והשיב על הסתירות ההן בדרך קצר'. ואולם לא נתקרר דעתי בכל מה שכתב שם:

והן אמת שגם' בגמ' מדליקין אמר ר' יהודה בר' רב שמואל בר שילת משמיה דרב בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה וכו'. אבל אין ספק שכוונת חכמינו ז"ל שהם מדאין כסותרים למי שיסתכל בהם בהשקפה ראשונה, ומפני הסכנה שיש נוטה לקלי הדעת בקשו חכמינו ז"ל לגנזו, והקדושים הללו נעלמים כאשר לנו הדרך להבהרת הספקות והסתירות ההם, אמרו ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה, ומפרש רש"י ז"ל ור"ת שיש לו עת ביניהם, ואח"כ שקלו וטרו בגמרא הסתירות, עד שכאשר בקשו לגנוז גם ספר משלי מפני דברים הסותרים שבאלו בו. אמרו ואמרו ספר קהלת עיינינן ואשכחינן טעמא הכי נמי לעיין. הנך רואה שלא בחלוקו חכמינו ז"ל ח"ו שיהיו דברי השלם הזה סותרים אלו לאלו, כי זהו בתכלית הגנות לבל משכיל ומכל שכן למחבר עצ"מ. והמעטה מלבו עליו לפסוק

להתיר הספקות ולפתח תלונות הסתירות אשר זכר כבוד רמ״ע בלשון נאות לפשוטו של מקרא, ע״פ הדרך אשר הלכתי בו בבאורי כראוי לפי ערך הכוונה הראשונה:

ובטרם אבוא אל הבאור אקדים לך הכלל הידוע בהתר הספקות בדברי הספר הזה שלא כל מאמר בו הוא דעת שלמה המלך ע״ה באמת. כי אם פעמים ידבר כנושא ונותן בדבר: שואל ומשיב כדרך החוקרים המבקשים, והמחפשים אחרי האמת ע״י ההשכלה, לא יגיעו אל המבוקש אם לא ישמעו טענות הסותרות. ויקישו כל אופני הספקות ויפלסו בפלס ומאזני משפט דברי הפכו חקירת הסברות אחת אל אחת. עד שיבררו האמת מן השקר והנכון מן המסופק, ואחרי שלכן אמרים שמחבר המגלה הזאת כתב על דרך החפוש והמשא והמתן בדבר. מהראוי שלא ייחס אליו כי אם הברה אשר גזר בתחלת מאמרו, טרם יתעוררו הספקות והטענות הסותרות, והעולה בהסכמ׳ אחרי המשא ומתן וכבר החקירה.*) והו״ע שאמרו חז״ל מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה, ואם נמצא בינתיים דברים נראים כזרים וכסותרים לתורת אמת, מהראוי לייחסם אל חלקי הסותר, ויהיו דעת המבחין או המסופק, למען יגלה החכם ההוא מאסם, ועל הדרך הזה פירשו בספר הזוהר את הכתובים בפרשה ג׳ מזה הספר. שהם דברים קשים מאוד ח״ו כמתנגדים להאמנת ההשגחה והבחירה שהם יסודי הדת האלהית ואמרו לא אמר שלמה אלא קרא מגרמי׳ כאשר איכא עלין. אלא אהדר איכון מלי דטפשאי דעלמא, דאמרו כך, ואמאי אמרי כי מקרה האדם מקרה הבהמה וגו׳ טפשאי דלא ידעין ולא מסתכלין בחכמתא אמרי האי עלמא אזיל במקרה, וקב״ה לא אשגח עלייהו. אלא מקרה האדם ומקרה הבהמה. ומקרה אחד וגו׳ וכד שלמה אסתכל באינון טפשאי דקאמרי דא, קרי להון בהמה. דאינון עבדו גרמייהו בהמה ממש בגין דאמרין מלין אלין. ע״ש שהפרש המשך הכתובים הללו באופן קרוב אל הפשט, והנה אני כאשר נשאתי את לבי לפרש על דרך אחר׳ כי אחרי שהתבוננתי בכל הפרשה ההיא מראשה עד סופה, היתה נראה בעיני משמעות הכתובים שהדרך היותר נכונה והיותר חזקה על השארות הנפש והגמול לעולם הבא היא מפלת החוטא בעולם הזה, מקום המשפט שמה הרשע, ועומד דמעת העשוקים ואין להם מנחם וגו׳, כי המאמין בנפלאות האל והשגחתו לא יפלא אפשר מעשי אלה. אם שיאמין שהנפשות השארנה אחר המות, ושיהיה אחרי כן עת משפט לכל מעשה אם טוב אם רע, או שיחשוב ח״ו עול ואשם בחיק האל הקדוש, וזהו ראי׳ שאין אחרי׳ תשובה. ואולם מתולדות הנפש ויצירתה בעצמה אין הראיה חזקה כל כך, ואפשר שיכחיש המפקפק יתרון האדם, ויטען רוח אחד לכל, עיין בפירושי שם. ולדעתי הפירוש ההוא יותר נאות לנאמן הכתובים ואסכים לאשר שיבוא בפרשה ח׳, ט׳ מזה הספר, כי אמרים הנאמרים שם גדולים בהשקפה הראשונה יותר קשים ויותר רחוקים מעקרי הדת האמתי, ממה שנאמר בפרשה ג׳. ובעזר האל ית׳ יגעתי וגם מצאתי דרך ישר קרוב אל האמת לדעתי ליישב כל קושיא ובנבוכות הבן ולפרש את דברי המלך החכם, באופן שלא יהיו סותרים ח״ו כי אם מחזיקים את יסוד הדת האמתי:

והנה רבותינו ז״ל שקלו וטרו בכוני׳ הנ״ל מאי דבריו סותרים זה את זה, כתיב טוב כעס משחוק וכתיב לשחוק אמרתי מהולל, כתיב ושבחתי אני את השמחה וכתיב ולשמחה מה זו עושה, לא קשי׳ טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב״ה על הצדיקים משחוק שמשחק הקב״ה על הרשעים בעוה״ז, ולשחוק אמרתי מהולל זה שחוק שמשחק הקב״ה עם הצדיקים בעוה״ב. ושבחתי אני את השמחה זהו שמחה של מצוה, ולשמחה מה זו עושה זו שמחה שאינ׳ של מצוה וכו׳, אלה מדבריהם שפירשו מהולל לשון שבח, כמו שפירש״י ז״ל ולפי פשוטו של מקרא יהי׳ מלשון הוללות וסכלות, וכן נראה ממשמעות המשך הכתובים אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם זה הבל. לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. וא״כ חלוי שכינה השחוק ואמר עליו שהוא דבר שאין בו ממש. אלא שחכמים ז״ל דרשו כן מאחר שבשפתם החכם נקראת מהולל, שהתאספו פעם בשבח והמעלה היתירה ופעם הסכלות והעדר הדעת, משמע שכוונה השניה שמשבחים השחוק מצוה. ואי אפשר לומר בשחוק של מצוה, כי כבר אמרו אין השכינה שורה לא מתוך שחוק כו׳ ופירש״י ז״ל שאין דעת השוחק מיושבת ואפי׳ אין בו לצון מכל מקום אין בו ישוב עכ״ל. נראה שכוון רש״י בזה לפרש מדוע שבחו חכמים שמחה של מצוה ולא שבחו שחוק של מצוה. והאמר שהי׳ להם השחוק בבן אדם מגונה בכל אופן, מפני שהוא מטריד ומבלבל את דעת האדם. והנה והתפלא שלא רצו חכמינו ז״ל לגנות את השחוק בבן אדם. ועם

*) ועיין גם בס׳ מנורת המאור [illegible] נ״א [illegible] תק״ס (1800):

הקדמת המפרש הרמב"ן ז"ל.

ג ישבוהו של הבורא יתברך שמו. ואמרו לשחוק אמרתי מהולל, זהו שחוק ששוחק הקב"ה
צדיקים, וכן הכעס, אמרו טוב הכעס שכועס הקב"ה עם הצדיקים וכו' לפי שהאדם
ק או הכועס אין דעתו מיושבת עליו והוא בא על ידי השוחק והכעס לסכלות והוללות.
הם מגונים בחקו. אבל השם יתעלה שמו לא יתפעל על ידיהם כלל, והוא כביכול שוחק
וכועס במשפט ברצונו הפשוט, מבלתי חסרון או שנוי ח"ו בנחת ממדותיו. ולפ"ז בכל מקום
ע משבח את השחוק או הכעס יתכן שתשיבהו הכוונה השנייה אל השם ית' לפי שאלו
ת הללו מנוקות מכל חסרון ומכל גנות. לכך דרשו חז"ל תיבת מהולל על שחוק הקב"ה
צדיקים בעוה"ב, ואמרי שהשחוק הזה משובח מאד. מפרש ואומר לשמחה שהיא של מצוה
ו עושה כי טוב למנוע את עצמו מן השמחה הגרועה ההיא. ומה שדרשו על פסוק טוב
משחוק הוא מסכים אחד לפשוטו של מקרא. כי הכוונה הראשונה שם, כאשר פרשה
די בעוה"ז, שאין העני היודע אשר ממנו דבר בפסוקים הקודמים. כעבד הטוב מכל וכל,
יחשוב המון הסכלים, כי באמת לא ידע האדם מה טוב לו מספר ימי חייו תחת השמש,
ים תהיה הצלחתו הזמנית לרעתו. ועל זה אמר טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב,
שאין הכעס כל עת רעה ולא השחוק טובה לאדם בהחלט. ופעמים שייטב הלב ברוע
ם, אלא מפני שאין מהראוי לשבח את הכעס בבן אדם, מצד היות המדה הזאת שורש
פשו ומביאו לכלל טעות, כאשר אמרנו, לפיכך דרשוהו חז"ל על כעס ההשגחה על הצדיקי'
ז. שאף אם יכעוס הקב"ה על העני היודע. ודמה לבני האדם כאלו הוא כעבד הטוב
ך נגד החיים, הנה הכעס הזה טוב לו משחוק ששוחק הקב"ה עם הרשע המצליח לשעתו
חלקו בעוה"ז: ועתה נבוא אל הסתירות שזכר הראב"ע, ונשיב עליהם כפי דרכנו בבאור
הכתובים, לפי פשוטו של מקרא:

ירה הראשונה בשתוף תיבת כעס, כתיב טוב כעס משחוק והפך זה כעס בחיק כסילים
ינוח, וכן כי ברוב חכמה רב כעס והפך זה הסר כעס מלבך: שם הכעס הונח בלשון
ז על רתיחת הלב וקנאתו על דבר העול והחמס, כי מטבע הנפש המשכלת שתרע בעיניה
ת' עושק רש וגזל משפט וצדק. ותלבש רוח קנאה להנקם מאת עושה הרע. והעושק הזה
עושק אמתי או עושק מדומה, כי פעמים שיכעוס האדם על רעהו בחשבו שעשה לו חמס
, ואינו כן, כי היה הדבר לטובתו, והכעס על העול האמתי הוא ראוי ומשובח אצל עצמו
חד לכל משכיל. אלא שמצד התפעליות הלב לא ימלט האדם הכועס מעצבון ולצער. ואין
ו מיושבת עליו כראוי. וע"י זה מביא הכעס את האדם לכלל טעות כמו שאמרו חכמינו ז"ל.
אוי לאדם שישתדל בכל יכלתו לשנוא הרע ולתעב את החמס ולהנקם מאת הבוגד בלי
עליות ורתיחות הלב כלל. אם היה זה אפשר לילוד אשה. כי זהו מדרך הממוצע שבמדה
, והכעס על החמס במדותה הוא סכלות, בא מחסרון ידיעה והוא על היות בחיק כסילי'
שלא יבחינו בין עול וצדק. מעתה כל הפסוקים הללו נכוחים וישרים. אמר טוב כעס
ק, כאשר זכרנו למעלה טוב שיכעוס בעני החכם הנזכר בפסוקים הקודמים. ויתקצף בראותו
ועושק. משחוק הרשעים המודים אלי מות ואומרים הלא מחזקים אנו. ואולם בפרשה ז'
על המתלונן כנגד השגחת השם בעוה"ז, ולא יתבונן לאחרית דבר, ומה יהיה בסופו. אמר
ק הקודם טוב ארך רוח מגבה רוח. עיין מה שפירשנו שם, הוסיף ואמר אל תבהל ברוחך
ם כי כעס בחיק כסילי' ינוח, כלומר אחרי שכל דרכי השם צדק ומשפט, הנה שלות הרשעי'
י הצדיקים בעוה"ז לא הי' על באמת ח"ו, יתעלה השם מזה. אלא על מדומה לבני אדם
י הדעת, לזה אל תבהל ברוחך לכעוס על מקרי בני אדם, כי לא ינוח הכעס הזה כי אם
הכסילים. ומה שאמר (פרשה א') כי ברוב חכמה רב כעס הוא לפי ענינו שאי אפשר
ו שינצל מן העצבון והצער מכל וכל בראותו שיעשוק האדם את רעהו ויבלע רשע צדיק
' וברוב חכמה ירבה האדם יותר את החמס ולזה יולד רב כעס, כי אדם אחד מני אלף
שימשול ברוחו תמיד ולא יכעוס. ואולם בסוף הספר הזהיר את האדם שישתדל להסיר
מלבו, ולהתגבר על נטית הטבע בכל יכלתו. והבדל גדול יש בין מצות החכמה למעשה
ה, כי החכמה תצוה לעשות טוב ולסור מן הרע בשלמות ותבוא דרך משל הסר כעס מלבך
ע, הכוונה אחרי שהרשות נתונ' והכח ביד האדם, מהראוי לו לברוח מעצבון הכעס והלבוש
וכל, ואולם שהכח האנושי לא ינוקה מחסרון מפאת אנושתו. והגדול מי שחטאיו מעטים.
י שמדרכי החקירה והתבוננות להוסיף ברגש בנזק ותועל' ולהרבות הבחנה בין טוב לרע.
והראוי שיאמר ברוב חכמה רב כעס וגו':

הסתירה השנייה שזכר הרא"ע, כתיב טוב אשר יפה לאכול ולשתות. והפך זה טוב ללכת אל
בית אבל הנה לפי מה שפירש הבנת הפסוקים אין בזה סתירה כלל, ודאי טוב ויפה
לאדם שיאכל וישתה וייטיב לאחרים בעמלו. משיעמול לרוח, ויאכל כל ימיו בחשך וכעס הרבה
וחליו וקצף, ועם כל זה אין ההליכה לבית אבל כל עת רעה ולא ההליכה לבית משתה כל עת
טוב ואושר לאדם, והוא לבד כוונת הכתוב במה שאמר טוב ללכת כו' כאשר אפרש שם בעז"ה:

הסתירה השלישית היא מה שזכרו חז"ל כתיב ושבחתי אני את השמחה, והפך זה ולשמחה מה
זו עושה, וכבר הביאו כאן בשמחה של מצוה כו' כאשר זכרנו, ועוד מה שאמר ולשמחה
מה זו עושה הי' ברצותו למצוא תכלית הטובה והאושר לאדם בשמחה משתה ושירי' ואחרי אשר
נסה גם את הדרך הזה, התחרט ואמר לשחוק מהולל ולשמחה מה זו עושה:

הסתירה הרביעית, כי מה יותר לחכם מן הכסיל, והפך זה יש יתרון לחכמה מן הסכלות.
הנה ראיתי בספר הזהר על הפסוק הזה האחרון דרוש הקדוש לרשב"י, והוא פלא. רבי
חייא פתח ואמר וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות וגומר בכמה אתר אסתכלנא במילי
דשלמה מלכא ואשגחנא בחכמתא סגיאה דיליה ואסתיר מלי בגו לגו היכלא קדישא. האי קרא
אית לאסתכלא בי' אמאי אמר וראיתי אני וכי אשר בני עלמא לא ידעי ולא חמאן, אפילו מאן
דלא ידע חכמתא מן יומוי ולא אשגח בה ידע שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן
החשך, והוא שבח גרמיה ואמר ראיתי אני אלא הכי תאנא כו' וראיתי אני שיש יתרון לחכמה
מן הסכלות כלומר מן הסכלות ממש אתי תועלתא לחכמתא דאלמלא לא אשתכח שטותא בעלמא
לא אשתמודע חכמתא ומלי, ותאנא חיותא הוא יגל בר נש דאוליף חכמתא למילף מן שטותא
ולמנדע לה בגין דאתי תועלתא לחכמתא במיני' כמה דאתי תועלתא כנהורא מחשוכא, דאלמלא
חשוכא לא אשתמודע נהור' ולא אתיא פעולת' לעלמ' מיני' כו' תקונא דחורא מאי היא אוכמא ואלמלא
אוכמא לא אשתמודע חורא ע"ד יצחק משל למתוק במר דלא ידע איניש טעמא דמתיקא עד דטעי'
מרירא מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא והיינו דכתיב [קהלת ז'] גם את זה לעומת
זה וגו' ע"ש ואולם גם לפי מה שנפרש שם בעז"ה לפי פשוטו של מקרא אין בזה סתירה כלל,
והודאה זאת היתה תמיהת החכם. דראיתי אני שאמר השכל יש יתרון לחכם מן הכסיל, ועם כל
זה אני רואה שנולד המקרה שניהם שוים ומקרה אחד יקרה את כולם עיין פירושנו שם. ועוד
שאמרו מה יותר לחכם מן הכסיל, הוא טענת המתלוננים כמו שנפרש בעז"ה:

הסתירה החמישית זכרוהו חז"ל ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב וגו' וכבר הארכנו בזה
למעלה:

הסתירה הששית כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול, והפך זה כי עת לכל חפץ וגו',
הארכתי במקומות האלו בפירושי, ועל פי דרכי שניהם לדבר אחד נתכוונו לאמת השארות
הנפש והגמול לעה"ב. ואמרו כי אין מעשה כו' פירושו אם אין מעשה וגומר עיין שם. כי אין
תועלת לכפל הדברים:

וכן בענין הסתירה השביעית והשמינית אם תסתכל בפירושנו שם, תראה ותבין כי אמרו וטוב
לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אינו סותר כלל לאמרו יש רשע מאריך ברעתו, כי
הפסוק הראשון כמבואר מהפסוקים הקודמים נאמר בלשון בתמיה, מדוע לא יביע הרשע על מעט
אל ההצלחה ~~המדומה~~ שהיא הטובה בעוה"ז ואריכות ימים כלל עיין בפירושנו שם. והוא א"כ בלתי
סותר לאמרו יש רשע מאריך ברעתו, מלבד שהפסוק הזה יבאר מענין הנהגת הגאולות כמו
כמו שביארנו שם. וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים מדבר על הטובה האמתית וההצלחה בעוה"ב
כמבואר מהמשך הכתובים שם. ואמרו יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים ידבר מההבל
שנעשה על הארץ. ורישי' דקרא יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם
כמעשה הרשעים ויש רשעים וגו':

והנה הקורא בפירושי זה יראה שלא נתתי את לבי אל חלוקת הפרשות כפי מה שלפנינו, ובדבר
הזה הלכתי בעקבות המפרשים הראשונים שגם הם לא חשו אל הפסק הפרשיות, כי אין הסימני'
האלו מקובלים באומה, כי אם להקל על הקורא, המבקש פסוק או תיבה בתנ"ך.
לא לשפוט על ידם באיזה מקום יתחיל הענין ואנה יסיים. כי אם רשות לכל מפרש להעמיד
סימנים ההם כפי דרכו בגבול הענין. ואפה תראה במקומות רבים מוצאת המגלה שאי אפשר
לכל הפירושים שיהיה סוף הענין במקום הציונים, והנה בתחלה עלתה על לבי להעמיד סימני
הפרשיות במקום הנאות לפי פירושי. אלא שראיתי במגלה המקום גם"ש שהלכו המדפיסים בהם
על פי הסימנים אשר לפנינו. וראיתי לשכות דבר שלא לטרוח על הקורא ברצותו למצוא את אשר

מבוא

האמת, ולפי אמונת הדת. היה לא תנוח דעתו בכל ענייני העולם ובכל עסקי האנשים, ובכל אשר יבינו להביט ישים. לא ימלא דבר על הכונה, בכל אשר יעשה ויסכן. ימלא הטוב מעט והרע רבה עליו ומבעלו. ועל מלא כף נחת מלא חפנים עמל ורעות רוח. ועל״כ קרוב דבר אשר יטעם בקלה המשענת אשר בידו תהיה נשלה ראש ולענה. והמשיב איש יודע ונבון דבר, מלכל דבריו במשפט, מבקש לתקן אשר עות השואל. אם בסתירת דבריו להראותו שענין כל אלה ההפך אשר דמהו השואל עמוס לבבו. או מודה ומאלף אותו לקחי דעת ומשלי זקנים. ובכן השואל לדבר בל׳ מ״ע, אני. כנשען על בינתו. והמשיב מדבר בענות נפש מודה. אתה. ועל אופן זה סדר הספר דברי חליפות משא ונותן. זה מתרעם ומתלונן מפריז ומכביד. לבוד דברים בלתי נכונים בחמת רוחו, והחכם בלחות ממציא שלוך גלי המית הלעיד. ומדבר מדרכת השואל ומתקן כריסותיו. ולפי שאין ניכרים ושומים לדעת להבחין דברי השואל מדברי המשיב. ותחלת והפסק דברי כל אחד. ראיתי לסדר לפניך בלוח מקום התחלת והפסק דבריהם:

	מן פרשה	פסוק	עד פרשה	פסוק
חוקר	א׳	ב׳	ד׳	ט״ז
מודה	ד׳	י״ז	ה׳	י״א
חוקר	ה׳	י״ב	ו׳	י״ב סוף פרשה
מודה	ז׳	א׳	ז׳	י״ד
חוקר	ז׳	ט״ו	—	—
מודה	ז׳	ט״ז	ז׳	כ״א
חוקר	ז׳	כ״ג	ז׳	כ״ט ס״פ
מודה	ח׳	א׳	ח׳	ח׳
חוקר	ח׳	ט׳	ט׳	ו׳
מודה	ט׳	ז׳	ט׳	י׳
חוקר	ט׳	י״א	ט׳	י״ח ס״פ
מודה	י׳	א׳	י׳	ד׳
חוקר	י׳	ה׳	י׳	ז׳
מודה	י׳	ח׳	י״א	ז׳

והנשאר הוא חתימת הספר

ואף גם זאת שהחכם סדר דבריו דרך ויכוח שואל ומשיב. אף ודברי המשיב מטיבים די השיב על כל תלונות הטוען המתנגד. ע״כ ישובו לפעמים שאלות השואל כמו על, ותשובת המשיב כאשר מעל. והיה זה מה שהביא הדבה לותר בספר הזה ולהוליא עליו דבה רעה שאמר מתוך נבכת חיי האדם. עונש ושכר בכל הנעשה תחת השמש. ועסק האדם ישים תפלה. והוא מניח ספקות בהשגחה ובהשארת הנפש. דברים מפסידים לדת ולאמונה, ושאר יסודות יאחוז ולא ירפה. וגם בתלמוד במלא קורץ עין לתת עלילות בו, וקרוב היה להסיגו מעוד כתבי הקדש. אמרו (שבת דף ל׳) בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה ובמ״ד (ויקרא פ׳ כ״ח) שעיקו יותר. מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות. אולם תחלתו וסופו דבר יראה. וכדי שלא יקשה, מה יפגן דבר מעוק לחיך המתלהם עמגו חכמת תנינים והם פנינים, פי׳ רש״י, ובי״ש נאמנו. אך בזה לא תרפה המחן הגדולה לעינים. אבל מוקד הויכוח על זה, כי החכם הלך במחקרו כפי מה שחייבהו הענין שהוא בו. כי לא היתה המחלוקת זאת לבנות יסודות הגיוני והופעי הגדולי, אבל הבר על נבואת שבעולם ואשר חזה בעמנם דבר. ועשות במתאוננים יותר מן המגדלים. והמתרעמים יותר מן המשופטים. ודבאי לב רבו על רבני לב. כי הפגעים והתמורות ספו על התענוגים והשעשועים והרעות מלבד אבן נכונות בעקבי השמר הגלגל להפסד. ועד עד בתמורות האנשים וגרוע מנהגם. ואולת אדם תסלף דרכו. ועל סדור העולם יזעף לבו. והמתבונן כזה, ישים הדברים בפי איש ואיש ע״פי טבת דרכו ותמונת אשר כתן לו. וכפי תלונותיו בעולם התלויות. ומה זה ליפול כתבו או בהרעותו על המנס ועל סדרו, כי ישים פה לאיש בוחר להרחיק דברים כגד שלמונם. כי אלה האנשים כלפני ואלם, אבל לא בא לבוד ולהחליט דבריהם, ולא להחזיק אותם בעדות נאמנת. ע״כ אין הדברים האלה מזיקים לדת ולא מפסידים לאמונה. ולא מקעקעים יסודי העדות והמוסר. והולך את חכמים יחכם. לקרות בהרגום ובאור הרב החכם כר חדנו ר׳ משה בן מנחם ז״ל כי הוא סקל המסלה ופנה כל מכשול וכל אבן נגף מספר הזה:

פתיחה

א (א) דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָם׃ (ב) הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל׃ (ג) מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (ד) דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת׃ (ה) וְזָרַח

איינגאנג.

(א) רעדען דעס פרעדיגערס, דעס דוד'ס זאהן, קאניג אין ירושלים. (ב) אייטעלקייט דער אייטעלקייטען! ריף דער פרעדיגער, אייטעלקייט דער אייטעלקייטען, אללעס, אללעס אייטעל! (ג) וואס פיר פארטהייל בריינגט דעם מענשען דיא מיהע, דיא ער אונטער דער זאננע זיך גיבט? (ד) געשלעכטער געהען אונטער, געשלעכטער ענטשטעהען, אונד דיא ערדע בלייבט אימער אונפערענדערט. (ה) דיא זאננ־

באור המלות

א (א) קהלת, הוא שם פרטי כי אם תואר והיה שלמה כי לא היה מלך בן דוד מלך בירושלים כי אם שלמה, ונקרא קהלת על שם שהקהיל חכמות ודברי מוסר ותועלת הרבה, (דער זאממלער) או על שם שהיה אומר דבריו בקהל (דער פרעדיגער): (ב) הבל, דבר שאין בו ממש כהבל היוצא מפי האדם, (אייטעלקייט), ובא נוסף פתח לפני שוא דגוש, והנסמך לא נתלחלה בכתוב, כי אם נשא נקודת הבל ובחטף לא תלחלו הסגול שם נקודה סיבתה. בסמיכות ע״כ, מוכרחים אנו לומר אם נ״כ תוספל ופסוק הבל, יתר הבל, שבא בסמיכות כהבל, אם וסמיכות אחיד לרבים יורה על חוזק התואר בענין שהוא למעלה הימנו (אייטעלקייט דער אייטעלקייטען), כמו עבד עבדים תלכת כים: (ג) יתרון, שם, עניינו (פארטהייל):

רש״י

א (א) דברי קהלת. כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות. אלה הדברים אשר דבר משה, וישמן ישורון ויבעט, דברי עמוס, שמעו את הדבר הזה פרות הבשן [עמוס ד׳]. דברי ירמיהו. שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו׳ [ירמי׳ ל׳]. אלה דברי דוד [שמואל ב׳ כ״ג]. ובליעל כקוץ מונד כלהם [שם ס״ג]. דברי קהלת. חבר בשבע כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא הרשעים נדמו לנחלים אם שלא לבם. מתנת שכר כן, שמניה בספרי ולמדתי משם שהעמין ממדר הרשעים והמשילם לתנגודת הים בסופה שוקעת. דבר אחר כל הנחלים הולכים אל הים זה תלמוד לומד בעובדי עבודת אלילי׳ נאמר שוטים המשתחוים למים ספנים שים נהם פנים לפני שהולך את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא איננו מלא ואינם יודעין לבוין כי אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת עורקי הקהרות ההולכים לתוך הים הם המים עצמם שהלם כבר הם נתעשו מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונופלים לפיכך אין מתחלת שלכם ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש עד כאן: קהלת. על שם שהקהיל חכמות הרבה וכן במקום אחר קראו אגור בן יקה [משלי ל׳] שאגר כל החכמה והקיאה היא שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלים. עיר החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל מעשה שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל: נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כגון כל שהבלים. שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: (ג) מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת תורה שהיא קדומה לאור שנאמר ותורה אור [משלי ו׳] כל עמל שהוא עמל בה אינו מעסק התורה מה שכר יש: (ד) דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מגלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל כל מה שיגע שנאמר בניו ירצו דלים [איוב כ׳]: והארץ לעולם עומדת. ועניי הם שמתשפלים ומשפילים הנמוכים המשפלים עצמם עד לארץ כענין שנאמר וענוים יירשו ארץ [תהלים ל״ז]. ומדרש אגדה אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנאמר כי תהיו אתם ארץ חפץ [מלאכי ג׳]: (ה) וזרח השמש וגו׳. הלא בשמש הוא שמבית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה

באור

א (א) יתבאר בתחלת הספור כל כלל מחלוקה ותשבות. תחלת את כללות הספר הזה ומה שיגיד בו: (ב) כל אשר תחת יראוהו על הארץ אשר תשלימהו ויכוה בעין לתכלית הימנו. ואל תחזור שיאלה דבר חדש. כי שכל הבל, והוא תחת השמש ענין קיים וישנו: (ג) כל חרונות בני אדם ועמלם דרכיעם שוה ושקד, כי הכל עמדים שמורים וערוכים בכל חלקי העולם, וכאשר היו הדברים כן יהיה מראש ועד סוף, ולפיכך יעמול האדם כל היותו תחת השמש: (ד) דור, התחיל בתמורות הקרקע, ואחר על הארץ שהיא יסוד העשר ויחר... גוי, ואדם כל, ואנשיל, וחזור אתם עליו שאתם דנני

הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם׃ (ו) הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב ׀ סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ׃ (ז) כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת׃ (ח) כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא

גע געהט אויף, דיא זאננע געהט אונטער; שטרעבט נאך איהרעם ארטע אונד ווירפט שטראלען דאהין. (ו) ווירט אים געגן מיטטאג, ועגדעט אונד נעהערט זיך דעם מיטטערנאכט, גלייכען קרייזאנג העלט דער ווינד; נאך געמאכטעם אומלויף קעהרט דער ווינד ווידער צוריק. (ז) זא שטראָמען אללע פליססע אין דאז וועלטמעער; דאז וועלטמעער ווירד ניכט איבערפֿאללט. נאך דעם ארט, וואהין זיא פליסען, ווערדען זיא שטעטס ווידער פליסען. (ס) אללע ווערען זינד אין טהעטיגקייט, ד'ער מענש פֿערמאג זיא ניכט צו בע־

רש"י

שואפת לשוב אל המקום אשר זרחה שתמול משם שתזרח גם היום: (ו) הרוח. רוחו של שמש שלב"ש בלע"ז כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת [יחזקאל א']: ועל סביבותיו שב. גם מחר. כל היקף וסבוב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סובב הולך. אל ופני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים שסבבתן בלילה נתמה מהלכתן ותעגלת סובבתן אף הרשעים כל מה שסבבין זורח' סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום לחנתם (יואל ב'). ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו. וכן: (ז) כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. לפי שמליך כשלים נתונו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו' [עמוס ה'] ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס ומתוק ונובעים וחוזרו אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים אף הרשע כל עמלו שבא כן ילך: (ח) כל

באור המלות

(ה) שואף, ענין התשוק' והשתדלות (שטרעבען):

באור

האדם, וע"י הסבוב הזה הארץ לעולם עומדת, כי כל הנפסדים ישובו אל העפר, והמתהוים יתהוו מן העפר: (ה) הידוע בטיב הטעמים יבין שמלת מקומו מוטעמ בטעם שר גדול. שואף בטעם מהפך פשטא המפסקת הפסקה. הוא בטעם מפסקת. זורח בטעם שר קטן; והפירוש המקובל על סדר הטעמים שלנו יהיה כזה. כאשר יזרח השמש כן יבוא. ואל מקומו הוא שואף זורח הוא, כלומר שאל המקום אשר יזרח בו, שם הוא שואף ומשליך גלגליו אליו במקום שהוא זורח. שסבוי השמש שהוא יסוד האדם גם הם בסבוב, מדקדקים ונאמנים זה בזה, שקיעה וזריחה ושקיעה, כענין שתקנו מסדרי התפלה גולל אור מפני חשך וחושך מפני אור ונקטם שהשמש זורחת במזרח מיד היא משתוקקת ומשלכת גלגליה ומתאוה תרוצתה אל מקום השקיעה: (ו) ידבר על הרוח שהוא יסוד האויר, ויאמר שגם הוא הולך ותא בסבוב, כי הרוח איננו כי אם תנועה חזקה שנולדת באויר שסביב לארץ, ואחרי שהאויר גשם דק ספוגי לא תשאר התנועה על מקום אחד, כי אם תלך ממקום למקום עד שתשוב בסבוב אל המקום אשר ממנו התחילה. ולזה אם ילך הרוח אל דרום ישוב בסבוב אל צפון. ויתכן שידבר על הרוח הנוסב תחת תגורת המשוה, הידוע ליורדי הים, ההולך תמיד מהלך השמש, ובימי ניסן ותשרי ילך מן המזרח אל המערב, ובימות החמה יטה לצפון ובימות הגשמים יטה לדרום. ויאמ' לפי זה הולך אל דרום וסובב אל צפון מוסב על השמש ועל הרוח, לפי שמהלך אחד לשניהם: (ז) כל הנחלים יתאו ממקורם ומעינם ברחם הרים וישפכו את מימיהם זה בזה עד שלבסוף ילכו כלם אל הים הגדול הסובב את כל העולם. וא"כ ירבו מימי הים מעת הבריאה עד סוף כל הדורות הולכים ורבים בכל עת ובכל רגע ואעפ"כ אנו רואים שהים איננו עולה על כל גדותיו עד שיעבר גבול ויכסה הארץ. וא"כ ע"כ שהם שבים ילכו גם המים, וישובו מן הים שמשם הם שבים ללכת, אל הים. שהוא המקום אשר אליו הם הולכים. ויאמר זה הם שישובו המים במחילות תחת ההרים מן הים אל המעינות, או שהאיד יעלה נשיאים ויורידו גשמים מן הים אל הרקיע מחום השמש והם רוב העננים, והאיד ישוב גשם ומים, וע"ז נאמר הקורא למי הים וישפכם, ומימי המעינות מהגשם וכל הנחלים יבאו מהמעינות, כמ"ש המשלח מעינים בנחלים, ואעפ"י שמימי הים מלוחי' ומי הגשם מתוקים, הנה האיד העולה יפרד את חלקי המלח הכבדים ולא ישא כי אם חלקי המי' המתוקים לקלותם, כמאמר חכמינו ז"ל מתוקים הם בעבים. ועתה אנו רואים שכל הדברים הטבעיים והם היסודות הארבע שזכר החכם עפר אש רוח מים, הולכים תמיד בסבוב. נעולים [?] כאשר נוסף וסוף [?] כאשר כמאמר ס' יצירה נעוץ סופו בתחלתו ותחלתו בסופו, והם משתני' בכל עת ובכל רגע. עד שלא ישארו רגע אחד על ענינם. ואולם כל השנויים האלה סובב ילכו, עד שישובו אל המקום אשר ממנו התחילו ללכת אל המקום אשר יתאו משם: (ח) כל הדברים כולו הם יגעים ועיפים ...

יוכל איש לדבר לא־תשבע עין לראות ולא־תמלא אזן משמע: (ט) מה־שהיה הוא שיהיה ומה־שנעשה הוא שיעשה ואין כל־חדש תחת השמש: (י) יש דבר שיאמר ראה־זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפננו: (יא) אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא־יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה:

פרשה א'

(יב) אני קהלת הייתי מלך על־ישראל

שרייבען. דאז אויגע ווירד ניכט זאטט דעם בעטראכטענס, דאז אָרהר ניכט דעם אויפֿהאָרכענס. (ט) וואס געוועזען איזט, ווירד ווידערקאָממען; וואז געשעהען איזט, ווירד ווידער געשעהען, עס ענטשטעהט ניכטס נייעס אונטער דער זאָננע. (י) ערשיינען אויך אָפֿט דינגע, וואָ מאן זאגט: זיהע, דאָז איזט וואס נייעס! זאָ ווארען זיא געוויס שאָן אין דען יאהרען דער פֿאָר־וועלט; (יא) מאן דענקט אבער דער פֿארהערגעגאנגענען ניכט; זאָ ויא דער קינפֿטיגען אנדענקען בייא דענען פֿערלאָשען זיין ווירד, דיא איהנען פֿאָלגען. ערשטער אבשניטט (יב) איך, דער פרעדיגער

רש"י

הדברים יגעים וגו' לא תשבע עין ולא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף אדם עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת כלזון אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו'. בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חדוש לא ידלה אלא מה שהי' כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל ההוג' בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנא' דדיה ירוך בכל עת [משלי ה'] מה הדד הזה כ"ז שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם אף דברי תורה כן וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר ר' אלעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה: (י) יש דבר. בא ליתן תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר הי' בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש: (יא) וגם לאחרונים שיהיו. לאחרינו: לא יהיה להם זכרון. בדורות שיהיו לאחרונים להם. ומ"א אומר: כנגד אחד זכר עמלק וסופו של זכר עשו למחות שנא' ולא יהיה שריד לבית עשו [עובדיה א']: (יב) אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלים אבל עכשיו איני מלך:

באור

מתמידים אחרי שלא ינוחו ולא ישקטו רגע אחד על מתכונתם והם תמיד הולכים ומשתנים ונסבות כאשר אמרנו, עד שאי אפשר לבן אדם לדבר ולבאר את כל זה בנבסוי שפתים. ולא לבד היסודות שזכרנו כי גם רוח בני האדם כן. ותושיו כאלו הם יגועים תמיד לא ינוחו, כי העין לא תשבע מלראות ותמיד היא בתשוקה גדולה לראות את אשר עדיין לא ראתה כידוע בנסיון וכן האזן תאזין תמיד כאלו היא צמאה לשמוע ולא תמלא לומר די, וא"כ גם חושי בני אדם הם תמיד במלאכה בלי מרגוע ומשתנים בכל עת ובכל רגע: (ט) מעתה אחרי שכל הדברים הם בסבוב, ע"כ מה שהי' בעבר הוא שיהי' בעתיד, ומה שנעשה הוא שיעשה, ואין כל חדש תחת השמש כי כל הדברים ישובו אל מה שהיו, ומשם הם חוזרים חלילה כעגולה הסובבת. כי כל הנבראים ילאו להמציא עלם אחד ולהוסיפו על מעשה השם או להכחידו עד שיהי' נעדר. רק כל מעשיהם דמות ותמונה, להפריד המחובר ולחבר נפרד, להניע הנח ולהניח הנע, וא"כ אין כל חדש תחת השמש: (י) ואם הי' דבר לפעמים שיאמרו עליו בני האדם ראה זה חדש הוא, אל תפן אל דבריהם, כי כבר הי' בזמן העבר פעם ושכחנו לאייר העולם: (יא) והעולם נבנות הימים ושכחו הימים הראשונים, ע"כ יאמרו עתה על דבר זה חדש הוא. וכן הדברים שיהיו בימים הבאים לא יהי' להם זכרון בעתים הבאים אחריהם, ועם בני אדם שיהיו באחרונה: עד הנה דברי שלמה דרך כלל, עתה יחל לפרט כל הדברים שיעלו על לב האדם כי הבל המה ותוהו, סוף כל החקירות, וכל העשתונות והמשא ומתן בדבר, אחרי אשר תשמע השענות והתשובות, דבר וכותרו, הנה זה כל האדם את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כאשר תכונה התכם בסוף המגלה: (יב) אני קהלת הייתי מלך אשר לו סבה והתחלה לעשות ברצונו. והמלכתי על ישראל, אומה חכמה, ובעיר ירושלים המגדלת חכמים: (יג) והנה בתחלה נתתי את לבי לדרוש בחכמה ולחקור בתולדות הטבעיים אשר נעשו תחת השמים כי החקירה מוסבת את לב בני האדם, ובעבר יחשבו בני

בירושלם׃ (יג) ונתתי את־לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל־אשר נעשה תחת השמים הוא ׀ ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו׃ (יד) ראיתי את־כל־המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח׃ (טו) מעות לא־יוכל לתקן וחסרון לא־יוכל להמנות׃ (טז) דברתי אני עם־לבי לאמר אני

תרגום אשכנזי

וואר קעניג איבער ישראל אין ירושלים; (יג) איך ווידמעטע מיין הערץ דעם נאכפארשען, אונד וואללטע מיט ווייזהייט אונטערזוכען, וואס אונטער דעם הימעל געשיהט. אונזעליגער טריב! גאטט גאב איהן דען מענשען זיך דאמיט צו בעשעפטיגען. (יד) איך בעטראכטעטע אללע דינגע, דיא אונטער דער זאננע געשעהען, עס איזט אללעס איטעל, אללעס ווינדיגער געדאנקען. (טו) דאס פעהלערהאפטע איזט ניכט צו פערבעססערן, דאס מאנגעלהאפטע ניכט צו ערגענצען. (טז) איך

רש"י

(יג) ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא בחכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע הנעשה למעלה שנעשה תחת השמש ודנותי לב שהוא הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו: ענין. יש לפותרו לשון מענה ודיבור [משלי ט"ז] ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים. הכין לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו רועה אפר [ישעיה מ"ד] רוח שלכ"ע בלע"ז סוף המתפתה בא לידי כלא לא: (טו) מעוות. בחייו לא יוכל לתקן משמת מי שמעוות בכרת שנת יוכל זננו. ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר זה על תלמיד חכם שפירש מן התורה שהי' ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחסר עצמו מענין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשיו ידעתי

באור המלות

(יג) ולתור, ענינו החקירה והחפוש כמו תרתי בלבי (אונטערזוכען): ענין רע, תמצא תיבת ענין במוכרת בקמץ כמו ראיתי, את הענין, והם נקוד פתח ע"כ בהכרח שהוא סומך אל תיבת רע שלאחריו (געדאנקען אייגעם בחזון מענשען), ועיין בבאור הפעולים: לענות בו, להתעסק בו, לדרך דאושם לו טהון לו אחבען), ויש מפרשים מלשון עיון ומחשבה, והפשט אחד: (יד) ורעות רוח, שם על משקל דאוה מכוי לת"ד ה"א מענין המפרים רועה רוח, והוא דבר שאין בו יש כמו הבל, והבלו ורעה הרוח (תהלים ל"ז), כולם לשון מחשבה, ויבא בספר הזה רעיון רוח. והכונה משבת הבל ותהו, (ווינדיגע געדאנקען) ואולי שהוא שם רועה על הנפש המשכלת, כי המחשב' כמו תרעה נפש, אשר בה תרוה תתענג ותתעדן, (טו) וחסרון, שם בפעלם חניון, (אחבלעז): (טז) הרבה, שם בל"ר וגם הפועל הוא בחול"ם בלעות, תמורת מלה

באור

האדם שמחקיר היה האוסר שאמתי למשכיל, והטוב הנכון, תכלית כל הטובות והתקוות, כאשר יאמר יקוד המה שבע רובו את המנוחה והמרגוע בחיק החקירה האנושית, ואמנם אינו כן, אבל הוא ענין רע, וכן אמת שהאלהים נטע בלב האדם את הענין הזה שיתורו וידרשו בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמש, ולא שם משתוקקים תמיד לדעת את אשר לא ידעו, להבין ולהשכיל את הנעלם מהם, אלא שסיבתם כותם הבורא שלא יתלה האדם מרגוע מנוחה ותוסר אמתי בחיק החכמה והבחינה בילודים, כי החקירה לבדה לא תעשר את בעליה: (יד) אחרי, אשר ראיתי והתבוננתי בכל אשר נעשה תחת השמש מלאתי שמחשבות בני האדם בעסם הם מחשבות הבל ורעיוני רוח, לא יועילו ולא יצליחו: (טו) וכמה, יתרון לאדם בכל תחבולותיו ועמלו, הנה אם יהיה דבר מעוות ומקולקל בתולדתו לא יוכל לתקון, ואם יהי' בו חסרון לא יוכל להמנות, כי אין לשנות הבריאה, וא"כ לשוא יתסוב מחשבות רבות למלאות החיסור: (ואומר עוד לפרש שלשה הכתובים הללו עד הנה, על האופן הזה, שאחר שחקר בחכמה על העמדות האלהית אשר נעשית תחת כל השמים (אין מתקנת עמו ישראל בירושלים) לכל לבת השמים אשר לא ליום ה', וראיתי שאין בזה תועלת לבני האדם אבל אמר ענין רע שמלאכת איש רע אשר עזב אלהים לאס להתעסק בו, כמאמר הכתוב ופן תשא עיניך השמימה וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואחר עוד וראיתי את עבודתם לשמש שהוא אחד מהמסדרים הראשונים בעולם, וגם זה הבל ורעות רוח, כי לא יוכל לתקן מעוות ולא יוכל להמנות בו חסרון): (טז) אז, אמרתי עם לבבי הנה אנכי הגדלתי החכמה בשני מיני הרבוי שהם הגדל

הערות

(יג) ענין רע, עיין ב"את, ובכל זה רע תואר לענין, והתרגום דר"ס, כי תואר זה צריך לבוא בלשון שילטרף המתואר אל התואר בענין הסמיכות, כמו אנשי צורה, בעלי קומה והדומה, וכן כאן

הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל־אשר היה לפני על־ירושלם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: (יז) ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות ושכלות ידעתי שגם־זה הוא רעיון רוח: (יח) כי ברב חכמה רב־כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב:

ב (א) אמרתי אני בלבי לכה־נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה־

אונטערהיעלט מיך אלזא מיט מיינעם הערצען פאלגענדער געשטאלט: זיהע! איך האבע מעהר וויזהייט ערלערנט אונד אויסגעברייטעט, אלס אללע, דיא פאר מיר ירושלים'ס טהראן בעזאסען. מיין גייסט האט פיל וויזהייט אונד קענטניס ערווארבען; (יז) נון מיין הערץ ענטשיירע! זאלל צווישען וויזהייט, קענטניס, טאללהייט אונד אונזין, זעהע איך איין, דאס אויך דיס איין ווינדיגער געדאנקע איזט. (יח) יעמעהר וויזהייט, יע מעהר פערדרוס; יע מעהר קענטניס, יעמעהר ליידען.
ב (א) איך שפראך אלזא צו מיינעם הערצען: וואהלאן! איך וויל דיך מיט דער פריידע פער-

באור המלות

הוללות, המלה ב"כ נכתבה בקמץ תרגם הרבה, והוא זר, ולא ימלא הסס כי הם בלשון יחיד, וישתמש גם לרבים לפי שעניינו הרבוי כמו כי תרבה יהיו (קהלת י"א ח'): (יז) הללות, הוא מרוף הדעת, והוליאה מדרך השכל, (טאללהייט): ושכלות, נמסרה כל לשון טפשות, כתיב בסמ"ך בר מן חד כתיב בשי"ן ודעת הוללו' ושכלות, ענינו העדר השכל, (נארר-הייט):

ב (א) אמרתי, ענין המחשבה: לכה נא, לשון זרוז והזמנה. (וואהלאן)! ולפי שהמלה זרה והוסיפה עלה., נאמר הזרת בלשון הליכה:

רש"י

הגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שאשא לידי מדה זו: אני הנה הגדלתי וגו': (יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב ההוללות והסכלות: הוללות. שיגעון ותירוף הדעת לשון ערבית כמו מהול במים [ישעיה א']: וסכלות. שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בה שבר רוח כי ברוב חכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא לידי כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסי' ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף ביאתי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי כתוב עלי נשיו הטו את לבבו [מלכים א' י"א] וכן הוא אומר שגל יתר הגבתו סגן ונביא כמה דברים שנאמר נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל [משלי ל']:
ב (א) אמרתי אני בלבי. קהלת וכן הוא אמר לי מן החכמה ואעסוק בשמח' תמיד: אנסכה.

באור

והוספתי, כי על החכם המחדש ידי חכמה בשכלו, יאמר שהגדיל החכמה, ועל המלמד את החכמה לאחרי' יאמר שהוסיף חכמה, ויאמר אני הגדלתי והוספתי חכמה, על כל אשר עמו המלכים אשר היו לפני בירושלים: (יז) ועתה, שאני נותן על לב לדעת ההבדל שבין החכמה וההוללות והסכלו', ומה הוא היתרון להחכם מן הסכל והמהולל, ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח, שאין ביתרון החכמה הצלחה אמתית ואושר לאדם: (יח) כי כאשר ירבה האדם לתור בחכמה, כן ירבה כעסו ומכאובו, אם מלך קולר דעתו ושכנתו, יקנה בחייו ברחותו כי כל יביעו וכל עמלו בחכמה ובדעת לא יביאנו אל כוונתו, כי עמוק מאמת מי ימצאנו, ואם מלך התהפוכות אשר יראה בעולם, נעלמו מעין כל חי דרכי ההשגחה במקרי בני האדם צדיק כרשע, באשר התעוררו רבים ושלמים על הדבר הזה, ויתא גם במגלה הזאת בחבורם, ואם מלך קנאת בני האדם. אשר ישטמו ויתפרדו את בעלי החכמה הנה. והכסיל נשמר מדת התכונות האלו, ואמר' מלך המדע הרבנתו כמאמר חכמינו ז"ל אין טובה מרבים או מפני שאינו עלול כל כך למהרים ופגעים כאדם אין טובה נפגע, ודי בכל זה להעיר את הנפש המשכלת שלא תמצא ההצלחה האמתית בחקירה האנושית:
ב (א) אחרי ראותי שאין בחכמה אושר והצלחה לאדם, אמרתי אני אחדל לי מן החכמה, ואעסוק

הערות

דע שם המקרה (דחוו באזע). גם יתכן שלא המוכרת בשקל הסמוך בעבור קרוב הטעמים, והי' ראוי בב"ב נחקף, אבל אין לומר שהחקירה תהא ענין של אדם רע, כי זה גם נגד הדעת גם נגד הנסיון: לענות בו, כפי מה שתרגם הרמב"ן אודך כי עניתני (תהלים קי"ח) מלשון עניו ולעד יש גם לתרגם שמאמר כזה (איינע בחזע בעמעהטיגונג דיה גאטט דעם מענשען געגעבען זיך דאמיט צו פלאגען), והראשון יותר נכון כפי המשך: (טז) על כל, (אחד), אשר היה לפני על ירושלים. גם לפני מלך מלך ישראל:
ב (א) אנסכה, אנסה אותך. והכונה לנוכח על הלב, כמו ולכה אין נסתר מאומה (ס"ג ל"ח):

גַּם־הוּא הָבֶל׃ (ב) לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה עֹשָׂה׃ (ג) תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ (ד) הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ (ה) עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי׃ (ו) עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ (ז) קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה

אכען, דוא פינדעסט דאָ־ביא גליקזעליגקייט; אבער איך דאז וואר ניכטיג. (ב) צום שערץ זאגטע איך: דוא ביזט טאָלל; אונד צור פריירע: וואס ניטצעסט דוא מיר? (ג) איך שפעהטע דאר־אויף אין מיינעם הערצען פאָלגענדעס אויס: דען קאָרפער מיט וויין צו פערגניגען, אונד מיינען גייסט פאָן ווייזהייט לייטען צו לאססען; דיא טהאָרהייט אבער פעסט צו האלטען, ביז איך ענטדעקקע, וועלכעס דיא גליקזעליגקייט דער מענשענקינדער זייא, נאך וועלכער זיא אונטער דעם הימעל דיא דויער איהרעס לעבענס האנדעלן זאָללטען. (ד) איך אונטערנאהם גראָסע ווערקע, בויעטע מיר פאללעסטע, פפלאנצטע מיר וויינבערגע; (ה) לעגטע מיר בוים־אונד לוסטגערטען אן, אונד פפלאנצטע דארין יעדע ארט פרוכטביימע; (ו) גרוב מיר טייכע, דען מיט יונגען ארפשפריסענדען האָלץ אנגעלעגטען וואלד צו דורכוועססערן; (ז) קויפטע מיר קנעכטע

רש"י

לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה [משלי ט'] עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמי' ביין לקונדיטין: וראה בטוב. כמו ולאות בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנעולה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק. בלשון אחר מתוך משתה. אנשי דור המבול כשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבב נבכי ומכה: ולשמחה מה זו. טובה עשה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכלל במשתה במעט ותפנוקים ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתנהג בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם לאיתיאל ואוכל [גם ל'] יכנן לרבות נשים ובלבי הגוס שהשטן משיא עליהם ואומות העולם משיגין עליהם וכן הוא אומר עוד אסר באשה גוה ונעה. וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד יונק [שמואל א' ט"ו] והיא חלות במקום וקורא אותן סכלות: (ד) הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהי' שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ אחרת ונטע בו אחרת שהיו גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי [תהלים נ'] לכך נאמר עץ כל פרי. במדרש תנחומא: (ו) בריכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: יער צומח עצי'. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (ח) וסגולת

באור המלות

הנסכה, לנקבה נסתרת, וידבר עם הנפש אנסה אותך: (ב) מהולל, ענין שגעון, (דוא ביזט טאָלל): מה זה, כאילו לנקבה: (ג) למשוך, לעדן ולענג: נהג, את עצמו, והוא פועל יוצא: (ה) גנות, מערסנן, (בעדעקקען), על שם שהאילנו' שסוככי' בענפיה' את היושב בצלם, (בוימגארטען): פרדסים, שם בעל הרבעה אותיו'. תרגום יונתן אף גנון יון ורומי, שהוא בן נאה מקיפו על המוגות המסודרות, (לוסטגארטען): (ו) ברכות מים, מים מכונסים בגומות, (טייכע, או פישטייכען): (ז) מקנה בקר וצאן, הבהמות הדקות והגסות יקראו מקנה לפי שהם קנין

באור

במשתה תמיד ודברתי אל לבי, לכה נא אנסה אותך אם תמצא טוב אמתי והצלחה בשמחה משתה ותענוג, והנה גם הוא הבל, אין בתענוגים האושר האמתי, והצלחה האמתית לאדם, כי אם ירבה האדם לשמוח ולהתענג ולשחוק תמיד, סוף שיקוץ בחייו ונפשו תגעל בשמחה: (ב) ואז, יאמר על השחוק, שהוא מעשה חסרי הדעת, ועל השמחה יאמר מה זו עושה, מה טוב תביא לאדם, והיא לא תצליחנו ולא תשכילנו. (ג) כאשר, ראיתי שהחכמה לבדה תוסיף מכאוב, והשחוק לבדו לא יצליח, חפשתי דרך לבוא בין שניהם, למשוך ולעדן ביין את גופי כי היין ישמח חיים, ולבי נוהג את עצמו בחכמה, ואחוז גם במשתה

הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם׃ (ח) כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ (ט) וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ (י) וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי׃ (יא) וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃

פרשה ב'

(יב) וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת

אונד מענדע, צו דען לייבאיינגען, דיא איך שאן בעזאס: איך חעטדען גראָססעם אונד קליינעם פיחעם ראטטע איך מעהר, אלס יע איינער מיוער פאָרפאָהרען אין ירושלים; (ח) זאממעלטע מיר איך גאָלד אונד זילבער, זעלטענהייטען פאָן קאָניגען אונד אוס דען פראָפינצען; אונטערהילט זענגער אונד זענגערינען, אונד איך דער שקלאפיננען פילע, וועלכעס דיא מענשען צור וואָללוסט רעכנען; (ט) זאָ דאס איך מעהר אונד בעססער זאממעלטע, אלס מיינע פאָרגענגער אין ירושלים; מיינע ווייזהייט שטאנד מיר איך דארין בייא. (י) וואס מיינע איגען פאָדערטען, פערזאגטע איך איהנען ניכט, פערוויינערטע מיינעם חערצען קיינע פריידע; דאז הערץ זאָללטע פראָה ווערדען מיינער ארבייט; דיזעס וואר יא ענטצוועק מיינער בעמיהונג. (יא) נון שויעטע איך צוריק אויף מיינער הענדע ווערק, אויף דיא מיהזעליגע ארבייט דיא איך פערריכטעט, אונד זיהע, עס וואר אללעס אייטעל אונד ווינדיגער געדאנקע. עס גיבט קיינע גליקזעליגקייט אונטער דער זאָננע! צווייטער אבשניטט (יב) איך גאב מיינע פאָרזאטץ אלזאָ אויף, ווייזהייט מיט טאָללהייט

באור המלות

האדם וכספו ועסקו: (ח) וסגלת מלכים והמדינות, סגלה דבר נחמד ויקר שמור באוצר להתפאר ולשום בו. דבר סלא יתנא כי אם במדינות ידועות: שדה ושדות, יתכן שהם מנשים משדודות מלקוחות בחזקה, והכוונה נשים רבות לא אחת לבדה, (פילע סקלאפינען), וכן רחם רחמתים, לא אמת כ"א הרבה: (י) אצלתי, מנעתי: (יב) כיתרון, תספסו כיתרון,

רש"י

מלכים. גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלי' בגנזיה': והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. עגלות כמו עגלות צב [בפרשת נשא]. ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל התענוג הללו ועמדה לי ולא שכחתים. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא הרקתי להבדל מהן וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים [בפרשת בהעלותך] כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה דב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרש ששותין בה. ויש פותרין במדרש אמרה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובתי כנסיות: (יא) ופניתי. עתה בכל מעשי ידוס' אני שאין יתרון בהם כי מכול' אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה: והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על מידה

באור

הסכלות, שהוא תאות העולם, כמעשה בן אדם המסופק, אשר לא ידע איה יתנא מרגוע ואושר לנפשו ויאמר אותו בזה ובזו עד אשר אראה מה הוא הטוב הגדלה והמתקוה לאדם: (ט) אף. חכמתי עמדה לי, היתה לי לעזרה לעשות מעשים אשר לא נעשו לפני בירושלים: (י) לא מנעתי את לבי מכל שמחה, כי מכל העמל אשר יעמול האדם אין לו יתרון כי אם לב שמח, ומדוע אמנע את לבי משמחה: (יא) הנה, אחרי שעשיתי את כל המעשים הללו, שבתי להתבונן בהם, אם יתנא בהם האושר והשלמות לאדם, והנה הכל הבל ורעות רוח, שאין בכל אלה עוד נאמן וקיים תחת השמש: (יב) ופניתי, כלומר ופנותי לאחורי

כִּי מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר
כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ (יג) וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה
מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃ (יד) הֶחָכָם
עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־
אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ (טו) וְאָמַרְתִּי
אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה
חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יוֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃
(טז) כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם
בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת
הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ (יז) וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי
רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל

ערבינ־ - אונר ...ר מענש, דער [redacted]ינעם קאָניג קאָממט פערזוכען, וואס אנדערע שאָן פאָר איהם געטהאן? (יג) זאָפיל זאה איך איין, דאס דער וויזהייט פאָרצוג פאָר דער טהאָרהייט, זאָ גראָס איזט, אלס דער פאָרצוג דעס ליכטעס פאָר דער פינסטערניס. (יד) דער וויזע בעדיענט זיך זיינעם גע־זיכטעס איגנען, דער טהאָר היגעגען וואנדעלט אים פינסטערן; אבער איך וויים איך, דאס איין צופאלל ביידע טריפט. (טו) איך דאכטע אלזאָ אין מיינעם הערצען: דעם טהאָרען לאָזע ווירד אויך מיין לאָזע זיין; וואָצו בין איך דען וויזער געוואָרדען? אונד שלאָס ווייטער: אויך דיס זייא אייטעל. (טז) פירוואהר! דעם וויזען אנדענקען, וויא דעם טהאָרען, ווערדט ניכט עוויג; מיט דער טאגע מענגע ווירד אללעס פערגעססען. אך, דער וויזע שטירבט, וויא דער טהאָר! (יז) דאז לעבען ווארדע מיר פערהאססט; דען אללע האנדלונגען אונטער דער זאָננע וואַרע

רש״י

סבבו עליו וכבר עשאוהו ...

באור המלות

ונחם היו״ד נחה, והוסלי הנועת׳ על חות הסמוך: (כ) ליאש, שנינו למעשה הגזירה לנחרה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לנקם: (יג) מן הסכלות. הוא הרשע: (יד) עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל בה יהיה בסופה: וידעתי גם אני. גם אני ידעתי אשר אשנה את החכם מן הכסיל יודע אני שכולם ימותו: (טו) ואמרתי אני בלבי וגו׳. כלומר לפי שכולם ימותו טוב להרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק לא יותר: ודברתי בלבי. שאם להרהר כן הבל הוא: (טז) כי אין זכרון. כהכם והכסיל כוון אחרי מותן לא יוכלו שניהם יחד שזה זכותו לטובה וזה זכרונו לרעה: בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. בשביל אשר אני רואה את הראשונים אשר היו כבר והלכו אחר הימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם ומלחמתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני

באור

תלרחום עוד מלכות וחוזר בכל מעשי הוללות וסכלות אף שנעשו בחכמה׳, כי אין בהם תועלת, והנה תאמר אולי חכם בנו׳ תמך יעשה בדרך סיכליותיו, כי מה האדם, כלומר מה יעשה ויגרום האדם הבא אחרי המלך? את אשר כבר עשוהו אחרי׳, הכוונה שלא יחדש דבר שלא נהיה הקודמים לו בזמן: (יג) וראיתי. עמה שב לערער ספק גדול ועצום בדבר החכמה והסכלות, והוא כי תכלית העיון וההשכלה יורה כל המשכיל שיש הבדל גדול בין חכמה להוללות, ויתרון החכמה׳ הנה זה הוא ברור כשמש, ולא אשר לשום מתעקש להכחישו, כי החכם רואה את הטוב ואת הרע את הישר והעקום, ובוחר כפי שכלו את הדרך הטוב והישר, והכסיל לא ידע להזהר ולהשמר, כי לא ידע במה יכשל, והוא מעלת החכמה הגלויה וגבוה בעולם, ועם כל זה תכלית המקרים אין הבדל ביניהם, ולפעמים יפול החכם במוקש, והכסיל ינצל, ועל הרוב מקרה אחד יקרה את שניהם, דהוא הולך ומבאר את הספק הזה בפסוקים הבאים ע״פ הנסיון והתבוננות במעשי בני האדם ומקריהם: (יד) החכם עיניו בראשו, והוא מסתכל בתחלת הדבר מה יהיה בסופו, והכסיל בחושך הולך, שלא יוכל להשמר ממוקש. ועם כל זה ידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם: (טו) ודברתי בלבי שגם זה היתרון אשר לחכמה מן הסכלות הוא הבל: (טז) אם תאמר שיתרון החכם שיהיה לזכר עולם,

הערות

(יב) עשוהו, טעם בנוי הנושאים הנסתרים כדין שם שלא נודע (דהוא. ווערכעס אהן סהן בענטהאן האט), אלא שבנוי הפעלים אשר לא יוכלו ב״כ האחם כמו גב״ה, ולזה הורכל בנוי הפעול. דהו, (דשון נמ׳ הוא לנחינה לפנת״ין. ז״ל: (טז) בשכבר, פסחו ספק, שכבר הימים הבאים, כמו שאלתו (פ״ח

הבל ורעות רוח: (יח) ושנאתי אני את־כל־
עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם
שיהיה אחרי: (יט) ומי יודע החכם יהיה או
סכל וישלט בכל־עמלי שעמלתי ושחכמתי
תחת השמש גם־זה הבל: (כ) וסבותי אני ליאש
את־לבי על כל־העמל שעמלתי תחת השמש:
(כא) כי־יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת
ובכשרון ולאדם שלא עמל־בו יתננו חלקו גם־
זה הבל ורעה רבה: (כב) כי מה־הוה לאדם

מיר צווידער; אללעס איזט יא נישטיג אונד וויע דיגער געדאנקע. (יח) איך האססטע אללע ארבייט, דיא איך זעלבסט אונטער דעם הימעל מיט מיהע זעליגקייט פֿאללפֿיהרט, אונד אן איינעם מענשען הינטערלאססען זאלל, דער מיר פֿאלגט; (יט) ווער וויס, ווירד ער איין וויירדיג, אדער איין טהאָר? אונד דער זאלל שאלטען איבער אללע ארבייט, דיא מיר זא פֿיעלע מיהע אונד נאכזיננען איף ערדען געקאָסטעט? וואהרליך, עס איזט אייטעל! (כ) איך וועגדעטע ענדליך מיין הערץ גאנץ אב, אונד גאב דיא ארבייט אויף, דיא איך אונטער דער זאנגע אונטערנאָממען האטטע; (כא) דען, ארבייטעט ניכט מאנכער מענש מיט איינזיכט, קענטניס אונד געשיקליכקייט, אונד איבערלעסט זיינע גיטער איינעם אנדערן, דער קיינע מיהע דאמיט געהאבט האט? אויך דאז איזט אייטעל אונד איין גראָסעס איבעל. (כב) וואס

באור המלות רש״י

שספרם שנים מדבר שלא לנכרו, ורבותינו ז״ל רבילים בזה הלשון: (כא) ובכשרון דומה הלדיקים מלליחים: במיתתם ומועילין לבניהם

כגון חכלתי שם בריתי יעקב וגומר עברתי לך הסד נעורין [ירמיה ב׳] (יח) ושנאתי את החיים. שהיה מתקנא על דורו של רחבעם שאינו לשאים: (יט) גם זה הבל. גם זה א׳ מן ההבלים שבעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו שמרתי: (כ) ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלתי הקדוש ברוך הוא שבא׳ בו ועל דעות הכסא דמות כמראה אדם [יחזקאל א׳]: שעמלו בחכמה. שנאמר ה׳ בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו [משלי ג׳] ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה.

באור

ושיעשה לו שם נאמן, כאשר עשו גדולי האומות והמלכים, שנלחמו מלחמות גדולות ושכחות ועשו שמות בארץ למען ישאר זכרם לעולמים, הנה גם זה הבל, כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם, כי אם זמן מועט, ימים לא כביר, כי לימים הבאים ישכח הכל, ואם לא יהי׳ זה בדור סמוך, יהי׳ בדור תוכ״ב, ועכ״פ לסוף לא ישאר זכרם, אהה! איך יתות זכרון החכם עם זכרון הכסיל! ושניהם כלא היו: (ועוד יש לפרש שיהיה תמהו, איך יעלה על לב אדם א״כ, שהחכם יהי׳ אחר המות נעדר לגמרי כמו הכסיל): (יח) ושנאתי, הנה הספק הזה יביא האדם לשנוא את חייו דע״בז בראותו שבכל עמלו אין לו יתרון, כי הכל הבל ורעות רוח בזה העולם: (יח) הטענה השניה נגד מעלת החכמה ויתרונה, הנה אנכי עמל ופועל פעולות גדולות כמלך אדיר אשר היכולת בידו לעשות, ואחר אנכי מת, ואניח את ממלכתי לאדם שיהי׳ אחרי: (יט) ומי יודע החכם יהי׳ או סכל, ואיך שיהי׳ הנה הוא ישלוט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש, כאן התנהג המלך על בנו שיבא אחריו, ויהי׳ סכל, ומחכמתו לא רצה ילכות הדבר בברור, והניחו בספק, כאילו לא ידע עדיין החכם יהי׳ או סכל: (כ) וסבותי אני את לבי שלא לבטיח ולבטוח עוד על כל עמלי כי, אם לבתי״ם בזה, כי אין בזה תוחלת ובטחון, ואמר מטענה אחרת יותר נולאת מבני שקדם, ונוח שאף אם יחשת האדם כלבר את לו ולבנים אחרי. אנכי העמול והשמחה באיו, ולא אחוש

הערות

י״ג ואת כל הכלים. הארץ״ל אל שהאר״ת תוספת אחרת עמה, נשכבר כלומר נאסר עבגם שאמים הכל נסבה,

וטעם כבד, לשון רגיל בפנין כביר, זלכן יפול בזתן כן על תענר כן על העתיד (ויס דער וענגע דער לייט) מ״ת טעם בברות כשהוא נופל על מדה האורך (הייגע סטערקע, וענגע) לא יוכרח להורות דוקא על מדה גדולה מאוד. כי כן יתכן ג״כ בלשון לאמור הרבה טפח או אני טפח ומעט מהם, וזה פרט בכל הלמוד׳. להיות שעורי הכמות המנינים המלטרסים כמבואר בענין (ועיין בפי׳ הרמ״בן על מאמר ויהי עוד כברת ארץ לבא אפרתה): (כא) ובכשרון, עיין ר״שם, כלומר שיודע לעשות כל עסקיו בדרך הישר והראוי לפם, המניח תמיד נוקל אל התכלית המבוקש, וזה שתרגמו רד״ם (געשיקליכקייט):

בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ׃ (כג) כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ
גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃
(כד) אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־
נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד
הָאֱלֹהִים הִיא׃ (כה) כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ
מִמֶּנִּי׃ (כו) כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה
וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס
לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת
רוּחַ׃

האט ער דען מן דא פאן, דער ערדעמאהן, פיר אללע זיינע מיהע אונד גייסטעסאנשטרענגונג, דער ער אונטער דער זאננע זיך אונטערווארפען? (כג) אללע זיינע טאגע דורכלעבט ער אין ליידען, קיממער איזט זיינע בעשעפטיגונג; זעלבסט דעס נאכטס רוהט זיין גייסט ניכט; וויא אייטעל איזט אויך דיס! (כד) געווים עססען, טרינקען, אונד זיינעם לעבענס פראה זיין ביא זיינער ארבייט, איזט נאך קיינע גראָססע גליקזעליגקייט פיר דען מענשען! אונד זעלבסט דיזעס בעמערקטע איך, שטעהט אין גאָטטעס האנד. (כה) ווער העטטע זאָנסט מעהר גענייסען, פלייסיגער זיינען זיננען פראָהנען קאָננען, אלס איך? (כו) אבער ניין! דעם איהם וואָהלגעפאללינען מענשען גאב ער איינזיכט, קעננטניס אונד פרייד; דעם זינדער הינגעגען, גאב ער טריעב צו זאממלען, אונד אויפצוהויפען, דאמיט עז דער גאָטטגעפאללינגע גענייסע: אויך דיס איזט אייטעל אונד ווינדיגער געדאנקע.

רש"י

והם נעשו דור של הבל ודנה דעת האדם זאלך בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו'. כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושנרך לנו בעמל הלנה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) עינינו. מנהגו גם זה א' מן ההבלים הנוהגים בעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל וישתה והרא' את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט ונדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט ולדקה אז טוב לו [ירמיה כ"ב]: (כה) כי מי יאכל וגו'. למה לא אשמש נחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי יעשר לגוועה מבלעדי: חוץ ממני. מבלעדי א מדת הרשעים היא שאוספים לנותן האחרים: (כו) כי לאדם שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים היא: נתן חכמה ודעת ושמחה. לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקייה: ולחוטא נתן ענין. מנהג דלנה לאסוף ולכנוס

באור המלות

תלשון כשר הדבר, (ריכטיג, וואהל): (כג) וכעס עניינו עסקו, (קוממער איזט זיינע בעשעפטיגונג): (כה) יאכל, (געניסען) יחוש, ענינו, תרגו' ושביל תיה, (פלייסיג זיין) או ינטה אחרי תאות: תוספות (זינליך האנדלען):

באור

על מה שיהי' אחרי מותי, הנה גם השמחה הזאת תלוי' בבחירה מה' האלהי', ולא בהשתדלות ובחירת האדם: (כא) ופעמים שזה עמל בחכמה ובדעת ובכשרון, וזה חוכל, כאילו לא נברא האחד כי אם לאסוף ולצבור הון, והשני כי אם לאכול ולשמוח במה שלא עמל בו, אתו רעה רבה: (כב) כי מה הוה וגו' חכמינו ז"ל השתמשו בתיבה זאת בתורת תיבת מנהג, כמאמרם דבר הכתוב בהווה, וכן יש לפרשו פה, הוא אומר כשואל, כי מה הוא המנהג לבני אדם בכל עמלו וגו'. והוא משיב לעצמו: (כג) שכל ימיו מכאובים וכעס עניינו וגם בלילה לא שכב לבו מהעיון על פעולותיו, ואף שגם זה הבל וסכלות מהשתדל, עכ"פ המנהג הפשוט הוא כך, ואיך לא תהי' זאת רעה רבה שיזכה אחר בפרי עמלו: (כד) אין טוב. הנה אין זה טובה גדולה ותוספת לאדם, שלא יהי' לו יתרון בעמלו כי אם מה שהוא אוכל ושותה ומראה את נפשו טוב, וגם הטובה הזאת הקטנה אינה ביד האדם, כי הנה מאת האלהים היא: (כה) כי מי יאכל, (געניסען), ומי יחוש, (פלייסיג זיין), או ינטה אחרי תאוות תוספות, (זינליך האנדלען), חוץ ממני, ואם הי' ביד האדם לשמוח ולראות טוב בעמלו, בוודאי שאני הייתי שמח יותר מכל האדם, כי אין מעצור לי לעשות: (כו) אבל אני רואה בנסיון שהאל יתן לאדם הטוב לפניו חכמה ודעת ושמחה, ואם לא עמל ולא טרח בו, ולחוטא נתן ענין פי' העסק לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים; ואמנם ס זה הרעיון הוא מחשבת הבל ורעות רוח, כי איני רואה הפרש בין שני האופנים האלה, ומדוע יהי'

פרשה ג'

ג (א) לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם: (ב) עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ: (ג) עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת: (ד) עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת לִשְׂחוֹק עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד: (ה) עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק: (ו) עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד

דריטטער אבשניטט.

ג (א) אללעס האט זיינע צייט, יעדעס ווע־זען זיינע פֿארהערבעשטים־מטנג אונטער דעם הימ־מעל. (ב) געבאָרען ווער־דען האט זיינע צייט, שטערבען זיינע צייט, פפלאנצען האט זיינעצייט, דאז געפפלאנצטע אויס־רייסען זיינע צייט, טאָד־טען האט זיינע צייט, היילען זיינע צייט, איינרייסען זיינע צייט, אויפבויען זיינע צייט; (ד) וויינען האט זיינע צייט, לאכען זיינע צייט, טרויערן האט זיינע צייט, יויכצען זיינע צייט; (ה) שטיינע צערשטרייען האט זיינע צייט, שטיינע זאממעלן זיינע צייט, אומארמען זיינע צייט, דיא אומארמונג פֿליהען זיינע צייט; (ו) ערווערבען האט זיינע צייט, פֿערשווענדען האט זיינע צייט, אויפבעוואהרען

רש"י

ולאת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן [אסתר ח']: גם זה. א' מן ההבלים שנתנו לבריות שהכל עמלים ואחר נוטל:

ג (א) לכל זמן. אל ישמח המוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידו עת ידמוהו לצדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ. לכל דבר. כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה: (ב) עת ללדת. לתשעה חדשים: ועת למות. קצב שנות של כל דור ודור: עת לטעת. גוי וממלכה: ועת לעקור. עת יבא להעקר: (ג) עת להרוג. אותם שלאמה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ושאריתך יהרג [ישעיה י"ד]: ועת לרפוא. שאדם כענין שנאמר במצרים ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם [שם י"ט]: עת לפרוץ. חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר וחומת ירושלים מפורצת [נחמיה א']: ועת לבנות. שנאמר ובניתיה כימי עולם [עמוס ט']: (ד) עת לבכות. בתשעה באב: ועת לשחוק. לעתיד לבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכ"ו): עת ספוד. בימי אבל: ועת רקוד. בחתנים וכלות: (ה) עת להשליך אבנים. בהודי ישראל מושלכים תשתפכנה אבני קדש [איכה ד']: ועת כנוס אותם מן הגולה והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו [זכריה ט']: עת לחבוק. כי כאשר ידבק האזור ונומר [ירמיה י"ג]: ועת לרחוק מחבק. ורחק ה' את האדם [ישעיה ו']: (ו) עת לבקש. כענין שנאמר ואת האובדות אבקש [יחזקאל ל"ד] לענין בזוי ישראל: ועת לאבד. ועת שאאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים [פ' בחקותי]: עת לשמור. יברכך ה' וישמרך [פ' נשא] כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך. וישליכם אל

באור

זה טוב לפני האלהים, וזה יחשב חוטא? ע"כ סבותי אל דעת אחרת אולי הכל נגזר קודם כאשר יבואר בפרשה הסמוכה:

ג (א) הולך ומבואר ע"פ הנסיון וההגיון שכל הדברים בגזיר' קדומה חרוצה מאת האלהים, אמר לכל דבר זמן מיוחד, ועת קבוע, ואין ביכולת האדם להרחיק הזמן ההוא ולא לקרבו: (ב) עת ללדת, תזכיר תחלת האדם וסופו, ולא על האדם לבדו העתים קצובים כי גם על הזרעים ועל הנטיעים: (ג) עת להרוג ועת לרפוא, ולא אמר עת להחיות כי אין לו עת קצוב בתחלת העולם, כי אם בדרך נסי בעת התחייה לע"הב, כידוע, והכוונה על מעשי החכמ', כי גם להם עת קצוב, פעם ישתדל הרופא החכם בחכמ' ודעת וכשרון לרפאות החולי, ולא יועיל, ואולי שלא יזיק, ופעמים שיסכל רופא אויל מעשהו, ויביר לו דרך זר ורחוק מדרכי החכמ' ועם כל זה ירפא החולי, כי בא העת לרפוא: עת לפרוץ, ר"ל ובן במעשה הבונה, הכל בגזירה: (ד) עת שיתעורר האדם מעצמו לבכי, ולא ידע מה הי' לו: ועת לשחוק, ואז ישחק לכל דבר וכן עת ספוד ועת רקוד: (ה) עת להשליך, אפי' היקרים יש לו עת, כמו עת להשליך אבנים שאין צורך בהם, ועת לכנוס המושלכים: עת לחבוק, אפילו התאוה הנטועה בלב האדם, יש לה זמן מיוחד, ואז לחבוק, או לרחוק מלחבק, ואין הולך ומבאר הכלל הזה: (ו) בדברים פרטיים, מתנועות בני האדם, ומחשבותיהם, אהבתם ושנאתם, וקנאתם, כי אם

עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃ (ז) עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃ (ח) עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃ (ט) מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ (י) רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ (יא) אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ (יב) יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ

חאט זיינע צייט, ווענ־ ווערפען זיינע צייט; (ז) אויפרייסען האט זיינע צייט, צוזאממען העפטען זיינע צייט, שווייגען האט זיינע צייט, רעדען זיינע צייט; (ח) ליבען האט זיינע צייט, האססען זיינע צייט, קריג האט זיינע צייט, פרידען זיינע צייט. (ט) וואס פראממט דעם עמזיגען אלזא דיין בעמיהען? (י) איך בעטראכטעטע דען איננערן טריב, דען גאטט דען מענשען געגעבען האט, אום זיך דאמיט צו בעשעפטיגען; (יא) אללעס האט גאטט איבעראיינשטיממענד, שאן אין דער צייט בעארדנעט: אויך דיזע (ליבע צור) וועלט, זענקטע ער אין איהר הערץ, אהנע דאס ניכט יעדער מענש דיא ענדאבזיכט גאטטעס פאללציהע פאם אנפאנג ביז צו ענדע. (יג) בין איך נון צוואר איבערצייגט, דאס עס קיינע אנדערע גליקזעליגקייט גיבט, אלס

רש"י

פרץ אחרת [בפ' כלאים]: (ז) עת לקרוע. מלכות בית דוד והקרע את הממלכה ונתתו [מלכים א' י"א]: ועת לתפור. והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות [יחזקאל ל"ז]: עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידם אהרן [בפ' שמיני] וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. אז ישיר משה [בפ' בשלח] ותשר דבורה [שופטים ה'] קחו עמכם דברים [הושע י"ד]: (ח) עת לאהוב. ולהפך [בפ' עקב]: ועת לשנא. שנאמר כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים [הושע ט']: (ט) מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: (י) הענין. המנהג: לענות. להתנהג: (יא) יפה בעתו. בעת הטובה יפה היא לבא ונשלם שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה רע: גם את העולם נתן בלבם וגו'. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל א' וא' אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקדוש ברוך הוא לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ומה יבא כדי שיתן לב לשוב שיאמר היום או מחר אמות ולכך כתב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שם עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתו רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות: (יב) ידעתי. עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב לבריות כי

באור

לעתים קבועים בגזרה לא יאחרם המחרך ולא יאחרם העמל: (ט) ואחרי שהדבר כן, מה יתרון לעושה בדבר אשר הוא עמל בו, אחרי שהרילותו לשוא: (י) באור מלת ענין, לענות בו, עיין לעיל בבאור תחלות פרשה א': (יא) יפה, בטעם מסרת, והוא ח"ע דבק עם בעתו, והכוונה שבעת שקבוע לדבר יהי' הדבר ההוא טוב ויפה, וכל מה שעשה השם הנה הוא יפה בעתו, גם המות והחולי, העוני והאבדון, הרעב והמלחמה כלם רעות בעינינו קוצרי המדע אשר לא נוכל להשיג ולשער יחס הדברים אל הזמן והמקום. אולם אם הי' אפשר לאדם לדעת כל מעשי ה' מקטנם עד גדולם עם כל יחסי הזמן והמקום, בודאי ידע ידיעה נאמנה כי אין רע יורד מן השמים, כי הם את הכל עשה האלהים יפה בעתו, גם את העולם נתן בלבם, הנה השם הטביע בלב בני האדם את אהבת העולם, שזה יעמול וזה יתכים, זה יגנוב הון וזה יבנה בתים, וזה יטע כרמים, זה יאהב וזה יקנא וכו', ועם כל היגיעה וההשתדלות, העמל והתחבולות בעניני העולם, לא ימלטו מגזרה, ולא יעשו כי אם חפץ האלהים ורצונו הקדו', ואף אם יחשבו וידמו בנפשם לעשות רצונם ולא רצון שמים, הנה לסוף אי אפשר מבלתי שימצאו את המעשה אשר גזר האלהים שיהי' מראש עד סוף, וטעם מבלי אשר לא ימצא הכוונה שבודאי ימצא, כי אילו אמר מבלי אשר ימצא הי' שלילה עכשיו שאמר מבלי אשר לא ימצא הרי הוא חיוב, כאילו אמר אי אפשר שלא ימצא, וכן הוא בל"א (אהנע דאס ניכט): (יב יג יד) אחרי שהכלל הזה אמת ונכון, הנה נא ידעתי שהמאמרים אשר זכרתי שאינם

ולעשות טוב בחייו: (יג) וגם כל־האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל־עמלו מתת אלהים היא: (יד) ידעתי כי כל־אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע והאלהים עשה שייראו מלפניו: (טו) מה־שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר

זיך פֿר ייזן אונד אין זיינעם לעבען היר גיטליך טהון; (יג) אונד ווייס איך פֿערנער, דאס עססען, טרינקען אונד פֿריידע אן זיינער ארבייט גענ׳סען, איין געשענק גאָטטעס איסט: (יד) זאָ בין איך דאָך ניכט מינדער איבערצייגט, דאס אללעס וואס גאָטט געוואָללט האט, אין צוקונפֿט ווירקליך ווערדע, ניכטס קאן הינצוגעטהאן, ניכטס אבגענאָממען ווערדען; גאָטט האט דיס זאָ פֿעראנשטאלטעט, אויף דאס מאן איהן פֿירכטע; (טו) זאָ בעשטיממט, וויא דאז פֿערגאנגענע געוועזען איזט, זאָ בעשטיממט איזט דיא צוקונפֿט, אלס

רש״י

אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב. תורה ומצות: (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה. הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית אין דבר להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספות ולא בגרעון. וכשנשתנה, האלהים גזר ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו. אוקיינוס פרץ בגולי בדור אנוש והציף שלישו של עולם והאלהים עשה שייראו מלפניו שבעת ימים שנשתנה הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שייראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיה ובימי אחז שעיה נתקצר היום ונתארכה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו שלפניו לפיכך אין טוב לאדם ליגיעה אלא במצותיו וליראה מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי ולאיכוהו או שמענוהו מאבותינו שאירע יש לנו להעיד עליו שאינו שהקדוש ברוך הוא מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלאכי א׳). מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביבשה (בפ׳ בשלח): ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקדוש ברוך הוא משנה חקותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף. לפרע מן הרודף לפיכך מה יתרון של עושה הרעה באשר הוא

באור

אתה ואין אחר סותר ומנגד לשני, ידעתי שהטובה לאדם היא שישמח ויעשה טוב בחייו, וגם ידעתי שאין עוד בטובה מסורה לאדם לגמרי, כי אם מתת אלהים היא, אחרי שראיתי שהקטנים שבתנועות בני האדם ומעשיהם היא בגזירה מאת השם, כי כל אשר יעשה האלהים, ונגזר עליו שיהיה, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, וא״כ ודאי שאין השמחה בעמל ורואה בטובה מסורה לאדם, כי גם היא מאת האלהים היא, והוא תמה ורבה שלא יוכל נוצר להוסיף על מעשהו או לגרוע ממנו כדי שלא יתפאר על מעשיה׳ כי אם ייראו מלפניו. או ידבר החכם בזה לפי דעת הסברה ויאמר שגם יכולת האלהים נגזרה קדומה, אמר והאלהים עשה שייראו מלפניו, ואף שאין זה אמת כאשר אמרו חז״ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הנה אמרתי לך שלא כל הנאמר במגלה הזאת דעת שלמה באמת, כי יש סברות בעלמא העולות על דעת המתפתים הנשען על תבונתו בהשקפה הראשונה והוא נושא ונותן בהם כאוהל ומשיב לעצמו מתעותק לדעת האמת, עד שלסוף אמר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא כו׳. (ויתר נעים פי׳ חכמינו ז״ל, שהסבו כוונת המאמר הזה על הנרקים וכרואה להם שאין אנו רואים בהם תכלית כי אם להבעית את האדם, וכיון שאין דבר רע יורד מן השמים על כורחך זה הוא לתכלית טובה לאדם הרשע אשר אין אלהים כל מזמותיו, ומתוך ביעתותא תיד ישא נפשו אל ה׳ ויצילהו מן המות הזה. ומעתה אין נחור הפסיק הזה מתחלף מבאור שני הפסוקים הקודמים לזה, ר״ל שהוא רואה בכאן סתירה גלויה, אחרי שאין להוסיף ואין לגרוע לעולם מכל אשר עשה האלהי׳. ומכללו שודאי גזר גם על ספת אדם זה שיהי׳ צדיק ועל זה שיהי׳ רשע, וא״כ מדוע יעיתהו שיסובה להיות לדיק ירא מלפניו?) (טו) מה שהיה, הדבר שעבר הי׳ בגזר ואין לשנותו, כן הדבר שעתיד גם הוא נכון מאת האלהים כאלו הי׳ כבר, כי כבר נגזר עליו שיהי׳, והעבר והעתיד אין בהתחלת הגזרה הבדל. כי זה עבר והי׳ נתלה. וזה עתיד ויהי נתלה, ובנה זמנו ועתו ישוב העתיד עבר, והולם הרלהי׳ רלה שיבחו ויתגלגלו הדברים זה אחר זה כאילו שעתיד ירדוף את העבר תמיד, ואמר והאלהים יבקש את נרדף, כלומר: הקודמה ינת האובד בסור האחר, והם אחוזים ונדבקים זה בזה כחוליות השלשלת, ומתגלגלי׳ זה [illegible] בתכונה אחת התחדש לבקש ומשכנתא נאבד תאשים על ה׳ [illegible] ולאחור יש לפרש לפי הדרך שזכרנו בפסוק הקודם, שאמר, אם הכל הוא [illegible], למה יבקש אלהי׳ את דם הנרדף מיד הרודף? כאומרים בפרקי אבות שאמר [illegible] על דאטפת אטיפוך

הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף: (טז) וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע: (יז) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם: (יח) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם

ווערע זיא שאָן געוועזען; גאָטט בעאבזיכטיגט דיס פערפאָלגטע. (טז) איך בעמערקטע פערנער אונ־טער דער זאָננע, אן גע־ריכטסשטעטטען געשעהע אונרעכט, איזף דעם אָר־טע דער גערעכטיגקייט טר־ראָנגט באָזהייט; (יז) אונד דאכטע אין מיינעם הערצען: דען גערעכטען אונד רוכלאָזען ווירד דער עוויגע ריכטען, דען יעדעס וועזען האט זיינע בעשטיממונג, אונד יעדע האנדלונג איהרען לאָהן — דאָרט. (יח) איך

רש"י

עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר ראשיה בשוחד ישפוטו (מיכה ג') ונביאיה פוחזים: ומקום הצדק. שעל התוך שהיה מקום מתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר סגנים רב מגים (ירמיה ל"ט) נבוכדנאצר ונבוכדנאצר וחיילותיו תחת את ישראל בייסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגול הריש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו'. לפיכך אני אומר את הכל שופט ובקודש נדון כוס לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ. כך לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו לבא חותרי מילי ואני דרי חושבנא (שבת ד' ל"ג). (יח) אמרתי אני בלבי. בדאגתי זאת: על דברת בני האדם. שאמר לבם פתע

באור המלות

ג (טז) שמה הָרֶשַׁע. תואר רשע בקמץ לא ישתנה בהפסק, והשתנה זה, כאשר ישתנו שאר השמות שעל משקלו, כי נאמר מן שמע, בהגלגלי שמע, ומן זרח. זרח והיה כפי (באתנחתא): (יח) דברת. ענין דבור: לדברם, שרשו דבר, וראוי שתנו' הבי"ת בקמץ חטוף, והרי"ש נדגש נפלא לאחם. כי השור"ק והק"ח אחים הם מתולדו' השפה. ובעבור שאין הרי"ש מקבלת דגש בא קמץ גדול תחת הבי"ת והנה תמור' הדגש והיא

באור

וסוף תסיפך ישופון. ותמיהה מדוע יהי' כך, אם כל אדם מוכרח במעשיו ?): (טו) ועוד ראיתי תחת השמש, ידבר בהשארת נפש בני אדם אחרי מות הגוף, ובשכר ועונש לעולם הבא, אמר ראיתי תחת השמש והנה הארץ מלא' עושק וחמס, יבלע רשע צדיק ממנו, והמקום אשר משם קויתי המשפט הוא בעלתו מקום החמס, וכן מקום הצדק, והנה נמול הרע לעושי הרע יקרה השפט, ובתמול הטוב לעושי הטוב יקרה צדק, ורשע הפך שניהם: (יז) אמרתי אני בלבי, אחרי התפלאתי על התמדהות מי הבוגד בוגד והשודד שודד ודרכם נלחה, ואנשי החסד הולכים ודלים. ויתיהם בינון כלו, ואנכי יודע כי כל דרכי האל משפט, צדיק וישר הוא, אמרתי אני בלבי אין זה כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים לאחר זמן, ואע"פ שמתעכב הדבר סופו לבוא לשעתו, כי עת לכל דבר, ועל כל מעשה יש דין ודברים לעולם הבא, והנה באמת שלות הרשעים ויסורי הצדיקים בעה"ז, היא ראי' בתורה על השארת הנפש אחרי המות, כי לא יכחיש שום המעשק שהשופט כל הארץ אל אמונה ואין עול, ולולי שיעשה משפט שם, בעושק את הצדיק וירשיע את הרשע, אין להמלט מליחס לו עול ועושק ח"ו, א"כ כל המאמין בנפש שם, בהיותו צדיק, אוהב צדקה ומשפט, לא יתלונן מאחת מאלה, אם שהאמין בהשארת הנפש, ועונש לעולם הבא, או שיכחיש את הדבר הנראה' לעין שלא ימלא צדיק ורשע כצדקו וכרשעו, ובזאת יכחש קצר המכש את דבריו. והולס בפרק א' וס' מזה המאמר הארוך בדרכים אחרים גלואות נכוחות וישרות למשכיל: (יח) אמרתי עוד אל לבי, ורוא' שזהו ראי' שאין אחרים תמו'

הערות

ג (טו) ועוד ראיתי וגו', עיין ספי', ונראה לי טעם המסך חלק הב' לחלק הקודם בזאת הפרשה, לפי שבו אמר שהכל בגזירה קדומה, יש לטעות שהאדם מוכרח במעשיו ולא יקבל א"כ לא שכר ולא עונש על עוונס. ולזה יאמר שאינו כן באמת כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהי' שם, אחרי הפרד הגוף מן הנפש, האמת הגדול הזה היה נרמז בזה לנגד מעסק האדם, והחלק הראשון ידבר בכל המעשי

לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ (יט) כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ (כ) הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃ (כא) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה

ראכטע איך דער רעדע דער מענשען אין מיינעם אינגערן נאך, דאס זיא נעהמליך גאָטטעס אויס־ערוועהלטע ווערען; איך בעמערקטע אבער, דאס זיך זעלבסט איבערלאס־סען זינד זיא, וויא דאז פיה. (יט) מענשענקינ־דער זינד צופעלליגע וועזען, טהירע זינד צופעל־ליגע וועזען, איין צופאלל טריפט זיא אללע, דיזער טאָד איזט וויא יענער טאָד; אללע האבען איינערלייא גייסט. דער פֿארצוג דעם מענשען פֿאַר דעם פֿיהע, איזט ניכטס; דען אללעס איזט אייטעל. (כ) אללעס וואנדעלט נאך איינעם אָרט; אללעס ענטשטאנד אויס שטויב, אללעס קעהרט ווידער צו שטויב; (כא) נור דער איהר וועזען קעננט, וויים עס; אָב גייסט דעם מענשען אויפווערטס

באור המלות

לברי הק״ה (או המקור) להבנות לאותם אשר הק״ה בחלק לברר, כמו שאמרו בחלת בורית, ומרק, ושנה טרף, או שיאמר לברם פועל עבר, ר״ל אשר ברם האלהים אף שאין המנהג שיכנסו אותיות בכל״ם, שהם אותיות השמוש בפעלי׳ העוברי׳, הנה מצאנו לפעמים שיבאו עם ה״א השמוש, והתפרשו כמו אשר. וכן עם בי״ת השמוש, כמו בהכין לו דוד, המקדיש המעלו, ת״כ אף לתת לברם במקום אשר. ויתכן ג״כ שיהי׳ מנחי לת״ד ס״א מן ברו לכם איש, והוא הנכון: (יט) מקרה וגו׳, כתב הרי״קם שלשתן בפעו״ל, והם מוכרחי׳ כי אילו היו סמוכי׳ היו נלרי כמשפט,

רש״י

גאות. לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (ס״א לבררם) הקב״ה להודיעם שאין גדולתם כלום ולהראותם שהכל אף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כאשר בהמה וחיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו׳. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב״ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה א׳ לשניהם כמו כי כאשר זה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה מאומה כי הכל נהפך להיות הבל לבוא אל העפר: (כא) מי יודע. כמו מי יודע ישוב (יונה ג׳) מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין

באור

ואולם קצת בני האדם יאמרו שהבחינו בתולדות הנפש לבדה תביאנו להאמין בהשארה, כי הנפש באדם יותר מכל הבעלי חיים על דברת בני אדם לברם האלהים, שהם יאמרו שהשם ברר אותם, ובחר בהם מכל תולדות הארץ לחננם דעה ובינה והשכל, ואולם רואה אני שאין הדבר כן, כי הם בהמ׳ המה להם, כלומר שבני האדם הנעזבי׳ מהשגחת השם, ומסורים להם בעולם אינם נבדלים מבהמה. ולזה כפל המלות בהמה המה להם. כמו שאמרנו שבהיותם נעזבים להם, הם כבהמות ארץ: (יט) ואם נשפט את האדם ותולדותיו מצד מה שאנו רואים בעה״ז, הנה בני האדם הם מקרה בעולם אין בהם עליות וקיום. והבהמה גם היא מקרה, ומקרה אחד להם בכל השנויים אשר יעברו עליהם: (כא) קצת המפרשים חשבו שהכוונ׳ מי יודע אם העולה רוח בני האדם וכו׳, ואולם הפי׳ הזה סותר לטעמים, לפי שמלת האדם מעומדת בטעם שר גדול, ומלת יודע בטעם פקודו, ואילו הי׳ הדבר כאשר חשבו הם, היו מלות רוח בני האדם דבוקות יותר לאת שאחריהן, ופי׳ ראוי שתבא מלת יודע בטעם זקף, כידוע לבקי בטעמים ולפי הטעמים כך פירושו, מי יודע, יבין וישכיל את כחות רוח בני האדם אשר היא עולה למעלה, וטבע רוח הבהמה אשר היא יורדת למטה לארץ, כי המחשבה בנפש דקה ועמוקה עד מאוד וקשה להבינה

הערות

המגדלים: (כא) מי יודע וגו׳, עיין בפי׳. ה״א העולה וכן ה״א היורדת שניהם לידיעה ע״פ הנקוד ולא לשאלה. ולפ״ז נראה טעם הממשך, אחר שאמר שמלך הכיף הם שוים במקריהם ישוב לאותן האומרים שהבדל מצד הכחות, מי הוא זה אשר יודע את רוח בני האדם שמתנה יאמר היא העולה למעל׳ ואת רוח הבהמ׳ מי יודע שמתנה יאמר היא היורדת למטה, ורצוי לאלהים ממאמר בנ״א הזה (ווער קעננט דען, דען גייסט דעם מענשען, דער אויפווערטס שטייגען זאָלל; אונד דען גייסט דעם טהיערעס, דער נידערזינקט צור ערדען?)

הָיָה וְהָאֵ...
רָאִיתִי תַּחַת ...
הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַ... הָרֶשַׁע׃
אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּ...
כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃
(יח) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם

תרגום אשכנזי

ווערע זיא שאָן געוועזען; נאָטט בעאבזיכטעט דיס פערפאָלגען. (טז) איך בעמערקטע פערנער אונטער דער זאָננע, אן געריכטס שטעטטען געשעהע אונרעכט. אויף דעם אָרטע דער גערעכטיגקייט טראָנעט באָזהייט; (יז) אונד דאכטע אין מיינעם הערצען: דען גערעכטען אונד רוכלאָזען ווירד דער עוויגע ריכטען, דען יעדעס וועזען האט זיינע בעשטיממונג, אונד יעדע האנדלונג איהרען לאָהן — דאָרט. (יח) איך

רש״י

עמל הרי סופו להבהלס: (טז) מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שבא צר דאסיה בשוחד ישפוטו (מיכה ג׳) ונאיתי פורענותם: ומקום הצדק. שער התוך שהיה מקום שתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר סגים רב מריס (ירמיה ל״ט) נרגל סראצר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו תכין את ישראל בייסורים קשים והשפטי מות: שמה הרשע. טעמי למעלה לומר שהוא שם דבר כמו כרשע (והיה ראוי לינקד בסגול הריש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נתן לינקד קמץ גדול ואף על פי שהכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו׳. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקדוש ברוך הוא לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ. אף לפורענות ולפקודה הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם בבואו בעת כיתן זמן לכל המעשה להשפט עליו לבבא חותמי מילי ואבי דדי חוסבנא (שבת ד׳ ל״ג). (יח) אמרתי אני בלבי. בראותי זאת: על דברת בני האדם. שמחא לבם מתם

באור המלות

ג (טז) שמה הָרֶשַׁע, תואר רשע בקמץ לא ישתנה בהפסק, ומשפט זה, כאשר ישתנו שאר השמות שעל משקלו, כי נאמר מן שמע, בגלגלי שמע, ומן זרח. זרח והיה שם, (בהאריס): (יח) דברת, ענין דבור: לדבר, שהוא דבר, וראוי שתג׳ הצי״ת בקמץ חטוף, והרי״ש נדגש נפלם להתם. כי הסור״ק והק״ח תאים הם מתולדו׳ השפה. ובענו׳ אין הרי״ש מקבלת דגש בא קמץ גדול תחת הצי״ת והנה תמור׳ הדגש והיא

באור

וסוף מטיפין יטופון. ותמיה מדוע יהי׳ כך, אם כל אדם מוכרח במעשיו?): (טז) ועוד ראיתי תחת השמש, ידבר בהשארת נפש בני אדם אחרי מות הגוף, ובשכר ועונש לעולם הבא, אמר ראיתי תחת השמש והנה הארץ מלא׳ עושק וחמס, יבלע רשע צדיק ממנו, והמקום אשר משם קוינו המשפט הוא בעצמו מקום החמס, וכן מקום הצדק, והנה גמול הרע לעושי הרע יקרה המשפט, וגמול הטוב לעושי הטוב יקרה לצדיק, ורשע הפך מהם: (יז) אמרתי אני בלבי, אחרי אסתכלתי על המציאות כי הבוגד בוגד והשודד שודד ודרכם נצחו ואנשי חסד הולכים ודלים. ויתיהם ביגון כלו, והנני יודע כי כל דרכי האל משפט, צדיק וישר הוא, אמרתי אני בלבי אין זה כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים לאחר זמן, ואע״פ שמתעכב הדבר סופו לבוא לשעתו, כי עת לכל דבר, ועל כל מעשה יש דין ודברים לעולם הבא, והנה בזאת שלות הרשעים ויסורי הצדיקים בעוה״ז, הוא ראי׳ בתורה על השארת הנפש אחרי המות, כי לא יכחיש שום מתעקש ששופט כל הארץ אל אמונה ואין עול, ואולי שיעשה משפט ... את הצדיק וירשיע את הרשע, אין להמלט מליזום לו עול ועושק ח״ו, א״כ כל המאמין ... בגבורתו לצדיק, אוהב צדקה ומשפט, לא ימלט מאחת משתי אלה, אם שיאמין בהשארת ... ועונש לעולם הבא, או שיכחיש את הדבר הנרא׳ לעין שלא ימלא לצדיק ואוהב בצדקו ... במשפטו, ובכאן קצר המכס את דבריו. ואולם בפרק ח׳ וט׳ מנה המאמר האריך בדרוש הא ברואות נכוחות וישרות למשכיל: (יח) אמרתי עוד אל לבי, ודאי שזהו ראי׳ שאין אחריה תגל׳

הערות

ג (טז) ועוד ראיתי וגו׳, עיין בפי׳, ונראה לי טעם המסך חלק הב׳ לחלק הקודם בזאת הפרשה, לפי שבו אמר שהכל בגזירה קדומה, יש לטעות שהאדם מוכרח במעשיו ולא יקבל א״כ לא שכר ולא עונש עליהם, ולזה יאמר שאינו כן באמת כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט אלהי׳ שם, אחרי הפרד הגוף ... מן הגוף, אמנם הגדיל הבדיל ... זידבר נגד מעשה האדם, והחלק הראשון ידבר בכל הנפש

ים בהמה הפרה
ם ומקרה הבהמה
בן מות זה ורוח
ודהבהמה אין כי
הכל הבל: (כ) הכל הולך אל מקום אחד
הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר:
(כא) מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה

תרגום אשכנזי

דאכטע איך דער ו
דער מענשען אין מיינעם
איננערן נאך, דאס זיא
נעהמליך געטטעס אויס-
ערוועהלטע וועדען; איך
בעמערקטע אבער, דאס
זיך זעלבסט איבערלאס-
סען זינד זיא, וויא דאז
פיה. (יט) מענשענקינ-
דער זינד צופעלליגע ווע-
זען, טהירע זינד צופעל-
ליגע וועזען, איין צופאלל
טריפט זיא אללע, דיזער טאָד איזט וויא יענער טאָד; אללע האבען איינערליא גייסט. דער פֿארצוג דעם מענשען פֿאָר דעם פֿיהע, איזט ניכטס; דען אללעס איזט אייטעל. (כ) אללעס וואנדעלט נאך איינעם אָרט; אללעס ענטשטאנד אויס שטויב, אללעס קעהרט ווידער צו שטויב; (כא) נור דער איהר וועזען קעננט, ווייס עס; אָב גייסט דעם מענשען איפֿווערטס

באור חמלות

ראוי הק"א (או השור"ק) להבנות לאולם אבל הק"א נמלא לגרם, כמו שהוא במלת צורית, ומתוק, והנהפך, או שיהיה לגרם פועל עבר, ר"ל לאשר ברם האלהים אף שאין המנהג שיכנסו אותיות בכל"ם, שהם אותיות השמוש בפעלי' העוברי', הנה מצאנו לפעמים שיבאו עם ה"א השמוש, ומפרשו כמו אשר. וכן עם בי"ת השמוש, כמו נהבין לו דוד, המקדיש אמצאו, א"כ אף לאשר לגרם במקום אשר. ויתכן ג"כ שיהי' מנחי ל"א"ד ה"א מן בדו לכם איש, והוא הנכון: (יט) מקרה וגו', כתב הרי"קס שצלשתן נשבר"ל, והם מוכרחי' כי אילו היו סמוכי' היו בלדי כמספס,

רש"י

גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין גדולתם כלום ולהראותם שהכל אף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כשאר בהמה וחיה הכה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם החצר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה א' לשניהם כמו כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה מאומה כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע. כמו מי יודע ישוב (יונה ג') מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין

באור

ואולם קצת בני האדם יאמרו שהבחי' בתולדות הנפש לבדה תביאנו להאמין בהשארה, כי הנפש באדם יותר מכל הילודים ותבוא על דברת בני אדם לברם האלהים, שהם יאמרו שהשם ברא אותם, ובחר בהם מכל תולדות הארץ לחננם דעה ובינה והשכל, ואולם רואה אני שאין הדבר כן, כי הם בעצמ' המה להם, כלומר שבני האדם המעיזי' תחשבות הנפש, ומסורים להם בעצמם אינם נבדלים מבהמה. ולזה כמלת בהמה המה להם. כמו שאמרנו בחייתם נעזבים להם, הם כבהמות ארץ: (יט) ואם נשפט את האדם ותולדותיו ממה שאנו רואים בעה"ז, הנה בני האדם הם מקרה בעולם אין בהם נצחות וקיום. והבהמה גם היא מקרה, ומקרה אחד להם בכל הענינים אשר יעברו עליהם: (כא) קצת המפרשים חשבו שהכוונ' מי יודע אם העולה רוח בני האדם וכו', ואולם הפי' הזה סותר לטעמים, לפי שמלת האדם מעומדת בטעם שר גדול, ומלת יודע בטעם פקידו, ואילו הי' הדבר כאשר חשבו הם, היו מלות רוח בני האדם מחוברות יותר לאשר אחריהן, והי' ראוי שתבא מלת יודע בטעם זקף, כידוע לבקי בטעמים ולפי הטעמים כן פירושו, מי יודע, יבין וישכיל את [illegible] רוח בני האדם אם היא עולה למעלה, וטבע רוח הבהמה אם היא יורדת למטה לארץ, כי התבונה [illegible] דקה ועמוקה עד מאוד וקשה להבין

הערות

המבארים: (כא) מי יודע וגו', עיין בפי'. ה"א העולה וכן ה"א היורדת שניהם לידיעה ע"פ הנקוד ולא לשאלה. ולפ"ז נראה טעם המעתיק, אחר שאמר שהכל הולך [illegible] לא שוים במקריהם ישיב לאותן האומרים שההבדל מצד הרוחות, מי הוא זה אשר יודע את רוח בני האדם שמתנה יאמר היא העולה למעל' ואת רוח הבהמה' מי יודע שמתנה יאמר היא היורדת למטה, ורמזי לזה שאמר בל"א הזה (ווער קעננט דען, דען גייסט דעם מענשען, דער אויפֿווערטס שטייגען זאָל, אונד דען גייסט דעם טהירעס, דער נידערזינקט צור ערדען)?

בִּירוּשָׁלָֽם׃ (יג) וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּֽוֹ׃ (יד) רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַֽמַּעֲשִׂים שֶׁנַּֽעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רֽוּחַ׃ (טו) מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנֽוֹת׃ (טז) דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי

וואר קאֶניג איבער ישראל אין ירושלים; (יג) איך ווייהעטע מיין הערץ דעם נאכפֿארשען, אונד וואללטע מיט ווייזהייט אונ־טערזוכען, וואס אונטער דעם הימעל געשיהט. אונזעליגער טריב! גאָטט גאב איהן דען מענשען איך דאמיט צו בעשעפֿטי־גען. (יד) איך בעטראכ־טעטע אללע דינגע, דיא אינטער דער זאָננע געשעהען, עס איזט אללעס אייטעל, אללעס וועדיגער געדאנקען. (טו) דאס פֿעהלערהאַפֿטע איזט ניכט צו פֿערבעססערן, דאס מאנגעלהאפֿטע ניכט צו ערגענצען. (טז) איך

רש"י

(יג) ונתתי את לבי לדרוש. נתתי היא בחכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה שנעשה תחת השמש וראיתי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני האדם את החיים ואת הבינות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתעסק בו: ענין. יש לפותרו לשון עסק ודבר [שמואל א' כ'] ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים. הניח לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו רועה עמים ורעתו [ישעיה מ'] רוח עלב"ע בגע"ז סוף המעשה בא לידי כלה לו: (טו) מעוות. בחייו לא יוכל לתקן מעוות כי שסתם בכרת מות יגבל נשמה. תרגומינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר לו על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהי' ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחסר עצמו מנגינ הכשרים לא יוכל להמנות. עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשיו שידעתי

באור המלות

(יג) ולתור, ענינו החקירה והחפוש כמו תרתי בלבי (אונטער־זוכען): ענין רע, משפט תיבת ענין במוכרת בקמץ כמו ראיתי, את הענין, והם נקוד פתח ע"כ נהכרת שהוא סמוך אל תיבת רע שלאחריו (געדאנקען אייגעם בעזען מענשען), וענין דבחור הענינים: לענות בו, להתעסק בו. לשון דראשט לו שהון לו מאכען), ויש מפרשים מלשון עיון ומחשבה, ושניהם אחד: (יד) ורעות רוח, שם על משקל דתוש מנחי לת"ד ה"א מענין חפדים רועה רוח, והוא דבר שאין בו יש כמו הבל, ושפכו ורעה אמונה (תהלים ל"ז), כולם לשון מחשבה, ויבא בספר הזה רעיון רוח. והכונה מחשבת הבל ותהו, (ווערדיגע געדאנקען) ואולי שהושאל שם רועה על הנפש המשכלת, כי המחשב' כמו מרעה נפש, אשר בה תרוה תתענג ותתעדן, (טו) וחסרון, שם נפעל חזיון, (מאנגעל): (טז) הרבה, שם נלאר"י גם הפועל הוא במול"ס רבות, תמורת הרבה

באור

האדם שהחקיר' היא האושר האמתי למשכיל, והטוב הנכון, תכלית כל הטובות והתקוות, כאילו יתלה יבוד אשר שנע רוכז את המנוחה והתרגוע בחיק החקירה האנושית, ואמנם אינו כן, אבל הוא ענין רע, ומן אמת שהאלהים נטע בלב האדם את הענין הזה שיתורו וידרשו בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמש, ולא שם מתחזקים תמיד לדעת את אשר לא ידעו, להבין ולהשכיל את הנעלם מהם, אלא שסיבה כונה הגורה שלא ימלא האדם מרגיע מנוחה והושר אמתי בחיק השכמה והבחינה בצורים, כי החקירה לבדה לא תעשר את בעליה: (יד) אחרי, אשר ראיתי והתבוננתי בכל אשר נעשה תחת השמש מלאתי שמחשבות בני האדם בהם הם מחשבות הבל ורעיוני רוח, לא יועילו ולא יצליחו: (טו) ומה, יתרון לאדם בכל חכמתו ועמלו, הנה אם יהי' דבר מעוות ומקולקל בתולדתו לא יוכל לתקן, ואם יהי' בו חסרון לא יוכל להמנות, כי אין בשנות הבוראים, וא"כ לשוא יחשוב מחשבות רבות למלאות החוסר: (ואפשר עוד לפרש שלשת הכתובים האלה עד הנה, על האופן הזה, שאחר שחקר בחכמה על העבודות האלהית אשר נעשית תחת כל השמים (אין מבקרת עמו ישראל בירושלים) לכל בנא השמים אשר לא לוה ה', וראיתי שאין בזה תועלת לבני האדם אבל אבא ענין רע שהלאות היא רע אשר עזב אלהים לאם להתעסק בו, כאמור שכתוב ופן תשא עיניך השמימה וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואחר עוד וראיתי את עבודתם לשתם שהוא אחד מתשרשים הראשונים בעולם, וגם זה הבל ורעות רוח, כי לא יוכל לתקן מעוות ולא יוכל להמנות בו חסרון): (טז) אז, אמרתי עם לבבי הנה אנכי הרביתי החכמה בשני מיני הכנוי שהם הגדול

הערות

א (יג) ענין רע, עיין ב"את, ובכל זה רע תואר לענין, והתרגום דד"ס, כי אלו הא' צריך לבוא בלשון שיצטרף והמתואר אל התואר לענין הסמיכות, כמו אנשי בינה, בעלי קומה ראויה, ומן לשון

הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל־אשר היה לפני על־ירושלם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: (יז) ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללות ושכלות ידעתי שגם־זה הוא רעיון רוח: (יח) כי ברב חכמה רב־כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב:

ב (א) אמרתי אני בלבי לכה־נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה־

אונטערעדעטע מיך אלזאָ מיט מיינעם הערצען פאָלגענדער געשטאַלט: זיהע! איך האבע מעהר ווייזהייט ערלערנט אונד איזגעברייטעט, אלס אללע, דיא פאָר מיר ירושלים'ס טהראָן בעזאַסען. מיין גייסט האט פיל ווייזהייט אונד קענטניס ערוואָרבען; (יז) נון מיין הערץ ענטשיירעט! זאָלל צווישען ווייזהייט, קענטניס, טאָללהייט אונד אונזין, זעהע איך איין, דאס אויך דיס איין ווינדיגער געדאנקע איזט.
(יח) יעמעהר ווייזהייט, יע מעהר פֿערדרוס; יע מעהר קענטניס, יעמעהר לײדען.
ב (א) איך שפראך אלזאָ צו מיינעם הערצען: וואָהלאן! איך ווילל דיך מיט דער פֿריידע פֿער־

באור המלות

ההלום, והנלה ב"ב נכתוב נקמן הרנה הרבה, והוא זר, ולא ימלא השם כי אם בלשון יחיד, ויתכן גם לרבים לפי שענינו הרבוי כמו כי הרבה יהיו (קהלת י"א ח'): (יז) הוללות, הוא סרוף הדעת, והוליאם מדרך השכל, (טאָללהייט): ושכלות, נמסרה כל לשון טפשות, כתיב בסמ"ך חד מן חד כתיב בסי"ן ודעת הוללו' ושכלות, ענינו העדר השכל, (נאַרהייט):

ב (א) אמרתי, ענין המחשבה: לכה נא, לשון זרוז והזמנה. (וואָהלאן)! ולפי שההליכה זרוז והסיעה עלה, נאמר הזרוז בלשון הליכה:

רש"י

מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יעמד עלי שאשא לידי עדה זו: אני הנה הגדלתי וגו': (יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה טובה ואת טיב ההוללות והסכלות: הוללות. שיגעון ותירוף הדעת לשון ערבות כמו מהולל במים [ישעיה א']: וסכלות. שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה גם בעבר רוח כי נכרת בחכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור וגם היה כמו שאמר אני אמרתי ארבה נשים ולא יסירו לבבי והרי כתוב עליו נשיו הטו את לבבו [מלכים א' י"א] וכן הוא אומר על רוב חכמתו סמך ועבר כמה דברים שנאמר בהם הנבזה לאיתיאל לאיתיאל ואוכל [משלי ל']:
ב (א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד: אנסכה.

באור

והוספה, כי על שהנם האחד יותר חכמה בשכלו, יאמר שהגדיל החכמה, ועל שהלמד את החכמה לאחרי' יאמר שהוסיף חכמה, ויאמר אני הגדלתי והוספתי חכמה, על כל אשר עמו המלכים אשר היו לפני בירושלים: (יז) ואתנה, שאני נותן על לב לדעת ההבדל שבין החכמה וההוללות והשכלו', ומה הוא היתרון להתכסל מן השכל ולהתהולל, ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח, שאין ביתרון החכמה הצלחה אמתית ואושר לאדם: (יח) כי כאשר ירבה האדם לתור בחכמה, כן ירבה כעסו ומכאובו, אם מלד קוצר דעתו והשגתו, יקוץ בחייו ברואותו כי כל יגיעו וכל עמלו בחכמה ובדעת לא יביאנו אל כוונתו, כי עמוק מאוד מי ימצאנו, ואם מלד התהפוכות אשר יראה בעולם, נעלמו מעין כל חי דרכי ההשגחה במקרי בני האדם צדיק ורשע, באשר התעוררו דעים ואלהים על הדבר הזה, ויאמר גם במגלה הזאת באחרים, ואם מלד קנאת בני האדם, אשר ישטמו ויתגרו את בעלי החכמה חנם, והכסיל נשמר מדת המכאובות האלו, ויתי' מלד המדע תרבנתו כאמר חכמינו ז"ל אין שוטה מרגיש או מפני שאינו עמל כל כך למהרים והפגעים כאחרים אין שוטה נפגע; ודי בכל זה להעיר את הנפש המשכלת שלא תמלא ההצלחה האמתית בחקירה האנושית:
ב (א) אחרי ראותי שאין בחכמה אושר והצלחה לאדם, אמרתי אני אחדל לי מן החכמה, ואעסוק

הערות

[illegible] המקרה (דאָז בעזע). גם יתכן שלא המוכרת בשקל הסמוך בענור קרוב הטעמים, והי' ראוי [illegible] נתקף, אבל אין לומר שהחקירה היא ענין של אדם רע, כי זה גם נגד הדעת גם נגד הנסיון: [illegible] בו, כפי מה שתרגם הרמב"ן אודך כי עניתני (תהלים קי"ח) מלשון ענוי ונער יש גם לתרגם [illegible] כזה (אײנע בעזע בעמעהונג דיא גאָטט דענען מענשען געגעבען זיך דאָמיט צו פּלאַגען), [illegible] יותר נכון כפי המתרגם: (טז) על כל, (אחד), אשר היה לפני על ירושלים. גם לפני מלך מלך ישראל:
ב (א) אנסכה, אנסה אותך, והכנוי לנוכח על הלב, כמו ולכה אין נסדרה מאלהם (ש"ב י"ח):

גם־הוא הבל: (ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה־זה עשה: (ג) תרתי בלבי למשוך ביין את־בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר־אראה אי־זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם: (ד) הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים: (ה) עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל־פרי: (ו) עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים: (ז) קניתי עבדים ושפחות ובני־בית היה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה

תרגום אשכנזי

זכען, דאז בינדעסט דאז בייא גליקזעליגקייט; אבער איך ראז וואר ניכטיג. (ב) צום שערץ זאגטע איך: דוא ביזט טאלל; אונד צור פריידע: וואס ניצעסט דוא מיר? (ג) איך שפעהטע דאראויף אין מיינעם הערצען פאלגענדעס אויס: דען קארפער מיט וויין צו פערגניגען, אונד מיינען גייסט פאן וויזהייט לייטען צו לאססען; דיא טהארהייט אבער פעסט צו האלטען, ביז איך ענטדעקקע, וועלכעס דיא גליקזעליגקייט דער מענשענקינדער זייא, נאך וועלכער זיא אונטער דעם הימעל דיא דויער איהרעס לעבענס האנדעלן זאללטען. (ד) איך אונטערנאהם גראסע ווערקע, בויעטע מיר פאללעסטע, פפלאנצטע מיר וויינבערגע; (ה) לעגטע מיר בוים־אונד לוסטגערטען אן, אונד פפלאנצטע דארין יעדע ארט פרוכטבייאמע; (ו) גרוב מיר טייכע, דען מיט יונגען אויפשפריסענדען האלץ אנגעלעגטען וואלד צו דורכוועססערן; (ז) קויפטע מיר קנעכטע

רש"י

לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה [משלי ט'] עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמי' ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו ורוות בטוב: והנה גם הוא הבל. שבדי ראיתי בתוכה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק. בלשאצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפיעם להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבב נבכי ושכחה: ולשמחה מה זו. טובה עשה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכלן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל שמחה שאני קורא על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם לאיתיאל ואוכל [גם ל'] יכנו לעיקר שמעת ובלשי הכלים שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר עוד אסר הגסת גוה ובמעד. וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג אחים ... [שמואל א' ט"ו] והיא מלות במקום וקודש אותן סכלות: (ד) הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהי' שלמה עניו בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך של כוש ונטע בו פלפלין ... הולך לארץ מלוכין ונטע בו ... גידי המרלות באים לניך שמשם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי [תהלים נ'] לכך נאמר עץ כל פרי. במדרש תנחומא: (ו) בריכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: יער צומח עצי'. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (ה) והסגולת

באור המלות

אנסכה, לנקבה נאלחת, וידבר עם הנפש אנסה אותך: (ב) מהולל, ענין שבעון, (דאז ביזט טאלל): מה זה, כאילו לנקבה: (ג) למשך, לעדן ולנהוג: נהג, את עצמו, והוא פועל יוצא: (ה) גנות, מגרש גנן, (בעדעקקען), על שם שאילנו' הסוככי' בענפיה' את היושב בצלם. (בוים־גארטען): פרדסים, שם בעל הרבעה אותיו'. ... יזן ורומי, שהוא גן נאה מקובץ על התמונות מסודרות, (לוסטגארטען): (ו) ברכות מים, מים מכונסים בגומות, (טייכע, או פישטייכע): (ז) מקנה בקר וצאן, הבהמות הדקות והגסות יקראו מקנה לפי שהם קנין

באור

במשתה תמיד ודברתי אל לבי, לכה נא אנסה אותך אם תמצא טוב אמתי והצלחה בשמחה משתה ותענוג. והנה גם הוא הבל, אין בתענוגים האושר האמתי, והצלחה המקוה לאדם, כי אם ירגיל האדם לשמוח ולהתענג ולשחוק תמיד, סוף שיקוץ בחייו ונפשו תגעל בשמחה: (ב) ואז, יאמר על השחוק, שהוא מעשה חסרי הדעת, ועל השמחה יאמר מה זו עושה, מה טוב תביא לאדם, והיא לא תצליחנו ולא תשכילנו. (ג) כאשר, ראיתי שהחכמה לבדה תוסיף מכאוב, והשחוק לבדו לא יצליח, חשבתי דרך לשבר בין שניהם, למשוך ולעדן ביין את גופי כי היין ישמח חיים, ולבי נוהג אף עלמי בחכמה, ואחוז גם בתענוג

היה לי מכל שהיו לפני בירושלם: (ח) כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם שדה ושדות: (ט) וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חכמתי עמדה לי: (י) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי: (יא) ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש:

פרשה ב'

(יב) ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות

אונד מעגרע, צו דען לייב- איינגען, דיא איך שאן בעזאס: איך העערדען גראָסעם אונד קליינעם פיהעס ראטטע איך מעהר, אלס יע איינער מייער פֿאָרפֿאהרען אין ירושלים; (ח) זאממעלטע מיר איך גאָלד אונד זיל- בער, זעלטענהייטען פֿאָן קאָניגען אונד אוים דען פראָפינצען; אונטערהילט זענגער אונד זענגערינען, אונד איך דער שקלאפֿינ- נען פֿילע, וועלכעס דיא מענשען צור וואָללוסט רייצען; (ט) זאָ דאס איך מעהר אונד בעססער זאממעלטע, אלס מיינע פֿאָרגענגער אין ירושלים; מיינע ווייזהייט שטאנד מיר אויך דארין בייא. (י) וואס מיינע אויגען פֿאָדערטען, פֿערזאגטע איך איהנען ניכט, פֿערוויינערטע מיינעם הערצען קיינע פֿריידע; דאז דיעזעז זאָללטע פֿראָדעט ווערדען מיינער ארבייט; דיזעס וואר יא ענטשעדיגונג מיינער בעמיהונג. (יא) נון שויעטע איך צוריק אויף מיי- נער הענדע ווערק, אויף דיא מיהזעליגע ארבייט דיא איך פֿערריכטעט, אונד זיהע, עס וואר אללעס אייטעל אונד וויניגער געדאנקע. עס גיבט קיינע גליקזעליגקייט אונטער דער זאָננע! צווייטער אבשניטט (יב) איך גאב מיינע פֿאָרזאטץ אלזאָ אויף, ווייזהייט מיט טאָללהייט

באור המלות

האדם וכספו ועסקו: (ח) וסגלת מלכים והמדינות, סגלה דבר נחמד ויקר שמור באוצר להתפאר ולשום בו. דבר שלא ימצא כי אם במדינות ידועות: שדה ושדות, יתכן שהם שמות השדודות הלקוחות בחזקה, והכוונה נשים רבות לא אחת לבדה, (פֿילע סקלאפֿינען), וכן רחם רחמתים, לא אחת כ"א הרבה: (י) אצלתי, מנעתי: (יב) כיתרון, תפסתו כיתרון,

רש"י

מלכים. גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלי' בגנזיה: והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. עגלות כמו עגלות צב [בפרשת נשא]. ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים הללו ועמדה לי תלמודי שלמדתי. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא הרחקתי להבדל מהן וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים [בפרשת בהעלותך] כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרס ששותין בה. ויש פותרין במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: (יא) ופניתי. עתה בכל מעשי ידוש' אני שאין יתרון בהם כי מכול' אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה: והוללות וסכלות ענש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על מידה

באור

הסכלות, שהוא תאות העולם, כמעשה בן אדם המסופק, אשר לא ידע איה ימצא מרגוע ואושר לנפשו ויאמר אותה בזה ובזו עד אשר הראה את הוא הטוב הגדולה והמתקוה לאדם: (ט) אף, חכמתי עמדה לי, היה' לי לעזרה לעשות מעשים אשר לא נעשו לפני בירושלים: (י) לא מנעתי את לבי מכל שמחה, כי הכל העמל אשר יעמול האדם אין לו יתרון כי אם לב שמח, ומדוע אמנע את לבי משמחה: (יא) והנה, אחרי שעשיתי את כל המעשים האלו, שבתי להתבונן בהם, אם ימצא בהם האושר והשלמות לאדם, והנה הכל הבל ורעות רוח, שאין בכל אלה עוד נאמן וקיים תחת השמש: (יב) ופניתי, כלומר ופניתי לאחורי

תרגום אשכנזי

אונד טהארהייט פערבינ־
דען צו וואללען. — אונד
וואס קאנטע דער מענש,
דער נאך איינעם קאניג
קאממט פערזוכען, וואס
אנדערע שאן פאר איהם
געטהאן? (יג) זאפיל זאה
איך איין, דאס דער וויז־
הייט פארצוג פאר דער
טהארהייט, זא גראס איזט,
אלס דער פארצוג דעס
ליכטעס פאר דער פינ־
סטערניס. (יד) דער וויזע
בעריענט זיך זיינעס גע־
סטעס איגען, דער טהאר
היגעגען וואנדעלט אים
פינסטער; אבער איך
וויים אויך, דאס איין צו־
פאלל ביידע טריפט. (טו) איך דאכטע אלזא אין מיינעם הערצען: דעם טהארען לאזו
ווירד אויך מיין לאזו זיין; ווארום בין איך דען וויזער געווארדען? אונד שלאס דאהער:
אויך דיס זייא אייטעל. (טז) פירוואהר! דעם וויזען אנדענקען, וויא דעם טהארען, ווערדע
ניכט עוויג; מיט דער טאגע מענגע ווירד אללעס פערגעססען. אך, דער וויזע שטירבט, וויא דער
טהאר! (יז) דאז לעבען וואורדע מיר פערהאסט; דען אללע האנדלונגען אונטער דער זאננע וואר

מגלת קהלת ב

כִּי מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר
כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ (יג) וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה
מִן הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ׃ (יד) הֶחָכָם
עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם
אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת כֻּלָּם׃ (טו) וְאָמַרְתִּי
אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה
חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם זֶה הָבֶל׃
(טז) כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם הַכְּסִיל לְעוֹלָם
בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת
הֶחָכָם עִם הַכְּסִיל׃ (יז) וְשָׂנֵאתִי אֶת הַחַיִּים כִּי
רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי הַכֹּל

רש"י

שגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לנקם: (יג) מן הסכלות. הוא הרשע: (יד) עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופו: וידעתי גם אני. גם אני ידעתי אשר אשבח את החכם מן הכסיל יודע אני ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי אני בלבי וגו'. כלומר לפי ששניהם ימותו שמא להרהר בלבי תעלה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. שאסור להרהר כן הבל הוא: (טז) כי אין זכרון. כחכם והכסיל פרוש אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכותו לטובה וזה זכרונו לרעה: בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו אלו הימים הבאים אחריהם נשכח כל גדולתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אף

באור המלות

ונחת היו"ד נחה, והוספת הנועה' על אות הסמוך: (כ) ליאש, שנש

באור

מלראות עוד הצלחה והעושר בכל מעשי הוללות וסכלות אף שנעשו בחכמה, כי אין בהם תועלת. ואל תאמר אולי חכם בא' מהן יעשהו בדרך שיצליחוהו, כי מה האדם. כלומר מה יעשה ויבקש האדם הבא אחרי המלך? את אשר כבר עשוהו אחרי', הכוונה שלא יחדש דבר שלא עשו הקודמים לו בזמן: (יג) וראיתי. עתה שב לעורר ספק גדול ועצום בדבר החכמה והסכלות, והוא כי מצאת העיון והשכלה יורה כל משכיל שיש הבדל גדול בין חכמה לאולת, ויתרון החכמ' הוא זה הוא ברור כשמש, ואי אפשר לשום מעתק להכחישו, כי החכם רואה את הטוב ואת הרע את הישר והעקום, ובוחר כפי שכלו את הדרך הטוב והישר, והכסיל לא ידע להזהר ולהשמר, כי לא ידע במה יכשל, וא"כ מעלת החכמה מבוארה ונגליה בעולם. ועם כל זה מצאת המקרים אין הבדל ביניהם, ולפעמים יפול החכם במוקש, והכסיל ינצל, ועל הרוב מקרה אחד יקרה את שניהם, והוא הולך ומבאר את הספק הזה בפסוקים הבאים ע"פ הנסיון והתבוננות במעשי בני האדם ומקריהם: (יד) החכם עיניו בראשו, והוא מסתכל בתחלת הדבר מה יהי' בסופו, והכסיל בחושך הולך, שלא יוכל להשמר ממוקש. ועם כל זה ידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם: (טו) ודברתי בלבי שגם זה היתרון אשר לחכמה מן הסכלות הוא הבל: (טז) אם נאמר שיתרון החכם שיהי' לזכר עולם,

הערות

(יב) עשוהו, טעם כנוי הנוספים הנסתרים כדין שם שלא נודע (דהא. וועלכעס מאן שאן בעטהאן האט), אלא שכנוי המצרף אשר לא ימלט ב"כ מאחם כמו נב"ח, ולזה הוכפל כנוי הפעול, דהו', (ועיין בס' אור לנתיבה לסבמב"תן ז"ל: (טז) בשכבר, טעמו הספק, שכבר הימים הבאים, כמו שאלינו (פ"ח

הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ (יח) וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ (יט) וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ (כ) וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (כא) כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ (כב) כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם

מיר צווידער; אללעס איזט יא ניכטיג אונד וויא ריגער געדאנקע. (יח) איך האססטע אללע ארבייט, דיא איך זעלבסט אונטער דעם הימעל מיט מיהע ועליגקייט פאללפיהרט, אונד אן איינעם מענשען היטערלאססען זאלל, דער מיר פאלגט; (יט) ווער וויים, ווירד ער איין וויי‑זער זיין, אדער איין טהאר? אונד דער זאלל שאל‑טען איבער אללע אר‑בייט, דיא מיר זא פילע מיהע אונד נאכזיננען אויף ערדען געקאסטעט? וואהרליך, עס איזט אייטעל! (כ) איך ווענ‑דעטע ענדליך מיין הערץ גאנץ אב, אונד גאב דיא ארבייט אויף, דיא איך אונטער דער זאננע אונטערנאממען האטטע; (כא) דען, ארבייטעט ניכט מאנכער מענש מיט איינזיכט, קענטניס אונד געשיקליכקייט, אונד איבערלעסט זיינע גיטער איינעם אנדערן, דער קיינע מיהע דאמיט געהאבט האט? אויך דאז איזט אייטעל אונד איין גראסעס איבעל. (כב) וואס

באור המלות

(כא) ובכשרון: ורבותינו ז״ל רבילים בזה הלשון הספרת פנים מדבר שלא לזכרו,

רש״י

דומה הצדיקים המלאכים: במיתתם ומועילי׳ לבניהם

כבן חכלתי לא בדיתי יעקב ונומר עברתי לך הסד נעוריך [ירמיה ב׳] (יז) ושנאתי את החיים. שהיה מתקצף על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה א׳ מן ההבלים שבעולם בעילם שהחכם יגע והכסיל ערבו אמרתי: (כ) ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלתי הקדוש ברוך הוא שנא׳ בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם [יחזקאל א׳]: שעמלו בחכמה. שנאמר ה׳ בחכמה יסד ארץ בדכתו תהומות נבקעו [משלי ג׳] ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה.

באור

והקיפהו עם נחון, כאשר השבו גדולי האומות והמלכיות, שנלחמו מלחמות גדולות ורבות ועשו שמות בארץ למען ישאר זכרם לעולמים, הנה גם זה הבל, כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם, כי אם זמן מועט, ימים לא כביר, כי לימים הבאים ישכח הכל, ואם לא יהי׳ זה בדור סמוך, יהי׳ בדור תוס״ב, רעב״ם לסוף לא ישאר זכרם, אהה! איך ימות זכרון החכם עם זכרון הכסיל! ושניהם כלא הוי: (ועוד יש לפרש סיבות מתמה, איך יעלה על לב אדם א״כ, שהחכם יהי׳ אחר המות נעדר לגמרי כמו הכסיל): (יז) ושנאתי, הנה הספק הזה יביא האדם לשנוא את חייו דע״הו בראותו שבכל עמלו אין לו יתרון, כי הכל הבל ורעות רוח בזה העולם: (יח) הטענה השנייה נגד מעלת החכמה ויתרונה, הנה אנכי עמל ופועל פעולות גדולות כמלך אדיר אשר פיזור בידו גבורות, ואחר אנכי מת, ומניח את ממלכתי לאדם שיהי׳ אחרי: (יט) ומי יודע החכם יהי׳ או סכל, ואיך שיהי׳ הנה הוא ישלוט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש, כאן התכוון המלך על בנו שיבוא אחריו, ויהי׳ סכל, ומחכמתו לא רצה ללמוד הדבר בעבור, והניחו בספק, כאילו לא ידע עדיין החכם יהי׳ או סכל: (כ) וסבותי אני את לבי שלא לפסקית רלמתים עוד על כל עמלי כי, אם להתיאש בזה, כי אין בזה תוחלת ובטחון, אחר הטענה אחרת יותר נולאת מהם שקדם, והוא שאף אם ימצא האדם בלבו מה לי ולבנים אחרי. אנכי אעמול ואשמח בחיי, ולא אחוש

הערות

ז״) ואת כל הבלים, האדל הנ״ה סהגי״ת מוסכת אחרת עמה, וסבגר כלומר נאמר עבגם שאים הכל נסבה,

רסעם כבר, לשון רפוי״לענין כביר׳, זלכן יפול בזתן כן על סמגר כן על העתיד (איס דער לעגנע דער ליים) מ״מ סעם כברת כשאות נופל על מדה הארוך (אייגע סטערקע, לענגע) לא יוכרח להורות דעיקר על מדה גדולה מאוד. כי כן יתכן ב״כ בלשון לאמור ארכו טפח או אני טפח ומעט מהם, וזה בורם בכל הלשונו׳. להיות סמורי הכמות מעניים המלסרסים כמבואר בהגיון (ועיין בספי׳ הרמ״בן על מאמר ריש׳ עוד כברת ארץ לבא אפרתה): (כא) ובכשרון, עיין ב״את, כלומר שיודע לעשות כל עסקיו בדרך סיסר והראוי לאם, המביא במיד ונקל אל התכלית המבוקש, וזה שתרגמו רד״ם (געשיקליכקייט):

עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ: (ז) עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר: (ח) עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם: (ט) מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל: (י) רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ: (יא) אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף: (יב) יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ

האט זיינע צייט, וועג־ווערפען זיינע צייט; (ז) אויפרייסען האט זיינע צייט, צוזאממען העפטען זיינע צייט, שווייגען האט זיינע צייט, רעדען זיינע צייט; (ח) ליבען האט זיינע צייט, האססען זיינע צייט, קריג האט זיינע צייט, פרידען זיינע צייט. (ט) וואס פראממט דעם עמזיגען אלזא זיינע בעמיהען? (י) איך בעטראכטעטע דען איננערן טריב, דען גאָטט דען מענשען געגעבען האט, אום זיך דאמיט צו בעשעפטיגען; (יא) אללעס האט גאָטט איבעראיינשטיממענד, שאָן אין דער צייט בעאָרדנעט: אויך דיזע (ליבע צור) וועלט, זענקטע ער אין איהר הערץ, אָהנע דאס ניכט יעדער מענש דיא ענדאבזיכט גאָטטעס פאָללציהע פאָם אנפאנג ביז צו ענדע. (יב) בין איך נון צוואר איבערצייגט, דאס עס קיינע אנדערע גליקזעליגקייט גיבט, אלס

רש"י

ארץ אחרת [בפ' כלאים]: (ז) עת לקרוע. מלכות בית דוד ולקרע את הממלכה ומועד [מלכים א' י"א]: ועת לתפור. והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות [יחזקאל ל"ז]: עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידם אהרן [בפ' שמיני] וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. אז ישיר משה [בפ' בשלח] ותשר דבורה [שופטים ה'] קחו עמכם דברים [הושע י"ד]: (ח) עת לאהוב. ולשכן [בפ' עקב]: ועת לשנא. שנאמר כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים [הושע ט']: (ט) מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עמו יבא והכל אבד: (י) הענין. המנהג: לענות. להתנהג: (יא) יפה בעתו. בעת הטובה יפה היא לבא ונשלם שכר מעשה הטוב ותבא הרעה לפורעניות מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגו'. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל א' וא' אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקדוש ברוך הוא לדעת סודו ולא ידע את עת פקודתו וכמה יכשל כדי שיתן לב לשוב מידו: ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העולם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שם עת למיתה וזה יפה הוא שסומך האדם לומר שאני עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזה יפה שנעלם מן הבריות: (יב) ידעתי. עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב לבריות כי

באור

לעתים קבועים בגזרה לא יאחרם האחרן ולא יאחרם העמל: (ט) ואחרי שהדבר כן, מה יתרון לעושה בדבר אשר הוא עמל בו, אחרי שאריכוהו לשוא: (י) באור מלת ענין, לענות בו, עיין לעיל בבאור המלות פסוק א': (יא) יפה, בטעם משרת, והוא ח"ל דבק עם בעתו, והכוונה שבעת שקבוע לדבר יהי' הדבר ההוא טוב ויפה, וכל מה שעשה השם הנה הוא יפה בעתו, גם המות והחולי, העוני והשכלות, הרעב והמלחמה כלם רעות בעינינו קצרי המדע אשר לא נוכל להשיג ולשער יחס הדברים אל הזמן והמקום. אולם אם הי' אפשר לאדם לדעת כל מעשי ה' מקטנם עד גדולם עם כל יחסי הזמן והמקום, בודאי ידע ידיעה נאמנה כי אין רע יורד מן השמים, כי הוא את הכל עשה האלהים יפה בעתו, גם את העולם נתן בלבם, הנה השם הטביע בלב בני האדם את אהבת העולם, שזה יעמול וזה יחכים, זה יצבור הון וזה יבנה בתים, וזה יטע כרמים, זה יאהב וזה יתאוה וכו', ועם כל היגיעה והשתדלות, העמל והחרילות בעניני העולם, לא ימלטו מבזלה, ולא יעשו כי אם חפץ האלהים ורצונו הקדו', ואף אם יחשבו ויזמו בנפשם לעשות רצונם ולא רצון שמים, הנה לסוף אי אפשר מבלתי שימצאו את המעשה אשר גזר האלהים שיהי' מראש עד סוף, והנה מבלי אשר לא ימצא הכוונה שבודאי ימצא, כי אילו אמר מבלי אשר ימצא הי' שלילה עכשיו שאמר מבלי אשר לא ימצא הרי הוא חיוב, כאילו אמר אי אפשר שלא ימצא, וכן הוא בנ"א (החמא דאדם נילס): (יב יג יד) אחרי שהכלל הזה אמת ונכון, הנה גם ידעתי שהמאורעים אשר זכרתי שהם

וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ (יג) וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ (יד) יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃ (טו) מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר

זיך פֿר ייַן אונד אינזייעם לעבען דיך גיטליך טהון; (יג) אונד וויס איך פֿערנער, דאס עססען, טרינקען אונד פֿריידע אן זיינער ארבייט געניסען, איין געשענק גאָטטעס איזט: (יד) זאָ בין איך דאָך ניכט מינדער איבערציינט, דאס אלעס וואס גאָטט געוואָללט האט, אין צוקונפֿט ווירקליך ווערדע, ניכטס קאן הינצוגעטהאן, ניכטס אבגענאָממען ווערדען; גאָטט האט דיס זאָ פֿעראנשטאלטעט, אויף דאס מאן איהן פֿירכטע; (טו) זאָ בעשטיממט, וויא דאז פֿערגאנגענע געוועזען איזט, זאָ בעשטיממט איזט דיא צוקונפֿט, אלס

רש"י

אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב. תורה ומצות: (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה. הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית אין דומה להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספות ולא בגרעון. וכשנשתנה, האלהים לוה ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו. אוקיינוס פרץ בגבולו בדור אנוש והוליך שליש של עולם והאלהים עשה שייראו מלפניו שבעת ימים נשתנה הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שייראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיה ובימי אחז שביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו שלפניו לפיכך אין טוב לאדם ליגחות אלא במצותיו וליראה מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי ולאיכוהו או שמעבוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקדוש ברוך הוא מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלאכי א'). מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביבשה (בפ' בשלח): ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא חוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקדוש ברוך הוא משנה חקותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף. לפרע מן הרודף לפיכך מה יתרון של עושה הרעה באשר הוא

באור

אמת ואין האחד סותר ומנגד לשני, ידעתי שהטובה לאדם היא שישמח ויעשה טוב בחייו, וגם ידעתי שאין ע הטובה מסורה לאדם לגמרי, כי אם מתת אלהים היא, אחרי שראיתי שהקצת שהתנועות בני האדם ומעשיהם היא בגזירה מאת השם, כי כל אשר יעשה האלהים, וגזר עליו שיהי', עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, וא"כ ודאי שאין השמחה בעמל וראות טובה מסורה לאדם, כי גם היא מתת האלהים היא, והוא תשה ורלה שלא יוכל נולד להוסיף על מעשהו או לגרוע ממנו כדי שלא יבטחו על מעשיה' כי אם ייראו מלפניו. או ידבר החכם בזה לפי דעת ההמון ויאמר שגם יראת האלהים בגזרה קדומה, וזהו והאלהים עשה שייראו מלפניו, ואף שאין זה אמת כאשר אמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הנה אמרתי לך שלא כל הנאמר בקהלה הזאת דעת שלמה באמת, כי אם ספרות בעלמא העולות על דעת המתפסכם הנשען על בינתו בהשקפה הראשונה והוא נושא ונותן בהם כשואל ומשיב לעצמו מסתופק לדעת האמת, עד שלסוף אמר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא כו'. (ומה נעים פי' חכמינו ז"ל, שהסבו כוונת המאמר הזה על הנרקים וכדומה להם שאין אנו רואים בהם תכלית כי אם להבעית את האדם, וכיון שאין דבר רע יורד מן השמים על כורחך זה היה לתכלית טובה לאדם הרשע אשר אין אלהים כל מזמותיו, ומתחת ביעתותה מיד ישא נפשו אל ה' ינילהו מן המות הזה. ומעתה אין באור הפסוק הזה מתחלף מבאור שני הפסוקים הקודמים לזה, ר"ל שהוא רואה בכאן סתירה ביצירה, אחרי שאין להוסיף ואין לגרוע לעולם מכל אשר עשה האלהי'. ומכללו שודאי גזר גם על ספת אדם זה שיהי' צדיק ועל זה שיהי' רשע, וא"כ מדוע יבעיתהו שיסובה להיות צדיק ירא מלפניו ?! (טו) מה שהיה, הדבר העבר הי' כבר ואין לשנותו, כן הדבר העתיד גם הוא נכון מאת האלהים כאלו הי' כבר, כי כבר גזר עליו שיהי', והעבר והעתיד אין באמתת האלהים הבדל. כי זה עבר והי' נמלא. וזה עתיד ויהי' נמלא, ובזה זמנו ועתו ישוב העתיד עבר, והאלהים הגלהי' רלה שיבאו ויתגלגלו הדברים זה אחר זה כאלו העתיד ירדוף את העבר תמיד, וזהו והאלהים יבקש את נרדף. שנבנות: הקודמה יבא האמד בספור האחר, והם אחוזים ונדבקים זה בזה כחוליות השלשלת, ומתגלגלי' ... ריפות תמידית. (וביתרון באור יש לפרש לפי הדרך שזכרנו בפסוק הקודם, שאמר, אם הכל הוא ... אותם, למה יבקש האלהי' את דם הנרדף מיד הרודף ? כשהרשע צדיקי אנות שאמר נגלגלת ל... ...ים על ידי ...

מגלת קהלת ג

הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ (טז) וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ (יז) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ (יח) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם

תרגום אשכנזי

ווערע זיא שאָן געוועזען; נאָטט בעאבזיכטעט דיס פערפאָלגען. (טז) איך בעמערקטע פערנער אונטער דער זאָננע, אן געריכטס שטעדטען געשעהע אונרעכט. איף דעם אָרטע דער גערעכטיגקייט טרוימפט באָזהייט; (יז) אונד דאכטע אין מיינעם הערצען: דען גערעכטען אונד רוכלאָזען ווירד דער עוויגע ריכטען, דען יעדעס וועזען האט זיינע בעשטיממונג, אונד יעדע האנדלונג איהרען לאָהן — דאָרט. (יח) איך

רש״י

עמל כדי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר ראשיה בשוחד ישפטו (מיכה ג׳) ראיתי פורענותם: ומקום הצדק. שער התוך שהיה בקדש מתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר סגיה רב פרים (ירמיה ל״ט) נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו והניח את ישראל בייסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגול הריש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואף על פי שהכל מקום לא מלינו לו עד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו׳. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקדוש ברוך הוא לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבוא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ. אף לפורענות ולפקודה כדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם בלשון העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו לבבא חוטאי מילי ואלי דוי חושבנא (שבת ד׳ ל״ג) . (יח) אמרתי אני בלבי. נראיתי זאת: על דברת בני האדם. שאמר לבם מדת

באור המלות

ג (טז) שמה הרשע, תואר רשע בקמץ לא ישתנה בהפסק, והשמה זה, כאשר ישתנו שאר השמות שעל משקלו, כי נאמר מן שמע, בזולתי שמע, ומן זרח. זרח והיה שם׳ (בראשית): (יח) דברת, ענין דבור: לברם, שרשו ברר, ובאור שהנ׳ הצ״ת בקמץ חטוף, והרד״ק נדגש בסלם להמם. כי הסור״ק והק״ת אחים הם בתולדו׳ השפה. ובעני׳ שאין הרי״ש מקבלת דגש באת קמץ גדול תחת הבי״ת והנה התור׳ הזהב והיה

באור

וסוף מסיפך ישופון. ותמיה מדוע יהי׳ כן, אם כל אדם מוכרח במעשיו?): (טז) ועוד ראיתי תחת השמש, יזכר בהשארת נפש בני אדם אחרי מות הגוף, ובשכר ועונש לעולם הבא, אמר ראיתי תחת השמש והנה הארץ מלאה עושק וחמס, ינצח רשע לצדיק מענהו, ובמקום אשר משם קיומו המשפט שם נעלמו מקום החמס, וכן מקום הצדק, והנה גמול הרע לעושי הרע יקרה המשפט, וגמול הטוב לעושי הטוב יקרה לצדיק, ורשע הפך שניהם: (יז) אמרתי אני בלבי, אחרי השגחתי על המציאה כי הבוגד בוגד והשודד שודד ודרכם נכחה, ואנשי החסד הולכים ודלים. ויתיהם ביגון כלו, ואנכי יודע כי כל דרכי האל משפט, צדיק וישר הוא, אמרתי אני בלבי אין זה כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים לאחר זמן, ואע״פ שמתעכב הדבר סופו לבוא לשעתו, כי עת לכל דבר, ועל כל מעשה יש דין ודברים לעולם הבא, והנה נאמת שלות הרשעים ויסורי הצדיקים נעפ״ז, היא ראי׳ נאמנה על השארת הנפש אחרי המות, כי לא יכחיש שום מתעקש ששופט כל הארץ אל אמונה ואין עול, ולולי שיעשה משפט [illegible] הצדיק את הרשע, אין להמלט מליחס לו עול ועושק ח״ו, א״כ כל המשפטים [illegible] גבורותו לצדיק, אוהב צדקה ומשפט, לא ימלט מאחת משתי אלה, אם שיאמין בהשארת [illegible] ועונש לעולם הבא, או שיכחיש את הדבר הנרא׳ לעין שלא ימלא לצדיק ואוהב צדקתו ירשע [illegible] משפטו, ובכחן קבר המכס את דבריו. ואולם נפרק ח׳ וט׳ מזה המאמר האריך בדברים האלה גבהות נכוחות וישרות למשכיל: (יח) אמרתי עוד אל לבי, ודאי שזהו ראי׳ שאין אחריה תבונ׳,

הערות

ג (טז) ועוד ראיתי וגו׳, עיין בבי׳, ונראה לי טעם המשך חלק הב׳ לחלק הקודם בזאת הפרשה, לפי שבו אמר שהכל בגזירה קדומה, יש לטעות שהאדם מוכרח במעשיו ולא יקבל א״כ לא שכר ולא עונש עליהם. ולזה יאמר שאינו כן בזאת כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהי׳ שם, אחרי הפרד הנפש מן הגוף. אחר״ז הגדיל [illegible] זירדר לצד מעשה האדם, והחלק הראשון ידבר בכל הגופים

לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ (יט) כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ (כ) הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃ (כא) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה

דאכטע איך דער רעדע דער מענשען אין מיינעם איננערען נאך, דאס זיא נעהמליך גאטטעס אויס-ערוועהלטע ווערען; איך בעמערקטע אבער, דאס זיך זעלבסט איבערלאס-סען זינד זיא, וויא דאז פיה. (יט) מענשענקינ-דער זינד צופעלליגע וועז-זען, טהירע זינד צופעל-ליגע וועזען, איין צופאלל טריפט זיא אללע, דיעזער שטירבט וויא יענער שטירבט; אללע האבען איינערליא גייסט. דער פארצוג דעם מענשען פאר דעם פיהע, איזט ניכטס; דען אללעס איזט אייטעל. (כ) אללעס וואנדעלט נאך איינעם אָרט; אללעס ענטשטאנד אויס שטויב, אללעס קעהרט ווידער צו שטויב; (כא) נור דער איהר וועזען קעננט, וויס עס; אָב גייסט דעם מענשען אויפווערטס

באור חמלות

ראוי הקב"ה (או השור"ק) להגיות לאומם אצי הקב"ה במלת לברם, כמו שהוא במלת בורית, ומרק, ושנה סרף, או שיהיה לברם פועל עבר, ר"ל לאשר ברם האלהים אף שאין המנהג שיכנסו אותיות בכל"ם, שהם אותיות השמוש בפעלי' העוברי', הנה מצאנו לפעמים שיבאו עם ה"א השמוש, והתפרשו כמו השר. וכן עם בי"ת השמוש, כמו בהכין לו דוד, הנקדים בהעלות, א"כ אף למ"ד לברם במקום אשר. ויתכן ג"כ שיהי' מגזרת למ"ד ה"א מן ברו לכם איש, והוא הנכון: (יט) מקרה וגו', כתב הרי"קס שלשתן בסגו"ל. והם מוכרחי' כי אילו היו סמוכי' היו בצרי כמשפט,

רש"י

גאות, לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (פ"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין גדולתם כלום ולהראותם שהכל אף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כאשר בהמה וחיה הבה לעולם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם וגם מקרה ופגע לבהמה ומקרה א' לשניהם כמו כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה מאומה כי הכל נהפך להיות הכל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע. כמו מי יודע ישוב (יונה ג') מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין

באור

ואולם קצת בני האדם יאמרו שהנחתי' בתולדות הנפש לבדה תביאנו להאמין בהשארה, כי הנה גבר האדם יותר מכל היצורים אמר על דברת בני אדם לברם האלהים, שהם יאמרו שהשם בחר אותם, ובחר בהם מכל תולדות הארץ לתתם דעת ובינה והשכל, ואולם רואה אני שאין הדבר כן, כי הם בעת' המה להם, כלומר שבני האדם הנעזבי' מהשגחת השם, ומסורים להם בעולם אינם נבדלים מבהמה. ולזה כפל מלות בהמה המה להם. כמו שאמרנו שבהיותם נעזבים להם, הם כבהמות ארץ: (יט) ואם נשפט את האדם ותולדותיו ממה שאנו רואים בעה"ז, הנה בני האדם הם מקרה בעולם אין בהם עלאות וקיום. והבהמה גם היא מקרה, ומקרה אחד להם בכל השנויים אשר יעברו עליהם: (כא) קצת המפרשים חשבו שהכוונ' מי יודע אם תעלה רוח בני האדם וכו', ואולם הפי' הזה סותר לטעמים, לפי שמלת האדם מעומדת בטעם שר גדול, ומלת יודע בטעם פקידון, ואילו הי' הדבר כאשר חשבו הם, היו מלות רוח בני האדם ראויות יותר להם מאחריהן, ועוד ... מלת יודע בטעם זקף, כידוע לבקי הטעמים ולפי הטעמים כן פירושו, מי יודע, יבין וישכיל את ... רוח בני האדם אם היא עולה למעלה, ורוח הבהמה אם היא יורדת למטה לארץ, כי ... דקה ועמוקה עד מאוד וקשה להבינה

הערות

גברים: (כא) מי יודע וגו', עיין בפי'. ה"א העולה וכן ה"א היורדת שניהם לידיעה ע"פ הנקוד ולא לשאלה. ולפ"ז נראה טעם המשך, אחר שאמר שאלו הכל ... הכל שבים במקריהם ישיב לאותן האומרים שהבדל אלו הרוחות, מי הוא זה אשר יודע את רוח בני האדם שמתנה יותר היא העולה למעל' ואת רוח הבהמ' מי יודע שמתנה יותר היא היורדת למטה, ורמזו לתרגם שאמר בל"א הזה (ווער קעננט דען, דען גייסט דעם מענשען, דער אויפווערטס שטייגען ..., אונד דען גייסט דעם טהירעס, דער נידערזינקט צור ערדען)?

בן ואח אין-לו ואין קץ לכל-עמלו גם-עינו לא-תשבע עשר ולמי אני עמל ומחסר את-נפשי מטובה גם-זה הבל וענין רע הוא: (ט) טובים השנים מן-האחד אשר יש-להם שכר טוב בעמלם: (י) כי אם-יפלו האחד יקים את-חברו ואילו האחד שיפול ואין שני להקימו: (יא) גם אם-ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם: (יב) ואם-יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו

עיניו כ׳

ניבט איינצעלנע מענשען, אוננעפאארט, אהנע זאהן אונד אהנע ברודער, אונד דאך האט דעם טרייבענס קיין ענדע; דאך ווערדען דיא אויגען ניכט זאטט דער רייכטהימער. — פיר ווען ארבייטע איך, אונד פערזאגע מיינער זעעלע יעדען גענוס? איך דיעזעס איזט אייטעל אונד דיא בעשעפטיגונג איינעס באזען. (ט) גליקליכער איזט יענעס פאאר, אלס דער איינצעלנע: זיא פינדען זיסען לאהן אין איהרער ארבייט. (י) ווען זיא (איפס קראנקעני בעטט) פאללען, ווירד דער ערהעגענאס דען אנדערן איפריכטען; וועהע אבער דעם איינצעלנען, ווען ער פעללט! ער האט קיינען, דער איהם איפריכטעט. (יא) פערנער, ווען צווייא שלאפען, ערווערמען זיא זיך געגענזייטיג; (יב) ווער ערווערמט אבער דען איינצעלנען? ווירד איינער

רש״י

ואין שני. יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם תלמיד חכם הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר להוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויולא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא. ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר. לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה לומד אדם מתלמידיו. ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: (ט) טובים השנים. לכל דבר מן הא׳ לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים ואין היחיד מתחיל בה לבדו: (י) כי אם יפולו. כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירו לו או אם יכשל ולא ידקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואילו. ואוי לו: (יא) וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד. אם באו לסטים עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם שלשה הם. והחוט המשולש לא במהרה

באור המלות

והוא סמוך, והמסורת עליו לית פתח׳ (דיא בעשעפטיגונג איינעס סלעכטען מענשען): (י) יפלו, בא לשון רבים על אחד מהם׳ ועיין בחבור הטעמים: ואילו, ענינו אוי לו: (יב) יתקפו, מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח, ובא חסר ה״א יתקפהו: והחוט המשלש, פתיל

באור

ואין שני לו שהוא בלא אשה ובלא בנים. (גם יש לפרשו שהוא מחובר עם הכתובים הקודמים, שהכתוב העומלים בשבת קנאתם מרעיהם. אחר שסב ורואה הבל מתנגד לאמור, שיש אחד ואין שני לו שיספקנה בו, גם בן ואח אין לו שמתאוים להעשיר לתועלתו, ואעפ״כ אין קץ ובוחר ומסיים ואחר ולמי אני עמל כי אם לתועלת לעצמי ואני מחסר את נפשי מטובה, שהוא סתיר׳ בפעשיו, וגם זה כמו העמל לקנאת רעהו, הוא הבל, ונוסף גם זה שהוא ענין רע׳ כי מי שיש בו המדה יתרה אל הממון הוא מוכן לכל מדה רעה, כמ״ש בעל חובת הלבבות): (ט) באהבת החלק להרצות העמל ואחרילות בחרצו׳ יען את אנשי הרבה להזדווג איש ואשה שיש להם שכר טוב בעמלם, כי ברכת הבית ברוחו: (י) כי אפילו אם שניהם יחדו יפולו למשכב, מכל מקום כל אחד מהם יסעד את השני על ערש דוי עד תקימו, ותפלה אל ההתחזק׳ יתרה ואחלש יאמר בגוד אני, ואילו וגו׳: (יא) וחם להם, זכר ונקבה מתחממים זה מזה והתענגים ואינם צריכים לקנות להם בגדים רבים לכסותם על משכבם להתחמם בהם, אבל לאחד איך יחם על משכבו בלילות בהתכסותו בשלתו לעורו לבדה, וצריך לקנות לו כרים ומלעות להתחמם בהם, ע״כ לא יהיה לו שכר טוב בעמלו: (יב) והחוט המשלש, אם יולידו בן כ״ש שיעמדו יחד נגד הקמים עליהם, וכן אחר שאמרד

הערות

אמר שהוא עוד הבל יותר אבל מי שאין לו שני אשר בעבורו יעמול, וגם זה הענין בעלתו להותר לבדו בלי עזר, הוא הבל וענין רע, כי טובים השנים וגו׳: (יב) יתקפו, עין בה״ת. וטעם הכנוי על כל אחד מהשנים, וטעם הפעל תבנין התנאי (והאַלסע ער בעוואלט אנטהון): האחד, הנה לתקוף, או שהוא

והחוט המשלש לא במהרה ינתק: (יג) טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא־ידע להזהר עוד: (יד) כי־מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש: (טו) ראיתי את־כל־החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמד תחתיו: (טז) אין־קץ

געוואלטטהעטיג, צווייא ווערדען איהם ווידער־שטעהען קאננען. דריי־פאכע שנור ענטליך, ווירד ניכט לייכט אויפגעלאזט. (יג) בעססער איזט איין דירפטיגער, אבער איין ווייזער יינגלינג, אלס איין קאניג אלט, אונד איין טהאר, דער עס ניכט פערשטעהט, זיך ווארנען צו לאססען. (יד) שטייגט יענער אויך אוים דעם געפענגניס אויף דען טהראן; דיזער איין ויינער הערורליכקייט איזט ניכט מינדער ארמזעליג געבארען. (טו) איך בעאבאכטע דיא מענשען אללע, דיא אינטער דער זאננע וואללען, וויא אללעס אויף דען פאלגענדען יינגלינג האררכט. (טז) דאז געגענווערטיגע שיינט דעם פאלקע קיין ענדע נעה־

באור המלות

משלשה חוטין: (יג) מסכן, תרגום עני מסכן: (יד) הסורים, סרבו חסר ונחה האל"ף וחסרה גם מהמכתב והוא בית הסוהר שנותנים שם האסורים:

רש"י

ינתק. ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך (ישעיה נ"ט). ד"א חוט המשולש במקדש ובמשכן והדבר ארץ לא במהרה הוא חוטא. בפרש לאחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד שלש עשרה שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. זה יצר הרע שהוא שליט על האיברים: זקן. שמשעה שנולד הולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ (בפרשת בראשית): וכסיל. שמחטיאו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך. ממקום הטינופת והסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי (בפ' בשלח): כי גם במלכותו. משמלך באדם נולד הרש המסכן היצר טוב ממנו ובא יתוך עבדה ולא מתוך טנופת הרחם כך דרשוהו במדרש. ד"א טוב ילד מסכן וגומר כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שבגבר הזקין נפשו ובכסלתו. כי מבית הסורים יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שימלכו עליו שיצא למלוך מתוך עניו ומבית לסוריו שהרי סמ"ך של הסורים נקוד' רפי והרי הוא כבית האסורים וס"ל כמו לא יהא גם עבדי (ישעיה י"ב) כמו יהא) שכן מצינו ביוסף שמלך מרוך יציאת בית האסורים וכי דוד לכי לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן (ש"ב ז'): כי גם במלכותו נולד רש. כי כשר ונבון הוא שימלוך כי גם במלכותו נולד נכפף מתנהג בדרך ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשים וכן עיר כדא אדם יולד (איוב י"א) שיכפן ויתנהג לי ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הווה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגומר. מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם

באור

ע"ה כאלים ביד נבוד כן בני הנעורים כו' כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב. אמר פניו אל המלוכה והממשלה, כבוד המלך מעבדיו ועמו והצלחתו על כסאו, ואמר טוב איש רך בשנים עני וחכם, ממלך זקן וכסיל אשר לא ישמע לקול המזהירי' אותו, בעבור שהזוקן בכסלות הקש' את ערפו ואמץ את לבבו כל כך עד שלא יאמין בעבדיו הנאמנים: (יד) ואף אם המסכן הזה יצא מבית האסורים, אין בכך כלום, כי גם המלך הזקן הי' רש ביום הולדו: (טו) ומכן שהיו בני ישראל מתלוננים על שלמה בדבריו ובתעיומות והיו תרומות' את ירבעם שהי' גדול בעיני העם, כנראה מתוך משמעות הכתוב (מלכים י' י"ח), והמלך ידע את אשר הם מלונים באזני מסכנם, והוא במשיב על דבריהם, ואמר, ראיתי את כל החיים הולכים אחרי הילד השני שיקום תחת המלך, וכלו עיניהם מיד' עת יקום על כסא המלוכה, וקראו הילד השני אם לפי פשוטו בעבור שיבא תחת המלך, ואם סרמז על ירבעם כאשר אמרנו, ואחרי שרחבעם בן המלך נראוי למלוכה יותר ממנו, הנה יהי' רחבעם הראשון: (טז) אין קץ, כלומר אמנם ידעתי שכן דרך העם מאז ועד עתה שימאסו

הערות

מוסב על מאחד המוכר מקודם נגד השנים המוצי' ממנו: טוב ילד וגו', עיין נפי'. ונראה לי שהמסך אל המקודם שאע"פ שזכר תוקף החוט המשולש שמ״״ת לא ינתק י״מ לפעמים יהי' לידת הבנים ללא תועלת, כמו שזאת באמת לא הי' יכול להועיל לבל יקח ירבעם אחריו את המלוכה בחוזקה מיד רחבעם בנו: (יד) יצא

לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃

פרשה ה׳

(יז) שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃

ה (א) אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי

יתיר י׳

תרגום אשכנזי

מען צו וואללען; איהרע נאכקאממען ווערדען אן דען נייען פירשטען ווידערום קיינע לוסט פינדען: — יא איזט אללעס אייטעל אונד וויגדיגער געדאנקע.

פינפטער אבשניטט.

(יז) זייא יא פארזיכטיג ווען דוא אין דען טעמפעל גאטטעס טריטטסט! זיך נעהערן אום אופצומערקען, איזט בעססער, אלס ווען אונוויססענדע ועדער אפפער ברינגען: זיא זינדיגען, וויילל זיא אונוויססענד זינד. ה (א) זייא ניכט פארשנעלל מיט דעם מונדע, אונד גיסט דיין הערץ ניכט אין אייטעלן ווארטען פאר גאטט אוים. גאטט איזט ערהאבען אים הימעל,

רש״י

כח ותקיף: (טז) אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר ורעם נכח לפניהם (איוב כ״א) אשר מתעברת ויולדת לשובע ימים ישלחו כצאן עויליהם (שם): לכל אשר היה לפניהם. אין קץ לכל הטעות שהיה לפניהם והבל אבד ובדברי שאול יחזו (שם): גם האחרונים. דור הפלגה: לא ישמחו. גם הם בטעות בניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחר ילדו: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא טעות והשמר עצמך שלא תצטרך להביא חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוא טוב וקרוב להקדוש ברוך הוא: מתת הכסילים זבח. שיחטאו ויביאו קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו:

באור המלות

(יז) וקרוב, הוא מקור, ענינו הקורבה לשמוע, טובה מהביאם הזבח:

באור

את אשר היה לפניהם, ירצה אדמים לנקדים, כי הם אוהבים התמורה והחליף, יארכו להם הימים, ויהי׳ בעיניהם כאלו אין קץ ותכלה לכל אשר הי׳ לפניהם כי קלה בו נפשם, ואולם ידעתי שגם האחרונים אשר יקומו אחריהם לא ישמחו במלך החדש, ויבחרו להם חדשים, כי גם זה הבל ורעיון רוח, אין בכבוד העם ושנאת המלוכה נכונה, כי אם הבל כו׳. (גם יש לפרש שני הכתובים האלה על הפרט׳, שאמר ראיתי בעיני לפחות אנשי שני דורות מדורות העולם, ומצאתי שלכל העם הזה אין די בכל הטוב אשר לפניהם עם אשר הי׳ כבר לפניהם אשר ירשום מאבותיהם, ומצאתי גם הזה שגם הדור האחרון לא ישמחו בכל הטוב הבא כי גם הדור ההוא הלא יהי׳ אלא התנגדות הבל ורעיון רוח, כי אין כל חדש תחת השמש): (יז) שמר, יתחיל להורות את המעשה הנרצה, אשר על ידו יגיע אל האושר האמתי, והטוב הנכון, והחלת דברו בעבודת האלהים, שיהא מורא שמים עליך תמיד, כראוי ליזהר אשה ההולך להתפלל לפני ממ״ה הקב״ה (ויתכן לפרש שתיבת רגלך הוא כנוי לנקיה, מוליאי הפסולת, ויאמר כאשר תרצה ללכת אל בית האלהים, נקה גופך, כדי שלא תהי׳ מוכרח אח״כ לזה בשמוע התפלה או דרוש החכם, ונאמר דרש הבא״נע פ״ ז״ה). ודע שהקורבה לשמוע דבר האלהים טוב׳ ונבחרת מאש׳ יחטא הכסיל ויביא זבח, כי שמוע מזבח טוב, כמש׳ אחריכו הנביאי׳ להוכיח את ישראל על זה הענין, כי אינם יודעי׳, הנה הוא נותן טעם לדבריו על בכנ׳ הם החוטאי׳ כסיל, יאמ׳ ודאי החוטא׳ היא סכל, ואילו יודע, לפיכך הוא עוש׳ רע, ואלו ידע בין טוב לרע הי׳ בוחר בטוב, ואמרו רז״ל אין אדם חוטא אלא א״כ נכנס בו רוח שטות, ומעתה ראוי לקרותו כסיל. (ויותר קרוב לפרש, כי אינם יודעים בעושים בזה רע. כי זבח רשעים תועבה, ומיירי בקרבן נדבה, לא בקרבן הבא על חטא, ואשר בו הודוי ואחרטה בלב). והפסוק ה׳ה הוא תחלת הענין הבא בפרק שאחר זה, אלא שכבר הודעתיך, שאין לחוש על חלוקת הקאפיטל:

הערות

תמנין התנאי׳ וכתרגום כד״ס: (טו) הילד, ידוע שמלת ילד נופל גם על הנער שרם היותו לאיש, כמו שאמר ויועץ את הילדים (מ״א י״ב), ויש שבאה אלא דוח דעת ותבונה:

האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו
דבריך מעטים: (ב) כי בא החלום ברב ענין
וקול כסיל ברב דברים: (ג) כאשר תדר נדר
לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים
את אשר תדר שלם: (ד) טוב אשר לא תדר
משתדור ולא תשלם: (ה) אל תתן את פיך
לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך
כי שגגה היא למה יקצף האלהים על קולך
וחבל את מעשה ידיך: (ו) כי ברב חלמות
והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא:

דוא ביזט, איך ניעדריגער ערדע; לאס דעסוועגען דיינעס געבעטהעס וועניג זיין. (ב) זא וויא דער טרויס אויס אונגעראייכטען פֿערשטעללונגען, זא בעשטעהט דאז געבעטהע דער טהארען, אויס פֿילען אונצוזאממענהענגענדען ווארטען. (ג) האסט דוא געליבדע דיינעם גאָטטע געטהאן, זא זוימע ניכט זיא צו ערפֿיללען; דען ער האט קיין וואָהלגעפֿאללען אן טהארען. וואס דוא אנגעלאָבט האסט, ערפֿיללע. (ד) ליבער טהוע קיין געליבדע, אלס דאס דוא אנגעלאָבסט, אונד ניכט ערפֿיללסט. (ה) גיב אכט, דאס דיין אייגענער מונד דיך ניכט עלענד מאכע; זאגע הערנאך ניכט צום באָטהען: איך האבע מיך איבעראיילט. ווארום זאָלל גאָטט איבער דיין גערעדע צירנען, אונד דיינער הענדע ווערק ציר שטאָרען? (ו) בייא אללען דיינען טרייםעריען אונד וואָרטען, פֿערלע-

רש"י

ה (א) להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי האלהי' בשמים ואתה על הארץ. ואפי' חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר יום ודרך קול כסיל לבא ברוב דברים כי מרבוי דבורו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יוכל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים. אין חפץ לפני הקדוש ברוך הוא ברשעים המהדרים ואינן משלמים: (ה) אל תתן את פיך. בנדר לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתבוע צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מעט שהיה בידך שעשית כבר לשמתם כן נדרש במדרש: על קולך. בשביל קולך: (ו) כי ברוב

באור

ה (א) אל תבהל, הוסיף להזהיר את העובד והמתפלל, שלא יתפלל בבהלה ומהירות, כי אם בכוונת הלב, כי האלהים עליך רואה אותך ושומע את דבריך, והוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים, ואתה על הארץ, אין למטה ממך, על כן לא תרבה דברים בלא כונת הלב פן תפתכן: (ב) כי בא, כתרגומו דאתי חלמא על הרהורי לבא בסמיכות בוונין כמו החלום הבאה שמחובר מעניינים רבים ומחשבות שונות בלי סדר וכונה, כן קול הכסיל ברוב דברים יצאו מפיו במקרי והזדמן בלי חבור וכונה ותכלית: (ג) כמו שחייך להשמר בדברים בבית האלהים, כן אתה חייב להזהר בכל מקום וכל עת שתזכור את שמו. ואם תדור לו נדר, שמור את מוצא שפתיך, כי אין חפץ בכסילים המתפלפלים ומהבים ובגם בל עמם. (גם יש לפרש שהזהירו שלא יאחר לשלמו כאשר אין חפץ קיים בכסילים, שהרשעים מאחרי' תרעה, ואם תאחר פן ויהי' בך חטא, ע"כ מיד אשר תדור שלם): (ד) ואולם דע שאין המניעה מלנדור, חטא. כמ"ש וכי תחדל לנדור לא יהי' בך חטא; (ה) למה יהי' פיך מוליד חטא ורע בעלת'. אם לא תעשה את אשר יצא מפיך. ואל תאמר לפני המלאך, שליח הבא לתבוע צדקה שפסקת ברבים, כי שגגה היא האדר שנדרת, ויש לפרש לחטיא את בשרך כמו לענות נפש. למה יקצוף האלהים על מוצא שפתיך והשחית את מעשה ידיך. (ואמסר שרבינו במלאך הוא הכ... הוא השופט וראשי המטות לבני ישראל אשר בידם התרת הנדרים ע"פ פתח כמאמר הכתוב, כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא שהוא אומר לו אני הייתי יודע כך וכך בלום הייתי נודר, והוא השיבו לו כי שגגה היא, ואם הוא שקר, יקצוף האלהים האמת, כי כחש להמלאך, וה' את מעשה ידיו אשר יזם לפרון בשקרו): (ו) כי ברוב, ירלה בכל

הערות

ה (ו) כי ברוב חלומות וגו', נראה לי הטעם שאמר על תבהל על פיך להוציא דברים רבים במלות ומחשבות, כי ביותר שיהיה חלומות והבלים בעניין אחד, יותר נצרכים דברים הרבה ליישבו ולקיימו,

(ז) אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם: (ח) וְיִתְרוֹן אֶרֶץ

טצע ריא עהרפורכט נעגען גאטט ניכט. (ז) ווען דוא אין איינעם שטאאטע אונטערדריקונג דעס ארמעז, אונד פערלעטצונג דעס רעכטס אונד דער גערעכטיגקייט בעמערקסט, זא וואונדרע דיך דיא ערשיינונג ניכט. איבער יעדעם האָהען איזט איין האָהערער וועכטער, אונד איבער דיזען זינד נאָך האָהערע געזעטצט. (ח) דער פארצוג איינעם לאנדעס צייגט זיך נון איס גאנצען: אויך איין אקקער־קאָניג ווירד פאָן אנדערן

רש"י

חלומות ונומר. אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ובעלי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום: כי את האלהים ירא. הוי כי משאם בלבך שלא אל תשמע אל החלומות שלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו'. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: אל תתמה. על חפצו של מקום כשיביא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם הממונים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט. גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקי רשים וגוזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי (איוב י"ד) שומר אמונים (ישעיה כ"ו) שמר את הדבר (בראשית ל"ז): (ח) ויתרון ארץ בכל היא. ויתרון

באור המלות

ה (ז) וגזל. סמוך. ונפרד יתכן שיהיה גם הוא גזל, כי בעלי התנועות הנקודות לא ישתנו בסמיכות, כאשר יאמר מן חלב, חלב נבלה וחלב טרפה, אבל משקל גזל ישתנה אל גזל, כמו מן זקן זקן ומן חצר חצר. והוא תמורת

באור

שהחלומות וההרהורים וההבלים ודברים הרבה אשר יעלו על מחשבתך, אך את האלהים ירא, ותמיד תהי' יראתו על פניך, אז תנצל מהנזק. (ויתכן שתיבת הרבה הוא גזרה, ויאמר ראוי לך לחרבות בריבוי חלומות והבלים ודברים, אך בכלם את האלהים ירא): (ז) אם עושק רש. ידבר על המתרעמים נגד ההשגחה וההנהגה האלהית אשר יכרם לתעלה, אם תראה במדינות לפעמים שהם עושקים את העני וגוזלים את בעל המשפט והצדק, אל התמה ותתמהם על התראה הזה, או אל תתמה על המלך שהוא נזה לבעבן, שאע"כ לא ינקום באשר יש יאל ידו למחות, וזה החכים את המלך, כי יש במדינה גבוה מעל גבוה שומר וכל שהוא במדרגה למעלה לא ישגיח כי אם על המדרג' הקרובה אליו ולמטה, וכן מטנו והלאה. וגבוהים עליהם, כלומר שהגבוהים כלם לא ישגיחו כי אם על האנשים אשר עליהם הוקמו, הקרובים למדרגתם ומעלתם, כי כן דרך ההנהגה הנכונ', שתהי' לכל אחד ואחד משמרתו המיוחדת לו. ואי אפשר לשירות בגוה שהוא המלך ד"מ, שישגיח על כל אשר נעשה תחת ממשלתו בפרט, כי אם יסמוך על משנה, והמשנ' על השרים והשרים על פקידים, וכן מהם והלא'. כי שההשגחה על כל הפרטים היא לה' לבדו אשר לא ייעף ולא ייגע ואיננו נמנעת בחוק האדם. וא"כ אל תפלא אם לא תהי' ההנהגה על צד היותר טוב בכל פרט ופרט, והנוקה מכל חסרון בכל חלקיה: (ח) ויתרון כו', לפי מה שפי' כל המפרשים, אין הפסוק הזה מחובר למה שלמעלה כלל וכלל ומשמעות וא"ו ויתרון שיהי' דבוק ומחובר למה שקדם, ועוד שהם מפרשים מלך לשדה נעבד שהמלך גם הוא נעבד לשדה, וזהו סותר להנחת הטעמים, כי מלך לשדה מחובר בטעם משרת, והנראה אני שזהו פירושו, אחרי אשר הקדים בהתגלות המלך והשרי' בהנהגת המדינ', אם לא תהי' שלימה ומסודרת בכל פרטיה, הוסיף ואמר אם תרצה לידע מעלת ההנהגה ויתרון מדינ' מהדינ' על משגיח בפרטיה, כי יתרון ארץ בכל היא. בכללות ההנהגה וסדורה ימצא היתרון. לא בפרטים, כי אי אפשר שיהי' הפרטים כלם בתכלית השלמות כידוע לכל משכיל, ואמר מלך לשדה נעבד, כלומר ודאי שאי אפשר להמלך לעשות את כל מעשי ההנהגה לבדו. מבלי עזר משריו ועבדיו, ולכן יצטרך להושיב גבוה מעל

הערות

אם: ענין קדוש וקיום בשם ה' אלהינו אינו צריך לכל זה, ויהיה ג"כ אינו מבקש ממך כי אם ליראה אותו, וראוי לתרגמו בל"א (יע מעהר טרייאומען אונד איטעלקייטען, יע מעהר וואָרטע. גאָטט ברויכסט דאָך נור צו פירכטען): (ז) אם עושק רש וגו', נראה טעם הסמוך, שכמו שאינו מן הראוי להרבות דברים נגד ה', כן אינו מן הראוי גם להרבותם נגד המלך, אף אם עושק וגו', ועיין בפי': כי גבוה מעל גבוה, בלי הפסק בגויה הראשון. יש גם לפרש המאמר בזה האופן. אל תתמה על החפץ ואלהות מדינה אם לפעמים תראה מה שידמה כך עושק רש וגזל משפט, כי גבוה מעל גבוה, הוא השם יתעלה שומר שלא יעשה כלום כי אם כפי הראוי לטובת הכלל. וגבוהים, כלומר הרודי' בעם אשר בידם הכח והממשלה, גם עליהם שומר מבלי אשר לא יעשו כי אם הגזור מאתו יתברך. ואם שלפעמים ינזק הפרטי, הנה יתרון ארץ

בכל הוא מלך לשדה נעבד: (ט) אהב כסף לא־ישבע כסף ומי־אהב בהמון לא תבואה גם־זה הבל: (י) ברבות הטובה רבו אוכליה ומה־כשרון לבעליה כי אם־ראות עיניו:

היא בי׳ ראית ב

בעדיהנט. (ט) ווער דאז זילבער ליבט, ווירד וואהר־ליך פאן דעם זילבער ניכט געזעטטיגט; ווער גע־פאלגע ליבט, האט דא־פאן קיינען פארטהייל: אויך דאז איזט אייטעל. (י) בייא דעם צופלוס דער גליקסגיטער פערמעהרען זיך דיא פערצעהרער; דער בעזיטצער האט קיינען ווייטערן נוטצען, אלס

באור המלות

זקן חלר: (ט) בהמון, ענינו רבוי: (י) רבו, ענר מסקל ופרטו רבב:

רש״י

של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום:

בכל היא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפי׳ על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד. הקב״ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריביה ונשלם שכרם לבניה: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי האוהב בהמון. מצות רבות: לא תבואה. ואין בא׳ מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה כאלה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש ועוד פנים אחרים הטובים לך זה הקודמתי לפי שהוא מענין ובגוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד. ד״א ויתרון ארץ בכל היא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל: ד״א ויתרון ארץ בכל היא שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עתוד צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו בולאות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: ומי אוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנ׳ ואין לו גמרא מה הנאה יש לו. כל אלו בויקרא רבה: (י) ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקב״ה ברוך הוא בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. שמגדילים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה.

באור

בבוא סותר, שלא מלך לשדה, מי שלא ימלך כי אם על שדה תבואות, יהי׳ נעבד מאחרי׳ עושי רצונו, ואי אפשר לו מבלעדי פועלים אחרים זולתו, ומכ״ש המלך האדיר, המושל על מדינות גדולות ועם רב וודאי שאי אפשר לו שתהיינ׳ עיניו משוטטות בכל, כאשר יען יתרו את משה נבול תבול כו׳, ומלאכו מלך עם למ״ד, מלך למואב. במקום מלך מואב, וכן מלך לשדה כמו מלך שדה, ואל תתמה שיפול שם מלך על בעל שדה, שכן מלאכו באחרונה שקראו הכתוב מלך, ועוד שכן הי׳ מנהג הקדמונים שיקראו לאיש המשורר על עבודת השדה, בשם מלך שדה, (אקקערקעניג), והי׳ בידו שבט כתבנית שבט מלוכה. כמזכר בשירי המשוררים הקדמונים, ויהי׳ א״כ טעם הכתוב בלשון אשכנז, (דער פאהרלוג איינעס אנדערעס, לייגט זיך נור איין באלעגן, אויך איין אקקערקעניג ווירד פאן אנדערן בעדיהנט): (ט) אהב כסף, ידבר בגנות אהבת הממון והבצע, ויאמר מי שהוא אוהב כסף לא יאכל הכסף ולא ישבע ממנו, ומי שאוהב להיות בהמון עבדים ושפחות אשר ישרתוהו, הוא אוהב דבר שלא יעשה פרי, והוא לא תבואה, כל מה שירויח האדם וישתכר מעבודתו יקרא תבואה (איינקינפטע), לא יהי׳ לו שכר ולא תבואה מההמון הזה, וגם זאת מתאנת הבל, כאשר מסיים: (י) אם תתרבה הטובה והברכה לאיש האוהב בהמון כן ירבה לקנות עבדים ושפחות ובני בית, וירבו אוכליה, ולו אין יתרון כי אם ראות עין, כי אחרי שהטובה שלו ויאכלום רבים, הנה אין שום לו בטובה. כי אם מה שעיניו רואות, ויתכן לפרש ראות עין כמו למה תתראו לאנשי׳ לשובע

הערות

יראה בהכלל, ואי אפשר למדינות בלי מדרבות שונו יכי גם מלך לשדה נעבד כנזכרים ובענין ובגוהים עליהם ענג רד״פ את דרך המפרש כנראה מתרגומו: (ט) אוהב כסף וגו׳, נראה טעם סהתסך אל הקודם שאחר שזכר יתרון ארץ בכל אם מלך לשדה נעבד׳ כי רבוי השדות והתבואות זהו עשירות האמיתית במדינה. יאמר כי רבוי הכסף ומדומה מה שיקרא ג״כ בשם עשירות, באמת אינו העשירות האמיתית, וכמאמר: בהמון, כענין המון חוגג (תהלים מ״ב):

(יא) מְתוּקָה֙ שְׁנַ֣ת הָֽעֹבֵ֔ד אִם־מְעַ֥ט וְאִם־הַרְבֵּ֖ה יֹאכֵ֑ל וְהַשָּׂבָע֙ לֶֽעָשִׁ֔יר אֵינֶ֛נּוּ מַנִּ֥יחַֽ ל֖וֹ לִֽישֽׁוֹן׃ (יב) יֵ֚שׁ רָעָ֣ה חוֹלָ֔ה רָאִ֖יתִי תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ עֹ֛שֶׁר שָׁמ֥וּר לִבְעָלָ֖יו לְרָעָתֽוֹ׃ (יג) וְאָבַ֛ד הָעֹ֥שֶׁר הַה֖וּא בְּעִנְיַ֣ן רָ֑ע וְהוֹלִ֣יד בֵּ֔ן וְאֵ֥ין בְּיָד֖וֹ מְאֽוּמָה׃ (יד) כַּאֲשֶׁ֤ר יָצָא֙ מִבֶּ֣טֶן אִמּ֔וֹ עָר֛וֹם יָשׁ֥וּב לָלֶ֖כֶת כְּשֶׁבָּ֑א וּמְא֙וּמָה֙ לֹא־יִשָּׂ֣א בַעֲמָל֔וֹ שֶׁיֹּלֵ֖ךְ בְּיָדֽוֹ׃ (טו) וְגַם־זֹה֙ רָעָ֣ה חוֹלָ֔ה כָּל־עֻמַּ֥ת שֶׁבָּ֖א כֵּ֣ן יֵלֵ֑ךְ וּמַה־יִּתְר֣וֹן ל֔וֹ שֶֽׁיַּעֲמֹ֖ל לָרֽוּחַ׃ (טז) גַּ֥ם כָּל־יָמָ֖יו בַּחֹ֣שֶׁךְ יֹאכֵ֑ל וְכָעַ֥ס הַרְבֵּ֖ה וְחָלְי֥וֹ וָקָֽצֶף׃

תרגום אשכנזי

דאז אייגערליכע אנזעהען זיינעס וואהלשטאנדעס. (יא) דער שלאף דעס ארבייטערס איזט זיס, ער מאג וועניג אדער פיל געניסען; אינדעם דער איבערפלוס דעס רייכען קיינע שלאף פערגאננט. (יב) נאך זאה איך איין גראססערעס איבעל אונטער דער זאננע, דאס דיא מענשען בעפעללט: רייכטהום איינגעשפארט צו זיינעם בעזיטצערס אונגליק; (יג) דער רייכטהום גינג פערלאהרען דורך איינעם רוכלאזען פערמיטטלונג, אונד דער ערצייגטע זאהן בעהילט ניכטס איבריג; (יד) זא קעהרט ער נאקט אונד בלאס, וויא ער אויס מוטטערלייב הערפאר געגאנגען, דאהין ווא ער הערגעקאממען איזט, אונד נימט פיר אללע זיינע ארבייט ניכטס אלס צייגניס איין זיינען הענדען מיט. (טו) איך דיס איזט שאן איין קרענקענדעס איבעל, זא אבצוגעהען וויא מאן געקאממען איזט. וואס האט דער מענש פיר פארטהייל דאפאן, דאס ער זא אין דען ווינד געארבייטעט? (טז) זיין גאנצעס לעבען הינדורך פערדיכטעטע ער זיין מאהל אים פינסטערן,

רש"י

לפני הקדוש ברוך הוא: כי אם ראות עיניו. שאמר וכעסה לצונו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן ועדנה בכתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בגלל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישן כל הלילה מהרהר בהן. ד"א מתוקה שנת העובד את האלהים אם מעט ימי שניו אם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כתרומה משה פירנס את ישראל ארבעים שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ונומר (תהלים צ"ט) כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בגלל שמועות: איננו מניח לו לישון. בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים (שיר השירים ז') כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו. כעושרו של קרח שגאוה נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה. אף זכות מצות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו. כשיצאת לא ישא בידו שום זכות לצדקה שעשה במתנו בחייו כל עומת שבא אותו המגמה כן ילך:

באור המלות

כשרון שם ענינו היושר והנכון: (יב) חולה, מגזרת חלה חויע (קראנקהייט), או יהיה תואר בשכם טובם. מגזרת חולי. מענין יחולו על רחם, כלומר רעה נופלת על בני האדם (איין איבעל דאז דיזה וועגענע בעפעללט): (טו) כל עמת כמו לעמת, כי לא תבא עמת בלא למ"ד כמו למען שלא תחסר מתנם כמ"ד והי' רחוי להיות תלה אחת, ונפרד כמו הרבה מן הנדנקי' שנספרו: (טז) וכעס, זולין קצף וחליו סתם, והוא סועל עבר: וחליו, וה"ו נוספת כמו בנו בעור, חיתו יער, ורש"י פירש

באור

ולא לבזון, ועיניו כאו הנגע עמד בעיניו, ובל"א דהו חייטערליכע אנזעהען זיינעס וואהלשטאנדעס: (יא) מתוק', הנה טוב ממנו העובד אשר כל היום יעמול, ובהיותו עיף ויגע ישכב וירדם, ושנתו ערבה עליו, ואולם העשיר לא יוכל לישן, כי השבע ורוב הטובה לא יניח לו לשקוט: (יב) יש רעה חולה וגו', שהעושר לפעמים הולך שאיננו מניח לו לישן, עוד הוא שמור לו לרעתו: (יג, יד) שיאבד ע"י ענין שהוא רע מעללים שודד לילה או גזלן אשר יכהו נפש ומת על עשרו, עד שאפי' הבן שיוליד לא יהי' בידו מאומה מעושר אביו: והאב יפול ערום לשאול כשבא מבטן אמו, כי גם דליס לא הנן בעושרו שישא מזכות איזה לאחרית נפשו בעולם הבא אחרי המות: (טו) וגם זו רעה חולה, אף אם לא יאבד ויכלה שעושר בענין רע, הנה אם אין לו בן, כל עמת וגו': (טז) גם מלאתי באנשים אשר כל ימיו בחשך יאכל. כי הי' עקר סעודתם בערב, ומתענגים יאכלו בחברת הרעים. בנרות ואבוקות דולקות, והכילי הזה בחשך יאכל לבדו,

(יז) הנה אשר־ראיתי אני טוב אשר־יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל־עמלו ׀ שיעמל תחת־השמש מספר ימי־חיו אשר נתן־לו האלהים כי־הוא חלקו: (יח) גם כל־האדם אשר נתן־לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את־חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא: (יט) כי לא הרבה יזכר את־ימי חייו כי האלהים מענה בשמחת לבו:

זעהר צאָרנמיטהיג, קרענקעלנד אונד איינפֿאָרדערנד. (יז) פֿירוואהר! זאָ וויט איך איינזעהע, איזט עס זאָ גוט אלס אנגענעהם, דאס דער מענש עססע, טרינקע אונד פֿריידע געניסע אן אללער זיינער ארבייט אונטער דער זאָננע, דיא קורצע דויער דערלעבענסטאגע דיא איהם גאָטט צוטהיילט; דיס איזט זיינע בעשטיממונג. (יח) אלזאָ יעדער מענש, דעם גאָטט רייכטהימער אונד גיטער געגעבען, אונד צוגלייך דיא הערשאַפֿט זיא צו געניסען, זיין לאָז צו ערפֿיללען, אונד זיינער ארבייט פֿראָה צו ווערדען, וואַהרליך, דיזער מאַן עמפֿפֿענגט איין גאָטטליכעס געשענק! (יט) ער דענקע שטעטס, זיינע טאגע ווערדען ניכט פֿיל זיין, אונד גאָטטעס ווילֿלע שטיממט יא איין אין זיינעס הערצענס פֿראָהען נעמם.

באור המלות

שכעס ותקלף יפיה חליו: (יח) זה, בחולם היא לשון נקבה: (יט) כי לא וגו, הפוך, יזכור כי לא הרבה ימי חייו, וכן הרבה: מענה מגזרת ענה (אהלט אנטוואָרטען, איבעראיינשטיממען), והוא פועל יוצא לשלישי, שהאלהים מענה את הדגן ואת התירוש את הכסף ואת הזהב שיענוהו לתאוו' חפצו של זה:

רש"י

(טז) וחליו. כמו וחלי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של חיתו יער (תהלים ק"ד): (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמ' כי הוא חלקו: (יח) והשליטו לאכול ממנו. בחייו: ולשאת את חלקו במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: (יט) כי לא הרבה. שאין אורך ימים בעוה"ז: יזכור את ימי חייו. כי מעטי הם ולא הרבה ולמה יעמל לאסוף הון יעלה בדבר העומד לו לעוה"ב בחייו: כי האלהים מענה וגו'. הקדוש ברוך הוא עדות קבוע לזה לעולם: בשמחת לבו. שמח לעשות טוב בחייו. ורבותי במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן בשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה אחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגומר (שמואל א' א'). ולומר לכי שבמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקנת לו הקדוש ברוך הוא עדות בכתובים והעיד עליו ועלה

באור

ויהוא מלא פחד ודאגה והורך חלב: וכעס הרבה וחליו וקצף, ידוע בנסיון שהכועס הרבה בא לידי חולי, ויאחזם החולה נוח לכעוס מן הבריא, וע"כ אמר מלאתי באנשי' מי שהוא כועס הרבה, וגם ראיתי את חליו המתמיד לו מזה, ואת הקצף שהוא מדרגה יתירה מהכעס המתמיד לו מאחולי: (יז) הנה אשר ראיתי אני, הוא האמת, ויהוא שהטוב ואשר יפה, כלומר שאם יהי' בעושר ונכסים, טובה הראוי' לאדם, אינה כי אם לאכול ולשתות ולראות טוב באחרים מכל עמלו אשר יעמול תחת השמש, כלומר שישמח הוא בעמלו וישמח אחרים, כי הוא חלקו, לא לצבור הון ולאסוף ממון, שיאבד בענין רע, או שיעזוב לאחרים אחריו, כי אין בזה טובה נכונה לאדם, ואולם אם נתן לו האלהי' עושר ונכסים ונתן לו כח וממשלה לאכול ממנו ולשאת את חלקו, שהוא להטיב לאחרים ולראות טוב אשר עליו נאמר בפסוק הקודם כי הוא חלקו לעוה"ב בחיים ולשמוח בעמלו בתחת עולם, זה וודאי מתת האלהי' הוא. כי בלתי הממשלה והשלטון לשתות בעשרו ולעשות טוב על ידו, הנה יש עושר שהוא לרעה כאשר זכר: (יט) יזכור את ימי חייו, כי לא הרבה הם, ימי האדם קצרים ודרכיו מועטים, ומדוע יצבור ללא הועיל? כי האלהים הרי כי משמש בלשון דהא, ויזכור שהאלהים יענה את הכל בשמחתו, ורוצה בה, ומסכים על ידו, כי נתן לו עושר ונכסים

הערות

(יט) יזכור, תרגמו רד"פ לשון עלה, ואפשר גם לבאר מלשון הוה הומלט. שהאדם כזה אשר זכר אשר נתן לו האלהי' וגו' הוא יזכור תמיד את ימי חייו כי לא הרבה הם ושהאלהים מענ' בשמח' לבו:

פרשה ו׳

ו (א) יש רעה אשר ראיתי תחת השמש
ורבה היא על־האדם: (ב) איש
אשר יתן־לו האלהים עשר ונכסים וכבוד
ואיננו חסר לנפשו ׀ מכל אשר־יתאוה ולא
ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי
יאכלנו זה הבל וחלי רע הוא: (ג) אם־יוליד
איש מאה ושנים רבות יחיה ורב ׀ שיהיו ימי־
שניו ונפשו לא־תשבע מן־הטובה וגם־קבורה
לא־היתה לו אמרתי טוב ממנו הנפל: (ד) כי־
בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה:

תרגום אשכנזי

זעכסטער אבשניטט.

ו (א) איך זאה איין איבעל אונטער דער זאננע, דאז שוועהר אויף דעם מענשען ליגט. (ב) איין מאן, דעם גאָטט רייכטהום, גיטער אונד ווירדען צוגעטהיילט האט, זיינער זעעלע פעהלט עס אן ניכטס דאז ער ווינשען קאָנטע, אבער גאָטט פערזאגט איהם דען וויללען, דעם זיינינען צו גענישען, איין פרעמדער זאלל עס פערצעהרען: דיס איזט אייטעל, אונד איינע באָזע קראנקהייט. (ג) לאסט דיזען מאן הונדערט קינדער צייגען, פילע יאהרע לעבען. אונד דיא גאנצע דויער זיינעס לעבענס, דער גיטער פיעל האבען; וועו זיינע זעעלע קיינען גענוס פאָן דעם גיטען האט, ווען איהם ניכט איינמאל ערהרענפאָללע לייכענבעשטאטטונג צו טהייל ווירד, פירוואהר! איך ציהע איהם איינע אונצייטיגע געבורט פאָר; (ד) דיזע ענשטאנד אייטעל, אונד שוואנד היין אין דונקעל, לאס אים־

רש״י

האיש ההוא מעירו: מענה. נקוד פתח קטן לכך אינו מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים (איוב ל״ב): בשמחת לבו שהיה שמח בגורלו:

ו (א) ורבה היא על האדם. ונהגה בני האדם היא נוהגת: (ב) עושר ונכסים. לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. שאינו שמח בחלקו לחוש קורת רוח בעולמו כי שואף לעשות ולהרבות הון כענין שנאמר והוא כמות ולא ישבע (חבקוק ב׳) וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממנו ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו. ומדרש אגדה בדברי תורה עושר ונכסים וכבוד. מקרא ומשנה ואגדה: ולא ישליטנו. שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו. זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה. בנים: ורב שיהיו ימי שניו. (ורב הון וכל טוב ימי שניו) שלו ורב לשון די די לכל טובה: ונפשו לא תשבע. מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להסתפק דוחק במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו. פעמים שההרג וליסטים אוכלים אותו וכל האוצר שלו נמצאו בהאסף שהוליד בני׳ הרב׳ וממונו הרבה והי׳ ריוח של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו והבנים לקחו ממנו: טוב ממנו הנפל. של אשה כי בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא

באור המלות

ו (ג) מאה, דרכי המליצה להזכיר כן מספרים, אלף, מאה, עשרה, שבעה, במקום בלתי מספר: הנפל, הוא נפל אשת. ונקרא כן

באור

ומתאוה לעשות בהם כטוב בעיניו, כי הבא להטהר מסייעין לו מן השמים, ומזמנין לו המקרים המקדימים רצונו, ומסירים מלפניו המקרים המעיקים ומונעים ממנו להשלמת חפצו:

ו (א) יש רעה, הזכיר דברי המתרעמים נגד השגחת האל ודיניו, ובפרט גם את ההבל הזה אשר בעולם, שלפעמים יתן האלהים עושר ונכסים, וכבוד לאיש, עד שאם הי׳ רוצה לא הי׳ חסר לנפשו מכל התאוה, ועם כל זה לא יהנה מנכסיו כי אם יעזוב לאחרים אשר לא יאחז מאומה, וגם נחשב לו כנכרים שלא השיג מהם טוב מעולם, את חילו ורכושו, אלא זה הבל וחלי רע: (ג) ורב שיהיו, נכסיו כל ימי שניו, ונפשו לא תשבע מאותו הטובה, ושאינו שמח בחלקו ולא מטיב לאחרים, לא נהנה ולא תמצא נחת שאינו ה׳, וגם קבורה בכבוד ושם טוב לא היתה לו אמרתי כו׳: (ד) כי בהבל, בהבל בא, כמו

הערות

ו (א) ורבה היא, גדולה ועצומה:

(ה) גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה׃ (ו) וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ׃ (ז) כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא׃ (ח) כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים׃ (ט) טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת

מערחין פינסטערניס איהרען נאחמען בעדעקקען! (ה) פריליך זאה זיא קיינע זאננע; אבער זיא קאננטע זיא אויך ניכט. דיא גליקזעליגקייט דיזער (פעהלגעבורטה) איזט גרעססער, אלס יענעס (גייציגען). (ו) אונד ווען דיזער אויך טויזענד יאהר צווייאפאך לעבטע, ער גענאס יא דאז גוטע ניכט, אונד ענדליך וואנדערט אללעס נאך איינעם אָרט. (ז) דער צוועק אללער מענשענארבייט איזט יא זיננליכער גענוס, אונד זעלבסט דיזעס מאנגעס זעעלע, בליבּ נאך אונבעפרידיגט. (ח) וואס איזט אויך דער פארצוג דעס וויזען פאר דעם טהארען? — וואס הילפט עס דעם איינזיכטספאללען בעטטלער — ווען ער שטעטס דעם לעבען ענטגעגען קעמפפען מוס? (ט) בעססער איזט וואס מאן פאר אויגען האט, אלס גייסטעס גריבעלייען; אלליין אויך

באור המלות

נפי שהאדם תפלת חותו תת: (ז) תמלא. כאשר תשיב הנפש את כל תפלה ותאוה, יאמר עליה שתמלא כמו תמלאמו נפשי: (ח) לעני יודע, מעמד בטעם ז"ק, ויהיה א"כ יודע תואר לעני, הכונה לעני החכם:

רש"י

כתאוה לה ואין לו להנאתו: (ו) ואלו חיה. ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הגמיל ועובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים. (ז) כל עמל האדם לפיהו. בשביל פיהו הוא מיגיעה ואוכל בע"הז והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא. בתמיה כלומר זה אפילו תאותו לא מלאה בהנא' מועטת כמו תמלאמו נפשי (פ' בשלח) לפח הנפת תאוה ואחרי שכן הוא מה יותר לו בחכמתו מאשר היה כסיל: (ח) מה לעני. ספלה מן העשיר שאין לו קודת רוח גם הוא יודע להלוך באורך אל החיים. ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשי' טובים בחייו: (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו מאכל ומשתה ההולך בנפש. ד"א טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזל ולעשוק מסילוק נפשו שלא

באור

בשביל פה, מבלי שהשיער ולא סבל יסורין אחרי שלא הרגיש תלאות, ולא ראה טובה ולא תאוות אליה, דתחסך שמו יכוסה, ולא ישאר לו שם וזכר בארץ: (ח) וגם בזה טוב ממנו הנפל שלא ראה ולא ידע שמש תהבלאות לתאוה' אליה, את כל עמו שתאות אל הצלחה בדולה משלו, ולא השיבה ואין נחת, ותקותו מפח נפש ותוחלת לב, נחת לזה הנפל יותר מאשר לאיש ההוא העשיר ולא ישלוט בעשרו: (ו) אל מקום אחד, זה הקבר (או יאמר שגם האיש אשר לא ראה בכל אורך שניו, טובה והצלחה, לא בבנים ולא בנכסים רק סי' עני מדוכא ועדירי, גם ממנו טוב הנפל, כי הכל הולך אל מקום אחד, מה לו אם לא היתה לו טובה, אם שהיתה לו ולא הרגישה): (ז) כל עמל האדם לפיהו, בשביל פיו שיהנה ויאכל, את לא נהנה בחייו, וגם הנפש לא תשיב את תאותיה, כי רבות הן לאין קץ. (ויתכן עוד שיאמר שהאדם המסכן הנזכ' כל פרי עמלו הוא הולך אל פיהו בלי שארית על העתיד, וגם עם זה לא תמלא הנפש, ר"ל רעבון נפשו, ע"כ לא ראה טובה בכל ימי חייו, והנפל טוב ממנו כאמור): (ח) כי התרעומות אשר ידבר המתרעם לאמור מה יתבר, אף אם אומר שיש יתרון מה לחכם מן הכסיל, זה הוא דוקא אם שניהם שוים בטובת הע"הז, אבל מה יעשה העני היודע, אשר אסף ידיעות רבות ונכבדות, והוא עני ורש, מה לו להלוך נגד החיים שלא נבקש כי אם הדברים המתנגדים לחיי האדם, שלא לשמוח ולא להתענג, לא לאכול ולא לשתות די שבער כי אם להשביע את נפשו בידיעת החכמה: (ט) אלא טוב לאדם את שעיניו רואות בגלוי ובחוש מכל מה שתהלך הנפש אחריו, במלפון המחשבות, ובסתר העשתונות, שאין בהם ממש, ולא יפלו תחת ההרגש,

הערות

ח) וגם הנפש לא תמלא, לדעת המתרגם יהי' טעם וגם ואפילו (אונד זעלבסט) דהיינו לא די שהאדם שהכר לא עמל לפיהו, כלומר שלא נהנה הניה במורם, אלא אפי' באסיפתו לא ראה טובה, כי לא תמלא נפשו מתאותיו והינו אומר די בשום פנים: (ח) כי מה יותר לחכם וגו', לדעת המפ"ש יתורגם

תרגום אשכנזי

נור דאז הויז דער פרייערע. (ה) בעססער איזט עס דיא פארווירפע דעס פערנינפטיגען הארען, אלס איף דען געזאנג דער נארען הארכען. (ו) דען וויא דאז פראססעלן דער דארנען אונטער דעם טאפף, זא איזט דער טהארען שערץ ניכט מינדער אייטעל. (ז) ווען געוואלטטהעטיגע האנדלונגען דען ווייזען פאן זינגען בריגגען קאננען: זא בריכט דעם טהארען מילדע ניכט וועניגער זיין הערץ. (ח) דער אויזגאנג איינעס דינגעס איזט (אפט) בעססער, אלס זיין אנפאנג; געדולדיגעס אויסהארדען בעססער, אלס שטאלצער גייסט.

חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה: (ה) טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים: (ו) כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל וְגַם־זֶה הָבֶל: (ז) כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה: (ח) טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ־רוּחַ:

רש"י

בבית אבל. מתעסקים על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה. אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם (תהלים ע"ג): (ו) כי כקול הסירים. עצי קוצים שקורין ... בלע"ז: תחת הסיר. תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים הם מקשקשי' לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסיא כד איתן דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל לגייתר אף אנן קיסיא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש לנתן בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל. ועמל הוא שמסר הקב"ה לבריו' להיות יגעים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט ונומר (בפ' שמות) וערבבוהו ואבדו את לבו ובמעו לו שהקפיד כנגד הקדוש ברוך הוא ואמר והצל לא הצלת את עמך (שם) ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה. לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה (משלי ב'): עושק. לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור ברשע המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. כששמעו ברשעת

באור המלות

ז (ז) יהולל, ענין שגעון והוללות מדרך השכל: (ח) ארך, תאר וכן

באור

והשחוק, וא"כ אין הכעס כל עת רעה, ולא השמחה כל עת טובה לאדם, כי לפעמים ברוע פנים ייטב לב, לכן אל תשפוט למראה עיניך, כי לפעמים מלפנינו של האדם סותר לבלוריו: (ד) לב חכמים, אין בבית השמחה והמשתה תמיד שלמה לאדם, והדרכה החכמים לא יעלימו עיניהם מרעות ונגעי בני האדם ומכאובם, כי הם ילכו אל בית האבל, ינחמו את קשה יום, ישמחו את מרי נפש, ויקימו במליהם את כושל אחו הטובה והשלמה אשר יבקשו' לא כן הכסילים, כי להם אין תענוג כי אם בבית המשתה והוללות ואם ירחו ברכים כושלות יתעלמו מהם: (ה) אם יגער בך החכם ויראה לך פנים זועפות, אל תקוץ בתוכחתו, כי טוב לשמוע בגערתו, מלשמוע שיר כסילים, כי גערת החכם תועיל לנפש, ושיר הכסילים יאבדנה: (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר הכפוי על תבערת קוצים כסוחים והם נשרפים ומשמיעים קול יותר מכל העצים החשובי' מהם, כי קשמי עצי אלון וברושים לא ישמיעו קול, כן שחוק הכסיל הפחות שבבני אדם ישמיע קולו למרחוק, ויפלא שיו שחוק, לבלי חק, גם זה הבל בלי הבאת תועלת כמו שקול הסירים הוא הבל בלי הבאת חום אל התבשיל אשר בסיר: (ז) כי העשק. אמת הדבר כי אם יראה החכם את העשק הנעשה בעולם, כשלום הרשעים והכסילים, והתנשאם על אנשי הצדק והאמת', כמעט ישוב מהולל, כאלו יצא מדעתו, ואם יתנדב הכסיל בגודל לבבו לפתוח את ידו לעניי הישוע, יאבד את לבו, כאלו הוא עורף את נפשו ודעתו, כי קשה עליו מתנת הכסיל מעשקו, (או יאמר, על מה שאני מזהירך לשמוע גערת חכם, אל תשיבני אלה התוכחות הזה אויל המשוגע, כי למה הוא מתרם ובוער בי בנמיסם, הלא אם חכם הוא ידבר עמי תוכחתו בנחת דברי חכמים בנחת נשמעים? ע"כ תשיב זה באמור כי העושק יהולל חכם, כפי' לעיל, ואם תשיבני עוד הלא חכמים רבים סביבותי הרואים עושקי ומוצקים, על זה תשיב, ויאבד את לב מתנה, ר"ל המתנות שהם מקבלים או שמקוים לקבל ממך, מאבד לב החכמים שאלם מלפתוח שפתיהם עמך). והנה יאבד לשון זכר, מתנה לשון נקבה, וצריך שיאמר דבר טרם מתנה וכן כתב הראב"ע ז"ל: (ח) עם כל זה אין ראוי לאחכם שיתהולל בראותו עושק, רק ישית אל לבו שסוף אחרית דבר

הערות

ז (ז) ויאבד את־לב מתנה, עיין בפי'. אולם בבאורו על התורה כבר העיר הרמב"ן על הגל

(ט) אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ׃ (י) אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה׃ (יא) טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃ (יב) כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ׃

(ט) זייא אלזאָ ניכט פֿאָר־איילינג מיט צירנענדעם אונמוטה; דען צאָרנמוטה רוהט נור אין דער אונוויססענדען שאָאס. (י) רופֿע ניכט: אך! וואס איזט מיר ווידערפֿאהרען! אך! דיא טאגע דער פֿאָרצייט וואַרען בעססער! וויזהייט גאב דיר דיזע קלאגע נעוויס ניכט איין. (יא) וויזהייט פֿערבונדען מיט גיטערבעזיטץ איזט פֿרייליך גוט; אבער וויזהייט איזט דאז פֿאָרציגליכערע בייא דענען, דיא דאז ליכט דער זאָננע שויען; (יב) דען וויזהייט שיטצט וויא פֿערמאָגען שיטצט; איהר פֿאָרצוג איזט, זיא ערהעלט איהר

באור המלות

בנה, ונא כן בסמיכות מתשקל בנה או בנה נבפרד. (ט) תבהל, ענינו תמהר, וכן ויבהלו את המן: (יח) ויתר, הוא שם כמו יתרון, ואע״פ שדרך שמות המקרה במשקל זה מלעיל ובא זה מלרע. וכן ויותר מהמה,

רש״י

הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה. ד״א טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו. רבי אליעזר בר קליס הדיס כולי מילתא דאלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (י) אל תאמר מה הי' שהימים וגו'. על תתמה על הטובה שהיתה בימי הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגומר. חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות. רואי השמש הן כל הבריות כתרגום מרואי החמה אסור אף בסומין לא מתכוון אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה.

באור

מראשיתו, כי בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהי' בסופו, וכן טוב ארך רוח הסובל התלונה, ודומם לה' ומתחולל עליו, מגבה רוח המתנשא ומרבה תלונה נגד האלהים ודרכי השגחתו: (ט) אל תמהר בראשית דבר לכעוס על אשר ראו עיניך מדרכי השגחת השם, כעס בחיק כסילים ינוח, אחרי שדרכי ההשגחה העליונה בתכלית הטובה לעולם, כראוי לטוב ומטיב לכל, ואלו ידע האדם את כל פרטי ההשגחה ותעלומותיה, אין ספק שישכך כעסו וינוח רוגזו. ויהי' שמח במדות החכמה העליונה ומודה אליה, וא״כ לא נולד הכעס הזה כי אם על דרכי הסכלות וחסרון הידיעה, עיין הקדמה: (י) אם ירדת מגדולתך ומעשרך, אל תאמר מה הי', כאשר יחשבו הכסילים באבוד רכושם וממונם, ידמה להם כאלו נהפכו סדרי בראשית, כי לא מחכמה וכו' המבין ידע כי הימים שוים, והמערכות העליונות נשארו כמו שהיו, רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) רואי השמש, הם כל הבריות, יאמר אם בהיותך עשיר ובעל נחלה ראית שטובה החכמה עם נחלה, עתה בעיניך תראה שיש בחכמה יתרון לבני האדם: (יב) כי בצל, כאשר יחסה האדם בצל הכסף, כן יחסה בצל החכמה, ובדבר הזה לפחות שוים הם, ואולם זה יתרון דעת, שהחכמה תחיה את בעליה בהיותו באוסר כל. (גם יש לפרש שני המקראות הקודמי' באופן זה, אמר טובה חכמה עם נחלה, שהעושר והחכמה נאה לצדיקים ויותר הוא טוב לרואי השמש, וגם החכמים המעמיקים בחכמת האלהות שיש לאיש שאם אין להם נכסי' שיצטרכו להשגיח עליהם לפרקי' לסיורי נכסיהון יעמיקו מאוד וימקו כבן זומא שהציץ ונפגע, כדרך השמש המסמא עיני הרואים בו זמן ארוך, אבל בהיות לו נחלת בית והון, לפעמים ישקוט מתשוקתו הנתלה' אל אור החכמה. וישב בצל החכמה, והיינו בצל הכסף, כמ״ש את״ל ליבעו רחמי איתכליא על עליא, דאלמלא עליא לא מתקיימי איתכליא, אם יגיע לו יתרון דעת, כי את החכמה תחי' בעלים ולא תמיתם. או יאמר ויתרון ר״ל רוב זמן עסקיך יהי' בדעת, כי החכמה תחי' את שני בעלים את הגוף ואת הנפש, והנכסים אינם מחיים רק הגוף בעודנו על אדמתו, וכן אמרו

הערות

שהפעל שיבוא לפני השם לא ישמור את המין: (יא) ויותר, אפשר שהוא פעל בינוני, ויתורגם בל״א (מאהר פֿאָרטהייליג): לרואי השמש, אפשר שזה תואר לחכמים, היפך והכסיל בחושך הולך, וטעם הכתוב טובה חכמה עם נחלה, אבל הראשון הוא היותר נאות לכל המשכילים, והתרגום רד״פ נוטה גם לזה הפירוש:

(יג) ראה את־מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו: (יד) ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את־זה לעמת־זה עשה האלהים על־דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה:

פרשה ז

(טו) את־הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו: (טז) אל־

רען בעזיטצער איממער. (יג) זייא נור צושויער, בייא גאטטעס פערהענגניססען; דען ווער קאננטע פערבעססערן, וואס ער פערקריממט? (יד) זייא פראה, אין צייטען דעס גליקס; אין אונגליקס־שוואנגערן טאגען, זייא אויפמערקזאם. זיהע! דאז ענטגעגענגעזעטצטע האט גאטט זא פערבונדען, דאס דער ערדענזאהן איבער ניכטס צו מורען פינדען זאללטע. זיבענטע אבשניטט (טו) איך האבע מאנכערלייא ערלעבט אין דען טאגען מיינעס אייטעלן דאזיינס: גערעכטע גינגען אונטער בייא איהרער גערעכטיגקייט, געטטלאזע דויערטען פארט אין איהרער באזהייט. (טז) זייא ניכט

רש"י

ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: (יג) ראה את מעשה האלהים. הילך שלא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם בן עדן לצדיקים ומהנם לרשעים רלה לך בלאיה תדנק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מיתה את אשר עותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים ונומר (ישעי' ס"ו) ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה. העושה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה. להרהר אחריו של הקדוש ברוך הוא: (טו) יש צדיק אובד בצדקו. אף על פי שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה לו רימה בגבא קרסו לרופא למתוך רגלו אמר ליה כשתהא מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לאוהביו ובני אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כאן מעשה לשכר מן החי משנה: (טז) אל תהי צדיק הרבה. כשאול שריחם להיות צדיק וריחם על

באור המלות

ומה יותר לחכם ונו': (טז) תשומם, הוא מבנין התפעל ודגש התי"ו לחסרון תי"ו התפעל, אף שלא תנא תי"ו התפעל לפני האותיות זס"ץ כי אם לאחריהם, והראוי תשתומם, אף על פי כן יתכן שיבא דגש בשי"ן להורות על חסרונה, כי כאן הי' מקומה, לולי קריאת האותיות שלא יתכן כן, גם אפשר שיהי' מבנין נפעל בגזרת נחי העי"ן וכפולי הלמ"ד, אשר יקראום בנין מרובע, כמו תכונן, והוא הנכון:

באור

חז"ל הראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם ארעי זו וזו נתקיימה בידם): (יג) אל תחפוץ שיתגלגלו הדברים כרצונך, כי אם ראה את מעשה האלהים, ובטל רצונך מפני רצונו, כאלו לא נבראו הדברים אליך, רק אתה רואה אותם מרחוק ומתבונן בהם, (זייא נור איין לושויער) כי מי יוכל כו' הוא רשאי ולא אתה, לכן עוד לך שלא להתעקש נגד גזרותיו, כי אם לכוון את מחשבתך ורצונך עם מעשה ורצון הבורא: (יד) ביום טובה, תוכל להיות בטוב, וביום רעה ראה, גם פה הכונה ראה אותה כמרחוק כאלו אינה נוגעת אליך, וחקור על הסבה הפועלת אותה, ר"ל התבונן מתי באו עליך הרעות? גם את הטוב לעומת הרע עשה האלהים, ערכן זה לנגד זה, וקשרן זה בזה, באופן שלא ימצא האדם להרהר אחריו מאומה', אלו ידע והשיג גדרם וקשרם, והבן על דברת, כלומר על אופן שלא ימצא האדם להרהר: (טו) את הכל, דבר והפכו ראיתי בימים מועטים אשר אנכי חי על האדמה, יש אלך צדיק בכל דרכיו ולא ידע לשום אדם, ולא ירשיע את האומית הסובבת את מלכותו, והוא אובד בצדקו, ולא יעלים על כסא מלכותו, ויש רשע ירשיע בכל אשר יפנה, והוא מאריך ימים על ממלכתו ברשעתו: (טז) אל תהי צדיק הרבה, מן הראוי, כי הצדק המוחלט לא יצליח במדיניות, ואל תתחכם יותר, אל תתראה שאתה חכם מכל אשר היו לפניך, ותרצה להנהיג את הכל על דעתך ובחכמתך. למה תהי' שומם ברחותך כי

הערות

(יח) יצא את כלם, אולי טעם המלות על דרך שאמרו ז"ל (איש יעריבט אויסקאמען, [illegible]):

תִהְיֵ צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה
תִּשּׁוֹמֵם׃ (יז) אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי
סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ (יח) טוֹב אֲשֶׁר
תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא
אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ (יט) הַחָכְמָה תָּעֹז
לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃
(כ) כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב
וְלֹא יֶחֱטָא׃ (כא) גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ

איבערטריבען, אונד פערלאנגע ניכט דער וויי־
זעסטע צו זיין. ווארום ווילסט דוא אין פער־
צווייפלונג געראטהען? (יז) זייא אבער אויך ניכט
צו אונגערעכט, אדער לייכטגלייביג. ווארום
ווילסט דוא פאר דער צייט שטערבען? (יח) דוא
טהוסט וואהל דאראן, אן דעם איינען דיך האל־
טען, אונד פאן דעם אנ־
דערן אויך דיא האנד ניכט אבצולאססען. דער גאטטעספירכטיגע געהט אין אללען
דיעזען דיא מיטטעלשטראססע. (יט) דיא לעהרע ווירד דעם פערנינפטיגע בעקרעפ־
טיגען ווערדען; דורך צעהן רעגירונגען דיא אין דער שטאדט וואהרען. (כ) דאס קיין מענש
אויף ערדען זא געזעכט זייא, דאס ער אימכיער נור טהוע וואס גוט איזט, אונד ניא־
מאהלס פעהלע. (כא) נים דיר דאז ניכט צו הערצען, וואס דיינע אונטערטהאנען אללעס רע־

רש"י

שוממים: ואל תתחכם יותר. לדון קל וחומר של טעות כמו שעשה שאול על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': (יז) אל תרשע הרבה. אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ונענש (דברי הימים א' י'): (יח) טוב אשר תאחז בזה וגומר. אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא שאלך דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם. ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהלכתן: (יט) החכמה תעוז לחכם. לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסיף עליו אלא תשוב בתשובה ותבא תורה על המעט אמר שתשובה תעזור לחכם שהוא יודע לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מצינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב' כ"ג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו ששבה במעשיו ועשה לו מעשה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלים ראשונים לפניו אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: (כ) כי אדם אין צדיק בארץ. לפיכך צריך לפשפש במעשיו: (כא) גם לכל הדברים וגומר. לפי שהזהיר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו כאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים וגו' אשר ידברו עליך האנשים רכיל אל תתן לבך להאמין: אשר לא תשמע את עבדך מקללך. אין טוב אשר פעמים אוזן לשמוע את עבדך מקללך. ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבין את האדם שתי עיניו מוליכין אותו לדבר עבירה שתי אזניו משמיעים אותו דברים

באור

לשוא תהיינה: (יז) והוא הדבר אשר תטה אל הקצה השני ותרשע הרבה, או תהי סכל להאמין את כל אשר ישקרו לך עבדיך, תבלי לחקור אחריהם, פן יעבירו סוד עליך להמיתך בלא עתך: (יח) טוב אשר תאחוז, בשניהם, ותלך בדרך הממוצע בין שניהם, כי הוא הדרך הישרה אשר יבור לו האדם: (יט) החכמה, יאמר אם יתבונן החכם בכל אשר נעשה תחת השמש כמו עשרה שליטי' אשר היו בעיר הזאת, הנה תעוז ותאמצהו לו התבונה הזאת, שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ושאי אפשר למושל לילך בדרך הצדק המוחלט, עד אשר לא יעשה כי אם טוב בכל הויותיו תחת ממשלתו, וא"כ הטוב בדרך הממוצע את פנה לך. תעוז משרש עוז, לשון תוקף וגבורה, והושאל על הנפש, עזי נפש, יענה עזות, ולדעתי תהי' פה מושאלה על התאמתות הדבר והתחזקו בנפש החכם, (בעקרעפטיגען), והנה מ"ם מעשרה על דעת המפרשים היא מ"ם היתרון, ולדעתי היא מ"ם המקום, כלומר משם ילמוד החכם, ויתאמת לו הדבר הזה והכתוב בל"א (דיא לעהרע ווירד דעם פערנינפטיגען בעקרעפטיגעט ווערדען, דורך לעהן רעגי־רונגען דיא אין דער שטאדט געוועזען, דאס קיין מענש אויף ערדען זא גערעכט זייא, דאס ער טהוע וואס גוט איזט, אונד ניאמאלס פעהלע): (כא) ועתה, אחרי אשר בחרת בדרך הממוצע לאחוז בזה ובזה, אל תתן את לבך לכל אשר ידברו אחרים ממשלתך והנהגת מלכותך ואל תשגיח בזה שיאמרו שהדיבור כדרכם לגנות את כל אשר נעשה עלתם, גלם עבדך מקלל אותך ומגנה את מעשך, האטם אזנך משמוע:

מגלת קהלת ז

אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ (כב) כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּה קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ (כג) כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ (כד) רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ (כה) סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ (כו) וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת

את ב'

תרגום אשכנזי

דען; דאס דוא זעלבסט ניכט אכטעסט, ווען דיין שקלאַווע דיר פֿלוכט; (כב) וויא אָפֿט — דיין הערץ וויס עס, — האסט דוא ניכט אנדערע געשאָלטען? (כג) דיס אַללעס האבע איך מיט וויזהייט נעפריפֿט, איך דאכטע, איך וואָללטע עס גאנץ ערגרינדען; אבער עס וואר פֿערן פֿאָן מיר. (כד) דאז פֿערגאנגענע איזט צו פֿערן; דיא אונטערזוכונג טיף, טיף פֿערבאָרגען; ווער פֿערמאָג'ס אויסצופֿינדען? (כה) איך שטרענגטע גייסט אונד הערץ אן צו ערקעננען, אויסצושפּעהען אונד צו זוכען וויזהייט אונד איבעראיינשטימונג, דאס איך לערנע דען אורשפּרונג דער באָזהייט איס טהאָרהייט, אונד דער טאָללהייט איס אונוויססענהייט. (כו) אונד זאָ פֿאנד איך: ביטטערער אלס דער טאָד דיא יענעם

רש"י

בעלי' שתי ידיו בנחל והומס בכן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו.

ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח. מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם. מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה יוסף. מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה. מעשרה שליטים עשרה דברים המעכבין את הגוף ע"י מאכל מן פועה לווטע ומן ושעה לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך לאכול ארבעים יום וארבעים לילה. כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות שלמעלה (ס"א ולא תח"ק) ועל של מעלן: (כג) נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו: (כד) רחוק מה שהיה. את הדברים הרחוקים שהיו בילדת בראשית: ועמוק עמוק. הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: ועוד (כה) סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה ושטעתן קן הגוזלה: ולדעת רשע כסל. לעמוד על כיף דעת' של אפיקורסות וסכלות הוללות מעורבת ומשועמם שזה: (כו) ומוצא אני מר ממות ונומר. שהיא קשה מעשר' דברים הקשים שנבראו

באור המלות

(כד) וע"מ.ק, עמק הוא הדבר שלא יוכל האדם להגיע אליו כי אם בקושי ובכונה, והושאל על סבת הדברים הקשים: (כה) וחשבון, הוא ידיעת ערך ויחס דבר אל דבר:

באור

(כב) כי גם פעמים רבות, קללת אתה את אחרים וגנית את מעשיהם, ופעמים שהם צדקו ממך, ע"כ אל תשגיח בדברים ובתלונות ובגנאים שאין בהם ממש, ואל תסור מדרך האמצעי אשר בחרת בו: (כג) כל זה נסיתי, מעט מהחכמה הידועה שהיא החכמה העליונה בהנהגת היצורים, ואולם אמרתי אחכמה ואבינה עד תכליתה, אבל היא רחוקה ממני: (כד) רחוק מה שהי', הנה מה שהי' בתחלת היצירה בהיות האדם במדרגת השלמות העליונה, טרם חטא, הוא רחוק ממנו, ועמוק עד למאוד, עד שכבד להשיב אותו בשכל אל מתכונתו, כי האדם כמות שהוא עתה, הוא רחוק עד מאוד מן השלמות ההיא: (כה) סבותי אני ולבי לדעת, לתור ולבקש חכמה, היא ההנהגה העליונ' וחשבון הוא ערך ויחס הרעות הספציית אל סבותם ועלותם, לדעת רשע כסל והסכלות הוללות; ירצה שבקש לדעת איך יצא רשע מכסל, והוללות מסכלות, כי אחרי שאין רע יורד מן השמים, אם כן צריך שבא מעין תפלת העדר, ואמר א"כ הסכלות גורמות לאדם לחטוא, ועל ידי העדר הידיעה יתהולל וירשע, כי אין הסכלות נעלמת חטא, כי אם מבקר

הערות

(כב) ידע לבך, יפה תרגמו רד"ס כעין מאמר מוסגר, כי ענין פעמים רבות מוסב נסכרת על פעל קללת, ודין כל מאמר מוסגר לבוא במפסיק יותר גדול: (כג) כל זה נסיתי בחכמה, לדעת התכנים יחורנס (אָ פֿיל האבע איך פֿאָן דער וויזהייט אין ערפֿאהרונג געבראַכט), ואפה אידיעה מסכמה:

אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ (כז) רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ (כח) אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃ (כט) לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה

וייב (דיא זינליכע בעגירדע) פאללער שלינגען, דערען הערץ איין נעטץ, דערען הענדע פעססעלן זינד: דער גאטטגעפעלליגע ענטגעהט איהר, דער זינדער ווירד פערשטריקט. (כז) זיהע! זא האבע איך'ס געפונדען, זאגט דער זאממלער; פערגלייכע איינס מיט דעם אנדערן, אום עבענפאללס דיא איבעראיינשטיממונג צו פינדען. (כח) נאך זוכטע מיינע זעעלע עטוואס, אונד פאנד עס ניכט; נעהמליך אונטער טויזענד מענשען פאנד איך איינען מאן; אבער אונטער אללען דיזען (פרויען) ניכט איין וואקקערס וויב. (כט) אייסער דיזעס ערגרינדעטע איך נאך, דאס גאטט דען

באור המלות

(כו) מצודים, הרשת שצודין בה, ושרשו צוד: וחרמים, פירושו רשתות: אסורים וכמו זקים וכבלים לאסור את הנלכד בידיה, (בארדע): (כז) אמרה קהלת, קבוצת החכמה, קהלת לשון נקבה, וכשהוא אומרה

רש"י

בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממות את האשה זו האפיקורסות: וחרמים לבה. לשון מכמורת כמו (חבקוק א') יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו: אסורים ידיה. משהחזיקה בידה הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות. אסורים שם דבר של קשורים כמו ויאסר אסוריו (שופטים ט"ו) קשוריו. כך פירשו מנחם: (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא חשבון. כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמני' לפני הקדוש ברוך הוא אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת. אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכל' המקבלת החכמה. קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקהל' והוא שלמה. ומדרש אגדה אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי אתה (תהלים ע') וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתי ומפלטי (שם פ"ז) (נ"ע). כתוב אחד אומר רגלי מבשר (ישעיה נ"ב) וכתוב אחד אומר מבשרת ציון (שם מ'): (כח) אשר עוד בקשה נפשי. לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד

באור

המשתים ותולדותם, וע"כ בקש לדעת איך יסוד הכסל להיות רשע והסכלות הוללות: (כו) ומוצא אני מר ממות את האשה, הוא כנוי לתאוה הגופנית והתשוקה החושית, היא גרמה לנו את כל אלה, הגם ילאו רשע והוללות כי היא תעור עיני בני אדם ותסלף מחשבותיהם, כי היא מצודים וחרמים לצוד נפשות ולהפילם ברשת בל יקומו, וידיה כמו כבלי ברזל לאסור את האוהבים לה, חוטא ילכד בה, אחרי שקראה אותה מצודים וחרמים, הוסיף לאמור שהיא הרשת לכל חוטא, אחר שהיא נלאת על השאל' הנזכרת, כי בהתבונן בה אמר' אל הכסל ילאו הרשע וההוללות, אחרי שאם לא ידע האדם לבחור בטוב האמתי מן השגת המדות, והתשוקה לא תשקוט ולא תנוח כדרכה אי אפשר לה מבלתי שתביא את האדם אל החטא, כאלו באה הכסל על התשוקה החושית והוליד ממנה הרשע וההוללות: (כז) אחת לאחת למצוא השבון, כלומר אם תקרב אחת אל אחת ותחפש בשכלך ערך דבר אל דבר תמצא חשבון ויחס מלומלם בין התאוה והכסל, לרשע וההוללות כאשר זכרנו: (כח) אין, ספק שהמלך שלמה כאשר ראה שנשיו הטו את לבבו מאחרי אלהיו, נשברה כחו בקרבו, ותחרט על מעשיו, וזכר דברי אמר את דברי' האלה, להבזות את הנשים, ולשית עליהן האשמה, אשר חטא הוא, בעברו על מצות אלהיו, בנה את התשוקה החושית בשם האשה, ואמר עליה שהיא מר ממות, ועתה יוסיף לאמר, שאדם אחד ימצא תוך אלף אנשים, ואשה בכל אלה לא תמצא, כי הי' מספר נשיו אלף, שבע מאות שרות ושלש מאות פלגשים, ואשה אחת כשרה לא מצא בתוכן, ואולם רמז להשכיל להאמין שהמלך הפרית אל מדותיו, ואלו לא לקח כי אם אשה אחת או מעט כמצות אלהיו, אפשר שהי' מוצא ביניהן עזר כנגדו, כאשר מצאו רבים שלא הגיעו למעלת החכם הזה, ויש בנשים טובות ודעות כמו שיש באנשי' וכאשר יצא שלמה מגדר השווי אל המותרות ולקח לו אלף נשים, אין פלא שלא מצא

הערות

(כט) לבד, כלומר אך את זכרתי עתה ראה גם זה מצאתי:

הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים:

ח (א) מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא:

(ב) אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת

א' במקום ה'

תרגום אשכנזי

מענשען איינפאך געשאפפען; זיינע נאכקאממען אבער זוכטען פילע קינסטעלייען.

ח (א) ווער איזט זא ווייזע, דאס ער דער דינגע צוזאממענהאנג אויפצולאזען פערשטעהט? דיעזע ווייזהייט ווירד זיין אנטליץ ערלייכטען, זיין אנגעזיכט ווירד צווייפאך היטער זיין. * * * (ב) איך ווארנע דיך:

רש"י

נפשי בשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי. כדרך שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם [illegible] לעשרה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין יוצאים מהם אלא א' להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפי' באלף לכך אתה צריך להזהר בה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה. הקדוש ברוך הוא את האדם בלשון ישר: והמה. משנזדווגה לו חוה אשתו נעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים. מזימות ומחשבו' של חטא כך נדרש במדרש:

ח (א) מי כהחכם. מי בעולם הגון כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר. פשרה של דבר כמו שאליהו בדניאל מתוך חכמתו שהי' חכם בידיעת שמים נתגלו לו רזי פשרון מי כמשה שעשה פשר בין ישראל לאביהם שבשמים: ועוז פניו ישנא. משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: (ב) אני פי מלך שמור. לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עול' שהוא

באור המלות

בלשון זכר הכונה על הקהלה, והוא שלמה: (כט) חשבונות, מבנין הכבד, לחזק הענין, והכונה מחשבות ותחבולות ומזימות שאין בהם תועלת (קינסטעלייען), והנה חשבון לשון זכר אף אם יבואו הרבים [illegible], כמו עון, מקום, אב, וכדומה:

ח (א) פשר ענינו פתרון: ישנא, יהי' פני שנים משרש שנה: (ב) אני, חסר מלת מזהירך או אנכי: [illegible], מוכרת בטעם ד"ק ממלת

באור

כמו עבד ואמה, דבקות הזוג כראוי להיות האשה יחידה, ובאשה זה על המלך שלא ירבה לו נשים, ואף שלא נאסר הרבוי להדיוט, מ"מ הלא האוסר והתולדות, עלם מורה לאדם שלא להוסיף מאשה אחת:

(כט) עוד זה מצאתי מקור הרעות בעולם, הוא המדברים אשר זכרתי, והוא שהאלהים עשה את האדם ישר על הארץ, כי כל הכחות והעשתונות הנטועות בלב האדם כלם לתכלית טוב ויושר נתנו לו מאת בעל הטובה, וכן הי' האדם ברא מטהר, ישר בכל כחותיו הנפשיות, הולך נכחו, והולך תמים, כאומר אדם וחוה ותניהם אחריהם בקשו מחשבות ומזמות רבות, על ידם עותו את הישר וקלקלו את המתוקן, ולא היתה זאת תכלית הבריאה מעולם, וכל עמל וכל כשרון המעשה, וכל המלאכות והתחבולות אשר אנו רואים בזמננו זה. ונדמה לנו שהם מוכרחות לקיום המין האנושי, לא הי' זה אלא אחרי שעזבו בני האדם את הדרך הישר אשר עליו נוצרו, ובקשו ארחות עקלקלות, מן החשבונות האלו יצאו קנאת איש מרעהו. ותאות הממון והשררה, אשר המה סבות לרעות ומקור לחטאים רבים בעולם, ואלו נשאר האדם על התכונה אשר נברא עליה, הי' נצול מכל הפגעים האלו, כי לא הי' בו לא קנאה ולא תאוה, לא תאות הממון ולא אהבת הגדולה, כי כל זה פרי החשבונות אשר בקשו בני האדם:

ח (א) מי כהחכם, תהלות אשר החכים בחכמה העליונה האלהית, והיא השגחת השם ודרכיו הנעלמות והנסתרות, ומי כמוהו יודע פתרון כל דבר קשה, לבאר בכל פרט ופרט, מאין יצאה הרעה לעולם, מה יהי' בסופו, ואיך הפכה ה' לטובה, יפה בעתה, כי באמת שקדם לא זכר כי אם מענות כלליות, אמר שבאה אלינו הרעה מצד הסכלות והתאוה, ושלא הי' כן בתחלת היצירה, וכדומה, אבל בפרטי הדברים כבר נתן תודה לאמור שהחכמה רחוקה ממנו, ועתה יכריז, מי ידמה את עצמו להחכם? ודאי שהשגת הגזרות האלהיות תסיר מלבו כל כעס וכו' תוגה. כי החכם הזה ישמח בכל אשר נעשה תחת השמש, אחרי שהוא יודע ומשיג פתרונו, מדוע באה עליו השם שהי', ואיך יהי' לתכלית טוב ונרצה לפני המקום. לכן תאיר החכמה הזאת את פניו, ועוז פניו יהי' פי שנים מזיו שאר בני האדם, לא יכעס ולא יתקצף, לא ישתומם ולא יתאונן, כי אם תמיד לאלתו בפניו ולבו שמח בכל מעשי ה' מקטנם עד גדולם:

(ב) אני, ידבר המתשפט המלך ועמו נראה דרך יביעו אל הבלהה המדינות, ויאמר אני מזהיר תמיד

הערות

ח (א) מי כהחכם, פי' כן הוא חכם, ובתרגום רד"ם: (ב) אני, עיין ב"אמ, וכן רות שמי פ'

אֱלֹהִים: (ג) אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה: (ד) בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה: (ה) שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם: (ו) כִּי לְכָל־

פֿאללשטרעקקע דעס קאֶניגס וויללען; דיין פֿירשט ערפֿיללט דיא נאטטעגעשוואָרנע פפליכט; (ג) פֿערלאס איהן ניכט אויס איבעראיילונג, אונד פֿערוויקלע דיך ניכט אין באָזע אנשלעגע; דען וואז ער וויל קאן ער טהון. (ד) דעס קאָניגס בעפֿעהל איזט איין מאכטשפרוך, ווער דארף איהן פֿראגען האס טהוסט דוא? (ה) דער פפליכטגעטרייע וויל ניכט מערקען וואס אונרעכט געשיהט. איינסט קעממט שטונד אונד געריכט! דעס איזט דעז וויזען הערץ איבערציינגט; (ו) דען יעדעס הועזן האט זיינע צייט אונד שטונדע דעס געריכטס, אונד דער אונפֿעללע רעס

באור המלות

תדע. ומ"כ אין הכונה כמו על דבר, כי אם על תואר לתואר כמו יסודו לא על (הושע ז' ט"ו) ואל על יקראהו (שם י"א ז') ונאם הגבר הוקם על שמואל ב' כ"ג א') עיין בבאור הטעמים: (ג) תבהל תלך, כמו תבהל ללכת, וענינו תמהר ללכת: (ד) שלטון, שם דבר: (ח) לכלוא.

רש"י

הטובה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים. שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. ד"א אני נכון לשמור פי מלכי אומות העולם המושלים בנו כגון בבליות ומלכיות: ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירוך את השבועה שנשבענו למקום: ועל דברת. ועל דבר שבועת אלהי' שאמר פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזרי' שאמרו לנבוכדנצר מלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך (דניאל ג') אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לגבי אומדים דאת מלכא לגבי לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא למפלח עבודה זרה נבוכדנצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין: (ג) אל תבהל מפניו תלך. ואל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: אל תעמוד בדבר רע. אל תעמוד עלמך עוסק בדברי' רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע מכך רשות ויכולת בידו לעשות: (ד) באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה: ואם (ה) שומר מצוה. אתה לא תדע דבר רע ולא תענש: ועת ומשפט ידע לב חכם. החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקב"ה שסופו

באור

את כל א' הטעם לשמור את פי המלך, כי הוא שליט בעמו לעשות כרצונו; ואולם הטעם, הוא המושל אשר הוקם-על ישמור דברת שבועת האלהים, אם שהוא הושבע ועומד מאת מושבע מלכים לכסא להשיב עם עבדיו ועמו, או שנשבע בתחלת מלכותו שלא לעבור חקי המדינה ודתיה, כמנהג, ועל כל פנים אין מי ידין את המלך כי אם שופט כל הארץ, בוחן כליות ולב, תאר כלל גדול במדיניות שלא תנתן רשות לעם לשפוט את מעשה המלך אם טוב ואם רע יהי', כי המלך שופט את העם, לא בהפך, ולולי זאת לא תקום הארץ ממורדים במלך ודתו: (ג) אל, תמהר לילך מפניו ולעזוב אותו מיד בעשותו דבר שלא כרצונך, ואל תעמוד בעצת המורדים, אשר דבר בליעל יצוק בם נגד המלך, כי כרצונו יוכל לעשות כן, אחרי שהוא עובר בעמו, לו הכח והממשלה העליונה, אין למעלה ממנו כי אם האלהים: (ד) בבכל מקום שדבר המלך ודתו מגיע הוא שלטון וגזרה נחרצה על בני עמו, ומי יאמר לו מה תעשה? לא נתנה רשות לשום אדם לתבוע את המלך לדין. ולאמר לו מדוע ככה אתה עושה? (ה) שומר מצוה, שאדם שומר מצות אלהיו לא ידע דבר רע ויעשה עצמו כלא ידע ולא יהי' בעצת המורדים, ואף אם יהי' הפועל נמלך המושל. ואם ירשע המלך יסבול ולא ימרה את פיו, וישען באלהיו, שהוא מושיב מלכים ומסירם. ולב חכם ידע כי לכל דבר עת קבוע, ולכל מעשה משפט, ואם לא טוב עשה המלך בעמו, ידום לה' ויתחולל בלעו, כאשר אמר דוד המלך ע"ה. מי שלח ידו במשיח ה' ונקה, חי ה' כי אם ה' יגפנו, או יומו יבא ומת

הערות

בבתולים. ונראה לי טעם המאמץ אל הקודם, שכמו שהזהיר לבלתי דבר נגד ה' מב' טעמים, א' מי שיכול לדין עם תקיף ממנו, ב' לפי שאינו יבין וישכיל האדם כל המעשה תחת השמש, כן מזהירו בזה לבלתי עמוד נגד מצות המלך מאלו ב' הטעמים, א' באשר דבר המלך שלטון, ב' מי אדם יודע מה יהיה באחרית דבר. ובזה הדמיון מסיים הפרשה, כמו שנזכיר: ועל, עיין ב"אמ ובפי', ולפ"ז יהיה הבין שמור מושך אחר עמו: (ד) באשר, בעבור אשר: (ה) שומר מצוה, לדעת המתרגם יתכן גם הטעם על מצות המלך שזכר, ויהיה ענינו:

חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־רָעַת הָאָדָם רַבָּה
עָלָיו׃ (ז) כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר
יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ (ח) אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ
לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת
וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־
בְּעָלָיו׃ (ט) אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־
לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ
עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃

תרגום אשכנזי

מענשען זינד פיעל. (ז) ער וויס ניכט וואס איהם צושטאָססען קאַן; אונד ווער פערמאג איהם צו זאַגען, וואס אין דער צוקונפט ליגט? (ח) קיין מענש איזט העדר איבער דיא לופט, איהרען לויף צו העממען; קיינער קאן דעם טאָד בעפעהלען, אָדער אים קריגע איהם ענטפליהען; קיין בעשטרעבען רעטטעט זיינען הערן.

(ט) דיס אללעס האבע איך אבגעמערקט, (אונד בייא אללען האנדלונגען, דיא אונטער דער זאָננע געשעהען, מיר וואָהל צו הערצען גענאָממען,) צור צייט ווען דער מענש איבער מענשען טיראנניש הערשטע.

רש"י

להפרע מהם. משפט יוסטיליי"א בלע"ז והיא כפורענות: (ו) כי לכל חפץ. כשהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבה רעת האדם ונשאה מושה אז נאה פקודתו. כי משפט נלמד כאשר כמו כי יהי' להם דבר בא (פרשת יתרו): (ז) כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה אינו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואין לו בכך: כי כאשר יהי'. הפורענות מי יגיד לו להמלך בו עצה ולינצל רשות פתע פתאום יבואהו: (ח) אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויגלו של מלאכו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום שהוא מולך והמלך דוד תוי' מותו ויקרבו ימי דוד למות [מלכים א' ב'] לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו. לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל מעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו ונגד עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו ואחריתו עדי אבד (פרשת בלק) כן פרעה כן סנחריב וכן נבוכדנאצר: (י) ובכן. ואז: ראיתי רשעים

באור המלות

לתנוע. כמו ויכלא הגשם: משלחת. שם ענינו השלוחים והגלוים, כגון

באור

או במלחמה ירד ונספה (שמואל א', כ"ו, י"ד): (ו) והנה, נגעי בני האדם רבים, ולא ינצל המלך מכלם, כי איננו יודע מה שיהי' ולא יוכל להשמר מהעתיד, ופתע פתאום יצא אידו, עד שלא יוכל איש להגיד לו, שיועץ עמו איך ינצל: (ח) אין אדם וכו', הזכיר שלשה אופני המות, כאשר הזכיר דוד המלך ע"ה בפסוק שהעתקתי למעלה, אמר אין האדם שליט ברוח לעצור ולמנוע את הרוח שלא יחיקנו, וזה כנגד או ה' יגפנו, כי המתים במגפה מתים ברוח שנושא את האדם המתים ממקו' למקו', והאדם ההוא דק ובלתי מורגש לחושים, וכל חילי המלך ושריו, לא ימנעו את הרוח מלבא בחדר משכב המלך ולהמיתנו, ואין שלטון ביום המות, הוא נגד או יומו יבא ומת, כי בבוא עת המלך למות, לא תועילהו הוד מלכותו. ואין משלחת במלחמה, נגד או במלחמה ירד ונספה, כלומר שבמלחמה אין מחסה ומנוס למלך להמלט, כי לא ימלט רשע את בעליו, יזכור כי מכל הסכנות והפגעים אשר זכרתי לא יציל הרשע את בעליו, ויהי' רשע, הענין הוא ישקיט ומי ירשיע, ענינו רוב התנועה והגלות: (ט) את כל זה. עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, שלא לנצח תהי' הממשלה ברשעה. כי אם לעת קצוב ואחר תאבד. כי הוא מתנגד לתולדות, וסותר לשכל, שיהי' רבים נכנעים לאחד ושומעים בקול דברו לא לטובתם כי אם לרעתם, והדבר הזה לא יתמיד: (י) ובכן, הרבה יגעתי לפרש הפסוק הזה דבר דבור על אופניו.

הערות

(ט) את כל זה ראיתי. בעת אשר שלט האדם באדם לרע לו. והיה הנמשך ממנו נתון את לבי"ב לכל המעשה אשר נעשה תחת השמש, לבלתי התרעם עליהם, כי בכלם לא תדע מה ילד יום. והיה ונתון את לבי וגו' מאמר מוסגר: עת אשר שלט וגו', אולי כוונתו על מלך רשע ידוע שהי' בזמנו:

פרשה ח'

(י) וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־זֶה הָבֶל: (יא) אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע: (יב) אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה

אכטער אבשניטט

(י) אין וואהרהייט! איך זאה אויך פרעפלער — איצט דעקט זיא דאז גראב — דיא דעם דאזיינס גענאָססען, אונד פאָם הייליגען אָרט שטאָלץ איינהער גינגען, אינדעם דיאיעניגען, דיא רעכטשאפפען האנדעלטען, אין איהרער שטאדט פערגעססען ווארען; וויא אייטעל איזט דיס! (יא) וויל ניכט שנעללע שטראפע אויף דיא שולד פאָלגט, דארום איבערנימט זיך דאז הערץ דעם מענשען אלזאָ האנדעלט רוכלאָז. (יב) אבער לאס אים מערהין דען זינדער הונדערט מאהל באָזעס פעראיבען,

באור המלות

בשלוי דבר השפור והתמהו: (יא) אין נעשה פתגם, בא לשון נקבה לזכר, כי מפני מלת אין ע"כ שמלת נעשה פועל בינוני לנקבה, כי אלו היה' עבר לזכר, הי' אומר לא נעשה, כי מלת אין לא תפול על העוברים, ואין לשון נעשה לשון נקב' נופל על פתג' שהו' לשון זכר כת"ש ושמ' פתגם וגו', ואולי שאמר נעשה על הרעה שזכר שהיא לשון נקבה: (יב) חטא,

רש"י

קבורים. בגבולה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראוין להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנאמר עליהם זה העם לא היה [ישעיה כ"ג] ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש והלכתם משם של אלהם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום של תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשו רבותינו ז"ל. ולענין הפשוטה כך נדרש בגבורה וסופן שישתכח שמם ואבדם מן העיר עצמה אשר כן עשו גם שנאמר וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט (יואל ד') במקום שחיבלו לפניו יפרע מהם והן הוא שאמר ה' בעיר צלמם תבזה [תהלים ע"ג]: גם זה. אחד מן ההבלים שנעשו לעולם ליתנע את הבריות שאין הקדוש ברוך הוא ממהר להפרע ממעשה הרעה והבריות סבורים שאין דין ואין דיין: (יא) אשר אין נעשה פתגם. משפט: מעשה הרעה מהרה. שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה וע"כ הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) אשר

באור

את מאמרי. כי לא נח לי בכל מה שפירשו בו המפרשים ז"ל, והנכון לדעתי קרוב מאד שפי' הרלב"ג ז"ל ובכן באמת ראיתי רשעים אשר כמעט אבד זכרם כאלו הם קבורים, והם באים בזה המליצות ומליצים, ומהלכים בגאון לבם ממקום קדוש, הוא כסא מלכים, ובני אדם אשר כן יעשו. כלומר אשר עשו משפט ויושר, ישתכחו בעיר, ולא יזכרו במקום ההוא אשר עשו בו הפעולות הטובות, ומסיים ואומר גם זה הבל. (ולענ"ד יפורש פשוט יותר לפי דרך המאמר, שהפסוק מוסב אל אשר לפניו, ויאמר ובכן, ר"ל ועל כן ראיתי רשעים אשר שלטו בצדיקים לרע להם בחייהם, הנה אחרי מותם הם קבורי' ובאו, ר"ל נשתקעו כאלו כי בא השמש, ונאורו תמיד אחר קבורתם שם רשעים נרקב ואבד זכרם, וממקום קדוש אשר יתאספו בו הצדיקים יהלכו ר"ל ימחו שמותיהם מספר החיים ועם הצדיקים אל יכתבו ויאמר זיאור יהלכו א"ב כמו נל"א (פערגעהען), וגם בעיר ר"ל בין ההמון אשר תחון לתחנה הצדיקים, אשר בה הם עשו ככה אשר שלטו עליהם לרע להם, ישתכחו ולא יזכר שמם לעולם לטובה, ומסיים גם זה הבל בעיני השלימים הרשעים אשר שמה חיים עדנה ולא יקחו מוסר, כי לא ישגיחו על השחרת שמותם אחרי מותם וישתקו ליום אחרון, ויקושר הכתוב היטב עם שלפניו ושלאחריו): (יא) אשר, בשביל שבני אדם רואים שלא נעשה תשלום גמול, שהוא כמו פתגם המעשה ופתרונו, על מעשה הרעה מהרה, כי על כן הם סוברים שאין דין ואין דיין, ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) מה שאמרתי

הערות

(י) ובכן, הוסיף לאמור שראה עוד מאורעים רשעים אחרים שהתהלכו זמן מה בגאון לבם ושלטו באדם לרע לו: קבורים, יפה תרגמו רד"ם כעין מאמר מוסגר, וכאלו אמר בל אשא את שמותם על שפתי כדי שלא יזכרו עוד ולא יעלו על לב לעולם: יהלכו, כבר הערנו במ"א שכל הלוך בבנין הכבד כוונתו על פקח ההליכה ע"פ סדר מה, וכן כאן הטעם על סדר השלוט' בגאוה ובאון וברום עיניים. ובתרגום רד"ם (הייהערגעהען): כן, מטעם כן בעת לנפחד דוברות: (יא) אשר, (דאס) או (וויל): אין נעשה פתגם, עיין ב"שם, ויצא מדברי ר"ש ן' מלך, אולם אין להביא ראי' כלל, לא שמלת פתגם לשון נקבה מכאן, ולא שהיא לשון זכר משה דאסתר (א' כ') בהיות שב' הפעלים קודמים לזה השם, (ועיין מה שאמר לרעי ר' אהרן ן' וואלף): פתגם, (אויספפרוך, אורטהייל): (יב) אשר חוטא וגו', אולי

רע מאת ומאריך לו כי גם־יודע אני אשר יהיה־טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו: (יג) וטוב לא־יהיה לרשע ולא־יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים: (יד) יש־הבל אשר נעשה על־הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים

אונד נאכזיכט ערפאהרט, — איך בין פֿעסט איבערצייגט, וועלכעס גליק איטם דעם גאָטטעספֿירכטיגען לאָז געווים; וויל ער גאָטט פֿירכטעט. (יג) וויא? זאָלל עס דעם זינדער ניא וואָהל געהען? איך דיא ווענינע שאטטענגלייכע טאגע ניכט? אונד דארום ניכט, וויל ער גאָטט ניכט אכטעט? — (יד) פֿרייליך געשיהט דיס אייטעל אויף ערדען, דאס עס גערעכטע גיבט דענען ווידערפֿעהרט וואז רוכלאָזען, אונד הינווידערום באָזע, דענען געשיהט, וואס גערעכטען ווידערפֿאהרען

רש"י

חוטא וגו'. לפי שרוצה להצדיק על משקל חטף, כי הוא שם דבר כמו חטאת: מ"ת, תחסר מלת שהחוטא עושה רע מאת פעמים ודיבורות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר תכוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן שבורת [ישעיה כ"ח] מהרה קצר וחסר שבורת כעס ולא אין כפשר סברות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי' ולסוף ספרו בין צדיקים לרשעים יודע אני בסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו ולירא' יהי' טוב: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: (יד) יש הבל. דבר המתהלך בה בהבריות: אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעי' ויש רשעים שמגיע אליהם

באור המלות

באור

עושה רעה מאת פעם, ומאריך לו האלהים ואינו נפרע ממנו, אין זה אלא בעיני המשכיל, כי גם יודע אני שבסוף כל אחד נוטל שכרו ואם אירע מהאלהים מניחה לאדם אושר נלחי והצלחה קיימת: (ג) מדוע לא יהי' לשעבר אורחה על העשה טוב מדומה, והצלחה כהנת כחלום יעוף, כי אלו לא הי' ברשעת הרשע הצלחה עוברת ודמיון מתעוב, במעט שיהי' האדם תוכרה במעשיו לעשות טוב ולפחד מרע, כי אם יאכל האדם רוש ולענה, ולפניו מעדני מלך, לא יקרא חוטא, כי אם או סכל או חולה, כן הדבר בטוב ורע, אלו הי' הטוב נראה וערב והרע מבונה ומר, לא הי' עושה הרע חוטא, כי אם משתגע, וקרוב היה אל האמנע הבחיר' מהאדם. וא"כ מהמכרת שיהי' לפעמים הרע נראה וערב לפי שעה, ויהו בעלמו הטוב המדומה והצלחה המתולפת שאין בה קיום, והנה כוונת הפסוקים, יודע אני שטוב אמתי יהי' ליראי אלהים הם שהם יראי' אותו, ומדוע לא יהי' לרשע טוב והאריכות ימים כלל סכלה ועובר, מה שאיננו ירא אלהים? בתמיהה! (ואמנם אין בלשון המקרא הזה שום סימן תמיהה, ע"כ נכון יותר פשוט לפרש שני המקראות כך, שחלק הראשון מפסוק (י"ב) שייך אל הפסוק שלפניו ואמר שלא לבד בשביל שאין עונש העושה הרע בא מהרה לפרקים, אבל גם באשר שמאריך לו על מאת עשותו הרע, ע"כ מלא לב בני אדם לעשות רע, ומסיים זה מה שאני אומר הוא לפי מחשבות לב בני האדם, לא כן מחשבותי, כי גם אני יודע כמו שאר החכמים האמתיים, שיהי' יום יהי' בו טוב ליראי האלהים וטוב לא יהי' לרשע שאיננו ירא מפני האלהים ולא יאריך ימי"ו בחיי' אשר כלל הבל או האלך או שאר גוף בנוים על הארץ, אשר הוא מתמיד בכל מימי' מעת שקיעת לו הארץ בבוקר עד עלותו בערב, ולא ימוש כלל יומם עד ישפל לארץ הבוקר האלך, כן הרשע הזה שאחוס ישבר ושר צלו. או יתכן עוד פשוט מזה, שאמר גם אני יודע שיבא יום שבלו טוב לצדיק ולא יהי' טוב לרשע, ואפילו קודם בא יום ה' הבחל יהוא לרשע, והיינו בעודנו חי על האדמה' אשר ימי החיי' עליה הם כלל עובר כמ"ש כי צל ימינו עלי ארץ, גם אותן הימים לא יאריך הרשע על הרוב, רק לפרקים): (יד) יש הבל, אמת הדבר שהבל הזה נעשה על הארץ, אשר יש צדיקי' כו' שמגיע אליה' רעה כאלו עשו מעשה רשעי' ויש רשעי' וכו' ואמנם

הערות

תוספ עוד לעיל על כן מלא וגו', ועניינו כטעם אשר אין נעשה וגו', וטעם כי גם יודע אני שפוך גם כי (ויתוואָהל איך וייס). או עעמו כטעם (ויקרא ד') אשר נשיא יחטא (וועלכער פֿירשט זינדיגען ווירד), וכן כאן (וועלכער זינדער אויך בעגאנגט האט) כי גם יודע אני (אָן וייס איך דענגאך): חטא, אינו מן הנחנע שינוחו בעלי הא' ע"ד בעלי הס"א, ויאמר כאן בעבור קרוב מלת עושה: (יג) אשר איננו ירא. ענינו יען, כפשן הבירו אשר יראו מלפניו:

מגלת קהלת ח

אמרתי שגם־זה הבל׃ (טו) ושבחתי אני את־השמחה אשר אין־טוב לאדם תחת השמש כי אם־לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר־נתן־לו האלהים תחת השמש׃ (טז) כאשר נתתי את־לבי לדעת חכמה ולראות את־הענין אשר נעשה על־הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה׃ (יז) וראיתי את־כל־מעשה האלהים

תרגום אשכנזי דלב

זאללטע; אבער איך בעדענקע: אויך דאז איזט יא אייטעל! (טו) פֿערמאהלם לאָבטע איך איך דיא פֿריידע; דאכטע איך: עס זייא פֿיר דען מענשען אונטער דער זאָנע קיינע אנדערע גליקזעליגקייט, אלס עססען אונד טרינקען, אונד זיך פֿערגניגען; פֿריידע מיססע שטעטס זיינע בעגלייטערין זיין בייא זיינעם שטרעבען ווענדערנד דער דויער זיינעם לעבענס, דיא איהם גאטט אונטער דער זאָננע געניסען לעסט. (טז) זאָ דאכטע איך, אלס איך מיר פֿאָרנאהם וויזהייט צו ערפֿאָרשען, אונד דעם וועלטלויף איף ערדען צו זאהה, וויא דאז פֿארטגעהט טאג אונד נאכט, דאס רער שלאף דאז אינגע פֿליהט. (יז) נון פֿינדע איך, מאן מיססע דיא ווערקע גאָטטעס אים גאנצען בע־

באור המלות

פעם: (טו) ילונו, ענין חבור ודבוק: (יז) בשל, השי"ן תמורת במקום אשר ונקשר השי"ן עם למ"ד, והיתה מלה אחת, ורבותינו ז"ל הרגילו זאת המלה בדבריהם, באמרם של פלוני הם, של מעשר שני הם, ובי"ת השמוש משמש אל השי"ן ואל הלמ"ד, וענין המלה באשר, ובעבור, כמו בשלי הסער הגדול הזה:

רש"י

טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם. ורבותינו דרשו לגד אחר בפס' הוריות ואינו מיושב לי על שיטת דבור שהיה אמרכם לומר שגם זה הבל: (טו) את השמחה. שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בגזל ובמרבית ובגזל שכל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין הכהנים שאנו שטוף אחרי הנשים להרהר אחר אשת איש: לאכול ולשתות. ממה שנתן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו. ומ"ש כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר לכו שברו ואכולו וגו' [ישעי' נ"ה]: והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך צדקך [שם נ"ח]: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. ימשך כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה [שופטים ט"ו] אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר. כלו לאכול וגומר [פרשת מקץ] אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולמוד וגו' אז וראיתי כל מעשה האלהים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. שאשר

באור

אמרתי שגם זה הבל, כחלום יעוף ואיננו, ואין המחשבה הזאת הכרחית רק אם על המעשה ראוי על המחשבה האמתית: (טו) ושבחתי, והפסוק שאחריו כאשר נתתי כו' דבוקים, ויאמר כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה איזה דרך ילך האדם להגיע אל הטוב, ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ, לאמר כל עוד שהייתי מוסיף את הדבר למראה עין, כפי מה שעיני רואות מקרה בני האדם על הארץ, אף אם יעמול ביום ובלילה והנד שנתו מעיניו מרוב המחשבות הייתי בוחר בדעת בעלי התענוג, ומשבח את השמחה, כי תחת השמש אין טוב כי אם לאכול ולשתות ולשמוח: (יז) שבתי ואמרתי אם אראה לענין קצת מהנסבת השמחה, צריך שאתבונן בכל מעשה האלהים, במה שהוא תחת השמש, בעולם הזה ובעולם הבא, כי לא יוכל האדם להשיג דבר מדרכי החכמה העליונה, אם לא יתבונן כי אם את המעשה אשר נעשה תחת השמש לבד, כי הוא כחלום בלא פתרון, וכשאלה בלי מענה, ולא ישיג האדם סוד המעשים והסבתם, אם לא ישא דעו למרחוק במה שיבא אחר זמן. ובפרק הבא יבאר את הכלל הזה בראיות נכוחות, ובזאת נקודה אלא להפסיק במקום החבור, כי הענין דבוק עד פסוק י"ד מפרק הבא. (ועת מזה יקושרו

הערות

(יז) בשל, ענינו בכל אשר יעמול האדם:

כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא׃

ט (א) כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה

...ר מענש ... גאנצע ... הויילען, ... דאס בלאס היר אונטער דער זאננע געשיהט, זא זעהר ער זיך אויך מיהע געבע, עס אויפצוזוכען; פערגע- בענס! ער פינדעט עס ניכט; פערגעבענס פער- זוכט עס דער ווייזע, ער קאן עס ניכט ערגרינדען.

ט (א) אויך דיזעס האטטע איך אין ערוועגונג געצאָגען, אונד עס וואר מיר קלאר גע- װאָרדען: דאס דיא גערעכטען אונד דיא ווייזען זאמטט איהרעם טהון אונד לאססען אין גאטט-

רש"י

לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו'. אין הבריות יכולים לעמוד על סוף דעתו של הקב"ה מה שכל כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלו' לבקש ולמצוא את סוף המדה ואין יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא ידע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר בשאלו הודיעני נא את דרכיך [פרשת כי תשא]:

ט (א) ולבור. ולברר: את כל זה. בררתי ובחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם. ועבדיהם. הם תלמידיה' המשמשים לפניהם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לפת

באור המלות

ט (א) ולבור, פי' ראוי להיות נאמר כי הוא מפעלי הכפל מגזרת ברר, ובא בפעל נחי העי"ן: ועבדיהם, יש מפרשים תפשיו' כתרגו' מעשה עובדא, והוא נכון, שאם הכונה על עבדים, יותר ראוי שיאמר ועבדיהם בפתח, כמו מלכיהם, רגליהם אבל לפי הדרך הזה יאמר

באור

שלשה הכתובים הקודמים אל מה שלפניהם בזה האופן אשר דבק בו המחבר, והיינו, שאמר שזה טיב לצדיקים שהקריבם כראוי לרשעים, וכן להפך, הוא הבל. ונתן טעם לדבריו באמר לפעמים ישנתי זאת הספירה, שהנחתי את השמחה אשר לא לצדיק בחלקו באכלו לחם חקו ובימיו נאמנים, ולוית השמחה בכל עמלו בימי חייו, א"כ הצדיק עוב נשית היותר אפשי שאפשר לאדם בימי חייו אשר וגו', (ואמ' זה היסוד שאמ', כאשר נתתי את לבי וגו', כפי האפשר), ובסוף דבריו ואומר שאין כן הנאה' הרשע, שהוא רבוי הגבהים והתהלכים והשג' הוין ובנוחתו השעבל, הוא מרום לו רק מרבית הדאבה ותנועת המנוח' והשגה, כי הדאגה והשבע אינם מניחים לעשיר לנוח ולישן. ואם לא הספיק לו זה היסוד לפרקים באנשים ידועים, ראיתי הסית עלוו: ראיתי את כל מעשה האלהים. והנה מקרה זה הצדיק ורע לו וזה הרשע וטוב לו הוא להבקת הבלל כל מעשה האלהים יחד, ואם גם היסוד הזה לא הספיק לי לפעמים, שלא יכולתי לברר דברי לפותלי, מה תקון הכלל בזה לא השגתי כך: כי לא יוכל האדם למצוא, סבות המקרים אשר יחולו על בני האדם בשנע אם טוב ואם רע, ולקשרם וליחסם בדבר טוב ורע תו... שקדם להם, שהרי גם הטוב והרע האוסרי אינם ביד בחירת האדם. כי אי אפשר לאדם ואפי' הוא חכם ויעמול לבקש ישוב סבות מרוע הבחירה עם הגחת ידיעת האל בעתידו' לא ימצא על זה ישוב, ואיך תשאלוני על הגמול והעונש עליו! ובזה יאמר נאור תמלת הפרק הזה, ותמשך בעיונו ותחקרו בזה עד פסוק י"ב, וק"ל. ובזה מיושב מאמר קשור פסוק י"א בפרק הזה. שאמר שבתי וראה וגו' שאפילו בסבות הטבעיות לא אוכל לקשר את מקרי הטוב והרע הטבעי):

ט (א) יוסיף לבאר איך אי אפשר לחכם להשיג דבר ממעשה האלהים ודרכיו, אם לא יתן עיניו כי אם במה שנעשה תחת השמש, ויאמר גם אני ידעתי לברר את כל זה, אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם, הם התלמידים הסרים למשמעתם כעבדים, או תהי' הכונה על מעשיהם (עיין באור המלות),

הערות

ט (א) ולבור, עיין ב"את, וטעם המלה על הבנת הדבר מתוך דבר, לפי שחלקי הפעולה יהיו נבררים מחלקי ההקדמות, וכמו שאומרים בל"א (איינען געדאנקען קלערען, איגם קלארע ברינגען) אבל לפניהם, מקרה אחד, הכל מהדברים באשר מגיע לכל אחד לצדיק ולרשע וגו', כן נראה לי הענין, ויהיה טעם הכל כאשר לכל כענין מאמר מוסגר:

אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם׃ (ב) הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא׃ (ג) זֶה ׀ רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים׃

טעס האנד זינד, אָב געליבט, אָב געהאסט, דער מענש וייס עס חינידען ניכט; אללעס איזט אויף איינערלייא וויזע. (ב) אללעס וידערפעהרט אללען; איין צופאלל טריפפט דען גערעכטען וויא דען אונגערעכטען, דען גוטען אונד ריינען וויא דען אונריינען, דען אָפּפערער וויא דען, וועלכער ניכט אָפּפערט. גלייכעס שיקזאל האט דער פֿרָאממע, וויא דער זינדער: דער שווערער, וויא דער, וועלכער שווירע שייעט. (ג) וועלך איין איבעל! בעטראכטען וויר בלאָס, וואס אונטער דער זָאננע געשיהט; דאס איין צופאלל אללע טריפט. אונד אויך (דיס ווערע איין וואהרעס איבעל,) דאס דאז הערץ דער מענשען פֿאללער טיקקע אונד איינגעוואורצעלטער . . .

באור המלות

נקוד קמץ גדול, כנגדו בהרמית ועצריסין: (ב) כטוב כחטא, ענינו שטוב כחוטא והחוטא כטוב, וכמו כתוני כתוך, כעמי כעמך, כחטיבה כחורה ודומיהם:

רש"י

לא במה ישבו למקום ובמה הם טהורים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל מתרים לבם כאשר תגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף דבר למת לכל איש כדרכו: מקרה אחד. ויודעים שאף הכל אשר לצדיק ואשר לרשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואע"פי כן בוחרים להם דרך הטובה לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: ולרשע. פרעה נכה זה נגלע וזה נגלע: לטוב. זה משה: ולטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו [דברי הימים ב' ל"ה]: ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחיצי' וזה מת בחיצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנאצר. זה בנה בית המקדש והוא החריבו זה מלך מ' שנה וזה מלך מ' שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנא' גם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו וגו' [שם ב' ל"ו]: כאשר שבועה ירא. זה שמשון שנשבע לי פן תפגעון בי אתם [שופטים ט"ו] ללמדנו שבית' שבועתו האמדה לו זה מת בניקור עיני' וזה מת בניקור עיני': על כן: (ג) לב בני אדם מלא רע. שאומרים אין דין פורענות' לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה לפעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדין לגיהנם:

באור

כלם ביד האלהים, והאדם אם לא יתבונן כי אם קורותיו בעולם הזה לא יוכל לידע אם הוא אהוב או שנוא לפני המקום ב"ה, כי הכל לפניהם על דרך וענין אחד. (או כוונתו כי הכל כבר נגזר טרם היותם על האדמה, ארבעים יום קודם יצירת הולד חכם או בעור או עשיר, והם המעשה הוא אהוב או שנוא לפני המקום, אין יודע האדם): (ב) הכל, יקרע לכל אחד כאשר יקרע לכל האחרים, אין הבדל בין לצדיק לרשע ובין טוב לחוטא כו': (ג) זה רע, אם ישאר הדבר הזה כמות שהוא בע"הז בלי פתרון העולם, וודאי זה רע בתור ומוחלט כי מקרה אחד לכל, כפי אשר אנו רואים תחת השמש על הארץ, אין הבדלה בין עושה הטוב לחוטא, לדקת הצדיק ורשעת הרשע כחלום תעופינה, בלי תועלת לטוב, ובלי נזק לחוטא, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? חלילה לאל מעול ושדי מרשע ואחרי אין לך עול ורשע וחמס מהיות מקרה אחד לצדיק ולרשע בכל המציאות כלו בלי הבדלה ובלי נשיאות פנים. והנה מן הטענה הזאת יתאי' ח"ו השם תמורת הש.ט נגד הצדיק, ויוסיף עוד טענה שנייה, שגם נגד החוטא המלליה יתאי' עול בחיק השם, אם לא כאתין בהשארת הנפשות והגמול, כי גם זה רעה גדולה ועול שיתאי' לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם, ואחריו אל המתים, ישובו לשאולה ויאבדו לנצח, ולא יוסרו, ולא יוצרפו כצרוף כסף, למען ידעו ויבינו כי לא טוב עשו, כי הלכו אחרי ההבל, ולא הבדילו בין טוב מדומה לטוב קיים ונאמן, וודאי אין זה פועל חכם שיברא נפשות משכילות, הוד היצירה ותפארתה, ויניחם להיות מלא רע והוללות, ימים מועטים, ואחרי כן ילכו אל המתים ויכלו בלי תקומה. ובאפס תקוה, אם בריאו' יברא האלהים לברע לו, ולהנקם ממנו נקמה שאין אחריה תקומה? או איך ימלא תחת ממשלת בעל הרחמים, אדם אי שתאי'

(ד) כִּי־מִי אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן
כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת׃
(ה) כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם
יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח
זִכְרָם׃ (ו) גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם
כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל
אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (ז) לֵךְ אֱכֹל
בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר
רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ (ח) בְּכָל־עֵת יִהְיוּ

יבחר כ'

תרגום אשכנזי

טעם אונזין אים לעבען זיא, אונד זא צו דען טאָדטען הינאבשטייגע — (ד) וועלכען עלענ־דען דוא אויך אויסוועה־לען ווירסט, איממער בלייבט דיר דען לעבענדען איין ... דאס איין ... ענדי... ר הונד בעססער איש אלס איין טאָדטער ל... ווע. (ה) דיא לעבענדי־גען וויססען דאָך וועניגסטענס, דאס זיא שטערבען, דיא טאדטע וויססען יא גאר ניכטס, בלייבען אָרונע בעלאָהנונג, אונד איהר אנדענקען פערלישט. (ו) איהרע ליבע, איהר האַס, איהר נייד, אללעס איזט דאהין; זיא האבען קיינען אנטהייל מעהר אן אללעם, וואס אונטער דער זאָננע געשיעהט. (ז) וואָהלאן! זאָ פערצעהרע דאָך דיין מאָהל מיט פריידען, טרינקע דאָך פראָהעס הערצענס דיינען וויין; גאָטט האט לענגסט דיינע האנדלונגען מיט וואָהלגעפאללען אויפגענאָממען. (ח) קליידע דיך יעדער צייט אין וייסען געוואנד, אונד עמפציהע דאַ

רש"י

(ד) כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונעשה לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן הארי המת. ושנינו רשעים עוד היה לנבוכדנצר שהי' מגדל רשע ומכביד אלא שהקדימו בית' מנבוכדנצר דנו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו [ירמיה ד'] ואת נרשעו נביכם ועבדו נבן ענן. ורבותינו דרשו לענין מסתכן את הנבילה לפני הכלבים בשבת ואת הארי המת בשבת אסור לטלטלו אלא א"כ הניחו עליו פיגזק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישימו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם הרעה והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר הפעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בע"ש יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. אהבתו פני ולמק: גם שנאתם. שהכעיסו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו'. בכל אשר נעשה וגו'. לא הועיל להם זכות בן את לאותן רשעים שעבדו עבודת אלילים ואין להן נפרע לאחר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שעבד רצה הקב"ה מעשיך שמותים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה המכס את הכדר הוא לאדם

באור

אלהותו רעה נמורה ומוחלטת? (ד) כי מי אשר יבחר, כן הוא הכתיב והקרי יחבר, ולפי הכתיב נ"ל שכך פירושו מי מבני אדם אשר תבחר, ואף אם יהי' שפל אנשים, נגוע ומעונה, הנה על כל פנים, יהי' אל כל החיים לבטחון, לאות ולראיה, שהמות אשר אין אחרי' חיים הוא הרעה והנקמה שאין למעלה ממנו ושלכלב החי עם שפלותו ובזיונו, הוא טוב מן הארי' המת, ומלת יש נאחרו כמו ישנו, והמרכאים אנו לכך מחמת פסקי הטעמים לומר שתיבות אל כל החיים שייכים לנושא המאמר, לא אל תיבות מי אשר יבחר שהן נושא המאמר, ולפי הקרי כך ענינו, מי אשר יחובר מגוף ונפש, או שיחובר מחלקים, יהי' אל כל החיים לבטחון, והמובן אחד: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואם כל הלעג והענינים שים בידיעה אחת. הנה היא טובה מהעדר ידיעת' לגמרי, כי אבדון הנפש הוא תכלי' הרעה לעולם תדבר, והמתי' לגמרי בכליון הנפש אינם יודעי' מאומה, ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם: (ו) גם אהבתם, כל פעולותם, ומעשיהם, ותשוקות נפשותיהם היו כלא היו, אהבתם ושנאת' אבדה, תקותם ופחד', בואתם ושלומם כלו נעשן כלו, וחלק אין להם כו': (ז) אם אין אחרי המות כלום, ודאי שהדין עם בעלי התענוג, האוכלים למעדנים ושותים ומובגים כל ימיהם באמרם אכל ושתה כי מחר נמות, ומהראוי א"כ לפי הדעה הזאת הנפסדת לאמור לאדם כזה לך אכול בשמחה את לחמך כו', כי כבר רצה האלהים את מעשיך, והפסים על ידיך, ואין אתה עתיד לתת דין וחשבון לפניו: (ח) הלבש תמיד בגדים נקיים ולבנים, ואל יחסר שמן הטוב מעל ראשך, ושמח עם האשה אשר אהבת וחשקת בה, וכל אלה מענוגי הגוף, כי לתכליתי

בגדיך לבנים ושמן על־ראשך אל־יחסר: (ט) ראה חיים עם־אשה אשר־אהבת כל־ימי חיי הבלך אשר נתן־לך תחת השמש כל ימי הבלך כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר־אתה עמל תחת השמש: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה: (יא) שבתי וראה תחת־השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר

אהל דיינעם הויפטע ניכט. (ט) פיהרע וואהללעבען מיט יענעם וייבע, דאז דוא ליבסט, דיא דוייער דיינעם אייטעלן לעבענס, דיא גאטט דיר אונטער דער זאננע גאננט אין דען טאגען דיינער ניכטיגקייט; דען דאז איזט יא דיין גאנצעם לאז וועהרענד דיינעם דאזיינס, אונד אללער דיינער ארבייט צווהע אונטער דער זאננע. (י) אללעם וואצו דוא קרעפטע האסט, פאללפיהרע אהנע שייא; דען דארט אים גראבע, וואהין דוא וואנדעלסט, איזט יא וועדער האנדלונג נאך רעכענשאפט, וועדער וויזהייט נאך פערשטאנד. (יא) איך פוהר פארט נאך פערנער אונטער דער זאננע צו בעטראכטען: ניכט אימסער ערייכט דער שנעללפיסיגע דאז ציעל; ניכט אימסער טרעגט דער טאפפערע דען זיעג דאפאן, דיא פערנינפטיגען האבען אפט קיין בראד, דיא וויזען קיינען איבערפלוס, דיא פערשטענדיגען קיינע גונסט; צופאלל אונד אונ־

רש״י

שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא אז פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך הכן עם תחלת עדעת יקרא אל הסעודה׳ יהיו כל שעה בגדיו לבנים וה״ה רוחץ וסך כך דרשוהו רבותינו במס׳ שבת: (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. דעה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תלמוד תורה אשר בידך: כי הוא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנות ובעולם הבא סיבת׳ שהיה משכחת עון: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות. בעת קונך בעת שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו׳. בשאול. לכשתמות משתמות ואם עשית כן אין לך מוס חשבון בשאול שפורש ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו האומללים דין וחשבון וכך קדש מתלדם והבא לשתרו בלא סידוח כשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) שבתי וראה. כמו זכור וידוכ״ט בל״ע: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לפני ליום שלשים כר סולת וגו׳ [מלכים א׳ ה׳] ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב שנאמר ויהי מקנהו וגו׳ [איוב א׳] כשנלקה שפטו אמר חנוני אתם רעי [שם י״ט]: וגם לא ליודעים חן. הרי משה אין יודע וכגן ממנו בישראל לא מלא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כמשמעו. ד״א כי עת ופגע יקרה אותם והפגיעה והתפילה יהיו לבילן באם שלא

באור

והשמחה שבהם, זה לבד חלק האדם בעמלו, ובכל עמלו אשר הוא עמל: (י) כל אשר, כי אלה לפי שדעת שאחר אין מעשה ואין חשבון ולא דעת ולא חכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. עשה כל מה שתוכל לעשות להנאת נפשך, ואם ישאל על השתא, גם הוא עוסק. מה עכך? סופך למות, ולרדת שאולה, ובל מה שאתה נהנה בעולם הזה בימי הבלך יהיה לבד חלקך, מעתה לך בשרירות לבך, אלא וכאם רלא בגזל ומרמה, רק אל תמנע נפשך מכוס תענוג, עתה בא וראה עד היכן הדברים מגיעים איך אלה מדחי אל דחי. ותשקע במגולות הדעות המשפחות אם לא תאמין בהשארת הנפש ובגמול לעולם הבא: (יא) שבתי וראה, הוסיף להתעבר בטענות חזקות כי מכחיש ההשארה, ואומר שבתי וראיתי שאין בעלי השכל לא יגיעו אל חפצם ותאותם בעולם הזה, וכל עמלם לשוא ותקוותם לאפס, כי אחרי שלא יאמינו בהשגחת האלהית, שרי הם בחשבם לאלהי המקרה והפגעים, הכל במקרה בהזדמן ונזדמן, לא לקלים המרוץ כו׳ כי עת ופגע יקרה את כלם החכמים והכסילים, הגבורים והחלשים, ואין יכולת ביד האדם לעשות מאומה, ואע״פ

מגלת קהלת ט

וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ (יב) כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃

פרשה ט'

(יג) גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה

יבחר כ'

תרגום אשכנזי

נעפֿעהר בעהערדשט זיא אללע. (יב) יא דער מענש וויס ניכט, וואס איהם בעפֿאָרשטעהט, וויא פֿישע פֿערשטריקט אים באָזען נעטץ, וויא פֿאָגעל אים פֿאללשטריק געפֿאַנגען, זאָ איבערפֿאללען דען ערדענזאָהן פלעטצליך אין צייטען דעם אונגליקס מאנכערלייא ווידערווערטיגקייטען.

ניינטער אבשניטט: (יג) איך פֿאָלגענדען פֿאָרצוג דער ווייזהייט בעמערקטע איך אונטער דער

רש"י

(יא) יגעתו לדברים כללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שנאחזים במצודה מרועה נאלוסה. ופירשו רבותינו היא חכה שלוכה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן ואלו כמו במצודה הרעה והפח

באור המלות

(יב) במצודה רעה, בחולם, היא הרשת שצדין בה: יוקשים, פס התואר בפלס והשמוש אינינו אכל, לקח מאתן; ובא הנה תמורת יוקשים:

באור

האומר כל אשר בכחך לעשות עשה, ודברי התו סם: (יב) כי גו'. המקרה והפגע ימנעוהו מלעשות מה שיחפץ, כי יבוא אידו פתאום והוא לא ידע, ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שיפלו במצודה ואין אומר השב, אין מי יחמול עליהם ואין מי ינוד להם. כי לכן נוצרו, וכן משפט בני אדם אם אין דין ואין חשבון לפני מי שאמר והיה העולם. ועתה אחרי כל אלה לא יחשוב עם נפשך כמה מן ההפסד והבלבול יתחייב לך אם לא תאמין שתשאר הנפש אחר מות הגוף, ושהיא עתידה לתת דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים, הלא רע ומר עזבך מקור חיים הללו מים נאמנים אשר לא יכזבו, אלו אין אחרי־המות כלום ח"ו, לא ברא השם את עולמו כי אם לרעת החיים המשכילים, כי העוסק יאבד בצדקו באפס תקוה, והעושק ימלא את לבבו רע והוללות בחייו ואחריו אל המתים, ואין אומר השב, ישר האדם מעשיו, שבעי רוגז, רובם עמל ואון ורעות רוח ומאם שאולה אל הכליון והאבדון המוחלט, אשר אין למעלה ממנו, ואף בעולם הזה אין מקום לשלימות הנפש ומעלת המדות והמוסר שקר הצדק והבל האמונה, כי אם כלנו אחרי שרירות לבנו נלך כבהמות ארץ, ורע עוד מזה כי אין העונג היותר גדול' האדם, כי הוא מזומן ועתיד למקרים ופגעים רעים, יקוש בפח לעת רעה, כדגים וכצפרים ולא ידעו את עתם, וכאלו הוא שיקוץ בחייו, ותבחר מחנק נפשו בהתבוננו כל אלה, לולי שמחות כליון הנפש. אבדון מוחלט לדעת המכחישים הללו, וא"כ אין לך נקמה גדולה ממנו, יפנה על ימין ואין שלום, על שמאל והנה בעתה, חיי האדם נסוסים למקרה ופגע, ומותו כליון חרוץ, וישאר א"כ משומם כאיש נדהם ונבוך, אשר לא ידע אנה יפנה, מה יבחר ומה יעזוב, מה יאהוב ומה ישנא? ואיה איפוא כבוד האלהים אשר למענו ברא את כל הנבראים? איה חסדו הגדול ורחמיו על כל מעשיו, אם לא ברא את [illegible] כי אם לרעתם? אין זה כי אם כמו שאמר החכם המלך, מקור חיים השאיר לנו תבונה [illegible] לנפשותינו ברכה, בה נוכל להתנחם מתעסה הבל [illegible] העוברים, גם ישפוט האלהים את הצדיק ואת הרשע, ואיש את פרי מעלליו יאכל, עם עת לכל חפץ ולכל מעשה וגם כל מה שנעשה תחת השמש לא יעשה כי אם על פי רצון והשגחת הבורא, והיא המנהגת ומנחלת את האדם מיום הולדו לעולמי עולמים. כי הנפש לא תמות כי אם תשאר לעולמי עד. ואם יעשה לצדיק בעה"ז כמעשה הרשעים ולרשע כמעשה הצדיקים אל תתמה על החפץ, כי פשר המעשה ותשלומם לעולם הבא, כאשר פרשו חכמינו ז"ל לדרוש בכמה מקומות מהש"ס, ובזה יותרו כל הספקות המלעזות את הנפש המשכלת, ותמלא מרבית מכל המחשבות הרעות והנפסדות אשר זכרנו, בזה ירחק [illegible] מחוק אל [illegible], צדיק ה' ישר פעלו, והסדר [illegible], ותחת אשר ילך המכחיש חשכים ואין נוגה לו, יראה המאמין אור גדול על דרכי בני האדם וקורותיהם, ובזה וודאי ישמח [illegible] נפשו באלהיו, ויאמר אך פרי לצדיק, אך יש אלהים שופטים בארץ, ברוך אל אמונה אשר נטע בתוכנו חיי העולם, ונתן לנו דעה ובינה להביט אל פעולותיו הנסבות ומתהוות, ולהבין מתוך מעשה ידיו כי לפניו [illegible] משפט אל חיים, לא בקלפנו, כי אם ברחמיו ורוב חסדיו ברא יצר ועשה את כל הנברא, ובפרט מבחר היצורים שהוא האדם, בעל נפש משכלת, ולמעלה מכלם סגולת אמון, אשר בחר מכל עם וכל לשון, ברוך ה' מן העולם ועד העולם. והנה הארכתי מעט בזה הדרוש כדי להעמידך על [illegible] כוונת החכם לדעתי, כי בודאי לא להעיר הספק בלב המאמין בא החכם הזה ח"ו, כי אם להעמיד אמתת על תלה, ולחזק אמונה בנפש המשכיל, כי היא יסוד ועיקר תורתנו הקדושה, כידוע לכל אשר בשם ישראל יכונה: (יג) גם זה, ויגד מעיני החכמה והקביה

הִיא אֵלָי: (יד) עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט
וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ
מְצוֹדִים גְּדֹלִים: (טו) וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן
חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם
לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא: (טז) וְאָמַרְתִּי
אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן
בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים: (יז) דִּבְרֵי חֲכָמִים
בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים:
(יח) טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד
יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה:

יתיר ה'

ואננע, אונד פאנד איהן זעהר וויכטיג. (יד) איינע אונבעדייטענדע שטאדט פאן וועניגען איינוואהנערן קאם איין מעכטיגער פירסט, אומרינגטע זיא, אונד בויעטע האהע באללווערקע אום זיא. (טו) עס פאנד זיך אבער איין מאן דארין, דירפטיג אונד ווייזע, דער דיא שטאדט דורך קלוגהייט ערדעטעטע; קיין מענש האטטע פארהער דען דירפטיגען בעמערקט. (טז) איך שלאס דאראויס, ווייזהייט זייא בעססער, אלס טאפפערקייט: דאך איזט דיא ווייזהייט דעם ארמען פעראכטעט, אונד זיינע רעדען פינדען הייגען איינגאנג. (יז) וואָרטע דעס ווייזען, זאַ זאנפט, אללטען אנגענעהמליכער זיין, אלס דאז לויטע געשריא חערשזיכטיגער טהאָרען. (יח) וואהר איזט'ס, ווייזהייט פערדיענט דען פארצוג פאר קריגסוואפפען; אבער איין פעהלער קאן אויך פיל גוטעס פערדערבען.

באור המלות

(יד) מצודים, הנפרד מצד וענינו מגדלים בנויים: (טו) ומלט, בפתח: (יח) קרב, ענינו מלחמ' תרגום מל:חמ' קרבא: חוטא, הוא על הרוב תואר לאדם החוטא, והולם פה ל"ע שהוא שם דבר על משקל יותר שהוא ב"כ שם מקרה כמו חטא. עיין בחור הטעמי':

רש"י

בכסילים בני אדם נבער שקולת דעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליה' פתאום במצודה רעה מלוי"שא בלע"ז: כהם. כמותם: (טו) ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: (טז) ואמרתי אני. בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו: ימ"א עיר קטנה. זה הגוף: ואנשים בה מעט. אלו איברים של אדם: מלך גדול. זה יצר הרע שכל האיברים מרגישים בו: איש מסכן. זה יצר טוב: (יז) בנחת נשמעים. מקובלים הם לבריות. מזעקת מושל בכסילים. מלכי האומות ע"א. משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזרות על ישראל ואין גזירותיהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שאמרה ותבא האשה אל כל העם בחכמתה [שמואל ב' כ'] עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהרגו לשבע בן בכרי היו כלם אבודים על ידו. ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובין נמצא שהכריעם את כולם לחובה:

באור

במדינות, אמר ראיתי החכמה והיא בעיני גדולה ונכבדת, כי היא לפעמים טובה מגבורה, כאשר יגבור וע"כ אני מעמידה לי לחוק להגות חכמים לראשי נצח המלחמה, ולא גבורים וגבורים סכלים. כי ראיתי המעשה: (יד) עיר קטנה, כנגד וסבב אותה מלך גדול ואנשים בה מעט, והמלך סבב אותה בעם רב, ויהיה במקים, ונתוך שיכול לבנות עליה מצודים בנויים המונה, הנה אין ספק שתלכד, ואין מציל: (טו) ואדם לא זכר, אלא הי' לאיש ההוא המסכן גבר בפי אנשי העיר קודם שמלט את העיר בחכמתו: (טז) ואמרתי אני, הנה טובה החכמה מגבורה, ועם כל זה חכמת המסכן בזויה: (יז) הלא דברי חכמים נשמעים בנחת וקורת רוח יותר מגער' המושל שצריך בכסילים, ומדוע לא ישמעו להם בני האדם: (יח) טובה, אמת שהחכמה היא טובה להבין להציל יותר מכלי המלחמה, אבל פעמים שימצא בחכם מסכן אחד, ואדם אחד ברשעה, ועל ידם יאבד טובה הרבה, ובפרטם הבאים יבאר את המוסר הזה במשל:

הערות

(יח) וחוטא, בסב"ל ע"ו חוסף, כי הוא שם דבר כמבואר בפי' ובמתורגם, אלא שפה הטעם מלרע בעבור הנח הנסתר שאחרי תנועה קטנה:

י (א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר
מחכמה מכבוד סכלות מעט:
(ב) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו:
(ג) וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר
לכל סכל הוא: (ד) אם רוח המושל תעלה
עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים
גדולים: (ה) יש רעה ראיתי תחת השמש

יתיר ה'

תרגום אשכנזי

י (א) זא וויא טאָדטעם געשמייס באלזאמישעס אֶהל פֿערדירבט אונד איין געהרונג ברינגט, זא פֿערדירבט איין וועניג טהאָרהייט דען רוף דעס דורך וויזהייט אונד ווירדע פֿאָרטרעפֿליכען מאננעס. (ב) דעס וויזען הערץ פֿיהרט אַיהן רעכטס, דעס טהאָרען הערץ לענקט איהן שטעטס לינקס. (ג) דיא לעערהייט דעס טהאָרען איזט אויך יערעס וועגע ערקעננבאר: ער רופֿט עס גלייכזאם לויט, דאס ער איין טהאָר זייא. (ד) ווען דער צאָרן דיינעס רעגענטען דיך איבערקאָממט, פֿערלאס דעננאָך דיינען פאָסטען ניכט; דורך נאכגעבען פֿערוועהרט מאַן גראָסע פֿעהלער. (ה) פֿרייליך זאה איך יענעס איבעל אונטער דער זאָננע, אלס ווערע דעם הערשער

רש"י

י (א) זבובי מות יבאיש יביע ונומר. כגון ביתי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לפוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קלף שקורין אישקוי"עא בלע"ז וכרלה בו כמיקלבעבועות וזהו משמען של יביע הרי דבר קל שמפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי בהיה אדם זה שקול במחלה עבירות ומחלה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה כמלא סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר. לשון כבד הוא כבד ושוקל יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא כשמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא מפלגת וכוחה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ותלבושתו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מעמדך בטובה של תכח לומר לו מה יועיל לדקתי לי: כי מרפא. דקדוקי הדין בייסורין שבאין עליך

באור חמלות

י (א) זבובי מות, כגון ביתות החורף שאין בזבובי' כח והם קרובים למות: יבאיש, כל אחד מהם: יביע. פירושו לפי ענינו יבאיש השמן הרוקח מגזרת בועה בלשון התלמוד, או מבעבועות בלשון המקרא. והאולי הוא מענין הדבור והלחישה, כי הדבר הנגנח תוסס ומשמיע קול לחש בל"א (געהרען): יקר. בקמץ הוא תואר השם, והם תשי' היו"ד בשוא אז הוא שם דבר וענינו כמו כבוד: (ב) לימינו, מזומן לו בעת פירושו, כמו הימין המזומן לאדם לכל מעשיו: (ד) תנח, וכן יניח מן מגזרת חסרי פ"א פעלי ועניני עזיבה, ומשו"ל נוח הוא מנחי העי"ן וענינו מנוחה: מרפא. שם ונא בחל"ף והוא משרש רפה, וענינו רפיון הערך ומדת השפלות, (נאכגעבען): (ה) שיוצא, משפטו שיולחה, ולהקל על החל"ף נפלה הה"א והושלה תנועת החל"ף על הלמ"ד להורות עליה:

באור

י (א) זה הפסוק דבוק למה שלמעלה: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ואמר כמו שזבובי מות אפי' אחד מהם יבאיש ויביע השמן הרוקח, כן מעט סכלות יבאיש את ריח האיש היקר והנכבד בחכמה והכבוד, וישחית את שמו הטוב; ודמה השם לשמן הטוב, כאשר אמר למעלה טוב שם וגו':
(ב) לב חכם, עיין בצ"אמ, ואמר חכמת החכם הרואה את הנולד ניכרת מתוך כל מעשיו, כאלו החכמה היא סורח בימינו שהוא כלי המעשה הגדול באדם, ולב כסיל כאלו הוא ביד שמאלו שהוא חסר ועלול להגמור מעשה טוב: (ג) ובכל פעולותיו עסקיו תראה חוסר לבו ודעתו. ואפי' כשהוא הולך בדרך, וכאלו קורא על נפשו ומודיע לכל שסכל הוא: (ד) אם רוח, אם חמת המושל תעלה עליך, אל תמהר לסניח את מקומך ולברוח מפניו, כי אם תסתור משמרתך ולא תטה את פקודתך, כי רפיון הערך ולשון רכה תניח ר"ל תעזות ותכפר חטאים גדולים, וסוף שתשכך את חמתו, (דורך נאכגעבען פֿערי

הערות

י (א) זבובי מות, עיין ב"אמ, והיותר נכון היות ענינו זבובים מתים כמו בעלי נח, ובבר פעמים רבים על זה הדרך בלשון: (ד) אם רוח המושל וגו', נראה לי שהמשך סאחר שהכר יתרון

תרגום אשכנזי	
איינע איבערוויילונג ענט־ שטעהט. (ו) דיא טהאר־ הייט ווארדע צו האהען ווירדען בעפארדערט; פערזאנען פאם שטאנדע זאנקען טיעף. (ז) איך זאה שקלאפען אויף עדלען ראססען; פירשטען וויא קנעכטע צו פוסע וואנדערן. (ח) דאך, ווער גרובען גרעבט, פעללט זעלבסט היניין; ווער ציי־	כשגגה שיצא מלפני השליט: (ו) נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו: (ז) ראיתי עבדים על־סוסים ושרים הלכים כעבדים על־הארץ: (ח) חפר גומץ בו יפול ופרץ גדר ישכנו נחש: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם: (י) אם־קהה הברזל והוא לא־פנים קלקל וחילים

דא״ש

נע איינרייסט, ווען ווערדען שלאנגע שטעכען. (ט) ווער שטיינע בריכט, ווירד זיך פער־ לעטצען; ווער בייטע פעללט, ווירד זיך פערוואונדען. (י) איסט דאז אייזען שטומפף, אונד

באור המלות

(ו) הסכל, שם דבר תחת סכל: (ח) גומץ, נכתב המלאפום לפני הדגש וקריאתו בשורק, והיא תפירה, תרגום של שוחה במשלי קהלת, ובבית״ל ובקרי״ף מתורגם אחד: יעלג״י, מלשון עלגון, (שטערלען): ישכן, מענין סכנה (אירד געפאהר הובען), או מענין סכין, (ווירד זיך שניידען): (י) קהה, מגן אחד, (שטומפף זיין): קלקל, משורש קלל בכפלת פ״א עי״ן, ענינו מלוטש, (געשליפפען): הכשיר, שם

רש״י

מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים גדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שאומר דבר שגגה מפיו אוגב ואי אפשר להחזיר כך אומר הקב״ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה היוצאה מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומים. נתנה שהגביה הקב״ה את הכסילים ואת הרשעים שלפני רומה בדורו בית המקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שהם הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו [איכה ב׳]: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם זה העם לא היה [ישעי׳ כ״ג] יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שביי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרוניהן של כשדים: (ח) חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך אדם חושב רעה וסופו לבוא עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנאצר על ידי כלי בית המקדש שנאמר ועל מדי שתיית המשתה [דניאל ה׳]: ופורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ואפי׳ שדבר בלשון מילתא בגד הוכיח בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בגודר נקבי כתלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתעצב בהם. יעצב, לשון ימעה כמו בעצבון תאכלנה [בראשית] כלו׳ כל אדם לפי מלאכתו שכרו אף עושה רעה לפי זדונו יקלות: יסכן בם. יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת [מלכים א׳ א׳] אף העוסק בתורה ומצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל. הקהות לוריס

באור

מנהגם ואין גרתם פעהלער): (ה) יש רעה, כלומר יש אמת שלפעמים תהי׳ התגבורת מחזיר רעה, ע״י שהשופט יעשה דבריו הפך הצדק והאמת, כאלו הם כשגגה היוצאת מלפניו, ולא ידע הם ישוו בפועל: (ו) נתן הסכל, שפעמים שישגא המלך לקול נערים, או להולכי רכיל, ויתן הסכלות למעלה למעלה, ואנשי הגדולה בשפל ישבו ע״פ גזרתו: (ז) עבדים, המשעבדו ומיתן להם רשיון מהמלך שאלים לרכוב על סוס, אשר בימי קדם לא סורכו על זה כי אם אנשי המעלה, והשרים התרוששו וירדו מגדולתם, והם הולכי׳ כעבדים וגו׳: (ח) ואולם עד מעט ויתנדו בעלי חנף ומרמות, ישלו בשחת אשר כרו, חופר גומץ לאחרים בו יפול, ופורץ גדר חנונים ישכנו נחש הדר בחורי כתלי בתים: (ט) מסיע אבנים, מחצבתם עוף בהם ויעכרום כאב לעצ.ו, ובוקע עצים יסכן בהם, כלומר כל הכס לפי מלאכתו ענשו, כן הדבר בעושי הרע והולכי רכיל, לפי זדונם יקצרו: (י) אם קהה הברזל,

הערות

הכמה מהסכלות. אמר שאעפ״כ אם יש שגגה היוצאת מלפני השליט, ונתן הסכל במרומים רבים, אל תתמה מקומך עוד בעבור זה, כי לא יהיה כן תמיד, וכדמתאר בספר: (י) קלקל, עיין ב״את, והאותיות

תרגום אשכנזי

אונד נאכיכט ערפֿאהרע, — איך בין גענצט איבערצייגט, זעליגקייט איזט דעם גאטטעספֿירכטיגען לאז געוויס; וויל ער גאטט פֿירכטעט. (יג) וויא? זאלל עס דעם זינדער ניא וואהל געהען? איך ריא ווענינע שאטטענגלייכע טאגע ניכט? אונד דארום ניכט, וויל ער גאטט ניכט אכטעט? — (יד) פֿריילך געשיהט דיס איטעל אויף ערדען, דאס עס גערעכטע גיבט דענען וויררפֿערט וואז רוכלאזען, אונד היגוויעדערום באזע, דענען געשיהט, וואס גערעכטען ווידערפֿאהרט

קהלת ח

רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃ (יג) וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ (יד) יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים

רש"י / באור המלות

חוטא וגו'. לפי שרובי' שהחוטא עושה רע מאת אלפי' ודיעות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר ותקון לפניו לשון מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן שכורת [ישעיה כ"א] מקרא קצר ואשר שכורה כמים ולא מיין כפשר שכורת: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי' ולהראות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני בסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו ולירא[י]ו יהי' טוב: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: (יד) יש הבל. דבר המהבל את הבריות: אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעי' ויש רשעים שמגיע אליהם

מלעיל על משקל חסך, כי הוא שם דבר כמו חטאת: מאת, פחסר אלף

באור

עושה רעה מאת פעם, ומאריך לו האלהים ואינו נפרע ממנו, אין זה אלא בעיני המשכיל, כי גם יודע אני שבסוף כל אחד יטול שכרו ואם יראת האלהים מניחה לאדם אושר נצחי והצלחה קיימת: (יג) מדוע לא יהי' לעולם יראה על, הטעם טוב מדומה, והצלחה כחנת כחלום יעוף, כי הלא לא הי' ברשעת הרשע הצלחה עוברת ודמיון מטעה, כמעט שיהי' האדם מוכרח במעשיו, לעשות טוב ולפתח הרע, כי אם יאכל האדם רוש ולענה, ולפניו מעדני מלך, לא יקרא חוטא, כי אם או סכל או חולה, כן הדבר בטוב ורע, אלו הי' הטוב נאה וערב והרע מגונה ומר, לא הי' עושה הרע חוטא, כי אם משתגע, וקרוב הדבר אל המנע הבחירה מהאדם. וא"כ מהכרח שיהי' לפעמים הרע נאה וערב לפי שעה, ויהי בעלמו הטוב המדומה והצלחה החולפת שאין בה קיום, והנה כוונת הפסוקים, יודע אני שטוב האמתי יהי' ליראי אלהים מה שהם יראים אותו, ומדוע לא יהי' לרשע גם ההצלחה ואריכות ימים כל אלה ועובר, מה שאיננו ירא אלהים? בתמיהה! (ואמנם אין בלשון המקרא הזה שום סימן תמיהה, ע"כ נכון יותר פשוט לפרש שני המקראות כך, שחלק הראשון מפסוק (י"ג) שייך אל הפסוק שלפניו ואמר אלא לבד בשביל שאין עונש העושה הרע בא מהרה לפרקים, אבל גם באשר שמאריך לו על מאת פעמים הרע, ע"כ מלא לב בני אדם לעשות רע, ומסיים זה מה שאני אומר הוא לפי מחשבות לב בני האדם, לא כן מחשבותי, כי גם אני יודע כמו שאר החכמים האמתיים, שיהי' יום יהי' בו טוב ליראי האלהים וטוב לא יהי' לרשע שאיננו ירא מפני האלהים ולא יאריך ימים נחיי' אפי' ככל הצל אשר הוא הולך או אשר בוף בנוח על הארץ, אשר הוא מתמיד בכל שעתי' מעת שקיעת לל הארץ נזוקר עד עלותו בערב, ולא ימוש הצל יומם עד ישפל לארץ הגוף הצל, כן הרשע הזה שהאדם ישבר וסר צלו. או יתכן עוד פשוט מזה, שאמר גם אני יודע שיבא יום שכלו טוב לצדיק ולא יהי' טוב לרשע, ואפילו קודם בא יום ה' הבא השואה לרשע, ואיננו בעודנו חי על האדמה' אשר ימי החיי' עליה המה ככל עתך כמ"ש כי לא ימינו על הארץ, גם אותן הימים לא יאריך הרשע על הרוב, רק לפרקים): (יד) יש הבל, אמת הדבר שהשכל הוא נעשה על הארץ, אשר יש צדיקי' כו' שמגיע אליה' רעה כאלו עשו מעשה רשעי' ויש רשעי' וכו' והוא

הערות

תוספ עוד לעיל על כן מלא וגו', ועניינו כטעם אשר אין נעשה וגו', וטעם כי גם יודע אני שפסק גם כי (וויהוואהל איך ווייס). או טעמו כטעם (ויקרא ד') אשר נשיא יחטא (וועלכער [illegible] ווירד), וכן כאן (וועלכער אנדערער אויך בעמנט שהוט) כי גם יודע אני (אך ווייס איך דעבען) חטא, אינו מן הנמנע שיבואו בעלי האו' ע"ד בעלי הס"ח, ויאמר כאן בענין קרוב אלם [illegible]: (יג) אשר איננו ירא. ענינו יען, כמו הבי[ו]ד אשר יראו מלפניו:

אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ (טו) וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־
הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ
כִּי אִם־לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ
בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ׃ (טז) כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־לִבִּי לָדַעַת
חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־
הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ
רֹאֶה׃ (יז) וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים

זאללטע; אבער איך בע־
דענקע: אויך דאז איזט
יא אייטעל! (טו) פֿאָר־
מאהלס לאָבטע איך איך
דיא פֿריידע; דאכטע
איך: עס זייא פֿיר דען
מענשען אונטער דער זאָנ־
קיינע אנדערע גליקזעליג־
קייט, אלס עססען אונד
טרינקען, אונד זיך פֿער־
גניגען; פֿריידע מיססע
שטעטס זיינע בעגלייטע־
רין זיין בייא זיינעם שטרע־
בען וועהרענד דער דויער זיינעס לעבענס, דיא איהם גאטט אונטער דער זאָננע געניסען
לעסט. (טז) זאָ דאכטע איך, אלס איך מיר פֿאָרנאהם וויזהייט צו ערפֿאָרשען, אונד דעם
וועלטלויף אויף ערדען צוזאהן, וויא דאז פֿאָרטגעהט טאג אונד נאכט, דאס דער שלאף
דאז אויגע פֿליהט. (יז) נון פֿינדע איך, מאן מיססע דיא ווערקע גאָטטעס איס גאנצען בע־

באור המלות

ספס: (טו) ילונו, ענין חבור ודבוק: (יח) בסל, הסי"ן תשמש במקום
אסר ונקשר הסי"ן עם למ"ד, ושיהיה מלה אחת, ורבותינו ז"ל סרבילו זאת
המלה בדבריהם, כאמרם של פלוני הם, של מעשר שני הם, ונר"ת המדמד
מסמש אל הסי"ן ואל הלמ"ד, וענין המלה באשר, ובעבור, כמו בשלי
הסער הגדול הזה:

רש"י

שוה כמעשה הצדיקים
אמרתי גם זה אחד מן
ההבלים הנוהגים בעולם.
ורבותינו דרשו נגד אחר
נפש' כוריות ואינו מיושב
לי על פשוטו דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל: (טו) את השמחה. שיהא שמח בחלקו
ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרצות הון בגבך ומרבית וגזל שכל מי
שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו
לענין שרבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחר אשת איש: לאכול ולשתות. תמה
אסק לו הקב"ה ולשמוח בחלקו. ות"א כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין
שנאמר לכו שברו ואכלו וגו' [ישעי' נ"ה]: והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך
צדקך [שם נ"ח]: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא
מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא
ילונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה
כן יעשה [שופטים ט"ו] אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול ונומר [פרשת מקץ]
אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולמוד וגו' אז וראיתי כל מעשה האלהים: שנה בעיניו
איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. שמסר

באור

אמרתי שגם זה הבל, כאלוס יעוף וחיננו, ואין מהתלאות האלה תכרעת תנחה על התעם
ראוי' על התלאות האמתית: (טו) ושבחתי, והפסוק שאחריו כאשר נתתי כו' דבוקים, יאמר כאשר
נתתי את לבי לדעת חכמ' איזה דרך ילך האדם להגיע אל הטוב, ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ,
כלומר כל עוד שהייתי מוסף את הרבר למראה עין, כפי מה שעיני רואות מקרה בני האדם על הארץ, אף
אם יעמול ביום ובלילה ותדד שנתו מעיניו מרוב המחשבות הייתי בוחר בדעת בעלי התענוג, ומשבח את
השמחה, כי תחת השמש אין טוב כי אם לאכול ולשתות ולשמוח: (יז) שבתי ואמרתי אם אראה לפנים
ממה שהשכלת המחשבות, צריך שאתבונן בכל מעשה האלהים, במה שאמר' תחת השמש, בעולם הזה ובעולם
הבא, כי לא יוכל האדם להשיג דבר מדרכי החכמה העליונה, אם לא יתבונן כי אם את המעשה אשר
נעשה תחת השמש לבד, כי הוא כאלוס בלא פתרון, וכשאלה בלי מענה, ולא ישיג האדם אשר המעשים
וסבותם, אם לא ישא דעו למרחוק במה שיבא אחר זמן. ובפרק הבא יבאר את הכלל הזה בראיות נכוחות,
וראוי לקורא שלא להפסיק במקום החבור, כי הענין דבוק עד פסוק י"ד מפרק הבא. (ועוד מזה יקושרו

הערות

(יז) בשל, ענינו בכל אשר יעמול האדם:

כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא׃

ט (א) כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה

תרגום אשכנזי

טראכטען; דער מענש אבער קאן דאז גאנצע ניכט בעאורטהיילען, אום דעם וואס בלאס היר אונטער דער זאננע געשיהט, זא זעהר ער זיך אויך מיהע געבע, עס אויפצוזוכען; פערגעבענס! ער פינדעט עס ניכט; פערגעבענס פערזוכט עס דער וויזע, ער קאן עס ניכט ערגריגדען.

ט (א) אויך דיזעס האטטע איך אין ערוועגונג געצאגען, אונד עס וואר מיר קלאר געווארדען: דאס דיא גערעכטען אונד דיא וויזען זאממט איהרעם טהון אונד לאססען אין גאטט־

רש״י

לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו'. אין הבריות יכולים לעמוד על סוף דרכו של הקב״ה מה שכר כל המעש' שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלי' לבקש ולמצוא את סוף המדה ואין יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר באמרו הודיעני נא את דרכיך [פרשת כי תשא]:

ט (א) ולבור. ולברר: את כל זה. בררתי והבנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עתדם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם. ועבדיהם. הם תלמידיה' משמשיה' הולכי פורקותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין אשר הבריות ואין מכירין לפא

באור המלות

ט (א) ולבור, אי' ראוי להיות בחולם כי הוא מפעלי הכפל משרש ברר, ובא בפלס נחי העי"ן: ועבדיהם, יש מפרשים מעשיה' כתרגו' מעשה עובדא, והוא נכון, שאם הכונה על עבדים, יותר ראוי שיבקד ועבדיהם בפתח, כמו מלכיהם, רגליהם אבל לפי הדרך הזה אתו

באור

שלשת הכתובים הקודמים אל מה שלפניהם בזה האופן אשר דרך בו המחבר, והיינו, שאמר שיש צדיקים שמקריהם כראוי לרשעי', וכן להפך, הוא הבל, ונתן טעם לדבריו באמר לפעמים ישבתי זאת הסתירה, שסבתי את השמחה אשר לצדיק בחלקו באכלו לחם חקו ומימיו נאמנים, ולוית השמחה בכל עמלו שיעמול, א״כ הצדיק זוכה בעת שיותר אמתי שאפשר לאדם ביתי חייו אשר וגו', (והי' זה הישוב פעמי, כאשר נתתי את לבי וגו', כפי' המפרש), ותשוי' דבריו ואומר שאין כן הגלגל' הרשע, שהיא רבוי הנכסים והמאכלים ומשתה' היין ומנוחתו המעטל, הוא טורח לו רק מרבית הדאבה ומניעת המנוח' והשנה, כי הדאבה והשבע אינם מניחים לעשיר לנוח ולישן. ואם לא הספיק לי זה הישוב לפרקים באנשים ידועים, הייתי משיב עליו: ראיתי את כל מעשה האלהים, והנה מקרה זה הצדיק ורע לו וזה הרשע וטוב לו הוא לתקנת הכלל כל מעשה האלהים יחד, ואם גם הישוב הזה לא הספיק לי לפעמים, שלא יכולתי לברר דברי לשואלי, מה תקון הכלל בזה או השבתי כך: כי לא יוכל האדם למצוא, סבות המקרים אשר יחולו על בני האדם בטבע אם טוב ואם רע, ולקשרם וליחסם בדבר טוב ורע מוסרי שקדם להם, שהרי גם הטוב והרע המוסרי אינם ביד בחירת האדם, כי אי אפשר לאדם ואפי' הוא חכם ויעמול לבקש ישוב האחת הרוע הבחירה עם הנחת ידיעת האל בעתידו' לא ימצא על זה ישוב, ואיך תשאלוני על הגמול והענש עליו! וכזה הוא באור תחלת הפרק הבא, ותמשך בעיונו ותחקרו בזה עד פסוק י"ב, וק"ל. ובזה מיושב מאד קשור פסוק י"א בפרק הבא. שאמר שבתי וראה וגו' שאפילו בסבות הטבעיות לא אוכל לקשר את מקרי הטוב והרע הטבעי):

ט (א) יוסיף לבאר איך אי אפשר לחכם להשיב דבר מתעשה האלהים ודרכיו, אם לא יתן עיניו כי אם במה שנעשה תחת השמש, ויאמר גם אני ידעתי לברר את כל זה, אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם, הם התלמידים הסרים למשמעתם כעבדים, או תהי' הכונה על מעשיהם (עיין באור המלות),

הערות

ט (א) ולבור, עיין ב"את, וטעם המלה על הבנת הדבר מתוך דבר, לפי שחלקי המולדת יחזו נבררים מחלקי המקדמות, וכמו שאומרים בל"א (איינען געדאנקען קלערען, איינם קלארע ברינגען): הכל לפניהם, מקרה אחד, הכל מהסדורים אשר מגיע לכל אחד לצדיק ולרשע וגו', כן נראה לי הענין, ויהיה טעם הכל כאשר לכל כעין מאמר מוסגר:

אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם: (ב) הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא: (ג) זֶה ׀ רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים:

טעם תאנד זינר, אב געליבט, אב געהאסט, דער מענש ווייס עס חינידען ניכט; אללעס איזט אויף איינערלייא ווייזע. (ב) אללעס ווידערפֿעהרט אללען; איין צופֿאלל טריפֿפֿט דען גערעכטען וויא דען אונגערעכטען, דען נוטען אונד רייגען וויא דען אונרייגען, דען אפֿפֿערער וויא דען, וועלכער ניכט אפֿפֿערט. גלייכעס שיקזאל האט דער פֿראממע, וויא דער זינדער: דער שווערער, וויא דער, וועלכער שווירע שייעט. (ג) וועלך איין איבעל! בעטראכטען וויר בלאס, וואס אונטער דער זאננע געשיהט; דאס איין צופֿאלל אללע טריפֿפֿט. אונד אויך (דיס ווערע איין וואהרעס איבעל,) דאס דאז הערץ דער מענשען פֿאללער טיקקע אונד איינגעוואורצעל-

באור המלות

נקוד קמץ גדול, כנגדו באתנחתות וסופי פסוקין: (ג) כטוב כחוטא, ענינו שטוב כחוטא והחוטא כטוב, וכמו כמוני כמוך, כעמי כעמך, כחשיכה כאורה ודומיהם:

רש"י

לא במה יאהבו למקום ובמה הם שונאים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל מתמיהים לגנאי כאשר מגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף דבר למות לכל איש כמוהו: מקרה אחד. ויודעים שאף הכל אשר לצדיק ואשר לרשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואעפ"י כן בוחרים להם דרך טובה לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: ולרשע. פרעה נכה זה נגלע וזה נגלע: לטוב. זה משה: ולטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו [דברי הימים ב' ל"ה]: ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחיצים וזה מת בחיצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנצר. זה בנה בית המקדש וזה החריבו זה מלך מ' שנה וזה מלך מ' שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנא' גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגו' [שם ב' ל"ו]: כאשר שבועה ירא. זה שמשון שנשבע לי פן תפגעון בי אתם [שופטים ט"ו] ללמדנו שהית' שבועה חמורה לו זה מת בניקור עיני' וזה מת בניקור עיני': על כן: (ג) לב בני אדם מלא רע. שאומרים אין דין ופורענות' לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדין לגיהנם:

באור

כלם ביד האלהים, והאדם אם לא יתבונן כי אם קורותיו בעולם הזה לא יוכל לידע אם הוא אהוב או שנוא לפני המקום ב"ה, כי הכל לפניהם על דרך וענין אחד. (או כוונתו כי הכל כבר נגזר טרם היותם על האדמה, בארבעים יום קודם יצירת הולד. חכם או בער או עשיר, ואם המעשה הוא אהוב או שנוא לפני המקום, אין יודע האדם): (ב) הכל, יארע לכל אחד כאשר יארע לכל האחרים, אין הבדל בין צדיק לרשע ובין טוב לחוטא כו': (ג) זה רע, אם ישאר הדבר הזה כמות שהוא בע"הז בלי פתרון האחר, וודאי זה רע גמור ומוחלט כי מקרה אחד לכל, כפי אשר אנו רואים תחת השמש על הארץ, אין הבדל בין עושה הטוב לחוטא, צדקת הצדיק ורשעת הרשע כחלום תעופינה, בלי תועלת לטוב, ובלי נזק לחוטא, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? חלילה לאל מרשע ושדי מעול ואם אין לך עול ורשע וחמס מהיות מקרה אחד לצדיק ולרשע בכל המציאות כלו בלי הבדלה ובלי נשיאות פנים. והנה מן הטענה הזאת יתאמ' ח"ו השם תעות משפט נגד הצדיק, והוסיף עוד טענה שנייה, שגם נגד התוספת התלונות יהי' עול בחק השם, אם לא נאמין בהשארת הנפשות והגמול, כי גם זה רעה גדולה ועול שיהי' לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם, ואחריו אל המתים, ישובו לשאולה ויאבדו לנצח, ולא יוסרו, ולא יצרפו כצרוף כסף. למען ידעו ויבינו כי לא טוב עשו, כי הלכו אחרי ההבל, ולא הבדילו בין טוב מדומה לטוב קיים ונאמן, וודאי אין זה פועל חכם שיברא נפשות משכילות, הוד היצירה ותפארתה, ויניחם להיות מלא רע והוללות, ימים מועטים, ואחרי כן ילכו אל המתים ויכלו בלי תקומה. ובאפס תקוה, אם בריאה יברא האלהים לטרע לו, ולהנקם ממנו נקמה שאין אחריה תקומה? או איך ימלא תחת ממשלת בעל הרחמים, אדם אי שתאוי

(ד) כי־מי אשר יחבר אל־כל־החיים יש בטחון
כי־לכלב חי הוא טוב מן־האריה המת:
(ה) כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם
יודעים מאומה ואין־עוד להם שכר כי נשכח
זכרם: (ו) גם אהבתם גם־שנאתם גם־קנאתם
כבר אבדה וחלק אין־להם עוד לעולם בכל
אשר־נעשה תחת השמש: (ז) לך אכל
בשמחה לחמך ושתה בלב־טוב יינך כי כבר
רצה האלהים את־מעשיך: (ח) בכל־עת יהיו
יבחר כ'

תרגום אשכנזי

טעם אונזין אים לעבען ויא, אונד זא צו דען טאדטען חינאבשטייגע — (ד) ועלכען עלענדען דוא אויך אויסוועהלען ווירסט, אימממער בלייבט יהר דען לעבענדען איין ... דאס איין לעבענדער הונד בעססער איזט אלס איין טאדטער לעווע. (ה) דיא לעבענדיגען וויססען דאך חיינצטענס, דאס זיא שטערבען, דיא טאדטע וויססען יא גאר ניכטס, בלייבען אוהנע בעלאהנונג, אונד איהר אנדענקען פערלישט. (ו) איהרע ליבע, איהר האס, איהר נייד, אללעס איזט דאהין; זיא האבען קיינען אנטהייל מעהר אן אללעם, וואס אונטער דער זאננע געשיהט. (ז) וואהלאן! זא פערצעהרע דאך דיין מאהל מיט פריידען, טרינקע דאך פראהעס הערצענס דיינען וויין; גאטט האט לענגסט דיינע האנדלונגען מיט וואהלגעפאללען אויפגענאממען. (ח) קליידע דיך יעדער צייט אין ווייסען געוואנד, אונד עטציהרע דאס

רש"י

(ד) כי ומי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. כי נעודו בחיים אפילו הוא רשע וכתבגד לרשעים כמו. שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. ושניה' רשעים עוד היה לנבוכדנצר שהי' כנגד רשע ונתגייר אלא הקדימנו מית' מתוכתנצר וזהו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו [ירמיה ד'] ומת נרשע ונכנס ועבדו בגן עדן. ורבותינו דרשו לענין. מסתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל נשפה תמוב לטלטלו אלא א"כ בכיוח עליו פינוק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בע"ש יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. שאהבו פשיעתם: גם שנאתם. שהבאו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו'. בכל אשר נעשה וגו'. לא תועיל להם זכות בן ואת לאיפן רשעים שמנח עבודת אלילים ואין להם נפרש לאמר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שנגד רלם הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן שלמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם

באור

מליחותו רעה נתורה ומוחלטת? (ד) כי מי אשר יבחר, כן הוא הכתיב והקרי יחבר, ולפי הכתיב כ"ל שכך פירושו מי מבני אדם אשר תבחר, ואף אם יהי' מפל אנשים, נגוע ומעונה, הנה על כל פנים יהי' אל כל החיים לבטחון, לאות ולראיה, שהאות אשר אין אחרי' חיים היא הרעה והאקתה שאין להעלם ממנו ושלכלב החי עם שפלותו ובזיונו, הוא טוב מן האריה המת, ועלת יש נאורו כמו ישנו, והוכרחתי אני לכך מתחת פסקי הטעמים לומר שתיבות אל כל החיים שייכים לנשרא המאמר, לא אל תיבות מי אשר יבחר שהן נושא המאמר, ולפי הקרי כך עניינו, מי אשר יחובר מגוף ונפש, או שיחובר מחלקים, יהי' אל כל החיים לבטחון, והמובן אחד: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואם כל הנער והעלבון שיש בידיעה הזאת. הנה היא טובה מהעד' ידיעה' לגמרי, כי אבדון הנפש הוא תכלי' הרעה לעולם תדבר, והמתי' לגמרי בגליון הנפש אינם יודעי' מאומה, ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם: (ו) גם אהבתם, כל פעולותם, ומעשיה', ותשיבי נפשותיה' היו כלא היו, אהבתם ושנאת' אבדה, תקותם ופחד', בחורם ושאונם כבר נעשן כלו, וחלק אין להם כו': (ז) אם אין אחרי המות כלום, וודאי שהדין עם בעלי התענג, האוכלים למעדנים ושותים ומוגבים כל ימיהם באמרם אכל ושתה כי מחר נמות, ומהראוי א"כ לפי הדעה הזאת הנפסדת לאמור לאדם כזה לך אכול בשמחה את לחמך כו', כי כבר רצה האלהים את מעשיך, והמשפט על ידין, ואין אתה עתיד לתת דין וחשבון לפניו: (ח) הלבש תמיד בגדים נקיים ולבנים, ואל יחסר שמן הטוב מעל ראשך, ושמח עם האשה אשר אהבת ותשקת בה, וכל אלה תענוגי הגוף, כי לאחרי

בְּגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃
(ט) רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (י) כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ (יא) שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר

אחל דיינעם הויפטע ניכט. (ט) פיהרע וואָהללעבען מיט יענעם ווייבע, דאַז דוא ליבסט, דיא דויער דיינעם אייטעלן לעבענס, דיא גאָטט דיר אונטער דער זאָננע געגעבען אין דען טאַגען דיינער ניכטיגקייט; דען דאַז איזט יא דיין גאַנצעס לאָז וועהרענד דיינעם דאַזיינס, אונד אללער דיינער אַרבייט צווענע אונטער דער זאָננע. (י) אללעס וואַס צו דוא קרעפטע האַסט, פאָללפיהרע אָהנע שייא; דען דאָרט אים גראַבע, וואָהין דוא וואַנדעלסט, איזט יא ווערער האַנדלונג נאָך רעכענשאַפט, ווערער וויזהייט נאָך פערשטאַנד. (יא) איך פֿוהר פֿאָרט פערנער אונטער דער זאָננע צו בעטראַכטען: ניכט אימער ערריכט דער שנעללפיסיגע דאַז ציעל; ניכט אימער טרעגט דער טאַפּפערע דען זיעג דאַפאָן, דיא פערנינפטיגען האַבען אָפט קיין בראָד, דיא וויזען קיינען איבערפלוס, דיא פערשטענדיגען קיינע גונסט; צופאַלל אונד אונ־

רש"י

שמזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא אז פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך ובן עם מחר עדעת יקרא אל הסעוד' יהיו כל שעה בגדיו לבנים וכו' א' רוחץ וסך כך דרשוהו רבותינו בפסק שבת: (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. דלה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תלמוד תורה אשר בידך: כי הוא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנות ובעולם הבא שימצא שכרם משכחת עמך: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות. רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו'. בשאול. לכשתמות בהתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתוכל ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו האותלים דין וחשבון ואף בידם מתודה ואבל לשוחרו נלא סידור כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) שבתי וראה. כמו זכור ודוכו"ט בלע"ז: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לפני ליום שלשים כור סולת וגו' [מלכים א' ה'] ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב שנאמר ויהי מקנהו וגו' [איוב א'] כשנלקה ספתו אמר חנוני אתם רעי [שם י"ט]: וגם לא לידעים חן. הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל לא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כמשמעו. ד"א כי עת ופגע יקרה אותם והפגיעה והמסיבה יהיו לגבולין בהם שלא

באור

שמלאכת שמש, זה לצד חלק האדם בעולמו, והכל מחלף אשר הוא עמל: (י) כל אשר, כי אלה לפי הדעת שאחר אין מעשה ואין חשבון ולא דעת ולא חכמה בשאול אשר אתה הולך שמה, עשה כל מה שתוכל לעשות לאכול בכחך, ואם יש' עוד ויתאם, בזה לא עסק. מה בכך? סופך למות, ולרדת שאולה, ובל מה שאתה עושה בעולם הזה בימי הבלך יהיה לצד חלקך, מעתה לך בפרידות לבך, אלה וכחם רלה בגוף והרוחף, רק אל תהיה נפסק מפזר מענג, עתה בא ורואה עד היכן הדברים מגיעים איך אלה מדמי אל דמי והספק בגלגלות הדעות הנפסדות אם לא תאמין בהשארת הנפש ובגמול לעולם הבא: (יא) שבתי וראה, והוסיף להתעצב בשעבות הזקות כי מלאים מהסתרים, ואומר שבתי וראיתי שאף בעלי מעלה לא יגיעו אל חפצם ומאויים בעולם הזה, וכל עמלם לשוא ותחבולותם לבהלה, כי אחרי שלא יאמינו בהשגחת שמשמיה, אבי גם כמעט לאלי המקרה והטבעים, הכל במקרה בזולד וזמנון, לא לקלים המרוץ כד כי עת ופגע יקרה את כלם השמיים והשבילים, הגבורים והחכמים, ואין יכולת ביד אדם לעשות מאומה, וחז"ל

תרגום אשכנזי	מגלת קהלת ט
נעפֿעהר בעהערדשט ויא אללע. (יב) יא דער מענש וייס ניכט, וואס איהם בעפֿארשטעהט, וויא פֿישע פֿערשטריקט איים באזען נעטץ, וויא פֿאגעל אים פֿאללשטריק געפֿאנגען, זא איבערפֿאללען דען ערדענזאָהן פלעטצליך אין צייטען דעס אונגליקס מאנכערלייא ווידערווערטיגקייטען.	וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ (יב) כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃ **פרשה ט'** (יג) גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה יבחר כ'

ניינטער אבשניטט: (יג) אייך פֿאלגענדען פֿארצוג דער ווייזהייט בעמערקטע איך אונטער דער

רש"י	באור המלות
(יב) כדגים שנאחזים במצודה.	(יב) במצודה רעה, בחולם, היא הרשת שצדין בה: יוקשים. הם התואר נפעל והפעל איננו אבל, לקח מאתן; ובא הנה תמורת הזכם: יצוחו לכתרים כלל:

כדגים גדולים שנאחזים במצודה רעועה וחלושה. ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן ואלו כאן במצודה ברעה והפח

באור

שאומר כל אשר בכחך לעשות עשה, דברי תאו סס: (יב) כי כו'. שמקרה והפגע ימנעוהו מלעשות מה שיחפץ, כי יבוא אידו פתאום והוא לא ידע, ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שיפלו במצודה ואין אומר השב, אין מי יחמול עליהם ואין מי ינוד להם. כי לבך נולדו, וכן משפט בני אדם אם אין דין ואין חשבון לפני מי שאמר והיה העולם. ועתה אחרי כל אלה לא נחשוב עם נפשך כמה מן ההפסד והבלבול יתחייב לך אם לא תאמין שתשאר הנפש אחר מות הגוף, ושהיא עתידה לתת דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים, אלא רע ומר עזבך מקור חיים הללו מים נאמנים אשר לא יכזבו, אלו אין משפטי האמות כלום ח"ו, לא ברא השם את עולמו כי אם לרעת המיים המשכילים, כי הנעשק יאבד בלדקו באפס תקוה, והעושק ימלא את לבבו רע והוללות בחייו ואחריו אל המתים, ואין אומר השב, ימי האדם מעטים, שבעי רוגז, רובם עמל ואון ורעות רוח ומהם שאולה אל הכליון והאבדון המוחלט, אשר אין למעלה ממנו, ואף בעולם הזה אין מקום לשלימות הנפש ומעלת המדות והמוסר שקר שלדק והבל האמונה, כי אם כלנו אחרי שרירות לבנו נלך כבהמות ארץ, ודע עוד מזה כי אין העונג היותר מיכול' האדם, כי הוא מזומן ועתיד למקרים ופגעים רעים, יקוש בפח לעת רעה, כדגים ובצפרים ולא ידעו את עתם, וכאלו הוא שיקוץ בחייו, ותנחר מחנק נפשו בהתבוננו כל אלה, גולי שמות כליון הנפש, אבדון מוחלט לדעת המכחישים הללו, וא"כ אין לך נקמה גדולה ממנו, יפנה על ימין ואין שלום, על שמאל והנה בעתה, חיי האדם נסוסים למקרה ופגע, ומותו כליון חרוץ, וישאר א"כ משומם כאיש נדהם ונבוך, אשר לא ידע אנה יפנה, מה יבחר ומה יעזוב, מה יאחוז ומה ישנא? ואיה איפוא כבוד האלהים אשר למענו ברא את כל הנבראים? איה חסדו הגדול ורחמיו על כל מעשיו, אם לא ברא את מאמר היצורים. כי אם לרעתם? אין זה כי אם כמו שאמר החכם המליץ, מקור חיים השאיר לנו תבורת בהשארתו לנפשותינו ברכה, גם נוכל להתנחם מתעשה ההבל מעלבון המעדרים, שם ישפוט האלהים את הלדיק ואת הרשע, ואיש את פרי מעלליו יאכל, שם עת לכל חפץ ולכל מעשה וגם כל מה שנעשה תחת השמש לא יעשה כי אם על פי רלון והשגחת סגורה, והיא המנהגת ומנהלת את האדם מיום הולדו לעולמי עולמים. כי הנפש לא תמות כי אם תשאר לעולמי עד. ואם יעשה ללדיק בע"הז כמעשה הרשעים ולרשע כמעשה הלדיקים אל תתמה על החפץ, כי ספר המעשה' ופתגמם לעולם הבא, כאשר פרשו חכמינו ז"ל לדרוש בכתב תקומות תהס"ם, ובזה יותרו כל הספקות המלעבדות את הנפש המשכלת, ותמלא מרגוע מכל המחשבות הרעות והנפסדות אשר זכרנו; בזה ירחק הבל תחיק אל האמונה, לדיק ה' ישר פעלו, ועפרו מלאה הארץ, ותחת אשר ילך המכחיש חשכים ואין נוגה לו, יראה המאמין אור גדול על דרכי בני האדם וקורותיהם, ובזה וודאי יסמך בת' ההבל נפשו באלהיו, ויאמר אך פרי ללדיק; אך יש אלהים שופטים בארץ, ברוך אל אמונה אשר נטע בתוכנו חיי העולם, והאן לנו דעה ובינה להשיג אל פעולותיו הישרות והתמימות, ולהבין מתוך מעשה ידיו כי להטיב לנו הוליאנו משפם אל חיים. לא בקלמו, כי אם ברחמיו ורוב חסדיו ברא יצר ועשה את כל הנברא, ובפרט מבחר היצורים שהוא האדם, בעל נפש משכלת, ולמעלה מכלם סגולת המין, אשר בחר מכל עם וכל לשון, ברוך ה' מן העולם ועד העולם. והנה האריכתי מעט בזה הדרוש כדי להעמידך על פורכן כוונת החכם לדעתי, כי בודאי לא לעורר הספק בלב המאמין בא החכם הזה ח"ו, כי אם להעמיד האמת על תלה, ולחזק האמונה בנפש המשכיל, כי היא יסוד ועקר תורתנו הקדושה, כידוע לכל אשר בשם ישראל יכונה: (יג) גם זה, ידבר מעניי חכמת המקריה

היא אלי: (יד) עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא־אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדולים: (טו) ומצא בה איש מסכן חכם ומלט־הוא את־העיר בחכמתו ואדם לא זכר את־האיש המסכן ההוא: (טז) ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים: (יז) דברי חכמים בנחת נשמעים מזעקת מושל בכסילים: (יח) טובה חכמה מכלי קרב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה:

יתיד ה'

ואגנע, אונד פֿאנד איהן זעהר וויכטיג. (יד) איבער איינע קליינע שטאדט פֿאָן ווענינען איינוואָהנערן קאם איין מעכטיגער פֿירסט, אומרינגעטע זיא, אונד בויעטע האָהע באָללווערקע אום זיא. (טו) עס פֿאנד זיך אבער איין מאן דארין, דירפֿטיג אונד וויזע, דער דיא שטאדט דורך קלוגהייט ערעטטעטע; קיין מענש האטטע פֿאָרהער דען דירפֿטיגען בעמערקט. (טז) איך שלאָס דאראוס, וויזהייט זייא בעססער, אלס טאַפּפֿערקייט: דאָך איזט דיא וויזהייט דעס ארמען פֿעראַכטעט, אונד זיינע רעדען פֿינדען היינען איינגאנג. (יז) וואָרטע דעס וויזען, זאַ זאנפֿט, זאָללטען אנגענעהמליכער זיין, אלס דאז לערמען געשרייא חערדשיכטיגער טהאָרען. (יח) וואהר איזט'ס, וויזהייט פֿערדיענט דען פֿאָרצוג פֿאָר קריגסוואַפֿפֿען; אבער איין פֿעהלער קאן איך פֿיל גוטעס פֿערדערבען.

באור המלות

(יד) מצודים, הנפרד מצד ועניינו מגדלים בנויים: (טו) ומלט, נפתח: (יח) קרב, עניינו מלחמה תרגום מלחמה קרבא: חוטא, הוא פעל בבנין תואר לאדם החוטא, והוא פה ר"ל שהוא שם דבר על המשקל יותר שהוא ג"כ שם מקרה כמו חטא. עיין בבאור הטעמי:

רש"י

בכסלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום במלחמה רעה מלוי"שא בלע"ז: כהם. כמותם: (טו) ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: (טז) ואמרתי אני. בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו: ומ"א עיר קטנה. זה הגוף: ואנשים בה מעט. אלו איברים של אדם: מלך גדול. זה יצר הרע שכל האיברים מרגישים בו: איש מסכן. זה יצר טוב: (יז) בנחת נשמעים. מקובלים הם לבריות. מזעקת מושל בכסילים. מלכי האומות ע"א. אשר נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזרות על ישראל ואין גזירותיהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שאמרה ותבא האשה אל כל העם בחכמתה [שמואל ב' כ'] עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהרגו לשבע בן בכרי היו כלם אבודים על ידו. ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובין נמצא שהכריע את כולם לחובה:

באור

במדינות, אמר ראיתי החכמה והיא בעיני גדולה ונכבדת, כי היא לפעמים טובה מגבורה, כאשר יזכור וע"כ אני מעידה לי לחוק לתבות חכמים לראשי נצח המלחמה, ולא עשירים וגבורים סכלים, כי ראיתי מעשה: (יד) עיר קטנה, כנגד וסבב אותה מלך גדול ואנשים בה מעט, והמלך סבב אותה בעם רב, והיה במקום נתוך שיוכל לבנות עליה מצודים בנויים תמהו, הנה אין ספק שתלכד, ואין מציל: (טו) ואדם לא זכר, אלא הי' לאיש ההוא המסכן עבר בפני אנשי העיר קודם שמלט את העיר בחכמתו: (טז) ואמרתי אני, הנה טובה החכמה מגבורה, ועם כל זה חכמת המסכן בזויה: (יז) הלא דברי חכמים נשמעים בנחת וקורת רוח יותר מבעל' שמושל סתרין בכסילים, ומדוע לא ישמעו להם בני האדם: (יח) טובה, אמת שהחכמה היא טובה לאבין להציל יותר מכלי המלחמה, אבל פעמים שימצא באנשים חסרון אחד, ומדה אחת ברועה, ועל ידה יאבד טובה הרבה, ובפרטם הנה יגבר את האוצר הזה בקל:

הערות

(יח) וחוטא, בספ"ל ע"ע חוטא, כי הוא שם דבר כמבואר בספ' ובדמתורגם, אלא שפה הטעם מלרע בעבור הנח הנסתר שאחרי התנועה קטנה:

י (א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט: (ב) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו: (ג) וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא: (ד) אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים: (ה) יש רעה ראיתי תחת השמש

יתיר ה'

תרגום אשכנזי

י (א) זאָ וויא טאָדטע געשמייס באַלזאַמישעס אֶהל פערדירבט אונד אין געהרונג ברינגט, זאָ פערדירבט איין וועניג טהאָרהייט דען רוף דעם דורך ווייזהייט אונד ווירדע פערטרעפליכען מאַנעס. (ב) דעם ווייזען הערץ פיהרט א'חי ·כטס, דעם טהאָרטי ·ערץ לענקט איהן שטעטס לינקס. (ג) דיא לעהרהייט דעם טהאָרען איזט אויף יעדעם וועגע ערקעננבאר; ער רופט עס גלייכזאם לויט, דאס ער איין טהאָר זייא. (ד) ווען דער צאָרן דיינעס רעגענטען דיך איבערקאָממט, פערלאס דעננאָך דיינען פאָסטען ניכט; דורך נאַכגעבען פערווישט מאַן גראָסע פעהלער. (ה) פריילִיך זאָה איך יענעס איבעל אונטער דער זאָננע, אלס ווערע דעם הערשער

רש"י

י (א) זבובי מות יבאיש יביע ונומר. כגון זבובי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם באו לפתוח שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אישקו"מא בלע"ז וכדאה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שמפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי בהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה כמלא סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר. לשון כבד הוא כבד ושוקל יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מוסיף ילד הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוחה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ותנועתו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מתקן הטובה של תנח לומר לו מה יועיל לקפי לי: כי מרפא. דקדוקי הדין ביסורין כבלין עלך

באור המלות

י (א) זבובי מות, כגון זבובות החורף שאין בזבובי' כח והם קרובי' למות: יבאיש, כל אחד מהם: יביע. פירושו לפי ענינו יבאיש השמן הרוקח מגזרת בועה בלשון התלמוד, הן האבעבועות בלשון המקרא. והוא הוא מענין הדבור והלחישה, כי הדבר תגנהו תוסס ומשמיע קול לשון נ"א (געהרען): יקר. דקדן הוא תואר השם, והם תפי' הוי"ד בשוא הו הוא שם דבר וענינו כמו כבוד: (ב) לימינו, מזומן לו בעת פירוש, כמו הימין המזומן לאדם לכל מעשה: (ד) מקום, וכן ימיח הן מבגרם חסרי פ"א פעלי ועניני עזיבה, משא"ל נוח הוא מנחי העי"ן ועניני מנוחה: מרפא. שם ונא בחל"ף והוא מפרם רפה, ועניני רפיון הערך ומדת הסבלנות, (נאכגעבען): (ה) שיונה, תפספי שגיאות, ולהקל על החל"ף נפלה הה"א והוסלה תנועת האל"ף על הגל"י להורות עליה:

באור

י (א) זה הפסוק דבוק לאת שלמעלה, והוסא אחד יאבד טובה הרבה, יאמר כמו שזבובי מות אפי' אחד מהם יבאיש ויביע השמן הרוקח, כן מעט סכלות יבאיש את ריח החיים היקר והנכבד בחכמה ובכבוד, ויסחית את שמו הטוב; ודמה השם לשמן הטוב, כאשר אמר למעלה טוב שם וגו': (ב) לב חכם, עיין בז"את, יאמר חכמת החכם ברואה את הנולד ניכרת מתוך כל מעשיו, כאלו החכמה היא סורה בימינו שהוא כלי המעשה הגדול באדם, ולא כסיל כאלו הוא ביד שמאלו שהוא חסר ועצל להגבור מעשה טוב: (ג) ובכל פניתיו עסקיו מראה חוסר לבו ודעתו. ואפי' כשהוא הולך בדרך, וכאלו קורא אל נפשו ומודיע לכל שסכל הוא: (ד) אם רוח, אם חמת המושל תעלה עליך, אל תמהר להניח את מקומך ולברוח מפניו, כי אם תסמור משמרתך, ולא תשנה את פקודתך, כי רפיון הערך ולשון רכה תניח ר"ל תעות ותכפר חטאים גדולים, וסוף שמשכך את חמתו, (דורך נאכגעבען פערי

הערות

י (א) זבובי מות, עיין ב"את, ויותר נכון היות עמינו תורים מאום כמו בעלי מה, וכבר נאמרו טעמים רבים על זה הדרך בלשון: (ד) אם רוח המושל וגו', נראה לי שהמשך מאחר שכבר יתברון

בִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט: (ו) נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ: (ז) רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ: (ח) חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ: (ט) מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם: (י) אִם־קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים

דא״ש

איינע איבעראיילונג ענט־ רישט. (ו) דיא טהאָר־ הייט ווארדע צו האָהען ווירדען בעפֿאָרדערט; פערזאָנען פֿאָם שטאַנדע זאַנקען טיעף. (ז) איך זאַהע שקלאַפֿען אויף ערלען ראָססען; פֿירשטען וויא קנעכטע צו פֿוסע וואַנדערן. (ח) דאָך, וועד גרובען גרעבט, פֿעללט זעלבסט הינין; ווער ציי־ נע איינרייסט, דען ווערדען שלאַנגען שטעכען. (ט) ווער שטיינע בריכט, ווירד זיך פֿער־ לעטצען; ווער בייםע פֿעללט, ווירד זיך פֿערוואונדען. (י) איסט דאַז אייזען שטומפף, אונד

באור המלות

(ו) הסכל, שם דבר תכן ספל: (ח) גומץ, נכתב בתלאתיו לפני הדגש הקריאה בסת״ק, ופירושו חפירה, תרגום של אחזת הגדול קתולה, ובבית״ל ויקו״ף מתולה אחד: יעלבו, מלשון עלבון, (סמערלען): יסכן, מענין סכנה (ווירד געפֿאָהר האָבען), או מענין סכין, (ווירד זיך שניידען): (י) קהה, חסן אחד, (סטומפף זיין): קלקל, משרש קלל בכפלת פ״א ע״ין, ענינו מלוטש (געשליפֿען): הכשיר, שם

רש״י

מרפא הוא לעונותיו וניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אומר הקב״ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במלוכה מה שהגביה הקב״ה את הכסילים ואת הרשעים שלא דומה בבית המקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והגבורה שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו [איכה ב׳]: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם זה העם לא היה [ישעי׳ כ״ג] יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרונין של כשדים: (ח) חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חולם רעה וסופו לבוא עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר על ידי כלי בית המקדש שנאמר ועל פרי שמים המתועבת [דניאל ה׳]: ופורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פרצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בסדקי כתלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממלאכתם בהרים מתייגע בהם. יעצב, לשון יגיעה כמו בעצבון תאכלנה [בראשית] כלו׳ כל אדם לפי מלאכתו שכרו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם. יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת [מלכים א׳ א׳] אף העוסק בתורה ומלות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל. חדות לוריס

באור

(ח) יש רעה, כלומר מן אמת שלפעמים תהי׳ התנהגות המדינה רעה, ע״י שהמושל יעשה דברי׳ חסר צדק ואמת, כאלו הם כשגגה היוצאת מלפניו, ולא ידע מה יהיה בסופם: (ו) נתן הסכל, פעמים שיגבה המלך לקלי נערים, או לאולבי רכיל, ויתן ממשלת למעלה למעלה, ואנשי הגדולה בשפל ישבו ע״פ גזרתו: (ז) עבדים, המעשרו ויתן להם רשיון מהמלך שלא לרכוב על סוס, אשר בימי קדם לא סורגו על זה כי אם אנשי המעלה, והשרים המרומשו ורדו מגדולתם, והם הולכי׳ כעבדים וגו׳: (ח) אולם עת מעט ויתנדו בעלי חנף ופרמות, יפלו בפחת אשר כרו, חופר גומץ נאמר בו יפול, ופורץ גדר הגנים ישכנו נחש הדר בחורי כתלי בתים: (ט) מסיע אבנים, המתנשא עוף בהם ויכבום כחש לעלזו, ובוקע עצים יסכן בהם, כלומר כל אדם לפי מלאכתו עלנונו, כן הדבר בעושי הרע ואולכי רכיל, לפי זרעתם יקצרו: (י) אם קהה הברזל,

הערות

שהכמת מתשכלות, אמר שלעפ״כ אם יש טבה היוצאת מלפני השליט, ונתן הסכל במרומים רבים, אל תנח מקומך מיד בעבור זה, כי לא יהיה כן תמיד, וכדמצאר בספר: (י) קלקל, עיין ר״מת, והתודוה

תרגום אשכנזי

מגלת קהלת י

יִגַבֵּר וְיִתְר֖וֹן הַכְשֵׁ֥יר חָכְמָֽה׃ (יא) אִם־יִשֹּׁ֥ךְ הַנָּחָ֖שׁ בְּלוֹא־לָ֑חַשׁ וְאֵ֣ין יִתְר֔וֹן לְבַ֖עַל הַלָּשֽׁוֹן׃ (יב) דִּבְרֵ֥י פִי־חָכָ֖ם חֵ֑ן וְשִׂפְת֥וֹת כְּסִ֖יל תְּבַלְּעֶֽנּוּ׃ (יג) תְּחִלַּ֥ת דִּבְרֵי־פִ֖יהוּ סִכְל֑וּת וְאַחֲרִ֣ית פִּ֔יהוּ הוֹלֵל֖וּת רָעָֽה׃ (יד) וְהַסָּכָ֖ל יַרְבֶּ֣ה דְבָרִ֑ים לֹא־יֵדַ֤ע הָֽאָדָם֙ מַה־שֶׁיִּֽהְיֶ֔ה וַאֲשֶׁ֤ר יִהְיֶה֙ מֵאַ֣חֲרָ֔יו

דער מאן האט דיא שני־רע ניכט געשליפפען, זא מוס דיא קראפט שטעטס פערשטערקט װערדען; װייזהייט אבער האט דען פארצוג דער שטעטען ריכטיגקייט; (זיא װענדעט אימער נור דיא ריכטיגען אונד נעהאריגען מיטטעל אן.) (יא) האט דיא שלאנגע איינמאהל געשטאכען, הילפט קיין בעשװארען מעהר; זא נוצט אויך יענעס צונגענדרעשערס פארטהייל חין.! (יב) שאנונג פערקינדעט דעס װייזען מונד; דער טהארען ליפפען פערדאממונג. (יג) איזט דער טהארען רעדע אנפאנג באהייט, דאז ענדע גערייכט איהם זעלבסט צום איבעל — װיא יענע װילדע ארסנעלאססענהייט, (יד) איבערהויפט איזט

רש"י

שקיהו פיהם וחודים: והוא לא פנים קלקל. ולהם לטושים ומלוטי׳ למען היות להם צדק שע״פי כן והיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנלח: ויתרון הכשר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הגחל אם תלמיד הכם משחיר פניו בדעת ושפה רופאו מסכן בין העגודים. הרבה חיילים מתגברי׳ על ידו. ואל תתמה על ו״ו וחיילים כי הרבה וי״ן נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותרץ עמו [תהלים נ׳] (עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה בפ׳ בשלח) והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישך הנחש. את איש: בלא לחש. מחמת שלא לחשו התחבר שלא ישוך: ואין יתרון. להבר הלשון שהיה רגיל ללחוש בלא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתבר: (יב) דברי פי חכם חן. על שומעיהם והשומעים לו ונותן לו שנוטל גדול׳ עליהם: ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את מבירו מתוך טובה כגון בלעם שפרן גדלן של סוסות שגדרו עלמן מן הערוות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין בנותיהם לזנות: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקב״ה מי האנשים האלה עמך [פ׳ בלק] כיה לו להשיב ה׳ אתה. אתה יודע והוא אמר בלק בן לפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני בזוי חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות. שיעתום ועלתו לכה איעלך זמת סולת: (יד) והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעלמו שהיה יודע דעת

באור המלות

תמפעול, ענינו היוסר וסלתות המעשה: (יא) לחש, הוא הדבר הנאמר בחשאי: (יג) הללות, במסורה לית כותיה סורק: (טו) תיגענו,

באור

יאמר על בוקע העצים, אם הגרזן שבידו אינו חד, והוא לא קלקל ולא חדד פנים, אז נריך להוסיף כח והוגן לבקוע העצים ויסכן בם, וכן ההולך רכיל נריך לתחבולות רבות כדי שלא יכנס בסכנה, ויתרון הכשיר חכמה, כלומר שלחכמה מעלת כשרון, שלא תלטרך להוסיף כאומף, כי במעט עמל יגיע החכם אל כונתו, והענין מוסב למה שלמעלה, שהחכם אל יניח את מקומו, אף אם יתקלף עליו המושל, ידום ויתחולל בנחת ומרפא עד בא עתו, אז בלי יגיעה רבה ישיג הרע לשולחיו, אשר אמרו לנשונו כבביד: (יא) אם ישוך הנחש, מוסב על בעל הלשון, יאמר אם ישוך הנחש את פורץ הגדר, אז יהי׳ בלא לחש, באין תרופה למכתו. ואת תדאה שאין יתרון לבעל הלשון, אשר אמר ספתי אתי מי אדון לי: (יב) דברי פי חכם, אין החכם כבעל הלשון׃ רק כל היולאים מפיו הם חנינה, למען אם כל אדם, ואפילו אויביו ורודיו, לא כן ספתות הכסיל, כי הוא יאמר תמיד תבלענו, ואין המלה ואינים בלבד. ויהי׳ תבלענו נוכח לזכר לא נסתר לנקבה, והוא מאמר הכסיל: (יג) ואולם אם תחלת דברי פיהו סכלות להרע לאחרים, הנה אחרית פיהו כשבעון רע להרע לעלמו כי לא ינקם: (יד) והסכל ירבה דברים, אינו יודע מה יהי׳ אחר׃ ואף ההוה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו׃ כי מאחרי ערפו, לא יראה ואין מי יגיד לו. (או יאמר שהסכל מרבה דברים וע״כ הוא מגיה חטא על עלמו, ר״ל שהוא

הערות

היסודית היא מלשון קלות, כענין הלסיסה שימעט המתכת לעשותו חד. וחילים יגבר, רל״ז לתשורם אתנחי: הכשיר, עיין ב״את׃ כלומר שהעשה הכל בכשרון,-וכמ״ל: (יב) ושפתות כסיל, עיין בפי׳. וזוסיה טעם דברי תוכן אחר עמו, דברי פי חכם ודברי ספתות כסיל: (יד) והסכל וגו׳, עיין, בפי׳.

מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו אשר לא־ידע ללכת אל־עיר:

פרשה י'

(טז) אי־לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו: (יז) אשריך ארץ שמלכך בן־חורים ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי: (יח) בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים

יעדער טהאָר רעדועליג; אין זאָלכער מענש ווייס ניא וואס פֿאָלגען ווירד, זעלבסט ניכט איינמאהל וואס איזט הינטערווערטס־געשיהט, אונד ווער ווירדס איהם זאגען? (טו) דאז שטרעבען דעס טהאָרען ערמידעט איהן פֿערגעבענס; זאָ וויא דער ווענאנקונדיגע, דער ניא דיא שטאדט ערריכט.

צעהנטער אבשניטט (טז) וועהע דיר, אָ לאנד! דעססען רעגענט איין קינד איזט! דעססען פֿירשטען אם פֿריהען מאָרגען גאסטמאהלער בערייטען. (יז) היל דיר, אָ לאנד! דעססען פֿירשט איין פֿרייער בידערמאַן איזט! דעססען עדלע צו רעכטער צייט עססען, צור ערהאלטונג, ניכט אויס פֿאָללעריא. (יח) דורך פֿערנאכלעססיגונג זינקט דאז געבעלקע;

באור המלות

עמל לשון זכר, ולריך שיתפרש דבר המודן מאליו, או יהיה במקום הזה לשון נקבה, כמו כעת שהוא בכל מקום לשון זכר, חוץ מאל אחד כבודי, בן כתב הרא"בע. ולדעת המפרשים אחרים אחד לזכר נמלא, כלומר אותם כבודי, לא אחד בקהלם, והוא דרך שיר ומליצה: (טז) אי, כמו אוי: (יז) אשריך, אשרי לעולם לא תסמך אל השם או אל הכנוי בלשון יחיד, כי אם על המעט בא אשריו, וכמוהו הן המלות על, תחת, בסמיכותם לכנויים, וכן אשר בכל סמיכותיו והוכרתו הוא אשר, ודרבוי אשרים אבל ז; אף על פי שהקריאה היא בלשון יחיד, לשון רבים הוא, שיו"ד הרבוי כתובה בו והוא תמורת הצריך בפתח הכ"ף וחיריק היו"ד: בן חורים, כנוי לשרים, שהם בעלי חרות, או והיא מלשון חור כרפס, כי השרים הגדולים יכנום בלשון ישמעאל בלובן: (יח) ימך, ענינו שפלות:

רש"י

עליך: כי לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאחר זמן שאדי אלך ליטול שכרו במדין אלא ידע שיפול במדב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים וגוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואיני יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן שלא סף הבהמה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו שלא מאחורי ערפו מדחק לדיך הוא שיהא מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו. כסילותם גרם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מעולות העיר ומתיגע ליכנס דרך פתחים תלעי המים חמע בטביעות רגליו בבוץ כלומר עלילות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנ': אשר לא ידע ללכת. אל כתיב שמא לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנא' נר לרגלי דבריך [תהלים קי"ט]: (טז) אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך והיכך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי. שעוסקין

באור

מגלה החכם טעמה בספרו, והוא סותר שזה השומע יהיה לו תועלת נותן רוח, אבל אינו יודע מה שיהי' לאחר, כי יתחסד זה להועיל לו, ועוד כי בקל יכולי' להכחיש לו עדים מאחוריו והוא לא ידע והשם תסה עונו ותבא תפלתו· ועוד דרך אחד לקירות מפלתו, כי באשר אינו יודע ללכת בדרך הטבעי גקו סקלר היושר להטיב מחוז חפצו, וע"כ נתמלא דרכו ייגע, ושב ונחם מעצמו מחשבו לנקם גדולו' ויקטין את עלמו): (טו) עמל, דמה הכסיל שיחפוץ לנקם גדולות ונפלאות ממנו, והוא לא ידע הגורמים ושידבעות לכל, כאדם הבוט' ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא ירחם חפצו: (טז) אי וגו' שמלכך נער, ולא יסבית על ענין המלוכה: ושריך בבקר יאכלו. הענין שיאכלו וישמחו טרם יתעסקו בתספסי המלוכה, הפך מה שאמר הכתוב דינו לבקר משפט: (יז) שמלכך בן חורים. הענין שיעסק מעשה השרים הגדולים, הפך בן בליעל: ושריך בעת יאכלו. אחרי אשר גמרו את משפט השלטון, ולא יאכלו כי אם למזון, להען תוסיף גבורה וכח לעשות הכלל, לא להתענג, לרדוף יין ולהתענג במעדנים: (יח) בעצלתים. ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית, סוף שיפול כל

הערות

ועכ"כ לא יחליך בהתמהמלתו כי יזיק בו עלמו, ואין מי יגיד לו לזרזו, ולכן אל תנח מקומו מיד, וכמו שכר: (טו) אשר לא ידע, לפי שלא ידע ללכת אל עיר, יכוה התכלית ד"ת כשם עיר, אשר היא כוונת ההולך לבוא שמה, כמבואר בפי': (יז) אשריך, עיין ב"הת. ונראה החלוף בעבור מנשא המטעים שהוא דומה קלת ביחיד ורבים: בן חורים, עיין ב"הת, ועיין עוד מה שאמר בר־בספרי זמירות

ידלף הבית: (יט) לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את־הכל: (כ) גם במדעך מלך אל־תקלל ובחדרי משכבך אל־תקלל עשיר כי עוף השמים יוליך את־הקול ובעל הכנפים יגיד דבר:

יא (א) שלח לחמך על־פני המים כי־ברב הימים תמצאנו: (ב) תן־חלק

יתיר ה'

בייא פֿאַרלעסיגקייט טריפֿעלט רעגען דורך. (יט) זאָ דיא אים בלאָססער זינגליכקייט מאָפּעל האַל־טען, אונד מיט וויין דיא מיטלעבענדען בעלוסטי־גען, בייא זאָלכען פֿערמאָג געלד אללעס; (כ) אבער דאָך, איך אים געדאנקען פֿלוכע זאָלכעם קאָניגע ניכט. שילט אים נעבעמי־סטען שלאָפֿגעמאַך דען מעכטיגען ניכט; דער פֿאָגעל אונטער דעם הימעל קאָן דיא רעדע פֿערראַטהען, איין געפֿלי־געלטעס טהירכען דאָז וואָרט איספֿריינגען.

יא (א) פֿערזענדע דיינע גיטער איבער דאָז וואססער, מיט דער פֿאָלגע דער צייט ווירסט דוא דען פֿאָרטהייל פֿינדען; (ב) אבער טהיילע עס אין זיבען אונד אכט טהיילע; דען דוא ווייסט ניכט וואָ־

רש"י

צבעוע בחכמה והבינה ולא נשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקר' הבית: ימך המקרה. ישפל הבנין המקר' את הבית' ונסמך עליו: ידלוף. ישטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נתונים ביד גלות עובד כוכבים ומך: (יט) לשחוק עושים לחם. למדות מזמוטי חתנים ומלכים עושים סעודה ושם סעודה מולה קרוי' לחם כמו דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב [דניאל ה']: ויין. משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) גם במדעך מלך. אפילו במחשבותיך בלא דעת. מלך אל תקלל אל תרבית למלכו של עולם. ד"א כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים. נשמה הנתונ' בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים. מלאך השומר אותך כענין שנאמר כי מלאכיו יצוה לך [תהלים צ"א]. ולפי משמעו העופות והשדים יש לך לזהר מכל דבר שמא יש שומע ויבוא לאחרים:

באור המלות

המקרה, שם לכלל הקרוי, (געבעלקע) כלומר שישפלו הקורות, ויהיו נכפלות מפני הדלף הסורד עליהם: ידלף, ישטוף: (כ) במדעך, פירוש מחשבתך: יגיד, בליר"י ובזיר"ד סמוך:

באור

המקרה, ואם ישפיל בעל הבית את ידיו וישמט' אל חיק: סוף שישתפשפו הגשמים אל תוך הבית, ויאמר זה על דרך משל על המלך והשרים, אם יתעסקו באכילה ובתענוגים ויתעצלו, מהבים בדבר המלוכה, סוף שתשחת המלוכה, כמו הבית שיהרס מעט מעט מעצלות בעליו: (יט) לשחוק עושים לחם, הם עושים סעודות גדולות, לא לקיום הגוף ולגבורה, כי אם לשחוק ושמחה, שמם סעודה קרוי' לחם, ואם משמחים ביין משתיהם את כל החיים, האוכלים ושותים ומתענגים עמהם, ואם תראו שהכסף יענה אללם את הכל, כי תמיד הם לריכים לכסף, על כן יאמרו הב הב, ולא יראים אם את ידו ואם רבה בכל מקומות מתשלתם כי אם בצע כסף, וענין יענה יתליח, ויתכן שיהיה מן עת ועונה, והכונה שימלאו את הכל בעת שירלה הרלה, או שיהיה מלשון ענה, (מאכט איינטראגען, אכטגעבען), כמו שפירשתי למעלה והאלהים מענה בשמחת לבו: (כ) אמר אחר שהוכר ענין ממשלת שלוב, ואם תראה שהמלך ושריו בבקר יאכלו, בלום פיך מלדבר ואפילו במחשבתך אל תקלל ותגנה את מעשה המלך, ובמקום הסתר כמו בחדרי משכבך אל תקלל שריו וגדוליו שהם בלי ספק העשירים, אחרי שהכסף יענה אללם הכל, שמור את פיך ולשונך, כמו שאמר למעלה באשר דבר המלך שלטון, ומי יאמר לו מה תעשה, ואל תאמר אמי בחדרי משכבי, אין שומע, כי עוף השמים דרך משל, אומר באלון ניפק, ושומע את קולך, ובעל כנפים הוא עוף השמים, וסענין כפול בדרך המליצה בל"הק. והכוונה מי האמר לאמר שלא יודע דבר לבעלי זרגע ביטענען:

הערות

ישראל בפ' בנדבה מנצחה לך (תהלים כ"ד), ובמלת חדר כרפס דאחבר: (כ) ובעל כנפים, קרי והכתיב בה"א הידיעה ובאה הבלוי ע"פ בכפל עוף השמים:

לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ (ג) אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם

כער אונפאלל אויף ערדען איינטרעפפען קאן. (ג) פיללען זיך דיא וואל- קען מיט רעגען, זיא שיט-

באור המלות

יא (ג) מקום שיפול, לעולם בא על פי"ן פשוטה בסמיכות: יהוא יהיה, כמו שאומרים מן היה בחסרון יהיה כן נאמר מן הוה יהוא,

רש"י

יא (א) שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך חונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. סוף ימים באים ותקבל תשלומיך. ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ובשכר שהוא מגדי ולא ידאגו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו וכו' לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. חלקת מלחמך ומשלך לשבעה לרבות מספר חלק עוד לשמונה שיבאו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תגלגל ע"י הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותינו אמרו תן חלק וגו' אלו שבעה ימי בראשית תן א' מהם חלק ליוצרך לנוח בשבת וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה. ד"א תן חלק לשבעה קרבנות לגוף של שבעת ימי פסח וגם לשמונה של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחריב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הקרבנות הראשונים לבטל הגזירות הרעה. ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה כבוד על הגשמים בחג יועילו הקרבנו' ויבטלו גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים בגם ידעת שסופם יריקו גשמים על הארץ במקום שהטובה לותחת וניכרת שם סופה לבוא אף כן דע שאם יפול ונגמר אם ישכן אדם הכם ותדיק בעיר או במדינה

באור

יא (א) שלח לחמך, לפי פשוטו נראה שמדבר על בעלי הסחורה, ויען לאם לסחור למרחוק, למקום המרץ עד קנאו, ואל יפחדו לשלוח את רכושם למרחקים, ואף באניות סוחר מעבר לים, כי ברבות הימים ישתכרו וירויחו הרבה על הדרך הזה, וכנה כל מעשה הסחורה בירידת הים, כי משל לשלוח אניות אופירה ותרשישה, עם אני חירם, אחת לשלש שנים, שהביאו משם זהב וכסף ושאר מיני סחורה, כנזכר במלכים. ויראה שנקט המלך לעורר את לב עבדיו ועמו ולזרזם לעשות כמעשהו, למען יעשירו וירבו חילם: (ב) תן חלק וכו', רבותינו ז"ל דרשו בפסוק הזה מה שדרשו, ואולם לפי המשך פשוטו של מקרא יתכן שיתן עצה לבעל הסחורה שלא יתן את כל רכושו בסחורה אחת, או להשליך את כל יהבו על ספינה אחת, כי אם מדרך החכמה לתת חלק לשבעה גם לשמונה, ואם יאבד בזה, ישתכר בזה, כי לא תדע מה רעה יהיה על הארץ, ואפשר שאמר לשבעה גם לשמונה להורות מלבד המנחשים הנזהרים במספר זה. והושבים שעלית, ונזהרים מהספר אחר כחשבם שירע, אמר תן חלק לשבעה גם לשמונה ולא תחוש לנחש המספר: (ג) אם ימלאו, הוסיף לדבר על המנחשים הרואים בעבים ומדמים בהם צורות ותמונות ועל ידם ירצו לקסום קסם ולדעת בתחלת מעשיהם אם יצליחו אם לא, או שישמרו את הרוח, מאין ולאין הוא, כאלו שואלים את הרוח, ויענם אל איזה צד ישו זריעתן או בדרך סחורתן או במלחמתן ויצליחו, וכאלו הרוח המוליך העבים יראם דרך לנטות על עבר נכחו, ואם יעמדו העבים על מקומם את ורוח אין, היה להם לאות שגם הם ינוחו מן העסק אשר התעוררו עליו, וכן היום נימוס העם, שואל בעצו ומקלו יגיד לו כאשר הי' זורק מקלו או יזרם באילו למעלה, ומדיס בנפלו לאיזה צד הוליכו הרוח, או שנפל תחתיו, ויהיה לו לאות, וכן פוח מבואר ממש ביחזקאל כ"א ע"ש, ועליהם יאמר קהלת אל תשית את לבך להבלי הקוסמים האלו, כי אין ממש בהם. ולא ידעו הדברים האלו כלל על העתיד במעשה בני אדם, כי אם ימלאו העבים גשם, על הארץ יריקו, וזו תכלית מה שנוכל לדעת מהם, וכן המקל בנפלו אין לך אות אם יפול בצפון או בדרום, ודאי שמקום שיפול העץ שם יהיה זה הוא תכלית מה שתוכל לדעת מנפילתו, ואולם לא יורה בנפלו על שום ענין לא לרעה ולא לטובה. וראיתי מי שפירש הפסוק הזה על אופן אחר, אמר אל תחשוב שבסחורות הים לבד יש סכנה, אלא גם על היבשה לא תדע מה רעה יהיה על הארץ, ואם הזרע את שדך לא תוכל לידע אם ימלאו העבים גשם ואם יבא רוח סערה ויפיל עץ בצדה ותתק, לא ידע המולך בדרך אם לבוא אף

הערות

יא (א) שלח לחמך וגו', אולי טעם המשך, סחורה. עלה טובה המעסק בסחורה כדי להסיר לבו מעניין האהבה שהלוכה כאלה שכר: (ג) ואם יפול וגו', עיין בפי'. ולד כתיב אם בדרום ואם בצפון היה מתיסב הנבואה כזה, ואם יפול עץ מקום שיפול העץ שם יהוא, ויהיה לפ"ז מאמר אם בצפון ואם בדרום כעין מאמר מוסגר, הנה המיד בהפסיק יותר גדול כידוע: מקום שיפול, לפי מה שהעיר הגרמ"ן בחבורו אור לנתיבה המכנוי אשר שלנו שמיד סיגן היחס אלקתי כפי הדבור, יחובר גם לאן הלא שם אם מקום שיפול, והיה ענין המאמר אם יפול העץ בצפון או בדרום, לא יהיה זה כי אם במקום אשר יפול העץ שם ולא במקום אחר, וכן נראה ג"כ מפירושו, ולפ"ז יתרגם באנו (ואן ווידר

בִּצְפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃ (ד) שֹׁמֵר
רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃
(ה) כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים
בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל׃ (ו) בַּבֹּקֶר זְרַע

טען איהן איום אויף דיא ערדע; פעללט איין בוים נען מיטטאג אדער מיטטערנאכט, דא וואהין ער פאללען זאלל, דא בלייבט ער אויך ליגען. (ד) ווער דען ווינד בעאבאכטעט, ווירד ניכט זאען; ווער אויף וואלקען מערקט, ווירד ניכט ערנדטען. (ה) דוא קעננסט עבען זא ווענינ דען וועג, דען דער ווינד נעהמען ווירד, אלס דוא ווייסט, וואס אין דעם שאאסע איינער שוואנגערן איינגעשלאססען איזט; אונד עבען זא וועניג קעננסט דוא דיא ווערקע גאטטעס, דער דאז גאנצע ערשאפפען האט. (ו) זאע אלזא דעם מארגענס דיינען זאמען אוים, אונד אויך דעם אבענדס לאס דיינע

רש"י

מקום שישכון שם יהיו נדלין מעשיו אחרי מותו ותכמותיו ועדות מדותיו ותשבח' טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכן כמו על פני כל אחיו נפל [בר' חיי שרה]: העץ. תלמיד חכם שמבין בזכותו כעץ המיסך על האלן: (ד) שומר רוח. ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. כתמן שיש בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע וגומר כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעלמים בבטן אשה מלאה ואף על פי שגלוים להן. כאשר אינך יודע כדי זה מקרא מסורס. מדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים תבא סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת. והרי לשון זה כמו כבן ה' כאלן מגרים [בר' לך לך] כשפחה כגבירתה [ישעי' כ"ד] כקונה כמוכר [שם] ופעמים שבא תיבה מוקדם למאוחר ופעמים שבא תיבה מאוחר למוקדם אף כאן לכד ידיעת הרוח מידיעה בבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים: כעצמים. אינקלו"שא בלע"ז כמו עוצם עיניו [ישעי' ל"ג]: ככה לא תדע וגו'. אף בידותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך נעלמות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדלג שמא יחסר מנכסי ולכך לא תפסוק מתורה ולהתבטל ממלאכתי ולעני לא אשא אשה דהיו לי בנים ואצטרך להוציא עליהם: (ו) בבקר זרע את זרעך וגו'. אם למדת תורה בילדותיך למוד תורה בזקנותיך אם היו לך תלמידים בילדותך

באור חמלות

ומשפטו יפנה, עיין רש"י: (ה) כעצמים, מלשון פעל' עיניו הדבר הסגור בבטן האם, רש"י פי' אינקלו"שא בלע"ז. (דאז איינגעשלאססענע):

באור

לנפשו יפול, וכל פחדו ומורחו לא יועיל לו מאומה, כי מקום שיפול העץ שם יהיו', ולכן אל יפחד האדם יותר מהראוי, ולדעתינו המפרשים דרך אחר בזה. ואולם לכל הפירושים לא ידעתי לכוון סדר הנחת הטעמי' בפסוק הזה, כי מהראוי שתנוח אלת יריקו בזרקא, ואלת צפון בזקף, כדי שיחובר כל נושא עם נשואו כידוע, ולפי הנחת הטעמים שלפנינו משמע שנשוא המאמר האחרון מקום שיפול בו' מוסב גם על מלאים העבים גשם, וזה אינו לכל הדרכים שזכרתי: (ד) שומר רוח, מי שינתח ברוח, ולא ירצה לזרוע עד שיבא מסחה ידועה, פעמים שימתין ולא יבא, וכן הרואה בעבים: שואל בתמונת שאיר רואה בם, לא יקצור: (ה) כאשר אינך יודע, הרי המקרא הזה מסורס נדרש מסופו לראשו, כלומר ידיעות אלו הדברים שוות, לא תדע דרך הרוח, כאשר לא תדע העובר בבטן הברה, וכן כל מעשה האלהים לא תדע מאומה מהם באותו, והרי לשון זה, כמו כבן ה' כאלן מגרים, כשפחה כגבירתה, כקונה כמוכר. ופעמים שבוא תיבה המוקדם למאוחר, ופעמים שבוא תיבה המאוחר למוקדם, אף כאן לכד ידיעת הרוח מידיעת העובר בבטן המלאה, כן פירש"י ז"ל והוא מסכים לדרכנו. והוא מקושר גם כן עם שלמעלה, שאמר אפשר שאם היה יודע חקי תנועת אויר העולם לאיזה לו הוא ראוי להתנועע בעת נחשך, והתחלת שתנועתו עכשיו הפך שעשה הוא יוכל את להיות לך כמעט לאות, אבל הם לא תדע טבע דרכו, מה אות לך ממנו בנחשיך, אולי זה שהוא טבע דרכו עתה: (ו) בבקר, אמר אל תתן את לבך לסימני הנחש והקסם כי אם עשה את שלך בכל דבר,

הערות

דאז בוים דער ערדע יין, שאחין דער בוים פאללען זאללטע): (ה) כאשר אינך יודע, עיין בפי'. ויש לפרש המקרא בלי לסרסו כזה, כאשר ככה, דהיינו שאמר אחר שומר רוח לא יזרע, לטעם דבזה נסתרה, הוסיף לאמור, וכמו קשה בדבר הזה, שאינך יודע דרך הרוח באותו הסדרן הידיעת כעצמים

את־זרעך ולערב אל־תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או־זה ואם־שניהם כאחד טובים:

פרשה י"א

(ז) ומתוק האור וטוב לעינים לראות את־השמש: (ח) כי אם־שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את־ימי החשך כי־הרבה יהיו כל־שבא הבל: (ט) שמח בחור בילדותך

תרגום אשכנזי רלט

האנד ניכט מיסיג רוהען; דען דוא ווייסט יא ניכט, וועלכעס געלינגט, אב דיעס אב יענעס, אדער אב בײדעס גלייך גוט גערא־טהען ווערדען.

אײלפטער אבשניטט

(ז) וויא זיס איזט דאז ליכט, וויא אנגע־נעהם דעם אויגע דער אנבליק דער זאננע! (ח) זינד דעם מענשען פילע יאהרע בע־שידען, זא פרייע ער זיך אין אללען; אימער אײנגעדענק דער אונמוטהספאללען טאגע, דערען אויך פיל זיין ווערדען — דאן שווינדען דיא פערגאנגענען אהן אײטעל. (ט) פרייע דיך, יינגלינג, דײנער יוגענד צייט! וויא פרעהליכען געמיטהס אין דען טאגען דײנער יוגנ־

באור המלות

(ז) ומתוק האור. זה על דרך ההשאלה, כי המתיקות לפי ההנאה המוחשית לא תפול כי אם על הטעם: (ט) בילדותך. הם ימי הנערות, וכן כי הילדות והשחרות הבל, אך כי עלה השחר והשחרות נקרא כן, כי אמנו ימי השחרות לשחר כשיבקע. כענין אז יבקע כשחר אורך, כמו שאחריו ימי הזקנה לערב, וכן אמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, הוא משל להשתדלות האדם בנערותו ובזקנותו, או יהי' השחרות רמז לשער השחור, טרם יבאו ימי השיבה:

רש"י

יהיו לך תלמידים בזקנותיך כשאת אשה בת בנים בילדותיך תשא אשה בת בנים בזקנותיך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותיך: כי אינך יודע איזה יכשר. אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו בר' עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנה להם. ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו [שופטים י"ב] וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: (ז) ומתוק האור. מתוק הוא אור של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש. ואשרי תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כן נדרש באגדת תהלים: (ח) בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ותלמוד שיזכור ימי החשך ויתעיז מעשיו שיגלל מהם והם ימי מיתה עולם הם ימי הפורענות: כי הרבה יהיו. בלותן שנים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל וחשך. יש הבל שהוא לשון פורענות ולזות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך: (ט) שמח בחור בילדותיך.

באור

זרע את זרעך בבקר, ולערב אל תנח ידך ועצלה, כי אינך יודע איזה מהם יכשר, אם יצליח ויצליחו, הזה או זה או יהיו שניהם טובים, לכך לא תתעצל מלעשות את שלך, ואם לא תצליח היום, אולי תצליח למחר, ואם הפסדת בבקר, אולי תרויח בערב: (ז) ומתוק האור, אחרי אשר יען אל החריצות במעשה הסחורה ועבודת האדמה, יתחיל לעורר את לב האדם גם אל המנוחה ואל השמחה, יאמר מתוק האור לראיו, וטוב לעינים לראות את השמש במנוחה מהעבודה, אחרי אשר כלית את מלאכתך: (ח) כי אם שנים הרבה יחיה האדם, ראוי שישמח בכלם. ואולם יזכור בשמחתו את ימי הצרה והצוקה, כי הרבה יהיו. ואז כל שבא ועבר עליו יהיה הבל, כי בימי הרעה לא יזכור האדם את ימי הטובה אשר עברו: (ט) שמח בחור, זה ספר המעלות ודרך השלמת עבודת האלהים כי אדרבה מעלות השם עלינו שנקבל הטובה ממנו בחדוה ובלב טוב, כאשר אמר החבר למלך הכוזר (מאמר ב' סימן נ') התורה הקדושה לא צותה לנו הפרישות, כי אם דרך השוה ולתת לכל כח מכחות הנפש והגוף חלקו בצדק מבלי רבוי והעדפה, כי מי אשר להעדיף חלק כח אחד, מבלי לחסר חלק מכח השני. ומי שנטה מגדר השווי אל כח התאוה, קצר בכח המחשבה

הערות

בבטן המלאה שלא תדע מה יהיה זכר או נקבה. ככה לא תדע ג"כ את כל מעשה אלהים לשפוט עליו טרם היותו, ולא תוכל כלל לידע מה יולד יום. והוא מן הנמנע בלשון שיבוא דמיון: אשר יעשה את הכל, נתבאר באור ועלום, והוא אפשר לאדם לעמוד מן הספק על הכלל, כנ"ל, וכ"ת רד"ס (דחוי בהגלע):

וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים: (ו) עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָתֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף

ירחק כ'

פאר יעדער האחע; אויף יעדעם וועגע שטאססען שרעקקען אויף; ווען נור איין מאנדעלבוים ענטבלעטטערט, איינע היישרעקקע חין נור רושט; ענדליך פערלעסט יעדע בעגירדע אונס; דער ערדענזאהן געהט חין צו זיינער הייםאט, אונד וועהקלאגענדע אומרינגען דיא שטראססען. (ו) עחע דיא זילבערנע שנור זיך פער־

רש"י

בזולי הגלעדי שמע לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות [שמואל ב' י"ט]: (ה) גם מגבוה יראו. מגבשושית ותלוליות שבדרכים הוא דואג ללכת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות ומגורות הדרך בדרכים יש לו. חתחתים לשון כפל הוא בתיבה כמו גלגלים קסקסים [שם ס' י"ג] זלזלים [ישעיה י"ח]: וינאץ השקד. לשון הנצה כרמונים [שיר השירים ז'] שבגי שהלו"ף לא נקראת כך. אמרו רבותינו זו קליבוסת הקל"ס בלע"ז שעצם הירך תקוע בה ונקמטו בשרו כמוש והעצם בולט כמו הן האילן שהוא בולט: השקד. אילן של שקדים כלומר שתקפו הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שהם עגבותיו דומות עליו כסותל משא כבד. ויסתבל ליגד"יירע טורפיי"שן בלע"ז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שהיא מזקק לנשים לתשמיש. אביונה תאוה כמו ולא אביתם [דב' ודברים] תאבתי לישועתך [תהלים קי"ט]: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ונפתחו חסר עוחו ויתפרקו ויגע ומתעקם בתוך החליות ונעשה כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף [ישעי' מ']: ותרוץ גולת הזהב. זו האמה שהיא מקלחת מים ודומה במעין כמו גולת עליות [יהושע ט"ו]: ותרץ. לשון רצוצה: ותשבר כד על המבוע. זו הכרס שהיא עבה ומקיאה נמימיו: ונרץ הגלגל אל הבור יתגלגל גלגל העין בתוך גומא. ולפי פשוטו בגלל שדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות: שמתו כנגד כל ישראל: [או] וזכור את בוראך בימי בחורותיך. בעוד שהבחורות שלכם קיימת. בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן [שמואל א' ב']. בעוד שהמלוכה קיימת שנאמר

באור המלות

והלמ"ד כי העי"ן מנולע והוא מן תרחו חתת, (שרעקקים): וינאץ, לשון הנצו הרמונים, תפרש נץ, והאל"ף במקום היו"ד (בליהען): האביונה, שם תאר ושרשו אבה, והיו"ד תמורה מה"א למ"ד הפעל, ענינו התאוה והתשוקה. (דיא בעגירדע): (ו) ירתק, מלשון רתוקות

באור

הרבה בדרך: וינאץ השקד, רמז על השיבה המתמהרת לקפוץ על האדם כשקד הזה הממהר להנץ לפני כל האילנות. (ויותר פשוט שהוא כנוי לאברי המשגל בנקבה, והמקל השקד הוא אלא של הבילים. והאמר היפא כבריותו שעלה רק נגר אבל לא יבשילו השכלותיו ענבים): ויסתבל החגב, פירשו המפרשים שהוא כנוי לאיברי התולדה להזכיר סיומי כמו נושא סבל כובד תחת משאו, ויהי' ותפר האביונה מענינו, שתפר תאוה המתאוה בריאת עם הגוף, ויש אומרים כי גם המלה הזאת כנוי לאבר המשגל. וא"כ יהי' ותפר. כמו לזכר כמו אף אתה תפר יראה (איוב ט"ו ד') ומפסיים כי הולך האדם וגומר ר"ל שכל הנ' הוא תחילת השלמה שנופלת על הגוף, כי כבר סופדים הסופדים דמקדמי ואתו לסביך להודיעו המות דהע"ב דאיהו לא מזלי' חזי. ואלו ידענו סימני חגב והאביונה שמות אילני מאכל ידועים הייתי מפרש את הפסוק כפי שלא. שהשקד יעלה נצה. והחגב יסתבל בפירות, והאביונה גם היא תוציא פרי, ויהיה ותפר מענין פרי, אף שהוא מגזרה אחרת, כי ענין פרי מנחי הלמ"ד, והראוי וְתִפְרֶה או וְתִפְרַח, חסר שלא היינו חוששים לזה, כדי לפרש הפסוק על פי פשוטו, ואולי שבעת אחד מעתותי השנה יעשה כל אלה שהשקד ינץ, החגב יסתבל, והאביונה תוציא פרים. והוא מדמה תהירות ימי הזקנה אל הענינים האלו. ומלאנו שרבותינו ז"ל קראו לשון מתיני אלגף אבעונות (ברכות ד' ל"ו), ומעתה קרוב הדבר שיהיה אבעונה שם האילן, כמו השקד והתפוח וכדומה שהם שמות האילנות, אלא שלמגב לא מנאתי ראיה כלל, ולכן לא מלאתי לבי לפרש הפסוק על דרך הזה: (ו) עד אשר לא ירתק, כן הוא הקרי, והכתיב ירחק כו' המשל מתעשה הגור ושאיבת המים.

הערות

החגב שניהם לדעת המתרגם משל על קלות התנועה שתחת את הזקן בדרכו אשר הוא הולך עליו. ודעת ויתאן שיפלו הגלגים מן השקד: ויסתבל, הוראת שורש סבל הוא ענין נשיאה כידוע וכמו ויש שכבד לסבול, וא"כ יהיה טעם התפעל מזה השורש, שהפועל נושא את עצמו, ולפ"ז טעם המאמר שלפניו אל התנועה הקלה גאויר שיעשה החגב בכנפיו בשיטף:

וְתָרֻץ גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ

וויקקעלט, דיא גאָלדענע רינגע דאחין שטירצט, דער אייםער אן דער קוועללע צערבריכט, אונד דאז ראד אם ברוננען צערשמעטטערט

באור המלות

נסף׳ שענינו שיתקשר החבל ויעשה כמו שלשלת, וע"י זה יתקצר: ותרוץ, שרש רצץ ענינו תשבר. וסמלחשרו"ש תמורת חול"ם על משקל חפש: גלת הזהב, יתכן לפי הענין שלפני הבור יהי' כלי גדול המחזיק מים, ואליו תשפוך

רש"י

כי בו נאמר ה' אלהיך מכל שבטיך [בפ' שופטים]. בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו [תהלים ע"ח]. בעוד שירושלים קיימת שנאמר בה העיר אשר בחרתי בה [מלכים א' י"א]. בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה [ד"ה ב' ז']. בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה' [בפרשת ראה]: עד אשר לא יבואו ימי הרעה. אלו ימי הגולה: [ב] עד שלא תחשך השמש. זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי [תהלים פ"ט]: והאור. זו תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור [משלי ו']: והירח. זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: והכוכבים. אלו הרבנים שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים [דניאל י"ב]: ושבו העבים אחר הגשם. נרה אמר להם קשה אתה מכל שבכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית: [ג] ביום שיזעו שומרי הבית. אלו משמרות כהונה ולויה: והתעותו אנשי החיל. אלו הכהני' שהם מודים בכח. אמר ר' אבא בר כהנא שנים ועשרים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד. אמר רבי חנינא המנופה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: ובטלו הטוחנות. אלו המשניו' הגדולות משנת ר"ע ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות. שיתכהו המראה מן הלב: [ד] וסוגרו דלתים בשוק. כגון דלתי נחושת בן אלכתון שהיו פתוחין לרוחה: בשפל קול הטחנה. על ידי שלא נתעסקו בתורה. אמר ר' שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אין בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה [יהושע א']: ויקום לקול הצפור. זה נבוכדנצר הרשע. אמר ר' לוי שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר. בשיר לא ישתו יין [ישעיה כ"ד]: [ה] גם מגבוה ייראו. מגבוה של עולם יתיירא ויתלבב לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך. מתוך כך יבקש לו אותות ומופתים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים [יחזקאל כ"א]: וינאץ השקד. תנאה נבואת ירמיה שנאמר מקל שקד אני רואה [ירמיה א'] א"ר אליעזר השקד הזה משעה שהוא מוציא עד גמר פירותיו עשרים וא' יום כך משבעה עשר בתמוז עד ט' באב עשרים וא' יום: ויסתבל החגב. זה גלגלתו של נבוכדנצר דומיה שתין עותיה אמין שית [דניאל ג'] ואם אין עוביו אלא שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת שקמים בקעתם דוחה [שם] אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל אבני ירושלים ושמו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר והכסף לנדה ולמה יהיה [יחזקאל ז']: ותפר האביונה. זו זכות אבות תופר משענת אבות שלהם. והיא אביונה מלשון אבה: כי הולך האדם. ישראל שנקראו אדם שנאמר אדם אתם [שם ל"ד]: אל בית עולמו. מבבל באו לבבל חזרו הרי אבי אבותם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים. גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שבא בכבוד ועגליה והיו רואים את השבויים כבולין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותם אשר למות ואשר לשבי

באור

שהיה הכד קשור בחבל, והחבל אחוז בגלגל, ועל ידו יעלו מים מן הבור, וישפכו אותם אל תוך הגלה שלפני הבור, ואם יתקשר החבל ויתעקם כאלו יעשה שלשלת, לא ישוב אל תוך הבור, וזהו לפי מקרי הזקנה רפיון והענין אחד, שיהיה החבל רחוק מן התנועה. וכן אם תשבר הכד או הגלגל או הגלה אשר אליה ישפכו המים לא יהיה עוד תועלת בבור, וזהו המשל, ויתכן שיהי' הנמשל בו האדם וגידיו השוכבים והדופקים ושכבות הדם סובב על ידם, לפי שהגידים הדופקים יוליכו את הדם מן החלל השמאלי שבלב, אל כל אברי הגוף הקטנים והגדולים, והגידים השוכבים יקבלו את הדם מכל האיברים ההם וישיבו אותו אל החלל הימני שבלב, גם החלל הימני יעלה דרך גיד דופק אל הריאה, ומשם ישוב הדם ע"י גיד שוכב אל החלל השמאלי שבלב, ואחר הלוכה מן הלב אל האיברים ומן האיברים אל הלב סובב סובב עד שיסוב על סביבותיו על המעט עשרי' ושלשה או שלשים פעמים בשעה, כידוע לבעלי חכמת הנתוח, אשר הרגו לחקור בגוף האדם, והראו נפלאות

תרגום אשכנזי

ווירד: (ז) זא קעהרט דער שטויב צור ערדע צוריק, וואהער ער וואר, אונד דער גייסט שוועבט יעצט אויפווערטס צו גאטט, דער איהן געגעבען.

בעשלוס

(ח) אויסגעלעבט, אויסגעלעבט האט, דער פרעדיגער, אללעס איזט אייטעל. (ט) אום זא פיעל גרעסער דיא אייניגקייט דעס פרעדיגערס

הגלגל אל־הבור: (ז) וישב העפר על־הארץ כשהיה והרוח תשוב אל־האלהים אשר נתנה:

סיום

(ח) הבל הבלים אמר הקוהלת הכל הבל:

(ט) ויתר שהיה קהלת חכם עוד לימד־דעת

רש״י

[illegible]

באור המלות

[illegible]

סיום המגלה

(ח) הבל הבלים, [illegible]: אמר הקהלת [illegible] קהלת [illegible]. (ט) ויותר. שהיה קהלת חכם. [illegible]

באור

[illegible]

סיום המגלה

(ח) הבל הבלים, [illegible]

את־העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה: (י) בקש קהלת למצא דברי־חפץ וכתוב ישר דברי אמת: (יא) דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד: (יב) ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר:

וואהר, אום וואָפיל מעהר זוכטע ער דאז פאָלק צו בעלעהרען. ער ערוואָג מיט אויפמערקזאמקייט, אונד דאכטע טיעף נאך, אונד פערפערטיגטע פילע גלייכניסרעדען. (י) איך אייפערטע דער פרעדיגער נאך רייצענדעם פאָרטראג, דיא וואָרטע דער וואהרהייט ריכטיג צו לעהרען. (יא) וואָרטע דער ווייזען זינד וויא שטיכעל; דיא רעדען דער זאממלער האפטען וויא איינגעשלאגענע נעגעל, אין דער וועלט איבעראיינשטיממענד אללע, אלס העטטע זיא איין הירטע הערפאָרגעבראכט. (יב) ניטצליכער אלס אללעס דיעס, מיין זאָהן! איזט איינגעדענק אויפמערקען, דעס ביכערשרייבענס איזט קיין ענדע

באור המלות

רש״י

היה קהלת חכם: ואזן. עשה אזנים לתורה כקופה שאין לה אזנים לאחוז בה ועשה לה אזנים. לפיכך עירובין לסייג שמירה: תיקן משלים הרבה. עשה סייג לעריות גזר על השניות סייג לעריות: (י) בקש קהלת. כמו לבו ונתן על הדבר ושאלו: דברי חפץ. הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר. זו תורה שבכתב והנביאים: (יא) דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבונות. מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים. מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למטוע בהם טעם: בעלי אסופות. מסמרים שיש להם גולגולת לסופה ונקרא גדו״פה בלע״ז כן פירשו דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא מפי רועה אחד ומשה מפי הגבורה: וכמשמרות. כתוב בשי״ן שהתורה נפ״ד ספרים כמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויתר מהמה בני הזהר. ויותר מיושב דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני הזהר. לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ. אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת

אלשון מאזנים, כלומר שקל ענין בענין, (אבגעוואָגען), או יהי׳ מלשון אזני שומע את האמר לשמוע, (געהאָרכט), או שהשמיע לאזן זולתו, כמו את יגלה אזן מוסרם, ואזן גלה את אזני: וחקר, (האט נאכגעדאכט): (יא) כדרבנות, דרבן, הוא המחט התקוע בראש עץ ליסר בו השוורים, בעת החרישה, ושם יקרא מלמד, והמחט דרבן, (איין שטיכעל): (יב) ולהג,

באור

כפי יתרון החכמה שהי׳ בו כן למד דעת את העם, שמע מן אחרים שקל בפלס השכל, חקר בתבונתו, ותקן משלים הרבה, כי שלשת אלפים משל דבר, וכל משל יש בו תוך וענין שהוא דבר חכמה ומוסר או חקירה: (י) בקש, ירצה שאחרי כל החקירה בקש החכם גם כן שיהיו דבריו אמרי נועם ודברי חפץ, ויהיו דברי אמת כתובים ביושר ומתק המליצה, למען יכנסו בנפש העם, ויעשו רושם: (יא) כי דברי החכמים הם כדרבונות פתוחות בלבב השומע המשכיל, ובעלי אסופות הם המלוקטים מפי ספרים ומפי סופרים דברי חכמה ומחברים אותם חבורים, אמר שדברי בעלי אספות האלו כמסמרות (ווִיא נעגעל) נטועים וקבועים בנפש האדם. ואי אפשר תגלתי שיעשו רושם כזה, כאשר אמר החכם למלך הכוזר (מאמר חמישי הקדמה ה׳) נפשות השומעות מקבלות רושם על ידי תוכחת המוכיח, כאשר יוכיח בדברים מקובלים, ויש לכל תוכחה בהמה פועלת על כל פנים, ואם לפעמים אינה משיגה את המטרה מעשות הרע. הנה תקדש בנפשו מדברי התוכחה השיות כמו נילוך אם, ורואה כי המעשה ההוא רע, והוא חלק ראשון מן התשובה ע״ש: נתנו מרועה אחד, יתכן שיהיה מענין המחשבה כמו בנת לרעי מרחוק (תהלים קל״ט), ורעיון, ורעות רוח (אייגער דער נאכדענקען), יאמר שכל המשלים והמאמרים וכללי החכמה אף שהם מלוקטים מספרים הרבה, הנה כלם יסכימו לדבר אחד ללמד לאדם דעת חכמה ומוסר כאלו נתנו כלם מרועה וחוקר אחד: (יב) ויותר, מדברים הכתובים בספרים אזהר בני לשמוע דברי חכמים וללכת בדרכיהם, כי לא המדרש והלמוד והקריאה עקר כי אם המעשה, הוא תכלית היסוד ועקר הכלל עשות ספרים הרבה אין קץ, אי אפשר שיכתב הכל על ספר, וצריך שישמע חכם ויוסיף לקח מעצמו, ולא יסמוך על קריאת הספרים, כי להג הרבה בלי הבנת הלב, הוא יגיעת בשר, ואין בו תועלת לא לגוף ולא לנפש: (יג) סוף דבר, אחרי אשר שמעת כל דברי

(יג) סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם: (יד) כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע:

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם.

אונד פיל געשוועטץ איזט נור זעעלענפיין. (יג) דער שלוסזאטץ, דער אללעס ענטהעלט, איזט: פירכטע גאטט, האלטע זיינע געבאטהע, דיעס איזט דעס מענשען בעשטיממונג. (יד) דען אללע האנדלונגען (דעס מענשען), ווירד גאטט נאך דער פערבארגענען אבזיכט ריכטען, אב זיא גוט אדער באזע וואר.

דער שלוסזאטץ, דער אללעס ענטהעלט, איזט; פירכטע גאטט, האלטע זיינע געבאטהע, דיס איזט דעס מענשען בעשטיממונג.

רש"י　　　באור המלות

בשר. ואם בא לתת לב　עניני הקריאה והלמוד בלי הגנה: (יג) סוף דבר, אחרית הדבר ותכליתו:
להדפס תהלות יותר מזה
אין הלב משיג יגיעה שאם לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל: אך (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא. מה שהכל עשה ולכן לבמי': ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר זה נברא כל האדם: (יד) כי את כל מעשה. אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט. ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע. אפילו ככל במלוה כבן נותן לחקס לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ונו׳:

סכום פסוקי דספר קהלת מאתים ועשרים ושנים וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו. וגם חציו מה שהיה כבר נקרא שמו. וסדרים ארבעה וסימנו אבא גם לודה יב ופרקיו הם שנים עשר וסימנו: כי זה כל האדם.

באור

החכמים ועצותיהם ותאותיהם, מחלוקתם והסכמתם, הנה סוף דבר את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה עיקר ותכלית האדם: (יד) כי את כל מעשה, אשר יעשה האדם, יביא האלהים במשפט, ולכן נקוד מעשה בסגול והזכרת נטעם זקף כי איננו דבוק אל השם: על כל נעלם, כל מעשה נראה יביא במשפט כמו הנעלם, והענין כמו כונת הלב, אם טוב ואם רע. (ויתכן יותר לפרש שני המקראות האלה כן: [י] בקש קהלת למצוא דברי חפץ. כי מה שכתב עד הנה במגלה הזאת, רובו ככלו דברי הטבע והכרת הנפש, אבל דברי חפץ הנפש לאלהים דרך ולנהור בשות ע"י מעשה לא כתב ממנו כ"א מעט מזער, והיא חכמת המוסר השמעית, והיתה בקשתו לחבר ספר כתוב ע"ז ביושר, רלא לומר שהחכמות המוזכרות בזאת המגלה קשורות בו ע"פ דרכי ההקש המופתי, והסדר הראוי שהמושכלות הראשונות מוכחות תחלה, ואחריהן ההנחות שתולדות מהשתלשלות תחן. ואת הן דברי אמת, שלא יוכל אדם לערער עליו כיון שהם מופת חותך על כל דבר אמת, אבל לא מצא ספר כזה: רק: [יא] דברי חכמים, שהם מפוזרים בזה, אחד הנה ואחד הנה, כמו הדרבנות שאין בכל מלמד הבקר רק דרבן אחד לעורר בה"מ לדרך ידוע, ואם ימצא ספר מקבץ אלה הכאמות. הן לבד, כמסמרות נטועים יחד יחד. בעקום נאמן, ואין לפיתודות קשור זה בזה ע"פ תוספת. ועוד שהיא נטועים כי אם באהלים (ופירוש בעלי אוס על משקל עלי זית ועלי עץ שמן ונו׳, (נחמיה ח׳ ט׳), אשר לאסופות החכמים, כמו מגלת ספרים, כי באשר מקור חכמת המוסר נפתח בחכמת הנפש, ולא הבו החכמים ביומים ההם לגלות חכמת האלהות בספרים, כי כבוד אלהים הסתר דבר. ע"כ לא כתבום כי אם נעלמים למוכרת, ומפרים שהכל מקורם כלם מגמה מרועה (לשון רעיון) אחד, שהוא השם ב"ה ויחיד הוכמתה לחכימין, יהרי זה מופת שהמושכלות האלה כלנה אחודות וקשורות זו בזו, כמו שמקורם אחד אמתי:

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם:

חזק

המשחדל

ספר הדברים א

א (א) **אלה הדברים אשר דבר משה**, פעם אחר פעם, פעמים רבות אל כל ישראל בעבר הירדן, במדבר, בערבה, מול סוף, בין פארן ובין תפל, ולבן וחצרות ודי זהב, כל אלה שמות מקומות שנתעכבו שם ישראל, ובכל אחד מן המקומות האלה דבר משה אל כל ישראל את כל הדברים האלה. ומה היו הדברים שהיה אומר להם? שאמר הוא לבדו: **אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע**, כלומר שההולך אשר מחורב עד קדש ברנע, אשר היא סמוכה לארץ ישראל, אינו הולך רק אחד עשר יום גם שילך בדרך הר שעיר. ואתם בחטאתכם גרמתם לכם שתתעכבו במדבר ארבעים שנה. זאת היתה התוכחה שהיה משה מוכיחם דרך רמז בכל המקומות שהיו מתעכבים שם, רק לא היה מבאר להם הדבר באר היטב, פן יקלו בתוכחתו ויוסיפו לחטוא; והולם בארבעים שנה בעשתי עשר חדש, כלומר כאשר מלאו ימי פרענותם, והיו קרובים להכנס לארץ, אז באר להם שאמר הפסוק, ואז דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם, כי גם קודם לכן נצטוה להוכיחם. ולהזכירם כי בחטאתם הם מתעכבים שם, ויראה אותם לפניהם ועכשיו באר להם הדבר, והיה זה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי ואת עוג מלך הבשן, בהיות ישראל בעבר הירדן בארץ מואב, אחר אשר ראו את עונם, והיה ה' אתם, והכה לפניהם שני מלכים אדירים, ולא היתה דעתו להוסיף להניחם במדבר, כי אם לכבוש לפניהם את הארץ מיד, וגם הם היו יודעים כן, על כן לא היו מואסים תוכחתו, כי ידעו כי סוף סוף חסן ה' נס; על כן אז הואיל משה באר את התורה הזאת שהיה אומר להם, אחד עשר יום וגומר, ויתחיל ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה וכו', באו ורשו את הארץ וכו', כלומר לא מצאתו אותנו נתעכבו כאן, כי באמת כך היתה כוונתו שנלך מחורב לארץ ישראל באחד עשר יום. אלא מי גרם? ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וכו', עד כי מתה נמסך ותשבו בקדש ימים רבים, ונסב את הר שעיר ימים רבים. ואחרי אשר הזכירם סבת התמהמהם, כי לא היתה בשנאת ה' אותם, בא להודיעם כי כבר עבר זעם, ושהם עתידים לבא מיד לרשת את הארץ. והביא ראיה על זה משני המלכים האדירים סיחון ועוג אשר נתן ה' בידם; אבל קודם שהזכיר להם זה, ראה הנביא להסיר מלבם ספק עצום אשר אולי ישית את לבם, והוא שאולי יאמרו ישראל: **הנה חי מגרש מפנינו גוים רבים**, ונותן ארצם נחלה לנו. ומי יודע אם בדור אחר לא תעלה במחשבה לפניו לעשות לנו כאשר עשה להם ולגרש אותנו מן הארץ, להביא בה עמים אחרים? לפיכך הקדים משה והזכיר איך נסו מעל אדום ולא התגרו בו מלחמה, כי ירושה לעשו נתן ה' את הר שעיר, ואיך נסו מעל מואב, כי לבני לוט נתן ה' את ער ירושה, וכן בעמון: ומכל זה יתברר שאין הקב"ה נוטל מתנותיו ומעבירן ביד אחר, זולת בעבור פשעים גדולים, ואחרי שהקדמה הזאת הזכיר להם כבוש סיחון ועוג, ואחר ברכה הזכיר לבני ראובן וגד שישמרו הבטחתם. אחרי כן הזכירם כי לא יוכל היה בעצמו להנחילם את הארץ, ושאתם, אף על פי שלאחר מותו גם, ראוי להם שישמרו תורתו, כי היא חכמתם ובינתם לעיני העמים, ונפרש ראוי שיזכרו את יום המעמד הנורא, פן בשתיעון וכו'; אחר כן הודיעם שאף על פי שאין הקב"ה מעביר מתנותיו מזה לזה, הנה אם ירבו פשעים יגרשם מארצו, ועדיין אם ישובו אליו ישוב אליהם, כי לא ישכח ברית אבות. הנה זה תמסך התוכחה הכולל, ספר הענין רק ביאור התורה הזאת: **אחד עשר יום מחורב**, ואחר אשר השלים ספור התוכחה הזאת

המשתדל א

אשר הוכיחם בשנת הארבעים בעשתי עשר חדש באחד לחדש, בא לספר דבר אחר שעשה בעת ההיא, והוא אמרו (ד' מ"א) אז יבדיל משה שלש ערים; והרבה נדחקו המפרשים בענין המשך הפרשה הזאת, כי לדעתם שהספר כלו הוא משנה תורה, ושפיאור המבאר במלות (א' ה') הואיל משה באר את התורה הזאת כלל ספר דברים עד סופו או עד קרוב לסופו, הנה הספור הזה חוץ למקומו. והאמת כי עד אז יבדיל משה תוכחה אחת היא, והם נשלמה, ובא הספור הזה על מקומו בשלום. ואחרי ספור המעשה הזה אשר עשה את משה, יבא ספור הברית אשר כרת אתם בערבות מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב. ועל זה נאמר (ד' מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, אלה העדות והחקים והמשפטים וכו' וכו', וזה הוא משנה תורה, לא ביאור התורה: [illegible] בכורי העתים תקפ"ח עמוד קנ"ד וקנ"ה, ואחרי כן מצאתי כי בפירושי לאחד עשר יום כיונתי לדעת גדול, הוא ר' עובדיה ספורנו, כי גם הוא כתב שבכל אחד מהמקומות הנזכרים אכן היה משה אומר להם אחד עשר יום מחורב ונומר, כלומר ראו מה גרמתם וכו' כפירוש רש"י; אך הוא ז"ל לא פירש הואיל משה באר את התורה הזאת כפירושי, שהכוונה לפרש התוכחות הנזכרות [illegible] אחד עשר יום מחורב; אך הביאו על הדרך שהבינוהו הקדמונים כלם, וכתב: הואיל לבאר מה שהשב' סיפור בו ספק אחרי מותו, והביא הבאור באמרו אחרי כן (ה' ב') ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב. ומבואר עד אז יבדיל הוא לדעתו הקדמה לבאור התורה; וזה אמנם לא יתכן, כי (כאשר כתבתי בבכורי העתים הנ"ל) הם יש בתורה מקראות סתומים, אין ספק שאינם מתבארים במשנה תורה, מלבד כי לא לחכמה תחשב לאיש האלהים שיאמר דברי דרך הודיה, ובסוף יצטרך לחזור עליהם ולבארם:

והנה ידוע כי זה אחד מן המקראות שאמרו עליהם קצת מן המתחכמים שלא כתבם משה, אבל נוספו בתורה אחר כמה דורות, כי מפני שלא הבינו ענינו אמרו שהוא נוסף, ועדיין יש לשאול מה היתה כוונת מי שהוסיף אותו, ומה ראה להוסיפו? כי אמנם אחר שבאו ישראל לארץ, מה איכפת לנו לדעת בכמה ימים ילך אדם מחורב עד קדש ברנע, בדרך הר שעיר?

ואחרי אשר בדור הזה כבר נתפשטו ספרי שפינוזה (שפינאזא) בעולם, וכבר תורגמו בלשון אשכנז ולרפת, וכבר נכתבו שבחי האיש ההוא גם בלשון הקדש, וכל זה סבה שקוראי ספריו מתרבים גם בקרב ישראל, וגם בהמון העם, מוכרח אני להודיע כי שקר ומה כתב שפינוזה בראש פרק שמיני מספרו **Tractatus theologico - politicus** באמרו כי רא"בע כתב ברמז כי לא משה כתב ספר התורה. ואם אמת כי רא"בע רמז דרך סוד (כאן ובבראשית י"ב ו', ובל"ב י"ד) כי יש בתורה קצת מקראות נוספים אחרי מות משה, אך אין בכל דבריו ובכל רמיזותיו שום מקום לחשוב עליו שלא האמין כי משה כתב ספרו. ובאמרו כאן: ואם תבין סוד השנים עשר, גם ויכתב משה, והכנעני אז בארץ, בהר ה' יראה, גם הנה ערשו ערש ברזל, תכיר האמת, ישמע כי דוקא המקראות האלה הם (לדעתו) נוספים, לא שהספר כלו מזויף. ואם היה בלבו שספר התורה לא משה כתבו, לא אשר התבוללות היה רא"בע לרמוז מחשבתו כמו שהיא, בלי סיבתה סוד אשר שאיננו אמתת מחשבתו, ושהיה גם הוא (אם יבינוהו ההמון בימיו) תועבה גדולה, לא פחות מהמחשבה האחרת אשר שפינוזה מייחס לו. ובאמרו על והכנעני אז בארץ: יתכן שארץ כנען תפסה כנען מיד אחר, ואם איננו כן יש לו סוד, והמשכיל ידום" סבי הוא מסופק אם הפסוק הזה כתבו משה, ומה לורך לכל זה אם גם כל התורה כלה לא משה כתבה?

והנה הכל ידועים בו רא"בע באמרו ואם תבין סוד השנים עשר, כוונתו על י"ב פסוקים האחרונים שבתורה שכוללים סיפור מיתתו של משה, שהדעת נותנת שלא כתבם הוא עצמו, וגם שפינוזה ידע זה, אבל עשה עצמו כבלתי יודע, ואמר כי כוונת רא"בע על מה שכתות וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת, והאבנים לדברי רז"ל היו י"ב. ומזה יובן (לדעתו) כי ספר התורה אשר כתב משה היה ספר קטן מאד, שיתכן לכתבו על י"ב אבנים. והיכן מצאנו רא"בע סומך כל כך על דברי אגדה, עד שיזכיר השנים עשר בלי תלת אבנים וכוונתו על האבנים אשר לפי האגדה היו שתים עשרה? אבל שפינוזה עצמו ראה כמה רחוק הוא שתהיה זאת כוונת רא"בע, לפיכך תוסיף פירוש שני והוא שאולי היתה כוונתו על הי"ב ארורים (דברים כ"ז ט"ו), ולבסוף הביא הפירוש האמתי, והוא שהכוונה על וימת משה (דברים ל"ד). כבר שהבינוהו בעל מקור חיים והתוספות. כל זה תחבולה משפינוזה, כדי למשוך את רא"בע במלדתו, ולהסבים בלבות השומעים שגם הרא"בע לא היה מאמין שכתב משה אלא ספר תורה קטן מאד שיתכן לכתבו על י"ב אבנים. ואם היתה זאת מחשבת רא"בע כי משה לא כתב אלא ספר קטן הנכתב על י"ב אבנים, היה לו

נראה שספר הזה נכתבו אחרי הכתיבה על [illegible]; אבל אחר [illegible] (ראה [illegible]) [illegible] [illegible] ר"ל כי כתבו עליהם מספר [illegible] [illegible] בענין [illegible], [illegible] [illegible] עד עתה [illegible]. סוף [illegible] [illegible] לאלהים [illegible], אבל [illegible] מה שכתב ראב"ע — [illegible] [illegible] [illegible] כי [illegible] [illegible]; אבל [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] כן [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] הטעם את קורא בערמה ובמרמה; [illegible] [illegible] על [illegible], [illegible] עיניהם להכיר שקריו. ובדברי ראב"ע על הפסוק הזה עוד טעם אחד נשתכח שפירושו [illegible] לראב"ע דבר שלא עלה על לבו. ואני לא הספרתי את היה זה בטעות או בדעת, אך ראיתי כי גם המפרש [illegible] נשתבש בזה, ואולי מתוך למד שפירוש. הנה שפירוש הנזכר דבר ראב"ע כאלו כך הוא אמר: בעבר הירדן, אם הענין סוף [illegible] עשר וכו', והענין הזה כי לדעת ראב"ע משה לא היה יכול לכתוב מלות בעבר הירדן, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; כי [illegible] [illegible] [illegible] נשום על [illegible] [illegible] ועל העבר [illegible], [illegible] על [illegible]; [illegible] (עיין [illegible] [illegible]) [illegible] ראב"ע [illegible] [illegible] [illegible], אבל כך אמר: הנה [illegible] התורה שאמר בין פארן ובין תפל, כי [illegible] [illegible] לספר הזה, [illegible] [illegible] [illegible] אשר צוה ה' [illegible] [illegible] בעבר הירדן במדבר בערבות. ואם הענין [illegible] [illegible] [illegible] וכו'. [illegible] [illegible] ראב"ע לא היו עושים נקודות וקוים להפריד [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] על [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] מאמר, וראוי לתת לפניו [illegible] [illegible], [illegible] ראב"ע [illegible] [illegible] כי פסוק ב' [illegible] כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אשר צוה ה' אותו בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב; כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ואחר כן נסעו בערבות מואב, [illegible] [illegible] [illegible]: הנה [illegible] [illegible] בין פארן ובין תפל. אבל ואם הענין סוד שנים עשר אין לו סוס קשר עם בעבר הירדן, ואם היה כדעת הפירוש, כך היה ראב"ע כותב: בעבר הירדן, אם הענין וכו' לא: בעבר הירדן במדבר בערבה, ואם הענין.

ב (ד) **בגבול אחיכם בני עשו**, הנכון כדברי רשב"ם [illegible], שאין אלו אותו אדום שנשו ישראל [illegible]. ואם תאמר והיכן מצאנו לחלק בין אדום ובין עשו? אומר אני כי הכתוב עצמו חילק ביניהם, כי שם (במדבר כ') הזכיר מלך אדום, וכאן לא הזכיר מלך אלא בני עשו, ואחר שמצאנו את נבאלו אלופי אדום, יש לנו לומר כי קצת מבני עשו היו תחת מלך אדום, וקצתם [illegible]. ועליהם אלופים, ואם [illegible] לא [illegible] [illegible] [illegible] את ישראל [illegible] [illegible]. [illegible] מה שכתב [illegible]: זה פירוש רבינו, אבל [illegible] אין נראין דבריו בזה וכו', נראה לי [illegible] [illegible] דברי הרשב"ם; אלא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] את דברי [illegible] [illegible]; וכן [illegible] פסוק י"ד יש [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], ושם [illegible] [illegible] [illegible]. כי [illegible] הכו מיד, ולא היו כל העדה, ולא רובה, אלא מיעוטם.

(י) **האמים לפנים**, ושני פסוקים שאחריו אינם מאמר מוסגר כדעת רמב"ן, אבל גם הם מדברי ה' להודיע כי מתחלו נתנה הארץ הזאת לתושב, כי לפנים ישבו בה עם חזק הרבה יותר מן הבואבים, וה' הוא [illegible], [illegible] וישבו תחתם, וכנגד הודיע כי כזאת עשה ה' לבני עשו [illegible] על החורים, וכל זה [illegible] להודיע כי אין ה' [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] את הארץ לא יקחנה עוד [illegible] [illegible] לעם אחר. [illegible] [illegible]. (יא) **רפאים יחשבו אף הם כענקים**, כמו שבני ענק היו נקראים רפאים, [illegible] [illegible] [illegible] (האנקרים [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] (לפי [illegible] [illegible]) כן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] רפאים, [illegible] [illegible] על [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: (יב) **כאשר עשה ישראל**, [illegible] [illegible] על [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] סיחון ועוג) [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

(יט) **כי לבני לוט נתתיה ירושה**; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], אבל [illegible] לא אמר כי ה' [illegible] [illegible] [illegible]; על כן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (אדום [illegible] [illegible]) אמר כי ה' נתן [illegible] ירושה; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], אבל [illegible] לא [illegible] [illegible] [illegible], על כן לא אמר כי ה' נתן [illegible] ירושה; [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] לא [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], כי [illegible] לא [illegible] [illegible] קריאה של [illegible], כי

הכפתורים היוצאים מכפתור, שאין להם שום התיחסות עם אברהם, הם השמידום וישבו תחתם.

(לד) את כל עיר מתם והנשים והטף, וכן למטה ג' ו' החרם כל עיר מתם הנשים והטף, ויתכן כתרגומו וכתרגום המיוחס ליב"ע ונגד הטעמים, החרמנו את כל עיר, כלומר הגברים והנשים והטף. ובאיוב (כ"ד י"ב) מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע, ויתכן כתרגום סורי. מְתִים בצר"י, והכוונה שהנופלים ינאקו מתוך העיר, כמו שכתוב אחריו, ונפש חללים תשוע, וכן מלאתו (יחזקאל ל' כ"ד) נאקות חלל. רק בשופטים (כ' מ"ח) מלאותו ויכום לפי חרב מעיר מְתֹם עד בהמה, והם לא יתכן להעביר עיר מתמים; ואעפ"כ שכאן מְתֹם והם מְתֹם, מכל מקום הוא סיוע גדול לדעת בעלי הטעמים שהתיבה גם כאן מלת עיר סמוכה למלת מְתֹם. והנה כאן כתוב והנשים בוי"ו. וזה מסייע לדעת בעלי התרגומים, ולמטה ג' ו' כתוב הנשים בלא וי"ו, ויותר קשה מעט לפירושם. ובגעזעניוס בתזאורו (pag. 830) תקיים דעת בעלי הטעמים, אך הוא מפרש עיר מתים, המון בני אדם (turba hominum), וזה רחוק בעיני מאד. לפרש מלת עיר משמעה. ואם היה אפשר לפרש עיר מתים כמו שפוך, מתי עיר (על דרך המלות המורכבות בלשון יון ורומי ואשכנז) היה הכל עולה יפה. ואולי יתכן להשתייע ממלות ירק עשב, שענינן עשב של ירק, כלומר עשב ירוק לפני החציר, חרב של להב, כלומר חרב לוהטת, ונחת שלחנך, שלחנך שהוא שלחן של נחת, ודלוי לרב אחיו. לאחיו הדרובים, ואולם — ואם תאמר: ומהיכן תבא למלת מְתִים הוראת גבורים דוקא? נ"ל כי מלת מְתִים יש בה קצת הוראה על הכח והגבורה, כגון אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל (ישעיה מ"א י"ד) אבל תולעת אמר יעקב שהוא שם בלתי נכבד, ואולו ישראל שהוא שם כבוד (כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל) אמר מְתֵי, לשון גבורה, איננם תולעת, אבל אתם גבורים ונכבדים. וכן (שם ג' כ"ה) מתיך בחרב יפלו וגבורתך במלחמה. (שם ה' י"ג) וכבודו מתי רעב, דרך ההתנגדות הזכיר אצל הרעב מלת מתי. וכן ממתים ידך ה' ממתים מחלד (תהלים י"ז י"ד), אמר פלטה נפשי מרשע שהוא חרבך, וגם פלטני ממתים (אנשים גבורים ואכזריים שהשעה משחקת להם) שהם ידך ה' (על דרך אשור שבט אפי, וכפירוש רד"ק), והם מתים ואכזריים מחלד, חלקם בחיים וגו'. ולא אכחיש של פעמים תבוא מְתֵי בלי שום השקפה על גבורה או על אכזריות, כגון מתי מעט, מְתֵי מספר; ודבר זה מצוי בשאר לשונות, וכמו שתראה גם במלת גֶּבֶר, שאעפ"י שתחלת הנחתה היתה בהשקפה על הגבורה, הנה בלשון ארמית יאמרו תמיד גְּבַר, ובלי שום השקפה על הגבורה, וכן בל"הק גבר לא יצלח בימיו (ירמיה כ"ב ל'), נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה'), גבר מחליק על רעהו (משלי כ"ט ה'), ואולם, אנא בגם מלת גֶּבֶר בלי שיהיה מכוון שום ענין גבורה — ועדיין יש לשאול: אם מפני מה דבק עם האנשים והטף, למה הנשים והטף בה"א, ומתים בלא ה"א? ולזאת אשיב כי מְתִים היא מלה קדומה ונושנת, והיא בל"הק כמעט כמלה זרה ונכרית, וכמו שמצאה אינו אלא במליצת השיר, כאשר הן מלות אֱנוֹשׁ, חֶמֶר, מִלָּה, תֵּבֵל, והמלות האלו אינן מקבלות ה"א הידיעה, יען הלשון הקדומה (ואחריה גם לשון ארמית, שהיא בת הלשון הראשונה, אבל היא קדומה מן העברית) לא היה בה ה"א הידיעה, וכשעמדו העברים וחדשו להם ה"א הידיעה, שמו אותה במלות הנהגות אצלם בפי כל העם, אבל המלות הנושנות אשר לא היו נוהגות בדבור ההמוני, נשארו בלא ה"א כאשר היו מתחלתן.

ג (יא) הנה ערשו ערש ברזל, משה מאריך קצת בספור גדולת הנלחמים שנתן לנו ה', שנתן בידם שני מלכים אדירים סיחון ועוג, וכל זה לחזק את לב העם, למען יבטחו בה' שיתן בידם גם את ארץ כנען, וכמו שמסיים: כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה, לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. ולהוראה זאת (לרמוז גלגם גדולת התשועה אשר עשה ה' להם) אמר למעלה לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם, ששים עיר וגו', כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח וגו'. ולגדולת זאת הוסיף כאן כי עוג היה מן הרפאים הידועים בימיהם לרוב כחם ולגבורת קומתם שהיו מפחידים כל רואיהם, והוסיף גם כן ענין ערשו שהיה מפורסם בימיהם היותו שמור ברבת בני עמון, כי (כדברי הרמב"ן) העמונים קיימו מטתו לזכרון גבורתם שנלחמו ולקחו את ארצו; כל זה לחזק ליבר הישועה אשר כאן ה' לישראל. ואין כאן שום דבר שלא יצדק היות משה אומרו. והנה הדעת נותנת, שגם בעמדרם היתה לעת ערש ברזל, אבל משה לא נוה לשמור אותה, כי לא היה מדרכו להאריך בקרב עמו למלכי הגוים עובדי

הגולים, כי עדיין אורחו היתה לרבה העיר, לשירותה אוצרה; אבל דוד שלכד היה אוצר שהטובים בכל השריסם הרבים בישראל והיכה לרבה עוד אחרי, לפיכך כשלקח רבת בני עמון לא נמצא עליה את עטרת מלכם שקל ראשו ושמה על ראש דוד (שמואל ב׳ י״ב ל׳), ואם עדיין היתה שם ערש עוג, נראה לי בלא ספק שגם אותה היה מביא לירושלים, ואחר שלא נזכר זה בשמואל יש להבין שבמשך הרבה מאות שנה כבר נשברה ונאבדה ולא היתה עוד שם, ולא יתכן שיהיה הפסוק הזה נוסף בימי דוד, כדעת השאלמאנים. ועתה שואל אני אתכם: מי שהוסיף, מה ענין תוסיף? אלא אף אם יהיה שהוסיף הנה ערשו ערש ברזל וגו׳, לא יהיה שהוסיף כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, כי הרפאים כבר נשמדו זכרם בימי דוד, ושיהיה עוג נשאר מיתר הרפאים, היה דבר ישן נושן בדורו, והדבר הזה שיעלה על דעת אדם להוסיף שמה בספר, לא לעזר ולא להועיל. תלמד כי דוד וכל אנשיו, יותר היה להם להתחזק בעבור שהלא מספר יהושע (י״ג ד׳ וי״ב י״ב), ולא להוסיפן בתורה; כי רבים דוד ועבדיו הכו את ילידי הרפה (שמואל ב׳ כ״א מפסוק ט״ז, ד״ה א׳ כ׳ ד׳), והלא לכבוד גדול היה לדוד ולעבדיו אם יאמר כי הם הם שהכריתו את יתר הרפאים, ומה להם לתעמי המזור שהתורה להגיד לדור האחרון כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים, בזמן כי ילידי הרפה היו מן הכנען שהוא תמסורה בעבודתו ועבודת קומתו? ועתה אם יורה כי אלות כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים אינו מוספות אבל כתבן וגו׳ שכתב הספר, אבני שואל היתכן שכך היה לשון המחבר? כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן, כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, ראה המלך שאחת ירשו בעת ההיא. ומה קשר וגם יהיה לפסוק הזה עם מה שלפניו ועם מה שאחריו?

ואתחנן

ד (ו) **אשר ישמעון את כל החקים האלה**, ואמרו רק עם חכם ונבון וגו׳, מכאן סתירה לדברי האומרים כי החקים אשר חקק משה לבני ישראל לקוחים הם מחקי המצרים ושאר עמים שבימיו. אלא בני דורו של משה היו להם לדעת הדבר הזה יותר ממנו אנחנו אלה שם, ואיך יהיה משה שפה כל כך אל עז פנים כל כך, לומר לישראל כי הגוים כשישמעו את החקים האלה יאמרו שישראל עם חכם ונבון? אלא היה להם לומר שהם עם סכל ונבער, שתורתם בנויה מעמים אחרים. ובגדולה מזאת איך יאמר אחר כן ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת, אם התורה הזאת לקוחה היתה מתורות שאר גוים? אלא לכל המעט נצטרך להודות כי התורה האלהית ביררה האוכל מתוך הפסולת, וקיימה מכל החקים הנוהגים בעולם בימים ההם, רק אותם שראתה החכמה העליונה ישרים ולדיקים ומועילים, ותפלה החקים הרעים, או עשתה בהם שנוי והפכה אותם מרע לטוב. **רק** עם חכם ונבון. מלת **רק** ענינה כאן: בודאי, בלי ספק, עיין מה שכתבתי בבראשית כ׳ י״א. (לד) **או הנסה אלהים**, אין ספק שהוא אול, כדעת רש״י ורמב״ן, ולפניהם דונש בן לברט בתשובותיו על רבינו סעדיה הנמצאות בידי בכ״י. ובדברי ראב״ע בספר שפה יתר סימן ק״ח נפלו טעיות סופר והשמטת מלות, אשר בגללן אין לסימן ההוא הבנה.

ה (יב) **שמור את יום השבת לקדשו**, ענינו כמו זכור את יום השבת, וכמהו שמור את חדש האביב ועשית פסח, הן לבך מתי יבא יום השבת, ומתי יהיה חדש האביב, בכוונה לקדש את השבת ולעשות הפסח; ואין ענין שמור את יום השבת כענין שומר שבת מחללו, שענינו המנוחה והמנע מעשות מלאכה. (יט) **ולא יסף**, מלולה היה, כמו ויתנבאו ולא יספו (במדבר י״א כ״ה) עיין מה שכתבתי שם.

ו (ד) **ה׳ אלהינו ה׳ אחד**, הנכון כדעת רשב״ם וראב״ע ובעל העקרים (מאמר ב׳ פרק י״א) ה׳ הוא אלהינו, ה׳ לבדו הוא אלהינו. לכן ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך וגו׳, כי לא תצטרך לחלק אהבתך בין אלהים רבים. (ה) **בכל לבבך וגו׳**, אולי אמר לבבך על סבתה השכלון השכליי, ונפשך על התאוות, הוא כולל כחות הגוף וכל השפעותיו וכל מעשיו, ומאדך כולל הנכסים והקנינים. כי אמנם יש אהבה בלבו ואינו מוציא אהבתו מן הכח אל הפועל, ויש מוציאה אל הפועל, ותלמד שזה לא יגרום לו חסרון כיס ונשור בספו וקניניו. והמכנס מה הוא ענין אהבת אלא תאמר מטרת אהבת ה׳, הוא דבר הצריך פירוש, לא שהענין קשה או מסופק ר״ל עלמו, אלא מפני שהפילוסופים שהכניסו דעות חכמי יון בתורת ישראל, ושנו מראיהם של עניני התורה להסכימם עם דברי הפילוסופים, והואיל ולא היה זה הספרי, ספר משפטים והפילוסופיה עירוב שאינו לא תורה ולא פילוסופיה, ונשארו קרובים מכאן ומכאן.

ושכמו כבר פעלה הפלוספית בקדומה הרוח, לעדיין ספרי ישראל אלהים נהגם, [illegible] אין [illegible]
דרש לה להחקליס שהתמלים ולא נתורלים שהחתמים. והתמה לתר זה ועדי האומר על [illegible]
ח"ל: והמשת את ה' אלהיך, המיס [illegible] שליחותו ואין תכליתו, [illegible] בתותמר [illegible], ולפעמים [illegible]
[illegible] בעירורו כי בן מדת המשגת יתעלה דבריו (הפיו בסברת שליחותו וכרי) גם על דעת [illegible]
ופוסף להלפסות דבר [illegible]) גם על דעת חכמי ישראל. אבל שני התלרים אחלם גם [illegible],
יען אם יהיה אדם אכות שליחות אבל שאם לאין תכלית, ואם יאמין ויחזר הצמוד על הולך [illegible]
פילוסופים, או יוכל [illegible]: אם פיתבעו נעלה זתכרותם מסבית נפרשים, ואם [illegible] כל
השורה בעולם אחד אלא במרלו יתברך ? ואין כן ודין כן לא יתכן שיעלה עוד על לבו לעשות [illegible]
[illegible], כי יתסות השכל טוב בעיניו נסות. זאחר הוהם על התפלספים [illegible] גדול, ואך לא [illegible]
המכלון בתורה אינו [illegible] פילוסופיות, כי התכוון בפילוסופיות הוא אוליגה ושלכם [illegible], והמלכון
התורה יאה [illegible] הטוב והישר; ואם התורה מלמדת אותנו זיהות יאל ואהוב [illegible], אין זה [illegible]
[illegible] וידיעת האל והכרה שליחותו כפי מה שהיה נאמרם אך הכל לנטוע בנפשותינו תכונת [illegible]
[illegible] במעגלי צדק ומשפט. אשר על כן התורה והנביאים מקטינים תמיד ליור האל ומקרבים אותו
למדרגת האדם, וגם מייחסים לו הכעס ורצון, [illegible], השמחה והעצבון, ושאר התפעליות
והשתרות, הכל כדי [illegible] יחם וקשר בינו ובינו; ואם בהפך נצייר בלבנו [illegible] של פילוסופים, שעלם
שליחות בלי תכלית, אז לא יתכן עוד לנייר שום יחס וקשר בינו ובין בני אדם, ולא [illegible] עוד שום [illegible]
בעולם. ומה מקום לתפלה, אם האל בלתי מתפעל? ומה מקום לתשובה, אם רצון האל בלתי משתנה? —
ושמא יאמר אדם: אם כדבריך שהתורה והפילוסופיה מתנגדות זו לזו, אם כן אחת מהן שקר, אם כן
אתה נוטה חכמה, או מוחם בתורה, דע כי אינגו לא זה ולא זה, אבל אני רואה את שתיהן [illegible]
משני כחות הנפשיים, המחשבה והתרגשה הפנימית (עיין הקדמת בית האוצר), ולהבנה אחד משכבת
אלה ונפעל האחר אי אפשר, כי האדם בסברת מטועבד לשניהם, לפיכך התורה (האמתית) והפילוסופיה
(האמתית, אשר איננה עדיין כתובה בספר בפני עצמו, אבל היא מסתתרת בעשרת אלפים ספרים,
מעורבת תמיד עם טעיות ושבושים), שתיהן דברי אלהים חיים, כי שתיהן מסכימות עם טבעו של אדם.
ושתיהן אמת בנטיעות ממתלפות, ואין כאן המקום להאריך בזה. והתורה לענין אהבת ה', ואמר כי
תאמר שרחמה התורה שהאהבה לדבר כלשון בני אדם, ולצייר לפנינו אלוה מתפעל ובעל כעס ורצון, [illegible]
ושנאה וכיוצא בזה, הוא מן שראוי שיצייר גם האדם אוהב את האל או שונא אותו; כי מי שיסורם ה'
לנגדו תמיד ועיקר מחשבות לבו הוא לעשות נחת רוח לפניו ולשמור חקיו ומשפטיו ומצותיו, זה יקרא
אוהב את ה' ומי שאין אלהים לנגד עיניו, ואינו נמנע מעשות מה שהוא נתעב לפניו. והוא [illegible]
תמיד תועבות חדשות לחטוא ונגה, הוא יקרא שונא ה'. ואין אהבת ה' מלוה פרטית, אבל היא כוללת
כל המצות, שבל האהבה בעצמה לא יכול עליה צווי. וכן והאהבתם את הגר, ואהבת לרעך כמוך,
הכוונה בהם שנשתדל להיטיב להם, ונבדל מכל מה שיזיקם או יכעיסם. אבל האהבה שוכר בעל [illegible]
פלגנות (שער עשירי פרק א') שהנפש לאיותה עלם מסוג רוחני, היא נוטה אל הרוחניים וכו', ובהשיג
יקבע לה אור השכל. תפרוש מן העולם ומכל תענוגיו וכו', ולא יהיה לה עסק בלתי עסק עבודת
האל, ולא יעבור על רעיונים זולתו וכו'. כל זה אינו לפי דרכה של תורת משה, אבל הוא לקרוב מן
הפילוסופים שהיו נחוים יותר הנם העוסקים ביסודו של עולם, אך לפי שלהבו יותר המבן ועושים לא
תהו ברחם, לשבת יצרה, ואין עבודת ה' והאהבה בהתבודדות, ובישיבה במדברות, אלא בישיבה עם בני
אדם [illegible] עמהם צדקה ומשפט (ועיין כתרי, תחלת מאמר ב'). והרבנים לא היו מהפרושים והמתרחקים
מן החברה, וכמו [illegible] או [illegible] לא מתורת משה למדו דרכיהם, אולי מפילוסופי יון למדו, ואולי
[illegible] הנזכרים לאיזו ההתבודדות; ואולי לא [illegible] זאת לנו קצת מהמליצות (כמו
[illegible] קצת מגדולי חכמי הדור), ואם לשם ולנו, והכמינו ז"ל לא הזכירו כשום מקום. והרמב"ם [illegible]
(תורה חלק ב' פרק ל"ה) שאהבת ה' לא תתכן אלא בהשגת המציאות שלו כפי מה שהוא, והשיגה
[illegible] עד, ובכלל הדבר הזה שהוא שאלכות יסודי התורה שלפה פרקים (ב' ג' ד') ללמוד את השם קצת
[illegible] הנראות, למען [illegible] אהבת ה'; וכל זה רחוק תאוד מכוונת התורה; והפרקים [illegible]
להם [illegible] עם ספרו משנה תורה; ואם היה פילוסוף באמת, היה מבין כי הספר [illegible] דור ואשר [illegible]
דעות הריושו ותלמידיו [illegible] השפעה [illegible] הטמאים, ראוי [illegible] ספרו מורה שקר; אבל [illegible]

(אלא יז׳ פרק ב״נ) ימי של מה שאמר הרמב״ם בכל מקום אשר ימצאת ימבל יהודי עד יזרע מאזן, יתר זולת ספק. ימצאון מהרבים שהלעולם, אלה חכמי ישראל חלקים של הרמב״ם; ומתוך עליהם אחרון ימסרים ישלום המפורסמים, ימלא יזדחק עבדים סמוך שמקרא עמם ישראלים, ואחר שמכוון בכל אחד המסורות חסם על אחד אפשטלמם המלים. (יסודי התורה פרק ב׳), מה שלא עלה מעולם על לבם של נביאים, ואמנם אומר זה להכריע בהרס הספרים האמור של הרמב״ם, ואלא שלא לבחורי הדור כי הפילוסוף שהאמתי אין ראוי לו שיסמוך על פילוסופים אחרים, אבל ראוי שילמוד כל מאן אגור בעיונה, ומי שאין בו כח לקבל את ספרו סומך על הפילוסופים המפורסמים בזמנו (אלו שמלכו ראב״ע והרמב״ם של הרמב״ם ושל חכמי ישמעאל, ועתה סמכו הרמב״ן של לייבניץ ושל וואלף, וכמו אחרים סומכים עתה של קאנט ושל הגעגל או על ספינוזה) הוא כמו פילוסוף יותר ממי שסומך על מבינים פניו ושל יחסם, ועבודות ודיני מקנות, ואין כוונתי בזה לבזות את לב המחברים המלמד אוהבות הפילוסופיה, כי מעולם לא עלה זה של לב הגויים ורבותי חכמי אמונות; אבל כל ישעי וכל חפצי הוא להרחיק את הבחורים מלקבל בעינים עצומות כל מה שהוא מפורסם ומפואר בדורם, זו רעה חולה בזה לפם לא מחקירה ואהבת האמת, אלא מאהבת הכבוד המדומה, ומהיותם מבקשים למצוא חן בעיני אנשי הדור. אבל אוהבי האמת ובעלי שכל חזק ואמיץ יודעים כי כמה דעות היו לתהלה ולתפארת בדור או בדורות, ואולו בדור אחר בנות ושכחה. וכמה דעות היו לקלון ולחרפה במשך עדן ועדנין, והיו אחר זמן לשם ולתהלה, ותמלא הארץ אותם.

ל (ד) כי יסיר את בנך מאחרי, אין הכוונה כפירש״י על הבנים אשר תלד בת ישראל לבעלה הנכרי, כי הם אינם סרים מאחרי ה׳ אחרי שלא נולדו בישראל, ואיך יאמר על זה וחרה אף ה׳ בכם והשמידך מהר? אחרי שאין ענין זה מזיק כלל ולא מפסיד אמונת האומה, כי האשה הנישאת לנכרי היא נפרדת מבית אביה והולכת ויושבת לעם אחר; אבל הכוונה על בנך ממש כי העם הקרוב אשר תתחתן בו ולקחת מבנותיו לבניך, העם ההוא יסיר את בנך מאחרי, כלומר שאשה ואביה ואחיה יהיו גורמים להרחיקו מאל ה׳, כי יחזו יעבוד אלהים אחרים. ודן הם לבדי ר׳ שמעון בן יוחאי בקדושין ס״ח בנך הבא מן המוכרית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן העכו״ם קרוי בנך אלא בנה, והמעודה על עצמן אלא לא על בן בנך כפירש״י, וכבר תמה עליו רבינו תם (שם בתוספות) וסיים בכתוב כפירושי, והאזור כי יסיר מוסב אל התחתן.

עקב

ט (ד) וברשעת הגוים האלה, הנכון כדעת רמב״ן, לא כרש״י ורשב״ם, שאם כן הקשה היה לו לומר. והנה וי״ו וברשעת ענינו התנגדות (quum mentre tandis que,) ודוגמתו (למטה פסוק כ״ט) והם עמך ונחלתך, וכן מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי (בראשית כ״ו כ״ז), למה הקראנה לי נעמי וה׳ ענה בי (רות א׳ כ״א), איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופטים ט״ז ט״ו), מה לך לספר חקי וגו׳ ואתה שנאת מוסר (תהלים נ׳ ט״ז). (יח) ואתנפל לפני ה׳ כראשונה, מספר שמות אין נראה כלל שהיה משה עוד ארבעים יום שלש פעמים אלא פעמים. ארבעים יום ללוחות הראשונות (שמות כ״ד י״ח), וארבעים לשניות (ל״ד כ״ח), וכאן מוכר שהיה עוד שתי פעמים ארבעים יום. לקבל הלוחות הראשונות (ט׳ י״א) והשניות (י׳ י׳), ועוד נזכר שהיה ארבעים יום בתפלה ותענית. ואי אפשר לומר כדברי ראב״ע (למטה י׳ פסוק ב׳) שלא התענה משה אלא פ׳ יום, כי לא יתכן שארבעים היום של תפלה יהיו הם ימי קבלת לוחות שניות, כי כשאמר לו פסל לך וגו׳ ועלה אלי ההרה, כבר מחל להם, ולא היה בדעתו לכלותם, שאם יכלם מה מקום ללוחות ולארון? אם כן ארבעים יום של קבלת לוחות שניות לא היו לתפלה. על כן נראה כי משה ישב כדברי רז״ל קי״ך ימים בלא אכילה ושתיה, אלא שלדעתי הארבעים לא היו על הסדר, אלא נתחלו, ושם מימים שנאמר עליהם ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, ולא התענה להתפלל על ישראל, ולא ספק שהיה אחר כך, ואין זה לא נזכר בספר שמות, מפני שלא היה דבר מפורסם לישראל, כי לא ידעו מה משה עושה בתוך האהל, וכאן משה הודיעם הענין, להגיד להם עוצם חטאתם, כי כל כך הוצרך להתפלל ולהתענות כדי לכפר עליהם. והנה באמרו ואתנפל לפני ה׳ לא אמר נ״ר. ומה שכתוב למטה (י׳ י׳) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה׳ אלי גם בפעם ההיא, אינו סותר את פירושי, כי וישמע ה׳ אלי לא יתכן שיהיה ענינו שה׳ שמע אלי (בלוחות שניות האלה) אחר ארבעים יום של תפלה שהתפללתי נזכר,

כי אין פסק מקודם שישלח אל ספר, כשאמר לו ה׳ פסל לך שני לוחות. ואמנם כמפורשים, כבר נפגלה לו, שאם היה גלנו לגלותם מה מקום לנומות? אבל ויאמר ה׳ אלי הוא סוף הענין, כאומר: עמדתי בהר הרבעים יום לבקש סליחות הפניות, וכיון גם נפסק שהיה שמע ה׳ אלי ולא אבה השחיתך, ואמר לי קום לך למסע לפני העם.

י (יב) **מה ה׳ אלהיך שואל מעמך**. לא שזה שיאמר שהוא ממך שהוא דבר קל, אלא הכוונה שאינו שואל דבר לעצמו, כי אם לטוב לך.

יא (יא) **ארץ הרים ובקעות**, הארץ הזאת מקבלת המים מן המטר ולא מן היאור כארץ מצרים, והמצרי היה גם היה ישר כמלרם לא היה מועיל, כי היא ארץ הרים ובקעות ולא יוכל היאור לעלות ולהשקות את ההר (תלמידי פיאצ״ל אברהם חי מייבסטער), והנה היא צריכה לשמבחם ה׳ שישפיע עליה בזמן הראוי, וכמו שפירשו רשב״ם ורמב״ן והמבאר. (יז) **פן יפתה לבבכם**, יפתה מלשון פתי, וכן תרגם אונקלוס יטעה. שרש פתה קרוב לשרש פתח (וקרוב לו בלשון רומי Pateo), ונקרא פתי מי שהוא פתוח לקבל כל מה ששומע ורואה. בלי בחינה, ככתוב פתי יאמין לכל דבר. (כט) **ונתת את הברכה על הר גריזים**, הנתינה היא בדבור, וכמו ונתן אותם על ראש השעיר (כדברי הרמב״ן), והנה לא היו לא הלוים ולא השבטים על שני ההרים, ככתוב ביהושע (ח׳ ל״ג) חציו אל מול הר גריזים וגו׳, והנה היה הארון והלוים באמצע, וששה שבטים מזה לצד הר גריזים וששה מזה לצד הר עיבל, פני הלוים לצד הר גריזים, ואמרו ברוך אם שמוע תשמע, והפכו לצד עיבל ואמרו וארור אם לא תשמע, והנה בדבורם נתנו הברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל. ודע כי הר גריזים הוא מקום מרעה טוב ושדות ופרדסים, והר עיבל הוא סלע קשה ובלתי מצמיח, והנה בכל עת שיראו אותם יזכרו הברכה והקללה. (ל) **אחרי דרך מבוא השמש**, שהלכו אחרי דרך מערב והמפרשים (רמב״ן), ומלת אחרי היא סמוכה, אבל איננה סמוכה למלת דרך לבדה, אבל היא סמוכה לשלש תיבות דרך מבוא השמש, לפיכך מלת מְבוֹא שהיא סמוכה למלה אחת היא בטעם משרת כמו שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים. ומלת דרך שאיננה סמוכה למלת מְבוֹא. אלא לשתי תיבות מבוא השמש, הוצרכה להיות בטעם מפסיק (יתיב), כמו שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים, ומלת אחרי שאינה סמוכה למלת דרך לבדה, אלא לשלש תיבות דרך מבוא השמש, הוצרכה למפסיק יותר, והוא פשטא (כידוע כי שני המפסיקין דומים, הראשון מפסיק יותר, וידוע כי היתיב כמו כמו הפשטא), כמו יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים. ורש״י נכשל בהבנת כמה של טעמי המקרא הזה, כי הספרי הטעמים לא היו ידועים יפה בימיו, ויש לתמוה על הרמב״ן שהיה מבין בפסוקי הטעמים, ואעפ״כ תרגם כפירש״י, ואחריו המבאר העתיק דברי רש״י כלשונם, ולא העיר עליהם דבר, וכבר פירשתי הענין הזה בנ״הע תקס״ט עמוד נ״ז. **מול הגלגל**, אינו המקום שנקרא כן בימי יהושע, כי הוא היה סמוך לירדן, וסמוך ליריחו ושם נימולו בתחלת כניסתם לארץ, אבל גלגל זה הוא סמוך לעיר שכם ורחוק הרבה מיריחו. ורש״י פירש מול הגלגל, רחוק מן הגלגל, אך אין זה במשמעות מלת מול.

ראה

יב (ה) **כי אם אל המקום**, הרי זה מקרא קצר, ושיעורו כי גם אל המקום אשר יבחר תבאו, כי אם למקום שבנו תדרשו ושם תבאו. ודרש נקשר עם ל׳ כמו ופן תדרש לאלהיהם (למעלה ל׳), ושאלה דוד וידרוש לאשם (שמואל ב׳ י״ב ו׳). ואמר זה לפי שהמשכן היה מטלטל ממקום למקום, והיה צריך לשאול היכן הוא עכשיו, ופסוק זה לא היה אפשר לכתבו אחר שנבנה בית המקדש. והאיש De Wette לא הבין כלום, וכתב כי זו ראיה שנכתב ס׳ דברים אחר בנין בית המקדש, ואמר כי נכתבה הפרשה הזאת לאסור הקרבנות חוץ מן הבית הזאת, תחת אשר משה התיר להקריב בכל מקום; ואיך לא ראה כי גם במדבר אסר משה אפילו שחיטת חולין חוץ למשכן (ויקרא י״ז), ואיך יתכן שיהיה בדעתו להתיר הקרבנות בכל מקום? (יג) **אשר תראה**, כמו כי ראיתי בבניו לי מלך, וכן ואתה תחזה, ותרא ראה, ונפלאתי רְאִי, עינים מה שהוא נבחר וטוב. (כא) **כאשר צויתך**, לדעתי מוסב לאסור הדם האמור למעלה בפרק י״ז. (כג) **רק חזק לבלתי אכל הדם**, אחר שלא היו צריכים לזרוק הדם על המזבח, היה קרוב שיאמרו שמותר גם לאכלו, על כן סמך כאן איסור אכילתו. והנה אָמַרְתִּי בטעם איסורו כי הוא הנפש, נראה שהלמד כי עקר איסורו הוא שלא ישתו בעודו חם ונוטף מן החי, כי זה מעשה האכזריות הבהמה,

ועיין יש עמים ששותים בתאוה דם אויביהם; ולהוסיף הרחקה לא אמר לא תשתה אותו, רק לא תאכלנו, אפילו לאחר שנקרש.

יג (ד) **כי מנסה ה' אלהיכם אתכם**, לא שה' יעשה אות ומופת לקיים השקר, אבל הוא מנסה אתכם על ידי שהניח לנביא השקר שיצליח בכזביו. והנה גלוי וידוע לפני המקום שלא יתכן לשום אדם לעשות אותות ומופתים אמתיים בזולת שליחותו יתברך, אבל גלוי וידוע לפניו גם כן כי יתכן לרשעים להתעות את העם בדברים מזוייפים, לכך הקדים לתקן תקנה שיוכל להמלט מהם. (ו) **סרה**. דבר שאינו (רש"י בתהלים ל"ח י"ט), ועיין פירושי לחזון ישעיהו פסוק ה'. ובערת הרע מקרבך, הנעשה הרע והעונש הכרוך בעקבו, עיין למטה י"ט י"ט.

יד (א) **בנים אתם לה' אלהיכם**, לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים (רש"י), כלומר אתם כבנין של מלך, וראוי שיתראה בכם הוד והדר, והקרחה והגדידה מגנים ומבזים גופו של אדם, וחזר ואמר כי עם קדוש אתה וגו' הכל על הקרחה; ואח"כ סמך לזה לא תאכל כל תועבה, כי גם אכילת השקצים היא גנאי לאוכל, וגם שם אמר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. (ד) **שור שה כשבים ושה עזים**, ראיתי לפרש כאן השמות האלה והמתייחסים אליהם. **בָּקָר** הוא שם המין. **שור** הוא כל אחד ממין הבקר, זכר או נקבה, והוא נחלק לעגל ועגלה כשהם קטנים, ופר ופרה כשהם גדולים. **צאן** הוא שם כולל שני מינים, מין הכשבים ומין העזים. כל אחד מן הצאן נקרא שֶׂה, בין מן הכשבים, בין מן העזים, בין זכר בין נקבה. מין הכשבים נקרא כבש וכבשה כשהם קטנים, ואַיִל ורחל כשהם גדולים (רחלים מאתים ואילים עשרים, בראשית ל"ב ט"ו), וכשב וכִשְׂבָּה בין גדולים בין קטנים (לפיכך אומרים תמיד כבשים בני שנה, ולא גם פעם אחת כשבים בני שנה), מין העזים, נקרא גְּדִי וּגְדִיָּה כשהם קטנים, תיש ועז כשהם גדולים (עזים מאתים ותישים עשרים, שם), ושעיר ושעירה בין גדולים בין קטנים. (כח) **מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא**, בשנה ההיא איננו חוזר אל תבואתך אלא אל מקצה ג' שנים (וכן רמז בעל הטעמים), כלומר מקצה ג' שנים בשנה ההיא בעצמה תוציא את כל מעשר תבואתך והנחת בשעריך; ולפי הפשט הוא הנשאר ממעשר שני שלא הספיק לאכלו בירושלים, מצוה לבערו בכל שנה שלישית ולתתו ללוי ולעני. המתינה לו תורה עד ג' שנים שיאכלנו הוא עצמו בירושלם, ומה שנשאר בשנה השלישית יצטרך לבערו ולא ימתין עוד. וזה טעם סמיכות והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו, כי אע"פ שמצוה לאכול מעשר שני בירושלים, מכל מקום אין רע שישאיר ממנו להאכיל ללוי שבעירו עם שאר העניים. ועיין מה שכתבתי על כי תכלה לעשר (למטה כ"ו י"ב).

טו (ב) **שמוט כל בעל משה ידו**, הנכון כפירש"י, כל בעל משה (אשר ישה ברעהו משאת מאומה) ישמוט ידו. שמוט ידו, כמו תשמט ידך, תניח מלגבות. ולפי זה כך היה ראוי לפסקים: שמוט כל־בעל משה ידו. אך בדרוש האמוראים אמרו (גיטין ל"ו) משאת כל יד, ובעלי הנקוד והטעמים עשו גם כן משה סמוך למלת ידו, כמו משאת כל יד. ונ"ל שעשו זה מפני מלת שמוט שהוא בבנין הקל, כי שרש **שמט** ענינו עזיבת הדבר (השמטנה ונטשתה, ויאמר שמטוה וישמטוה), ולפי זה לא יתכן לומר שמוט ידו, כי לא יוכל אדם לעזוב ידו, כי היא עצם מעצמיו ובשר מבשרו, אבל יאמרו תשמט ידך בהפעיל, והכוונה: תניח לידך שתעזוב את השמוט ולא תאחוז ותחזיק בו. ועם כל זה נ"ל שאין אומרים מאדם שומט ידו כשהוא מסיר אותה ומרפה אותה, שלא יעשה מלאכתה, וכאילו אין לו עוד יד. (ד) **אפס כי לא יהיה בך אביון**, אחר שאמר את הנכרי תגש, שאין השמטה משמטת לנכרי, חשש שמא כל אדם ילוה לנכרי וימנע מהלוות לישראל, על כן הוסיף ואמר שאין ראוי להלוות לנכרי אלא אם לא יהיה אביון בישראל, וכל זמן שיהיה אביון בישראל אפס מִצְוָה לתת לו אע"פ שהשמטה משמטת לו, כן פירש אדוני אבי ז"ל. (ז) **ולא תקפץ את ידך**, במאמר בר כתבתי כי בדפוסי לשבונה קוסטנטינא והגירסא מתורגם לא תקמוט את ידך, ולשון זה נמצא בארמית לתורגם הפנים (עיין בערוך), ולשון ראשון (שהוא לא תקפוץ, שנמצא ברוב הספרים) לא ידעתי שימצא לתרגום אבל בארמית, כי קפיצה בתלמוד היינו אלא מענין מקפץ של הגבעות, והאחכם

רמ״ל נ״י, חשיב (במאמר) כי לא זכרתי לשון הקפאה בכיפין (נ״ט ח׳) חרס, רומז גרגרת, כן נתירה מוגבר קופן ונקפן, ועניינו סגירת שפתים, והיינו מענין מקפן על הבגעות וזה איננו כלום, כי לאני חתרפי אלא ידעתי שהמלה סרס קפן בארמית לאורחת הסגירה, והוא הטעם כאיש עין תעטפת. ומי יאמר שהקפאה הוא בלשון ארמי? כי אע״פ שנאו זה מלות ארמיות, חנה עקר לשונם עברי הוא, ומי יאמר פי כל חנה תגלגלם עתיקם היא ארמית? — ועם כל זה אינני מחליט שנוספת לא תקפץ את ידך היא מארמית, כי מצאתי בלשון סורי סרס קפס בסמ״ך נותן הוראה לאורחת הסגירה והלחוץ, והיינו רחוק שהיהודים היו אומרים קפץ בצד״י על דרך ל״הק. וראיתי רוצה לאביא סיוע מתרגום ירושלמי (בראשית כ״ח י׳) קפלת ארעא קדמוהי, אך נ״ל כי כשאמרו בל״הק קפלה לו הארץ, הוא ודאי ענין לגמוס, אבל כשאמרו קפלת ארעא קדמוהי, יתכן שהוא ענין דלוג, שהארץ באה לפניו נקפלה ודלגה. זה אני אומר מפני מלת קדמוהי, והמתורגמן כתב קפלת ליה ארעא, ועם כל זה הביאו בענין דלוג. (יב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה, לפי הפשט נמוכר עצמו הפתוח מדבר, כי כן תחלת הורחם הנפעל איננה אלא כהורחם ההתפעל, ולפיכך אמר ועבדך שש שנים אף על האשה, ולא שהכיר ממון סיוער ושאם לא יעדה או הפדה תלא חנם, כי הענין הזה איננו אלא בקטנה שמכרה אביה, והכן שמדבר נמוכרת עצמה אין ספק. שהיא קטנה, והוציא דבר הנהוג בשנים. לא יתכן לא לצאת באשם סימנים, והוא צריכה לעבוד שש שנים. (יח) כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים, אמרו מן הקדמונים, והמפרשים ראב״ע ורלב״ג, כי אין רשות להשכיר עצמו יותר משלש שנים, והנה זה ראיה רמב״ם ודון יצחק כי זה הבל, כי שלש שנים כשני שכיר אין ענינו, רק שנים מלומדבות, וכן כתוב בעבור שנה כשני שכיר, גם פירוש. רשב״ם ור׳ עובדיה ספורנו לא יתכן, כי הכתוב אומר בשלחך אותו, לא בהעניקך אותו, ועוד אין להענקה שיעור ואיך יאמר שנתן לו שכר כפול מפני שהעניקו? גם דברי רד״ק ור״י ערלאמה הקרובים לדברי רש״י שהשכיר נשכר ליום או ללילה, והעבד הוא בכל רגע תחת ממשלתך, לא יתכנו; כי היה לו לומר משנה עבודת שכיר, לא שכר שכיר. והנכון לדעתי: לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי, כי חמשה שש, [illegible] שכיר היית מוכרח לשלם לו שכרו, כי כן דרך השכירים, כי [illegible] לפרעון. [illegible] והמוכר עצמו לעבד [illegible] אין [illegible] שהשלמנו שכר הרוחת הרשה, ופירוש המלה כך הוא: משנה וכפלים (מאה מנחת לעבדו זה) היה השכר שהיית צריך לתת לשכיר שיעבדך שש שנים.

טז (ב) וזבחת פסח להי אלהיך צאן ובקר, לפי הפשט, פסח מצרים לא היה אלא מן הצאן ולא היה נאכל אלא צלי, ואכל בעבור החפזון; ופסח דורות היה מן הצאן או בקר, והיה מותר לבשלו במים, כי לא היה שם חפזון; ואעפ״כ נהגו קדמונינו להוסיף זכר ליציאת מצרים, ולהביא מן הצאן בלבד, ולעשותו צלי זכר לפסח מצרים. (ג) שבעת ימים תאכל עליו מצות, מלת עליו נראית במיותרת, ורמב״ן לא תרגמה. אך נראה עקר הענין הוא [illegible] [illegible] המקריבים הפסחים ועמו אוכלים מצות, ואכילת המצות נמשכת ז׳ ימים, אך הוא תמיד בסבת הפסח הרגלו. וכן בתרגום ירושלמי מיכלון לשמיה פטיר. (ו) מועד צאתך ממצרים, אם פירושו כמו נאמר יום קפס, אבל מועד צאתך איננו עת צאתך, כי מעולם לא מלאנו מועד על זמן עשיית דבר, או על זמן היות דבר, אלא על זמן מיועד מתחלה; והנה, זמן בוא השמש היה הזמן שהיו מיועדים ומוכנים עצמם לצאת, כי אז התחילו לאכול תכולת הפסח. (י) מסת נדבת ידך, מנחם בן סרוק נעבך מס (עשה למס עובד, וחבריו) כתב: ויתכן להיות מגזרתם מסת נותנת ידך, כמו מתנת נדבת ידך. ודונש בן לברט תפס אותו וכתב: ולדמות חֲנִי מַם הוא הזמה, ופירש מסת על פי לשון ארמית. הרש״י ורשב״ם ורמב״ן הלכו אחריו, ורשב״ם כתב גם הוא כי המדמה מסת אל מס הוא הזמה. ועם כל זה נראין לי דברי מנחם, כי מִסַּת הוא מענין מַס, והדגש מורה (כדברי ראב״ע) על אות״ן, ומשלה משרש נָסָה, וסנות תמורת סגע גְּשָׁא, והוא מענין ויטח משאות, וקרוב לזה תרומה מן הָרִים, כי כשהקפן נותן לגדול אומרים שהוא מנביה הדבר. ובעזעזיים גם הוא מדמה מִסַּת אל מַס, אלא שהוא אומר כי זה נם נגזרים מן מֶכֶס וּמִכְסָה, ושניהם לקח דוגמתם בלשון יוני ורומי, ולא גם אחת בל״הק והשפיכות, [illegible] מִכְסַת, [illegible] [illegible] [illegible] בְּ [illegible]

כאן אלא בדומה. עוד נראה לי כי. אולי אין המלה הזאת, ארמית ממש, אבל היא מלה יוונית שנכנסה
בלשון ארמית. בזמן בית שני, ועקרה. Satis

שופטים

(יח) שופטים וגו׳, אין שוטרי ספק כי השוטרים האלה שליחי ב״ד. הרמב״ם בפרק כ׳ בהלכות סנהדרין
נמצא הוא נקראים נוגשים, לא שופטים, ובמשלי (ו׳, ט״ז) אשר ראשה את פקידי שבטיכם, האנשים
הממונים ושוטרים ואתן אותם ראשים עליכם וגו׳, ושוטרים, ובדברי הימים ב׳ י״ט ולוים ואנשי הראשים. כאן
ושופטים וגו׳ בשעריך, ושוטרים ראשים לפניהם. וכיהושע ח׳ ל״ג וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו,
והנה השופטים הם הדנים בין אדם לחברו, או בעדות עדים על איש שחטא, והשוטרים הם הממונים
על שלום העיר וגבולים וצרות ושכונות על העם. נפסק, מוסב על אתן לך (רש״י), ויהיה כבר
שופטים, ושם על זה עוון הוא שניהם, והכוונה שהשופטים והשוטרים יהיו מאותו שבט, כי יקשה
בעיני הקהל להיות משועבדים לאנשים שהם משבט אחר. (יט) ויסלף דברי צדיקים, יעוות לאנשים
צדיקים. הכוונה דברים בלתי ישרים, וכן בתרגום ירושלמי ומקלקל מליהון דזכאין בשעת דינהון:

יז (ג) אשר לא צויתי הכוונה שהדבר הזה הוא הפך ממה שצויתי, על דרך שאומרים
לא חכם והכוונה כסיל, ואומרים לא טוב והכוונה רע. (ח) כי יפלא ממך דבר
למשפט, אחר צוה להעמיד שופטים בכל עיר, אם כן ודאי כי יפלא ממך דבר למשפט אינו אלא כשחכמי
העיר (השופטים) חולקים בדבר, כמו שפירשו חז״ל, אך אין זה נלמד מתבלות דברי ריבות בשעריך, כי
מחלוקת החכמים אינה ריב, ומלות דברי ריבות בשעריך ענינן שבעלי הריב מתרעמים בטענותיהם עד שאין
השופטים יודעים להכריע מי חייב ומי זכאי, או שיודעים מי הוא החייב, אבל בידם להכריע אותו שיעשה
מה שחייב, ומתמרדים כי יפלא ממך, הדבור אחר אל העם כלו, כי כשהשופטים חלוקים, העם לא ידע מה
יעשה, והוא מוטל על הקהל הזה לשלוח שלוחים לבית דין הגדול: בין דם לדם, שלא ידעו השופטים
להחליט אם הסריכה היתה בזדון או בשוגג. והנה המפלאה והספק הוא בין דם לדם, שלא ידעו להבחין מה
הוא הדם הזה, כלומר אם היתה הסריבה הזאת, אם בשגגה ואם בזדון. מלולת בין ל.... משמשת
בהשוואה להבחין דבר מדבר, כאן אמר לא ידע בין ימינו לשמאלו, ואין שמה לשום יחידים: בין דין
לדין, בין תביעה לתביעה, כלומר לא ידעו להבחין אם מה שהוא טוען הוא הטענה, שזה התביעה לזוקה אם
לא: בין נגע לנגע, בענייני נגע ומומים (כפירוש רשב״ם ורמב״ן), והאומר נגע לטהרה זו, נגע וקלון
ימצא (משלי ו׳ ל״ג), שפירושו נזק כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם: (ט) ואל השופט אשר
יהיה בימים ההם, הכוונה שילכו אל מי שיהיה בימים ההם, אם שיהיה השלטון ביד בית דין של כהנים,
ואם שיהיה ביד שופט יחיד שלא כאן, בכל הפנים צריך לשמוע דברי מי שהשלטון בידו. ולפרוש
אותו גם כן אמר שאמר ובאת אל הכהנים הלוים בלשון רבים, היה ואמר בלשון שמוע אל הכהן בלשון יחיד
אך אבל אולי היה, ואפילו לא יהיה שם בית דין של כהנים, אלא כהן אחד צריך לשמוע לו. והנה הבאת
הנם המשפט שנותר על פנים שונים, והתורה לא בחרה דרך אחד והרחיקה כל זולתו, אבל הניחה הבחירה
בידי האומה לפי צורך הדורות. כלומר לפי תכונת העם ותעמדו הפנימי והחיצון: (יד) אשימה עלי מלך
ככל הגוים אשר סביבותי, יש לשאול מה בין מלך ושופט, ולמה השופט נזכר למעלה כדבר מצוי
בשבטי ישראל, והמלך נאמר כאן כדבר חדש אחר בישראל, ולקוח ממנהג שאר האומות? ונראה לי כי ההבדל
שבמלוי בין זה לזה הוא כי, השופט לא היתה שררתו ירושה לזרעו אחריו, אבל בצות השופט היו בוחרים
שופט אחר השופט אחר, ויכול מאיזה משפחה שיהיה, כמו שמצאנו בשופטי ישראל, שהיו אחד יהושע. אבל
המלכות היתה ירושה מאב לבן, כמו שכתוב כאן למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו, ולפיכך כשהעמיד
גדעון הושיענו מיד מדין אמרו אנשי ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך (שופטים ח׳ כ״ב) ויומליכו את אבימלך למלך, וכן כשאמרו
לשמואל (שמ״א ח׳ ה׳) שימה לנו מלך, היתה כוונתם שלא יהיה כשאר השופטים, אך
מלך ככל המלכים. והתחילוף הזה שבין שופט למלך נמשך עוד חלוף אחר בינהם, והוא שהמלך אשר
מולך וכמבולו נשא המלך, והמשרתיו ידע שהוא עתיד למלוך, וגם זרעו עתיד למלוך, היה נוהג בגדולה וכבוד
וכמבחר כבל משפט המלך המפורש בשמואל (א׳ ח׳), ולפיכך הזהירה תורה לאזהירו שלא ירבה לו סוסים
ונשים וכסף וזהב. וכל זה לא היה מצוי בשופטים שהיה נבחר מן העם, והיה יודע שאין גדולתו עוברת
לבניו אחריו. והנה התורה לא צותה הקמת המלך, וגם לא הרחיקה אותה, כי הכל תלוי במעמד האומה,
יש זמן שהאומה צריכה להנהגה שהכל בידי זקנים ושופטים, ויש זמן שהיא צריך למנהיג יחיד, יש זמן שהיא
צריך לשופט (מושל), ויש זמן שהיא צריך למלכה מלא לנצח והתורה הניחה הדבר לבחירת האומה, ואמרה

כשתראה שצריך להעמיד עליכם מלך תעמידהו מקרב אחיכם, רק לא ירבה לו וכו' והיה כשבתו וכו'. והנה בימי שמואל ראו כל העם כי הוא היה זקן ובניו לא היו הולכים בדרכיו, ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט, והיה אפשר להם לבקש משמואל שיעמיד להם שופט אחר שיהיה במקום מקומו, ולא יהיה כבניו, אבל כבר נשתנו הדורות, וידעו זקני ישראל כי לפי מעמד העם בימים ההם ושנוי המדות שהיה בהם [illegible], ותוספת התאוות והכבוד שהדרום ([illegible]), שהיתה האומה צריכה למלך שיהיה לו ולבניו עושר וכבוד, לפיכך נתקבצו כל זקני ישראל אל שמואל ובקשו ממנו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים, ולא היה בדבריהם שום רע, כי לא דברו אלא כדברי התורה כאן ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי, אבל הסבה אשר סבבה את זקני ישראל לשאול כזאת היתה דבר רע, והוא שנוי פנימי בדרכי האומה, שלא היתה האומה כדאי להתנהג תחת שופט שאין לו עושר ומרכבה ופרשים, וזהו כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם, כי מה שאמרו הזקנים ה"א ראיה שהעם כבר נטה מדרכי ה' ופנה אל רהבים ואל [illegible] שמחתם. ורלב"ג (בשמואל) והרמב"ן (כאן) חשבו שמשאלו הזקנים גמלה לפשעם (שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים), שהיתה כוונתם שהמלך ישים משפטים וחקים ככל הישר בעיניו; וזה אינו כלל שהמשפט הוא לשפטנו, אבל שרש שפט נאמר על גזירת הדיין האומר פלוני זכאי ופלוני חייב (וכמו שאלתו בשלכי יהודה וישראל, שהיו בעלי הריב באים לפניהם לדין), ונאמר על הוליכה למלחמה להציל האומה מיד אויביה, וכמו שהיו השופטים שעמדו אחר יהושע, אבל קביעת החקים והתורות לא היתה מעולם מלאכת השופט. ולפיכך זקני ישראל לא חטאו כלל, אבל העם כבר החל להשתנות, והיו צריכים למלך, כמו שראתה התורה באלפים שנה בימי משה:

יח (ו) **ובא בכל אות נפשו**. ושרת בשם ה' אלהיו, חלק כחלק יאכלו, המשנה מעונים של כהנים אלו הוא שקלת מן הכהנים יעמדו בקביעות בבית ה' לעמוד לשרת שם תמיד, ושאר כל הכהנים ישבו בעריהם והיו פונים בכל ערי ישראל, וכשירצו יבאו לבית ה' וישרתו שם ויאכלו שם מן הקדשים, ויחלקו בשוה עם הכהנים העומדים שם בקביעות. אבל בימי דוד נשתנה הענין, ונחלקו הכהנים לכ"ד משמרות, והיתה כל משמרה משמשת שבוע אחד, ומאז והלאה לא היה עוד רשות לכהן לבוא ולהקריב בשבת שאינו שלו. ואפי' שלא יאמרו הכתובים הללו כמבוטלים, שתקינו הקדמונים שיהיה כל כהן רשאי להקריב קרבנות נדבה של עולתו אפילו בשבת שאינו שלו, ושהכהנים הבאים לרגל יוכלו לעבוד בקרבנות הבאים מחמת הרגל. ופירש יפ להעתיד על האחרונים זמן כתיבת ספר התורה או ספר דברים. איך לא יראו כי אחר שנתקנו המשמרות, לא היה מקום כלל לכתוב המקראות הללו: (ח) **לבד ממכריו על האבות**, רבו הפירושים על המלות הללו בדברי הראשונים והאחרונים, ההולים והערלים, ולא אחד מהם שתפש כולם על המפרשם בלי דיוק ובלאלום. ובעל הרכסים לבקעה פירש: לבד ממכרו ודינו נמכר מזרחקו, שעל אבות הכהנים מוטל לנהלם מיד הקונה. לפיכך פלוני אבל דבר זה אין לו ענין לכאן. ואני אומר מפרש שאם יהיו הקדשים מרובים, שלא יספיקו לאכלם בזמן הקבוע להם (יום אחד או שני ימים), וימכרו את המותר לכהנים אחרים, הוא מוטל על האבות ושרי הכהנים לחלק בין הכהנים כסף הממכרים ההם, לא שלא כחלק, אלא כפי מה שיראה להם לפי צורך כל אחד ואחד, ולפי תכונתו ומעלתו. ועדיין קשה לי מלת ממכריו, ויותר היה ראוי שיאמר ממכריהם (של כהנים הנזכרים בפסוק הקודם): (י) **מעביר באש**, ענין מיתה, כמו בשלא יעבירו (איוב ל"ו י"ב): (יג) **תמים תהיה עם ה' אלהיך**, הדורש לקוסמים הוא סומך עליהם ועושה מה שאומרים לו, אפילו נגד התורה, ואתה אל תסמוך עליהם, אך היה תמים עם ה' אלהיך, ולא תשמע לזולתו נגד תורתו. ולפיכך אמר מיד כי הגוים אל קוסמים ישמעו. ואתה נביא יקים לך ה' אליו תשמעון, והוא לא יצוה דבר נגד התורה. וידוע כי בגוי קדם היו נכנעים אל הקוסמים בכל מעשיהם, כגון אם היה הקוסם אומר להם אל תלחמו היום לא היו נלחמים, ואם היו אומרים להם צריך שתקריבו פלוני או פלונית, היו זובחים אותם: (טו) **נביא מקרבך מאחיך כמני**, בתחלה אמר לא ימצא בך, אפילו בגר לא ישב בקרבך אם הוא מעביר בנו ובתו באש וקוסם ונחש. נראה שישראל לא היו נקיאים בארץ המתאניות, והתפשה התורה שמא יבאו בניהם קוסמים מעבר אחרת. לפיכך אמר נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך ה' אלהיך, ולא תשמע לקוסמים נכרים, אשר קדרת חדבר שיסיתך לשמוע כתועבות הגוים (תלמידי יוסף שבתי בחוני):

יט (יב) **ושלחו זקני עירו**, מכאן שאין רשות לגואל הדם להוציא את הרוצח בזדון מערי מקלט, ואל להמיתו שם, כדעת רש"י על נשבעו בו (במדבר ל"ה י"ט). גם יש לנגזר מכאן שאין את האדם שלא

נפשו, כי לא אמר ולקחו אותו ושפטו אותו; והכל מקום לא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט, כלומר שאין גומרין דינו אלא בפניו, אחר שמיעת טענותיו, אבל תחלה מקבלים העדים, ואם יש מהם משרישים מביאין אותו לבית דין ושומעין דבריו, זכן למעלה (י״ז ד׳) ודרשת היטב. ואח״כ והוצאת את האיש ההוא אל שעריך, להרע בית דינך: (טז) **כי יקום עד חמס באיש**, והנה עד שקר העד, אולי הדין תורה היו מקבלין עד אחד וכותבים דבריו וממתינים אם יבוא עד שני ויצטרפו לעדות. גם נראה שעד שקר היה נענש גם אם לא נגמר הדין, וגם אם לא בא עד אחר להצטרף עמו (תלמידי מוה״רר הלל ברוך קסטילי): (יט) **ובערת הרע מקרבך**, אין זו מיתה, כי לא כל עד זומם יומת, אך ענינו תבער החטאת בהענישך החוטא, שאם לא כן תהיה החטאת בישראל, וכלם יהיו נענשים עליה, את בנין אב לכל ובערת הרע, שענינו העון, וכן ובערת דם הנקי הוא רוצה שהעון הוא המתבער. ותלמידי יוסף שבתי באזובי הוסיף ראיה ממה שכתוב למטה (כ״ב כ״א) וסקלוה אנשי עירה ובערת הרע, שהיה לו לומר ובערת הרעה, וכן (כ״ב כ״ב) ומתו גם שניהם ובערת הרע, היה לו לומר הרעים, וכן (כ״ב כ״ד) והוצאתם את שניהם ובערת הרע מקרבך:

כ (ו) **ולא חללו**, לא הוציא פריו לחולין, וזה על ידי אכילת פרי השנה הרביעית בירושלים (ויקרא י״ט כ״ד), ומכאן ואילך נעשה פריו חולין (שם כ״ה) ואין הכוונה על הפדיון, כי אין הפדיון מחויב. אלא אם לא יוכל להביא הפירות לירושלים יפדה אותם בדמים ויאכל הדמים בירושלים, על דרך שנאמר במעשר שני (למעלה י״ד כ״ד כ״ה), ועקר המצוה אינו אלא האכילה בירושלים, ובשעשה מצוה זו הרי הנטע יצא מקדושתו, ומה שהמצוה בו בשנה הבאה הוא חולין גמורין: (ז) **ומי האיש אשר ארש אשה**, אחר הזה ושנים שלפניו (אשר בנה ואשר נטע) היו בורחים רבוי עבודת הקרקע ולקיחת נשים בישראל. ואין ספק כי כל אלה מצות הן, לא היתר בלבד, שהרי אם יֻתר לאחד מהם לעמוד במלחמה, יבושו האחרים ולא ישובו לביתם, כי הבריאים יקראו אותם רכי לבב: (יא) **יהיו לך למס ועבדוך**. לא נתפרש כאן לאיזו סבה תהיה מלחמת הרשות, ואם מותר לישראל לעשות מלחמה בלא סבה, ורק לשלול שלל ולבוז בז, או להרחיב את גבולנו. ונראה לי כי בתחלת הפרשה באמרו כי תצא למלחמה על אויבך הודיע שאין לעשות מלחמה אלא על אויבינו, ולא נקרא אויב אלא מי שעושה לנו רעה, ולפי זה אין הכתוב מדבר אלא במי שבא בגבולנו לקחת את ארצנו או לשלול שללנו, ואז יש לנו לצאת עליו למלחמה ולקרוא לו לשלום, והשלום הוא שיכרתו עמנו ברית שלא יבאו עוד בגבולנו, ובהפך בשכר מה שהזיקו אותנו לשעבר, וחלף מה שהכריחו אותנו לצאת למלחמה יתנו לנו מס: (יט) **כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת**, קלעריקוס ושכורס פירשו אל תכרתהו, כי אולי תצטרך לו, כי יארכו ימי המצור ויחסר הלחם לאנשי המלחמה, ויצטרכו לפירות האילנות. ודון יצחק ור״ע ספורנו ובעל מנחה בלולה פירשו כי ממנו תאכל כשתלכוד העיר, לכן לא טוב לך להשחיתו, ולדעתי לא לכך ניתנה תורה, כדי ללמד לבני אדם לעשות חשבונות לטובת עצמם, אבל בהפך לכך ניתנה, לחזק בלבותינו החמלה והחנינה המתנגדות לתועלתנו. גם פילון וגם יוסף פלאויוס פירשו המצוה הזאת מצד החמלה והרחמים והרחקת האכזריות. ואשר אני אחזה לי הוא כי עקר המצוה הוא שלא יכרות העץ אחר שאכל מפירותיו, והוא אמנם כדי להרחיק את האדם ממדת כפוי טובה, ולהרגילו שיאהב את המטיב לו, ולא ישליכנו אחר גוו בזמן שלא יקוה ממנו עוד תועלת. וקרוב לזה היה משל הדיוט אומר בימי חכמי התלמוד (קמא צ״ב) בירא דשתית מניה לא תשדי ביה קלא. והנה יש לתמוה למה במלחמת מואב (מלכים ב׳ ג׳ י״ט) אמר אלישע והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו ואף אם היה מנהגם לעשות, כן במלחמות, לא היה לו לאלישע לחזק ידי עוברי עבירה, והיה לו להזהירם שלא יעשו כן. אבל לפי מה שפירשתי אין כאן תמיהה, כי לא נאסרה ההשחתה אלא אחר האכילה, כי תצור אל עיר ימים רבים ותאכל מפרי העץ אשר בארץ אויביך, לא תכרתהו אחר שאכלת מפריו; אבל במואב לא צרו ימים רבים אך מיד שבאו אליהם נתנם ה׳ בידם, ולא הוצרכו לאכול מפריים, לפיכך לא נאסרה עליהם ההשחתה —

כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור, מה שהקשה המבאר על פירוש רש״י שהיה ראוי להיות כי עץ השדה אדם, כי התמה הוא על העץ ולא על האדם, הבל הוא, ונכון מאד בנב״ק לומר וכי אדם הוא עץ השדה? כי הקדמת הנשוא אל הנושא מוסיף כח למליצה; כי הפילוסוף יקדים הנושא אל הנשוא, ויאמר החן הוא שקר והיופי הוא הבל, אבל המדבר בחום לבבו, יקדים הנשוא אל הנושא ויאמר שקר החן והבל היופי; כן בענינים, הפילוסוף יאמר וכי העץ הוא אדם? והמדבר בכח יאמר וכי אדם הוא העץ? ודוגמתו היא

אני אם תמין? שעבד ישראל אם יליד בית הוא? ומה שפירש רוה"ע לבא מפניך במצור- דבק עם ואותו לא תכרת, אפשר לך להשחיתה כדי שתבא העיר מפניך במצור, הוא רחוק ודחוק מאד בלשון. גם מלות לבא מפניך במצור מיותרות, ומה מאד היה נכון (לפי פירושו) שיהיה כתוב: לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת כי חיי האדם עץ השדה — ותו לא מידי. ורוה"ע הוסיף ותמה ואעפ"כ על זה הפירוש שהוא נכון, שאמר וכרת ובנית מצור ואעפ"י שזה הורס כל פירושו. כי לולי תוספת מלות אלה הייתי אומר שהוא מפרש לבא מפניך במצור, כדי שיצטרכו אנשי העיר לבא מפניך במצור ובמצוק, כי לא יוכלו לצאת ולהחבא ביער להלחם בכם או שאילנות הם לעזר למחסה ולמסתור מחסן נגף (כדברי הרמב"ן), וכשתכרתו אותם נמצאו אנשי העיר מוכרחים להסגר בתוך עירם ולבא מפניך במצור ובמצוק, עד כי בסוף יפתחו לך שערי העיר מפני הרעב; אבל אחר שרוה"ע מביא ראיה ממה שכתוב אח"כ ובנית מצור, נמצינו למדין שהוא מפרש לבא מפניך במצור לבנות מצור על העיר מעצי האילנות האלה; ועכשו פירושו נהרס ונשבר לגמרי, כי אין ספק שמלות לבא מפניך במצור אי אפשר שיהיה המכוון בהן כדי לבנות מצור על העיר, אבל (אם נאמר על העיר) אין כוונתן אלא שתבא העיר מפחדך בתגר, שיסגרו בתוך העיר מפחדך. ותלמד זה הנה מה טעם הוא זה שלא נכרות עץ פרי מפני שהוא חיי האדם? אלא עוד בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, וכן אנשי המלחמה כל אשר להם יתנו למען תפרוש את העיר אשר הם צרים עליה, וכשהם צריכים לעצים לבנות דיק על העיר, למה לא יוכלו לכרות עצי מאכל? ומה להם אם עץ פרי הוא חיי האדם? הלא עשיית הדיק הוא חייהם מאותה שעה, ואם לא יבנו מצור יצאו אנשי העיר ויכו אותם וירדפום עד חרמה, ואיך יתכן שיאמר להם הכתוב: אל תכרתו עץ פרי כי הוא חיי האדם? ותספק הוא, כי כריתת העצים ההם היא חייהם ותשועת נפשם. אבל לפי דרכי, לא אמרה תורה שאין לכרות העצים מפני שהם חיי האדם, לפיכך אין מקום לקושיא: כריתתם היא שיוצו בשעה הזאת. ותמה רהב"ע את אי מבאר מלין, ומי לא ידע כי לא יתכן שתהיה מלת לא נחסרת? ואעפ"כ כן יפה תרגם אנקלוס הרי לא כאינשא אילן חקלא, כי המאמר המדובר דרך תמיהה, המכוון בו הוא תמיד הפך ממה שנראה ממלותיו; וכמו שתרגם השופט כל הארץ לא יעשה משפט, דיין כל ארעא ברם יעבד דינא. ואם תאמר: היכן נרמזה התמיהה? רש"י אומר שהיא במלת כי, ומדקדק גדול ספרדי (הבית רהב"ע) אמר שנשמטה הה"א (על דרך אתה זה בני עשו, וזולתו), והנכון כדברי בעל העקדה שהתמיהה היא בתוס ה"א שבמלת האדם, ואע"פ שהיא קמוצה איננה לידיעה, אלא לתמיהה, כמו האחד בא לגור, הלוים אחד יחטא. כן כתב בעל העקדה, ומן נכון בלא ספק, כי (כל זמן שלא נראה לפרש כרהב"ע כי שם האדם עץ השדה. פירוש אשר כבר נדחה ונתבטל), אין כאן מקום לה"א הידיעה, כי אדם הוא בלשון עברי אבל נשוא, לא נושא, ושם דבר שהוא נשוא לא יקבל ה"א הידיעה, כמו לא איש אל ויכזב, לא אדם הוא להנחם; ואין לתמוה שתבוא ה"א השאלה ולפניה כי, כי הנה לנו דוגמתה כי התחת אלהים אני (בראשית נ' י"ט), כי השמים ישב אלהים על הארץ (מלכים א' ח' כ"ז). והנה אחר שאמר כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, שאין ראוי לך להתאכזר עם מי שקבלת ממנו הנאה, והרי זה בלב אם כאלו טוה לרחם על העץ ולהתנהג עמו כאלו הוא בן אדם, הנה נתן מקום לטוען שיטען ויאמר: אם יש לי לנהוג עם האילן כאלו הוא בן אדם ולמה לא אכרתהו, כדרך שאני הורג את אנשי העיר אם יצאו מן העיר? כי העיר וכל אשר בה וכל אשר סביבותיה אויבים המה לי. לכן הוסיף ואמר: כי האדם עץ השדה וגו', כלומר הכי אדם הוא עץ השדה, שיצטרך להסתר מפניך ולהסגר בתוך העיר במצור? לא כן, אבל אני אומר שלא תשחיתו כדי שתרגיל נפשך במדה טובה, שלא לשכוח מי שהטיב לך.

כא (א). כי ימצא חלל, מצות עגלה ערופה אמנה למען יתגלה הרוצח (כדעת הרמב"ם, מורה ח"ג פרק מ', ואחריו בעל ס' החינוך ורבי יצחק ובעל מנחת בלולה והעקדה), אלא לפי כוונתו: לחזק האמונה המפורסמת באומה שכל ישראל ערבים זה לזה, ושלארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו, ולכן אחרי שאין הרוצח ידוע להם, ולא יוכלו לעשות בו דין, יערפו תחתיו העגלה, וירחצו הזקנים את ידיהם, לסימן כי הם ושולחיהם נקיים, ובפיהם לא נגואלו בדם ההרוג. והכוונה כדי שבעבור אמונתם בעונש המגיע לארץ בשביל דם אשר שופך זה, לא יניחו להרוג נקי שיהיה נחשד על הרציחה ההיא, בגולת ראיה בתורה ועדות ברורה. כי אמנם אע"פ שיודעים היו שאין כל העם ערבים על מכה רעהו בסתר היא אשר להם לחשוב שזה אמנם אינו אלא כשאין ההרוג ידוע, אבל בנדון שלנו שההבל נגלה, יתכן שיהיו כל הקהל נענשים אם לא ישתדלו עד שימצא הרוצח: **(ד) אל נחל איתן**, רש"י

ועל הקמאוס (אתקלגס וירושלמי וסורי וותם ודומי) פירשו נחל איתן עמק, ואיתן קשה, מן איתן מושבך ושים בסלע קנך, וכן נכון; והרמב"ם (הלכות רוצח פרק ט') פירש נחל איתן הנוטף במהרה, ובן עזרא רבים מן האחרונים פירשו איתן נצחי, ונחל איתן הוא לדעתם נהר שאינו פוסק, ונמשכו אחריהם (ע' כ"ד) ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן, ובתהלים (ע"ד ט"ו) אתה הובשת נהרות איתן, ופירשו אשר לא יעבד בו ולא יזרע, כי כשהנחל יחרב ויעבור יתכן לעבוד ולזרוע בקרקעיתו, ואם הנחל אינו פוסק לא יתכן לעבוד ולזרוע בו. ולפי דעתי נראה לפרש כי לכך היו עורפים העגלה אל נחל איתן, כדי שהמים השוטפים ישטפו את דמה; ואם תשאל, תפסיק יאמר, כי לכך צותה תורה שיערפו את העגלה בקרקע קשה, כדי שיהיה דמה נשאר ורישומו ניכר ולבלתי נבלע, על דרך נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות, כדי שיצעק חמס, כטעם קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה; והנה המחבר שלא היה אפשר למצוא הרוצח (כי לא היה נודע), ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו, צותה תורה לשפוך תחתיו דם העגלה לכפר על הארץ ועל העם, והדם הזה המכפר צריך שלא יבלע בקרקע, אבל ישפך על צחיח סלע, לכפר על הדם הנקי, ולהשקיט צעקתו העולה מן האדמה. גם הנהו קצת מן המחברים רצו מן ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל, שהיה אצל מקום מים, וגם זה הבל, כי לא אמר הכתוב ירחצו את ידיהם בנחל, אלא על (אצל) העגלה הערופה בנחל, ואין ספק שזקני העיר היו נושאים עמם מים, נשיו מנוחים עמהם ספל מים, ושאר כלים המצטרכים לאותה מצוה:

כי תצא.

(כג) כי קללת אלהים תלוי, סיבת החובה עושה רושם ברואים, וכל שכן שנאמר ... עליו; אבל בהתלכלכות על הגוף באותו היתר מועיל כלום, אבל הוא הזיק. ואם יונח האיבר תלוי על העץ לאוכל לעוף השמים, גם לא יועיל להרחיק את האדם מן העבירה, רק יביא לבזיון תרבות חמלה ורחמים, ויגרום לקלל את השופטים והמשפטים האלהי. כן דעת רמב"ם וגם הנכון. ור' יוסף קרא פירש: מה שעשה אדם שקלל השם, אבל נתלה שהרי נענש בעונשו, שהרי אלו אומר, ולכך לא תלין נבלתו (זה מצאתי בגליון פירוש התורה כ"י שבידי, שהראני עליו בכרם חמד ד' עמוד ס"ח), והעירו החזקוני כתב: דבר אחר; יאמרו זה קלל נקלה הקב"ה כנגדו על ... את שלו, ודי לו בזה שנתלה. והדברים קרובים לדברי רמב"ם, אלא שהם מפרשים קללת אלהים על השופט שקלל את השם (לדעת ר' יוסף קרא) או שקלל מלותיו (לדעת החזקוני), ואולי היה קשה בעיניהם לפרש אלהים על השופטים, כדעת רמב"ם, ולפי דעתי אין הקללה לשופטים אמת, אלא לחשבון האלהי, כי השופטים לא ישפטו אלא על פי הדינים המסורים בתורת האלהים, ובשמם עונשים ומורגים, שהמשפט לאלהים הוא:

כב (ו) כי יקרא קן צפור לפניך, כשהאם קרב אל הקן ... והיא על בניה אותה אותם מחלצת לנפשה ... הצפרים, אבל אחר שתשלחנה את בניה תשליך את נפשה לנגד והעמוד עם להצילם, דלא תנצח לצלם את נפשם. על בן אין ראוי לקחתה, שאם יהיה אדם לוקחה, יהיה המעשה הזה ... אכזריות ... גורם לו ... והנה המצוה נמצא הזאת הוא לכבד מדות הטובות, ולקבוע בלבותינו כי לא ינצל מלוקח החסד, ושאם יהיה זה מותר לקחת האם תחת האהבה את בניה, היה מרגיל אותם בני קהתלב בענין גרוע ומנהג טוב, הגורם רעה לבעליו, ועכשיו שלקיחתה אסורה לנו, יקר המדות יודה השמלה, יותר מלבנו בקוי אמוק: (יז) ופרשו השמלה, דברים כהבנן (כדברי רבי אליעזר בן יעקב בכתובות מ"ו), ... כן אין נתכן ... שם רע ... שאומר שיהא השמלה הוכחת? אבל כוונת התורה להרחיק שלא יהיה איש מוציא שם רע על אשתו, והתמיכה בראיית הדמים, אף על פי שאולי יהיו מזויפים, כדי לתת שלום בבית, ולהציל מתיתה נערה שזנתה בבית אביה, אשר לפי התורה אין לה עונש, רק לפי תרבות עיני אנשי הדורות ההם אם היתה ניכרת בחזקת בתולה היתה זו חרפה שחייבים עליה מיתה; והתחכמה התורה להתתיק המדה הקשה הזאת בצורתה שנאמין לדמים, אע"פ שהיה ראיה שיש אחרים ספק: (כא) לזנות בית אביה, לפי הפשט זנתה בבית אביה, קודם אירוסין, ואחר שזנתה היה לא להודיעו שאינה בתולה, והנה רמתה אותו נדבר שהיה גדול בל כך בעיניהם, ... שהיה המשפט למרת. ואם כדברי רבותינו היה לו לומר לנאוף (עיין בכורי העתים תקפ"ז עמוד ר"ג), ועוד הנה אם יש שם עדים שלאחר האישות אין ספק גם כן שראו עם מי נאפה, והנה התורה לא הזכירה דבר על אודות הנואף, והיה לה לומר שגם את הנואף יהרגהו:

כג (ב) לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה, פצוע באופן שנשחר כל הגוף דכה, את פצוע בגידים, וכרות באופן שנשאר סופן, כאמרם בתלמוד (יבמות ע"ה ב') מי שעל ידי כריתה סופן, שלא על ידי

בניתה אינו שופך אלא מקצת. וטעם האיסור נראה משום לא תהו בראה, כי האדם אשר יקח לו סריס לא תוליד. ודע כי נשי הרומיים היו בוחרות לְהִבָּעֵל לסריסים, כדי שלא להתעבר, וכמו שכתב יובינאל VI. 365.

Sunt quas eunuchi imbelles, ac mollia semper,
Oscula delectent, et desperatio barbae,
Et quod abortivo non est opus. VI. 67, וכן מרציאל
Cur tantum eunuchos habeat tua Gellia, quaeris,
Pannice? vult futui Gellia, non parere.

ברוך המקום שקדשנו בתורתו ובמצותיו, ועשה שיהיה הזווג לקיום המין ולהצלחת החברה, לא להנאת הטעם בלבד. גם רז"ל הלכו בעקבות נותן התורה ית' (כדרכם תמיד), והרבו תקנות ואזהרות להרחיק כל מיני זמה, ולהרבות הזווגים הכשרים. ושלום הבית, והצלחת ההורים והבנים, והתנהגם זה את זה; וכל זה נתקיים בישראל בכל משך הגלות, עד הדור אשר היה לפנינו. (ד) **לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'**, אין הנשים בכלל, כי לשון ביאה בקהל לא יפול רק על הזכרים אשר בבואם בעם אחר יעשו בקרבו משפחה חדשה, מה שאין כן הנשים, כי המשפחה אם אינה קרויה משמה, על כן באיסור התחתנות בכלל אמר (יהושע כ"ג י"ב) והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם, וכן לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם (מלכים א' י"א), ענין המלה הכפולה הזאת כענין והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם (בראשית ל"ד ט'). והנה איסור העמוני והמואבי הוא חומר שהחמיר עליהם הכתוב אפילו יתגיירו. והוא קנס על דבר אשר לא קדמו וגו', ושבעה עממים אסורים מכל צד אחרי היותם חייבים כליה, ושאר עממים כלם אסורים בגיותם ומותרים משיתגיירו, ושל עזרא לא התיהדו, ולא עזבו תועבותיהם, כי כן כתוב (עזרא ט' א') לא נבדלו העם ישראל והלוים מעמי הארצות כתועבותיהם משמע שאותם העממים (כלומר בנותם הנשואות לישראל) היו נוהגים עדיין בתועבותיהם. וגם מה שראינו שהיו בניהם מדברים אלי אשדודית, הוא עדות כי אמותם היו נוהגות כמנהגיהן, ולא למדו דרכי בעליהן, כי הדבור בשפה נכרית מורה התפרדות והעדר התאוות לדרכי זולתו, הנה טעם להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו. — והנה לפי פשוטו כמו שמצרית מותרת, כן אסור שגם האחרת מותרת, וכבר אמרו (יבמות ע"ח) מותרת לאחר עשרה דורות מותרת; גם אסור שלא תהיה מותרת, אלא שלא רצה הכתוב לומר במצריים ואדום לא תבאו בהם, מפני שהיה הלשון מגונה, שהיה נראה כאלו האמורים מרוחקים כל כך בישראל שהם קשה בעיני עלמו. (טו) **והיה מחניך קדוש**, שעקר לקבוע בלבם כי ה' הולך לפניהם, ואמנם הבטחתם, על כן נוה קָדוֹש ה' נגדם תמיד כאלו הם בהיכלו. אך אין הדבר בעבור הארון, כי לא היה הולך עמהם למלחמה על הארון, והמה לא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, ואין פסק. כי הארון לא יסור בעבור זה. גם אין כסוי הצואה לבלא יפסיד האויר, כי היא סמוכה לטומאת קרי שאיננה מפסדת האויר, אך שכל למען יעמדו ביראה כאלו הם בהיכל ה'. (טז) **לא תסגיר עבד אל אדוניו**, אין כאן גנבה. כי לא נאחוק בו כעבד, רק עמנו ישב כבן חורין; אבל יש כאן מדת רחמים, אחר מה שידענו ממנו שהעבדים גיתי קדם. והנה עמך ישב באחד שעריך רואים שמדבר בעבד הבא מחוצה לארץ, אם כן איננו של ישראל, כי יהודי בחוצה לארץ מִנַּיִן? (כא) **לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך**, הנכרי המתישב בארץ ישראל נקרא גר, ומצוה להחיותו, ואינו עובד אלילים; אבל הנכרי הוא עובד אלילים, ולא היה מתישב בארץ ישראל, כי לא ישכון בה עובדי אלילים, פן יהיו למוקש בקרבנו, והנה הנכרי איננו אלא הולך ובא לעשות סחורה, כגון לקנות תבואה ולהביאה בשכר הרבות, ואם היה רוצה לקנות בתנאי לשלם לאחר זמן בהתרתו (כמו שיתן משכון, על דרך השענעת בגיס רבים, שהכוונה במשכון) מותר לקחת ממנו נשך שהרי הוא משתכר בסחורתו, וכמו שהוא המשפט אצל כל האומות שהמלוה לוקח נשך בשכר מעותיו שהיו בטלות אצל הלוה. ולאחיך לא תשיך, כי לא היו ישראל אנשי מרכולת, רק מְחִיָּתָם בעבודת אדמתם, ואת היותר מוכרים לנכרים; והלוה לא היה לוה אלא מפני עניו, ככתוב אם כסף תלוה את עמי (שמות כ"ב כ"ד), וכי ימוך אחיך וגו' אל תקח מאתו נשך וגו' (ויקרא כ"ה ל"ו). והנה עכשיו שהיהודי עוסק בסחורה נראה שמותר לקחת ממנו נשך, אך לא מן העני; וכן הנכרי אם עני. עובם בתורה מותר להשיך לו. ואם הוא עני אסור להלוות לו ברבית, כי איננו דומה לנכרי הקדום, שהרי הוא יושב בקרבנו, והרי הוא כגר

שהנו מלווים לאחיותו, ואם משה התורה על הגר המתיסב בקרבנו, קל וחומר על הנוי שהנו הושבים בקרבנו, וקל וחומר המלרי, שהתורה לא תתעב מלרי כי גר היית בארלו.

כד (ו) **לא יחבול רחים ורכב**, לא הרחיים בכללם, ולא הרכב לבדו, והזכיר הרכב ולא השכב, כי השכב קבוע, והרכב מיטלטל וקל לקחתו יותר מן השכב. (ט) **זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים**, זכור כי הצרעת איננה כשאר חלאים, אבל היא מכה אלהית. כמו שראית במרים, על כן יש לך לשמור מאד המשפטים שחקקתי לך בענין זה. (טז) **לא יומתו אבות על בנים**, נראה לי שלא הוצרכה התורה הנן ולא הכן תמורת אחיו, אם יתפון אחד מהם לשים נפשו כפר לחברו; אולי כן היה מנהג הקדמונים, וכן מלאנו Zaleuchus שלוה לנקר אחת מעיניו ואחת מעיני בנו, שהיה חייב ניקור שתי עיניו. אבל לומר שלא יומתו האבות והבנים יחדו על חטא שעשה אחד מהם, אינו נראה, שאם כן היה נכון שיאמר שאיש שהרשה הוא ימות אבל אין נחשוד יומתו, משמע יותר שימות על חטא שעשה הוא ולא על חטא שעשה חברו. ואף על פי כן יפה למד מכאן אמציה (מלכים ב' י"ד) שלא המית את בני המכים כי ק"ו הוא, אם לא יומתו זה תמורת זה, כ"ש זה מלבד זה. גם אפשר לפרש ואת בני המכים לא המית, אם קדם שקלם מן המכים כבר מתו קודם שחזקה הממלכה בידו, לא המית את בניהם המורדים למען נקום דם אביו.

כה (ב) **והיה אם בן הכות הרשע**, לפי הפשט אין מלקות בלאוין שאין בהם רוע, כלומר שאין בהם תועה ונתבע, גם המכות מספר שתאויה עשר או עשרים או שלשים, כפי רשעתו, אבל תמיד במספר, לא מאומד, ולא כאדם המכה בכעס, ולא יותר מארבעים. וכן כתב בעל דון יצחק ז"ל: ועל דרך הפשט היה המלקות על המדיניות, גם לתועה, כשיתבע מה שאינו ראוי ואיסור שמעי, ואם לנגוע המכאים האמת, או שנשבע לשקר, כמו שהיום הוא מנהג ספרד בכל ארצות ישמעאל ויתפרנו, שאשר ירשיעון אלהים, ר"ל השופטים, גם בדיני הממונות, ילקה כפי דעת השופט כענין רשעתו, וילקה בפני השופט לא במקום אחר עכ"ל. ואפילו וראיתו, השופט יעשה זה על ידי שלוחו, אלא הוא שלום נ"ד. (ה) **כי ישבו אחים יחדו**, לפי הפשט כמשמעו שידורו יחדו (אבל אורייה בעולם לא הקראה ישיבה, אם לא על דרך השיר), ולמה נאמר יחדו? ואיך יתכן שלא ישבו אחים יחדו, מאחר שנחלתם זו אצל זו? יתכן שהיה זה כשיקח האחד בת יורשת נחלה, וילך לשבת באחוזתה, או שיפרדו בעבור מריבה שנפלה ביניהם או בין נשיהם. והנה באופן הראשון אין ראוי לו שיביא אשה לביתו לגדור את אשתו אשר העבירתו, ובאופן השני אין ראוי לו לינס מאחר שהיתה מריבה בינו וביניה או בין אשתו וביניה, או בינו ואחיו שהיה בעלה, כי בזה יביא קטטה בתוך ביתו, על כן לא יכנס אלא כשישבו יחדו ואשת אחיו ידועה לאשתו. אבל במשך הדורות לא היו עוד רוב האחים יושבים יחדו, על כן (כדעת תלמידי מוה"רר דוד חי השכנזי) ראו החכמים שהיתה תלות יבום מתבטלת, אם לא תהיה נוהגת אלא ביושבים יחדו, על כן התקינו שיספיק שתהיה לאם הויה בעולם יחדו. (ו) **והיה הבכור אשר תלד**, לפי הפשט שבן הבכור יורש חלק המת, ואם היבמה לא תוליד, תעבור נחלת המת לאחיו. ומפני זה קרוב היה הדבר שלא יחפוץ האחים לקחת את יבמתו כדי שתשאר בלא בנים והוא (עם שאר אחיו אם יש לו אחים) יהיה היורש ובניו אחריו ולכן קנסה אותו התורה בבזיון שיהיה הוא ולאלאחיו נקראים בית חלוץ הנעל. ונראה (כדברי מוה"רר דוד חי השכנזי) כי ראו חז"ל שהיו רבים נמנעים מן היבום מיראתם פן היבמה תלד בנים רבים, ומתוך כך התבטל נחלת בניהם מזווג ראשון, ועמדו ובטלו הדין הזה שהבן הבכור לבדו יירש את המת, והעבירו הירושה לאחר המיתה. באופן שכל בניו יחלקו בשוה. ודברי רש"בם שהאלילם היה לקנות היבמה ממנו נכסי בעלה, אינם נראים, כי לא הזכירה התורה דבר מזה, ולא הזכירה החליצה אלא עם הרת דרך בזיון; אבל נכסי בעלה ישארו כדין תורה לאחי המת לפי מספרם, ואין לאשה אלא כתובתה.

כי תבוא

כו (ג) **הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ**, הנכון כדברי ר' עובדיה ספורנו, ובעל הרכסים לבקשה, שהוא כמו כי הגדת היום כי אין לך סרים ועבדים (שמואל ב' י"ט ז'), על ידי המעשה הזה שאתה זוכה על נגד הנפלאים המורד בך, אתה מודיע שאינך חוסב כלל את סריך ואת עבדי המלחמים בעבורך; אף כאן ואמרת אליו בהבאתי הבכורים האלה לאות כי באתי אל הארץ. (ה) **ארמי אובד אבי**, המתרגם ובעל הטעמים הסו לבבו האומה, ולפי הפשט הבוונה (כדעת ראב"ע) על יעקב,

כי אלו שיהיו כ״ג שלי מ״ה אחרים ואין מהם במשפחה רבה, ויתכן שהיו קרובים פונו אליו. (יב) **לַעְשֵׂר**, התיבה הזאת איננה מבנין הפעיל, אלא מבנין פיעל, כאלו היה כתוב **לְעַשֵּׂר**, וזה אחד ממספר הוראות שבספר, ועיין מה שכתבתי על **בְּהַשְׁפָּה** (ויקרא כ״ו מ״ב); והנני מבטל מה שכתבתי על **לַעְשֵׂר**, **בְּעַשֵּׂר** בפ״ג מקפ״א ומחוד קל״א — כי תכלה לעשר, ענין הפרשה הזאת מתחלל מאד לפעת ידל. שהרי לדבריהם אחר אמרה בשלשה מיני מעשרות, אע״פ שהכתוב לא הזכיר בפירוש אלא; כי הנה לדבריהם ראשון ושני מעשר ראשון, ולגר ליתום ולאלמנה מעשר עני, לא אכלתי באוני זה מעשר שני; והנה הכתוב מזכיר תמיד בכ״מ בן-יחיד, כאלו אינו אלא אחד: וגם נתתיו, לא אכלתי באוני ממנו וגו׳, נראה שאינו אלא אחד. לפיכך נראה לי שאין הכתוב מדבר אלא במעשר אחד, והוא מעשר שני, שנאכל לבעלים בירושלים ומפני שהיה קשה לבד שלא יספיקו הבעלים לאכלו עם מדי שנה בשנה, היו המספיקים אומרים לשנה אחרת; והנה שתורה התורה לעשות כן עד שלש שנים, אבל בשנה השלישית אם עדיין לא הספיקו הבעלים לאכלו שלו בירושלים לשתות מורה שיוליכו אותו בעירם ויתננו ללוי ולעני; והנה בכל שנה שלישית היה בעל הבית לוקח עמו מה שהיה יכול לאכול בירושלים, והשאר היה מניח בעירו ומוליכו לעניים; ותפילה בירושלים היה אומר עתה השלמתי לבערו מביתי, כי קצתו אכלתי כמשפט, וקצתו נתתי לעניים; והיה המאמר הזה כדברי רש״בם לבלתי יעכבם לעצמו בביתו, כי בהיותו צריך להתוודות על זה לפני ה׳ בהיכלו, לא יתאחרו לבו לעקר; ועיין מה שכתבתי למעלה י״ד כ״ח. ונראה כי אחר שרבו הרמאים הבעלים מהמתת עניים, והיו אומרים לעניים אין לנו עוד מותר מעשר שני לתת לכם, כי כבר אכלנוהו בירושלים, עשו חכמים כי בשנה השלישית, לא יפרישו מעשר שני אבל המעשר שמפרישים יהיה כלו לעניים. (יד) **לא אכלתי באוני ממנו ולא נתתי ממנו למת**, רגילים היו לעשות משתה לנחם את האבלים, כנזכר בשמואל ב׳ ג׳ ל״ה, וירמיה ט״ז ז׳, ויחזקאל כ״ד י״ז וכ״ב, והיא הנקראת סעודת הבראה, והמעשר השני היה מספיק להיות נאכל בשמחה ובטהרה. אבל לפרש שלא קבלו בולה ועצב על מות אחים (כדעת המתרגם), לא נשאתם, כי אמר באוני, כלומר באכילתי שאינני אונן והנה הסעודה שאחר קבר המת לא נקרא אבל;

וכן דלא לתתי ממנו למת מורה שעל מת משה מדבר; אלא כי אשר באוני פי׳ ממשקתו.

כז (ב) והקמות לך אבנים גדולות, כתב רש״י שלשה מיני אבנים וכו׳. אבל בסוטה (ל״ה ע״ב) לא אמרו כן, אלא אחד שהקים משה בארץ מואב, ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן, ואחד שהקים בגלגל; וכבר תמהו על זה המתקוני והרא״ם. ודע כי בר״שי כ״י על קלף שבידי (בלי שנה ומקום) כתוב כך; שלשה מיני אבנים היו, שנים עשר בירדן, וכנגדן בהר עיבל, והעלום והניחום בגלגל במלון, כדאיתא במסכת סוטה. ובשני כ״י על קלף שביד ידידי היקר ר״י אלמנזי (אחד בלי שנה ומקום, ואחד נכתב בשנת חמשת אלפים ול״ב, היא שנת 1273) ובדפוס ישן נושן בלי שנה ומקום (גם הוא ביד ידידי החכם אנ״ל) כתוב כך: שנים עשר בירדן וכנגדן בהר עיבל, וקיפלום והניחום בגלגל במלון, כדאיתא בסוטה. ולפי הנסחאות האלה דברי רש״י ז״ל מסכימים עם האמור בסוטה אלא שהוא ז״ל השמיט האבן שהקים משה. שאין לזה ענין, עם פסוק זה, אף על פי שלפי זה אינם עוד שלשה מיני אבנים, אלא שנים. ור׳ אברהם בקראטו הלוי בס׳ הזכרון (ליוורנו שנת תר״ה) אולי מפני שראה שאין כאן שלשה מיני אבנים, אלא שנים כתב ז״ל: שנים עשר אקים משה בעבר הירדן בארץ מואב וכנגדן בהר עיבל, וקפלום והניחום בגלגל במלון, כדאיתא בסוטה, כך היא הגירסא הנכונה״. ורבנו בחיי כתב ז״ל: אחר שכתב רש״י ז״ל בפירוש החומש שלו במלאכת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו ע״כ, ואחר כן מתה שאמרו במסכת סוטה ג׳ מיני אבנים היו וכו׳ — ולפי זה היה אפשר לומר כי רש״י ז״ל לא כתב אלא שלשה מיני אבנים היו, והשאר אינו אלא תוספת שהוסיפו אחרים בגליון זה גבה את גבה, ובאו המעתיקים והכניסו התוספות בתוך הפירוש. והולם לפי הפשט, הכתוב הזה (והקמות לך אבנים גדולות) אינו מדבר כלל על האבנים שהקים יהושע בירדן, ועל אותן שנשאו מן הירדן והניחו אל המלון, והכתוב לא אמר שעשה כל זה כאשר צוה משה, אלא בדבר ה׳ עמה, רק בסימן ח׳ לענין בנין המזבח בהר עיבל וכתיבת התורה על האבנים; כתוב: כאשר צוה משה עבד ה׳. ושרית אותם בשיד, הכתיבה אותה (כדברי ר׳ שמעון בסוטה ל״ה) על גבי הסיד, וגם הקמה בגוף האבנים, כי לא היתה הכוונה להדרת, אלא לשעה, כדי שתהיה התורה לנגד עיניהם בשעת בריתת הברית, בקבלם עליהם אלהים ותקבלת.

(ח) **ובנית שם מזבח**, לפי הפשט לא נבנה המזבח באותן האבנים ששדו בשיד וכתבו עליהן את התורה, אלא שני ענינים הם: נצטוו להקים אבנים בהר עיבל ולכתוב עליהן את התורה שתהיה לנגד עיניהם בכרתם הברית; וגם נצטוו לקחת אבנים אחרות ולבנות שם מזבח, ולזבוח עליו זבחים, ולאכול ולשמוח, כמו שהיה דרכם בכרתם ברית. ויהושע בספרו סתם ולא פירש ענין הקמת האבנים, וכתב (ח' ל"ב) ויכתב שם על האבנים את משנה תורת משה, והקורא סבור שהוא על אבני המזבח, ואינו אלא על אבנים גדולות (לא אבנים שלמות) אשר שד והקים לכתוב בתורה. ובירושלמי נחלקו ר' יהודה ור' יוסי (תוספתא סוטה ל"ה עמוד ב' דבור המתחיל כיצד), לר' יוסי כתבו התורה על אבני המזבח, ולר' יהודה על אבני המלון: (טו) **ארור האיש**, יפה אמר הרא"בע כי הברכה היא והיה אם שמוע תשמע, ברוך אתה בעיר, והקללה היא והיה אם לא תשמע, ארור אתה בעיר. ונאמנת מה שאמרו הקדמונים שהלוים אמרו שנים עשר ברוך כנגד שנים עשר ארור, מלבד שאין רמז מזה בתורה, הוא גם כן דבר שאין הדעת סובלתו, כי מה טעם נאמר ברוך האיש אשר לא ישכב עם אשת אביו, ברוך האיש אשר לא ישכב עם כל בהמה, ברוך האיש אשר לא ישכב עם אחותו? גם יפה עשה רמב"ע (ולפניו רס"ג, גם רא"בן בפרשת סימן ת"ח) כי כל הארורים האלו הם על דברים שיוכל אדם לעשותם בסתר, בלי שיודע לבית דין. ועדיין נשאר לפרש מה טעם, לאלו הארורים כאן קודם הברכה והקללה? אבל מצאתי גם' יהושע מאמר זה נתמה, ואחרי העיון בו מצאתי כי בא זה ולמד על זה, ומה שהיה בלתי מובן כאן וכאן, שב ברור ונכון ולאחד ונעים גם כאן וגם שם. כי הנה ביהושע (ח' ל"ג ול"ד) כתוב: וכל ישראל וכו' חציו אל מול הר גרזים וכו' כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה, ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה וכו'. ומה ענין לברך את העם ישראל בראשונה ואחרי כן קרא הברכה והקללה? — אבל אמתת הענין כך היא: הברכות והקללות הן לכלל האומה, כי כל ישראל ערבים זה לזה, ואם ישלוט עליהם מן האויבים ולא יענישום, יחרה אף ה' על העם כלו; לפיכך רצה ה' להקדים ולהודיעם כי לא יענוש את הקהל כלו על חטאות היחיד אלא א"כ תהיין גלויות וידועות, אבל הנסתרות לה' אלהינו, והוא יענוש את האיש ההוא בפרט, וכל העם יהיה נקי. ומזה ימשכו שתי טובות, האחת שהחוטא לא יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי שאם רוב העם כשרים, גם אם אני חוטא מה בכך? האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף? והשנית, שלא יתיאשו העם ויאמרו אבדנו כלנו אבדנו, כי אולי אחד או שנים יחטאו בסתר ועל כל העדה יהיה הקצף. והנה אמירת ארור האיש אשר יעשה בסתר, ברכה היא לכלל האומה, וזה טעם לברך את העם ישראל בראשונה. והנה ההקדמה הזאת (שהיא קללת החוטאים בסתר) אמרוה הלוים, ואח"כ פתח יהושע וקרא הברכה והקללה, או גם הברכה והקללה אמרו הלוים, ויהיה טעם קרא יהושע שצוה שיקראו. וכאן הנה שואל למה נענש הקהל כלו על חטאת עכן? והתשובה כי אין הקהל מחויב לבדוק ולחקור מה עושה כל אחד ואחד בתוך ביתו, ואם באחד בחדרי משכיתו ישכב עם אחותו או עם בהמתו, אין כל ישראל אחראין עליו; אבל אם הקהל נותנין המנה לגבורים, חובה עליהם להפקיד פקידים לבלתי יצא אדם ויגנוב מהחרם, ונכון הוא שיהיו כלם אחראים בדבר.

כח (כג) **והיו שמיך**, מה שכתב כאן רש"י קללות הללו משה מפי עצמו אמרן, הם דברי התלמוד במגלה דף ל"א, ולגירסת הרי"ף הם דברי אביי; ושאר דברי רש"י שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל וגו', הוא מתורת כהנים פרשת בחקותי. ובפרשת בחקותי (ויקרא כ"ו י"ט) כתב רש"י זו קשה משל משה וכו', אבל בתורת כהנים אין כתוב כן, אלא זו קשה מהאחרונה. ודבר זה מתיחס לאביי דבר [illegible]רים הוא אחד, והתוספות שבגמרא משה מעצמו אמרן, והרא"ה הקדים, והר"ן כתב שהשלים הקב"ה שיכתבו בספרים. ונפי אמתת דבר זה שאמרו לאביי אין לנו על מה שיסמוך, שהרי בפסוק כ' כתוב מפני רוע מעלליך אשר עזבתני, ולא אשר עזבת את ה'. ומכל מקום מכאן יש ללמוד אין אותם האומרים הסתירה אלא קדמוניהם, שהם על פי שמכתי שמשה אמרו בברייתא (סנהדרין צ"ט) כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים, ואפילו כל התורה כלה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה, אלא משה מפי עצמו זה הוא כי דבר ה' בזה; אע"פ כן לא נמנעו חכמי התלמוד לומר כי קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן.

נצבים

כט (ט) **ראשיכם שבטיכם**, עיין בראשית מ"ט ל"ז: (יד) **ואת אשר איננו פה**, אין הכוונה כלל על הדורות הבאים, כי לא נזכרו ולא נרמזו בפרשה זאת הדורות הבאים; אבל אמר אתם נצבים

כאן כלכם, ואם אולי יש אדם שלא בא וכאן, לסיותו אולא או לסבה אחרת, דעו כי גם את אשר איננו פה אני כורת את הברית הזאת: (יח) **שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך**, כי בצדקת הצדיקים אחיה. כי הם רבים ואני יחיד מועט (רמב"ן), וזה מפני שהקללות הן לכללי האומה, ולא פרטיות לכל איש ואיש. למען ספות הרוה את הצמאה, שרש **ספה** קרוב לשרש **ספח**, וענינו חבור ודבוק, ולפי זה יתכן שיבא נקשר עם **את** שענינו **עם**, וסרה בזה טענת בעל הרכסים לנקעה האומר כי **ספה** שענינו תוספת לא יבא בזולת מלת **על**, והוא מפרש ענין כליון: ששתיהם אמרובים אבלה האחרון; אם לא יאמן, כי **רוה, צמאה** אינם אלא שמות התאר. ולפי דרכי כך פירושו: בדי שהרוה תהיה דבקה עם הצמאה, כלומר הרשע אומר זה בתקותו שהרוה תהיה דבקה עם הצמאה, והוא (כדברי דון יצחק ובעל העקדה) משל לקוח מאדם שיש לו שתי שדות סמוכות זו לזו, האחת לחה תמיד למים, והאחת רוה בלתי לריכה למים; והוא בתקותו הצמאה יוכרח להשקות גם את הרוה, אע"פ שלא יכוין או שלא ירצה להשקותה; כן יקוה לקבל הטוב והבצלחה בתוך כלל האומה.

ל (ג) **ושב ה' אלהיך את שבותך**, מלת שבות או שבית במלילה הזאת המבוארים בספרי הקדש אינה מלשון שביה וגלות, אלא משרש שוב, כמו לזות שפתים משרש לוז, וכוונת המלילה הזאת בכל מקום שהיא: החזרת האדם או הכבוד למעמדו הראשון; וראיה לזה וה' שב את שבות איוב, ושם אין מקום לשביה וגלות, וכן ושבתי את שבותהן את שבות סדום ובנותיה, וסדום לא הלכה בגלות. גם מלאכי בשוב ה' את שיבת ציון, שהוא בלא ספק משרש **שוב**, לא משרש **שבה**. ואם יקשה עלינו היות ושב מבנין הקל, הנה מלאנו גם כן והשיבותי את שבות יהודה (ירמיה ל"ב ז'), כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה (שם שם י"א). ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון (שם מ"ט ו'), עתה אשיב את שבות יעקב (יחזקאל ל"ט כ"ה), בהפעיל. ואין להקשות: איך יאמר האלה ישיב ה' אתכם למעמדכם הראשון, ואחר כן יאמר ורחמך? וכיולא בזה בירמיה (כ"ט י"ד) ושבתי את שבותכם וקבלתי אתכם מכל הגוים — כי אמנם המקראות הללו על דרך כלל ופרט נאמרו: ושב ה' את שבותך, כלומר ורחמך ושב וקבצך וגו'; ושבתי את שבותכם, כלומר וקבלתי אתכם וגו'.

וילך

לא (ט) **ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה וגו'**, נתנה להם לשעה, מפני שהיה לריך ליאמר להם תקרא את התורה הזאת; וא"כ נעלה מהם, והוסיף וכתב בה דברים; ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד ק"ס: (יד) **ואצונו**, ענין מנוי על שררה (עיין מה שכתבתי במדבר כ"ז י"ט), ונשאמר ה' ליהושע (למטה כ"ג) חזק ואמץ כי אתה תביא וגו', הרי מנה והפקיד אותו לנגיד על ישראל: (יח) **ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא**, לא (בדברי המבאר) אף אם יכירו כי אפסים אם לא אחוש להם וכו', אבל הם מתרעמים שאינו משגיח עליהם (הלא כי אין אלהי בקרבי), והוא הסיבה כי הסתרת פנים אינה אלא מפני רוע מעלליהם, וזה עיקר המכוון בשירה, ולפיכך אמר מיד ועתה כתבו לכם את השירה הזאת: (כא) **וענתה השירה הזאת לפניו לעד**, אין וענתה לפניו כמו וענתה בו. כי ענה בפלוני ענינו להעיד על חטאתו לפני אחרים, כגון לפני השופטים, אבל השירה תעיד לפניו, להזכירו כי בחטאתו נענש, וכשכבר תתרה בו האל שאם יעשה כן יקרה לו כן, ומתוך כך תהיה לו השירה לעד, לפי עקר שורשת המלה, שהוא: מזכיר, מזהיר ומתרה, כמו העד העיד בנו האיש, כי אתה העדות בנו לאמר; ושרש **עוד** בלשון סורי כשרש **זכר** בעברי: **כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום**, היום בטרם אביאנו ידעתי את יצרו אשר הוא עושה, ידעתי מה שילרו עתיד לעשות. אבל אפשר כשדבר אל העם אמר הענין דרך האדן הדעת ולא דרך ידיעה מוחלטת, לבלתי יאמרו כבר נגזר עלינו שנחטא. ורק בעלי הסימנים נתנו רביע על יצרו, להדביק היום עם עושה, ולהפרידו מן ידעתי: ולפירושי יהיה פירושו ידעתי את יצרו דאחרית לקדמה ואולם.

האזינו

לב (א) **האזינו השמים**, הקריאה הזאת מדרכי המליצה, להגיד כי מה שהוא בא לדבר הם דברים ראויים שישמעו אותם השמים וכל לבאם והארץ ומלואה, ועיין פירושי בתחלת ישעיה. והאמנם דבר עם השמים לנכחו והארץ לנסתר, כי לרום מעלת הדברים, הנה המדבר עושה עצמו קרוב אל השמים

ונעלה מן הארץ, ואילו הופך פניו מן השמים לדבר עם האדמה פנים אל פנים, אלא מנוס גם בלשון נסתר
שתשמע גם היא את דברי: (ב) **יערף כמטר לקחי**, הוא פירוש המשל והמליצה הקודמת, אמר:
יהיו דבורי שיכנס בלב השומעים כמו המטר באדמה, כטעם ועלימו תטוף מלתי לקחי, כח דבורי,
אלוקה ומושך אליו נפשות, כמו הטתו ברב לקחה: (ג) **כי שם ה' אקרא**, פירש הטעם, למה ראוי
לשמוע דבריו ולהטות אליהם אזן, והוא מפני שהוא עתה בא להכריז ולפרסם תהלותיו יתברך, על כן
תנו לה' כבוד, והטו אזן לדברי. שם ה', הכוונה תהלתו, כמו אשגבהו כי ידע שמי, שענינו כענין
השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד וגו', אף כאן מה הוא שם ה'? הצור תמים פעלו וגו':
(ה) **שחת לו**, אחר שאמר הצור תמים פעלו, הזכיר טענת ישראל בימי הרעה, שהם מכחישים זה
ואומרים כי מומם אינו להם, אלא לו. שחת שם שבר, כמו **משחת**, והוא בפלס לי נקם ושלם,
והכוונה: מומם יחשב מום לו, ולא לבניו, כי מאחר שהם בניו היה לו להצילם מכל רע, ומפני שאינו
מציל אותם, הם עוזבים עבודתו; כטעם הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד ד'). ומשה צועק ואומר להם,
דור עקש ופתלתל, הלה' תגמלו זאת, לדבר ולחשוב עליו כזאת, לשום אותו סבת הרע. ואמת אשר הוא
היה לך מקור כל העוונות — והנה מאמר שחת לו לא בניו מומם, איננו לדעתי דברי משה, אך הם טענת
העם, ופל[illegible] לכן נאמרה, לבטל הטענה הזאת. הא אתה מוצא תמיד בשירי הקדש, להביא דברי
האחרים בהשמטת תיבת ויאמר פלוני, כגון (תהלים ב') יתיצבו מלכי ארץ וגו' (ויאמרו) ננתקה וגו', כי
יתפש איש באחיו בית אביו וגו' (ויאמר) שמלה לכה קצין תהיה לנו (ישעיה ג' ו'), ה' במשפט יבא עם
זקני עמו ושריו (ויאמר) ואתם בערתם הכרם וגו' (שם שם י"ד). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון
(ויאמרו) מאז שכבת וגו' (שם י"ד ח'). וכן פירשתי כי אדם לעמל יולד (איוב ה' ז') אליפז אומר כי לא
יצא מעפר און, אלא הכל בהשגחה לגמול ולענוש, ואחר כן הוא אומר: ידעתי כי ההמון אומרים כי
אדם לעמל יולד כמו שבני רשף יגביהו עוף, כלומר האדם מעותד למקרים ופגע, לא בהשגחה אלא בטבע,
כמו שבני רשף (הנשרים) שטבעם הוא להגביה עוף, אבל אני לא כן דעתי, אולם אני אדרוש אל אל
וגו'. ועיין למטה ל"ג ד'. והנה המתרגמים ובעלי הטעמים הבינו ענין הפסוק הזה (שחת לו לא בניו),
שלא להפסיק באמצע הענין דבור קשה נגד כבוד האל: (ח) **יצב גבולות עמים למספר בני ישראל**,
ימים רבים היה רחוק בעיני לקבל פירוש רש"י ורז"ל, שהם שבעים אומות כמספר שבעים נפש שירדו
למצרים, ועכשו רואה אנכי, כי כל שאר הפירושים הם נגד מליצת הכתוב, והפשט אינו אלא כפירוש
רש"י. והנה ידוע כי כיון המספרים בעניינים רחוקים זה מזה, היה דבר אמת אצל כל הקדמונים, כגון
רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח איברים, ואלפים רבים, והנה קודם שהזכיר את שעשה ה' לאומת ישראל,
ימצאהו בארץ מדבר וכו' וגו', הקדים ואמר כי ה' חלק האומות לשבעים דוקא כנגד שבעים בני יעקב, והם
סימן שישראל חשובים בכל העולם כלו, כי חלק ה' עמו וגו': (י) **ימצאהו בארץ מדבר**, המשל
והמלך הזה אלא אותו שהיה כמו ארץ מדבר, והוא הלך סביבותיו והתבונן בו, כאדם המתבונן על שדהו
לראות מה הוא צריך; ודרך כלל שמרן כאישון עינו: (יא) **כנשר יעיר קנו**, פתח המשל שהוא שהיה,
רצה אל הנמשל שהוא העם, ואמר שהיה מסביב בענין פקודה עליהם כנשר על בניו: (יב) **ואין עמו
אל נכר**, לא עמד בפניו שום אל נכר, כמו מי הוא ירים עמדי, הרבעם מלכים את אחאבם, וכן פירש
רש"י: (יג) **ירכיבהו על במתי ארץ**, המליצה על כל דבר שיהיה תקנה רבונה, ובמתי ארץ הם
המקומות הגבוהים, והמקומות הגבוהים היו בטוחים מאויב, ובעד לשון נשגב ומשגב; והנה הטעם נתן
בידו ארץ עמים חזקים: (יד) **חלב כרים**, שומן כרים, ואין מכאן שום חזוק לדברי רז"ע האומר
שהחלב מותר מן התורה. ודרך מליצת השיר הוסיף חלב כליות חטה לפי שבבהמה חלב הכליות משובח,
ואמר דרך משל שהאוכלים חלב הכליות של חטה, כלומר קמח סלת מובחר: (טו) **שמנת עבית כשית**.
אין שמנת כפל לשון של וישמן, אלא הנוכח כמשמעו, ושני לשון מושאל, כמו השמן לב העם הזה, שפה
כתוב לבם (ותוה [illegible]), וכן בלשון רומי pingue ingenium, וכן עבית כשית, נעשית עב ואטום,
כלומר סכל ובלתי מבין: (יט) **וירא ה' וינאץ**. אין סמך ואינו תמיד; בא אל התוכן לאתען סמך אל
תנבל כסא כבודך (ירמיה י"ד כ"א) ענינו אל תמאן ואל תנבל כסא כבודך, והיה ראוי לקרוא וירא ה'
וינאץ מכעס, רק בא האתנח באמצע הפסוק כדי להפריד שני חלקיו; לגודל השיר, והם מלוי בשירי הקדש,

כמו פקדתי ואחיה לספור בדוד על בג, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: **(כ) ויאמר אסתירה**
פני מהם, לא אשגיח עוד עליהם לטובה. אראה מה אחריתם, דרך לעג, כמו ונראה מה יהיו
חלומותיו: **(כד) מזי רעב ולחמי רשף**. מזי ולחמי נ"ל היותם סמוכות רבים (לא סמוכות המספר),
כמו קטב ושן והמה, ולשון מזי מלשון מז בערבי שהוא כמו מץ, מצה, ומצץ בעברי, והטעם מליצת
הרעב, שהרעב מוצץ ומכחיש הגוף. ולחמי רשף, אכילות הקדחת, שאחולי אוכל את הגוף: **(כו) אמרתי**
אפאיהם, היו"ד וה"א במלה זאת על דרך השאלה, לא על דרך הפעלים, לכן נראה שהוא פעל
מגזר פאה, וטעמו אכרית פאתם, אכלה הנשארים, ודוגמתו וזנב בך, כריתת הזנב: **(כט) יבינו**
לאחריתם, יבינו שאתם אלא כגרזן ביד החוצב בו, ושלא בגבורתם יכלו לישראל, ואז יבינו כי לבסוף
ישבר הגרזן כשלא יצטרך לו עוד: **(לא, לב) כי לא כצורנו צורם. כי מגפן סדום גפנם**,
כי אין אלהיהם כאלהינו כשהיה ה' עמנו, כי לא צריך לגרום את אדמתם לעשותה ארץ זבת חלב ודבש
כאדמתנו. והנה כי מגפן וגו', הוא דרך משלנת המליצה, לומר כי ארצם רחוקה מאד מחמדת ארץ ישראל,
שאמר עליה ויניקהו דבש מסלע וגו': **(לה) לי נקם ושלם**, כשתמוט רגלם, אל תאמרו מקרה הוא,
אבל שלי הוא הנקם, שלי הוא השלום, אני הוא שמתנקם מהם ואני הוא המשלם להם: **(מב) מראש**
פרעות אויב, הנשר שתאכל חרבי יהיה מראש האויב, אשר במיין היה ראשו פרוע. נורא ואיום:
(מג) הרנינו גוים עמו, הרנינו והגילו גוים שאתם עמו, ישראל בגלותם נקראים גוים, כי אינם עוד
גוי אחד, להיותם מפוזרים בארצות שונות; והנה אע"פ שאתם עתה בגוים, דעו כי אתם עמו, והוא
אלהיכם, ודם עבדיו יקום: **וכפר אדמתו עמו**, עמו הוא בעצמו יכפר ויטהר את אדמתו מן הדם
אשר שפך בה, בנקמו נקמת אבותינו, וכן הוא פירוש ראשון של ראב"ע, והיה קשה לי שתהיה הפעולה
מיוחסת אל העם, אחר שאמר כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו, שהפעולה מיוחסת אל האל; אך
נראה לי כי הפעולה מצד היותה נקמת דם עבדי ה' היה נכון ליחס אותה אל האל, אבל בצד היותה
כפרת האדמה וטהרה מעון הדם הנקי אשר שפך בה, היה מן הראוי שתיוחס אל העם עצמו, כי הכפרה
ראוי שתהיה נעשית בידי אדם:

וזאת הברכה

לג (ב) ה' מסיני בא, שמשם ה' נגלה עלי כאן כדי שאברך את ישראל, ושם ברכותי מפי עליון.
ואמר שבא מסיני שהוא המקום שנגלה עליו תחלה, והזהר לכאן, הנה כבודו זורח ומופיע משעיר
ופארן שהם בין הר סיני והר נבו, ובא לפה, בשביל ישראל, כדי לברכם. מימינו אשדת, מימין לאשדת
הפסגה אותה שהיה משה עומד אז בתחתיתה. וטעם זכירת הימין, כי הר שעיר ופארן כלם לדרום הר
נבו, והדרום נקרא ימין, והצפון נקרא שמאל. ואין הכוונה כלל על מתן תורה, שאם כן היה לו לומר
אל סיני, לא מסיני. אשדת כמוה מלה אחת, והוא מן אשדות הפסגה, וי"ו מימינו תורה על דרך בנו בעור,
ויחיתו אתהלותה וי"ו סכנוי, על דרך הגנתו אשלמה (שהוא על דרך לשון ארמי, שמיה די אלהא, אלהאון
די קדין מישך), ובמשך הזמן נשכח עקר הוראתה, ונהיה להיות אות נוספת, לפיכך מצאתיה גם אל
מה שהוא לשון נקבה, כגון חיתו ארץ, ובן כאן מימינו אשדת. ואלו דת אינה לשון עברי, ואף לא
לשון ארמי, אלא לשון פרסי. הטעמים הם המסורתים, תמיד עם הקרי, וכאן הקרי הוא אש דת בשתי
מלות, לפיכך הוא מן המקבלים שוהוו הטעמי' נלבבו המסורתים עם פירושי. **אשדת** בתי"ו בלי סמיכות, כמו
עטרת צבי. אמתת ודעת, וזולתם: **(ג) אף חבב עמים**, חבב בלשון ערבי (איוב ל"א ל"ג) שבכיב
בחיקו, והכוונה נושא בחיקו דרך חבה, ואולי תחת לשון חבה. עמים, הם השבטים. כל קדושיו, כל
קדושי ה', שהם העמים (השבטים) שזכר, שהם כלם קדושים, הם בידך, סימן אהבה, כמו והיית עטרת
תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך (ישעיה ס"ב ג'). והם תכו לרגליך, **תכא** בארמי שלחן, והפעל
מורה בלשון ערבי ישיבה אל השלחן, והכוונה: הם יושבים לפניך כמסובין על השלחן, לקבל דבריך ותורותיך
אשר תערוך, כאדם היושב אל השלחן ומצפה למזון: **(ד) תורה צוה לנו משה**, כך הם אומרים,
כלומר הם המקבלים עליהם לקיים תורת ה' (וכן פירש רש"י, וכן הוא בתרגום ירושלמי): **(ה) ויהי**
בישרון מלך, כאומר שהם האומרים תורה צוה לנו משה, הנה כבר ראוי לומר עליהם שיש בהם מלך
באספות ראשי העם יחד כלו. ויהי על ישרון למלך אינו אומר (כמו והיה ה' למלך על כל הארץ), אלא

ויהי בישרון מלך, והוא מליצה מורה בנחיצות התועלת הנמשכת ממנו, כמו המלך אין בך אם יהלך אחר (תהלים ד׳ ט׳), וכן בימים ההם אין מלך בישראל. והנה משה בחיות בשם מלך, והם עם מסור בהנהגה וכנה ממשלתו בה כלם, כאומר הם לברכה: (ו) ויהי מתיו מספר, שיהיו נחשבים לפני עצמם, מפני שהם מועטים, ולא יהיו נספחים לשבט אחר; ואולי כאן רמז לשמעון, שיהיה נספח לשבט יהודה, ולשמעון לא הזכיר: (ז) ואל עמו תביאנו, בשלום מן המלחמה. כשיצא אחד יצא לפניהם ויחזור יבא לפניהם. ואין הפרוש כאחר הגלות, כדעת הקמחי ובעלי הטעמים. ואם כן היה לו לומר ואל ארצך (לא ואל עמו) תשיבנו (לא תביאנו). ואם היה כדבריהם שנבואות אלו נכתבו בימי גלות בבל, איך יאריך כל כך בברכות יוסף יותר מכל שאר השבטים? והלא אז כבר היה שבט יוסף אובד בארץ אשור. ואם היה ממשה ברחבעם ואילך, איך היה מספק כל כך ללוי, ויברך עם זה גם יוסף שהיה נאבד? כי הכהנים והלוים הוכרחו להפרד מעשרת השבטים (דברי הימים ב׳ י״א ט״ו). והמאמר ידיו רב לו, מלת רב מגזרת ריב, כמו וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישעיה י״ט כ׳), והנה רב הוא בינוני כמו שם דבר, ולפיכך בא בלשון יחיד, אע״פ שידיו לשון רבים. כאלו תאמר ידיו יגֵן לו, על דרך זרועיו ישפוט לו (חבקוק ח׳ י״). ועזר מצריו תהיה, יהודה יהיה מושיע לבד לעמו, ואתה ה׳ תהיה עזר לו (לישראל) להצילו מצריו:
(ח) אשר נסיתו במסה, משה מתרעם על מות אחיו אהרן על לא חמס, עיין אוהב גר עמוד כ״ב, ועיין רש״י, והוא מר״גל בספרי, והמאמר הזה אי אפשר שיאמר מפי אדם אחר, זולתי משה אחי אהרן, וכל שכן שלא יתכן שיאמרהו אדם מאוחר לאהרן כמה דורות: (יא) ברך ה׳ חילו, ומתוך שהזכיר הקרבנות, שהיו לכלל האומה, התפלל על כלל העם, כאומר על ידי הקרבנות יתברכו נמקניהם (חילו) ופרי אדמתם (פעל ידיו) וינצלו מן האויבים. חילו ופעל ידיו של יעקב וישראל, לא של לוי, כי לא היה ללוי נחלה, ולא הוו לו קמים ושונאים. ופעל ידיו תרצה, אין הכרח שידבר בקרבנות, כי מצאנו פעם רצה שאינו מדבר בקרבנות, ונפרש בכל הפרשה הזאת מצאנו שרש רצה קרוב לענין ברכה, עיין פסוק ט״ז כ״ג כ״ד: (יב) ולבנימן אמר ידיד ה׳, הידידות והקורבה הזאת נראה לי שהיא נבואה על מה שנשאר שבט בנימין דבק במלכות בית דוד ובעבודת ה׳, ולא התחבר לעשרת השבטים עם ירבעם; ולא הזכיר זה אצל שבט יהודה, כי לא לצדקה תחשב להם כל כך, מאחר שהיה דוד ממשפחתם, יהיה נכון טעם סדר השבטים בפרשה הזאת: ראובן בראשונה להיותו הבכור, ואח״כ השבטים אשר נאמנו עם דוד, והם יהודה לוי ובנימין, ואח״כ יוסף ראש עשרת השבטים, ואח״כ השאר: (טז) ורצון שכני סנה, האל אשר שכן על ההר הנקרא על שם הסנה, והוא סיני (רמב״ן), ואין לפרש על שנגלה למשה בסנה. כי אז לא שכן האל בסנה, רק כרגע נגלה בו. טעמי ההגהות האלה משונים, וצריך להביא ודצון שכני, וכן מצאתי אח״כ בכ״י על קלף עם תרגום שנכתב קודם שנת ק״עה: (יז) בכור שורו הדר לו, בכור שורו איננו יהושע, כי כאן הוא אומר כי השור הזה הוא בעל קרני ראם, שהקרנים הם רבבות אפרים ואלפי מנשה, והדבר ברור שאין זה נופל על יהושע, אלא על שבט יוסף כלו; כי אמנם יהושע לא עשה מלחמותיו על ידי אפרים ומנשה בלבד, אלא על ידי ישראל כלו. על כן נראה לפרש בכור שורו הדר לו, הוא יוסף שהוא דומה לבכור שור, הדר לו וקרני ראם קרניו. ודומהו וסלעו מתגור יעבור (ישעיה ל״ח ט׳), השור שהיה דומה לסלע תקיף, יעבור מורא ופחד. שכי זו מליצה נכונה, להסביר התכונה המגונה אותה, ולומר מעלתו, כבודו וגדולתו של פלוני, אומרים: פלוני שהוא בעל מעלה וכבוד וגדולה: ודומה לזה נשאר בשונות אומרים S. M. — S. E. V. E. — V. S וזולתם. ואין הפרש בין המליצות האלה ומליצת בכור שורו, וסלעו מתגור יעבור, אלא שמעלה גדולה והכבוד הם שמות המקרה האמורים המתלפם על תכונה מן התכונות, אבל סלע ובכור שור הם שמות עצמים האמורים על גופים ידועים, ורק בהשאלה שירית יורו על תכונות ידועות, כי בכור שור יורה על הכח, והסלע יורה תכונת המקום אשר לא יוכל אויב לגשת שם: (יח) שמח זבולן בצאתך, על שם זבולן עם חרף נפשו למות (רמב״ע), כי לשון יציאה מורגל בענין המלחמה. ולא בענין הסחורה בים. ואע״פ כן המקרא שאחריו מדבר בסחורה בים, אבל אין נראה שידבר בזכוכית, כי איננה סחורה גדול, אבל מן החול יעשו אותה. ואולי (כדעת רקהענמיללער) מדבר בכסף וזהב והפנינים שונות הנמצאים בחול ובמעי הארץ, ודרך זה יתאר לארץ ישראל: (כד) ברוך מבנים אשר, ברוך יותר משאר בנים, ואמר כן מפני שהזכירו אחרון. יהי רצוי אחיו, שרצוי לאל יותר מכל אחיו, והוא

פירוש נכון מגנים. רצוי אחיו, כמו גדול בניו, צעיר אחיו, ואין ענינו רצוי לאחיו:
(כה) ברזל ונחשת מנעלך, הדרך הזאת סגורה, כאלו יש לה מנעולים ברזל ונחשת. וכימיך, כל ימיך, כל הימים. דבאך, חָזְקְךָ, כֹּחֲךָ, בלשון ערבי. **(כז) מענה אלהי קדם**, אלהי קדם הוא לך למעון ולמחסה מלמעלה (רמב"ן), והוא כ"ע זרועות עולם למעוז מתחת: **(כט) ויכחשו אויביך לך**, המלה הזאת מלאכים נחשבת מקומות, כאן בבנין נפעל, ובשמואל (ב' כ"ב מ"ה) בני נכר יתכחשו לי, בהתפעל, ובתהלים מזמור שלם בפעמים בפיעל. בני נכר יכחשו לי (י"ח מ"ה), ברב עזך יכחשו לך אויביך (ס"ו ג'), משנאי ה' יכחשו לו (פ"א ט"ז). והנה קצת מן המפרשים פירשו המלה הזאת בענין כחישות ורזון (עיין רד"ק שרש כחש, ורמב"ן בתהלים ס"ו ג'); ופירוש זה לא יועיל מאומה בפעל בפיעל, וגם באותם שבאו בנפעל ובהתפעל יקשה, כי אלמלא ענין הכחישות בבנין הקל, ובשרי כחש משמן (תהלים ק"ט כ"ד), ומה מקום עוד לנפעל והתפעל? וכי האויבים יעשו עצמם כחושים ורזים בכונה? גם מלת לך בלתי מתפרשת יפה — ורוב המפרשים והמתרגמים פירשו כתרגומו, ענין כחש וכזב, ואמרו שהכוונה שיסתירו שנאתם ויחניפו לך מפני יראתם; ואם בעיני פירוש מגונה מאד, כי גדולת ה' דרכי שום גם אויביו ישלים אתו, אבל שיחניפו לו, ונקרבם ישימו חרבם, אין זו ברכה; ויותר מזה תמוה בהקדמות האמורים כלפי מעלה, כי איך יתכן לומר כי משנאי ה' יחניפו לו? אם כאתר בהמות יתפלו בו? — לפיכך נראה לי כי המלה הזאת היא לשון מושאל, וענינה: לא יהיו עוד כאשר היו מלפנים, כי תאבד מהם גבורתם, ואופן שמעשיהם עתה יכחישו מעשיהם הקודמים, כאלו הם מכחישים עצמם המעשים הגבורות המסופרות עליהם, וכאלו הם בעצמם יכחישו עצמיהם את עצמם, ויאמרו לך אינני אותם שהיו מפורסמים בגבורתם. וכמלה בזה בלשון צרפת אומרים se démentir. וגם אחד מהמקראות המוכרים למעלה מלשון שרש **כחש** בהוראה הזאת המושאלת, והוא (חבקוק ג' י"ז) כחש מעשה זית, ויפה פירש רמב"ן: כאלו לא היה זית במולדתו." והנה ההוראה הזאת מספקת לאמר בבנין התפעל (כמו בלשון צרפת se démentir), או בנפעל, וכבר זה יתכן היותה נאמרת גם בפיעל, ומכל מקום אין זה נאמר דבר זר וחדש, כי כבר מלאנו פיעל גם במקום התפעל, כגון **פִּתַּח** ססגדר, והכוונה פתח את עצמו, לא פתחה אזנך (ישעיה מ"ח ח') לא פתחה את עצמה, ולגו קרע ממני (ישעיה כ"ט י"ב) כתרגומו, אף כאן כחש את עצמו מעשה זית, בני נכר יכחשו עצמם לי.

לד (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה, שלשים שנתאבלו שם ולא נסעו מערבות מואב, עד שנשלמו ימי אבלו (דון יצחק).

בוצר עוללות

פרשת אלה הדברים

(א) אלה הדברים אשר דבר משה, סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם; זה כלל גדול בתורתנו הקדושה, והוא תוכן ספר משנה התורה הזאת, אשר נאמר ע"פי דברו בעה"ב — והנה ידוע שנשנה לאחרונה של שמטה השמינית המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים על בימה של עץ, שהיו עושין בעזרה, למען ישמעו כל העם ולמען ילמדו ליראה את ד'; ולכן נשתנה ספר דברים הזה גם בשמות האלהות, גם בדרך הגלילה דלכון; למען יבינו אנשי הרשע ויאמנו את התורה לנפשם ולבנותיהם; ואת מה שאמר שבתורה שהיא משה נתן את התורה הזאת. — והולם עשרת ספרים הרבה אין קץ נימנו הגולה ונפרדו דורשי התורה שלא לשמה דבר גם דבר, עד כי עלמו מספר כל האנשים. אשר יבקשו לעשות שם ותפארת באורן כי יהרסו כרם ד' לגאות ואת האנשים לא חדלו, ועד עכשיו יש הפורים רוצים לא נאור, ונפרדו בספר משנה תורה הזאת רבים אחריהם למעניתם; ורק קצתם העתיקו לדבר, ורובם קו לקו זעיר שם זעיר שם יכתבו; כלם יאמרו נבוכים, וכל תגאר משם ירצה לגבור כל אשר כתבו קדמוניו וכל אחרון חביב בעיניו, ושוטף נות וקלון על כל מי שיערב את לבו לספור דעתו, עד שילאה נפש הקורא בספריהם, וקצתם דברו סרה והשלו קמונים. אשר נקשו גם ואת היסודות עקשו — ולהנאתם בענים דעתנו, בגשתנו אל מלאכת הקדש, ושאשר כאזל אל חפיקי מים הערוב, לאסוף צלל התפשטים, ולהכל מפרי שדי תבואות שורותם לא יכלנו ללקט כל אשר השלו במגורת רעיוניהם, כי ירבוי אלפים אנשו, ולא נעשה שנעם הזאת מלבתוב על ספר כל אשר בדו המה מלבם — ואל יחשיבנו הקורא אם לא ימלא בתוך ספרנו כל דעות האחרונים כי אין לאמר נוחם לכל אשר יאמר שאם הוא נוחם, ולכן שמרנו את נפשנו מלגבת בדרכיהם, ואין זה שכחה מלקט אלא שבול שוה ולא ירצה לשקריע על מזנם שדפום ולאפילו בישראל, ולכן ילמדו לראות רק ילידי שכל האנשים המפוארים אחוד בדעת ובחכמה אשר ירשם אלהים בקרבם, ומלמדים בתורה לא חדלו — זה אף מה שרליתי להקדים פה — והנה ספר דברים נחלק ל"ב חלקים הא' נמשך מסי' א' עד סי' ד' פ' מ"ח, והוא יכלול דבור מרע"ה בפני קהל עדת ישראל ובו יספר בקצור כל המאורעות שאירעו מיום צאתם ממצרים עד בואם לערבות מואב, וגם מלחמת סיחון ועוג. והחלק הב' נמשך מד מ"ב עד סי' ל"ח ויכלול תורות חקים ומשפטים ודברי שבחים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם מלבד תורת הקרבנות ותורת הכהנים והחלק הב' מסימן ל"ח עד סוף הספר יכלול כל התכנות אשר הכין אותו לזיק שהוטלם אשר כמושו לא היה ולא יהיה עוד בישראל והתכנות שאלה הן סמיכת יהושע הברכה אותו וברכתו אשר ברך לפני מותו כמו שנאמר על אלה במקומם אי"ה — והנה משה רבנו ע"ה כתב את כל התורה הזאת (ועיי"ד י"ג פסוקים האחרונים עיין לעקדמה לספר נתה"ס משמם רמ"ד ז"ל). דרשאים לזה כי בכל משנה תורה מלאנו כי תגוהו אל הארץ וכדומה אחרי שלא הביענו עוד לירושת כל הארץ רבן מה שמלאנו (סימן ג' כ') הרן רפאים אף היא תחשב וכדומה מקורות העתים שרק מרע"ה היה יודע אותם והולם שאריך קודם מותו נדברי תוכחה וגם אופן דבוריו נשנה יותר מנשא: ספרי תורה הדברי מגילה דרכין עד שיספר לפעמים בארוכות בזה שקלר זו בספרים הקודמים ד"מ (שמות כ' בפ' י"ש) בכלל מה שנאמר (בדברים ה' פס' י"ט עד כ"ד). וכן (שמות כ"ה ה' ובדברים ה' כ"ח) (שמות ל"ד י"ה ובדברים ו' ח') והולם כל זה מענין בתר משה את התורה כי כל העם ישמעו ובדיבים לשמים ולבם על לבם ועוד שמשנה התורה היה מיוחד לכך. רכן נשנת השמטה שהמלך היה קורא מתחלת אלה הדברים על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה כמו שאמרנו לאורות את העם תורה ולכן שנו כל המלות שאינן רגילות בפת המון העם ואשר רק החכמים והסופרים יספרו אשר על פיהם ישפטו שם ואשר בהלכות בין פרקואות פירש אותם על אנשי ישראל, ולכן נשנו כ"כ בשמות מלות שמשמעות יותר לאמון העם ואשר ירבו יבינו אופן ד"מ ובערים הכנו מקלדן או למען ישמעו וייראו או בד' תרנקו או לשון משלא ידיש — אשר מלת לפשוט הפרוש שבלשון בשאמון לספורי הספרים הקודמים. אין זה כי לפי תראה עיונים בפסוקים בלשונם ומפי שקפטם על זה שאין כמים לא יוכה לבוא אל סוף התורה, והנאנו נפרש כל א' במקומו

בוצר עוללות א'

שאין כאן שום סתירה כלל ... ועל דבר הספרים אשר תמנו שהגנו כל זה עוי' הרשימה הגדולה ... בהקדמתנו לס' ברחשית. במדבר בערבה מול סוף מי שאומרים שאלה הדברים נוסף על הספרים הקודמים. דבשו אלת סוף כאלו אמר ים סוף ... [illegible]

[illegible]

... *κατασχυσεω* על לשון זהב ... [illegible]

... הירדן, כל ... [illegible]

... (ב) אחד עשר יום, מדרכי התורה לשער רחוק המקומות ... [illegible]

... (ג) אליהם, ... [illegible]

... (ד) בחשבון, ... באדרעי, ... [illegible]

... (ה) הואיל, ... *αρχομαι* ... [illegible]

... *lozare* ... [illegible]

... *eruere* ... [illegible]

... (ו) רב לכם שבת, כי קרוב לשנה ישבו שם ... [illegible]

... (ז) הר האמורי, ... [illegible]

בערבה, ... ההר, ... [illegible]

... ובשפלה, ... ובחוף הים, ... [illegible]

... (ט) בעת ההוא, ... [illegible]

... (יג) הבבוים, ... [illegible]

... (טו) ושוטרים, ... [illegible]

... (יז) תגורו, ... [illegible]

[illegible]

(יח) אתכם, ... (יט) ונסע, ... [illegible]

[illegible]

... (כב) ותקרבון. ... [illegible]

... (כה) ויאמרו טובה הארץ. ... [illegible]

... (כו) ולא אביתם, ... [illegible]

... (כז) ותרגנו. ... [illegible]

... (לד) וישבע, ... (לו) זולתי כלב, ... [illegible]

... (לט) ובניכם אשר לא ידעו היום, ... [illegible]

[illegible]

ועוד בעברית: בינותי להבחין בין טוב ורע, כי לפנים הייתי נער ולא ידע עכ"ל ואף כי לא היו ילדים ממש כי הרי רק מבן עשרים שנה ומעלה מתו, דבר כאן ע"ד ההפלגה כדרכי המליצה: (מ) פנו לכם, שב תכונתו הראשונה ללכת מיד אל הארץ אלא יפנו לצד אחר: (מא) ותהינו, המבאר פירש הגזרה באות מלשון הון והאחרונים תלאו עיקר השרש בערבית שהם יורה שרש הון על קלות רגלים לעשות דבר מה וא"כ יהיה פירושו כאן ותתגברו לעלות ההרה ואולם אם נחקור היטב בעברית נמצא כי בנין הרביעי בלשון ערבי שהוא כמו בנין הפעיל בעברית יש לו הוראת מאום וא"כ נפרש כאן מאמתם ובזיתם דברי ה' ותעלו ההרה וזה מקביל יותר לפסוק ויעפילו לעלות (במדבר י"ד ע"ש) ואולם עוד יותר נראה הוראה השלישית בלשון ערב שיורה הון על הבל ושוא וכזב ועל רוח פה כמו הבל שבתלמוד וכן anima ברומית ובפרט יורה על תנועה לריק ועתה לכזב וא"כ פירושו הסכלתם עשות כי לריק יגעתם לעלות ההרה ועיין באוצר המלים להחכם פירסט: (מג) ותזידו, שרש זוד או זיד הוראתו כמו בגרמנית רעגן המים כמו זידונים (תהלים קכ"ד ה') בין אם יבעשו גלי הגבר אם יעלה על כל גדותיו ויעלה מעלה מעלה בין על רתיחת המים בסיר נפוח ומזה הושאל על גבה רוח התנשאות בלבבו לפי שהוא יועלה תגבורתו וכן בלשון פתח כמים ודומה לו fervere ברומית או ζέω ביונית וכן ממרה פי ה' ויועלה מגבר המלום נקרא מזיד ועיקר ההוראה נשאל מאת נזיד כמו נזיד עדשים וכן גאון שהוא לשון גאוה ותאות ממש גאון הירדן לפי שעיקר הוראתו הוא התרוממות ועלות מגבר קבוע: (מד) כאשר תעשינה הדבורים, הסורי והערבי (ולא אונקלוס כאשר חשב החכם קאהן בבאורו לספר דברים כי באונקלוס יש פירוש אחר) מתרגמים כאלו כתוב תְּעַשֵּׁנָה בנפעל ובש"ן ימניה כי כן המנהג אם ירצו לקחת הדבש מתוך הכוורת יגרשו מתחלה את עדת הדבורים ע"י עשן. ואולם מלאנו במקרא שהאויבים נמשלו לדבורים בתהלים כמו סבוני כדבורים: בשעיר, ר"ל הר שעיר ולא בארץ אדום כאשר אפרש אי"ה ב' ב' ובתרגום הע' תרגמו משעיר ואין צורך לזה: חרמה, אמרנו (במדבר י"ד): (מו) כימים אשר ישבתם, עיין ברש"י שפירש כפירוש סדר העולם ול"א כימים אשר ישבתם קודם שלוח המרגלים כך אחרתם לשבת פה אחר המעשה:

ב (א) ונפן, הפסוק הזה יכלול כל מסעיהם במדבר הגדול: (ג) רב לכם סוב, להבין הכתובים האלה על בוריים צריך שנדע ההבדל בין מלת אדום ובין אחיכם בני עשו היושבים בשעיר הן אמת שכל המחוז הכולל ארץ פוריה השית אשר יקרא כעת על — שערא מנגב לים המלח עד לשון ים באילת נקרא אדום במקרא ועליו יחשב ג"כ הנחל ההוא אשר יקרא דשעבעל והוא בצפון ארץ אדום והנה מנגב לארץ אדום הרים גבוהים ושוממים ואינו נקל לעלות עליה וללכדה כאשר אמר הנביא (ירמי' מ"ט) שכני בחגוי הסלע וכו' כי תגביה כנשר קנך *) ואולם בצפון הארץ אשר יקרא דשעבעל או גבלה שהוא בספרי הכותים ובתרגום הרב סעדי' העתקת מלת שעיר כאשר תבאר לקמן פסוק כ"ט הוא ארץ מישור ושם ישבו ג"כ בני עשו וזה טעם דקדוק הכתוב: בני עשו היושבים בשעיר, כי אין זה אדום אשר אמר לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך — ועתה נבאר הכתוב. — כאשר באַרנו במאמר אלה מסעי (סוף במדבר) היו בני ישראל ב' פעמים בקדש ולא הזכיר כאן הכתוב היותם פעם שנית שם כי קצר כאן מה שהאריך בו במעלה כאשר הערכתי לפניך לעיל ועיקר כונתו פה לבאר מצות התורה ואחת מהמצותיה היתה ג"כ לכנס לארץ ישראל ולהוריש את הגוים, ובפרט עמי כנען ואולם המצוה הזאת אמר בפרק הקודם כי לא אבו בני ישראל במאסם את הארץ וע"י כך נענשו ובפרק הזה עיקר כונתו לומר שבל ילחמו עם השכנים סביב עם אדום עמון ומואב כי אם תהיה כל מגמתם לבוא אל הארץ אשר נשבע להם ולכן איננו מזכיר נסיעת אדום שאמר לא תעבור בי כשהיו בקדש וישובו אל אדום ואמר רק ונפן ונסע (מקדש תחת הר אדום לפי שלא רצה העבירם בו כי בני ישראל רצו לבוא אל הארץ על הרי המזרח לא"י ולא יכלו לעלות כי אם בגבול אדום שם) וילכו המדברה דרך ים סוף ויסובו את הר שעיר ואולם לאחר מ' שנים אחר הס"ית רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה וא"כ באו לצפון מזרחי לשעיר ובאו לאחיהם בני עשו היושבים בדשעבעל והיו על מישור אחד עם שעיר והיו יכולים בני ישראל לעשות נקמה בשעיר או באדום ולכן היה ירא מאיבים וכן אמר כאן הכתוב וייראו מכם ונשמרתם מאוד אך אשר להם הקב"ה להלחם עם אדום כי עיקר הכונה היה לבוא אל הארץ ואל יסרדו במלחמות אחרות אלא אכל בכסף ישברו מאתם ובני עשו בשעיר האלה מכרו להם מזון ומים כמו שאמר (לקמן כ"ט). ואין כאן מקום לקוש' ואין שום סתירה כלל בכלל ולהם דברו סרה במושב לנים ע"ז ועיין פ' כ"ט. וא"כ עברו מאת בני עשו כאשר תספר מספר פסוק ח' ומדרך הערבה ר"ל מהבקעה (עיין באלה מסעי) והרי המזרח ויעברו דרך מדבר מואב עד שבאו ממדבר קדמות, (פס' כ"ו) שהוא כמו שנאמר (ביהושע י"ב י"ח) ויפלה וקדמות במזרח כל המחוז ההוא, מלאכים אל סיחון מלך חשבון: צפונה, לצפון מתחלה לעבור בנחל זרד ואחרון כך נראה לי המשך הכתובים' בצירוף פירושים אחרים יחד (ועיין ראזענמיללער, ווינער, רוימער ודע וועטטע ועוד רבים ע"ז הענין): (ה) תתגרו, שרש גרה כאשר הוראתו הסך מחלק ועניינו כמו גדר וגרב כי ע"י גרירה וקליפה וסריסה נשחת העבר מהיות חלק וא"כ ענין גרון לפי שהגרגרת אינו חלק ומזה נשאל גם כן על הסכסוך והריב ובערבית יש לו לאותיות הוראת מלת גרה: (ו) אכל, אע"פי שהיה להם המן שאלו ללחם כיון שלא אכלו לחם כמה שנים: תכרו, תקנו ובערבית מורה שרש כרה על השכירה ולא על הקנין והסגולות שרש קרי

*) בני אדום ישבו ג"כ בדורים בדודים חוץ לגבולם יותר לצד צפון ולאחר זמן כאשר היו תחת שבט מלכי ישראל בימי החשמונאים נשתנה גבולם עד שלא נדע היטב בברור איה גבול הארץ הנקראת בספרי המקורות הידועה.

ב"כ יורם על תקוע ולשון אחר הוא ויגרם להם כרם (מלכים ב' ו' כ"ג) משום ענין מעירם ואמרו המדקדקים שזה ענין אחד כי מכינו סעודה קונים המעגנות. והנה עוד היום הזה מנהג עוברי דרך לקנות מים ולאכול כסף: (ז) ידע, כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח י"ט) וכן כי יודע ה' דרך צדיקים: (ח) בדרך הערבה, פירשנו בפסוק ב': באילת, כבר פירשתי גם במדבר שהיא העיר הנקראת אילותא אצל היונים ותמנה נקרא לשון ים סוף המזרחי כן ואחר זמן מה בא שם הלך אל בית עזיר ויגון שם עיר נגם הקלנה ולכן נקרא לשון ים הסוף בעת הקלנה והיא בעבר מילין העיר סלע נחרן אדום: ועציון גבר. היה חוף הים וידוע אחיות שלמה והמכם זורקקאהרע מגן שם עוד עיר אחת בשם זה (ועיין נאמר אלה מסעי מלגד) ואמשר שעליון בגד נקרא כן על שם השלעים המלויים שם סהם כעצמות בוית אדם כי עלה תורתו עלם ובגרם: (ט) ער, היא בנת מואב וכן נקראה ב"כ רבת מואב (ישעיה י"ב כ"ט) כמו שאמר רבת בני עמון ונראה אזה כי רבה נעבדים תורה על עיר המלוכה והיונים קראו לה ארעאפאלים והמה המגוני ער הרם שם אליל Ares הנקרא גם כן Mars ועוד תמצא זורקקאהרע ועעעלין תרגום ההנה ואולם יש להבדיל בין ער ובין קיר מואב באמר סוכיא אה זה רתועניללער (הלמעדשטיפמער ח"א): (י) האמים, הזכיר אמות העמים שישבו בתחלה בארץ ההיא לחזק את לב ישראל לבלתי יירהו ולהראותם שכן עבר ב"כ עמים אחרים שגרשו יושבי הארץ המסתפחת בנחלה ההיא. והפסוק הזה הוא מאמר מושב עד פסוק י"ב מסוב נמשכים אחר דברי ה' ועל דבר האמים נדבר (לקמן ב' י"א) באריכות: כענקים, עיין מה שכתבנו על מושב הענקים גם' במדבר ואולם לא לבד בחברון ישבו כי בכל הר יהודה וישראל ועזה וגת ואשדוד כבאשם ויהושע (י"א כ"א) ובמדבר כתבנו ב"כ על גבול ארץ מואב: (יב) חרים, פירוש מערים ומורי שלעים היו כאשר שנאמר דאיות ע"ז נספר בראשים כי המערות נסדרו ח"י אחר תבניתם מגני שיד בזולת ואחד רואה לאות ויכולו כשלשים אלף אים: כאשר עשה, עבר נמקום עתיד וכונתו כאשר יעשם כי אחשים הים כמעשתו או שקחו על ארץ מעבר ירדן מזרחה וכן אשר נתן ומזה ראיה שזה מאמר מושב כמו שאמרתי נעיל (פסוק י') כי אלו גם זה תדברי הש"ית היה ראוי לומר כאשר עשיתם: (יג) בני עמון, המרכה נחלק לשני בעים האחד נעבר לירדן מזרחה אשר ישבו בהר יסודה בסכונת עיר חברון והשני בעבר הירדן מזרחה על שפת נחל יבוק והבנוע השני הוא יחלק לשני ראשים הא' ממלכת סיחון מיבוק עד ארנון ועיירם חשבון והב' ממלכת עוג מיבוק עד חרמון ועירם גולן והולם לנהר יבוק ג' מקורות סנה הא' נקלה נגב מעברי והב' נלפון מערבי ובזה מחרגן ההיא נהר עמון ישבו העמונים בארץ מזרים שניג לה ואמלכתם המתגרי לבני בני ישראל ובעמון נאסר להם לפלחם ומזה תבין אתמן הכתובים: (כ) זמזמים, (לקמן ב' י"א) נאמר שהמה הזוזים שנאמרו (בבראשית י"ד) וא"ב אמים ישבו בארץ מואב והאחים באכן עמון ורפאים בבשן והענקים יותר לבד לסון (ובבראשית י"ב) מזכיר כלם חוץ הענקים ועיין ע"ז (לקמן ב' י"א) בזולתם ויש אומרים שזמזמים נקראו כן לפי שבאו מעיר מעקחה בארץ ערב ששם יש מקור מים ישן נקרא המקור התפורסם גם זמזם והוא רוחק בגול והנה מעדיה אשר שלמון וזמזם נגזר מן אשר יחזו לעשות כי מעשים אשר לא נעשו מקודם נפלאים האוד עמו ואחרים פירשוהו מלשון נחלם נעדר היא לו ללשון הזה הורחא איש הוק ואמין בא אל לשון נחון ונאום: (כג) והעוים היושבים בחצרים, דקדק לומר כן כי לא כל העוים נשמדו ספרי (יהושע י"ג) נזכרו העוים אצל חמשה סרני הפלשתים ושם י"ח מספע סימנו בתוך דרומי לים התתיכוני עד עזה הנקראת גאזא ולא כלם בירושלמסתורים שמה יושבי אי קדעאה בלי דברנו ענין זה באריכות (בבראשית י' י"ד) ועל תלרים כתבנו שם (כ"ה ש"ו). ותזכיר שכתוב כאן העוים לאפלים אם מספר כאן על העמים ואחר מאמר המוסגר הזה מכנם נתון דברי הש"ית גם לנתור דבריו יתברך קומו סעו וגו': (כד) החל רש, אמר שהלמנו תלאכיב לקמן ב"ו וגו' ואמר שלא אבה סיחון העבירנו לקמן ל' אמר ז' אני החל רש ומזה הטעם אמר ב"כ אני החל המאיתי לקמן ל"א: (כו) קדמות, נקרא כן לפי שהוא בקלה מזרחי והיינו קדמה וגם עיר בשם קדמות תמצא ביהושע י"ג י"ח: (כז) בדרך בדרך, כמו יום יום והענין תמיד על הדרך אבלי נטות ימין או שמאל: (כט) כאשר עשו לי בני עשו, אל נראה על הפסוק הזה שלא מצאנו שמלך אדום אמר לא תעבור בי? ואולם כבר אמרנו שדקדק הכתוב לומר בני עשו היושבים בשעיר שבני עשו הנקראים אדום ישבו בנגב הארץ בצאת האורחים משם אל הארץ והעיר הוא הנקרא בעת בגלה או דשעעל והוא בצפון ארץ אדום שנמשך עד וואדי-אל-הסא ובספרי הכיתים נאמר בני עשו היושבים בגבלה והולם אין להחליף גבלה עם גבל ועמון הנאמר בתהלים פ"ג ח') שזה על פני עמון נמזרח ונקרא עד היום הזה גבל — ואת מאמר והמואבים היושבים בער ולקמן כ"ג אמר ע"ד אשר לא קדמו אתכם אמר לקמן ל"ג: (לא) החל רש. בגל הנודי לפי שלא היתה הכונה תחלה לרשת את הארץ אשר מזרח הירדן: (לב) יהצה, נעת תהצה וגו' יושב פירשנו וגו' לשון אמן כטעם אמן אך וקשה ושנין אמון הלא נכאן כמו ואמן וקשה אה לא כרעה ושם נארוקו (לג) יהצה, אמרנו במדבר שהוא נקלה בגול מואב ואמורי: (לד) מתם, ר"ל אתים וידוע שקחי על בני אדם שהם בני התמותה כמו שיאמר הלועז דיא שטערבליכען ואלמנו אלא את שהוא נגזר מן וגו' נקבעת הרים כמו נת מן נרת בכל הלשונות תמש אן גרסיין הסגרים או ב"דים אלא כמו הודע בזמן הדור הקודם שסורשתו מת ומורי הוא בן אדם וכן mors, mortalis ברומית וכן ... וכם ... ביונים וכן נגרמנית האוד ומזה הלשון אתי מלחמה אתי מספר וי"א שעיקר מתם שהוא ברעב אמת לפי תי שיגוע ויומת כל חוגרים נתמתים: (לו) מערער, זאת העיר גבול ארץ מואב היתה והנגב נמצאו מדברות בשם הרצוב עד היום הזה ושם ערער סורשתו ענוה ועריה ותורה על ענני ועניין בזו ובנם אל תפלת הערער תהלי ק"ב וכן כערער בערבה ירמי' י"ז ומזה עזבי ערער ישעי' י"ז ב' ואמר סם עזובות ערי ערער, ואינו אומר הגוכר כאן אלא פי כמו הרגות ממן תרומות ויתן לאן אחות שנתחנו בידי אויב ושתכם נעזבים במידוש לם' ישעי' וכן נהולד התלים אלו (נעבך עיר) כמו כאן

פרים הטייערן לערוער וכן כתב בערך עמ והולם אינו כן כי לא היתה ערוער בידם או עיר מלוכה או מדינה שיאמר ממנה עדי ערוער והחכם אנ"ל אמר בעלמו מדעתו זאת בערך ערוער ויש עוד עיר ערוער לפונות לרבת בני עמון (יהושע י"ג כ"ה) והיא יושבת על נחל יבוק שנקרא ג"כ נחל גד והשער שערוער הנאמר בבמדבר ל"ב הוא ערוער הנאמר' ביהושע שם ועוד ערוער היתה בגבול יהודה (שמואל א' ל' כ"ח): והעיר אשר בנחל, אין לפרש והערים האחרות שהיו שם על הנחל כמו שחשב רמענדעלזאן אלא בנחל ממש שבתוך הנחל היתה עיר בנויה וכן כתוב לפני' יהושע' י"ג ט' והעיר אשר בתוך הנחל עי' ג"כ לקרן ב' ט"ז ובאיתם' ו"ג ג': כל יד נחל יבוק, כתבנו שיש לינוק ג' לשונות ויד נחל יבוק שנאמר כאן הוא התולך תנגב מזרחי לנפון מערבי והוא גבול עמון: (לב) אשר צוה, לשון לוה תפל בין על מלות עשה בין על מלות ל"ת וכן ואלו ד' אלהים על האדם בבראשית' ב' והחכם פירושו כאן וכל אשר אסר לנו ד' אלהינו.

ג (א) ונפן ונעל דרך הבשן, שמסעום דרך הבשן בארנו בס' במדבר: (ג) השאיר, פתוי השאיר נפתח. אמ"ת אם נראה הפסוקי של כתוב ויש נדחקו לפרש בעבר שלא לצורך: שריד, פליט בערבים: (ד) חבל, עיקר הוראתו קשירה ולכן יתר או עבות נקראו חבל וגם שטח הארץ שמודדים אותו בחבלים נקרא כך על שם המדה כמו שיאמר אלגנו אין יקף פעודעם ג"כ ע"ש המדה: ארגוב, עיר שהיתה עוד במלאת הגבית למינס וגם ארקב ועוד היום שם אר במדינה הזאת ואורקוב שמו: (ה) פרזי, פרז כרעו פרש ענינו שטח ומישור או שמה פרשת דרכים או שפה מישור שמספס כמו שמלאנו שהפוסט נקרא פרז כמו ראש פרזו וכן כל מחוז המתפשט והוא במישור נקרא פרז ואם ערי הפרזי ר"ל ערי המישור באסף אל עיר הבירה שהיתה תמיד גבר וכן מתנגד לערים בלורות כי ערי הפרזי בלי חומה אלו ותמפשטים שביב מבית וכן בערבית פרז יורה על המשח והענין פריסה ומזה נקרא ג"כ שמתכת ברזל או פרזל: (ו) ונחרם, ענין החרם בארנו בויקרא כ"ז כ"ח: (ח) חרמון, מארנון עד חרמון זה כל פשטת הממספט מנגב ועד לפון בלד מזרח הארן ואחרמון הוא אחד הגדול שנין ההרים הנקראים בשם אנטי-לבנאנון וביהושע י"א י"ז נאמר ועד בעל גד בבקעת הלבנון תחת הר חרמון ולהבין את זה צריך שנדע כי לאחרי הלבנון האלה יש ג' ענפים האו' יורד אל ים האמלעי ונקרא דשעבל — נפת ומגי' לנגב הארן ונקרא דשעבל — עטייק ובמקום פרוד הענפים האלה הוא הר חרמון שממנו תולאות הנהרים ונקרא בתרגומים טור תלגא ר"ל הר השלג וכן יקראו לו הערביים ויש לו הרבה שמות חרמון שריון, שניר ושיאון לקמ' ד' מ"ח ובס' במדבר ל"ג ז' נקרא הר ההר (ואין זה ההר שמת בו אהרן) וחרמון ארבתה הר גבוה ובד"ה א' ה' נאמר שניר וחרמון והשר שבירושו ושניר הוינו חרמון כמו שאמר לעיל השמכם וגו' ובניכם שר"ל היינו בניכם (א' ל"ט) וכן בשיר השירים ד' ח' או שנקרא חלק אחד שניר והיא אלך שפונה לגד האמורי ולכן האמורי יקראו את הכל בשם החלק הנוטה לארגם וחלק אחר נקרא שריון והוא הפונה לגד הצידונים וגם זה יקראו: לו אלה ובזה יפרשו הכתובים היטב על נכון ושריון שרלאו מגן ולנה כי הוא המשה מפני שהוינים האלים לבלהם כמו שייקדי ארן תבנעאים קראו להר שהרקאם שהוא לשון מגן ביונית וכן בלענוס הוראתו לנה בערמנית היקנה *) וכן שם הר אחד שם ושלר או שמו ג"כ ענין מגן או שהיינו לנור לפי שהמים יונו ממנו: (י) סלכה, לא מכרה עוד במקרא והולם עוד יש העיר בזאת בשם סאלקאט כו' אילן מגלרה (בעפסרה): (יא) מיתר הרפאים, יש לו הרחבה [illegible] בענין הרפאים שנמלאו בתנ"ך והולם אין כאן המקום להאריך בזה והוא רק את שטיך לבגנת [illegible] הנה בבראשית י"ד ה' נאמר ויכו את הרפאים בעשתרות קרנים ואת הזוזים בהם ואת האימים [illegible] קריתים ואת החרי בהררם שעיר וגו' הנה תלאנו הרפאים בעשתרות קרנים והוא בבשן כאשר בארנו [illegible] א' ד' וכן משמע ביהושע י"ג ל"א וכיון שאמר כאן שעוג נשאר מיתר הרפאים משמע שרפאים נקראו [illegible] עמים אחרים ולעיל ב' י' וכ' ראינו שגם האמים והענקים והזמזום נקראו רפאים; ומתוך כך נראה [illegible] שכל אלה העמים נקראו רפאים בכלל ובני בשן בפרט נגם זה יקראו ארי הרפאים הוא שם כולל [illegible] גוים והוא ג"כ טפל על עם אחד בפרט והנה כדלעומר הכה את כל העמים האלה ארי שהיו תחת [illegible] והשב שבו ישבו האמים, ובשן שהיינו הרפאים ושעיר שבו ישבו החרים וארן אמורי ועמלק את כל [illegible] נגב של א"י: והחרים, נלתי ספק יושבי מערות היו כאשר בארנו לעיל והענקים גם אתם יקראו בשם [illegible] בפרט שהבי אמר רפאים יחשבו אף הם כענקים משמע שהענקים נקראו רפאים כמו בשן והענקים [illegible] ישבו בחברון ונקראו ג"כ נפילים בבמדבר י"ג ל"ג ואם נחקור על הוראות מלת רפאים ונפילים אמת [illegible] שהיה איש שממו רפה בשמואל ב' כ"ט טו' ובד"ה א' כ' ד' כ"ו א' כאשר הענקים שמה ילידי הענק [illegible] מה זה רפה או רפה? ומה זה נפלים? — כל העמים האלה בעלי קומה, אנשי מלחמה, גורדי [illegible] אנשי השם וכן יורו שמותם אימים זמזמים ענקים — ונפלים יתרגמו בשם גבלא ולכן יאמרו

*) והחכם המורגלם מ"אז יש"ל גרו העירותו שגם בלשון הסכת נקרא הכר בערב מן הפועל בערבען שענינו תמשה את הפועל עלמו כגזור מפורש פרק בל"אק כמו ויפרקנו מלרנו (תהלים קל"ו כ"ד) שפירוש אלה ופדות כמו בחזרתית והשיך בלדקה פרק (דניאל ו' כ"ד) עכ"ל והחכם הנ"ל והולם כפי הנראה משמע פרש פרק בתנ"ך כמו ופרקת עלו, או כרעו פרק הוא ענין שבירה והבדלות מן חבני ומשך במלת לערבען בהסכת שהוא לשון כפרי הסך הבולאות והדומים רק בענין האלה לפי שמאליל הכף שהוא הוא על ג' פנים או שיוליא מעבדות לחרות וזה ענין פרק בל"אק או שיכסה על מעמד האדם לבל ישמה מן האויב וזה ענין בערבען בהסכתות והערבען בעברית יאמר מוסף כמו מוסף שלו כל היום.

המדקדקים שזה גזור מן נפל וטעמו מפילי העמים שמפילים כל יושבי ארץ מפחד רגלם ויש שפירשוהו מלשון ערץ ששם יורם נפל על התרועמת והגבנה ויש שפירשוהו מלשון פלא שהיה הנפלאים והאכם פירשו שהאילנו מלשון פחל, בזל, בעל, פיל, פול שהלם ענין התמשלה וכל זה אינו נראה; לדברי רש"י בבראשית מלשון נפל שנפלו מן השמים ולקראו כך אלא העמים לפי שהיתה אלא כל העמים הקדומים. קבלת שוא ואשר שנלחמו כל אלה בעלי קומה עם תושבי שמים. ושלגו תשש ארלה ועי' מה שכתבנו ע"ז בבראשית ו' א' (והאכם בענקיים לא ידע שקדמו בזה רש"י) ואלה רפאים אותה במקרא ב"ל על יורדי שאול והרכני בתחתית הארץ. כי כן התחשבתם את כי כל המתים בקרב הארץ ישכנו כאשר באהלו מלת שאול נאמר מלשון שעל כמו השעלע אוכל שעללע אללפו ובתרגומים רפאים במלת גברין יתרגמו ואבע פעדי' ז"ל תוקים ול"ש בני ארעה נהפך אל בני אלהים שנאמר בבראשית ו' ואיכהעלים כתב לפי ששוכני מערת היו העמים לכן נקראו רפאים שהיינו שוכני שאול ובענקיים אחר שיורדי שחת נקראו רפאים מלשון רפה כמו שנאמר גם אתה חלית כמונו וא"כ רפאים כענין חלשים; אבל מה יעשה לעמים שנקראו רפאים שהמה תקיפים היו? ולכן נראה לי כדברי האב' פירשה שרפאים כמו עלאים פתאים ועיקר השרש רפה, וערף ורפרף יורה על תנועת המפחד ובעל מורא והיינו רעדה ופלצות ומזה מלשון ארפלא על הרפה שאוה ירא מפני החזק או שאמן לו מעמד איתן ומזה הושאל ב"ל על הערב' לפי שאילתי שהם ירפרפו בעת צואה וכן לשון ערפל ומלשון לר ומשך בעריפית הושאל שם רפאים על שוכנים בשאול ורפאים שם הגבורים מלשון זה ב"כ, שמרעידים ומרעישים את העולם וכן ידוע אלוף הרל"ס בנר"ן בלשונות הקדם כמו שני ותרי וכדומה ולכן נראה לי כי תמורת ערפל יאמר ב"ל ענפל והוא מה שיקרא אלועז בעבעל ביונית νεφέλη ובדומות nubes ומזה שם נפילים כלומר אנשי ערפל או ענפל ואם תרצה לדעת מדוע יקראו הנפילים אנשי ערפל או רפאים צריך שתחקור מדוע בכל יושבי ארץ אשר. ערים לבן תמלא הספור שנשמע בעמים שונים ולעתים שונים כי היו תלפעים אנשים בעלי קומה שבאו מלפון הארץ ומארץ השך; והארם השך מרחות. ונלחמו עם בני האור ונקראו אלה בעלי הקומה ניעבעלונגען מנעבעלהיים וניבעלאים אלל הגרמאים ואלל היוונים שטיטהאנען שהיו בני ערעבוס ר"ל בני ערב ולילה ואלל אנשי אודו באו מארץ השמאל שהואר עמק רפאים ואלל האידונים היו הגבירים אשר באו מארץ השך ועלטה וכל אלה נלחמו עם בני האור והיום, כן מספרים כל העמים אשר ערים לבן, ותהפך תמלא אלל הגבורים אשר השך תואדם באמעריקא. שיספרו כי נגח להם נגיה אחד מימי הנוסם כי יגורשו מבני האור והיום, אם ילאו און לגבולם ואם התוקר פרד ע"כ שאל העמים יאמרו כי בעלי הקומה היה אשר מארץ עלטה וערפל באו או שיאיר שהם נפילים או רפאים. או ניעבעלונגען או בני-ערעבוס או בני ארץ האפונה על כלם יעידו כי באו מתחת לארץ והם ירדו לשחת ואם תבין את. כל זה לא יתורר לך פס' אשר יצאו בני אלהים על בנות האדם ותדע ב"ל מדוע נאמרו בנבא לארץ ישראל על המרים הרמים כמה עתים אשר עליהם אומר הכתוב גם הם יחשבו הרפאים, או רפאים יחשבו גם המה. כענקים, ועוד רמזים לכך נתתי (בבראשית סי' ו') כי כנר ילאתי מחון לגדר הפירוש. וכל הספור בכאן אך רק לומר לך. כי עוג בזה ויבריח את כל תולדותיו לרבת בני עמון או שנלחם פעם א' בעמון והעמונים לקחו ערשו: וערש. י"א שהוא ארונו שהושם בו בעת מיתתו ואולם לפי פשוטו אות המטה ששכב: בה וכן מלאכו בזמן הזה, בתרנלסם מטות ברזל, בצורות כמה אמות וקרסים מכל צד ומד עד: שורותם המטה כתבנה ואם עושים אותן מאבני שיש וערש עיננו אבל כי היא להם כאהל מבעל לבשת יריעות כמתחות: רבת בני עמון, אלל היונים ראבאטאממאן מאם כנעברית והיא שנקרה פילאדעלפיא ע"ש תלמי פילאדעלפוס המלך וועטעלען ובורקהארט מצאו חרבות מתנה על שפת נחל מאתם-עמון האמלך אל נשר יעק: אמת איש, אם אזרוע או זרוע התחתון והושאל למדה שמודדין בה לארך ולרחב ואם נאמר כדעת הרמב"ם שאמת איש היינו אמת אדם ולא אמת עוג לא היה עוג גדול כל כך ורראינו בחולים כמוהו בזמנינו*): (יד) הגשורי והמעכתי, היו יושבים בקלה לפני נח"י (ועיין ביהושע י"ב י"ב) ובני ישראל לא נלחמו עם גשור כמשמע מיהושע שם ואולם גשור וארם לקחו כל חות יאיר מבני ישראל (בד"ה א' ב' כ"ג) ובני יאיר שהיו אחרי תולע השופט בישראל לכדו ל' עירים מארם ולא מגשור ואת מבסים היטב למה שכתבתי (בס' במדבר ל"ב מ"א) כי בני ישראל השלמו עם גשור עד בימי דוד שאשרי לקח דוד מעכה בת תלמי מלך גשור לאשה כמו שידענו (משמואל ב' ג' ג') וכן ישב שם אבשלום עם תלמי מלך גשור ב' שנים ונקרא גשור על שם המעבר או גשור שהיה בין חרמון לים כנרת ונקרא גשור בני יעקב עד היום הזה בגלל מעגני באותם ועוד בורקהארט ראה אותו שם קרוב למעכה מלפון לבשן אל נהר ירדן: והמעכתי, בתרגומים בשם אפיקירוס יתרגמוהו ולדעתם היא העיר הנקראת אפיקאירוס ואולם אינו כן, כי האשר שאת היא מעבר לירדן לגד מערב והמעכה קרוב לגשור היתה: אותם, שב על חות יאיר: עד היום הזה, האשר שאמר כן לפי שהרפאים היו שם ואע"פכ יכלו בני ישראל לעמוד תפניהם ולקרוא את עריהם בלי חלוף השמות כמו שאמרתי לעיל שמכיר העמים שאחרים לאחוז את לב בני ישראל לבלתי יראו ואולם אשר נראה לי שעד היום הזה הוא לשון שרגיל בו הכתוב לומר כן אף אם אינו זמן רב ועיין מזה מה שכתבתי (לקמן י"א ד'): (טו) הגלעד, כי גלעד בלשון-לארץ הגבוה. ישאר אשר בתוך הגלל שממנס-דבר (לגאל צ' ל"ו) היא בקלם בגול דרומי: (יז) כנרת. במזרח הארץ בצאת הירדן ממי מרום נופל אל ים כנרת- והאבל שתמתכניתו שדומה לכנור נקרא כך בתלמוד-גינוסר. ושן נקרא אלל. שימים ועוד נקרא ים טברי' על שם טבריה על שם העיר טבריה אשר בנה הורדס אנטיפס לכבוד הקיסר טיבעריוס: וים הערבה, הוא ים המלח ונקרא ערבה על שם ערבות מואב שאל גבולם הוא ים הערבה: אשדות, כמו השדות [illegible] בעדבר:

---

*) בשנת תקפ"ג היה ענק אחד באשכנז ושמו [illegible] גם לו ראוי ערש כפי אמות ארכו. כי העבר האריך השוכב בו:

פרשת ואתחנן

(כד) את החלות, כנגד מה שאמר הש"ית ראה החלותי תת אמר אתה החלות להראות את גדלך: אשר מי אל, הוא שאל פירשו בכאן כמו כח כי לשון אל עיקר הוראתו כח ואמר אתה הלא הגדול שבכחות ושגב ועלה מכלם או שלשון מי אל כמו אין אל מל' אשר כאן כמו ואתלפה אשר אמר בבראשית ל"א ר' ר"ל כי אין: (כה) את הארץ הטובה, כי ידוע שארץ סוריה היא מעבר לירדן כנען נסע אלהים: ההר הטוב הזה, כפי ששוער ארץ הרים ובגעות (איין געבירגסלאנד) כי זה מעלה יתרה לארץ אם יש בו הרים או הסר ספת פזה שהוא הלבנון ווי דוהלבנון לתוספות באור כמו שפירשנו (לעיל א' ז"ט) ורבים כמוהו ואת"ל דרש: (כו) ויתעבר, פרש עבר אונח על היולא חוץ לגדרו וכן הבועם יולא ממזג השוה ויחם חרון אף לסש"ית כאשר הרבה פעמים דברה התורה כלשון בני אדם: (כז) עלה ראש הפסגה, כל ההרים שם נקראו הר העברים בכלל ותוכם אחד הנקרא פסגה וראש הר הפסגה הזה נקרא נבו ובזה יותרו כל הספקות מה שאמר פעם אחד שנבר העברים את משה ופעם אמר שיעלה ראש הפסגה ובסוף דברים שעלה על הר נבו: (כט) בגיא, הארץ שהיתה תחת ממשלת מואב וסיחון מלך האמורי לקחה ממנו ושם תחת אשדות הפסגה ישבו בני ישראל קודם ולאחר מלחמת סיחון עם ישראל:

ד (א) וירשתם, אמר הראב"ע ז"ל בעבור שנח ונעלם היו"ד בשבר הוי"ו נשבר העי"ן ואפס על משקלו על"ל ודבאו בזה כי הרד"ק שהוא עין הפעל. נקוד בחירק שהוא הנקרא בלשון ישמעאל שבר והוי"ו ב"ל בשירק ושיו"ד נח נסתר אחריו והולם מה שנקוד הרד"ק בחירק הוא שלא כדין ולא מלאנו לו עוד רעו במקרא כך נראה לפרש דעתו: (ב) לא תסיפו, שלא ישלוט אדם ברלנו במלות השם: (ג) עיניכם הראות, כמו אותה אתם מבקשים ושמוש זמן הוה מלאנו לפעמים במקרא: (יא) עד לב השמים, או באמלע כנגד הרואים או כמו אל תוך הענן: (יד) ותמונה אינכם רואים, הזהיר בכאן על לא תעשה תבנית אשר יפרש עוד באר היטב בפרטי הדינים ולבל יטעו מהמעמד הר סיני אמר בכאן ותמונה אינכם רואים: (טז) פסל, בענין זה תמצא כאן ד' שמות פסל, תבנית, תמונה, וסמל והענין כך הוא: שם פסל יורה על כל לורה הנפסלת מן חומר עץ או אבן ואמר בכלל לא תעשון לכם פסל ר"ל לא תפסלו לכם לורה מן עץ או אבן וכדומה ומועטם מלת פסל בספחת• ופסל בין שדומה ליקום מיקומי הלא בין שהוא לורה הנולדת בלב הדמיון יקראו פסל כי נפסל הוא והולם תבנית ענינו כמו דמות ונקרא כך הפסל על דמיונו עם הדבר שנודמה לו תם תבנית זכר או נקבה תבנית בהמה עוף ורמש ודגה עד פסוק י"ט ולכן יאמר מן פסל פסלי אלהיהם כי לפעמים אליליהם לא היו דומים בלורתם לחיה או לבהמה אלא לורה היותה כפי אשר עלה במחשבתם ולא תאמר על כן תבנית אלהיהם והולם מלאנו תבנית יד אדם (יחזקאל ח') תבנית המשכן ורמב"ם אהדעלז ותמונה פרשו מין או מין והוראת פרט זה בלשונות בני קדם הבין או מחשבה וכן [illegible] ביאמית [illegible] נרומית והשאל על הליור כמו שלשון ליר עלמה נגזרה מן ילר מחשבתו. מחשבה ולכן מלת תמונה• הונח על כל רושם וליור והבדל בזה מן תבנית שתבנית הוא דומה ממש לדבר אשר נדמה לו לא כן תמונה שהוא רק רושם תארי הדבר ד"מ מי שמליר אריה כמו שהוא יש לו תבנית האריה אבל מי שיכתוב מלת אריה הנה האותיות האלה הנה רושם שמורה על החיה הזאת והוא תמונה ובתמונות שמליירו רק ראשי תארי הדבר כתבד במלרים על האבנים (היערהגליפען) ולכן נאמר ותמונת ה' אף כי לא כסיפור בחושים כי אם בשכל וכן ותמונה לנגד עיני (איוב ד') וכן אמר על אדון הנביאים ותמונת השם יביט ר"ל ישיג תאריו• ודע כי ב' מיני פסלים היו לעמים הקדומים הא' תבניות שהלבו מעץ או אבן ממש דיוקנא איש או בהמה בין שישבו בארץ בין שהעלו על רעיוניהם והיו משתחוים לו ופסל כזה נקרא תבנית והב' היה לשם עוד פסל אחר הנקרא פסל תמונה כמו שאמר (לקמן כ"ה) פסל תמונת כל וזה שלא היו מליירים הדבר ממש כי אם תאריו ד"מ שעבדו לשמש או לירח ויחשבו אליהם תארים כפי תורתם הבל רבות ושתוארים האלו ליירו בתמונת זהב וזה הנקרא תמונה או פסל תמונה — וסמל שיינו סימן ורושם ובהלוף הלמ"ד עם הנו"ן והוראתו על הדברים המלויירים ע"י תמונה ד"מ השמש הוא פסל כי רק בסימן ורושם נליור אלא זה פירוש הפסוק כאן אמר: ועשיתם לכם פסל, שמוטעם בספחת והוא כללי לתבנית ולתמונה ובולל הכל וכאן אונח על מין ראשון מע"א הנקרא תבנית: תמונת כל סמל, הוא מין ב' של ע"א והולך ומפרש מה זה פסל? זה תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה וכו' ואיזה זה תמונת כל סמל? זה ופן תשא עיניך השמימה וכו' והשמש כך הם תבנית זכר או נקבה כלומר כאשר בארץ אשר כידוע בהמה ולפור כידך שעשו המלריים כל דבר הלא הפלשתים כן עשו שעבדו את הדגון ששם וירח ככל• עובדי הבעל ונפרש המליירים ולכן נראה שאמר ופרט כל אלה כנגד האומות אשר סבבוהם ישבו כדבר בענין זה (לקמן פס' כ"ה) עיין שם: (יט) אשר חלק, הנכון שכן מדרכי הלשון לייחס כל המעשים אל השם בעבור היותו סבת כל הסבות ועלת כל העלות ואף שנעשה ע"י האמלעים הרבה לפי שהוא יתברך סבה ראשית את המעשה בכאן ולכן אשר חלק לשם כמו אשר אחד לשם (ועיין לקמן כ"ט כ"ה) בלאורלנו: (יט) השמש והירח, כל עובדי ע"א נחלקו לב' כתות אחת אשר יעבדו לנקודות הארץ ונקראו עובדי אחת [illegible] ואשר יעבדו לבאת השמים ונקראו [illegible] או מלשון לבא השמים או על שם המעלים אשר עבדתם בכך והוא ע"א שנאמרה בפסוק שלנו והוא זה סובר למה שאמרנו לעיל כי ידוע כי עובדי כו"ח עבדו הגוים מאז הלא התמונות עבו לשם שמורים על תאריהם וזה שאמרנו לעיל שהתחלת הלל על כל באת השמים והולם יעתו ליורי האדמה גבוה לשם לבאותם ואתם: (כ) מכור, ר"ל מלרפה וכל כלי שמזקקין בו המתכת והוא עשל ובכלשים זהם קוראו, וכמה בחלי את הן עין [illegible] עולה נוראה [illegible] והם נשאל לעבדות ולעבדה פרך: (כה) והשחתם ועשיתם פסל, אמר מלות של עובדי האלילים [illegible] על זה הדרך. בתחלה השתדלו לעשות לורת בא הכחות, לפי שמעליון נשגב מכל רעיון ונעלם

מכל חוס רכו ויגלית רק וכרון ורושם שמורה על אלוהותו ואחר זמן מה שבאים אשר נולדו לפם ישמו מה אל התורה היות נעלמת ושמנו כי ספע הש״ת עליו ויהיו עוסים כבוד לאותה התורה כיון שכלו כן באלהותים ואחר זמן מה כאשר נאו בניהם האריסם נסחפו עוד יותר ושמנו שהלם האלהים הנה אלהות ממש והשמשו לו · ואמת שחוקרי קורות הפתים אינם יודעים עדיין את עבודת האלילים נאותה כי הקדמים הנזכר את דרכו ושכו מעל דרך היסר באופן שאמרנו אז את שהיו הולו׳ עד שקרבנו הש״ת לעבודתו ואולם אלו כל השמים הידועים לנו נאותה העבודה על דרך הא׳ שנשמלו לאחר זמן כי כן אלהות אלל אותים ופרסים והפרסיים והלדיים ואנשי הינה כי דנו אלוליהם בתוך הזמן והימים הקדומים היתה לשם רק אלוהות ממש כמו לאברהם אבינו · אמתם, טיעון שבתאי, וכן נאמן הרוצ את מה שאמר פה שכתוב לאחר שהזהיר לבלי שלא ראו כל תמונה נאמר זולתי קול היו שומעים ואמר כי תוליד בנים וגו׳ והשחתם ועשיתם פסל שיהיה רק התורת כל ושיעי כמו שאמרנו לעיל שתמורת הגוה רושם ושימן לנצר אע״פי שתתאנו שזה לעבודת העבודה היחיד ומיוחד ואתם לא תעשו בצרת לתמונת תהיה לנגה רושם שמורה על השם ותצרך גם נזה השמן הרע בעיני ה׳ להכעיסו כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ וגו׳ עד פ׳ כ״ח ואח״ל ועבדתם (בעבודה בשורש) שם אלהים אחרים מעשה ידי אדם עץ ואבן ואח״כ נותן פה רק הטעם למה אסר אפילו תמונת ולאו דוקא תבנית את מה שאמר ב״כ בעשרת הדברות לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ר״ל לא תעבדו אלהים אחרים אבל גם לא תעשה לך פסל כל תמונה אפילו לצורך אחר כי לא תשתחוה להם ואלו הדברות אנכי ולא יהיה לך אמת לו מי שמאמין באנכי ה׳ אלהיך לא יהיה לו אלהים אחרים ויאב׳ לא תעשה לך פסל ויאב׳ לא תשא וגו׳ ועיין ב״כ מה שכתבנו בפסוק ואבן משכית וגו׳ בויקרא: (ל) בצר לך, בהיות נר לך כאו כאשר גר לכם (בשופטים י״א ז׳): (לז) בזרעו אחריו, יש ספרים שכתוב בשם בזרעם אחריהם ואולם הספר שסב על אחד מהאבות ויואר אבותם אדינו כמו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו׳: בפניו, ח״ת במימריה וכן קלת מהמפרשים שפרשנו בפסוקה הפרשית וי״א בפניו היינו בעלמו ובכבודו כמו פני ילכו ואולם שם הספר שיש פירוש אחר: (לג) ובמוראים, בתרגום הע׳ נעתק שהלם האלה כאלו נגזר משרש ראה כי שם תרגמו בשם חזיון דכן בספרי הכותים ובוהאולגאטה ואונו כן: (מג) בצר, כיון שנאמר אחריו במדבר וגם היתה העיר הזאת בשבט ראובן לכן טעה היוסיפון שאמר שזאת הנקראת באספרה כי העיר הזאת היתה בעבר לירדן ולא בגזרת הארץ והאספרה היא הנקראת׳ בצרה ובג״ך היתה עיר גדולה לא כן נזר הנאמר כאן: וראמות, הקדמונים חשבו שזאת העיר כל״ו מילין מרבת בני עמון לפי ששם נמלאה עיר בשם זה ובאחרונים כמו האחריהם והוגרים שהיא הנקראת כעת שאלט ואולם אין לשם ראיה וכתב ע״ז (בעזעניום לו ברקסארט) והרא:זה מלאנו עוד כמה פעמים במקרא: גולן, עוד במקום השפית למנינם היתה עיר גדולה וי״א שהיא הנקראת נויא ויש שם הרבות ועל שמה נקרא כל אמחת התוא בולנאי כדאיתא (במנחות דף ס׳ ב׳) ושם המשמע ב״כ שהיתה מגני קדם נפתלי וגם ביוסיפון כתב שנתחזה לארץ הגליל נקרא כל אמחת גולנאי ועיר הגדולה שבמחוזה הזה קרא היוסיפון ב״כ גולא ואולם עתה חשובה היתה נמלא ועד היום הזה קוראים לכדר הארץ שם ושגלאן והמערב למזרח ים של הרים שהולכים עד ים סנרי׳: (מח) שיאון, כמו נשיאון והטעם שהוא הגבוהות:

ה (יט) את הדברים האלה, כיון שאמרנו עשרת הדברות בשמות גם דברנו שם על השנוי שהיתה במקומם בין ב׳ הוטפים של עשרת הדברים לכן יתחזו הקורא לעיין שם. ואמה בפסוק זה נמלאו בספרי הכותים תוספת ארוכה שייסכו מלבם וז״ל: והיה כי יביאך ה׳ אלהיך אל ארץ הכנעני אשר אתה בא שמה לרשתה והקימות לך את התורה הזאת בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם נגיד וגו׳ מה שכתוב (לקמן כ״ז ב׳ עד פסוק ז׳) עד מלות לפני ה׳ אלהיך ולזה מוסיפים עוד אם הנה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלון מורה מול שכם ובמקומו הדבר תום: ולא יסף, ת״א ולא פסק ולכן תרגם הסורי ואולם המפרשו הטעם כדעת הרמ״ד עי׳ בנאור נתה״ם: (כו) מי יתן, הנכון כדברי הראב״ע שדברה התורה כלשון בני אדם:

ו (ג) ארץ זבת חלב ודבש. בתרגום הע׳ העתיקו כאלו כתוב לתת לך ארץ זבת חלב ואולם אין צורך לזה כי יתכן שיהיה פי׳ כמו נאכן וחסר הבי״ת כשרבים פעמים: (ח) מאדך, אחד בערבית תאמר קשה ומאוד היינו כח ועולם והטעם ידוע: (ט) וכתבתם על מזזות, תלאתי כתוב שהיה המנהג לכתוב דבר מוסר על השערים ועל מזוזות הבית וכן המנהג עוד בימים שאלו נקלה המדיות לכתוב על שער הבתים מאמר כלל דבר מוסר ותום [illegible] לאדי׳ כי אין זה דרך משל שאמר וכתבתם כמו שפשטו רבים אפרים מדברי הקבלה ואמרו שכתוב [illegible] דוקה אלא יהיו תמיד עלמו דברי התורה ולענו כן כי אם כפיה ביתם וכמו ששפט המנהג בכל ישראל עפ״י קבלת חז״ל ונראה לי שמלת ובשעריך גם על שערי השערים כי בשערים. שם ישבו כפחות לשפט וכאשר אמר שופטים ושטרים תתן לך בכל שעריך, ובנבאי שריים כמנו נזיפים הקדמונים תמיד מאמר אחד השייך לדיני השפטים ואמר שכתבת שאמרו לא תכתוב רק שמר שם הזאת ואמר שאמר אשר יצוה לידי משפט יסר אם יתנהגו כמאמר ואהבת את ה׳ אלהיך וגו׳. וכמו שאמר השכם שופטי ד׳ לנגדי תמיד זה כלל גדול בתורה מכ״ל: (יג) ובשמו תשבע, בתרגום הע׳ וכן שבזה כתבי יד נתוסף פה מלות ובו תדבקו והספר שאלפו זה בפסוק עם מה שכתוב לקמן י׳ כ׳: (כה) וצדקה תהיה לנו, כתב הראב״ע ז״ל י״א שמכון רמז לשכר המלות לעולם הבא ולפי שפשט הדרך הלדקה היינים אנאנו לשמור את רעהו וגו׳ והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו לדיקים בעשותנו ושקיו עכ״ל ואולם הרמב״ם ז״ל בנ״ע לב׳ כי הלדקה לשם לכל נמלא כפי הראוי לו והשפי זה נקראו כל מעלות המדות לדקה כמו והאמין בד׳ ויחשבה לו לדקה וכן לדקה תהיה לנו וכן הרבה:

ז (א) ונשל, ישם שכן שנזכר לגשפ״ס על רפ״י משיות פסוק ונשל הברזל ובחרים י״ש שפה יוגן שמו והנן הוא יונא ורשו הולאו בפסוק של נעלך מעל רגלך: ורחתי׳, בעבודות ע״ז ביום שאמר בכת ו׳

את הערים בריח ועי' נאמנו שם עוד גוים אחרים שלא תכרו כאן כמו קיני קנזי קדמוני ופרזים ולא זכר כאן לפי שלא היו רק חיה משפחות עלומות אבל לא גוים עצומים: (ז) החרם תחרים, עיין לקמן בפסוק ג' את חמיה סי' כ' ל"ח: ואשיריהם. עבור לקמן פסוק י"ג:

פרשת עקב

(יג) גמרותיו בספ' נמדבר שיאמר עבור מן לאר רב נקרא במין האדם דרך סתירות שהוא יין חדש: ושער, בערבית יורה ב"כ על התולדה והשלכה: ועשתרות, אמר המנחר לגמה"ם ר"ל שהם נקבות הצאן ומשרים עשר שמעשרת את בעליהן והגלמים המעשרים על דרתן נקראו כן ב"כ עב"ל והרבים שאלם לריכים עוד יותר בחור כי לא נתלאו גלמים שגעשו בגורת הצאן ואשר יקראו עשתרת אלא הדבר כן הוא כל עובדי כוכבים ומזלות עשו כמוד הרבה לככב הנקרא אצלנו נוגה והלליאים ועגורים ואמרו עליו שהוא אל סגולה ומושל על רבוי גוים ופריית הצאן והשיב כיון כאן הרמב"ן בפירושו שאמר כאן ועשתרות בעל אל אלוהת הספרים של הצידונים עבדו לככב ההוא נשם עשתרת כמו שמלאנו הרבה פעמים בתקרא ונקרא' הללים בעל שהוא, בעלים ועבודתם היתה ע"י זמה ועשיית התועבה אותה לעיני השמש ולא קדשו קדשים וקדשות מאחר ונאבל או בעל שהוא ככב הנקרא אצלינו צדק הוא ב"כ אזל השולט על העושר ואמר הוא עשתרות כפי מורתם הטוה ונקראם ב"כ חסרה בלשון אוסר ואצל הבבליים נקרא' מולדתא מזה הענין או ג"כ מני כמו שהבעל יקרא אלים גד ואת הענין פירוש הכתוב העורכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך ור"ל שבעל הוא השמש ועשתרות הוא הירח או הלבנה והאכנוניאטאן סופר קדמון הצידונים כתב שהדד שהוא יופיטר משל עם עשתרת על הארץ ימים לא כבירים ועשתורת לקחה ראש פר לסימן המלכות (זימבאל) או תפני אחורה על אלו לבנה או מטעם רבוי הצאן ואולי הענין לשון עשתרות קרנים וכן נמלאו על המטבעות והאלילות שנשארו מימים קדמונים ועי' עוד מזה לקמן בפ' לא תטע לך אשרה ועבודת העשתרת היתה מפורסמת בימים ההם וכל העמים השתחוו לה ועשו במות ומזבחות לשמה והשם עשתרות בלשון אספר שהוא ככב בלשונות בני קדם ונקרא' בשם ככב פתם כי המנוגה הוא האחות שבככבים ונראה לי שעיקר הוא ענת שמורה על גלילה תריותה כמו שמלאנו במרגום עשית (לאסטרגע) סוף סוף עשתרו"ת הוא כטעם תולדות' או מולדת ולכן הושאל השם על נקבות הצאן כמו שיאמר הרומי veneres תמ' femmellae ויאמרם ד' משה לאבדה כתב שנגזר מן astera כוכבים בלע"ז ונראה מקנה לאן לכבני השמים נהיותו מספר רב ועלם ואינו כן והשכם יש"ל נרו כתב שנגזר מן לשון עשר ואמר לפי שכל הרכוש לא היה נכסף ונזהב כמו שימנו כי אם בצאן וכן בלשון רומי נקראו עד הינם מטבעות כסף בשם pecunia שנגזר מן pecus שפירושו צאן ובהמה והולם גם כסף תחת היה לבם ובמנוס שכר מכירת כאנרים שלקח שדה עפרון במחיר כסף וכן ויאמר מצלרים סמות י"ג: (טו) חלי, הוטעם נאפנחתה ויהיה שם קנין לכל מיני החלואים ומדוי מצרים הצלרים שם וחמת מיני לרעת ושחין ודבר הוא מולי שנקרא אולהאנטיאלים כאשר נאמר בפ' כי תבא: (כ) וגם את הצרעה. פירשנו בשמות כ"ג ונא כאן להוסיף טעם מילות הצרעה להאביד את הנשארים: מעט מעט, פירשנו בשמות שם ויש שחשבו שלרעה אינה לרעה ממש אלא משל הוא פירושו מפניך כאלו נגרשו מצרעה והולם זה מתנגד לפשוטו של כתוב וגם מצאנו לאחד' ניאוספ' כ"ד י"א שלרעה נרעה ממש ואין כאן מקום לתמוה כי כבר מצאנו שע"י ראמים ושקלים נגרשו עמים קטנים מארצם ויש ע"י עכברים ידוע מספורי היונים וכן ספרו הפרסים שנגרם עם אחד ע"י אורים ממדינה אחת ועי' יותר מזה מה שכתב הפ' גאכהרט: (כב) לא תוכל כלתם, לא תוכל לכלותם והטעם אי אתה רשאי: (כו) חרם כמהו, פירושו נזוקרה. וכן מצאנו שעכן לקח מן החרם והחרם גם הוא:

ח (ב) למען ענתך לנסתך לדעת. כל נסיון שבתורה כבר פירשנו שלא יורה על העדר הידיעה אלא יתברך הוא ושלום כי אם הסי' נותן גרם לענרת ולדיקים ילכו בדרך הישר ורשעים יכשלו בו ועי"ש ענסים האדם את עצמו שלא יאמין שהגיע אל תכלית השלמות ולא יהיה מתגאה ויאמר לי כח ושלם לעשות לדק וישר ולא חסר לי תיקי לשלמות הלדיק והוא לא ידע כי אם ישלוט בו ילר הרע שיאבד כלפור אל פח ולכן נותן הסי"ת דברים לנבה"ר לנסותו ועי"ש ידע האדם לדעת את עלמו כי דעת נפשו ועלתו הוא הדעה שקשה מכל הדעות: (ג) לא ידעון אבותיך, מכאן ראיה שמן המדבר אינו מין התבואה שנמלא עוד ואינו כן אלו כן היו יודעים אותו אבותיהם ועי' מה שכתבנו מזה בפרשת המן בס' שמות ובמדבר. כי על כל מוצא פי ד', הרבה דברים להסי"ת להוליא המזון ולא לבד בלחם ויכול לכלכל את האדם אף שלא כדרך הטבע: (ד) לא בלתה, יש אומרים כיון שהיו להם עדרי צאן ניסו לנר אשר בהו מהנם ואנשים היו בידם כמאמר הכתות והולם מפשוטו של כתוב משמע שהיה נכס נגם: (ה) יסר, לא כתרגום הרמב"ד שפרגוס ליכטיגעם כי אינו שב על העונש כי אם לשון יסר נופל על חנוך שהילדים ב"כ וכן ויסרו להמסם הלואין יורנו והטעם שהסי"ת הנהיג והאכיל והדריך אותם כאב ומורה את יונק ירכו: (ז) ארץ נחלי מים ר"ל בערך אל ארץ מצרים שארץ מלאה היה גלוי הנילוס בתוכו, וארץ ישראל בה תהומות כמי מרום וכנרת וים המלח, ונחלי מים כירדן וינק ונחל ארנון חרד וקדרון ונחל כרית וקישון ועוד מעינות קטנות יולאות מהרי הלבנון: (ח) חטה ושעורה. כי תכרו לתירם אלך נר: וגפן, שזה לא ילמח במצרים ורק מעט זעיר שם ושם והולם ארץ ישראל מבורכת היא בגפני היין: (ט) מסכנות, הוא לשון דלות ועניות ודומה במלה זאת mesquin בנרפית: אבניה ברזל, אבניה אבנים ממש כי יש מין אבן שם הנקרא אלמסן קולק שמיין בתוכו חלקי ברזל ונחשת והולם עוד מהרי לבנון ברזל יחלבו, וסמוך לעיר הלבון הנקרא' בשם אלעספה מלאו מרום נחשת עי' מה שכתב המכם דעלה נהודע מזה: (טו) ועקרב, י"א מין נחש

שיש לו ח' עינים וח' רגלים והוא שחור הגבו כרומה וגו ישאל אדם ונקרא בזיליסק, וי"א שהוא הנקרא סקארפיאן:

ט (ד) וברשעת, איננו מחובר עם בצדקתי הביאני כי איננו מדברי העם כי אם מדברי משה כמונע מאמר המפיק ויתורגם לפי זה: שפריך ניכט אום מיינער פערדיענסטע ווילען א. ג. וו. דא דאך נור דער רוכלאָזיגקייט דיעזער פֿעלקער וועגען דער עוויגע דיין גאָטט זיא פֿאָר דיר העראויסטרייבט:
(יד) הרף ממני, הנח בעזפֿן מן קדמי כך ת"א ורבו מפרשי' הרבה לאסוף את תפלתו ידך מלבקש רחמים עליהם, רבע אתם: (כא) ואת חטאתכם, מעשה ששתכם וזה מדרכי המליצה לסמן דבר בשם כנויו ונקרא דרך המליצה בזה מעטאָניטיע:

י (ג) י"א שעיקר הספר' מתחיל מפסוק י"ד והנכי עמדתי בהר והפסוקים מפסוק ו' עד פסוק י"ד שלא במקומם נכתבו ולי נראה שהתשך הכתובים כך הוא ע"ד כלל ופרט כי הרי בסימן הקודם ס' עד כ"ג הזכיר משה העגל ואמר עוד בדרך כלל בפסוק כ"ד ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקציפים הייתם וכן ותפלת ד' אתכם מקדש ברנע וא"כ הזכיר כל החטאים ע"ד כלל מלבד חטא המעדים בעדת קרח וחטא ישראל שאמרו אתם המתם את עם ד' שגם נעשה הנס שפרחה מטה אהרן ויגמול שקדים ואחר שהזכיר בכלל כל חטאי ישראל שב ונדבר בפסוק כ"ה במעשה העגל שהתפלל ארבעים יום ועל תפלתו אמר השי"ת י' א' עד פסוק ב' פסל לך שני לוחות האבנים וכו' ואות עשה כן הוא מספר עד פסוק ו' בסימן זה ובומר בפסוק י"ד שנעשה לו השי"ת ובימיהם מאלים ספור המסעות בפרט כיון שבכר אמר לעיל בפרט ובתבערה וכו' מקציפים הייתם ומזכיר מיתת אהרן כיון שלא ספר עוד חטא ישראל על מי מריבת קדש ובפסוק ח' תאלים בעת ההיא הבדיל ד' את שבט לוי שאינו קאי על הפרשת הלוים אחר חטא העגל אלא על פרסום רצון השם בבחינת הלוים אשר נעשה אחר מעשה קרח שאמר שם ויצא הקרע יומת וראו בני ישראל שפרח מטה לוי ושם נאמרה המלוה לא יהיה ללוי חלק ונחלה מיד אחר נס מטה אהרן ונאמרה ונשנית הבדלת הלוים לשרת בקדש וחלף עבודתם אשר לכם ולא רצה להזכיר חטא קרח מתוך ענוות רוחו כי החטא ההוא לא הגיע אל השי"ת לבד כי אם גם אל משה ואהרן ואיננו מספרו כ"א ברמזים ע"י בעת ההיא הבדיל ד' את שבט לוי וע"י כך יזכרו גם מטה אהרן וחטא קרח ועשה כל זה שלא יהיה נראה כאלו אדון הנביאים מתפאר ושמח במפלת אויביו כי ענו מכל האדם היה ואולם להשלים הספורים מכנים רמזים שאלה ולקמן י"א ד' מזכיר רק דתן ואבירם ולא קרח ע"ש בבאור נתה"ש וע"ד המסעות כבר בארנו במאמר אלה מסעי בסוף ס' במדבר כי אין כאן טעם סתירה ובספרי הכותים נאמר כאן: ובני ישראל נסעו ממסרות ויחנו בבני יעקן, משם נסעו ויחנו בגדגדה, משם נסעו ויחנו ביטבתה ארץ נחלי מים, משם משם נסעו ויחנו בעברונה נסעו ויחנו בעציון גבר' משם נסעו ויחנו במדבר צן הוא קדש, ומשם נסעו ויחנו בהר ההר וימת שם אהרן עכ"ל ואולם אין צורך לזה שכבר פירשנו שמוסרה זה הר ההר: (יד) שמי השמים, בארנו בבראשית א' ח' ששם שמים מורה על העליונים בלשונות בני קדם כי שרש שמה הוראתו עליון וא"כ שמי שמים כמו מלך מלכי מלכים עבד עבדים וטעמו עליוני העליונים: (טז) ערלת לבבכם, הפשוט כמו שאנחנו אומרים דיא רינדע דעם הערצענס וטעמו כי קליפת האולת מבדלת ללב שלא יוכלו ליכנס לתוכו דברי מוסר: (יט) כי גרים הייתם, כי מי שידע את נפש המדוכא ירחם יותר עליו ודומה לזה אמר משורר רומי (1, 630 miseris succurrere disco Non ignara mali (Virg. ר"ל הניונים להושיע למדתי כי אחלק ידעתי:

יא (ב) עד היום הזה, שישאר מי שנטבע בים ונשקע לא יקום לחיים אחרי מותו? לכן י"א שהשם לסוסיו ולרכבו שאבדו עד שנה בשנת הארבעים נכרת גם יד ד' כי נשארה מצרים ממלכה שפלה בלי סוס ורכב ואולם זה דוחק לומר שלא הקימו להם חיל אחר במצרים תחת החיל אשר נשקע בים סוף ולכן נראה לי שזה מדרכי התורה לומר על דבר הנעשה בלי תלוף לשון עד היום הזה אף שלא נצרך ושטעם ויאבדם ומי יסיבם ער האט זיא אונוויעדערברינגליך פֿערדערבט וכן לעיל ב' י"ד אומר: יאיר בן מנשה לקח ויקרא אותם על שמו את הבשן חות יאיר עד היום הזה וקשה ב"כ איך שייך לשון עד היום הזה שלא בקירוב שנה בשנת הארבעים היה המעשה אלא יתורגם דיא שטעדטע ווארדען אונפֿערבריכליך חות יאיר גענאנט וכן יקראו בלי שינוי השם וכמו שבארנו למעלה בפסוק הזה ועי' עוד לקמן כ"ט ב': אשר ברגליהם, בתרגום הפ' [illegible] וכמו שאנחנו אומרים אין איהרעם געפֿאָלגע: והשקית ברגליך, החכם ניעבוהר כתב שיש במצרים מין כלי גדול (אסטירע) שעל ידו משקים את הגנות הרחוקות מנילוס או שישנן בהר אשר לא יצוא שם הנהר ונקרא הכלי הזה בלשון ערבי סאקיה תדיר בארגל ר"ל כלי השקאה אשר נדרך ברגלים וכן כתב פילון היהודי בספרו אשר כתב תלמוגות העמים ואמר שהאכר המשקה את השדה דורך ברגליו על המעלה וע"י זה מוליך את המים על ההר ועומד על ידיו לבל יפול מהר ובזה תבין והשקית ברגליך הנאמר כאן: (יא) למטר השמים תשתה מים, איננו דומה ארץ שמקבלת מים ממי הגשמים ע"י הגשם. לארץ אשר ע"י מי נהל נשקתה וכן ספרו לנו בעלי המסעות שבני ערב יאמרו שכל ארץ שהיה או שותה והיינו אם מי גשם יפלו עליה או רעה אם ע"י נחלי מים האולהים האדמה תקבל מימיה וקציר אחד בארץ ששם גשם יסוה לכ' קצירים בארץ נחלי מים ולכן א"י יותר משובחת מארץ מצרים בתבואתה: (יב) עיני ד', השגחתו הפרטית ושגיח עליה: (יד) יורה, שרש ירה מורה הזריקה ושם הושאל לגשם במדת הטיפה שנופל לאחר הזריעה: ומלקוש, שרש לקש הוראתו איחור ועכוב וכן פירש אשר עוספות לבסל כי אפילות הנה בשם לקש נקראו והושאל על הגשם הנופל בין מיר ניסן סמוך לקציר, ובשעת הקציר לא ירד מטר הוא מעלה יתרה לארץ: (יט) ולמדתם, העתיק לך פה לתועלת פסוק הקודם ולפסוק הזה דברי חכם אחד (Will. Jone אשר נסע בכל ארצות הקדם ת"ל: אלהי מגתב בכל מדינות מזרחיות שיכתבו דברי מוסר ומאמרי חכמיהם או פסוקי ספר דתם על הכלים אשר ישתמשו בהם לבדם ד"מ על הכיור אשר ירחצו שם את ידיהם ואת רגליהם או על המשקוף והמזוזת או על הפליסמאות

(מולאיסמאנכע) והמעות שנותנים אותם על הצואר ועל הידים, ד"ה הקיסר שאני נחומי' שיהיה לו כפות
על הכיור: שמחדש בכל יום ובכל זה פוסים מתוך חנה והאהבה לדברי המוסר שהלם למען יהיו תמיד בעיניה'
תפיהם כספר דאויים לסיוע-בלבם ובנפשם עכ"ל ומזה הבין מצות תפילין והמאה כדברי חז"ל קשירה מהם
וכפיהם המה, ולפי שאין הספר שיקשור האדם כל התורה כלה על זרועו או שיכתבנה על שערי ביתו
לכן קבעו מה שקבעו וכן מצאתי כתוב בספר החכם הנ"ל ת"ל עוד שמחתי לראות אלה המנהג היפה
אשר מאוד ואשר על ידו יקשרו כל בני המשפחה קשר אמיץ ויעשו אגודה אחת ע"י עבודות האהבה הם
המנהג: תחת חדרי הבית יש חדר מיוחד ועל קירותיו סביב סביב מאמרים כתובים מכל לב ונפש והיה
בהאסף כל בני המשפחה שמה הזכרים, אבי המשפחה יושב בראשם על הספל, והמה או עומדים לפניו או
יושבים אחריו על הארץ והוא מספר להם כל הקורות שקרו לאבותיהם, או ישנן להם דברי דתם ומה
הבין לשון ולמדם אותם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך: (כד) ועד הים האחרון, בס' במדבר ב' כ"ב
וכן בבראשית א' העירונו על זה שלד המערב נקרא בלשון עבר אחרון בשכך אל הקדם וים האחרון הוא ים
מערבי לא"י והיינו ים התיכוני, כי עיקר שרש אחר מורה על המשך וכבר דברנו ע"ז באריכות:

פרשת ראה

(כט) הר גרזים, יש אומרים שנקרא כך מיושבי הארץ שנקראים גרזים כדכתיב (שמואל א' כ"ז ח' ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי) וכן משמע מספרי הכותים; ואולם אינו נראה לשאר האחרונים בעקענגים ורוזענמיללער ודעתם נוח כך היא: הנה גרזים ועיבל שני הרים גדולים ומיוחדים תחת הרי אפרים וביניהם עיר שכם ואולם שוני בסורי לא שנעו ולא ישוו מכל לד, כי הגרזים הוא בדרום מהול העיבל מלא מעינות ופירות עץ כגן נטע ד' וברכת שדי תמבר שמים עליו; ואולם הר העיבל הוא בצפון נגדו בנוה ושומם לא יזרע ולא יעדר כי הוא אבן סלע הנקרא גרזנים (עי' ריטטער ואהלפהארסטען) וכל אשר יביט עליו כי הוא ההר שנאמר עליו הקללה; והם עיבל כלם יודו שהוא מלשון עבל שעיקר הוראתו על הען שנשלו עליו והושלו על הערום מבל מיני לאה ועל מחוז אשר לא יוליד ען ולא יפריח לין וכן פירשו מלת עיבל בבראשית י' כ"ח ע"ש באריכות וגם עיבל הנאמר בד"ה א' א' כ"ב פירשו שם ומזה אמרו שמלת גרזים מורה על שפך העיבל כי כמוהו כן שמו, והעיקר גרת שיורה על הכריתה והקללה וקבלה שהר כך מקוללת המצוות ור"ל הר שקללו מתנו פירות ותבואה והנה ידוע כי השמרונים בנו שם היכל והיו דמות יונה עליו וכן נאמר בכתובים הראשונים בס' החשמונאים א' ג' ואחד ממלכי ישראל הרס את היכלם, ואולם יושבי העיר עוד יקראו לו הר קדוש או בית אל ושמים את פניהם לנגד ההר בשעת תפלתם ואולם בעת מלחמה ינוסו אנשי המחוז על ראשו ויהיה להם ההר כעיר בצורה והאויב בונה עליו מצור — ועוד ידוע כי הכותים זייפו את הפסוקים לכתוב מלת גרזים תמ' עיבל ונדבר ע"ז לקמן כ"ז ד':
(ל) בעבר הירדן, למערב והלאה: ארץ הכנעני, כבר בארתי שם כנעני כולל כמה עמים ועיין מה שכתבתי מזה במדבר סי' ל"ג וכל כברת הארץ הים התיכוני עד שכם היא בקעה אחת בלי הרים שלך הגבון, ואולם במזרחו שמה הרים וסלעים, ולכן אמר בכאן הכתוב היושב בערבה ולא בהר: מול הגלגל אצל אלוני מורה, לפמנו היושב אמר אצל אלוני מורה מול הגלגל והראב"ע ז"ל כתב שהוא בדרך נבואה ודעתו בזה לפי שלא נקרא גלגל עד ימי יהושע שאמר היום גלותי את חרפת מצרים ובתחילת כבודו השעה בזה כי גלגל שנאמר כאן אינו גלגל שאל שם יהושע שהרי יהושע מל את בני ישראל סמוך לירחו וכמו שאמר הכתוב ביהושע ד' י"ט ויחנו בגלגל בקצה מזרח ירחו הרי שהיה מקדם לירחו, וגלגל שנאמר כאן היה במערב לירחו שהרי אמר כאן הכתוב אצל אלוני מורה והלון מורה הוא שכם (עי' מה שכתבנו בבראשית י"ב ו'). ולכן אין להחליף עם גלגל הראשון, אלא הוא הגלגל שעליו נאמר ביהושע י"ב כ"ג מלך גוים לגלגל אחד: (לא) כי אתם עוברים, פרגם הרמ"ד אם אתם עוברים כדעת הראב"ע ויותר נראה שהוא נתינת טעם, שהתגלגל הרמ"ה למה לא נתן בפניו הברכה והקללה ואמר הטעם כי אתם תעברו לכן תשמרו את החקים ורצוי לכם שתעשו את הברית הזאת ומכלל הן אתה שומע לאו, כי הוא לא יעבור:

יב (ב) אבד תאבדון, נוה לעקור ע"א מן השרש מכל מקום ומקום והזכיר הרים הרמים תחת עץ רענן, מזבחות, מצבות ואשרים ולא זכר בתי המלם והיכלי אליליהם וכן לא מצאנו מכל תורת משה זכר היה להם בתי תפלה או היכלי אלילים ורק בספר שמואל מצאנו פעם ראשונה בית דגון, והספר הנכלל כאן במלת כל המקומות, או שלא היו בימי הרע"ם עדיין עוד היכלים מיוחדים לכך: והרים הרמים, ידוע שהקימו להם מסילותם על הר נשפה ונפרט שבעדו לא השמים יוכחו על ההרים הרמים שנשקפים על פני כל הככר כי ידוע שגם מלת templum ברומית גבור מן templari שהוא לשון השקפה והאליטרם כתב (Ann.) שמבעו שעל ההרים יותר קרובים המה לאלוהיהם: ועץ רענן, לאו דוקא עץ אחד אלא כ"ל יער קטן נקרא כן כי רענן עיקר הוראתו ירק ולחות וכן בלאטין בגרמנית ישנה תמ' ווחלסטען וכן בהולנדית ברומית והאשם המו' יוסף פירשו באולר האלים אמר שנם בסורית ובערבית כן והאחם בעטציוס באולר שלו טען ע"ז ואמר ששורש זה בערבית ובסורית מלבו בדם החכם הנ"ל ומי שהוא כדאי יכניס ראשו ויחרוץ המשפט ביניהם: ואשרה, אינו כאן יער קטן כי זה נכלל במלת עץ רענן אלא הוא שם אליל כמו שנאמר לקמן ט"ז כ"א: (ה) לשכנו, מוסב על מלת אל המקום אשר יבחר ר"ל המקום שהוא שכנו, ויש שאמרו שהוא תמת לשכנו בשמת השי"ן ומוסב על מלת שמו כמו לשכן את שמו שם, ואולם למה יכפל שלשון שלא לצורך: (יד) כי אם במקום. טעם המצוה נבאר לקמן י"ד כ"ב: (יב) ושמחתם, כי אין מרבן בסי"ת שמחה תבלים כשהוצאו נפש אלא שמחה ושמון אתמור ... כי לא השמחה ירמה, ולא

בזמעות שלש תתנו כבוד לאלהיכם, ובנותיכם, וכן עשו נשי אלקנה מידי שנה בשנה ואע"פ שאמת אינו אלא על הזכרים מכל מקום תרבה השמחה והששון ע"י השיפות על בני משפחתו: (יד) כי אם במקום, לא הזכיר עוד שם המקום שלא תעלה קנאת שבט אחד בשבט אחר: עלתיך, אינו שם כולל לכל מיני הקרבנות אלא הזהיר בפרט על העולה למען לא יחשבו מפני שעולה כלו כליל ואין חלק לכהנים בו ואין האכלה שייכת לאכלו לפנים מן החומה לכן יתנהוסו בכל מקום וזה הכתוב לאסרו בפרט: (טו) רק בכל אות נפשך, אע"פ שאסור לזבוח במדבר אם לא הביאו לפני משכן ד' בכל יתנהו לשעירים שהיה המנהג ע"פ במצרים כל זה החשש היה רק אם זובחים על פני השדה, אבל נביאותם יזבחיהם ובעריהם, אין הביאתם עד על פני השדה, ולכן התיר בשר תאוה בכל מקום, ואולם אפשר שיטעו אתה לומר, כיון שאין זריקת הדם שייכת בבשר תאוה יהיה מותר לאכול דמו לכן הזהיר טעם שנית על אכילת הדם, וכיון שניתן רשות לזבוח בכל מקום לכן יתיר על זה בהתרחבות הרבה מאוד, כצבי וכאיל, אלא התיום מליוות לרוב על הרי שלפנין ופירש הכתוב אל תאכל בשר תאוה כבשר הקדש כי זה איסור גדול ולכן גם השמח גם השפור יאכלנו ואין לך להפרישו ולהבדילו: (טז) רק הדם, אם תבאו יחד לאכול בשר בחברת אנשים אולי תעשו כמעשה הכרים שאכלו את הדם, ואולם זה אסור מכל מקום ועל אכילת הדם ליחיד אפילו שלא בחברה תזהיר לקמן ספ' כ"ב כך נראה לי בפשט הכתובים ועי' מה שכתבנו על טעם איסור הדם בויקרא י"ב: (טז) במים, שלא יהיה לכם קדש אלא יהא נשפך כמים כי דבר התועב הוא בעיני ד': (יז) לא תוכל לאכול, מה שהעיר לעיל פסוק ו"ו היינו על ההבאה כאמרו שמה תביאו ויהיה אפשר לחשוב שיתנו ללוים שלקם ויאכלו ב"ב לשלוח מנותיהם מבלי לאת מביתם לכן אמר יכאן שתכלית המצוה לאכול שם המעשרות וכמו שנאמר לקמן ס"ו ב': ובכורת בקרך. אע"פ שאין הבכור נאכל לזרים י"ל שלשון בכור נופל על כל המובחר כי כן מצאנו במכות בכורות אין בית אשר אין שם מת ואלו בכור דלשון לילידה דוקא, דלמא בבתי ביתא לאו בוכרת הוה, ונוכל לומר כי כלל הכתוב כאן ב"כ מעשר בהמה שנאכל לכל אדם, וקראן בכורות לפי שהן המתאחרין כי המעשר חל על תם ובעל מום וכיולא שפסולין למזבח ולכן קראן כאן בכורות לפי שמיובר של הפקודה בכרות; ואולם מצאנו ב"ב לקמן ס"ו י"ט כל המלוה זאת בפרשת כל הבכור אשר יולד ונאמר ב"ב לפני ד' אלהיך תאכלנו הם ודאי שב על הכהן וי"א שכתו שהיה המעשר שני שנאכל לבעלים כן היה בכר שני שנאכל לזרים הם השני לילידה וקראו הכתוב בכר לפי שהוא הראשון שמותר לבעלים הם אינו. גם אין לזה סמך במקרא, ומה שאמרו האחרונים כי בכרות שנאמר כאן דוקא נקבות ואלו מותרין לבעלים אך צריכין לאכל בירושלים הבל ושוא בדו מלבם ותמה אני על יהודי אחד שנובב בנקי במסכת תבמרה, ובמכנד תלמודי חכמים ושנה לכתוב את זה בפירושו ולהסכים עם הנולרים, והעיקר שמלות לא תוכל לאכול שב על האכל ומי שרשאי לאכול: (יט) השמר לך פן תעזב את הלוי, עוד כמה פסוקים יש שממנם נראה להדיא כי הלוים שלוים לעניים ולאביונים, ולא התיר לאם א"ע ממשלה גדולה בארץ, ולא יכלו להרעות נגע כחפץ לבנם: כי הדם וכאשר עשו כומרי שאר העמים, והמעשרות אשר ניתנו להם שלוו נותר עוד לקמן ח"י: (כג) הוא הנפש, בארנו (בבראשית ס' ע"ט): (כו) אשר יבחר יי, נתפרש בע' הוסיפו שם: מלות לשכן את שמו שם: (ל) השמר פן תנקש שהכרית הש"י את הגוים האלה מפניך מפני שהם עושים עבודה לאלילי עץ ואבן, אבל העבודות והמנהגים שעבדו בהם את אלהיהם, שונים ונכונים ולכן אדרוש לדעת דרכי עבודתם לא נעבוד את אלהיהם, אלא לעשות כן לכבוד ד' לכן אמר לך גם דרכי עבודתם הם תועבה לפני ד' שקבעו חקים בזמה, ובנאוף והשכרות ומיני נבלות כידוע מסיפורי קורות העמים, ועוד גם זאת שהיא רק אחת מתעבותיהם, כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש והוא נגד טבע הרחמים והחמלה הנטועה בלב כל אדם, וכן עשו אנשי קרתגא שנהגו מנהג לידים ולכן תרחק מכל מיני עבודתם:

יג (א) מפשוטו של כתוב משמע שנמשך עוד למעלה ר"ל לא תעבד את ד' בעבודת הגוים אלא את כל הדבר וגו' וכן הוא בתרגום הע': (ב) נביא, נוסב עלמו כנביא וענין התנבאות הזאת בארנו בבמדבר סי' י"ב ועוד נדבר על שמלות הזאת לקמן י"ח י"ח, אות ומופת, עי' מה שכתבנו בשמות סימן ד': (ד) מנסה, עי' לעיל סי' ח' ז': (ו) יומת, בסקילה, דבר סרה, אחד במקום השם וכן מלכת בלבי סרה: ובערת הרע, כי כל עמודי המדינה ימוטו בעת שנדחו לע"א כי כל עדת ישראל רק באמונתם ובקיומו ויהיה חייהם ואורך ימיהם, ולכן המסית והמדיח כקושר קשר בעמו ותאוה מולדתו והמסביר גם משפחתו לאויבים ולכן יומת כדתי כל העמים: (ז) כי יסיתך. השרש הזה קשה עד מאוד כי אין לו רע בכל לשונות בני קדם, ומה שכתב הרשב"ם ז"ל כי כל מלה שסופה פורענית נקרא' הסתה אין מוכח על כך שהרי מצאנו ב"ב ויסיתם אלהים ממנו ד"ה ב' י"ח ל"ב ורש"י ז"ל תפיח כמו אמסרה בלע"ז ואמרו ע"ז שצריך להיות איינציסער בל"א אנטרייבען אנריילען ואולם יש לקיים הגירסא אמסרה והוא כמו בלע"ז immittere וזה מכוון יותר לפרושת המלה הזאת בתנ"ך ויש מן האחרונים מלאו לו רע במלה רומי suadere וכן שוואלען בל"א וי"א שהוא לשון הדחה מטרם שית כמו שאנחנו אומרים לו איירעד ערהם אויף שטאכלען הם רחוק בעיני: (ט) ולא תחוס עינך, שרש חוס יורה על החמלה ודבק עם מלת על ובאומה חומשי תורה לא מלאתיה כ"א בחבור מלת עין תראה שזה עיקר שמסר בלה"ק, וכן אלהנו עם הרבה פעלים שמתדבקים עם אבר מחוברו הגוף אשר אליו ניחס הפעולה ד"מ חזק ורפה ביד — ובפעלה תכונה גם בלשון ערב על העין ולכן יאמר לא תחוס עינך ור"ל לא תחוס אתה וכן יאמר אל יחם לבך וכן רבים וי"א שעיקר השרש ענינו כסוי וכל חוס על חבירו, מכסה על כל פשעיו וזה מכוון היסוד לפי הכתות כאן — ושנים אשר כאן הכתוב לכסות על פשעים אם בעבורם נמוטו תוסדות המדינה והגות עדת ישורון לידי סכנה. כי קיום הדת ושמירת חמור מאהבת בני משפחתו וכן בכל נמוסי בני האדם ודרש מטל המבהילים דער הינטלער איזט סלימער אלס דער ספעטאטער: (י) כי הרג תהרגנו, מפיס ועל פי ב"ד הבכלות

וא"ל כי נראה כן, כל המתנכל על חבירו להמיתו חנם ועל לא עול בכפו ויאמר כי הסיתו בסתר את מה שתרגמו השבעים [illegible] : ידך וכו' בראשונה, ואם שקר ענה בו אחרי מלהטיל בו אבן, (יד) בני בליעל, לדעת האחרונים פרשו יעל מלשון הועיל. וענינו איש אשר דבר שאינו מועיל או אינו שום כלום וכמו שאנו אומרים אין ניכטסווירדיגער, ואולם מה יאמרו אלה לפסוק נחלי בליעל? — ולכן נראה יותר כדברי הקדמונים שהוא מלשון עלה ר"ל אדם שהוא גבה ונשפל. וענין השפלות מסכים ג"כ לפסוק נחלי בליעל: (טז) יושבי העיר, לדעת רבותינו פרק הנשרפים בגון ע"א ימותו אבל לא הטף נשים ואנשים וכן איתא בספרי וכן דעת ר"ע בתוספתא של מסכת סנהדרין: (יז) כליל, כדמפרש ואזיל ולא ידבק בידך מאומה: (יח) ונתן לך רחמים ורחמך, לדעת החכם מהר' יש"ר נגד אין זה כפל לשון, אלא שני ענינים הם, כי נתינת הרחמים תורה, כי יתן השי"ת רחמים בלב העמים כמו ואל שדי יתן לכם רחמים ורחמך מורה על רחמי השי"ת בעצמו כן דעתו, ואולם מה ענין רחמי אחר עמים לכאן? ולכן נראה כפשוטו של מקרא. ונתן לכם רחמים היינו כמו לא שחת. לאם רחמים ישעי' מ"ז ו' והענין שהקב"ה ירחם עליהם ורחמך הוא תמיד עם ואסנך כי שרש רחם יורה בין על אהבה בין על החמלה אבל נתינת רחמים מורה על החמלה בלבד:

יד (א) לא תתגודדו ולא תשימו קרחה. התגודדות היינו שרט לנפש כי שרט גדד ענינו אחד עם כרת ויש לו רעים רבים כמו גזז גדע גדה חז חן קן חד וכדומה ועל נמוסי הגוים לענין שרט וקרחה כבר דברנו בס' ויקרא: בין עיניכם, היינו כמו ולטטפות בין עיניכם ובדברי הקבלה: (ג) תועבה, סמך איסור מאכלות האסורות לאיסור קרחה בין עינים כי שכל ענין נזירות וקדושה, כי ממלכת כהנים המה בני ישראל ולאחרי שינזרו מכל מיני תועבה ועל הדבר הזה דברנו באריכות בס' ויקרא ולפי שלא נשתנו כאן המצות ורק מזכיר אותם חזות שלא הזכרנו עוד לכן נעזוב את הפרשה הזאת ולא נאמר כי אם המשוררים יאמרו אקו דישון תאו זמר כי הנאמרים בכאן פירשנו, והאחרונות לנו שלא מכרו עוד בס' שהיינו רק הדיש נאמרה והנה יאמרו כן מהם בערבית ושוא אין לנו שאלמו על כשר פרת ומקרא דאמהירס אדעדס בנבעו דומה לאיל. ואקו פרשו המתרגמים וכן בסורי ובערבי המתרגמים בשם שטיינבאק אין חיה ידועה ורוב שמפרשים יודו שאין לבוא על יסוד שמלה הזאת והפרצוף הע' ובוואהלנאסא בשמע' לגמרי: ודישון, האריך בזה החכם באכאדרט והסכים לדעת השבעים שתרגמו [illegible] שהוא ג"כ אין לבי ור"א שהוא הנקרא ווייסעשטירנער: זמר, י"א שזה נקרא בלשון בערבית ואללנר ביראפפע ואולם החיה הזאת מצויה רק בארץ כוש באפריקה ומה טעם היה לדבר מחיה שאינה מצויה בא"י ולכן יש תרגמו בשם געמזע ולוטהער תרגם בשם עלענד ואין לו שום ראיה לדבר. ור"א שהוא הנקרא בובאלים מין אנטילאפע בשם אמי קיאתו ואלו בארץ ישראל: תאו, לדעת באכארט שהוא הנקרא [illegible] מין חיה מצויה באפריקה וביותר לצד צפון ויש תרגמו בשם ביקסטע: דיה, נשמט מספרי הכותים ויש תרגמו בשם גייער ולדעת אחרים הנקרא בשם ווייהע: (ז) וכל בהמה, דבר גדול מודיעה תורתנו שאין בכל העולם בהמה בעלת שני סימני טהרה רק שנמצאה שזכר כאן: (יא) צפור, ענינו לצפור ונשאל מקול העוף ועוף נקרא כל בעל כנף ואולם צפור וצפור פרשים, שענין אחד להם ואינם אחד עם שרש צפור אע"פי שנדחקו קצת המדקדקים למצוא שרש אחד לכלם: (יט) לא יאכלו, בספרי הכותים והתרגום יע' כאלו כתוב לא תאכלו מהם: (כא) כי עם קדוש אתה, לדעת המבאר לנת"ם שהיא כדעת הרמב"ן מלות כי עם קדוש ישובו על לא תבשל גדי בחלב אמו, ואולם אין זאת דעת בעל הנחת השעמים וכן לפי עומק פשוטו של כתוב יותר משמע שהוא על איסור נבלה, שהאשה אך נבלה מתועבת בעבור שאתה עם קדוש: (כב) עשר תעשר. אין ספק אצלנו בני ישראל שזה הנקרא מעשר שני ואמת אני על אותם מהאחרונים שחשבו שזה מעשר ראשון הניתן ללוים כי הא' שאמר כאן בפרט והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו והב' איך יצוה שיאכלו הלוים כל חלקם אשר ניתן להם בפעם אחת בירושלים את אין להם חלק ונחלה זולת מה שיקבלו חלף עבודתם ועוד שהרי לפריה נאמר (במדבר י"ח ל"א) ואכלתם אותם בכל מקום וגם ביוסיפון ובכתובים האחרונים בס' טוביה מספרים שנתנו מעשר שני וכבר הראינו בס' במדבר שלא הרויחו הלוים כלל במעשרות שלהם כי הרי היה ראוי להם חלק י"ב מתבואת א"י כל שנה ושנה והמה קבלו חלק העשירי וממנו נתנו מעשר לכהנים ובדרך הזמן כאשר פרו ורבו הלוים והאחוז מוטל עליהם לכלכל את בניהם נשיהם ובנותיהם ושדי תרומות, והתרומות שהיו אמנם לא רבו ומי שיבין את זה, לא יאמר שהיה להם יותר מדאי ויפה אמר חכם אחד כי נמננו שאלה ללומדי התורה דלדורשי החכמה אבל בנעימים. כנגד מה שהיה ללוים, ולכן בכל מקום מזהיר הכתוב השמר לך פן תעזוב את הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך: (כג) למען תלמד ליראה, הטעם רגילות כמו שאמר הרא"בע עיין בזאר. והנה שלאנו מלות עליה לירושלים על ג' פנים: הא' נחנים ומועדים לג' רגלים והב' לאקרבת קרבן הטעם איסור הבמות והג' לאכילת מעשר שני ואף שיש לכל אחד עוד טעם מיוחד העיקר בכלם למען יתאחדו הקרובים והרחוקים, וכמו שה' אחד ושמו אחד, ואולם תהלתו בפי יקומים אין מספר, וכמו שחקים אשר שם ישבע אם גם רבו כלם ברצון אחד ותיוחד יתברך שמו יסודם, כך תהיה חברת עדת ישרון, כל שבטי יה יכירו כי מגזע אחד יצאו ורק באחדות העבודה ובאחדות הבורא יתלאו אושר ואור כלה, ואם יבואו להתאחד בשמחה וגיל במועדיהם ובחגיהם יקשרו קשר אמיץ כי לב שמח יותר מוכשר לעבותות האהבה והידידות, וע"י התאספם יחדו למקום מיוחד ולתכלית עבודה אחת יתאמצו להיות עם אחד, וכל בדודי העם נאחזים ברעות. ואמת שגם הגוים עשו כן בתחבולה, כאשר נפרדו לכמה ראשים, ולכמה שבטים לארצותם ולממשלת, ויזמו לעשות חבורו', ויועלו לחוקק מועד להתאסף בכל שנה ד' פעמי' בעיר עלים, ושם נקבצו להתענג בכל מיני עדן ולשחק ולהשתעשע בכל גלוהי חגיגי המלחמה, ובריכות המשוררים ומחוללים ורוכבים אלה החגים אצליהם בשם אולימפישע שפיעלע וכל זה היה רק לקרב הרחוקים לחברה ולאגודה אחת — ואולם בזה ורואה מה בין מלות השי"ת לחוקי בשר ודם — אלה גם השי"ת צוה לנו לבוא ג' פעמים בכל

שנה לירושלים ולהתקבץ מכל גלויות הארץ, ואולם לא להשתמש בתענוג אכל ושתה ובמעדני מלך אשר באהלים מפקין ועשו, וגם לא למען ימלא איש את תאותו בתענוגי קבה ובגאוה, המורים אותם זקים ושות והאוכלים שלא מלאכים אנחנו, כי אם להיות חבר ליראי ה' ולאחוז סדר ולאהבת עמו, ולדרוש טוב לזרע ישראל ולום לבאות בג' רגלים להשתחוות שם את פני הגדול והנורא למען יתאמצו באמונה וילמדו ליראה את ה' ולהביא את המעשרות לבל ישכחו כי ה' הוא הנותן להם את החיל הזה. ועני ועשיר וקטן וגדול שם הוא כי כלם שוים לפניו יתברך ואם ישמחו לא תהיה שמחתם כשמחת הסכור והסובא נראה הבל, כי שתיה כזאת תוציא עוות כי אם ע"י קרבת אלהים יכלכלו את רוחם ויתאמצו להיות מתונים מתרים בשמחה; גם זאת לעלות בעת קצרו קצירם בעת דגנם ותירושם רבו, כי אם ישמן איש ויבעט, ולכן יזכרו כי ה' הוא המוריש והמעשיר וע"י הקבוץ תבוא אהבת רעים והאהבה תוליד חמלה וחנינה ולא יקפצו ידם לפני עניי עמם ויבואו לידי גמילות חסדים: (כד) כי ירחק ממך, כגון נחלת בני אשר ונפתלי: (כו) ושמחת, היינו רשות כי אם חובה כי לא זה דרך עבודת הבורא כי יתאונן גבר חי על יגיו ולשבע ונפשו ימר לו בכל עת כי אדרבה הבוטח בה' שמחה וששון יאכילו פניו ולא ירחב בשנת בצרת ולא יתים מהיות שמח בכל יום וכן היתה העבודה בימים הקדמונים מלאה שמחה וששון ולא כמעשי עמים אחרים, אשר כל ירחתם עיקרם תוגה — ופחד: (כז) והלוי אשר בשעריך, אע"פ שתביא המעשר שני לירושלים איך בשאי ליתן מעשר ראשון ללוי שאיננו בשעריך, או לפי פשוטו שהזהיר בתורת נדבה שיקרא ללוי ויסעדנו על שלחנו בעלותו לשמוח לפני ה' וכן לקמן פסוק כ"ט:

טו (א) מקץ שבע שנים, המנהג הלך בכאן על הראב"ע שאמר מקץ כמו בתחלת השנה וסבר הקהל את העם עכ"ל ודעתו בזה על מצות קריאת התורה שנאמרה לקמן ל"א ונאמר שם מקץ שבע שנים ובאמת גם בירמיה מצאנו כזה הלשון (ל"ד י"ד) ואולם כפי הפשט נראה לי שהדבר כך: שנה השבע שהתורה אמרה החדש הזה לכם ראש חדשים, וקבעה א"כ ר"ח ניסן לחדש הראשון לענין כל דבר שבתורה ואולם אין לספק כי יש כמה מיני ראשי השנה כמאמרם ז"ל ד' ראשי שנים הם כי הרי לענין עבודת השדה בלתי ספק חדש תשרי, עת האסיף, היה הראשון לכל חדשים ותדע שהרי אמר השבת (שמות כ"ג) וחג האסף בצאת השנה הרי שאל ראש השנה בחדש תשרי ודברנו ע"ז באריכות בפ' אמור. ואולם אם נשאל איך היו מונים ז' שנות השמטה אם מניסן עד ניסן או מתשרי עד תשרי? בלתי ספק נראה כי מתשרי עד תשרי היו מונים אותם, כי הא' שלאחר ז' שמטות היתה שנת היובל והכתוב אומר וקדשתם את שנת החמשי' וכו' ביום הכפורים הרי שיובל נמנה לחדש תשרי ובלתי ספק גם שנות השמט' כך מנאו ועוד אם היו מתחילים למנות מניסן שהיה עת הזריעה וא"כ שבתו בניסן השביעי מזריעה ולא אספו בתשרי ואולם בניסן השמינית היה מותר לזרוע והיו יכולים לאסוף בתשרי של שנת השמינית וא"כ קשה מדוע אומר הכתוב בפרשת בחקתי ועשת את התבואה לשלש השנים והיינו כמו שאמר הכתוב שם להיות עד בוא תבואתה בשנה התשיעית והלא בשנה השמינית כבר היתה להם תבואה? ואולם אם מנו מתשרי עד תשרי הרי שלא זרעו בניסן של שביעית ולא יכלו לאסוף בתשרי של שמינית אף על פי שהותר להם כיון שלא זרעו בניסן לא היה להם מה לקצור וא"כ לא זרעו עד ניסן של השמינית ואספו א"כ בתשרי של התשיעית ויפה אמר הכתוב עד בוא תבואתה בשנה התשיעית ועוד' אם מנו מניסן עד ניסן אימתי קראו את התורה? אם בתשרי של שנת השביעית, הרי זה באמצע של שנת השמטה והכתוב אומר מקץ שבע שנים לקמן, ואולם אם מנו מתשרי עד תשרי היו קוראים את התורה בתשרי של השמינית וכדעת חז"ל והכתוב קראה שנת השמטה כאשר כתב רש"י במקומה ועיין עוד מזה לקמן מה שכתבנו על טעם המלוה, ולא יקשה בעיניך למה מונים מתשרי. והלא ניסן הוא ראש חדשים כי כן גזר חכמת שיהבנו לענין עבודת השדה כמנהג העולם והארכנו בזה בספר ויקרא. ולפ"ז גם בפסוק הזה לא קשה מידי כי הרי משה דבר את הדברים האלה בא' לחדש שבט כמה שנאמר (לעיל א' ג'), ואילו היו מונים מניסן עד ניסן, היה אומר בכאן מקץ שש שנים כראוי ואולם כיון שמנו מתשרי עד תשרי ומשה דבר בחדש שבט ולא צוה בכאן על העתיד כמו שאמר בפרשת בהר כי תבואו אל הארץ, אלא כאן על העבר דבר שהנה היו בארץ, ואמר להם כך: בני שמעו, אתם באתם אל ארץ נושבת אל תשכחו לעשות מקץ שבע שנים מיום הזה שמטה והיה צריך שיאמר מקץ שש שנים ותשעה חדשים שניתותים ניסן ראש חדשים וחשב כמה חדשים בשנה לא כן בפרשת בהר ששם צוה על העתיד ואמר שש שנים וכו'. כך הענין לענ"ד ואולם לא אכחיד דברי אחרון אחד בזה שאמר לפי שדבר כאן בשמטת כספים שפיר אמר מקץ שבע שנים שהרי יכול להיות שבשנת השמטה הלוה את חברו מנה ואין משמטת אלא שנת השמטה יצאתה שהיא לאחר שבע שנים שהרי בשביעית עצמה אסור שילוה את מסכים יותר לדברי חז"ל: שמטה, שרש שמט עיקר הנחתו על הריקה ובן מאירסען בל"א to smite באנגלית emmittere ברומית וכן תמצא במסכה היובל סמיטוס, והושאל אח"כ על עזיבת ההשבתה כמו כאן: (ב) משה, אמר הראב"ע ת"ל פרוה שם לפי דעתי ולדעת הרבים הוא פועל ע"כל ואולם לדעתו היה צריך להיות בסגול ולא בצירה: לא יגש את רעהו, כלל ובכלל ואפי' לאחר השמטה וכן שמענו מפי הקבלה ואולם יש שאמרו שרק בשנת השמטה לא יתבע את המלוה כיון ששנת מחרים וקציר ואין לו במה נשיו ואולם אינו נראה מפשוטו של כתוב ועיין עוד מה שנכתוב (לקמן פסוק ד'): (ג) את הנכרי תגש, (עיין פסוק ד'): (ד) אפס כי יהיה בך אביון. אם שמוע תשמע את אשר אנכי מצוך היום ר"ל פרשת השמטה לא יהיה בך אביון כי זה אינו אם זר אם ישוב כל איש לנחלתו והארץ ישראל תחלק כפי הראוי לכל בני המשפחה, וכן באמת לא מצאנו שהיו עניים מתאוננים על שמטים בבני ישראל עת היותם על אדמתם. והנה יש שאמרו שמזה ראוי' לראות שרק בעניים הוא השמטת כספים שלא יגש המלוה את הלוה; ואולם זה אינו אלא אם נמצא אין שיהיה מלוה אחד כשמעו רעהו אם יש לו שדה וכרם ונתלה בסוף עמיו, ויושב במנהג הסוחרים ולא יתעסק

בסחורה כי אם בזעת אפו ובעבודת האדמה יאכל לחמו? אלא שירד הברד ויכה את פריו או כדומה מן המאורעות שאירעו לו וירד מנכסיו וא"כ שסיבה כל גורם הוא עני וב"כ אפשר שכיון שלא יחרוש ולא יקצור בשנת השמטה יהיה יותר בדוחק. ואולם המלוה נוהגת ג"כ בעשירים שלוו כסף מאת רעיהם שלא ישלמו בשביעית, כיון שאין להם מה לשלם, ושדעת נותנת אם יבאו לידי רכוש אחר השמטה שצריכים לשלם שא"ל תנעול דלת בפני לווין ומרוצה יפה נשכר, כל מי שאוחז בממון חברו יאחר מלשלם עד שנת השמטה וא"כ יהיה פטור לגמרי. ולווין כאלה חייבים לשלם אחר השמטה, אך בשנת השמטה אין להם כסף. ומזה תבין מה שאמר את הנכרי תגש, כי האם כל המלוה הזאת נאמרה לבני ישראל שאינם נשמים, וכלם בערך אחד לא יגדל האחד ולא יגרע האחר כי זה עיקר טעם השמטה, ואולם הנכרי שאינו חייב בשמטה, מדוע יפסד מלשלם? ויצוה ממון של ישראל לאיבוד ע"י יושבי ארץ אחרת? ואיך שהרעימו ע"ז חכמים מחכמי הדור? הלא עולה תהיה אם תתן המלכה אחת רשות לאחרת לאבד ממון יושבי ארצה? כי לשון נכרי אינו כלשון הגר, כי גר יורה על כל מי שאינו ישראל, ואם יושב בארצם גם אותו לא יגשו לשלם, ואולם נכרי הוא מארץ אחרת ואינו יושב בא"י: (ו) והעבטת, עבט הוראתו קשירה ואחיזה כמו רעו עבת שנשאל ממנו תלת עבותות, ומענין אחיזה וקשירה יאמר ג"כ על התמורה ועל המשכון כי המלוה אוחז במשכון ומתיר אותו בכסף: ומשלת, כי מנהג היה אז שלוה שלא יכול לשלם נהיה עבד לאיש מלוה: (ז) כי יהיה, זו מלוה בפני עצמה ואינה נמשכת למעלה כמו שאמר בפסוק הבא: לא תאמץ, לשון אמץ (עיין לעיל ב' ל'): (ט) קרבה שנת השבע, אינו נראה שיאמר כן על המלואה שזכר למעלה, כי למה יכפל הכתוב? אלא על מעשר עני שבשנת השישית ידבר, שאולי יאמר בעל השדה עתה קרבה שנת השבע אשר בה תהיה כל התבואה לעניים ולמה אתן להם מעשר עני, ויבואו לאכול התבואות של ב' שנים? לכן הזהיר ע"ז פן ירע לבבך: (יב) כי ימכר, נשנית כאן המלוה הזאת להוסיף מצות הענקה: (יג) וכי תשלחנו חפשי, נתכוננו שאלה כאשר התחילו יושבי תבל להבין את רוע מעמד האנושי אם אדם לאדם יעבוד כבהמה לבעליה, עמדו מושלים ומחוקקים להסיר התועבה הזאת, ולקרוא דרור לכל העבדים, ולתת אותם חפשי. ואולם איך השתוממו בשמעם כי רוב העבדים אמרו לא נצא חפשי, מאין לנו מחיה להחיות את נפשנו? טוב לנו עבוד את בעלינו, אשר עליו מוטל לתת פרנסה לאנשי ביתו מלהיות חפשי וערום תמיד, ונרעב ונחוסר. כל כך דברו העבדים, ולא הבינו אנשי הדור מה עמקו חקי תורתנו, שהיא התירה להיות עבד עד שנת היובל, ואולם אחרי כן ישוב אל נחלתו ואל אחוזת אבותיו וטוב אין לו דאגה. ואם ירצה יצא בשנת השמטה לא ישלחנו ריקם למען יהיה לו להחיות נפשו, כי גם צאן ובקר נתן לו, ולא יקשה בעיניו, ואם עוד עם כל זה יאמר לא אצא חפשי אז אינו כדאי להיות מעם ישראל אשר בחרו ה', ויפה אמרו חז"ל על פסוק ורצע אדוניו, אזן ששמעה כי בני ישראל עבדים וכו', והמשכיל ישמח בהשכילו עמקי סודות תורתנו הקדושה אשר מלאה פנינים יקרים, ובפרט בענין הלכות עבדים שהיא עמוקה מאוד מאוד: (יד) העניק תעניק, בתרגום הע' ובוואולגאטא נעתק תתן לו צידה לדרך ואולם האחרונים פירשוהו מלשון ענק שהוא צואר בלשון ערב והעניק היינו הניח כל הצואר והושאל על רוב הנכסים שיתן לו לשאת על הצואר: (טז) כי אהבך, יש ספרים שכתוב בהם אהבך בחולם האל"ף ולפי"ז עוד אלה מדברי העבד שיאמר אהבתיך. ואולם לפי עותק נ"הק אינו מדוקדק היטב: (יח) משנה שכר שכיר. בתרגום הע' נעתק כי בעד מחיר שתתן לשכיר כפל עבדך ואין זה אמת אלא שהשכיר נשכר לשלש שנים כמה שנאמר (ישעיה ט"ז) שלש שנים כימי שכיר, וטעם הכתוב שהעניק תעניק לו כי ברכך ה' אלהיך:

טז (א) חדש האביב, בארנוהו (בשמות י"ג ד'): לילה, יש אומרים שב על מצות ועשית פסח בלילה: (ב) פסח לה' אלהיך צאן ובקר, מזה טעו קצת האחרונים ואמרו שגם צאן ובקר שייכים לקרבן פסח, ושכחו את הכתוב שאמר מן הכבשים או מן העזים תקחו ולדעת רש"י ז"ל צאן כמו מצאן ושב אפסח ובקר קאי אשלמי חגיגה ורב סעדיה ז"ל והראב"ע תרגמו כאלו כתוב וצאן וכו"ז וטעמו גם שאר שלמי חגיגה תהיה מצאן ובקר: (ג) עליו, אינו שב על קרבן פסח כי א"כ לא היה יכול לומר שבעת ימים אלא על זבחי פסח קאי הנקרבים בכל החג: כי בחפזון, מכאן תשמע שמצות שבעת ימים מצות תאכלו (בשמות י"ב) היה מוקדם' ספרי טעם המצוה מפני שילחו בחפזון ולא הספיקו בצקם להחמיץ וכן משמע (שם י"ב ל"ד ול"ט) ומה שאמר גם ומצות על מרורים יאכלוהו יפה פירש הר"ן ז"ל שהמצוה נאמרה בגלל ראשון של פסח וא"כ נלמוד ג"כ בשאר ימים ויש דברים אחרים בזה ושערכנום לפניך בשמות במקומם: (ז) ובשלת, לשון בשל יורה על הכנה לאכילה והפרכה בשר חי, ולכן נופל ג"כ על צלי כמו כאן: (ח) ששת ימים, רבו דעת הקדמונים בזה עיין באוצר ולי נראה לפי הפשט הראשונה שאין כאן מקום לומ' כלל שהרי בפסוק שקדם אומר ופנית בבקר והלכת לאהליך, אחרי שפנית קרבן הפסח וזה לא יתכן לאמר כי ילך ביום שקדש, אלא שטעמו שאינו צריך להתעכב שם כל ז' בירושלים, ולכן היה אפשר לומר שכיון שנתרחק מירושלים שוב אינו מצווה על אכילת מצה, ועוד שהרי באחרונה נאמר (בפסוק ג') שבעת ימים תאכל עליו מצות והיינו מפרסים עליו כמו לבני' והיינו עם קרבן הפסח, ולפני האוכל בירושלים הוא דלא יאכל חמץ, אבל בגבולין מותר. ומה שהזהיר (בפסוק ד') על ראית השאור קאי, ולכן הכפיל הכתוב, אע"פ שאמרתי והלכת לאהליך ביום ב' דפסח והלאה (תניים זה הלך למקומו) אינך רשאי לאכול חמץ כי עוד ששת ימים תאכל מצות. ואולם ביום השביעי אפילו מלאכה אסורה שהוא השביעי לחג כי עצרת היא: עצרת, אינו לשון אסיפת הקהל כד"ק כי הרי בעד אמר ופנית בבקר והלכת לאהליך ועיין מה שכתבנו בפ' אמור על המלה הזאת: לא תעשה מלאכה, לא אמר כן ביום הראשון שהוא ג"כ אסור במלאכה, כיון שעיקר כוונתו שם בפ' דברים על מצות ראיה ושמחה וכן לא הזכיר יום הזכרון ר"הש, ואולם כיון שבעד אמר ופנית בבקר והלכת לאהלך וקראו לאחרון עצרת שיגע רק לגמר החגיגה אשר הוא עצרת לכן הזהיר על

המלחמה: (ט) חרמש, כלי קצירה ונגזר מן חרש כמו חלמיש מן חלש לשון חבטה ועכביש מן עכב (פירסט):
(י) מסת, רבו המפרשים בעיקר מלה זאת והרמ"בע פירשה מלשון נס ואיננו ארמי ודעת געזעניוס שהוא
שעיקרו מכס, ומכס ומס ענינם אחד, והראוי מכסת ונבלעה הכ"ף ותמורתה נכפל הסמ"ך [illegible]
משאר לשונות שתבלע אות כ"ף כבריתית mixtus ונבלעה mistus וכן [illegible] וכן [illegible] צורים Ullyxes,
וכן Alexander הוא באיטלקית Alessandro ובארמית מלאכו מלת כמסת וע"ז טען החכם פירשו
שלדעתו מס ומכס אינם אחד, כי מס יאמר על המנחה והמתן כי הוא לשון הסרה ומכס יאמר על המספר
ומס לדעתו כמו מויסים בגרמנית, ומסת כמו שיאמר אלכנו מעשמתב ואינו כמו כמסת בארמית, ואולם
לדעת הראשונים יותר נראה: (יב) וזכרת כי עבד היית, לפי פשוטו אינו מוסב על ענין והמפן נפסוק
שקודם אלא לא נכון להזכיר יציאת מצרים בחג השבועות זמן שמחתם על בכורי מעשיהם לבל ישכחו את
ה' הנותן להם את החיל הזה וטוב להעלות זכר יציאת מצרים על ראש שמחתם כמו שהוא שבכתב. עד
אלכנו: (יג) באספך, נדרש"ל בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר ולדעת החכם מו"ה יש"ר נר"ו קרוא מספקן
מענין אסף החסיל ובסי"ת כבי"ת הכלי והטעם בהאוסף שלך אשר תברך ע"כ ואולם מלשמר ב"ל
בהאסף את מעשיך (בשמות כ"ג) וגם לא נוכל לומר כן שאחרי אחריו יאמר הטעם: (טו) שבעת ימים,
נכלל בזה חג הפסח שלא התעכבו בו כי אם יום אחד, וחג הסכות ז' ימים: אך שמח, ע"פי פשוטו
מלת אך לחזק השמחה וכו' ספרו אבותינו משמחת החג הזה, מי שלא ראה שמחת בית וכו' והמפרש בל
בפ' סוכות: (יז) איש כמתנת ידו, יש שפירשו כמו במתנת ידו ר"ל כל איש יראה את פני האדון במתנה
אשר ואינו כן והעיקר כמו שפירש המבאר לנה"ש:

פרשת שפטים

(יח) שפטים, לענ"ד נראה כי אין אנו יודעים אף לגדר שנאמר אם נקדים פה הקדמה אחת ולאפשר על הענין אשר עליו היה ריב בין חוקרים בגולים וחכמים עצומים בכל עמי הארץ, אשר כל מחקרי שם ונותני דת ודין ליושבי התבל שהריבו לחקור, וכל ימי שנותם הגו בדבר הזה והוא איזה הממשלה היותר נאותה לבעלי שכל, ואשר תתרחק כל כך מעריצות האכזרית מלך אחד מושל בפרך ורודה עמים בחמת שנאה ויאדם אשר בצלם אלהים נברא נמשל כבהמה, וכן תתרחק מהפקרת אנשים אשר אין משפט בם ואין שר איש, הישר בעיניו יעשה, והרעה עמהם ירבה אתם. וע"ז חקרו כל גדולי האחרונים, ומהם אמרו כי אין טוב לעם כי אם תחת שבט מלך יחיד כי לולא מוראו איש את רעהו חיים בלעו ומהם יאמרו, כי לא לאדם אחד יאתה המלוכה על כל העם, כי כל איש חפשי נברא ובצלם אלהים, ולא יוכל שכבר לשאת עול רודה כרצונו, ולכן יעשו שופטים בכל שנה ושנה מקלות העם, ומהם אמרו, כי בדרך האמצעי תמצא האושר, אם מנסיכי העם ומחשוביו נבחרו מושלים רבים, וכן עוד רבים ורבים אשר יעלו על [illegible] סוד. — ואולם הנסיון אשר יולד מתוך קורות העתים, יורה, כי לא ממשלת אחד ולא ממשלת שרים והרבים ולא ממשלת ההמון תוליד הצלחה אמתית בעם — ואולם במצרים ובארץ הודו הפקידו שיהא הכהנים מושלים בעם, ואולם זאת הממשלה היתה לאחרים, כי הכהנים ישבעו מדשן העם, [illegible] גדולות למאויהם, ועל עוד ההמון לא ישגיחו, וירבו לעשות רעה, ויאמילו את העם מלמוד בחכמה. ואין בינה יפרע העם ויהיו כעדרים תועים ותמורתם ויעזבו את כל בידי הכומרים לשלוט בו כרצונם, והנה ירד כל היום מטה מטה — ועתה נחקור על דרך הממשלה אשר קבעה תורתנו הקדושה ונראה כי שם עמוקה מאוד מאוד, ושומרי חקותיה לא ינוסו לעולם וינצלו מכף כל הרעות האלה — וכבר כתב [illegible] ז"ל נעתק לעברית מחוקקנו לא מחוקק [illegible] הערוך ומפסיק ישאל (מאנארכיא) ולא שרים ונסיכים רבים (אליגארכיא או אריסטאקראטיא) ולא בידי ההמון נתנה הממשלה (דעמאקראטיא) כי אם ד' מחוקקנו הוא מושיענו (טהעאקראטיא) עכ"ל אם לא הבינו רבים אשר התפיאור דברים אלו לא כן על תורתנו הקדושה, וגם סאלוואדאר*) החכם והחוקר גדול, גם הוא החליף מלת טהעאקראטיא עם מלת היעראכיע, כי היעראכיע יוונית תורה על ממשלת הכהנים ואמנם שהיה החוק כמו שהיה במצרים חס ושלום כי המעיין היטב בפסוקים של הכתובים לא יותה [illegible] סוד ממשלה, ואין בידם כי אם ספק דיני לדעת טומאה וטהרה, והשופטים היו מכל העם, וגם להמליך מלך [illegible] — ואלעזר בן [illegible] — על הגמוסים ודפי העם וכל החקים מפי עליון יצאו, והספר, ספר התורה היתה שם כתוב ועונו על כל העם לדרוש בו ועל הכהנים לקרוא אותו בפני קהל ועדה, והשופטים [illegible] היו הזקנים מכל שבט ושבט הנקרא פאטריארכאלישע פערפאססונג, ואולם לא היה להם שופטים לבעלי דין מדיני התורה, ולכל העם ניתן הרשות לראות על פני השופט אם נגד הדת שפט. ואם תרצה לבאר זה הממשלה במלה אחת תאמר איינע פאטריארכאלישע אדער [illegible] מאנארכישע דורך דיא טהעאקראטיא אדער בעמעססענער דורך דאז געזעטץ אונד דעמאקראטיא רעמפעריגירטע פערפאססונג. — והנה כבר ידוע שהרע"ה מנה שופטים על העם בעצת יתרו אנשי אמת שונאי בצע יראי אלהים והשופט שכתוב לעיל א' שהיו ידועים וכן אמר ואקח את ראשי שבטיכם, הרי שהיו הזקנים מכל העם, והם נאמת תועלת גדולה, אם ע"י הזקנים וראשי המשפחות יוסרו המשפט, ולא ע"י מלך ושרים ואין זה לאחרין פה, ואולם אם עפ"י השוערים מכוחות ויאמרו נשימה מלך ככל העמים, גם זה שמלך ישמר כמו הלמוד מדתי התורה כאשר נאמר לקמן — וזה הפסוק מלמד לדורות שישימו שופטים בכל שעריהם — [illegible] כתב פרק לוייס נתנו לשופטים ותעקנותיו שעה כ"ל רב אחד מישראל החכם הערקאפטוויסער [illegible]

*) בספרו הנקרא Histoire des Institutions Moise

ע"ו תד"ם ח' ל"ג ושם כ"ז כ"ט ושם ג' י"ט ח' ול"ד י"ג ומדלקמן כ"ח ה' ותאמת אם נעיין בכל הכתובים האלו, לא אחד מהם יעיד על זה כי אדרבה מכל התורה משמע שהשופטים היו הזקנים מכל שבט ושבט וכן אמר יתרו ואתה תחזה מכל העם וכן אמר לקמן י"ט י"ב ושלחו זקני עירו, הרי שהזקנים היו שופטים וע"ש ג' י"ט ח' ראו רק ריבה דקרא והפיסא עונו כי שם נאמר מן הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט ד' ולריב ובד"ה א' כ"ג ד' נאמר שמכל הלוים נתנו ששה אלפים לשופטים ולשטרים ואיך יתכן שכל אלה היו שרי אבות ושרי אלפים והלא הולדתו לאיזה גכן יותר מששה אלפים וגם בד"ה י"ב נאמר ויועץ דוד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד ושם אין רמז שהיו לוים וכן שם א' כ"ז ומה שמביאים ראי' מד"ה ב' ל"ד י"ג טעות הוא בידם כי שם דבר מחיזוק בית ד' ולכן הזכיר הלוים עושי מלאכת הקדש; ואולם אין ספק שהדבר כמו שאמרתי וכן משמע מדברי רז"ל פרק משחקי בקוביא, וקרונים, ומפריחי יונה וכדומיהם פסולים לדין ולא היה זר אשר לא מזרע אהרן הוא — ואולם אין ספק שגם זקני שלהם היו שופטים ועי' עוד מה אשר נכתוב בענין זה לקמן ראש סימן י"ח פס' ט' על הוראת המלה ושטרים הדעות חלוקות בענין הוראת מלה זאת י"א (בעאמטע כתרגום הע') שעיקרו כמו כתב שמזה ספר בלשון התלמוד ל"מ ספר הלואה, ולפי שהפקידים היו תלמידי קסת ועט סופר לכן הושאל המלה על הפקידות כמו שאמרו אם תכתוב עלי מרורות איוב י"ג תמורת אם תפקוד עלי וכן תרגמו הע' [illegible] וכן הוא ביונית, ואולם רבים (כפירסט וחבריו) נטו מזה לפי שאמרנו בד"ה ב' כ"ז מלמד שוטר וסופר ואם שוטר זה סופר לא יכפל הלשון ולכן אמרו כי עיקר הוראתו ענין מנין ולפי שמנו את העם והיו ממונים על הסדר והיה ג"כ ממשמרתם לכתוב רשימות ושאר דברים הנוהגים לעבודתם לכן הושאל מלת שטר על הכתבים בכלל ומי שירצה יכריע בין הדעות האלה, ואנחנו נראה מדברי הכתובים מה שיהיה המסורת השוטרים — הנה כיון שאמר לעיל סי' א' וספרים לשבטיכם לא היו מכלל שרי אלפים אלא לפי שבט ושבט נתמנו וכאן משמע ג"כ שהשטרים והשופטים אין להם פקודה אחת, והבדל שביניהם אחת, כי השופטים ממונים היו לדון דין אם יקרבו אליהם בעלי הדין (יוסטיץ-בעאמטע) והשטרים היו במדרגת מה שנקרא אצלנו פאליציי בעאמטע, שהיו ממונים על הערך והסדר בבחינת השוקים. והיו נוטרי שפיר, ופקידי העם, השופטים ישפטו את העם אבל לפניהם לקבל דין תורה והשטרים ישפטו בעל כרחים את העם למען ישכן כל איש בטח ובדד משודדים ורוצחים וגנבים השופטים היו נכבדי בעם וראשי אבותיו וקטנו, לא כן השטרים שמסרו את העם לבל יפרע בהעדר הפקודים, המה אף שהיו מכובדים לא היו זקנים כי אם בחורים בימי אדם אלופי כח, ואומללי זרועות נתנו לכך, אשר יעצרו כח לאחוז ולתפוס בעושי עול. והשטרים היו ממונים על המלאכה נוגשים ופתחיהם היו הנוגשים (העמטער סערגען) וכן דבר משה ממצרים אל השפטים ולא אל השטרים שלא היה להם פנאי. וכן לוה לקמן שידברו אל העם באתו למלחמה כאשר אמר לאלן את זה: כי הם ידעו מי שבנה בית או נטע כרם, ולא יוכל כל איש לפרוק עול המלחמה כרשמו ובאמשו וכן שמרו את הגבורות למען יתנו מעקה עליהן וכן לדעת הרמב"ם היו ממונים על מדה משקל ומשורה שיהיו אמני צדק ואין צדק, וכן היו נוטרי העיר שיר השירים ג' ובד"ה א' כ"ז אמר ושטריהם (ר"ל של שרי האלפים) המשרתים את המלך הרי שהיו תחת ממשלת השרים וכן משמע בספר החשמונאים א' ה' ולכן נראה שלפי שהיו להם לכתוב כמה וכמה דברים כמו ספרי היחס ורשימות אנשי הצבא, לכן הורה מלת שטר גם על הכתיבה ואם שמלת שטר וסופר בד"ה שהבאתי לעיל, אין נכון כלום, כי הסופר היו לו דברי' אחרים לכתוב, בבחינת ישותם קרות למלכות וכן משמע בד"ה א' י"ח ט"ז שהיו הסופרים קרובים למלכות, מה שאין כן השטרים. וכן מצאנו אצל שאר העמים שהיו ממונים מיוחדים לכתוב רשימות אנשי הצבא scribae militum אצל הרומיים, וכן פקד זקלגן אותו פקידים הנקראים בלשונו כותבים, והמה היו כשטרים שלנו*): שעריך, השער הוא השוק והרחוב אצל בני קדם, בו ינחו כל עוברים ושבים (דער הויפטפלאטץ) וכן נאמר ברחבת שער המים ורחוב שער אפרים (נחמיה ק') והשער ישבו בשוק למשפט וכן נאמר נודע בשערי' בעלה ולכן בשער כמו באחוץ in foro וכן נאמר מכתות באחוז תרנה ברחובות תתן קולה וראש הומיות תקרא בפתחי שערים בעיר וגו': ושפטו את העם משפט צדק. אין זה מליצה לשופטים אלא הגדת תכלית מנויים ומעשיהם: (יט) השחד, לדעת געזעניוס שחד בסורית עניינו נתינה ושוחד אינו מתן והשורש וכן נאמר הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב (מלכים ט"ו), וכן משמע מפסוקו של כתוב, שלא אחד השוחד יעור עיני פקחים כמו שאמר גם שחוה אצל עיני חכמים. כי לא לבד לשופט האלת הדרך החכמה ויסלף דין המשפט השגרה הורתתו ליקח שחד, כי אף להצדיק לדיק חנף סבר ומתן נאסר, והיוסיפון כתב כי הדין שחד הוא מתת ע"פי בית דין: ויסלף, לדברי האחרונים סולסענק, ארנאלד. געזעניוס (במדרש תלים) פירש ואחרים, עיקר הוראת מלת סלף כמו to slip באנגלית [illegible] ניווטת אלקלקות, והוא לשון מערבה ונגידה סליפען · סליפעריג בגרמנית, ומזה יונן וסלף בוגדים (משלי י"א) ואולת אדם תסלף דרכו (שם י"ט) ויהיה רעו סלף בעברית סליפען בגרמנית ואולם אין לזה ראיה נכונה והאמת געזעניוס בפיס מזה בספרו אוצר המלים והסכי' לדברי הקדמוני' שעיקרו מעקל ומעוות: (כ) צדק צדק תרדוף, בתרגום עתיק הא' כשם ושני כאחר הפעל ותרגמו בצדק תרדוף את הצדק ע"ש: וירשת, אין טעם וירשת בכלעם הנחלת, כי הרי לא נתמנו שופטים עד לאחר הישיבה בארץ; אלא לאחז הירושה כי המשפט עיקר שבל. ואם ירעה העושק במדינה תשבת עניינה: (כא) לא תטע לך אשרה כל עץ, כל אשרה שבתנ"ך ברוב אילו יער קטן אלא היה העמוד' וזה כותב נוגה ונאחרתי את זה (לעיל י"ב ג') ודעתי שזה שנקרא בלשון עבת שאה גדולה הרימה והעמוד שמושל על הצמר והאושר נקרא ג"כ אשרה, ואשרה או עשתרת

---

*) ואפשר שמלת גראף בגרמנית גם היא נגזרה מן [illegible] כמו דיותה:

חסת בעל סיתה וכן נמלת על המטבעות סנשחרו מימים קדמונים שמות פרדים שהושחלו מבעל חו מעשתרות ד"מ עבד־עשתרות חמת־עשתרות בר־עשתרות וכן חדני־בעל עבד־בעל וכדומה והבוים החלה בלבלו בשמם עבודתיה' ולח ידעו בברור חם זחת הלבנה חו הכבב נובה וחפשר שמלת חשרה הושחל על כל פסל ושמם חו תבנית חלילים כמו Pfahl־ בויונים והנה חין ספק סרוב הפסוקים בתנ"ך לח יורו שחשרה סוח יער קטן כי הח' מלחנו חשרה וחללים מלבה ועוד מלחנו לשון עשה חשרה הליג חשרה, העמיד חשרה וכל חלו הלשונות יורו על הפסל וכן תחיבור שחשרה תמלח לשון שבר נתץ בדע כמם שלח יחמרו על היער, ועוד מלחנו פסל החשרה (מלכים ב' כ"ח) וסם כ"ב נחמר ויוצח חת החשרה מבית ד' מחוץ לירושלים חל נחל קדרון וישרוף חותה. וחיך היה יער קטן בתוך בית ה' וסם כ"ב חמר חשר הנשים חרבות בתים לחשרה וכל חלה לח יתכנו על יער קטן ועוד הרבה פסוקים חין מספר שיורו להדיח שחין זה יער קטן וחולם מפסוק שלנו יש קצת רחיה לדעת המבחר כיון שחמר כל עץ ונם חמר לשון לח תטע וחולם חין זה ברור כיון שלשון נטיעה בעברית חינו נופל רק על העץ והבן, שהרי יחמר ב"כ ויטע חהל ות"ח לח תרגם מידי ושחר התרגומים ד"מ תרגום הע' פעם יתרגמו בשם חלון ופעם בשלת חסוחרטע ותרגום עקילם ובערבי ובסורי מלחנו ב"כ בשם העשורת ובוורונבחטח מלחתי ג' פעמים שתרגם פריחפום (במלכים ח' ט"ו י"ג) (ובד"ה ב' ט"ו ט"ג) וחפשר שהחליף חת זה בעשהורת כי בשם פריחף הושל על הולידה חלל הרומים והספרי הבוטים חלפו רו"ל עם נת"ך וקרחו חשלה ושוח כמו חשל יער קטן, ועוד חין לספק כי חשרה זה עשתורת שהרי במקום חחד חומר ויעבדו לבעל ולעשתרות (שופטים ב' ג') ובמקום חחר חומר חת הבעלים וחת החשרות, וכן הרבה פסוקים והנה כיון שחשרה הונחה על המלבה בכלל לכן יחמר לשון החשור בעברית כידוע: כל עץ, חם נחמר שלשון חשרה הוח עשתרות יהיה כל עץ מחמר הנוסף על הרחשון לתרחבת נחור האקדלת חלל בעלי הדקדוק (חייכע חפפחזיסליחן): (כ) ולא תקים לך מצבה, הפשוט המלבה חשר שנח ה' חלהיך לח תקים לך ובזה יתורץ קו' הרח"בע מדוע הקימו החבות מלבות עיין בחור ומה המלבה חשר שנח ה'? בחרנויא (בויקרח כ"ו ח'):

יז (ב) כי ימצא, לעיל י"ג הזהיר על המדיח וכחן על המדח: (ג) אשר לא צויתי, הנכון חשר חסרתי וכן מלחנו (ירמיה ז') חשר לח לויתי ולח עלתה על לבי ונקרח שמים המלות כמו מיקחים, ומלת חשר מוספת על העבודה ולח כמו שהרגמו הע' והוורונבחטח כחלו סנה על שמש וירח כי הם תרבמו בלשון רבים. (ה) והוצאת, בתרגום הע' נכתבה כך הנוסחח והולחת חת החיש ההוח חו חת החשה ההיח וסקלתם בחבנים, והמלות שבינתים נשמטו: (ז) יד העדים, עיין מה שכתבנו (לעיל י"ג י'): (ח) כי יפלא, הנפעל יורה ענין התרוממות וכחן פירושו כמו כי יקשה ממך ועיין מה שכתבנו בפסוק שיפלח מה' דבר: (ט) אל הכהנים הלוים, חמר הרח"בע ח"ל כי יש כהנים שחינם משבט־לוי ודעתו בזה כי גם מלכי לדק נקרח כהן. וכן נחמר חלל כומרי הבעלים רק חדתת הכהנים והכתוב יחמר בזה שהכהן שהוח משבט לוי חם נכון ולח כמו שחשבו קלת החחרונים שלח הובדלו עדיין הכהנים מתוך הלוים חו שחמר כחן בעבור שבם כהנים גם לוים כשרים לדון דין וחולם (לקמן כ' ב') חמר להדיח וגם הפסן רכן לחסן לעיל חמר פן תעמוד חת הלוי כי כהן דוקח ולוי דוקח קח נקיט. ומה שחמר כחן הכהנים הלוים חפשר כי להיותם מסרתי חל דלק בהם יותר מהשפעה העליונה: או אל השפט, העליון שיחנה לו שהשפטה על הכל כמו משה ויהושע בדורם ולח כמו שחמרו קלת החחרונים שזה כהן הגדול ומפני שחמר כחן וקמת ועלית חל המקום חשר יבחר יש בכחן רמז לסנהדרין בלפי ספק ושופט כמו שופטים (דחז בעריכא) (ובד"ה ב' י"ט ח') מלחנו שהעמיד יהושפט מן הכהנים והלוים ומרחשי החבות לישרחל למשפט ה' ולריב וישבו בירושלים, וחולם הוח העמיד שני שופטים רחשים הח' היה ממונה על כל הדברים הנוגעים בדת והשני חם היה הכהן חמריה' רחש עליהם לכל דבר ה' (סם י"ח) וזכריה בן ישמעחל הנביד לבית יהודה לכל דבר המלך: ודרשת, בספר הכותים ובתרגום הע' ודרשו — והנה השופט העליון עיר מושבו בירושלים והיה דינו מלורף מזקנים כחשר לבית דין כל שער ושער רק זקני נתמנו כחשר בחרנו ברחש הפרשה וחולם זקני הכהנים, וחולם השופט העליון יוכל להיות חו כהן חו חיש חחר חשר יפקידו העם עליהם להיות מושל וכן חמר להדי' חל הכהן חו חל השופט, וחין מזה נרחה שום נילוח ממשלת הכהנים, כי הכתוב מיעד תמיד שישיתו הכהן הגבול ברחשם כי חם יהיה מי שיהיה, חם כהן חם זר, חליו ישמעו, וכן שהחל ספטפ חת ישרחל ימים רבים פעם בגלגל, פעם ברמה, פעם במלפה לח היה הולך ממקום למקום ועמו לעקת הכהנים חלח בכל מקום חשר בח סם, הלך המערה חשר סם המחות למשפט, וספט חת העם בלירוף השופטים של העיר ההוח, וכן חם תרחה בס' השופטים שחרי עתניחל בן קנז הספט יהודה היה חהוד מבוע בנימין גדעון מבוע מנשה תולע מתטע יששכר יחיר ויפתח בני גלעד היו, חבלן מבית לחם יהודה, חבדן משבט חפרים, שמשון מבוע דן חון מעלי שהיה כהן, ועליו חמר הכתות, ותכבד חת בניך ממני ומחוסר השם חמה חשחיר לו זרע. הרי שלח היתה סום מלוכה לכהנים. וחולם כיון שזקני כל העיר היו ממונים על זה, לכן בירושלים שהיתה מלחי כהנים, גם זקניה היו מבוע חהרן, ולכן רוב בני העיר כהנים ברוב הסנהדרין, ומזה הכרע שניתן להם השלטון, כי העם נתר לו מכל חשר חפלו לרחש. וגם זה מחכמת העליונה שהסנהדרין העליונה היתה בעירת כל החרן, ומלח שופט תורה על הכנסת שלום בין חיש ובין רעהו וכן היה הקרחלים סופטים חלל יושבי לור ובניהם חנשי קחרטחגם, ועיקר הנחתו כמו rex חו consul על הפלוגס בחרך וחולם כפי מנהג הימים. הסם היו יולחים לפני העם בלחתו למלחמה וכן חמר מהם חחד הכותבי הקורות לרומים velut consulare imperium (Liv. 30, 7), ר"ל כמו הקנסולי ברום שהיו רחשי המשפט ורחשי הלבח חע"פי שמלת consulere עיקר הורחתו הנחת שלום בין חדם לחברו: (יד) כי תבואו אל הארץ, גם בענין מלות המלך רבו הפרושים [illegible] על דברי חז"ל שחלו סום תשים עליך מלך למלות עשה והקשו ע"ז הח' שהפשוטו של כתות משמע שזה רשות ולח חובה ויתר' הם

שפטים מצות עשה מדוע אמר שמואל אל בני ישראל ודעו וראו כי רעתכם רבה? ולכן איללינגען ודע וועטטע ואחרים נטו פה מדברי המסורה. ואולם כבר השיבו חכמים אחרים דברים נכוחים ע"ז כמוהם הערדעסט וסאלוואדאר והאליע לפניך פה בקצור מה שאמרו ויתישבו ג"כ דברי חז"ל. הנה משרשי המצוה הזו צריך שיהיה שופט עליון בבית דין העליון ממונה על כל השופטים היושבים במדינה, ואולם השופט הזה צריך שיהיה מקבל מכל העם. ולא שיבוא מי שיבוא וירדה עבודת פרך בעם כמו שכתבנו למעלה, ואולם אינו די ברצון העם כי צריך שיהיה רצוי לה' ג"כ. שלא יהיה שופט על ישראל כשליטים אחרים באיים אשר כאוזן לבדם יעשו את העם לכל אשר יחפוצו, ויגניבו את הדל ויספילו את הגשה, או יעקלו את המשפט, ע"ז שמים אם על העם ועבודים כבדים וכמו שאמר הנביא ע"ה (יחזקאל מ"ה) ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכו' רב לכם נשיאי ישראל חמס ושוד, וכמו שלא היתה מדעתו ג"כ שתהיה כל הממשלה ביד הכהנים כן ראה שלא תהיה באופן שהעם אינו חפשי (דעספאטיזמוס) ואולם זה מן המצוה המוטלת עליהם שישימו להם מושל בראשם, וכיון שלא אמר עדיין מי יהיה השופט. לכן באר בכאן אם תאמר אשימה עלי מלך, אזי מצוה וחוב עליך להקים מלך זה דעת חז"ל. ועיקר המצוה שיהיה שופט עליון רצוי לעם ורצוי לה' ואולם יש הבדל בין מלך לשופט סתם כי השופט אינו רשאי להקהיל את העם כי בהאתו לפניהם למלחמה נגד השונאים או לדבר נחוץ ודחוק, או בשעת סכנה; לא כן המלך כי הוא יזעיק את העם בכל עת ועת, להשמר מכל נגע טרם בואו. ועוד שהמלוכה תבוא לירושה, לא כן פקודת השופטים, זה נכלל במלות ככל הגוים אשר סביבותי. ואולם המפוררי ספרי שמואל ומלכים ראינו, שגם זה היה תלוי ברצון העם (איין וואהלרייך), ועוד שגם בעת מלחמה לא שמעו כל העם לשופט וכן לא באו בני ראובן בימי דבורה. וכן בתחלת מלכות שאול. ועוד שהיו עושים אם למלך דורון ומנחה ועיין היטב (ביחזקאל מ"ה) שם כל הסימן; ואולם אין ספק שהיתה טובה היפה המלכה הזקנים וכאשר העירונו ע"ז לעיל בפ' שופטים כי בהיות שלשון רב למלך צריך שיהיה איש מצוין בדרכי ה' ובעל נפש יקרה במדותיו, ולכן מיאן שמואל לשים עליהם מלך וכאשר אמר ואמר שם: ככל הגוים, ידוע שהיתה המלכות יחיד שליט ותקיף בכל ארצות אסיא: (טו) אשר יבחר ה' אלהיך, לא ע"י רוב הדעות (סטימענמעהרהייט) כי ע"ז יתרבו המחלוקת ויפרדו לכתים כתות אלא ע"פי גורל או נביא. ואולם עוד הכל ברצון העם: איש נכרי, אפיו צריך שיהיה מישראל, ודוד שהיה מבני בניה של רות המואביה, אבל אביו ישראל היה: (טז) ולא ירבה לו סוסים, צריך שנדע כי ארץ כנען הרים שפוע גם, ודגלי העם יעברו כמו לעמוד בפני אויביהם, ואם כבר נחלו את הארץ לגבולותיה שוב לא יעשו מלחמה אלא יעבדו מגן לגבולם להכניע עמים רבים תחתם כי אין זה תכלית היותם על האדמה להיות גבורי חיל, כ"א להבנת נאמנת ה' ולא יתפשטו על התבל לבדד עמים כי בטח ישבו באהלם ובדד ויחרשו אדמתם לשורים וזמורים, ואולם ע"י רבוי הסוסים הפרשים חמדת הגאה (פראכטזוכט) ותמדת המלחמה, וישובו מצרים לקנות סוסים, כי שם היו נמסבר רב כידוע (מלכים א' י' כ"ט), וכל ברית אשר יכרתו עם המצרים תהיה להם אך למכשול ולפוקה ואז שיתרבו עליהם גוררים אויבי מצרים, או שיחזרו ישראל לארץ גשן ויבואו ע"י כך למלחמה עם מצרים, והנה יהושע עקר את הסוסים וכן דוד עקר הסוסים, אבל שלמה הרבה לו י"ב אלף פרשים וגם שפתות הנביאים ע"ז הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד ולא שעו על קדוש ישראל וכן אמר שם (ישעיה ל"א) ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח. — וגם מספרי דברי הימים נראה שלא היו הסוסים מסורים אלא בני ישראל והמון העם, כי בימי השופטים היה סימן ספקיות לרכוב על החמור וכן אומר הכתוב רוכבי אתונות צחורות כי לא בגבורת הסוס יחפץ עוד אחר המסורר, כי רק בתשועת ה' יעשו חיל ועוד יש כמה מקראות בתנ"ך שנראה מהם כי החמור היה יותר חשוב אצל בני ישראל ונשיאים רכבו על החמור, ומזה טעו כותבי פלשתר כמו סופר הקורות לגרותים Plut. de Isid. 31. גם Tacit. H. 5. כי החמור היה אליל ליהודים ח"ו (ודז"ש א' כ"ג כ"ו) בטעות שהיו הגויים סוברים מיוחדים להאמנת המלך. ועד היום הזה יש שם החמורים שנלקחו במשיר שי [illegible]: (יז) ולא ירבה לו נשים, גם זה למעט חמדת הסחר והתפארת, כי ידוע שלכל מלך באיים היה בית נשים והמלכים אלה יחמדו לעדן ועונג עד שנתמעטו כחות נפשם ונפשם, ונתלבש כגשים ולכן אסרה התורה רבוי הנשים, ועוד גם זאת כי ע"י חמדת נשים זרות, כי הלא רק בעת מלך יפות למלך תאותם, יצוה ליקח נשים נכריות מבנות מלכי שאר ארצות, ויכבות עמהם זרים, ויבוא לידי תועבות ה', כאשר ראינו ממעשה נשי שלמה. וממעשה איזבל, וגם אצל שאר עמים ימצא נשים היו סימן ממשלה ושליטות היה, ואשר כי מי אשר ישכב את פלגשי המלך, הוא אשר יירש את כסא הנשים שלו, כמו יורש ג"כ המלוכה, כידוע ממעשה אבשלום, וממעשה אדוניה שבקש את אבישג השונמית, וחיית את. כאשר למלך*): וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, שעונה יבואו לידי חמדת ממון, ויכביד את העול על העם, ועוד שע"י רבוי הכסף, יהיו כל העם לסוחרים ולרוכלים, ויעזבו את עבודת שדה ויעסקו במשא ובמתן, וזה לא היה בדעת הש"י כאשר באורנו במקום אחר: (יח) את משנה התורה, בתרגום הע' נאמר [illegible] וא"כ חשבו כי רק ס' דברים אלה יכתוב וי"א שיכתוב רק פרשת המלך ועיקר כדברי חז"ל שכתב לו כל התורה כלה, אם שלא ישלוט. כדכתיב, ואין ראוי להוסיף מצוה על מצות התורה, כי לולא בן כמעט גם את הדת ישנו אם ושלום, וכן מלתנו שאוסעמיע ושמרים שבהם לא ערבו את לבם לארצות שוד וחמס באשר מלבב אותם, מבלי נתונת טעם, כי גם האשה הרשעה הזאת איזבל יראה מלקחת כרם נבל בלי עדים ושופטים, ומבלי בקש תואנה, וכן לקח דוד את.

*) ותדע, כי פריצי המלך היו שומרי הנשים והם סריס. עיקר הוראתו הוא שר וראיה אח"כ על שומרי הנשים שהיו נעדרים והסר שום עגן, הגרמי שנאמר אצל פוטיפר ועיקר כרת ודומה לו, דיא פערשניטטענען:

הלקחת פילגשי לנערה זנה במחיר כסף, וכן כל נביא ונביאה אשר היה לו דבר ה' אל המלך לא ירא מלפניו
ממנו והגיד לו כרצונו ובנפשו, ואולם המלך היה מושל בכהנים, כשאול שהמית עיר הכהנים נוב, ולכן
נראה להדיא כי לא היתה שום ממשלה לכהנים: מלפני הכהנים והלוים. שומרי הדת והתורה: (כ) לבלתי
רום לבבו מאחיו, כי העם אינו עבד למלך אך הם [illegible] דעמאקראטיש מאנארכיש ואם נשמר דברי
החכם שלמה מהר"ל ז"ל: אמר הכתוב לבלתי רום לבבו מאחיו ולא אמר מבניו, כי העם אינם נתונים תחתיו
כבנים תחת האב, אשר ימשול בם כרצונו, כי האב נותן חמיו לבני ביתו, אבל המלך אינו נותן חמיו לעם,
כי לאסוף העם המה מוסדי המלך, אשר עליהם נשען בנוחו במלכותו, כי אין מלך בלא עם, אבל יש עם
בלא מלך, כי אם כל אנשי העם אחיו המה ונפוגים בבדן ולא תחתיו, והעם בנים למקום, וה' הוא אב
לכלם, לא המלך, וכן אמר דוד אחי ורעי שמעו נא, ולא אמר בני ועבדי. עכ"ד והנה פירשתי פרשת המלך
כפי אחוז שהשכל עלי לבאר ענייני הכתובים פה לפנינו ועוד יש לדבר בענינים האלה, כמו על הכתר ועל
האסיפה בשמן, ועל דבר הכסא והכתר ומשרתי המלך וכדומה, ואולם אין זה מגדר באורנו ואם יבאו
הם להעלות גם פירושי על ביאורים ראשונים על מזבח הדפוס אבאר כל זה במקומו הראוי לו:

יח (א) לא יהיה, אחר שדבר על השופטים שהמה נשיאי העם ופקידי כל משפט, בא כאן לדבר
על שומרי הדת והתורה שהמה הכהנים והלוים, כי רק ע"י הדת והאמונה תקום צדקה ומשפט בארץ,
שהמשפט הוא יסוד כל אושר והצלחה בחברה או במדינה, והמשפט נצרך לדת, כי בלא יראת אלהים כל
חכמה ומדע לא יועילו להם, וגם צדק ומשפט בארץ נעדרו. אם לא בתורה ובאמונה שרשם; ואולם איך
תקום יראת אלהים. אם לא שומרי תורותיו יורו משפטיו ליעקב, ולכן גם עם ועם שמו כהנים בראשם
והיו לכן היועצים כתות אנשים ומשפחות בארץ, אשר זולתן לא יקרא איש לאיש כהן ומורה התורה (געלעהרטע
שטאנד - קאסטען) כבמצרים והודו ובארץ כשדים. אך כל אלה לשוא עמלו, כי היתה משפחה מיוחדה משכרת
כי את החכמה היתה מונחת בקרן זווית אחד בידי משפחות הכהנים, ויתר עם הארץ דליב כאלים לא
ידעו כלום מדברי החכמה, והכומרים המה העם הכלו מנעה, וימשלו בלבותיהם על אחר משפטה, ושם
סוד וחתם כרצונותם ואמרו כי כל תועבות אשר עשו כדבר אלהיהם אבל רוח יעשו, עד שלאחר זמן גם
מן הכומרים היה נאבדה החכמה, ולא ידעו מקום בינה, ותחת אשר יבנו בחכמה כאחוז המושל עליהם,
נפעלו ושתנו יין אל חיק, או פנו לדברי הבלים, ומעשי יוספי אך כי קנאת סופרים הגדלה תלחירת בינתם,
כי שאר העם לא ידעו כלום, דלים ונחלו נעדרי כל חכמה ומוסר והטעם בזה אחי כי הכהנים שמו ויעשו
כדרך כל אדם וכו' כי לא היה שום משכיל בעם להוכיח על פניהם. ואולם לא כן נתן לנו ה' אלהינו
כי אם גם בחכמתו העליונה מר, כי ישבו הלוים בתורתו הקדושה, שם חוקים ומשפטים עד שלא הפסק
תורה מאתם אף כי חלק כל הארץ בשוה וללוים לא נתן חלק בתוכם, עד שלא יכלו להעשיר את עצמם
מחיל העם, ולעשות להם מלוכה, עד שהכתוב משוה את הלוי לעני ולגר וליתום, וערי מגרשיהם לא
היו במקום אחד, בל יתחדו ויעבדו כח וחיל, כי חלקם ביעקב והפיצם בישראל והב' שלא היה לאמר
שופטים רק משבט לוי כאשר העידונו על זה בכמה מקומות, וכל עבודה אשר לא נתנה רק ללוים היתה
עבודת המשכן אך לא בא ללמוד לבד וכו' כי נוה לחבבות בתורה לכל עם הארץ וכן ידוע שמחויב כל איש
ישראל לכתוב לו ספר תורה, ולא יכלו הכהנים לשלוט בתורה כרצונם, וע"י כך נתעוררה קנאת סופרים
כי גם אנשי ישראל ותבונות, ויודעי ספר שלו לא היו משבט לוי לבד, ועוד כיון שלא היו ללוים רק המעשרות
והתרומות ידענו להסיק יראת ה' בתוך ישראל, למען לא תחסר להם המחיה אותם, אשר זולתם לא היה
להם כלום. והמעשרות האלו לא רבו כל כך כאשר בארתי גם' במ"ב וכבר אמר הנביא (מלאכי ג' י')
בחנוני נא, וע"י כך שהחזיקו התורה כי העניים אלא תורה וכבר האריכנו ע"ז הענין בספר מקדש:
לכהנים הלוים, עיין מה שכתבנו (לעיל י"ז ט'): (ג) מאת זבחי הזבח, כמאמר הרמב"ן שהביא גם
שהבאר, זו תלוה מחודשת. ואינו מוסיף פה הכתוב על שוק וחזה שנתנו מזבחי שלמים לכהן, כי הזרוע
והלחיים והקבה נבשר תלוה נתנו, וכן כתב היוסיפון ופילון היהודי [illegible] [illegible]
ולהם נדחקו כאן האחרונים: והקבה, מענין נקב, ונקרא כן חלק בני מעים שיורד לתוכם המאכל, והוא
מעלה ברה יש ד' קצות, והתחתונה סבות השתנה תכלן היא הנאמרה כאן ונקרא אצל הרופאים [illegible]
ואצל היוונים [illegible] וכן תרגמו כאן הע', הא יתנו כל זובחי זבח לכהן היוצא באוכלם, ואפילו
אשר ונפתלו שהיו רחוקים מירושלים יכלו לקיים המצוה, (ד) ראשית, עיין לקמן כ"ו ב': (ה) בו בחר
בחר, בתרגום הע' ובספרי הכותים כן הנוסחה: לעמוד לפני ה' אלהיך ולשרתו ולברכו בשמו, הוא
משונה, כי שהכהנים יברכו את העם בשם ה': (ו) וכי יבא הלוי, כפשוטו בין לוי בין כהן. וכן
שרת יתכן שמוסב על משמרת הקדש שהיתה על הלוים וע"ל עבודת המזבח, ואולם חז"ל דרשו שלוי גם כן
ושרת היינו עבודת הכהן דוקא, והנה כיון שלא היה קבוע בימי משה באותה סדר ועמדו הכהנים והלוים
משמרותם, כי לא הוקבע הדבר עד ימי דוד כמשמע מד"ה א' כ"ח לכן אמר כאן, מן יהיה לוי אשר
באחד משערי ישראל, וא"כ אפשר שיאמרו כבר זכינו אנחנו בעבודת המקדש שנתיסדנו בירושלים ואל
חזור לעירך, לכן הזהיר ע"ז כדי שיבא אותו רשאי לשרת ויאכלו חלק כחלק: (ח) לבד ממכריו על
האבות, בפסוק הזה נבוכו המפרשים כפי' הרמב"ע שם על עיר אחוזתו וכן פירשו קצת האחרונים והם
נאמר וית בר זבניה דבונו ליה על אבהתא ובתרגום הע' תרגמו חוץ חלק בחלק כאלו כתוב חלק
יאכלו, ומלות לבד ממכריו על האבות יתרגמו כתרגום הרמב"ד כפי הנראה לי, כי דבריהם אינם כנודע
ומאוחרים היטב וי"א כי הפירוש כן אם יצא מעירו לירושלים ומכר כל ביתו וכליו לא יהיה ממון זה לו
כי לא כיס אחד לכלם בכל הענינים כי אם מה שיהיה להם מעבודת המשכן: (ט) כתועבת הגוים,
שנית ונאמרה כאן ואפשר שהיתה עבודת המולך מחוברת עם אין כסף, עיין שמות כאן הכהנת

ובתו באש עם שאר מיני כשוף — והנה המעביר בנו בארנו בויקרא י״ח כ״א וענין מעונן ומכשף בויקרא י״ט כ״ו וענין מכשף בשמות כ״ב י״ז ואוב וידעוני בויקרא י״ט ל״א ונשאר לנו פה לבאר ענין קוסם קסמים וחובר חבר. ודורש אל המתים — ואולם קוסם קסמים לדעתי אינו ידוע מה ענין של כשוף זה, והמעתיקים כתבו שהוא שואל בני מעים של קרבנות haruspex, ואולם אינו נראה שלזה קורא הכתוב ראה בכבד כי כן מצאנו ביחזקאל כ״א כ״ו לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד ע״כ הרי שנאמר לקסם קסם ואח״כ ראה בכבד ומזה הפסוק ראיה נכונה לדברי הרמב״ע שהוא שם כולל, וכן נראה שאינו כדברי אבן בחיי שאמר שהוא שאלת המקלות, שהטילו מקלות בידם הרקן כלפי מעלה הנקרא Βελομαντεια או ῥαβδομαντεια כי לזה יקרא קלקל בחצים ורקזענמילער הביא בשם ספקאקע שהיה המנהג אצל הערביים אם רצו לשאול את התרפים על דבר הקסם ההם, לקחו ארבנו והוציאו שלשה חצים, ועל האחד היה כתוב צוני רבי ועל השני מנעני רבי והשלישי לא נכתב כלום, ואם הפילו הגורל ונלכד הראשון היה להם סימן רשות, ואם נתפס השני, חדלו מלעשות ואם יצא השלישי הפילו הגורל שנית, ולגורל כזה יקראו הערביים קסם — ולדעת בעלמניים שכבר הבאנוהו במדבר כ״ג עיקר הוראתו חתוך וחלוק כמו בגזרין בדניאל שגם הוא יורה על המכשף, כי כל כשוף הוא חלוקת הגורל וגזרת או הריגת המשפט והם הנקרא בלשונם מאנטיע בכלל ואח״כ נחלק לכמה מיני כשפים כמו נעקראמאנטיע, (שאלת המתים) כיידעראמאנטיע (שאלת קוי היד) ראבדאמאנטיע, (שאלת המקלות) ואח״כ מסכים לדברי הרמב״ע שעיקר מלת קסם שם כולל לכל מיני כישוף ובענין פרט כישוף דברנו בויקרא וזה נראה ג״כ כי קסם הוא גורל בכלל בין מתועב בין אינו מתועב וכן אמר (משלי ט״ז י׳) קסם על שפתי מלך ושם אינו דבר מתועב —:

וחובר חבר, בעשווערער incantator כדעת חז״ל שמצרף נחשים ועקרבים ורקזענמילער כתב שעיקרו בערבית מלת כבר בחלוף כ״ף עם חי״ת תורה בערבית על לשון ידיעה וא״כ יהיה חובר חבר כמו ידעוני שפירש׳ בויקרא ולדעת בעלמניים הוא חבור מהם שיש מין כשוף שמחזיק נחשים במקום אחד באחנען ולדעת הרמב״ע מחבר שדים ובאמת ג״כ נשאר לסוגות ענין כישוף וענין חיבור מלה אחת להם כמו [illegible] בלטינית ligare ligulum ברומית וכן באחנען בגרמנית שהוא כמו בינדען ותפיז״א מחברין ואסרין חיוון: —

ודורש אל המתים, היינו מה שנקרא נעקראמאנטיע: (יב) ובגלל, כמו שפירש ר׳ יוסי אומר כל המדבר בפרשת מכשף בן נח מוזהר עליו: (יג) תמים תהיה, כמו הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת משלי כ״ח י״ח: (יד) ואתה לא כן נתן לך, כמו אנכי בדרך נחני ד׳ בראשית כ״ד יהודה אתה יודוך שם מ״ט וכן רבים, והטעם מה לך לחזור אחר כשפים מזוייפים ומה לך לירא ממגיד עתידות, הלא הנביא ד׳ תדרוש, ונמשך אל הפסוק הבא אחריו: (טו) נביא, המפרשים נחלקו על ענין הנבואות וכבר הבאנו דעת הרמב״ם בזה בס׳ במדבר, ואולם גם על פתרון המלה ושרשה נחלקו וי״א (רעדנער) שהוא כמו ניב בניב שפתים מלאכו אביע לכם חידות ויש פירשוהו מלשון נוע שממנו הנענועות ויורה על הדבור שילכה כמעין הנובע, או על הנביא שהוא רם ונשא על עם הארץ זה ענין נוע — ואולם בלתי ספק הוא לשון דבור כ״ל הוצאת מכח השכל אל הפועל לשמוע אזן ע״י המלצית שפה כמו שאמר ואהרן אחיך יהיה נביאך והושאל אח״כ על כל דבור המתפעלות והתרגשות הנפש אם בדרכי התלהבות אם בדרכי משל ושירה כדרך בני הנביאים שלא הגידו העתידות דוקא, ואולם לפי שהאנשי קדש אשר רוח ד׳ בלבם נבאו להגיד אחריות לאחרונה דברו במשל ובמליצה, ואחרי שהמראותיהם נודעים כמעין המתגבר, לכן נקראו נביאים, ומאלה דבר פה הכתוב את פי׳ נביא כמוני, לא שיהיה שלם ונאמן בכל בית ד׳ כמרע״ה שהרי לא קם נביא כמושה, אלא כמו שהוא דבר ברה״ק, כן יהיו עוד אחרי מותו אנשים יקרים ונכבדים, אשר יוכח אותם השי״ת להיות שלוחי דברו, ולהגיד לעמו את אשר צוה אותם אלהים — והנביאים היו מכל שבט ושבט ולא נגד משבט לוי, כי לא ככהני העכו״ם אשר הטו לבב העם בחלומות שוא ומקסם חלק יחזו, כי אדרבה הנביאים הוכיחו ג״כ את הכהנים, וגם נשים לנביאות כמו כדבורה וכדומה, הרי שכל אחד ואחד מבני ישראל היה עוסק בתורה ומי שהיה מושלם בדעות ובמדות שמנו אותן חז״ל היה נביא לד׳ — ולא מצאנו בכל ספורי הקורות של שאר העמים שהיו הכהנים. מובדלים בכל מחקים כאלה לבלתי יעשו ותמה אני על קצת האחרונים, איך עלתה על דעתם לדמות כהני ישראל עם כומרי שאר האומות בכל המלות אשר נתנו לכל תורתן לעשות כהפך לבם — ואולם כיון שהאומות העולם בכל סבה ופלאה או בכל דבר כבד ממנם שאלו למקסם שוא וכזב ואל מעוננים ואל מכשפים ישמעו אזן, לכן ביר בחכמתו יתברך להקים נביאים לדורים ונביאי אמת למען לא ילכדו בתולדות התועבה בהעדר מגידי עתידות כי זה מדרכי אנוש לגלות המכוסה שמון בזמן עתיד ולחתור אחר הנפלא והנסתר, וטבע הזאת הנטועה בלב כל אדם הטתה לפעמים רבים לחלום ולהעתיר ולהטות אזנו לכשוף ההבל, ולכן היה צריך בזמן הראשון, אשר עוד לא נחזקה בידם התורה הזאת שמבררה ומדעת שאמתית להעתיד להם נביאים, והנבואות בטל׳ לאחר זמן: — נביא, לשון יחיד והוא הכן לכל נביאים כמו שיאמר לעיל שופט או מלך, ואין מזה ראיה שנאה על משיח לדקנו, כי כבר יש פסוקים אחרים המכוונים לזה:

יט (א) וירשת וישבת בעריהם, כי לא נלחמו על זה עד לאחר ירושה וישיבה: (ב) שלש ערים, כבר בארנו בס׳ במדבר ל״ג י״ד ענין ערי המקלט ורציחה בלי זדון ולעיל ד׳ מ״א פירשנו הערים אשר הבדיל משה בעצמו בעבר הירדן מזרחה ואלה ג׳ הערים הנאמרות כאן להפרד הירדן הנה והבדילן יהושע כמו שאמר לקמן ויספת לך עוד שלש ערים אחרים במקומו: (ג) תכין לך הדרך, לפנות הסורח מעל דרכם אשר ינוס שמה כמו שיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים כדי שלא יטעה בדרך, ושלא יהיה שם לא גבע וצור מכשול ואם יש שם נהר יעשו עליו גשר שלא יצטרך להתעכב בהעברת הנהר וכיוצא בזה: ושלשת את גבול, י״א שיחלקו כל הערים בעבר הירדן לג׳ חלקים ולכל חלק עיר מקלט אחת והאחרונים מסכימים לדברי הרמב״ע שיחלק הארץ לג׳ חלקים: והיה לנוס שמה כל רוצח, בין שוגג בין מזיד עד

חלקת פירושי לזנות זנת במחיר כסף, וכן כל עזיה ונגיה אשר היה לו דבר ה' אל המלך לא ירא מלגלות ממנו והגיד לו כרצונו וכנפשו. ואולם המלך היה מושל בכהנים, בהיות שהיתה עיר אלהים כהנים, ומה נראה לאדיות כי לא היתה שום ממשלה לכהנים: מלפני הכהנים והלוים. שומרי הדת והתורה: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו, כי העם היו עבד למלך וזה מה שקיבלוהו דעמוקראטיש מהאהרכיה וגם נעשו דברי החכם שלומאהר ז"ל: אמר הכתוב לבלתי רום לבבו מאחיו ולא אמר מבניו, כי העם אינם נתונים תחת כנוים תחת פחה, אשר ימשול בם כרצונו, כי האב נותן מחיה לבני ביתו, אבל המלך אינו נותן מחיה לעם, כי לאסוף העם המה מוסדי המלך, אשר עליהם נשען בנוחו בגלותו, כי אין מלך בלא עם, אבל יש עם בלא מלך, כי אם כל אנשי העם אחיו המה והפונים נגדו ולא תחתיו, והעם נוים לתקוס, וה' לא אמר לכלם, לא המלך, וכן אמר דוד אחי ורעי שמעו נא, ולא אמר בני ועבדי. עכ"ד והנה פירשתי מלות המלך כפי אחוז התחשל עלי לבאר ענייני הכתובים פה לפנינו ועוד יש לדבר בענינים האלה, כמו על סגר ועל האסיפות בזמן, ועל דבר הכסא והשבט ומשרתי המלך וכדומה, ואולם אין זה מגדר בחורנו ואם ירצני השם לפעלות גם פירושי על נביאים ראשונים על מנת הדפוס אבאר כל זה במקומו הראוי לו:

יח (א) לא יהיה, אחר שדבר על השופטים שהמה נשיאי העם ופקידי כל המשפט, בא כאן לדבר על שומרי הדת והתורה שהיא הכהנים והלוים, כי רק ע"י הדת והאמונה תקום לדקה ומשפט בארץ, שהמשפט הוא יסוד כל אושר והצלחה בחברה או במדינה, והמשפט נצרך לדת, כי לולא יראת אלהים כל חכמה ומדע לא יועילו להם, וגם צדק ומשפט בארץ נעדרו. אם לא בתורה והאמונה שרשם; ואולם איך תקום יראת אלהים. אם לא שומרי תורותיו יורו משפטיו ליעקב. ולכן גם עם ועם שמו כהנים כרמשם והיו לכן מיועדים בתות אנשים ומשפחות הארץ, אשר זולתן לא יקרב איש לשרי כהן ומורה התורה (בגלעבי-טען-קאסטען) כבמצרים והודו ובארץ כשדים. אך כל אלה לשוא עמלו, כי היתה המפסם מרונה משכרם כי את החכמה היתה מונחת בקרן זוית אחד בידי משפחות הכהנים, ויתר עם הארץ דליב כאלים לא ידעו כלום מדברי החכמה, והכומרים תמכו העם אכלו תנובה, ויחסלו בלבטיהם על שאר משפחות, ועשו שוד וחמס כרצונותם ואמרו כי כל תועבות אשר עשו לדבר אלהיהם הצל וסוד יעשו, עד שלאחר זמן גם מן הכומרים היה נאבדה החכמה, ולא ידעו מקום בינה, ותחת אשר יהבו בחכמה כאחוז התשל עליהם, נפעלו וטמנו יד אל חיק, או פנו לדברי חולין, ומעשי יוסבי אלף כי קנאת סופרים אדלה מלאכים בלויהם, כי שאר העם לא ידעו כלום, דלים נואלו נעדרי כל חכמה והוסר והטעם בזה אמ' כי הכהנים שמו ויעשו כדרך כל אדם וגו' כי לא היה שום משכיל בעם להוכיח על פניהם. ואולם לנו לא כן נתן לנו ה' אלהינו כי אם גם בחכמתו העליונה גזר, כי ישבו הלוים בתורתו הקדושה. שם מוקים ומשפטים עד שלא היתה תורה מאתם אף כי חלק כל הארץ בשוה ולוים לא נתן חלק בתוכם, עד שלא יכלו להעשיר את עצמם מחיל העם, ולעשות להם מלוכה, עד שהכתוב משוה את הלוי לעני ולגר וליתום, ועוד מגרשיהם לא היו במקום אחד, לבל יתרבו ויעצרו כח וחיל, כי חלקם ביעקב והפיצם בישראל והב' שלא לוה לבטן שופטים רק משבט לוי כאשר העידונו על זה בכמה מקומות, וכל עבודה אשר לא נתנה רק ללוים היא עבדת המשכן ואך לא באו לצורך לבא וגו' כי לוה לבאות בתורה לכל עם הארץ וכן ידוע שהחויב כל איש ישראל לכתוב לו ספר תורה, ולא יכלו הכהנים לשלוט בתורה כרצונם, וע"י כך נתעוררה קנאת סופרים כי גם חכמי ישראל ותלמידיו, וידעי ספר שלו לא היו משבט לוי לבד, ועוד כיון שלא היו ללוים רק המעשרות והתרומות ידענו לאסוף ויראת ה' בתוך ישראל, למען לא תחסר להם המחיה אחת, אשר זולתם לא היה להם כלום. והמעשרות אלו לא רבו כל כך כאשר באורתי בס' בה"נר וכבר אמר הנביא (מלאכי ג' י') בחנוני נא, וע"י כך החזיקו התורה כי העניים אלא תורה וכבר האריכנו ע"ז הענין בספר המקושר: לכהנים הלוים, עיין מה שכתבנו (לעיל י"א ט'): (ג) מאת זובחי הזבח, כאומר הרמב"ן שהבניא שנאמר זו תלות מחודשת. ואינו מוסיף פה הכתוב על שוק וחזה שנתנו מזבחי שלמים לכהן, כי הזרוע והלחיים והקבה מזבח חלוה נתנו, וכן כתב היוסיפון ופילון היהודי ולכוס נדחקו כאן האחרונים: והקבה, מענין נקב, ונקרא כן חלק בני מעים שיורד לתוכם המאכל, הוא מעלה בדים יש ד' קבות, והתחתונה שהוא המשכה מכלן היא הנאמרת כאן ונקרא אצל הרופאים ואצל היונים וכן תרגמו כאן הע', הא יתנו כל זובחי זבח לכהן היוצא בהרגם, ואפילו אשר ונפתלו שהיו רחוקים מירושלים יכלו לקיים המלוה, (ד) ראשית, עיין לקמן כ"ו ב': (ה) בו בחר, נתרגום הע' ובספרי הכותים כן הנוסחה: לעמוד לפני ד' אלהיך ולשרתו ולברכו בשמו, משונשת, כי הכהנים יברכו את העם בשם ד': (ו) וכי יבא הלוי, כפשוטו בין לוי בין כהן. וכן סרת יתכן שמוסב על משמרת הקדש שהיתה על הלוים וע"ל עבודת המנצח, ואולם חז"ל דרשו שלרי זה ושרת היינו עבדת הכהן דוקא. והנה כיון שלא היה קבוע בימי משה באיזה סדר יעמדו הכהנים ושליחים משמרתם, כי לא הוקבע הדבר עד ימי דוד כאשמע מד"ה א' כ"ח לכן אמר כאן, פן יהיה לוי אשר באחד משערי ישראל, וא"כ אפשר שיאמרו כבר זכינו אנחנו בעבודת המקדש שנתיסבנו בירושלים ואתה חזור לעירך. לכן הזהיר ע"ז כדי שיהא הוא רשאי לשרת ויאכלו חלק כחלק: (ח) לבד ממכריו על האבות, בפסוק הזה נבוכו המפרשים כפי' הראב"ע שב על עיר אחוזתו וכן פירשו קצת האחרונים ושבן נאמר ויתן בר זכותים הבנוש ליה על אבהתא ותרגום הע' תרגמו יחו' חלק בחלק יאכלו כמוע חלק יאכלו, ומלות לבד ממכריו על האבות יתרגמו כתרגום הרמ"ד כפי שנראה לי, כי דבריהם אינם בעתל והאחרים היטב וי"א כי הפירוש כן אם ילא מעירו לירושלים ומכר כל ביתו וכליו לא יהיה מתן זה לבד כי לא כיום אחד לכלם וכל העניים כי אם מתה שיהיה להם מעבדת המשכן: (ט) כתועבת הגוים, גוים ונאמרה כאן ולספר שהיתה עבדת המולך מותרת. עם אין כסף, כיון שמנה כאן הכהנת

נחש עם שאר מיני כשוף — והנה מעביר בנו באש בארנו בויקרא י"ח כ"א ועניין מעונן ומכשף בויקרא
י"ט כ"ו ועניין מכשף בשמות כ"ב י"ז ואוב וידעוני בויקרא י"ט ל"א ונשאר לנו פה לבאר עניין קוסם
קסמים וחובר חבר, ודורש אל המתים — ואולם קוסם קסמים לדעתי אינו ידוע מה עניין של כשוף זה,
והמעתיקים כתבו שהוא שואל בני מעים של קרבנות haruspex, ואולם אינו נראה שלזה קורא הכתוב ראה
בכבד כי כן תמצאנו ביחזקאל כ"א כ"ו לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד ע"כ הרי שנאמר
לקסם קסם ואח"כ ראה בכבד ומזה הפסוק ראיה נכונה לדברי הרמב"ן שהוא שם כולל, וכן נראה שאינו
כדברי אבן עזרא שאמר שהוא שאלת המקלות, שהטילו מקלות בידם וזרקן כלפי מעלה הנקרא [illegible]
או [illegible] כי לזה יקרא קלקל בחצים ורקוועמיללער הביא בשם ספקקעס שהיה המנהג אצל
הערביים אם רצו לשאול את התרפים על דבר הקסם ההוא, לקחו חרבו ותוכו שלשה חצים, ועל האחד
היה כתוב אלהי רבי ועל השני נאסר רבי ובשלישי לא נכתב כלום, ואם הפילו הגורל ונלכד החץ הראשון
היה לאות סימן רצות, ואם נלכד השני, חדלו מלעשות ואם יצא השלישי הפילו הגורל שנית, ולגורל
הזה יקראו הערביים קסם — ולדעת בעצמנו שכבר הבאנו במדבר כ"ג עיקר הוראתו חתוך וחלוק
כמו בגזרין דדניאל שגם הוא יורה על המכשף, כי כל כשוף הוא חלוקת הגורל וגזרת או חריצת המשפט
הם הנקרא בלשונם מאנטיע בכלל ואח"כ נחלק לכמה מיני כשפים כמו נעקראמאנטיע, (שאלת המתים)
כיראמאנטיע (שאלת קוי היד) ראבדאמאנטיע, (שאלת המקלות) וא"כ מסכים לדברי הרמב"ן שעיקר
הוא קסם שם כולל לכל מיני כישוף ובעניין הרבה כישוף דברנו בויקרא ואם נראה ג"כ כי קסם הוא גורל
בכלל בין מתועב בין אינו מתועב וכן אמר (משלי ט"ז י') קסם על שפתי מלך ושם אינו דבר מתועב —:
וחובר חבר, [illegible] incantator כדעת חז"ל שמלקט נחשים ועקרבים ורקוועמיללער כתב שעיקרו
בערבית שאלת כבר בחלוף כ"ף עם אי"ת תורה בערבית על לשון ידיעה וא"כ יהיה חובר חבר כמו ידעוני
ספי' בויקרא ולדעת בעצמנו הוא חבור מגש שיש מין כשוף שמחזיק נחשים במקום אחד בלחש ולדעת
הרמב"ן מחבר שדים ובאמת ג"כ נשאר לשונות עניין כישוף ועניין חיבור אלה אחת לשם כמו [illegible]
ligare ligulum בדומות וכן בלחש; בגרמנית שהוא כמו ביינדען ובפיב"ע מחברין ואסרין חיוין: —
ודורש אל המתים, היינו מה שנקרא נעקראמאנטיע: (יב) ובגלל, כמו ששנינו ר' יוסי אומר כל
האמור בפרשת המכשף בן נח מוזהר עליו: (יג) תמים תהי', כמו הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול
באחת משלי כ"ח י"ח: (יד) ואתה לא כן נתן לך, כמו אנכי בדרך נחני ד' ברא' כ"ד יהודה אתה יודוך
שם מ"ט וכן רבים, והטעם מה לך לחזור אחר כשפים מזוייפים ומה לך לירא ממגיד עתידות, שלא תגיעו
ד' הדרוש, ותמשך אל הפסוק הבא אחריו: (טו) נביא, המפרשים נחלקו על עניין הנביאות וכבר הבאנו
דעת הרמב"ם בזה בס' במדבר, ואולם גם על פתרון מלה זו ושרשה נחלקו וי"א (רעדנער) שהוא כמו
ניב נבא שפתים תאמרו אביע לכם חידות ויש פירשוהו מלשון נוע שממנו הבעבועות ויורה על הדבור
מילה כמעיין הנובע, או על הנביא שהוא רם ונשא על עם הארץ והוא עניין נוע — ואולם בלתי ספק הוא
לשון דבור ר"ל שולחים מכח השכל אל הפועל לשמוע אזן ע"י תנועות שפה כמו שאמר ואהרן אחיך יהיה
נביאך ויושאל אח"כ על כל דבור השתפעלות והתרגשות הנפש אם בדרכי תהלות אם בדרכי משל ושיר
בדרך דבר הנביאים שלא הגידו העתידות דוקא, ואולם לפי שאנשי קדש אשר רוח ד' נחה בהם להגיד האותיות
לאחור דברו במשל ובמליצה, ואחרי שהאותיות נודעים כמעין המתגבר, לכן נקראו נביאים, ותחלה דבר
פה הכתוב רמז פי' נביא כמוני, לא שיהיה שלם ונאמן בבית ד' כמרע"ה שהרי לא קם נביא כמוהו, אלא
כמו שהוא דבר ברה"ק, כך יבואו עוד אחרי מותו אנשים יקרים ונכבדים, אשר יחנך אותם השי"ת להיות
מלאכי דברו, ולהגיד לעמו את אשר צוה אותם אליהם — והנביאים היו מכל שבט ושבט ולא נגד משבט
לוי, כי לא ככהני העכו"ם אשר היו לגבי העם בחלומות שוא ומקסם חלק יחיו, כי אדרבה הנביאים
אליהו ב"כ את הכהנים, וגם נשים לזקניות נבאו כדבורה וכדומה, הרי שכל אחד ואחד מבני ישראל היה
עוסק בתורה ומי שהיה מושלם בדעות ובמדות שמנו אותן חז"ל היה נביא לד' — ולא מצאנו בכל ספורי
הקורות של שאר העמים שהיו הכהנים מובדלים סביב סביב מחקים כאלה לבלתי יגעסו ותמה אני על קלת
האחרונים, איך עלתה על דעתם לדמות כהני ישראל עם כומרי שאר האומות בכל המלות אשר יתנו לבל
ידון לעשות כחפץ לבבם — ואולם העולם כיון שהאומות בכל טבע ומלאה או בכל דבר כבד המנס שאלו
מקסם סרה וכזב ואל מעוננים ואל מכשפים ישמעו אזן, לכן בירר בחכמתו יתברך להקים נביאים לדורים ונביאי
שקר לתעץ לא יוכלו בתולדות התועבה בעבדי מגידי עתידות כי זה מדרכי אנוש לגלות המכוסה טמון בזמן
עתיד ולהתור אחר הנפלא והנסתר, וטבע הזאת הנטועה בלב כל אדם הטתה לפעמים רבים לאלוה
לעבודת ולהטות אזנו לכשוף והבל, ולכן היה צריך בזמן הראשון, אשר עוד לא נחזקה בידם התורה הזאת
האמונה והדעת האמתית להעמיד להם נביאים, והנביאות בטל' לאחר זמן: — נביא, לשון יחיד והוא
הכן לכל נביאים כמו שיאמר לעיל שופט או מלך, ואין מזה ראיה שנאה על משיח צדקנו, כי כבר
הפרקים אחרים המכוונים לזה:

יט (א) וירשתם וישבת בעריהם, כי לא נלמוד על זה עד לאחר ירושה וישיבה: (ב) שלש
ערים, כבר בארנו בס' במדבר ל"ב י"ד עניין ערי המקלט ורלואם בני דון ולעיל ד' מ"א פירשנו הערים אשר
הבדיל משה בעבר הירדן מזרחה ואלה ג' הערים האמורות כאן בארץ כנען מירדן והלאה והבדילן יהושע
וזה שאמר לקמן ויספת לך עוד שלש ערים אחרת במקומו: (ג) תכין לך הדרך, לאקל הסורח מעל
הדרך אשר ינוס שמה כמו שיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים כדי שלא יטעה בדרך, ושלא יהיה שם
נהר ודבר מכשול ואם יש שם נהר יעשו עליו גשר שלא ויסרך לאתעכב בהעברת הנהר וכיוצא בזה:
ושלשת את גבול, ר"ל שיחלקו כל הערים בעבר הירדן לג' חלקים ולכל חלק עיר מקלט אחת והאחרונים
כיפור לדברי הרמב"ן שמחלק הארץ לג' חלקים: והיה לנוס שמה כל רוצח, בין שוגג בין מזיד עד

שיתברר דינו, ויהרג ושאמר אך זה דבר הרוצח אשר ינוס שמה ועוד תתנהו בשוה נקי ודמים: (ח) ואחזה, פרשו רבה כמו שאמר לגדול עליו ברוך והוא מפרש דשה כמו שהשב החכם קאחן: בארץ, נרה ובזר כמו שכם וכתב: הוא ינוס, הוא וכיוצא בו וכמו שהאריך בזה בפרשה אחרת: (ו) גאל הדם, כבר באחרנו שיאה דורש דבר ומחזירו לוושנו: (ט) כל הימים, רצונו ימים רבים לא כמו שהיה בימי השופטים שהזהו והשאר וחזרו ושבו כי אין זאת תשובה במוסה אבל אם תשמרו את מצות השם ימים רבים לבלתי תשתהו אחר ימים ד' בעזריכם לאורים כל הגוים, ואז תחול מלות שלש ערים האחרות — והולם לא עשו כן בימי דוד ושלמה אף שירשו כל הארץ: ויספת לך, יש שאמרו שענין כי שלש הערים שנאמרו כאן הנה בעבר הירדן מזרחה ושלש הערים בפ' ב' הנה שהבדיל מרע"ה בחייו. ונדחקו בזה כיון שאמר בפ' מסעי שיהיו ויקרה שש ערים, ואחרים שפרשה הזאת מוקדמת ואולם כפשוטו כל כתוב הענין כך: הפרשה הזאת עמדה, כי מתחלה צוה להבדיל ב' ערים אחר הירושה ושיגבה בארץ ז' עמים ובזה נשלמה המצוה בארץ ואת שלש הערים מעבר בארץ כנען במדבר ל"ה י"ד ואח"כ צוה להבדיל עוד ג' ערים כאשר ירחיב ד' את גבולך, כמלא בין סבל פי' לעולם: (יא) וגם, אינו תשובה שנתחי את מן התנאי עלמו וג"ל אם ירבו לגוים — והנה כבר באחרנו טעם ערי המקלט, בס' במדבר וגם באחרנו כי לחנם עלו כל מפוקקי אחר העמים להמליה תרופה לנקמת הגואל, שאפשר שבו היו להם ערי מקלט לגוים שמה כל גוים שאינו יכול לנסוס מפני מחה ידו, וכן אצל היונים היו ערי מקלט לעבדים הבורחים מפני אדוניהם, והמפורסמת מערי המקלט היו בעיר דאפנע ומזכיר עליהם שמואל אליל דיאנה' והנה בנראה תחסה המקוננות שבאה אל דוד (שמואל ב' י"ג) והיא המגבעת תקבר שמה מחסה מגואל הדם, אין לחשות בעבור זה, כי לא היו ערי מקלט ועי' שם בבאור על זה: (יד) לא תסיג גבול, שלא ישנה את התחום המלוקה שחלקו נשיאים את הארץ, לא בגלוי ולא בסתר: אשר גבלו ראשונים, בתרגום הע' נעתק אשר גבלו אבותיך, והנה כמה נותני דת ודין הקדמונים ע"ה, כי מי יעל מכף השודדים והמוותסים אם ניתן רשות להסיג גבול, והגבול היה אצל גדולים*) והם נכרים ארץ חרושת השדה אשר לכל בעל ובעל, והמלך השני לרומים גזר מיתה על הם המסיג גבול, וכן הוכיח שלמה המלך ע"ה אל תסיג גבול עולם אשר עשו אבותיך. — ונראה שנסמכה מלוה זו לפרשת ערי המקלט, כי ע"י הסגת הגבול לא יהיה שלום לגבול ארץ ישראל, והכתוב אומר ושלשת את גבול ארצך, כי המלוקה לשלשה חלקים היתה להקל הבריחה על הרוצח ואם ישוגו גבול. ירחקו ערי המקלט משער השם: ראשונים, כיון שראה משה בנבואתו חלוקת הארץ, ואין ספק שדבר על זה ג"כ עם יהושע ואלעזר הכהן ונשיאים לכל שבט, ורחשי מטותם שיהיה להם גורל בארץ כזה וכזה. וכן מצאנו שכלב בן יפנה בא אל יהושע בעבור חלקו שהבטיח לו מרע"ה, וזה טעם מלת הראשונים אשר נאמרה בבאן ולחנם גמו האחרונים מע"פי המסורה, וכבר כתב ע"ז החכם הערדעסע והראי' שזו מלות עתידה שהרי אמר אשר ינחל לבאן עתיד **):

כ (א) סוס ורכב עם רב ממך. היו להם עגלות ושתי חרבות בעלי פשוט בגדן. והכל פרש ישבו כמה גבורי מלחמה, והיה בנסוע העגלה אל תוך המחנה לגייסם, ויותיתו בחרבות עם רב משאת הגוים, וחולם לבני ישראל לא היו כהנה: המעלך מארץ מצרים, ושם הראית לדעת כי אין מעצור לד' להושיע ברב או במעט, (ב) ונגש הכהן ודבר אל העם, זה כהן משוח מלחמה, וגם המנהג היה אצלנו אצל הרומיים ונקראו הכהנים כאלו אלוה פעליאצעם: (ה) ודברו השטרים, כבר באחרנו בראש הפרשה משמרת השטרים ושהם ידעו היטב כל משפט איש פרטי ומעשהו שזה היה מפקודתם המוטלת עליהם, והנה כיון שכל איש מבן עשרים שנה ומעלה היה מחויב לצאת בצבא, והפרט שלא בנה בית או ארש אשה וכו' ואולם אפשר שיאמר כל אחד ואחד אני בניתי בית אני נטעתי כרם אני רך לבב, וכל מי שמלבו אל דעתו לפרוק עול המלחמה יבקש תואנה כזאת, ולכן צוה שהשטרים ילכו בקרב המחנה, והמה ידעינים אמת תחת לשונו אם לא, וכן עשו אחר שהבטיח להם הכהן עזרת ד'. ואז ידברו השטרים לבעלי בעולם שבעולם: ולא חנכו, לא על עצמת נפש הבונה ונוטע ומארש חס הכתוב כי אם כבר מת במלחמה אין לו קנאה על אחרים שיקחו את אשר לו, והכתוב אומר ואיש אחר יחנכנו, ואיש אחר יחללנו וגו' ואם א"כ מה טעם לומר ולא חנכו ולא חללו, אפילו אם חנכו או חללו ידאג שלא יתיישב בו אחר; אלא שנראה אלוהי כדי שלא ירך לבב אחיו כלבבו, שימות אדם טרם שהשיג תשוקתו, ונתמלאתם עליו ויתרשלו מלחמה מהמלחמה, פן כמקרהו יקרה גם אותם, וכמו שאמר לקמן ולא ימס את לבב אחיו על"ל החכם ספר יש"ר כר"ו ולשון חנוך י"א שהוא בתר התלמוד, והיינו כן כי אם קודם תחלת השמוש הבית, ושהם גם בתהלים בס' תהלים כתב שעיקרו כמו חנך לשון לר עגנע ונקרא החיך ***) כן שהוא מקום לר, ובעבור שיחנכו את התינוקים אל תוך פיו מאכל ומשתה בדר לר הושאל על חנוך הנערים לנהלם בדרך imbuere ברומית הוא תחלת הלמוד ואח"כ על כל התחלה וכן תחלת תשמיש, וזה דוחק מאוד ולדעת אחרים ענינו למוד והוא הושאל על תחלת כניסה לבית וגם בזה לא נוחה דעתי: (ו) נטע כרם, זה השני שאסור אלא רק שלא

---

*) והעמים הקדישו אבן הגבול לאליליהם כמו שידוע מאקדת Jupiter terminalis

**) ופירוש אחר הביא החכם יש"ר נר"ו בבכורי העתים החדשים שתרגם: אשר גבלו, בעבר שם תושלם fut. exact וכיון שלא ילתה המחברת מוחת עוד לאחור גם אני לא אסיג גבול, והפרש כי כל דורשי לשון עבר לא יתאחו מלקנות הספר אנ"ל בבואו לאור:

***) ולכן מלאנו שספ"אין דגוש בכנוי חכו חכי בעבור חסרון הנו"ן

כל עבדת האדמה וקצר כרם כי הוא החשוב: (ז) ארש אשה, הרס נחלף עם פרש עניינו הטה ונתאחז על השמים האמצעי. והרס אשה היינו תקון ענייני הבית, ובא להודיע כי מוכחו כל צרכת האנשים אשה ישיבה בארץ (אנזיעדלונג) עבדת האדמה (אקערבויא) וענין תקון הבית (פאמיליען לעבען) כי ע"ז תרבה אהבת האדם לארץ אשר נתן לו ד', ולכן הסורים כל אלה מהמלחמה, כי גם זה לאפת אהבת הארץ בוערת ואהבת עמה והחיים — ויש מי שאמרו שדרך המשל (אירקתריש) דבר על זה המשורים לאמור מי שהוא ירא ורך הלבב פן יפול פנים ויירא תלמות במלחמה, והיינו כן שהרי בפירוש האמר לקמן כ"ד כי יקח איש אשה חדשה וגו' ונותן גם טעם לדבר ושמח את אשתו אשר לקח: (ח) הירא, אמר ר' עקיבא לאפרת אחר ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה וריה"ג אמר הירא מעבירות שבידו ובטמ"ע כתב אסבה ונראה שהרמב"ן תמה על התוספות הרבה בזה והכוונה אשר כתבתי ונו' והמדע טרכות הלב תורה על תכונת מי שאינו יכול לסבול המכה, והוא לשון יראה נופל על כל עניני פחד והדאגה, ומתוך זה יהיה נראה הענין כפשוטו, כי אין לך מאול גדול מזה לאיש יוצא למלחמה ויורא לשבת את אחיו: (ט) ופקדו, נראה שהרי לצבאות שמה המפקדים וכן תרגמו הע' כי מה שמן פקדת שרי לצבאות בתחלת המלחמה אלא כבר נפקד העם: (יג) ותתנה, אם יתן לך אלו והכית: כל זכורה, כי זכרים הנשארים קשים כספחת לישראל כי אם יגדלו יבקשו לעשות נקמה: (טו) בן תעשה, עי' בבאור שהאריך בזה ולדקדק דבריו ואין כאן מקום להתרעם על המצוה הזאת כי הגוים האלה רצה יקבלו עליהם ז' מצות ולא ישמרו מחמס ושוד ורציחה וניאוף ותמה ויתרחקו מן ע"ז, או אפשר שלא ילמדו מעשם בני ישראל לעשות כמוהם כי גם הטף נשים ובאנשים כבר נטמאו בזאת ובכל התועבות אשר מעשה תקיאה אותם הארץ, ומי שיבין במעמד בני ישראל, אשר מתדבר ארץ תהו וישימון באו לארץ נושבת. אשר כמעט ניכר ודין המטה, ישכיל ויאמר צדקה המצוה הזאת לקיום הדת והאומה, ונפרט שבאו להשלים עמהם בטרם קרבם אל המלחמה: (יז) החתי, וכו' ועוד הגרגשי לפי שהוא קטן כך דעת פרהז"ע והאחרים אומרים לפי שנלוו וידוע לפניו יתברך כי הגרגשי יצא מן הארץ וימלט: (יט) כי תצור, זה אלא לאכרים עץ עושה פרי, וכן נהגו ג"כ לאחר זמן שאר העמים שלמדו מהם, כי תורתם יתנו ליוצר נותן פרי העץ, וכן עשה אחמד היסתעאלי כאשר היה במלחמה לא כרת העץ; והוא סר המצוה הזאת פעם אחת ואמר סבלה לו אלהיו והעיר לו, כי הגוים האלה כאשר עלה על לבבם דברו בשלו ופנון, ובמלכים ב' ג' כ' אמר שם וכל עץ טוב תפילו היינו טוב למראה ולא למאכל, והעצים הטובים למראה בנויי קומה תימם מכלים לחיות עושי פרי כארז ברוש והדסר וכדומה והמה כשרים לבנות מצור: כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור, המבאר לנתה"ש הביא בכאן שתי דעות בפירוש הפסוק, ועוד רבה בו המפרשים, והבה בתרגום הע' ובת"א ובסורי ובערבי ובפי' הרג סעדיה מתרגמים כאלו כתב לשון שלילה, כלומר כי אין האדם עץ השדה הוא, והוא אין זה נראה, כי איך יהיה זה הטעם שלא יכרתו עץ מאכל דוקא ושלא גם האילני סרק לא יוכלו לבוא במצור? ויש שפירשו ה"א דהאדם כה"א הקריאה והאדם הוא תם שקוראים Vocativ ועל עץ השדה יאמרו שהוא אילן סרק ויפרשו הכתוב כך: כי עץ השדה הוא המניך (כלומר הרכך) במצור ויתורגם: דען, מענש, דער בויאם דעם פעלדעס נור דיענע דיר נור בעללווערקע וחה ימנר כי לא תאכל שעץ השדה יאמר על אילני סרק כי הלא נאמר ועץ השדה יתן פריו ויקרא כ"ו ד' וכן ונתן עץ השדה פריו יחזקאל ל"ד. ועוד למה יכפול הכתוב לומר רק עץ אשר לא תדע, ונראה כדעת האחרונים (דהטעם והאחרים) כי האדם כמו לאדם כמו שמצינו כי זה כל האדם (קהלת י"ב י"ג) וכן הנביא במסח הזה (יחזקאל י"ג י') והוא מה שיפרשו שהמה שמלות לבוא תמנין במצור שייכות למלות ואותו לא תכרות וא"כ יהיה כי האדם עץ השדה כמו מאמר תוסגר, זה היינו נראה אלא נתרגם דען פיר דען מענשען געהערט יא דער בויאם דעם פעלדעס (נור נאהרונג) אלס דאם ער פאר דיר איגם בעללווערק קאמען זאללטע: (כ) עד רדתה, בת"א עד דתכבשה וכן פי' רש"י ז"ל וטען עליו המבאר; והוא מאחר פ"ל פרש רדה עם יחס הפעול ביחזקאל ל"ד ורדיתם אותם ותפ"ך:

כא (א) כי ימצא חלל, לא חלל מלחמה שמת בידי האויבים אלא רציחה בעת שלום, ולזה נפתכה פרשה זאת לקודמת לה: נופל, בינוני ושתוסר כאן כמו בינוני העבר participium praeter בשאר לשונות הסעם שלא יהיה שמון בגל ולא לף על פני המים ולא בתוך העיר: (ב) זקניך, ע"פי פשוטו זקני העיר הקרובה אל החלל ולא סנהדרי הגדולה דוקא: (ג) עבד בה אשר לא משכה בעל, פרש עול. וגם מדוע לא יהיה נעבד בה פירשנו בפרשת פרה אדומה ובספרי הכותים נאמר כאן ואשר לא משכה בו"ו: (ד) אל נחל איתן, בתרגום הע' והווחולבחוסה φαραγγα τραχειαν נחל קשה ותקיף וכן קלא האחרונים ויש שפירשו שנחל איתן היינו מי נחל ששוטפים בחוזקה והיינו נראה לי כי אח' לא ידעתי מניין לנם שנחל איתן היינו ששוטף בחזקה והם יאמרו כי מלת איתן הפך הכזב אף שהוא הפך המחלשם וא"כ נחל איתן אשר לא יכזבו מימיו, אם אמת שנחל הוא נהר, והוא איתן עיקר הוראתו על עומד בכחו ואף מלאתו ויגל כמים משפט ולדקה כנחל איתן (עמוס ה' כ"ד) לזה יש פירוש אחר, כמו שאבאר ומה שאמר אתה הובשת נהרות איתן (תהלים ע"ד) אפשר לומר שאדרבה נפרש אתה הובשת את הנהרות לאיתן לארץ תקיף וחזק ואין מזה ראיה ומה שאמרו שנחל שוטף היינו סימן כפרה להשליך במצולות ים כל חטאת ישראל, נוכל לומר שנחל שסורתו ככר וקרקע בתולה תורה על לדק ומשפט שיהיו חזקים כמוסדות הרעות או טעם אחר אשר נבאר פה ועוד כי הכתוב עלמו מוכיח על פי' האלה שהרי אומר אשר לא יעבד בו, ולכן נראה כדברי הראשונים שהוא נחל ככר, ואשר לא יעבד בו הוא מלות לא תעשם לדעת חז"ל ורמב"ם ז"ל אמר ג"כ כיון לא יעבד בו לעולם שע"י כן ישתדלו יושבי העיר לחקור ולדרוש אחרי הרוצח. והבה כפי הנראה שכל המלוה לא נאמרה אלא לחזק משפט בישראל, למען ישמעו ויראו, ושאלה הרוצה כך ישוב אל לב, ויושב אל ה', וכל זה היה לאיים על כל נפש מישראל לאשר תרציחה, ולכן נראה שנחל איתן הוא ג"כ ככר ארץ רחבה, מדבר וישימון אשר אדמתו חול וסלע והיינו ראוי לגריעה, וזה נחל איתן

שיתברר דינו, והולך והאומר אך זה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי ותתנאי מסרת נקי ודמים: (ח) ואם ירחיב,
הרחב נדה כמו שאמר לנדוח עליו ברזן והיוצא מסרס דשה כמו שהשב אחכם קודם: בגרזן, גרזן וגער פנו עם
וכסב: הוא ינוס, הוא וכיוצא בו וכמו שהצריך בזה בפרשה אחרת: (ו) גאל הדם, אבר באמרנו שיאו
דורס דבר ומאמירו ליודעו: (ט) כל הימים, רצונו ימים רבים לא כמו שהיה בימי השופטים שמהרו השם
וחזרו ושבו כי אין זאת הכוונה במוסה אבל אם תשמרו את מצות השם ימים רבים לבלתי תשמטו אתו ימים
ד' בעזרינם לאורים כל הגוים, ואז תחול מצות שלש ערים אחרות — ואולם לא עשו כך בימי דוד ושלמה
אף שירשו כל הארץ: ויספת לך, יש שאמרו שענין כי שלש הערים שנאמרו כאן הנה בעבר הירדן והראה
ושלש הערים בס' ב' הנה שהבדיל מרע"ה בחייו, ונדחקו לזה כיון שאמר בס' משנה שהבדילו ראשונה שם בעריה,
ואחרים שפרשה הזאת מוקדמת ואולם כפשוטו כל כתוב הענין כך: הפרשה הזאת עתידה, כי במשנה לא
להבדיל ב' ערים אחר הירושה וישיבה בארץ ז' עמים ובזה נשלמה המצוה בפאתו ואת שלש הערים שהן
בארץ כנען במדבר ל"ה י"ד ואח"כ צוה להבדיל עוד ג' ערים כאשר ירחיב ד' את גבולך, נמצא דין הכל ט' ערים:
(יא) וגם, אינו תשובת הנתנאי לא מן התנאי עלמו ור"ל אם ירבו לנום — והנה בבר באמרנו משם ערי המקלט,
בס' במדבר ושם באמרנו כי לאחם עליו כל מסוקקי שאר העמים להפליא תרופה לנקמת הרוצח, שאע"פ שכבר
היו לאם ערי מקלט לנוס שמה כל נוס שאינו יכול לעמוד מפני משא ידו, וכן אצל היונים היו ערי מקלט
לעבדים הבורחים מפני אדוניהם, והמפואדרות מערי המקלט היו בעיר דאהסא ועיר עסעיגים ופעיר
אליל דיאניי והנה כנראה מאשם המקועית שבאה אל דוד (שמואל ב' י"ד) ושיא המכרת המקפה משם
משפט מגואל אדם, אין לחשוב בעבור זה. כי לא היו ערי מקלט ועי' שם באמור על זה: (יד) לא תסיג
גבול, שלא ישנה את תחום החלוקה שחלקו נשיאים את הארץ; לא בגלוי ולא בסתר: אשר גבלו
ראשונים, בתרגום הע' נעתק אשר גבלו אבותיך, והנה כמה נוהגי דת ודין הוציאו ע"ז, כי מי יגזל
מכף השודדים והחומסים אם ניתן רשות להסיג גבול, והגבול היה אצל גדולים*) והנה נראה ארור מסיג
השדה אשר לכל בעל ובעל, והמלך המשני לרומים בזר מיתה על האיש המסיג גבול, וכן הוכיח שלמה
המלך ע"ה אל תסיג גבול עולם אשר עשו אבותיך. — ונראה שנסמכה מצוה זו לפרשת ערי המקלט, כי
ע"י הסבת הגבול לא יהיה שלום לגבול ארץ ישראל, והכתוב אומר ושלשת את גבול ארצך, כי החלוקה
לשלשה חלקים היתה להקל הבריחה על הרוצח ואם ישונו גבול. ירחקו ערי המקלט משער השם:
ראשונים, כיון שראה משה בנבואתו חלוקת הארץ, ואין ספק שדבר על זה ג"כ עם יהושע ואלעזר הכהן
והנשיאים לכל שבט, וראשי האבות שיהיה להם גורל בארץ כזה וכזה. וכן מלאנו שכלב בן יפנה בא אל
יהושע בעבור חלקו שהבטיח לו מרע"ה, הם טעם מלת הראשונים אשר נאמרה בכאן ולאחם נגד האחרונים
מע"פי המסורה, וכבר כתב ע"ז החכם הערדעסע והראי' שזו מלות עתידה שהרי אמר אשר ינחל לשון
עתיד **):

כ (א) סוס ורכב עם רב ממך. היו להם עגלות ושתי חרבות בעלי ספרות בצדן. והכל פרש
ישנו כמה בגבורי מלחמה, והיה בנסוע העגלה אל תוך מחנה לדיהם, ויתיתו במרבות עם רב השם הנה,
ואולם לבני ישראל לא היו כהנה: המעלך מארץ מצרים, ושם הראית לדעת כי אין מעצור לד' להושיע
ברב או במעט, (ב) ונגש הכהן ודבר אל העם, זה כהן משוח מלחמה, והם המנסך שנים משלנו אל
הרומים ונקראו הכהנים כאלו אללם פעליאזעם: (ח) ודברו השטרים, כבר באמרנו בפרשה המשפט
משמרת השטרים והמה ידעו היטב כל משפט איש פרטי ומעשהו שזה היה מפקודתם המוטלת עליהם,
והנה כיון שכל איש מבן עשרים שנה ומעלה היה מחויב לצאת בצבא, והפרש שלא בנה בית או נטע כרם
וכו' ואולם המשפט שיאמר כל אחד ואחד אני בניתי בית אני נטעתי כרם אני רך לבב, וכל מי שמלאו לבו
דעתו לפרוק עול המלחמה יבקש תואנה כזאת, ולכן צוה שהשטרים ילכו בקרב המחנה, והמה יודעים אם
אמת תחת לשונו אם לא, וכן עשו אחר שהבטיח להם הכהן עזרת ד', ואז יצאו השטרים לדבר בשער
שבעולם: ולא חנכו, לא על עבודת נפש הבונה ונוטע ומאורס אם הכתוב כי אם כבר מת במלחמה את
אין לו קנאה על אחרים שיקחו את אשר לו, והכתוב אומר ואיש אחר יחנכנו, ואיש אחר יחללנו וכו' ויאמר
א"כ מה טעם לומר ולא חנכו ולא חללו, אפילו אם חנכו או חללו ידאב שלא יתישב בו אחר; אלא שיאמר
אלוני כדי שלא ירך לבב אחיו כלבבו שימות אדם טרם שהשיג תשוקתו, ובמלחמה שלו יתרפו לבאי
המלחמה, פן כמקרהו יקרה גם אותם, וכמו שאמר לקמן ולא ימס את לבב אחיו עכ"ל החכם מהר"
יש"ר כר"י ולשון חנוך י"א שהוא בתר התלמוד, ואינו כן כי אם הוא תחלת תשמיש הבית, ושמש במזמורים
בס' משלים כתב שעיקרו כמו חנך לשון לר ענבא ונקרא החיך ***) כן שהוא מקום לר, והעבור שיתקן שהם
שנותנים אל תוך פיו מאכל ומשתה בדר לר הוסאל על חנוך הנערים לנהגם בדרך imbuere ברומית ואל
התחלת הלמוד ואח"כ על כל התחלה וכן תחלת תשמיש, וזה דוחק אחור ולדעת מפרים עניינו לתת השם
הוסאל על תחלת כניסה לבית וגם בזה לא נוחה דעתי: (ו) נטע כרם, זה השני שהזכיר פלא רק כולל

---

*) והעמים הקדישו אבן הגבול לאליליהם כמו שידוע שאקדה Jupiter terminalis

**) ופירוש אחר הציע החכם יש"ר נר"ו בבכורי העתים החדשים שתרגם: אשר גבלו, בענין שגבר
מושלם fut. exact וכיון שלא יצאה התחברת הזאת עוד לאור גם אני לא אסיג גבול, הסגרה
כי על דורשי לשון עבר לא ימחנו מלקנות הספר הנ"ל בבואו לאור:

***) ולכן מלאנו שהסמיך דגוש בנגוד חֵכִּי חִכִּי בעבור הסרון הנו"ן

כל עבודת האדמה ונקצר כרם כי הוא המחוב: (ז) ארש אשה, הרס נחלף עם ארש עניין תפיסה ואחיזה על השמים האמיתיים. והרס אשה היינו תקון עניני הבית, ובא להודיע כי תוכחו כל אדרת הנשים אשה טובה מהון (השיעדזאך) עבדת האדמה (אקערבויא) ועניין תקון הבית (פהאוויען נעבען) כי ע״פ המרבה אהבת האדם לארץ אשר נתן לו ד׳, ולכן השוטרים כל אלה המלחמה, כי גם בם לאהבת אהבת הארץ נוערת ואהבת עמה והחיים — ויש מי שאמרו שדרך המוסר (אירקאניש) דבוק כל זה השוטרים שאומר מי שפני ימול פנה וירדה הלבות במלחמה, והיינו כן שהרי בסיפוס שאמר לקמן כ״ד כי יקח איש אשה חדשה וגו׳ ונותן גם טעם לדבר ושמח את אשתו וגם נאמר: (ח) הירא, אמר ערה״ע לאפוקי אחר וכך שלנא להצול הכת אחר והמבאר לנתה״ע כתב הוספה ונראה שמרה״ע השקיף על אכתוב הרכה בך והפוגם אשר לא כשהם רמו׳ והשפע שרכות אלא תורה על תכונת מי שאינו יכול לסבול הסכנה, ואולם לשון ירא נופל על כל עניני הספד והדאגה, והמתוך זה יהיה נראה העניין כפתול, כי אין לך האול בדול מזה לאיש יוצא למלחמה ויראה לאבות את אחיו: (ט) ופקדו, נראה שהרי לגאות אתם המפקדים וכן תרגמו הע׳ כי אם עניין פקדת שרי לבאות בתחלת המלחמה אלא כבר נפקד העם: (יג) ותתנה, אם יתן לך אז ושלית: כל זכורת, כי זכרים הנשארים קשים כשפחת לישראל כי אם יגדלו ינקשו לעשות נקמה: (טו) כן תעשה, עי׳ בבאור שאחריך בזה ולדקי דבריו ואין כאן מקום להתרעם על המלות אחת כי הגוים האלה גולה יקבלו עליהם ז׳ מלות ולא ישתרו מחמס לשוב דרכיהם ויגורף חמה ויתרחקו מן ע״ז, הו אפשר שלא ילמדו מעשה בני ישראל לעשות כמותם כי בם הטף נשים והאנשים כבר נטמאו בזאת ובכל התעבות אשר לתען תקיא אותם הארץ, ומי שיבין במעמד בני ישראל, אשר תמדבר ארץ תהו וישימון באו לארץ נושבת. אשר כשתע גוים ובין התמה, ישכיל ויאמר לדקה המלוה הזאת לקיום הדת והאמונה, ונספט שנאו להשלים עמהם בשרם קרבם אל המלחמה: (יז) החתי, וכו׳ ועוג הגרגשי לפי שהוא קטן כך דעת הרה״ע והאחרים אומרים לפי שגלוי וידוע לפניו יתברך כי הגרגשי יצא מן הארץ ויתלט: (יט) כי תצור, גם אלה לאסרים עץ עושה פרי, וכן נתבו ב״כ לאחר זמן שאר העמים שלמדו מהם, כי תודתם יתנו ליוצר נותן פרי העץ, וכן עשה אחמד הישמעאלי כאשר היה במלחמה לא כרת העץ; ואולם סר מהתמנה הזאת פעם אחת ואמר שמלה כו אלהיו והתיר לו, כי הגרים האלה כאשר עלה על לבבם דבר בשה ושון, ובמלכים ב׳ ג׳ כ׳ שאמר שם וכל עץ טוב תפילו היינו סוג לצרתם ולא לאכול, והעצים הטובים לארוה בנותי קורתם הינם בגלים לאיות עושי פרי באורז וברוש והדסר ובדומה ושאמם כשרים לבנות מצור: כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור, המבאר לנתה״ש הביא בכאן שתי דעות בפירוש הפסוק, ועוד רבו בו המפרשים, והנה בתרגום הע׳ ובת״א ובסורי ובערבי ובפי׳ הרב סעדיה מתרגמים כאלו כתב לשון שלילה, כלומר כי אין האדם עץ השדה הוא, ואולם אין זה נראה, כי איך יהיה זה הטעם שלא יכרתו עץ מאכל דוקא ושלא גם אילני סרק לא יוכלו לבוא במצור? ויש שפירשו ה״א דהאדם כה״א הקריאה והאדם הוא תם שקוראים Vocativ ועל עץ השדה יאמרו שהוא אילן סרק ויפרשו הכתוב כך: כי עץ השדה הוא מפניך (כלומר לצרכך) במצור ויתורגם: דען, מענש, דער בוים דעם פעלדעס כור דיענע דיר נור בעללאגערונג, והו אינו כי לא מלאנו שעץ השדה יאמר על אילני סרק כי אלא נאמר ועץ השדה יתן פריו ויקרא כ״ו ד׳ וכן ונתן עץ השדה פריו יחזקאל ל״ד. ועוד למה יכפול הכתוב לומר רק עץ אשר לא תדע, ונראה כדעת האחרונים (דרוטשע ואחרים) כי האדם כמו לאדם כמו שמלינו כי זה כל האדם (קהלת י״ב י״ג) וכן הבגוית בנסת הזה (יחזקאל י״ב י׳) ואולם הם שפירשו אתה שהלות לבוא מפניך במצור שייכות למלות ואותו לא תכרות וא״כ יהיה כי האדם עץ השדה כמו מאמר מוסגר, זה אינו נראה אלא נתרגם דען פיר דען מענשען געהערט יא דער בוים דעם פעלדעס (לור נאהרונג) אום דאס ער פאר דיר איינס בעלאגערונג קאממען זאללטע: (כ) עד רדתם, בת״א עד דתכבשה וכן פי׳ רש״י ז״ל וטען עליו המבאר; ואולם מלאנו פ״ל שרש רדה עם יחס הפעול ביחזקאל ל״ד ורדיתם אותם ותפרך:

כא (א) כי ימצא חלל, לא חלל מלחמה שמת בידי האויבים אלא רציחה בעת שלום, ולזה נסמכה פרשה זאת לקודמת לה: נופל, בינוני ושמושו כאן כמו בינוני העבר participium praeter באשר לשונות והטעם שלא יהיה טמון בגל ולא לף על פני המים ולא בתוך העיר: (ב) זקניך, ע״פ פשוטו זקני העיר הקרובה אל החלל ולא סנהדרי הגדולה דוקא: (ג) עבד בה אשר לא משכה בעל, שרש עול. וגם מדוע לא יהיה נעבד בה פירשנו בפרשת פרה אדומה והספרי הבותים נאמר כאן ואשר לא משכה בו״ו: (ד) אל נחל איתן, בתרגום הע׳ והאיתוליגטה Φαραγγα τραχειαν נחל קשה ותקיף וכן קלת האחרונים ויש שפירשו שנחל איתן היינו מי נחל ששוטפים בחזקה והיינו נראה לי כי אח׳ לא ידעתי מניין לנו שנחל איתן היינו ששוטף בחזקה והם יאמרו כי מלת איתן הפך המנד אף שהוא הפך האולפס וא״כ נחל איתן אשר לא יעובו מימיו, הם אמת שנחל הוא נהר, ואולם איתן עיקר הוראתו על עומד בכחו ואף שמלאנו ויבש כמים משפט ולדקה כנחל איתן (עמוס ה׳ כ״ד) לזה יש פירוש אחר, כמו שאבאר ומה שאמר אתה הורשת נהרות איתן (תהלים ע״ד) אפשר לומר שהדרגה נפרש אתה הורשת את הנהרות לאיתן לארץ תקיף וחזק ואין מזה ראיה ומה שאמרו שנחל שוטף הוא סיתן כפרה להשליך במצולות ים כל עונם ישראל, כוכל לומר שנחל שהוראתו ככר וקרקע בתולה תורה על לדק ומשפט שיהיו תקים משולות נטועות הו׳ סעם אחר אשר נבחר פה ועוד כי הכתוב עלמו מוכיח על פי׳ אלה שאמר אומר אשר לא יעבד בו, ולכן נראה כדברי הראשונים שהוא נחל ככר, ואשר לא יעבד בו הוא מלות לא תעשה לדעת חז״ל והרמב״ם עת״כ אמר ב״כ כמה לא יעבד בו לעולם שע״י כן ישתדלו יושבי העיר לחקור ולדרוש אחרי הרולח. והנה כפי הנראה שכל המלוה לא נאמרה אלא לחזק משפט בישראל, למען ישמעו ויראו, והערופה הרואה כך יפוס אל לב, וישוב אל ה׳, וכל זה היה לאיים על כל נפש מישראל לאשמר מרציחה, ולכן נראה שנחל איתן הוא ג״כ ככר ארץ רחבה, מדבר וישימון אשר אדמתו חול וסלע ואינו ראוי לזריעה, וזה נחל איתן

וכל תלות כזאת לא נאמרו אלא מכאן ולהבא ולא לשעבר והוא כן: מעקה, אין לו רע במקרא ובתרגומים (במעשרים ותרביו) פירשוהו מלשון ערב ששם מעקה לשון סבינה לפי שהמעקה סביב פנים לגג הגה: כי יפל הנופל, כי בנות בלשם אינן מושפעות כשלנו כידוע כי שם הלכו לשוח הלכו ושער מטקס, שם שמתיקו סוד ושם סכות הו הרכו לשם פשתי העץ ולנורות סביב לגג למען יוכו מגנו מי פנשם וכל זה יודע מתקראי קדש ועיין (במלכים ב' א' ב') שנפל אחזיהו ב"כ בעד השבכה: (ט) כרמך, יש אומרים כמו שדך כי לשון כרם לדעתם יורה על כל שטח הארץ אף שאינו מגדל גפני יין ובקצתם ראיה לפי שאמר שכתוב לא תזרע ואין זריעה שייך בכרם ואולם אינו כן כמו שאתאר פ' י"ח: כלאים, מלה באורנו בויקרא: המלאה, באורנו (בשמות כ"ב) ועוד מזה (לקמן פסוק י"א): (י) לא תחרש, גם זה בפסוק י"א נבאר: (יא) לא תלבש שעטנז, לשון שעטנז בארנו עליו (בויקרא י"ט י"ט) ושם בארנו שאין לנוע על יסוד מלה אחת. והנה ראינו שאסרה התורה הרכבת זוגים שונים. בבהמה ובגדים ואף לענין לבוש בגדים ושני' שלא לחרוש בב' מינים ושב' כלאי בהמה בכלל וכלאי השדה כבר נאמרו וכאן פלאנו ב"ב כלאי הכרם, ואף שחשבו קלת שזה כלאי השדה אין לשם ראיה כלל, ומה שאמר שכתוב לא תזרע יתכן להיות הפירוש שלא תזרעו זרע בין בגפני היין וכמו שאמרו חז"ל וכן אמרו קצת האחרונים (זרעכר עיין אוזאליסיטן דאז אוטאריסע רעכט דף קע"ה) וטעם של כלאי שדה וכרם נראה המפרשים לתמוה, לדעת הרמב"ם יש בכך היין ע"א והפילוסופים כתב שע"י כך ישלדו הזרע התיני עשב המפורסמים להזיקם כשנקרא Lolium ורל"ם סליבקרוים זה דווק מאוד כי כפי שנראה יש טעם כמוס כאן כי האם אומר פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואות הכרם (ומזה נראה לאדיה שאינו כלאי השדה כי הגה הגדול נכתן שבתות ואומר שהיאם אוסרים בין זרעי השדה בין בגפני יין) ואם נחקור מה זה תקדש המלאה? כתלה שאין זה הפירוש שיהא רק מותר לכהן. אלא יהיה פתרס ונשרף וכן בדרז"ל וכן פסק הרמב"ם (כלאים ה' ח') ואם נשאל מה אלוהיו? כבר בארנו בשמות שאין פירושו תנוחה בכלל אלא מה שזורעים בין שדה לשדה למלאת הכאת בזוגים ויהיה פרעל ולא פעול ותרגומו דאז אויספילענדע ולשון תקדש אינו תודה על קדושה ותרגמה אלא הוא לשון חלול הפך הקדוש כמו קדש וקדשה ונתרגם הכתוב כן: דאז אנגעזאמט דייכען ווייגגארטען פיכט מיט ווייגעם אויסער פרעמדארטיגען בעזאמען (אונד דיזע לוועטענריילע דער ווינסטאקע בעטעס אויסלופיללען), אויף דאס ניכט דאז אויספיללענדע, דיזע זאמט, דיזע דאז דזאמטיסען זאנעטס, ענטווייהעט ווערדע מיט דעמ ערטראגע דעם ווייגגארטענס והסר לעשות כן מפני שמות כנגד חקי השבע וכם לספיר הכלות מישראל שום כלוי נרגל אשר נתת ה' לו שדה וכרם ואמה לא ישבע עד שיהא ב"כ בין דיות לבוזה של בגפת היין אזרע שאינו שייך לשם ויאמר ויניק משום אין האחד, וסוהלום תפן כוחו לשמיטם בצת אחת. אם ב"כ טעם איסור כלאי השדה, כי יש פירות חפילות ויש מגכרות קודש. אם מיום כזן מזיל לעבדת שאומה וכלאי בהמה פסורים שזה נגד חקי הטבע אשר שם אויגר, ונראה שכלאי בהמה תבואים בתמה כיון שמאי לשם פרדים בני כלאים, ומה שאסור לחרוש בשור ובחמור אפשר משום לצער בעלי חיים לפי שאינם שוים בכחם, וכן כתב הרמב"ם, והפילוסופים כתב שאינו תנהג כבוד לשור שלא לחרוש בו ובחמור יחד, כידוע שכבוד השור, ואינו כן שבכל האמור היה תסוך חללם כאשר בארתי בס' מוספים בס' המלך. וח"א (פריש) שלא תחרוש היינו רביעה ולא דלא תחרוש אחת עם כלאי בהמה ואינו כך וכלאי בגדים אין לבוא על היסוד כיון שלא ידענו פירוש תלת שעטנז כי בכל הפירושים לא נוחה דעתנו, ושם העיקר שבל הארגים שונים. קפיד דאהנה ולא תסורה שהיתה ב"כ עבודת אין ע"ה בכך (ויחזקאל י"ד י"ז) מלאכו המשכת פשתים יעיו וכו' לא יתחברו בזוג דנראה מזה שהיו תגונות לענין לבוש בגדים תמיד בריאות סביב, והמדרש מספר מפארו תלדים שלא לבשו בגדי נכר תטעם זה, ויש עוד מקום להתבדר בזה: (יב) גדלים, בדילם תעשה טרטרות: כסותך, יש מן האחרונים אשבו שזה יריעת המטה שמכסים בה ועובדים אותם תמני גניעתה. ולא ידעתי למה נדחקו וטעם מצות ציצת בארנו בס' במדבר: (יד) עלילות, נראה שטרם שלל עולתה כמו סבב ובכלל וכמו שאומרים בכלל הדבר שזה תאר תטעם הדבר וכן יאמר בספר הדבר וכן עלילות דברים: בתולים, לא נמצא פרשו במקרא, והעובעיום כתב שעניינו אחד עם בעל, ואולם יותר נראה שהיא נרדף עם בעל ושהשל לקיחה מצפור פירות וענין בתולי האשה ידוע שהיה המנהג*) לשחמין לפני שמחה שהדר שנו נכנסו התחן והכלה לביאה ראשונה עד שראו אשה המגוללת בדם בתולים, ואז שמחה של שני משפחת הכלה שאשה בדולה ושרי סירים, כי נמצא סימני בתולים ויש שפירשו על השמלה שבדק אותה, ואולם הם דברים שאין לשם שחר**): (כא) נבלה, באורנו (בבראשית ל"ד ז'): (כב) שכה, שנפת בלשון עוה שאין על חגבעלים אף בלי אתם כמו כאן ומושאל תכבדה ואחים על האשה כמו שיאמר פלונה, [illegible] compriment foeminam, וטעמי המלות האלו צריכים לבאר:

כג (א) כנף אביו, בארנו לשון זה בויקרא ובגבלה הוא זה ממין קידושין לפרוש גבד את כסוף על האשה שהתקדשה לו כמו שמצאנו ופרשה כנפך על אמתך, ומאבותינו' ותאבד בשוה כנף המסה מלשכה שמולכים הפעם ואולם יותר נכונה שהות אין כסות העקבה שירלע וכאוה לגם שמצאנו בכמה מקומות: (ב) פצוע דכה, שפוגע בו פלע ע"י דכה שהעונה הביצים וידוע שער היום הזה מנהג ההבע שזה הגל גג קדם לגבך דילי הענלן ע"י מים תמים ונדלע אותם ונקבא הגל פירגים σπάδων: וכרות שפכה, ששם המשפכה

---

*) וכן ספר לגו החכם מו"ה שמואל רומאנילא בספ' משא בערב שער ה' ח"ל שם: אז (בנוהם הודיים להפעלם באזנים) יתלו לסטות הבולים, ויעמוד שם לראות אם נמצאו בתולים לנערה, שבלות מעשיהם יפרשו השמלה וכו':

**) ... Denkwürdigkeiten für Heilkunde; dagegen Eichhorn Bibl. VI. 875.

לפי רגלים וארבע: (ג) ממזר, י"א שרשו מזר ועניינו תערובת כי הוא בלול מזרע אחר ולר"ק שרשו זר ועניינו נכרי: גם דור עשירי, אפשר שהוא לשון גוזמא להפליג ועניינו לא יבוא לעולם בקהל ה' כי יש מדרכי לשון לנקוט מספר רב קצוב ד"מ אלף או מאה תמורת מעטים ממנו ויש באמת מספר מעט תורה על פרטים: (ה) על דבר אשר לא קדמו, ר"ל העמונים ואשר שכר שב על המואבים כי העמונים לא שכרו את בלעם, והמואבים נתנו להם ומים במחיר כסף כמו שאמר (לעיל ב' כ"ט), או שלא קדמו אתכם אלא שהפיגו עד שהלאתם אליהם אע"פי שהמה בני לוט אחי אברהם ואין נקום לקו' או שהמואבים היושבים בער מואב (שהוא אחת מהעירות שלהם) שכרו את בלעם אך קדמו אותם בלחם ובמים, כי מתוך המעשה שעשו שם עד שקנא פינחס הכהן נראה שהיו בברית שלום עם אותם המואבים בער מואב, אבל שכרו את בלעם ובאשו לשם והתכחשו כתוצאותיהם אחר שהלך לו בלעם למקומו, למען השטין רשת לרגלם להנקש בפח מעשה ופעורם, והמואבים בקיר מואב המה אחוו לתת להם לחם ומים כי נגולם עז ולא ירצו מפניהם שלמצו אותם כלחוך השור את עשב השדה, הוא שדקדק הכתוב (לעיל ב' כ"ט) לומר והמואבים היושבים בער, ואין נותן בני עמונים אמר אשר לא קדמו אתכם, שהמה היושבים בקיר מואב, וגם האחרים שהתעתעים והמואבים היושבים בער וכרתו להם ברית שלום, שהמה שכרו את בלעם בן בעור ולא האריך עוד כי המעשה ידעו שמגלה עוון בעל פעור כן נלע"ד והתישבו ב"כ שאר פסוקי המקרא ועיין עוד מה שכתבנו בס' במדבר ובס' בראשית סי' י"ח: לא תדרוש שלומם, לא שלא יעשו שום טובה לעמוני ומואבי, כי זה נגד מדת הרחמים של השי"ת אלא לא יעשו ברית עמהם כברית גוי עם גוי להיות בעזריהם במלחמה, או לענין מסחר, והטעם בזה כי סבורים אולם אף שלא היו טובים אשר ז' עממין שעליהם נאמר לא תחיה כל נשמה כי שקץ בעל פעור להם כמותו, והעמונים שלא חדלו להיות צוררי ישראל כל ימיהם, כאשר תראה שבכל ימי השופטים והשופטים נלחמו עמהם, ועוד לפניה הנביא אומר עליהם, שמעתי את חרפת מואב וכו' וגדופי בני עמון וגם לאחר גלות בבל קשרו קשר עם סנבלט החוני, וגם החשמונאים ה' ה' תאמלא שעוד בימי המכבי"ם לא שבעו מצרה את ישראל, והגוים האלה בגולי חסד של אברהם אינו ואתה מגזע תרח, ועכ"ז עם עמלק חלקם ושנאתם כשנאת אבותם. ועם כל זה לא נוה להתיאש לגמרי כי זכות אבותם תגן עליהם, כיון שהם אחינו ובשרנו, ואולם לא יכרתו להם ברית שמא יוליד נזק לישראל. לא כן המצרי' והאדומי'. אמת שגם אלו הרעו לישראל את' שהלוך ובריחם לים והע' ולא נחרב לקראתו מעלי פתע בעבור בארצם, ואולם המצריים נתנו אכסני' לישראל זמן רב כמאמר חז"ל אם היה דבר גדול ביותר שהם שלא לשפר ברית ברים עם מכניסי ברים (גאסטרעכטספערלעצונג), ועוד שהמצרים היו עם אכם שבדי האדמה ואע"פ שעבו"ם היו, אפשר שדור שלישי שלהם אם יתגייר אז ידבק בו תורת ה' התמימה, כי אין קשה לפיתוי כי אם איש כסיל המתפאר באולתו, ויותר נקל להדריך איש מלומד במדות על דרך האמת שהוא דרך תורתנו הקדושה ואינו דומה אדם מלומד במדיניות לאדם אשר פרא יולד כעמון ומואב, וכן בני אדום אף שהיו מזרע אברהם ויצחק ויותר קרובים כבני לוט, ועוד שהאמת מלאכו שורש הקדש גם בם עשה פלאים, כי היו מפורסמים ביאים שגדלו חכמים ונפרט אנשי תימן כנאמר בעובדיה וכן לא תמלא במקרא שם ע"א מוכנת לאדומים ורק יוסיפון כתב שאולם נקרא קלה ושעיר ב"כ שלא לשלם רעה הפילו תחת רעה ועוד שבני שעיר קדמו בלחם ובמים את בני ישראל ורק חלק אחד מאדום יצא בחרב ועיין מה שכתבנו (בפסוק ב' כ"ט לעיל): (י) מכל דבר רע, מתנות השוחד, שזה מכות בנבלה ימצא, ולא כן לומר שלא תחת מלחמה מותרת תשואה: (יא) מקרה לילה, היינו דבר הרע: (יב) והיה לפנות, בנוסחת הכותים כי אם רחץ בשרו במים ואז השמש ואחר כן יבוא אל המחנה: (יג) ויד, לא נאמרה המלה על המחנה הגדול שבמדבר, כי איך יוכל איש שוכב באהלו בתוך המחנה ללכת חוץ למחנה שהוא רחוק מאוד אלא מחנה קטן נגד האויב וטעם המלה ידוע: (יד) על אזנך, אין פירושו חדוד ומה שונאו על כלי זיין, ידא כלי לשון יחיד. שם קנין (דיין גערעטה) ויש ספרים שכתוב בהם ביו"ד הרבים והתרגום הע' [illegible] פי' על חגורך, ונר' לע"ד שהם אלפו מלה העברית עם אותיות המורה חבור כי [illegible] כמו אזן נשמעת בהפרדה; או שקראו בתורה אזנך תמורת אזנך, כי לדעתי מלה היונית הזאת נשאלת מעברית בחלוף נו"ן עם רי"ש כדרכם, ובהשמט האל"ף כ"כ כדרכם (כי האלף תורה אלא על השלילה): (יח) קדשה וכו' קדש, בתרגום אונקלוס לא תהי אתתא מבנת ישראל לגבר עבד וכו' ע"ש. וכן תלאתי בתרגום הערבי (לס' מלכים א' כ"ב מ"ז) ויתר הקדש וכו' שתרגם אשר נשאו נשים נכריות, ואולי יורד לסוף דעת של המתרגמים האלו, ואולם כידוע מספורי קדמות העמים הקדישו נערים לעשתורת, והקדשים האלה מלבושי בגדי אשה משכני נקבה נשכבו עד שנחלש גופם וכחם והמיתו בלא עתם ועתו שאמר הכתוב מתת בנוער נפשם וחייתם בקדשים (איוב ל"ו), והקדשות ילאו בלעיף אל הרחובות בעזות מצח, ומחיר הזונה הקדישו לעשתורת כמו שאמר בפ' הבא, ויש אומרים שקדש וקדשה נקראים שבהם הפך הקדושה, כי נאלנים ונאלות, ומבזאים רחוק המעשה אחר שאמר שם אבותם היו הקדשה ובזמן שהיו לא היתה עבדת עשתורת ואולם אפשר שהמה כותב הספר קראם במלה הרגילה לו בזמנו ובתרגום הע' נכנסו פה אחת מלות לתוספת באור מידי סופר אחרון אל תוך התרגום (פיין רעקנעמילרעם שלינגן): (יט) אתנן זונה, כי ידוע שהמזמורות האלו קדשו כל האתנן לאוצר היכל האליל, כי באולתן חשבו כי בזה יסירו חרון אפו, ואם כסף בזיון הוא: ואתנן, י"א שרשו נתן וי"א שרשו תנה כי זה השרש יורה בערבית על כל דבר מוקדש, כמו שאמרנו (הושע ט') אהבת אתנן: ומחיר, שרש מחר כלעו מכר: כלב, י"א כלב ממש ואף שהיה כלב משוקץ אחוד בין בני קדש שלא נתנו מחיר תמורתו, אפשר שנאמר כן: תועבת תלרים הנקרא חונים וגלייר נדמות כלב וכן אתנן זונה ואמרו שהיא ועגבים (שפעלער) ואולם האחרונים אמרו שכלב זה קדש*) וקראו הכתוב כך ע"ש גולתו: (כ) לא תשיך,

*) ולדעת החכם מ"הו' וש"ר נר"ו שמכתבו אלי גם היונים קראו לאיש כזה Cynaedus מלה נגזרת מן [illegible] פי' כלב:

שאומרים שאלות קצת כדת"ל מציאים ראיה מבנין ההפעיל שמורה על גרמת הפעולה, והנה לא יגרום עברה למלוה, והאומרים שהמלוה קצת סיפא דקרא דורשים׳ שהרי לנכרי תשיך׳ והנה אם נחקור בעומק פרש נשך, אינו ראיה כלל מבנין ההפעיל. ונוסף אינו כרבית הנקרא אצלנו וואוכער שהוא תרבית יותר מדאי, והתורה אסרה רבית לגמרי, ואפילו רבית דברים שח"ל אלו היו מתיר בנימוסי מדינות אחרות, ואסר רק רבית יותר מדאי, היה לו לומר כמה אסור? וכמה מותר? אלא אסור כלל: (כא) לנכרי תשיך. בני ישראל שהיינו מיועדים לעסוק בסחורה אלא בעבודת האדמה, למה ילוה האכר כסף מחברו, אם לא בצר ובמצוק ולכן עליו מוטל הכתוב. לא כן הנכרי שאינו יושב בארץ ישראל והוא רוכל כיושבי צור וצידון, שלוו כסף לא מתוך עניות אלא להרבות בצע, ולמה יפסידו ישראל את ממונם, כי שמא לא ישלמו, מדוע ישליכו את כספם? מי פתי יודע מנהגי מדינה, וישאל שאלה על הפסוק הזה? או שלא ידע בשיט קורות העתים לדעת כי זה החכמה העליונה גם הוא, או שלא ידע בשיט לשון עבר. והושב כי נכרי הוא אינו ישראל. וגם זה אינו כי הנכרי הוא שאינו יושב בתוך בני ישראל, אלא בארץ אחר ועוסק בזה שעוסק, אבל הגר הגר בתוך בני ישראל אינו נקרא נכרי, כי אדרבה חקה אחת לו כאזרח הארץ ולמדרש שכנאה ינקשו, אין שום תשובה. כי אין תענה, ואין טענה, נגד מבקש תואנה*): (כה) כי תבא, אע"פ שיש חק לדבר, ולא כל: הי פרוצה לשבוע מממון של חברו יבוא אל תוך שדהו ולכרמו, עכ"ז השוטי בשמע שבשביל עניים לוה כן שלא יהיו נתפשים כגנבים על אודות איזה ענבים, כי מרבה להחמיר ירבין הפשע: מלילות, אין לו רע:

כד (א) ספר כריתות, עניני גיטין בכל הלכותיהם מבוארים בש"ס, והאחרונים כתבו בזה אלפי תלים של ספרים, סוף סוף ידו כלם, כי התורה חסה על בנות ישראל, למען לא ישלח איש את אשתו, מאתו כאשר ישליך האדם את בגדו מעליו שאינו צריך, כהעם הנקרא דרתען שעושים כן, ולזה הגבירה התורה בירושי שאשה על שאים בחקים ובדת, ונפרש בספר כריתות. כי לא היתה הכתיבה ברבילות אצלם כל כך כמו אצלנו, וכן לא ישוב לקחתה אחר אשר נטמאה וכדומה ומה שכתב היוסיפון בס"ו לקדמוניות שגם אשה אחת כתבה ספר כריתות אינו כדת משה: (ד) הטמאה, כמו שהסקדו ועיין בספר במדבר ב' בבאורנו, (ה) כי יקח איש אשה חדשה, עיין לעיל כ' ו' ואמר כאן הטעם כי ושמחת את אשתו. ולא משום יתם לבב אחיו ולפיכך נפטר מכל עבודה כמו לשמור העיר והשבווים וכדומה אף שלא שייך בזה שמא ולא ימות, רק פי' ושמח את אשתו — וגם זו המצוה תגיד שמעמד הנשים טוב בתוך בני ישראל היה: (ו) יחבל, פרש אבל עיקרו קשירה, ורעו חבר והבלים אינו יתרים ר"ל הצרים, ושלוקה המשכון כשם את חברו לשם כאלו אסריהו בזקים כמו שיאמר הלועז פערבינדליך מאכען ויותר ענין פרש זה במקום אחר בארנו: רחים, ב' אבנים שטוחנים בהן ורכב הוא שלא העליון שהוא כרוכב על התחתון. ופי' הכתוב לא יחבול כל הרחים, וגם לא אחד מאבני הרחים ר"ת הרכב ונקט רכב, לפי שבעל הרכב התחתון מחובר בקרקע או על העמוד. והיה נקל לקחת העליון בלי התחתון, (ז) והתעמר, הפרש בארנו לעיל כ"א י"ד וטעם המצוה בפרשת משפטים: (ח) כאשר צויתים, כפי אחת הטעמים פירושו אם יורו אתכם כאשר צויתים את תשמרו לעשות, (ט) זכור, י"א שזו מצוה בפני עצמה להזהר מלשון הרע, ועל הפסוק דבק עם שלמעלה שיזכרו כמה שכית גבה לרעת כיון שידבק ב"ב בבגדים: (י) משאת, פרש נשה כמו נשה, והשא או משאת כמו משאי או נשיון: לעבוט עבוטו, עבט לדעת בעוצגיוס עיקר הוראתו חלוף והקראו כן המשכון שנותנים חלף הממון ולענ"ד נראה שעיקר הוראתו קשירה כרעו עבת שמשנו כמלא בעבותות וא"כ עבט כמו חבל שהוא קשר והמשכון (לעיל ס' ו'): (יא) בחוץ תעמוד, זו כלימה לבעל הבית אם יבוא איש אחר אל ביתו וישלוט בו כבכונו ויקח כל אשר חפץ, והוא לא ידע איזה דבר חביב ביותר על בעל הבית או לאיזה נצרך ביותר: (יב) לא תשכב בעבטו, ר"ל בעוד שעבוטו הוא אצלך, ומה הוא העבוט שלא תשכב בו זה שלמה כמה שמפרש ואולך, והטעם כי אם האיש עני, מה יתן בעד המשכון אלא אין לו כי אם בגד אחד לפעמים להתכסות בו וכמה כלים הנצרכים מאוד ולכן לא תשכב, וידוע כי האנשים בארצות החמות ישכבו לפעמים בחוץ, וצריכים להתכסות היטיב אח' מפני הקרה הבא אחרי הלבנון בעת ערב ובש"ע משני שלבנה כי היתה מעור בארצות הקדם את בני אדם רק שאמר המשורר יומם השמש לא יכבה וירח בלילה: (יג) צדקה, בתרגום הע' אלמעזון, וכן הערבי וכן קוראים עד היום הזה לגמילות חסד בשם צדקה וע' מה שכתבנו בפ' ויחשבה לו צדקה: (יד) לא תעשוק, כי אף שהוא עני, אלא עבד לך חלף משכורתו: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו, י"מ נושא נפש כמו נושא נפש על כפיו פי' הוא ישא לידי סכנה בעבודתו והוא לם יותר נראה כדברי הרמב"ן שהוא כמו ועל הארץ אשר הם מנשאים את נפשם (ירמיה כ"ב כ"ז) והטעם שלזה הוא שואף וכמו שאמר כעבד ישאף צל וכימי שכיר ימיו. (טז) לא יומתו, המנהג הזה היה בימי הקדומים אם היה באים המשפט מות וימיתו כל בני ביתו, ופי' שכתוב בלבו איש בחטאו יומתו וחז"ל דרשו כדרכם והנקלם נטה מדרך הפשט האריכות: (יח) וזכרת כי עבד היית, כמו שאמר במקום אחר: כי אתם ידעתם נפש הגר, כי היתום הוא כגר ואין מי שיפתח את פיו לדבר בעדו, וגם האלמנות היו מדוכאות מאוד בארצות הקדם, (כ) כי תחבט, אבט ענין הכאה ואינו כתיסה כי הזיתים שדם

---

*) ומיודע איך הזהירה התורה שלא יבואו נכרים לתוך א"י, ואם לא ישיבו לנכרי ויאבדו ממון ישראל לחנם, וישיתו עליו לגרים שיבאו לארצם כי תמה. לא ישבתו בשבת השביעית ויהיה להם ריוח בלי שום נזק ושתגין ושמכיל כל זה לא יתמה על דברי הרמב"ם ז"ל באמרו שלנכרי תשיך זו מצות עשה, והאלם אין ספק אצלנו שכל זאת היה מצוה שהלויים בארץ ישבן:

ונפשלו כותפין אותם לכבש שמתן פיהם, ואפס ופאר אינם ענין אחד, כי חובטים עלי זית שם במקל
למען הפיל הזיתים את הנצים ועיקר קלירתם וא"ל מלקטים הנשארים בין ענפי העץ את שאסרה התורה
והערביים עד עתה שומרים את המצוה הזאת: (כב) וזכרת כי עבד, נתינת טעם לכל המצות הנאמרות עד
הנה אשר יעשה האדם בינו לבין חברו, ובפרט נגד בני אדם שהם כעבדים שאין להם לא כסף ולא רכוש,
ואכל תלוי ברצון אדוניהם:

כה (א) כי יהיה ריב. בא לתקן חמלה וחנינה אף נגד הפושעים, ומי שקרא בספרי קורות העתים מעונשים אכזרים שהיו להם כאותם הנקראים טארטור, או שענשו את הפושע בכבודו ושמוהו לשנינה בעיני כל יושבי הארץ ישתוממו על החכמה הנפלאה והחמלה הזאת כי אמר ונקלה אחיך וכן בא להזהיר שלא יוסיפו מלקות ארבעים, ומלשון ואפילו הפושע נראה שלא הכוהו בהיותו יושב או מעומד, וא"כ קבל המכה על שכמו אחורנית ולא על רגליו כאשר עושים עתה בארץ הטירקיה, ואפשר שהיו מטות מיוחדות לכך בימים ההם, ומצאנו ב"ב שהכו בעקרבים ובימי התלמוד החזן מלקה בכלי עור: (ב) לפניו, או שטעמו כמו יד העדים תהיה בו בראשונה למען יתבונן הדיין היטיב ויחקור וידרוש טרם יפילו להכות, או שהדיין יראה למען לא ישלוט בו שליח בית דין כרצונו: (ג) ארבעים, מצאתי בספר אחד ברומיים (Petron) שגם היה הכו בארבעים ומשום בל תוסיף הכו רק ל"ט: ונקלה, כפשוטו ענין קלון, כי האדם נגלה אלהים נברא לא יתאה כל כך שיכו אותו מכת בלתי סרה, והמיכאעלים פירשו מלשון נחשת קלל וכמו שיאמר בלוע"ז urere loris ברעננען פאר שלעגען ואך זה נגד דקדוק הלשון: (ד) לא תחסום שור בדישו, עוד בזמן הנכתי המנהג בארצות הקדם להניח התבואה בעגול ולשלח את השור על פני השבלים לדוש את הדגן מהם, או שהיו להם קורות מלאות חלים, או עגלות אשר יאסרו בהן השורים, והתלמוד ר"ל כלי המסימה (כלים ז' ס"ו) נותנים על פיהם ונקרא אצל היונים [illegible] ולפעמים גם על פי העבד או השפחה אשר דשו את הגורן נתנו המלקוש, וטעם המצוה משום צער בעלי חיים, כי ע"י מנהג האכזריות נגד הבהמה יקשה את לבו גם נגד בני אדם, וכן שמענו מקורות העתים שלפעמים נתנו בני אדם אכזרים ע"י שלא נזהרו בצער בעלי חיים, והערביים שומרים את המצוה הזאת עד היום הזה, והולם אם יחסמו את סוסיהם אהבת אדם — ופרש חסם מורה בערבית על סגירת עלם האף (נאזענקנארפעל) ונשאל על התימה וסגירת האף ולדעת החכם מהר' יש"ר נר"ו במכתבו אלי הוא מענין ותהלתי אחטום לך (ישעיה מ"ח) בחילוף הה"ך בטי"ת שהאף הוא אורה על נתינת דבר על האף לעיכוב: (ה) כי ישבו אחים יחדיו, כיון שראיתי רבים חקרו ודרשו על מצות חליצה, ועוד זה ימים לא כבירים כתב איש אחד חבור מיוחד על זה, וגם בגליונות העתים (אריענט פאן פירסט) הארוך כותב אחד בזה, וגם ראיתי שרבים פעו בומר שחליצת הנעל של בושת הוא ענין חליצה הנאמרה כאן, אף שכבר הזהירו ע"ז הקדמונים ושכתוב נאמר אומר שם על הבהלה ועל התמורה; לכן אמרתי בכאן לבאר יחס המצוה הזאת למעשה תמר ולמעשה בועז שנראה החלוק שבין ענין יבום הנאמר בראשית בער ואונן, והענין יבום הנאמר כאן ובין מעשה בועז ורות המואביה — הן אמת שגם קודם מתן תורה נתפשט המנהג בכל ארצות הקדם שתנשא אשת המת לקרובי המת, ובימים הקדמונים ידעו כי יש תועלת גדולה בזה לחברת האנשים אם יקח איש מקרובי המת את אשתו (הנקרא גואל), ולכן גם היונים באתען קבעו שכל בת יורשת נחלה לא תנשא לאיש זר חוץ ממשפחתה, וכן עוד היום הזה המנהג בלירקאססים ואצל הדרוזען, והערביים (עד בואו מחמד) וכן זה ת' מאות שנה קודם זמננו היה המנהג ב"כ בשקאטלאנד. וכן בהודו היום ושעבר ונשאר האלמנות ואח"כ נתפשט שהמנהג מאוד, — ואם נחקור על טעמו נדע כי ב' טעמים לדבר הא' להקים זרע לאח שמת בלי בנים, כי בנים היו תפארת האבות בימים ההם, ואם ימות שם איש תרשיחות התולדות לקלון נחשב לו, והיה זה כאין בתולדות חסדים, כמו שקברוהו ונתנו לו תכריכים, כך היה דואגים להקים לו שם בישראל, ואף ואפלא ע"ז שלא גם בזמננו שמענו, שמי שהולך ערירי יקח לו ילד להקים על שם משפחתו הנקרא אדאפטיאן ולא ידעתי למה תמהו ע"ז קצת האחרונים והמעיין בנחמיה ז' ס"ב יראה שברזילי הגלעדי לקח מבנות ברזילי אשה ויקרא על שמם, והטעם הב' הוא לטובת האלמנה ולטובת כל המשפחה, כי מה יהיה לחלקת השדה ולנחלת המת? אם יתנוה לאלמנה כדי שתתפרנס היא תנשא לאיש אחר אשר לא ממשפחת המת ועי"ז תגרע נחלת המשפחה, ואם לא יתנו כלום לאלמנה תשאר בלי מזון ומחיה ולכן תועלת שניהם גם האלמנה גם יורשי המת היתה שתנשא לאחר הקרוב שהוא ב"כ היורש, והיא תתפרנס והנחלה תשאר למשפחה כך היה הדבר עד קודם מתן תורה, ולכך אמר יהודה (בראשית ל"ח) צדקה ממני כי המות היה מוטל עליו והיו"ם התורה הזה היה לנשא ולסורה על כל קרובי המשפחה ועוד טעם אחר היה להם שמאתו את אוצרם כאשר אמר, ולפעמים גם היה ומלא היה בין הקרובים על מי החוב ליבם, ולצדקה חשבו לאיש אשר יקח את אשת המת וכן ראינו שגם בועז נקרא איש חיל כי לא מנע הנשואין מרות, וכן מצאנו שכאשר לא יאבדם לאונן אחר מות ער לקחת את תמר וירע הדבר בעיני אונן, ואנו היה יכול לאסור בחליצה לא היה בא לידי עבירה אשר בעבורה המיתו ד' והנה כאשר נתן השי"ת תורתו הקדושה ואסר ב"כ אשת אח, עוד המחלוקות והמבוכות אחרות היו יכולין להיות בענין יבום, לכן גדרה התורה גדר ונתנה חוק לדבר כמו שנאמר — ועוד זה צריך שתדעו שמלת אלמנה נגזרה מאלם שעיקר הוראתו סגירה וכבישה וכמו שמצאנו מאלמים אלומים ר"ל אוגדים ומרמזים השבלים, ולזה הושאל למי שנסגר פיו, כמו שנאמר פתח פיך לאלם, והאלמנה גם היא היתה עגונה ומסוגרת, *) ולכן הנושא אלמנה נקרא גואל (דער דיא בעבונדענע

*) ובעבור כן נאמר ותהיינה צרורות עד יום מותן (ש"ב כ' ג') שהיו סגורות, וכן הלשון תעגנה (רות א' י"ג) לשון הסגר וכבישה שבעבור כן נקרא אלמנה:

(עגונה) והנה הראה שהתורה לא אמרה בהלכה יבוא עליה כי אם יבמה וא"צ זה פי' המלות דכלל אע"פי שאסרתי לכם אשת אח, אני מתיר לכם ליבם ואע"פי שאני מטיל אליכם חובה על כל אחר בשר לעשות כן, הנה לדקם תחשב לאיש בושה אשר יעשה כן ויקח האלמנה העזובה סוחה, ועל אחת אני מטיל חובה ליבם, אבל לא תוכלו לכוף אותו, כי זה נגד המשפט לכוף איש אחד שישא אשה שלא כרצונו, ואולם לשמלה פשיה לו ואם לא יקום שם לאחיו, ולאה הנחלה לבנו הנולד לו מאשת אחיו זה דין תורה, ואולם בועז לא היה מוטל עליו החוב לקחת את רות כי הוא היה גואל ולא יבם, ואעפי"כ עשה הדבר כי איש חיל היה, אבל עם הגואל האחר שהיה שם ענין אחר היה וענין גאולה ותמורה כמו שאבאר עוד בפרשה אחת פסוק ר' — וכשעלו בני ישראל מבבל, שלא היה איש על נחלתו כבראשונה נשתלשלו עוד איזה הלכות ודינים הנשנים בתלמוד ובמשנה ועיקר מלות התורה משום שמשה על האלמנה — ועתה נבאר הפסוקים בפרט אמר: כי ישבו, כל כי לשון תיעוט ר"ל רק באופן שנאמר כאן: ישבו אחים יחדו, דוקא אחים ולא הקרובים: יחדו, על נחלה אחת ובבית אחד או שהם יושבים תחת אביהם, או שיושבים בבית אחד, ובכל עסקיהם עוסקים, ביחד ויותר עוד אם האח אינו נשוי עוד וזה שלא תחלק הנחלה ותלקח השדה אשר להם, ובן אין לו, רבותנו קבלו שלא הבנות בנים בכלל אפילו מאשה אחרת כי ביתי הבלבוד כבר בטל הטעם מלד הנחלה ונשאר רק הטעם להקים זרע לאחיו המת והרי יש לו זרע: החוצה, כמו תולדת חוץ שהוא הספך תולדת בית ויקרא י"ח והיינו שלא תינשא מן לבית שבו ושבו שאמים: יבמה, זה החלוק הגה"ל שבין גואל ויבם שהגואל נקרא כל קרוב שיגאל את האלמנה כמו שפרשתי לעיל ויבם נקרא רק אחי המת, ולמה שהלוק לא שת לבו גם החכם בעגאור בספרו על האלילים, ויהוא לשטתו כתב שמלת יבום נגזר מן בנה לפי שהוא יבנה את בית אחיו, וזה אינו גם לפי דקדוק הלשון ויש שאמר שהוא מלשון יאב ענין תאוה ותשוקה וגם זה אינו, והחכם רעדסלאב גם הוא נדחק לפרש המלה שהיא מלשון במה רם ונשא, ונקרא כן לפי שיבמה לאשה שכריסה בין בניה דער שוועגער ואמר שכן בל"א שוואגער הגשאל מן שוואגבער ושעה בזה גם בעברית גם באשכנזית כי שוואגער באשכנז נגזר מן שווגער שווינגען ולא שוואגער מלשון רמזי Socer וכן בלשון הודו — סוף סוף אין לבוא על יסוד המלה אותה: (ו) יקום על שם אחיו, כפי הפשט מוסב על הירוש *) ולא שיקרא את בנו בשם אחיו המת כי אם על שמו ר"ל שיקרא שמו בישראל פלוני בן פלוני המת שהלוי"ג אחי פרץ לא נקרא ער, וכן עובד בן רות לא נקרא מחלון והנה יקום על שם אחיו ב"ע לענין הנחלה כי האשה ירשה נכסי בנה — ועתה נבין ג"כ את מספר שבין בועז לגואל, ולא היתה שם חליצה כאשר חשבו קצת המפרשים כי אם הדבר כך היה:— נעמי אשת אלימלך ירשה נחלת מחלון בנה ובשבתה לארץ כנען, אלו היתה אתה הגלי שתקיר זרע לא נתנה הנחלה לרות אלא לגואל הקרוב, ועל הגואל אינו מוטל החוב לישא את רות כי אינו אחי מחלון, ואם עשה יעשה לדקה יחשב לו ואם לא — אבל אם ישא את רות לא תצא הנחלה לו ולבניו כי אם לבני רות התולדים אשר תוליד לו, ולכן כאשר אמר בועז לגואל (רות ד') את הגאל (הנחלה) באל, תיד נתרלה הגואל ואמר אנוכי אגאל, ואולם הוסיף בועז לומר כי נעמי לא תמכור את הנחלה אלא בתנאי שיקח את רות מיד השיב לו הגואל. לא אוכל לגאל פן אשחית את נחלתי. כי אם לא ישא את רות תפול לו הנחלה ממילא אחר מות נעמי, ובנשאו את רות תביא הנחלה לבני רות אשר אני אין אמן בה ולכן מוטב שאשה תגאל, כיון שנפסק אמן נרות, ועי' כרתו ברית בשלוף איש נעלו על הגאולה ועל התמורה: (ז) ואם לא יחפץ האיש לקחת, שאין נפשה תפלה בה: ועלתה יבמתו השערה, לפסוקו של כתוב יש לשאול אם יאמר שאיש אח לך כדי תחיפך ולאו ובנשאי לאיש אחר אי חייבת לעלות השערה? ודברי חז"ל ידועים: מאן יבמי, כל מיאון בעבור שנה שתתנע אותו מעשות הדבר. אבל לשון לא אבה הוא לשון מיאון וזה פי' הכתוב מאן יבמי לאקים שם אחיו, אבל לא מפני שמואס בהקמת שם לאחיו, כי אם ממאן מאותה שנה, והסבה אותה תפני שלא אבה יבמי הוא מואס בי: (ח) ודברו אליו, אולי ישוב וינחם: (ט) נעלו מעל רגלו, בזה פשט רגיל לחלוף חליצת הנעל עם השלף איש נעלו והדבר כך הנעל היה סימן לנעל בית, כי הנעל סימן ממשלה בארצות הקדם כאשר הכותב אללנו, ולכן אם יעשו כנגד לאיש שולפים נעליהם תפניו לאמר פבדך אני, כי אין לי ממשלה לפניך, וכמו שיעשו אללנו עם הכובע ברוש, ולכן על הגאולה ועל התמורה שולפים הנעל לאמור אין לי ממשלה בדבר הזה ורכושי שסלפתי נו עד הנה, אלא רכושך הוא את שעמם הגואל שאין נעלו שיתן ממשלתו לבועז. ולא שליפת הנעל חרפה לאיש, אלא שהחולץ מאשה את נעלו ותקה את הממשלה שיש לו עליה תפנו, ובם ירקה בפניו זה בגאי הוא לו: (י) ונקרא שמו בישראל, לפי שלא הספחתו תשאר הנחלה מאחיו, כל ביתו כן יקרא: וירקה, י"א מלשון ירק בערבית דהיינו מרה (בגאלעג) והענין שתשפוך בזה וקלון עליו ולא יריקה ממש, ואולם אינו כן כי אם כדברי חז"ל — ועוד יש לדבר

---

*) והנו סבין הקריאה: על שם, ויקראוהו בשם, שאם היה אחת לקרוא לבן הנולד מן היבום שם המת דוקא היה הכתוב אומר יקום בשם אחיו והראי' על פירוש זה נלמדת מן הכתוב: על שם אחיהם יקראו (בראשית מ"ח ו') שה"א לענין תמנו שיקראו בשם אחיהם ממש, אלא על שם, פירושו שיאמרו עליו פלוני בן יוסף, אבל על מנשה ואפרים יאמרו: מנשה בן יעקב, אפרים בן יעקב אף כאן אם תאמר שמת היה נקרא ד"מ מתתיה יהיה הבן הנולד מן היבום נקרא פלוני בן מתתיה והנו יקום: על שם, אחיו המת:

בענין זה, והואיל לא אאריך יותר מדאי ונפרש שכבנתי קצת דברים השייכים לכאן אבל ומעשה
תמר בבראשית: (יג) בכיסך. דרך השוחרים בארצות בני קדם שנושאים אבני משקל בכיס שתלוי על
אזורי מתניהם וכיס האבן שנקרא כיס ותי"ע נרתק ושם נכון: (יז) זכור, מצות עשה, אשר עשה, ולא אסר
נלחם בו, כי לא עשה מלחמה כאשר המלכים, כי אתה לא יצאת נגדו, גם בחלצו לא עברת, גם היית
בדרך, ויצא בא עליך כשודד מיער: (יח) אשר קרך, אחר שמבאר לנפש"ם מלשון קרי והתנגדות ואיכו
נראים כי כתרגום ארמ"ד מלשון הקרם ד' אלהיך לפניך, שלא שלח מלאכים לפניו אלא בא בפתע
פתאום, ויזנב, אבו נקרא שהוסף לכל האחרונות כמו **זנב** בזוית שממנו כמו **זנב** וכן תרגמו שם,
הנחשלים, י"א כמו נחלשים ויש פירשו כמו נכשלים בל"ף — ועל רשעת עמלק דברנו סוף פ' בשלח

פרשת כי תבא

כו (א) והיה כי תבוא אל הארץ, לפי שאין דין בכורים נוהג אלא בארץ ולא במדבר, ומשרשי המצוה כי יכיר בקצרם את קציר הארץ כי ד' הוא הנותן להם את החיל הזה והוא מנהג ישן נושן אצל כל יושבי תבל להביא הבכורי ארצם נדבה לאלהים; ואולם עמים אחרים הביאום לאליליהם וכן היה אצל הרומיים והיוונים גם אצל אומה הנקראים Hypoboräer, גם ראשית שערות ראשם הביאו למנחה ובפי"ת כמו בחכמתו חקים ישרים לענין הבכורים: (ב) ראשית, אלה כוללות כל תרומה ראשונה שירים האדם את הפרדאה אם מחלב בהמתו וראשית קציר היינו הראשון ממה שקוצרים ר"ל מקציר חטים ובכורים הוא פרט ויאמר רק על פירות או על התבואה וכן אחר יום הבכורים או לחם הבכורים ואלו היה אומר בכורים לא היה צריך להוסיף פרי האדמה כי בכורים לא יאמר כי אם עליהם ואולם מלת ראשית מונחת על כל ראש — ולדעת חז"ל רק מז' מינים הביאו הבכורים, ומה שאמרו בד"ה ל"א ה' שהביאו בני ישראל מראשית וכו ודבש הפשר שהוא דבש תמרים, מארצך, ולא מעבר לעבר האחרונות ואולם יוסיפון כתב כי הביאו ב"י משאר ארצות בכורים ר"ע מהפים המזרחיות וכן כתב פילון היהודי שהיהודים בגלותי שלחו לדורות כסף אלף שכוריהם וכן מרוני מצרים ובבל: בטנא, כמו סל: והלכת אל המקום, במב הקציר, ומי שהביאו קודם לכן או לאחר ומי המוכה לא היה נופלים ממנו: (ג) בימים ההם, מפעם שלא יוכל ליתן לאיזה כהן שירצה או שהולך עמו כהן מעירו ותי"ע תמוה בכאן ופיסיירה שהביא היינו שהסיער בלתי ספק ע"ש: (ה) ארמי אבד אבי, יש לתרגם איין פאסטער וגו' איין נאמאדיזירענדער ארמעער ועיין בבאור ובתרגום שם*) כאלו כתוב אבי אובד הוא ארמי, והאותיות כתב שאמרו בלשון ערבי רעה והענין הרעב אבד את אבי וזה שקר כי הבוחנו עשירים היו וירדו מצרימה אך לא נאבדו ויש שקראו כאלו כתוב לארמי עבד (גע"ן) אבי ותתרגום שאמרו לארם התעבד אבי ועוד פירושים אחרים בזה: (י) והנחתו לפני, ע"י הכהן כי הכהן לאחר והנפה לאחר, ובעוד שהטנא בידו היה הפסד לאמיפו ב' פעמים אצל האחר שהביאו פעם אחת לפני התנוכה מוד איכו לוקחו. לאיזה פעם שנית תם כדברי הספרי שהניח פה המבאר לנתפ"ם ויתר דאי הבכורים בזורנו בספרים שקדמים כל אחד במקומו: (יב) שנת המעשר, שבלו בו כל מיני המעשר כן פירשו רוב המפרשים והאחרים דברו שרס ואין לכר חלק עמהם והמפרש שאו"ז ובנתתה כמו אסר ראשונים שנה המעשר אשר נתתה ללוי ליתום ולאלמנה, ואולם אמת כי לגלות דברי הקבלה לא יספיק הפשט של הכתובים ואין כל דיני המעשרות על בוריין כי קשים אחד לאותם ויש בהם אלו הלכות של הלכות: (ג) ולא שכחתי, לא הפקדתי ביד אחר כדי שיתנהו: לא עברתי, לעשות שלא כתוקן: ולא שכחתי, מברכתי, (יד) לא אכלתי באני ממנו, המבאר הביא שם הכתב האלכיים לאקריב ראשית פרי האדמה לאליל אחים עיין בבאור ואולם ראוענבאלגער כתב שזה על סעודת המקרבים שהיתה ב"כ אצל בני ישראל אם מת לשם שאר בשר כמו שמלאכו שאחרי מות אבנר ויצאו כל בני ישראל להברות את דוד לאכל וגם אירמיהו כתב שהמכילה עשה סעודת ב' ימים, ומה שכתב שמעתי מתנאי בני ישראל שהיו יושבי בבתים בל המקר-ע"ם לא מלאו דעת בשמורי הקודרות לעמנו והמפרש שהחליף זה עם מנהגי שאר עמים: (טז) היום הזה, זה היום בו אשר שההשיל משהון ה' שקרא משה את כל ישראל ואמר אליהם שמע ישראל, שאין פסוקים לאמר כל הדברים שמעה לא מלבי בדיותם כי אם עפ"י ד' לוחותי אותם ואתם מחוייבים לכן לשמוע מהיום לו שם קודם: (יז) האמירת, לא מצאתי ענין המלה הזאת רק בכאן ואחר זולת פה, ועליו יש חלוקי דעות לדעת רש"י ז"ל אחד ענין הפרשה ורשב"ם כתב אמת הזקקה שאמר אשר רעם הוא נראה כי כתוב ללכת בדרכיו שזה על בני ישראל ולא על השי"ת או הפסל שבדעתו לכל אחד הפסוקים שאלה ב' הלקים שם; שאמרו שקבלו עליהם בני ישראל ושבר שתנאי שבעבור להם השי"ת וכן פירשם אתה הזקקה שכר השי"ת לאיתם לך לאלהים, אך בתנאי שתלך בדרכיו ותשמור מצותיו ותשפוק י"א אומר השי"ת גרם הרבים מקבל עליך לשום שם כבוד ולשמור מצותיו ויגוה הבטיח לך השכר לתתך עליון על כל הגוים. ובלבם לכן שם שבלם יותר שייך לנכר שאין לשם הקב"ה וכי איך יקבלו שם לגיות סגולה, וי"א שהאמיר ר"ל שמאמר המשפט ובזכו הכשרה והחסידות אתם שהועתם להקב"ה שיהיה לך לאלהים ואיכו שמקבל עליך רק שתלבות שתים וכמסקרם ולנכת בדרכיו, וה' האמירך שתהיה לו עם סגולה; אבל אם יעשו במצות ולשמור ב' מצותיו בפסוק י"הל שאכם אין תרגם ראה האמם הכערקאנם והאחרים פירשו (דע וועטטע) דאם שהבאים מגעאנם, והפלן נראה כדברי אהכם דהפשט שפרש האמיר בעברית שאמרו כמו בערבית את

---

*) ולאחר זמן ראיתי שיש כאן ד' נוסחאות בתרגום שם:

זכות או ממשלה לפלוני, ולכן נפרש אתה המלכת. עליך השי"ת שיהיה הוא לך לאלהים ואתה תשמור מצותיו וד' האמירך ר"ל נתן לך הזכות שתהיה לו לעם ותוכל לשמור כל מצותיו וגם לתתך עליון:

כז (ב) ושדת אותם בשיד, נחלקו המפרשים אם המכתב על השיד היה או לאבן כי כאן משמע שלאבן לב' אפי, ואולם צריך שנחקוק על אלה ושדת ועל אלה שיד יש אומרים שכתב שהיה הציר האבנים ע"י שיד ולא שיטוחו אותם אלא יחברו את האבנים ע"י השיד, ואולם אין לשון שיד נופל על זה, וי"א שהאבנים שאודות תחייהם והמכתב לבן אך זה נגד פשוטו של כתוב; והמשכילים כתב שכתבו, על האבנים ואח"כ שפו אותן בשיד למען הקיום שהמכתב לדור אחרון, כי כן מספרים שמלך [illegible] המצרים צוה לבנות בית לשמו, ועל האבנים הוחקו מעשי תקפו, ואולם האומן הבונה חקק גם את שמו באבן ושם עליו בשיד ואחרי מקץ ימים רבים נמחק שם המלך כי העת השחית את האבן ושם האומן קיים עד היום הזה, ולא יהיה נוטה פשט הכתוב כי אחרי אומר (לקמן פ' ד') תקימו וכו' בהר עיבל ושדת אותם בשיד משמע שלאחר שהקמת יסודות בשיד ושיד זה אין הנקרא אצלנו גיפס וקיום זמן רב. וי"א שהמכתב על השיד היה. אבל אינו שיד כשלנו, כי השיד הנאמר כאן הוא המחזיק את הצבע שנותנים עליו לאלף שנה כי כן מוצאים לאחר ב' אלפים כהיום הזה ליורים בצבע שצבע במצרים על גב השיד הזה. וגם נראים כחדשים שיוצאים בצבע מתחת יד האומן, והמנהג לכתוב על אבנים בימים ההם ידוע: (ג) דברי התורה הזאת, יש אומרים שאלה עשרת הדברים הנה וי"א ספר הדברים כיון שאמר (ביהושע ח' ל"ב) שכתב את משנה התורה וי"א כי רק הברכות והקללות נכתבו ולד"ק כל התורה כלה וזה דוחק: (ד) עיבל, עיין מה שכתבנו למעלה ריש פרשת ראה, על מהות השם הזה, וידוע כי השומרונים זייפו את הכתוב פה לכתוב גריזים תחת עיבל. שאילו היה כאמרם שאנחנו הזידונו חס ושלום את ידנו להחליף מלה בתורה גם לקמן פ' י"ב שיהיו כותבים גריזים תח' עיבל לתת הקללה בהר שבנו שם היכל, ורבים מחכמי דורנו שגילו ראיות ברורות ונכונות לזה שהדין עם בני ישראל הנאמני הקבלה, ורבים זייפו המקראות לצרכן כאשר עשו בתרגום השב' (בישעיה י"ט י"ח) לכתוב עיר הצדק. תחת' עיר ההרס למען קנות קדושה לבית התפלה במצרים. ושמעתי אני על החכם קאהן בשאלת ששוא איש יהודי מבני בריתנו ונדחק לבאר הכתובים שלא כדת ולמה שיתנו לשומרונים בלי שום נתינת טעם והניח את עצמו בדחוקים להיות מתרם עד שלא לכלל טעות: (ה) ובנית שם מזבח, נראה לי שמן האבנים האלה יבנו את המזבח ולכן מסיים ואומר בפסוק ח' וכתבת על האבנים שאע"פ היה זה כפל שלשון וכן משמע (ביהושע ח'): (ח) באר, בתרגום השב' העתיקו מלשון אור ושמ"ב מתקרי בחד ליסן ומיתרגם בע' לישנין וזה כדעת חז"ל בסוטה פרק ח': (ט) וידבר, י"א שזה שקודם לענין הקללות אשר תכור כי ראה מר"עה שיחרדו ישראל בעת שמעם אותם לכן הקדים לדבר אל [illegible] אם תשמע מצותיו: הסכת, אין לו רע במקרא ובתרגום השב' [illegible] ר"ל אחרש וכן משמע מלשון ערב, ויהיה מגזר שרש שקט בעברית וא"כ הוא כמו השקט: היום הזה נהיית, אחר שהשלים לבאר חוקי התורה: (יב) אלה יעמדו לברך, לא אמר באלה האומן תהיה הקללה וחז"ל אמרו שברכו ברוך האיש אשר לא יעשה ואם קללה הוא נקבל ואם אלו המברכה יש עליו טענה כי מי יאמר ברוך עליו ברכה אשר לא יעשה את התועבות האלו? והיה צריך להיות ברוך האיש אשר יעשה לפנים משורת הדין, וגם משמעות הכתוב נראה שברכו ברכה אחת את העם אבל לא ספך הקללות כי הרי אמר אלה יעמדו לברך ולא אמר אלה יעמדו על הברכה כמו שאמר לקמן על הקללה, והטעם כי לא יקללו את העם כי ברוך הוא, אבל רק יעמדו בשבועת האלה בברית ה', אבל לברך יעמדו כי ברכו תמה, ויש שחשבו שברכו הברכות שנאמרו (לקמן כ"ח ב'), ואולם כיון שהקללות הן י"ב כנגד שבטי ישראל גם הברכות כמותן תהיינה, וי"א שברכו הכהנים ברכו. והנה בלפי ספק רק זקני כל שבט עמדו שם, כי אהר קטן מהכיל שם שבטי ישראל: שמעון לוי, נתן הברכה על בני הגבירות, ועל הקללה בני השפחות ולפי שבני לאה רבים לקח משם הקטן זבולון: לוי, אותם שלא נשאו הארון כי הנושאים עמדו לתמס: (יד) יעמדו על הקללה, ולא נקבל ופי' פ' י"ג: (כב) בית אביו או בת אמו, הוצרך לכך כי יש עמים שלא נחשב איסור בבת אב כמו אנשי אתונה ויש שנחשב איסור בבת אם לאחד כמו אנשי שפרטה ויש שנחשב בכלם היתר כמו המצריים: (כו) ארור, כל עונש שיהיה הקב"ה רק מתוך טובו וחסדו יתברך, ואף שהוא אל מושל ושולח, ואין אומה שבעולם שיודעה זה שיודע מעם ישראל שאוהבים את יום הכפורים להעביר אשמתם בכל שנה ושנה. אע"פ לא ינקה את האדם ע"י תמלה כתמלת בן אדם רך שלבב, כי מדת האהבה שלא לחשוך מוסר ממנו, והמתנכבים כמו רחמים נתרעם ע"ד הקללות, לא יבינו דרכי אל, ולא אל לב אנוש ישכילו, ויעיד לנו הנסיון כי דורשי חסד בפיהם, ובלבבם אין שום חנינה, ואנו בני ישראל רחמנים ביישנים גומלי חסדים. והבן:

כח (א) והיה, מכאן והילך סיום על התורה כלה, והמאמרים האלה נאמרו בהפלגה ובערך שיצאו בדרך המליצים עד שלא אל הרעיון שנשגב בשירתו הנפלאה מאוד, וענין התוכחה כבר הראנו בס' [illegible] וסוף כל הדברים כי כל האלה ולא לבד הנאמר כי גם הזמנית המשך מתורת ה', ודעקב המשיל כל רע: (ג) ברוך, לפי דעת החכם מר"א יס"ר נר"ו שהברכות והקללות הולכות על סדר ד' מיני [illegible] שבעולם שהם: שובע, בטחון, שלום, וחיים; והרעות שכנגדם: רעב, חיה רעה, חרב, ודבר. ברוך אתה בעיר זה חיים, ופ' ד' הוא רק הרחבת הבאור, ברוך שאתה זה שובע, ברוך אתה בבואך זה בטחון: יתן ה' את אויביך, זה שלום, ודעתו הענים בענין הקללות (עיין פסוק ס"ו): (ה) טנאך ומשארתך, המוראות המלות הבין פירוש הכתוב כי טנא הוא שם כלי אשר נתפר מעלי תמרים וכן דת"א ודורו[illegible] ושע' ומשארת כלי של עור שנותנים אל תוכו קמח בלכתם בדרך, וא"כ פירוש הכתוב שיהיה ברוך לך בנסעך בביתך ובלכתך בדרך, וי"א שמשארתך נגזר מן שאר (מיתרין), ופירשו וכל שאר הדברים אשר לך [illegible]

מגמה אם אינו כמו שפירשתי בשמות: (ה) ברוך אתה בבואך, זולת השובע הביה ברוך בכל משלח ידיך
אם משכים לשם שאמרתי (לעיל פ' א'): (ח) אסמיך, השם נקרא כיום משמרת אצל בני קדם:
(טו) והיה אם לא תשמע, דברי התוכחה יש לשום ב' חלקים: הא' על שעדר הברכה שתמנע מהם ועל
הקללה התמיה, והב' על שלטונם בידי אויב, והג' על הגלות אשר תמצאינה אותם בימי הגלות: לשמור
לעשות, הוא רק בחור למצות קול ה' אלהיך, אבל אין הכוונה שמי שלא יקיים כל התורה כלה בפרטיה
ובדקדוקיה יהיה בכלל ארור: (כ) המגערת, אשר שהוא בחלוף סדר האותיות הגרעת ועניינו הפך
השפע: עד השמדך, יש גורסים עד השמידך: ועד אבדך, אבל לא בגברי אם ושלום: (כא) ידבק
ה' בך את הדבר, אחד מנגעי הארץ ומין חולי שבא לפעמים ויאריך ימים או עשור ולאחר זמן ישוב
נגוע, ולכן אמר ידבק שלא יסור: (כב) שחפת וקדחת, פירשתי בפ' בחקותי: דלקת, בתרגום הע'
[illegible] שהוא לשון קדח ויבש סעדים כמו קדחת הרציעית, ואולם לשון דלק יורה על השריפה: ובחרחר,
אצ"ל שהוא (סטעקפלוס) ונשאל המכרת החולה שקולו כבוקס וכן הפרס בערבית ואשר שזה כוונת תרגום
הע': שדפון, מי שפירשוהו כקללת התבואה ואמרו שזה שנאמר בס' תקן ושם באחרנו וכן ירקון. ושיותר
מתאים שהוא חלי בגוף האדם: (כד) אבק ועפר מן השמים, בזמן הקיץ בהיות האדמה יבשה ולמתים
גשמים תוליך רוח סערה לפעמים אבק וחול מן המדבר, ועד שחקים יעלה ואם יפול מטר האבק הזה מן
השמים ישחר עיני בני אדם, וימלאו פה ואזן ונחירים בעפר, וגם בחדרי חדרים על כל הכלים ובתוך
ארגז הספרים, והוא רע מאוד ונקרא סאמום: עד השמדך, על דרך ההפלגה אמר כן, אבל לא ישמיד
לגמרי ועוד אם תספיק מכה אחת להשמיד שוב אין מקום לאחרת, אך זה מדרכי התורה להפחתם בקללות
ובקלות בפה אף שאינן שייכות כמו שבארנו בכמה מקומות: (כה) לזעוה, לדעת בעזעועים כמו זועה
בחלוף סדר האותיות ועניינו כמו ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ (ירמיה ט"ו): (כו) ואין מחריד,
ר"ל ואין איש אשר יחרד על זאת ויבכה על המלתכם רו קללה גדולה לאותם האנשים שאין להם מקוננים
ומקוננות על כל מת, אם איש לא ירחם על עניים, ואולם לפי שמחריד הוא בבנין הפעיל, לכן נאמר כדעת
מהרי"ל בגאור: (כז) בשחין מצרים, (עיין לקמן פס' ל"ה): ובעפולים, נראה כדעת הרמב"ע שהכוונה
לטחור, והוא מין חלי בתחתונית האיש ותקום הערוה באשה ואולם בערבית טרם עפל יורה על השאת.
ושקרי אצל שהאורים אשר שהוא לשון לניעות, ויש שעו התרגום העברי שם אשר וי"ו דובעפולים לומר
שפולים שם השכר שבו ידבק החלי הזה, ואין זה נראה כאשר הוכיח החכם באכארט בראיות ברורות:
ערב, באחרנו (בויקרא כ"א כ"א): (כח) בתמהון לבב, חסרי ידועה amentia, את כאיש משתומם
לא ידע בין ימינו לשמאלו את שתרגם חסורי תמיהות: (לא) ולא תאכל ממנו, אינו מדבר על הרעב,
אלא על הסבות המציאות לידי שבעון והמסון לב: (לב) וכלות אליהם. עיניך רואות אליהם כלות דירגע
[illegible] נאך איהנען: (לה) בשחין רע, זה שחין מצרים שנאמר למעלה כ"ז והוא
אשר נקרא Elephantiasis את דבר החלי: בשוקי רגלים נראו מתחלה שאת וספחת והעור יקשה כעץ יבש,
ולאחר כמה ימים הנה פרושה השאת הזאת על פני כל הגוף, ובשר הרגל יעלה מעלה מעלה עד שהוא
עב מאוד, ואז נמסו ונמקו כל האיברים כאלו היו משעוה, ואם תאחז ידך באיש כזה, מיד אדם יתוך
ממנו בנגיעה קטנה, ואולם כרגע ואחר נסתם ובאיברים אשר עליהם תבוא השאת לא יוכלו להתנועע,
ולאחר זמן הם יפרדו מעל הגוף אחת אחת, ופני החולה ירחבו עד מאוד ונראים השפים כמשואים בשמן,
ושיניו בולטים ומורידים תמיד דמעות וקולו נחלש עד כמעט לא ישמע האדם את דבריו, ולבסוף הוא
נחלש, ועד היום הזה לא נמצאה תרופה, ושאין עיקר הוראתו מין מכה שנקרא קנקלעג: (לו) ועבדת
שם, בעל כרחך כידוע מהקורות שקרו לאבותינו בעו"ה: (לז) לשמה, בתרגום הע' תרגמו עמם בקתן,
ואינו כן, והעניין שהרואה ישתומם זה שמה, והשומע יקח לקח את משל והמספר ישנן לבניו את התור'
לבלתי יחטאו את שנינה ע"ד ושננתם לבניך כי שנינה ענין חדוד: (ל) יחסלנו, שרש חסל נמצא
רק פה ובערבית יורה על עשות כליון: (לט) תולעת, הוא שנקרא אצלנו Rebenstícher תולעת
קטנה, יפה מראה, בולע רקמתים ומזיק גפני יין: (מ) זיתים יהיו לך, לא תהיה הקללה שלא יצליחו
הזיתים בארצך; אבל לך יהיו זיתים: (מב) יירש הצלצל, אנו היה פירושו יעשה הצלצל רש
ועני ופירשו כדעת רש"י אם ליו"ד של תלת יירש? לכן יותר נראה שהנקוד זר וטעמו יוריישנו
הצלצל וצלצל, ת"א סקאה והסבר רבים שהוא, מין חגב בעלי רגלים ארוכים, ואולי אינו כן כי סקא'
אנו מין אשר נקרא Stridulus ונקרא צלצל מקולו אשר ישמיע והוא שנקרא Schnarrheuschrecke,
וכן בערבית והמתרגם הע' וכן נראה ובסורי לרלורא הוא מין חגב בלי כנפים שורץ על הארץ ואוי בין
השבלים (בעזעגזיים אכלר השבלים): (מג) הגר אשר בקרבך, ענין הקללה אתה תרד מטה מטה עד
אשר בקרבך יהיה נראה כעולה מעלה: (מו) לאות ולמופת, כל כך ירבו הצרות עד שהשומעי' ידעו
באות ובמופת כי נ"ך הסבירך ויתכן שנתשך עם פסוק הבא ר"ל ידעו כי תחת אשר לא עבדת, או
ופסוק מ"ז נמשך אל פסוק מ"ח תחת אשר לא עבדת את ה', תעבוד את אויביך: (מט) גוי אשר
לא תשמע, יש אשר שבא שם על הכשדים ועל הבבלים בארצן בית ראשון ולזה מתנגד מלת מרחוק
מקצה הארץ, וגם ידעו בני ישראל לשון כשדים. ולכן י"א שבא על הרומיים ועל חרבן בית שני,
ואחרים ראיה כי על דגל הרומיים היה נשר תלאויר התורה על המאורע', כי באו הרומיים כנשר וכעיט
על הטרף; ואולם נראה שכל זה רק מליצה כללית ולא נבואה פרטית: ידאה, שרש דאה ופוראתו
דוע ולאנס כשר השותרגוים לכתת ירצה ברי"ס: (נ) אשר לא ישא, כנה' בד"ס ב' ל"ו י"ז ולא חמל
על בחור ובתולה זקן וישש — וכל עזות תורה על הכה, השוקד זמן רב, ואף כאן פירושו שאון לגס
אינו פרסן ולא יסיתו אמור מבלע: (נא) לא ישאיר לך, אף את שלא יאכלו כדרך המוירי באכלתם:

(נג) פרי בטנך, עי' בויקרא כ"ו כ"ט, והקללה הזאת נתקיימה בחרבן בית ראשון ושני: במצור ובמצוק, הוא הנקרא Paronomasie לשון נופל על לשון מדמיון התיבות ואין ענינים אחד בעדעטונגען ושניהם ענין אחד: (נד) תרע עינו. רעת עין בשמוש הבי"ת שני ענינים או התקמצות לבו ותפש מהונו לאיש אחר — ויבוא תבי"ת על האיש אשר בו ירע עין ובלה"א מישגינסטיג זיין, או שהוא של הונו יותר מדאי ויבוא הבי"ת על הדבר אשר יחוס. עליו גייציג זיין וזה כ"ל בפסוק נ"ו וכ"ד פה: (נו) כף רגלה הצג, כמנהג נשים שרות באחרית הקדם המפונקות מאוד עד שלא תלכנה ברגלהם אלא תנשאנה על כתפות ויוחדום לכך ע"י עבדים: (נז) ובשליתה, תרע עינה כי תאכל אותה בסתר ושיינו רעות בדבר שחפה בו; והנה עוד אפשר פגרע עין בשליתה מגלה תם לא מדים — והיא שליה י"א שהוא מלשון כי ישל אלהו נפשי (איוב כ"ז) וענינו חלילה והפשטה וכן בערבית סלים אחר בשר ודם סילוא מבין רגלים אחר לדתה ולדעת הרח"בע הוא מלשון שלו והוא תקום מנוחת הילד ובזמן וא"כ הפיר תאמר תרע בה עינה הבלתי תת לה מחיה: (סג) כן ישיש. כאת משאמר כי לא אשר יאהב השם יוכיח וכאב את בנו ירצה: (סד) ועבדת שם אלהים, וכן הוא בער"פ כי ע"י הפאר והמלוך רבו המשומדים והמומרים: (סה) לא תרגיע, יפה אמר החכם מו"ו יש"ר גרו' פי זה בוחם בדול, אבל למדנו ממנו נחמה גדולה שלא יעזבם ד' לנצח עד שיתלאו מגוה בין הגוים ויתאמר ארן הבחולה אלה תמיד יהיו אללם כנרים וכתושבים, ואף אם בקנאם יתירו דתם ויעבדו לאלהי נכר, האומה בכללה לא תחדל תהיות עם ד' וע"ז נאה ומקחאל כ' נ' נ': כליון עינים, יש פירשו שהוא דרך חלילה מלפה לתשועה ואין, ור"א יכלו העינים מרוב בכי ודמע: (סו) חייך תלאים, אמר המאור שהוא לשון ספק ויותר נראה שהוא דרך מליצה שחיין יהיו כאלו תלויים בחוט השערה דק מאוד ופר שתפחד בכל עת, כי עוד רגע וינתק החוט מרוב כבדות החיים, והלא ידעו מליצה דומה לזה של המורר רומי: omia sunt hominum (Ovid Ep. Po. 4, 3) tenui pendentia filo et subito casu quae valuere, ruunt ר"ל חיי האדם בחוט השערה נאחזו, כמעט רגע יפלון, והחזקים נשברו. — ולא תאמין, הפך יחד בחקים נאמן ר"ל לא תשען עליהם: (סח) והשיבך, בידוע שהגלחיאים לקחו עבדים ומכרום למצרים והוליכום שמה באניות סוחר, והקללה הזאת נתקיימה אלה מאלה וכן מלאכו בירתיה שבימי בית ראשון רבו לשוב מצרימה, ותלמי פילאדעלפיה המלך בימי בית שני פדה ששה אלפים עבדי ישראל הרי שהיו עבדים והקיסרים טיטום והדריון שלחו מספר עצום ורב שמה, כי מצרים היה שוק הגדול לקנות עבדים. ואין קנה. זו קללה גדולה כי העבד אם נמכר יאסף בודאי ושמעבו בזמננו כאשר קמו נדיבי לב לקרוא דרור לאתיופיני שהלם אשר במלוך יחיו תחת מכבם מלחמיהם. ורבו לגוליאם מעבדות לחירות (כי על עבדים השחורים והכושים המבו, ועל אחיהם בני ישראל לא נכמרו רחמיהם) ויבואו האנשים המעבדים מדי הנפש האלם ויתרגנו ויאמרו, אל תמכרו האנשים כי מה לנו עבוד את אדונינו תלמות ברעב כי אין לנו מחיה, ולכן זו קללה גדולה שאין קונה אותם ומגן יחשבו, והמלוכה והמלוך אין לנפש מחסה וגם הקללה הזאת נתקיימה לבתרי כי בימי אדריון הקיסר נתרבו עבדי ישראל כל כך עד שנמכרו בעד ככר לחם, וגם אז לא מצאו קונים, ויפה שר המשורר אשר על צרות שאירעו בישראל. וכך לשונו בהעתקה אשר העתקתי:*)

לרפת שור וסוס ישאפון
כקן דרור לה מצאה חיתה
לביא וליש במערות ישכבון
עלי ברושים חסידה שאננה
לכלם מנוח-מפגע ושבר
וישורון לא ישקוט עדי ידום בקבר.

כט (א) במרכנום הע' מתחיל הסימן הזה מאלה דברי הברית בפסוק הקודם: ויקרא לפי הבנתי הענין בפסוק פ"ט במתון הקודם לכן הכסיל ויקרא הטה שאת הקריאה שבסי' ח' ה': (ג) ולא נתן ד' אלהיך, כבר באורו שיש לשמוש במקרה שרבילות ושנוגות נפיהם היו, והכותב באל לכן אף אלא בדקדוק דמ' לשון עד היום הזה אף אם לא נפל זמן רב. מין המעשה ואין הספקל למד שהאלהו לעיל י' ד' והיון שהתורה האמונה היתה קבועה ונודעה בלב הרע"ם שהסי"ת הוא סבה כל הסבות ועלת כל העלות לכן יחס כל המאורע שאירע אלא יתברך אף פיו האלעים דרים, אז כל מה שהיה הקלה בשלמו ולא המצות בו וכן אשר אלק ד' אלהיך לעיל ד' י"ט וכן כאן: (ה) למען תשכילו, שהם כמלות האלהות נאותות אל התועלת שהרבו למשינה תם בינים והשלמה וכן ביהושע א':

פרשת נצבים וילך

(ט) ראשיכם שבטיכם, הנכון שאו האחלה סרה אתו והסעם ראשי שבטיכם וכן פרגום של

*) Lord Byron „Hebräische Melodien".

(י) וגרך, המרגו רז"ל שאלו עמהם מעולים מחטב עציך עד שואב מימיך. יש מפרשים כי תאמר עלים אוה החטוב שבעבדים והשואב מים סוה השפל, לפי שאומר מאיש וכו' עד וכו' ואין לזה ראיה: (יא) ובאלתו, יש אומרים שהוא לשון שבועה אבל יותר נראה שהיא הקללה שנאמרה לשל, ושבועה אלה והדומה לא נרית האלה נאמרו בפרשת סוטה: (טז) גלליהם, י"א שהשרש גלל שבורותיו העיקרית היא תנועה סבעית יורה על כל כדור עגול, וביותר על כדות צן וקורום שנגללות על הקרקע תל"א וואלצען, ומזה הושאל על גלולי אליליהם געטצענקלאטץ, והולם מה יענו לפסוק על פגרי גלוליכם (ויקרא כ"ו ל') ולכן יותר נראה שאמת שהורה בגלל על התנועה, והולם בעבור שנבר האמונה נגזה ונמאס כרפש ושיט נאדמה יגולל לכן עבור על האשוקן וכרעו בעל בעי"ן ואוה גלוליהם כמו שקוציהם ואם תבין לשון מסל על לשון באמור הכתוב בויקרא (שם) על פגרי גלוליכם ונפלה ע"ש: (יז) או משפחה, שהוא דבר יותר זר אליו והשה או שבט שהוא עוד זר ממנו אשר לבבו פנה וכו' פן יש בכם שרש פו שהם שני עניינים א' שיש בפתם כבר לע"א וב' שעובד את השם אבל יש בו שרש שנגלה ממנו יפרח לדור דורים. אשר ולאיה הפרחים הרעים; או שהוא ענין אחד והשני מוסיף על הראשון לאפלגה ע"ש שמעלה: (יז) ראש, או רוש בוי"ו לפדילו מראש שעניני בגבלות; אין ספק שהוא עשב מר או מאית מן הצמחים ולקתן אמאו ראש שתנים שהוא שם תבעלי חיים ומזה תדע כי ראש ואמר על השם בכלל — והולם עיקר ענינו לא ידענו בברור אך בעבור שידענו שהוא עשב מר ושם ויפרח ויגדל מהר ווולא אין נאים להסביל כמו שאמר (בהושע י' ד') ופרח כראש משפט לכן נראה לרד"ק (בעזעניום) שהוא מין שושנים (מאהן) שלומה על בגבול אשר כדור עגול תלמעלה ונתוכו גרעינים שממיתים ב"כ ומכדור הזה נקרא ראש בל"א אאהנקאפפע ונעשה ממנו המשקה שנקרא Opium ולדעת החכם הנ"ל מי רוש (ירמיה ח' י"ד) ולענה לען בערבית לשון קללה ונקרא כן כל עשב מר וממית כאלו הקללה בו תלויה והוא הנקרא ווערמוטה נותה בא"י ועלה לבנים ושפחות עליו כשפרות לאר ולאלו כדורים עגולים ותרים. ובדבים לדעת ר' יונה ז"ל לענה (משלי ה' ד') ורד"ק טען עליו שהוא לשון לענה: (יח) שלום יהיה לי כי בשרירות, י"א אם גם בשרירות העפ"כ יהיה לי שלום ולדעת אחרים אשרי לי אם אלך למען ספות הרוה את הצמאה הרבה פירושים עלו בפסוק הזה ובכלל נחלקו המפרשים אם לשון ספות הוא תוספת ותוספת או לשון כליון כמו סן הספה בעת העיר, ות"א ונפי' רש"י ורמב"ן לתוספה ניס והולם כות שהמפרשים יאמרו הוא לשון כליון וכן נראה ג"כ מלשון את שהוא יחם הפעל והלו היה ענינו תוספות היה ראוי לאות על שלמתה, ועניין רוה ולמאה י"א שרות כינוי לרשע ולמאה לצדיק כן תיאה בתרגום יוני באלכסנדרי' ולזה נוטה קצת דעת רש"י ורד"ק ור' יונה ז"ל ודעת כל האחרונים אך בחלוף הענין; בתרגום יוני נתרגם למען לא יכלה החוטא את הצדיק ורשעים נקרא כן הרשע שהוא כשותה יותר מדאי ונוח רע השבע והשאל לעתיד ע"א ולמאה הוא הצדיק טוב המזג מסתפק במועט וכותש את יצרו ואינו שותה רק לנפשו נפשו ויפרשו א"כ שכתוב למען לא יסותו תנקי בעד הפושע ויאיו כלם עלמדים בעון הדור. ור"א כי הרוה אינו ארץ שבעה מטל השמים ולמאה כאלו חים; ולמאה אינו מעורב ימים ומלאם ושם ע"י שאמן הארץ תבואה לידי קללה עד שמגיעת לגמרי ושתמשל שפושע הוכל מעדני כל סות אך ירד מטה מטה ויבלה את טובו עד שנשחת כל גופו וזה דוחק. בעזעניום חשב הרוה ולמאה אינו עשיר ועני וזאנים יכלו כלם כעני כעשיר וזה מדרכי הלשון כמו עצור ועזוב עד ועוב, ועוד הרבה פירושים אחרים ולא נערך בהם את הקורא והנכון נראה לנו כדברי הרב הערקסאימער כי רוה הוא לשון שובע ושירוש שענין נכלוה את למאו ע"ן הרוה, ר"ל השוטה יאמר אלך בשרירות לבי לרוות אם למאוני ולבלע אותו ע"י הרוה: (כ) והבדילו ד' לרעה מכל שבטי ישראל, י"א שלא יבוא שמו בתוך מספר השבטים ויסוף זכרו מתוך קהל ה' וא"כ יתבע שנאלו כמו והכריתו וי"א שהבדל שאינו שיהא לאות ולמופת וכמו שאמר והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן ששם הוא לפתה וכאן לרעה — ונראה שכל הכתוב קאי השנים או משפחה שאמר בפ' י"ז: (כב) גפרית ומלח שרפה, כבר באורנו ענין זה בספר בראשית, והמלה משחית הארץ שלא תגלה לכל, וכן היה מנהג לוכדי עיר אויביהם שמזרו לחורבה ויפזרו מלח במקומה — והקללה הזאת נתקיימה בא"י כי היה שוממה כעת ונאדרת שם שוד וחמס וכבר וכליון:

(כו) כל הקללה הכתובה בספר הזה, ר"ל כל הקללה אשר אלהים הופס וגו' (כן יאמר הדור האחרון האמים הוא הקללה? היא הכתובה בספר הזה אלה דברי משה לקלל העמון אחת שיאמר בשם הדור שאחרון קללות, דבר, וגו' אמר בקלר הקללות האמורות כאן: (כז) ביום הזה, אלה דברי דור האחרון שבימיהם יאמר כיום הזה: (כח) הנסתרות לה', י"א כל הקללות האלה נסתרות אלו, והוא ידוע אוזמו יבואו עליך, והולם באמרות האיש הסיבה נגלות לנו, ולכן נשמור לעשות ולדעת אחרים אין לנו לחקור בנסתרות ובהשגחה תמך אל הדרוש, כי לא רחוקה התורה ולא בשמים היא, אלא הנגלות לנו שאמור לעשות וכן נראה. וי"א התורה שעיקר נסתרת אלו יתברך קודם מתן תורה ועתה נגלתה לנו למען נשמור לעשות, ודעת הרא"בע ז"ל עיין באור:

ל (א) והיה כי יבואו, כל מי שיש לו עינים לראות לא יכחיש, כי הפרשה הזאת עתידה כי לא נתקיימה ימותיה לא בבית ראשון ולא בבית שני והיא נתחתמה והקדמתה וגדולה כללות לכל נבואות הברכה והקללות, יש עתים שתאמר בירושת הארץ, ויש עתים שתאמר בגלות ואמר שישוב עליך על מזמניה שאלו והנה וכו': (ב) ושבת, אם תשוב: (ג) ושב, כמו בפורה ואמו בהשעק (ישעיה נ'): מכל העמים, בבית שני לא היה קבוץ גליות מכל העמים, כי רק מבבל עלו מ' אלפים ואך מעמון ומואב

ומלכים יון ופרס וספרד ואדומת המערב שהיו שם יהודים מחרבן בית ראשון לא עלו לירושלים, ולכן נמצא בכאן על העתיד לבוא במהרה בימינו: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך, ר"ל שהוא יהיה בעזרכם אם תמולו את ערלת לבבכם שהוא החוב המוטל עליכם, אבל אין הפירוש שישוב האדם אל אותו מצב שהיה בו אדה"ר קודם החטא, כי אף שנבאו הנביאים שרוח אחרת תהיה עמהם אין זה מצב שהיה בו אדה"ר קודם החטא, כי מצב אדה"ר קודם החטא לא היה משונה ממצבו אחר החטא כי יצר לב האדם רע מנעוריו, רק משפטנו נפשו שלא יוכל להיות צדיק נקי מכל חטא, ואם ישתדל מעצמו לשבור עול יצר הרע לא יבוא לתכלית השלמות, רק בעצמו היה מצב אדה"ר קודם החטא, רק הבחירה כי הרי חטא, ואם היה מצבו קודם החטא בענין שלא ישלוט בו יצר הרע איך בא לידי עבירה? אבל הענין פשוט כדעת חז"ל הבא לטהר מסייעין אותו, ומל ה' את לבבך היינו מה שנבאו ג"כ שאר הנביאים שיסור כל פגע ומכשול ולא תהיה ע"א לרשת הטובה לרגלם, ותתרבה הדעה בארץ כמים לים מכסים, וכל הגוים יאמרו לכו ונלכה וכו' ועי"ז ינצלו בני ישראל מן גזרת השמד, ולא תהיה להם שום סבה לבוא לידי עבירה רק מנסים שיעשה לנו הש"ית נגאל בעזר אלדק. והאומרים כי חטא של אדה"ר בא עלינו בירושה יבקשו להם ראיות אם ימצאו; ואנחנו בני ישראל לא כתורתם תורתנו: (ח) ואתה תשוב, תוכל לשוב באין מעצור: (יא) כי המצוה הזאת, כל ספריה כלם: לא נפלאת, אין לה סודות מכוסות ונעלמות מעיני העם כאותן התורות אשר ושוא שהיו להם לעתים ונקרא: Mysteria, אשר הביאו המלכים לארץ יון, כי כל איש ישראל מצוה על שלמות תורה, והתורה פתוחה לעין כל שרוצה לגלה:

פרשת וילך

לא (א) וילך משה, אחר שהשלים כל דבריו והלכו גם הנגידים איש לאהליו וילך משה אליהם פעם שנית להזהירם עוד קודם מותו: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת, אבל דומה למה שאמר בפסוק תקרא את התורה כי שם הכונה על משנה התורה כאמור חז"ל ופה מדבר על כל התורה וזולת שירת האזינו כי לא היתה מתחלה בדעתו לכתבה, ואח"כ בא לו הצווי מן קרבו ימיך וכו', לא כתב גם את השירה, ובעבור תוספת השירה הוצרך הכתוב לומר ויהי ככלות משה וכו' (לקמן פ' כ"ד) עד תומם שזה כולל ג"כ שירת האזינו: (י) מקץ שבע שנים, באורנו (לעיל ט"ו א'): בחג הסכות, שיש לבעלים פנאי להתבונן בדברי התורה כי כל התבואות כבר נאספות, ואם בשנה השביעית שלא אין להם לאסוף ונראים דברי הרד"ק כי בכל שנה ושנה היו קוראים את התורה ומשלימו בראשית, שמות, ויקרא, במדבר בו"ן שנים, ובשנה השביעית השלימו ספר משנה תורה סיום כל החומש ובזה המנהג אצלנו לעשות סיום התורה בחג העצרת האחרון: (יא) תקרא, מי שיקרא רק שיהיה חשוב כגון המלך: את התורה הזאת, משנה תורה שהוא ספר הברית שבו כתוב הברית (ובמלכים ב' כ"ג) נאמר שיאשי' קרא דברי ספר הברית: (יג) ובניהם, אשר לא ידעו בין טוב לרע ישמעו ולמדו שהוא לשון חנוך כמו למדו לבניכם ויחנכו אותם ליראה את ה': (טו) על פתח האהל, עם יהושע דבר בעמוד ענן על פתח האהל. וכן עם מרים ואהרן (במדבר י"ב) רק ההבדל שבין נבואתם ונבואת מרע"ה שדבר פה אל פה עמו לא מעל הכפרת מבין שני הכרובים: (יז) והסתרתי פני מהם, המשל לקוח ממושלי בשר ודם באחזם אף חרה אף המלך באיש לא יצוה לראות פניו כאמר ופני המן חפו: (יט) ועתה כתבו לכם את השירה, יעשו שוטפים רבים לתפלה בישראל ויודע לכתוב יכתוב, וכן היה המנהג הזה אצל הקדומים שם כלם לפרסם דבר גדול כמו חקים ומשפטים וקורות העתים בתוך העם ויעשום ע"י מליצה ושיר לנגן תמיד למען יהיו סדורים בפי כל, וכן עשה פיתגורן עם תלמידיו שכל חקירותיו כתב להם בשירים מיוחדים לכך: (כד) עד תמם, עד לעיני כל ישראל: לעד, וכן היתה לעד בימי יאשי':

פרשת האזינו

לב (א) האזינו, נראה לי שיותר ראוי לנו לפרש פסוקי השירה הנפלאה הזאת בפרט מה שמדבר עליה בכלל, ובכן נתחיל: האזינו השמים, כן דרכי המליצה להעיד עדים קיימים וכזה נאמר ג"כ בשאר נביאים ובמליצי עמים אחרים ד"מ (Esto nunc Sol testis et haec mihi terra vocanti Aeu. 12, 176) ר"ל השמים כי תקרא, גם הארץ לי יעידו: (ב) יערף, י"א כמו יערב וכן בת"א ר"ל יהיו דברי ערבים לשמוע ואינו נראה, אף שמלאנו בספרי מליצה שמדמים אדם שנכסף אל דברי מוסר, לצמא נלאה למטר וי"א ערף הוא ירידה בנחת ע"ד ערפלה כמו שמלאנו יערפו טל, וכן לדעתם שעירים דקים כשערות אדם, ולענ"ד נראה שערף היינו שטיפה בחזקה ואחרנו דעתנו בענין הגרם הזה בפסוק רבשים יחשבו אף הם, וכן שעירים נראה שהוא הפך שערות ראש ועניינו כמו showers באנגלית רעגענשויער באשכנזית והענין כמו שכתב החכם הסו' יש"ר נרו' לפי שהשירה הזאת כוללת דברי תוכחות וגם נחמות לכן כנגד התוכחות אמר יערף כמטר לקחי ששוטף בחזקה וכן כשעירים עלי דשא ואמנם תזל כטל אמרתי אמרי נחמה וכן שעירים משחיתים את התבואה ורביבים דקים ישמחו כל פרח: (ג) כי, אשר פירושו בשביל שאני קורא שם ד' לכן שמים והארץ הטו אזניכם ותנו גדל לו ובספרי הכותים נאמר בשם ד' רק בת"א: (ד) הצור, י"א כצור שהוא מנוס ומחסה וי"א כצור שהוא תולה כל המתכות כן הש"ית מוליא כל היקומים וזה שאמרו בספרי ואין ציר כאלהינו וי"א כצור שהוא קיים, כן הש"ית נצח ורואים לדברי הספרי תמים הפסוק צור תמים; והאלם המשפט של כתות משמע שיורה על הכח בלי שינוי, והקדים כן. שאין אצלו לא שינוי רצון, ולא שינוי מעשה, וכל השינוי לא יוסד אלא ע"י מקבלי טובתו ופי' מעשים וכל המשלים כמטר וטל ושעירים ואור לקוחים מטבע המדבר הנורא: (ה) שחת לו, בפסוק הזה

נלאו כל המפרשים בת"א חבילו להון לא ליה, ונראה שהיה כתוב לפניו שחת לא לו והואם הנוסחא שלפנינו היא הנכונה אף שהתרגום הע' העתיקו כת"א וי"מ שחת לו הטעם אך לא בניו המה כי הם מום הם וי"מ דור עקש ופתלתל אשר לא בניו המה ולא יכירו כי ד' אביהם שחת לו למומם ולבשתם וי"מ מומם שלהם שחת לאבי"ה את הדור העקש ופתלתל אשר לא בניו המה וי"מ שחת הטעם את דרכו אך לא לו המום כי בבניו המום ועוד קלא לדעת הרמ"ד ובספרי הכותים נאמר שחתו לא לו בני מום, ונראה מכלם הוא פירוש זה: שחת לו הדור העקש ופתלתל כדרך שאמר שחת עמך ואלה לא בניו מומם מאמר מוסגר הנה ר"ל לא — בניו המה למומם ולבשתם את ושים לפי המסורה, ואם נאמר כי אלה לו לא נמלא אחת התשובה יהיה הפסוק הזה מחובר היטב עם שלפניו פי' הצור תמים ואין עוון תלוי ושינוי אצלו ואם השחיתו ומדוע יבואו כל הרעות האלה? אמר הצור לא ימנע טובו ולא שחתו בניו מומם ב"ל לא מומם שלהם שחת במו — ולפי שני פירושים האחרונים אחלה נכון ב"כ לשון יחיד נאלה שחת כי איננו שב על הרבים: (ו) נבל ולא חכם, נבל כמו אויל ומורה על הרשעות ועל הסכלות כי עניינם קרוב והפוכו חכם כמו שאמר חכם בני ושמח וכן הוא בן לא חכם (הושע י"ג י"ג): אביך, לא אלהינו עוד באומם שנקרא הש"ת אב ונראה שהענין כמו שאלהינו אבינו גואלנו (ישעי' ס"ג) והש"ת לא יכונה אבינו כ"א בבחינת היותו גואלנו ואנחנו עבדים איננו לפרעה וכל אשר נברנו רחק ממנו, ואדום ועמון ומואב אלה היו נעובדנו, ואין לנו שום גואל ר"ל אשר נבר שהוא הגואל והפודה כ"א הש"י הוא היה הפודה הקרוב ובבחינה הזאת נקרא גואלנו אבינו, כי רק אחד גאלנו, והאחרים נתרחקו זה מכוון לפי' הכתוב הוא: אביך קנך, כגואל שהוא קונה אשר נברו במחיר כסף: הוא עשך, כמו שיאמר הלועז condere gentem הענין זה: ויכננך, נופל על כל התכנה שיש בדבר לקבל השפע מאי שבדול ממנו· (ז) בינו, לשון רבים שאלת עם הוא שם הקנין: ימות, כמו ימי וכן שנות וכן אתה אולא בתפלה למשה התהלים: (ח) למספר בני ישראל, כמו עד מספר וכן ותלוך ד' לעולם כמו עד עולם והענין עד ולא עד נכלל חקק גבול כל העמים עד מספר בני ישראל שיגאלו עוד כוח לבני ישראל והתרגום הע' שהעתיק κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ ר"ל למספר מלאכי אל לפי דעת הקדמונים שיש לכל עם מלאך הממונה כמו שר של עשו וכדומה והענין שכלם תחת ממשלת תמורת שלהם, ובני ישראל הם תחת ממשלתו יתברך בלי אמצעי, והיודע קורות הפילוסופים ידע איך נשתלשלה הדעה הזאת אל תרגום היוני לאלכסנדר ואנו לא אאריך בזה: (ט) יעקב חבל נחלתו, המתבונן בקורות העמים יראה שיש לכל אומה ואומה תכלית את העוד ובחינות המש"ית ואם הסלו מלאו, לא יכלו ויאתו — כמו היונים נועדו לתפוש כנור ונבל ולדרוש בפילוסופי' ובחכמה, והרומיים מחוקקי עמים בנמוסי המדינה — וישראל מה זה עושה? לא למלולים נבראו, ולא לרדד עמים תחתם נולדו, כ"א לתפארת בחני כל העמים, ממלכת כהנים ולמדו כל האומות תורת ד' את שכם חלק ד' עמו. והבן: (י) ימצאהו, הנכון שהוא כמו כענבים במדבר מצאתי ישראל הושע ט' י' ואמר שגם התחלת האומה היתה לאסף מדרך הטבעי שכבר היו כר"ו אלפים רגלי הגברים לבד מטף ונשים ועדיין לא היה לאום אחת, ובמדבר התחילו נסלחותיו וכן הוא אומר מצאתי את דוד עבדי והדברים כפשוט' ואת מפיק לרביעת וחינו, נראה והתרגום הע' כמו כן או הספר שהעתיקו כספרי הכותים שכתבו יאמצהו תמ' יאמצהו: ובתהו ילל ישמן, שהם יצואו חיות טורפות ובספרי הכותים נאמר בתאלאות ישמנהו ר"ל שמך נחלה וכן לקמן פסוק י"ח קוראים אל מסוללך בת"א ותרגום הע' כת"א. והמדבר הזה נקרא היום אצל הערביים מדבר בני ישראל: יסבבנהו, סביב לו מחסה הים כחומה לעיר: יבוננהו, בהשגחה פרטית שינים וכן וידע אלהים והם פירשנוהו וכן שרש בין ובינה בערבית: אישון, נגזר מאיש כמו pupilla שהוראתו בת קטנה וכן בת עין בעברית והוא כדברי רש"י ז"ל ולשון ונראנו (?) לא נמצא רק כאן ואמנם שנמשלה לבת עין תכלתו ב"ע אצל כותבי הלטינים כמו quid carius est occulis (Cat. 81): (יא) כנשר יעיר קנו, עיר ענין התעוררות ופי' הכתוב נראה לי שיעורר את גוזליו לעוף עמו ועליהם ירחף ר"ל יגן בכנפיו על הקן כי זהו ענין רחיפה בדי שיעופו עמו, ואח"כ יקחם על אברתו, ותפילם אברה ואחר יפרוש כנפיו ישאם על אברתו' כי כן דרך בני עוף אחלו, שיאמרו את גוזליהם לעוף בשמים ועד"ז למד הקב"ה וחנך את בני ישראל במדבר לתורתו, ויגשם ויענם וירעיבם — וי"מ יעיר חסר הפעול והענין יעיר רחמיו כמו אם זך וישר אתה, כי עתה יעיר עליך (איוב ח') וי"א יעיר שלשלל קנו ממקום למקום — ירחף התרגום הע' נראה שקראו ירחם בח"ם: יקחהו, או שב על הקן או כל אחד מבניו ולזה לשון יחיד: (יב) בדד, אחד וי"מ בטח ואינו: (יג) במותי ארץ, הוא ההרים והענין שיהיו בטוח מפני אויביו: תנובות, כל אוכלה השדה אשילונו למעל' נקרא נת ומזה ניב שפתים: דבש מסלע, סלע סלע מחם ודבש הוא דבש של תמרים שנותנים על ההרים וי"א שהוא מין שרף הנוטף מעצים שטעמם מתוק כדבש: (יד) תשתה חמר, מתורגם ע"י החכם מאיר מיכל זאקס נ' דאס טרויבענ-בלוט טרינקסט דוא שיימענד והאמר הוראתו זוהמא ובערבע וכן באהרות חמר איננו פי' חומר כי הם מין אדמה בעמק השדים הידוע בשם Asphalt וכתבנו זה בבראשית במקומו: (טו) ישורון, י"א שהוא מלשון שור שראה את ד' מה רוחק והנכון שהוא כמו ישראלון וקראם כן בגדר האהבה כדרך להקטין הגוף הנאהב יתרבם כמו שאלהינו אישון וכדומה Diminutiv בלע"ז וכן ע"ד המשל קראם בשם הזה והאהבה: כשית, י"א לשון כסוי וי"א לשון אכילה ותרגמו דוא ביסטעפס אונג דיך רוח מקביל לעלות ויטעש כי המשל לקוח מן השור: (טז) יקנאהו, העיקר בענין הקנאה כמו שמלאהו באשר בניהם שהמשילו הקב"ה לבעל נעורים ובני ישראל לכלה שזונה תחתיו זה ענין מלת קנאה ומלת זרים: (יז) שדים, החכם יש"ר נ' אמר שהוא מסך שדי ולגנאי כמו קדוש וקדש וקדשה וכן עת ועת כנוד וכנד לשון התרוממות וכנד לשון כבדות והקושי וכדומה ואם הורתידם שאלה אלוהי שער כמו שימצאן בעלנים או פאון אצל היונים או פאונוס אצל הרומיים והיינו

[illegible] ולפי [illegible] שזאת לשון [illegible] על [illegible], [illegible] [illegible] עם [illegible] ... [illegible] כדרך [illegible] ... [illegible] גורל [illegible] [illegible] immortale [illegible] ... philosophica : חדשים מקרוב באו, [illegible] ... יורה על [illegible] ... ישראל. — (יח) תשי, [illegible] ... (יט) מכעס, [illegible] ... (כ) אראה מה אחריתם, [illegible] ... (כא) בלא עם, [illegible] ... (כב) [illegible] ... (כג) אספה, [illegible] ... (כד) מזי רעב ולחומי רשף, [illegible] ... [illegible] ... [illegible] ... לשן בהמות, [illegible] ... לפני החרות: (כה) מחוץ, [illegible] ... (כו) אפאיהם, [illegible] ... [illegible] ... [illegible] ... (כז) לולי, [illegible] ... יגורו, [illegible] ... (כח) אובד, [illegible] ... (כט) יבינו לאחריתם, [illegible] ... (ל) אם לא כי צורם, [illegible] ... [illegible] *) : מכרם, [illegible] ... (לא) כי לא, [illegible] ... ואויבנו פלילים, [illegible] ... (לב) כי מגפן סדום, [illegible] ... Solanum [illegible] ... שדמות, [illegible] ... (לג) חמת, [illegible] ... וראש, [illegible] ... אכזר, [illegible] ... (לד) הלא הוא כמס, [illegible] ... כמס, [illegible] ... (לה) נקם, [illegible] ... ושלם, [illegible] ... (לו) כי ידין, [illegible] ... אזלת, [illegible]

---

*) [illegible]

עצור ועזוב, מלת עצור תורה על המניעה ומלת עזוב על ההפסקות והענין הזה פי' גבאון י"ח פיסק גנאה ר"ל דבר שיקר נשאר כעליו מכל נשואי העורים והנשים הנפקד וסגנונו ו"ח כפסוק מקום כיולת מפני ו"ח כאח כפרת ו"ח כאחות כנשוי ו"ח כמוגאל ועצר ועוד ד' פעמים במקומות אחרות ואת נתקדש (מלכים א' י"ד י' ועס ב' ט' ט' עס י"ד כ"ו עס ב' כ"ח כ"א) והוכון אין עצור ונית הבלה ואין המפני השפט אין מחד: (לז) ואמר אי אלהימו, ואמר התמה אם אלוי נשוים כי האלילים מגל יתנהרדים סמופתים יענדו מן הארן כאשר גגחו פ"ח רבים מהמחלים: (לח) יהי עליכם סתרה, מלת ויבן: (לט) ראו עתה. הפוך שיאמרו מאליליהם תהאו כי אין אלהים אלהי והשפט סניחי משית על הבורים נפש ד' ישפטו ונלכו ידעו כי אחר אחד והמו אחד ויודו לפלוש על כל העולם והם אחד מאמית והחיה. אך לא רצה להאחרת סופם, כי כבר סימה המעדיה הזאת והקרבה אלה בפנים קדמותיות ופי' נרבנ"ע: (מ) כי אשא, פי' אין ידי מגיע אם אפני סרימותי ידי ונשבעתי חי אנכי לעולם אם שעתי, ונשיאות ידים ענין שנשבע מנהג העולם אז (תרגום שמה מלה promittere נראות כי מלה זאת תורה אולם על הסגנבה: (מאא) אם שנותי ברק חרבי, אם אשן פרני ספות פברק ויאחז חרב ברקי ואוי תחזה ידי במשפט שפני שמפוד לכל דרור אשר אני הגוע נקם לצרי: (מב) אשכיר חצי מדם, נעימת ויפה מגילה הזאת: פרעות, י"א פסס פרי ונגעדי הנינים ואחרב מיעל אקים תרגם עתק לערעשאנטסטערסטען הויפטע (ע"פי דקדוק ?) וי"א סמלה לשון קדקד ובן נראה: (מג) הרנינו, אינו לשון מזה אלא כמו שכתבנו רוב שמתרחים מלשון ולא מלאחה אוין דעלינו רנה ושמחה ובן תרגום יצב'. כי מה עטם לשה את ישראל אין סמה אלא לצמ"ח אלא הטעם הסמדו לפק מעצרת עמם ושוד לשמי ממאליוסים נהרגם אלא שמצו אותם כו. וקם יסד לנרוע: וכפר אדמתו עמו, י"ת אדמתי ועמו או כאדמתו כעמו או סוי"ו דאדמתו נוסף וסוגין אדמת עמו ויש אומרים שטעם יכפר את אדמת שהקיאה הראם מפני התועבות אשר עשו: —

ויאמר לשמה נזה השירה הנפלאה הזאת והורכן ענינים נקלור כן פוח: אמר אותו פלדיק שרם תהל לדבר אעידה בי השמים והארץ שהם קיימים לעד שישמעו כל דברי: (א) כי אדבר תרכות ונחמות קשות ורכות אתכם: (ב) שמעו את אשר אדבר כי שם ד' אקרא: (ג) אני אגמר לכם כי כל דרכי ד' ישרים ואין עד מלך ואם יראה בעמיין סוס סעני, אין זה כי אם משחת בני אדם, ואם מגע חסדו מאתם הם סיו נעוכריהם (ד' וה') ואמר שאחר זה דרך כלל התחיל לפרש מפסוק ד' עד ט"ו ומספר כל תקופות סעטם הש"ית ואולם אם יקשה בעיין הלא אלור אמרים לא יעשה מעשו מדוע הצלה הארץ מאין יושב? ע"ז ענה בפרט מה שאמר דרך כלל ספת לא לו בנוד מומם ואמר וישמן ישורון ויבעט וכו' עד פסוק י"ט ונעצור זה וירא ד' ויתן כי אם אמר יאהב ד' יוכית וסיתה גם זאת מטובתו יתברך ויתוח לא טנה ואם נראה כחלצף רק בנמנו תומם אם במנגף עד פסוק כ"ו ושם אמר שמן סדין סיה ראוי לעשות נשם כליון ח"ו ואולם סתורה שזאת מה תפסח עלות סם ישראל ממלכת בגוים נאבדו מן הארץ? כי הגוים האחרים עם אוזד עלות שמה, ואחר באשר יפתע, וסמה יוכרו את הדבר ויאמרו כי ידינו רמה ולא ד' פעל כל זאת, ואמי ילמדו תורה, אם ישראל אין? כי סעמים סהלה מתה תגיונים וגם וכו' עד פ' ל"ד ולכל המעשים האלה לפני הם גלוים וכפתוים על מסרי, ולכן לי נקם ושלם אם יקרב יום אידם. ואז תפוצ האנסם על גוי ישראל אם תראה כי אזלת יד ואת תראו כלם בין ישראל בין האמ"ע כי אני אני הוא אמית ואחיה כאשר שנאמר והיה ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד וכל הגוים ילכו לבנו ולכם בית ד' (וראה הנבואה הזאת לא נתקיימה תמם ונשאתנו) כי אני נשאתי ידי אל שמים שאתן גמול למוריעים המצררים את עמי ולכן אתם גוים הרנינו כלם מברכינו את עמי ומהללו אם זאת ולא תמשעו פני ענוים כי אם תשמחו אותם כי יום לד' לנחמת ויהוה יקנם את עבדיו ולא יכפר על אדמת עמו ע"כ תוכן עניני השירה המפוק' בדברם בדברי נחמה ומרור' בלענה בדברי תוכחתו את אומר יערף כמטר תזל כטל — ומה שנתקיימו כבר נתקיים, לא ולמד מה שספרו לנו קורות העתים הגדולות מני ישראל בומי בית המקדש, מלכים ונסיכים תמגם ילאו, ונכבדי ארץ כבוד למו נחלו, ולאחר חרבן בית שני, כאשר שמלטנו לרום רמות בעו"ה שלסלנו ד' ושולמלנו כמסחטת השמד עד שבכל דור ודור עמדו עלינו לכלותנו, ולא תמלא סוס אומה סבעולם תדובאת כישראל. על בנו אבר מרשו מולשים אחריכו למעניתם, ועוד גם עתה אבותו בעבדים לסבול סן ועין, ואם אמרנו לכם שלהינו חפשי בעד שן ועין, אז: הרקו שן וילהקו ויאמרו לכן לא נשאתכם חפשי כי כתוב גוים זה ותה נכס ואין תאמרו ניחיה כתושבים בארץ — ומי יספר כל הפלאות שאירעו לנו, ועכ"ז לא חדלנו תלמיות נכבדים ומכובדים ע"י תורתו ורגים מאנשי הדור קמו ודחו את עינינו ולמדו לא נעשה כן לנו מזורה אלה אחינו הם, אך לשוח עמלו, כי מה לנו לעזור שם שלפסם עד שמחפן נאמן זם עוד בשר ודם כי אנשים הנושים הם ואנשי כח ורק ד' יפעל כל זאת, את שלמדנו מסורה אתם שקוה תקותנו ואמונתנו, עוד ובגלות יום, ויקים ד' הופע לו לנם כסנים כדמוניות אמן ואמן! — כן יהי רצון: (מט) הר העברים הר נבו, במדבר ל"ג י"ג נאמר עברים ולעיל ג' כ"ת נאמר ראש הפסגה וכאן נאמר סר העברים הר נבו ולקמן ל"ב א' נבו, ראש הפסגה? ומזה נראה שגנו סוח ראש הפסגה והפסגה חלק אחד מהר עברים וסר עברים הוא מגב לבלעק ומתחרחו ים המלח עד הר שעיר, וגוסא המערבות תוהו ונבו ואנו לירח — ואין לידע בבירור מיה הוא? ויש הסנו ספות Abarus פאקרת יש"ד מילין מחרנון ספות גלפוט ובלפון — מערבי לים סוף נמולת וסמה יעל קסן — וקיתע כי סתר סנקרא טספרום סינו מנגד לירחו: —

וזאת הברכה.

לג (א) וזאת הברכה אשר ברך, תוסף מלת בה: איש האלהים, לא קראו התורה איש האלהים

עד לפני מותו, וכן תפלה למשה איש האלהים: לפני מותו, אמר לאחר מיעקב ובמותו לא נברך וחקה אלא הגיד עתידות, אך לא סדר השבטים כאן כמו שסדרן יעקב, ועיין מזה לקמן: (ב) בא, זרח, הופיע, שהם יורה התפשטו ילין מתרכים בלשירת לבע רקמתים עד שקרני השמש יאירו את כם, ולעם אשרים אנה יופיע השמש בגבורתו בתועפות אחור, ונמשלה לזה תורתנו אם שנסר סיני היתה כלסירה וכשחר מנים חשך, אך עוד לא יצא זרח' על פני כל הרקיע, כי עוד שה עיני העם מרהות, עד שנשלשו במדבר מ' שנה ונאור עי"כ לתשבת האמתית אז זרח משעיר והופיע מפארן עד שבאו לקנה ארץ ישראל ושרם יפע כבר באורנו שהוא לשון חזק ואמץ: ואתה, בנ"א ועמים נראה שהיה כתב לפני ואתו וכן בתרגום הערבי ובספרי הכותים: מרבבות קדש, הרבה פירושים בזה הפסוק, והפירוש מאוחרי המסורה יש שפירשו קדש שם עלם פירוש אות מדבר קדש, אם בתרגום הע' שתרגמו *zaglaeuguuen xen* Kades

וי"א ואתה בתריבות קדש ששם רבו בני ישראל וי"א מתי־מריבת־קדש, אם יהיה מקביל לשעיר ופארן שכל אלה המקומות היו מפורסמות; ואולם המפרשים ע"פי המסורה, י"א ששמה המלאכים, וכן נראה (תהלים ס"ח י"ח) ששם כתוב רכב אלהים רבותים, וי"א ששמה בני ישראל שנקראו כן: מימינו אשדת למו; גם בזה נבוכו המפרשים והעתיק לך דברי חכם אחד ע"ז תענין*) וז"ל „יש נוסחאות שכתוב אשדת ופירשו המפרשים שאשדת או אש־דת היינו עמוד הענן, והאש ההולך לפני ישראל להורות להם הדרך אשר ילכון, כי מלת דת כדעו תורה ר"ל כמו שמלת תורה עיקר הוראתה כמוה ניד והוראה אח"כ על החק והמשפט, כך מלת דת, ולכן תאות התלה שהות לעמוד האש. ויש פירשוהו על הברקים שהיו בשעת מ"ת ע"ד מסרתיו אש לוהט. וע"י המלאכים שאלה שסלה פירש לאש דתו. וכן נראה מפירוש רב סעדיה. וי"א כי דת נגזר מן יד ומלת יד עניינו מלגה כמו יד אבשלום (אע"פי שהמלגה נקראת כך לפי שהיתה עליו לזרת יד) ופירוש אש דת כמו דת או יד או מלגת אש והיינו העמוד והפרנוס הע' גתפך תימינו מלאכית לו, והם קראו אשדה עמו את' אשדת למו ואשדות לקחו מבורת סדי. ויש שקראו אשדת

ענין נסרות, כי השמים הרעישו בשעת מתן תורה וי"א שהוא כמו אשדת מורכב מאש ושדה ומלת שדה ענינו מורה אלוה מלשון ידו בן אבן והטעם ירה אלי אש ולזה אסכים גם אני כי אש דת כמו שכתבתם לשנגו פירושו ידה אש למו. והאלה בעלמה ר"ל דת כמו דאד בפרסית לשון נתינה וכן datum ברומית *unaeseld* בגייה או שהוא כמו *unayeleid* לשון השמה, וכן זעקילען בל"א שממנו נגזר מלת בנופשן וכן באדרמית סוס טעם; ואולם גם הקדמונים נבוכו במלת דת במגלת אסתר לר"ק הוא לשון שרה ולדעת אחרים עלה ויש אומרים רצון וכן מלת לתבר הגמלה' (דניאל ב' ב') תורה על אירוע דת ודין. ובכן נסכים שדה נגזר מן ידה וכמו שבארנו שהוא השמת חוק ונתינת דין ועראתו ידת פ"ב מגת, ואף שפרש ידה יורה על הזריקה אין בכן עלום, כי כבר מלהנו מלולת זורק חוקים גם בספר לשונות או שידה כמו ירה ועניינו תורה כי היד תורה באלבע. וי"א כי דת נגזר מן דעת גבלעת העי"ן, זהו דוחק. וי"א מענין סת, וגם זה תינו, עכ"ל החכם. והנה תראה שרבים חקרו בזה ואם אסר סות בעיניך בחר לך, והנראה לע"נ כי עד מלת ואתה שב על התורה שניתנה להם ומתלות ואתה וכו' על הגבהתו במדבר שילא כבר לנה לפני העם וכבנות קדש אתה בני ישראל ואשדת היינו עמוד האש: (ג) אף חובב, עיין בבאור, והעיקר נראה שהוא לשון חבה ואהבה, וכן הוא בסורית ובערבית ונראה שהוא כרבע חופף כי חפיפה תענין אהבה היא, והחכם מיכל זאכס תרגם אויך טרוג ער איהן זיינען בוזען דיא סטעמע, וזה מלשון לטמון בחבי עוני (איוב ל"א ל"ג) (ואפשר שחזה נקרא בחלוף הצי"ת עם הפ"א חוף הים כמו שיאמר האלגו מעערבוזען sinus ברומית): כל קדושיו בידך, אם נאמר שמלת לרגלך שב אש"ית נוכל לומר כי קדושיו שב על עמים, ואף שעמים לשון רביב) והענין נכבדי ארץ והוא כמלת אלהים שתורה ג"כ על השופטים והגידים: בידך, אתה תהיה להם למחסה: תכו, כמו תכא בערבית לשון חניה, והם חונים לרגלך ר"ל העמים שנטו יה חונים: לרגלך, י"א כתלמיד לרגלי רבו, וי"א בעבדים תחת אדוניהם: ישא מדברותיך, י"א שמלת דבר תורה על הממשלה וישא מדברותך היינו גשא ממשלתך קבל עליו עול מלכות שמים, וי"א הש"ית קם (מכסאו) מפני דברותך (דברי מריבות) והתרגום הערבי נעתק ע"י מותדיה. והחכם מיכל זאכס תרגם: אויף בעבטען זיא, ולא ידעתי כוונתו, ויעד פירוש אחר מלאתי לכל הפסוק**) כל קדושיו (כל מלאכי יה) בידך אלך אמה, כמו על יד הנהר) והם תכו לרגלך (והמה נדבקו ברגלי העם אשר לך כמו והעם אשר ברגלך) ישא מדברותך (והממשלה והאהבה הוא נושא בעלמו ובכבודו ומדבר היינו תולה ומשא) ויתורגם לפי"ז זיינע היילגן אללע, זיא סטעהען דיר לור זייטע, זיא גנעשטן דיין געפאלגע, ער אבער טרעגט דיא אבהוט איבער דיך: (ד) תורה צוה לנו משה, בלשון נסתר אף שהוא המדבר, וכן ואל משה אמר עלה וכו', ואפשר לפרש שכתוב כמו אשר לוה ה' את משה ללוים (במדבר ח' כ'), והטעם תורה אשר לוה ה' את משה לנו תפסילנו, שהתא מורשת לקהלת יעקב: (ה) ויהי בישורון מלך, י"א שקאי על מרע"ה שהיה כמלך, אם שיב כי אמר ה' ימלוך לעולם ועד, ולא נהג עלמו כמלך: בהתאסף ראשי עם, ביום הקהל כמו שאמר לעיל. והנה תוכן הברכה הזאת ברכה ונבואות אך לא סיים בפורענות, אם התלוק שבין שירת האזינו וזאת הברכה, כי שם הגיד להם גם פורענות, וכאן רק מן המאורעות הטובות יגדר, ולכן הפסיל לספר מהעבר, וכל טובות שכבר עשה לנו בקרבנו למעמד הר סיני וספק לרבנו במדבר ותפארן הופיע. והנה

*) געזעניוס, טהעזורוס זייטע 368
**) פאסטערס קאמענטאר ל. סט.

בעלמו היה גיבורן מלך, ולא ע"י אמצעי, ועתה מספר מה שיעשה לאם עוד באחרית הימים, שהוא עיקר כוונתו: (ו) יחי ראובן, שנתחייבו לאחלן חושים לפני ד' והמה בסכנה והתפלל עליהם: ויהי מתיו מספר, נראה שפירושו יחי ראובן ואל ימות עד שיהיו מתיו מספר ניכט שטערבע ער דאס זיך איינע אהנגאהפלט פערדינגערע כי פי' מלת מספר היינו מעט ועי' ברהב"ע (בביאור המבאר) וו"א מתיו בגברים אנ"ס ר"ל הנופלים במלחמה יהיו מעטים וזה דוחק — והנה לא זכר שבט שמעון והטעם כי כבר חלקם חלקן ביעקב ואפיצם בישראל, ולא רצה לשים בפורענות כאן. ויש נוסחאות שכתוב בהם יחי ראובן ואל ימות שמכון את מוויף מכותב אחרון אחד וו"א שלא הזכירם לפי שנלמדו לבעל פעור, והנכון נראה שנכלל בברכת יהודה כי גורלו נפל בנחלת יהודה ובני שמעון מפתרים בתוכה ולזה כיון ב"כ רש"י ז"ל ע"ש:— וסדר השבטים כך הוא: ראובן הבכור ואחריו יהודה שעלה בתחלה למלחמה ואח"כ לוי כי לוי ישב בירושלים בין יהודה ובין בנימן ואחריו בנימן בן רחל אהובת יעקב ידיד ד' ואחריו אחיו יוסף ואחריו זבולן ויששכר בני בני יעקב ולא בני השפחות ואחריהם גד החשוב בבני לאה ויולא אלון לפני אחיו כשבט ראובן ואחריו דן שופט בישראל ונשארו רק נפתלי ואשר, והאחרון הוא הצעיר ולכן מאסף לכל השבטים יחשב: (ז) ואל עמו תביאנו, י"א שנבא על ימי יאשיה שגיתיו הוליך נבוכדנאצר שבויי יהודה, עמו ועי"ז אמר תשיבנו תגלות לעמו וזה רחוק והחכם מיכל זאכס תרגם תנהלנו בתוך עמו: ידיו רב לו, י"מ ריב ריבו בלדו וי"א ידיו ירינון ולענ"ד נראה שרבוי ידים משל לתקיפות, וכן אומרים בשאר לשונות בני קדם על מושל חזק שיש לו הרבה ידים*) וברך את יהודה שתהא לו כח וממשלה כי הוא המוליך והמנהיג לישראל וי"א רב לו כמו בעדו ר"ל בעד ישראל: ועזר מצריו, יש סיכתו אם ירינבו ידיו בעד ישראל אז תהיה לו עזר: (ח) וללוי, כמו אמרו לו אחי הוא, (ט) האומר לאביו, יתכן להיות שאמר כן אכהן שנדול שאמר לאביו ולאמו לא יטמא ולזה נותן הטעם כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו, ואולם הפסוק לא יכירו פנים במשפט: (י) יורו משפטיך, מזכיר בקצור כל מצות המוטל עליהם משפט, תורה, קטרת וכליל בעריכטפסבהארקייט, לעהרהאט, אפפערדיענסט: (ח) מן יקומון, כמו בל יקומון ודומה למלת מן בעברית הוא privativum α ביונית — ודגן: (יב) חפף, לא נמצא שרש זה רק כאן ויהוא לשון מגן והסכה כמו שנאמר ס' ב' ודוב המפרשים ואמרו שנבא על המקום אשר יבחר ד' וכן נראה, כי אין ספק שמרע"ה כבר דבר על חלוקת הארץ עם יהושע כאשר כתבנו בס' לא תסיג גבול ומה שנמלא שהיתה החלוקה ע"פי גורל ולוה כן הסי"ת כדי להסיר קטטה בין השבטים אבל כבר היתה החלוקה מוסכמת אצלו יתבר' וגלה למרע"ה; וי"א שכל זה הוא רק משל ומליצה ונמסך אל מה שאמר כנשר יעיר קנו שהוא ירחף על גוזליו כך אמר כאן בבנימן ידיד ד' וישכן לבטח על ד' כבתלוש על כנפי נשר, ועל כתפיו של הקב"ה הוא שוכן; ואולם מצאנו לשון כתף על מחות הארץ כאשר יעידו הרבה פסוקים ביהושע: (יג) מבורכת, בתרגום הע' מברכת והנכון שברך את יוסף כמו שברכתו יעקב, ויוסף היינו מנשה ואפרים: ממגד, י"א שכל דבר חשוב נקרא כן, שכן בערבית וי"א שהוא מלשון מגדנות והרבוי מגדים ובערבית הוא כמו נגיד בעברית בחלוף הנו"ן: (יד) תבואות שמש, פרות שגדלין פעם אחת לתחזור השמש ר"ל פעם אחת בשנה וכנגדן תגד גרש ירחים שגדלין בכל חדש ד"מ הענבים שהם תנובות שמש; חציר וירק שהם גרש ירחים ומה שכתוב הרמ"ד אינו נראה, כי הרי ירחים הוא ברבים, ואולם אמת שיחשב כמה פרות ללבנה וכן מצאתי בספרי ווירגיל, (טו) ומראש הררי קדם, לדברי האומרים שראש היינו בשם נכלל לפרש הררי קדם כמו הרי מזרח כי גלעד במזרח היתה ושמה לרי ובשם כידוע תמאמר הנפיל והראב"ע כתב שמשרם מלת ממגד ר"ל ממגד ראש הררי ויותר נראה כי ראש היינו בשם והררי קדם כמו גבעות עולם שלאחריו והאריכוהו בבראשית מ"ט כ"ו: (טז) ארץ ומלאה, הראב"ע חשב שזה הסך הסרים והטעם ארץ המישור ואינו נראה כי מלת ארץ תורה על הכלל, ומלואה היינו יבולה: שכני, כמו השוכני נור ביהדון הוי"ד חכר הסנה רמז לאתמדת התמבוחה כי הסנה איננו אכל אע"פי שבער באש וכן לא תספוק הברכה: ולקדקד נזיר, באחרו בס' ויחי: (יז) בכור שורו, אינו מוכח שקאי על יהושע שהיה משבט אפרים, כי אפשר שנכלל בזה כל השבט אשר גם יעקב שם אותו לפני מנשה, ודמה אותו לשור כי זה נכבד אלא בני קדם: וקרני ראם, אינו קאי אל אפרים לבד אלא על השור עצמו שהוא שבט יוסף ואפשר שמלת בכור תורה פה על המובחר בכלל כמו שבארנו בכמ' מקומות, ואמר שורו הוא בכור ושור הזה עם קרני ראם הם רבבות אפרים ואלפי מנשה: אפסי ארץ, ר"ל עד אפסי ארץ כי עד הים הגדול מושבם היה: (יח) בצאתך, למלחמה ורבים פירשוהו על מלחמת דבורה ודעתנו הענית עי' בס' ויחי: (יט) עמים הר יקראו, י"א שהוא הר תבור שבין זבולן ויששכר ועמים יקראו בשם ההר הזה, והמפרשים אחלה הוכיחו לזה, כיון שאמר שפע ימים יינקו שהוא סמוך להר תבור — ואין מזה הכרע אמנם, כי הכתוב אינו אומר כי משם יינקו אלא אמר סתם כי (ר"ל בשניל) סיינקו: ושפוני, כמו ספוני ועי' לקמן ל"א: טמוני חול, י"מ אבק זהב שנמצא בחול וי"א מתכות בסר ולנו נראה כדרז"ל שהבזית שנמצא ר"ל זכוכית וכתבנו מזה בהקדמה לס' בראשית: (כ) ברוך מרחיב גד, נכללת פה ההודאה להשי"ת על אשר נתן את סיחון (נחלת גד) לישראל, כי יושה היה אמונה והתניה במלחמה הזה: וזרוע אף קדקד, נראה כתרגום הע' שתרגמו ἀρχοντα היינו

*) ואמפר שמצאם שער היונים לוחם מאה ידים לעם כענקים ושמי אי ἑκατὸν χειρία ועי' מה שכתוב מזה בספר Palaephatus, De incredibilibus, 2, XX,

פרושים רחבי לבשום: וזרוע, בעלי מלחמה מנצחים תחת שרי צבאות, תרגם בר שיטנו נפ' ומי, והמכס מיכל זקים הרגם בנוענועס ויעטריימיב אחד גד, שמינ מלת נרק מלת גד, ומפ' מדשע קורא מזרחם והינו: (כא) וירא ראשית לו, הרגם פירושים יש לפסוק הזה, והולם אין לבכר ממש ועתרגום בעל תרגמו ויכם לו ברחוס נחלק הארץ ממחה הסר שם מחוקקים גחמש לנמים וה"ל ממש אלא מפוקק כשם הקנין. ומפרשים קדמונים החרו שמפון שינו קבע ומחקק זה מרע"ה ושמעם שבו קבל החלק השם נקבר מרע"ה וכן תשמע תה"ח וי"ח שפון קבור של משה הוה ספון כמה שאמר הוא ידע איש ובר' וכן ברש"י בנוענועים פירש כך: שם (ברחשית החרן) יש לו ספון (מיש וידהט האוך בעי וההדרש) חלק פנתן לו מחוקק שלם יעברו חלוצים יקבלו מהוו פירון, והתר ספון לשון יחיד על חלקת לשון נקבה כמו קשת גבורים חתים, וכן ויבא מנוחה כי עוב ודומיהם; וי"מ ויבא לו ראשית כוונת פי' כי שם בחלקת המקק נחלק פנבן לו המחקק הוא. ספון סוה תגוסם, כי הפלק לו גבן (דען דרעס היינן והסיע פון געשטאנגעבענד ווארן לנוגעזעטן חיינס גר געמישלט. ועלם ספון הוא כמו לשון ובן נרהה הסחר הבתוחים וההכם מהר' יוסף שורסט נחולר שחלים הלק ע"ז ואמר שספון יהמר רק על הפנין והסדור וזהו פירש חלקם ספון ר"ל חלקה מגודרת ומוגבלת סביב סביב וגם חביו פנים שספון שינו פתותר וסחסוב ולה ידע כי קדמו בזה סרמ"ד ז"ל: ויתא ראשי עם, וי"מ ה) שסיכותו בה אל: ראשי עם ר"ל פילתר תגבו ראשי עם: (כב) יזנק מן הבשן, היינו סב על דן, כי לא היתה נחלת דן בבשן אלא כמו שמחרי' יזנק מן הבשן כן ידלג דן על אויביו, או שפיס שונם נסעת מערכה על הר בשן, ושם חיות תגורים ובאת זנק מיקר פרשתו על מסירדש אחן ומזה זקים נחברון מגר"ן תפ' זקים, וחמקה ינזה שנזו לגיהם ומתממם לגרד ואפי ומגע"ם קן נטת דבר עלוו: (כג) ים ודרום ירשה, לא שהיו שבתים במערב, ונגב אלא ים זה ים כנרת ודרום מדרומו של הים שאוה ה"ש סקוהו של נחלת דן סלפניו ממערבם וסדרומם ירש נפתלי: (כד) וטובל בשמן רגלו, בלרע נברחשית מ"ט כ': (כה) ברזל ונחשת מנעלך, כ"ה שהוא כמו נפלך וכן נמנכתם תפ' הגן ד"ל ספרקיב שסרפו ששם שלם נפשה, והולם רבו המפרשים שהביאו שמנעל זה נריח, וידוע שהוו ראש נדיאים של עץ ותיתדות ושוקים אומר כי מנעליך נבליחי נחשת פנגרים ושוקים תמיד: וכימיך דבאך, דבו המתורגמים וי"מ שו דבה שינו מנוחה וא"כ פירושו כל ימי שיוך יהיה לך שלום או שוסים לשון בלימה של שתוה כי בוא בשם מנוחה יקרה והמר כפוין בן תפוח ביתקן וי"מ בו דלה האוד בה ולנה אין רוחש לא מן שלמן ולא תפסם הבתרם וי"מ מסיינו תעקני' נסלוף עם שלו ואורו וי"מ ספרה לשון מרגוע ומיל והמר נרות שלמים גם שסרך יתרה והולם הנכון סהוא לשון מגוחים ושמו שמרושנו ולנם מפנים שם מיכתה ונספחו הכותים נאמר רבון: (כו) אין כאל ישורון, אלא הא תחם סמוכה לתלות ישורון וא"כ לנם נקבק סכ"ף? אלא ישורון שמו שם שנקרא vocativ: שמים ושחקים, שהכם מהר' יס"ר גר' הבדיל בין שמים ושחקים, כי שחקים נגמל לשמים ורומזים על כל דבר סלה ונפלה: (כז) מעונה, כלומ' מכה וכן ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון ופי' הבבות אלהי קדם הוא לך מחסה מתבל תרועותיו יסמכו אותך מתחת וי"ח סוה סב לתעלה מן בהל שורן סמעונה שם נשחקים וזהו זרועת עולם מתחת וכתר שקמר המסודר המגבתי לשם מתפילי גבהות וי"ם אלם כסדר הנקודות תקנה חלולי קדם ר"ל יסתולם ומתחת יורידם חרלה חח רחוק מאוד: (כח) בדד,

איש תחת גפנו ותחת תאנתו: אל ארץ, כמו על ארץ: (כט) סוף סברכה כולל כל השבטים: ותד באותך, נלע"ד כמו גאות סרנץ ר"ל גו יפגאם ארצך אם אותה: ויכחשו. כמו שנאמר המפרשים: על במותמו, ו"א על ספרים מירוך ששם צרים נשרום נער ותרגום סט' על ראשיהם מדרך ו"ל על שמעות שם הניען מנגדים לאלוהיהם ונו' נסיום תנרכת רחוים שמחוקר תורתו הגדיק ממשלם, דברים מסתיים מדנס ויקרים מפו רב, חסר כי רק גד' יפחו ושעיר גם מקמת המורה וחקמת מ"ר סביאם לסכות גם ימע פרים עם בלעם וקרנים קרני ראם ולו סחנו לעצרה ולא בוו שכל מלמיו לא איר טרפים נפש דרכות שור שמת אויביהם, לא נתושו רגליה', ולא מגור קרסולם כי נזה יסגו בתקפרו סמדרה שם שמת ישוש וששתח ינקו קרן זורם מתוך מערך הכל שפים, והם לא סיחם שולה גם אלה תיג, לא יוכל איש כנגדם, כן אותם גם שחפו לד':

לד (א) הר נבו ראש הפסגה, נזכרנו לעיל סוף פ' האזינו: את הגלעד, סהוא נבלת מערב עד דן, זה ליש דן נקרא לפני: ויראהו, נבנותם ועד דן זה כל הארץ לחרכה מתורת גמערב מפסוק ב' מוה חומר כל הרץ נפתלי הארץ לרחבה מלפון לדרום: (ג) ככר, זה בקר הירדן איש נגדם עד ים המלח מלו יורד הירדן: עיר התמרים, שם מיוחד ליריחו: (ו) ויקבור, י"מ, הקב"ה ונתגנום בש' סמגר ויקבר. סתמי מאן בעברות, ותיה יעשו לפסוק ולא ידע איש את קבורתו ? (תקשר סקברדהו נעוסן אלא ידע איש אים [illegible] **) ויותר נראה לי שהותו חוזר על הפועל והטעם שמה קבר אתו פלוני נכנם אל תוך מערה ויסב שם והטעם כדי שלא יטעו הדורות הבאים ויעבדו אותו לאלהי' מגד עם התקרבם. שמפלגנם [illegible] וכן עשו כמה אנשי השם: עד היום הזה, נזכרנו לעיל י"ח ד': (ז) ולא נס לחה, מתרגם שפ' קרתו לשיו דירש וואכגען ומזה תרגמו בוואלגיעה dentes שיניו וי"ם לסם לחלוחית שבעין רה שנו

*) געמילטע דעם יודישען שלוקעם פאן עוואלד II.

**) וכן קבר עם סנקלה שזכען חם מלאם Attila וכן עם סקדו הוספרטאלטישען הת בלשם Alarich נחופן שלה נודע מקום קבורו!

והנכון שלחה כמו עורה ר"ל תמ' ליחו ותורה לדעת דקווענטילער על נגע ירקרק והושאל על לחלוחית הגוף בימי נעורים ימי החביה, ולי נראה שכל זה תלויה לא כהתה עינו ר"ל שכלו ובינתו שנמשל לעין ולא נס לחה שלא נחלשה חדילת וחריפת שכלו וכמו שאומר חלונע humor כי מלת humor אינו לחלוחית ותורם נ"כ על חריפת השכל ניסטעספריטע וה"ל אתרגם: ניכט געטריבט זיך אין בליק, ניכט געשוואנד איהם דער הומאר: (ח) ויבכו, ראה זין דור קודם מ' שנה ודין דור שנכחי לאחר מ' שנים הראשונים השנו כי את משה נפר, מה עשו? השתלנו? עשו להם עגל מסכה! — ויתמו, כאשר תמו ימי אבל אז שמעו ליהושע בן נון מלא רוח חכמה — והנה הרע"ם את נז' נאדר כמאמרם ז"ל וראיה לזה מן הכתובים כי הרי באחד שנה נשנת הארבעים דבר משה אל כל ישראל את משנה התורה כנאמר בעל א' ב' ובניסן שלאחריו נעבור לאורם עברו את הירדן ככתוב בספר יהושע לא מאם ב' ימים האחרים יהושע פרס עברם שהרי נאמר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים (יהושע א' י"א) נמצא שימי אבל של משה תמו בז' בניסן וכיון שאחר צאת האבלות שבכו שלשים יום הרי שמת בז' באדר: (י) פנים אל פנים, נאמרו מדרגת נביאות של משה בפ' שלח: (יא) לכל האתות, ר"ל ולא קם כמשה לכל האותות אשר עשה לפרעה ולכל יד החזקה אשר עשה לעיני ישראל: (יב) ולכל יד החזקה, זה קריעת ים סוף: ולכל המורא הגדול, זה מעמד הר סיני — ובזה נשלם ספר תורת משה איש האלהים אשר כמוהו לא קם עוד בישראל ולא בשאר האומות, גם לא יקום כמוהו — דרך טבע מיעקב, הבית חסך תבל, חלף הלך לו ולא נראה עוד כמוהו, אשרי נולדי עדותיו עדות אלהים, אשריך עמי שככה לך, מי יתן ולא יסור שבט האחוז מזרעו וזרע זרעו עד עולם אמן:

חזק ואמץ

סיימו בירח טבת תרי"ו לפ"ק.

הכורם

ספר דברים

א (א) באר את התורה, לא על חלק המעשי בלבד נאמר הבאור, אלא גם על חלק המושכל, כמו האמונה בה' ויכלתו וחכמתו, וכיוצא מן המעלות והאזהרות המסורות ללב: (ט) ואמר אלכם, הנה בפרשת ספר למעלה (שמות י"ח, י"ט, כ', כ"א, כ"ג) עצת יתרו לשום שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמשים, ושרי עשרות לומר דבר בשם אחרו, אבל כאן אין צורך להזכיר כ"א מה שאמר הוא לבני ישראל, לא אוכל לבדי שאת אתכם, וא"כ מה שכתבנו בבאורנו לנת"בם ע"ש, הוא בטעות, כי אין ידבר כמתעורר מאת מלבו, ושרי הוא אומר ואמר אלכם בעת ההיא, והעת ההיא היתה קודם הרבעים שנה. ותוכן כוונת משה רע"ה היה לומר: מיום הוצאתי אתכם מארץ מצרים לא עשיתי דבר מלבי, שהנהיגה הראשונה במדבר היתה ע"פי הדבור, ה' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו וגו' (לעיל ו' ז'), והיא שהמנהגת של שרי אלפים ושרי מאות לא היתה ע"פי הדבור, אף זאת לא נעשה מלבי כ"א ברצונכם ובהסכמות כולכם, כמו שאמר ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות (פסוק י"ד). וראה אני להעירך, שבכל הספר הזה משה עם הבנים ידבר, כאלו מדבר עם אבותם, אף שכולם מתו ולא נשאר אחד מהם, כדכתיב ולא נותר מהם איש (במדבר כ"ו, ס"ה), והנה קמתם תחת אבותיכם (שם ל"ב, י"ד): (י) ככוכבי השמים לרב, ושרי שם מספרם ידוע היה, ואין הדבר כן בכוכבים, אבל הוא על צד הפלגת דבורים, ולא היתה מספרם כמספר הכוכבים: (יב) איכה אשא לבדי, לפי שהספיק במאמר מוסבר כאמרנו בבאור לנת"בם, שב אל דבריו לא אוכל לבדי שאת אתכם. לקשור סוף המאמר הדבר כראוי לכל יודעי בכלל שפה: (יג) הבו לכם. לדע הבו לכם לשונתכם, כדי שכל אחד יוכל לערך טענותיו בפני הרבעה והמשה שופטים ויבורר הדין היטב, כמו שבארנו הפסוק וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום (שמות, כ"ג). חכמים ונבנים וידעים, ידעים, אהובים ורצוים לבריות. כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח, י"ט). והכוונה אין חפץ בחכמים ונבונים להתמנות אותם אם אינם אהובים בעיני העם. ולפ"ז ראוי לתרגמו (בעליבטע): (טו) שמע, מקור במקום הלווי, ונראה שבכל מקום שבא המקור תחת הלווי מורה על חוזק הפעולה, וכן כאן שמע, שתשמעו היטב ותשימו לבכם על טענותיה', שלא יהיו דבריהם נכנסים באזניכם האחת ויצאו מן האזן האחרת: (יז) כי המשפט לאלהים הוא, לפי פשוטו כוונת הכתוב לא תגורו מפני איש, כי אין בכחו לעשות לכם רע, אחרי שהמשפט לאלהים והוא יהיה בעזרכם: (כ) באתם עד הר האמורי, לא היה מן הצורך לומר זאת, כי כבר הם ידעו שבאו אל הר האמרי, אבל הכוונה שעתה באתם אל התחלת גבולי הארץ אשר ה' אלהינו נתן לנו, ולכן עלה רש: (כא) אל תירא ואל תחת, כמו שהבטחת לשר האמרי התחלת גבולי הארץ בשלום, כן אל תירא מלכבוש אותה: (כה) טובה הארץ, ושנים המרגלים אמרו ארץ אוכלת יושביה היא (במדבר י"ג, ל"ב), אבל משה תפס דבריהם הראשונים שאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה (שם, שם, כ"ז), וזה הענין הספיקו כולם: (כט) ואמר אלכם, והנה בפרשת שלח לך לא מצאנו שדבר משה דבר מכל המאמר הזה עולה, העבלון עד ובענן יומם, אבל יהושע וכלב אחרי שקרעו בגדיהם אמרו באפן דבריהם אל תיראו את עם הארץ וגו' ויתכן אחרי שראה משה שכל העדה אמרה לרגום יהושע וכלב באבנים ושנין שקלף העדם היה על שדברו קשות באמרם אך בה' אל תמרדו, עמד הוא להשקיטן ואמר לא תערצון וגו' וזה לא נאמר שם, כן דרך הכתוב לקצר במקום אחד, ולהשלים החסר במקום אחר: (לב) ובדבר הזה אינכם מאמינם, אם אינכם מאמינים בו, הלא עליכם להאמין בה' שיקיים את שבועתו להביאכם אל ארץ הטובה: (לג) לחנתכם, משם תיקן לשם מקום חנייתם שימנו שם בדמנה. ועיין מה שכתבנו על פסוק ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' (במדבר ל"ג, ב'): (לה) באנשים, כמו מהאנשים. והבי"ת והמ"ם מתחלפין. ודומה לו והנותר בשמן (ויקרא י"ד, י"ח) כמו מהשמן: (לו) ולו אתן את הארץ, שרצון חלקו מן הארץ אשר יפול לו בגורל, והנה לא זכר הכתוב שגם ליהושע יהיה חלק בארץ, וכן לא מצינו בספר יהושע שנתן לו נחלה ואחוזה בקרב בני ישראל, ואולי לפי שלא כשל משה, לא נשא חטא ולא היו לו בנים הלא טוב בנפשו לוותר על חלק נחלתו לטובת מטה אפרים. (לז) גם בי התאנף ה', עי' מה שכתבנו בבאורנו לנת"בם מדברי הרמב"ן. ואם היה לנו דרך אחר בענין שבטם על

משה ואהרן בבאורנו על פסוק יען לא האמנתם בי להקדישני (במדבר כ' י"ב) עיי"ש, הנה אף לדרכנו שעת המאורע היתה מריבת בני ישראל שאמרו ולו גוענו וגו'. וא"כ הדברים נכונים לבאר אלה בגללכם, ואולם עכ"ז יקשה מה ענין מי מריבה לשלוח המרגלים? שזה אירע במדבר פארן, ובאמצע המאמר מדבר מענין אחר, שקרה בקדש, ואין לו המשך עם הקודם. ונראה ששני הכתובים מן גם בי התאנף עד כי הוא ינחלנ' את ישראל הם כמו מאמר מוסגר, והטעם, מפני שראה פניהם זועפים ומתמרמר לבם על העונש העצום הזה, לבלתי ראות את הארץ הטובה, אחרי אשר שמחו עליה זה ימים רבים, אמר למען השקט את רוחם אל ירע לבבם על הדבר הזה, כי גם בי התאנף ה', ועכ"ז מקבל אני עלי את העונש באהבה. והוסיף ואמר וטפכם אשר אמרתם וגו' המה יבאו שמה, גם זאת תהי' לכם לנחמה מעצבוניכם, כי אם אתם לא תראו את הארץ, בניכם יבאו שמה: (לט) ירשוה, ויירתונה (אונקלוס), והטעם, הם יקחו את הארץ בירושה מאבותיהם, שהארץ לכם היא, אבל לא תוכלו לבוא שם ולשבת בה בעבור חטאתכם: (מב) ויאמר ה' אלי, למעלה בפרשת שלח לך לא נאמר מאמר השם הזה*): (מד) כאשר תעשינה הדבורים, כי מי שיגיע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו (הרא"ע). ולפי הנראה לא תמתינו עד שיגיעו אל ביתם ואכלם, שהרי נאמר ויצא האמרי, ועוד כמעשה אשר עושים כל הדבורים ומדינות. ולמה אמר זה בעם האמורי? ויאמר שאנשי שאר המדינות הרודפים אחרי אויביהם, אם רואים שאויביהם נסים מפניהם הרחק מאוד. לא ישובו עוד לרדוף, ולא ירצו לקחת נקמה בקמיהם, ואולם לא כן עשו אנשי האמורי, אבל כאשר תעשינה הדבורים, כי יותר ממה שהאדם בורח מהם הם רודפים אחריו עד שנשכוהו:

ב (א) ירשה לעשו נתתי, פי' מה שכתב כאן הרשב"ם. תוסיף עליו ששם כיון באזהרת אלנו לאביו, אם אתה מקיים את דברי לעשו ובני לוט שהם קרובי אבותיהם בלבד, עאכ"ו שתשמור את בריתי שכרתי עמו לתת לזרעו ארץ כנען לאחוזה: (ו) תכרו, לשון מקח, כבאורנו לנת"ים אמרנו, ואולי גם כאן תכרו מענין חפירה, שתחפרו לכם בארות לשתות המים וגו'. ואמרנו עתה כן, שאין לשון כריה נופל על המים כ"א על הקרקע, כמו בקברי אשר כריתי לי, וכי יכרה איש בור והזהיר ששם לא בלבד שתשברו אתם אכל בכסף, אבל גם המים, שאין דבר הפקר שהכל זוכים בו, לא תקחו מאתם בחנם, אם לא יתנום לכם מרצונם הטוב, ואמר דקדוק מלת אל תתגרו, שלולי זאת היה לו לומר אל תלחמו בם, להגיד שתשמרו עצמכם מאוד אפי' מכל גרוי. (ז) ידע, כמו יודע ה' דרך צדיקים, שמשגחתו אותם נותן להם כל צרכם, וכן כאן לא חסרת דבר: לא חסרת דבר. כמו לא חסר לך, כי הפעל הזה נופל גם על הנצרך אל הדבר, וכן חסרנו כל (ירמיה מ"ד, י"ח): (ח) אחינו, קרובינו, ודבר בלשון חבה, לפי שעשו כבר רוח נקמתו ולא הרע ליעקב: (כו) דברי שלום, לאמר דברי שלום, וחסרה מלת לאמר בעבור לאמר הבא אחרי דברי שלום. והעתה אין צורך למה שאמרנו בבאורנו לנת"ים: (כז) בדרך בדרך, עיין בבאור לנת"ים, ולבאורו יותר נוסף עתה לומר, שכפל מלת בדרך מורה על ההתמדה ללכת על קו ישר העובר באורך לארץ ממנו, שאין רצוני לשבות שם כ"א העברה בארצך, והעתה עולה יפה לא אסור ימין ושמאל מקו הישר העובר בארצך לצאת ממנו: (כח) תתן לי, תתן לי מעיד שמלת תכרו (לעיל פסוק ו') הוא לשון מקח ואינו חפירה: ושתיתי, כמו ואכלתי, כלם לשון עבר ונהפכו לעתיד. ויתכן שכך שעורו, אבל בכסף תשברני ומים בכסף תתן לי, ואם אכלתי ושתיתי בארצך לא היה כ"א לעבור בו ברגלי, והם מורכבים משני זמנים, ובל"א (איך ווערדע גענאססען אונד געטרונקען האבען, בלאס אום דורך דיזא לאנד צו ציהען):

ג (ה) מערי הפרזי, ערים פתוחות שאין חומה מקפת אותן, ויתכן ששרש הוא באילוף המלה כמו פרס, ופרש בשי"ן שמאלית, והוראת כלם היא הרחבה והתפשטות שטיחה ופשיטה, ופרשו השמלה (לקמן כ"ב, י"ז), יפרש כנפיו (לקמן ל"ב, י"א); ונקרא עיר פתוחה פרזי לפי שיכולה להרחב ולהתפשט מאוד אם ירבו בה בתים לאין קץ ורוח שירצו, מה שאינו כן בעיר מוקפת חומה שהיא נגבלת ואינה יכולה להתרחב יותר ממה שהיא: (ו) מתים, שם לקבוץ בני אדם, אם רבים ואם מעטים, ואם הרמב"ן תרגם ממתים ידך ה' (תהלים י"ז, י"ד) (פאָק פּאָבעל· דיינער גייסטע. עווגער), שהוא תאר לאנשים שפלי הערך, אין זה הוראה הראשונה של המלה כמו שחשב בעל נה"ם, וכי מה יעשה בואני מתי מספר, ונשארתי מעט, שלא יאמר שהיורדים עם יעקב למצרים היו שפלי הערך, ומה יעשה בדברי איוב תעבוני כל מתי סודי (איוב י"ט, י"ט), שלא היו שפלי ערך לא בא נפש איוב בסודם, אבל תרגמו לפי ההוראה הנמשכת מן הראשונה שלכל קבוץ המתיים יקרא ג"כ מתים, וכן הוא בל"א (קריגס-הערשען) אין בו שום ענין בזוי, אבל אם תאמר (געמיינע הערשען), הכוונה על אנשים ריקים ושפלים:**)

ואתחנן

(כד) אתה החלות להראות, כוון על מה שאמר הראני נא את כבדך (שמות ל"ג י"ח) וענהו השם וראית את אחרי וגו' (שם שם כ"ג), ולכן אמר כאן אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו':

---

*) כל זה מבואר בבואר עוללות ע"ש:

**) אמר בעל בואר עוללות בבאורנו לכתוב הזה תראה עיקר הדבר ויתישבו ג"כ דברי הרמב"ן ז"ל כי על היותם בני המתים יאמר גן כמו לשון אנוש על האנוש ואלם: שמעון סאנטא:

את גדלך, מהו גדלו? זהו אריכת אפים וחסד ומגיע משם ובאמלתו לעונש בגונו, וכן המדות שהרשם הקב"ה למשה בהודעו ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת וגו' (שם ל"ד, ו'). וכן הוא אומר למעלה ועתה יגדל נא כח ה' (במדבר י"ד, י"ז), וכמו שפירשנו שם, והענין שם: פתיחה בגודל גדולתו תשובה לו ופירוש את הארץ הטובה: ואת ידך החזקה, הם המכות שנתן לו נחלתו לעתיד, והטעם שיכולת לגאלו מכולם לא נעשה זה בגרמת, ועם רש"י ע"ש: אשר מי אל, אל מאת הגבורה הזאת, ומה הוא הבה הטעם בכל כחות והשמים שבשמים ובארץ. אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך. שאמרו לו יתרון היכולת בלתי תכלית והרשמים והפלאות ובכינוס הכנעה והקפה: (כו) למענכם, כבר אפלגם אמר למעלה (א', ל"ז), עיין מה שאמרנו שם גו ממדם: רב לך, כבר המתי לך נקרא אקם יצא פני כל מעם הכבד, וכמו שדרשו רז"ל על ושניהם נאמרה אחד (תהלים נ' ב'). לכן סרך מענו: (כז) וראה בעיניך, אני דברים שאלת ממני העברה וראיה, על וראה תומר אני ורואה בעיניו. ועולם על העברה אינו יכול לפייסך כי לא תעבור את הירדן הזה: (כח) וצו, כבר נאמרו אמן הצוי פירוש למעלה בתלת עניני (בפסוק כ"ח): והוא ינחיל, ואם לך לעבור את הירדן, ואתה לא תנחיל אותם את הארץ, ספרי לא תחזל אחד לחם ולנא במלחמה כמו שאתה אומר בעלמך (למטה ל"א, ג'), וא"כ מאן ותגלים ביאתך לארץ כ"ה רחות שעין בם:

ד (א) ועתה, אחר שהורבה אני לעשות אולה לארץ, ואתם באלו לארץ ותספרו תבני, אריך אני לדבר עמכם עתה. (ג) עיניכם הראות, ואחר אחרתי לתתן אתיו, אין לורך לעדים, כי עיניכם הרואות, (הרא"ש ע"ש). ואין דבריו נכונים, כי הרי אין לאמן תמיד ואין עיניהם הרואות הפסוק אכבר שמאמר לא תספו. והכן המסוק עיניכם הרואות מאלו עניין לא תספו, והומר הרי הואתם בכל מדה אשר שלך אחרו בעל פעור השמידו ה', ולא יקלט שבכלל העובדים מעה כי מתעב לעבות מדו אם אתם הוסיף עבודת אלהים אחרים על עבודת השם, ובכל זאת השמידו ה'. ואתם אתם הדבקים בה' אלהיכם, ולא הוספתם עליו אלהים אחר, הנכם חיים בלכם היום: (ה) לעשות כן בקרב הארץ, כי בלבד שמצות התלויות בארץ מצות רבות יש שלא יוכלו לקיימם בהיותם במדבר, גלכן אמר רמב לאמתו משפטים חקים ומשפטים כאשר צוה ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ, שכל המצות שלמדתי אתכם ואין מקיימים פה במדבר חייבים אתם לקיימם בשובכם בארץ: (ו) כי הוא, לשון נקבה על המצוות והמשפטים, אך לפי שכלל שמלת הרמב"ן, שכל דבר שלא נודע מינו, בא בלשון נקבה: רק עם חכם עד שאמרתם לנביאים. ומן המורכם בנ"א ואולם עמם מדקק יותר לפרש שמקרא, ושעורו, רק גוי הגדול הזה עם חכם ונבון, כלומר שאין אומה בעולם שתדמה אליה בייחוס אל החוקים המשפטים והישרים, ונתרגמו ה"ל כה ריטע גראסע נאטיאן איזט וויזע אונד פערשטענדיג! (ט) פן תשכח, הענין כמו שאמרו פ' בגמרא (תהלים י"ז, ס'), שמעמד הר סיני לא יתום מזכרונכם אפי' פעם אחת, ושלאור הזה ויהיה עמד שמירתנו בנפשכם, ואתם ישמרו כל רעיונות לבכם וכל מחלות המחזותם, ולכן כל אמה שאתברר אומר שמור לך ושמור נפשך מאד, שמעמד לך על הנלחות כלל מאורע, ושמר נפשך על אותו בגנם הכתובים ולמורים של כל אחד מישראל. ושם נאמר: (י) בניהם ילמדון, מכאן מצות עשה על כל אב ללמד את בנו תורה ושומר ע"ש שאתו הוא ע"ז תורים, וחובה על כל אותם, על כל עדה ועדה להושיב ולמנות על שבילי בתי ולמוד התנים: (יג) ויגד לכם את בריתו, משמע ברית שאחת בכל אחד המלוות מן הברית שבכם את הנראה, שכולן הן לטובת האנושיות, וכדומה מן ההבטחות הנוגעות אל שלום האומה בכללה כולם אגם, אבל עשרת הדברות וכל המתמעטים מהן תכליתן הוא לייסר את כל אדם הפרטי ולהביאו אל אושר הנלחי: (כג) פן תשכחו, נזהרנוהו למעלה (בפסוק ט'): (כד) אש אכלה, ולא אמר שורפת, והטעם שאמרנו על אש זרה (ויקרא י"ד, א'): אל קנא, עיין נאמרנו באל קנא שאמר בעשרת הדברות (שמות כ', ה') ומה שהראתנו מה שאמר בספרנו בני ציון (סרק ודינו סימן קל"ו, קל"ח, קל"ט, קל"ג, קל"ח קל"ב, קכ"ג): (כז) מתי מספר, עיין נזהרנו על אלה המים (לעיל ב', ד'): (כח) אשר לא יראון, הוא ברבים נפקח אלא שולך קודם הוא שמעוגם, וכן הוא הטעם נפקח קודם הוא הפועל, ועשיר הזה ככתבים כאן. וכבר הרמב"ן, חכמי התורה הרבתה ואין לורך להביא המעשים, מן הוא עם מכלם, ועוד כי הוא פירש מה סגוף. ע"כ ורבה מלאמר סדר הומר ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו, ז') הזכיר גם הוא המקרים אף שהיא עצם מכולם. והיא בעצם לא סגיר כ"א האומר' שים לנם לעבדים מיוחדים, ולאום המעשים אין לו אלה מיוחד, אבל נמסר על כל ברק מלאם, ולאלה אשר לא מנה השמים כלל, כ"א המקרי הבוב שאין להם חוש רבה הפועל, והראיה אלא עבר הוא שמשם כ"א כל הדבור, שם להם ולא ידברו, זהו שאמר רבליהם ולא יהלכו (שם שם שם), שאין זה הוא אלא מעשה: (ל) ומצאוך כל הדברים האלה, אין זכרינו לפרש המקרא הזה על צוריו, מה שם כל הדברים האלה*) אלא נאמר עד כאן סוף ענינם כ"א נלו לך, ואף לדברינו נתאולנו לנת"ס, שמאמר ובעתם

*) לאנס תמה ע"ז בעל הכורם ז"ל מי אין פירוש גל הדברים כל העונשים אלא כל האמורים כאשר אמר תאבדון, לא תאריכון, ונשאר, ועבדתם שם, ואלת גזר לך שב למעלה כי שמשו דבר גלר לך ומוסיף בכל הענין באלום פורות ואלאחר דבר ושבת עד ה' אלהיך הוא לא ירפך.

[illegible]

את האלהים מדבר אתו אדם וגו' (לעיל פסוק כ"ה) אינו ענין בנגד כמו שפירשו אונקלוס ורש"י, אבל הוא ענינו במקור שי"ס, שכ"ז לא יתכן לומר עליו כל הדברים האלה. ומן התימה שלא התעורר על זה שום מפרש ממפרשי התורה. ואולי כוון על ויתכן ה' אתכם בעמים, שפירוד האומה ונפולתה בעמים וגוים שונים, היא תשלה שכוללת גזרות רעות ורעות; והתעררבות בתאוותו, שמעונים שאם השכל ומוליאין את האדם מעפרו. הוא גם הוא הרס וילדם מבחורים לנפש עד אין מספר, וא"כ יתכן עליהם לומר כל הדברים האלה: (לג) ויחי, פני דברים של תימה אמר, השמע עם קול אלהים וגו' כאשר שמעת אתה, ועוד השמע עם קול אלהים וגו' ויחי, כאשר שמעת אתה ועודך חי. ולמען שלא לספסיל הדברים כללם במאמר אחד: (לד) או הנסה, הנה מאמר המוקדם, שגאולת מצרים קודם למתן תורה, ונראה שאין המדבר אל העם, בלתע דברי סיפים וסקורות, הוה הורה עליו לשמור סדר זמן המאורעות, אבל לאמדבר יש סדר אחר, ושזה לערוך דבריו באופן שכה פתאום סולך ומתגבר ויוסיף אומן פעולתו בלב השומע, ובדבר מעשה שנזכר אחפניות יותר לתאוס גו מאתרו, כדי להשאיר בנפש התרגשה היותר חזקה. והנה התגלות השם במעמד הר סיני היה גם מופלג בלבי ספק, אבל לא היה כ"א גם וסידי ואולם במצרים נעשו פלאים רבים ונוראים והמסידים, ולכן דבר מגלות מצרים אחר מתן תורה: (לו) השמיעך את קלו, ואח"כ אמר הראך את אשו הגדולה, לפי שהאדם נפעל ע"י החושים היותר גבדיים באדם, וכס הוא הראות והוא הראשים: (מ) תאריך ימים על האדמה, כוונת תלונה הזאת באחרנו היטב בפסוק למען יאריכון ימיך (שמות כ', י"ב): (מב) בבלי דעת, הוא עם דברי רז"ל. שנתחלה אמר שוגג ואחד מזיד נולם, וערחיו שנאמר מזה (לפלן י"ט ר"ג):

ה (טו) על כן צוך, בנאורנו לנה"ס הבאנו מאמר רז"ל בני שבתת אינו מיתה, ואמרנו הטעם, כי לא נתנה להם לישראל התורה הזאת אלא בעבור שהיו עבדים בארץ מצרים וגו' וא"כ אין לבני חלק בה. ואמנם עתה אין דעתנו נוחה בפירוש הזה, מה עול הוא עושה אם שובת ביום שעוסקי במלאכה, ולמה יהא חייב מיתה? ונראה בדבריהם, מן הידוע אלינו, שכל מקום שנמלה בדבריהם מלת גוי, הכוונה על עובד כוכבים ומזלות, ואולם אינו חייב מיתה בשביל זה, לפי שנגל על דרכי הטעות מנעוריו, והוא ע"ז בשגגה. ואולם בני שבתת בכוונה לקיים מלות זכור ושמור, הוא חייב מיתה, לא בשביל שבתת, אבל מפני שעודנו מחזיק בטומאת האלילים ואינו עובד אותם, והוא ע"ז במזיד: (טז) כאשר צוך ה' אלהיך, כבר נאורנו בדברות הראשונות: (כח) וישמע, אינו צריך לומר, אבל לאגיד שאותה שמיעה נרלה, רלעיל (א' ל"ד) נאמר וישמע, כוונתו שמיעה בזעף, וכן צריך להבינו בכל פעם שבא לפי מקומו ועניינו: (כח) ועשו בארץ, שנסמוך למעלה (ד', ה'): (ל) והארכתם ימים בארץ, עי' באורנו הרמב"מן, ומסכים לבאורנו על למען יאריכון ימיך הנאמר בכבוד אב ואם ע"ש, ותמהני שהרמב"ן תרגם למען יאריכון ימיך שבכבוד אב ואם, כדעת כל המפרשים והמעתיקים, ולא שעה אל הספלות שהעירונו על זאת הכוונה שם בדברות הראשונות.

ו (ג) לך ארץ, כמו לתת לך ארץ זבת חלב ודבש. (ח) ואהבת, עי' מה שכתבנו בספרנו אמרי שפר (מ"ר פרק י"ד סימן ק"ס): (יב) השמר לך פן תשכח, מארז"ל האדם הינע יגיעה רבה וקונה על יד עד שהגיע לעגות לו בית, עכבר את כל מחוריו ועמלו, תגבר את כל המשפעל אשר פעל ה' למענו. לא כן מי שבא הסבלות העוני והמחסור אל טובה גדולה ועושר תוס:ב כרגע, אתת שהרגשת השמחה יותר תתקם בו באותו פעם מהרגשת הראשון שהלליח במעשיו ועלה ממדרגה למדרגה, אבל ההרגשה הזאת אינה מתמדת ועוברת ע"י הסרגל עם הקניינים הסובבים אותו, בנקל הוא סישכח את רישו העמדו ומלבו הראשון ושכח את מטיבו אשר אמנו בכל הכבוד הזה. וזהו כוונת אמרו, והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ וגו' אשר לא מלאת, ואין דבר שעמלת בו להזכירך את מחסורך ואת מטיבך שהמליא ונתן לך כל אלה, לכן השמר לך פן תשכח: (טו) אל קנא, בארנוהו היטב (שמות כ', ה'): (כה) וצדקה, עי' מה שכתבנו בבאורנו לנה"ס. והנה נוכל לומר, שכוונת משה רע"ה היה, כי נשמור לעשות את כל המלוה וגו' עוד לא עשינו יותר ממה שהאדם לנו ע"פי מדת הדין שלפי מורה גומל מוכלד כל טוב חייבים אנחנו ע"פי הדין לעשות עבוד גם את רלונו. ואולם ויחשבה לו לצדקה (בראשית ט"ו ו'). אין סובל פירושו זה:

עקב

(יב) וברכך, ותמיד שכבתו אותך, ואין משמעה מתאיל באהבת אותך מאחרי כבר נאמר כי אהבת ה' אתכם (לעיל פסוק ח'): (טו) והסיר ה' ממך כל חלי, עי' באורנו לנה"ס. והנה אותו הנאות כך הרוח. ששם לא יסנה מנהג הטבע, אבל והסיר ממך כל חולי אם יבוא עליך יסירו ממך שלא יתעיך ויאשר לרפא אותך ואולם מדוי מצרים הרעים ששם אתה מן המנהג, לא ישימם בך: (כב) לא תוכל אותך בשתי כמו לא תוכל לשתמלם (לפלן כ"ג, נ'). ואין לתמוה על הרמב"ן שפירשה פה את הפסוק שאבחנו (קונטרס דוה רבינו), שהוא (קונטרסו) בל"ה תוספ בין יכלת כח נוספי ואין יכולת גם תרבו. דבן כאן: (כה) לא תחמוד, אי אפשר לאסור את החמדה שהיא נופלת תחת הבחירה, אבל הוא מתיר על פעולת החמדה, והוא ולקחת לך: (כו) חרם, ענין מבדל ומופרש מן השימושים שלנו, הם להנעת ותשמחה, כמו כאן, או לקודש, כמו כל חרם קדש קדשים הוא לה' (ויקרא כ"ז, כ"ח):

ח (ב) למען ענתך, המשמעות הכתוב שהיכף שיצאו ממצרים היתה כוונת השם להוליכם במדבר ארבעים שנה למען ענותם ולנסותם וגו' ואחרי ידענו שעוונותיהם גרמו להם לגור במדבר, אלא הענין כך הוא: שתחלת המחשבה היתה להוליכם במדבר ארבעים שנה אם לא יעמדו בנסיון, אבל אם יעמדו בנסיון יביאם בזמן מועט אל הארץ, וכבר ברור הדבר וידיעת השם מונעת בחירה שביד האדם: התשמר מצותו. עי' (רש"י), אם תבטח בה' בכל לבבך ותשליך כל יהבך עליו, כי בהעדר הבטחון נעדר אומץ הלב, ולא תוכל להוריש גוים רבים מפניך, כי לקול עלה נדף תנוס וימס לבבך. וכן היה באמת, כי לקול שמועת המרגלים נלבד. ותשא כל העדה ויתנו את קולם, שכל זמן היותם במצרים מן העריסה עד הקבר מרדו, ולא השם למרגלים ע"י אותות ומופתים שיבטחו בו בכל נפשם, וע"י הבטחון יתחזקו ויתאמצו ויהיו לאנשים. ועוד ראה השם שאינם ראויים לנחול את הארץ ולשבת שם במנוחה והשקט ושאננות על פחד נכון כל עוד שתחסר להם הבטחון במלות השם, הנה כל זמן היותם בארץ מצרים שמעו לקול פרעה ועבדיו מפחד המכאה והרדיים, ולא מצד הבטחון, והמהפך הוא שהיו בטוחים כל מה שלוה פרעה הוא לרעתם, ולכן לעקר שרש פרה ראש ולענה הזה מלבם, צריך לענותם ולנסותם, ותהו השמר מצותיו, לא אחרי שחקירה וידיעת הטעם והסבה אבל על צד הבטחון כבן השפל אל משמעת אביו, שסמך לבו, שאביו אינו מצוהו דבר שלא יהי' לתועלתו: (ג) על כל מוצא פי ה', אם ננעלו לפניך כל שערי השפע אל תתיאש אבל קוה לה', שיכול להחיות אותך בלא לחם, אבל במזון אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך: (ז) כי ה' אלהיך מביאך, מוסב אל הקודם שכל הנסיונות היו להרגילך אל הבטחון, עד שתהא ראוי שיביאך השם אל ארץ טובה וגו':

ט (ג) והוא יכניעם, בפחד בה' שהוא יכניעם, כדברינו למעלה על פסוק שהמזור מצותו (ח', ב'), (ה) וביֹשר לבבך, שכל ישר לב אינו מתנודד בדעתו, ואתם פעם האמנתם בה', ופעם לא האמנתם: (ט) לחם לא אכלתי, אין זה מענין המאמר, ויתכן שכוונתו לומר בכל ארבעים יום ולילה לא אכלתי ולא שתיתי, ואם החיים השם אותי ע"פי הנס. עכ"ז נחלשו כחותי, והית' זאת בעבורכ' לקחת את הלוחות ולשמוע מה יצוה עוד ה' לכם, וכן לחם לא אכלתי בסמוך (בפסוק י"ח) הוא אומר נחלשו כחותי עוד הפעם בגללכם להתחנן בעד מעלכם אשר מעלתם בה': (יב) עשו להם מסכה, אם על כבוד אהרן מלומר שהוא עשה את העגל: (כ) ובאהרן התאנף, לא בחפץ נפש עשה את העגל, אבל דחקתם עליו לעשות רצונכם, יפנה גם אתם ברעתם שאהרן התאנף ה' מאד: (כא) ואת חטאתכם, מעשה חטאתכם וכן תרגמו הרמב"ן: מן ההר, ולא זכר שהפסק' את ישראל מן השמים, שאין כוונתו עתה כ"א לומר שלא הי' בעגל שום כח אלהות, שאחרי שרפתיו והכתיבו עד אשר דק לעפר והשלכתי עפרו על פני המים, והוא שבל אבל: (כח) מבלי יכלת, שאין לו כח לנצח גבורתו, כמו שאמרנו למעלה (במדבר י"ד, ט"ז) שאיך יעלה על הדעת שיאמרו שאין יכלת לה' להביאם אל ארץ הכנעני אחר שראו את האותות והמופתים הנוראים, אבל יאמרו שאפשר לו כח השגגות לעזור גבורתו והשגחתו אותם וגו': להמיתם, כאן אינו מתפלל אבל מספר מה שהתפלל, והוסף לשון להמיתם, שהוא אלוה תן ישפטם האמור למעלה (שם שם שם) ואולם בעת שהתפלל להעביר הכעס מעל ישראל, אמר וישפטם שמורה על אכזריות שמופלגת:

י (יח) עשה משפט יתום. וגו' יתכן שפסוק זה הוא כמו ראיה אל הקודם, שאמר אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והעד על זה שעוש' משפט יתום ואלמנה: (יט) ואהבתם את הגר, יתכן שהאמר מוסבר שאין לו המשך לא ממה שקדם, ולא אל מה שבא אחריו, אבל לפי שאמר ואוהב גר ואומר אבל אורחא שבם אם יאהבו את הגר:

יא (כא) כימי השמים, אולי כוונתו, שהאותות יהיו כימי השמים, כלומר תמיד עולמי ועד:

ראה

יב (ז) ואכלתם שם לפני ה', כמו לפני האלהים (שמות י"ח, י"ב), ירמוז שיהיו אוכלים באכילתם כאוכלים ושמחים לפני כבוד השם, שלא יאכלו כדרך הזוללים אבל במדה התשקל: (י) וישבתם בטח, אחרי אשר הניח לכם מכל אויביכם, והיה לכם שלום ומנוחה מחוץ, תשבו גם בטח מבית, שלא יהא שטם וריב בעיר, עיין מה שכתבנו על וישבתם לבטח בארצכם (ויקרא כ"ו, ה'): (כד) תשפכנו כמים, וכן אמר למעלה על הארץ תשפכנו כמים (בפסוק ט"ז), ולא לחנם כפל הכתוב ענין זה, אולי כוון שלא יקבלו את הדם הנשפך השפוך בכלי, אבל ישפכו כמים הנגרים ארצה, שהדם היה כמעט עיקר כל הכשופים ומעשי קסמיהם, כנודע שאף בזולת האכילה היו משתמשים מאד בדם לאליליהם. ולגלוליהם ועוד היום ידי הקוסמים מגואלים בדם:

יג (י) ידך תהיה בו בראשונה, דבר זה דומה לגאולת הדם, שאמר גואל הדם הוא ימית את הרוצח (במדבר ל"ה, י"ט), וכן הוא, שגואל את נפשו מרדפי שחת, שהמסית ומדיחו לע"ז רוצה ליטול את חייו בעולם הבא היקרים יותר מחיי העולם הזה, יקח הוא נקמתו בעצמו מן המסית והמדיח פי שיהיה, ואל ידמה לך כאכזריות, שאם ירים האחד האחרון לזרוק עליו ירמה לבב העדה שהאמת אתו, ואת תהיה יד כל העם בו, ואם לא, יאחרו משלוח ידם בו: (יח) ולא ידבק בידך מאומה, אל תחשב השם שיתנו ויאמרו את כל יושבי העיר וגם בהמתם לפי חרב, וישרפו את העיר ואת כל שללה כליל, אולי שתתגרה בם כוונה שניה, להוציא העדים והנ"ד מן החשד ומכל ספקות שאולי העדים לא שכיוו

דבר אמת, ושופטים לא דרשו וחקרו היטב, או שהעד משפט ליהנות מן שלל העיר, כי אמרי שהכל הולך לחרבן, ולא נשאר מן העיר כל מאומה מה בצע להעיד שקר או להטות משפט?

יד (א) בנים אתם לה', לכן לא תתגודדו וגו' שאם האב מייסר ומכה אחד מבניו רשאי שאחרים לשערו עליו, אבל אם שמתמרמרו בלי חק טעם אביהם גם עליהם: (כא) תתננה, במתנה: או מכר לנכרי, עי' בבאורנו לנת"הש. ואמת שאמר מכר שהוא שקור במקום נודי ע"פי שרוב נראה שבורות לנכרי הוא, מי שמתנכר לה' ועובד אל נכר, ולא שאינו דר בארצך. ושעור הכתוב, לגר שמודה באמונות הבורא שנשבע ומאמין בו אף שאינו שומר מצות התורה תתננה במתנה אבל לנכרי העובד ע"ז אל תתן במתנה משום ולא תחנם, אבל תמכור לו: (כב) שנה שנה, יתכן שמוסב על עשר תעשר, פרש המקרא ואמור עשר תעשר שנה בשנה את כל תבואת זרעך וגו', והטעם שאינך רשאי לאגור התבואה דרך משל משנים רבות בלי מעשר, ולעשר כולם אח"כ בפעם אחת, כי בין כך אם יאכל אותו, והכתוב אומר ואכלת אשר בשעריך לא תעזבנו (לאלך כ"ח): (כד) שאתו. כמו אל השם שלפני פניו, והוא מעשר דגנך: (כו) ובכל אשר תשאלך נפשך, עי' רש"י. ואולם לפי פשוטו נוכל לומר שהבדל רב יש בין תאות הנפש לשאלת הנפש. יש דברים רבים שהאדם מתאוה אליהם, כמו מעדני המאכלים, ויש דברים שאינו מתאוה אליהם, כמו לתת צדקה לעניים, אבל הנפש שואל ממנו שיחמול עליהם, והנה אמר שאמר בכל אשר תאוה נפשך. והוא בבקר ובצאן וביין ובשכר, ירמה שיעשה גם מה שנפשו שואל ממנו לתת מעט כסף לאביונים:

טו (ג) את הנכרי תגש, זו מצות עשה, (רמ"י) וכן דעת הרמב"ם. אבל לדברי הראב"ע והרמב"ן הוא רשות, ואנו נחזיק בדברי רש"י ורמב"ם משעם שנאמר למטה בענין הנשך: (ד) אפס, ראה סוף דברינו בבאור לנ"הש שאמרנו, מעתה אם היו ישראל עושים רצונו של מקום ויענבה מצווים, אפשר שיהיו בא"י עשירים ועניים, אבל ימצאו עניים די צרכם ויסתפקו בו ולא יהיו אביונים. וכראיה לדבר נביא מה שאמרו רז"ל על די מחסרו אשר יחסר לו בסמוך (ח'), אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, ואין העני צריך לכל זה. א"כ מן האביון אשר הורגל על המותרות הכתוב מדבר ואין זה הוא רצונו של מקום שירגיל האדם עצמו אל המותרות, אבל יסתפק בדברים ההכרחיים, ואפשר שמאמר כי לא יהיה בך אביון אינו הבטחה אבל אזהרה, ועם כלל האומה ידבר, שתרחיק עצמה מן המותרות ולא יתאוו אליהן, שדרך כל האומות השטופות בתענוגים שופלגים לסוף הן מתרוששים ואינם מוצאים אפי' דברים ההכרחיים, ולפרש לבאר אליך שתלוים אותם הדברים האלו, תהו והעזבת גוים רבים, ואתה לא תעבוט, שאינך יוצא מגבולי תועלת אל חשק המותרות ולפי פירושנו זה אין שום סתירה למה שאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך, שעתה ביחיד מדבר, והכוונה, הנה הזהרתי שהאומה בכללה לא תרדוף אחרי המותרות, ואולם עכ"ז לא ימלט שלא ימצא בכם איזה יחידי מאחד אחיך שהרגיל עצמו אל הסדר והמותרות לא תאמץ את לבבך וגו': (ח) כי פתח תפתח. שעור הכתוב כך הוא, אם תבקש תמצא דברים שהיו האדם תלוים בם פתח תפתח את ידך לו, ותתן לו במתנה די מחסרו, אבל אם שואל אשר יחסר לו, כלומר, מה שאינו חסר כ"א לו, ולאחרים הוא מותר, העבט תעביטנו, תן לו בהלואה: (ט) ולא תתן לו, בהלואה, שתירא מפני שנת השמטה הקרבה לבוא: (יא) כי לא יחדל אביון, כי יודע, כי יבוא דור שלא יהא רובו זכאי (הראב"ע). ואין צורך לזה, כי יכול להיות שרוב האומה זכאי, כמו שאמרנו לעיל פסוק ד':

טז (יא) ושמחת, אין שמחה לנפש בשמחת השבעה והאכילה, לכן תשמח גם את הלוי והגר והיתום והאלמנה ועי"ז ושמחת אתה: (יב) חברת כי עבד היית, דבק עם עבדך ואמתך (שבפסוק ושמחה), (הראב"ע). והוא רחוק, כי מה טעם זה ללוי והיתום והאלמנה? והרמב"ן כתב, והנכון שהוא כפשוטו, שתלמוד החקים האלה אשר לך האדון הפודך מבית עבדים, וכן נזכיר בקדוש היום זכר ליציאת מצרים ע"כ, וגם זה דחוק שהוא למוד ושמירה כוללת לכל החקים ואינו דבק היטב ביחוד עם חג השבועות. ויתכן שאמר וזכרת כי עבד היית במצרים, מה שזרעת שם לא זרעת לך, מה שקצרת לא קצרת לך, כי לא הי' לך נחלת שדה וכרם, ועתה מה שקצרת לך הוא ולביתך, ושמרת ועשית את החקים האלה מתוך נפש ותרועת שמחה: (טז) כל זכורך, שערוב נערים עם נערות בדרך מביא לידי תקלה:

שופטים

(ב) וירשת, אין זו ירושה ממש, שהרי מנוי השופטים הי' לאחר שירשו את הארץ, אבל ענינו קיום הירושה והתמדת הישיבה בה. ולזה דקדק הרמב"ן בתרגומו:

יז (ח) וסקלתם, אם במסית ומדיח נאמר וסקלתו באבנים (לעיל י"ג י"א), העובד ע"ז לכ"ש שחייב סקילה. ואפשר שהי' יכול לחשוב שעונש המסית חמור מעונש העובד ע"ז, שזה אינו חוטא אלא לעצמו, אבל המסית מחטיא רבים: (ז) בראשנה, כדי שיבחנו העדים לפני כל שהאמת העידו, לפי שהעמד האדם בחזקת כשרותו, ואין שני עדים כשרים ישפכו דם נקי חנם, לפיכך תהא ידם בראשונה על הנידון: (טו) אשר יבחר ה' אלהיך בו, על פי נביא או אורים ותומים, א"כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי? והשם לא בחר בנכרי. עי' פי' הרמב"ן ודעתו קרובה משיב אין פה עי"ן הקושיא,

שאם לא ישימו עליהם מלך כ"א אשר יבחר ה' ע"פי נביא או אורים ותומים, ושם לא יבחר בנכרי, מ"ן אם טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי? ואולי אשר שנאמר פה תשים ממקום אם, כמו את שאלתכם אשר שאלתם (לעיל י"א, כ"ז) ועניינו אם תשמעו, ושעור הכתוב כן הוא, שום תשים עליך מלך אם יבחר ה' אלהיך בו, כלומר בשימת המלך, אם יודיעכם ע"פי הנביא או אורים ותומים, או ע"י גורל כהבחנת שאול בן קיש (ש"א י"ד, כ"ח), אף שמואל משמור ראשונה ע"פי השם ביני לבינו, ואח ישראל לא קבלוהו למלך עד שעלה עליו הגורל: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו, בכל עת אשר המלך יקרא הספר אשר אמרנו בו, יראה שלא מפני כוחו שישימו עליהם מלך, אלא אחיו בני ישראל קבלו לתת עליהם מלך וה"ל הוא נתלה בהם ובאחיהם ואיך ירום לבבו מהם? ואל תשיבני מזה שאמרו בספרי, שום תשים עליך מלך, מצות עשה, שלכך בחלונו בנתה"ס:

יח (טו) כמוני, וכן מקרב אחיהם כמוך, בפסוק (פסוק י"ח) אין כוונתו על שוה הגבורה, שהרי שאמנו אומר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (להלן ל"ד, י"ו). ובכר אמרנו שפסוק בפרשה לא אמר אלא על צד הדמיון ולא על צד השווי כמו שאמר רק הכסא אגדל ממך (בראשית מ"א, מ'). וכן כאן כמוני כמוך, הוא על צד הדמיון:

יט (יג) לא תחוס, אמשר שכוונת הכתוב לא תחוס עינך עליו, אף אם הגואל מתפרש אם"כ גאם על הרוצח, ורוצה שלא יהרג, הנה אחוב עליך לבער דם הנקי מישראל: (יט) כאשר זמם, אמרו רז"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אין נהרגין (מכות ה'). ואין דעתנו נוחה בכל הנאמר באחרונו בגמ"ש, שאם הרגו, דהיינו שעל פי עדותם נהרג אדם, הרי סנ"ד מצווים להרגם מטעם ובערת דם הנקי מישראל שסבבו דם נקי. ויתכן שהתורה חסה על כבוד ב"ד שהוא הבכחי תמיד לשלום הסנהדרין. שאם סנ"ד יומיתו העדים עמהן אחר שהאב הבשר, יאמרו הבריות שמשפט מעוקל יצא מפי ב"ד:

כ (א) כי תצא למלחמה, על הפשט נראה אחרי שדבר מעניינים סכרחים להעמיד שלום והשקט ההוגה בקרב המרן מבית, התחיל לומר איך יתנהגו בנלחום נגד האויב, למען יהיה להם שלום ומנוחה גם מבחוץ מכל הגוים אשר סביבותיהם: (ח) פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו, ישכן ששן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו, וכן בפסוק ואיש אחר יחללנו, ואיש אחר יקחנה אינם דברי השוטרים, אלא הם דברי הכתוב שאומר, כן הוא' תמסבבת מורא של הבונה והנוטע והמארס, וינוסו לביתם וישיבו גם הם אחיהם לנוס מפני האויב. וענין ויספו השוטרים לדבר אל העם מורה על זה שאמרו, לא כלבד הבונה והנוטע והמארס, אלא כל איש הירא ורך הלבב בטבע ילך וישב לביתו ולא ימס וגו': (ט) ופקדו, אפשר שהכוונה היא שהשרי צבאות ימנו מספר ההולכים ושבים לביתם, למען ידעו מספר הנשארים, או שימנו את הבנה האדם, אחר נראה העם, כמו כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם (שמות ל', י"ב): (יט) לתפשה, על דרך הפשלה, שאין עיר נתפסת בור, כלומר שאתה בכחך ונתחת תמשלבן: כי האדם, עי' בנת"שם ונוסיף עליו עתה, שאם הכוונה לומר שאתה לוחם עם האדם שיכול לבוא לפניך במצור, ולא עם עצי השדה, שאינן יכולים להכנס תמצוך, למה תשחיתם, א"כ אינו רשאי להכרית אף האילנות שאינן עושים פרי מאותו הטעם בעצמו, והתורה התירה, רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וגו', ולכן נראה דעת הרמב"ע, שענין כי האדם עץ השדה, כי חיי האדם הוא עץ השדה, אבל לדעתנו כך אומר הכתוב, לא תשחית את עצה וגו' כי ממנו תאכל, ואם תשחיתו מאין יהי' לך לאכול? כי תצור אל עיר ימים רבים, ויכלה המזון ולחם לפיל הבנה ותצטרך לאסוף לפירות האילנות, כי האדם מזון מפרי עץ השדה, לכן לא תכריתם:

כא (ט) ואתה תבער, אפשר הכוונה שיקברו את החלל, שלא נמצא בכל הפרשה דבר מענין קבורת החלל, ואומר ואתם תקבור את דם הנקי ותבערו ע"ז מקרבך. כי הטעם, אם תרצה' לעשות הישר בעיני ה':

כי תצא

(יד) לא תתעמר בה, אפשר אין זה כ"א פירוש לאמר לא תמכרנה בכסף, והדבר הזה דומה לפי שגונב נפש מאחיו והתעמר בו ומכרו [להלן כ"ד ז'], לא בלבד שגנבו ממשפחתו ומשבטו, אלא מכרו עוד להשתעבד לאחרים: (טו) האהובה והשנואה, היה ראוי לומר הבעולה והאהובה, שהרי הפעולה מולידה ראשונים, והנה הם שהניח הרמב"ן, ואומר שהאין ילדו, אבל באמת שיצמחה הולידה ראשונה: (טז) לא יוכל, לית ליה רשו: (יט) ותפשו בו, בחזקה:

כב (ז) והארכת ימים, שאלה השאלה מועלת אחד לשאלת שלום השמים והעולם: (כט) תלך תהיה לאשה, כי החמשים כסף מה הם לעשיר המכלך? והיה זה עונש שיקחה לאשה ולא יוכל לשלחה כל ימיו, ומשמע אף שימצא בה אח"כ ערות דבר, אבל במשנה (כתובות ס"ב) אמרו נמצא בה דבר ערוה אין שהיה ראוי' לבא בישראל, אסור לשאת לקיימה:

כג (ו) לעולם, כמו ועבדו לעולם (שמות כ"א, ו'). והשמם ואין מונה: (ח) כי גר היית

בארנו, אסור את העור ואל תאכל את הבשר שנבלו לך. והאריך באורך אחרת מפורשת אחרת: (טו) ערות דבר, פירוש הנגלה (האונקלוס), וכן תרגם ערות דבר האמור (לקמן כ"ד, א'). והרמב"ן פירש נתגנות המקרה, ותרגם התלמוד בכל תקום לפי הענין. והנראה שבא כאן תוסף זמה ותוספת תוסר. תמיד על כל דבר זמה שיתנהגו בצניעות ובקדושה, כדי שלא יראה בך שום תועבה המבדל אות ישוב מאחריך, כענין שאמר הסיד רוע מעלליכם מנגד עיני (ישעיה א', ט"ז) שעיני ה' לא יוכלו לראות דבר רע: (כא) לנכרי תשיך, ולא לאחיך, לאו הבא מכלל עשה עשה, (רמ"ז) ומן המיותם שלעיל (ט"ו, ב') על את הנכרי תגש, כתב זו מלות עשה. ובאמת לא ידענו מה בין את הנכרי תגש, בין לנכרי תשיך, ושנה הרמב"ן פתר בשניהם לשון רשות, גם אנחנו בארנו לנת"הם השכתנו לדעתו, והולם עתה ראינו נוטה אל דברי הרמב"ם שהאליש שתיהן, את הנכרי תגש ולנכרי תשיך למלות עשה במורדתו וסמך עלמו בזה על הספרי. והשיבו עליו החכם דון יצחק אברבנאל, הרשב"א ור' משה בידונדו, עיין בספריהם. וגם וועד הרבנים שהיו בכנסיה בעיר פאריזיה סתירה מתהלכת לרפא בשנת תקס"ו לאלף השביעי לספירה, חשב לו לעול ולעון רב לומר שלנכרי תשיך הוא מלות עשה. ואולי דמו בנפשם שאילת הדת כתב כן. ואולם אנחנו ידענו את עוסר לבב מרנא ורבנא בזה בן מיימון, השכנו שתות העמיק יותר בפסוקם כותן התורה דדרשנו ותקדנו שיפצ ושבאתנו שבנונים דבריו ויצחו בשנה אחרת בתחנת המקראות: י"נ שאלות, לנקות את מקדום תנו מכל פגמים וחטיביו, ואתרנו כאת: הנה ידענו שכל ארץ ישראל נחלקה לשבטים ולמשפחות, ואח"כ לכל בני משפחה ובפשוטם אין לנו חלק ונחלה בכל הארץ, שבוונת נותן התורה הי' שלא להתעשר בו ונעשם, אף אם היום גר לדק או פושב תבא בכל שניות כתורה האלה, ותאת לאמת הגדולה את הגרים תאני ישראל, אבל נשאר דברים היו שויה להם אף שאינם עוברים את תורת התורה שאכלו נבלה וטרפה, ואין גר גם דבר תלמוד עוד לא תתן תכשול. ואפל גרים ותושבים היו בכל העניינים כאחינו בני ישראל. וגם שבקלגו בעדם, כדכתיב ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם (במדבר ט"ו, כ"ו). כי די להם אם ישמרו שבע מלות בני נח, ומכירים את בוראו של עולם המיוחד ומיוחד, ומתעשים כל ענוות תסוקלת שאז נוטלים חלק בתה שנתנה התורה לעניי בני ישראל, והיו שוים בכל אחר אמרים לזרע יעקב, כמו שאמרנו. ואחים לא כן מדבר עם הנכרי, שאחור אלא נכרי בכל המקרא הוא, מי שמתנכר לה' ועובד אל נכר ודבק במדות התועבות והשחיתות את האנשים. ולזה בארנו או מכר לנכרי (לעיל י"ד, כ"א), ובכלל אם יגוא עע"ז אלוכם לריך לתבות עלוו כל מה שתוכל, פן יהי' לכם למוקש, ועבר ידעת התעשלה הגדולה אשר הנשילו בנעם מואב את בני ישראל נותן קלר. והאם אחרי שלא הי' ביד איש אשר לא מזרע ישראל בנה, יהי' נכרי עע"ז או גר, לקנות נחלת שדה וכרם בארץ ישראל, תפני מה באו שמה הגרים לגור בתוכם? על כרחך לומר שהיו עניים ואלו שמה לשפרנס ע"י עבודה, סירות או אומנות וכו', וכבר אמר על עניי ישראל בכל תקנות התמלה שמלאו בתורתנו הקדושה כמו שאמרנו. והאותם הישראלים שומחה על יוסף לנם. אף לא הי' תקדם לירא מפניהם כי אולת יד וגוחם בעבודת האדמה ובשאר מיני מלאכות התאיות אבל אין תעשירות אם בעליון. ואולם כאשר לא היתה כוונת הנכרי עע"ז כשבא אל ארץ ישראל להשתעבד לעתפים כ"א לסחור עיסם ולעשות גם ולהשיך להם כפי יכלתו, ואם אפשר גם להדיחם מאלוהים, ולהפכם אל אמונת שוא ותאר. ולהפיך תורה על כל ישראל לנגוש את הנכרי לשלם את שלום מישראל, ואותם שלא להלוות לו תמון כ"א נרבית, שאם תלוה לו מעותיך בלי רבית, שלא לשם תתרפש האחים, והלכד זה יולרך שבתו אתך, כי טוב לו עמך לנגת תעות בשנם ושלא ישלמם אם שלא פנו תמתשה, ועל לנכרי תשיך תלות עשה ולא רשות, שלא לזכותם למחיית ישראל, ואם תוצר רולה שהרויקבו אבל וכל ותפרס אותו תארלך. עכ"ס. תגיד עליו עמקיו כפי סורת הדין, ותקח המאמר בגל והנהם אותו לשלם את הוגו: (כב) דרש ידרשנו, הטעם הוא סמיקל נכבד הסם אם עדר ואיש המשם, ובדי פרא כמשעם את תפחות שבני האדם שמנסיה לעבות לו דבר ואינו עושם, ואת אותה סידרשנו ה' מאתך מעמך שיקלת את כבוד והלאת את תולת שהחיך לנברו: (כח) בכרם רעך, לאמר תותר שאוכל מתנו, (הרמב"ע). והנה הפועל שבא לגלור אין לריך שהרם שיאכל מן הענבים, ובדי אכלות אומר, לא תחסם שור בדישו, (לקמן כ"ה, ד') והפועל לא יברע מן השור. ועוד אם טעם והרמס לא תניף על קמת רעך אם נפועל הכתוב מדבר? אלא על כל אדם נאמר, שאין בעל הכרם מקפיד אם יאכל אדם ענבים כנפשו שבעו, ואין בעל השדה מקפיד אם הוא קוטף מלילות מן תבואתו שלא בידיעתו. זהו לפי פשוטו והדרשה תדרש:

כד (א) ערות דבר, אחמת שעל דבר זמה ועבירה נאמר, וערות דבר הוא דבר עבות, כמו שפירשנו ערות דבר למעלה (כ"ג, ט"ו), שאם לא יגרשנה לא ינקה האיש מעון. זהו אמתות פשטות הכתובת. ולא כמו שנתבנו שם: כריתת, לפי שבעד עתה היו נגזר אחד (נראשית ו', כ"ד), והספר כורת אותם ומפריד לשנים: (ה) חרשה, הרמב"ן פתר, שלא עבר כ"א זמן מועט מנשואיה. והדין עמו, והראיה ישן תפני אדם תוליאו (ויקרא כ"ו, יו"ד): (ו) משאת מאומה, משאת כל דבר קטן או גדול: (יד) לא תעשוק שכיר עני, עי' רש"י. ועל דרך הפשט נוכל לומר שאל יפחות לו מן השכר אף אם עשה עבודתו כראוי, ואין הבעל נוחה הימנו, אעפ"י כן יתן לו השכירות כמו שפסק לו לפי שהוא עני ואביון, ואם תפחות לו לא ישבע נפשו. וא"ל ואליו הוא נשא את נפשו תוסב גם על לא תעשק: (יז) משפט גר יתום, והטעם שעשיר לועק אם נעשה לו חמס וקולו על הדיין ועתר ע"י דיינים אחרים שמשלם שכר פרחתם לבדוק אחר הפסק שילא תמנו. אבל אלה המרודים גר יתום ואלמנה לועקים ואין מושיע להם, ולכן אמר הבדה לי כנד האיש, ואי"ל פסוק ואגרת שי כנד האיש ואני יקבר שיתת עם

לא תטה משפט וגו' ואין צורך למה שכתבנו בבאורנו לנת"ס, שזה בא מן הלאו עיי"ש: (כב) וזכרת כי עבד היית, ולא היה לך אחוזת שדה וכרם זית, ועתה כי יברכך ה' אלהיך בכל אלה, היטיב גם לאחרים, שאין להם שדה וכרם זית, והן כמוך, כאשר היית עבד בארץ מצרים:

כה (ו) יקום על שם אחיו, שעודו שהבכור הנולד יירש את נחלת דודו המת, ואשר קיומם שם אחי היבם שמת, כמו שאמרו רז"ל ביבמות יקום על שם אחיו לנחלה, והארכנו בזה הענין בספרנו בן יקיר עיי"ש: (טו) למען יאריכו ימיך, אין זה הבטחת שכר של אריכות ימים, אבל הוא תולדה מן הסבה, אם יהיו בכל האומה מדת צדק ואמון ואיסור שלמה, שהוא תקון הכרחי לטובת החברה, והפכו הוא הסבה הקרובה, תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך, כלומר תתמיד שלמות האומה ימים רבים על האדמה:

כי תבוא

כו (ג) הגדתי היום, הודיתי, שהשם השלים את שבועתו (הרשב"ם), וכן כתב הרמב"ן, כדואי אל הכהן יאמר לפניו ולפני העומדים עליו, מודה אני שבאתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, ע"כ. ונוסיף עליו שהוא מודה, כי לא בכחי ובעוצם ידי כבשתי את הארץ ובאתי הנה, אבל ה' הביאני לנחול את הארץ לקיים את שבועתו: (ה) וענית ואמרת, עיין בבאורנו לנת"ס. ואולם עתה נפרש דרך אחר יותר נאות לפשוטו של מקרא. והנה הרשב"ם כתב, וענית ואמרת, יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת? על כן וענית וגו'. והנראה לנו שהכהן שאל, אתה אמרת הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, א"כ איך זה ארץ מולדתך, הבל לא גני אביך היתה ארץ מולדתך? מי הם אבותיך? ואיך נשתלשל הדבר שבאת אל הארץ הזאת? ולמה הביאך ה' הנה? ועל זה וענית ואמרת וגו' וע"י הספור הזה תשיב על כל השאלות ראשון ראשון ואחרון אחרון. ויתכן שלזה הראשון הבא ומניח את הבכורים הי' די לומר כי באתי אל הארץ וגו' כי הם יצאו מן המדבר ונכנסו לארץ, והרגישו מה שאמרו, אבל דורות הבאים אחריו, שלא באו אל הארץ, אבל נולדו שמה, אם יאמרו כי באתי אל הארץ, לא הרגישו שהכוונה שאבותם באו אל הארץ, ולכן הי' הכהן צריך לשאול השאלה שאמרנו כדי שישיבו ארמי אובד אבי וגו' ויזכירו את כל המאורע, ויודו שאף מי שנולד בארץ הזאת אינו נוחל אותה לצמיתות, כדכתיב כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקרא כ"ה, כ"ג), וכמו שבארנו שם, שהשם אומר כי לי הארץ, ואני בעל גוף הקרקע, ולא אתם הבעלים, כי גרים ותושבים אתם עמדי, ולא נתתי לכם כ"א זכות התבואות והפירות, ואותם והוא אומר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' (לקמן פסוק י"ד), והנה אשר נתת לי מוסב על פרי ולא על האדמה: במתי מעט, עיין בבאורנו למלת מתים (לעיל ב' ו'): (טו) את עמך, וכן עוד היום אין לך תפלה בכל התפלות שתקנו חז"ל על סדרות ותעניות שתהא על היחיד, אבל כולן הן על כלל ישראל, והוא קשר אמיץ שאוגד כל ישראל והיו לגוף אחד, ואולי כוונו לזה במה שאמרו כל ישראל ערבים זה בזה: (יז) את ה' האמרת, עי' בבאור לנת"ס פירוש ע"פי תרגום הרמבמ"ן, ואולם על הבאור הזה נפלו כמה ספקות, שא', מה טעם אתה העמקת, במה יוכל האדם להעמיק השם? ושב', אם הכוונה שהעמקת את השם עד שנתרצה לומר להיות לך לאלהים, מה טעם וללכת בדרכיו? ושג', אמרו וה' האמירך היום, שהוא כמו ושנה שנתרצית בזה להיות לו לעם סגלה תמיד. שנראה שאלו לא נתרצה כ"א באופן שיהיה עם סגלה אוצר חביב ויקר. ואולם אחרי שמצאנו שיש הפעיל עומד, כמו והחריש יעקב עד באם, (בראשית ל"ד, ה') כי עליו שאול מחריש רעה (ש"א כ"ג), נאמר שגם האמיר מן אמר אינו יוצא לשלישי, אבל הוא במקצת הוראת אמלה ותורה על אמירת הבטחה, כמו שאומר הלועזין (אנזאגען) בהוראה אחרת (צו אנזאגען), ויהי' א"כ שעור הכתוב בלי שום דוחק כזה; את ה' האמרת היום, אתה הבטחת את השם באמרי פיך להיות לך לאלהים, להכיר אותו לבדו לאלהיך, וללכת בדרכיו וגו' וה' האמירך וה' הבטיחך שתהיה לו לעם סגולה חביב מכל שאר האומות, וכן נתרבו הכתובים;

כז (ט) הסכת, אין לו רע במקרא, ואולי הוא מענין ויהס כלב (במדבר י"ג, ל'), הס כל בשר (זכרי' ב', י"ז), וכן כאן טעמו שתיקה, שצוה שישתקו למען ישמעו היטב מה שידבר, והוא הסכת ושמע:

כח (יב) והלוית גוים, עיין בבאורנו על הפס כי לא יהי' בך אביון (לעיל ט"ו, ד'): (לב) ואין לאל ידיך, להושיעם ולהושיבם אל אהלך:

כט (ה) למען תדעו כי אני ה', יתכן ששני הכתובים, דהיינו ואולך אתכם ארבעים שנה וגו' וכן לחם לא אכלתם וגו' הם דברי השם, שאם לא כן מה טעם למלת אני:

נצבים

(כח) הנסתרות לה' אלהינו, נראה שמאמר הנסתרות נסמך אל וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה, ואולי ישאלו הבנים אשר יקומו, אם אבותינו חטאו ואינם, הם עזבו את ברית ה' ועבדו ע"ז, מאי הי' להענישם ולגרשם מעל הארץ הטובה, ומהנגע מה עשינו? שנהיה עד כיום הזה בארץ אחרת,

כאשר אמרו בימי ירמיה ויחזקאל, אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמיה ל"א, כ"ט), לכן אמר משה רע"ה הנסתרות לה' אלהינו, זהו אחת מן הנסתרות שיגלה השם לקץ מועד כאשר ייטב לו, אבל הנה ימים באים נאם ה' וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה (ירמיה שם כ"ז), בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה, והנגלות לנו ולבנינו, עתה מחסן השם, הוא לעשות את כל דברי התורה הזאת:

ל (ד) בקצה השמים, בקצה הארץ, לפי שהרואה למרחוק נדמה לו כאלו השמים נוגעים על הארץ, ושם הוא קצה השמים: (יד) בפיך ובלבבך לעשותו, עי' מה שכתבנו בס' אמרי שפר (א"ר סי' קי"ב, קי"ד, קס"ח). ועל הדברים האלו כאן באמרו בפיך ובלבבך לעשותו, הם זהו הלמוד, בלבבך, העיון, ולעשותו, הוא עבודת ה' בגלוי: (טז) לאהבה את ה', בארנו ענין אהבת השם למעלה (ו', ה'), (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ, עיין באורנו על עד בינו ובינך (בראשית ל"א, מ"ח): ובחר משה רע"ה בשמים ובארץ, כדי שבכל מקום ובכל זמן יראו העדים לפניהם:

וילך

לא (ג) יהושע הוא עבר לפניך, שאין די לעם במנהיג בלתי נראה ובלתי מוחש, וצריך לשום מנהיג שיכלו לראות עפ"ה אף אם אינם יכולים לדבר עמו: (ט) ויתנה אל הכהנים, כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו (רש"י). ותמהני עליו שהרי הכתוב אומר בפירוש ואל כל זקני ישראל, וא"כ לא לבני שבטו לבד נתנה: (י) מקץ שבע שנים. יתכן שלפי ששנת העבודה היתה שנת השמטה, ושביתה כללית מכל עבודות השדה, כי לא חרשו לא זרעו ולא קצרו, והבטלה מביאה לידי התרשלות בעשיית המצות ולידי חטאים ועונות, לכן הי' צורך לעורר לבבם מחדש על דבר ה' ומצותיו, וזהו לדעתנו טעם קריאת התורה בהקהל בהכנסת שנה ראשונה לשמטה: (יב) והגר, אולי יפתה אמן ויפה' לבבו מעצמו לקבל עליו דת משה וישראל בלי כפיי' ואונס, אמר למען ישמעו ולמען ילמדו, וגם הגר בכלל: (כ) ודשן, כי זאת היא המכשלה הנכוף בה היחיד וכלל האומה, בזמן שמשתוקקת ומשתדלת להתענג עצמה יותר מן הראוי, משלכת מעליה עול התורה והמצות: (כא) יצרו אשר הוא עשה, היצר אשר פועל בו, כלומר התשוקה אל המותרות אשר כבר התחילה לפעול בכליותיו: (כה) ויצו משה את הלוים, ויתכן שבראשונה נתן משה התורה אל הלוים ולכל זקני בני ישראל, כדכתיב ויתנה אל הכהנים בני לוי וגו' ואל כל זקני ישראל (לעיל פסוק ט'), ואח"כ החזירו הזקנים התורה ללוים: (כח) ואדברה באזניהם, אדבר בנח במרך, כדי שיכנסו הדברים באזניהם, כלומר שיעשו רושם בלבם:

האזינו

לב (א) האזינו השמים, כבר בארנום למעלה (ל', י"ט): (ג) כי שם ה' אקרא, ועל הפסוק עם שמים וארץ ידבר, אל תפירו אותן תדברי כי שם ה' אקרא. לכן הבו גדל לאלהינו: (ו) עם נבל, ובאמת השוכח את הטוב אף שאינו משלם רעה למטיבו אבל מונע ממנו חן וחנינה גם זה יקרא נבל: (ט) כי חלק ה' עמו. המעיין יראה שכי חלק ה' עמו אינו מחובר יפה אל ימצא בגלות עתים בין מבארנו בנת"הם ובין לפירוש הרשב"ם, ויתכן שהב אל שאל אביך ויגדך לי. חלק ה' עמו וגו' כי הוא תקניך יאמרו לך מה שקרה בשבילכם, ימצאהו בארץ מדבר וגו' יצרנהו כאישון עינו וגו': (טו) שמנת, מכאן עד ותשכח אל מחוללך, הוא באור על דרך מליצי לזה שאמר למעלה ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו' (ל"א, כ'), וראה באורנו במקומו: (כב) כי אש קדחה, בבאורנו לנת"הם פרשנו כל המקרא על ארץ ישראל, ארץ ויבולה, חלבם ויבולם, מוסדי הרים, הרי ירושלים, ואולם מפשטות הכתוב נראה, שעל כל העולם כולו מדבר. ויתכן שמלת כי כמו אם, והכתוב כולו הוא מאמר מוסגר, והשעור כך הוא: צריך ואויביך אינם יודעים כמה גדול חרון אפי ועברתי כי קשתה, אם אש קדחה באפי אלא הוסף אני את כל העולם כולו, שהוא תוקד עד שאול תחתית וגו'. ועתה חוזר אל מה שאמר בבני נבל אכעיסם, ואסלך ואומר אספה עלימו רעות וגו': (כה) גם בחור, בחור ובתולה דרכן לצאת בחוצות אותן תשכל חרב, ויונק ואיש שיבה שדרכן לשבת בבית, ימותו מפני האימה ובהלה: (לא) ואויבינו פלילים, עי' בבאור לנת"הם ואולם יקשה עלינו מאוד לחלק הפסוק, לכן נראה שמלת פלילים לא על גזרת השופט, לבד נאמרה, אלא על כל בחינה עמוקה ע"פי דרכי השכל הישר, (ריכטיגע בעאורטהיילונג, איינזיכט, ונגעסער סינן), ופלילה משותפת עם עצה, הביאו עצה עשו פלילה (ישעיה ט"ז ג'), שאין ענינו שם המשפט וגזרת השופט, אבל המחשבה עמוקה ותחבולה, והראיה הביאו עצה. ועל הדרך הזה גם כאן הוא מטעם החכמה והעצה, וא"כ ואויבינו פלילים הוא מאמר נגד ישראל, והשעור שכתוב כך הוא: שהיה לבני ישראל לחשוב, שלא כי לא כצורנו צורם. שהשם נתעלה מכל האלילים, וגם אויבינו פלילים, כלומר גם אויבינו שהם ישראל הם פלילים בעלי שכל ומדע, בעלי עצה ותחבולה ויודעים לערוך מלחמה, ועכ"ז נסים אלף מהם מפני אחד ממנו ורבבה מפני שנים, ואי אפשר שתהי' כזאת בדרך הטבע, אם לא כי צורם מכרם וגו'. ולפי הבאור הזה נתרגם ואויבינו פלילים (אויך אונזערע פיינדע איינזיכטספאָלל). (לד) הלא הוא כמוס עמדי, דברי השם, ויתכן שהב על מאמר צרי ישראל ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת, אותו המאמר כמוס עמדי, כי אם היו מכירים שמיד ה' היתה זאת להעניש את ישראל, לא הציקו את עם ה' בגדל האכזריות אשר יחרד ויתאבל עליו כל שומעו, אבל היו מייסרים אותם כאשר ייסר האומן את הנער בן אחוז לחזיו, ואבל מאהבתו אותו:

וזאת הברכה

לג (ב) ה' מסיני בא, בבאורנו לנת"ש אמרנו שמאמר מסיני בא עד יחד שבטי ישראל הוא דרך מאמר מוסגר, ואחר כן נפרש מסיני בא, אשר מסיני בא: (ג) אף חבב עמים, נראה שהוצב הוא מלשון חבה כדעת כל המפרשים, והטעם כמו שאמרנו בספרנו אמרי שפר (ח"ש פ"ב), אף חובב הש"ית ואוהב כל העמים, וכל קדושיהם הם ביד ה', כמו שאמרו חכמינו חסידי אומות העולם יש להם חלק לעה"ב, והם שם תכו לרגליך, ישא מדברתיך, עושים מצוותיו ומשמרותיו, שהם פועלים כרצון כל מה שבחר בלבם שמפני העליון, אבל יותר עליהם קהלת יעקב. שלמדו בתן השמירה הקדושה למורשה: (ו) יחי ראובן, בעבר הירדן מזה, ואל ימות בעבר הירדן מזה, כלומר שלא ימות שמו ויזכרו בעבר הירדן בארץ ישראל, לפי שאמרו בני ראובן ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל וגו' (במדבר ל"ב, י"ז), ועזרו בני ישראל לכבוש את הארץ, לכן יתקיים שמו תמיד גם בעבר הירדן השני וכן נאמר בגד ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (להלן פסוק כ"א) שאף הוא עזר לכבישת ארץ ישראל, וע"ז ברכו ואמר ברוך מרחיב גד (שם כ') כלומר שירחיב גבולו גד וירבה נחלותיו: ויהי מתיו מספר, עיין מה שאמרנו על מלת מתים (לעיל ב', י') ותבין למה נקיט מכוונת הרמב"ן ותרגומו: (יט) עמים, נוכל לפרש על עמים שיבואו מארצותם ואל הר יקראו יאספו שם לסחור עם זבלון, ושם בארצותם יזבחו זבחי מתים, שם יזבחו זבחי צדק, ולמה יעשו כל זאת? כי שפע ימים יינקו, לפי שיהיו שם בזול שפע ימים ושפוני טמוני חול, הם המרגליות והאבנים הטובות, ועיין בבאורנו לנת"ש:

לד (ז) לא כהתה עינו, לפי שלא כהתה עינו ולא נס לחה, לכן לא נאמר ויגוע וימת משה, כמו במיתת שאר צדיקים, ועיין מה שכתבנו מזה על מלת ויגוע (בראשית כ"ה, ח'): (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה, וסמיך ליה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וגו' מגיד שלא היו נתמו ימי אבל משה אם לא נמצא יהושע, שהכירו בו שהוא מלא רוח חכמה, ושיכלו לנסות בו ולהאמינו בו ע"פ שהוא והוא כענין ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו (בראשית כ"ד ס"ז): (י) פנים אל פנים, אין פנים אל פנים ממש, שהרי נאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג, כ'), אלא כמו פה אל פה אדבר בו (במדבר י"ב, ח'), והטעם כמו שכתב רש"י, שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה, כענין שנאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם, ע"כ. ורצונו לכלל נבואתו יודע גם סודות יעדו, יעבד במה? לכל האותות והמופתים וגו': (יב) לעיני כל ישראל, לא מעשה הקוסמים במוסך ובסתר, אלא בגלוי ובפרסום לעיני כל ישראל:

חסלת ספר דברים

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
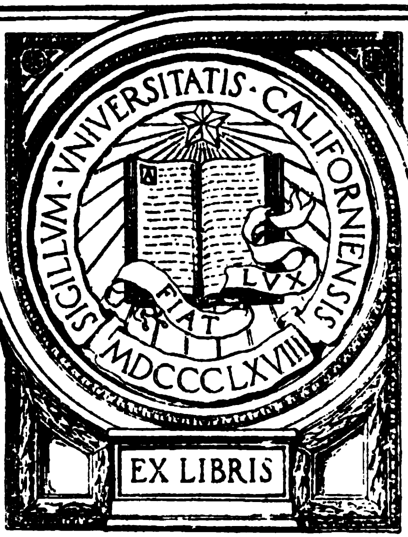
GIFT OF
JANE K. SATHER